

כתיב
א. ל. לווינסקי

עם תמונת המחבר
ומאמר על תולדותיו וערכו הספרותי
מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

ברך ראשון.

הוצאות "יבנה" באודיסא.

אודיסא.

כדפוס ג. האלפרין, יקאטרינוסקי 36.

תרע"א.

PJ
5053
L. 6. 2
191
1. 1-2

ОДЕССА.

Типографія Наума Гальперина, Екатерининская ул. № 36.

1911.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read "J. M. C." with a large, sweeping flourish at the end.

מאת המסדרים.

מיתתו החשובה של לוונסקי ז"ל, שהתידה את כל הלבבות העבריים, עוררה את מכבריו באידיבית-הכנסת, יבנה, שחמנוח היה אחד ממסדיו ומפקדיו, ליסד הוצאת-ספרים בשם, יבנה, שקדם-כל יוציא את כתבי-לוונסקי, שלא נאספו בחייו מעולם, ואחר-כך – גם אותם מכתבי הסופרים, שהתחיל לוונסקי בהוצאתם ולא הספיק לגמורם עד שמת. הדרך הראשון מכתבי-לוונסקי, הנתן בזה לפני הקוראים, הוא ראשית הוצאת, יבנה. בו באו מבחר פוליוניו של לוונסקי – חמשים פרקי מחשבות ומעשים, שנדפסו בהשלח מראשית צאתו עד תודש אחד לפני פטירתו של לוונסקי ושיש לרובם ערך קיים. מאחר ישכל עשרים ושלושת כרכי, השלח אינם נמצאים אלא בידי מועט-שבמועט מקהל-הקוראים יהיו כל פרקי מחשבות ומעשים בדרך אחד כחדשים בעיני קוראיו.

הדרך השני, שאנו נגשים להדפסתו, יכלול ספר-מסעות, כלומר, כל הפוליוניו, שיש בהם כעין מכתבי-מסע, והמסע לארץ-ישראל בשנת תת"ל לאף הששי" בראשם. והדרך השלישי יכלול חגים ומועדים, כלומר, כל הפוליוניו, מענייני-היום (לחנוכה, לפורים, לימים נוראים, לשלש רגלים, לחמשה-עשר בשבט ועוד), ואם תהיה אפשרות – גם מבחר הפוליוניו מסוגים אחרים ומבחר המכתבים של המנוח, שעוד לא נדפסו ביחום מקום.

בנוגע לעריכת הפוליוניו זכרנו, שיש הבדל גדול בין עריכת חבוריו של סופר חי ובין זו של סופר מת. ולפיכך הרשינו לעצמנו להשמיט ולשנות רק במקום שראינו הכרח גמור בדבר.

ואנו מקוים, שהקוראים העבריים יקבלו ברצון את הכתבים המוגשים לפניהם ויהיו הביבים עליהם עתה, אחרי פטירתו של מחברם, כמו שהיו חביבים בחייו של רבי קרוב, הובב הקוראים וחביבם!

ח. נ. ביאליק.

דוד יוסף קלוזנר.

י. ח. רבניצקי.

א. ל. לווינסקי.

האדם והסופר (*).

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

I.

אלחנן ליב ברי צבי לווינסקי נולד בכ"ה אדר תר"ז בעיירה פודגורצ'ה, שהיא רחוקה שלשים ויירסמה מווילנה. ילד יפה ופקח היה וכל המשפחה אהבתו. אמו מתה עליו בשנת תרכ"ג, כשהיה אך בן שש שנים. לאחר שנה, בשנת תרכ"ד, נשא אביו אשה שניה ועבר לדור בעיירה גילוואן (Гельвань), פלך קובנה, שנעשתה עיר-מולדתו השניה של הנער אלחנן ליב. בעיירה זו בלה את מבחר שנות ילדותו ונערותו וקבל את ראשית הנוכח. אביו, ר' צבי, היה למדן מופלג, שהיה ראוי להוראה ושלא בפני רבי-העיר היה פוסק שאלות, והרב אף היה נמלך בו בכל הענין לאסוריותו וגם לדיני-ממונות. את פרנסתו מצא לא ברנח, אך גם לא בדוחק גדול, מן התנועות, ושלא על מנת לקבל פרס היה קורא שעור בחברת ישיב. את בנו מסר מתחלה למלמד, לחדר, כנהוג. אבל מאזר שרי צבי היה יהודי סמך ומעורב עם הבריות (מה שצריך ממנו בנו אלחנן ליב) ולא היה קנאי ביותר (כמובן, על-פי מושגי הזמן ההוא), לא הקפיד למסרו למלמד, שזה היה לו קצת השגה בדעות, חצונות – בדקדוק העברי. הילד לווינסקי למד, איפוא, בחדר, לא רק מקרא ומשנה וגמרא, אלא גם תלמוד לשון עברי. זה היה הצעד הראשון בדרך העולה אל הספרות העברית.

וכשמלאו לנער י"א שנה, בשנת תרכ"ח, הוצא מן החדר ואביו קבל את חינוכו על עצמו. כבר אמרנו, שרי צבי לא היה קפדן והיה מעורב עם הבריות. הוא היה בקי בהוצאת העולם ובעל הסתכלות חדרת אל טבע המעשים ויבנם של בני-האדם. פעמים ידחה מאד אור גדול על מחזה שלם ממחזות-החיים על-ידי מלה חריפה אחת או מסמן תכונתו של אדם עי כניי חד וקולע אל המטרה. איש-העם היה ואת החדוד אהב מאד – כל אלו המעלות, שאנו מוצאים גם בלווינסקי. אב כזה אינו מכביד על בנו. כל היום היה אלחנן ליב יושב וקורא את שיעורו בתלמוד כאות-נפשו, ורק בערב היה אביו בוחנו.

(* העמודים הראשונים והאחרונים של מאמר זה נרפסו קודם כ"השלח". כרך כ"ג, תוכרת לווינסקי).

ונושא־זנות עמו לא רק בתלמוד, אלא גם במילי דעלמא. את הפלפול לא אהב ר' צבי והעיקר היה לו — שיהיה בנו בקי בתלמוד. ואמנם, כשהיה אלחנן ליב בן יד ושמו שנה כבר היה מפליא את רביהעיר בבקאותיו והיה קורא לפעמים שעור בקברת ש"ס במקום אביו. וביחד עם זה היה קורא בשעות־הפנאי את הספרות העברית החדשה. גילואן רחוקה מווי לקומיר רק 20 ווירסטה, וזו האחרונה נודעוה אז על־ידי משה ליב ליליענבלום. ודרך־הרוח בזמן ההוא ידועה: איזה נער הביא מוילקומיר לגילואן „השכלה" בצורת „שירי" של ליליענבלום „משא פולין" (שנרפס אהר־כך בספר „הטאת נעורים"), ונער בעלי־כשרון וסקרני כאלחנן־ליב אי־אפשר היה שלא יתאוה למים גנובים אלה; ובפרט שאביו לא הקפיד כל־כך על זה. לווינסקי התחיל לקרוא את ספריהם של מדיכי אהרן גינצבורג, אברדם מאפו, קלמן שולמאן, אדום הכהן ומיכ"ל בנו. ובהבדל משאר סופרינו, לא נדרף על „השכלתו" ולא הוכרח להלחם עם אביו במדרות יתיה. אביו התנגד, אמנם, לדספרים החדשים ולהדעות המובעות בהם, אבל השתדל להשפיע על בנו לא על־ידי מהלומות ואיומים וגירושים, אלא על־ידי הוכחות ושדולים. כמובן, לא הועיל בהוכחותיו להסיר את לב בנו מאחרי „השכלה", אבל הועיל מאד, יותר ממה שפלל, מצד אחר: הוא לא הִשְׁגִּיחַ על בנו את הדעות הישנה, הוא לא גִּיר את לב בנו כלפי אביו וכלפי כל הדור הישן. ומי יודע, אם לא דבר זה הוא הסבה העיקרית להאופטימיזמוס הגדול של לווינסקי, שנישאר בו במשך כל ימי חייו, ליחוסו החיובי אל קדשי האומה — ואף אל הקדשים הדתיים בכללם — ולטוב־הלב, שנתגלה ביחסו אל הדור הישן והדור החדש כאחד. אכן, האב הבלתי־קנאי פעל ועשה לטובת השקפותיו הדתיות בסבלנותו הרבה יותר משפעלו האבות הקנאים במלחמתם הקשה!

אלחנן ליב הרבה לקרוא בספרי „השכלה", אבל יותר מכולם לקח את לבו הספר „קהל רפאים" של ליליענבלום. ודבר זה בא משני טעמים: ראשית, רוב הטפוסים שב„קהל־רפאים" הם טפוסים ווילקומיריים, שתושבי גילואן הקרובה לוילקומיר הכירו אותם פנים אל פנים, ובכן מצאו בתאורם ענין מיוחד. לא רק החדודים והתוכחות שב„קהל־רפאים" היו מובנים לנער מגילואן, אלא אף הרמז היותר קל שבו. על האנשים המתוארים בספרו של ליליענבלום בהסתר־פנים היה יכול לווינסקי להראות באצבע. ודבר זה בודאי לקח את לבו. ואולם על זה נוסף עוד טעם אחד: באמת אין „קהל־רפאים" לא סאָמֶה ולא ספור ולא סאָמֶדה, אלא פִּילִיטוֹן בחרוזים. ודבר זה משך אחריו את הפיליטוניסט לעת־לבוא. מצא מין את מינו וניער.

וכאילו בכונה כדי לעשות את לווינסקי להפך גמור מליליענבלום מורו הרחני, לא רק לא נדרף הנער אלחנן ליב על קריאתו בספרי־השכלה מאביו ומן האדוקים שבעיר מושבו, כמו שנדרף ליליענבלום בשעתו, אלא הוא אף קבל את השכלתו באמצעותו של — רביהעיר. רב זה, שהיה אדוק גמור, היה שונה מן הרב שכוילקומיר וברוב ערי רוסיה בימים ההם, שהיו בבחינת „לא אשאל ולא אנסה". רבנים אלה ברובם המבריע לא היו רואים שום צורך בדבר אפילו. לדעת מה להשיב לאפיקורס. כל מה שהיה מחוץ להתלמוד ומפרשיו ומפרשי־מפרשיו היה „תפלות" בעיניהם. אפילו לצדד בזכותה של

היהדות הישנה היה בעיניהם סימן של מינות, שהרי מכלל הן אתה שומע את אפ שרותו של הלאו – והם כפרו אפילו באפ שרות כזו. את האפיקורסים צריך לבטל בלב – ודי. אין להסתכל בפניהם ומכלי-שכן בספריהם. כדי להשיב על דבריהם הרי צריך לקרוא את הדברים – וזהו, ראשית, בפוליתורה, ושנית, מינות מושגת את הלב וראוי להתרהק ממנה ככל האפשר. – כך היו רוב הרבנים בשעת הששים והשבעים למאה שעברה. ואולם היו רבנים גם ממין אחר. הם לא עצמו את עיניהם לגמרי מן הנעשה בישראל והחזיקו בכלל: "ודע מה שתשיב, חוץ מזה, הלא גם להפירוש עץ-היבש יש בסתר נפש חומרת" (כמו שאמר ר'ל גורדון בקוצו של ידיו), ובין הרבנים הצעירים היו הרבה, שהיו מלאים ששון-החיים ורצו לדעת מה שנעשה בעולם הגדול – בפוליטיקה. שאף היהודי האורתודוכס להוט הוא אחריה אחרי שאינה מעניינת-הדת כלל, ובכן אין בה חשש של אסור. כמדיכן רצו. לקנות שלמות בהיות-העולם, שאף הן דבר אין להן עם הדת, ולרכוש סתם ידיעות-מבוע ידיעות-מאורעות, שאינן לא דתיות ולא אנטי-דתיות. רב כזה היה החופק גילואן בנעזתו של לווינסקי. הוא היה חותם על "הלבנון". מובן מאליו, שהיה מתנגד גדול לליליענבלום ולהתקונים-בדת שלו, וכן גם לר'ל גורדון ולסמולנסקי. להמליץ ולהשחרר. אבל מי שקורא את "הלבנון" אף הוא, משכילי הוא במובן ידוע – בהשתוות אל אותם הרבנים, שאינם קוראים כלום מן הספרות העתית. מי שקורא את "הלבנון" יודע כבר מן הנעשה והנשמע בעולם הגדול, מחוץ לדי אמות של הלכה, ידע, לכל הפחות, שיש מחלוקת באמונת ודעות, שיש-ליליענבלום וגורדון וסמולנסקי, שיש עתונים וספרים עבריים ממין-אחד. וכל צעדי גילואן היו הולכים אל בית-הרב בכל ערב-שבת, שאז היה מתקבל אצלו גליון "הלבנון" – מערב-שבת שעבר. את הגליון היו הכל בולעים ממש. ואחד מן הבולעים היה הנער אלחנן ליב לווינסקי, שבהיותו בן טיז (בשנת תרל"ב) כבר נסה לשלוח קורספונדנציות מעירו ל"הלבנון". בזה התחילה עבודתו בספרות העברית, אם ראוייה כתיבת קורספונדנציות בעתון כ"הלבנון" לשם זה.

בימים למד – בדרך-גם ממש, כי מדיכן יפצאו מורים לרוסית בעירה בגילואן, שבסך-הכל היו בה כחמשים משפחה עברית? – את הלשון הרוסית, "השכיל" והתפתח, וצר נעשה לו המקום בגילואן הקטנה ככפ איש. כדי שילמוד תלמוד יתור – כרצון אביו – או כדי שיהא יכול לרווח צמאונ להשכלה – כרצונו שלו – יצא אלחנן-ליב בשנת תרל"ב לוילקומיר הסמוכה, שהשכלתו ומלחמתו של ליליענבלום שוו עליה הוד והדר בעיני כל משכילי; ואחרי שסוף-סוף היתה ווילקומיר רק עירה קטנה וחשכה ולווינסקי לא מצא בה מה שבקש, עבר אחר חצי שנה אל עיר-הפלך, – אל קובנה, אל קובנה זו של מאפה, שמשכיליה דגינו אף על ליליענבלום מחמת דקנאים. שם היתה בימים ההם אגודה קטנה של משכילים, שתכליתה היתה – להושיט ידי-עזרה לכל, שחת-תושיה והשכלה. לווינסקי קרה, שאגודה זו תהא לו לעזר ומעט מעט יכן את עצמו בלמדים כללים ויפגס אל דגמנסון שבקובנה. תקותו לא באה, כנהוג, – ואחר שנה או שנה ומחצה שב לגילואן. אך גם בבית-אביו לא היה יכול לשבת הרבה. צר היה לו המקום בעירה הקטנה. נוסף על זה השמידה שרפה גדולה את ביתו ואת רכושו של אביו – ולווינסקי הזכרה בשנת

תלמיד לקחת מקל-נודדים בידו. כפי שנראה לי מתוך קובץ-מכתביו של המנוח משנת תרל"ז, היה עוד הפעם בקובנה, נסה להשתלם שם בלמודים – והוכרה עוד הפעם לעזוב את העיר. הוא כותב לאחר מדידיו: "שלו הייתי בקאונא, ועשיתי את מעשי, ולמדתי את למדי, והלכתי על דרכי, דרך החיים, אשר התוה לי הזמן, וכמעט אמרתי מצאתי מנוח – והנה בא השמן וירקד סביבותי ויתנני בדי לא אוכל קום... המכות, אשר הוכיתי בית מאהבי אלה... והפעמים הנאמנים, אשר עוד עתה ינכרו עקבותיהם עלי, תדע מאז. מקובנה עבר לוויילנה והיה שם מורה שפת-עבר וחשבון בלי שהרגיש נטיה לזה, מפני ההכרח החמרי. איזה, שדוך", שלא עלה יפה והוסר אתי שגרם לו מכאובים ועלה לו בדמים בשני מובניה של מלה זו, הכריח אותו לעזוב גם את ווילנה. אז היה זמן ידוע מורה בעירות אחדות (אחת מהן היא, כפי הנראה, העירה קפישוק שבמחוז ווילקומיר). בשנת תרל"ז נצנצה מחשבה במוחו לעזוב את ליטא ולעבור אל דרום רוסיה. שאיפה זו של הליטאים, "בימים ההם" ידועה בספרותנו על-פי ציריו של ר' מנדל מוכר-ספרים, שאמנם צר זמן יותר קדום. אבל לא היתה ללווינסקי האפשרות לנסוע מליטא אל דרום רוסיה בדרך ישרה. הוא נשתקע זמן מועט בפלך מינסק, ובעיר בוכריוסק שבפלך זה כתב בפורים תרל"ז, אגדה לפסח, שהיא פליטונית ושאינה אלא סאטירה על המזגים הישראליים, ולא נדפסה גם אינה ראויה לדפוס. אחר-כך ישב זמן מועט בפלך טשרניגוב ומשם עבר לפלך קזב. כפי הנראה, התפרנס בכל המקומות האלה מהוראת הלשון העברית ודיעות כלליות, כי אז היו לו כבר ידיעות גונות בלשון רוסית ובמדעים כלליים. – השנים הללו, שנות תרל"ז – תר"ם, היו היותר קשות בחייו. הוא לא אהב לדבר עליהן כמו שלא אהב בכלל לדבר על עצמו ועל מצבו הפיזי. רק פעם אחת, בשספרתי לו בהתרגשות גדולה את תלאותיו הנראות של צעיר אחד, שבא מליטא לאודסה בלי פרוטה ובלי מכירים והיה קרוב לאבד עצמו לדעת, אמר לי בקולו הנעים והנוח, שהיה מכסה על התרגשות-רוחו: "אילו ידעת כמה סבלתי אני בבחרותי! איך התגלגלתי בעירום ובתוסר-פל בעירות נדחות, נודד מעיר לעיר בלי פרוטה ובלי מודע ומכיר! ואף-על-פי-כן לא אבדתי בְּעֵינִי. יש אנשים טובים בכל מקום. צריך להיות איש. רק לא להתאיש!" – ואת פניו היפים פָּסְתָה עגמת-נפש רכה, פיי זכרונות נוגים... כנראה, נתכונן לשנות תרל"ז – תר"ם ולנודדיו בפלכי קובנה, מינסק, טשרניגוב וקזב.

לכל אדם בלתי-מצוי יש שלש תמונות בחייו: שנות-למודיו, שנות-נודדיו ושנות-פעולתו. שנות-למודיו של לווינסקי נסתיימו בשנת תל"ד, שנות-נודדיו – בשנת תר"ם. מכאן ואילך מתחילות שנות-פעולתו.

הפוגרומים של שנת תרמ"א השיגוהו בפלך יקאטרינוסלאב. לבו העביר זה דם למראה הפרעות הנראות ולמקרא על היציאה המבוהלת, שכאה בעקבותיהן. מכתביו מן הזמן ההוא מלאים צער בלי גבול, כמעט יאוש. אבל הוא אינו יכול להסתפק בתאניות ויקנות. הוא רוצה לעשות דבר ממש למובת עמו. הוא רוצה להקדיש את כל כחותיו, את כל עצמו לאומתו העלובה והנרדפת. והוא חושב, שרצונו זה יהא יכול להתגשם בחיים רק אם יקנה לו ידיעות מרובות ומצב בחיים. ובכן הוא עוזב את פלך יקאטרינוסלאב

שהיה לו בו מעמד הגון, ועובר לתארוקוב, - עיר, שיש בה אוניברסיטה; ואחרי כמה הרפתקאות הוא נכנס לאוניברסיטה התארוקובית בתור תלמיד שלא מן המניין. כנהוג אצל אחינו בני-ישראל, נכנס אל מחלקת-הרפואה, כי מהיכן יתפרנס יהודי אחרי גמר האוניברסיטה אם לא מרפואה? - ואולם הוא שקד אז גם על למודים אחרים והשתלם בלשון ובספרות הרוסית. באופן שדחתו לכתוב פולישונים המוריסיים בעתון רוסי אחד, שהיה יוצא אז בחארוקוב.

אבל ימי שקדו על למודי האוניברסיטה ועל הספרות הרוסית לא ארכו. מחלת-עינים קשה הבריחתו לעזוב את חפצו להיות לרופא. ועל מחלה זו נוספה מבה אות יתר-חשובה, שגרמה לו לעזוב את הארוקוב ואת האוניברסיטה שבה. השנה - שנת תרמ"ב והחיים - י"ט - ב' ל"ו. הפרעות הנוראות הרעישו את העולם ועוררו בלבותיהם של טובי צעידו יחידים; לא מרד כלפי הממשלה, אלא כלפי אירופה והשכלתה, שלא עמדו להם ליהודים ביום זעם, כלפי מצב ישראל הנתון לבו ולמשסה, כלפי הגלות בכל הקיפה, בכל שפלותה, בכל מידותיה. אלה היו שול-לי-הגלות הראשונים והמידתם באמת. אלה היו משגי-המרכז במובן הפשוט והמלא של מלה זו. צריך לעזוב את אירופה, להעתיק את מרכז-הכובד של עם ישראל לאסיה, להסגר מן הגלות - לשוב אל ארץ-האבות, ששם נולדו אדיאלי האהבה, השוין והחרות של הנביאים ושם היו לישראל ממלכה ושלטון עצמיים. כך חשבו אז טובי צעירנו - חשבו ועשו. ודוקא בחארוקוב, מקום מושבו של לוינסקי בימים ההם, נוסדה אגודה של סטודנטים, שנשפחו אליהם גם צעירים אחרים, - אגודה, שתבירה היו גלבים ברעיון אחד גדול: "בית יעקב לכו ונלכה!" - גלבה מאירופה לאסיה, מן ההשכלה המזויפת אל אדיאלי-הנביאים, מארץ-העבדות אל מורשת-קדומים... קשה לדעת, אם לוינסקי נתחבר אל הביליזם מד ואם הלך יחד עמם לארץ-ישראל בידוד, שמועה שמעתי, שמפני מחלת עיניו החליט לנסוע לארץ-הקדם בכלל, וכמובן - לארץ-ישראל. על כל פנים הר' לא מקרה הוא זה, שבחארוקוב, ששם הר' אז לוינסקי, נוסדה אגודת-הביליזם ושם היו תלמידי האוניברסיטה, מה שהיה גם לוינסקי ואם גם שלא מן המניין, ושעוד בשנת תרמ"ב או תרמ"ג עלה כבר לוינסקי לארץ-ישראל. כשמלאו בשנת תרס"ו עשרים וחמש שנה להוסד ראשון-לציון הוצגה חגיגה קטנה לכבוד המאורע הגדול בקלוב הציוני, שהיה אז בעת ההיא באודסה. ואז ספר לוינסקי מעל הבמה בטון חצי-רצון וחצי-מבדח, כדרכו, על מסעו לארץ-ישראל. על דרך ההלצה אמר, שהיה בארץ-ישראל מודם ארץ-ישראל, כלומר, קודם שהיו מושבות בא"י ואגודות מסודרות של "הובבי-ציון" בחוף-לארץ. ביפו לא היו אז כמעט יהודים כלל. הדרך מיפו לירושלים הייתה שוממה ובחזקת-דסכנה. יום קבץ של מחזקים ברעיון חבת-ציון לא היה עוד בירושלים ולא היה אפילו אל מי לפנות בשאלה, מה לעשות בא"י. הידואל מיכל פינס היה היחיד, שלוינסקי דבר עמו על חבת-הארץ ושיבת-ציון, ובהשתדלות שניהם נוסדה אגודה קטנה לנאולת-הארץ ולישובה, שרי"ט פינס התוה את תכניתה. מאליו מובן, שלא היה לו ללוינסקי מה לעשות בא"י. מושבות לא היו. כסף לקנות אדמה לא היה בדיו. לקבל תמיכה לא רצה. מפני מחלת-עיניו לא היה מסוגל

להעשות פועל במקוה-ישראל, כמו שלעשו הרבה מן הביליזים, ואף מתירא היה, שמא תחזק מחלתו זו בא"י עוד יותר. ובכן שהה בא"י שני חדשים – ושב לרוסיה בעל-כרחו. הוא שב לרוסיה בעל-כרחו, אבל לא בלב מלא יאוש, כנהוג אצל השבים. הוא פקפק זמן מועט, אבל סוף-סוף נישא. חובבי-ציון' כשהיה. זמן מועט כתב קורספונדנציות מאמרים בלשון רוסית בעתון Русский Еврей, אבל עוד בשנת תרמ"ד – תרמ"ה התחיל לכתוב מכתבים מעין מאמרים בהמליץ. והיה הותם תחתיהם בשם, מי שהיה סטודנט. ואולם נפלא הדבר, שלא היה מביא בחשבון עבודתו הספרותית לא את פיליטונו ומאמריו הרוסים ולא את מכתביו העבריים בהלבנון ובהמליץ. עד שנת תרמ"ט, וכשתגנו מוקריו באודסה לפני שנתים (בסוף שנת תרס"ט) חג מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית, לא מצא לנכון להעיר כלל, שעבודתו זו התחילה הרבה קודם שנת תרמ"ט.

ובשנת תרמ"ד – תרמ"ה חלם חלום יפה, שהיה קשור ברעיון שיבת-ציון: לעבור לבולגאריה ולעשות ארץ סלאונית זו, שהקולמורה שלה היא חציה רוסית וחציה טורקית ושאף היא נשתחררה זה לא כבר מן השעבוד הטורקי, גשר ומעבר. לארץ-ישראל. בעת ההיא הורה בקתדרה בבולגאריה הרד בילקובסקי, והרד האובן ביקר הסיף בסופיה להבת-ציון; ובכן דמה לווינסקי למצוא שם כר נרחב לעבודה לשם ישוב ארץ-ישראל. ואולם השנאה לחדסה ונתיניה, שקמה בבולגאריה אחרי מפלת באטנבורג והתנשאות סטאמבולוב שונאיה-רוסים, בטלה גם את חלומו זה והוא הוסיף להתגורר בדרום-רוסיה ולהתפרנס מן ההוראה. במשך הזמן הזה כבר התחיל ליסד אגודות של חובבי-ציון. ולהרצות על רעיון הלאומיות ועניני הישוב. אגודות כאלו יסד בערים קטנות ואף בכפרים מזויבים באוכלוסים של יהודים: בליפאטיחה, ברובאנובקה, בהורנוסטאיובקה, בקאחובקה ועוד. לווינסקי נעשה עסקן צבורי ולאומי.

II.

ובהורנוסטאיובקה התחילה בשנת תרמ"ט עבודתו הספרותית בחתימת שמו המפורש. – אותה העבודה, שעלי-ידה קנה לו שם טוב בין הקוראים ובין הסופרים. מתחלה יצא במאמרים נלהבים נגד, שלום-עליכם' ורבינצקי על שהתחילו לברוא ספרות זירגונית ולא רק לכתוב בזירגון ספרים מועילים ונצרכים לההמון בלבד. הוא קובל על הסופרים הללו וחבירהם על שבראו קולט זשארגאני⁽¹⁾, על שכל עיקרה של התנועה הזשארגאנית אינה רק (אלא) תנועה ספרותית, ולא תועלת העם היא הרוח החדה באופניה⁽²⁾, שהי אם תועלת ההמון היא מגמתם של הזירגוניסטים – מפני מה אינם מתרגמים את התניך זירגונית בשביל ההמון? – וגם בספרות העברית לא מצא לווינסקי נחת: נקרעו של דוביביץ וחוסר-ההשעם שבאוצר הספרות עוררוהו למתוח עליהם דין קשה. ולווינסקי מתנגד אף לחברת, שפה ברורה, שנוסדה אז באודסה לשם הדבור העברי החי: לדעתו,

⁽¹⁾ עיין המאמר הראשון בשם, חיי עולם וחיי שעה (המליץ), תרמ"ב, גליונות 104 – 106.

⁽²⁾ עיין פיליטונו: „יחנן הסנדלר לפני ועתה“ (שם, גליון 113).

ראוי דבור זה בכל מקום, אבל אפשר הוא רק בארץ-ישראל. יתר על כן: במאמר חשוב בשם "חיי עולם וחי שעה" (השני, המליץ, תרנ"א, גליונות 217, 218, 220), שהשיב עליו, אחד העם, אחר-כך במאמרו המפורסם, "פצעי אוהב", קובל לווינסקי על שעבודתם של טובי האומה, חובבי-ציון והסופרים החובבים, נצטמצמה רק ב"שוב הארץ". שאמנם יש בו משום "חיי-עולם", אבל שאי-אפשר היה לו להתקדם ולהתקיים אם יתדלדלו, "חיי-השעה" של עמנו – חיי הכלכליים והצבאיים בארצות-הגלות. ובמאמר, "עבדות בתוך עבדות" (המליץ, תרנ"א, גליונות 68–70), שבא לרגל המאמר, "עבדות בתוך חירות" של "אחד-העם", התנגד לווינסקי לההשקפה, שהלאומיות הישראלית אפשרית היא מחוץ לדת הישראלית. הקורא רואה, שלווינסקי נגע בתחלת עבודתו הספרותית בכל אותן השאלות החשובות, שאנו מתחבשים בהן גם עתה, ותשובותיו עליהן ראיות לתשומת-לב אף בזמננו. ונפלא הדבר: אותו לווינסקי, שעכשיו חושבים אותו הכל רק לסופר ועסקן חובי בלבד, חשב אז את עצמו לסופר שלילי¹).

וכשהאשים את סופרינו, שאינם עוסקים ב"חיי-שעה", היתה לו רשות לכך. הוא עצמו עסק הרבה והרבה בחיי-שעה. בימים ההם (בשנת תרמ"ח) נשא אשה בהורגוסטאיבקה ונעשה סחר-בבואה, ולרגל מסחרו היה מרבה לנסוע בערי-הדרום, עוסק בהיות-העולם ומתודע אל אנשי-המעשה. ואת פרי נסיעותיו ונסיונותיו הביא בספרות העברית ברשמי-המסע שלו, שהיו הולכים ונדפסים ב"המליץ" תרנ"א ותרנ"ב בשם "מחלון המרכבה" ובעגלה ובעגלת-החורף. בהם דבר על "עניי-החל", שהיו חדשים בספרותנו בימים ההם. עליהם הוסיף אחר-כך את הפולמוסים המצוינים "השלחן הירוק ומסביו", שתאר בהם אותו מן "יהודים", שאין לו בעולמו אלא אכילה ושתייה ונשים וקלפים... ואולם יחד עם זה לא זנח גם את "חיי-העולם". חוץ ממה שעסק בפועל בעניי-הישוב (הוא נבחר בשנת תר"ן למורשה בקאחובקה מצעם הועד לישוב אי, שנתסד אז ברשיון גלוי באודסה), כתב בשנת תר"ן גם את "המסע לארץ-ישראל" בשנת תת"ל לאלף הששי, – אותו החלום המלא-קסם, שנתעורר בלבו מתוך קריאתו בספר המפורסם של בילאמי, "השקפה לאחור" וישבו תאר את חיי-העולם, פרי עבודת-הישוב, כמו שהם צריכים להיות בעוד מאה וחמשים שנה: וגם את חיי-העולם, כגון חיי-השעה, תאר בצורת רשמי-מסע. – לווינסקי היה אז מלא חיים ותנועה. חדות-היצירה ואהבת-העבודה, הפרטית, הצבורית והספרותית, מבצבצות ועולות מכל שורה ושורה של כתביו בימים ההם.

כי בימים ההם (משנת תרמ"ט ואילך) הוא נעשה לא רק סופר, אלא גם עסקן מפורסם. בסחרו מסחר-בבואה, עדיין פרץ אז בארץ ושמו הספרותי הלך לפניו, ובכן היה מתודע בכל מקום-בואו אל הסופרים והעסקנים העבריים והלאומיים, שרובם ככולם היו חובבי-ציון. את אודסה הרבה לבקר לרגל עסקיו, ושם התודע אל "אחד-העם" ואל רבניצקי. ו"אחד-העם" עורך בימים ההם את ה"פנק" ועל-פי זיוויו עורך רבניצקי את ה"פרדס". מתיסדת אגודה (ליגה) של טובי חובבי-ציון – אגודת "בני-משה", שעדיין לא הגיעה השעה לפרסם

¹ ("עיון מאמרו, הספרות והעם" ("המליץ", תר"ן, גליון 69).

את כל מעשיה לטובת הספרות העברית ולטובת הישוב בארץ-ישראל וביתר לטובת בת-הספר ביפו. ולאחר שנים אחדות נוסדה הביבליאטיקה הקטנה. ספרי אגודה של בן-דאביגדור, אחד מ-בני-משה, ואחריה - חברת אחיאסף, שגם העומדים בראשה. בני-משה היו. לווינסקי נעשה. בן-משה ומשתדל לטובת. אחיאסף כל הימים. ולטובת הועד לישוב ארץ-ישראל שבאודיסה הוא עושה כל מה שבכחו לא רק על-ידי מאמרים ופוליטיקנים, אלא גם על-ידי מעשים ופעולות בכל עיר ועיר, שהוא בא לשם. ואולם יחד עם זה הוא עוסק גם בשאלת ישוב-הגנטיקה, שעוררה פולמוס גדול של סופרים בשנת תרנ"א. הוא מצדד בזכותו של ישוב זה ועוסק בפועל, ביחד עם מרדכי פינגברג, בסדור פלוגות של מתיישבים בארגנטינה. והוא נאמן בזה, לשיטתו, אם אפשר לומר כך: "הידי-ישעה" אינם צריכים להדחות מסני. חידעולם. תוך מזה הוא במוח, שהישוב בארץ-ישראל יהיה המטרופולין של הישוב הארגנטיני וישפיע על זה האחרון לטובה. דבר זה תא-בצבעים מזוהרים במסע לארץ-ישראל בשנת תת", שבו המעים וחזר והמעים, שגירושלים היא עתה (בשנת תת) כמו מטרופולין של ארגנטינה.

וביתנים הורע מצבו החמרי. במסד-התבואה שלו בא משכר גדול בשנת תרנ"ד או תרנ"ה. באופן שהפסד בעסקיו לערך עשרים אלף רובל. הפסד זה בלע לא רק את כל הנוניא שלו. אלא גם הון זרים. ואולם האיש הזה, שהיה חשבונו בחיו לקל-ידעת, עשה דבר, שאך בעלי הכרה מוסרית חזקה מוכשרים לה: במשך המשיעשה שנה רצופות, עד יום מותו, פרע לבעל-חובותיו את כל המגיע להם אפילו עם הרבית.

בשנת תרנ"ו נוסדה-גם-בן בהשתדלותם של בני-משה - חברת, "כרמל". ולווינסקי, יצא אז. נקרי ממסד-התבואה, קבל בשמחה עצומה את ההצעה להיות בא-כחו של הכרמל. בכל פלכי התכל הדיומ-המערבי של יוסייה. בהצעה זו ראה קודש ותול כאחד. הרי זה עסק, שיש בו רעיון! והוא הלא עיקר תכונתו ועיקר מגמתו היו - להכניס את הרעיון הלאומי לתוך החיים, לתוך החיים הפשוטים, החולוניים, חידוסי-יום. לא להבדילו מן החיים ולהעמידו למעלה מן החיים, אלא לעשותו לחלק מן החיים, לעצם החיים. ובכן התחיל לפעול לטובת יין ארץ-ישראל בכל כחו. הוא היה נוסע מעיר לעיר ומסיף את ה-כרמל לא רק בין היהודים, אלא גם בין הנוצרים. הפרופסורים בתארוקוב, שהכיר אותם מזמן שהיה תלמיד שלא מן המניין באוניברסיטה התארוקובית, בדקו בהשתדלותו את היין והעידו על טובו - ובתעודות הללו השתמש כסוחר בקי ורגיל. ועוד הפעם התחילו. נסיעותיו. כשמונה חדשים בשנה היה נוסע בפלכים הדרומיים-המערביים. ובסוף שנת תרנ"ז כבר נפתחה מחלקה למכירת יין-כרמל באודיסה, שבראשה עמד לווינסקי עד יום מותו. ומעמידעט הרחיב את חוג-פעולתו והתחיל לנסוע גם לעיר מערב-רוסיה וגם אל הערים הצפוניות, סבב בערי הוולגה ובקוקו, וגם בסביר בקש קונים ל-כרמל. על-ידי מסעותיו אלה נתעשר ב-רשומים, שנעשו לו חמרי ספרותי, נסדר-המסעות שלו הם מן המעולים שבפוליטיקנים. כמה מן הפוליטיקנים שלו הקדיש גם לתעמולה לטובת יין-כרמל - מה שהיה נראה בעיני רבים ל-יקלאמה בלתי-מהוגנת והיו מתרעמים עליו על שהוא משתמש בספרות לשם ענין מסחרי. ואולם לווינסקי לא הרגיש בזה:

הכרמלי היה לו לא ענין של מסדר בלבד, אלא גם דבר שבקדושה: הלא יין-ארץ-ישראל הוא, שאחדנו העובדים על הרי-ישראל מוציאים אותו למענני יהודה השבה לתודה בזעת-אפם! ובשעה שנתישב לווינסקי באודסה ישיבת-קבע (בשנת 1896) התחילה התנועה הציונית החדשה מיסודו של הרצל. לה התנגד, אחדיהעם, כידוע. ובעצם הזמן ההוא התחיל, השליח לצאת על-ידו. סופר-אודסה היו כמעט כולם חונים על דגלו של אחד-העם ומתנגדים להציוניות המדינית במובנו של הרצל. באודסה מתיסדות שתי אגודות ראשיות, שהן מתנגדות זו לזו: אגודת „בני-ציון“ ההרצליסטית ואגודת „גם ציונה“ האחדיהעמית. הראשונה נתלקטה מן הנלהבים ומן הקרובים אל ההמון, שהרעש המדיני של אותו הזמן לקח את לבו, והאחרונה נתהוותה מן המשכילים הלאומיים המתונים יותר והמעמקים יותר. לווינסקי, בתור „בן-משה“ ובתור סופר, נעשה אחד מעמודי „השלח“; ואולם דבר זה אינו מונעו מלהיות חבר לאגודת „בני-ציון“ דוקא. העממיות שבו והאהבה אל החיים של חיים, כמו שהיה רגיל לומר, מקרבות אותו אל אותה האגודה, שהיא יותר עממית ויותר מלאה תנועה ורעש. אבל יהיה עם זה הוא משתתף באגודה הקולטורית „החנך“ ונטל חלק בועד-ההלאמה, ששניהם נוסדו תחת השפעתו ובהשתתפותו של „אחד-העם“. הוא לא ראה כאן סתירה כלל: העבודה המדינית הרועשת והעבודה הקולטורית הנמרצה היו בעיניו כמשלימות זו את זו. הוא לא נתבייש לעסוק בקבוצ „שקלים“ ומניות, לסובב על פתחי העשירים ולרכוש אותם בתור חברים לוועד ישוב-ארץ-ישראל שבאודסה, ויחד עם זה רכש מניות בשביל „אחיאסף“ וקבץ כסף לכל מוסד לאומי רוחני. בנידון זה לא נראה לו שום דבר קשה ועולב יותר מדאי. הוא היה מפליא בסבלותו בנדון זה. אם השיבו את פניו ריקם – לא נעלב ולא נתרנו. אם לא נתנו בפעם זו היה בא פעם שניה ושלישית ורביעית והיה כופה עד שיתנו. אם לצורך זה צריך היה להשתמש בחרד – היה מוציא את הכסף מכיסו של הציין מתוך הלצה. אם לתכלית זו היה צריך לשחק עם הגביר „בפריפראנס“ – היה מוכן ומזומן גם לזה. הוא נסע לקונגרסים, לוועדות, לאספות ואינו משתדל להצטיין ולהתפרסם, אינו רודף אחר כבוד של דברן (אף-על-פי שאהב לדבר, יותר נכון לדרוש דרשות-פוליטוניים), אלא עובד הוא באספות הללו בחשאי מקבל כספים מבעל-היכולת לצרכים הלאומיים הרוחניים. וכמה פעמים היו תוצאות „עבודתו“ זו במסדרו-האספות חשובות הרבה מתוצאות האספות עצמן...

ושום ענין רוחני לא היה זר לו. ביאליק, רביצקי וש. בני-ציון מיסדים הוצאת-ספרי-חנך בשם „מוריה“ – והוא משקיע בה את רוב כספו. וחזין מזה הוא מוציא, על חשבון עצמו או בעזרת אחרים, ספרים ממבחר הספרות העברית: את ספוריו של מנדלי מוכר-ספרים, את שירי ביאליק, את ספרי המנוח יהודה שמינברג, את ספרי יד-פֶּרְקוביץ, את כתבי המנוח מ'ל ליליענבלום; וכן גם הדפיס על חשבונו את „היסטוריה ישראלית“ של כותב המורים האלה, התחיל להדפיס את שירי שְׁפֶרְניחובסקי ועוד. מצד זה היה, כמו שאמר משורר צעיר אחד, „פרינס-הספרות“ ממש.

והוא עסק לא בהוצאת-ספרים בלבד. הוא השתדל בדבר יסוד, הסתרדות המורים העבריים. את הדבור העברי, שבתחלתו, כשנסדה, שפה ברורה באודסה על-ידי המנוח

בן־דוד (בשנת תרין), התנגד לו מפני שחשב אותו לדבר שאי־אפשר בגלות, חבב בשנים האחרונות עד מאד. הוא היה כמעט האחד באודיסה, שהיה מדבר עברית עם כל מי שיועד לדבר בלשוננו, והיה משתתף בכל ועידה לתכלית הפצתו של הדבור העברי. לא לפלא יהיה, איפוא, שהועידה של „עבריה“ בהאג בחרה בו בשנת תרס"ח לראש המרכז של „עבריה“ ברוסיה. והוא הראה את עצמו ראוי והגון להתמנות זו. הוא לא רק המציא את הסכומים הבלתי־קטנים לפי ערך, שדרשה הוצאת „מכתבים־חוזרים“ ומחברות יסודות לתכלית הפצת רעיון הדבור העברי, אלא גם היה כותב מכתבים למאות לישים זירזו ותעורה לאגודות וליחידים. אפשר לומר בבטחה, שאם הדבור העברי הדל להיות ברוסיה חדוש משונה, גרם לכך גם לווינסקי במדה מרובה.

ראוי להזכיר גם את עבודתו בתור גבאי בבית־הכנסת „יבנה“. העבודה המרובה והקשה לישים בית־כנסת זה הוכיחה יותר מכל, כמה עממיות היתה בלאומיותו ובציניותו של לווינסקי. „יבנה“ נוסד כדי שיהיה מקום לכל הצימאים לדבר ה"י, שבו יהיו יכולים לשמוע „מלה יהודית“. כל סופרי־אודיסה שמחו מתחלה על יסודו של „יבנה“ והבטיחו את סיועם. הם חשבו, שבית־כנסת זה יהיה בית־ועד לטובי הלאומיים. אבל בית־כנסת מסבוע הוא מקום־נעים לכל. אי־אפשר לסגור שערי בית־הכנסת בפני מה שיהיה. ובכן נעשה „יבנה“ מעט־מעט חולין. נכנסו לתוכו גם המוניים, כמו שמבע הענין מחייב. ואז זאת המעולים שבסופרי־אודיסה-ועזבו את „יבנה“... לא כן לווינסקי. הכלל הגדול שלו היה: „שוב מעט מאפסי; ואולם חוץ מזה היה עניו ביותר ועממי ביותר. מוטב שלא יהא „יבנה“ סולת נקיה משלא יהיה בעיר כאודיסה, שבערותו של ההמון ופראותו בכל הנוגע לדבר ישראל הן מבהילות ממש, שום מקום לדרשה לאומית ולחגיגה לאומית. והוא נשאר גבאי של „יבנה“ ונושא על שכמו את טרדו ומשאו של בית־כנסת זה עד יום מותו. מלבד קרבנות־כסף, שהביא ל„יבנה“, היה מוכשר להתחנן שעות שלמות לפני איזה אדם ידוע לזרען מעולה עד שיסכים וידרוש ב„יבנה“. וכשלא היה דרשן אחר – היה הוא עצמו עומד דורש. כשרון דברני לא היה לו ודרשותיו לא היו דרשות כלל: אלה היו פוליטונים על פרשיות השבוע או דברים מענייני־החג, וכמה פעמים אמר לי לווינסקי, שהוא רוצה להוציא את דרשותיו בשם „פוליטונים מכל השנה“. ואף־על־פי־כן – או דוק מפני כן – היו דרשותיו חביבות על שומעיהן, כי היו מברחות את הדעת ומבליעות תוכחות מוסר בהלצות קלות ונחות. כקטן כגדול בין באי־יבנה אהבו את לווינסקי אהבת־נפש. כשנודע ב„שמחת־תורה“ דבר מחלתו המסוכנת, התחיל כל העם הנאסף בבית־כנסת זה גועה בבכי, למרות שמחת החג, ומאליו נתעורר לומר תהלים לרפואתו. וכשמת התנדבו באי־יבנה להוצאת כל כתביו סכומים הגונים מאד כמעט בלי שום התעוררות מן החוץ. מתוך עממיות זו סייע לווינסקי בכספו ובכתביו להוצאת העתון הזירוני הקטן „גוט־מארגען“: ישמע־נא העם הפרוע שבאודיסה „מלה יהודית“ בלשוננו. אבל כמה כעס, כמה צעק לווינסקי כשנמצאו צעירים שלא נתנו למר סקולוב לדרוש ב„יבנה“ בעברית! הרך כקנה נהפך כאן לקשה כארז ודבר דברים קשים, שלא שמע איש מפיו מעולם.

ואולם לווינסקי עסק לא בענייני־רוח ולא בעניינים לאומיים בלבד. לבו היה ער לכל

דבר טוב ומועיל. הוא היה אחד ממיסדי חברת-הצדקה 'עזרת חולים' שבאודיסה. הוא דאג לסופרים צעירים ובכלל לצעירים מתחילים. כל צעיר יודע עברית, שנצרך לאיזו תמיכה או לשעורים או לעזרה אחרת, היה מוצא בלוינסקי לא רק עוזר ותומך, אלא גם ידיד נאמן. אין קץ להספורים מטוב-לבו ונדיבות-רוחו, שמספרים עליו באודיסה. מה שעשה לשובת יהודה שטיינברג בימי מחלתו ולשובת אלמנתו ויתומיו של זה לאחר מיתתו היה יכול לעשות רק אָח רחום. עוד שלשה ימים קודם פטירתו, בשעה שידע כבר בבירור שימות, קרא לביאליק ולרבניצקי כדי למסור להם דברים נוגעים לעסקי 'מוריה' ולעסקי משפחתו; אבל קודם שמסר להם את צוואתו בנוגע למשפחתו אמר להם: 'אחים! דאגו למשפחת שטיינברג!...'

לוינסקי, למרות מה שלא רדף אחר הכבוד ולא בקש לעמוד במקום גדולים, היה מכובד על הבריות באודיסה אולי יותר מכל שאר הסופרים העבריים. הוא היה בורד' בשעת הבחירות להדומה השניה. וכבר ספר מר אֹסִי־שְׁקִין ('), כמה מרובה היתה הכרת-האחריות של אותו לוינסקי, שהרבה חשבוהו לקלידעת, כשהוכרח לבחור בין יהודי מזמר ובין נוצרי סיד, שדתנגד לשניהם כאחד. האדם הנח לבריות נעשה כאן עומד על דעתו. ואך בתור איש מפלגות, אחרי שהסיר מעליו את האחריות, בחר בנוצרי. כשהיו נוגעים בדבר, שהיה עיקרי בעיניו באמת, לא היה מרכין ראש לכל הצדדים כלל. ואולם יותר מכולם הבין הוא לפעמים בחושו הבריא, שהרבה ממה שאנו חושבים לעיקר אינו עיקר. שלמשל, גם הרצל וגם 'אחד-העם' לשם טובת האומה נתכוונו, ואלה ואלה דברי אלהים חיים; ובמקום שנוגע בפרטים היה רחוק מקנאות ונח לוותר ולפשר.

זוהי אולי פילוסופיית-החיים העמוקה, שגם אנו יכולנו ללמוד מן הפוליטוניסט הזה, שדחה קורא לעצמו פילוסוף מן המרתף. פילוסופיה כזו, שאינה מופשטת, שאינה עיונית בלבד, אלא אבר מן החיים, היא כח גדול. שמתגלה בשעה שמתרגשים ובאים על האדם מאורעות בלתי-שכיחים. ודיא נתגלתה בלוינסקי במאורע היותר קשה, שאירע לו בשעה: שכבר נטה יומו לערוב.

בחורף תרס"ח חלתה תמר בתו הבכירה מחלת-שחפת קשה. בקיץ הוכרח לנסוע עמה לארץ-אשכנז, ששם מתה באביב ימיה למרות כל עמל הרופאים. בשעת גסיסתה קבלתי ממנו מכתב. לא הכרתי את לוינסקי. הוא עמד לפני סוד החיים והמות לא בפוליטוניסט קל-חיים, אלא בפילוסוף מזדעזע לפני אותה האפסות האנושית, שהיא מתגלית רק בשעה שהחיים נאבקים עם המות... פֶּשֶׁשֶׁב מחוץ-לארץ ובתו אין עמו קשה היה להבירו-כל-כך נשתנו פניו. הלא ראה את המות עין בעין... ואולם עבר זמן מועט—ולוינסקי הראה, שאדם גדול הוא. קודם מיתתה של בתו תש מעט כחו הספרותי וגם עסקנותו נתמעטה. ודוקא אחר מיתתה התגבר כארי וממש שב לימי-נעוריו. הוא התחיל לעסוק בצירי-צבור באיזו התלהבות, בלי לְאוֹת, בלי הפסק. ולכתוב הרבה יותר מאז.

(¹) השלח, חוברת לוינסקי (כרך כ"ג, 558—560).

ולכשרוננו היו ברק ויפעה ועוזו יותר משהיו לו בימדיצירתו הזוטר טובים. אם חדלי-אונים
 אנו נגד המות – נשפר את החיים ונקל את עולם מעל חברינו ומעל עמנו...
 כדי לעשות לו נחת-רוח ולהשיכחו את אבדתו הגדולה החליטו סופרי-אודיסה לחוג
 את יום מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית. התגיגה באה באחר-יזמן ונועדה לג' חול-
 המועד של סוכות תר"ע. באו וספרו לו: רוצים אנו "ליבל" אותך. בנוהג שבועולם, בעל-
 היובל מסרב, מתענו, אומר: איני כדאי, אין השעה רצויה, וכדומה מן התשובות מפני
 הנמס, שתחתיהן מסתתרות תשוקה עזה, שיפצרו בבעל-היובל, והכרה ברורה, שהכל
 יודעים – ואף הפוצרים בכלל – שאין כל המענות הללו באות אלא מפני שכלא זה אי-
 אפשר... לווינסקי לא כך עשה. "רוצים אתם ליבל אותי? – אמר בבת-צחוק, כדרכו –
 טוב. אני מוכן ומזומן, ובלבד שתורשו לי לדרוש את הדרישה הראשונה. צחקנו והסכמנו.
 דמינו, שאך צחוק עשה לו הפוליטוניסט. הלא זהו ההפך מדרך היובלים!

באה שעת החגיגה ועל השלחן התנוסס "מני" נדפס כזה:

שלחן-ערוך:

ייש וקניאק	א לא מחשבות ומעשים.
מיני מאפה	יסיפותי של יפת.
מיני מלוחים	בער חלון המרכבה.
ליקיר	מעט פילוסופיה לחג הסוכות.
דגים	סיס אל יס.
יין כרמלי	פילוסוף מן המרתף.
בשר	חזון-הרוחות.
שכר	בעגלה ובעגלת-החורף.
סרסראות	מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת לאלף הששי.

וכשאך סבבו המסובים את השלחן בקש לווינסקי, "חתן-היובל", רשות לדבר ראשונה
 ואמר בקירוב כדברים האלה:

רבותי! הלא יודע אני, שלא עשיתי שום גדולות ונצורות ושאני ראוי לשוב
 חגיגה. כתבתי פיליטונים בני-יוםם, שהיום הם כאן ומחר צוררים אותם על-פי צלוחית;
 וכתבתים לא על קדושה-השם, אלא מפני שנעים היה לי לכתבם. ובכן מה כל הרעש?
 אלא שיוודע אני בכם, שכבר נמאסו עליכם החיים האבלים והעצובים, ורוצים אתם
 לשמח מעט את נפשכם. ובכן עלי נפל הנורל, שעלידי תהיו משמחים עצמכם מעט,
 ואני הקרבן. יהי כן! אבל תנאי אני מתנה עמכם, שאני אהיה רק הבתחיל ואחרי
 תבואנה שמחות ספרותיות אחרות, שבהן תהיו אתם הקרכנות. רק על מנת כן הסכמתי
 להשתטות מעט ולהיות חתן-היובל. להשתטות יותר מדאי, להפליג בשכחים של גוזמאות
 אין כדאי. אבל להשתטות מעט ולשמח מעט ולבסוס מעט מותר אפילו על חשבוני.
 ובכן, לחיים, לחיים! עד חגיגת-היובל הבאה!"

כך יכול היה לנהוג אדם גדול באמת, – פילוסוף של החיים. שאינו אוהב לא את
 הצניעותנות ולא את העטנתנות היתרה, ובפשטות של המבע עצמו הוא עושה את היוזף
 וההפרזה של היובלים לבלתי-אפשריים.

התוצאה הישרה האחת של החגיגה היתה – מה שלווינסקי התחיל לחשוב מחשבות
 על הוצאת מכתביו. לתכלית זו תקן, כנראה, את ה-מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת.
 שנדפס בפרדס, ספר ראשון (אודיסה תרנ"ב), ובהוצאה מיוחדת (אודיסה תרנ"ג). כששאלתי

פעם אחת: מפנימה לא נסה לתצור עוד יצירות פיוטיות מעין. מסעי נפלא זה? – השיב לי על שאלתי בספור נפלא, שרוצה אני להשאיר אותו בזה לזכרון:

המספר האמירקני סמוקטון הרבה התחבט עד שתפס מקום בספרות. לא רצו להדפיס את כתביו מפני שמצאו אותם בינונים. סוף־סוף הדפיס אחדים מהם והתפרנס בזה. אבל לא קנה פרסום גדול. פעם אחת באה ברכת־האלהים אל ביתו: אהבה הרגיש בלבו, אהבה עזה כמות. האהבה הרמה אותו למעלה עד גבהי שחקים והורידתו למטה, אל עמקי השואל, כי יחף בין תקוה ויאוש... פעם אחת הכיר, שהתקוה לא רמתו. אז היה הזתר מאושר עלי אדמות. ובאשרו זה כתב ספור, שהיה נפלא מאין כמוהו. עד מהרה הביא אותו אל עורך הירחון, שהיה מדפיס בו את כתביו, וזה קבל את הספור בזרועות פתוחות, וכשדפס נתפרסם שמו של סמוקטון כשם אחד הגדולים.

עבר זמן ידוע. סמוקטון התרגל באשרו – וכתב עוד הפעם ספורים בינונים. הוא בא אל העורך. העורך קרא את הספורים, אמר, שאינם רעים, אבל ממי שכתב את הספור הנפלא שהוא יש לדרוש הרבה יותר. אובדעצות היה סמוקטון. בביתו לא היה לחם – והבל מפני שכתב פעם אחת דבר יוצא מן הכלל!... מה לעשות? – והוא הוכרח לבחור לו פרנסה אחרת ולהמתין עד ששכתו את ספורו הנפלא. אז שב לכתוב ספורים בינונים. הם דפסו והוא שבע לחם.

העלמה שאהב בגדה בו – כך נראה לו: היא הסבירה פנים לאחר. הוא היה אובד־עצמת. הקנאה אכלה אותו. הוא החליט להציע לפניה את ידו ואת לבו. ברטט יהל למוצא־סיד... והיא הסכימה לדות אשתו. לאשרו לא היה גבול. הוא כתב עוד הפעם ספור נפלא. כספור הנפלא, שכתב בראשית אהבתו. ספור זה קרא לפני המיועדת לו. היא נשתוממה ונתלהבה:

– שאהו תיכף ומיד אל עורך הירחון, שהדפיס את ספורך הנפלא הראשון! – אמרה לו בהתרגשות.

סמוקטון הוציא תיבה קטנה מתחת שלחנו, שם בה את כתב־היד של ספורו, סגר אותה על מסגר ואת המפתח השליך הימה.

– מה עתה עושה, משוגע? – אמרה אהבתו ופניה הלבנו כסוד.
– איני רוצה לרעוב. אם אדפיס עוד הפעם ספור יוצא מן הכלל, שוב לא יסלחו לי לעולם על שאני כותב ספורים בינונים.

ואחרי שספר לי את המעשה היפה הזה הוסיף לווינסקי:

– ציור כמסע לארץ־ישראל בשנת ת"ת כותבים רק פעם אחת בחיים. מי שכותב פוליסונים בגימנסיה כמוני אינו צריך לכתוב ציור כזה יותר מפעם אחת. אם לא – לא תהא לי הרשות לכתוב את פוליסוני...

שני חדשים אחרי חגיגת היוכל מצאו הרופאים לנחין לעשות נוח ללוינסקי. מבלי שגלה דבר זה אסילו לבני־ביתו (הוא אמר לדם, שהוא נוסע לקיבו) נכנס לתכלית זו להקליניקה של הד"ר זילברברג באודיסה. ואולם קודם שנכנס לישיב מצא לנכון לצוות אל

ביתו-הלא היא הצוואה הנשלאה שלו, שנביא ממנה אך את הדברים האלה (שאר הדברים הם חשבונות של כספים):

מרבשי המעט אני מבקש לתת: לרעיתי סך שני אלפים רובל, לשתי בנותי, עד שינשאו לאיש או עד שיהיו בנות עשרים ואחת, לכל אחת שני אלפים רובל. להכניס לועד חובבי-ציון סך חמש מאות רובל בשביל פרס בעד המחברת היותר טובה, שיכתוב תלמיד הנימנסיה ביפו במחלקה האחרונה (היינו האחרונה מן המחלקות הקיימות, בין שהיא השמינית או השביעית או הששית, וכלבד שתהיה האחרונה) לסוכרת בתי תשר, שנקטפה בלא עתה, וזכרונא אנכי. וכך תהא נקראת: פרס בעד המחברת היותר טובה בעברית (דוקא!) לזכר אלחנן ליב ותמר לווינסקי*. אם המצא ימצאו בין ידידי ומכירי ומכבדי כאלה, שיתנדבו להוסיף על הסכום הזה ולהגדיל את הפרס—תודתי נתונה מראש. ומאה רובל להכניס גם-כן לאפיטרופסי להוצאת איוז מכתבי, כפי ראות עיני ידידי קלוזנר, ביאליק ורבינצקי—מה שימצאו לנכון, אם מחברת, מסע בא"י או אחרים מכתבי. ואם ימצאו מירידי ומכבדי כאלה, שיוסיפו על הסכום הזה—תודתי נתונה מראש. ואם המצא ימצא מו"ל, שירפס את כתבי,—הנה את המאה רובל האלה בהוספת מה שיקחו מאת המו"ל שתי מאות רובל או מה שיתנו מכבדי ואוהבי—ליסד פרמיה כזו בעד המחברת העברית היותר טובה במחלקה האחרונה בבית-הספר לנערות אשר ביפו, גם-כן על שמי ושם בתי האומללה, שנקטפה בלא עתה. וכל המותר למסור לבני, כאשר יהיה גדול, היינו לשנת העשרים ואחת לימי חייו.

את בני ואת בנותי אני מבקש לזכור, שהם יהודים וצריכים להיות יהודים טובים. מבקש אני, שיהיו כל ימי חייהם חברים לחברת התמיכה, שיכניסו בכל שנה ושנה תרומות חברים ושקל הציוניים, שישתדלו בכל מה שאפשר לגור בא"י, ואם לאו—לכל הפחות לבקר פעם אחת בימי חייהם את א"י, שינדבו נדבות לאבות הספרות העברית וסופרים עבריים. על מנת כן אנכי נותן להם את ברכת, ברכת אב. מבקש אני מהם עוד, שיהיו תמיד בין יהודים ולא ירחיקו את עצמם מבת-כנסיות ובתי-מדרשות ושלא ירחיקו את עצמם בכלל מסביבה יהודית. על מנת כן אני נותן להם את ברכת, ברכת אב.

מבקש אני מהם עוד, שיהיו יהודים טובים מסורים לעמם, לארצם, למורשת אבות, שיחיו כאידיאלים עבריים ויהיו אנשים טובים, שלא יתערבו עם זונים ורק ישתדלו להיות אנשים טובים ויהודים טובים, כמו שחפצתי לראותם, כמו שגדלתי וחנכתי אותם.

מאת חברי ב"ברמל", ה"ה ידידי מאז ואב גלוסקין, י"ל גולדברג ושמואל ברב"ש, אני מבקש סליחה ומחילה, אולי התנהגתי עמהם שלא כשורה. ומבקש אני אותם שלא יעזבו את יחומי.

מאת חברי ב"מוריה" ביאליק, רבינצקי ונוטמאן גם-כן מבקש סליחה ומחילה, אולי התנהגתי עמהם שלא כשורה, ואבקש גם-כן, שישתדלו להביא לידי גמר את חשבון משפחתי עם "מוריה".

מאת כל חברי בהנהגת בית-הכנסת "יבנה" אנכי מבקש סליחה ומחילה, אולי לפעמים התנהגתי עמהם שלא כשורה.

ומאת חברי הסופרים גם-כן מבקש ככה, אולי התנהגתי שלא כשורה עם אחד מהם. ומאת חברי בעבודת "מוריה", מהפועלים והעוורים—מכולם מבקש סליחה ומחילה, אולי לפעמים התנהגתי עמהם שלא כשורה.

ושלום, שלום לארץ-אבותינו, ושלום, שלום לכל מאן דעסקין באורייטא ובספרות ישראל ובתחית הדבור העברי, ושלום, שלום לכל המחונונים את עפר ארצנו, לכל מאן דעסקין בתחיתה, ציוניים וחובבי-ציון כאשר הם. אנכי לא זכיתי לראות בנחת ציון—תזכו אתם.

והנני כותב ברעה צלולה, יום א', ו' טבת, שנת עת"ר, פה אדעסא. אלחנן ליב לעווינסקי*.

* המלות מפוררות כנוף הצוואה.

האדם הטוב והיהודי הטוב משתקפים בצוואה זו בבהירות, שלא ישיגוה אלפי תאורים. למדת יראתו מפני הנתוח נתרפא ממנו עד מהרה. ואולם, כפי הנראה, נתיירא, שמא תשוב מחלתו אליו, ועל-פי עצת הרופאים רחץ בקיץ שעבר באמבטאות חמות של רפיש בלימאן האודיסאי, וכפי הנראה, באמבטאות חמות יותר מדאי. יחד עם זה היה מרבה לעבוד בקיץ זה כמעט למעלה מכחות-אנוש. דבר זה הכשיל את כתו, אבל הוא לא הכיר בזה. לא הביר, אבל הרגיש. ימים אחדים קודם מיתתו הדפיס בהד הזמך (שנה רביעית, גליון 219, מיום ט' תשרי תרע"א) פיליטון בשם, מלכותא דרביע מלכותא דארעא, שבו אנו מוצאים כדברים האלה:

שער בגמסך, חביבי: שלו הייתי ובריא בכל רמ"ח אברי ושפ"ה גירי, לא ידעתי כל מכאוב ולא הרגשתי כל חולשה. עברתי בערים שונות, סחרתי על פני תבל. חפשי הייתי לנפשי וקיים ברשותי. ולא ידעתי, כי האורב יושב לו בחדרי, הבולשת של ההנהגה העליונה החשאית שומרת את צעדי. ובבוקר לא-עבות אחד שמו עלי מאסר מתחלה מאסר ביתי, על סמתי בחדרי, ואחרי-כן בבית-הסוהר—בבית החולים. כמרומה, לך: לא כלום, איזה כרסם (שנופסען) חוק, ואחרי-כן אינפלואנציה חזקה, ואחרי-כן. דלקת הריאה כדבעי עם כל המכשירים. נמצא, שאיזה, חירק' נבזה מהבולשת החשאית התגנב אלי והוא הוא שמוה את כל הארג הנורא הזה והחזיק אותי מתחילה במאסר ביתי, על סמתי בחדרי, ואחרי-כן תפוס בבית-החולים. ואנכי, ספרו לי אחרי-כן, דברתי הרבה דברים בהתלהבות, ברחיחה, בכעס. הצמדקתי, התרעמתי, התחננתי—את הפרטים איני זוכר—אבל דברי לא הועילו. וכו' וכו'.

הגידו מה שתגידו, חביבי: כדאי במעמדים ירועים גם להיות קונסירבטור גמור, אבל לבולשת החשאית אי-אפשר להסכים. המוסר הזה אחת דתו להבטל. כי בא איזה, חירק', כריה קלה ובוויה, שאין בה ממש, ועושה אתך כלה, ואין אתה יודע אפילו אימתי התגנבה אליך לריאתך, לקיבתך, לרסך, ובית-דין של צנא מעמידים עליך, ובמשך עשרה ימים, מראש-השנה ועד יום הכפורים, משפך נגמור. הם העדים והם הדיינים—ואין אחרי מעשה בית-דין זה ולא כלום. התחנה האחרונה. לא תרעומת ולא קבלנה. ובא אחרי-כן איזה מלאך, שליח בית-דין, ואוסר לך: צא!—ואתה מוכרח לצאת...

וכי תססה מחלתו בפנים גופו והוא הרגיש בזה הרגשה בלתי-ברורה?—על כל פנים מחלתו דומה מאד למה שתאר בפיליטון האחרון הזה. כאילו נבואה נורקה מעמו. ביום-הכפורים נאם נאום מצוין בגינה ולמחר חלה באינפלואנציה. אבל הוא, הבריא והחסון והעסוק תמיד, לא שם אליה לב. הוא חשב אז מחשבה לעלות לארץ-ישראל וביום שלפני ערב סוכות דבר עמי על זה. ביום הראשון של סוכות כבר לא הלך להתפלל בגינה, כי הרגיש את עצמו. לא בקו הבריאות. ואולם ביום השני של סוכות, לפנות ערב, כשנפק ארצה מסד סוהר, לא התאפק והלך לסעודה של מצוה, וביום ראשון לחול-המועד של סוכות הלך, למרות מה שהרגיש עצמו. לא במזבז, ללוות ילדים נוסעים לארץ-ישראל, כי מי יעשה זאת חוץ ממנו?—על האינפלואנציה נוספה אגנינה והחום עלה. קראו לרופאים, אבל הם לא ראו בזה שום סכנה. רק ביום א', ד' חול-המועד של סוכות, התחיל פתאום לחוש באזנו. בהושענא-רבבה היה כבר מצבו מסוכן. החדקים-הבולשת, בצורת סטרפטוקוקים, התגנבו אל דמיו-ועשו אותו כלה. כל עמל שמונת הרופאים, והפרופסור וואלטר בתוכם, להצילו היה ללא הועיל—ובכ"ד תשרי, אסרו-הג של סוכות, בשעה י"א בבוקר, מת לווינסקי אחרי גסיסה ממושכת. שבה הסתתרה בינתו וחזרה ושבה אליו פעם

אחד פעם ושבה דבר פעם בפעם על ענינים לאומיים וספרותיים ויסוד קופה לטובת הסופרים העבריים וכיצא בזה, בחוג משפחתו וידידיו הקרובים.

במשך ימי מחלתו היו חצר הבית, שבו דר, וכן חצר בית-הכנסת, יבנה, מלאות אנשים, שבאו לדרוש בשלומם ולהתפלל עליו. לבית-עולמם לוו אותו עשרות אלפי איש, אף-על-פי שנאסר ממעם הרשות להספידו בבית-הקברות. את הבני והיללה קשה לשער. המרו עליו אלפי איש באודיסה ומחוצה לה כהמר על היחוד. הספידים נערכו עליו כמעט בכל תפוצות ישראל. במשך שני חדשים לא חדלו עתוניני מלדבר עליו. הצפירה והזמן הוציאו גליונות, שהיו מוקדשים כמעט אך ללוינסקי. ההוצאה המיוחדת מחוברת-לוינסקי של השלח, שנשתתפו בה כשלושים סופרים, וביניהם אנשים כמנדלי מוכרספרים, אחר העם, ביאליק, אוסישקין ועוד, נמכרה כולה במשך השבוע הראשון ליציאתה. להוצאת כתביו נאספו אלפי רובל בקלות, שלא הורגלו אליה כשהדבר נוגע אל הוצאת כתביו של סופר עברי. וכשפרסם הזעיר באודיסה כרוז לִסְד קופה על-שם לוינסקי לשם סימנאציון למורות בארץ-ישראל, נתקבץ קרוב לעשרת אלפים רובל ועוד העם מרבה להביא.

III.

כך העריכו את ערך לוינסקי האדם והסופר ברחוב היהודים. וראוי לתשומת-לב: לוינסקי גם בתור אישיות לוחמת ומשעבדת וגם בתור כשרון ספרותי לא הגיע למדרגת סמולנסקין או גורדון או ליליענבלום; ואף-על-פי-כן אפילו לסופרים גדולים ופזנים ממנו לא הראה העם את חבתו כמו שהראה ללוינסקי ולא הספיד אותם כמותו. כמה היה כה גדול?

— כמה שדיה נוח לבריות — ישיבו רבים.

ואולם את הסמירטושים ואת המראים פנים לכאן ולכאן ומרכינים ראש לכל צד אין מריבים לחבב ואין מריבים להספיד. להיחס היחיד במינו אל לוינסקי יש מעט יותר עמוק. ארבע מדות במוסר: מוסריות מהרגל, מוסריות מראה, מוסריות מהכרה ומוסריות מאהבה.

המדרגה היותר פחותה של המוסריות מהרגל. האדם נהרג על-די הסביבה והחנך שלו לעשות מה שנחשב טוב ויפה בזמנו ובתוך סביבתו — והוא אינו נוטה מהרגלו מפני שתאוותיו אינן ממות אותו בתוקף גדול לצד אחר. זוהי מוסריות אבטומטית, הפחותה שבמוסריות.

למעלה מזו היא המוסריות מראה. האדם מתירא מפני מה יאמרו הבריות? — ויראתו זו גדולה היא מתאוותיו. זוהי מוסריות של השוק, מדה בינונית של מוסריות. מדה מוסרית גדולה מזו עד לאין שעור היא המוסריות מהכרה. האדם, שתאוותיו חזקות וסוערות, מתגבר על ההרגל ואף היראה אינה כובשת את יציו; ואולם יש בו הכרת-החובה, הכרת חובתו להבריות, שכל אחת מהן היא תכלית לעצמה ואי-אפשר להשתמש בה כמו שמשתמשים בכלי. הכרה זו צוחת מתוך לבו של אדם, שהוא הייב למלא את חובתו לחברו ולבין את מעשיו לטובתו של זה. ומתוך הכרה זו

הוא. מדיני את הצד השוב על הצד הרע, בלשונו של התלמוד, או, בלשונו של קאנט, הוא פועל על-פי הכרת-החובה שלו אף בשעה שנפית-לבו היא נגד תובת זו. וזהו המסירות האבסולוטית, המעולה שבמסירות.

ואולם שלשת מיני מסירות אלה, כמה שהם רחוקים זה מזה, שוים הם זה לזה בדבר אחד: שלשתם הם הנגוד הגמור לטבעו של האדם, להטבע הפשוט והישר של הברייה. אם מדרגל או מראה ואם מהכרה – כל מיני-המסירות הללו סוף-סוף אינם אלא פרי מלחמה פנימית. האדם שובר את יצרו, את טבעו, את תשוקותיו הבלתי-אמצעיות, ופועל טוב כפי שתורו הסביבה שלו, שהוא מורגל בה או שהוא מתירא ממנה, או כפי שתורו הכרתו הפנימית, שהוא ההפך מנפיתו. וכל מלחמה, כל שבירת הטבע האנושי משארת רושם לא-נעים בנפשו. אין הרמוניה הנפשית אפשרית במקום שהאדם נלחם בנפשו ומנצח את עצמו. ידועה האגדה על משה ועל סוקראטס, ששניהם היו פני רשעים גמורים: אך מפני שנלחמו עם נפשם על נפשם נעשו למה שנעשו – אך כעורפניהם לא חלף... וזה הוקן הגדול מצאנאיה-פוליאנה, שמת מיד אחרי צעדו הענקי האחרון, – כלום היתה הרמוניה בנפשו? כלום לא היתה זו שדה-קמל לתאוות סערות, שנתעצם בהן ונפתל עמהן נפתולי-אלהים כל ימיו, ולסוף לא עצד כח להחזיק מעמד – וברח מעצמו כדי לגאול את עצמו?... אכן, מלחמה כזו מגדלת ומרוממת את האדם ומעשרת את נפשו עליידי הסתירות והנגודים והנפתולים וההתעצמויות, אבל הרמונית ויפה אין נפשו נעשית עליידי כן לעולם!

הרמונית ויפה היא רק נפשו של אותו אדם, שיש בה מסירות מאהבה. לאדם כזה אנו קוראים בעברית, מזג טוב ולנפש כזו קרא שילר בשם "נפש יפה". המזג הטוב אינו משעבר את נפית-הלב להכרת החובה. בו מתאמת החובה המוסרית, הבאה מתוך ההכרה, עם נפית-הלב, הבאה מן הרגש. במזג טוב אין מלחמות, אין הרגות היצר-המזג על היצר-הרע, ובכן יש בו אחדות פנימית, הרמוניה עליונה. הטוב הוא לו מבע שני, יותר נכון – מבע ראשון. אין אדם בעל "מזג טוב" פועל טוב לא מתוך הרגל, לא מראית הבריות, ואפילו לא מתוך הכרה, שחוב הוא זה המוטל על האדם, אלא אך ורק מאהבה, מפני שלבו מושכו אל הטוב, מפני שהטוב הוא טבעו, מזגו, נשמתו. אם לא ירבה להיטיב יהא חסר דברי-מה. והוא פועל טוב בלי מלחמה כלל. זהו כמעט האינסטינקט שלו.

מסירות כזו אולי אינה ראויה לשם זה, אבל היא היותר יקרה שבעולם, היותר תביבה, היותר קרובה ללבנו, כי טבע יש בה. וכל מה שהוא טבעי פועל עלינו בקסם מיוחד ומושך את לבנו לאדבה.

מזג טוב כזה היה לווינסקי בתור אדם. מי שראה בו איש שונא-מלחמה ואומר-הן' וחשב, שהוא עשה כך מפני שבקש לישב בשלוה ולמצוא חן בעיני כל, – לא היה אלא טעה. הוא לא נלחם ולא התקומם מפני שבנפשו לא היתה מלחמה ולא היו כחות מתנגשים. החובה המוסרית ונפית-הלב היו בו אחדות אחת. הוא לא היה יכול לצער, לקנא, להרגיז מפני שלא היה בו כלל יצר-הרע ישל שנאת-הבריות. ואת הטוב,

שהיה עושה בלי הרף והפסק לכל אדם ובכל מקום, היה עושה כמו שאדם אוכל ושותה: צורך טבעי היה לו זה. זוהי סבת הדבר, שלא שמע אדם מפיו אף מלה אחת של התפארות במעשיו הטובים: כלום אדם מתפאר בספוק צרכיו ההכרחיים? – ועל שום אדם לא היה מדבר רעות מִמֵּו גס־כֵּן לא משום זהירות ומפני שהכניע בנפשו את התאוה להתכבד בקלון חברו, אלא מפני שלא היה לו ממה להזהר ומה להכניע. ומפני שתמיד הלך אחרי טבעו, לא הפריז לא על מדת הטוב ולא על מדת הרע. לא היה מדיר הנאה מן החיים ותענוגיהם והיה רחוק מן החסדיות והתורה והמוסרנות הנפרזה, אבל היה מִהְנֶה גם אחרים ממתנות־החיים ולא אהב אך את עצמו בלבד. לא החזיק מזכה לעצמו ואף לא התגדר בענותנותו. עשה כל מה שאפשר ולא התעצם לעשות יותר מכפי כחו. הכיר את הראוי ועשה את האפשר. נצטער על הקלקלות שבחינו והשתדל לתקן מה שאפשר בלי הרעשת־עולמות וריגנות וקפיצה מן העור. ובמובן זה היה לווינסקי אמן של החיים. קלים ועליזים כמשחק היו החיים בעיניו, למרות מה שסבל הרבה בחייו הפרטיים ועבד הרבה בחיים הצבוריים. החיים לא משכו אותו בִּבְכָדָם אל העולם השפל ולא הביאוהו לידי עצבות ומרה־שתורה. הוא לא נואש לעולם וידיו לא רפו. זהו סודם המיוחד של אמני־החיים. ומי, חוץ מלוינסקי, יכול היה לברוא את הפתגם: „עבדו את העם בשמחה?”

IV.

והסופר לוינסקי לא היה אלא נוסח אחר של לוינסקי האדם. אותן הסגולות הנפשיות, שעשו את לוינסקי האדם לאהוב, עשו את לוינסקי הסופר לתיב. כשם שהיה אמן־חיים כך היה גם איש־האמנות. וכשם שהחיים היו לו קלים ועליזים כך היתה גם יצירתו הספרותית קלה ועליזה בִּמְשָׁחָה. והמשחק במובנו העליון – המשחק במובן ההשתחררות מן הפניות והמגמות ומבקשת התועלת הגסה, שבמקומן באה ההנאה הקלה והעליצות הבלתי־מבקשת־כלום – הוא הוא הפולישון האמנותי. יפה היה הפולישון של לוינסקי וקליה־משקל. כי הומוריסט היה ולא סאטיריקן. הסאטירה היא על צד האמת לא אמנות, אלא פובליציסטיקה. אך כשהיא מתרוממת עד גבהי האדיאל ורואה את המציאות והנה היא ההפך ממנו והילכך היא מלגלת על המציאות בשם האדיאל. – אז אך אז היא נשגבת. עלי־סירוב יש לה להסאטירה מגמות ופניות, ובכן אינה בת־תורין ואינה משחררת את הרוח. היא מעקצת ומרגזת. לא כן ההומור. הוא אינו אלא הל־גֶּנֶסֶשׁ. התוליד הם חפשיים וסתאומים, בלי פניה וכלי מגמה וכלי אינטרס. הוא אינו בא למלא שום צורך מעשי, כי הוא אינו אלא צורך טבעי של ההומוריסט כמו שהשיר הוא צורך טבעי של העוף. ההומוריסט האמיתי מהתל. כמו שֶׁשֶׁשֶׁר העוף המקנן בין עפאים. אין הוא מתכוין לעקץ ולהרגיז ועקיצותיו הבאות מאליהן אינן שנונות, אבל טבעיות הן וסתאומיות (מפני שאינן בעלות־מגמה). ועל־כן הן מעוררות בדיחות־הדעת, שהיא תוצאתה של חירות־הרוח. כשהן באות מתוך מחשבה וכוונה אינן אלא מה שקורא הרוסי Потуги на остроумие והן חסרות־טעם. כמעין הטובע,

כמעין המתגבר הוא ההומריסט. בחדר עליון - בחדר טבעו. בן-חורין הוא בחוריו והוא עושה את האדם בן-חורין מן התאוות והפניות. חרדיו גורמים לו לאדם, שיהא לבו טוב עליו, שמלא צחוק פיו: רצינים הם החיים, עליזה היא האמנות - אמר שילר - והומור טבעי היא אמנות אמיתית, שהחיים הרצינים משמשים לה חומר לעליזות. ורק בגנפס יפה, שאין בה מלחמות, פניות ופרעים שבלב, מקנן הומור זה, ובה רק בה שובן הבשרון החפשי כצפור. כי רק במקום שהטבע והאינסטינקט פועלים בלי אמצעי, שם רק שם יש אמנות ויש כשרון, כשרון עליו ובן-חורין.

ללוינסקי היה כשרון הומוריסטי זה. לא סאטיריקן היה, אלא הומוריסט. ואף לא לץ ולא בדחן היה. אלא הומוריסט. הוא לא חדר בכונה, לא ישב וחשב עד שגברא איזה חדר. והוא לא נתכוין מעולם לעקץ ולהרגיז. כמעין נובע היה כשרונו. לא היה עתון או ירחון, שלא כתב בו בכל חג ובכל עת מצואי. ואפילו מכתביו הפרטיים היו ברובם פוליטונים גמורים. בלי לחץ, בלי התאמצות, בלי קשוי היו יוצאים פוליטונים מתחת עטו. לא היה שם לב לא לדקדוק-הלשון ולא לעבוד-התוכן - ואף-על-פירכן יצר לו סגנון מתודד ורך כאחד, שהיה מקורי ומיוחד לו ומתאים לתכליתו. כי מלבו היו יוצאים כל דבריו וחלק מן הטבע - מטבעו, ממזגו, מהיותו - היה כל מה שכתב.

ולמרות מה שהיה נראה בפוליטוניו קל-שבקלים לא נעשה בדחן. מזה שמר אותו האידיאל הציוני החיובי, שהיה שמור בלבו מראשית צאתו על במת הספרות. הוא לא כתב פוליטונים לשם חרוד ולשם ברוך בלבד. הוא ראה את המציאות והנה היא הדפך מן האידיאל היקר לו, שתאר פעם אחת בימיהיו בכשרון כל-כך מזוהר בחלוס המלכות שלו, הנקרא מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת, - והרים עליה את שוטל-צונו. זהו הקשר הפנימי העמוק שבין היצירה היותר חשובה שלו, שבה התרומם כמעט למדרגת אסן-יוצר, ובין הפוליטונים שלו, להם-חוקו. הנגוד הצוחני שבין האידיאל הארצי-ישראלי המזוהר ובין המציאות הגלותית הנוראה הוא באמת תוכן כל פוליטוניו של לוינסקי וסוד יצירתו. בזה התקרב לגבול הסאטירה הנשגבת, אבל נשאר בתחום ההומוריסטיקה: מזג טובי היה יותר מדי ולא היה יכול להעשות קשרן ומשף-מוסר. וכדי להבליט עוד זה שבין המציאות להאידיאל היה משתמש או בהשוואות מימים קדמונים, כבעל-אגדה גמור, או בהבדלים שבין ישראל לעמים: "מה בין בני לְבָנֵי-חַי? - וכשהיה בא לידי כך היה מתרומם כמעט תמיד עד הנשגב. מי אינו זוכר את השואתו הנפלאה הזו: מה בין חשיבותם בעולם ותקיפותם המדינית והלאומית של הבורים, שמספרם עולה בכל טראנסוואל בסך-הכל למאתים אלף, ובין חשיבותם ותקיפותם של היהודים, שמספרם בווארשא או באודסה גדול ממספר כל הבורים שבטראנסוואל (מחשבות ומעשים, XX) - השואה זו נוקבת ויורדת עד התהום ומרעשת את הלב עד למעמקיו. כאן פוסקת הבדיחות ונעלמים אפילו הרוך והתביבות. כאן נעשה לוינסקי רציץ ועגום כהחיים עצמם...

ועוד במקרה אחד היה לוינסקי מאבד את הרוך ואת החביבות שלו ונעשה קשה באיזו כמעט קשרן: בכל מקום שראה בו צביעות וזיוף. בואו וראו, באיזה סגנון קשה הוא מדבר על "ההנופה, הפישיה והצביעות לשם הפרוטה ואיך הוא קורא להן

בקול גדול: הלאה! תועבה הן בהיכל הציוניות! (שם, XVII); או איך הוא מתרעם על השלום המזויף, שאירופה מתקשמת בו בשעה שטרפה בין שניה, וכמה הוא מתרגש מציוויו המפורסם של רייה ריך: החזיר החוגג (שם, XLVI); או באיזו אירוניה מרה הוא מלמד זכות על ספרד, שהיתה מעבדת אותנו על דת בלי צביעות, על ידי אינקוויזיציה, בעוד שעתה מכריחים את בנינו להמיר את דתם עי המצאות ואף אין מוכיחים בשם העברה על דת באונס, באופן שלא תלנים, כמו לפנים, מענים ומסרים אותך, אלא מסבבים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומסיר את עצמך וסובל יסורי הנפש כל ימי חיך!... (שם, XLIII). את הצביעות ואת הזיוף לא סבל לווינסקי בכל צורותיהם מפני שהוא היה כולו, בהיו ובעבודתו הספרותית והצבורית – הטבע עצמו. והילכך שגא כל־כך את המומרים, שהם האנשים הזוטר מזויפים שבעולם. והילכך תבב אך אותה יהדות, שהיא טבעית, חיונית, בלי התחכמות, בלי פלפול ובלי הפשטות יתרות. וההדות שלו היתה – החיים הלאומיים, הספרות הלאומית ואף הדת עד כמה שהיא לאומית. חיים וחגים לאומיים, בתי־כנסות ובתי־מדרשות לא לשם מצוה, אלא לשם הנאה, גרם פרנסה ליהודי, תגיובל, הוצאת ספרים עבריים, שעושים את הספרות הלאומית חיה ומלאה־ליח, דבור עברי, שעושה את חייה־לשון הלאומית טבעיים ולא מלאכותיים, הסתדרויות לאומיות כמה שאפשר, ועל כולם – ארץ־ישראל בתור קרקע ובסם לחיים טבעיים, עצמים, אבטומיים, – זו היתה היהדות של לווינסקי בהקפה השלם, יהדות של חיים ושל שמחה. כל ימיו שאף לעשות מן היהדות – חיים. ודבר זה קוה להשיג עי קיום הפתגם: עבדו את העם בשמחה. כי במקום שיש שמחה יש חיים; ובמקום שהשונא אינו יכול לדכא את הרוח אין פחד להתנוונות והכליון.

וזהו סוד התבבותו על הקהל הנרגן והפזזן שלנו, שכל־כך קשה למצוא חן בעיניו. אנו היהודים, שכל־כך נתרחקנו מן הטבע ומן החיים ושסופרינו הם רובם ככולם נקרנים וחשבנים, בעלי־תוכחות ובעלי מדי־שחורה, מתחדדים ומתחכמים ומתכוונים לעקוץ ולהקניט זה את זה ואת האומה כולה, – אנו אי־אפשר לנו שלא להרגיש, כי לווינסקי היה אדם יחיד במינו וסופר יחיד במינו בכל הנוגע לישרות וטבעיות. ולפיכך אין להתפלא על שהעם הראה לו את חבתו בחייו ובמותו יותר משהראה לסופרים גדולים וטובים ממנו: הוא מרגיש בחושו הטבעי, שאם סופרים גדולים ממנו היו ובודאי עוד יהיו לו, סופרים טובים ממנו ספק הוא אם היו ומי יודע אם יהיו...

מחשבות ומעשים

מאמין אנכי בנלנול הנפש. איש יהודי אי אפשר לו שלא יאמין בנלנולים, אחרי כי עיניו הרואות את התמורות והשנים בחייו וכמה נלנולים יתגלגל עד שיגיע לסוף כל הגלגולים – לנלנול מחילות... אבל אם יבוא אדם ויאמר לי, כי הגלגול משנה את האדם ומשדר מערכתו, לא אאמין לו; לפי שמעודי לא ראיתי ממש מתגלגל בחכם, רשע בצדיק, מתחסד בלאומי, גבל בנדיב, קמצן בסורן וכדומה; אלא מי שהיה ממש בנלנול ראשון בודאי כך יהיה גם בנלנולים הבאים ורק את צורת ממשותו ישנה לפי המקום והזמן ולא פנימיותה ותוכנה. אם בנלנול ראשון, לדוגמא, היה שומה בחרוים, והיה בנלנול שני שומה בפרווא ששומה: השמות אמנם אחת היא, וככה, חביבי, גם בנוגע ליתר המתגלגלים.

ומי שהיה פוליטוניסט בנלנול ראשון, כנראה, ככה יהיה גם בכל הגלגולים. ועל זה לבי דוי מעט. כי האמת אניד לך, כבר קצה נפשי בלחם הקלוקל של עלונים שאנכי מקריב לפני הקוראים זה כמה שנים. כל אומן יקנא באומנותו של יברו, ואני קנאתי תמיד באחי הסופרים המדברים בכובד-ראש על כל דבר נפל בישראל וצועקים ומרעים כל היום, כמו מתוך הדליקה והמהפכה; תחת אשר אנכי, בכל חסצי לדבר רתת, אדבר רכות, וכמה שהתאמצתי לדבר בכעס, לשפוך מרתי ולדמיל אימה יתירה על הצבור, לכתוב בדם ואש ותמרות עשן *à la Borne* – לא עלתה בידי. לפעמים, עד ליבש עיני דמעותי פרצו ושני חרקתי עד כי התפוצצו, ואנרף עשיתי ואת שערות ראשי פרעתי ואת מצחי קממתי והעמדתי סנים כאדם החושב מהשבות גדולות ומכין את עצמו להפוך עולמות... וסוף סוף מאמרי הנוראים נתהפכו לעלונים קלים; והקוראים גם לא הרנישו את כעסי, גם לא פעמו את מרירותי ופניהם לא שונו והודם לא נהפך עליהם למשחית... נסיתי פעמים ושלש לכתוב בסגנון כבד על דברים העומדים ברומו של עולמנו, על מקואות ומרהצאות, על רבנים וחזנים, על גבירים וקבצנים, על ציון ומקראה וארגנטינא ופקדיה, על המלמדים והמורים, הספרות והקוראים, וגם העתיתי דברים בבקרת ספרים ובקשתי פתרון לכל השאלות החמורות והעמוקות, העומדות ושאינן עומדות על הפרק – בקיצור, נסיתי את עצמי בכל מיני נסיונות ספרותיים, ולא עלתה בידי

להפיל אימה על הצבור. המוליים קבעו מקומי במדור התחתון, ומדור התחתון, כידוע, אינו מסוגל להוציא דמעות מלבות קוראיו. ובלבי אמרתי: יבוא היום, יתגלגל הגלגל, וירחוק יהיה לנו – אז אשנה את מקומי ואשנה את מולי; מקל חובלים אקח ביד, במקום מקל נועם, ואהיה מטיף ומוכיח ובעל, מאמרים.

ואתם הלא תראו, חביבי הקוראים, כי את מקומי אמנם החלפתי, אבל לא את מולי, והנני בגלגול השני מה שהייתי בגלגול הראשון. דם ואש ותמרות עשן, חריקת שנים ודמעות עינים וחמת פתנים – כל אלה גם הם רחוק ממני; לא אצעק ככרוכיא, לא אזעק, חמסי, לא אקרא לקינים והנה והי, אלא אחיה עם הקורא באהבה ואחזה ושלום וריעות, כאשר הסכנתי עד כה. אין פריץ ואין צוחה בעלוני, רק מעט צהוק וקלות ראש ומעט דברים בטלים, כאשר אהבתם, קוראי החביבים, קוראי הישנים.

אמרתי: קוראי הישנים, וכמדומה לי שלא אשנה. הן יסלח לי ידידי העורך, אם אניד לו, כי אפונה מאד, אם הירחון החדש יבא גם קוראים חדשים. הקוראים העבריים הם במספר ידוע וקבוע כמעט משישתי ימי בראשית, מספר קבוע אשר, בשנים קטנים, על עמדי יעמוד. השבילים הבודדות, חוכבי שפת עבר וחפצים בקיומה, המפוררים ומפורדים הם ושם, הם הקוראים הישנים של עתונתנו היומיים והמה יקראו גם את הירחון החדש, וקוראים חדשים כמעט אין.

אופטימיסט הנני בחיים, לא אראה און ביעקב ועמל בישראל, ואם אראה לפעמים אניד: גם זו לטובה, כי הלא אפשר שיהיה עוד גרוע ומר ומנונה מזה... אבל כל האופטימיסמוס שלי לא יעמוד בי להאמין במה שאי אפשר להאמין, כי ירבו הקוראים העבריים: הלואי שלא יתמעטו... וגם האמת נתנה להניד: לא הכמות העיקר, כראם האיכות. הקורא העברי, הקורא הטוב, הישן – זהב מחירו. קורא יקר כזה לא תמצא בשום ספרות אחרת. הוא נתגדל ונתחנך על ברכי ספרות מיוחדת, ספרותנו מימות המאספים, והמניד, וקבל, חנוך ספרותי כזה, אשר קשה למצא כמהו בקורא אחר. בחדר טוב למד, ועתה הכל יקבל באהבה. תן לו מה שתתן, תבן ומספוא. מפל-בר של ספרות העמים, פוליטיקא של המאה העברה, חדשות שונות מימות אדם הראשון, חקירות ודרישות במה שלפני המבע ואחר המבע, ופולפולים בדברים שלא היו ולא נבראו, או שנוח להם שלא נבראו... ביה קיבתי תעכל הכל, והוא מעלה גרה במנוחה ושלות-הנפש, ולבו טוב עליו מאד, ומוצא נחת בכל אלה, אם רק כתובים בכתב אשורי. טוב לנו קורא אחד כזה מעשרה קוראים חדשים, טרחנים וקפדנים ומבקשי מומים. והסרונות. כי הקורא החדש, אם ישנו אחד בעיר, הוא טופס מיוחד, ממש ההיפך מהקורא הישן. בה במדה שהקורא הישן אינו מפונק, מסתפק במועט ומקבל באהבה כל מה שנותנים לו, בה במדה

הקורא החדש מקפיד גדול, מדקדק נורא ואספנים משונה, ואף מעדני מלכים, אם רק עשויים במעם העברי, לא ימצאו חן בעיניו. הקורא הזה, טובה בעיניו מסלתה של ספרות לועזית מסלתה ושמנה של ספרותנו, וכל מה שיקרא עברית, אף משופרא רשופרא, מה שהיה מוסיף כבוד אף לשפה חיה ומשוכללת, הוא מנענע כתפי ומקמט את מצחו ומעזה חוטמו, כאומר: ומאי קמשמע לן? – בספרות לועזית הכל טוב ויפה. רומנים ריקים ומזוהמים מכל המינים, מן נערה שנתפתתה פשוטה כמשמעה, כדרך כל הארץ, עד התועבות המזוקקות, המצאת הצרפתים של סוף המאה; שיהות וספורים בדבר סוסיהמרון, כלב-הצייד ושוריהאצטדין, וכדומה מיסופותו של יפת. ומכיון שלקח נליון עברי בידיו, יבקש דוקא התגלות אמיריקה, ואם אין התגלות אמיריקה, אם אין חדשות משונות וטראות, הרי פג ריחה של השפה העברית ואין בה מעם. ככה הוא הקורא החדש. לא הוא ולא שכרו: טוב לי קורא אחד פשוט מן הישנים, המוקיר ורחים רבנן ושפתנו וספרותנו, מאלפי קוראים חדישים, אף אם יהיו, – ומה גם כי אינם...

ובכן, תביכי הקורא, מכירים אנחנו איש את אחיו מקדמת דנא. כבר נפגשנו יחד ב.המליץ, ב.הצפירה ויתר האכסניות העבריות, ועתה נודמנו לפונדק חדש, להירחון. כבר דברנו יחד על אדות כל הענינים הקרובים ללבנו, על כל שאלות חיינו, מדגבאות בבית-הכנסת בעירך עד הפקידות בארגנטינא, מיסוד חברה חדשה לאמירת תהלים באחת מערי ליטא עד יסוד קולוניא חדשה בארץ-ישראל, מספר התקנות של חברה-קדישא בלבושישק, עד התקנות בספרו של הד"ר הרצל... על הכל כבר דברנו, אם אמנם בחפזון מעט, אבל דברנו. כעת נדבר ביתר מתינות וישוב הדעת. בהאכסניות הישנות נודמנו לשעה אחת, ליום אחד, ופה, בהאכסניא החדשה, ירח ימים נתמהמה, ובמשך ירח ימים יש עת לדבר.

כי מה בין הספרות היומית להירחונות? הספרות היומית היא כעין ידיעות קצרות ומקומעות ממערכות המלחמה, והירחון הוא חשבון מסודר ומתוקן מתהלוכות המלחמה, תחבולותיה ותכסיסיה וסדריה. כי החיים הם מלחמה, ואם לאומות-העולם כך, הם, אשר כל הארץ להם היא, וכל הדלתות פתוחות לפניהם, לנו, בני ישראל, אשר רק בנס אנטנו עומדים, על אחת כמה וכמה שהחיים הם מלחמה-מלחמה נוראה מסביב מסביב, מלחמת הכל כנגד הכל; מלחמה מחוץ, על כל מדרך קף רגל, על כל ירק עשב, על כל חתיכת לחם, על כל נפח מים, על כל שאיפת אויר; ומלחמה, אולי עוד יותר נוראה, מבית, על כל תקון טוב, על כל צעד לפנינו, על כל תקוה חדשה... מלחמה באויבים, ומלחמה באוהבים. וממערבת המלחמה יודיעו כה"ע יזמיים רק ידיעות מקומעות: שם נפלנו, שם נמלטנו בעזר שנינו, שם גבר צר הלכנו שבי, פה נצחנו, במקום פלוני עומדים אנחנו עוד בקשרי המלחמה, ומי יודע

אחריתו. המודיע בעתון היומי עומד על המצפה ואת אשר יראה יגיד, מיד יגיד; לחכות ולהתבונן אין לו פנאי. החיים הולכים ברעש, תכופים ורחופים ומבוהלים, וכל יום ויום יביא חדשות בכנפיו, והמודיע אין לו שהות לעמוד. תחת אשר בירחון יש לאל ידנו לתאר את המלחמה, לבאר תכסיסותיה, תחבולותיה ומועצותיה, לחקור ולדרוש על אחרית דבר מראשיתו, למען דעת, אם נכונים הננו למלחמת החיים, ומה כחותינו ונבורתנו, במה ואיך לתקן את מצבנו ולבצר את עמדתנו בחיים, וכדומה, הצעות, עצות ותחבולות, אשר יכירן מקומן בירחון.

רוב הסופרים בירחון הזה יכתבו, כמובן, כבוד-ראש, יעסקו בשאלות החיים במתינות, יחקרו וידרשו ויבדקו את ההצעות השונות מכל צדי צדדים ומכל נקודות-הראות... ואני עבדכם לא אציע הצעות חדשות ולא אתן עצות, רק אביא במספר את ההצעות השונות ואבור לי מהעתונים העברים, מהספרות היומית, כל נתח טוב, כל עצה טובה והצעה נכונה, ואביא אליכם. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניכם, חביבי הקוראים! שה סוורה ישראל, סוורה בעמק והר, אין לו רועה ומפקד לבקש מרעה, למסע המחנות ולמנוחה; כל אחד יתור אוכל ומרעה באשר ימצא, כל אחד חכם בעיניו משבעה משיבי טעם, כל אחד צדיק בעיניו, ישר בעיניו, נבור בעיניו... כל אחד ראשי-הגולה... וכמה, שמשון איכא בשוקא, אשר ילחמו מלחמת עמם דוקא, בלחי החמור... כמה מהם אשר ילמדו את השועלים ויתנו לפיד אש בונבדיהם וישלחו אותם בכרם בית-ישראל לבער מנדיש ועד קמה... וכמה דוך-קישוש ישנם בנו אשר ילחמו מלחמה נוראה עם רחיים של רוח ועם, עריצי רועים בשביל איזו, דולציניאה! שלא היתה ושלא נבראה... וכמה אחיתוסל בנו, אשר עצתם להבאישנו בעיני עמנו... כי אין לך עם עשיר בבעלי-עצות כעמנו עתה, כי מי לא יחזה את דעתו ומי לא ישמיע עצתו כהיום הזה? ולהביא במספר ולסקוד את צבא הגבורים והחכמים האלה – אשו מלתא זוטרותא היא!

הנה כי כן, חביבי, מזמן לזמן נשייל ארוכות וקצרות בתחום המושב, לראות את שלום אחינו בכל אתר ואתר, לדעת את חייהם, מצבם, פרנסתם, במה ואיך הם מתפרנסים, במה הם עסוקים, איך המה מגדלים את בניהם, איך מלמדים אותם, ומה מלמדים, מה יחשבו ומה יעשו; גם נתבונן לאהבתם ושנאתם, משאם ומתנם, חלומותיהם ותקותיהם, מחלקותיהם וריבותיהם, הכל כאשר לכל, כמו שידובר על אדותם בהעתונים היומיים. גבואה לערים הגדולות, בבתי עשירינו וגבירינו, בבתי משכילינו ולומדינו, בבתי פרנסינו ורבנינו, בבתי כנסיותינו ומדרשינו; גם נבקר את הערים הקטנות, מאורות הדובים, באשר אך יהודים נחתים. ויש אשר נצא גם מעבר לנבול להתבונן אל חיי אחינו בארצות רהוקות. כי תהלה לאל סדנא דארעא חד הוא, ובני ישראל נוי אחד בארץ, נוי אחד עם כל מעלותיו וחסרונותיו,

עם כל מנהגיו ומנהגיו, ולפעמים אין בין עיר מצער אשר בלישא להערים הגדולות אשר בכרכיהם ולא כלום, כי ישראל גוי אחד בארץ.

אקיה, כי הנסיעה הזאת תהיה קלה ונוחה, מעין טיול של תענוג, כי עולם מיוחד הוא עולם היהודים ויש במה להתבונן. ואם יש אשר למראה, העוובה הרבה יכאב מעט לבבך, אין רע, כי תאנה יחד את אחיך ותגור לשברים... ואם לפעמים. למראה טפשות נוראה, ירחף שחוק על שפתותיך, אין בכך כלום, כי הצחוק הבריא בודאי לא יזיק, אדרבא, הוא מועיל מאד. כי בעונותינו הרבים נתמרמרו ביותר. ופנינו המרמרו מבכי, ונקפא דמנו, ולא למותר יהיה לעורר את עצבינו על ידי מעט צחוק. במרום מנדל אחד בפטרסבורג כתוב לאמר: Nur ein herzliches Lachen kann dir Hieffe verschaffen, כלומר: רק שחוק מקרב ולב יוכל להביא לך עזרה. והדברים האלה ראויים להיות חרותים על מרומי הרבה ממנדלינו... אנהנו הגנו בכלל בעלי-בניה משונים, אנהנו נאהב לבכות. על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו – ותהי הבכיה ההיא בכיה לדורות, ועד עתה נבכה, נבכה על הטובה כמו שנבכה על הרעה, נבכה על חרוזי המרגליות שאינם כדבעי, כמו שנבכה על גרש שעורים שהסר בקדרה... הבכיה אחת היא לנו, בכינו עת נתרחקנו מארצנו ובכינו עת התקרבונו לה... בכינו עת בעל כרחנו סחבנו לבית-הספר ובכינו אחרי כן עת בחזקת היד נורשנו ממנו; בכינו עת נתן ה' כוס על ידנו ונבכה עת לקחו אותו מידנו... ומרוב בכיתנו נתקלקל מאור עינינו, ואין אנו רואים דברים הרבה שטוב ונחויץ היה לראותם... לא, הביבי! אין רע אם נצחק מעט ונבדח את דעתנו, וישנם גם רופאים האומרים לרפאות את כל המחלות בעזרת הצחוק, וכבר היה לעולמים, כי כמה חולים מסוכנים נתרפאו על ידי זה. ביחוד טוב הוא הצחוק למחלת הרוח ובמקום שלא יועילו כל רופאי הנפש וסמי כל בתיהמרקחת, תועיל לצנות אחת ומכתם שנון...

ובכלל, טוב אשר נצחק אנהנו בינינו לבין עצמנו מאשר יצחקו אחרים על משבתנו. אל תגידו בנת, אל תשמיעו באשקלון... אבל כשאנו לבין עצמנו הלא נדע, כי ישנם בקרבנו, בכל מפלנותינו, דברים מוזרים הרבה ונמוסים משונים המעוררים צחוק ולפעמים גם נועל-נפש. ומה בצע כי נכסה על ערותנו ונעמיד פנינו כאלו אין דבר, בשעה שאנחנו כלנו נדע, שאין דרך אחרת להפטר מהם, בלתי אם לצחוק בקול ולאמר: שוטים שבעולם, שובו מדרכיכם, ולמה תהיו לשחוק, ללעג וקלם, בני ישראל! הרשות, כמובן, לכל אחד ואחד להיות כסיל בביתו ולהתנהג כמנהג יהוא בן נמשי, אבל אם, כמו שהדבר נודג אצלנו, כל בעל עצה סוציא את סכלותו לרשות הרבים ודופא הפין לזכות בהם את הכלל, אז ההוכחה על כלנו לקרא את הילד בשמו המפורש ולהגיד לכל כי סכל הוא.

הכב אחד היה בעירי שהיה אומר תמיד : מדוע לא נצחק עת נראה זרות? מנין
לנו שהשוטה אסור בהנאה?
כן הדבר, השוטה, יהיה מי שיהיה, אף הגדול שבגדולים והעשיר שבעשירים,
מותר ליהנות ממנו ולהיטיב לבנו על חשבונו, מותר ומצוה לצחוק בפניו, ומוטב
שנצחק אנו לבין עצמנו מאשר יצחקו אחרים עלינו.
ובכן, חבירי, הכון לך! כי בעוד ירח ימים נצא לדרךנו לשלום.

II.

מה יהשוב ישראל ומה יעשה ישראל – אם נשפוט על פי ידיעות הבאות בהערות העברים, הנה ישראל ברוסה לא יהשוב מאומה ולא יעשה מאומה, וכל עסקו הוא רק הרבנות והרבנים: לילך, לבתי-הבירה, לבהור, רבנים מטעם הממשלה, להכיל כדורים, לקרוא תגר על הבהירות, לשלח, כתבים לרבני התורה, לקצין את האופנים מעל העגלות של הרבנים היוצאים את העיר ולסדר קבלת-פנים להרבנים הבאים. זה הוא המעשה, והמה שבה היהודה היא: איך ליהר את הרבנות הבפולה, שיהיה הרב אחד ושמו אחד, הרבנים והרבנות – זו היא הבת-קול היוצאת מחורבת חיינו ומספרותנו היומית. אין אומר ואין דברים זולתי, הרבנות הבפולה, כאלו נצטמצמו כל חיינו רק בנקודה זו. והיה ביום, הגדול והמאושר, ההוא, עת המצא ימצא פתרון נכון לשאלה הארוכה הזאת, הממררת, לפי דברי העתונים, את חיינו, והיה הרב ז' ו' והרב, מטעם אחד, ושכירותיו קצובות ומצבו איתן, – אז יתקע בשופר גדול, ויושע יהודה, וישראל יצטן לבטח, והכל על מקומו יבוא בשלום, אז תהיה הדרך סלולה לאשרנו, ולא נדע דע ולא נפחד מאומה, דאנה הפרנסה ויתר הדאנות – מאן דכר שמן:

Was schert mich Weib, Was schert mich Kind?
Ich trage weit besseres Verlangen;
Lass sie betteln gehn, wenn sie hungrig sind, —
Mein Kaiser, mein Kaiser gefangen! (Heine.)

מה לנו בקשת הפרנסה ויתר הדאנות – והרב, הרב, רב התורה, הרב הרוחני בשביתו, רב התורה, יתאונן, המליץ במאמר ראשי, ידיו אסורות, אינו יכול לעשות גדולות ונכבדות, כי בנם הוא עומד, הוא רב בלא בחירה מצד העם, ובלא ידיעת מצד הרשות, לכן אין מקור נאמן לפרנסתו, ומספר יושבי העיר מספר אדוניו, ואנ יצא מדי אמות של ההלכה, לשפוט לא רק בין בקה לקה, כי אם גם בין שקק לשקל, אם יאמר, כי כהם בשטר טטמא את הידים, או גם אם יאמר, כי בית הגסס

מקום לתפלה ולא לקנאה, שנאה וכבוד מדומה וכדומה, מיד יקסחו פרנס: וכן כל ימצא רב שני ושלישי בעיר, להוריד כבוד התורה ורוח העם ולהפוך את כל יושבי העיר לחברה-קדישא, אשר כל אחד רודף אחרי המצוה לקבור את חברו חיים; והנצחון יחליש ידי רבים מעשות תשיה גם בעסקיהם הפרטיים. כללו של דבר, אם רב התורה חסין חיים הוא עליו להתכוין לבל ידהק רגלי שכניו התקופים ולשום יד לסה לבל יפריע מנוחת שלוי עירו. והרב, מטעם, הגולן העברי אשר אורייתא אצלו בנלותא, גם הוא, לפי דברי העתון הנזכר, אינו יכול לעשות גדולות ונכבדות: עדתו, לחוק ברקי בתי-החסד, להרבות צדקה ומוסדים טובים; מלבד שכלל הוא נעים רבות. כי ברבני העדה הגרוע הוא המשובח, ולכן נראה בערים שונות וגם דולות כי מן הבהירות יצאו תחתונים למעלה ועליונים למטה – מלבד רבנים כאלה, אשר רסיונם - כחם גם הטובים שברבני העדה, גם אלה אשר לבם ראה חכמה הרבה אונים להם לשמוע דפיקות לב עמם. והם יודעים מה יחסר לעירם, גם הם ידיהם נסורות על ידי הבהירות הקרובות. ושליש חיו של רב העדה עובר עליו בתחבולות זלחמה, במה לנצח ביום הבחירה מקץ כל שלש שנים, וגם בשתי שנותיו הראשונות זלילה לו להסת דעתו מיוב הדין.

ובכן, הורע כחם של הרבנים, וממילא הורעו גם כחותינו אנחנו, כי מה את מה חיינו ומה מעשינו בלחם? הלא כאין.

ולנו אימרים כל היום, כי רוח האמונה פג, כי כשלה ברחוב תורה, ולומדיה צערו, וכבודה נלה ממנה. כי בדור הפרוץ הזה, אשר בהפקירא נחא ליה, פעולת הרבנים מאפע ואינה נכרת כלל בחיי העם... כאלה וכאלה ידברו ויתאוננו באזנינו... ילא כן ידברו. כמדומה לי שגם, בימים הישנים הטובים, עת מלאה הארץ יהודים נשרים ותורה ותפלה כמים לים מכסים, גם אז לא עסקו בני עמנו בעניני הרבנים. חזק נמרץ כמו עתה. אות היא, כי לא כעצקתה הבאה עלינו על הדור החדש כן היא, ועוד לא יסו אמונים מבית ישראל, וכבוד התורה עוד גדול אצלנו...

או אולי כל הפלפולים הרבים האלה של, עתונותי אינם אלא מעין דרוש וקבל' שבת. וכמו שאמר ברגה: בשעה שיהם לאדם כספו, ישים אל הפילוסופיה פניו, וכאשר... הפרוטה מכיסו שמתו אל שאלת הרבנים פניו. לפנים היו בני ישראל פרודים מאד מאד. הגבירים היו נבירים כדבעי, מסובלים, במזומנים הרבה, ועסקים גדולים: קבלנות של בניני העבור, בדיק הבית, סוללות של מבצרים, תקון דרכים, בנין גשרים, הספקת מזונות וצרכי הצבא, הכירות של יצרים ואחוות, בתי משרפות הייש, ובתי הרצים... בעל-יבתיים הבינונים היו להם חנויות, ואסמות, בתי אוכל ומשקה, אכסניות וצייד דגים ומסחר התבואות; והעניים היו משולחיהם ונאמניהם ועושי דבריהם של הגבירים ובעלי-הבתים; בקיצור העולם היה פרוד מאד

ומלבד בחול המועד של ספח וסוכות, לא היה לו כל פנאי לעיין בצרכי הצבור. ורק בתולדמועד היתה העיר כמרקחה, נתאספו לאספות, נבחרו נבאים ונתקנו תקנות ומיד אחרי ההג – איש לאהליך ואיש לעסקיך ישראל. ובכן מעטו אי השאלות. לא כן עתה. עתה יש לנו פנאי הרבה יותר על המדה: הקבלנות לא תחסה עלינו – נמצאו קבלנים גם בלעדינו האהוזות נמכרו, החכירות השונות בידי אחרים, בתיהרצים בסלו, משרפות היי"ש נכנרו, היערות נכרתו, החטיות נתרבו יתר על המדה, והסדיון נתמעט. ונבירים הללו שעלתה בידם להתויר להם שריד כמעט לפליטה – נתנו כססם בבורהאוצר, או פשוט בנשך. בעליהבתים ירח, מנכסדם, והעניים ממש נוועים ברעב, וכולם שעתם פטויה; ובאין מה לעשות, יעסקו בשאלות שונות, יעסקו בעניני הכלל, ובעניני הרבנים.

ובכן, לא מרב טובה, כראם מעוני ומאין עבודה, בני ישראל מתוכחים ומריבים על דבר הרבנות, הללו תולים את הקולר ואת התקלה בצוארי, הרבנים מצעם, והללו בצוארי רבני התורה, הללו מחיבים והללו מזכים אותם; והכל מודים כי הרבנים כמו שהם עתה אינם, כדבעי ולא יביאו את התועלת המקווה מהם. והכל מבקשים אמצעים ותהבולות לשטתם לטוב. אם ללמד את הרבנים מצעם מעט, עברי או ללמד את רבני התורה מעט ידיעת העולם. העתון הרוסי שלטו הוא באחת כי אין תקנה בלתי אם יבנה ויכונן, בית מדרש לרבנים, והתלמידים שיצאו ממנו המה יביאו לו אורה וכבוד לתורה וסדרים טובים בעניני הקהלות. המליין גם כן נוטה מעט לצד בית המדרש לרבנים, אפס כי יבנה ויכונן באופן... שיהיה כמו לא היה... או כי יבנה לכשיבא מלך המשיח. כי תנאי הוא מתנה קודם למעשה, כי הבית הזה ינדל רבנים רק לצורך; אבל אלה שכבר היו לרבנים בישראל, להם יהיה המשפט להיות רבנים כל ימי חייהם, בערים ובערים אחרות, אשר תבחרנה בהם. והצפירה מתהפכת מצד אל צד, על דרך: מצד האחד אי אפשר להודות... אבל גם מצד השני אי אפשר להכחיש... כלומר, מצד האחד בודאי ישנן קהלות שנחווין להן דבר זה, אבל מצד השני רוב הקהלות אינן נוקקות לו... ולרוב הקהלות ברוסיה די שיקבעו את התקנות כמו בסלכי סולין, לקבל רבני דת מוסכמים להוראה ולהעמידם על המבחן עפ"י שעור למודים ידוע.

והריב הולך וחוק.

ומה אחרית כל אלה? – כשאנו לבין עצמנו, מוכרחים אנחנו להודות, כי מאומה לא יעלה בדינו. כי סוף סוף, בצלמו ובדמותו ברא העם את רבניו, ויאים הם הרבנים האלה לישראל כעניותא... אין תיקון העם תלוי בתקון הרבנים כי אם להפך. ורק אם יבא היום והעם יתוקן היינו קודם כל יתוקן מצבו החומרי ואז יתוקנו גם רבניו. הועד היושב על נדות הנעווא ומעיין בשאלת היהודים הוא לדעתי, יעין גם בשאלת הרבנים, והיה אם טוב יסתר את שאלת עמנו – וטובים

יהיו גם רבנינו, ואם לרע חלילה, אז אין כל תקווה לרבנות אחרת. כי אם אין קמח אין תורה ורק באשר יש קמח יש תורה. ואנחנו, קמח בל יתן לנו, ותורה אומרים לנו, למדו, ורבנים דוקטורים החזיקו. היתכן? כמדומה לי כי גם בחוץ לארץ, וביחוד בגרמניה, ארץ מולדתם של "בתי מלאכת הרבנים", גם שם הקמח, המצב הטוב במדינה, קדם להרבנות הפלסופית. הם קיימו את, הדוקטוריאט מעושר, מרב טובה, ואנחנו מה נחפז לקיים את התורה ההיא מעוני, להקים לנו רבנים דוקטורים בעת שהלחם אזל מכלינו והפרנסה כלחה מן הכיס, ומה שרע ביותר, התקוות מן הלב... אם לא התולים עצמם, סופרי ישראל, כי עסוקים אתם בעת בהלכות כאלה! כגראה אמנם לא התולים עצמם, ובאמת ובתמים ידמו לפתור את השאלה הזאת.

והשאלה בכלל היא מעין השאלה הידועה, מה לעשות שיהיה, הואב שבע והכבשה תמה'. ובגידון דידן—שיהיה הרב חכם בשבע חכמות וידע שבעים לשון וגם גרול בתורה, מקובל ומרצה לעם וגם מפורסם בעמים ומקובל ומרצה להם... למה נכחד? הן לא לנו, לא לנו נבקש רבנים כאלה, כי אם למען שמם. מפני מה יאמרו הגוים... לנו אולי טובים הרבנים כמו שהם, אבל העמים, העמים... בעדם נזקקים אנחנו לרבנים דוקטורים, בכדי שיהיה הרב רב וגרול לאומות-העולם ואילו יביטו, אליו יתבוננו ויאמרו: רק עם חכם וגבון רגוי גרול הזה, שיש לו רבנים מלומדים כאלה. ויען כי יודעים אנחנו, שהדבר הזה מן הגמגמות, וכל זמן שהכבשה תמה', לא יהיה, הואב שבע'... וכל זמן שהרב רב בישראל ומרצה לעמו, קשה לו להיות גרול בעמים ומרצה להם—לכן קשה מאד לפתור את השאלה. כי ראשית חכמה יראת השם ואהבת התורה. אחבת התורה במובן, ההמוני; לא חקירות בדבריהימים ופלסולים בדבר, סיוט' ישן נשן... אלא פשוט—התלמוד ונושאי כליו. הניל הוא עמנו שיהיה הרב דומה למלאך ה' צבאות, גרול בתורה ועוד יותר גרול ביראת שמים. לא חכמות וחקירות יבקשו ממנו, רק תורה ויראת שמים. עוד נזכור אנחנו כלנו את הרבנים המפורסמים, אשר כבודם ומוראם היה על כל העם, ולא זכו לגדולה אלא על ידי תורתם ויראתם. הרבנים האלה לא השתדלו להתערב בעניני הקהל, רק ישבו ורגו יומם ולילה בתורה, ופחדם ומוראם וכבודם היה על כל העם, ולא נעשה בעיר דבר גרול או קמן שהם שאלו את פיהם. ועוד עתה הרבנים היותר מקובלים באומה הם אלה, שעשו את תורתם ויראתם עיקר, ורבנותם מפלה. וכל זמן שלא שבח העם את הרבנים הישנים הטובים אין מקום לחדשים. וזם נצחק הרבנות החדשה יהיה יום מפלת, היהדות הישנה'. לוא בי היה הדבר תלוי, כי אז אמרתי: הנח להם לישראל, ילכו בדרך שהלכו עד כה, ויבהירו רבנים כאות נפשם, רבנים לפי רוח העם בכל מקום, ויה

הרב בארעסא לרחה האדעסאים ובקאוונא ובווילנא לפי צרכיהם של אחינו בערים ההן. ואם יפה אמר דיינע, כי כל מדינה ומדינה יש לה, יהודיה הראוים לה, כן גם כל עיר ועיר בתחום המושב יש לה רבה, הראוי לה. ולא הרי הרב בארעסא כמו הרב בווילנא ובמינסק... ואל תמדדו את כל קדלות-הקדש במדה אחת ואל תתנו לבלן רב אחד, בעל תעודה אחת, מדור ומסומן לכל מצויו, מכל צדדיו, לכל למודיו, לכל פרטי-פרטיו...

חשיבה אחת טובה יש לנו בעולמנו הקטן והדל, שהיא אידיאל מקווה להרבה מדמתוקנים שבאומות העולם – כי אין לנו כתה מיוחדת של, בלי קודש. הרב הישן, בכל חסדו-טויו, סוף סוף הוא עצם מעצמי העם, מפתו יאכל ומימיו ישחה ואת חייו יחיה, מצר בצרתו ושמה בשמחתו ומקוה בתקיתו ומאמין באמונתו וגדול בתורתו... ואתם אומרים ליסד כת מיוחדת של רבנים; הנכם באים לבנות בית ספר לרבנים, וזמן הבית הזה יצאו מורי העם ומאשריו, אחר שיקבלו שם חנוך מיסוד ויחיו חיים מיוחדים ויתרחקו מן העם, מהיי השנושים, מחיו הדלים... ומה יביאו לנו, הסתגים הצדולים האלה תמורת המעלות המוכות של הרבנות הישנה? האם לא יצא שברנו בהסדרנו? – האם לא טוב להמון, רב ששום, אנוש בערכו, מדוקסור מלומד, אשר מרומם ישמן ומעבדה יבום עליו?

ידענו, כי אחינו שבחוץ-לארץ לבם לקו ומדם תראו וכן תעשו. אבל עוד צתה הדבר מוטל בספק גדול, אם בתיה-מדרש לרבנים בחוץ-לארץ הביאו תועלת רבה לאחינו שם. הם אמנם, בשעה שיסדו את בתיהם, כבר עמדה יהדותם על תל רעועה מזו, שכמעט לא היה להם מה להפסיד: עוד דוקסור ועוד דוקסור, עוד בית ספר לרבנים ועוד... להמעים בזה ידיעת התורה אי אפשר היה, כי כבר נשכחה או התורה מישראל בנרמנא; מבפנים לא היה להם מה להפסיד, ומהוץ אולי דרווחו, כי התפארו ויתהללו בעיני אומות-העולם. אבל אנחנו? תהלה לאל עוד יש לנו מה להפסיד, עוד התורה אצלנו במצב כזה, שחם לנו לאבדה, – הצבירה, אחי, חם לנו לאבדה? ולמה זה? תביבי הסופרים, תרחקו את הקץ, ולדאבון לבבנו, הן בלעדיכם נדע, כי גם אצלנו עתידה תורה שתשתכח מישראל ועתידים דוקסורים להיות רבנים, או רבנים להיות דוקסורים... ועתידים בתיהם-ספר האלה להבנות.

אמנם כן, מאמין אנכי באמונה שלמה, כי עתידים הבתים האלה להבנות. הרם נדע אם יבנו לנו בתים יותר נחוצים לנו, אבל את הבית הזה – אותו יבנו, אהרים יבנוהו... אם רק תתברר להם הישב מדת הטוב ומדת הרע שיביא לנו הבית הזה, אם ישקלו שכרו והפסדו, עד כמה מסוגל הוא לשכחת התורה... ייבנו אותו. והיו הם אוסנינו, והמה יחנכו את רבנינו, כמו שיחנכו את מורינו...

וילמדו הרבנים שבעים לשון ושבע חכמות, וגם לענן בכינור ילמדו, ולצאת במחול, ולשיר בשירים, אפס כי מלתא זוטרתא לא ילמדו - תורת ישראל ושפת עבר. כמובן, יהיה זה צעד לפנים, ולא עוד יבוש ישראל בארצנו מפני אחיו שבחוץ-לארץ. ביום ההוא יהיה ישראל, נוי אחד בארצנו ובחוץ-לארץ. ובינתיים, עד שיבוא היום הגדול ההוא הייתי מיעץ לבנות בית-ספר אחד, בית-ספר נבוה להלכות דרך-ארץ, וכל ישראל, באין יוצא מן הכלל, יהיו חייבים לבקרו ולנמור בו את חק למודיהם. ביחוד חייבים בלמודים האלה הרבנים, הגבאים וראשי העם. ומי יוכל לשער את התועלת שיביא לנו בית-הספר הזה! לוא ידעו הרבנים, מעט דרך-ארץ, רק מעט, היו מבינים כמה מגונה ומכוער הוא, רבי שאינו יודע מה דקאמרי רבנן, והיו לומדים מעצמם מעט עברית... לוא למדו ראשי הקהלות מעט דרך-ארץ, לא היו מעמידים רבנים מנערי הגימנוזים, אשר זה עתה עזבו את ספסלי הלשכה החמישית... לוא ידעו רבני התורה מעט דרך-ארץ, היו מבינים, כמה מכוער הדבר, שרב בקהלה לא יבין מה דקאמרי הגוים. והיו לומדים מעצמם לשון המדינה; ומה שיותר נכבד עוד, היו מבינים כמה מגונה רב שאינו זהיר בכבוד תורתו והולך רכיל ומבזה את חברו בכדי לירש את מקומו ולהתכבד בקלוט; היו מבינים, כמה מגונה הוא לשלוח שדכנים לערים, הפניות, שיהללו ויסארו וישכחו אותם ויעפרו בעפר לעומת חבריהם. והגבאים... לוא למדו מעט דרך-ארץ, היו מבינים כמה מגונה הוא להפוך את בית ה' לבית-מרחץ, לקרוא למהלומות וריב שפתים... וכל הקהל כולו, מה טוב ומה נעים היה לוא למדו מעט דרך-ארץ! כי אז הלא הבינו הכל, כמה מגונה הוא לברך על, אתרוני קורפו בעת שאפשר להשיג אתרוני איי... כי אז הלא בושו הכל, כי בין ארבעה מיליון יהודים, יש רק ארבעת אלפים חובב-רציון... כי אז הלא הבינו היוצאים לארננמינא, כמה מגונה ומכוער לשלוח דלשוריות ומלשינות להעתונים הצוררים אותנו ולעפר בעפר מול, המת הגדול ולבוות שם ישראל ברכים... ובכלל, הלא ידעו והבינו אז הכל, כמה מכוערה ומגונה המדה הרעה של, מלשינות' והתקיפות בחצר... הוי, לוא ידעו אחינו מעט דרך-ארץ... רק מעט, כי אז - אולי כבר באה ישועתנו!...

לא, לא בתי-ספר לרבנים נחוצים לנו, רק בתי-ספר ללמוד נמוסים טובים ודרך-ארץ. בנו לנו בתים כאלה, ונאמר לכם: יישר ויישר...

III.

התוכנו עור, חביבי הקוראים, את, הסוסה! המפורסמת של ר' מנדלי מוכר ספרים! הסוסה דוויה וסחוסה ומרוסה ואין מתום בבשרה. עצמותיה שופו, רק עורה עליה, וגם הוא פצע וחבורה ומכה מריה, וכפות רגליה עומדות בבצה אשר בקצה האחו, והיא תתור אחרי מרעה. וסביבה המולה נוראה: חבר מרעים ופוחזים יהמו, ישוקו, ישרקו וישסו בה המון כלבים, אשר יתנסלו עליה מכל עברים, ינבחו, ישנו וימרסו את בשרה, דמה יזוב, וזבובי-מות נקבצו על המכות המרירות וימוצו את הדם... והיא, הסוסה האמללה, תלעס במטחה ירק-עשב ותעלה נדה בשלות השקם, כאלו אין דבר.

לסוסה ההיא דמיתך, רעיתי, כנסת ישראל, בימינו עתה... וישא אדם וישפל איש. שפיל ואזיל היהודי, לא ישא עיניו למרום... רק עיניו מסייפין – אחרי מרעה ואוכל. נתקיימה בנו החזות היותר קשה: ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה: את כל מחמדי נפשנו נתן באוכל, כל הראנות נדחות מפני ראגת הפרנסה. כל המחשבות נצמצמו במחשבות הפרנסה. גם השרים הגדולים מפמליא של מעלה ירדו מגדולתם, והמלאכים כולם קצוצי כנפים. מיכאל, גבריאל, רפאל, אוריאל... כל אלה אשר לוו אותנו על דרכנו הארוכה ועמדו תמיד לימינו – עתה כמהם כאין. רק, דיוקרניסא! שר של פרנסה הוא עתה, המלאך הגואל, הוא העומד בינינו ובין אלהינו, ולפעמים גם ממלא את מקומו... פרנסה – זה הוא הקול הנשמע עתה מסוף עולמנו ועד סופו. ומפני הקול הנורא הזה נשתתקו ונתבלבלו כל המחשבות. על פני היהודי הקראו עתה רק דברים אחדים: 'יש פרנסה' או, 'אין פרנסה'! מי שיש לו פרנסה ברוח – הוא יש לו ראנות אחרות ומחשבות אחרות, לגמרי אחרות, שאין להן שום שייכות לתקון האומה ועתידותיה. ומי שאין לו פרנסה, מחשבתו האחת – למצא פרנסה. לקיים את התורה כמו שקימוה אבותינו הטובים, מעוני, מתחת הגל והמסלה, מתחת המאכלת – הכשרון הזה לגמרי אבד לנו. אנחנו, העניות והדחקות מעבירות אותנו על דעתנו, והעשירות בודאי. ובכן, אם אין קמח אין תורה, ואם יש קמח גם כן אין תורה – וכה אין, מחשבות ואין, מעשים בעולמנו הדל.

ואנכי לא אתעצב אמנם על כי אין, מעשים בקרבנו. בעלי מעשים לא היינו גם מתמול גם משלשום, ומקומנו בדבריהמים לא בחלק המעשים. כי אם בחלק המחשבות. מעודנו לא הרעשנו עולמות, לא הפכנו קערות על סידן, לא כבשנו עמים רבים, לא עברנו על פני מדינו תבל בדם ואש ותמורות עשן. לא

המצאנו אבק־שריפה וכל־קמל חדשים לבקרים גם - האמת נתנה להגיד - לא נלינו אמירקא, לא מצאנו את הקומסס ומכונת־הקיסור. כי לא אנשי מעשה, כי אם בעלי מחשבות היינו מאז ומעולם, ובעלי מחשבות "en gros", בחיים היינו תמיד עם קצץ ודל, עם לבדד ישכון; "יהודה וישראל יושבים לבטח, איש תחת נפטו ותחת האנתו" - המצב הזה היה, פסגת אישורנו; על דבר, מלכות בכמה' לא חשבנו ולא חלמנו. תחת זאת לא ידעו מחשבותינו כל גבול, הקיסר אה האלהים והאדם וכל התבל כלה. אנחנו קוינו והתפללנו: לתקן עולם במלכות שדי, וכל בגיבשד יקראו בשמך, להפנות אליך כל רשעי ארץ, יכירו וידעו כל יושבי תבל, ויקבלו כלם את עול מלכותך - ונביאנו לא היו רק נביאי עמם, כי אם נבאו לכל עמי הארץ ולכל יושבי תבל. תמיד היו מחשבות גדולות בלבנו, ויש אשר הביאו גם לידי מעשים, על הרוב - לא אותנו כי אם אחרים - ויש אשר נשארו מחשבות ולא יצאו מכת אל הפועל. אבל מקור המחשבות לא יבש בכל הזמנים. ורק עתה, בימים האחרונים, נראה מעין, קטנות דמוחין' במחנה ישראל. ספור תמו בעלי מחשבות בקרבנו; כל מחשבותינו רק לפיט, תחת זאת נתרבו בט בעלי מעשים, האומרים ללכת בדרך העמים, לחשוב מעט ולעשות הרבה; רח לעשות, לעשות...

-המקנא אתה לעמנו? - יאמר הקורא - ומי יתן והיה...

-מי יתן והיה - אומר גם אני. אבל... מעשינו איפה הם ומה הם? ואם לא

נשארו אולי, קרח מכאן ומכאן, בלא מעשים ובלא מחשבות?

בעלי מעשים, האומרים להושיע את עמנו במעשיהם תע אחד, רבים בעה בקרבנו. והבחון הירש ז"ל והדוקטור הירצל, שניהם יוכלו להתשב כסופסים ראשיים מבעלי, המהלך החדש' הזה בחיינו. בין לילה נסח הדוקטור הירצל כי עלינו לכוון ממשלת היהודים לכל פרטיה ודקדוקיה וכל מצותיה וסדריה; והבחון הירש, אחרי התבוננת קצרה, כצא נמך להושיב נשמות אתננמינא. הדוקטור הירצל מוכן ומזומן בכל עת ובכל שעה לעלות בחומה, אלא מפני שעוד לא סרו כל המעצורים הוא עצור עוד מעט בדרך, באירוסא... והבחון הירש, יען כי היה, בעל היכלת' והדרך לאתננמינא אינה סונה כלל, החל עבודתו מיד. הבחון הירש והדוקטור הירצל, שניהם יתנו ענין רב לכותב דברי ימינו, כי בהם נחזה כבאססקלריא בהיחה את המהפכה הגדולה שנעשתה בסדרי חיינו: מבעלי מחשבות ומחשבי קצץ - לבעלי מעשה. הדוקטור הירצל עוד לא כלה את מלאכתו ועוד נשוב נחזה בו ובמעשיו: הבחון הירש אמנם, לדאבון לבבנו, כבר נמר את חשבותתיו, ואם עשה מעט, הגה הפין לעשות הרבה מאד, הרבה יותר מאשר אפשר לעשות. ואם יקום בזמן פן חומני, שספקידי עברי לתאר לנו את הענק הזה בכל האמצעים שבהיו ובפעולותיו, יצא

בו אולי חומר יותר רב ויותר הגון למחזה נשנב, מאשר מצא שקספיר האנגלי בכל ה"הינריכים" שלו.

אפס כי שקספיר העברי טרם בא ואולי עוד טרם נולד, והקהל הגדול ישפוט את הברזן ואת מעשיו ותולדות מעשיו – איש איש לפי רוח בינתו. בכל, התחום, ואולי גם מחוץ לתחום, רק שיחה אחת עתה בפי הכל: על דבר, המוסר של הברזן הירש והחלטות האספה שהיתה בענין זה לפני איזו שבועות בפריז. האספה הזאת וההחלטותיה בלבדו כמעט את כל, עולם היהודים, וכדרכו של היהודי תמיד, לחוות דעתו דוקא במקום שלא ישאלו אותו, הנה מכל עברים נשמע – חות דעת' בפנים שונות.

האספה הזאת היתה גם מצד עצמה, מלבד ההחלטותיה, דבר חדש שלא נשמע כמותו עד עתה. בנוהג שבעולם, ביחוד בעולמנו אנחנו, בעלי המאות הם יחיו דעות, ולא רק בעת שינדבו מאות, אלא בעת שינדבו פרופות. נביר עברי, כשמנדב פרופה לאיזה דבר שבצדקה, הרי הוא מתנה תנאי כפול, כי עד ימות המשיח יהיה הוא או יוצאי חלציו הגבאים המתעסקים והמסקחים ב"מוסר" זה. ואם בן אין לו, ויירשה הבת את ההנהגה, או דודו ובן דודו או סתם קרוב, כי קשה לו להוציא את הקפיטל' מרשותו אפילו לאחר מותו. והנה נמצא, "אדיר" שנדב סכום גדול כזה, סכום, שלא חלמו להם גם, הנבירים' היותר גדולים, ויורשיו אחריו לא יעשו בנדבתו כאדם העושה בתוך שלו, אלא אספו אספה מכל ארבע כנסות הארץ, להתייעץ מה לעשות בכסף הנדבה. ממילא מובן, כי העשירים שבנו, נבירינו ואדירינו, אינם מוצאים נחת-רוח בסדר הזה. כך דעתו, כך רצונו – זה הוא פתגם. "לי הכסף ואני הארון; אחפון – ואתן למשכן. אחפון – ואתן לענל; אחפון – ואתן לציון וישראל, ואם לא – ואתן לשונא-רציון ולשונא-ישראל..." ומי יאמר לי מה תעשה? ומה ראו איפוא על ככה יורשי הברזן ז"ל לקרוא אספות ולהתייעץ, מה לעשות בכספם? הנשמע כזאת בין הנבירים בישראל? –

בכלל השפילה האספה ההיא את ערך עושי רצונו של הברזן, בתור סוחרים ואנשי-מעשה, סוחר טוב ומנוסה – שס"הכבוד היותר נכבד בעמנו – לעולם לא יעשה כזאת. סוחר טוב אפילו בצדקתו יעשה מסחר, לכל הפחות יבקש כבוד, לפעמים מבני עמו, ועל הרוב מאומות-העולם. צא וחשוב, כמה, מטבעות של כבוד – אפשר היה להשיג בעד סכום כזה, וכמה דברים טובים, דברים של חבה אפשר היה לשימוץ מפי. בני מרום עם הארץ' בערי הבירה, וכמה תהלות ותשבחות מפי, הסופרים "זלזלים" – בקיצור, אפשר היה להשיג הרבה מאד, מאד... ולמסור הון עצום כזה – למי?... לעבדים, אשר אף מטבעת-כבוד אחת אין ביכלתם לתת – היתכן? בודאי סוחר טוב ומנוסה לא יעשה כזאת. ולו היה נצרך הברזן ז"ל להקסה, אפונה, אם נמצאו בין נבירינו מאמינים בו. – ובכן, הלא מעצמכם תבינו, כי החלטת האספה לא ישרה

בעיניהם. כי אם שנה הברון ז'ל בעצמו -- 'ה' השוב יסלח לו' -- הן לכל הפחות על האספה היה לתקן את עותתו; עליהם היה לקצוב חלק גדול מנדבתו ל'אחיות רחמניות', לאביסיניא, להארמינים, ובכלל, לעשות דבר-מה בפועל, בעד אירופא, משום, 'למה יאמרו הגוים' ומשום מטבעות-כבוד.

זו היא דעת העשירים; אבל גם העניים שבנו -- והם רוב עמנו -- גם הם אין דעתם נוחה מ'החלוקה'. העניים בכלל יבכרו את 'העורב בידים על הנשר בשמים' וחיי-שעה טובים להם מחיי-עולם. לדעתם, אם הפין הברון ז'ל להיטיב לעניי עמו, עליו היה לחלק את כספו ביעקב ומיליוניו בישראל. ששום וטוב, בלא כל ועדים, ובלא הוצאות יתירות. לדעתם, על האספה היה לשאול לא את פי 'הרופאים' -- העשירים, כי אם את פי 'החולים' -- העניים עצמם, איך יחפצו הם לסדר את מערכת הנדבות. עני אחד יש בשכונתי, אשר סר אלי בדעתו כי עוסק אני מעט בדברים אלו, וישאלני על דבר החלטת האספה. וכאשר הרציתי לו הדברים כהיותם, רגז ושחק ויאמר: בתור עני שבישראל, אינני מסכים לזה בשום אופן. לו חלק הברון את כספו לכל עניי ישראל, והיה בחלקי לכל הפחות מאה שקל כסף ובסכום הזה יכלתי להשיא את בתי ולחדש מעט את 'חנותי', והייתי מאושר. בשמי ובשם כל העניים בעירי -- הוסיף לאמר -- כתוב להם, לבעלי האספה, כי אנהנו אין אנו מסכימים להחלטותיהם... ויפן ויצא.

ולא יסכימו גם המוחות החריפים וממציאי 'פרויקטין' שונים. לדעתם לא בנדבות יושע ישראל, כי אם רק על ידי מסחר וחרושת-המעשה. במסחר כיצר? -- ב כל המסחרים. וביחוד, במסחר התבואה. כי מסחר התבואה מסוגל להעשיר. העיקר בזה הוא -- היכלת להחזיק את התבואה עד שיעלה השער, ו'הועד הפועלי' לחברת הישוב של הברון ז'ל הלא בודאי בעלי-יכלת הוא, ובודאי ירויח הרבה; על הועד איפוא ליסד בתי-מסחר למקנה התבואות בכל ערי החוף, בערים הגדולות ובתחנות מסלת-הברזל; הסרסורים, המשרתים. הקונים -- כלם יהיו רק יהודים. כמובן, יעלו את השער וישלמו יתר על המחיר האמתי, כדרך הסוחרים היהודים, אבל אין רע. סוף סוף הלא יעלה המחיר; ו'הועד הפועלי', שיש לו היכלת להשהות עד העת ההיא, בודאי ירויח הרבה ויביא טובה הרבה לו ולכל ישראל. ולאו דוקא מסחר התבואות, כראם כל מסחר: עצים, בנדים ישנים, גלומי מטוה ומיני מכלת, כל סחורה שאפשר לקנותה ולהשהות אותה עד שיעלה השער, ובאופן כזה יש להעשיר את עמנו עושר רב, מבלי להוציא מקופת היסוד אפילו פרוטה אחת. -- וחרושת-המעשה? -- עיי' בתי-חרשת-המעשה בודאי הלא אפשר להצליח ולהעשיר את כל 'תחום המושב'. ואם אין כל צרך בבתים ההם בתחום-המושב, ולא ימצאו קונים להסחורה החדשה -- מה בכך? 'הועד הפועלי' ישהה את סחורתו, עד שירבו הקופצים עליה. גם אפשר לבנות בתים כאלה למלאכות שאינן שכיחות עוד אצלנו. 'בעלי המחות' יראו בעליל

על בתים כאלה. לדוגמא: משה, המשי והסמיט, בנות ישראל כידוע יאהבו מאוד את מיני הארנ האלה; ואין לך שפחה בישראל שאין לה לכל המעט שלמה אחת של משי או של סמיט, ובנות בעל-בתים - של זה וזה, וישלמו בעדן במיטב כספן; ואת המשי והסמיט נביא, כידוע, ממרסייל וליאן שבצרפת. ואם ניסד אנו לעצמנו בית מלאכה לסהורות האלו, ואספנו את כל "הפדיון" לנו, ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניך. כי מהצית עמלנו יאכלו ליאן ומרסייל... כדומה לזה בית מלאכת תכשיטי הנשים, לשיטת אבן היקר ואבני-השוהם, כל אלה מלאכות הנחוצות לנו לצרכינו אנחנו, ואם נסתפק רק בזה, ש"נרויח מעצמנו" - דיינו.

ואינם מוצאים קורת-רוח בהחלטת האספה גם בעלי, התורה והמלאכה. לדעתם, על האספה היה לתת לבם רק אל התורה והמלאכה. היינו ליסד בתריספר ללמוד אומנות בכל עיר ועיר ואפילו בערי המצער. אמת הדבר, כי החיישים והסנדלרים, חרשי עץ ובחל, נועים ברעב, מאין עבודה; אמת הדבר, כי יש בנו בעל-מלאכות די והותר; אמת הדבר גם כן, כי רב התלמידים הלומדים מלאכתם בבתי הספר אינם יודעים את מלאכתם על בוריה, ובצאתם מבית-הספר ותעודת אומן בידיהם מוכרחים הם עוד הפעם להתחיל מ"אלפא ביתא" של מלאכתם בבית אומן פרטי... כל זה אמת ויציב, ובכל זאת, לדעתם, טובים לנו בתריספר האלה, ינוע החייט ברעב, לא ידע ולא יבין את מלאכתו, אבל... יהיה חייט עם תעודה בידו.

ובעלי עבודת-האדמה, נכלומר, לא עובדי האדמה, כי אם האומרים שצריך לעבוד האדמה גם כן אינם שמחים בתוצאות האספה. לדעתם העיקר הוא ליסד בתריספר לעבודת האדמה, המסחר והמלאכה - לא לעזר ולא להועיל, וישועתנו ועזרתנו ופדות נפשנו - בעבודת האדמה, או יותר נכון - בבתי-ספר לעבודת האדמה. על ה"ועד" ליסד בתריספר כאלה בכל ערי התחום, ילמדו החנונים לנדל תרנגולות ולזרוע ירקות ותפוחי-אדמה, ויעזבו את הטויותיהם, וילכו לנדל תרנגולים ותרנגולות וזרעו ירקות ותפוחי-אדמה, ואז... יציץ יעקב ופרח ישראל, אז לא יאמרו עוד בנים, כי אוכלים אנחנו, התרנגולות עם ביציה, ועל אפס ועל חמתם של צוררי היהודים, יהיו הם חנונים ואנחנו מגדלי התרנגולות וזרעי ירקות... ואדמה למזרע הירקות?... אמת הדבר, כי לעת-עתה עוד העיקר הזה חסר מן הספר לגמרי, אבל בכל זאת... ליץ אחד היה בעירי, שהיה אומר: רבותא לזכות בנורל כשיש שטרנורלות בידך! אם חכם אתה התאמץ לזכות בנורל גם בלי שטר. רבותא להיות עובדי אדמה כשיש אדמה! אנחנו, עם חכם ונבון, נלמד להיות עובדי-אדמה בלא שעל אדמה... מלבד זאת עוד המצא ימצאו בערי התחום מקומות, שאפשר ליהודי לחכור אותם ולזרוע כל מיני זרעים; לדוגמא, חצרות בתי-כנסיות ומדרשות המסוגלות מאד לזרעה ואפשר בנקל לעשותן לגני-ירק, באשר אינן נצרכות לזבל, כידוע...

גם חובבי ארננטינא, אשר החלטת הועד היתה לכאורה כולה לטובתם, גם כן אינם שבעים-רצון מההחלטות ההן. אמת הדבר, כי האספה נמרה אומר, "להרים קרן ארננטינא" וללחום את הארבה והחסיל והילק ו"הביטש מארי" עד מקום שידה מנעת; היינו פשוט: שיאכל הארבה כמה שיאכל, ויתר הארבה יאכל הילק, ויתר הילק יאכל החסיל, ויתר החסיל יאכל "הביטש מארי", ויתר "הביטש מארי" יאכל... הקולוניסטים העבריים... ואם לא ישאר לו מה לאכול, והתפרנס מקופת התמיכה עד... עד שיקוץ בחייו ויברת לאמיריקא הצפונית, לאפריקא, לאירופא, או יתגנב לשוב אל הארץ אשר יצא משם... ככה נמרו אומר באספה. אך הן החליטו עם זה לתת גם לענינים אחרים נחוצים, מלבד הארבה שבארננטינא, ועל זה דנין חובבי ארננטינא: הלא כל עקרו של "היסוד" לא נברא אלא בשביל אמיריקא, ומי התיר להם לבעלי האספה להוציא את הכסף על ענינים אחרים?

וקוראים תגר על האספה-כלומר, לא על החלטותיה, כי אם על האספה בעצמה-כמעט כל האינטליגנציא העברית בארצנו. הן שאל שאל, "הוואסחאד" שאלת חכם, לאמר: כל עיקרה של האספה הלא היא רק לחקור ולדרוש מה לעשות לטובת עניי היהודים ברוס'א, ואם כן, מה ראה הועד שקרא לאספתו רק את העשירים הגדולים שבנו, את נטילי הכסף, הנרים על פי הרוב מחוץ לתחום-המושב וכמעט שאינם באים במגע-זמני עם המון אחיהם שבערי התחום? לו התייעץ עמהם על דבר פקדון הכסף, בידי מי למסור אותו, באיזה מבת-האוצר, כי אז לא ספק בזה איש; אבל מי שם אותם ליועצים ומושיעים לעמם, - והם כמעט אינם יודעים אותו? המעשים הם החכמים והסופרים בקרבנו, היודעים את עמם ואת חייו הכרה נאמנה? ומדוע זה לא קרא הועד אף לאחד מהם? השאלה הזאת נדמתה לי מתחלה כשאלה חמורה, דלית נגר ובר נגר דיפרקינה. אבל כשהרציתי את הדבר לפני עשיר אחד היושב בשכונתי, ויענני: "הקושיא היתה חמורה אם היה הדבר להיפך: אם לאספת חכמים וסופרים לא היו מזמינים גם את העשירים, כי כידוע, החכמים והסופרים אצלנו לא יאמינו בעצמם עד שיקבלו הסכמת העשירים... אבל לאספת עשירים - החכמים והסופרים למה? - חכם עשיר בעיניו ובעיני כל הקהל, ומה שעשה עשוי ואין מי מהרהר אחריו. לו היו בכס מוליים וסופרים עשירים כמו, למשל, בינט נורדון מויל העתון, נוי-יורק הרולד, כי אז בודאי היו מזמינים אותם, אבל להזמין אנשים שלא השכילו להרויח לכל הפחות חצי מיליון - מה יוכלו אנשים כאלה לעוץ ומה יוכלו להגיד? ו"הוואסחאד", שפקה הוא, מה ראה לשאול שאלה של שטות כזו? - התבוננתי אל דבריו ומצאתי כי נכוחים הם, ואך לחנם יתלוננו המשכילים העניים על אספת העשירים...

רק מפלגה אחת יש בנו, שלא תתלונן ולא תהרהר הרהורים רעים אחר האספה: חובבי ציון שמחים בנורלם שעלה להם בהאספה הזאת. יורשי הארי נמרו אמר

לתת מעט תבן גם להכבשה התמה, ותשמח הכבשה למראה, המנחה הגדולה! היא ותקח את התבן בפיה ותברח אל היער ותנעה ברב כחה: מעע! מעע! וירעש היער לקולה... שישון ושמחה במחנה חובב־ציון. יען כי אחת מהחלטות הועד היתה: לתמוך בכל דבר טוב המנהיל כבוד לעמנו ומטיב את מצבו בכל מקום שיהיה. וע"פ ההחלטה הזאת הסכימו לתת, בתור נסיון, תשעים אלף פרנק לשכלול מושבת, משמר הירדן, וששים והמשה אלף פרנק לשכלול מושבת, ואדי הנ"ל, ושבעת אלפים פראנק לבנין באר בנדרה. הנה כי כן, הישוב בארץ ישראל לאו בפירוט איתמר (כמו, למשל, הישוב בארנטינא, שעליו בפירוט נאמר, בסעיף ב': "להרים קרן ארנטינא"), אלא מכללא אתמה. מכלל אותו הסעיף המתיר לתמוך בכל דבר טוב בכל מקום, ובכל זאת יאמר הסופר ב"המליץ" (נומ' 222): ההחלטה הזאת תשמח בלא ספק את לבב כל "חובבי ציון". וחובב־ציון שמחים, יתקעו וירעו, כי גם להם נפלו איזה פרורים מעל "השלחן הגדול"...

והפרורים האלה נפלו מעל השלחן לא בחשאי ובנחת, כי אם אחר קול־קולות, אחר התנגדות עצומה מצד... מי יכול להאמין כזאת? – מצד באי כח יהודי אנגליא! הם התנגדו לישוב ארץ־ישראל, לא מפני שבארץ־ישראל אין סודדינג ורוססביץ, אין שכר ופורטר, אין אתליטים בעלי אנדוף ומתחרים במירוץ־הסוסים, אין כלובים ואספות, אין חופים טובים ומבנה אניות, וכדומה מן הענינים שבהם תלויים חיי האזרח הבריטי; לא מפני כל אלה התנגדו לישוב ארץ־ישראל, רק מפני הפחד, שמא ישובו בני ישראל ל"קנוסא".

הבשורה הזאת, כי באי כח יהודי אנגליא התנגדו לישוב ארץ־ישראל, הלמה ומחצה את ראשי ולבי, וגרמה לי יסורים הרבה. כי, למה אכחד, ואחינו אלה יקרים לי מאד, ותמיד הייתי מביט עליהם כעל "מלח" עמנו ובלבי דמיתי: מאנגליא תבוא התשועה. אם היום או מחר יבוא משיח – כך חשבתי תמיד – ללונדון יבוא ראשונה, ואחינו שם, מן הלורדים היושבים בהיכליהם במרומי החלק המערבי, עד החייטים העניים, המתגוררים בעמק ההלקה־מזרחי, יהיו מוכנים ומזומנים לקבל את האורה הנעלה הזה בסבר פנים יפות כדבעי, והכל יהיה all right על צד היותר טוב. הם לא ידברו הרבה, לא ישירו לו בשירים, לא יחקרו ולא יתפלספו, רק יקבלוהו בכבוד־ראש, יעשו כל מה שצריך לעשות והכל שריר וקיים. משם, כמובן, יעבור את ה"ל מ נ ש ויבוא צרפתה. אחינו שבצרפת ירבו שאון כדרכם, ישירו מרסיליוזה עברית: Aillons, allens... – ולא יחזו ממקומם, מפריה. ומצרפת ילך לארץ אשכנז, ואחינו המלומדים שם ידרשו לפניו דרשה ארוכה על דבר, האדיאיה של הנאולה, "an sich" ויצאו בזה ידי־חובתם. ואנחנו פה, במדינת הצפון – נשיר לכבודו שירה חדשה, משכיליט יכתבו מאמרים חדשים, ורבנינו יעיניו בדבר, אם בכלל מותר הענין על פי דין; ועד שלא יסכימו הרבנים מצד האחד והגבירים מצד השני, לא נעשה

מאומה. בין כך וכך, ואחינו שבאנגליה יעשו מה שצריך לעשות ויבינו הכל בעדנו. ככה דמיתי תמיד. ומאז החלה תנועת הישוב עשיתי את אזני כאפרכסת לשמוע – דעת הקהל מעבר הלבנט: מה אחינו יבלונדון מדברים? – וכאשר נודע לי, כי בלונדון נוסדה חברת חובבי ציון, שמחתי מאד ואמרתי בלבי: חצי המלאכה כבר עשינו, ואולי המחצית היותר נכבדה. עכשיו יש לנו על מי להשען, עכשיו נוכל אנהנו פה לפלפל הרבה, להתוכח, לשיר בשירים, לכתוב מאמרים ולבלתי עשות מאומה. ברנע הנכון המצא ימצאו שם עובדים ומנצחים על העבודה... ושמחתי היתה כפולה, עת נשמע בין החיים דבר האספה בפריז. הן הצרפתים, בקלות דעתם ובפיהם הגדול מפני „מה יאמרו הבריות“, לנכון יפחדו להרים קולם לטובת „הישוב“; אחינו שבאשכנז בודאי ישאלו מקודם את חות דעת ביסמרק; אבל האנגליים – הם לא ישאלו דעת ביסמרק ולא יפחדו מפני מה יאמרו הבריות, המה יהיו הראשונים להשמיע קולם לטובת „ישוב הארץ“. וקולם בודאי יהיה נשמע. ואז... צהלי ורני, בתציון!

ופתאם נהרסה כל תקותי, ועולמי החדש שבניתי לי בדמויני נחרב עד היסוד. משיח לא יבוא ללונדון, ואחינו אלה גם לא יחכו לו וגם לא יקבלוהו בסבר פנים יפות לכשיבוא... בשעה שרוב הנאספים חוו את דעתם לטובת הישוב, הנה באי כח היהודים האנגלים, התנגדו לזה בכל כחם. והתנגדותם זו – יספר סופר אחד מפרז – הרבתה לשום מכשולים על דרך המשאומתן בכלל.

„הגם אתה ברוטום? – קראתי במר נפשי, בקראי הדברים ההם. מתחלה לא האמנתי למשמע אזני. היתכן? אחינו אלה, שבכלל פקחים הם ואנשי מעשה, מה ראו לשטות זו, ומה ענין קנוסא לארץ ישראל? – עיינתי בתורה ובנביאים, חפשתי בנבולים – ישנן: ערוער, יהצה, תמנה, קבציאל, מדמנה, צרעה, מראשה, ועוד קהלות קדושות כאלה, וקנוסא בכל אלה לא מצאתי. בכל „מדינת היהודים“, מדן ועד באר שבע, אין קנוסא, ובכל ה„מסעות“ לא מצאתיה. – ויסעו בני ישראל ויחנו... גם בצלמונה, גם בקברות התאווה, גם בחר הנדנד, ועוד בהרבה חורים. אבל – לא בקנוסא. ואיה הוא המקום הנורא הזה – המפיל אימה ופחד על אחינו שבאנגליה, ומה ענינו לאיי בכלל ולהישוב החדש בפרט?

ובכדי לברר לי את הענין הזה, הוצאתי מארגזי את ספרי הישנים, את ספרי הלמוד לדברי הימים והניאונרפיה, הזרתי על למודי וראה זה מצאתי. בניאונרפיה כתוב לאמר: האחוזה קנוסא, באיטליה הצפונית, במדינת טוסקנא, בימי נוף במרומי הרים, במרחק 15 ק"מ ממסלת הברזל. מפורסם בדבריהימים. ובדבריהימים יוספר: היינריך הרביעי, קיסר גרמניא, אהב בימי בחרותו את קרתה בת המרקנרף מסווא, ויקח אותה לו לאשה כדת וכדין. אחרי כן נתן עיניו באחרת, שהיתה בודאי נאה הימנה, ויחפוץ לגרש את „ברתה“ ולקחת את

צרתה; הכהנים הגדולים וההגמונים התירו לו את הגירושין והאירוסין. אבל האפיפיור גריגור השביעי, שהיה, כידוע, תקיף בדעתו, עמד לימין ברחה ואסר את הגירושין. מני אז פרצה מריבה בין שני איתני-העולם האלה. והריב, בפנים שונים, נמשך והלך כל ימי מלכותו של היינריך וכהונתו של גריגור השביעי. הקיסר שלח מחנותיו ולגיונותיו, לעשות שפטים בהאפיפיור ולנרשו מרומא, והאפיפיור השליך על הקיסר את קללותיו וחרמו, ויתיר לעבדי הקיסר את שבועתם שנשבעו לעבוד אותו באמונה. ליטין כל אחד מהם עמדו מלכים ונסיכים ורוזנים ועריצים והגמונים וכהנים רבים, אשר לקחו חלק במלחמותיהם ודברי ריבותיהם. ביחוד הצטינו במסירת נפשם, מצד האפיפיור, הנסיכה היפה, מטילדה' מטוסקנא, ומצד הקיסר-בעלה ההירצוג נוטפריד. הבעל ואשתו נחלקו בדעותיהם. הנסיכה מטילדה היתה בת נאמנת להבנסיה ומכבדת את האפיפיור... וההירצוג נוטפריד בעלה היה עבד נאמן למלכו, והוציא לעז על האפיפיור, כי אהבת מטילדה אליו תלויה בדבר... איך שהוא, כאשר גבר הקיסר נמלט האפיפיור למבצר קנוסא, אחוזת הנסיכה מטילדה, ויבלה בהברחה את עתותיו הרעות. בין כה וכה נתגלגל הנלגל והיינריך ראה, כי להט החרם לאו מלתא וזוטרטא היא, ובסחרו סן יעזבוהו עבדיו לנפשו, אחרי כי התיר האפיפיור את שבועתם שנשבעו לו, התהמק בלאט מן המחנה, ויבא במקלו ותרמילו, בחודש ינואר שנת 1077, לקנוסא, ויעמוד יחף, בלבוש שק, שלשה ימים ושלשה לילות, 28-25 ינואר, ויקבל נויפה, עד כי ברב עמל ותחנונים רבים עלתה בידו לכפר את עונו, ובהשתדלות מטילדה' נרצה לו האפיפיור להתיר את חרמו. אחרי כן, כמובן, התחרטו שניהם על, החרטה' ההיא ויוסיפו להלחם, והדברים ארוכים. ומני אז, נתפרסם בעולם השם, קנוסא', בתור שם למקום שבעל-התשובה עומדים.

התבין עתה, חביבי הקורא, את השייכות שבין קנוסא וארץ-ישראל ואת הפחד שאחינו הפקחים שבאנגליא מפהדים? -

אם מפני, האפיפיורים' ומפני, התשובה' הם מפהדים, כמדומה לי שאין מה להשוש. האפיפיורים שלנו בירושלים אינם כל כך נוראים, כי אף אם יש בידיהם, להט החרם, אבל, מטילדות' מטוסקנא אין להם. והרבנית הידועה, לפי דברת רבים, תוכל למלאות רק מקום האפיפיור, ולא מקום מטילדה... ובכן, לדעתי, אין כל פחד לעלות לארץ. לדידי, קיימקאם' אחד ביפו מסוכן יותר מכל האפיפיורים בירושלים. ואך לשוא יפחדו בעלי עבירות שבלונדון, על דברתי, כי עונותיהם אינם מעכבים כלל, ובלא כל סתה-חרטה יוכלו לקחת תעודות-מסע אצל חברת, קוק' - ולעלות לארץ. והגני נותן להם את ערובתי, כי לא יצטרכו חלילה לעמוד ערומים ויחסים שלשה ימים ושלשה לילות, אלא תיכף ומיד, כמו שהם, סנדליהם הצהובים בתנליהם, טובעים של עצי-נוסר בראשיהם ו, בדקר' אדום בידיהם - יכנסו לארץ. אם

יחפצו להרהר בתשובה, כמובן, הרשות בידם, ואם לא – יוכלו להרהר גם הרהורי עבירה, ואין מוחה בידם.

אבל מלבד זאת, האם הם, האנגלים, יפחדו מפני קנוסא? ואנגליא ארץ מלאה כתות של מתחסדים, חנפים, צבועים, מקנאים, ו"משמרים" שונים – ככלוב מלא עוף. ארץ אשר הנימוס החצוני ודקדוקי-עניות של מנהגים שונים קודמים אצלה לכל; ארץ אשר בה תפגוש בבעל-יתשובה על כל מדרך כף רגל. ובכל זאת – ואחינו שבאנגליא הלא יודעים זאת יותר ממני – כל אלה הצבועים והמתחסדים והחנפים והקנאים והמשמרים ובעל-יתשובות הנם אכרים מצוינים, סוחרים מנוסים, ספנים נפלאים, מודדים טובים, ממציאי מכונות – ובכלל, אנשי-מעשה וזריזים להפליא. אין לך בעולם עם צבוע ומתחסד ומרהר בתשובה כהבריטנים, ואין לך עם זריז ונשכר – כמהו. אות כי הא לחוד והא להוד, ואין מערבין התחסדות בזריזות, והרהורי-תשובה עם ישובו של עולם. ולו היתה קנוסא כל כך נוראה כמו שיתארו אותה – לא היתה אנגליא מה שהיא עתה.

בכלל, הפחד מפני קנוסא מחלה מהלכת היא בימינו עתה, מעין אינפלואינצא. בכל אשר נפן נראה יהודים חולים מחלות הפחד מפני קנוסא. אם נמצאו מערערים על בנין ביהמדרש לרבנים ברוסיא – מיד יוכירו להם קנוסא. אם לא תמצאו חפץ בחברת "מרכי השכלה" ופעולותיה-הרי אתם הולכים לקנוסא; אם תאמרו, כי נמצא גם איזה דבר טוב בסדר הלימוד הישן בחדרים וישיבות-בודאי הנכם על דרך קנוסא, אם תתנגדו ל"תקונים בדת" – בודאי ובודאי הנכם "קנוסיים נלהבים"; ואם חובבי-ציון אתם באיזה מובן שיהיה – זה אביראבות קנוסא. בקיצור, אין מנוס ואין מפלט ממנה. השם הזה הוא עתה עובר לסוחר במחנה ישראל, ובו יחסמו את פיות כל אלה, אשר יש להם, דעה מיוחדת בשאלות היינו, אינם אומרים טוב לכל חדש ואינם חפצים להוציא כל ישן מפניו. בו איפוא חסמו גם באי כח היהודים שבאנגליא את פיות אוהבי הישוב, וכה רב כח ההברה הנוראה ההיא, עד שהטילה אימה ופחד על כל המסובין, ומכל הסכום הגדול הקציעו, כמו בעל-כרחם, לענין הישוב סך קטן, אשר בערך אל הסך הכולל הוא פחות ממשוהו, כי נפל פחד קנוסא על כל האספה.

ואנחנו אם נשפוט על פי ידיעות הבאות בהעתונים על דבר חייהם ומנהגיהם של "החלוצים" בארץ אבותינו, רחוקים הם מאד מדרך קנוסא... יאמרו מה שיאמרו באי כח היהודים שבאנגליא, בכל אופן אין להאשים את הקולוניסטים בארץ-ישראל בהליכה לאחר, בחסידות יתירה, בהרהורי תשובה והבלי-שוא... ולדעתי אני הלואי שהיו הולכים מעט לקנוסא ולא היו הולכים לפריז... ומה דעתך, חביבי הקורא?

IV.

וסבותי אני את לבי מן החיים ומחשבותיהם ומעשיהם ושמתי אל דברייהם פני.
כי, אם עניים הם חיינו עתה. עניים ממעש ומחשבה, ואפשר לסמן אותם בפתגם הידוע:
ערך של פריטה וגאווה של מאה מנהי. – הנה, להפך, דברייהם עשירים במעשים ועוד
יותר במחשבות.

יש אשר נחמא לדברייהם ונאמר לפעמים, כי הם פשוטים ביותר, יבשים ביותר,
אחדות משונה שוררת בהם, בלא אותה הערבות והחיה המוספה טעם לשבח בדברי ימי
העמים האחרים. יסורים וסבלנות, סבלנות ויסורים, עם כל פריהם ודקדוקיהם, צבעיהם
וגוניהם, פירושיהם ובאוריהם – הם המה דברייהם מתחלה ועד סוף. מלחמת-תגרה בכלל
יותר מענינת מלחמת-מגן. ודברייהם הם רק מלחמת-מגן, וגם זו באופן משונה מאד.
לא יסלא איפוא, אם לפעמים תביא אותנו הקריאה בספרי דברייהם להרגשה מעין
ישעמם... אבל אם נשוב נתבונן, הנה ישנם בדברי ימינו הגעם נפלאים ורוממים, עשירים
מאד ב-אפקטים והרגשות חזקות, רגעים ומעשים, שלא אבדו את ערכם ורוממותם עוד גם
עתה, אחד עבור מאות ואלפים בימינו.

לא אדע את דעתך, תביי הקורא, ומבטך על דברייהם בכלל ודברי ימי עמנו
בפרט. כי בהיסטוריא כמו בחיים אין דעות בני-אדם וטעמים שונים. מה שיחשב נפלא
ומיוחס בעיני האחד, שפל ובוזי הוא בעיני השני; והרגעים והמקרים, אשר לפי דעת האחד
הנם סיכוי דברייהם ותמציתם, כלא הם, באין כל ערך, בעיני השני; והגבורים ואנשי-
המעשה, אשר הנם לגם ושמש לשם ולתהלה בפי האחד, לחרפה ולקללה ולשנינה הנם
בפי השני. ואולי אין לך בתבל ענין אחר, אשר דעותיהם של בני-אדם שונות בה על
אודותיו, כמו דברייהם. ככה הוא בכל דברי ימי העמים, ומה גם בהיסטוריא ארוכה,
ממשכה, מסוככה ומשונה, בהיסטוריא שלנו, אשר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקבי
מסוככים ואחוזים בה יחד זה בזה, ואין אתה יודע איפה מסים זכר צדיק לברכה ואיזו התחלת
ישם רשעים ירקבי. לגבי האחד, הגבור, עושה ההיסטוריא, בעל המעשה, הוא הצדיק וחזרו
לברכה, ולגבי השני – רשע הוא, חוטא ומחטיא את הרבים, ושם רשעים ירקבי. אומות-
העולם סוף סוף יש להן גבורים מפורסמים ואנשי-מעשה המקובלים לכל, ואין מסיל ספק
בגבורותיו ונעדרותיו של קרל הגדול, פרידריך הגדול ופטר הגדול... מה שאין כן גבורי-
אנתו, גבורי-הרחק, אשר כל אחד ישפוט אותם לפי רוחו, וכל הרוצה יסיל מום גם

בקדשי־קדשים ויתן דופי גם באבות האומה ואמר, כי פעלו און. והמקרים והמעשים? – זים טוב, נצחון ותשועה ותקופה חדשה של אור והשכלה, על דברת האחד, וגזרה רעה זים צום ותענית, על דברת השני, כי לפי מבטו ולפי דעותיו ישפוט כל אחד ואחד על הפעולות, הפועלים והנפעלים, ולפי ראות עיניהם יעבירו את מרכז דבריהם מאיש לאיש, מזמן לזמן וממקום למקום.

ישנם כאלה, המקרימים את 'תמצית' דבריהם ומוציאים אותה בזמן קדום מאוד, בגלות מצרים. שם, לפי דבריהם, בית־האוצר של דבריהם, שם קבלנו את צורתה המיוחדת, וכל ההיסטוריא הארוכה מני אז היא רק תולדות 'האבות' ההם, רק פרטים מן הכלל הגדול הזה. ונראים הדברים, כי כן הם. בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה, בשנת בצורת. זוסף אחד, קבלן, משביר בר לעמי הארץ והמון אחיו רעבים. ובני־ישראל, כמובן, פרו וישרצו וירבו, ויבנו חנויות, ויסחרו, ויהיו ליועצי־המסחר ויועצי־המדינה. ויקם מלך חדש ודור חדש, אשר... ויאמרו: הבה נתחכמה לו, פן ירבה ופן יחכם, והיה בעל־עבדה ובעל־תאווה כמנו ומתחרה עמנו בעסק ובתאוות ובתענוגי עולם־הזה; ויקמו עליו שר־מסים ובעל־טובות שונים... אחרי כן – שני עברים נצים: על דבר פדיון בחנות, על דבר עליה וגבאות בבית־הכנסת, או על דבר הרב והשוטט והחזון, מי יודע? ואחרי כן, כמובן, דלמוריא והפענה הידועה: 'מי שמך?' – ואחרי כל אלה, כתולדה מחיבת מהן, חוסר ולבנים ועבודה קשה ודלות נוראה ושחן וחושך ושאר מכות. ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש, ללקט פרוזים, למכור מכנסים בלים, לסחור בקליפת־השום וקליפת־הבציע, ואחרי כל אלה, עוד הפעם: עברים נצים ו־מי שמך? –

האם לא תקראו פה קצור תולדות עמנו? – וגרץ בכל כרכיו הלא רק יפרש ויבאר את הכתוב בזה. ומי מאתנו אינו יודע, כי שני עברים נצים ו־מי שמך? הנה הנם היסודות שעליהם נבנה כל בית־ישראל, עד־ישנם קשה לנו לציר במחשבתנו. שני עברים בלתי נצים ולא יאמר האחד לתברו: 'מי שמך?'... וגדול היה זה היום שנאמר בו 'מי שמך' כיום שנעשה בו העגל, כיום שנחרב בו בית־המקדש, כיום שגלה ישראל בין העמים, ואולי עוד יותר מהם. כי בו כיום שנאמר 'מי שמך' הראשון, נקבעה בכיה לדורות והונח היסוד לגלותנו, לחרבנו ולפזורנו בין הגוים, ומה שרע מזה, לסירודנו בינינו לבין עצמנו. ואין לך תקלה וקטטה ומכשול ופזרנות וגזרה רעה שאין בהם חלק 'מי שמך'...

הלא תראו, חביבי, כי התקופה ההיא נכבדה מאוד, וגלות־מצרים במושג ידוע מתמידה והולכת עד עתה. הגאולה השלמה תבוא רק אז, כאשר לא יהיו עוד שני עברים נצים, ואם יצא – לא ישאל אחד את חברו תיכף־ומיד: 'מי שמך?' ולא יאכל קורצא... ומי יודע, מתי יבואו הימים הטובים ההם; כנראה, לדאבון לבבנו, עוד ירחקו חק...

אבל גם תקופת דוריה־מדבר היא רבת־הערך, וגם היא פעלה לא מעט על תכונת עמנו ואופיו. הכתוב מספר לנו, כי בשלח פרעה את העם, ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים,

כי אמר אלהים, פן ינחם העם בראותו מלחמה, וישבו מצרימה. הדברים המעטים האלה דים לסמן את תכונת עמנו. מספרים על אשה אחת, שבכתה הרבה בתפלת ונתנה-תוקף ואמרה: רבונו של עולם, אם תחתום אותי לחיים טובים-מוטב, ואם לא, אסע לאחוזי בעיר הגדולה. מקום-האחות' ההוא תפלא בעמנו - מצרים: אם יחתום ה' לחיים טובים ולשלום ויתבנו בספר זכיות ופרנסה טובה פה, או בארץ זבת חלב ודבש - מוטב, הרי נלך קדימה... ואם לא, נתכנס ונתכוין ונעמיד פנים של רוגז ונשוב מצרימה, מצרימה עם אפלתה חודמתה...

אחרי כן - מתן-תורה. ומיד, עוד לא התנצלו את עדים מהר תורב, עוד לא הספיקו לחשוב היטב על דבר מצבם החדש, אם טוב הוא או רע, וכבר עשו את העגל, ויאמרו: אלה אלהיך ישראל! והתקופה ההוא בודאי נכבדה מאד. מתן-תורה ומעשה-העגל הם המה שני הצידים, אשר עליהם יסבו כל דברי ימינו. ומטבעו של עמנו, בכל העתים והתקופות, היתה: מתן-תורה מצד זה ומעשה-העגל מצד זה. אצילות, קדושה ורוחניות נפרזה מצד האחד, ועגל הזהב מצד השני! - כן הוא עמנו. 'מתן-תורה ומעשה-העגל' - שני מעשים, אשר פעולתם מתמדת והולכת עד היום. יש שיתגבר האחד, ויש שיתגבר השני, ועל-פי הרוב שניהם ביחד משמשים בערכוביה... בימינו עתה רואים אנחנו, כי פעולת התורה פוחתת והולכת, ופעולתו של עגל הזהב עולה ומתחזקת. והיו ימים, אשר פעולת מתן תורה היתה ניכרת ביותר. וכה טובב טובב הולך רוח עמנו, ממתן-תורה למעשה-העגל, וממעשה-העגל למתן-תורה.

ותקופת השופטים - גם היא נכבדה מאד. הלוח הלכו העצים למשווח עליהם מלך, ראמז אל האמז: לך מלך עלינו. האם אין בזה תמונת ממשלה עברית, התמונת בקהל? ביחד נכבדות הן בתולדותינו פעולותיו של שמשון הגבור: מצד האחד שלש מאות שועלים, ומצד השני לחד החמור, ובהם נישע ישראל... וכמה פעמים מני אז יצאו שועלים וחמורים להושיע את ישראל!... ואם נחפזין או לא נחפזין, מוכרחים אנחנו להודות, כי השועלים והחמורים פעלו הרבה מאד על מהלך דברי-ימינו ופעולתם ניכרת אולי הרבה יותר מפעולותיהם של גבורי ישראל.

Ach, wie schlecht geschützt
Bist Du, Israel!
Falsche Freunde von Aussen
Und von Innen שועלים וחמורים. (היינה)

ויש שאומרים, כי תקופת המלכים היא העיקר בדברי-ימינו. תקופת המלכים קבעה את חתמה על תכונת עמנו, ביחוד מלכות שלמה. כי העת ההיא היתה היותר נכבדה, ופעולתה מתמדת והולכת ולא נפסקה אף רגע. ביחוד לא נפסקה אהבת המותרות ודלים טובים, שהסכינו להם בני ישראל בימי המלך החכם הזה. ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים, ומה לו עוד? - ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות, ומידעת אנגליה בשלש מאות.

ומגבעת מפריז במאה ועשרים, ושמלה מבית מלאכת ווארט באלף שקל, ואבנים יקרות מאמשטדט בתרפ"ט דינרים, וארג היקר מבריסל וסמיט מליאון ותכשיטים שונים בדמים מרובים מאד. כי בימי שלמה למדו בני ישראל, וביחוד בנות ישראל, לתת את הכסף בחוצות כאבנים. ומי יודע, מי יכול להעריך, בכמה עלתה לנו חכמת המלך הזה, אשר נשיו המו את לבבו? בימיו, כנראה, למדו אבותינו את חכמת הבניה, היינו: לבנות בתי-מדות ולעשות אותם מד אפותיקי לבתי-האוצר... ולפעמים עוד יקדימו לעשות אפותיקי שרם נבנו הבתים...

ועיקר מה שמלכות שלמה הנחילה לדברי-ימינו הוא, כי בימיו נקרע ישראל לקרעים... חסדים, מתנגדים, אדוקים, כופרים, מתבוללים, לאומיים, חובבי-ציון, מלומדים, בעלי-יארליק, וסתם שונאי-ישראל... ומאז נקרעו לא נתאחדו עוד. ואם תראו חמשה יהודים, וידעתם במה, כי עשרה קרעים לפניכם, קרעים, אשר אולי גם לא יתאחו לעולם... ותקופת המלכים האחרונים לבית דוד, עם נביאי השקר האומרים: היכל ה', היכל ה' פני הבקעה... ושלום שלום ואין שלום... גלות בבל עם העצמות היבשות המפוזרות על פני הבקעה... ובנין הבית השני עם טוביה העמוני וסנבלט החורני ועם השרים והסגנים, שהיו במעל ראשונה... וימי החשמונאים עם היונים והמתיינים... ועוד ועוד רגעים כאלה הרבה בדברי-ימינו. כל אחד ישפוט על אודותם לפי מבטו ותכונתו.

אבל לדעתי אני, התקופה היותר נכבדה בדברי-ימינו היא – תקופת חרבן הבית השני ומלחמת היהודים עם הרומאים.

התקופה ההיא גרמה לי הרבה צער ומכאובים ודמעות ולילות-עמל בימי ילדותי, והרבה רגעים טובים וגאון לאומי – כאשר גדלתי ובאתי בימים. חורבן הבית הראשון לא הסב לי צער הרבה: מד אחרי ירמיהו למדתי יחזקאל, ולא הספקתי. "לעכל" קינות ירמיהו בכל היקפן. לא כן חרבן הבית השני. "ספר היוסיפון" שפך עלי מרוחו בימי ילדותי, ובימים הטובים ההם שפכתי דמעות כמים על חורבן הבית, על גלות האומה ועל עם ה' כי נפל בחרב. ומתוך הספר הזה למדתי לשפוט על המעשים שנעשו אז ועל האנשים שעמדו אז בראש התנועה. שנאתי את הקנאים והפריצים תכלית שנאה והעמדתו אותם בשורה אחת עם המן ושיטוס ויתר צוררי היהודים. יחנן מגוש חלב, שמעון בר גיורא וחבריו היו שנואי נפשי. לולא הם, אמיתי בלבי, לולא שלחו באש את אוצרות הבר של כלבא-שבוע, של בן-ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון, לא היו רעב ומגפה בעיר, ולא גועו גבורי ישראל ברעב, ולא נפלו בחרב הרומאים, ולא נכבשה העיר. הקנאים, דמיתי אז, הם המה שהיו בעוזריו, שהחריבו את ביתנו ושרפו את היכלנו והגלו אותנו לבין האומות והמיטו עלינו את כל הרעה הזאת. ובכיתי במר נפשי, ולא ידעתי מנוח.

והימים הטובים ההם, ימי ילדותי, חלפו עברו. ומבטי על הענין הזה נשתנה מן הקצה אל הקצה. לא אבכה עוד, אבל אקוה... אקוה, כי שוב ישוב לעמנו רוח-הקנאים

ונישוב ונחזה עוד. לא אצטער עוד על אוצרותיו של כלבא־שבוע שנשרפו... כי אם כה
אז ככה לא הועילו לעמנו. להתחזק ולחזק ולחזק בתור עם בכל אופן לא היה אז
אפשר עוד. ואם כל ימי היותנו על אדמתנו לא חיינו כעם חי, חיים מלאים, לכל הפחות
ידינו מעל הבמה כאנשים חיים.

וזו תהלתנו וזו תפארתנו עד היום.

ולעני עתה מחזה אחר, לגמרי אחר. עם גדול וחזק, אשר על חרבו ואמנותו יחיה,
גר אהן מאז, אשר במשך מאות בשנים המל אימתו ופחדו כמעט על מחצית אירופא
והחזק עמים רבים תחתיו, – העם הזה יורד עתה מעל הבמה, יורד, כמו שאומרים, בביוז.
עמים קטנים, אשר זה לא כבר היו נכנעים לו, הם ימשלו בו, יבזו אותו ויתגרו מדון בו.
הוא, העם הגדול הזה, אשר לפני המשים שנה סחזו משאתו – ישא בשרו בשנוי ודום,
כי נפל עליו... ושכני הארדים, שונאיו הגדולים, מפני הרחמנות ומפני עוד מעמים
אחרים, יחזיקו ותמכו בידו מזה ומזה. מחזה כזה, המעורר־תמהון ושממון ביחד, לא היה
לעולם. וכאשר אדמה ואשוח את ירדתנו אנחנו מעל במת התבל, לפני אלף ושמונה
מאות שנה, לירדתו של הענק הגוסס עתה – אבוא ליד מסקנא, כי מסלתנו אז – עליהנו
עתה, והתקופה ההיא – מלחמתנו עם הרומאים – היתה היותר נכבדה בדברי ימי עמנו. לא
אם עמים קטנים חלים נלחמנו, אלא אם רומא, פטיש כל הארץ; ירדנו מעל הבמה,
אבל בכבוד. ארבע שנים הצופות נלחמה רומא אתנו, את כל לגיונותיה שלחה בנו, את
מבחי שריה. וברב עמל ועבודה רבה ואבדה מרובה עלתה בידה לדכא אותנו. והנסילה
ההיא שזה היא אולי הרבה יתר מחיים של עבדות שהיינו חיים אולי עוד מעט, לולא היו
בנו הקנאים.

יש, כנראה, זום לכל גור ולכל עם, יהיו מי שיהיו, לרדת מעל הבמה ולפנות את
מקומו לאחרים. רבים שתו ורבים עוד־ישתו את הכוס הזאת. אבל אשר העם, שזקנתו לא
ביישה את ילדותו; אשר חכם, שמת, בבוא עתו, מות גבורים, ובניו אחריו לא יבושו
באבותיהם, לא יבושו בדברי־מיהם עת דובר בם.

אנחנו, כמדומה לי, לא נתבייש באבותינו דברי־מינו. לא כבחורים עניים עזבו
את נחלתנו, לא כבטלנים וסחדנים יצאו ממנה; כל מה שאפשר היה לאבותינו לעשות
עשו, לא חסו על חידם... ומעמים היו מאד מאד גבורי ישראל, שנפלו חיים בשביה –
אל סחנה האויב. ככה יספרו לנו דברי־הימים.

והמקרים באירופא עתה יולדו בקרבי עוד גם מחשבות אחרות: הנה כגבורים ירדנו
מעל הבמה, ואך נעלה עליה עוד הפעם? –

הנה עם קטן דל עולה מקצה הנגב, עם קטן דל, אשר זולת זכות־אבות, המוטלת
עוד במסק גדול, כמעט אין לו כל, לבד יסווגי ו־אתרונים; והעם הקטן הדל הזה, שבניו
מסחרים ומסחרים בארבע כנפות הארץ, לבש גאות והוא חושב לשוב לקדמותו ולחדש
בגש נעוריו.

ובמכתביהעתיים אנחנו קוראים בעת האחרונה לאמר: משה ומשם ילכו צעירים מתנדבים לארץ יון. והעשירים שבהם ינבנו סכומים גדולים: זה כל הנוה העולה לכמה וכמה מיליונים, זה מחציתו, וכהנה וכהנה.

וגם את העם הזה אדמה ואשורה אלינו, מחזה מול מחזה. זה לנו חמש עשרה שנה מאז החלנו לדבר בשם הלאומיות ותחית האומה. ובכל העת ההיא עוד לא אספנו אף החלק העשירי ממה שנרוב יוני אחד ביום אחד לתחית עמו.

והמעשים האלה יעוררו בי מחשבות בלתי-נעימות: מי יודע, אם לא גמרנו, חלילה, את חשבונו, אז, לפני אלף ושמנה מאות שנה? אם לא באמת אכלו. החלק ובלק את תקות עמנו? אם לא הוציא עמנו אז את כל רוחו? אם לא היו כלבא-שבע ותבריו - העשירים הלאומיים האחרונים? - אם לא היו עקבא ותבריו ותלמידיו המורים הלאומיים האחרונים, ויוחנן מגוש-חלב ותבריו - הגבורים הלאומיים האחרונים? - ועמם יחד אולי משה גם לאומיותנו? ...

צעירים מתנדבים - לו היה צורך בהם - אולי המצא ימצאו גם כנו. אבל אין לנו צורך בהם, כי רק לשלום פנינו. ואולם עשירים מתנדבים - מה שנחוצן לנו גם עתה - אתה, ה', אתה ידעת, אם ישנם כאלה בקרבנו. לו היה הדבר ל-מודה בין העמים עתה לנדב לעזרת הזונים, לו היה רק צל תקוה להשיג בעבור זה אות-הכבוד, אפילו מחמדהנה היותר נמוכה, כי אז היו גבירי ישראל פותחים צורות כספם ונותנים ביום אחד לעזרת הזונים מה שלא יתנו לתחית אומתנו במאה שנה.

ככה-זהם עשירינו. ומדוע נפנה? להם נקודה? -

לא, חביבי, לא נלמד דברי-הימים, לא נענין בספרים ההם, לא נזכור ראשונות, את הימים המזכרים. כי מחשבות-עצב יעלו על לבנו מדי נשוא אותם לימים האלה, וקצנו בחינו, וקצנו בעמנו...

V.

לפנים, בימים המוכים, בימי ילדותה ובחירתה של האנושיות, היה לבה מנוחה, מנוחה צלול וכח זכרונה חזק מאד. קשה היה בימים מקדם למעט בלבנות בני-אדם דעות חדשות, לקנות את לבם לרעיונות חדשים, למושגים חדשים. אבל מכיון שנקלם הדבר בלבבותיהם, שוב לא שכחו אותו לאורך ימים. בכל להיו בני-אדם בימים ההם קשים לשמוע יקשים לאבר. לא כן עתה, משהזקינו בני-אדם, נולדש כח זכרונם וקחו הרגשותיהם, והגם אמנם מהירים לשמוע, אבל עוד יותר מהירים לאבר, ויצא שכרם בהפסדם. והרעיונות, שעוד אתמול קבלו אותם באובה רבה ושמתו עליהם והחזיקו בהם בכל כחם, כבר נשכחו ההם, וכמעט שיתביישו להזכיר את שמם.

ואם ככה הגם היום בני-אדם בכלל. קל-לחומר אנתנו בני ישראל, עמא פזיזא. כי נער ישראל, דמו חם, ולבו סוער בקרבו, והרגשותיו חזקות, קשה היה, מאוד קשה, להפוך את לבו לשוב, למעט בקרבו דעות ורעיונות חדשים ואמונה חדשה. רבה היתה עבודת מלמדיו ומוריו הנביאים להדריכהו בדרך הישרה, ותמיד שב אל חמאת נעוריו ומעשה אבותיו. אבל אחרי שקבל את הדעות החדשות ונקלמו במוחו ונבלעו בדמו, שוב לא שכחן לעולם. לא כן עתה, כשהזקין עמנו, תש כח זכרוננו, וישכח במהרה מה שלמד אתמול, ישכח ענינים הרבה, ששוב ויפה ונחין היה לזכור. הדעות האחרונות משכחות את הראשונות, נשכח מחר מה שלמדנו היום, וביום השלישי לא נדע מה שלמדנו מחר. כי חים אנתנו היי-שעה וחושבים מחשבות לפי שעה; העבר נדחה מפני הנה, והנה מפני העתיד... והעתיד? גם הוא ידחה במהרה, ואין זכרון לראשונים. האם נצרכו לכם דוגמאות? – הנה מדינת היהודים של הדרדיר הוצל.

אשתקד עוד היה הספר הזה חדש עמנו, לקלו נודעזע כל עולם היהודים, ויה לידיה בסי כל, ויתן ענין רב לסופרים וטאמיינאום, להתוכח, לפלפל, לדחוש עליו תלמי-תלים. הדרדיר הוצל היה גבור היום, ואין בית בישראל, שלא ידעו אותו, שלא הזכירו את שמו. הוא קנה את עולמו בשעה אחת, ובמשך שני ימים נתפרסם בכל תפוצת ישראל פיסס מופלג, שלא זכו לזה אנשי-השם לפנים בכל ימי חיהם. ועתה? – עוד לא עבדה שנה שלמה, והספר הזה כמעט נשכח. ולולא אספת חובבי-ציון, שתהיה בתודש אלול בשנה זו באחת מערי חיל ושהדרדיר הוצל היה אחד מראשי-המדברים בה, היה נשכח הספר הזה לגמרי.

האספה ההיא, המיוחדת במינה, הטילה סער גדול במחנה ישראל והיתה לתל שהכל פונים אליו. אחד העתונים היומיים שלנו (הצפירה, ט' 98) כבר גמר עליה את ההלל הגדול ויראה בה סימן ברכה ואתחלתא דגאולה. מטרת האספה הגדולה הזאת, יספר לנו הסופר בלשון מדברת גדולות, מטרת האספה הנפלאה ההיא, אשר כמזה לא נהיתה מזה החל רוח חבת ירושלים לפעם בקרב אחינו בכל ארצות פוזריהם, עומדת ברום עולם, ולה נצטנו עלילות שגיאאות-יכח. האספה תקרב את כל נצוצי האור המפורדים ומפורדים אל נקדה אחת, תקרב את העצמות היבשות אשה אל אחותה, תשים ראש אחד ורוח חיה אחת באופנים, להיות כל חובבי-ציון בכל מקומות מושבותם עושים במלאכת הקדוש בדרך אחד וברעיון אחד ולא יתצו עוד. האספה תשתתף בצערם של ישראל בכל הארצות, אשר שם עולמם חשך בעדם מחמת המציק, ותבקש עצות מרחוק כדת מה לעשות להוציא מסבל שכמם ולחלצם מענים ויגיע כפם.

הנה זכינו, יוסף הסופר הלאה, לראות, כי מעתה יהיה בית-דין הגדול לעניי ישראל, עין רואה ואוזן שומעת, אשר לו יתנו דין וחשבון כל העוסקים בצרכי צבור, כל המשתתפים בצערם של ישראל וכל אלה, אשר לבנות עונתם הם תנים ולחלום שיבת שבותם המה כנור לשיריהם... הקונגרס עתיד להראות לכל באי עולם, מה הוא, ומה הוא דרוש מעמנו וכו' וכו'.

ואנכי, את חטאי אני מזכיר, לא אראה בזה לא אתחלתא דגאולה, וגם לא בית-דין הגדול לעניי ישראל. האספה תהיה פשוט, אספה כשאר האספות. וכבר היו לעולמים אספות של חיצ - ואנחנו כולנו עוד זוכרים את האספה בקאטאוויץ... דברו דברים, הרבה דברים, ומאומה לא עשו. כי אחינו בתוך-לארץ, כבודם במקומם מונח, יאהבו בכלל לדבר הרבה, ולעשות? - לפעמים גם יעשו הרבה, אבל לא לחבת-ציון. ביוחד לא יאהבו לתת כסף לדבר הזה. כלל זה נקוט בידך, אומר אחד מהסופרים הגדולים באומות-העולם, אם תראה אספת נכבדים ועשירים מתעצים יחדיו ומתוכחים אך ליסד דבר שבצדקה, - אות היא, כי באמת הדבר הזה רחוק מלבם. כי בדבר הקרוב אל לבנו ואנו חפצים בו מאד, אין אנחנו מתעצים ומתוכחים הרבה, רק נותנים כסף מיד. בכדי לקנות מקום בתיאטרון כשבאה לעיר שרה ברנרד או מיני - אין מתעצים, אין מתוכחים, רק נותנים כסף מיד וזוכים במקח. ואם צריך לתת שקל אחד לדברים שבצדקה, מתאספים ומתוכחים ומדברים, ומדברים, ומדברים, שלשה ימים רצופים. והכלל הזה הוא אמת לאמתו. אודנו שבחץ-לארץ, בעולמם הפרטי, ואפילו בצרכי-הצבור הקרובים אליהם, הנם כידוע, בעלי-מעשה וידעים הם לסדר את חיהם כרבעי, על פי שיטת: אמור מעט ועשה הרבה. ורק במה שנוגע אלינו, וביחוד במה שנוגע לשוב ארץ-ישראל, הנם בעלי מחשבה משונים, ועשר פעמים יחשבו שרם יתנו פרוטה אחת... עד עתה הלא ראינו כמה נתנו כל התביות שבחץ-לארץ לשוב הארץ. ואם נודה, נראה כמה יתנו גם לימים

הבאים. – הצפירה בכלל יש לה ידאת הרוממות מפני אדוני שבתוך-לארץ. כל מעשה וענין הבא מתוך לגבול, אם ארץ-ישראל, או ארגנטינא, או בית-מדרש לרבנים, או אספה, הכל טוב והכל יפה ונעלה ונפלא ומשובח... ומה עוד אספה כזו, אשר מקם נורדוי ידוע, והדיר-הירצל ידוע... הסירו המצנפת, תביבי הקוראים!

כשאני לעצמי, הגה מכל הדרכות ההן לוקחת את לבבי רק דרשת הדיר הירצל. מקם נורדוי ידוע, "עד מצב היהודים בארצות מושבות, מצבם האיקונומי, החברתי והמדיני. והמצב הזה הלא ידוע לכלנו. ומה חדשות יגלה לנו מקם נורדוי, איזה פרוכנסים חדשים ימצא? סימני כליה" (Entartung) באיזו מפלגות עמנו? אך אנחנו הלא נדע זה כמה, כי נמצאו הסימנים ההם, וביחוד נמצאו בהספירות העליונות ישבנו, וכל חדש לא יגלה לנו גם מקם נורדוי.

הדיר בודנהיימר מקולוניא ידוע על דררא דממונא... הדרכה ההיא, כשהיא לעצמה, נכבדה אמנם מאד. והיהודי יאהב לשמוע דרשות כאלה. דררא דממונא שלנו באמת גדול מאד. ואיה שוקל ואיה סופר ממון ישראל, שהלך לאברון בחמש עשרה השנים האחרונות... ואם נבוא חשבון, כמה נפדת הרכוש הלאומי שלנו במשך השנים האלה – נבוא לידי מסקנא, כי אפשר היה לקנות ארץ-ישראל לכל גבולותיה, שהיו לה בימי דוד ושלמה... ואם נוסף עוד את הכסף שהלך לאבוד בארגנטינא והנרכות שנדבו עשירנו למסדות של צבור שאין היהודים נהנים מהם, ויכולנו גם להרחיב גבולות ארץ-ישראל ולסד מחלקה ערבית-עברית בכל האוניברסיטות בארצנו, אפילו בקון והלסנגפורס וטומסק, ולכונן תריסר בתי-ספר לרבנים, ולבנות בתי-מוסרי בכל עיר מערי התחום, ולהדפיס ספרי מלים לכל המלות המחודשות בשנים האחרונות, ועוד ענינים נחוצים כאלה... כי מרובה מאד הפסדי-ממון של עמנו... מרובה באופן נורא. אבל איש פשוט כמוני, ישנסה בימי דוד לסחור בדגן וחטים, לא יפחד עוד מכל הפסדי-ממון. וכל מה שידוע הדיר בודנהיימר לא יענין אותי ביותר.

דרשת הדיר הירש הילרסהיימר: מה לעשות בארץ-ישראל? – כאלו עד עתה לא ידענו מה לעשות. וזאת הלא נדע זה כמה, אבל איך לעשות? והעיקר: במה לעשות? ישיח נא הדיר הנכבד את עצמו להמציא לנו את האמצעים הנחוצים, ואנחנו נסדר לו פרוגרמה מפורטת כדבעי.

ומכל הדרכות שידרשו שם נכבדה לנו עליכן דרשת הדיר הירצל. הוא ידוע: על דבר ארץ-ישראל ואספת שרי הממשלות, שתהיה... מי ידע מתי הדיר הנכבד הזה ידע לעזת דבר, לבטא את ההברות הנצרכות העושות רושם, ובדאי דרשתו תעשה רושם גדול.

איני ידוע, תביבי הקורא, את השקפתך על מדינת היהודים. אנכי, אמנם, הנני מחסדי האדוקים של הדיר הירצל, והנני יושב ומחכה ומצפה לשמוע מה אחרית החזון

הזה. יקרה לי המדינה ההיא, מפני שבלא מדינת היהודים לא תהיה לנו ארץ היהודים.

אפרש את דברי.

הגרף מולסטוי מספר באחד ממאמריו, כי כאשר עלתה בדעתו ליסד במוסקווא חברה חדשה של גמילות-חסדים, פנה בהצעתו אל העשירים, העשירות והנכבדים שבעיר. האדונים האלה מצאו את הצעתו נכונה, אבל המילו ספק בדבר, ואם תצא מכח אל הפועל, מחוסר אמצעים. והנכבד שבהם הסביר לו מעם הענין: כי העשירים הגדולים כבר קבלו בעד "צדקותיהם" את כל אותות-הכבוד והתנונים בעד צדקות. בכדי לפעול מאומה, נחוצן יהיה להשתדל לפני הרשות, שתתן אותות-כבוד חדשים, מעין "אצילות" וכדומה. בלא זה אי-אפשר לעשות חיל. ובכן, סיסם הנכבד, אם באמת תאבה, כי החברה תוסד ותעשה חיל, השתדל תחלה בדבר אותות-הכבוד החדשים... ואם לא-לשוא כל עמלך.

ואם באומות-העולם כך, אנן מה נענה אבתרן? ברור הדבר בעיני, כי לו אפשר היה לחובבי-ציון להשתדל אצל מי שהיכלת בידו בדבר אותות-הכבוד, "בגרי-שרד" או איזו "יועצות", והיו עושים חיל. כי גם אלה העומדים כעת מרחוק או גם יתחשבו על שונאי-ציון, בהרחם רח אות-הכבוד, אפילו ממדרגה היותר נמוכה, מיד יהפכו לחובבים נלהבים, ובמשך שנה אחת יאספו חובבי-ציון כפלי-כפלים ממה שאספו עד עתה במשך עשר שנים. רק דא עקא, כי הדבר מוטל בספק, אם תועיל להם לחוצה ההשתדלות ההיא... ואותות-הכבוד, שיתנו הם בעצמם, כגון "חבר נכבד" וכדומה – מה הם האותות האלה בעיני עשירינו? מה שאין כן, לו קמה ונהיתה "מדינת היהודים".

אדמה, חביבי, כי אחרי כל אלה תבין היטב לדע. מניח אני להרדד הורצל את כל תקנותיו וסדריו שעשה במדינתו, עם שעות העבודה והמנוחה ושאר הצעצועים היפים, ורק אחת אבקש ממנו: תריסר אותות-הכבוד למדרגותיהם.

והעיקר הזה, כמדומה לי, חסר בספרו לגמרי. ואולי זוהי אחת הסבות, שנשכח במהרה. לנו נתוצה מדינת היהודים, לא מדן ועד באר-שבע, לא ארץ-ישראל בכל היקפה, ד' מאות פרסא על ד' מאות פרסא, כי אם, לעת עתה, כברת ארץ קמנה כונב הלמאה, מעין "מונקר", אשר שם "מדינה" יהיה נקרא עליה, בכדי שתהיה לנו האפשרות לתת אותות-כבוד. והיה כאשר יעלה בידינו להשיג זאת, אקוה, כי לא יכבד ממנו הדבר בימים הבאים להגיע לשלמות יותר גדולה. לא בחרב ובדם חלילה, כי אם בכסף, כי את כל אלה יקנו עשירי עמנו. וכמו שטראה עתה בני-ישראל עומדים על המקח ומעלים המדור על שלישי, ששי ומספיר, כן, אם נזכה, נראה אז את המשא-ומתן הזה במדה יותר מרובה, בעד "אצילות", "נסיכות", "שררה" וכדומה.

לדעתי אנכי, על הנאספים יהיה לעיין ולהתבונן בדבר. כי זה עיקר גדול. תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מעט תפשת. אם יבקשו מדינה שלמה, כמו שעלתה בדעתם,

אפונה אם יתנו להם. לא כן אם יבקשו מעם: כבוד ארץ, שתכלכל תריסר אותות-כבוד. את המעט הזה אולי יתנו לנו, מפני רחמנות, ואם לא – במחור. ואף אם ירבו במחורה, וכמה שיבקשו, וכמה שנשלם בעדה – נקנה מציאה כשדה, כי לא תסולה בכל מחור. יגע בעצמך! אם עתה העשירים נותנים וחוזרים ונותנים לכל מה שידרשו מהם, בתקנתם סן ואולי יתנו גם ב-אות' או ב-כוכב', – ומה גם אז, אשר שנים יהיה ודאי. והגביר אשר ימנע עתה עשרות אלפים לבתי-הספר, שאין מקבלים בהם יהודים, בשביל התקנה החלושה להשיג יעצות-המדינה, הלא טוב לו אז לתת את הסכום הזה בשביל להשיג הגסכות ד-עין גר... ומגן-הדוד. עם כוכבים גם כן יש לו ערך, ועוד כאלה וכאלה. בקצור, ברור הדבר בעיני, כי האצילות הירושלמית, אשר עתה היא למשל ולשנינה, ביחד בין בני עמנו, תקנה בכסף ובמחור כשתהיה אצילות כשאר האצילות. וכל עשיר יעל בעצמו יתאמץ להיות אציל ירושלמי, כמחזה שנחזה עתה בארץ זין.

הן הזונים הנם, כידוע, עם של חנונים, עם של סוחרים ומוכרים, עם, אשר פחותו יקרה לו מחיו, עם הרחוק בכלל מענינים רוחניים; – ובכל זאת מצטו אצלם לאומיות במדה מרובה, אשר לא סללו מראש. הסוחר הזוני הוא אולי יותר סוחר מן העברי, רחוק הוא בכלל מעולם האצילות, והמטבע היא באמת שורש נשמתו; ובכל זאת הלא ראינו בעינינו, כי לא חסו על כספם, ומאות ואלפים ורבות וגם מיליונים עפו מכל עברים, לתועלת ארץ-מולדתם. אין אני מאלה האומרים, כי הלאומיות בלבד עשתה להם את כל החיל הזה. הזונים העשירים, כמו כל העשירים, אינם מסוגלים ללאומיות מזקקת כזו. אבל יש לאומיות שמתן שכרה בצדה. העשיר הזוני יודע, כי סוף סוף כל שבטיו בספר נכתבות, ויש שכר לפעולתו ולחסדיו, בתור אות-כבוד או שרירות וכדומה. נזילה ממשלת האדמה. רק מעט אדמה, כבוד ארץ מלחה, ישנה להזונים, – וזה רב ומה גדול כחה ופעולתה על עמה!... תנו לנו רק מעט אדמה, ונראו איך תציץ תפורה ותגדל לאומיותנו!...

הכל תלוי ב-מדינת היהודים!...

בכלל מוצא אני, אמנם, מנרעות הרבה בסדרי המדינה הזאת, והנני שמח מאד על הסקיה הבא לידי להעיר על איזו מן המנרעות האלה לפני האספה העתידה. הלא יסלא בעינינו, כי לא הזכיר דוד הרצל בספר התקנת אף דבר וחצי דבר על ארץ... המוסר! הגע בעצמך, חביבי הקורא! במדינת היהודים הלא בודאי יאבו להחישב גם היהודים מסלובודקא ומקובנא בעצמה, והם הלא ציאו להחזיק את פרושים ובעלי-מסרים, ועלינו לדעת מראש, אם תהיה מדינת היהודים את הדבר, ואיך להתנהג עם האנשים האלה!...

האמת אנכי לך, חביבי, כי לו שאלו את סי, הייתי מלמד סגנוניא על בעלי-המסר ומסדר זכותם. כי צד לי מאוד לראות איך מסתים את הדמיון באנשים האלה. צד לי

משני מעמם. ראשונה, מפני שנראה בזה מעין אינקוויזיציה רוחנית, ירושת אבות מאבותינו הטובים, שחסמו את הדרך בפני בניהם ואסרו עליהם למוד חכמת-יון וקריאת ספרים חיצונים. ואם לפני שלשים שנה הסתתרו בחורי ישראל בחורים ובסדקים, במקום אין הוא, בכדי לקרוא ספרי השכלה, הנה עתה – יסתתרו בחורי ישראל בכדי לקרוא ספרי-מוסר. לפנים הוציאו לעז על פלוני ואלמוני כי ספרי השכלה נושרים מדחקם, ועתה יוציאו לעז על פלוני ואלמוני, כי... ספרי מוסר נושרים מדחקם! כנראה, אין אנו יכולים להתקיים בלא אינקוויזיציה רוחנית, ואם אי-אפשר לגזור גזרות על ספרים חיצונים וספרי מינות, הנה נגזור גזרות כאלה על ספרי מוסר... אבותינו הטובים אסרו את הקריאה ב-אהבת ציון ו-אשמת שומרון, ואנחנו נאסור את הקריאה ביסוד ושורש העבודה ו-ראשית חכמה... ואין בין זה וזה ולא כלום. האינקוויזיציה הרוחנית מבצבצת מתוך שני האסורים האלה.

וזאת שנית – למה אחד? – הענין כשהוא לעצמו יקר וחביב לי. כל עם ועם יש לו בעלי-מוסר, אנשים האומרים, כי לא התלמד הוא העיקר אלא המעשה, כי כל שחכמתו קודמת ליראתו הרי הוא כאלין שענפו מזובים ושרשיו מעמם, שהרזה באה, לפעמים גם רוח מצויה, ועוקרתו והופכתו על פניו. ואנחנו בעינינו הלא ראינו את אמתות הפתגם הזה. כמה אילנות שענפיהם היו מזובים נתעקרו ונהפכו על פניהם, ואינם, וגם לא נכר מקומם אי... ואם נמצאו בעמנו אנשים האומרים להרבות את השרשים של האילנות ההם על ידי למודי מוסר ומדות, נצטק ונריע עליהם כל היום, כאלו מבקשים הם להחריב את העולם. ומה עשו האנשים האלה? למדו מוסר שתי שעות יתרות ביום. ומה בכך? – ובכל זאת תוקעים ומריעים, וכל כך הרבו שאון, עד כי הרבנים, תופשי התורה וראשי הישיבות בכל אתר ואתר, מצאו נחוץ להודיע גלוי בקהל, כי האברכים בישיבותיהם לא ילמדו, חלילה, מוסר. והרב הגאון מדזינסק מעיד עדות נאמנה, כמעט באלה ובשבעה (המליץ, ט' 90), כי שקר הדבר, אשר הוציאו לעז על האברכים הלומדים בבית-המדע, כי שוקדים הם על ספרי-מוסר. חס וחלילה! רק בערב, בשעה שאינה לא יום ולא לילה, מתבוננים הם, כלאחר יד ודרך אנב, לערך חצי שעה, גם בספרי מוסר...

המדועה ההיא של הרב הגאון מדזינסק, מענינת היא מאוד. מי מלל לאבותינו הטובים, אשר בקושי ובדוחק גדול התירו ללמד חכמת יונית בשעה שאינה לא יום ולא לילה, כי יבואו ימים, ובקושי ובדוחק גדול יתירו ללמד ספרי-מוסר בשעה שאינה לא יום ולא לילה! ומי יגיד לנו עתה, מה יאסרו ומה יתירו בנינו אחרינו, אחרי שלשים שנה?... כי, אם נגזרה גזרה על ספרי מוסר – אין עוד שום ספר שנהיה במדוחם בדירתו לעולם...

ואם עוד נוכל להבין „גזרת המוסר“: – הן אנחנו כלנו לא נאדב לשמע מוסר! – אבל מדות? – מריה דאברהם! ילמדו וילמדו אדוני מדות! כולנו, מן הרב עד הסגל, –

מן המצור עד הקורא, מן העשיר עד העני, מן הפקח עד המפש, מגדול ועד קטן – נזקקים
אנו ללמדים האלה. וכלום חסר לעמנו רק מעט מדות... אין רע אם נדע מעט פחות
לפלפל, לעקור הרים ולטחנם זה בזה בסברא, עד כי כל תורתנו וחכמתנו יתהפכו לאבק
פורה... אבל רע מאד, כי שכחנו ללמד מדות. והרבנים בישראל וראשי הישיבות
מדעיים גלוי לכל העם, כי שקר הדבר שהוציאו לעז עלתלמידהם, כי שוקדים הם על למדי
מסר ומדות; חלילה! אנשים רעים וחמאים הוציאו את הלעז הזה. רק בין השמשות,
לערך חצי שעה ביום, יעינו בספרים ההם. אף לא רגע אחד יותר...

וספרינו עוד יתאוננו, כי דבריהם אינם נשמעים והרבנים לא ישימו לב להם!...
נפלא הדבר בעיני, כי הרב בעל ה"ארבע קשיטות" ב"הצפירה" (נו' 80-81) לא שאל
בן שאר קשיטותיו גם את הקושיא החמורה הזאת: מה נשתנו הרבנים עתה, בימינו,
מן הרבנים שהיו לפנינו, בימי אבותינו, שכל אלה הרבנים לא שמו לב כלל לכל מה שאמרו
דברי המשכילים, ועתה יעשו אזניהם כאפרכסת ולכל הנה היוצא מפיהם ינענעו בראשם
י"אמרו: סלח נא? – והקושיא ההיא היתה יותר חמורה ויותר מתוכננת מכל קשיטתו
של המקשן הזה, – ביהוד מן הקושיא הנפלאה, שהקשה לתומו לאמר: אתם המשכילים
הידישים תקונים בבתי תלמוד תורה ובחנך הבנים, ומתברים על זה ספרי חנוך ופדגוגיא
שונים. אך גם נוכל להעלות על הדעת, כי הסדר בתלמוד-תורה והחנוך העומד בישראל
זה אלפי שנה וכל הגדולים שהיו בישראל נתגדלו על פי סדר זה, לא נכון הוא? –
ובאמת איך יעלה על הדעת, כי הסדר בתת והחנוך העומד בישראל זה אלפי שנה
לא נכון הוא?

בכלל לא אקנא בהרבנים. או להם מוצרם ואוי להם מוצרם, או להם מקסיגוריא
של המשכילים, ואוי להם עוד יותר מקסיגוריא של מקשנים כאלה. ושבח אני את הרבנים
מדור העבר, אישר לא פחדו מקסיגוריא ולא בקשו מקסיגוריא, וידעו את ערכם וערך תורתם,
וכסלע בלב ים עמדו על מקומם, או הלכו בדרכם, מבלי פנות ימין ושמאל. יען האמינו
אמנות-אומן, כי דרכם נכון והוא הדרך האחד והיחיד המוביל אל האושר... לא כן עתה.
הרבנים יתנועעו לכל צד וצד, לרוח היום, כאלו בעצמם אינם מאמינים עוד. ועל כל
קבוצה וקבוצה של המשכילים הם מתאמצים למצוא תשובה ומבקשים מקסיגוריא מכל הבא בידם...
רק במקום אחד עוד נראה את קשיטת-ערפם של רבנינו, ודוקא במקום שלא נצרכה
כלל, במקום שחוב היה להם והנאה לכל העם, לו נמו מעט מן המסלה שעמדה עליה:
לנבי חבתי-ציון הם קשיטת-ערפ מאד. כמה שנדבר אליהם השכם והערב, בסתר לבבם –
אדבר בלשון נקה – אינם חבתי-ציון. מה אינם חפצים לצאת ידי כל הדעות ולדעת-ערב
עם הבריות. וטראש אדע, כי לא יקחו חלק באספת חוצי שבחיל. ועל זה צד לי מאד.
כי שאלת המוסר והמדות מה תהא עליה? ה' יודע איך תפטר שם בלי רבנים!...
ה' יודע איך תפטר גם שאלת הלשון. הן אמנם, הדיד היצול פסק במהרהורא

הראשונה של ספרו, כי כל יהודי ויהודי דבר בלשון הארץ שיצא משם. והיה כי יתאספו מנין יהודים מעשר ארצות, – ודברו עשר לשונות ויבנו איש את אחיו כמו שיבינו המשכילים את הרבנים והרבנים את המשכילים... ככה הורה דעה הדיר הרצל בהוצאה ראשונה. אבל אחרי כן חזר מדעתו, ובהוצאה השניה גמר אותי, כי לשון עברית תהיה שוררת במדינת היהודים. אך עדיין לא הוברר הדבר, באיזו עברית הכתוב מדבר: אם בעברית הישנה או החדשה, היינו אם לדבר גבוהה בסגנון של ישעיהו ותבוק או בסגנון הפשוט והצח של איין קוצץ בן קוצץ. ואל יהיה, חביבי, הדבר הזה קל בעיניך. כי המחלוקת בדבר הלשון עומדת כעת ברומ של עולמו, כמעט במדרגה אחת עם המחלוקת בדבר בעלי-המוסר. וכמו שראינו רבנינו מתכחשים למסרים ונשבעים, שאין להם חלק ונחלה במסר ובמדות, כן נראה גם סופרים המתכחשים וכל הזים יצחקו, כי אין להם חלק ונחלה בעברית החדשה. ומי יודע אחיית הריב הזה? כי כבר נתחטמו הלבבות והתחזקה רחיצת-הדם, ושני הצדדים נכונים להטביע איש את אחיו בספת דיו... וישנם כאלה, האומרים כי אין להם חלק ונחלה גם בארץ-ישראל אם ידברו שם. העברית החדשה. ולנגדם ישנם אחרים, אשר כל ארץ-ישראל אינה שקולה בעיניהם כנגד מבטא אחד חדש. לא הלשון ותחת-האומה אצלם העיקר, אלא ההמצאות החדשות. לך והגר למחדש כזה, כי במדינת היהודים לא ידברו עברית חדשה – ולא יאבה ולא ישמע לך...

כשאני לעצמי, כשם שיש לי נמיה לבעלי-המוסר, כך יש לי נמיה גם להמחדשים. כי איין קוצץ סוף סוף הוא יותר עברית מצרפתיות נבחרה של וויקטור הוגו. כל מה שנכתב בשפת עבר – עברית היא. וגם לפנינו היו מחדשים בישראל ולא היה פוצה פה נגדם. ואביא לכם בזה איזו דוגמאות. לפנינו בישראל, בימי הנביאים, דעו רק כסף... אחרי כן, הרחיבו את הלשון והרשו לעצמם לקבל – מעות. ברבות הימים כללו את כל אלה בשם: מטבע... לסוף עשו חדשה ואמרו: ממון! – ממון היא הברה גסה, אבל חזקה וטובה. ממון כולל כסף ומעות ומטבע ביד. והגני נכון ובטוח, כי הראשון שהביא את הממון בספרותנו היה חביב ומקובל ומרצה לכל העם, ואיש לא כהה בו על החדשות שהרשה לעצמו. יודעים אנהו היטב, כי המלה הזאת אינה עברית, אבל היא נתקבלה באומה וכמעט שנתקדשה ברבות הימים, ואסילו הפורסמים היותר אדוקים עתה יודעים מה הוא ממון.

עוד גם זאת: לפנינו אמר פשוט כסל. כאשר נתרבת המושג הזה, הוסיפו עוד גם בערי. אחרי כן – פתה. וברבות הימים, כשמושג זה נתרבת ונתרבת, המציאו את המלה שופה. שופה בכלל הוא מושג יותר רחב מכסל ובער ופתי. ובראותם, כי הישמות מתרבה, וגם השם הזה אינו מספיק עוד, בקשו ומצאו את הכני החדש, ספשי. ואנחנו כולנו הלא נדע, כי הכני הזה הוא באמת נפלא מאוד. ספשי כולל כסל ובער ופתי ושופה ביד. וכמומה לי, שאין שפה בעולם, איצר לה כנוי נכון למושג הזה כמנוי. ואם

יחסו לנו שמות הרבה למשגים חדשים בהכמות ומלאכות ולמדים - הנה יש לנו תחת
 כל אלה מלה מצוינת כזו, אשר בה ישראל יתפאר.
 לא זאת, אמנם, מטרת דברי. הפצתי רק להראות ולהוכיח, כי המחדשים יש להם
 על מה שיסמכו ונראים דברים.
 וכראי להאספה, שתקבע מסמדות בענין הזה ותגזור אומר וכן יקום. אפשר, אמנם,
 שדוב בעלי האספה אינם יודעים בעצמם לא את העברית הישנה ולא את החדשה. אבל הלא
 כמה פעמים ראינו, כי אלה שאין להם כל ידיעה בשפת-עבר יחצו משפט עליה, ולמה
 תגרע האספה הזאת?
 עוד לי עצות והצעות שונות, אך עוד חזון למועד.

VI.

...ושבה אני את הפטריוטים שבעיר משיקאגו אשר באמריקא, שלא חשבו הרבה ולא דברו הרבה ולא קראו עצרה ולא התאספו לאספות, רק מדעת עצמם המציאו את הדגל הלאומי. אמריקא היא, כידוע, ארץ ההמצאות הפתאומיות. באמריקא הכל אפשר. ובבוקר לא-עבות אחד המציאו את הדגל הלאומי: מגן דוד עם כוכבים. הם הולכים לשיטתם, כי העת היא ממון, ואין להמתין הרבה. העיקר הוא הדגל. ומכיון שיש דגל, מסילא תהיה גם מדינה.

והצדק אתם. ומתפלא אני מאד על אשר אנחנו עד עתה לא הגענו לחכמה זו. תקופתנו עתה היא, כידוע, תקופת השלשים. לפנינו היה התוך עיקר והקליפה החיצונית מפלה לו. לפנינו היו חנויות גדולות, בתי-מסדר גדולים, ושלשים קטנים, כמעט בלתי נראים לעין, כעת נהפך הסדר. כעת הקליפה, ההדור החיצוני עיקר גדול, והתוך... לאו דוקא. הגה תראו חנויות גדולות – סחורה בפרוטה ושלט במנה. בכדי ליסד בית-מסדר או בית-אוצר אין צורך עתה לא בכסף ולא בסחורה, רק כי תציג לראוה שלש גדול בשלל צבעים ותדפיס. מודעה צעקנית בהעתונים, – והכל מוכן ומזומן: כל השאר מעצמו יבוא. וגם בענין תחית האומה נחוצ... רק שלט יפה ומודעה צעקנית, דגל עם כוכבים, וכל השאר מעצמו יבוא...

ואם יש דגל עם כוכבים, כלום חסר עוד אלא... שיר לאומי. והנה בשורה באה בכתבי-העת, כי נדיב אחד נדב מכיסו חמש מאות מרק, בתור פרס למחבר השיר הלאומי באיזו שפה שתהיה: צרפתית, אשכנזית, רוסית, אנגלית, ואפילו עברית... בקיצור, חביבי, הכל הולך ושוב בעולם היהודים: הדגל הוכן, וגם שיר ישר... לב עברי, מה תבקש עוד?

כן, גם שיר ישר... במזח אני, כי השיר ישר, והממונים על הפרס לא יצטרכו לחכות הרבה. כי מי זה לא יחפון להיות משורר לאומי, וביחוד, מי זה לא יחפון להיות חמש מאות מרק? אבל אחת אנכי ירא: כי מחבר השיר לא יהיה מבני העברים, והפרס של חמש מאות יפול בידי אינייהודי. הן ידענו, כי במקום שהיהודי נותן פרנסה, יתאמץ לתת דוקא לאינייהודי. היהודי מבקש מרה לבניו, ועוזר במסחרו, ואידיכל לבנות את ביתו, ורופא לרפאות את מחלתו, ועורך-דין להמליץ עליו – הכל דוקא משאגם בניי-ברית. ופהלה עברית כי תבנה בית-העולים, או אפילו בית-הכנסת, וזכה בפרס בנאי אינייהודי.

וסדע לא יבקשו גם משורר לאומי מבני הנכח – לו נחוצה היה, כי השיר הלאומי יהיה כתוב דוקא עברית, הינו בשוחרים, כי המחבר יהיה דוקא עברי; אבל מכיון שהותר לחבר את השיר בכל שבעים לשון, קרוב הדבר בעיני, כי אינדיהודי יזכה בפרס. ובעד חמש מאות מרק גם אחד מתלמידי שטקר יכתוב שיר כזה, ובמקום שהאדונים האלה נכנסים, מי ישים לב למשורר עברי? סופר עברי, אפילו הגדול שבגדולים, הוא וספרותו כלא הם בעיני אלופינו ואדיירנו. וסופר מאומות העולם, אפילו בריבירב דחד זמא, אפילו סופר במסך, אם רק כתב שתיים שלש דלתות למזבח היהודים, חכים יתקרי, וכבוד וכסף ינחל מאת בניבניו של אברהם יצחק ויעקב, ונכונים הם להשתחוות לו ארצה ולהתאבק בעפר הנלך...

בכלל, אומות העולם יש להם מול בעסקיהם עם ישראל. הנה אתרוגים. אתרוגי ארץ-ישראל הם בזול, ובקושי גדול יקנו אותם היהודים הכשרים. אבל בעד אתרוגי קדשו ישלמו במימב כספם וישמחו עת ישיטום. יין ארץ-ישראל, המזב והמגובר, רק ברוחק ואחרי מחשבות רבות יקנה אותו היהודי, והוא מספר תמיד, פן יעלה לו בזקר. ובעד מים אחרונים של מוקי ואימיר ישלם בשמחה כמה שידרשו ולא יקפיד על המחיר. ועל כן אני במוח, כי גם עסק ביש כמו הספרות העברית ותורת ישראל, לו נפלד בדי שאינם יהודים, כי אז עשו חל והצליחו מאד...

הרי לכם, לדוגמא, הגבאות. בגוג שבועולם, התמנות על הצבור תביא לבעליה, אם לא פרנסה ועושר, לכל הפחות כבוד ושם טוב. וגבאות – לא הא ולא הא. הגבאות תתן לבעליה, על פי הרוב, מכות-לח, מרישת-הזקן, תלישת הפאות, חרסים וגזרסים ומשפטים בערכאות... כמדומה לך, אין עסק ביש מזה, ובכל זאת, מכין שנפלה הגבאות בדי אינדיהודי, עשה עסק טוב והריח.

במינסק היה הדבר. מינסק היא עיר גדולה ועתיקה ועיר יהודית לכל פרשה. וכמובן, גבאי במינסק, כמו בכל תפוצות ישראל, הוא מדרס לחיישים, לסטלרים, ובכלל לכל ערסנים ותצמף בעדתו. הוא בידים כחומר ביד היוצר: אם יחפצו ישרו את זקנו, ואם יחפצו יתלשו את פאותיו, כמובן להם בין יחרפו ויגרפו אותו סתם, בלי שום סבה, וסוף סוף גם ילכו וילשינו... ולא רק שאינו במוח בזקנו, בפאותיו, בכבודו ובשמו המוב, כי אם יש אשר לפעמים גם יסכן את נפשו. ומעשה בגבאי אחד, שנפל חל על הבמה בבית ה' ומת על קדוש הגבאות. כי בעלותו במצאי יומיטוב הראשון (של שבועות) על הבמה, להכריז כי זמן תפלת שחרית מחד, ביום השני, תהיה בשעה הששית, קפצו אנשים – שדחקנאו מאוד בגבאותו – על הבמה גם הם והכריזו, כי זמן תפלת שחרית הוא בשעה השמינית כמו שיחפצו הם, ולא בשעה הששית כחפץ הגבאי. ויהי הם עומדים ומזונים ביניהם, ואחד מן השנים פשט את ידו וזכה את הגבאי מכת-לח, כגוג, ויפשוט את ידו להכותו עוד. וישח הגבאי ארצה להרים מקל או אבן לעמד בפני

המכים (בית-המדרש מלא צדירות ואבנים, כי שרם נשלם בנינו). בין כה וכה, כאשר השח את ראשו, הכהו השני על לבו מכה גדולה, ויפול הגבאי תחתיו על מקומו מת ולא הוציא אף קול אנוהה מפיו. עד מדרה חשו להביא רופאים, להשיב רוח חיים אל קרבו. אבל לשוא: מתים כל יחדי. (המליץ 117).

ככה היא הגבאות במינסק, – ממש סכנת נפשות. וככה הם המתפללים בבתי-כנסות שם. בשוק, ברחוב, הגם יהודים טובים, יהודים כשרים, יהודים של משי, רבי-הלכב וסודנים נוראים: יסודו מפני קול עלה נדף ולא יגעו לרעה גם בזכות על הקיר; ובבית-הכנסת, בבית ה', הגם עדים כנשרים וגבורים כאריות – פשוט, גבורי מלחמה – ונכונים להכות באגרופ-דשע את כל הנוגע בכבודם המדומה. והגבאי הוא השעיר לעזאזל.

עוד יבוא היום והפסיכולוגיה הלאומית תבאר לנו את המחזה הזה: איה, מקור הגבורה, שישאב ממנו היהודי החלש את כוחותיו להכות ולסצוע, ומה פתרון החדה הזאת, אשר כבוא היהודי לבית-הכנסת נכון הוא תמיד למלחמה, לחלק תבלים באפו לכל עברים, ועל כל דבר קל נפל בבית-המדרש – מיד מכות ומהלומות. אך שיהיה, תפאצת רק לספר לכם, כי במינסק מכים את הגבאי עד יציאת-הנפש. ומושב להיות נסך בארקדיא מוחות גבאי במינסק.

ובכל זאת, באותה מינסק עצמה, כאשר נפלה הגבאות האחרונה ההיא בדי אינר יהודי עשה עסק טוב מאד. ומעשה שהיה כך היה:

גבאי מבית-המדרש אחד מכר גבאותו לדעתו בעד... חצי הלוג ייש. אולם עד מדרה נתם הקונה על הקניה ולא עמד בדבריו ולא נתן את הייש. ושם באותו מעמד נקרה איש נוצרי משכני המקום, הידוע לדבר יהודית כאחד היהודים, והי בשמעו את דברי האנשים הדבר משאסדומתנם, ויצע למכור לו את הגבאות במחיר... לוג ייש! ועתה לו הגבאי. ולא חשב הנוצרי מחשבות רבות, וימרר ויציא מכיסו את הכסף אשר אסר, ויביאו ייש, ויתקעו כף, וישתו. ותקם הגבאות להנוצרי! כל השבוע עמד הנוצרי בפתח בית-הכנסת ויחכה לקראת השבת לעת קריאת התורה, לעמוד על הבמה אצל הסית לחלק לכל איש ואיש עליה כרצונו. וכה אמר הגבאי החדש: אף אם יתנו לי מלא ביתי כסף וזהב לא אחזור מקנתי. מציאה טובה קנתי, וגבאי אהיה בבית-המדרש הזה. והי ביזם הששי, וילכו ושאלו את פי הרב לתת עצה בדבר העסק היקר הזה, ותהי עצתו, שלא להתפלל בבית-המדרש שרם שיסיסו את הגבאי החדש בדברים או בכסף, שיחזור מקנתי. (המליץ 118).

אחרית הדבר היתה, כי נגאלה הגבאות מדי הנוצרי בסכום הגון.

ומה, חביבי, האם לא יפה כל זה מאד? מצד אחד בית-אלהים נרפך לשדה-קמל, ויהודים נרדנים ונסקלים על קדושת הגבאות. ומצד השני – הגבאות בבית-הכנסת נמכרת לנוצרי במחיר לוג ייש, והוא עומד ומחכה, מתי יבוא זם השבת וחלק עליה למכורבדיו...

הגידו מה שתגידו, ואני לא מקרה בדרך, כי אם חזות הכל אחזה בזה: פני הדור ומצב הדמיון. מצד אחד יהרג על ערקתא דמסאני, ומצד השני – יחלל כל קדש; מצד אחד – אתרונ קורפו חזקא עם פסמאות, בעלי המוסר עם ראשית חכמה, התנגדות עצומה לחבת-ציון, מסני שאין כל חיצ מדקדקים במצות כרבעי; בקצרה, מצד אחד – האורתודוכסאי הקשה כאבן, שלא תחפון לוח ממקומה אפילו כמלאה-שערה; ומצד השני – קריחת מראה לכל תנועה לאומית, הפקרות משונה וחלול כל דבר שבקדושה, באופן מגונה מאד. לא במינסק לבד יקרו מקרים כאלה, כי אם בכל אשר נפטה נחזה כזאת. וכפני הגבאות במינסק כן גם, למשל, פני הרבנות בהמעליניק.

המעליניק קמנה ממנסק. מינסק היא עיר-הפלך בליטא, והמעליניק, כמחזמה לי, היא עיר-המחוז בסלך פודוליא. ואם זכתה מינסק לשם בגבאה, הנה תתפאר המעליניק ברבניה.

הרבנות ממעט בהמעליניק באמת מצוינה היא. רגילים אנהנו לראות כתר הרבנות בראש חפאי בדמות, עוקרי שנים, תלמידי בית-דסטר, עוזרי-הדקדוקים ויתר בעלי „האומניות החפשיזות“. ובכל יום אנו שומעים: בעיר פלונת נבחר „לרב ממעט“ מר פלוני העוזר בבית-המדרשות, ובעיר אחרת – מר אלמוני, שגמר בשנה זו ביהים הריאלי, וכדומה. אבל כי תבא לעמוד על הבוחרה בעיר קמנה כמעט אוניברסיטה שלמה לכל מחלקותיה, כזאת לא שמענו עד עתה, וזאת בהמעליניק. וכה יספר הדבר סופר „הצפירה“ מעיר הזאת: „בירח אפריל התאספו אנשי העדה בלשכת פקדות העיר, לענין פקדי המקום, לבחירת רב ממעט-הממשלה בעיר הזאת. על הבוחרה עמדו: העורך-דין המושבע מ. ה., הדוקטור מ. ס., הרוקח ש., החכם-חדשים ק. ועוזרי-הדקדוק ר. בין התחבולות השונות אשר השתמשו בהן הקנדימים להטות אלהם את לב בוחרים, השתמש הרוקח ש. בתחבולה חדשה, אשר לא שערה הרבנים ממעט עד כה. הוא נסע אל הצדיק מ.סקווידא ויקבל מאתו מגלת-דסטר כתובה אל קהל מעריציו בהמעליניק, ובה פקודה בדבר קדשו, כי יבחרו רק בו, בדרוקח ש., ולא יתנו לכל זולתו להבחר בכהונה זו. טובן מאלץ כי התחבולה הזאת, אשר שלם בעדה ה' י. בסמך כספו, הועילה לו לקיים בידו את משמרת הכהונה ויבחר ברב דעות גדול.“

דברים קצרים, אבל ברורים. הרוקח נסע להרבי, הרבי צוה – ויבחר. ששום וטוב. ומה דעתך אתה, חביבי, על הבחירות ההן? – האם לא תתפלא על העשירות הרחבת אשר לו. כי בכדי להבחר לרב בעיר קמנה כזו, נתאספו: עורך-דין מושבע, דוקטור, חכם, חכם-חדשים ועוזרי-הדקדוקים... מלומדים כנכובי השמים לרוב. אם ידעו כל המלומדים האלה מעט עברית-איני ערב בדבר. אבל לא זה הוא העיקר. העיקר הוא – מעט „חוצפא“, וזאת יש להם בודאי, לכלם, אפילו לעוזרי-הדקדוקים, במדה הדרושה; אך יתר מלכולם ישנה חמדה גנוה זו, כמובן, להרוקח ש. בעצמו ובנבחרו. הרוקח הזה, כנראה, הוא בעל כשרונות, חושב ומצא, כי משב להזות רב לבני עדתו, מאשר להכין

להם שמן קק ואבק הפרעושים. ותחת להמציא תחבושת ל'יבלת הרגלים' או סממנים לגדול השער, המציא תחבולה פשוטה מסוגלת לרבנות.

בודאי לא ידע הגוי דמינסק את התחבולה הפשוטה הזאת. כי לוא ידע אותה, לא היה צריך לקנות את הגבאות בייש, אלא היה נוסע להרבי ומביא פתקא להסדיו לכתוב דוקא בו...

אך שיהיה, הרוקח דגן הוא בודאי בעל-כשרון, ומובטחי בו שיאריך ימים על כסא רבנותו, הוא ובניו אחרי, ואם בן אין לו וירשה בתו את רבנותו.

בתו – סלקא דעתך? – התהיה כזאת בישראל?

תהיה ותהיה, חביבי! הטרם תדע, כי הרבנות בישראל – לא לבד הרבנות מטעם, כי אם גם הרבנות 'הרוחנית' – עוברת עתה בירושה מאב לבן וגם לבת ולחתן? אם התורה מחזרת על אכסניא שלה – יש בזה מחלוקת, והדבר מוטל בספק גדול. אבל הכל מודים, כי הרבנות עתה מחזרת על אכסניא שלה. ובעיני לא יפלא מאומה, אם הרב הממציא תחבולת הרבנות, הרקח ש', ינחל את רבנותו לבתו. אם תוכל להכין אבק של פרעושים וסממנים לחולי-מעים – מי יודע? – אבל 'רבי' בקהלתה בודאי תוכל להיות לא פחות מאביה, וגם היא תוכל לנסוע להרבי ולקחת פתקא ולעשות כל שאר הדברים שנחוצן לעשות בענין זה... וכבר ראינו ברוך השם בשנים האחרונות הרבנות עוברת בירושה מאב לבן ולבת בכרכים יותר גדולים מחמעלניק, – ואין דבר, עולם היהודים כמנהגו נהג. כמעט שהיה הדבר למנהג אצל הרבנים, כמו אצל 'היהודים המזכרים', כי הבן ינחל כסא אביו, ואם בן אין לו, וירשה בתו את מקומו.

לפנים בישראל היו גם כן רבנים גדולים ומפורסמים וחביבים על העם, וגם הם פרו ורבו, ובודאי היו להם בנים וחתנים; ובכל זאת, המה לא בקשו 'ירושה' בעד בניהם, ואם בקשו – לא נתנו להם. כי חסרו לנו אז פרנסים 'רחמינים' ורבי-הללב, שלא יוכלו לראות בצרת הורשים. אבותינו היו, כנראה, אבירי-לב, ובמקום שנגע הדבר לכבוד התורה ועניני הרוח, לא ידעו רחם. רב גדול שנפטר והלך לעולמו, לא הושיבו את בנו על כסאו אחרי, כי אם בקשו גדול אחר במקומו; בקשו ומצאו. כי ערי התחום, ביחוד ערי ליטא הקטנות, מלאות תורה על כל גדותיהן; ישנן ערים קטנות מאד, ובהן רבנים גדולים אדירי התורה. הרב בעיר קטנה עתותיו בידיו, שרדותיו מעשות ויש לו פנאי לעסוק בתורה. העירות הקטנות הן באמת בתי-מדרש לרבנים, ומתן תצא תורה. כי מכיון שבא הרב לעיר גדולה, הרי הוא קנין הקהל, ואין לו עוד פנאי ללמוד תורה לשמה. ובכן לוקחו הרבנים האלה, מהעירות הקטנות, אחר כבוד להערים הגדולות. ואנחנו כולנו הלא נדע את סדר 'המסעות' של הגאון המנוח, חביב האומה, שנפטר לפני שלש שנים: ויסע מ'ראש', עיר מצערה מאד, ויחן בברשזאן, ויסע מברשזאן ויחן בנשוויז, ויסע מנשוויז ויחן בנאוואהרודק, ויסע מנאוואהרודק ויחן בקאוונא! וככה היה סדר המסעות של כל יתר הרבנים הגדולים

המפורסמים בזמנם. כולם התחילו את רבנותם בעיר המצער, בעיר השדה, ולוקחו אחרי כן לכרכים הגדולים. וכה יכול היה אז הרב הגדול בעיר קטנה לשקוד על התורה בלב סמוך ובטוח, כי סוף הכבוד לבוא. הוא סבל הרבה ודי ודי צער, ולעת זקנתו בא על שכרו. לא כן עתה. מפני יקרא דשכבי ומפני הרחמנות תעבור הרבנות בערים הגדולות בירושה. הרבנים הגדולים בעירות הקטנות אין להם כל תקוה לעלות לגדולה. כי איכה יעלו, וכל הרבנים בערים הגדולות יש להם יורשים, שינחלו את הכסא אחריהם.

אנכי הגני יהודי פשוט, אינני רב בישראל ולא אפיטרסוס לאורייטא. אבל בראותי, כי רבנינו עוברים בשתיקה על הענין הזה, בעוד שהם מתאספים ומציאים "קולות מהיכל" ומרעישים עולמות וקורעים שמים על דברים שלא היו ולא נבראו, ואולי גם לא יבראו – בראותי זאת, לא אוכל להתאפק מלשאול אותם: מדוע המה מחשים? – המרס יבינו, כי יש בכח סבל-הירושה הזה לערוך את הרבנות עד היסוד? המרס יבינו, כי בכח יירושה אחת כזו להשפיל את כבוד התורה הרבה יותר מעשרה. בתי מדרש לחכמת ישראל, אשר אותם הם יראים מאד? כל תקפה וגבורתה של הרבנות היו – הכחות החדשים שבאו לה תמיד מתוך העם. ההתחדות מצד הלומדים וקנאת סופרים הן הן שבראו את הרבנות בתמונתה הישנה, אשר, בכל חסרונותיה ומגרעותיה, היתה טובה וברירה וחזקה ועמדה על בסיס נכון וקים, וכבודה היה תמיד חדש עמה. ועתה נשתנה הסדר. הרבנות הדיחקה מעליה את ההתפתחות החפשית, ותדי מעין "יהדות מובה", עוברת בירושה מאב לבן. אם מוכשר הבן לזה או אינו מוכשר, אם עשרתו הולמתו או אינו הולמתו – הוא יהודי טוב, "פרי צדיק", וזכות אבותיו מסעיתו וצדקתם עומדת לו. ואולי עוד גרועה הרבנות מ-היהדות המובה. כי תחת אשר "היהדות המובה" עוברת בירושה, לכל הפחות, לבנים ולנכדים, הנה הרבנות החלה לעבור בירושה גם ל"בנות", בידוד לבתולות. רב, כי ימות וכת בוגרת לו, ועברה רבנותו לבתו, ואת אשר תבחר היא הוא הרב.

ברא, מצד ההדור הדימוני, דבר גדול עשו בעלי "שיטת הירושה". אם בחרת הרב תהיה בדי הגשים, בידוד בדי הבתולות, אין ספק שתתקון הרבה. "הצננותם" של הרבנים, ולא נראה עוד תורה מפוארה בכלי מכוער, כמו שראינו עד כה בהרבה מגדולי התורה המפורסמים... אבל אם תתקון גם פנימיותה של הרבנות על ידי המנהג הזה – אפונה מאד.

וכבר היה מעשה באחת מערי הנגב, שמת רבה, ותקם הירושה לבתו הבתולה. ותנאי התנו ראשי העדה את הרב החדש, שיקח את העיר יחד עם "הבתולה", ואם בעל אשה הוא, עליו לגרש את אשתו. ותהי מחלוקת בעיר, כי נמצאו אנשים שמענו: וכי מה ענין שמישה אצל הר סיני, ומה להרב ולהבתולה? אבל כל דבריהם לא הועילו, ובעלי שיטת הירושה נצחו. והאביר אשר בחרה בו הבת – הוא נבחר גם לרב.

ומכיון שנעשתה ההתחלה המובה בעיר הגדולה ההיא, כבר נמצאו מחזיקים בשיטה

זו גם במקומות אחרים. ורב כי ימות בעיד והשאר אחריו בת בוגרת, תחת לתת מזה למשפחתו ונדוניא לבתו- יתנו את הרבנות במקום נדוניא. ובימים האלה קראתי ב-המליץ, (נ' 141) מדועה מאת ראשי עיר תאלר, פלך מינסק, לאמר: "הננו מודיעים ברבים, כי אחרי שברנו הגדול, בהלקח מעל ראשינו אדוננו מורנו ורבנו... וציל, בעשרים ושבעה לירח סיון זה, גמרנו ואסרנו על נפשנו, כפי שהוכרז בו ביזם ממעם שלשת הרבנים שבאו לספור לו ולחלק את הכבוד האחרון, לבלתי קחת לנו רב שרם נשזה את הרבנית שתי' וכי דין קדימה לרב שיקח את העלמה בת רבנו זיל לו לאשה, כהפך רבנו ובקשתו לפני מותו. ועכ' להו ידוע למרנן ורבנן די בכל אתר ואתר אשר: א) לא הינו לגשת לקחת משרת הרבנות בעירנו, יכבדו וישבו בבתיהם. ב) כל הראוי לאותה אצטלא ועמדת הרבנות הולמתו והוא בחור, אלמן או נרוש, שתוכל בת רבנו להנשא אליו, יאבה לשלוח לנו העתקות נאמנות מהסמיכות שסמכו עליו גדולי דורנו, וכן תעודות מגדות תהלתו מאנשים מפורסמים, יחד את תולדותיו בקצרה, ואת אשר נבחר ונקרב נשלח אתר כבוד לקחתו לראות ולראות. הנדוניא, לבד איזה מאות רזי, גם כס ההוראה בעירנו... למלאות מקום מורנו המנוח זיל'.

המדועה הזאת היא כלה. כפתור ופרד', אותה מהמדועות של סוף המאה בתחום המושב. בדאי, דבר גדול עשו מנהיגי העיר ופרנסיה, במה שגמרו בדעתם ואסרו אסר על נפשם לבל קחת רב אתר, שרם ישוו את הרבנית וימצאו לה מקור בטוח לפרנסתה. ברוכים היו בעד לבבם המוב. אבל האם לא מצאו אמצעים אחרים, זולתי לתת נדוניא את כסא הרבנות בעיר? ביחוד אבקשכם, חביבי, לתת לב להדברים המעטים האלה: ואת אשר נבחר ונקרב נשלח אתר כבוד לקחתו לראות ולראות. התבינו: לראות ולהראות! מספרים, כי באמריקא, המנהג בקהלות שונות, אשר כל רב העומד להבדל, עליו לשלוח מקדם, מלבד תעודותיו וסמיכותיו, גם את תמונתו הפוטוגרפית לעזרת-נשים. ואם לא ימצא חן בעיני הנשים, לא יוכל לעמוד על הבחירה. והאם לא ב-אמריקא' הננו גם אנחנו? - נשזה נא בנפשנו: הנה בא רבי'חתן' לעיר היתומה, והוא גדול בתורה ומסמך להוראה. הוא מצא חן בעיני העדה והעדה בעיניו. אפס, כי... חושמ' לא מצא חן בעיני הבת. ואז-בגפו יבא ובגפו יצא... או כי, להפך, אין בו לא תורה ולא חכמה, אבל הוא בחור כארים ומצא חן בעיני העלמה הזורשת - והוא יבחר לרב... או אבל העדה מצאה חן בעיני הרב, והרב בעיני העדה, וגם בעיני העלמה ישר הדבר, כי הכלה לא מצאה חן בעיניו הוא... ועוד הפעם נשארה העיר בלא רב, כמו שבאמת היה הדבר באותה-עיר הנגב, אשר הרבה עמלו ויגעו שרם עלתה בדם לאחד את הרבנות והאישות, משאלות העיר ומשאלות הבתולה... כי באו רבנים גדולים ושובים, גדולי ההוראה, ולא נתקבלו, מפני סבל היחשה.

ועוד יתאוננו הרבנים על כבוד התורה שירד, וכבודם כי גלה מהם' לשוא יתאוננו.

הם בעצמם אשמים בזה, כי עשו את תורתם ורבותם קדושים, מסחר ועסק ויחזקה לבניהם ולבנותיהם.

המכשלה הזאת תחת ידי הרבנים הגדולים בערים הגדולות. מהם יצאה הרעה תחלה ונתפשטה אחרי כן בערים הקטנות. כי כל אדם, אף אם גדול הוא, סוף-סוף רק אדם הוא, ילד-אשה, בשר-חיים, ואהב את בנו וחמץ בהצלחתם, ואהבתו אליהם תקלקל את השורה, ובתום לבבו ידמה, כי אין מנוח מהם ואין גדול מהם בתורה, ומדוע לא יידשו הם את כסאו אחרי? אבל לפני, בעת אשר כבוד התורה היה גדול מאוד והתורה בעצמה חביבה ויקרה, היו המנהיגים והפרנסים חזמה עליה, ולא ויתרו על כבודה מאומה. הם ראו כבוד הקהלה בזה, שיושב על כסא רבנותה רב וגאון מפורסם, חד בדרא. והרב ידע את קהלתו, כי לא ויתרו על כבוד התורה והרבנות, ועל כן לא נסה גם לבקש את הידושה לבנו. ואם היה מבקש, לא היו הפרנסים, בכל הכבוד אשר רחש לו לבם, סמלאים את בקשתו. לא כן עתה, אשר כבוד התורה ירד, ופרנס הקהלה אינם מתבבים אותה כלל. על כן הגם רכידהלבב, אסתגסים גדולים ובעלי-נצח מאין כמדם. ואם הרב יבקש, ומה גם לפני מותו, איך אפשר לבלתי עשות רצונו? – מעט תורה פוזת או יותר-אין רע; הקהלה תשאיר קהלה והכל על מקומו יבוא בשלום.

כה יורד כבוד התורה מטה מטה. הרבנות הרחנית כבר עומדת על מדרגה אחת עם הרבנות ממעם; שניהם לא יכבדו עוד על פי העם, ורק עיני ההרגל וכמו באונם עושים להם רב. ובת-יקל יוצאת מחורבות הר תורב ואומרת: קלני מראשי, קלני מזרועי – אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה!

VII.

אם יש מי שיוכל לאמור בצדק: הימים הראשונים היו טובים מאלה – הנה לא טמונה כאיזה כולל, לא בן שיש לו רבנות בירושה וחתן שיש לו רבנות בנדוניא, לא גביר העוסק בצרכי-עבור, לא הפקדים בהקולוניות העבריות בארגנטינא ובשאר מקומות, לא בעלי-המוסר ומחזיקיהם ולא הפרושים ותומכיהם, וגם לא ה"ציונים" מאתמול... אלא – הפוליטוניםט העברי.

הפוליטוניםט העברי יזכור את הימים הראשונים הטובים, עת מלאכתו היתה נעשית בהרחבת-הדעת, ורשות נתנה לו לדבר כאשר עם לבבו על כל דבר נפל בעמנו, – יזכור ויתאנח. הימים הטובים הללו עברו. עתה גזרו על הליצנות, ואסור לדבר. יפה תרגום רבי אחד את הכתוב: וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. בלק – ראשי תיבות של יואהב ירעך יכמוך, היינו – הצדיק. ובכן, וירא הצדיק את כל אשר עשה ישראל, רואה הוא היטב. אבל – לא אמורי, אסור לדבר. אסור לדבר על הממונים בכוללים בארץ וחוף-לארץ, פן ישמעו הממונים פה ושם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ירושת הרבנות, פן ישמעו הרבנים הזרשים ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ענין בעלי-המוסר, פן ישמעו הם או מתנגדיהם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על בעלי-הטובות, פן ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על גבירנו בעלי-הדעות, פן חלילה וחלילה ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; וקל-וחומר בן-דבנו של קל-וחומר שאסור לדבר על הציוניות החדשה... בקיצור, חביבי, בכל אשר נפנה – לא טוב. העסק של פוליטונים, כמו כל עסק עברי, נתקלקל מאוד בימים האחרונים.

ובכן, יחד את אלפי המזוגים מאדוני, נשארתי גם אני לשנה החדשה בלא עסק. ובמשך ההפסקה הקצרה של השלח, נסיתי, כמו כל יהודי, "לשלוח יד במלאכת רעהו". בנדון דין – לכתוב מאמרים. מה לעשות? ההכרח לא יגונה. חפץ חפצתי לשבת במנוחה במדור התחתון של היכל ספרותנו, להכין עלונים לאחי, כאשר אהבו, לבדח מעט את דעתם בעתים הרעות האלה, להפיג את צערם, גם לשחזק לסעמים ממובל-לב עמדם, בעת אשר דמעות עינינו כבר כלו, – והנה קספן עלי רגום של אחי הסופרים, אשר הזמינו אותי לדין לפני דעת הקהל על חמא שחמאתי בקלות ראש, שנועותי לדבר בלא ברקים ורעמים על ענינים נכבדים, ומרוב כעס גזרו על אומנותי, כי אסורה היא לבא בקהל. ובאין ברירה, עזבתי את מקומי, עקרתי את דירתי החביבה עלי ונסיתי למסס

ולעלות ברב עמל אל הסופרים הגדולים, הרצינים, שבמדור העליון, למען אדבר עמהם על פי דרכם. ומבלי אניד הלא תבין, כי המלמול הזה היה קשה עלי מאוד. קשה בשנות הזקנה להמריח את רגלי הזקנות, לעלות במעלות מלמטה למעלה; ויותר ממה שקשה המלמול הזה, קשה המשבר הפנימי, הרוחני, להתהפך פתאם מפוליטוניסט לסופר נכבד בעל מאמרים... כי – את חסאי אני מזכיר – הרגל לכתוב במעט קלות-ראש ומעט ליצנות כבר היה לי למבע שני, ואצבעותי לא יוכלו לכתוב באופן אחר. ישנם סופרים בעלי מדיה-שחורה – דוקא מן הצעירים – אשר ידברו תמיד בכובד-ראש משונה, אחת היא, אם על דבר האספה בבזיליאה או יבלת על בהן הרגל, אם על דבר אוניברסיטה לאומית בירושלים או פרה שפרחה על הגג, – על הכל, על הכל ידברו בכובד-ראש, בדחלא ורחמא, באנחות של חולי-מעים, כדבעי לאיש יהודי וסופר כשר: בודאי תכונה כזו מתת אלהים היא, ולא כל אדם זוכה לה. כל אחד מאתנו ירגיש מעין יראת הרוממות למראה הפנים של רחמנות והתלהבות דקדושה, וכל אחד יאמר: כמה חלי ומרגיש האיש הזה! אות כי ברכה בו. חבר אחד היה לי בימי עלומי, אשר בשנות העשרים לחיו נזרקה בו שיבה, ושתי שערות לבנות התנוססו סביב לשפמו. וכאשר השיאו אותו חבריו לחלוש אותן, היה משיב בגאון: לא בעד כל הון אדריבא, יגדלו ויגדלו, ויאמרו הכל: מה נכבד האברך הזה, עוד צעיר הוא לימים וכבר שיבה זרקה בו, אות כי בעל-מחשבות הוא!" – בכלל, סימני זקנה יש שיביאו תועלת מרובה. לזקנה הכל שריר, הכל מחול, הכל נאה ויאה: מעט עזות, מעט חוצפא, מעט שקר – לזקנה הכל מחול. הדבר מוטל אמנם בספק גדול, אם טובה הזקנה בימי זקנה, כשהיא באה עם כל הסימנים שמנה בה קהלת... אבל ברור הדבר, כי בימי העלומים, עת עוד הכל על נכון והאדם במבדל כחותיו – בימים המזכים הרם אין רע אם למראה-עין ישנם איזו סימני זקנה. ולזאת נראה בספרותנו, כי דוקא הצעירים לימים מראים סימני זקנה. על משענתם יחלכו, עקב בצד אגודל, יגנחו, ישעלו, יאנחו – והבל יאמרו: עוד צעירים הם לימים, אבל בעלי דעה – ממש כזקנים. בודאי מתת-אלהים היא הפגולה הנפלאה הזאת, של זקנה ובחירות ביחד, אבל לא כל אדם זוכה לשני השלמות האלה. אני והסופרים בני-גילי, על פי שנותינו, כמעט שיש לנו הריעות לדבר כזקנים עם כל המכשירים שחשבתי לעיל, ומתנגדינו הצעירים, האומרים, כי צעירים הם לימים ממנו, ובשם העלומים ידגלו, צריכים היו על פי דרך המבע לדבר בלשון אחת. אבל בספרותנו זה כמה נהפך הסדר. הזקנים שבדור, אשר ראו הריבה בימי חידם, כל מיני התעוררות והתלהבות ואספות רבות, יש אשר מבלי משים יתפרץ שדוק קל מפתח פיהם למראה חדש שכבר היה לעולמים... והאברכים הצעירים מד יתעטפו בתגא של פלוסופים וידברו גבוהה-גבוהה ויתמרמרו ויתקצפו.

אל אלהי אבי! מובטחי, שרק שנים אחדות יעברו וידברו אלינו גם הם בלשון אחת... אבל לעת-עתה המצב רע מאד; לעת-עתה יקצפו ויתמרמרו ויגזרו עלינו גזירות

קשות, שאין יהודי חלשי כמוני יכול לעמוד בהן. זה אהב אספות, ובכן אסור לפוליטוניסט לדבר על אדות אספה; זה הוא מן המתנגדים לבעלי-המוסר, ובכן אסור להסוך בזכות בעלי-המוסר; השלישי מן ה"מדיחבים", ואם כן אסור לדבר גם על אדותם; הרביעי, החמישי – כל אחד יש לו חולשתו, ואסור לדבר. הם מתירים אמנם לדבר, כמותם, בסגנונם, בלישונם של הנסך. המלך או המלך, ליר, במנוולגים כבדים ונוראים, בחזיון ורעם, בכעס ורצינות, באנחות ובשעול, כאלו שתית חצי הלוג חומץ... בדאי מה טוב ומה נעים אם יכול אדם לדבר כן, אבל אני אינני מבעל-מלאכה זו, וכל השתדלותי לא תועיל לי להיחזק כמדם.

ובכן נשאיתי בלי לשון, רחמנא ליצלן, כי ליצנות אסורה ואסור לדבר. אבל, אם אסור לדבר על אדות ענייני הפנימיים, אקרה, כי לפחות, לא יאסרו עלי לדבר סתם דברים, על אדות הפוליטיקא של אשחקד, כלבו של בייסמרק, מרכבתו של ברגי ורכבו של פורה, וכדומה, ענינים שאינם מעלים ואינם מורידים לנו, ואדע בני ישראל יאהבו לדבר על אדותם.

יהי כן, נדבר סתם דברים!

באין במה להתחיל, מתחילים במחזקים – יאמרו המשחקים בקלפים. ובאין במה להתחיל פוליטון, נתחיל במשפט של דריסוס. כמדומה לי שלא אשנה אם אומר, כי משפטו של דריסוס הוא מרכז כל מחשבות עמנו עתה. גם ביוליאה עם כל תקותיה, גם יתר האספות עם תקנותיהן וכל הענינים התלויים בהן – כמעט נשכחו, או לכל הפחות נדחו, מפני משפטו של דריסוס. ובאמת, המשפט הזה יראה לנו באופן בולט מאד, אולי יותר מהדבה אספות, כי לא יעדר, כי אם יעמי אנהנו, אודם בצרה, אם לא במצבה. במצבה – כלל ישן נשן הוא: "ישמן ישרון ובעט", ובעת צרה יזכור היהודי את אחיו – והם גם הם יזכרוהו. זו היא תכונה מיוחדת של עמנו. האמת נתנה להאמר, כי אין אנהנו אהבים את אדירי; כל אחד מאתנו ירגיש מעין שינא בלבו על הגדולים ההם, אשר כספם סתר להם, ולא יצאו לעזרת אחדם במדה שלפי דעתנו צריכים היו לצאת. כל עוד הם יושבים בשלוח, רחוקים הם ממנו, ואולי עוד יותר רחוקים אנהנו מהם... אבל מכיון שיפוצים באים על אחד מהם, מד מרגישים אנהנו, כי בשביל שם ישראל שונקרא עליהם באו עליהם היסורים, ומד ישוב לבבנו לאהבה אותו... בשעה שישב דריסוס בשלוח בפרץ, בתור סקד-צבא צרפתי, לא ידע את אחיו, והם לא ידעו אותו, ולא חפצו לדעת איש את אחיו. עתה, כאשר יוד מגדולתו ונתון בצרה גדולה, הגה כל ישראל משתתפים בצער, כל אחד ירגיש, כי לא את דריסוס בלבד העלו לגדום, אלא את כל ישראל עמו, את כל אחד מאתנו שלחו לעזאזל, לא-יהודים. ומנקודת-הראות הזאת נכבד מאד המשפט הזה. עם שיכול להרגיש בצרה אחיו במדה מרובה כזו – עם הוא, לא עדר. אם ישובו יבקרו את משפטו של דריסוס או לא, אם יצא צדיק או רשע

בהשפסו – לא זה הוא העיקר: בעלילות-שוא ובלבולים שונים על הפרט והכלל כבר הדגלנו. כמעט כל ההיסטוריא שלנו בגולה היא עלילה אריכתא ובלבול אחד נורא... ואם נספח עוד עלילה אחת על יהודי אחד, אין בכך כלום, כזה וכזה כבר היה לעולמים. אבל נבדה היא לנו התורה היצאת מן העלילה הזאת על דבר יחוס העמים, אף היחסי נאורים, אלינו, ועוד יותר – על דבר יחוסנו אנחנו זה לזה. ולו הייתי כותב בפנקס קצין תמיד את המקרים הגדולים והקטנים בדי עמנו, אם כדי לסב חי חצאי-פרשות לשובת הישוב, או פשוט, כדי לספר לדור דברים הידועים גם בלעדי או שאין כל צורך לדעתם, – כי אז כתבתי זאת זכרון בספר ונרבותי חי אגורות לזכר המשפט הזה. כי הן בכל אופן יותר נכבד הוא מן „קלות-דעתה של האי בתולתא“, אשר לזכרונה נב אלמוני שלשים אגורות לשובת הישוב (המליץ, נ" 166). כמובן, לא נוכל אנחנו הקוראים, המתענים למקרא נדבות כאלה, לדעת את ערכן האמיתי, אחר כי לא זכינו לדעת את הבתולה ההיסטורית ההיא, מדותה ושיב קלות-דעתה... מאד אפשר, כי כשהיא לעצמה, וביחוד קלות-דעתה, שזות הרבה יותר משלשים אגורות, כי דברים כאלה, כידוע, אין להם שעור... אבל לקהל הקוראים, אשר בעונותיהם הרבים לא זכו לדעת אותה וקלות-דעתה, אין הדבר, לעניות דעתי, חשוב כל-כך, שנכתבו זכרון בספר... אף-על-פי שמצד אחר, מצד תבתי-ציון המעשית, אין להכחיש, כי הנסיון הזה נכבד מאד, כי אם נשתדל להנהיג המנהג היפה הזה, לנדב לזכרון קלות-דעתה של כל בתולה, נאסוף בודאי סכום לא מעט... אך לא זאת היא מטרת דברי. הפצתי רק להגיד, כי גם משפסו של הריפוס יש לו ערך ידוע, וכדאי הוא שינדבו לזכרנו חי אגורות, וכדאי הוא גם להכתב בפנקס קמן.

בכלל מוצא אני, כי טוב מאד פנקס קמן כזה. רעים הם הפנקסים הגדולים שאחרים כותבים בהם על אודותנו, אבל פנקס קמן עברי, שאנו בעצמנו כותבים בו מה שלבנו חפץ – טוב הוא מאד. סה תוכל לכתוב בלי כל סכנה כמה וכמה דברי-הבאי שאינם מעלים ולא מורידים, לחזור ולסחון מה שכבר נסחן, וכל מה שכתוב יקבלו הקוראים בסבר פנים יפות...

ולו הייתי אנכי בעל פנקסי, כי עתה כתבתי בו לזכרון גם את האספה של קאוונא. קאוונא היא עיר ואם בישראל, עיר גדולה ועתיקה, שזכתה לשם טוב וזכתה למעשים טובים, זכתה לפרושים וזכתה לבעלי-מסר, זכתה למצדיקי-הרבים ולמשכילים קטנים... בקצרה, זכתה לדברים הרבה שלא זכו להם ערים אחרות; אבל לא זכתה לדבר אחד, שערים אחרות, גדולות וקטנות ממנה, זכו לו: – לא זכתה לחוב בי-ציון. בעת אשר בוילנא, שאין בה לא רב כללי ולא בת של ובעלי-מסר ולא כולל של פרושים, מספר החברים לחברת התמיכה מציע לשש מאות, בהוחדנא – לזתר-ממאה, במינסק – למאה; הנה בקאוונא מספרם, בלי עין-הדע – שלשים ושלשה. אולי מסר שישיים

פרושים וכת בעל-מוסר אינן יכולות לדור בכפיפה אחת עם תבת-ציון, כי צמצמו יהודי קאוונא את כל כתותיהם בפרושיהם ובעל-מוסרם וכולליהם וממוניהם ומחלקותיהם, מבלי השאיר עוד מקום פנוי בלבם לתבת-ציון... או אולי סבה אחרת לדבר. מי יוכל לדעת? ספר אחד יש בעיר הזאת, אשר נהירין ליה כל שבילי דעריהשדה, ואפילו שיחה קלה שבין רב ורבנית לא נסתרה ממנו, ועל די מכתביו שהוא מפרסם מעת-לעת גלו לנו תעלומות בעל-המוסר, וכמעט נדע גם רשימות-כובסין של כל רב ופרוש ובעל-מוסר וראשי-שיבה בתחום המושב; – את הכל מפרש לנו הסופר הבקי הזה, רק זאת לא יפרש לנו: מדוע נגרע חלק קאוונא בתבת-ציון? יש אומרים כי אנשי קאוונא הם בענין זה בבחינת „הכועס על החזן אינו חוקד קדוש“. כי מכין שנכשלו פעם אחת, בימי המהומה, בקניה לא מובה – שוב אינם מאמינים בישוּב־הארץ. אבל קשה להאמין בזה. ידע אני את האנשים האלה, כי אינם פחדנים כלל, ופתגם שגור בפייהם: „במקום שהפסדו שם צריכים להרויח... וכמה שיפסדו ויכשלו בעסקים שונים, הנה לא יפחדו מעשות עסקים חדשים, ומדוע רק בענין הישוב נרתעו לאתוניהם מיד אחר הנסיון הראשון ולא יתפצו לדעת את הארץ עוד? – אין זאת, כי טעם אחר יש לדבר, ותבת-ציון בקאוונא אומרת דרשוני. ומפני זה נכבדה בעיני מאד האספה שהיתה בעיר הזאת בזמן השני להוליהמועד סוכות, וכראית היא להכתב זכרון ב.פנקס. על אודותה יספר לנו הסופר מעריהשדה (ב.המליץ, נ" 214).

... „ובערב ההוא ראו בני קאוונא מה שלא ראו זה שנים רבות בעירם, כי נאספו ובאו לבית הרב הנאון שם מספר אנשים מיהודינו העומדים בראשם ורובם בנבול היהדות, הלוקחים חלק בעניני הכלל והפרט, הנותנים וחוזרים ונותנים על כל צרה שלא תבא על עםם תמיד, אם כי רבים מאלה טרם באו בכתב החברים לחברת הישוב, וישבו זמן רב וידברו וישמעו, ויפלטו. לכוף נמצאו כתנודים נכבדים להועיל להכורשה באספת כסף החברים, ובאותו מעמד נוספו כעלה-עשר הברים. ובשעה האחת-עשרה שבו הנאספים לבתיהם, כמדומה לי, שבעי-רצון, כהאמינם, כי עשו מצות עשה שהומן גרמא, וימלאו בזאת את חובתם“.

המספר שלשה-עשר מלבב מאד. ישנם אנשים המפחדים מפני מספר זה וקוראים לו „תריסר של השדר“. אבל אנכי לא כן עמדי. ידע אני, כי שלשה-עשר הוא יותר משנים-עשר ומאחד עשר... ובכלל – יותר מאסס. ואם אחרי חמש עשרה שנות תבת-ציון נתוספו שלשה-עשר חברים, הנה אחרי שלשים שנה – יתוספו עשרים ושישה, ואחרי מאה שנה... צא וחשוב אתה בעצמך, חביבי הקורא, אם בעל-חשבון הנך, כמה יתוספו. רואה אני, חביבי, כי הנך מביט עלי בתמהון, כאלו תאמר: „בעוד מאה שנה! – ובעוד מאה שנה הלא כבר יבוא משיח, תבנה ותכנן „מדינת היהודים“, ולא יהיה צורך לנו ב.חובבי-ציון במובנם עתה; „יקרה הכף בשעת הסעודה“ – אמרי אינשי; נכבדים ויקרים לנו חובבי-ציון עתה. כל פרושה ופרושה מצטרפת עתה לחשבון גדול, וכל חובב וחובב מצטרף לחשבון עוד יותר גדול... אבל בעוד מאה שנה!“... ככה תחשוב אתה, חביבי

הקדא, אבל אני אחשוב, כי בקאזונא גם בעוד מאה שנה יהיו נזקקים לחובבי ציון. כי בעלי כולל של פרזשים שם יאמרו, שבעלי-המוסר מעכבים את הגאולה, ובעלי-המוסר אומרים, כי בעלי-הכולל החדש של הפרזשים מעכבים את הגאולה. והבריות מרגלים ואומרים, כי אלו ואלו, ברכילותיהם, במחלקותיהם ובאסיפותיהם, מעכבים את הגאולה ומאריכים את הגלות... ויען כי, כפי הנראה, לא יהיה סוף ותכלה לכל הענינים הימים האלה, כל אספה תחולל אספה מצד השני, וכל כרוז - כרוז מצד השני, כל רכילות - רכילות כנגדה, וכל פסקויל - פסקויל כנגדו... הנה נוכל להאמין, כי גם לכשיבוא משיח לא יבוא לקאזונא. הוא יעמד ב-אליקסטר, מעבר הגדר, ולקאזונא יפחד לבוא, כי לא יחפון להכניס את עצמו במחלוקת של בעלי-החיסון הללו... ובכן, גם אורז שנים הרבה עוד יהיו נזקקים שם לחובבי ציון. ועל כן נכבדה היא האספה שהיתה ביום א' לחול-המועד סוכות. וכראי הדבר שיכתב ב-פנקס לזכרון.

ובעת רעה כזאת, ש-אסור לדבר, אהיה שמח, אם תתגלגל, לפחות, הזכות הזאת על ידי.

VIII.

מרגיש אני, כי אהיה קל מסובים, אם לא אדבר הפעם על דבר סובים. בודאי, הדבר הזה מעט מחד לכם, חביבי הקוראים: מה ענין סובים לספרות ישראל? – והאמת אניד לכם, כי גם אני חשבתי כן מתחלה ומאד נפלאתי עת ראיתי ב"המליץ" (נ"ז 267) שם סובים נקרא על מאמר ראשי. אבל כרגע שבתי ונחמתי ואמרתי: גם זו לשווא; אם עד עתה היו מפרנסים את הבהמה הכשרה שלנו, את קהל-קוראינו, בקצו ובגבא, מעתה לכל הפחות יתנו לה סובים. ואיך שיהיה, הגה סובים, ואפילו ספרותיים, סובים ומכלכלים יותר מקש וגבא.

ומלבד זאת, לא אכחד ממך, חביבי, כי אני לא אוכל להזכיר את השם סובים בקיריות-הלב. כי זכרונות ימי עלומי אחוזים וקשורים בו. בימי ילדותי, ואני בבית אבי, באחת הערים הקטנות אשר בליטא. ואבי זל היה איש חסד, למדן מופלג, גונן בחשובה אשה ובנים חמשה. ולרש אין כל, זולת בית קטן וצר ופרה חולבת. כל היום הגה בתורה ולמד בשקדה עצומה. אבל התורה לא כלכלה אותו. על ישראל היתה תורתו ועל פרתו פרנסתו. הפרה היתה העמוד התיכון אשר עליו נשענו כל חיי ביתנו. מחלבה היינו מתפרנסים כלנו. את החלב, כמובן, מכרו לאחרים, אבל הותירו נטף או שנים בכדי ללבן את קריחת הגרש בעד בני-הבית, ומבלעדי אניד הלא תבינו, כי האדם והבהמה בביתנו לא התענו ביותר, וכמה שחבנו את הבהמה הדוא, לא פנקו אותה באכילה גסה. וסובים – מאן דבר שמם! סובים היו מעין "pium desiderium" בביתנו. לו יכלנו לתת סובים לפרתנו, היתה אמי אומרת באנחה, כי אז היו הילדים כולם שבעים בלחם. לו יכלנו לתת סובים לפרתנו, היתה אחותי הבכירה אומרת באנחה, כי אז קנתי לי מטפחת... בקצור, הצלחת הבית היתה תלויה בסובים. ואנחנו, הילדים הקטנים, היינו ממללים אחרי הגדולים: סובים, סובים. וכאשר גדלתי מעט והתחלתי לחשוב מחשבות על בית-אבי, הייתי אומר בלבי תמיד: כאשר אהיה לאיש ואתחיל להרויח, ראשית דבר אשתדל להשיג סובים בעד פרתנו. וימים ושנים חלפו ועברו, התחלתי להרויח, באתי בין אנשים; הפרה שפרנסה את ביתנו – כבר בלו המנעלים שנתפרו מעורה, וכל ימי חייה לא ראתה במזבח ולא זכתה לסובים. אבל סובים סוף-סוף נתגלגלו על ידי... לספרותנו!

אמנם כן, חביבי, הגני אומר בגאון, כי על ידי נתגלגלו הסבים לספרותנו היומית, ואחשוב לי זאת לזכות, יען כי מאכלים יותר מובנים ומכלכלים לא מצאתי עד עתה בספרותנו זו.

ואך נתגלגלו? – מעשה שהיה כך היה:

הקוראים בודאי כבר התבוננו מאלהם אל המהפכה שנהייתה בספרותנו היומית בשנים האחרונות. העתונים העברים, אשר עוד לפני שנים מעטות רחשו באויר והציעו לקוראיהם דגן שמים ומזון רוחני, תקונים בדת ומנהגי בית-הכנסת, השכלה מנוהגה וכל שבע חכמות – בשנים האחרונות נשתנו לגמרי. דגן שמים ותקונים עוד אינם. עיקר הדבר עתה הוא על אדות דגן פשוט, לחם לאכול. כעדר כן הרועה, וכהעם כן עתוניו. בדבר הזה הם בודאי חד דעת-הקהל. העם בעצמו ידאג עתה רק לפרנסה, ומוליך גם כן ידאגו בעדו את הדאגה הזאת. עמך ישראל צדיקים פרנסה – זה הוא שמע ישראל שלנו עתה בכל תפוצת התחום. פרנסה היא ראשית ואחרית כל הדברים. את כל השאלות יפתרו בתשובה הקצרה הזאת: עמך ישראל צדיקים פרנסה; את כל ההצעות יספדו ב. עמך ישראל צדיקים פרנסה – פרנסה ורק פרנסה, ואיך – הלכתא למשיחא. הגה נסה, לדוגמא, אחד מסופרינו לדבר על דבר יסוד אוניברסיטה עברית בירושלים, ובכלל, על דבר מפעלים לאומיים רוחניים, שפעולתם אינה בולטת וניכרת תיכף לעין, ורק אחרי זמן בלתי מוגבל יביאו את התועלת הדרושה, ובתוך דבריו נזקק ספה מרה, כי אנחנו גם בעבודתנו הלאומית הגנו מבקשים רק את המטרה היותר קרובה והתכלית היותר ממשית, וכמעט לא נבין את שפת האיש הרואה את העולד וצופה למרחוק (המליץ, 178); – ויבא סופר אחר וסתום את סו ב-תלחם, ואחר שהרבה לדבר על תקופת בעלי-התלמוד, תקופת ימיהם ועוד תקופות, בא לידי חלטה גמורה, כי בתקופתנו עתה, לא אוניברסיטאות עבריות, לא בעלי-מוסר ואידיאליים דרושים לנו, רק לחם דרוש לנו, מעמד ובסיס למצוא פרנסה לנו ולהטף אשר ברגלנו. (המליץ, 218). והתשובה הזאת כל-כך חביבה על הסופר הזה, כל-כך מצאה חן בעינו, עד כי חזר ושנה אותה ביתר תוקף ועז וביתר בירור, ובא לידי מסקנא, כי אין עתה רוחניות נאצלת בתבל כלל, ובעת הזאת אין עוד מקום בעולם למעשים רוחניים בלבד, ואך לשוא קמו בנו חברי-גוים חדשים המטיפים לרעיון ולאידאליים והוא לא תצלח. ומסים דבריו ברב תוקף, כי לא חכמות והשכלה, לא בתי-ספר ומשכילים יחסרו לנו עתה, לא רוחניות, מסר ומדות יחסרו לעמנו, כי יש בנו מהם רב יותר מהמדה. לנו דרוש רק מקור לפרנסה ולמחיה ומקור לצרכי הגסים. (המליץ, 274). בודאי נעים לשמוע בשורות טובות כאלה; נעים לדעת, כי חכמות והשכלה ישנן אצלנו רב יותר מן המדה. ואנכי, את חפאי אני מזכיר, חשבתי לפעמים, כי חכמות והשכלה אין אצלנו עוד אף לפי המדה! – ובכן, אם הכל מודים, כי חכמות והשכלה, מסר ומדות יש אצלנו עוד יותר

מן המדה, הלא נשארה לנו רק דאגה אחת, דאגת הפרנסה, דאגת הצרכים הגסים. ועל כן ישיפו כה"ע כל היום רק לצרכים הגסים.

כשאני לעצמי, כבר באתי לידי מסקנא, כי המקור לצרכינו הגסים נמצא מחוץ למחנה ישראל ומעבר לגבול יכולתנו ופעולתנו. הימים הטובים והמאושרים של "לכו והתפרנסו זה מזה" חלפו עברו יחד את הימים הטובים של אומתנו בכלל, ולמן היום הראשון שיצאנו בגולה הגנו מתפרנסים לא זה מזה, כי אם מעמים אחרים. ואם כן, כל מה שנכתוב אנחנו לעצמנו בדבר צרכינו הגסים אין בו מועיל. העיקר הוא מה שהם, העמים, יכתבו עלינו. והם, כידוע, יכתבו מאמרים אחרים... לדוגמא, אנחנו כולנו נדע, כי ליהודי בעל-משפחה ובעל-רכוש בינוני, עבודת-האדמה בפלכים ידועים היא אחת מהפרנסות היותר טובות; ולו נתנה רשות לזה, אז, גם בלא כל מאמצים, היו רבים מוצאים להם כל אחד בשכונתו חלקת-אדמה לעבדה ולשמרה. אבל הרשות טרם נתנה – ואך לשוא נרבה אמרים להלל את עבודת-האדמה. הכל יודעים, כי הסותרים הבינונים בודאי היו מוצאים להם כר נרחב לפעולתם בפנים הארץ, לו הותר להם להתישב שם. אבל הדו"ת הזה לא בנו הוא תלוי, וכל דברינו בענין הזה הם ללא עזר וללא הועיל. המצוג שנשאר בלא פרנסה לא יבקש חשבונות רבים, לא יקרא מאמרים, לא ישאל בעצות, רק יאחו בפרנסה הבאה ראשונה לידו, מבלי להבדיל אם טובה היא או רעה, אם יפה היא או מכוערת. הוא יהיה חנוני, רוכל או סרסור. יודע הוא גם בעצמו, כי החנוניות רבות ורוכלים וסרסורים יש יותר מדאי, אבל מה יעשה? – הוא ינסה את הצלחתו, אולי יעלה בידו לפרנס את בני-ביתו. "אולי" – יאמרו הרוסים – היא מלה גדולה. ואם אצלם כר, כל שכן אצלנו, שכל מעשינו ומפעלינו, כל יסוד חיינו הוא רק "אולי" גדול אחד. בסיס נכון ויסוד חזק הלא אין לעסקינו, ויהודי תמיד רק ינסה לעשות, "אולי" יעלה בידו. והאמת נתנה להאמר, כי עם ישראל לא ינום ולא ישן, עמנו זריז להשתכר ולהרויח, ואנחנו כלנו נדע, איפה "יורד המן", ואין אנו עצלים ללכוד אותו, "אחד המרבה ואחד הממעיט". ומה נעשה וסבות אחרות, שאינן תלויות בנו, גורמות לנו, כי הוא הולך ו"נמס" לעינינו, ואין לאל ידינו להושיע... אנו עינינו רק ליה, כי תתיר לנו הממשלה את האסור עתה, למען נוכל לחיות ולהתקיים. ועתונינו טוב יעשו אם יפנו את לבם לעינינו הפנימיים, לתקן את פרצותינו בבית, ואל ישעו בדברים שאין בהם תועלת, רק בכדי לצאת ידי חובת רידקטורים בישראל, הדואגים לצרכי העם ולפרנסתו...

כך היא דעתי, דעת יהודי פשוט. אבל מוליץ, כמו שראיתם, שיטה אחרת להם בענין הזה. הצרכים הדקים, הרוחניים – חכמה והשכלה, מדות, מוסר, אידיאלים – כל אלה אינם אלא טפס, והעיקר – "הצרכים הגסים", התומכים. ובכן יבקשו את המקור לצרכים ההם.

ונחלקו בזה "מערכות" ישראל: "המליץ" ו"הצפידה", "הצפידה" היושבת בווארשא,

במרכז היהודים, ורואה, כי לא רק „חכמות והשכלה“ אצלנו יותר על המדה, אלא גם בעלי-מלאכות ואומנות שונות – היא מנבאה לעבודת-האדמה ולהפצת בעלי-המלאכה והאומנים בכל רחב ארצנו. ו-המליץ, היושב מחוץ לתחום המושב, בעיר המלוכה רבתי-המכולת, ישיף לחדשת-המעשה – „אינדוסטריא“ בלעז.

ובכן יושבים תלמידי-חכמים וידיהם מלובלכות בדיו ועוסקים בשאלות המדה והכלכלה. ב-הצפירה יציעו עצות על-דבר יסוד בתי-ספר לעבודת-האדמה – כאלו באופן אחד איראפסוד שיהיו בקרבנו עובדי-אדמה – וגם, איך להביא את האומנים היתרים שבנו אל מחוץ לתחום. וסופרים שונים, בעלי תחבולות, מתעסקים בכל זה בכובד-ראש. האחד יבוא ויספר, כי ראה מבקשים מכנסים בקיבו, ובכן, מי האיש החפץ חיים, ילמוד מלאכת תפירת מכנסים ויבוא לקיבו; השני הרגיש מחסור מנעלים בתארקאוו, ובכן, מי האיש החפץ חיים, יהיה לסנדלר ולך לתארקאוו. ובדרך הזה יאמרו לפזר את האומנים בכל רחבי ארצנו. ו-המליץ נוסה מעט מדרך הזה. הוא סוּך את כל הענין בסקירה כללית, ובא לידי מסקנא, כי גלות בעלי-המלאכות ממקום למקום, מלבד שהוא דבר קשה מאד, גם לא יביא לנו רב תועלת. ועצתו היא יותר פשוטה. תחת להגלות את בעלי-המלאכות להפליכים הפנימיים, מוטב ליסד בלישא עצמה, על גדות הווייליא והנימן, בתר-חדושת גדולים, להכין בהם כל מיני סחורות, למען תת עבודה רבה להעניים במקומם. ואז הכל על מקומו יבוא בשלום. בעלי-הרכוש יודונו בכספם, והעניים – ביגיע כפיהם, ויצין יעקב ויפח ישראל.

הנכם רואים, חביבי הקוראים, כי הכל פשוט ומובן, ממש כמו שמספרים בספורי-מעשיות. והאם יש צורך בבתים כאלה בתחום-המושב? האם יהיו מהלכים לסחורות? האם יוכלו להתקיים? והעיקר: איה לכסף מוצא? – לקטנות כאלה לא ישימו לב במערכות העברים. אם העשירים שבנו לא יתפצו ליסד בתים כאלה, אין רע: כבר הורו הלכה באספה רבה, כי אין לנו צורך בעשירים כלל. ואם אפשר ליסד בית אוצר לאומי בעל עשרות מיליונים בלי עזרת העשירים, מדוע איראפסוד ליסד גם „פבריקות“ גדולות בלי עזרתם? ובדבר הזה הלא יש לנו תחבולה פשוטה ומנוסה, תחבולת אבותינו מאז ומקדם: יסד חברות. יש לנו חברות „סומך גופלים“, „רופא חולים“, „זוקף כפופים“, „סתיד אסורים“, – והיו לנו גם חברות מיסדי-תורה. כל אחד יתן פרוטה פרוטה בשבוע, ומיליון פרוטות גם הוא סבוס הגון. התחלה תעשה. והעסקים בודאי הלא יצליחו, ושפחותינו בודאי יעלו מעלה מעלה. וכרבות מחד השטרות ורב הכסף, נרדוב את הבתים ונרבה את המלאכה ונתן עבודה בכבוד לאדם רב, ובני ישראל יאכלו וישתו ויעשו חיל. וכאשר החלותי, אני עבדכם, להמיל ספק בטיב התחבולה הזאת ונעזתי להגיד, כי עד עתה עוד לא ראינו בתים כאלה נבנים ומתקיימים באופן כזה, בא „המליץ“ להראות צדקתו ולהוכיח שגתו, ובתור ראיה נאמנא הביא – את הסובים.

סובים - כמדומה לך - דבר פשוט מאד, מאכל בדמה, ובאמת הוא ענין דק מן הדק, ויש בו מעין פתרון שאלת עמנו. והפתרון הוא על הדרך הזה:

ארץ רוסיא, כידוע, היא רבת תבואית, ואת תבואותיה תמכור לחוץ-לארץ. אפס כי תמכור אותם לא קמח פחון, כי אם בגרעינים. ואם כי הכל, אפילו הסוחרים הפשוטים והגסים, יבינו, כי טוב למכור קמח פחון, ולהשאיר את מחיר הפחונה במדינה, מאשר למכור גרעינים, בכל זאת תמכור רוסיא דוקא גרעינים, מפני כי מכיר הטחנה רב ברוסיא מאשר במדינות אחרות. עד שישנם מקומות בחוץ-לארץ אשר כדאי היה להביא מהם הנה קמח הנעשה מחמי רוסיא, לולי שהפילה המלכות מס גרול על הקמח הזה.

כל נכון ובקי בדבר יודע, מדוע לא ישלחו מרוסיא קמח לחוץ-לארץ, ומדוע העסק של בתי-הרחם יורד מזום ליום, והנהו עתה אחד מהעסקים היותר גרועים, אפילו בתחום המושב. אבל במערכת המליץ חושבים אחרת: אמת הדבר, כי לא יצליחו בתי-הרחם, מפני שאין שם עצים וצריך להסיע בפחמי אבן, אשר מחדרם ברוסיא הוא פרישנים מאשר בחוץ-לארץ. וכן ישנם מקומות הרבה ברוסיא, אשר מחדר ההובלה לחוץ-לארץ עולה בדמים מרובים, ועל כן לא יוכלו להתחרות את המזחנים שמעבר לגבול. אבל לאורך הנימין והויליא אפשר לבנות בתים כאלה. שם יש די עצים להסקה, ועבודת-כפס מחדרה מעט, ושם יעמדו מכונות ויטחנו קמח ויעשו סובים. בחוץ-לארץ גם סובים מחדרה היא, ואפשר לשלוח, למשל, את הקמח לתוגרמא ואת הסובים לאשכנז, כי האשכנזים אינם מפונקים כמו התוגרמים ויקחו גם סובים. זו היא האמריקא שגלה לנו המליץ.

ובכן, עושו ופשו בני ישראל! בנו בתי-הרחם לאורך הנימין והויליא וטחנו קמח והכינו סובים ושלחו את הקמח לתוגרמא ואת הסובים לאשכנז. ומה לכם עוד? הכל טוב והכל יפה. התוגרמים יאכלו את הקמח שטחנו בני ישראל, וכמובן לכם, יזכרו לטוב גם את בית ישראל, המשיביר להם קמח טוב, ואולי תצא מזה גם תועלת יותר גדולה, בעינינו יותר נכבדים... והאשכנזים יקחו את הסובים, וילעיסו את בדמותיהם, ויפסמו את חזיריהם, ויכינו שומן ונקניקאות, והיה הדבר לכבוד ולתפארת לבית ישראל, כי בשלהם הכל... אפס, כי מלתא זוטרות אחת חסרה בכל שירת הסובים הזאת: - ח'טים אין! בארץ הדרום, במקום שיש חסה, אין עצים, ומחדר פחמי-האבן יקר מאד, כפלים מאשר בחוץ-לארץ, ובחופי הויליא יש עצים (אף כי גם שם מחדרם לא מעט), אבל כמו להכעיס, חטים אין שם! ובאין חטים אין קמח ואין סובים. אנחנו, כמובן נשאר בלי בתי-הרחם, והאשכנזים, ה' ירחם עליהם, ישארו בלי סובים. והסובים ישארו-בספרותינו. זו היא השלשלת ההיסטורית של הסובים הספרותיים.

ובכל זאת אין לנו להתאש חלילה. אם איראפשר להוציא סובים לחוץ-לארץ, תחת זאת הרי נוכל להוציא לשם חכמות והשכלה. אצלנו, לפי דברי הסופרים, ישנן

יחר מן המדה, ואצל אומות-העולם, או ואבי להם, נשמע כל היום קנים ודגה זה, על
מעות הסחורה הזאת. סופרים מכל המפלגות יבקשו עצות ואמצעים, אך להרבות את
הדעת בעמם. ואם כן נבוא אנחנו ונמלא את חסרונם. אנחנו נתן להם חכמות והשכלה,
ואולי יתנו לנו הם במהרה – את צרכינו הגסים.

כמדומה לי, שמעיד סופרנו לא יהיה שום מעצור ל-מסחר זה. אלא שחכמת המסכן
בוזה, ויש לחוש, שבחזק-לארץ, ביחוד האשכנזים הגסים, לא יחסצו לקנות את השכלתנו
וחכמתנו היתרה. טובים של יהודים יקנו, אבל חכמתם – ספק הוא...

ובכן, חביבי, אם תסכים לדעתי, הייתי אומר, כי טוב לספרותנו לעסוק בתורה
מבקמה. מן הנמנע לנו ליסד בתי-הדפוס למנוחה, ומן הנמנע להפיץ את בעלי המלאכות
והאומנות בפנים רוסא, באותם הדרכים שמציעים הסופרים. אבל תחת זאת לא מן
הנמנע הוא ליסד בתי-הדפוס להרבות חכמה ודעת-ואולי גם מוסר ומדות טובות – בעמנו...
אמת, כי אם אין קמה אין תורה, אך הלא התחכם עמנו לקיים את התורה אלפי שנה
מעוני. ואולם אם אין תורה, לא יעילו גם קמה וגם טובים.

IX.

Freunde, ich bin zufrieden!

השמעתם מימכם, חביבי, את השירה ההמונית הזאת? המשורר יביע את רוחו
לאמור: אף-על-פי ששזשים הרבה יש להם כסף וזהב ואוצרות כל טוב, ולו, המשורר
החכם, אין כל; אף-על-פי ששזשים הרבה יש להם נחלת שדה וכרם, ולא אין מאומה;
אף-על-פי ששזשים הרבה ילמדו תורה ודעת, והוא, המשורר החכם, לא ילמד דבר; –
בכל-זאת הוא שבע רצון. מפני... מפני... גם הוא עצמו אינו יודע מפני מה.

ובמעמד כזה הנני עתה גם אני עבדכם. אף-על-פי ששזשים הרבה מאומת-העולם
יש להם עושר ונכסים, מטל השמים ומשמני-הארץ, ואנחנו יש לנו – מאמרים במכתבי-
העתים ומלחמת סיפורים; אף-על-פי שהם יש להם בת-רספר הרבה לחכמה ומלאכת
מחשבת והם ילמדו וילמדו, ואנחנו עם חכם ונבון יש לנו – „תכנית בית-ספר לרבינים...
בכל זאת הנני שמח ושבע-רצון. אומת-העולם יש להם... יהיה להם אשר להם. ואנחנו –
יאה עניזתא לישראל, עניזת בדעת, בכסף ובסדרים, ונסתפק במה שיש לנו: בחברות
שפה ברורה, בעתונים צנוטים, במיחבי השפה ובקונגרסים שונים... לא עת עתה לדאוג
ולדת-מיר, כי הרבי צה להיות שמחים.

הרבי צה להיות שמחים. האמת אמנם נתנה להאמר, כי הרביים מבית-המדרש
הישן, הן משלנו והן משלהם, לא צוו מעולם להיות שמחים, אדרבא, כולם היו בעלי-
מיה-שחורה ותמיד יעצו להיות עצובי-רוח. הרבי העברי צה לבכות על חורבן הבית, על
גלות השכינה, על יצירה-העולם... והרבי מאומת-העולם – על תקלות אחרות: על התבל
וסדרה, כי רבה הטובה ומעשים אוכליה. הנה כי כן היתה תורת בית רבותי – אנוחות
והתמריחות. רק הרביים החדשים, מאתמול, הם צוו להיות שמחים. לתת פדיון כופר
מחשבות רעות – מחצית השקל או שלשה שקלים, רק במומנים, ולצאת ידי חובת יהודי
לאומי. ובכן הנני משלם את „המס הלאומי כפי הקצבה“, והנני שמח ושבע-רצון. מרגיש
אני בעצמי מעין מה שירגיש הכהן בעמדו ב-מזרחי אחר הדוכן ואומר בגאון, כאלו באמת
עשה דבר גדול מאד: „רבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו ואף אתה עשה כמה
שהבטחתנו... ובך את עמך ישראל“. מעין ההרגשה הזאת ארגיש גם אני, בשעה
שאשלם שלשה ריב לשוב הישן ומחצית השקל לה-ציונית החדשה, ואומר בלבי: עם
ישראל, חברת התמיכה, ציונים! – אני עשיתי את שלי, ועתה עשו אתם את שלכם –

והביאנו לציון ברנה... והגני שמח ושבע-רצון מלאומיותי הצרופה, מעבודתי הרבה לשונות-הבלל.

ביחד הגני שבע-רצון מעת שבא לידי המליץ, נ"י 11 וקראתי את המאמר דבר כשר. בעל המאמר הוא בודאי יהודי כשר, ויחי מאה-דעשרים שנה בעד בשורתו הכשרה, כי התיר לנו... לא קמנית בפסח, לא ספק-ספקא של סדכא וגם לא את ישוב ארץ ישראל, אלא דבר יותר נכבד מכל אלה. הוא התיר לנו את... ה-מגן-דוד.

צריך אני להגיד לכם, חביבי, כי אני הגני ממעריציו ומקדישיו של ה-מגן-דוד. מכל דגל מתנה יהודי נשאר לנו לפליטה רק המגן הזה. האריות ויתר. חזות הקדש יש אשר הלכו שבי לפני צר, או מה שרע מזה, פשוט נתהפכו לשועלים מתבלים כרמים, ולא נשאר לנו ירושה בלתי אם המגן הזה. ולי מה יקר ומה חביב האות הזה! – כמה זכרונות קשורים בו לכל איש יהודי. מברית-מזה עד היתונה, משלש-עשרה עד שמונה עשרה שנה, מבור ימי העלמים, מן התפילין עד הטלית – ה-מגן-דוד ילוננו על דרכנו. הסופר ספיר יאמר, כי בראותו כתונת בידי תופרת – ירים את כובעו לאות כבוד; כי כמה רגשות וכמה אנוחות וכמה דמעות נטפרו ונקשרו בהתפירות והקשרים האלה. ואם בתפירות פשוטות כך, בתפירות של ה-מגן-דוד על נתיק של תפילין ושל טלית – על אחת כמה וכמה. אמותינו וזקנותינו המובות לא ידעו אופן אחר להביע את רגשותיהן ואהבתן וזולת על ידי ה-מגן-דוד... אשה עברה מי דע חייך... עצבך ומשושך, שברך מאריך... קשורים ותפורים ב-מגן-דוד שעל נתיק של טלית... ולא רק אבותינו, כי גם אנחנו, אם נבקש היטב בצרור זכרונותינו, נמצא עוד אולי זכרונות נעימים קשורים ב-מגן-דוד... והנה באו סופרים ערצים ואמרו להרוס את מקדשי ולהלל את קדשי, ודציאו לעז עליו, כי מציאו מעם נכרי! אני מסבני אינני אודה חקירות כמו אלה, אשר לפי דעתי הן למותר לגמרי. כי אם נאמר לחסש אחר שרשיהם של הרבה ממנהגינו, לבקש את אביהם ומחוללם, מי יודע עד אנה יובילו חקירותינו... ולסיכך, יהודי פשוט כמני מקבל את היהדות כמו שהיא ואינו שואל: מה לפנים ומה לאחור. ועל כן, כל אותן הימים שהרעישו סופרינו את מצודת ה-מגן-דוד, הייתי שרדי בצער ולא ידעתי שלו בנפשי, עד שבא לידי המליץ נ"י 11 והסיר אבן מעמסה מעל לבי, כי התיר לי את הגשר, וממש עין בעין הוכיח, כי ה-מגן-דוד היה באמת מגנו של דוד. הלא כה יאמר: *השגן דוד מולידו הוא דוד המלך ע"ה, ויהי כאשר הצילו ה' משש סכנות: מפי הארי, מכפות הדוב, מיד גלית הפלשתי, מיד שאול, מיד אבשלום ומקרני ראם – ויעש על מגנו מגן-רמו בעל ששה קצות... עם האות הוה פעל רב טוב על צבאות ישראל בהיותם במלחמה דוד מלכם עם מגנו אתם, כי כאשר הביטו על המגן ועל האות חקעו ויריעו ויתקעו ויקראו בקול: אנא ה' ורשיעה נא, מנן דוד עבדך עמנו! אנא ה' הצליתה נא, מנן דוד עבדך הנכור אתנו! – וילחמו כאריות וינצחו.*

הלא ברוך כיום, כי ה-מגן-דוד הוא מגנו של דוד באמת, ועל ידו נלחמו אנשי

דוד כאריות וינצחו! כי נלחמי כאריות וינצחו – זאת אמנם דענו גם בלעדו, ממקורות אחרים, אבל כי דבר עברית בימי דוד בלשונו הצחה של הסופר הזה – אסונה. הן נשאר לנו לזכרון דברי אחד מאנשיהצבא אשר לדוד, אוריה החתי, ועל סיהם נוכל לשפוט, כי אנשיהצבא של בעליהתהלים דבר עברית יותר צחה מזו של סופרי העתונים העברים עתה. לא זאת אמנם מגמת דבר, העיקר הוא, כמו שיאמר בעל המאמר בסוף דבריו: „אשר מכל האמור רואים אנחנו בדיוש, כי מדג מגן דוד כשר הוא, וחובבי-ציון, אשר רעיון הדוקטור הרצל שלח שרשימו בלבם יכולים להתקשט בו, כי הוא אות גאולה ואין לדאוג כלל. אין לדאוג כלל! – כמדומה לי, אמנם, שאפילו חובבי-ציון „אשר רעיון הדוקטור הרצל שלח שרשימו בלבם, אלה „העוים שבחובבי-ציון, גם להם עוד ישנן דאגות אחדות מלבד ה-„מגן-דוד... אבל כשאני לעצמי, כמו שאמרתי למעלה, מסכים הגני לדעת בעל המאמר, כי מעתה „אין לדאוג כלל, והכל יעלה טוב ויפה.

רק אחת עוד תשובית את מנחתו ותעיב את שמחתו, והיא – מה יאמרו הגוים בכלל וסר יוֹזְשָׁאקָאוּ בפרט? אמת הדבר, כי היתרו של בעל „דברי-כשר גם כן לאו מלתא זוטרתא היא, אבל יותר טוב היה אלו השגנו היתר גם מאת ה' יוזשאקאוּ, וכל זמן שאין לנו היתר גם ממנו עדיין לבי נקסני.

„יוזשאקאוּ – לא שמעתם שם פוסק כזה, לא מהראשונים ולא מהאחרונים, גם צלצול שמו נדמה לכם כאלו אינו עברי? ... אמת, חביבי! ובכל זאת, או אולי רק בעבור זאת, הנה באמונות ודעות הוא אצלנו „בריסמכא שאין למעלה „הימנו. על קדקבן שנמצא בו מחס, על קף של חלב שנפלה לקדרה של בשר, וכדומה מן הדברים העומדים ברומו של עולם – עליהם שואלים את הדין; אבל על דברים שבלב, על אמונות ודעות „אם „עם אנחנו או „עדי, אם צריכים אנחנו לחכות לשיבת-גלויות ותחת-האומה, וכדומה מן הדברים של מה-דבך – על אלה שואלין את ה' יוזשאקאוּ וחבריו, אנשי כנסת הגדולה של הוורנליסטיקא הרוסית, והם יודו לאמור או להיתר. כי „למה יאמרו הגוים, ומה גם „הליברלים שבהם, זה הוא עיקר גדול מעקרי חינו, וכל מה שנעשה, נעשה לא מסני שכן צריך להיות, מסני שכן יגיד לנו לבבנו, רק מסני שכן יאמרו הם. במלה כל התורה. במלה כל חכמת ישראל, במלה גם כל הרגשותינו. סופרי ישראל הגם כקליפת השום, כגמדים, ודבריהם אינם נשמעים. וסופרי „זין – ענקים, וקולם נשמע בכל תחומי-המושב. הם דמה מורייהוראה לנו ופוסקים מוסכמים לנו, פוסקים „מתמידים מאד, ואת תומייתיהם נקבל ונשא ונסבול באהבה רבה. ה' יוזשאקאוּ – הוא סופר נכבד בספרות הרוסים, אבל מה לו ולעניני חבתי-ציון? על דברים שבלב כאלה אינם מתוכוים ואי-אפשר להתוכח. אבל הארון הזה חושב עצמו כמזמחה גם לדבר זה, וכמאמרו באחד הידיונים היחסים שפס את התנועה הציונית, ובכלל את התנועה הלאומית אצלנו, ויציא את דינה לחובה, כי היא פרי „הליכתנו לאחור, שיבתנו „אל התלמוד.

נקל להגיד – שיבה אל התלמוד! הברה יותר חזקה מזו, אשר תכלול את המושג:
שיבה לחשך ואפלה, לבערות, לקנאת דת, לתורת הבלים, לרשע כסל וכו' – אי אפשר
למצוא בספרים המלים הרזים. התלמוד לפי דעתם כולל יחד את כל הדברים האלה. וצריך
להבין מה הרגיש ה' יוזשאקאו בעת כתבו, כי התנועה הלאומית אצלנו היא ההליכה
לאחור – אל התלמוד... אינני דן את ה' יוזשאקאו על משפטו, ולא באתי פה לבטל
את שעותיו, אשר באמת רובן אינן שוות גם למפל בהן. הנה הוא יוכיח, למשל, כי
קבוצ גליות אין בו מעיל כלל: וכי הארמינים היושבים בארצם, ישאל בתמימות, אינם
בגלות? וכי המשיכים היושבים בארצם אינם בגלות אצל האשכנזים? – אף כי בודאי גם
הוא יודע, מה רב ההבדל בין גלותם של הארמינים לגלותנו אנחנו, ועוד יותר מה רב
ההבדל בין גלותם של המשיכים וגלות יהודה... לא על זאת אנחנו דנין, גם לא אתוכח
עמו, אם התנועה הלאומית היא באמת הליכה לאחור; ובכלל אין את נפשי לדון ולהתוכח
עמו, אחרי כי באמת לא לנו ולא למעננו כתב מה שכתב, כיראם לעם אחד וקוראים
אחדים, אשר ענין הלאומיות שלנו שזה בעניניהם להתנועה הלאומית בארץ סינים.
מחזק יעמוד, ובקריחה יספר לקוראיו מה שראה ושמע אצל הזרים... רק על זאת חפצתי
להעיד, על הרשע הנורא שעשה מאמרו על הקוראים העברים, על הסער שהטיל בתחום
היהודים. להגלי מסד נוסע אני תמיד מעיר לעיר, ובכל אשר באתי שמעתי רק קול אחד
דברים אחדים: הקראת את מאמרו של יוזשאקאו? השמעת? ומה תגיד? מכל עברים
נשמע: יוזשאקאו, יוזשאקאו! כאילו היה "מריב-ראשי", דבריו כדברי האורים בענין
הזה. מאמרו היה כחזו ורעם בזם צח. השמים היו מהורים עלינו, שמש הקונגרס עמד
ברום שמינו, וסתאום והנה רעם וברק... מאמרו של יוזשאקאו! מתחילה עמדו כנדהמים,
הורידו לארץ ראשם, מבלי לדעת מה להשיב. ואחרי-כן אספו את כחותיהם-והתשובות החלו...
והתשובות – אל אלהי אבי! – לא נמצא אף אחד אשר יבין, אשר יגיד, כי
לאומיותנו הוא עצם מעצמנו, תמצית דמנו, וה' יוזשאקאו כתב מה שכתב לא לנו, כי
אם לעם אחד. הם יחשבו להם מה שיחשבו על אדות הדבר הזה, הרצק מהם, מדעותיהם,
מלבם... ולנו אחת היא אם כה או ככה יחשבו. – אף לא אחד נמצא אשר ישיב תשובה
בא, אלא הכל מדרו להוכיח לו בענוה גדולה, כי חלילה וחלילה, אין בדעתנו "לשוב
אל התלמוד"...

ובגדון דידן טובה בעיני צפרנס של הראשונים מכריסם של האחרונים, אבותיהם
ואבות-אבותיהם של אלה הציזניים החדשים, בתקותיהם לעתיד ובאמונתם במשיח
והתחית-ישראל, לא שמו לב כלל וכלל לדברי אבותיו ואבות-אבותיו של יוזשאקאו. הם
קדו והאמינו, ובתקותם ואמונתם חיו – מבלי גם אשר חפצו לדעת, מה עמים אחרים
חושבים על אדותם. ועתה נתהפך הסדר. אנחנו נאמר "קדוש וברוך" רק למה שהם אומרים,
ובלי הסכמתם לא נעזי להאמין ולקוות...

למה יאמרו הגרים?... גם בעד יעקאפרינאסלאוו, אף-על-פי שאינה. אם בישראל, יש שדואנים דאנטי-הכלל ומשתדלים להסיר מעליה הסכנה של. למה יאמרו. איש יהודי שם, העקער שמו, שמע, כי הצרפתים בצרפת מתנגדים לזולא ודריפוס, ובפחדו פן חלילה ישמעו הדברים גם ביעקאפרינאסלאוו – מצא לנחוץ לערוך מכתב-גלוי לכל היהודים שבצרפת... בהעתון הרוסי המקומי, יצא במחאה גלויה נגדם, על כי יחמכו בימין זולא ודריפוס.

אתם תשחקו, אבל הדבר אמת לאמתו, כתוב שחור על גבי לבן בהעתון -פרד- דינעפראווסקי קרא, וכדאית המחאה ההיא שתעמוד בשורה אחת עם המחאה המפורסמת של עיר ברדימשוב בשעתה. והי אחרי הקונגרס הברליני, בשנת 1879, התנסלו איזו עתונים רוסים על ביקנספילר-דזראעלי, ראש שרי אנגליא, על אשר לסו דבריהם נתבן בהפוליטיקא שלו לרעת רוסיא. ויהודי ברדימשוב, בספרם, פן יחשדו אותם, כי גם ידדם תבון עמו, עם ביקנספילר, יצאו במחאה גלויה נגדו, ופרסמו ברבים, כי אין להם חלילה כל עסק עמו, וכל מה שעשה, עשה על דעתא דנפשיה, וברדימשוב ועדתה נקים. אם הועילה אז מחאתם, לשכך המת העתונים הרוסים, לא אדע כעת, אבל הם יצאו די חובתם... ומעין אותה המחאה היא גם זו של ה' העקער... ידעו נא כל יושבי תבל, וכל גרי-רחוב הערים ביעקאפרינאסלאוו, כי הוא, העקער, אינו מסכים להסינדיקט של דריפוס...

מובן, כי דברים כאלה לא מעלין ולא מורידין, רק יעוררו צחוק, אך גם בצחוק יכאב לב.

מה תיטבי דרכך לבקש אהבה!... מה תולי מאד!

מאת כל גוי קמן וגדול נבקש אהבה. אם קדינל אחד הואיל לדבר עם אחד הרפורמטורים על דבר ציון-מד הנט כורעים ומשתחווים ומדפיסים את תמונתו בהעתון. הציגו-יד את תמונת גדולי האומה; אם ה' יחשקאוו כתב מאמר נגד התנועה הלאומית – מאמרו עושה רושם עז ומסיל אימה יתרה והבל ממדריים להשיב לו, כי חלילה לא נשיב אל התלמד; אם מסלגה ידועה בצרפת מתנגדת לדריפוס וזולא, המצא ימצאו יהודים שיסכימו להם ויצאו במחאה גלויה, בשם הקהל העברי...

ובראותנו כל אלה, נזכור באנחה את דברי היינה:

Ach, wie schlecht geschützt bist du, Israel!

X.

הרחק המובה, שנתה עלי לפני איזה זמן – כמו שהודעתי לקוראי בפרק הקדם – לא סדה עוד ממני אף עתה. לבי מוב עלי ומחשבות רעות והרהורים רעים אינם מפריעים את מנוחתי. אך אם תחשוב, חביבי, כי שמח אני מפני שהשעה משחקת לי – אינך אלא מוזה. לא זכיתי בגורל הגדול מאתם אלף, לא נפלה לי ידושה מדוד עשיר באסדיקה, לא נמנתי פרנס על הצבור, לא נקראתי לבוא אל הגביר, לא נבחרתי בתור ציר לאחת מן האספות, וגם, מה שקשה להאמין, לא נתכבדתי לקבל מכתב מאחד מקברניצי-האומה החדשים... לא, אדם פשוט אני כמו שהייתי. על ישראל גאותי, על ה' תקותי ועל היריח פרנסתי. מודה קבועה אין לי עוד, ומיום שנעמדה חכירת האחוזה ואני יצאתי מן הכפר, ואין לי עוד פרנסה נכונה. מתחלה הייתי מזוג בעיר הקרובה אל האחוזה. אחרי קביעת המנופולין פתחתי מרתף של יין-דמדינה. אך משנת-האזרחים העזיחה עוד לא עלתה בידי לחדש את הרשיון. רציתי ליסד בית-קומיסיון בעיר – ואין לי דמי-קדימה לתת לבעל-בית-י בעיירות. אמרתי להיזח קבלן – ואין לי דמי. לא ירחיק... חפצתי לקחת בעצמי דמי. לא ירחיק – והנה הרנישו שאר הקבלנים, שאין לי האסותיקה הנצרכת לערבון, ואינם יראים ממני ואינם נותנים לי אף פרוטה, שמתי אל התורה פני ואמרתי להיזח רב רוחני – והנה חושדים אותי ב-מסר והוציאו לעז עלי, שאני מעיין ב-חובת-הלכות ושאני ספרי-מדות, ולא השנתי סמיכה מן הגאונים הגדולים... חפצתי להיזח רב ממעם – והנה נדע הדבר, כי יודע אני עברית!... חפצתי להיזח מודה – והנה לשפת-עבר אין תלמידים, ולשפת המדינה יבקשו מרים דוקא מעם-הארץ. בקשתי לי משרה בבית-מסחר – ולא השנתי: אצל אומות-העולם – ממני שאני יהודי, ואצל בני ישראל – גם כן ממני שאני יהודי... חפצתי להיזח מציא עתון עברי – ולא עלה בידי. ראשית, ממני שהמציאים הישנים אין רעתם נודה מזה; ושנית, ממני שאני אומן לכתוב מאמרים ראשיים, ומרל בישראל הלא מושבע ועומד הוא לכתוב מאמרים ראשיים, אם מוכים ואם רעים... אמרתי להיזח סופר בישראל – ואין משלמים שכר-סופרים. המציאים העבריים הם מעין כלי-קודש וידישים, מעלנא אית להון ומסקנא לית להון... ולפעמים גם דמי-המוסמה לא ישיבו. חפצתי להיזח שדכן – והנה, כמו להכעיס, כל הגבירים יש להם בנות ואין להם בנים. כלח' בתחום המושב – כפלים כיוצא מצרים, ונדוניא – אמצות קרח, וחתנים אין, כאלו לפני עשרים שנה נזר על הזכרים... הכל רצים, הכל מבקשים חתנים – ואין. ובראותי

ישאן לי דרך אחרת, נסיתי את כוז באומנות החדשה, האחרונה שבאחרונות – נעשיתי מסוף לאומי... והמלאכה נקיה וקלה. עזבתי את כל תורתי הישנה, שהבאתי עמי מבית-המדרש הישן, ולמדתי על רגל אחת את כל התורה החדשה, היינו: שתי מתברות על הקונטרס הבולאי, בעברית ובז'רגון, ומאמרים אחדים בעתונים, גם-כן על הענין הזה. אף שגנתי לי מאה פעמים ואחת שמות ראשי ה"צינונות" – והייתי מסוף לאומי בישראל! וכבר סדרתי את דרשותי וקרייתי, שימצאו חן ויפיקו רצון מן השומעים. אבל דא עקא, שכבר קדמוני אחרים, שידעו לעזת דבר, ובכל מקום שאני בא כבר המיפו מסיפס ודרשו דרשנים, וכולם באותו הסגנון, שהיה בדעתי לדרוש... בקצור, עסקי הפרטים, ככל העסקים העבריים – ה' ירחם! אבל בתוספת-פרנסה כבר הורגלתי, וכמעט שאיני מרגיש עוד ברעתי. העיקר הוא בעיני – עניני הכלל, ובענינים האלה אני מצליח מאד, ברוך-השם. הבשורות המובנות באות אלי מכל עברים, ואני עלו ושמה: התירו את ה-מגן-דוד – טוב! הצדיק משחרטקוב קנה מניח של חברת "אהבת-ציון" – מה טוב! אחד הנכדים של אחד הצדיקים כמוב לבו עליו נתן שלשה חבל לחברת-התמיכה – טוב מאד! גביר פלוני נב חי פעמים חי פרומות לשוב הארץ – הידד!... וככה בכל אישר אפנה-רק שמחת אצל היהודים, גילה, רינה, ריצה וחדה... ואני קרוב לכולם, "מחותן" בכל החתונות ודצא במחול עם כל המחזותנים.

בודאי טוב לי מאד ובודאי, חביבי הקוראים, תקנאו בי... והיו ימים אשר דמיתי, שאני המצליח היותר גדול בעולם-היהודים. אבל בימים האחרונים נוכחתי לדעת, כי אני המצליח היחיד, כי יש סופרים עוד יותר מאושרים ממני. הנה, לדוגמא, סופרה של "הצפירה" מעיר-המלוכה, הוא בעל-השמחה ובעל-התפעלות יותר ממני, ויש שיבוא לדי התפעלות עצומה מדברים שאני איני מתפעל מהם כלל. תלמיד-הכם אחד מבני הקראים זכה לפים של כסף בעד חבורו. כמדומה לי, לישמחה מה זו עושה ומה זו בשורה נעימה! ("הצפירה" נ"א) לקהל הקוראים העברים? הקראים, אמנם, מיוחסים ומרצים לקהלנו הם מפני כמה טעמים. ראשית, מפני שאינם יהודים, וזו בלבד, כידוע, מעלה גדולה היא בעינינו; ושנית, מפני שהשעה משחקת להם, וכל מי שהשעה משחקת לו חביב ומרצצה ומקובל לו. חכם אחד מן הזוהר מפורסמים בעמנו שבירסה עוסק כעת בכתיבת דברי-ימיהם. דברי-ימיהם עדיין לא נכתבו, ומי יודע מתי יפתבו, ודברי-ימיהם נכתבים. אומרים – בלשונו של ספר "הצפירה" – שהקראים הם קרובים לו, השיות הנדרות מעדר ה'. אבל ה-שיות הנדרות, דעות, ברוך-השם במרעה טוב, דשן ושמן, ואינן מרגישות בצערן של ה-עדר הגדול, אין להן כל געגועים עליו ואינן חששות אפילו התקרבות כל שהיא, וגדר עשו מסביב לעדרן הקטן, כדי שלא יתגב חלילה למרען שה רעבה מעדר ה'... התנועה הלאומית, שהקיפה את כל בית ישראל מן הקצה אל הקצה, – לא נעה בהם אפילו במשהו, ועד עתה לא נדבו לשוב הארץ אפילו פרומה

אחת. ובאמת, למה להם ארץ-ישראל, אם גם הם ארץ-ישראל? את האדניאל של הריבה ממשיכיליט, שחור-זכיות גמיר, השיגו הם, הקראים, באופן הזתר שלם, ומה להם עוד? ולט אומרים, כי קרובים הם לט. ודבר-ימיט שלט לא נכתבים, ודברי ימי הקראים נכתבים בדי אחד מחכמיט. אין זאת כי-אם מפני שהשעה משחקת להם, ומי שהשעה משחקת לו הכל הרים אחיו ומחכים אותו. ואף-על-פי-כן רק בעל תתפעלות משונה יכול לבוא לידי התפעלות כזו בשביל שתלמד-דחכם קרא זכה למשבע של כסף.

אבל גם הוא, סופר-הצפירה, עוד לא הגיע למעלת הסופר הממונה על עניי תריל בהוסחוד. סיפ-זה, כידוע, הוא בכלל אוס-סימס גדול, וכל הרוחות, המצויות ישראלן מצויות, לא ידעו אותו מדעתו, כי הכל הולך ומוב. ההשכלה עושה חיל, האנושיות צועדת בצעד-ענק לפנים וההתקרבות מתגברת, עוד מעט ויגיעו ימות-המשיח, וגר יהודי עם אינ יהודי יחיד. לא ידעו איש לאחיו ולא ישהתו... ובכן, אנו להשכלה ועינינו רק להאנושיות. אין לט להשען על עצמט, על לאומיותו ותקותיט הלאומיות, אלא לשבת דומם ולחכות ולצפות אל חסדי ההשכלה והאנושיות. ממלא מובן, כי בעל-אמונה חזקה כזו לעולם לא יבא לידי עצבות ו-טאנות המודון, וכל הפורעניות והתקלות והקטמות - לא ישיעו את מנוחתו, שהי רק זמנית הן, עוד מעט יעברו, מחר יתוקן עולם במלכות ההשכלה והאנושיות. ואם יש מחר, שהוא לאחד זמן של הריבה הריבה שנות עמל ונון, - מה בכך? - אנהנו בכל-זאת לא נתיאש ונחכה למשיחיההשכלה.

מנקודת-ראות כזו, בודאי מוב מאד אם באנגריא, למשל, ה"מאד-אירוציה" של היהודים הולכת ומתגברת וההתבוללות עושה חיל. בספירת שנת תרס, מספר לט ה"הוסחודי, התיחסו על הלאום האונגארי המשים וחמשה פרוצנט מכל היהודים שם. ובשנת תרין - ששים. ביחוד חשוב הוא מספר הרבנים והמורים היהודים, שהתיחסו על הלאום האונגארי. מאלף חמש מאות וישים וחמשה מרים עבריים נרשמו בתור בני הלאום האונגארי - אלף ושבעים וארבעה. הינו כששים וששנה ממאה, ומשלש מאות וארבעים וחמשה רבנים - מאתים ושבעים וארבעה, הינו שבעים ממאה. המספרים האלה חשובים הם מאד מאד. רבנים בישראל נרשמים לא בתור יהודים, אלא בתור אונגארים. כפתור ופירח! זוהי מעלה גדולה, שאנו עוד לא זכינו לה. אינני יודע את לשון האונגארים. אבל אם נעתיק רשימה כזו ללשון מדינתנו, יצא לנו: איזואן איזואנוביטש קוגל-רוס, מורה דת יהודית; סמיסאן סמיסאנוביטש צימס - רוס, רב לעדת-ישראל... ורבנים כאלה, שמתביישים במקור מתעבתם, אינם מתביישים להיות רבנים ולקבל שכרם מקופת-הקהל העברי! וקהלות בישראל אינם מתביישות להחזיק רבנים כאלה ולשלם להם מקופת-הקהל...

ואת הרבנים והמורים האלה מעמידים לנו למפת, לאמר: כאלה ראו וקדשו!

ואני משב בעיני רב ופסר עם כל הבלי, עם כל ספשותו, מרב מלומד כזה, ומשב בעיני ר גדיאל המלמד, עם כל גסותו ובערותו, ממורים כאלה. ר ופסר ור גדיאל,

בכל סכלותם, הם סכלים של נו, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, והאדונים זקאי או רונאי האונגאריים, שמתביישים במקור מחצבתם ובעשמים בעמם, מה להם ולנו?

ובאונגאריה הלא יש בית-ספר-לרבנים, ומן הבית הזה הלא בודאי יצאו כל אלה הרבנים המתביישים במקור מחצבתם. ובכל-זאת יעצים לנו לעשות כמתכונתם ולכונן גם לנו בתים כאלה. והיועצים אינם משיבים אל לבם, שאם כך הם בתי-הספר לרבנים שבתוך-לארץ, אשר מן המסד ועד המפתות נבנו בידי יהודים ומן השוער עד הדירקטור כולם יהודים – מה יהיו, איפוא, הבתים שנבנה אנחנו, אשר רק בכספנו יִבְנו, והנהגתם תהיה, כמובן, בידי זרים? אין אני רוצה עתה להכנס בוכוחים על עיקר הדבר, אם בכלל אפשר לתקן רבנים ולקבוע את התורה מדות-מדות, לאמר: כך וכך אמות תורה צריך ללמד בכדי להיות רב... נניח, שאפשר הדבר. מאמין אני גם-כן, שהמסדים מחשבתם רצויה ולבם רק טוב לעמנו ובאמונה ובתוס-לב יעשו מה שיעשו. אבל מי ערב לנו, שהם יהיו אדוני הבית וההנהגה הראשית תהיה בידיהם? – וכבר הלא ראינו בתי-ספר-לרבנים, שהדירקטור בהם לא היה משלנו. ומי היווע את פעולת דירקטור ושאר הפקידים הגבוהים בבתי-הספר, שבלא אומר ודברים, רק בעקימת-שפתים בלבד, יכולים הם לבטל שיטה שלמה בלמודים, – מי היווע כזאת, הוא כמוני ישאל את המסדים: מי ערב להם, שההנהגה תהיה כולה בידיהם? – אם יכולים הם עצמם להיות ערבים בדבר זה לפני הקהל העברי – יעמדו ויגידו! ואם אינם יכולים, אם בתי-הספר החדש אפשר שיהיה מהדורה חדשה מבתי-הספר-לרבנים שהיו לנו לפני, עם כל הסדרים הישנים, – אז נוח לנו שלא יִפְרָא משיפָּרָא. לא הפרוגראמה היא העיקר, אלא המנהיגים...

ושאלה זו של ערבות מבצבצת ועולה כמו מאליה גם בשעה שמדברים על הבנק הלאומי, שיש בדעת הציונים ליסד: מי ערב לנו, שהעושר הגדול לא יהיה שמור בו, חלילה, לרעתנו?

מאשימים אותי, שמלגלג אני תמיד על כל מחשבה טובה ומתאמץ להקטין ערכה עוד קודם שהיא יוצאת מן הכח אל הפועל. וכזאת אולי יאמרו גם הפעם בנוגע לדבר על הבנק הלאומי.

אבל בבקשה מכם, חביבי הקוראים, האמינו לי, כי לא התולים עמדי הפעם. האמינו לי, כי שאלת בתי-הספר-לרבנים, ועוד יותר, שאלת הבנק הלאומי – קרובות ללכי כאשר ללבכם, ומיום שנשמע בין החיים דבר התיסדות שני המפעלים האלה רבות חשבות עליהם ושאלת מעתידותיהם מנקרת במוחי, ועדיין לא מצאתי לה תשובה נכונה.

את אשר עם לבבי בדבר בתי-הספר-לרבנים הנה הגדתי, וגם מה שאני חושב על הבנק הלאומי אני מציד לכם.

מאמין אני, שסוף-סוף הבנק יסד, אף כי אולי לא בקרוב, כמו שמדמים אחרים. אין לך דבר העומד בפני הרצון. ואם העם כולו ירצה בזה, בודאי ישיג את מפתחו. שקל

ושקל יצטרפו לסכומים גדולים, ואחרי השקלים יבואו המאות והאלפים – והאוצר יוסד. וכמו בדבר עושר היהודים בכלל, כן גם בדבר הבנק הלאומי בדאי גיומו ופליגו הרכה. אם יהיה באוצרו מליון אחד – יאמרו הבריות, שיש לנו חמשה מיליונים, ואם יהיו חמשה – יאמרו עשרה, ואם יהיו עשרה – יאמרו מאה. והעושר המדומה שלנו הן בכל הזמנים הביא לנו נזק רב. דבריימירעמנו יורוני, כי חלק גדול מן הגזירות והפורענות שבאו על ישראל לא באו אלא מפני תאוות-הבצע של דיני גזרות. עשו דע תמיד, כי יעקב יכפר פניו במנחה, ובשכיל זה עשה מה שעשה. ומי ערב לנו, איפוא, שאם יהיה אוצר לאומי לישראל, לא ימצא איזה אושרדפן או פחה בפרס ומאזקו ובאריצות אוצרות, שדצה ליהנות גם הוא מן הקפיטל העברי ויגזור גזרות ויתוק חקים כדי שהיהודים יתנו כופר נפשם? אומות-העולם הלא חשבות במעות עד היום, כי צרת הפרס של כל איש יהודי היא גם צרת הכלל ומצוקת לבם של היהודים במדינה אחת עוד גם עתה, כמו לפני, ננעת ללב כל היהודים בכל הארצות. והאם לא ימשוך האוצר הלאומי שלנו – אשר, כמובן, ידעוהו אומות-העולם עוד יותר אולי מאשר נדעוהו אנו בעצמנו, שדרי אין עתה סדחת אצלנו, ובשפה אחרת. שפת העמים, אנו מדברים אל עמנו, וכל מחשבותינו, אף אלה שלא יתקיימו, כל תחבולותינו וכל מאויינו אנו מביעים בלשונם – האם לא ימשוך אליה האוצר הזה את עיני כל צוררי היהודים בארבע כנפות הארץ?

על מדוכה זו יושב אני זה כמה ושואל לעצמי: מה טוב לעמנו – ליסד את הבנק הלאומי או לחדול? מצד אחד, בדאי נצרך לנו מוסד לאומי כזה, אבל מצד אחר, הנה הפרסום של בנק כזה יכול לגרום לנו הפסד מרובה. יש פנים לכאן ולכאן ואיני יודע להבריע.

ובכן אני מציע בזה את שאלותי וספקותי לפני אחד העברים, הקוראים עברית, ומאד מאד אתאווה לדעת, מה דעתכם אתם, חביבי הקוראים?

XI.

עולם הסוף למחצה.

תחתונים אמנם לא עלו למעלה; האדם, כמלפנים כן היום, אולי גם למרות חסצו, הוא קצוץ כנפים, זוחל בעמק עכור, באין לו אפשרות להתנשא מעלה-מעלה, וכל ענינו סובבים הולכים מסביב לה. אני הפשוט והשפל שלו.

אבל עליונים ירדו למטה; ירדו באופן גם ומשונה – לא ירדו, אלא נפלו. נפלו משמי מרומים ישר למבוז של השוק והשקעו את עצמם עד צואר במי-מרמנה; הם מפרנסים בידהם ורגליהם, תוצים עד צואר במים ההם ובקול נחר יקראו: סוד, סוד, סוד, אליו, יהודים רחמנים בני רחמנים, עשו עמנו עסקים, תנו לנו פרנסה, פרנסות!

הנה כי כן, תביבי, באה ונדיחה: ירדה השכינה למטה מעשרה, ממש אל העולם השפל, ותהי מדרם לכל סוד ומכר ותשמש של חול לכל חנוני ולכל שק של דינרים. הכל פשוט בתכלית הפשטות בימינו הפשוטים האלה. הרבנים בישראל, יושבי על מדין, הי-פמישים החזקים, עמדי התורה, עושים את תורתם קידום – או יותר נכון: תרימל – לקבל שכר הרבה, לשבת בדיחות מיוחזות, להתרחץ במעונות-הרפואה, ועל כולם לעשות שדוכים טובים, להתחתן בעשרי הקהלה ואפילו אם הם בורים ועמי-הארץ ובווי-משפחות... והרביים הצדיקים, המרחפים בעולמות העליונים, במרומי ארץ קץ, וכל היום שיח ושיג להם עם פמליא של מעלה, – הקדושים האלה, אשר, לפי ראות עין, הם כמו "לאו מעלמא הדין", עושים עתה סתורה בקדושתם, נעשים סוכנים וסרסורים לחברות שונות ומרמים את הגלם על שלטי "חברות האחריות" לחיים ולמות... האם לא יכאב לבבך, תביבי הקורא, למראה אנדרולימסא זו?

אנכי – אודה ולא אבוש – לבי על דוי למראה היידי המשונה הזה. צר לי לראות, כי ספו גם תמו אצלנו אנשי-הרחח, שביום טובה וביום רעה היו מעמידים את רוחניותם ואצילותם לעילא ולעילא מכל השבועות השוק והחנות. מעודי לא הייתי ממעריצי "הרבנות" התקיפה והרביזת הקדושה, כי יש שהקדיחו "עמדי התורה והזרדה" האלה את תבשילם או מלחו אותו יותר מדאי... ואף-על-פי-כן נעים היה לראות רב תקף בדעתו, שדע את ערכו וערך תורתו ולא נתן על זכותו אפילו כמלוא נימא, לא דבר חלקות ולא עשה חנף להתקשים שבקהלה, לראשי-בריוני, להעשירים החדשים ועמי-הארץ; לא דסדס בשכרו ולא פחד כל היום, שמא ימעיזוהו חלילה: לא בקש שדוכים לבניו ובנותיו

עם חייסם שנתעשרו מספולתן של מכנסים, או עם מוכסן גם, אלא השתדך עם רב שכמותו, עני כמותו, אבל מוחם ובן-תורה כמותו; בקצור, הוא היה "דל גאה", אציל חזני שידע את ערכו. ואמרו מה שיאמרו על הרביות, הלא בכל חסדנותיה היתה "אצילות דקדושה", שאצלה "מקדושתה" על ההמון הרב, ואף על עשייתו! מוב היה לדעת, שעוד יש "קץ וזית" בעולם היהודים, תהיה מאלנא או "לזבאביך", ששם אין "הגביר המוחם היותר גדול" ... ונעים היה להרגיש, שעוד יש בעולם-היהודים "דברי-מה", שהוא גבוה למעלה – ממאת אלף במזומנים ... כעת גם זה אין, אין מוחם יותר גדול מן "הגביר ואין דבר גבוה למעלה ממאת אלף במזומנים" ... ידה השכינה למטה, למטה ... ותחללה.

ולא במספרים נעשה דבר זה. בקולי קולות מכריזים על זה, בראש הוסיח, במכתבי-העתים; יחד עם המדעות המבטחות כל טוב, כל שבר וכל "תח", ורפואה שלמה למחלות נסתרות, – תמצאו מדעות מ-בנן של צדיקים, וגם מצדיקים עצמם, כי נתנו סוכנים לחברות שונות של אחריות ובלא אחריות' ...

לסנים קבלו אבותיהם "סדיונות", הורידו את השפעי על-ידי צנורות מן הספירות העליונות ונתנו הבטחות על "בני, חי ומזוני". ועתה נשתנה הסדר, הצנורות נסתמו, השפעי נפסק, ההבטחות שנותן הצדיק, כנראה, אינן מעילות כלום, ובגדים ובגדי-בגדים של הקדושים האלה מקבלים אחריות ונותנים שמרי-במחזן כתובים וחתומים ביד צדיקים אחרים לגמרי, בידי ראשי התורה הספרותית, הרסית, וכדומה.

כמה נשתנו הזמנים!

ידעת היום, יהודי פשוט, והשיבות אל לבבך, כי כל מה שיש לו ערך כל שהוא בזיוע: תורה, "ראת-שמים וחסדות" – את הכל תמצא בחלק המדעות. אל תגלו ל-מקום-תורה ולערי מושב הצדיקים – כל אלה למותר; די לך לעיין בחלק המדעות שבהעיתונים, ותמצא שם גם את הרבנים, גם את הרבנים, גם תורה וחסדות – לא יחסר כל בו, כל מה שצריך ליהודי בימים האלה. הגל ברקלאמה, והגל מרקלאמה, הפך בה הפך בה דכולא בה.

ומבלי משים נתחל להביט על כל מחזות הודים מנקודת-הראות של רקלאמה ... אם רקלאמה של פרנסה, של כבוד, או רקלאמה סתם ...

הנה, למשל, "בתי-ספר של שבת". אל אלוהי אבי, כמה רב השואן, כמה מרובה הרקלאמה וכמה מועפת העבודה!

לסנים בישראל היו בתי-ספר-לשבת בכל עדה ועדה. כל בית-מדרש, כל בית-תפלה היה בית-ספר-לשבת. ממנין "ותיקן" כצאת השמש עד אחרי "המנין השני" בשעה העשירית – למדו תורה ברבים; אחרי "שנת-הצדדים" עד תפלת המגדה למדו, ומ-שלש סעודות עד מעריב למדו; בקצור, כמעט כל יום השבת לא פסקו פומם מלימוד ולמוד.

למדו, אמנם, לא למודים נכבדים, שלומדים אותם עתה, לא ספורים מן „הזקנה יגא“ והדוד „איזואן“ וכדומה, – אלא תנך, מדרש, „עין יעקב“, „חובות הלבבות“... אך בכל אופן למדו. כל הקהלה למדה, והחצי להי' היה גדול הרבה מהחצי לכס'... ואף לא ידעו האנשים המובנים והתמימים אז, שהם עושים גדולות, שהם מחזיקים „בתי-ספר-לשבת“ ועתה, כי יאספו לשעות מספר איזה נערים ונערות וילמדו אותם מה שילמדו – מיעישים עולמות.

זכורני, שבימי ילדותי היה איש אחד בעיר-מגורי (עיר קטנה באחר-מפלכי ליטא), ר' אלעזר אום-טרובסקר שמו. והיה האיש ההוא כפרי, כי דירתו היתה בכפר אחד סמוך לעיר. כבן חמשים היה אז, ו„חזקה“ היתה לו מימי נעוריו על למד „עין יעקב“ בכל ימי שבת וחג לחברה אחת בקהלתו. בבוקר בבוקר, מרס יעלה השחר, היה יוצא מכפרו ובא להתפלל „ותיקין“ והיה מלמד את חברתו עד אחרי „המנחם השני“ ויוצא לביתו. שם היה אוכל בתפוזן את סעודתו והספיק לשוב בעוד מועד, בשביל „להגיד את השיעור“ עד המנחה. ואחרי המנחה היה שב עוד הפעם לביתו. כך היה מנהגו כל ימיו. קץ וחורף, קור וחום, סער וסופה ומטר ומי-מדמנה – לא היו מעכבים אותו. וכך הרביץ תורה ברבים עד זקנה ושיבה. ולא ידע ה„כפרי“ התמים הזה, כי גדולות הוא עושה, כי יסד „בית-ספר לשבת“; ולא ידעו ולא הרגישו גם בני קהלתו, כי „בית-ספר-לשבת“ בעירם. וכמה ר' אלעזר היו אז בקהלתו הקטנה, וכמה כמהו בכל קהלה וקהלה. הדבר היה כמובן מעצמו: בני ישראל המרודים בכל ששת ימי המעשה, לכל הפתות ללמדו וישמעו דבר ה' בשבתות ומעשים טובים. וממילא נמצאו מורים ומלמדים ומטיפים – ולמדו אותם. אמנם, הם לא למדו „כתוב“ – בשבת הלא איראפשר לכתוב, כמובן – אבל למדו בעל-פה דברים גדולים וחשובים, דברים שבלב ותורת-המוסר; ועתה, כשמיסדים באיזו קהלה מעין בית-ספר-לשבת, תוקעים ומרעים וכותבים מאמרים בהעתונים היוזים ובידעונים ובהעתונים שלנו, כאילו מהפכים עולמות, וסוף דבר – שתים שלש בתולות אספו תלמידים ותלמידות אחדים, ושתים שלש שעות ביום השבת מלמדים אותם קרוא וכתוב.

אמיתי, שמאספם תלמידים ותלמידות ביום השבת ומלמדים אותם קרוא וכתוב, ואני מעמד „הנגינה“ על הדברים האלה, כי פה „השאור שבעיסה“ מעם בתי-הספר והם, לפי דברי המיסדים, הוא: מפני שעל-פי-הדין מרודים הפועלים והפועלות בכל ששת ימי-המעשה והמשים מעבודה רק ביום השבת, – ובכן צריך להשתמש ביום הזה בכדי ללמד אותם קרוא וכתוב. אבל סתם מקשן יבוא וישאל: אם כן, אם לחלל שבת בפרהסיא באו, למה להם כל אלה? הלא מוטב שיעבדו בשבת וילמדו כתוב ביום ראשון? ועדיין אני יודע, איזה חלול-שבת גדול הוא ביותר: אם כשנערים ונערות, שהעניות מעבדת אותם על דעת קונם, עובדים על פי ההכרח בבתי-המלאכות בשבת, או כשומרים ומורות עבריים מאספם אותם ברצונם המוב ביום השבת וכותבים ומחללים

קדושת הזמן, ב"ש גל" ובלב שמח? ... לי אומרים: השכלה, השכלה! – אין לך דבר העומד בפני השכלה, ועת לעשות להשכלה הפרו תורתך. לו יהי כן, אבל הלא השכלה זו אפשרית היא גם בזמן א', ומוטב שיהפכו את הסדר ... ומצד אחר, הלא השכלה אינה דוקא כתיבה ... והדבר מוטל בספק גדול, מי הביא יותר השכלה לעולם: אם ר' אלעזר אוסטרובסקר מעיר מגור, שלמד את תלמידיו כמעט כל יום השבת. חובת הלבבות, ספר המדות ו"עין יעקב", או המורים והמוצות, המלמדים עתה בבתי-הספר של ישיבת במישך שלש שעות קרוא וכתוב. ההשכלה לא היתה אז "כתיבה" ולא בקשה הישגית, אלא היתה יוצאת מן הלב ונכנסת אל הלב. ועתה היא מדודה וספורה ומדויקת במדה, במשקל ובחשבון, ומצומצמת בתכלית הצמצום ... ומי יודע, היכן נמצא יהודים טובים ואנשים טובים ביותר: בין תלמידיו של ר' אלעזר או בין תלמידי בתי-הספר לישבת עתה?

ב"תקופת-ר' אלעזר" היו מדברים מעט ועושים הרבה, וגם לא היו מרגישים כלל, שעושים הם הרבה; ועתה מדברים הרבה, מרגישים שאון, ועושים מעט, ולפעמים גם פחות מבעבר, ורוצים, שכל העולם ירגיש וידע את העבודה הרבה ...

כמה יכולנו אז "לחשות", וכמה יכולים אנו עתה לדבר ולכתוב ולהכריז!

אמנם, מה מאושרים אנחנו, שזכינו לחיות ב"עת לדבר"!

אל נא תצחק לי, חביבי! אני יש לי שיטה אחרת בחלוקת דברי-ימינו. החלוקה הנהוגה: מציאת מצרים עד בנין הבית הראשון, מבנין הבית עד חורבנו, מעזרא עד אחרי חורבן הבית השני, תקופת בעלי-המשנה, תקופת התלמוד, רבנן סבוראי, מן הגאונים עד הרמב"ם, מהרמב"ם עד גלות ספרד, מזו עד בן-מנחם, ומבן-מנחם עד זמננו, – חלוקה זו, שבכל אופן אי-אפשר לצמצמה בדיוק, לא מצאה חן בעיני. גם לא ישרה בעיני החלוקה החדשה של מר דובנוב – לתקופת המזרח והמערב. אני יש לי חלוקה פשוטה וישרה מאד. לדעתי, כל דברי-ימינו הם שלשלת אחת של שתי חוליות: של עת לדבר ועת להשות. שתי אלה הן כל ההיסטוריה כולה, ואידך – עת לבנות ועת להרוס, עת לשעת ועת לעקור נטוע וכו' – פירושה היא לשתי העתות הראשונות, זל גמור. ב"עת לחשות" ההישינו ו"עשינו", בנינו, נמנענו ויסדנו מוסדות. ו"בעת לדבר" – דברנו ולא עשינו כלום. צא ובדוק, חביבי, ותמצא, כי כנים דברי יש סדר נכון למשנתי.

ומכל ה"עתות לדבר" – וכאלו כבר היו – עתנו שלנו היא היותר צעקנית ודברנית.

כי, אם קצרה ידנו לעשות ולפעול, יודעים אנו לדבר ולכתוב באופן מאד נעלה.

הנה, למשל, אחינו בבולגאריה, מי האמין, שכל-יך גדולה אומנותם במלאכת הרבור והכתיבה! אמנם יפה כותבים גם אצלנו ועוד יפה מזה כותבים, כידוע, בגאליציה, אבל כולנו יחד, וגם סופרי גאליציה בכלל, כקליפת השום אנו נגד הסופרים מבולגאריה.

שכן קרוב היה בשכונתי, בעל לב רגש חם ומאמץ גדול בכח „האותיות הנדפסות”. ומאז נודע לו, שיש לי מעדומשא עם הכח הגדול הזה, לא היה נתן לי מענה. על כל צרה שלא תבוא בשכונתנו הקטנה או בעולם הגדול: אם השומר העומד על המשמר לא נהג כשורה עם החנונית העניה, או כי ביסמארק נתן דיו אל האנטיסמיטים, או נבלה כי נעשתה בצרפת ושעוריה באוסטריה, – מיד היה זה דופק על דלתי וצועק בקול: מדוע אתה מחשה? כתוב! וידע נא שר העיר, וידעו כל יושבי תבל, כי שעוריה נעשתה... ותמיד היה מסיים באנחה, לאמור: „לו יכלתי אנכי לכתוב! לו יכלתי!”... צריך היה לראות את „האיש הנורא” על פניו, על שאינו יכול לכתוב. בתמימותו ופשטותו דמה, שאילו היה יכול לכתוב, היה באמת מתקן את העולם במלכות שדי. וכל־כך החריד האיש הטוב הזה את מנוחתי, עד שסוף־סוף נאלצתי לעקור דירתי לרבעי אחר, הרחק הרחק ממנו. ודירתי החדשה היתה גרועה מן הראשונה, ואשתי היתה מציקה לי תמיד בדברים ואומרת באנחה: לולא יכולת לכתוב היינו יושבים עוד עתה בדירה הישנה המרווחת. ואני בסתר לבבי ידעתי, כי כנים דבריה, וקנאתי באלה, שאינם יכולים לכתוב כלל. כעת, אמנם, נחמתי על מחשבתי זו, ואני מקנא בהסופרים מבולגאריה וכמו שכני הטוב לפנים, אקרא גם אני עתה: לו יכולתי לכתוב כמדם! – הגע בעצמך, חביבי הקורא: מעשה ברב ורבנותי. יהי בבולגאריה רבי־כולל. ומת הרב ויעזוב אחריו, כנהוג, אלמנה ילדה קטנה. בנהג שבעולם, במקרים כאלה, מוסרים את ה„רבנות” נדונית להאלמנה, אם היא צעירה לימים, או לכתה, ומחכים, עד שימצא גואל להן ולהרבנות ביחד. אבל בבולגאריה לא כן עשו. הם „החליטו” לשלם להרבנות את השכירות מבלי למנות רב חדש כלל. אחרי עבור ההתלהבות הראשונה, באו עוד הפעם לדי מסקנה, כי ברבנות בלבד לא יצאו ידי חובתם וכי גם רב נצרך במדינה. וכמו שלפנים היו פונים בערי־ליטא הקטנות בענינים כאלה אל ה־פריץ, כן פנו עתה בבולגאריה אל ה־פריץ הגדול, אל שר השכלת־המדינה. השר הממונה על ההשכלה הסכים למנוי רב, אלא שלדעתו, ידעת ההירות אינה נצרכת כל־כך לרב, והעיקר הוא – שיהיה הרב צרפתי.

כשאני לעצמי, אין דעתו של השר תמחה בעיני. עד עתה היתה ה־מדינה דורשת רב „אשכנזי”, אך מכיון שיד צרפת עוד הפעם תקיפה, בדיון הוא שתדרוש המדינה רבנים צרפתיים. הצרפתיים בכלל כל יוכלו, והיו ימים, שדגלבים הצרפתיים היו מורי הגימנוזות בשאר ארצות. רב־צרפתי הוא בודאי יותר מסולסל, מעומם ומגוהץ מרב אשכנזי, וכל־שכן מרב רוסי.

ובכן, הדבר אך יצא מפי השר – ושני שלוחי מצוה, צירי הקהלה (כמו שמספר הסופר מסופר), הלכו פאריזה לבקש להם... רב. אנכי – את האמת אני לך – ברכתי. שהחייני על בשורה זו. כי כדבר הזה, כמדומה לי, לא היה בצרפת מימי רבנו תם

ובעלי התוספות ועד עתה, וימי הבינים, כנראה, ישבו לאוחזי שבצדפת בכל הקיפס... עד עתה ראנו ושמענו, שהולכים לפאריז לבקש ענינים אחרים, לגמרי אחרים. הן אמנם קרה, שנשעו צידים לפאריז בשביל לקנות קרקעות... בארץ-ישראל, אבל כי יסעו צידים לבקש להם רב בפאריז - נער הייתי וגם זקנתי ולא שמעתי כאלה. אך אין מקשין על מעשה שהיה. צירי קהלות בולגאריה נסעו לפאריז, בשנת חמשת אלפים תרנ"ח לצורה, לבקש להם רב. בקשרומצאו רב צרפתי, ולעזר לו נתנו עוד אברך אחד - בולגארי, שגם הוא גמר את חקלמדיו בפאריז. ושניהם ביחד ירביצו תורה בסופיה וירעו את עדת ה'.

זהו ספור-המעשה בקצרה, כמו שאני מספר לכם, חביבי הקוראים, בסגנוני הדל. אבל הסופר מסופיה מספר את הדבר בהמליץ. והצפידה בשלשה נטרים תכופים ובסגנון אחד לגמרי: כי אחרי מות הרב היו חושך ואפלה בכל הארץ, ממש לא ראו איש את אחד, ואחרי-כן הגיה להם שביב תקוה... ואחרי-כן ראו אור גדול, ממש כאור שבעת הימים, בהנחן להם רב צרפתי. והמעט להם המאור הגדול הזה, כי עוד כוכב אחד דרך מעקב יופיע על שמי בולגאריה, הוא העוזר לרביהכולל. וגם המאור הקטן הזה היה לאור גדול מאוד וקרנים מדיו כמעט לכל תפוצות הגולה. ואגב מספר הסופר לקוראי המליץ. והצפידה גם את תולדות המאור הקטן (לעת עתה!) - הזה. כי הוא נולד בשנת תרל"ג לאביו, אשר לעת זקנתו פנתה לו ההצלחה עורף וילך בלא חמדה לאור באור החיים המאושרים, ואמו הרביצתהו בנאות רשא התורה והיראה ותנהלהו על מי מנוחת החכמה וההשכלה, בעזרת אותה המנוח פלוני בן פלוני. ואחרי-כן בא הנער פאריזה... ואחרי-כן יופיע על שמי בולגאריה להאיר לארץ ולדרים עליה... ועוד ועוד דברים רמים כמו אלה.

ואם יעזור ה' ונלמד גם אנו מאוחזי הבולגאריים לכתוב כהוגן, בסגנון מתוקן, אז אני מציע, שנלמד גם את הכתב המתוקן מאוחזי הייזשלימים, היינו: לכתוב כל שם עצם פרטי באות רבתי בראשיתו. ובאמת היה החסרון הזה עד כה ניכר מאוד. הנה המאור הגדול ר' וספי נכתב בואיו זעירא. הגביר הגדול ה' עכבר בעין זעירא, הגדבן הגדול ס' קשרקשר בקרף זעירא, ויש מעין במולדיש ב-זעירות' כזו. ומה מאוד ישמח לבנו תגל נפשנו בראותנו, כי שפתנו השבה לתחיה התחילה לתקן גם את הדבר הזה. במרכז התחיה, בארץ-ישראל, הרגישו ראשונה את נחוצות התקון הזה, ובהעתן הרשמי של ימית המשיח, בה-השקפה, התחילו בבקר לארעבות אחד לכתוב כל שם עצם פרטי באות רבתי; התחילו, ולכל בני ישראל - אם נדבר בסגנון הבולגארי - היה אור במשפחתם. כי כלום חסר לספרותנו אלא התקן הנחוצ הזה, ועתה, אחרי שגם זה נעשה, מה לו עוד?

ואף-על-פי-כן כמדומה לי, שיש לספק מעט בדבר. בודאי, המאור הגדול,

הגביר הגדול, המשכיל הגדול, הציוני הנלהב, דחובב־ציון האמתי – כולם ירגישו יותר את גדולתם אם יִתַּב שִׁמְם באות רבתי ; אבל מצד אחר, הלא המאור הקטן וכל שאר "הקטנים" גם כן יִתַּבו ככה, וכדי בזיון וקצף... הנה כי כן יודיעו מפרס, כי האדון האחד־שרפן "זיטא", שהוא מתגאה מאד בוא"ז רבתי שלו, מתרעם עתה על שגם רלפון ואשפתא מעידים לכתוב שִׁמְם באות רבתי. ואומרים, שיש בדעתו לצאת ב"מחאה" גלויה ולטסור דינו ליקירי ירושלים. כי, לפי דבריו, יש למשפחת "זיטא" חזקה על זכות זו, ועורך ה"השקפה" הסיג את גבולה. יקירי ירושלים בודאי יחזיקו בידו, והמשכילים שם יחשבו זאת, כמובן, לריב ההשכלה וה"התקדמות" והתודה נגד מורדי אור ושונאי־ציון – יעמדו לימין "הנדרף". והמשפט הזה של "רלפון־זיטא" בטח יהיה "מענין" מאד ויקנה לו שם בעולם, אולי עוד יותר ממשפט "הריפוס־אסתר" בשעתו.

XII.

ממעם הדיקציה של השלה נתנה לי חופשה לחדש אחד מ-מחשבות ומעשים".
 ואתם הלא תבינו, מה קשה ליהודי כמני להיות חדש שלם בלא מחשבות ובלא מעשים.
 את כל הנמנעות שבעולם אני יכול לציר ל, רק לא יהודי בלא מחשבות ובלא מעשים,
 חסרוננו היותר גדול ומעלתנו היותר גדולה הלא הוא – כשרוננו לחשוב הרבה על מעשים
 רבים. אומות העולם הם, אמנם, גם כן בעלי מעשה, אבל מעשיהם מדודים וקצובים
 מראש ויש ערך ותכלית להם: כל אחד אומן באומנותו וחכם בחכמתו, כל אחד פועל
 בדעונו הצר שדחתה לו, ועל-פירוב הם מסתפקים במועט זה ואינם רוצים לצאת מדוגם
 הצר. ומפני שמעשיהם מצומצמים, ממילא אינם גם בעלי מחשבות יתרות. כל מחשבותיהם
 סובבות רק על עניניהם הקטנים, הקרובים אליהם. האומן – על אומנותו, הסוחר – על
 מסחרו, השופט – הפקד, בעל-האחוזות – כל אחד על עניניו. ושאר עתותיהם, הפנויות
 מעבודה, הם מקדישים, פשוט, לעולם-הזה, שגם הוא אצלם לאו מלתא זוטרתא הוא.
 לא כן היהודי. הוא לא יסתפק במועט, בעסק אחד, באומנות אחת; הוא צופה ומביט
 למרחוק, למרחוק, סקר בסקירה אחת את כל העסקים של כל העולם וחושב מחשבות
 הרבה על עצמו, ועוד יותר – על רעיו ומכריו ועל כל העולם כולו. וסוף כל המעשים
 והמחשבות הללו הוא – שעל-פירוב יושבים אנו באפס מעשה ומחשבותינו מבלבלים מרוב
 מחשבות. עד יומנו האחרון סרד הוא היהודי וראשו סבב-סובב כגלגל; ביום לא ידע
 מנוח וגם בלילה לא יישן לבו. מבקש ומבקש הוא תחבולות מתוכמות, איך לעשות
 עסקים חדשים; וכך עוברים ימיו ושניו עד שילבינו שערות ראשו וזקנו, והוא עודנו חולם
 חלומות ומחבל תחבולות. ובכל פעם נדמה לו, כי עתה, עתה נפל על המצאה, עתה
 עומד הוא על הדרך הנכונה, ועוד מעט ויצליח. ובבקר לא עבות אחד, והנה הוא מרגיש
 שתאום, כי זקן הוא, חלש הוא, אין בו כח עוד לצאת ולבוא ולהפוך עולמות, וכה יחלה
 רימות קודם שהספיק להוציא מכה אל הפועל את כל תחבולותיו, ומרוב עסקים לא ישאיר
 אחריו כלום לאשתו ובניו.

ואם תמיד, גם בשעה שעולם כמנהגו נוהג, אין איש יהודי מת וחצי תחבולותיו
 בידו, כל-שכן עתה, שעולם היהודים יצא מגבולותיו, והמחשבות נתרבו באופן שלא שעיהו
 בעל-המחשבות עד עתה.

לפנים בישראל סבבו כל המחשבות על ציר אחד: חנויות, מוכסנות, קבלנות

ישאר עסקים בימי הבחירות והעלמים; התמנות, גבאות והתחנות עם מוחסם בימי העמידה; ודאגת עולם-הבא והכנות ל-עולם-האמת בימי הזקנה. כל איש יהודי, מן הסגל עד הגביר, ראג את הראגות האלה וחשב את המחשבות הללו, כל אחת בזמנה. ההבדל ביניהם היה רק במדרגה. הגביר בקש להתחתן דוקא עם הגאון או עם הצדיק, והסגל – לכל הפחות עם המלמד. זה בנה לעת זקנתו בית-מדרש בחצרו ויסד בה ישיבה וכלכל תלמידים-חכמים, וזה כתב ספריתורה, או התנדב פרכת לארון-הקודש. מחשבות אחרות לא דע אז תחום-המושב.

אבל עתה נשתנה המצב לגמרי. על מוכסנות וקבלנות לא נחשוב עוד, כי נמצאו, ברוך-השם, אחרים הדואגים את הראגות ההן... התחנות עם תלמידים-חכמים ומזהסים ירדה לרחוב הסגלרים, ואיש נכבד ובעל-בעמיו לא יעסוק עוד בענינים כאלה. איש נכבד ובעל-בעמיו ידע עתה, כי יחוס בבית-הקברות אינו שוה כלום, והוא מבקש יחוס בכיס, בהיס. וראגות על עולם-האמת כבר יצאה גם מרחוב הסגלרים ולא נודע מקומה עתה בתחום-המושב...

אפס כי בשנים האחרונות אנו הולכים בגדולות ושמו פנינו ישר אל הפוליטיקה הגבוהה. כל אחד בונה עולמות וחברו מתירבם. ולא עולמות סתם, כמקדם, מעין שי-העולמות הידועים, שאין בהם כלום זולתי מעט דחניות... אלא – עולמות עם בנקים? ואת מי מאתנו אין לכל הפחות תריסר פרויאקטים על דבר התיסדות. מדינה עם בנקים? כי מי מאתנו אינו מבין בענינים כאלה ומי מאתנו אינו מדמה, שהוא בקי וברסמכא ובודאי יכול לתת עצה טובה? –

מספרים מעשה בשני מלמדים, שבאו להרצות בקשה לפני אחד הפקידים, אך לא ידעו את לשון-המדינה והיו מצטערים, אך יציעו לפניו את דבריהם. אבל הפקיד, כשראה אותם, הבין מד עם מי יש לו עסק והתחיל לדבר עמהם אשכנזית. הפריץ מדבר אשכנזית! – קראו שניהם בשמחה – אם אשכנזית, הניחה לי, לי! – התחיל כל אחד צועק לחברו, דחמו מסניו וקופץ בראש.

וענן הבנק עתה מזכירני את ה-אשכנזית של המלמדים ההם. הנה דברנו על ישוב-הארץ, דברנו ודברנו זה חמש-עשרה שנה, וההמון עשה את עצמו כאילו לא ידע את לשוננו ולא הבין את תקותינו. אבל מכיון שהתחילו לדבר על בנק, קופס כל אחד ואחד בראש ואומר בגאון: אם אשכנזית – הניחה לי! –

ומשער אני בנפשי את המון הפרואיקטים, שמקבלים מידי הבנק מ-אשכנזים כאלה... ולמה אכחד? גם אני עבדכם הנני בן אני לעמי, מבין גדול ב-אשכנזית, ובמוד המון פרויאקטים, ויש אשר גם בלבי מתעורר החפץ לקרוא: בבקשה מכם, חביבי הקוראים, אם אשכנזית – הניחו לי! אך לא זאת מגמתי פה. רציתי רק להראות לכם, כמה עשירים אנתנו במעשים,

ועוד יותר במחשבות. ובכן הלא תוכלו לתאר את מצב נפשי, כשנתנה לי חופשה
מחשבות ומעשים לחדש שלם!

להשאר במקומי, ולשבת במנוחה בשעה שהאותיות פורחות באור ומזמזמות באזני-
איראפטר. ולא נשאר לי, איפוא, אלא לעשות נסיעה קטנה בחדש הזה.

צריך אני להגיד לכם - אם לא תדעו זאת כבר גם בלעדי - כי נסיעה קטנה היא
באמת אחת מן ההמצאות היותר טובות של סוף המאה. לכל צרה שלא תבוא, לכל
תקלה וקטטה, בדברים שבינו לבינה או בינו ובין בעלי-החיות, אין סגולה טובה מ-נסיעה
קטנה. היא מד תשנה את דעתה למובי ובעלי-החיות גם כן יתרככו ויהיו נכונים
לעשות הנחה הגונה, והכל על מקומו יבוא בשלום. האימה היתה, שהיו מפילים עלינו
לפנים, כי טלסול הדרך ממעט את השם ואת הממון, - כבר עברה ובטלה מן העולם;
אדרבה, בימינו עתה הדרך מרבה את הממון וביחוד את השם. ובעינינו ראינו כמה וכמה
סודרים, אשר בעקב נסיעה קטנה נתעשרו. עניים ומוקפים חובות יצאו את העיר, ועשירים
ו-בסודים שבו העירה. וכמה וכמה אנשים גדולים ומפורסמים זכו לפרסום רק על-די
נסיעה קטנה. הנה ישב לו בעירו איש פשוט אחד, אשר כמהו רבים, מבלי שידעו אותו
מקרר העיר והוצה, וגם בעירו לא היה מן המפורסמים. ופתאום, ביום בהיר אחד, בחר
בו להיות צייר לאיזו אספה... ובשובו - לא תכירוהו עוד: הוא נתפרסם ונתגדל ושמו
הולך לפניו, וכל באי-עולם יודעים, כי בעיר פלונית יש פלוני בן פלוני...

מקרים כאלה רבו בימים האחרונים. העיקר הוא רק לדעת איך לעזוב דבר ומתי
ואנה לנסוע. הנה כי כן, כבר גמרתי בדעתי לעשות נסיעה קטנה. אבל איה המקום
היותר טוב לבלות בו החדש ימים לעונג ותועלת גם יחד?

כמובן, היתה מחשבתי הראשונה לנסוע לארץ-ישראל. כי, כפי השמועה, שם
הישיבים פחות מאשר בכל התחום ומדברים על ארץ-ישראל פחות מאשר בכל תפוצות
הגולה. ובכלל יושבים בשלחה ובמנוחה איש תחת גפנו ותחת... תמיכתו. ובהשקפה
הראשונה נראה, איפוא, שאין לך נסיעה יותר טובה ומענגת. אבל... הלא תסלחו לי,
הגני בעל אשה ובנות שהגיעו לפרקן, ובעל עסקים עם קרידיט גדול; תל הגני מפורסם
מעט בעולם המסחר, וראו אני, שנסיעה זו תזיק לשדוך, ועוד יותר - לקרידיט.

התכן?

יתכן ויתכן. והדבר פשוט מאוד. כי העשירים, למרות הבטחותיהם הרבות, עד
עתה עוד לא נסעו לארץ-ישראל, וכל הנוסע לשם, אפילו לשם תענוג, הרי הוא
בהזקת עני, יורד או בטלן. ואתם הלא תבינו, מה הוא לסוחר כמוני, התלוי בדעת
סידורו ומלריו, שמץ חשד של ירידה ובטלנות! הדבר נוגע ממש עד נפשי. ומעשה
היה באחד ממכרי, בעל-בית כמוני, ששדך את בתו, ובינתים, בין תנאים לחתונה, גמר
אומ-לנסוע, בעת הפניה מעסקים, לארץ-ישראל, לבקר את הקברים הישנים והקולונות

החדשות. אמר ועשה, והתמהמה בדרך כשני ירחים, ונהנה מאוד מנסיעתו, וכתב אלינו, וגם אל מחותנו, מכתבים מלאים מליצות ועליצות, גם לא נמנע מלהגיד גלוי, כי צר לו להפריד מן הארץ הזאת ומן היהודים החדשים שם, ולולא החתונה, היה מתמהמה בארץ עוד מעט; אף הוסיף לאמר, כי מקוה הוא, שבשנה הבאה, לאחר החתונה, יעשה גם הזוג נסיעה של תענוגי לארץ ההיא. אני שמחתי מאוד על מכתביו וקנאתי בו. אבל אחרי חשב ה-מתנות, יהודי כשר וירא-שמים: קודם שהספיק מכר לשונו מדרשו השיב לו זה את ה-תנאים, כי לא טוב בעיניו להתחתן עם "יודי", העוזב את עסקו וטסע - ה' יודע לאן. ואף בעלי-חובותיו, כשראו, ש-גכנסה בו רוח שמות, חדלו ליתן לו בהקפה ומסרו את שמותיהם לגובינא. בקצרה, לא עליכם, חביבי! הוא נשאר בלא חתן לבתו, בלא סחורה בתותו ובלא קידיש, ועתה הוא מתחרט על נסיעתו, אבל מה שעשוי עשוי. והבריות היפות טיגנות אחריו ואמרות: כך יפה לו! בהתחברך ל-דלפנים תהיה כמזהם. הלא תראו, איסוא, שהדרך לארץ-ישראל היא עוד לעת-עתה בחזקת סכנה, וכל זמן שלא יסעו שמה העשירים, גם בעל-בתים כמוני לא יוכלו לנסוע.

ומתי יתחילו עשיריני לנסוע שמה? שאלה זו נשאלה זה כמה, וכשאנו לבין עצמנו הלא זה כמה מדע גם את תשובתה: עשיריני יסעו שמה בשעה שיהיה הדבר ל-מדה, ו-מדה, כידוע, עושים אחרים. בעדנו, ה-קבצים, עושים את ה-מדה עשיריני פה, בעד עשיריני פה - אדיריני שבחוק-לארץ. את יראת-החממות, שמרגיש היהודי העשיר בארצנו לפני ה-בנקיי האדיר שבחוק-לארץ - קשה לתאר בדברים ואין חגמטה אלא אותה יראת-החממות, שהיה מרגיש לפני המשכיל העברי שלנו לפני ה-חוקמור לסילוסוסיה שבחוק-לארץ... ובעד ה-בנקיי שלנו בחוק-לארץ הלא ה-מדה נעשית, כמובן, על ידי אצילי-העמים. ובכן, כל זמן שאצילי-העמים לא יסעו לארץ-ישראל - לא יסעו אדיריני שבחוק-לארץ, וכל זמן שאדיריני שבחוק-לארץ לא יסעו - לא יוזו ממקומם גביריני פה; וכל זמן שגביריני פה לא יסעו - בעל-בתים כמוני לא יוכלו לנסוע.

בוא וראה איסוא, כמה קשור ומחובר עולם היהודים אל עולם אחר, שלכאורה אין כל שייכות ביניהם. אנכי, יהודי פשוט, תלוי אני בדעת המאריקין פלוני או הגראף אלמוני. ולא רק בעולמי החדשני, במה שרעיתי ובתי ואחותי רוצות להתלבש דוקא בתלבושת בנותיהם שלהם; גם בעולמי הפנימי, בדברים שבלב, בעל-כרח קשור אני ומחובר להם. וכל זמן שהמאריקין והגראף אינם נוסעים לארץ-ישראל - לא אוכל גם אני לנסוע!

ואחרי כל אלה עוד יאמרו, שישראל הוא עם לבדד ישכון! אך שיהיה - והם, המאריקין והגראפים, עדיין אינם רוצים לנסוע לארץ-ישראל. אבל מקוה אני, שאחרי נסיעתו של הקיסר וויל-ה'לם שמה, יתעורר גם בלבם החשק לנסוע. ואם כן יהיה, תביא לנו נסיעתו של הקיסר ווילהלם באמת תועלת גדולה.

הסופרים בהעתון ידי וועלם מקום, אמנם, מנסיעה זו תועלת יותר גדולה. הסופרים האלה הם, כנראה, אופטימיסטים משונים, אופטימיסטים באופן זר ותמוה מאוד, והם רואים ישועות ונחמות במקום שאין כל זכר לישועה ולנחמה. הנה הקיסר ווילהלם נוסע לארץ-ישראל, ולפי דעתם, בודאי כוונתו לטובת היהודים, כי, אם לא, מדוע זו יסע לארץ-ישראל? אנהנו, היהודים הפשוטים, מדמים, פשוט, שנסיעתו היא מעט לשם תענוג, אם רחצי או גשמי, והעיקר – לשם התועלת של האשכנזים הדישנים כבר וישעוד תישבו בתוגרמה. ומבלי להזיח נביא, אפשר להגיד מראש, כי להם, להאשכנזים, בודאי תביא נסיעתו של הקיסר את התועלת המקווה. אבל לנו? – מה לו ולנו? הלאו שלא יעלה זכרנו לסני כלל ולא יחשוב עלינו שם לא טוב ולא רע, ובוזה די לנו. כי מה שדוא יכול להרוס ברגע אחד, ברמיזה בעלמא, הן לא נתקן אנהנו בכמה שנים ובכמה בגנים... ואך שחזק עושים לנו הדיסלומאטים של העולם בדברים גבוהה-גבוהה על נסיעתו של הקיסר ווילהלם והתועלת המקווה ממנה להציונות, ואינם מרגישים את כל הדיסאקטיביזם שבדברים כאלה. מלכי אירופה, כמעט מימות מסעי-הצלב, נסעו רסעו לארץ-ישראל, ועד עתה עוד לא גסה חוקר דברי-הימים לבקש ולמצוא בנסיעותיהם תועלת לעמנו.

לא על זאת אמנם אנהנו דנים עכשיו. העיקר שרצינו להגיד הוא, – שכל זמן שלא נסע הקיסר ווילהלם, ולא נסעו אחריו המון מארקזים וגראפים שונים, ולא עשו נסיעות כאלה למדהי, – לא אוכל גם אנכי לנסוע לארץ-ישראל.

ואם כן, אם לא לארץ-ישראל, הנה על פי המנהג הרגיל אצלנו גוברין יהודאין, צריך הייתי לנסוע, פשוט, לחוף-לארץ, לאחד מ-מעיני-הישועה. נסיעה כזו יכולה להביא לי תועלת הרבה. כי מי שחלה ונוסע לחוף-לארץ, שמע מינה, שהוא עשיר ובעל-יכולת ובעל-נאמנות ובטוח גדול. והלא העיקר הוא באמת לא להיות עשיר, אלא להיות אדם עשיר ולהיות נאמן לקריית. ראשית-החכמה היא – לקחת מזה ולשלם לזה, וכן עד היום האחרון... המצאה יזכה למת בשם טוב בעוד מעט, בעוד ישוב הגלגל. הדיסלומאלי, שדוע מזלזל גורם לו לחיות מעט יותר על הראוי, לחיות אחרי ש-עמד הגלגל, הוא, כמובן, ימות בשם רע... זוהי, בכלל, ההצלחה היהודית בימינו עתה. להצלחה כזו נסיעה לחוף-לארץ מעלה מאוד, כי היא מקצרת את הימים ומארכת את הדיקריים.

אבל מצלח אינני, וגם סה עוד הפעם ירם הדרך לעדי.

וסבת הדבר – חבת-ציון והקונגרס הבולאי.

כי בזילאי נהיתה מעין פרפראות אחרי הסעודה, מעין נאכקורי לחול-ישראל הנוסעים להתרפאות בחוף-לארץ. ומטעם הזה יפה עשו ראשי-האספה, שקבעו בימים האחרונים לחודש אינווסט, בעת ה-נאכקורי. אבל מן הצד השני, הנה אז היא תחלת

הסתיו, תקופת הפרעון של כל מיני שמידה. ומי ימנה ומי יספור את השמחות, שזמנם קבוע לימי 16-18 אוגוסט? העת ההיא מובה אך לאלה, שעדיין אינם יודעים בעצמם, כי גנונים הם ל-שמידה ומתי יהיה האות הזה, והם מדמים במעות, כי מצבם איתן; או לאלה, שכבר יצאו ב-מחול זה וכבר עשו מה שנהוג לעשות במקרים כאלה, והם מבליים את עתותיהם במנוחה... אבל חנוני בינוני כמוני, שכל יום ויום זמני הוא, מוכרח לשבת על מקומו בימים הנוראים ההם, ובכל רגע ורגע להכין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה. הנה כי כן, אם אמרתי לנסוע לתוך-לארץ ולבלתי סר לבזיליא לימי האספה - לבי יכני על זה; ולהתמהמה בתוך-לארץ הרבה, עד האספה בתודש אלול - תעתי לא תרשני. ואף גם זאת: ירא אנכי, שמא יחשדוני חלילה במה שאין בי, והבריות יאמרו עלי, כי באמת איני חולה ואיני עשיר וכל עיקרה של נסיעתי לא היתה אלא בשביל בזיליא. כי יש עתה, בעונותינו הריבים, הרבה כאלה בתברתנו, שהם מתביישים להגיד, כי נוסעים הם לבזיליא, והם מתחלים ונוסעים למענייהושוועה כדי שיוכלו ללכת אחר-כך לבזיליא כמו בהיסחיהדעת...

ובכן נסגרו בעדי כל הארצות ומכרח הייתי להשאיר בארצי.

והנה עלה בדעתי מתחלה לנסוע בימי חופשתי אל איזה רבי, בשביל לתהות על קנקנו ולדעת מה דעתו בדבר ישובי-לארץ והצינויות. לפני איזו שנים היתה מדה לגסוע לרבנים. ואחד מסופרינו התאזר אז חיל ושרה לסבב על מאה רבנים ואחד, בכדי לבקש היתר להאי ענונה עלובתא, דמתקריא ארץ-ישראל. והרבנים התגדרו בקרחתם ובגבחתם ולבסוף נסו לכוחא דהיתרא. אחדים, אמנם, התהירו על זה אחר-כך וחזרו בתשובה... ואחרים התביישו להגיד, שמתחרטים הם. וההזתר עוד עתה מוטל בספק גדול...

עתה תולדה מדה חדשה: לנסוע אל הרבנים. ברסיה נסו איזה מחובבינו הנלהבים להכנס עמדם בדברים - ולא הועילו כלום. אבל בימים האחרונים התחילו לספל בזה אודני שבחין-לארץ, הרבנים המנוסים. הם נסעו מרבי אל רבי ומצדיק לצדיק, והנה עוד הפעם כאותו המעשה בהרבנים: מצד אחד, בודאי כבוד קדושתו רמז להיתר-ישמחו הדוקטורים ויהיו גנונים להעמיד רבנים וצדיקים גם בהקולונות העתידות, ויהי ששון ושמחה במחנה הצינים. ומצד אחר אומרים במחנה החסידים להדום, וחם וחלילה ל-הרבי גם לחשוב כזאת. והשמועות סותרות ומכחישות זו את זו, וכדאי היה לבררן. ומטעם זה אמרתי לנסוע אל הצדיק.

אבל אחד ממכרי, חובבי-ציון וציוני נלהב ביחד, השיאני לנסיעה אחרת. לפי דבריו, הרבנים והצדיקים הלא סוף-סוף שלטו הם, ועוד יהיה סיפק בדינו לגמור עמדם את חשבוניתנו כאשר ירוח לנו מעט. ומלבד זאת, הרי אינם נראים ואינם מסוכנים כל-כך כמו שנדמה. אם יסכימו - מוטב, ואם לא, נתקיים גם בלעדיהם... מה שאין כן ה-מוסמכים הגדולים של אומות-העולם, שדבריהם ממש כדברי-האורים לנו והם פועלים

ביחוד על הציונים הצעירים, הרבה יותר מדברי הצדיקים. עוד זוכרים אנחנו את השאון, שהקים הסופר יז'אקובי במאמרו; הוא הלא אינו עוד מאור הגולה, ויש גדולים הרבה ממנו. לעת עתה שמענו רק תת-דעתו של קארדינאל אחד ושל הסופר יז'אקובי. והלא קארדינאלים רבים וסופרים רבים באירופה, ופרם נדע מה דעתם שלהם?

אודה ולא אבוש – הגיד לי מכרי זה – כי תמיד אני שרוי בפחד, ובכל יום ויום, בשעה שאני לוקח עתון בדי, לבי מתפעם מראה, שמא אמנא שם את דעתו של אחד מן המפורסמים שבגדולי העמים על תנועה זו. ובזכרי את הפעולה, שפעל יז'אקובי במאמרו, תסמי שערות ראשי, סן ואולי ימצא חלילה חברים לדעתו בין המפורסמים של העמים, הלא עוד לא שמענו את דעתו של זולא, איבסן, זורמאן, הויפטמאן, הגראף מולסמו... ומה נעשה, חלילה, אם, למשל, הגראף מולסמו יתנגד לדעתנו – כלום יכולים אתם לישער בנפשכם את הרושם שיעשו דבריו? ובכן – סיים את דבריו – עד שאתה מספל בריבנים וריבים, תן לבך על הגדולים ההם, הנכבדים לנו הרבה יותר.

בשענותי בדברי חברי מצאתי, כי דברים של טעם הם וכדאי לתת לב להם. ובאמת הריבים החדשים האלה, הצדיקי וחסידי אומות העולם, נכבדים לנו מאד. כי, אם מולסמו דורש, למשל, בגנאי הנשואין, אף-על-פי שדבריו נשמעים במתנה העברים, סוף-סוף אין הולכין אצלו לשאול: זו אסורה או מותרת? אבל אם ידחיש בגנאי של ארץ-ישראל ראסור שיבת גלויות, כדאי יעשו דבריו רושם עלינו. וכן זולא, הויפטמאן וכי.

והנה לבקש את זולא – איני יכול, כי בימים האלה אין איש יודע את מקומו; את הויפטמאן, איבסן ושאר בעלי המהלך החדש – מניח אני לסופרינו הצעירים שבחוקי-לארץ, כי הם יותר מסוגלים להבין את לשונם של אלו. אבל מולסמו... אולי באמת טוב ללכת אליו ולתהות על קנקנו? –

ובעוד אני עומד על פרשת-דרכים ודן עם עצמי לאן: אם לסאלנא וסקווידה או לאסנאיא-פוליאנה? – והנה עבר החדש, חופשתי כלתה, ועלי לעמוד שנית לפניכם, תביבי, ולשמשכם במחשבותי ומעשי.

=====

XIII.

הלא תזכרו עוד, חביבי הקוראים, מה שהודיתי לפניכם בחוברת הקודמת, כי גם אנכי מאלה האומרים: אם אשכנזית הניחו לי. ראשי מלא המון פרואיקסים והצעות שונות לאושר עמנו, וגם אני, ככל אודי המופרים, ואולי גם הקוראים, בסתר לבבי אדמה, כי לו עמי שומע לי, רק לי, לעשות כעצתי, כי עתה כבר בא משיח, וכבר נפטרנו מכל הצרות, וכבר היינו מאושרים. אלא שעד עידן ועידנין הסתרתי את עצתי בחובי, כי נראה לי, שאין עוד הדור ראוי לכך ועוד לא הגיעה עתה להתגלות.

אחרים, אמנם, לא ימתינו כל-כך; אחרים יש להם -עזות דקדושה, ולא יחשבו הרבה, אם מסוגלים הם להיות בעל-עצות, אם יש בהם הכשרון לדבר בקהל - וידברו. דברו במקום שרק יש אפשרות לדבר, ילכו לאספות, יתוו דעה, ובכלל, יעמדו במקום גדולים, לא רק לראות, אלא גם להראות. ותופעה, חביבי, מהניא, מאד מהניא, ויקר מכל: מחכמה, מבינה וגם משם טוב - מעט תופעה. בימינו אלה נחוצה מאד מעט תופעה. ואנכי - אגלה לכם בלחשה - יותר בעל-מחשבות אני מבעל-מעשה, ויותר בעל-מעשה מבעל-דברים. אני תושב ותושב, ובמחשבותי הכל טוב ויפה ומסדר כהוגן, מחשבה למחשבה ומשפט למשפט, ממש כחרוזי פנינים, ואני מתאר בנפשי, כי כה וכה אדבר ואציע, והכל ישמעו, והכל יבינו, והכל, כמובן, ישבעו נחת מאמרו המתוכננת. כשאני בא לדבר - הם! ... מתאדם אני כבתולה ותושב בלבי: הפעם, רק הפעם עוד דברו אחרים, ואנכי - הן עוד יש שהות לדבר.

בדאי ובדאי עוד יש שהות, כי עת לדבר עוד לא עברה, וכפי הנראה לא במהרה תעבור. ואף-על-פי-כן, בסתר לבבי איני יכול להצדיק את עצמי על שגם שנה זו, תור-הזהב לדברים, עברה עלי בשתיקה. ההגדה מספרת, כי, דימוסתינס היה מטבעו כבד-פה, אבל זריהדפנה של תימסמוקלס לא נתנו לו מנוח והוא גמר אומר להיות "דברן" כמהו. מה עשה? - קלף פיהו חצץ וקצא אל שפת הים ושפך את שיחו לפני המים והאבנים. תהלה לאל, הדימוסתינס שלנו אינם נוקקים לנסחנות קשים כאלה. לא אל שפת הים הם יוצאים, אלא נכנסים הם להאספה הראשונה הבאה לידם וצועקים ככזובים... אמנם, השומעים שמים לשעמים מך באזניהם, אבל הם, הדברים, אינם ממלאים פיהם חצץ. הם מדברים. והאמת נקנה להאמר, כי יש אשר גם ידברו כן. ואם בעינינו אחרים, למרות השאון הרב, עוד לא עשינו חיל, הנה בחכמת-הדבור השגנו שלמות גדולה.

הפלא ופלא! אך הצלחתי ללמוד בזמן קצר את התורה הגדולה הזאת? הן לא בירישה באה לו. אבותינו הטובים לא היו דברים כלל וכלל.

אזכרה את ימי ילדותי, ועל זכרונות יעלה מחזה של "עכוב הקריאה". הלא תדעו, שעל כל צדה שלא תבוא בקהלה: תקלה וקטטה וריב משפחות, לקיחת אנשים לצבא, מסם וארטנויות וכדומה, – מד היו מעכבים את הקריאה בבית-הכנסת. המעכבים היו עולים ועומדים אצל ארון-הקודש ולא היו נותנים להוציא את ספרי-התורה. והקהל, שהורגל באלה, עומד ומתירש. "רגל הזהב" בכותל המזרחי היה לוקח איש-איש את "חמשו" בידו, לעבור על סדר השבוע, "שנים מקרא ואחד תרגום". ואחריהם היו עושים כן גם שאר ה"ספסלים". ובבית-המדרש השלך הם, אין דובר דבר על העכוב. רק זמזום דק נשמע בבית-המדרש, זמזום של "שנים מקרא ואחד תרגום". ואם זעיר שם זעיר שם, מן הספסלים האחרונים שמעבר להבמה, או מן המסדרון, היו נשמעים דברים קשים ומבטאים חזקים, מפי סגדלר או חיים, לצד הכותל המזרחי – לא היו משביתים את המנוחה ולא היו מפריעים את ה"שנים מקרא ואחד תרגום". היתה עוברת שעה אחת, שתיים, כל המתפללים כבר כלו לקרא סדר השבוע, והמעכבים גם כן גלאו לעמוד על הבמה. – ובכן היה קם הכותל המזרחי ונכנס בדברים עם המעכבים, והיו מחלישים, כמובן, שבערב יתאספו לאספה.

ועל זכרונות עולות גם האספות. מתחלה לא היו מוצאים הנאספים כל דברים, לא היו יודעים במה להתחיל ובמה לסיים – והיו מתחילים בדברי תורה, מענינא דיומא ופרשת השבוע. לאט לאט היו מתקרבים אל הענין, ובחצי שעה היו גומרים אותו, אם כה או ככה, בלא יושב-ראש, בלא מזכיר, בלא "נשילת רשות" לדבר, בלא "פרוטוקולים". ביהוד – בלא דברים.

ואני משער מה היה, אילו היה עכוב-הקריאה נהג עתה – ואספות אחריו! אני משער בנפשי את הישאון בבית-הכנסת, את הדברים והמדרשים... הן גם בכל אספה ישל מהדבכך, אספה של שלשה נאספים ומחצה, אין קץ לדברים, והיושב-ראש אינו מספיק לחלק את ה"רשיות", והמזכיר – לכתוב את פרטי ההצעות. כמדומה לי, מתוכחם על הישג ראשתקד – ומרגליות נושרות מפהם!

צריך אמנם להודות, שהדבור כשהוא לעצמו גם כן יש לו ערך. ויהי האדם לנפש דהו, תרגם אונקלוס: "לרוח ממללא". ואנחנו כולנו מודים, שאנו עתה "רוח ממללא"... הנה, למשל, המגידים, או כמו שאומרים עתה – "מסיסים". זכורני, שבימי עלומי היו המגידים הגדולים, המפורסמים, יקרי-המציאות. המגיד מוילנא, המגיד ממינסק, המגיד בקלם – אלו היו המפורסמים בכל התחום. ועתה? – בכל אשר נעף עינינו נראה "מסיף מצוין", וציצו דברים מעיר ועיר ממש כעשב השדה. כל גליון וגליון של העתונים העבריים מביא לנו רשימה של מסיסים מצוינים. וכמה יש עוד, שבעותינו הרבים לא נודמן להם קריסטופרנס ולא זכו לפריסום! ואת כל החיל הזה עשו לנו השנים האחרונות.

כי מאז התחילה התנועה הלאומית, התחילו להתאגד לאגודות ומתאספים לאספות ומתוככים ולמדו לדבר. ומחדרי האספות יצאו לדבר על הבמה בבתי-התפלות, ומבתי-התפלות – לכל במה ולכל קתדרא. ידעו נא זאת אלה האנשים החדשים שלנו, הציונים מאתמול, המבטלים בכלל את ה"חובבים" הראשונים, ידעו נא, כי את חכמת-הדבור למדו מהם, מן החובבים הראשונים, ויחשבו להם, לכל הפחות, זאת לצדקה. כי לולא הם, הדברים הראשונים, מי יודע אם יכלו הם, המדברים עתה, גם לפתוח את פיהם.

איך שידה – הכל מודים, שהשגנו בשנים האחרונות שלמות גדולה והצלחה מרובה בחכמת-הדבור. ובזכרי, כי שנות הזהב האלה עברו עלי בשתיקה, במחשבות, ומפני ענה יתרה לא נסתי כוחי בדבור – בזכרי זאת, לבי עלי דוי, ולא על כבודי אנכי מצטער – חלילה! מי זה ישים לבו עתה לקטנות כאלה! – רק על ההפסד הכללי, שהגיע מזה להעם כלו, אני מצטער. כשאני לעצמי מה אני? – אבל הצעותי, הצעותי! כמה מרגליות טובות אבדו מתוך הקהל, וכמה פרואיקטים מצוינים עבר זמנם ונתפגלו...

ואולם מה שעבר עבר, ומכאן ולהבא החלטתי לתקן עותתי ולהתגלותי. אאזור-נגבר חלצי ואשאל מעט "עזות דקדושה" מן... אחת היא ממי... מן הדברן שאמצא ראשונה באספה הקרובה. ותקותי חזקה, שכל "אח ורעי, שלא ילוה לי בשעת דחק אפילו פרוטה אחת, לא ימנע את הטוב הזה ממני. ואז אדבר ואציע ככל אשר עם לבבי. אבל המכסה אני ממך, חביבי הקורא, את אשר אני אומר להציע?

אמנם, הצעתי לא במודי נתישלה, אלא הבאתיה כמו שהיא מרחקים, מארץ סינים. אתם תדמו, כי רק כן יצירמוניות יפות וגמוסים משונים מביאים מארץ סינים – טעות היא בידכם! גם עצות טובות אפשר להשיג בארץ-הפלאות ההיא, ובזול. ולעת כזאת, שהדרישה לעצות טובות גדולה מאד ורבו הקופצים עליהן, – סוחרים מנוסים כמוני, היודעים עת לכל חפץ, מביאים סחורה כזו מרחקים. לא מאירופה, אלא מקצה המזרח. אירופה כבר נתנה לנו את עצותיה... ובכלל כבר נתנה לנו כל מה שיכלה לתת. ועתה, אם תאות לתת לנו גם את ארץ-ישראל, מוטב, ואם לא – הרינו מבטלים אותה כעפ"א דארעא, ועצות טובות ודברים של מעם נבקש... בארץ סינים.

בדאי תדמו – "בנק"! שהרי ארץ סינים נעשתה עתה מרכז לכל המבקשים ליסד בנקים ולהשיג קונצסיות. אבל טעיתם. הפרואיקט שלי אין לו כל עסק עם התורה החדשה של בנקים. הפרואיקט שלי, ככל דבר גדול, פשוט הוא בתכלית הפשטות, ואינו אלא זה: הסינים, כידוע, יש להם כל הסגולות והתנאים הנצרכים בשביל לחיות עם גדול וחזק: ארץ רחבת-ידיים, שלא יחסר כל בה, ועם גדול ורב, בעלי-כשרונות, שזנא עצלות ושכרון ומסתפק במעט. ואם נראה בכל זאת, שהם יורדים מטה-דמטה, אין זה אלא מפני קלקול אחד גדול שיש בהם: – קולטורה של אבות. הקולטורה של האבות, כידוע, היא היסוד העיקרי בדי העם הזה. הסינים מתגאים באבותיהם, מתימרים כנגדם ודבריהם

קדוש הם להם. ובכל אופן לא בנקל יוציאו את הישן שנחלו מאבותיהם מפני החדש הבא מן החוץ. וכמו שאומרים באירופה, קלקול זה הוא שהיה והנה בעוברים. וכמה יגיעות כבר ינעה אירופה להתציא מלבם את המדה המנונה הזאת – ולא עלתה בידה. בחרב דם למדו את הסינים דעת, בכלי-תותח של קרופ וכדומה – אבל לשוא. הסיני קשור ומחובר לידידות אבותיו, ולא יעזבנה.

וסה הוא היותר, שעליה תלוי הפרואיקט שלי.

כמדומה לי, שכלי-תותח של קרופ ואבק-שרפה בלא עשן למותר הם כאן. ואילו מסרה אירופה את המיסיון הזאת לנו, אז היינו ממלאים אותה בלא כל אלה ובלא התנאות יתרות.

על כשדוננו לדבר זה אפשר להעיד את העד היותר נאמן – את הנסיון. עוד לפני דור אחד הייתה הקולטורה של האבות אצלנו חזקה מאד. מנהגיהם והליכותיהם של אבותינו קדש היו לנו. ובמשך דור אחד שנינו את הדבר מן הקצה אל הקצה. ואילו כמו כיום אבותינו – לא רק אבות-אבותינו – מקברים, לא היו מכירים את בניהם.

ובכן, בכדי להוביל גם את הסינים בדרך ההשכלה, בכדי להשכיחם את הקולטורה של אבותיהם, צריך רק להושיב בכל עיר ועיר – כמו שהושיבו לפנינו בקולוניות העבריות בארצנו. בעלי-בתים למופת – מחדשים עבריים למופת, והם ילמדו את הסינים, איך שוכחים ידושת-אבות בנקל וקורעים בבת-אחת את הקשר עם העבר. איזו מאות ממונים על מבס הייש (אקציוניקים בלעז) ואיזו עשרות תלמידי בתי-הספר-לרבנים – ודי. במשך זמן קצר ילמדו הסינים מהם את התורה הגדולה הזאת, לאושר עמם וארץ-מולדתם. אדמה, שהצעה זו תמצא חן גם בעיני אלה, שלא יסכימו לישוב ארץ-ישראל ויבקשו לעמנו מיסיון בארץ-העמים.

ממילא מבין, שהדבר עוד לא נתברר כל צרכו ועוד פרטים הרבה יש בו הצריכים עיון, אבל בכלל הוא כפתור ופריח. ובהיותי מעיין בו לתקנו ולשכללו, למדתי לדעת את דרכי הסינים ומעשיהם בזמן הזה. והנה בין המון המוסדים החדשים, שיסדו בשנים האחרונות, מצאתי, לשמחת לבבי, אחד, אשר בדומה לו היה יכול להיות לתועלת גם לנו. ואם באים אנו להעניק להם משובט – מדוע לא נקבל את המשובט גם מהם?

וזה הדבר.

אחרי המלחמה עם יאפונדה ואחרי החלוקה הראשונה של ארץ-סינים, נתיסדה שם הברה חדשה, שמטרתה היא ליסד בתי-ספר של בושיה בכל רחבי הארץ הזאת. בתי-ספר כאלה בכלל היו מביאים תועלת גדולה לעולם. צריך שילמד האדם להתבסס. יותר מן האדם הפרטי, צריכים העמים ללמוד חכמה זו. כי העמים, גם החתר גדולים וטובים, אבדו לגמרי את הכשרון הזה והם עושים מעשים מכוערים לעיני השמש, ולא יתבוששו.

ובדבר הזה אנו ממש ההפך מכל העמים. בנהג שבעולם, כל העמים מדקדקים מאוד בעניניהם הפנימיים, כל אחד רוצה להתהדר לפני חברו במעשיו הטובים לעמו, כל אחד מתאמץ להיות צדיק וישר וצנוע בכל הנוגע לעמו, והעדר הבושה נראה רק בהליכותיהם עם העמים האחרים. בענייניהם הכל מותר, בענייניהם כל מאן דאלימ גברי וכל מה שאפשר לקחת באיזו דרך שתהיה – לוקחים, מבלי להשגיח על מה שיאמר שכן פלוני... ואנחנו – ביישנים גדולים אנו דוקא במה שנוגע לענייניהם, כי מתביישים אנו גם מפני גוי קטן, גם מפני משרתנו ושפחתנו מן העמים – ואין אנו מתביישים רק מפני עמנו, מפני אחינו העברים...

צריך עליכן, שילמדו היהודי להתבייש מפני עצמו, מפני בנו ובנותיו, מפני אחיו ועמו, ביוחד מפני אחיו ועמו.

את התורה הגדולה הזאת הבינו הסנים – ויסדו בכל רחבי ארצם בתיספור של בושה, שבהם לומדים התלמידים לדעת את כל הבוונות, שמבלו בני עמם בשנים האחרונות, אחרי מלחמת יאסוניה, והם לומדים להתבייש איש מפני אחיו על כל החרפה שמצאה את עמם.

ומי יתן ויסדנו גם אנו בתיספור כאלה בכל תועם-המושב, ולמדו המנדרנים הגדולים והקטנים שלנו, מנדרנים מכל המדרגות, את התורה הגדולה הזאת: להתבייש בושה לאומית...

וקודם כל הייתי מיסד בתיספור כזה – בקובנא. כי המנדרנים שלנו בעיר זו, לפי דברי הסופר בהמליין (161–168), כמעט אינם יודעים בושה.

הגע בעצמך, חביבי הקורא: הנה נתאספו להתייעץ בדבר מזכרת-להגאון המנוח ר' יצחק אלחנן ספקטור ז"ל. כמדומה לי, שמן הדין והיושר והנימוס צריך להקים שמו על מוסד לפי רוחו. המוסד היותר טוב, ברוח עמנו, היה, כמובן, להוציא לאור את כל ספריו וכתביידו ולמכרם בזול, בכדי שיהיו מצוים בכל בתי-המדרש ויהיו שפתותיו דובבות בקבר. אבל אלה אפסירופסידהעיר, הדואנים לזכרונו של הרב, אינם מוצאים חסין בזכרון כזה, כי כמו שהודו בפומבי: "יהודים יש לנו די והותר". ואין לנו כל צורך בהרחבת דיעת היהדות.

ובכן, הזכרון האחד, שעשתה לעתידתה עדת קאוונא לשם רבה המנוח ז"ל – הוא: כי "יהודים יש לנו די והותר".

אבל האמת נתנה להאמר, שלא בני-קובנא בחכמתם המציאו את הפתגם הזה, כי שגור הוא בפי כל עשירינו. יהודים יש לנו די והותר, ואין רע, אם מתי-מספר מהם יגועו ברעב; יהודים יש לנו די והותר, ואין רע, אם מתי-מספר מהם ינחו לארצות רחוקות ושם יפסו ברעה ויגון; יהודים יש לנו די והותר, ואין רע, אם כמה וכמה מהם יגדלו ללא-תורה וישכחו את יהדותם; יהודים יש לנו די והותר, ואין רע, אם בכלל

גדלו ללא-תורה וישבתו את יהדותם; יהודים יש לנו די והותר, ואין רע, אם בכלל ימנעו מספרם מאשר הוא. ביחוד יחסוך כל איש יהודי, שבשכונתו ימנעו מספר היהודים, ופתגם שנודע הוא בפי הרמון: "מוב לחיות בין הגוים ולמות בין היהודים". כל איש יהודי הוא לצנינים בעדי חברו. האחד יפחד, פשוט, שמא יקפה חברו את פרנסתו; השני – שמא יהיה עליו יהודי חברו למורה, השלישי – שמא יזכיר אותו את יהדותו... הרביעי והחמישי... כל אחד יש לו סבה מיוחדת להפצו, שימנעו היהודים בשכונתו, כי בעוונותינו הרבים, יהודים יש לנו די והותר.

ומפני שיהודים יש לנו די והותר, עלי-כן, מוב לחיות בין הגוים... שני הפתגמים האלה, שהאחד מוצאו מן המספחות העליונות והשני-מקרב הרמון, זורנו דעת את מצבנו המוסרי בגלות. כמדומה לי, שאין אומה ולשון בעולם, שיש להן, פתגמים כאלה. מי לא ישמעי, שיאמרו הגוים: "מוב לחיות בין היהודים, אף-על-פי שהגוים, כמו שנרע, ראוי להם יותר לומר כך. אפשר שיהודי אחד בכפר גדול ימצא את פרנסתו בקוץ, אבל לא בבבד, ובנפשו יביא לחמו, ואולם נכרי אחד בין יהודים הרבה-הלא על כפים ישאוהו... ביחוד מוב לחיות נכרי בין היהודים בווארשא. שם לא לבדו שיתנו לו פרנסתו בקוץ ולא בצמצום, אלא גם יתנו לו לכל עת מצוא מתנות טובות ועל פני כל העם יבדו, ומעשה במורה אחד קתולי, המלמד אומנות בבית-הספר-למלאכה של שלמון הקהל העברי, שחגג את תג התונת-הבספ שלו, ויחגגו ראשי הקהלה והמפקחים על הבית את החג הזה ברוב פאר והדר, כיאות לעד ואם! בישראל, שזכתה לאושר וכבוד כזה, ויקהל ראשי הבית ומפקחיו אל בית חתן דגן, וינאמו נאומים לכבודו ולכבוד אשת בריהו, ויקרבו לו אשכנז, תיבת-כסף ועליה כתובת מעשה-אמן, ויחלו את פניו, כי יואיל לקחת מזה גם מתנת-כסף.

המורים העבריים בבית-הספר של שלמון הקהלה שם, לפי דברי המספר ב.המליץ (155), מקבלים שכר מצומצם מאד, שאינו מספיק גם ללחם צר, ולעת זקנתם, ככלות היום, יגועו ברעב, ואיש לא ישים לבו להם. ממילא מוכן, שהמורים העבריים, החיים על חשבון הקהלה, לא יאריכו ימים ולא יחגגו את התונת-הבספ; ואם, למרות כל אלה, ימצא ימצא אחד מן המורים, אשר חונן מן הבורא בכח אמיץ מאד, ויגיע עד התונת-הבספ, הגה ראשי הקהלה, בשמעם כזאת, יניעו כתפידים, כאותו הרוסא המפורסם, אישר בשמעו, כי התולה, שלו עודנו חי, הגיע כתפיו, כאלו אומר: "סודי במרומים, שאנכי איני אשם בזה.

מה שאין כן המורה הנכרי בבית-הספר של שלמון-הקהלה. הוא במח יגיע לגבורות ויחגג גם תונת-הזרב, וראשי הקהלה ידאגו לו עד יזמו האחרון, כי על כן נכרי הוא. וכי לא מוב דזה ליסד, בית-ספר של בושה בווארשא?

XIV.

השפעתי עליכם, חביבי, רב טובה בחיבורת הקדמות, המון, פרואיקסיס, שיודע
אני בעצמי שלא תוכלו לקבלם, אבל מה אעשה, ומתלמדיו של ר' יוסף אני, שאפילו
אם יודעים בעצמם שאינם כהנים, בכל זאת הם ענותנים גדולים, ואם יאמרו להם חברים
לעלות לדוכן, לא יסרבו הרבה – ויעלו. יעלו ויפסעו פסיעות גמות על ראשי העם ויגנו
ברכת-כהנים בקול רם. ולא עוד אלא שחושבים, כי בשעת-מעשה אסור להסתכל
בפניהם . . .

בימי של ר' יוסף, כנראה, נחשבה זאת לעונה וחשיבות יתרה: בימינו אנחנו – כהנים
כאלה כארבה לרוב. בימינו אנחנו רבונא, להפך, למצא אדם, שאף אם יודע הוא בעצמו
שהוא כהן וראוי לשליחות של צבור, כשחבריו אומרים לו: רד מעל הדוכן, הוא יורד.
אבל לעלות? – מי מאתנו לא יעלה? אנו אצים ורצים דוחפים איש את רעהו ונחפזים
לעלות על הבמה . . . ובכן עליתי גם אנכי והצעתי את הצעותי, אשר לפי דעתי ודעת
חברי אינן טובות ואינן גרועות מהרבה הצעות אחרות שנתחדשו אצלנו, למשל – מן ההצעה
ליסד חברות, חלוצי-עצמות.

זכורני, בימי ילדותי בעיר מגורי, בשבת-מברכים, כל העם גועה בבכיה בכינת
החדש וקורא בקול: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתחדש עלינו את
החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה,
חיים של ברכה, חיים של פרנסה, חיים של חלוצי עצמות . . . הבטתי מבינותי
וראיתי את אחי היהודים: את ר' זרח הסוכן, ר' בנימין הסרסור, ר' ראובן החנוני, ר' נחמיה
המלמד ושאר המתפללים, יהודים שבורים וחלופים, – כולם בוכים ומבקשים, חלוצי-
עצמות! – התינח חיים, פרנסה, אבל חלוצי-עצמות מאי עבדתיה בעידנו? במוח הקטן
לא יכולתי למצוא פשר המלות ההן. אבל אם הגדולים בוכים, מסתמא הוא ענין נכבד –
ובכיתי גם אנכי . . .

מאז עברו ימים הרבה ואזלו מים רבים. לא אשמח עוד לכלל מה שישמח
הגדולים, לא אצחק עוד לכל מה שיצחקו הם, וגם לא אבכה עוד לכל מה שיבכו הם,
ויש גם אשר אבכה לצחקם ואצחק לבכיתם . . . כן, ימים רבים עברו מאז . . . הצלחה,
פרנסה – את התפלות הישנות ההן מבין אני עתה הדמב, מבין ומרגיש אני אולי יותר הרבה
מאשר הרגישו ודבינו אותן אז, בימי אבותינו המוכים, שחוסר פרנסה לא היה נורא להם

כל־כך כמו לו... אבל, הלוך־עצמותי – שרם אבין. ובראותי הבה מגדולינו חודשים על זה תליתלים של הלכות ואומרים ליד לזה, תברחת, אני מניע כתפתי ואומר בלבי: יה רצון שיחיה לטובה...

לא זאת, אמנם, מגמתי בזה. רציתי רק להגיד, שהצעותי גם הן אינן נספלות בערכן מהדבה הצעות אחרות שנתחדשו בימינו. ובכל זאת גמרתי בלבי להגיד את שאר הצעותי לעת אחת ולדבר הפעם על ענינים אחרים. אבל דא עקא, כי בימים האחרונים הורגלנו ככה בפרואיקטים השונים, עד שכמעט אי־אפשר לנו לדבר דבר בלעדיהם. הגה פגשת את מכיך בשוק, ואתה מדבר עמו על מסחר ועסק, על שמיטת־כספים ומתאות של שפיר־חכות, גם מעט ליצנות, מעט רכילות, מעט פוליטיקה, כנחוג. ופתאום הוא נכנס לתוך דבריך: ומה דעתך על ההצעה שהציעו לעשות, מגן־דוד מפסמאות של אתרוגים? – וזה אם לא תדע מה להשיב, או כי תשיב בקרירות, יחשוד אותך מכיך במינות, כי אינך לאומי, כי אינך ציוני, כי אינך יהודי... ואם אינך רוצה למשוך על־ך חשד של מינות – בעל־כרחך תסכים לכל הצעותיו...

אבל אני ידע אותך, חביבי הקורא, שאתה עף ויגע ומוחק מבלבל מעט מכל הפרואיקטים אשר שמעת עד עתה, ועל כן לא אוסף לענותך ולבלבל את מוחך עוד. ואם לא פרואיקטים – אני יושב וחושב מה לכתוב, מענינא דיומא: אם מכתבי־מסע – שהיו עתה למודה – או ספוריאדבים?

באמת אין טוב מכתוב עתה ספוריאדבים. לפנינו היתה העבודה הזאת קשה מאד. לא מפני חסרון אדבה – חלילה! המחזרה הזאת היתה מצויה גם לפנינו; אלא, פשוט – מפני חסרון גבורים. וזי יהודי היו כל־כך פשוטים, עד שכמעט אי־אפשר היה למצוא גבורי דגון לדומן. עוד הפעם בחור עני שנתמשכל ומשכיל שנתפקר; עוד הפעם ר' צדוק הפרוש, ר' ופסי הרב, ר' אבנר הגביד המשכיל, ועוד הפעם נערה בת חסד עשיר שנתפתתה מעט... כל גבור אחר לא נראה בספרותנו הפה כמעט מאז נולדה. והגבורים האלה, איסר היה בית־המדרש יחד עם ריחי בית־הספר־למחול נודף מהם, כבר היו לנו לזרא. לא כן עתה, עת הפלאות, אשר גבורים מצויים מאד בכל קהלה וקהלה, גבורים ממש, כדבעי, גבורים חדים, שכאלו נבראו רק לדומנים. לא מעין הגבורים הראשונים, גבורי ההשכלה, שכלו את כל ימיהם בפלפולים של הבל והקריבו את עצמם על תקונים בדת והפצת ההשכלה, אלא – גבורים להושיע... כעת רק עצל לא יכתוב רומנים.

ובכן, האכתוב רומן? אבל טוב מדומן – מכתבי־מסע. כתיבת רומנים, אם אינה תכמה, לכל הפחות מלאכה היא. ומכתבי־מסע, כמו שכותבים עתה, אינה גם מלאכה. לפנינו בישראל – ובעמים עוד גם עתה – בכדי לכתוב מכתבי־מסע צריך היה לנסוע, לראות ולתבונן, לחקור ולדרוש. ועתה כל אלה למותר, לא נצרך אולי גם לנסוע, וכל־שכן לראות ולתבונן, אלא לוקחים העט וכותבים: פה יש חובבי־ציון, ושם אינם; פה יש ציונים,

ושם אינם; פה הציונים מדברים ואינם עושים, ושם הציונים אינם עושים ומדברים; פה הם לסנים חובבים ועתה נעשו ציונים, ושם לא הם חובבים ועתה אינם ציונים; וכן הלאה בסגנון הזה – והמכתבים נכתבו.

ובכן אתן לכם לעת-עתה מעט מכתב-ימסע, ומה גם כי באמת הביאני המקרה לנסוע באלו הימים למקומות שלא פללתי, ומעט מעיני הדרך הזה אספר לכם בזה. ואקוה-כמו שיאמר הסופרים – כי תמצאו בהם חסין.

ומעשה שהיה כך היה. קרוב אחר יש לי, ירא-שמים, ומה שנכבד מזה. עשיר גדול, שנפלה לו מאביו זיל, ירושה יהודית, הינו: אָם זקנה וחמש אחות בלתי-נשואות, וגם, אגיד לכם בלחש, שבר גדול ריל. וקרובי, צריך אני להגיד לכם, היה חכם מאביו זיל, אשר לבד אשתו ובית-מדרשו לא דע כלום. קרובי זה דע הרבה דברים מלבד אשתו ובית-מדרשו; והעיקר – דע מה שנחנך ביותר לדעת בעולם הזה, דע – כמו שאומרים בלשון הסופרים – לעשות כסף. הוא הבין היטב את סוד, עשיית הכסף. מכל דבר עשה כסף: מתורתו עשה כסף, ממעשיו הטובים עשה כסף, מיראת-שמים שלו עשה כסף, מעסקנותו בצדקי הצבור עשה כסף, מהשכלתו עשה כסף, מהתבוללות בשעתה עשה כסף ומלאומות בשעתה – גם כן עשה כסף. כל דעה חדשה, שרחפה באיור והגיעה לרצון היהודים, מד קלט אותה במחצית והפך אותה לכסף. ממלא מובן, שבכשחזן כזה עלה בידו, לעשות כסף הרבה במשך עת קצרה. מסבל הירושה הגדולה, שהניח לו אביו, דתם – מאמו וחמש אחותיו – כבר נפטר: באופן היותר טוב – מאמו, שמתה מד אחרי בעלה, ובאופן היותר רע – מאחותו הצעירה, שהשיא אותה לרוקח והוכרח לקנות בעדו בית-מרקחת בכפר; כי, כידוע, לבת לוקחים, דוקטור, ולאחות – רוקח. איך שיהיה, הוא נפטר מירשתו זו, רק מן הירושה האחרונה, מן השבר, לא יכול להסטר. וגמר אומר לנסוע ללבוב, אל הרופא המזמחה ר' משה עהרליך, אשר כפי שיעדו עליו בכתב-העת, הרבנים הגאונים דלבוב, הוא מומחה גדול לאותו דבר. הרבנים הגאונים דלבוב הם מאז ומקדם אומנים גדולים לכתוב, הסכמות. עוד בימי ילדותי הייתי מתענג תמיד למקרא הסכמות הגאונים דלבוב, שהיו מתחילים על הדוב בסגנון כזה: „ואיקלע לאתן היה הדב הג' וכו' גבר בגוברין אשר תורתו בתוך מעיו וספרו בידו וכו' וכו'. ועד היום, במקום שאני מוצא הסכמת הרבנים מלבוב, אקרא אותן בעונג רב. אבל בהסכמתם לספר-הרפואות של ר' משה עהרליך הגיעו הרבנים מלבוב לשלימות יתרה ובלתי-מצויה. לפי סגנון הסכמתם, כמעט החובה על כל איש יהודי, להשתדל להשיג שבר בכדי להתרפאות ע"י ר' משה עהרליך הגל, והמדעות של ר' משה הגל, בהסכמת הגאונים הגל, בהעתונים העבריים, כמעט כתובים בסגנון יותר טוב מהרבה מאמרים ראשיים... ממש תענוג רוחני הוא, בראותיני איזו, מומחים נפלאים נמצאים בעמנו בגאליציה ואיזו סופרים יש בין הרבנים שם! בפני מדעות כאלה לא יכול עמוד גם קרובי הנזכר, אף-על-פי שבכלל אינו נוה להתפעל

ולחאסין במקום שיש הרוא דממונא, – וגמר אומר לנסוע לבובה. ואנכי, מסני אחתנו ומסני מבת-הנאה שיש לי לפרקים ממנו וכי נתן הוא לי לפעמים גמילות-חסד רק בשלשה % (לדעתי), נערתני לבקשתו, ללוחות אותו על דרכו לעיר הזאת.

מה שהיה שם וסדר הרפואות של הרופא המומחה – לא אספר לכם, מסני שבדאי תקראו זאת מעל עמודי העיתונים שלנו! בהסכמת הרבנים הגאונים דלבוב. ואנכי לא התמהמתי הרבה בעיר הזאת והשתמשתי בשעת-הנושר לעשות מסע של טיול באירופא. לבדליא בימי הקונגרס – כמו שספרתי לכם אז – לא יכולתי ללכת, מפני שבזמן טיול אוגוסט עלי היה לשלם תרשים אלפים ולגבות גמדין סכום לא קטן. חגותי, אמנם, אינה גדולה כל-כך, אבל חובות – אל אלהי אבי! חייב אני לכל העולם וכל העולם חייב לי. מי שחייב לי אינו ממנה לשלם, אבל אנכי – גלגלי עוד לא עמד וחייב אני להשתדל, שלא יבואו שפירתי לדי מחאה. ומי יודע עוד מה יהיה לשנה הבאה, אולי גם אז לא אוכל לנסוע לבדליא מטעם זה. הן אמנם, כפי שטראה ממהלך העסקים, כבר אהיה אז. אחר המעשה, ואוכל ללכת אל הקונגרס בלב שקט... אבל בעולם המסחר איראפשר לרגד אחריה מראשית. יש אשר, השמיטה תבוא פתאום, מבלי שחכו לה כלל וכלל... יש אשר, להפך, תאחר לבוא במקום שחכו לה בכל יום ויום. אפשר שימצאו עוד אנשים, שיאמינו כי ובשטרותי וילוו לי כסף גם בשנה זו, וכל זמן שאוכל להשיג כסף במלוה לא אהדל מלשלם חובתי. הלא תדעו את ההבדל שבין באנקרוט יהודי לשאינדיהודי. אינדיהודי יהיה בהישבון יסודי בחשבון – רעשה, שמטה בחשבון ובמנוחה. בראותו, כי עסקו מתמוטטים, כלום-ישיאט יכול עוד להרדיה על חד תלת, לא יחכה הרבה, ויקרא שמטה מבעוד יום, בעוד כספו שלם והקרדיט שלו במלואו. ואז יתפטר במהרה עם נושיו, כי ישלם להם ארבעים למאה, והוא אחר-כך חשוב ובטוח יותר משהיה. כי עם סודר, שמשלם ארבעים למאה, אין מדקדקים הרבה. אבל הסודר היהודי יחיה בלי חשבון ובלי מנוחה, יסודי בלי חשבון ובלי מנוחה, ויקרא שמיטה גמדין ככה: הוא ישלם וישלם עד פרוטתו האחרונה, עד תמצית דמו, וכל עוד אפשר לו להשיג, הלואה, אפילו ברבית גדולה, ישיג וישלם לבעל-יד חובותיו הקדומים, עד שתכלה הפרוטה לגמרי מכיסו – רק אז יקרא שמטה, מבלי שיוכל להשיב אפילו עשרים למאה, וישאר בתוסר כל, קרח מכאן ומכאן, עני גמור לעצמו. ונבלי בעני נושיו, שכמעט אינם מקבלים כלום. אירלואת לא ידע הסודר העברי את עתו, מתי תכלה הפרוטה האחרונה. רעמד גלגלי. ואישר על כן, למרות גורת השכל הישר, מאד אפשר, ישגם לישנה הבאה לא אהיה עוד. תפשי לנסוע לבדליא. ובכן אמרתי בלבי, מכין יאכבר עברתי את הגבול, אתמדה מעט באירופה. הן באירופה יש לו עתה, רודים הרבה ומקומות קדושים. וירנא רבתי – מעין עלית בן-גרין לפני; בזליא – מעין ירושלים; סרדי – סבור העולם, המישיך אליו כעת את כל איש יהודי; קולוניא – מקום מושב ישרי-האוצרות יולט; ברלין – מרכז השכלתנו, ובימים האחרונים גם מרכז תקותנו; ברסלא –

בית-מלאכת רבנינו. בקצור, יש לנו ששיכות גדולה לאירופה וראוי ליהודי להיות שם. מובן מאליו, כי ראשית דרכי מלבוב היתה – ישר לזינא. – וזינא! מה נכבד השם הזה לכל איש יהודי! כמעט כל איש יהודי יש לו חלק, בעד הפה אשר על גדות הדונאי וכל אחד הגיה אבן בבנינה. אבותינו המזכים היו מובילים לזינא את "ראויותיהם" ו"קיבותיהם" וכיסדום המלאים; כל ריאה שנשרפה, כל קיבה שנתקלקלה, אם אך הביס היה מלא, מד הובילו אותן לזינא, לדרוש בעצת גדולי הרופאים, והם נתנו עצות, איך להדיק את הקיבה ביד עם הכיס. ואנחנו, בנידם אחרים, עוד דחפנו עליהם, ומלבד רפואות-הגוף, עוד נבקש בורנא גם רפואות-הגפוש. אם ירפאו הרופאים החדשים את "הלבבות הנשברים" כמו שרפאו הרופאים הישנים את "הקיבות המקולקלות" – מי יודע? – לעת-עתה אנחנו נוסעים לזינא.

ברעתי היה לשאול שם שאלות הרבה, שאלות גדולות וקשות, לבקש פתרונים לכל חלומתי, לכל ספקתי, ולמצוא תרופה, אם אפשר, לכל מכאובי לבבי... אבל את הרופא הראשי, את "הקוסם הזרני", לא מצאתי בביתו. והבועד-הפועל הגידו לי, כי בלעדיו אין איש יודע מאומה. הבשתי על סביבי, התבוננתי – ומצאתי כי כן דיברו...

ומבלי להתמהמה הרבה, נסעתי על כן משם לבזיליא.

זינא ובזיליא – הן עתה שני שמות תאומים, שמות נרדפים; כמעט אי-אפשר להזכיר את זינא מבלי חשוב על בזיליא ואי-אפשר לחשוב על בזיליא מבלי לזכור את זינא. שתי הערים האלה משלימות זו את זו. ואנכי – מדה אני על "חלשתי" – יש לי געגועים מיוחדים לבזיליא מאז הונק, הדגל העברי שם. אנכי במערב, אנכי בצפון, אנכי בפלכי-הדרום – והדגל העברי עומד לעד עיני. בדמיוני, והנה על הר גבוה – במקום אתר – הדגל העברי מנפנף לכל ארבע רוחות השמים, ובני ישראל, ממזרח וממערב, מצפון ומדרום, ומה שיזתר רחוק – מכל המינים, מכל הקלדיזין, מכל המפלגות, ומה שעוד יזתר רחוק – מכל "דמעדות", עשיר ורש, מלומד ובלתי-מלומד, כולם נקבצו ובאו שמה, קהל גדול מאד, מלא רוח חיים, וישמו להם, ראש אחד וישובו אל עמם ואל תקותיהם... זה חמשה חדשים מאז הונק הדגל הזה, ואנכי עוד אראהו בעיני. תהיה אתירת "הקונגרסים" מה שתהיה – הדגל העברי הורם והונק, ומי שיש לב עברי בקרבו, ומי שרוצה יוכל לעבוד בצבא עמנו, הנה יש לו עתה "דגל"...

מבזיליא אחזתי את דרכי לפרז.

ובפרז רבה עלי העבודה מאד. ראשית דרכי היתה לרחוב טריוזין, לוועד של "חברת כל-ישראל-העברים", כדי לשאול את חברי-הוועד, מפנימה אין שפת-עבר תופסת את המקום הראוי לה בבתי-ספריהם אשר בארץ הקדם? ברעתי היה לריב ולהתוכח עמדם, ואולם תשובתם היתה כל-כך ברורה ופשוטה ומובנת, עד שנסתתמו כל סענותי. הם השיבו לי את התשובה המפורסמת, כי יהודים יש לנו די והותר, בידוד בארצות הקדם, בעוד שהצרפתים, כידוע,

אינם פרים ורבים כרבעי והולכים ומתמעטים גם בצרפת עצמה משנה לשנה. ובכן הלא מן הדין והחשד לעמד לימן הצדפות...

משם הלכתי לרחוב אילי, מקום הפקדות הראשית של חברת הקולוניזציה העברית. בבית הזה שבעתי רוב נחתי. כי הוא המוסד העברי היחיד, שלא יתאוננו בו על רבוי ההוצאות; אדרבא, יתאוננו על מלעו מ ההוצאות. יש סכום עצום -- ואין מה לעשות בו. רבה המזדה-ומעשים אוכליה... זולת זאת הבל הולך למישרים ותקוות טובות נשקפות למעשה החברה בארגנטינה. יש תקווה, כי לשנה הבאה לא יוסף עוד האריכה לבוא, אהרי שכבר אכל גם את אדמת הקולוניזת עד אמה בעומק; יש תקווה, שהקולוניסטים לא יספסו עוד לצאת מן הארץ, אחרי כי אלה שיכלו לשוב לארץ מולדתם כבר שבו, ונשארו, איפוא, רק אלה שאינם יכולים לשוב... יש תקווה גם-כן, כי מהומות ומבוכות לא יהיו עוד שם, אחרי שהקולוניסטים נוכחו לדעת, כי כל אלה לא לעזר ולא לתועיל. מחברת הקולוניזציה העברית הלכתי לבקר את מקס נורדוי. אני מספר לך, חביבי, דבר זה למען האמת, אך לא בשביל להתפאר. לפני שתי שנים, כשעדיין לא ידענו מי הוא נורדוי ואפשר היה לחשוב אותו לסופר מעמדהארץ, בודאי הייתי מתפאר בזה שהכרתיו ודברתי אתו והכל בעידי היו מתקנאים בי; אבל עכשיו שנודע מי הוא, כי לני הוא ולא לצרינו, יהודי כמנו כולנו, -- עכשיו נפל ערכו ונעשה חולין לרבים מאתנו. זאת דעתי, אמנם, גם מראש, אלא שלא יכולתי להתגבר על יצרי והלכתי לראות את פני חביבי מאז, בעל הפרדוכסים.

מתחלה, בראותו אותי לבוש אדרת-שער, חשד אותי בעשירות ולא רצה לדבר עמי. העשירים, אמר אלי בכעס, הסידהם בעוכרינו. יאה עניותא לישראל, ואין בן-דוד בא עד שתכלה פרומה מן הכיס. לשוא התנצלתי לסניו, כי באמת איני עשיר, ואדרת-השער זה לא כביד שבתי ולקחתיה מן הלומבארדי בתתי שם את בגדי-הקיץ תמורתה; כי אצילו גם המישרת והמשרתת יוצאים מלובשים בגדי-מלכות, והכל יודעים, כי בביתם אין לחם ואין עצים... לשוא התנצלתי לסניו, כי הוא באמת: העשירים הם בעוכרינו. ולא נתקרה דעתי עד שבקשתי ממנו, הלואה קטנה בתור גמילות-חסד, להוצאות הדרך. בישמעו כזאת -- ותוד רחמי, וישט לי ידו באהבה רבה ויאמר: עתה אני רואה, שיש לי עסק עם יהודי אמתי הבא מן המזרח... ואז דבר עמי הרבה על האדיאלים של עמנו, שצריך להשתדל שלא יתקיימו לעולם, כדי שלא יאבד ערכם...

ומיד השיחה שכחתי את דבר ההלואה הקטנה, וכנראה שכח גם הוא, וכה נפרדתי ממנו באהבה ואחוז, אבל בלא גמילות-חסד... ומה שעבר עבר.

גם אם לא אנד הלא תבינו, כי לא כליתי את עיני בפרז עד אם ראיתי את מיספדת דריפוס. כי להיות בפאריז ולבלתי ראות את משפחת דריפוס עוד גרוע עתה מאשר להיות ברוס ולבלתי ראות את האפיפיור. מאת מקס נורדוי השנתי כרמים לבקר

לִי, וממנו – למדת דריסוס. היא קבלתני בסברייסניות וספרה לי על התקוה הגשקמת לה לראות בקרוב את פני בעלה. אנכי ספרתי לה, כי ברוסה כולנו מרגישים בצעיה, משתתפים ביגונה ושמחים בשמחתה, ורבים מאתנו גם התנדבו לנסוע עציראחרונג על שמו של בעלה. ותתן לי מרת דריסוס את תודתה בשמה ובשם בעלה, ותבקש ממני להגיד להרוסים, כי היא מכרת להם טובה וחורשת שלומם; כי הרוסים הם, עם העתיד והיא שמחה מאד על השתתפותם בצעירה ושמחתה. ומה שנוגע לעציראחרונגים, הגה לא ראתה אמנם עץ כזה בצרפת, אבל היא מבינה, שמסתמא הוא עץ יפה הגדל בערבות רוסיה. אני נשכתי את שפתי בשני, כי הכרתי מד את שגיאתה, אבל לא הגרתי לה כלום. וכסתר לבבי גם שמחתי על זה, שהיא חושבת אותי לאינדיהודי, והוספתי לדבר בלשון המשתמעת לשני פנים, ונהייתי מאד משיחתי זו. ואף היא, כנראה, היתה שבעת-רצון. בכלל – אמרה לי – הכל הולך וטוב, בעלי ישוב בקרוב, ואנו מקים, שגם את מעלתו בצבא ישיבו לו. רק – הוסיפה בחשאי – קוץ מכאיב אחד יש בכל ההיסטוריה הזאת: כי קבלה צורה יהודית ביותר... בעלי ישאיר עתה שם טוב לבניו אחריו, אבל את יהדותם לא יוכלו בנינו להסתיר, ומי יודע אם יאמרו לנו יישר בעד זאת... כך הוא מנהגו של עולם – גמיה דבריה באנחה – אין טוב בלי רע...

נפרדתי ממדת דריסוס, וברביוס עזבתי את פריז ונסעתי לאמשטרדם.

אמשטרדם היא אחת מן הערים החביבות עלי ביותר. באמשטרדם נוסדה הקהלה הראשונה של אנוס ספרד; באמשטרדם היה שפיטוזה, שהבריות אומרות, שהיה פילוסוף גדול, ובאמשטרדם – או בהאג הקרובה לה – היה, כפי הנשמע, הקונגרס השלישי, ואמשטרדם הוא מרכז המסחר של אבנים טובות, ואנכי הבמחתי לרעיתי להביא לה עגילים. העיר, כנראה, נשתנתה הרבה לטובה מימות שפיטוזה. הנרות השחורים, שהדליקו אז בבית-הכנסת, כבר כבר, קול השופר לא יקצמע עוד להחריד את הלבבות, ותרם לא יטילו על הפילוסופים. הרשות נתונה עתה לכל אחד להתפלסף כאות נפשו. אפס כי יהודי אמשטרדם לא יתפלספו עתה הרבה. קיימו וקבלו כולם את הפילוסופיה של שפיטוזה, כי אין בעולם אלא עצם אחד, אשר ממנו הכל ובו הכל, והסובסטאנציה היחידה הזאת היא – הכסף. שפיטוזהמים כאלה יש שם הרבה עתה, ואין מחרימים אותם... רציתי לדעת מה רעתם על הקונגרס הציוני העתיד להיות אצלם – והם שמחים על הביטחון הזאת. בכלל הם מצדדים בזכות מדינת היהודים ומקיים שתצא ממנה הרבה תועלת – למסחר של אבנים טובות ומרגליות. מדינה חדשה, ממשה חדשה, מטרופולין חדשה, שתחסן להראות, והרסטאקראטיה העברית החדשה – היא בודאי תחסן להתהדר ולהתפאר באבניה ומרגליותיה...

מאמשטרדם עשיתי את דרכי לקולונא. שם קבלו אותי בוזעזות פתוחות. כי

היהודי הרוסי בכלל הוא בחזקת ציוני, ומה שנכבד ביותר – ציוני משלם. ציונים הרבה

נמצאים גם בחוץ-לארץ, אלא שציטוּתם מבעת על הרוב רק עד כיסם ולא עד בכלל, מה שאין כן היהודי הרוסי.

כמו שספרו לי שם, יש עם לבבם להעביר את לישיבת-האוצר לווילנא, לברדיטשוב או לעיר אחרת מערי התחום, אחרי כי לעת-העתה רוב המניות של הבנק הציני מערי-התחום יבואו, ומין הרין הוא איפוא, שתהיה הלשכה המרכזית בשכונתם.

מקלונא נסעתי לברלין. אלא שנשיתי מעט הצדה וסרתי לווימאר, לראות את פני נישקה ולדבר עמו מעט על עניי פילוסופיה. כי בשנים האחרונות הרבו סופרים הצעירים לדבר אלינו על נישקה ושיטתו, עד שנתבלבלו מזהותו מרוב הדברים. ויען כי מפי סופרינו לא יכולתי להציל דבר ברור על שיטתו, אמרתי: אשאל נא. אותו בעצמתי, אולי יברר לי את הספקות. אבל לדאבון לבי לא נתן לי נישקה לדבר הרבה. מרת דרייפוס התמימה טענה בי, ונישקה הפילוסוף לא טעה. הוא הבין מיד, עם מי יש לו עסק, והתפלא מאד בשמעו, כי יש לו בקרבנו תלמידים רבים ההולכים לאור תורתו, כי גם בעברית החלו לדבר על שטייהערבין, לדרוש בשבח החדה היפה, ולהעמיד את היהדות על כח האנחות. הרי, תורת-העבדים! – קרא באנחה – גם אלי תבוא לכבוש את שיטתי! כה דבר צרתוסטרה: אין מנוס ואין מפלט מתורת-היהודים...

ואנכי, חביבי, השתתפתי בצערו. באמת אין מנוס ומפלט מן היהודים. לא רק פילוסופיה של החדה היפה, כי גם אם ימצאו אתרים פילוסופיה של מכת-מצרים ה' ל' ש' י' – הקצא ימצאו בקרבנו אנשים, שירצו להעמיד את היהדות על בסיס כזה... עזבתי את ווימאר, את נישקה והפילוסופיה שלו – ונסעתי לברלין.

מסרת נסיעתי היתה לתהות על קנקנם של רבני המחאה, מפנימה הם מתנגדים כל כך לשיבת-ציון? האמנם ידמו, כי במדינת-היהודים לא יהיה מקום לרבנים מתקנים? הרי אדרבה, שם, בארץ אבותינו, כאשר היו ככל הגרים בית ישראל, כאשר לאומיותנו תעמד על הקרקע, והדת, לפי דעת רבים, לא תהיה חשובה עוד כליכך בעיני העם, זכלו הרבנים האלה, לתקן כאות נפשם, ומה כל! החדה הזאת? אחרי טענות ומענות שונות, הוכרחו הרבנים להודות לפני, שלא הדת, אלא הלשון היא המטילה עליהם אימה. הגע בעצמך: רבנים זקנים, מטיפים באים בימים-יתחילו לעת זקנתם ללמוד שפת-עבר! ובארץ העברים הלא נתון היה לדבר עברית או, לכל הפחות, לדעת עברית... אבל אחרי שהסברתי להם, כי אין השד נורא כמו שיתאווהו, כי מיסדי מדינת-היהודים, כנראה, אינם מדקדקים הרבה בלשון ולא יקפידו על הדבור, ודברי-הזימים יורונו לדעת, כי גם בעת שבתנו על אדמתנו התחכמו לשכוח את שפתנו, וכי על כן מאד אפשר, שגם במדינת-היהודים ידברו בלשוננו של הקיסר ווילהלם השני, ואולי גם אפשר יהיה למחוק מתוך התפלה ולירושלים עירך, – אחרי שהסברתי להם כל זאת, נחה דעתם והבטיחו לי לבל יצא במחאות עוד.

אם יקִימו את הבטחתם? – ימים ידברו.

מברלין שבתי הביתה דרך ברסלא. ואף־על־פי שאחרי פטירת הפרופיסור גֶרְץ ז"ל אין עוד שם „עושי־היסטוריה“, בכל זאת נכבדה לנו העיר הזאת, כי בה „בית־מלאכת־הרבנים“ הראשון. אינדוסטריה זו, אמנם, נתקדמה עתה הרבה בערים אחרות, ואומרים, כי באמריקה כבר המציאו „בית־מלאכת־רבנים“ בכח־הקיטור; בכל זאת מרכז עשית־רבנים הוא סוף־סוף בברסלא. ועל כן אמרתי, אסורה נא לברסלא ואתייעץ עם ראשי הבית, מה לעשות בדבר שאלת הרבנים בארצנו. ספרתי להם את מצבנו הרע, כי בודעת אפנו נשיג רב. הרבה ערים גדולות לאלהים מבקשות להן עתה רבנים – ואין. והחזיקו שבע ערים בכנף „מלומד“ אחד ואמרו אליו: תעודה לך, רפסלום לך, וגם יש אומרים, כי עברית תדע לקרוא בלי שגיאות גסות – רב תהיה לנו! ויש גם שמוֹת־רבים על התנאי האחרון לגמרי ואינם חוששים, אם הרב אינו יודע אפילו צורת האלפא־ביתא, – ואחרי כל אלה אין רבנים. כזאת וכזאת ספרתי ל„עושי־הרבנים“ בברסלא, והם שמו לב לדברי והבטיחוני להגדיל ולהרחיב בית־מלאכתם, שיוכל „לעמד“ רבנים גם לנו במדה מספקת. מברסלא נסעתי ישר אל גבול ארצנו. ומה שראיתי ושמעתי מן הגבול ולפנים, עד שובי לביתי, אולי אספר לכם בחוברות הבאות.

XV.

שנים מי ידע? – שנים איני ידע:

מה הוא הגלחן-ערוך? ומה הוא הרוח הפרזי?

הוי, תביכי! הוי ימים, ימים טובים, אשר ידעתי, הישב ידעתי, מה הוא הגלחן-ערוך – הגלחן-ערוך לכל פרטיו ודקדוקו, לכל סמניו וסעיפיו, לכל מפרשיו ומבארו, עם כל ישי נהגים וישי להחמיר...

ואז, בימים הטובים ההם, כמובן, לא ידעתי את הרוח הפרזי.

אחרי-כך באו ימים אחרים, לגמרי אחרים – וערוך אני להודות לפניכם, כי גם הם היו לא רעים – שידעתי והבנתי את הרוח הפרזי, לכל הפחות חשבתיו, שאני ידע ומבין אותו. האמנת נטנה, אמנם, להאמר, שלמדן מוסלג לא הייתי מעודי בענין זה, אבל ידיעה נכונה היתה לי בו. וכמו לפנים בהלכות הגלחן-ערוך, כן השתדלתי עתה גם בהלכות הרוח הפרזי, להיות זהיר במצוה קלה כבחמורה, לדקדק בכל פרטיו וכעיסה, בכל ישי נהגים וישי להחמיר...

ואז, בימים הטובים ההם, כמעט שכחתי את הגלחן-ערוך.

אך גם הימים ההם חלפו עברו, ועתה הגיעו לי ימים רעים, שאיני ידע, לחרפתי ולבישתי, לא הא ולא הא.

יבמו להכעים, דוקא עתה, בשעה ששכחתי את שניהם, נתעוררה בי תשוקה עזה לדעת אותם.

חדוע? – בודאי לא תשאלו. כי הלא ידעתם, שכך הוא מבע היחודי ליגע את מידו דוקא בדברים שאינם נוגעים לו כלל, בעת שאינו ידע מה שנתון לו לדעת.

ובכל זאת יש גם מעם לדבר: השאלות האלה נשאלו בימים האחרונים בפומבי. בפסבדוני שאלו: מה הוא הגלחן-ערוך? ובזארישא-מה הוא הרוח הפרזי? והלא רוב שאלותינו נעשו לשאלות רק מסני שנמצא מי ששאל. יש דברים בחיינו, שפשוטים הם בתכלית הפשטות, הכול יבינו אותם. והנה נמצא אחד, שיתחיל לשאול שאלות ולדקדק דקדקים-ומד יבואו אחריהם. סתם מקשנים הרבה, והדבר היה לשאלה. ושאלות שנשאלו בפסבדוני ובזארישא – בודאו כל ישראל ישאלו אותן.

ובנתנו לרוח הפרזי יש גם מעם שני: אמת, שעלי-י ההשקפה הראשונה אין

לי עתה כל שייכות להרוח הפריזי. לחנתי, לסחורתי אינו נוגע כלל. אבל – כמה זר ותמזה הדבר! – הרוח הפריזי נוגע לארץ־ישראל.
הרוחות מגשבות בפריז – ומדרסות עולמות בארץ־ישראל! סוכת־דוד קשה לה לעמוד בפני הרוחות הבאות מפריז – והיא נספלת...
אבל למה אדבר בזהירות?

כמכם, חביבי הקוראים, אנכי במערב ולבי במזרח. אנכי כאן וחנתי כאן וטיש כאן – אבל לבי ונפשי שם. כביכול נושא ונותן אני, כביכול משלם רבית אני, כביכול אני קורא שמיטה, אבל בכל אלה לבי כל עמי ואין כאן אלא מעין מסדר, מעין רבית, מעין שמיטה. כל חפצי ותקותי – לעשות סחורה ולשלם רבית ולקרא שמיטה כפלים... לשנה הבאה בירושלים!

אתם, חביבי, תתמחו: כל כי האי למה? והלא כל אלה אפשר לעשות גם פה? אבל תשנו. היהודי טוב לו להיות בארץ־אבותיו עם כל מעלותיו וחסרונותיו. אם טובה הארץ ורב, כח האדמה – כל חסרונותיו יתהפכו למעלות: ואם לא – הנה למצער נחה בחסרונותיו כיהודים, בחץ־לארץ מעשינו אינם מעשים, חיינו אינם חיים ויהדותנו בודאי אינה יהדות. כי בכל היותנו יהודים בלבנו, אנו עושים שבתותינו ומעדינו חל, ובנינו ובנותינו, למרות חפצנו, נתונים לשפה אחת, לקולסורא אחת – ואין לאל דנו להושיע.

ותהי, איסוא, זאת נחמתנו – כי שם, בארץ־אבותינו, יש יהודים ממש, יהודים שיחיו ברוח היהדות, שיחגנו את בניהם ובנותיהם ברוח הלאומי.
בואת התנחמתי גם אני. והנה פתאום בא הסופר. בן־יחזק' במכתביו המלאים ענין, שנדפסו בהצפירה, והודיע לנו, כי בארץ־ישראל לא רוח־ישראל הוא השליט, אלא – הרוח הפריזי!

ומאין בא הרוח הזה לארץ־ישראל?

הוי, חביבי, כשם שהרבה שלוחים למקום לשלוח את מנסותיו אל בני־אדם, כך הרבה שלוחים לפריז לשלוח את רוחה לארץ־ישראל... אבל ביחוד יבוא שמה הרוח הפריזי, לפי דברי הסופר, על ידי הנערות הפריזיות.

והנערות הפריזיות אינן ילדות־פריז, אלא ילדות תחום־המושב, שנתגלגלו ובאו לארץ־ישראל, ומשם לפריז – להשתלם ביסופותו של יפת, ומשם עוד הפעם לארץ־ישראל – להרבות השכלה. וכשם שכל מכשף מלאכותי נדע הרבה ממכשף אמתי, כך הפריזיות מארץ־ישראל, אם נאמן לדברי הסופרים, גרועות הרבה מן הפריזיות האמתיות.

אם נאמין? – ומדוע לא נאמין? – דברים כאלה אפשר להאמין. לו ספיו לנו, שבצמח שורר הרוח העברי ובפריז, מדהי של ירושלים, הינו צריכים אולי להפיל ספק

דברי: אבל הרוח הפריז בארץ-ישראל? – אפשר ואפשר! ונראים הדברים, כי בדמי לבבם כתבים הסופרים משם מה שנותנים.

למי אני עמל? – שואל מרה אחד בראשון-לצדן – ואת כל עמלי ישא הרוח הצרפתי, הרוח הפריז, אשר בבת-הספר אשר לנערות? הנער העברי בארץ-ישראל, כמו כל נער, חסך למצוא חן בעיני הנערה, והוא, הנערה העברית, חניכת בית-הספר-לבנות, תאדוב דוקא את השספי ולא את השפה... את הלשון המדברת חלקות בצרפתית ולא את הלשון המדברת גדולות בעברית... העלמות הבאות מסריז משחיתות במציאותן. בהיותן, את כל רוח המושבה; ומקור כל הרעה, מקור כל נפילת הרוח, מקור האויש, מקור העצלות – בהן, רק בהן (הצפירה, 265).

ובכן, מה הוא, הרוח הפריז, אשר לזכרו יחרדו כל אוהבי עמם בארץ-אבותינו? אתה, תיבי הקורא, אולי לא תשאל כזאת. כי בכל החתך רחוק מרוחות, כאלה, מבין אתה, כי הרוח הפריז אין לו שום שייכות לדרה העברי, ואפשר היה לאכרינו בארץ-ישראל להתקיים גם בלעדיו. אבל מרל הצפירה, בהערותו למכתב בן-חיה (שם), יישאל כמו לתומן מן הסופר לברר לו: מה הוא הרוח הפריז? תמימות נפלאה כזו לא פללתי לראות באיש כבעל-הצפירה.

אבל איך שידה, הגה עברו כבר שבועות וחודשים – והדבר עוד לא הוברר. ועל כן אני מציע את השאלה לפניכם, תיבי הקוראים, אולי יש בכם היודעים סרך בהלכות האלה, בבקשה מכם, עשו חסד עם הצפירה ובררו לה את הדבר!...

ואם בוזאישא שואלים: מה הוא, הרוח הפריז? – הגה בפטרבורג ישאלו: מה הוא ה-שלחן-ערוך?

היו ימים, שכל איש יהודי היה, שלחן-ערוך חי, חושן-המשפט, אמנם, גם לפני היה יפוי מעט בדינו... גם אבן-העזר יש שלא היה לרצון לו... אבל אורח-חיים – כל איש יהודי היה לפני דור אחד אורח-חיים חי עם כל המפרשים. ואז לא שאלו: מה הוא ה-שלחן-ערוך? – רק עתה, כשהוא מכורך ומטל בארון כגוף בלא נשמה, – עתה התחילו לשאול מה הוא. ודוקא בלשון עסיהארץ. כי עסיהארץ הלא בודאי ימצא חסן ב-שלחן-ערוך שלנו, מהלכות, הנהגת האדם בבוקר וכו' עד עירוביתבשילין. ואנחנו, המשתדלים תמיד למלאות רצון שכנינו, נעתיק בשבילם גם את ה-שלחן-ערוך, להראות העמים והשרים את יסוד.

ובכן: מה הוא ה-שלחן-ערוך?

השאלה הזאת היא שמו של ספר חדש בלשון-המדינה, שיצא זה לא כביר. והמתכ – מר פֶּרְסֶקְוִיטְש – הוא מותיב לה והוא מפרק לה. לפי דבריו, ה-שלחן-ערוך הוא ספר שנכתב אך ורק בכדי להבדיל בין ישראל לאומות העולם. כל כוונה פנימית ומסרה אחרת אין לו. לאסור-המאכלות הרבים ודיני שחיטה

יש רק סמך קל בתורה. אבל גדלה התשוקה אצל החכמים הקדמונים להבדל מן העמים, אשר היהודי, שאהבת המהרה כמעט מעבירה אותו על דעתו, אי־אפשר לו שלא לחשוב אותם כלא־טהורים. ההתחתנות בעמים היא סבה ראשית לגזירות הרבה בדיני אסורי־מאכלות. דיני־חמץ המצרים המביעו גם הם תחמם עמוק על מיד העם. בכלל הוא המחבר, שהרבנים החרדים עוסקים תמיד כמעט רק בדיני אסורי־חמץ בלבד. ולשאר השאלות, השאלות האחרות של מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, כמעט אינם שמים לב כלל. הדתות הנוצרות, יוסף המחבר, נלחמות זו בזו בעד עיקר אמינותן, והדת העברית כאילו אינה שמה לב לעיקרה. עקרי דת ישראל סבו בענן להם ומהותם אינה ברורה בעיני העם. „אני מאמין באחדות ה', הבורא ומנהיג, שדבר עם עבדיו הנביאים; אני מחכה לביאת משיח, מלך ישראל וגואלו, ולתחיית המתים.“ – זו היא תמצית עיקרי הדת העברית, שרק ברוב עמל אפשר להוציאה מדברי החכמים המעטים שעסקו בחקירתם. אם ירצה אדם לדעת באמת מה היא היהדות, יצטרך לשים לבו לא אל עיקרי האמונה, אלא אל מנהגי היהודים ואורח חיהם על פי דתם. ואשר לזאת, לפי דברי המחבר, במדינות שגזרו שמד על ישראל, אבל אפשר היה ליהודי להשאיר נאמן בחשאי למנהגי דתו – שם נכון היה להקריב קרבן את עיקרי דתו ואת אמונתו בשביל לישב בשלוה, בעוד שבכל מקום שגזרו גזרה לבטל דיני טריפות, או שבת, או מילה, או טבילה במקוה – מסרו היהודים את נפשם ועלו על המוקד בשביל שלא לעבור על חקי דתם. החכמים הקדמונים הבינו היטב במה להבדיל את ישראל מן העמים. מה שאין בכח תפלה לאומית לעשות, מה שלא יוכלו לעשות מועדים וצומות לאומיים, מה שאי־אפשר להשיג על ידי מושג של קדושה ובחירה לאומית, – אותו השיגו על ידי דיני מאכלות אסורות. המה הקימו חומה גדולה וחזקה בין ישראל ואומות־העולם ואי־אפשר לו ליהודי לעבור את החומה הזאת.

ובדינים הללו מוצא המחבר מקור כל הצרות וכל התלאות, אשר מצאונו בארצות פזורינו. לולא היו היהודים עם לבדד ישכון, עם זר ומזר במשפחות גוי הארץ, עם, שאינו בא בקשר ההתחתנות עם שאר בני־האדם, לא היו באות עליו הרדיפות הנוראות ולא היה שום אדם מעז לאמור לו: „נכרים אתם ואת דלנו אתם אוכלים, כמו שאומרים לנו עד היום הזה. היהודים עומדים מחוץ למחנה האומות, ועליכן כל מעשיהם זרים בעיני העמים, ונדמה להם, להעמים, כאילו כל מעשי היהודים אינם אלא פורענות לעולם.“ לעומת הרעה הגדולה, שבאה לישראל בסבת דיני טריפות ומאכלות אסורות – מסיים המחבר – הנה הטובה המועטת, שהביאו הדינים ההם לישראל, קלת־ערך היא מאוד. – התדעו עתה, חביבי הקוראים, מה הוא ה„שולחן־ערוך“?

דעה זו מצד עצמה, אמנם, לא חדשה היא, וכבר שמענו אותה מפי הרב א. וויינר בספרו „די יודישען שפייעגעזעטצע“. אבל לשמוע „סוף“ כזה מפי המחבר שלנו –

לא סללתי. בשביל להגיע. לסוף. כזה הלא כל ההתחלה היתה למותר: מן הסוף הזה אפשר היה להתחיל, להעמידו תיכף בדף הראשון, ולא היה אז צורך בכל השאר. כי הלא זאת ידעים אנו כולם גם בלעדיו, כי בלי השולחן-ערוך, ואפילו רק בלי הלכות אישות ומאכלות אסורות – יותר נקל היה להיהודי לחיות בעולם.

שלשה מיני התקרבות יש בין בני-אדם: לגימה מקרבת, חתון מקרב ושוחד מקרב. גדולה שבכולן – חתון וקטנה שבכולן – שוחד.

גדולה לגימה, שמקרבת את בני-אדם. שנים שאכלו על שולחן אחד – הרי הם קרובים זה לזה. בשעה שיושב אדם אל השולחן, אוכל מעדנים ושותה ממתקים, אז גם הלב מתרחב ונכון הוא לאהוב את כל מי שחוצה... כמה וכמה ראינו שונאי ישראל, שתמד הם נודאים על כל מבייתם, ואצל השולחן המלא והכוסות המלאות הגו אהבה לבני ישראל!

גדולה מזו – חתון. מחותנים, אפילו אם למראית-עין שונאים הם זה את זה, בכל זאת מחותנים הם, והבן והבת עושים שלום ביניהם, ואף גם זאת: הרי אין חתון בלא לגימה...

קטנה שבכולן – התקרבות של שוחד. מתן אדם, אמנם, ירחיב לו מעט, אבל רק מעט ולזמן קצר, עד שיבקשו מתן חדש, והיה אם לא תוסיף תת-ותהפך האהבה לשנאה. אומות-העולם ידעו את הסוד הזה, ובשעה שבני עם אחד מבקשים קרבת עמים יותר חזקים, אין בני עם זה נותנים אף פרושה, אך מתחילים הם בלגימה ומסירים בננותיהם. בדרך הזה בקשו העמים הקדמונים את קרבת הבבלים, הבבלים בשעתם – את קרבת מדי ופרס, מדי ופרס בשעתם – את קרבת הזנים, אחר-כך היונים – את קרבת הרומאים, הרומאים – קרבת האשכנזים... ובדרך הסלולה הזאת ילכו גם עתה העמים החלשים לבקש את קרבת התקפים... יבקשו וימצאו.

ואנחנו, מכל מיני התקרבות בהרנו את הקטנה והחלושה: גזרו על פתם משום שמנם, על שמנם משום ינם ועל ינם משום בנותיהם...

אחת יסה היתה לנו ואסתר שמה. ויהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית-מלכותו... ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות, וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי... ודברי אסתר, כמובן, הועילו לבטל את רוע הגזרה שגזר המן. לו היתה אסתר כזו אצל אומה אחרת – כמה ספרים היו נכתבים עליה, כמה משוררים היו עושים אותה לנושא שיריהם, כמה משפחות של אצילים היו מתיחסות אליה וכמה מצבות-זכרון היו מציבים לה... ואצלנו – הגה יושבים חכמי ישראל ודנין: מי התיר לה לאסתר דבר זה? – ולא נתקירה דעתם עד שמצאו לה היתר: כי אסתר קרקע-עולם היתה... ולפני עובר מחזה אחד מראשית דברי ימי עמנו:

ירשלה יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר, שדה אדום. ויצו אותם לאמר: כה תאמרו לאדוני לעשו: כה אמר עבדך יעקב: עם לבן גרתי ואחר עד עתה. ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה, ואשלחה להגיד לאדוני למצא חן בעיניך... ירקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו: עזים מאתים ותישים עשרים, רחלים מאתים ואילים עשרים. גמלים מניקות ובניהם שלשים, פרות ארבעים ופרים עשרה, אתונות עשרים ועזים עשרה. – הוֹן רב! – ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ואמר אל עבדיו: עברו לפני ורחצו תשימו בין עדר ובין עדר. ויצו את הראשון לאמר: כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר: למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך? – ואמרת: לעבדך יעקב, מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו... ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים אחרי העדרים לאמר: כדבר הזה תדברו אל עשו במצאכם אותו.

אנו רואים, איסוף, כמה הכניע עצמו יעקב לפני אחיו! לא חס על כספו – ויעקב לא היה פורן חס גם על פכים קטנים – ולא חס גם על כבודו, ובראותו את אחיו – מספר הכתוב להלן – ירשתו ארצה שבע פעמים.

ויהי אך עבר עשו – והנה מחזה חדש: „ישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה – עשו עם עזיו ותישיו ויתר רכושו של יעקב – ויעקב, – צולע על ירכו, ממופל בארבע נשים ובנים רבים, – נסע סכותה. – ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען ויחן את פני העיר. ויקן את חלקת השדה, אשר נסה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה.

הלא תראו, כי פרס בא אל המנחה ואל הנחלה.

ודנה בת יעקב, אשר, כמובן, אינה משגיחה במצבה הרע של אביה, יוצאת, ככל בת ישראל, לראות בבנות הארץ. ותשם עליה את עדיה וחליתיה ותלך לשוח ברחובות. וירא אותה שכם בן חמור החי נשיא הארץ... ותדבק נפשו. בדנה בת יעקב, ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה. ושכם זה, בכל היותו בן-אצילים, היה, כנראה, אברך פשוט ומגושם מעט, לא כהאברכים אשר בימינו, המדברים על לב הנערה עד שימלאו תאוותם, ואחרי-כך יבקשו להם כלה עם מדוניא... לא. הוא בקש באמת לקחת אותה לו לאשה. „ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר: קח לי את הילדה הזאת לאשה“. – פשוט וברור! – וחמור, בכל היותו חמור, היה בעל לב טוב, ולא יכול לראות בצרת בנו, וידבר חמור אל בני יעקב לאמר: „שכם בני חשקה נפשו בבתכם; תנו נא אותה לו לאשה והתחתנו אותנו: בנותיכם תתנו לנו ואת בנותי תקחו לכם. ואתנו תשובו, והארץ תהיה לפניכם, שבו וסחרוה והאחוז בה. – שווי-כויות גמור, בלי שום הגבלות! – ושכם מצדו הוסף: „הרבו עלי מאד מחר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי, ותנו לי את הנערה לאשה“. ... דברים ברורים כאלה, שיוצאים מן הלב, עוד לא שמענו בני ישראל מפי אומות העולם אולי עד היום הזה... ובני יעקב לא בקשו דבר, רק מלתא זושרתא: „אך בואת

נאות לכם: ואם תהיו כמנו להמל' לכם כל זכר... אשער בנפשי חזות פני חמור הזקן
כשמעו את התשובה הנוראה הזאת... אבל מה לא יעשה אב זקן למען בטייחדו!...
את הכל, את הכל נתן הזקן בעד: אושר בנו היקר לו... והמעט לו כי נתגידר הוא
ובנו - ודבר גם על לב אנשי עירו, שיעשו זאת גם הם... ובכן קרה המקרה הזה
הזה, המעורר צדוק ותונה גם יחד, כי כל אנשי העיר, מזקן ועד נער, מלו את בשר
עילתם ביום אחד...

ואחריה הטיאגיקומדיה ההיא - הלא תדעו: יהי ביום השלישי בהיותם כואבים,
יקחו שני בני יעקב, שמעון ולוי, אחד דינה, איש חרבו ויבואו על העיר בשח ויהרגו כל זכר.
יאת חמור ואת ישכם בנו הרגו לפי חרב, ויקחו את דינה מבית ישכם ויצארו.
ועל תלונתו של יעקב לאמר: מה עשיתם להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריז,
יאני מתי מספר ונאספו עלי והבוני ונשמדתי אני וביתי? - השיבו בגאון תשובה קצרה
ובריה: הכזונה יעשה את אחותנו? -

פה, חביבי, בפרשיות הקטנות האלו, מן וישלח יעקב מלאכים אל עשו' עד הכזונה
יעשה את אחותנו, - אני מוצא תמצית דברי ימינו מאז ועד עתה.
עשו הלך: לדרכו - ויעקב הלך לדרכו... קשר אחר. זולת, דווחין והשתתויה
- אין ביניהם...!

ובני-חמור? ... בני-חמור, חביבי, לא מתו... אבל בני-יעקב גם כן לא מתו,
ומזה למקרים רבים תוצאות...

XVI.

איזו היא התמונה המרכזית בספרותנו העתית עתה?

התמונה המרכזית עתה בספרותנו העתית היא – העשיר.

העשיר הוא גבור-היום, שעליו מדברים בכל המאמרים בעתונים העברים. אלה מצד זה, האופטימיסטים שבנו, מתניסים לו ומהללים אותו ומשתדלים לפייסו בכל מיני פידוסים, אולי ירום על עם עני ואביון, אולי ירחם וישלך איזה פידודים משלחנו הגבוה... אורגים שירים לכבוד הגביר ובקהל-עם ידממו את צדקת פורונו בישראל. ואלה מצד זה, בעל-המדה-שחורה, הפסימיסטים שבנו, מחדפים ומגדפים ומקללים אותו, כל תקלה וכל קטטה וכל מיני פורעניות הבאות על עמנו תולים הם בו, רק בו, ואין די מלים בפיהם להבזותו: העשיר הוא חייב כפל, העשיר אשם בכל. אם כה או ככה, אם להלל או לחלל, הנה אין אומדן ואין דברים בספרותנו זולת על העשיר, בו מתחילין ובו מסיימין. הוא – התמונה המרכזית – געל צידו יסובבו שאר עניי העם, כאילו הוא העיקר וכל העם מסל לו.

ספרותנו העתית קמנה. ודלה – ותשעים ותשעה חלקים ממנה הוקצעו לפלפולים על העשירים וירומם להעם! כבוד יותר מדאי, כבוד לא לפי הערך!

הגבור הזה, כמו שיודעים אנחנו כולנו, אורח חדש הוא בספרותנו, פרי התקופה האחרונה, ועוד זוכרים אנחנו את העת המובה של ספרותנו, שגבורים אחרים, לגמרי אחרים, הצמינו בה, ותמונות אחרות, לגמרי אחרות, נראו בה, תמונות משכילים גבורים וחזקים ב-השכלתם, בתשוקתם ללמוד וללמד – מצד אחד, ומאמינים, או כמו שקראו אותם לפני, מודי-אור, חזקים באמונתם, מצד שני. שני אלה לחמו בחזקה, כמו שהאמינו אז, מלחמת ההשכלה והדעת עם האמונה הדת, וקולם, רק קולם נשמע בין החיים; ועתה? – עתות אחרות וצפרים אחרות, צפרים אחרות וזמירות חדשות, וזמירות, אשר, אם נודה על האמת, לא תמד ינעמו לאזנינו. לנו, בני הדור הישן, שהסכנו למלחמתה של תורה, נעימה היתה השירה הישנה הרבה יותר מכל הזמירות החדשות, שצלצול חדש נשמע בהן – צלצול הכסף.

מה היה ערכו של העשיר בספרותנו לפני שנים מספר, בשנות הקולפורקאמסקי שלנו, ומה הוא עתה? – לפנינו במה נחשב הוא! – געל העשיר היה באמת רק מסל לר' צדוק הפרוש, לר' גריאלי ולכל החברה ההיא. ועתה, הנה מודענו ר' בעלי השן בתמונה חדשה הוא המשחק הראשי על במת הספרות, תל שהכל פונים אליו. ור'

צדוק, ר' גדיאל וגם המשכיל מר. שאול וחברתו כולם טפלים לו, במלים ומבוסלים לעזמתו. כל אלה הפורשים, הצבועים, הלומדים, המשכילים, כל חברת הקבצנים, בעלי-המח, שסעולתם היתה רבה בימי בעל ה"עץ צבוע", ירחו מגדולתם ואבדו את ערכם, והם רק מלואים להגביד החדש, בכדי לברך וללבן את תכונתו, שתהא צורתו בולטת ביותר...

ובנידון זה ספרותנו היא מעין החיים. השפעת העושר על החיים גדולה עתה הרבה יותר ממה שהיתה לפניו, וכן הוא גם בספרות.

ביחוד מורגשת השפעת העושר בספרותנו משעה שנולדה התנועה הלאומית בתמונתה הקדמת, ישוב ארץ-ישראל, ועוד יותר – בתמונת החדשה, הציונית. עד העת ההיא לא דרשה היהדות ממחזיקיה הנצאות מרובות, הנצאות גדולות בפעם אחת. העם חי חיי-שעה, לזמן ולשעתו, ובשכיל המהיר, בשכיל העתיד, כמעט שלא דאגו כלל; וחי שעה, אם כי דרשו הרבה, בכל עת ובכל שעה, דרשו רק פרנסות. הן אמנם, אם נבוא חשבון, נמצא, שחמד עלתה היהדות למחזיקיה בדמים יקרים, כי פרנסה ופרנסה מצטרפת לחשבון גדול. אבל מכיון שנתנו מעט מעט, לא נראו ולא הורגשו. ואת הפרנסות ההן, האמת נתנה להאמר, נתנו עשירינו, שבכלל היה להם. אידיאל אחד עם העם, בעין יפה. לשעה סמכו טפלים, רפאו חולים, זקפו כסופים, התירו אסירים ופדו שבויים, יסדו חברות שונות, תמכו בידי לומדי-תורה ועשו כל מה שרק אפשר היה לעשות בשכיל חיי-השעה. העתיד לא דרש כלום. וכך הורגל היהודי לקטנות ולטובות של פרנסות, שאף-על-פי שתכופות הן בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, בכל זאת הן רק פרנסות. והנה באו "פתאום" התנועות החדשות, התנועה הלאומית במישנה הישן והחדש, וגרמו "מהפכה" בצדקות של היהודי, ומד נראו עקבות. הבאנקרוט בעמנו. מכל המון היהודים בארצנו עלה מספר הונכריציון המשלמים תרומת-חבר רק לארבעת אלפים. ובאה אחריה הציוניות הדורשת עוד יותר, נדבות גדולות בתור שטרי-מנחת לבאנקרים לאומיים, וכאן נראה הבאנקרוט הרוחני של עשירינו בכל גולותו. לצדקה של פרנסות, לצדקה של חיי-שעה הגיע היהודי זה כבר, אבל לצדקה גדולה, לצדקה לאומית, לבנין-עדי-עד – לא הגיע עדיין.

ובדבר הזה נראה את ההבדל הרב שבין בני לבן-חמ"י, בין ישראל ואומות-העולם. הצדקה הקטנה של חיי-שעה אינה נפרזה בין העמים, לחיי-שעה כמעט שאינם דואגים. צדקות של פרנסות, שנטאא אצלנו בכל רגע ורגע, על כל צעד ושעל, אין אצלם. הם אינם נותנים וחוזרים ונותנים. ולעומת זה נתפתחה אצלם במדה מרובה הצדקה הגדולה – לתת בפעם אחת צדקה גדולה אחת. ותמיד רואים אנו אצלם מחזות, שבהשקפה הראשונה הם מעוררים בנו תמחון. "סוחר פשוט" משלדם, אשר מעודו לא נתן לחברה של צדקה אפילו שכל אחד, הניח את-י מותו את כל הונו, העולה לכמה מליונים,

למפעל אחד של צדקה בעירו או גם במדינה. כמדומה לך, איזה שייכות יש בין קיט קיטש' או בעל-כיס אחר בערבות אסטרטגאן – שגם קרוא וכתוב לא ידע ובקושי גדול חתם את שמו – לבית-הספר הגבוה שבמוסקבה? ובכל זאת עזב קיט קיטש' – שבחיו היה כילי כנבל ונהרג ממש על פתות משה פרושה ולא נתן מעדו לדל אפילו פרושה אחת אף אם גוע ברעב לעניו – את כל הונו, מיליון שלם, לבית-הספר הגבוה. יהודי עשיר, נדבן גדול, פזרן, יד פתוחה, שכל ימיו פזר נתן לאביונים, ולקח חלק בכל החברות של צדקה בעירו וגם בערים אחרות, ונדב נדבות לכל הפושט יד, – כמותו לא הניח אחריו ל"עולמות", לצרכי-הצבור, להעם, אפילו "מאה אחת", ועמו יחד מתה גם צדקתו.

האם תתפלאו על זאת? – אנכי לא אתפלא כלל. כי שנדום, קיט קיטש' והיהודי העשיר, היו בני-עמם, רק בני-עמם.

באנגליא וצרפת, ששם הרוח הלאומי והאזרחי נתפתח ביותר, עוזבים לפעמים העשירים את הונם אחריהם לארצם... סתם לארצם. והאנשים האלה מרגישים, כי צדקה זו, שאינה נראית לעינים, גם-כן צדקה היא, ואולי הרבה יותר מכל הצדקות. אבל אצלנו היהודים צדקה כזו מעוררת רק צחוק.

כי היהודי אינו מרגיש זאת, אינו יכול להרגיש. "חיי-השעה" ודאגות היום נטלים את כל כשרונו, את כל הונו ואת כל כחותיו. היהודי מרגיש ומבין את ההוה עם כל עניניו הקטנים, עם כל מכאוביו ומצוקותיו, ואת "דפק העתיד" – אם אפשר לאמור כן – סרם יבין, סרם ירגיש.

ביחוד אינם מרגישים אותו אלה, שצריכים היו להרגישו – העשירים. העני, כמובן, אין לו גם פנאי לחשוב על העתיד. אבל עשירינו הלא חושבים לפעמים מחשבות "זרות" כאלה. כי מה הן כל אלה המצבות הגדולות בבתי-הקברות, המבלאות של! שיש על מוסדות של צדקה, התמונות בחדרי אספות של איזו חברות, וכדומה, אם לא מדרגות, מדרגות לא-למות? והאמנם באמת מדמים הם, כי בפרוטותיהם, ינצחו את שמם? נניח, כי בייחוד היהודים, מלבד הפרושה שהיא ביוקר – הכל בזול, הכל – לרבות, נצחיות ואל-מות, ובעד "מאה אחת" אפשר לקנות את העולס-הזה והעולס-הבא ביחד. אבל מה שנקנה בפרושה, סוף-סוף שזה רק פרושה, כי "מצאות" אפשר לקנות רק בהוה, ומן "העתיד" איראפשר לקנות "מצאות" ב"חצי-חנם". "העתיד" ישלם לכל אחד ואחד לפי מחירו האמתי. ידעו נא זאת עשירינו וישמו אל לבם.

אבל יש דרך אחרת, דרך האמת, לאל-מות, ושעת-כושר כזו להשיגה לא היתה מימי עזרא ונחמיה. כמדומה לי, שעשירינו היו צריכים לפול על מציאה זו – לקחת "חלק" בתנועה הלאומית, לקנות אחוזות בארץ-ישראל וכדומה, ובאופן כזה להגיע

למדרגת "אל-מות". אבל ההיסטוריה עושה את שלה. החינוך ההיסטורי, שנתחנכנו בו זה מאות בשנים, הרגיל אותנו לקטנות ולצדקה של פרומות, ולא לצדקה גדולה לאומית. כל עני הוא בעל-צדקה – אומדות הבריות. אפשר. אבל, כמדומה לי, שאילו הייתי עשיר עתה, אז... הייתי לוקח לי בחכיה אל כל ספרותנו העברית, בונה את כל הקולוניות בארצנו וקונה את כל המניות של הבנק הלאומי, ולא הייתי מניח לעשירים אחרים אפילו כל-שהוא. את הכל, את הכל הייתי נוטל לעצמי, את כל הכבוד לעתיד, את הנצח וההוד הלאומי, והייתי בונה לי בכספי מקדש בתוך עמי ושוכן בהם לעולם. ובשעה שקראתי את דרשותיו של הפרופסור יאנוזל על הענין: "למה לעשות במיליונים?" אמרתי בלבי: אוי להן לאומות-העולם, שיש להן מיליונים ואינן יודעות מה לעשות בהם. הכל יש אצלן, הכל מוכן לפניהן, הכל כבר עשוי, והמיליונים מונחים אצלן כאבן שאין לה הופכים, מבלי לדעת מה יעשה בהם.

אנחנו, אמנם, אין לנו הצורך, לבקש צדקות. יש לנו צדקה גדולה אחת, צדקה לאומית, שהיא שקולה כנגד כל הצדקות ביד. ולו הייתי אנכי עשיר, הייתי יודע מה לעשות.

אבל אנכי אני עשיר, והעשירים שבנו יודעים גם-כן מה לעשות... עלי-פירוב הם מבקשים עולם-זהו, ואינם עומדים על המקח, דוקא הם מבקשים מה שיעלה בזק... והמעט מהם, שלעת זקנתם הם מבקשים עולם-הבא, עוד רוצים הם לקנות אותו דוקא בזול, וינעו על חברות שונות לקנות מציאות, מבלא של שיש, אחרי מאה ועשרים שנה, או כדומה, בזול, רק בזול.

והצדקה הגדולה, הצדקה הלאומית – העם, רק העם, עם עני ודל, הוא ישפיל בה. בין תומכי ספרותנו, החתומים על העתונים העברים וקונים וקוראים ספרים, מעטים הם העשירים מאד; עוד פחות מזה נמצא אותם בין החברים לחברת "ישוב ארץ-ישראל", ועוד פחות מזה, כנראה, יהיו בין החתומים על מניות הבנק הלאומי... בכל זאת, אם יתן ה' ובית ישראל יִפְנֶה, בודאי תצמח על שער הבית כמו מאליה מבלא של שיש ועליה יהיה כתוב לאמר: "נבנה בהוצאות הגביר... והגביר יעמוד בראש". כן הוא. מנהגו של עולם – אצלנו היהודים. העם על כתפיו ישא את כל מבל הגלות, העם בפרוטותיו, במכס הבשר והטאות, ייסד ויחזק כל המוסדות של צבור, והעשירים יבואו ויגדלו מזוזות לבית או רעפים לגג, והבית יקרא על שמם...

כן היה לפנינו, וכן, אם גשפוט על פי הכרזתם, שמכרזים סביב להעשירים עתה, יהיה גם לימים הבאים.

אלף עניים קונים אלף שטרי מניות ואין דובר דבר, ועשיר אחד קונה אלף מניות – תהום כל העיר. ובשורות יבישו אנודה לאגודה, ומכתבים ושלגרמות יעופו על הנצחון הזה, והכל שמחים בנצחונם ומקרים, כי בוא יבוא העשיר, בוא יבוא ויושיע את ישראל...

והוא אמנם, בוא יבוא, ואף-על-פי שיתמהמה – חכו לו! הוא בוא יבוא בעת שיהיה כבר מוכן לסעודה, ואז יכבד את העם לבוא בכבודו ובעצמו ולשפת בראש הקרואים ולסדר הכל כחפצו ורצונו.

וזהו הצד השלישי שבכל התנועה החדשה, הנקודה השחורה בתמונה הבהירה הזאת, כי הבליטה ביותר את ערך חכמה לא רק בחיי-שעה, אלא גם בחיי-עולם, בתחית האומה. לפנינו היו לאבותינו משנים אחרים מן הגאולה העתידה: חגם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, אמר הנביא, וחזל, שתמיד הפלינו בשבח הרוחניות, עוד הרחיקו ללכת באמרם: אין בך דוד בא עד שתכלה הפרומה מן הכיס, כלומר, לא העשירים יביאו את הגאולה. ועתה נרפך הסדר לגמרי, ועל שלשה דברים התקפה העתידה עומדת: על הממון ועל הממון ועל הממון... וממילא מובן, כי במקום שמדברים על הממון – מקום להעשירים בראש, ואי-אפשר לדבר שנים שלשה דברים מבלי להזכיר את שמם לשבח או לגנאי.

ספרותנו העתית קטנה ודלה, וצרכי עמנו מרובים – ותשעים ותשעה חלקים מן הספרות הזאת הוקצנו לסלסולים על העשירים ויתוםם להעם. כבוד יותר מדי, רבותי, כבוד לא לפי הערך!

XVII.

אם תרצו אולי לדעת הבדל אחד מני אלף שבין ישראל לאומות-העולם – הא לכם דינמא קטנה:

בראש כל העתונים שבארץ סינלאנד נדפסה לפני זמן-מה מדעה אחת לאמור:
 "... בימינו אלה ובמצבנו עתה אין טוב לנו מהשכלה. נשתדל נא, איפוא, להרבות ולהגדיל ולהאדיר את השכלת עמנו. אבל לזה נצרך כסף הרבה, ואיה לכסף מוצא? – אין לנו דרך אחרת בלתי אם ליסד למסרה זו בנק לאומי של מניות קטנות, עשר מרקאות המניה, "איוי רבית יביאו המניות? מדעתכם תבינו, שלא עשרים למאה, ולא עשרה, ואפילו לא חמשה, אבל יביאו דבר-מה היקר מכל רבית, יביאו לנו השכלת עמנו, כי עמנו ילמוד וישכיל, וסמילא יתחוק ויתעשר. ומי מאתנו לא יקח חלק במפעל הלאומי הזה? – כולנו, מאיש ועד אשה, מן הפועל העני המרויח רק חמשים כסף לשנה עד העשיר המרויח חמשים אלף לתודש – נקח חלק בו. הפועל העני המרויח רק חמשים כסף לשנה יחתום על מניה אחת, והעשיר המרויח עשרות אלפים לשנה – בשמחה רבה יחתום על עשרת אלפים מניות.
 "כל דבורה ודבורה בפני עצמה תביא רק כפה אחת של דבש, אבל נחיל של דבורים יסלא דבש את כל הכוורת.

ובכן אחים, קחו, בשעה טובה, את הגליון לחתימה, וסובו עיר, מבית לבית, מבית העשיר היושב בארכונו במעלה העיר עד כלונת העני במורד הקיר, מהיכל בעל-האחוזה בחצרו עד מוכת העני בכפר, ונראה, מי מכל עמנו לא יחתום עליו!"

איני יודע, אמנם, את אחרית החתימה היא, עד כמה עלתה יפה, אחרי כי, האמת נקנה להאמר, השכלת הפנים אינה מעניינת אותי כלל. מסתמא עלתה יפה, כי אצל בן-דמי ענינים כאלה כמעט תמיד הם עולים יפה. אבל המודעה כשהיא לעצמה מעניינת אותי מאוד, ביוחד – סגנונה הקצר והפשוט:

ונראה, מי מכל עמנו לא יחתום עליו!"

כמה מן ההכרה העצמית, כמה מן התקיפות הספרותיות יש בקריאה זו!
 הסופר העברי לעולם לא יעז לדבר ככה. הסופר העברי ידבר רכות וקשות, יבכה וייתחנן, או יתרגז ויתקצף, או ישחק ויהתל, אבל בסגנון פשוט ובריא כזה, בסגנון של "דאי" – לא ידבר, כי יודע הוא לפני מי הוא עומד.

הסגנון הוא האדם – הסגנון הוא גם העם.

בסגנון כזה יכולים לדבר רק סופרי עם היודע את אשר לפניו, עם בעלי-הכרה לאומית שלמה ובכירה. סופרי עם כזה כשהם באים לדבר על ענין לאומי גדול, יודעים הם ישאין להם עסק עם מפלגות שונות, רק עם הרגש המבעי של העם כולו. הם, כשהם

מדברים אל עמם על הבנק שלהם, אינם מבטיחים לו רבית ורווחים ועסקים טובים, ומראש הם אומרים לו, ובדברים קצרים וברורים, שהעסק לא יביא סרי בעולם הזה, אבל יביא דבר מה היקר לכל אוהב עמו מכל רבית ומכל הכנסה—כי עמם ילמוד וישכיל, וממילא יתעשר ויתחזק, והכל, מן הפועל העני המרויח רק חמשים כסף לשנה, עד העשיר הגדול המרבה חמש מאות אלף, — כנראה, יבינו זאת.

הסגנון, חביבי, הוא העם. אם תרצו לדעת תכונת כל עם ועם, התבוננו אל הסגנון, שבו מדברים אליו סופריו ומנהיגיו...

מספרים מעשה בנסך אחד רומני, שבא לבקר אחת מאחוזותיו. ויצא העם לקבל את פניו בהיכלו וקרא: יהי הנסך, היחד הנסך! — ויצא הנסך על המעקה להשיב תודה על הכבוד שמכבדים אותו. וכראות אותו העם עומד על המעקה, עוד הוסף להריע, ובכל אשר הוסף הנסך להביע תודתו כן הוסיפו העומדים מתחת להריע, ותבקע הארץ לקולם. ותקצר נפש הנסך בתרועתם. ויצו על שלישי לבקש מן העם לשוב איש לביתו. ויצא השליש ויבקש את העם אחת ושתיים ושלוש — ואין שומע לו, והעם יריע: יחד הנסך! אז אמר הנסך אל שלישי בכעס: לך והגר להם, דברים של טעם! ויצא השליש אל העם ויקרא אליהם לאמור: כלבים בני כלבים, לכו לאבדון ואל תפריעו את המנוחה!... ומיד הבין העם מה הוא סח, וימחר לשוב איש לביתו.

אם אמת הספור הזה או לא, איני יודע. אבל זו אמת, כי מסגנון הדברים של טעם שמדברים אל העם, אפסיר לשפוט על תכונתו.

ואם תרצו ללמוד לדעת את תכונת עמנו, שפשו עלינו סגנונם של רוב המאמרים והמניפסטים, שנכתבו בעת האחרונה על הבאנק היהודי, שפשו עלינו הדברים של טעם, שמדברים אליו בענין הזה.

כי הבאנק, הנקודה המרכזית בתנועה הציונית עתה, משך אליו את עיניהם של כל טובי העם ושל כל הסופרים. כל אחד רוצה לנסות את כחו וכשרונו בדבר הגדול הזה. ויבוא הרב בתורתו, המשכיל בהשכלתו, החסיד בחסידותו, 'החוקר בחקירותיו והדוקטור ברפואותיו, ויהיו את דעתם, ויציעו את הצעותיהם, כל אחד לפי טעמו והלך-רוחו. כל אחד מרגיש עצמו כבעל הבית בענין הזה, ונוטל רשות לעצמו לעזין עצות ולדבר ככל העולה על רוחו, מבלי לתת לב לדברי חברו. ותהי המהומה רבה וגדולה ואין איש מבין את שפת רעהו.

הנה, הפינים, כאשר הורע מזלם מעט, באו לידי מסקנה, שבכדי להתחרות עם המקרים צריך להרחיב את ההשכלה והדעת בעמם, וממילא יתעשרו ויתחזקו. בן חמי, כנראה, אינו מסתד מסני קולטורה. הוא בנשמתו הגסה, או ואביו לו, אינו מרגיש את העוקץ שבקולטורה, את הקלקלה שבה, ובגסותו ומפשותו הוא מדמה, שעלידי קולטורה והשכלה מבסנים יתקן מה שקלקלו המקרים מבתיו... ולמטרה זו — הלא תצחק,

הקורא העברי! – רק למטרה זו הוא מיסד גס-דבן באנק לאומי! אנחנו, עם חכם ונבון, כמובן, לא נקח למופת עם הדומה לחמור. אנחנו, בחוש-הריח המיוחד לנו, רק לנו, בעינינו כאלה, נרח מרחוק את הסכנה הכרוכה לעמנו בעקבות ה"קולטורה"; ומדי נדבר על הבאנק הלאומי ומטרתו, בודאי נשתדל בכל מה שאפשר להרחיק ממנו אפילו ספק-ספיקא של קולטורה...

אך לא לכך נתכוונתי בזה, – העיקר הוא, כי שנינו, "אנחנו" והם, מיסדים באנקים לאומיים לטובת העם. ואף אם לא אנד הלא תבינו, כי לנו הבאנק הוא יותר נחוץ, אלה אלפי פעמים יותר, מאשר להם: אף כי הורע מזלם מעט, בכל זאת הלאו שנוכח אנחנו למצב כזה גם אחרי שנים הרבה. ולנו הבאנק הלאומי הוא "הכל", הוא צריך להניח יסוד לגאולתנו, להיות האמצעי ל"אתחלתא דגאולה"; ואף-על-פי-כן, מה יבטיחו הם לבעלי-המניות ומה נבטיח אנהנו? באיזו לשון ידברו הם אל עמם ובאיזו לשון נדבר אנחנו אל עמנו?

מה נבטיח אנחנו! – לא אחד ממך, חביבי הקורא, כי בכל הענין הזה לבי דו לא על טפשותם המשונה של הרבנים, הדואגים להיות-עסקא ו"אוצר של יאאת שמים", לא על סחידותם היתרה של בעלי-מדה-שחורה בדבר קלקלת ה"קולטורה", ואף לא על קמצנותם המגונה והמנוולת של עשירינו, – לא על כל אלה לבי דו ביותר, אלא על ההבטחות של הכנסות, ומתן-שכר לבעלי-המניות. רבנים, פחדנים וקמצנים, כל אלה הם מכרינו הישנים, ברוך-השם, ואיה הוא המוסד העברי, שלא נאמרו ולא נשנו עליו כל אותם הדברים שמדברים עתה? מה שהיה בדבר כל מפעל טוב בעמנו הוא שיהיה עתה גם בדבר הבאנק הלאומי, ואין כל חדש בעולם היהודים. אבל מה שחדש באמת הלא הוא – ההבטחות של מתן-שכר, שאנו מבטיחים לבעלי המניות, ה"כרח" להבטיח הבטחות כאלה. עם ישראל בכל ארצות-פוזו צריך ויכול ליסד באנק לאומי גם בלא הבטחות כאלה. ולא עוד אלא שבסתר-לבבו באמת יודע כל אחד, כי נתן הוא מתנה להעם, כמעט שלא על מנת להחזיר; בסתר לבבו כל אחד מרגיש עצמו כבן לעמו ומוכן לתת ולחזור ולתת; בסתר לבבו נר-אלהים טרם יכבה, ורק בפומבי כאילו מתביישים ברגש הטוב הזה; בפומבי מתאמצים לדבר על הבאנק דוקא מנקודת-הראות של רוחים ואיקונמיה, כאילו מבקשים אנו עסקים בעד כלל ישראל, רק עסקים...

ומדוע, אל אלהי אבי, אין אנו יכולים לדבר גם אנחנו בלשון של בני-אדם ולומר: "עמנו צריך לחיות ולהתיסד בארץ אבותיו, לזה יצרך כסף, ובכדי למצוא את הכסף הנצרך חייבים אנו ליסד באנק לאומי, עשרה שקלים המניה. המניות לא יביאו רבית של עשרים למאה, ולא של עשרה ואף לא של חמשה, אבל יביאו דברידמה, שהוא יקר ונכבד אלה אלפי פעמים יותר מכל רבית והכנסה שבעולם: עמנו יתיסד ויתבצר בארץ אבותיו וישכיל וילמד ויחיה ויתחזק ויתעשר, – ונראה מי מכל בני עמנו לא יחתום עליו". ומדוע נפלטו מכל

עם, בושנו מכל לשון, שדם יכולים לדבר ככה, ואנחנו, בכל חפצנו, אין אנו יכולים?
 כי מכל עמנו רק אחד מאלף אולי יחתום. וכל שאר העם יבקשו – וכמובן ימצאו –
 אמתלאות שלא לחתום. עם חכם ועבון חכם בזהר לתת לעשי ואינו חכם כלל לתת
 לעקב. אין חכם כמורו לתת לאחרים ואין טפס כמורו לתת לעצמו. בכל מיני תחבולות
 יתחכם לתת לאחרים: בתור מתנה, גמילות-חסד, הלואה לאורך-ימים וסתם נדבה, יתן
 כל מיני נתינות שבעולם, יכרע וישתחוה ויחניף ויתן... ולא דעת ולא תבונה לו לתת
 לעצמו פעם אחת נתינה הגונה, בכדי שלא יצטרך אחר-כך לתת לאחרים כל הימים.
 לשכל פשוט כזה עדיין לא הגענו. ומכיון שהתחילו לדבר על השכל הפשוט,
 הוזה, התעוררו כל בעלי-המחזות שבנו, ונעשו ודעשו תחום-המושג. יגעשו ודעשו אלה
 שנותנים וגם אלה שאינם נותנים. אלה שיש להם שייכות ונגיעה לזה, ואלה שאין להם,
 לכאורה, כל שייכות ונגיעה לזה – הכל הוסיף ומרעיש עולמות, כולם על הבאנק וכל אחד
 על חברו...

אנדרלמוסא באה לעולם. ובתוך אנדרלמוסא זו אנו רואים מחזות שונים, יש
 מהם שמעוררים עצב, יש שמעוררים צחוק, יש גם שמעוררים צחוק ועצב ביחד.
 כמדומה לך, מה ענין רבנים לבאנק? ומה ענין רופא-יענים לרבנים? – אם
 הישודד, או דברים שבמזון, בכלל יעורר ענין פקודם, הנה הפקודם ההם, אם רק פקודם
 הם באמת, לא ילכו בכל זאת אל רופא-יענים להתרפאות. אם המאור שבתורתם ובצינוזותם
 ירסא אותם – מוטב, ואם לא – טרם יקצא רופא שירפא אותם ואין תרופה לסמיותם,
 אצל שום אומה ולשון לא נראו מחזות כאלה, כי רבנים, שתורתם אומנותם, יתערבו
 בעניני 'באנקים', ורופא-יענים יתערבו בעניני הרבנים ללמד אותם תורת-היהדות. כמה מן
 הזרות והתהפוכות יש בכל אלה משני הצדדים! ואם נוסף ללכת בדרך זה, יבואו ימים
 והרבנים יחוו דעה בהלכות הרפואה, כי מי שאינו נזהר ב-אשר-יצר וב-מוקצה לא יוכל
 לרפאות חולים כדבעי, והדוקטורים יורו וידונו, ישרפו וכשירו, יסדרו גמין וכתובות ויחיו
 אשה לבעלה; הסגלרים יתפרו מכנסים והחייטים – סגלים, נפחים יכתבו ספרי-תורה
 וסופרי סת"ם יתקנו בריחי ברזל; בקצור, כל אחד יעשה דוקא מלאכת חברו, ויעשה,
 כמובן, על-פי דרכו... עד שסוף-סוף נשאר בלא רבנים ורופא-יענים, בלא סגלים
 ובלא מכנסים.

אם נוסף ללכת בדרך זה? – על-פי המהלך החדש בספחתנו יש לשפוט,
 כי אמנם נוסף ונוסף. ערובי-המושגים נראה בכל: מערבבים את הבאנק עם הקולטורה,
 עם התורה, עם תריג מצות, עם קבלה ותסודות ופלוסופיה והיסטוריה, עם כל ה-קמנות
 שבחינו הימים. ועושים מכל זה יחד תבשיל הקשה לעכול אפילו לקיבתו, שכבר
 הסכינה לתבשילים משונים. והתבשיל הזה הוא עתה היחיד העולה על שלחן ספחתנו,
 בו מתחילין ובו מסיימן, עליו מברכין ועליו מוסיימן... אם עד עתה עוד התקוטטו

והתוכח במספרים, הגה מאז בא הדקדוק מאנדלשטאם במאמרו המפורסם להפיל סערה בצלוחת של מים, הותרה הרצועה לגמרי: הקמטות והוכחות עברו כל גבול, כי 'הצפירה' שרה 'ידיד מיוחד לענין זה ועשתהו מדרש אפילו למי שכותבים במסך...

ומי לא ידווש עתה בהלכות 'הקולטורה'? – מן הרב היושב 'על מדין', מן הסופר 'הגדע בשערים', עד 'הבתולה הציונית' באחת מערי-המצער, כולם יושבים ודורשים בהלכות הקולטורה, לאסרה או להתירה, לקרבה או לרחקה, להרחיבה או לקצרה: ותהי הקולטורה העברית כפיה הנמכרת בשוק, ש'המבינים' ו'המבינות' באים לשפוט על מעלותיה וחסרונותיה: אם עוברה בצדה, אם עסינה מלאו חלב, אם מובה היא ל'חליבה', אם אינה מבקשת בגלילה ומהפכת לפעמים את ה'ספל', וכדומה מעלות וחסרונות: משגיחים בקרינה, ממששים צלעותיה, מתבוננים לחליצה: ואם יבואו לידי מסקנה, כי מובה היא ל'חלב', יקנו אותה, ואם לא – לא.

והוא הדין בהקולטורה שלט.

כי נמצאו בין הציונים מתנגדים להקולטורה – לא נספלא וגם לא נתוכח עמהם, כי אין דנין על דברים שבטעם ואין מתוכחים על דברים שבלב. מי שמתנגד לנו מפני דברים שבלב, חייבים אנו לכבדו. אבל רע בעיני הדבר, שחוב מתנגדי הקולטורה מתנגדים רק מפני 'חסרון כיס'. כי לדעתם, הקולטורה עתה תוכל 'להזיק להעסק', כי תסיר מאחרינו את לבות 'רבי' וחסדיהם וכיוצא בהם. ומכל הסופרים שהתוכח בענין הזה, רק האחד היה הסופר מוזארשא ב'המליץ' (74), שאמר, ובצדק, שעל מנהגי הציונות בכל מקום שהם לחוס על משאת-נפשנו ולבלתי הכניס אליה כל צביעות וכל שקר, והשקלים האקציות הבאות בעברת-הקף וערמוניות – באות בעבירה ותועבה הם בהיכל הציונות – כל שאר הסופרים מבינים על הקולטורה כעל 'סרה חולבת' להציונות: אם תוכל הציונות לקבל 'ניקה' ממנה – טוב, ואם לא, אם אין תקוה לקבל 'ניקה' ממנה, אין כדאי לספל בה. וכי הקולטורה העברית יש לה ערך כשהיא לעצמה, גם בלי 'ניקות' שזוהי, כי תורה היא וללמד צדיקים אותה, ועל-כל-יפנים אין לתלות את קיומה בשקלים 'המיוז' של חסידים ו'רבי'ים – לזאת לא ישימו לב עתה, בשעה שהפרוטה, השקל, הסני – הוא העיקר, והשאר – ספל.

כבר אמרתי בדעברת הקודמת, כי תכל על האי שופרא של הציונות דבלי בווד. הציונות, כשהיא לעצמה, יפה היא, וביסיה בלבד, בלי יחס אל אפשרות הישגת מטרתה, יכולה היא לצודד נפשות, אלא שה'עשיית' שבה מְנַלְתָּה מעט. אם 'הציונות' היא היהדות? – יש שמטילים ספק בדבר, אבל בלי משים יעלה פתגם אחר על לבנו: כי הציונות היא – הבסקי. הבסקי, לדאבון לבנו, בכלל פעולתו רבה בזתר על חייו, והנה באה הציונות וחוקה עוד את הפעולה הזאת, כאילו כל תקות-ישראל צורה וחלומה בשק יל דינרים, אם יפתח השק – מוטב, ואם לא, חלילה, ססה תמה תקותו.

ומה לעשות? – יאמרו – הרי עולם כמנהגו נוהג, וכלי כסף אי־אפשר שיתקיים שום אידיאל שבעולם!

כן אמנם. אבל אם, כמו שמאמין אנכי, תצינזת צריכה לאחד ולכלול בתוכה את כל היהדות עם כל תקותיה ואידיאליה, – צריך להזהר מעט בבחירת האמצעים. אתנן זונה ומחדר כלב לא יבאו בית ה', אפילו אם יורכב הבית בלעדיהם...

אני שונה את דברי: צריכים אנתנו לברוא צינזות, שתקף את היט, את כל תקותינו ואידיאלינו, צינזות, שלא תפחד מפני הקולטורה... ועל־כן צריכים מנהיגי הצינזות להזהר בבחירת האמצעים. אין את רשאים לצמצם את כל יהדותנו ותקותנו בשק של דינרים...

הלאה כל חטטה, כל פשרה, כל צביעות לשם הפרומה! תועבה הן בהיכל הצינזות!

כי הצינזות צריכה להיות – היהדות במובנה היותר נעלה...

XVIII.

מחשבותי הפעם יסבו, כמובן, על המעשים הגדולים בבזיליה!

כי גם אנכי בארקדיה הייתי, בארקדיה הלאומית ההיא, ששם מתאסף עדר ה' היעני ישראל שרים את שירתם לעמם, השירה הגדולה הגשמעת במלא רחבי תבל, באשר רק בני ישראל נחתים, באשר רק עדר ה' נפויץ. בזיליה בימי הקונגרס היא באמת ארקדיה לאומית, ארקדיה עם כל תמימותה ושירתה. וכדאי היה שהמשורר העברי יבוא הנה וישיר לנו משיר האדיליה הלאומית ההיא, אבל המשורר העברי טרם בא הנה. ואני עברך, בישעה הדחק אהיה כל מה שתמצא, רק לא משורר...

ובבואי היום להביע לך את מחשבותי על הקונגרס, מרגיש אני ביותר את החסרון הזה, מרגיש ומצטער מאד; כי אין טוב מזהות משורר במקרים כאלה. המשורר יביע לך מחשבות הרבה בהרף אחד ובאחד אחד, ואתה – אם תבין – מוטב, ואם לא – תתלה את החסרון בך, רק בך, כי לא הבנת את עומק כונתו ולא ירדת לסוף דעתו; מה שאין כן סופר פרוץ. מסופר פרוץ כמוני תבקש הרבה, תבקש שאכתוב לך שחזר על גבי לבן בכל מכל כלי... ועוד גם זאת, כי הסופרים בהעתונים היזמים קלקלו את טעמך, בהלעטם אותך מדי זום בזמן. חדשות מן הקונגרס לפרסיהן ופרטי פרסיהן, מן הדרשה של ראשי המדברים באספה הראשונה עד הגיוק והפיוק של אחד מן הדברים באחת מן האספות הצדדיות... קצת נגדול שם הוא – בהקורספונדנציות הרבות והשונות. העניינים הגדולים באמת, העומדים בזמן של עולם הציונות, יש שיתבטלו בששים בין הזמן עניינים קטני הערך, שאין כדאי גם לספל בהם.

ומאריך גיסא, מי חכם וידע להעביר קו בין ענין וענין, בין הנקלה והנכבד, בין הקדוש ובין החול... בלולים יבואו פה כל העניינים, כל השאלות וכל הזכויות וכל הדרשות וכל המעשים וכל ההרגשות. מן הדבר הגדול עד הדבר המעורר צחוק רק צעד אחד, אמרו חכמים, וזאת ראינו לא פעם אחת בהקונגרס. אבל גם מן הדבר המעורר צחוק עד הדבר הגדול – גם כן רק צעד אחד, וגם זאת ראינו פה. ועל-כן, תעזובת שלמה של כל אלה העניינים, הגדולים והקטנים יחד, תתן לנו תמונה שלמה מתכונת הקונגרס.

בכדי לתת מושג נאמן מן הקונגרס, בכל היקפו, צריך על-כן לדחות או אמן מצוין.

שיודע להבדיל בין הקודש ובין החול ולהבליט את הקרם הדקים שביניהם, או סופר סתם, מה שקוראים 'פרוסקוליסטי', לכתוב הכל ועל הכל...

ואולם זה וזה אפשר רק אם תשפוט על הקונגרס בקורדרו, אם תביט עליו מלמעלה, מלמטה או מן הצד... אפשר רק אם באת הנה לא בתור 'יהודי' – רק בתור סופר, לשפוט, לחשוב, להתבונן, לבקר, להתפלסף – ולא לעשות. אבל מי שבא לכאן ולבו מלא על כל גדוהו, מי שבא לכאן והביא עמו את אמונתו ואת תקוותיו, מי שבא לכאן, לבקש פתרונם לחלומותיו ודעותיו לספקותיו, – הוא לא יוכל לשפוט על הקונגרס בדבעי. ואם יאמר לך סופר עברי, יהיה מי שיחידה, כי ישפט את הקונגרס משפט אוביקטיוו, אל תאמין לו; סופרסוף, רק את שאיפות רוחו הוציא על הגליון והמה את הדין לכאן או לכאן.

רגילים אנחנו הסופרים, על-פי-רוב, להביט על מחזות החיים רק מן המבט הספרותי. לא החיים בעצמם עיקר אצלנו, אלא תמונתם הספרותית. דוקה, הסופר הצרפתי, מתאר באחד מספריו את הסופר באחד מרגעי-חיו היותר נכבדים, איך גם אז, ברגע ההתרגשות היותר חזקה, הוא חושב על התמונה הספרותית, שאפשר לתת להרגשה ההיא. ובכלל למה נכחד, הסופר תמיד יתגבר על האדם שבסופר. לכבוד אחי הסופרים העברים צריך אני להגיד אמנם, כי בהקונגרס הפעם התגבר 'היהודי שבסופר' על 'הסופר שביהודי'. כמה שהשתדלו שם סופרינו להיות רק סופרים, להביט על הקונגרס 'מן הצד' – היו בכל זאת רק 'יהודים'. זרם החיים שבהקונגרס סחף אותם למרות רצונם, ובעל-כרחם יצאו מ'אצטגנינות' שלהם.

ואם כך היו שאר הסופרים, קל-יחומר אני עבדך, שלא בתור סופר באתי הנה, אלא בתור יהודי פשוט, 'ציר' שלוח מאחת האגודות, ככל שאר הצירים. את אמונתי בעמי, את תקותי בעתידו הבאתי הנה. לא לכתוב, לא להתפלסף באתי הנה, אלא לקחת חלק ב'עבודת-הלאום'; לא לבקר, לא לחשוב, רק לעשות גם אני כפי יכולתי את... ההיסטוריה שלנו.

ובביליה – יאמרו מה שיאמרו – נעשית עתה ההיסטוריה שלנו; וזו היא אחת ממעלותיו של הקונגרס, כי הוא לנו הנסיון הראשון לעשות בעצמנו ובפומבי את ההיסטוריה שלנו.

זה לנו יותר מאלף ושמונה מאות שנה, מאז גלינו מארצנו, שרק אומות-העולם דואגות בעדנו, דואגות בעד מחסרינו החמריים והרוחניים, וגם את ההיסטוריה שלנו הן עושות בעדנו, ועושות אותה כמו שבכלל עושים בשביל אחרים, ומה גם אומות-העולם בשביל ישראל... ואנחנו בכל העת הארוכה הזאת, מתרבן הבית ועד עתה, כמעט גם לא נסיע לעשות בעצמנו את ההיסטוריה שלנו. אומות-העולם נתנו לנו היסטוריה מן המזכן, ואנחנו קבלנו אותה באהבה. במחשכי הגישו ושיבנו – וקבלנו באהבה, הלבישנו

בגדים זרים ומשונים – וקבלנו באהבה, עלה בדעתם לתת לנו מעט השכלה – וגם כן קבלנו באהבה. הדג אוהב, שצילו אותו בהמאה – כתוב בספרי המבשלים, ויהודי אוהב, שאחרים יעשו את ההיסמוריה שלו בעדו.

והנה באו חובבי ציון והתחילו, לאט-לאט ובחשאי, לעשות את ההיסמוריה שלנו. ובאו אחרים הציונים ועשו בקול-קולות, בפומבי ובריש גלי. אפשר אולי לדון ולהתוכה בדבר, אם הברכה מצויה בהיסמוריה כזו, שנעשית לעיני השמש, ומתוך ספרים שונים, וגם מפי הנסיון יודעים אנו, שבכלל אין הברכה מצויה לישראל אלא בדבר הסמי מן העין, וכך היא דעת חכמינו מאז ומקדם... אם כה או ככה, אבל אנו כולנו מודים, שההיסמוריה שלנו צריכה להעשות דוקא בידי עצמנו, מבלי לחכות לאומות-העולם שיעשו בעדנו. ההתגלות היתרה תעבור, אמנם, מעט את רוחנו אנחנו, בעלי ההיסמוריה מבית-המדרש הישן: אין אנו רגילים בכמו אלה ומפחדים אנו, שמא תשלוט בה עין-הדע... אפשר כי, כנראה, אין לפחד. אירופא' כבר הורגלה לראות את ההיסמוריה נעשית בפומבי. באירופה בודאי לא ישגיחו בזה. ואם אולי ברבות הימים יגרום לנו הפרסום הפסד קל מדין, שקל הוא הריח הפנימי, שנריח בודאי, כנגד ההפסד החיצוני, שעודנו מוטל בספק, והריח הפנימי גדול מאד. ההרגש, כי אנחנו בעצמנו עושים את ההיסמוריה שלנו, הוא הוא האמצעי הפדגוגי היותר חזק ומועיל לחנך את העם כלו.

וההרגש הזה יתגדל ויתחזק מדי שנה בשנה. וזהו התועלת היותר גדולה, שהביאה הציוניות עד עתה ושתביא בודאי גם לימים הבאים. ואילו לא נבראה אלא בשביל זה דינו.

אף-על-פי-כן, אף-על-פי שמסכים אני לעשות את ההיסמוריה בבזילה, אין אני מסכים לעשותה בארצות אחרות, בערים שונות ומקומות רבים. כי היסמוריה היא אחד מן הדברים הטובים, שמעוטם יפה ורובם קשה. בודאי ובודאי טוב שנעשה אנחנו בעצמנו את ההיסמוריה שלנו; אבל עושים אנחנו אותה יותר מדאי... כאשר לא עשינו – לא עשינו מאומה, וכאשר החלונו לעשות – נעשנה בכל קר-דיות. כל עיר מצער היא בבחינת בזילה, כל אגודה – בבחינת הקונגרס, כל יושב-ראש – בבחינת הרצלי, כל דבר – בבחינת טרדו, וכולם יאמינו, כי דברים – היסמוריה. ובמשך שנים עשינו באופן כזה היסמוריה הרבה יותר מאשר בכל חלקי גרץ... וגרץ של העתיד – הו, חביבי, לא אקנא בו, כי יחד עם הענקים, שהולידה לנו הציוניות, כמה ננסים עומדים על גביהם ומתפרצים עמהם לתוך ההיסמוריה ברעש ושואן... ומי חכם להבדיל בין הענק והננס העומד על גבו – בתקופה כזו? אמנם כן, עבודה רבה צפונה לגרץ של העתיד, לברר את האוכל מן הפסולת, הבר מן התבן, הדברים הטובים באמת, שנדברו ונעשו במשך שתי השנים האחרונות, מן הדברים סתם, ולהבדיל בין היסמוריה והיסמוריה. והגרועות שבכל אלה, ההיסמוריות, הן בודאי ההיסמוריות, שאנו עושים בשנים

האחריות בכל תחנות מסלול-הברזל ואניות-הקמור... היסטוריות עם קריאת-הידד ומחאות-
כפים ושירות וזמירות ושואן ורעש בכל פגישה ופרישה. אם כל אלה נצרכות כדי להחם
את הלבבות, כמו שאומרים לנו – אפונה, ולו יהיה כן, הלא תודו בכל זאת, כי לא
בתחנות-המסלה מקום הכירים להחם את הלבבות, וכמדומה לי, שאפשר למצוא מקום
אחר יותר מסונל ומוכשר לזה. ה"חובב-ציון" הישן, העובד עבודתו בחשאי ומתרחק מכל
פרסום ושואן, כנראה, עוד חי בקרבי למרות ציוניותו, ולא אוכל להסכים ל"מונסטרציות
הומיות כאלה, שנעשו למחדה" אצלנו בשנים האחרונות, משום גירא בעינא דשטנא...
ובכלל אין דעתי נוחה מן הצירימוניות האלה בתחנות מסלול-הברזל, ואפילו בשנים
בתקונן ובמקרים אחרים, במקרים ששומים של האדם הפרטי, הן נסדכן למותר. ולא הייתי
תקף בשלטון המסלות, הייתי אוסר את ההלויות, שגורמות בלבול להנוסעים וערבוביה
למשרתי המסלה; או הייתי ממיל עליהן מס גדול בכדי למנוע את ההמון ממותרות כאלה,
שהן למעמסה על הצבור וגוזלת עתותיו ומנוחתו של הנוסע ומלוויו. הנסעה בכלל דורשת
מן הנוסע התרכזות-המחשבות, צריך הוא לשים לב לצרכי נסעתו, למקומו, למטלטליה,
לסדר את עניניו, לזכור דבר-מה – שאולי שכח; להתבודדות ומנוחה הוא צריך – והנה
סביבו המון מלוויו, העושים אותו ואינם נותנים לו מנוח. כבר צלצל הפעמון אחת וגם
שנים, והוא, הנוסע האומלל, עודנו עומד על "המרצפת" לפני המרכבה ומקבל ברכת-
הפרדה מאת מכבדיו ואוהביו ומחלק בחסו לזה חבוק, לזה נשוק, לזה תקיעת-כף ולזה
רק נדנוד-הראש... ואת כל אלה הוא צריך לעשות בחשבון ובכונה ובדיוק מצומצם,
בכדי שלא לבייש, שלא להפיל קנאה, וגם... שלא לוותר חלילה משלו, להעתיך נשיקה
למי שאינו ראוי לכך...

שלש הן השעות, לפי דברי נורדוי, שבהן מפיקים פני האדם טפשות משונה:
בשעת התספורת, בשעת לבישת בגד חדש ובשעה שמספרים לאדם שבחו בפניו. וטפשות
עוד יותר משונה, לדעתי, מפיקים פני הנוסע בשעת פרידתו ממלוויו בתחנות מסלול-הברזל.
צריך להתבונן בפני הנוסע האמלל אחרי הצלצול השני. בסתר לבבו הוא שולח לעזאזל
את כל החבריא, כי מפחד הוא, שמא יאחר את המסע. אבל מוכרח הוא להתאפק ולחלק
נשיקות למקורביו. ופתאום נדחק ביניהם אחד מן הצד, ובחפזה נפלה נשיקה גם בחלקו...
הנוסע נרתע לאחוריו, כאילו נשכו נחש, ופני מלוויו מפיקים תמוזין: לאמר: הגם פלוני
בנשיקה? וכי כל-כך מקורב הוא אליו, ואנחנו לא ידענו... בעינינו "נכבדים" כאלה
שריד הנוסע עד שהפעמון מצלצל בפעם השלישית, ואז בעל-כרחו ינתק מזרועות מתבקז
וממש בסכנת-נפש יקפוץ לתוך המרכבה...

לא אדע מה דעתך, תביבי הקורא, אבל אנכי, כשאני מלווה אחרים או שאחרים
מלווים אותי, תמיד אני שבע-רצון עת המסע ינוע ממקומו, כמו משא כבר נופל מעלי,
ואני מברך בלבי: ברוך שפטרני מענשם של אלה האנשים הטובים...

ואם כל נסיעה, אפילו של חול, דורשת התרכוזה המחשבות, על אחת כמה וכמה נסיעה לבזילה בתור ציר של אגודה. נניח, כי חלק גדול של הצירים היו ענותנים, וכשאמרו להם חבריהם ללכת לבזילה – הלכו מבלי חשוב הרבה... בכל זאת, אפילו הענותנים הרגישו, כי משרה מיוחדת נתנה על שכמם, משרה שלא כל אדם זוכה לה... היו כאלה שהתגאו במשרתם, היו כאלה שהתלוצצו מעט... אבל כל אחד הרגיש, כי משרה נכבדה נתנה עליו, אף-על-פי שרק מעט היו בהם, שיכלו לברר לעצמם, מה היא עיקר משרתם ומה עליהם לעשות.

בכלל נתחלקו הצירים לשלוש מסלולות: מאמינים, מבקרים ובינונים. המאמינים הם אלה, שבאו במחשבה קודמת לתת את דעותיהם וחתימותיהם לכל מה שידרוש מהם היושבי-ראש. הם הם המאמינים הגדולים ביוצר הציונות, שהם בדיו שמש כחומר ביד היוצר. אלה, כמובן, באו אל הקונגרס לא לחות דעה – רק לשם תכשיט וני, רק מפני ב"ב עם הדת מלך. המבקרים הם אלה, שבאו במחשבה קודמת לבקר מעט מעשי המנהיגים, בין שיש מה לבקר או אין... והבינונים הם צירים סתם, צירים על-פי מקרה, שבאו בלי הכנות מיוחדות ובלי מחשבה קודמת, בלי אמונה יתירה ובלי הרהורי בקרת... רק לשפוט למרא-עין ולמשמע-אזנם.

הצירים מן המסלול הראשונות – הם עמדי הציונות, מאלה שמדקדקים בחוקי אגודותיהם וגוהרים בכל מצוותיהם... הם נבחרו לשמו של הקונגרס, אחר שגלו תחלה את דעותיהם והשקפותיהם לפני הבודדים בהם, והשבע השביעי אותם חבריהם לפני צאתם, שלא ישנו חלילה ממטבע שטבעה להם אגודתם... והצירים מן המסלול האחרונה הם ציונים מן השוק, ובחרתם נעשתה בלי כל הכנה קודמת, בלי השבעות ובלי צירמוניות... והצירים האחרונים האלה הם היו היסוד המאגרי בהקונגרס...

אבר את דברי:

הציונות, למרות תעודתה האמתית לקבץ תחת דגלה כל בחור וטוב מכל המפלגות בעמנו; למרות חזון-הנבואה של נורדוי, שהיא חייבת לפרוש מכמורת ולצוד נפשות אדם באשר רק תוכל, – למרות כל אלה, היא סוף-סוף סגורה בחוג צר של אנשי, וכל מי שאינו לגמרי משלנו לא יכנס לפני-זולפנים. מובן, שלא על שקלים ואקציות אני מדבר. לשקלים ולאקציות הדלת פתוחה לרוחה לכל, ואולי גם פתוחה מעט יותר מכפי הראוי... ואין בודקן לשקלים ואקציות אפילו במקומות שצריכים בדיקה. אבל אני מדבר על החיים הפנימיים של האגודות, שהן כמו סגורות מעט לאנשים מן החוץ. כי שוטרים וקוזקים העמידו על גבול הציונות, ביחוד על הגבול המבדיל בין תבת-ציון הישנה והציונות החדשה, לדרוש מכל עובר-אורח תעודת אמונתו ודעותיו. וכל מי שאינו יכול לוותר על דעותיו הקדומות ולקבל את האמונה החדשה "en bloc" (כמו שאומרים בלשון הקונגרס), הרי אינו ציוני כדבעי, ובאופן דוהר טוב מבישים עליו בעיני-חדש. ואם בכל

ימות השנה, שהציונות (בצורתה עד עתה) שקועה רק בעניני כספים, אין הבקורת חזקה כל-כך, הנה בימי התשובה של הבחירות פשפשו בדעותיהם של הנבחרים, ומי שהיה חשוד מעט במינות לא היתה לו תקנה.

ממלא מובן, כי ציוני פרא, שלא נשבע ביהוד לדגל של איזו שיטה מזוהרת וישלא קבל "en bloc" את האני מאמין של אחת מן המפלגות, לא יכול להבחר. כי כל אחת מן המפלגות פחדה, שמא חלילה וחלילה בעידן ריתחא, כאשר תתפשט המלחמה, יפול למחנה האויב... והאויב, כמו בכל עניינו, אינו המתנגד העומד מבוצץ, אלא הטוב שבאוהבינו, חברנו בדעות, העומד עמנו מבפנים, במחיצתנו, ומתפלל תפלתנו, אבל בסגנון אחר מעט... אותו, בכל אופן, לא נוכל לסבול, לו לא נוכל לסלוח... והמחלוקת על ויקרב משיחיה או ויקרב קין משיחיה היא המחלוקת הזוהר קשה בישראל... כך הוא אופיה של אומתנו מאז ומעולם וכך הוא גם בדבר הציוניות.

ולו היה מספר הצירים מעט, רק כדי יכולת האגודות, כי אז היו לא צירי העם, אלא צירי שתי המפלגות הגדולות בציוניות: של בעלי ויקרב משיחיה ובעלי ויקרב קין משיחיה, שאינן רוצות לעתיד-עתה לוותר על נוסחאותיהן אפילו בדגש קל, ואז לא קרבו הצירים זה אל זה בכל ימי הקונגרס ולא באו לעולם לידי מסקנה אחת. אבל מכיון שנתנה רשות ויכולת לכל מאה משלמי שקל לבחור ציר וכל אגודה בתרה צירים לפי מספר משלמיה, – רבה הדרישה על צירים ובהרו מפני הדחק גם באלה שאינם מאנשי לגמיה, ונתנה האפשרות לבא אל הקונגרס בתור ציר גם לאלה העומדים מחוץ לכל מפלגה ואינם נחשבים על שום כת, והצירים האלה, שלא התחייבו מראש אך ומה להגיד – הצירים האלה, שהביאו עמם דעה ובחירה חפשית, הם היו היסוד המאחד והמאגד בהקונגרס, הם עשו שלום בין המפלגות ונתנו אפשרות להקונגרס להחל ולגמור את הווכחים ולבוא לידי מסקנה מקובלת. ואלמלא הם, היה הקונגרס מתפוצץ במשאומתן הראשון. ואפי' על-פי שהקונגרס בכלל, על-פי יסודותיו בפעם הזאת, לא היה בו הרבה חומר מפוצץ, כי היסודות המסוכנים שהיו אשתקד נשארו הפעם בביתם ולא באו הנה, אבל מעט אבק-השריפה שהיה בו היה מן הפורמציה הישנה: מעט אש והרבה עשן. מלחמה אמיתית, מלחמת הדעות: להיות או לחדול – אי-אפשר לה באבק-שריפה כזה... אבל לצוד ציד אין רע גם באבק-שריפה, שטרטב מעט ושמעלה עשן הרבה. הכל יודעים מראש, כי המלחמה ההיא מלחמה בשלום היא, ולידי סכנות נפשות, חלילה, לא תגיע, רק יעלה עשן מעט... ואין רע.

כאמור, החומר המפוצץ, שיכול באמת להזיק ולהעיל, לא נמצא הפעם. כי כל אלה שלא הסכימו להסדר המקובל התכבדו וישבו בביתם. אם טוב עשו כל אלה, שנמנעו מלבווא אל הקונגרס? אם כשורה התנדגו? – אפונה. אם איש מלחמה אתה, צריך אתה להריח אבק-שריפה, אמרי אינשי. סוף-סוף, המתרחק מן החברה, החברד

מתרחקת ממנו ושוכחת אותו. גלגל החיים יסוב בחזקה ויעבוד בלי הרף, ואפילו המסמר היותר קטן, כשהוא נעוץ במכונה, יש לו ברגע שהוא ערך הרבה יותר מהרריינד האוצרים בקרבם מתכת די רבבות מנוטת... ואם לאיש-הצבא הפשוט אין הרשות להסתיר מפני פחד האויב, ואפילו במקום סכנה ודאית, קל-זחומר למפקדי הצבא, להגנייראלים, ומה גם במקום שבאמת אין כל סכנה... הגנייראל צריך להיות תמיד בראש חילו, הראשון לבוא אל המערכה והאחרון לעזוב אותה. והגנייראלים שלנו, אבירי ספרותנו, מסקדי צבאותינו למפלגותיהם – תפגב זאת זכרון בספר! – התכבדו הפעם וישבו בבתיהם.

אם הביאו בזה מובה להקונגרס? גסיכ ספק בעיני. כאשר נדעו ברבים השמות ייחסו לנו יש שדרשו זאת לשבח ויש שדרשו לגנאי! נמצאו כאלה, ששמתו ואמרו: ברוך שפטרנו! עתה ירוח לנו. אבל אלה היו מעשים מאוד, והרוב הגדול של הצירים התעצבו על זה, וגם המעשים האלה, אשר למראית-עין שמתו – גם הם בסתר לבנם התעצבו על החסרון הזה... כאותו המחנות, שהקראים היותר נכבדים לא באו על שמחתו, מעמיד את פניו כאילו אין לו צרך בהם ולא ישים לבו להם... אם היו חסרים לנו איזו צירים של איזו אגודות, צירים שלא הוסיפו כלום בהיותם ולא היו מחסרים כלום בהעדרם, – לא היינו מצטערים, אבל כי חסרו לנו כמה וכמה סופרים וחכמים והגידעו – זאת הדגיש כל אחד ואחד מאתנו. הקונגרס היה הפעם קונגרס של בעלי-בתים, בעלי-בתים במובן היותר נעלה: אנשי-מעשה, מיושבים, אורבי מנוחה ושלום, הנכונים בכל עת לוותר משלהם רק למען השלום. מנקודת-הראות של בעלי-בתים, עלה הקונגרס יפה מאוד, הכל היה, כמו שצוה ה' וכמו שאנשים טובים וכשרים יצווי, אבל אם נביט על הקונגרס מנקודה אחרת – חסר לו הרבה, וביתוד חסר לו אותו ה"חומר המפוצץ", יסוד האש. ולמה אחד ממך, חביבי, ולמה אתבייש? – אנכי בעצמי, עלי-פעמי, שנותי ומבעי, הגני מסוג בעלי-בתים, אהב את המנוחה וה"שטאט" (כמו שאומרים בליטא). בעד מעט מנוחה ו"שטאט" נכון גם אנכי לוותר הרבה הרבה... ובכל זאת דאבה נפשי על האחדות הנפרזה בקונגרס הנוכחי, על אחדות יסודותי, בלי תערובת יסודות אחרים יותר צעירים וחדשים... ובכלל על הסגנון של בעלי-בתים ששרר בו... מי יתן והיה הקונגרסים הבאים יותר מלאים ויותר שונים מן הקונגרס הנוכחי. כי יתקבצו ויבואו למקום הזה כל אלה הרוצים ויכולים להגיד לנו מלה חדשה על התפתחות עמנו והרעיון הלאומי, כל הגידעויות וחושבי-מחשבות בעמנו, – וזהה לנו הקונגרס למקום, דתאבקות של ארדי המחשבה הלאומית, וממנו יצאו לא רק חוקים בדבר באנק ושקלים, אלא גם תורה ואורה דעות חדשות ורעיונות מזהירים לכל תפוצות הגולה. אתיו הנה כל בחור ושוב בעמנו, כל הוגידעויות ובעלי-מחשבות, תמצית אומתנו, כל מי שעשיר באיזה דבר: בלב, במוח ואפילו רק בכסף... אתיו הנה וקחו חלק בעבודת הלאום! הקונגרס צריך להיות לא רשות-החדד של איזו חברה, אלא רשות-הדבים של כלל ישראל, ואך שתהיה דעתכם על הצנינות המעשית – אתיו הנה ותנו כבוד להקונגרס הלאומי...

וכראי הוא הקונגרס לכל הכבוד הזה, כי איך שתביט עליו ומאיזה צד שתבונן בו, הוא "רם ונשא", ומחזה יותר נעלה – כמובן, לאיש יהודי – אין. ואם יאמרו האיטלקים, כי די להביט על ניאפול ולמות, – יותר מרם יכולים אנחנו לומר כן על הקונגרס. מי שראה את הקונגרס רק פעם אחת בחייו, מי שחיה את הימים המעשים האלה חיי הקונגרס, הוא לא לשוא חיה. יופה יום אחד של חיים כאן מכמה וכמה ימים של חיים במקומות אחרים. הקונגרס בחצונותיו – לוקח נפשות. תמונה יותר יפה ורוממה לא ראיתי מעודי. קשה לתאר בדברים את ההוד וההדר השפוכים על הקונגרס, וכמה שכתבו לכם הסופרים – לא הגידו אף החלק העשירי. כל מי שזכה להיות בין הבאים הרגיש, כי יהודים, שנתאספו מארבע כנפות הארץ לעסוק בעניי הכלל, באמת שכינה שרידה ביניהם. השכינה מורגשת כאן באופן ממש, בכל פנות שאתה פונה תרגיש שכינה. חיך בכל ימי הקונגרס שונים מן החיים שחית לפני הקונגרס ושתחיה אחריו. כאן החיים "מלאים", תרע ותבין למה תחיה... אתיו הנה כל הוגידעות, כל בעלי לב ומוח, כל בחור ושוב בעמנו, אתיו הנה, ונכון אני בטוח, שכל אחד מכם ימצא מה שיבקש, כל אחד ימצא כאן מה לראות, מה לשמוע, וגם... מה להגיד.

אלה המתרגשים והמתלהבים למראה עין, הם הלא בודאי ימצאו מה שיבקשו, ואסילו אלה המבטלים את החצונות, המבקשים פרי ולא פרחים, את התוך ולא את הקליפה היפה, – גם הם ימצאו הרבה, הרבה... כי חיי הקונגרס הם כליכך מלאים, כל כך מתפזרים לכמה גונים, עד שכל אחד ואחד לפי טעמו ורצונו ימצא בדם הפך.

אמרתי "חיי הקונגרס" – וכן הוא. הקונגרס הוא כעין בריה בפני עצמו והוא חי חיים מיוחדים לו, רק לו. אין אנו צריכים ואין אנו רשאים לדון את הקונגרס רק על-פי התועלת שיביא להציונות המעשית, אלא על-פי התועלת שיביא הוא בפני עצמו – *an und für sich* – להיהדות בכלל, תועלת, שאולי תגדל הרבה יותר מזו שיביא להציונות המעשית. הציונות המעשית היא רק היתר, שעליה תולים בהקונגרס את כל צרכי עמנו המזכים. וכל אלה שירצו להקסין אותו ולצמצם את "שכינתו", ישנו, ישנו מאד, והדבר לא יעלה בדם. יש דברים אשר, למרות רצון יוצרם, יצאו מזוגם הצר, שדתו להם מתחלת ברייתם, ויעלו מעלה מעלה ויתרחבו לכל צד... וכן הוא הקונגרס. מתחלת ברייתו בודאי לא נברא אלא בשביל הציונות המעשית, ובכל מה שאפשר השתדלו להרחיק ממנו את כל היתא מגבולה של הציונות המעשית, אבל כח החיים שבו גבר על כל השתדלות ממין הזה, והקונגרס, במשג דיוע, נהיה גם למרכז של הציונות הרוחנית...

ואם לעת-עתה הקונגרס אינו עוד המרכז הרוחני של כל עמנו, הנה – יהיה כן הצריך הוא להיות כן. מאמין אני בכח החיים שבו... מאמין אני, כי פה עתידה להעשות ההיסטוריה שלנו במובנה היותר רחב – וברוח עמנו...

XIX.

ואנחנו מתאוננים, כי לשוננו עזובה דורש אין לה.
לשוא אנו מתאוננים.

עזובה! – ובכל העתונים של אומות-העולם מודיעים בטלגרמות חדשים לבקרים, כי איזה ספר לועזי נהרגם עברית. לא עזובה יאמר ללשון כזו, אבל דרושה; דרושה יותר דרבה מכל שבעים לשון שבעולם.

שמעת מימך, שבסומבי כזו יודיעו לבאי עולם, שנתרגם איזה ספר מלשון ללשון? כמה וכמה מאות ואולי אלפים ספרים מתורגמים מדי שנה בשנה מלשון ללשון בכל הלשונויות החדות ואין איש בעולם, זולתי המומחים העוסקים בזה, יודעים מזה כלום; וכי נתרגם ספר „משלהם“ ללשוננו תוקעים ומריעים ומודיעים תומי לכל יושבי ארצנו „מסלעי פינלאנר הקיה על כולכידה הלוהטת“.

לכבוד כזה, כמדומה לי, עוד לא זכתה שום לשון.

הן אמנם דענו מכבר, כי חבה יתירה נודעת לאומתנו, שאם נפל דבר ביעקב מיד יודיעו בעמים. אם נמצא, למשל, פושע-ישראל, סרסור לדבר עברה, או חלילה בעל-העברה בעצמו, מיד יודיעו, כי פלוני ופלוני „היהודי“ נתפש בדבר עברה. אבל כשהיהודי תוקן, למשל, העמיד את עצמו במקום סכנה והדביק את „בצילי“ המגפה להציל כמה אלפים „הדדים“ ממות, אז אך פרסמו, כי „סתם דוקטור“ הדביק את „בצילי“ המגפה מבלי להזכיר את יהדותו. כאלה וכאלה יש לנו דוגמאות למכבד, וזאת דענו מכבר; אבל כי חבה יתירה ומיוחדת נודעת מאומות-העולם גם ללשוננו – זאת לא דענו, וזהו החדוש.

איני יודע, איך אתה עמך, חביבי הקורא, אבל אני מתפעל ומתרגש מטבעי לכל דבר היוצא מעט מגבול המורגל, ועל-כן „נדרעשתר“ לכל אלה, וראשי האומלל מסובב כגלגל ולבי מפעם ומפעם בחזקה מרוב מתיקות ועונג. כבר עברו כמה חדשים מאז נתפרסמה בעולם הבשורה הנעימה ההיא, וגם כעת כי אזכרה... לבי עוד יפעם בקרבי, ומי יודע מתי אשוב למנוחתי.

שער נא בנפשך, חביבי, הימים תיכף אחרי משפטו של הריפוס ואחרי „הקונגרס“ שניהם לקחו את לבבי זה כמה, ושניהם – האמת נתנה להאמר – השאירו את-דרכך איזו ריקנות בלבי. משפטו של הריפוס! – שלש שנים דשו בו כמעט יומם ולילה, כמה מכאובים, כמה מצוקות וכמה תקוות קשרתי בו! יש שנתיאשתי מאמת, ממשפט ומזישה... ויש שקרתי לאמת, למשפט, לקדושה... ופתאום והנה נגמר המשפט, ובאופן פשוט ופרוץ כזה, אין אמת ואין משפט וגם קדושה... אין כל... והקונגרס! – אחרי שנה של תוחלת, אחרי

שני חדשים של הכנות, אתר שמונת ימים של עבודה ומעשה וויכוחים והתלהבות והתרגשות-הלב, הנה עבר ונגמר גמדין לא כמו שצריך ויכול היה להגמר. כמה שדברנו, והתוכחנו, והתיעצנו, ובקשנו תחבולות למשוך את העם אל הציונות, כמה שדברנו רבות וקשות, והרעשנו שמם וארץ בשלשת הקונגרסים – ועולם היהודים לא נודעו עד היסוד, כמו שקייתי וכמו שהאמנתי; הישנים לא הקצו, החדשים לא ישמעו, העורים לא יראו, הקמצנים לא פתחו את ידיהם, ובכלל, העם לא שב מדרכו, ועולם היהודים כמנהגו, לפני הקונגרס, נהג. ומרגיש אנכי בלבי מעין עיפות, ריקניות ושטמון...

הגיל הייתי בעת האחרונה לקרוא את העיתונים בבקרידבקר, את המלגרמות של המוכנות הכללית ואותן של סופרנו המיוחד, חדשות על משפטו של דריפוס ועל הקונגרס. ועתה – מה אקרא? ובלא חפץ לקחת את העלה בדי, כי ידעתי מראש, שמעלה-גרה הוא מה שידענו מאתמול, וחדשות לא ישמענו. ופתאום – מלגרמה, שספרו של מולסמור על מלאכת-מחשבת נתרנס עברית, ודרך אנב כתב מולסמור גם מכתב אלינו, מעין המכתבים הדועים, שכותבים, אל העברים להחזירם בתשובה.

במקום משפטו של דריפוס והקונגרס – מכתבו של מולסמור! חתיכה, שבכל אופן היא ראויה להתכבד, כי מכתבים כאלה, כמשפטו של דריפוס, כהקונגרס, גמדין, מסמנים תקופה ידועה...

כי ארבעה מיני מכתבים הם: מכתבי-אהבה, מכתבי-ידידות, מכתבי-עסקאות-סחר ומכתבים, מעם לעם. המובים שבכולם הם, כמובן, מכתבי-אהבה, אם רק הם של אהבה... החשובים שבהם – מכתבי-מסד-דיועסק, מכתבי-ידידות – לא מעלין ולא מורידים והם רק פספוס פשוט לבלות את הזמן, והגרועים שבהם הם המכתבים, שהם נשלחים מזמן לזמן, מעם לעם. בשנים נתקונן, בשנות שלום, כל עם ועם מחד בעסקי הפנימים, ואין לכו פוגה כלל לעמים אחרים למחשבותיהם ודעותיהם, ולכך מכתבי-מסד-דיועסק, כמעט שאין. העמים כותבים זה לזה כלום. ומכיון שבאה אמרלמוסיה בעולם, ועם אחד מתחיל לדאוג בשביל העם חברו, בשביל אשרו הרוחני או החמרי, אם להכניס תחת כנפי שכינתו או לזכותו בהשכלתו, וכדומה, אז הם מתחילים לכתוב את המכתבים המפורסמים. מעם לעם... העם התקף והצדיק בעיניו כותב להעם החלש ממנו, להגוי החוטא, להעם כבד-העון, ומזהירו על דרכו ועל מעשיו... והגרועים שב-מכתבי-העמים האלה הם המכתבים שכותבים אלינו. כי מכתבי העמים השלוחים לעמים אחרים, בכל גמותם הם לכל הפחות עם כתובת מדויקת, והגוי החוטא ידע למי להשיב, ועל פי רוב הוא משיב. תשובה כהלכה, שתגיע עלי-פי הכתובת כדבעי... לא כן, המכתבים הכתובים אלינו העברים, שגם אי-אפשר להשיב עליהם, על-פי הכתובת... לא זאת, אמנם, כוונתי, לא להתוכח עם הגרף מולסמור רצתי הפעם, רק להוכיח לך, כמה גדולה היתה הפעולה, שפעלה עלי המלגרמה המפורסמת בשעתה בדבר תרגום ספרו: מה זאת מלאכת מחשבת, בצירוף מכתבו אל המתרגם.

המשא-המתן בהקונגרס על הקולטורה טרם יצא מראשי, הסך המועט חמשת אלפים, שבקשנו כדי להרפס ספרי-למוד בשפת עבר, טרם נתן לנו, הקולות: "אין לנו חפץ בקולטורה, כמו שקראו לפנינו." אין לנו חפץ בשקאלעס, עוד מצלצלים באוזני. נראה היה, כאילו העמידו את הציזניות על השקלים ועל... הרבנים, - וסתאום והנה בכל העתונים טלגרמה, שגם ספרו של מולסמאי נתרנם עברית!

ספרי-למוד לילדים אין, וספרו של מולסמאי על מלאכת-מחשבת מתורגם ללשוננו. הא לך קולטורה, שלא חלמי גם החכמים בהקונגרס.

ולא הרי התרגום עצמו, שמאד אפשר, כי להלאה מן הקונגרס הראשון לא יגיע, כהרי הטלגרמה בפני עצמה... החלמת אתה, הקורא העברי, מעורך על טלגרמות כאלה? - אנכי, אודה ולא אבוש, בכל החלומות שחלמתי על לשוננו, - ואנכי חלמתי הרבה - וחלום כזה עוד לא חלמתי.

אחרי טלגרמות כאלו בעל-כרחנו מוכרחים אנו להודות, שיקרבו ימות-המשיח. כי מטלגרמות בהעתונים הכלליים על תרגום ספר מלשון לועזית לשפת עבר עד... והביאו בנך בחצן" אין הדרך רב כליכך... ורואה אני עתה בחוש, כמה צדיק היה אבי ז"ל באמרו תמיד, "שכל מה שברא הקביה בעולמו והמצאו אומות-העולם בחכמתן הוא רק לשונית. העם הנבחר ולתועלתו. המצאו מסלת-הברזל בכדי שבני ישראל, עם מגולה, יוכלו לנסוע - ולפעמים תחת הספסלים בלי תשלומים - לבקש עסקים, לעגן את נשותיהם, לקרא שמיטה, לעשות פליטה, לשלח את רעותיהם למעיני-הישועה ובעצמם לנסוע אל הרבי, וכדומה נסיעות כאלה; המצאו את הטלגרף, בכדי לברך את מזהותי ישראל - לחתונות בנים בטלגרמות גדולות וארוכות; לקונן על פטירת הגביר בעיר-השדה; לברך את בעל-החובל המיוכים; והעיקר - בכדי למהר להודיע בכל תפוצות הגולה, כי באמריקה עלה היסער כחצי הפיוטה לבור תבואה, בכדי שיעלו הם - כפלי-כפלים...

לדות היתה בי אז וטענותי להטיל ספק בדבריו. לדעתי, כל מה שהמצאו, המצאו רק לשוניתם ולהנאת עצמם ולתקלת עמנו. המצאו את מסלת-הברזל כדי לקפח פנינת העגלונים העברים ובעלי-האכסניות ולתת האפשרות לעמית-הארץ לשלוח במסדר ידהם... המצאו את הטלגרף כדי למהר להודיע לכל יושבי תבל על פשעי ישראל, על העלילות שמעלילים עלינו ועל המכות שהכינו... וישמעו כל יושבי תבל, מן הציר הצפוני עד הציר הדרומי, איה הכו את היהודים, איה שברו את חלונותיהם ואיה הרסו את חגרותיהם... ידעו ויעשו כמתכוונתם...

לדות היתה בי אז ואני מתחרט עתה על דברי. אני מביט עתה על כל עמוד ועמוד של הטלגרף כעל עמוד-תפארה לשפתנו. אני מביט עליהם בגאון ואומר: כל אלה הלא לא נבראו אלא לשמשני, ומי יודע, כמה וכמה טלגרמות, לכבוד שפתנו ועמנו, ינישאו כעת, ברגע הזה, על ראשי העמודים האלה! כי בודאי הלא ימצאו מעתיקים גם לשאר

ספרי מולסמור, ולספורים של וולא, להדרמות של איבסן, היפסמאן וזורמאן, והם בודאי הלא גמדין יכתבו מכתבים אל המעתיקים, והמכתבים ההם גמדין יפורסמו ברבים על-ידי מלגרות... בקצור אם יתן ה' ונוכה ונודה, עוד נראה בשוב.

ואלמלא יראתי, שמא כבר קדמני אחר, כי אז – את המאני אני מוכיח – הייתי לוקה בעצמי. בחנייה את הסופרים ההם והייתי כותב להם מכתבים, לא בכדי לתרגם את ספריהם ברשותם, אלא כדי... לזכות לפרסום. אני מדמה, אמנם, שבדאי כבר קדמני אחר. דוגמאות פועלות, כידוע, ובראות הסופרים, איך אפשר לזכות לפרסום בימים האלה, בודאי לא יחמצו מלהשתמש בזה. ומאד אפשר, שהמתרגם את ספרו של מולסמור, שכנראה מומחה גדול הוא לאותו דבר, הוא בעצמו יעשה אותו מעשה ויתרגם בנשימה אחת את כל הספרות האירופית החדשה... איך שיהיה – אני מחכה בכל יום ויום למלגרות חדשות. ומאז שבה אלי מנותתי ותשוקתי לקראות העתונים; ומדי בוקר בבוקר לוקה אני את העתון בידי ומבקש מלגרות. ואם עדיין אינן, אחכה להן בכל יום שתבואנה.

ובכלל מרגיש אני, כי שבתי לקדמותי, להימים הטובים של משפט דרפוס, והתקניתי שבלבי נתמלאה... רק על אחת אני מתפלא בכל ההיסטוריה ההיא של תרגומים: המתרגם, שפקח הוא בענינים כאלה, מה ראה לשמות זה, לתרגם ספר שאין לו שום שייכות אל חינו וקשה מאוד לתרגמו ולעכלו, ולמה לא תרגם את ספרו של מולסמור הנדפס עתה בשם התחיה? אני מדמה, כי לעיקרא דדינא, כלומר, לפרסום, מה שכנראה בקש המתרגם, אין בזה נפקותא. כי מולסמור היה בודאי כותב את מכתבו המפורסם גם לתרגום התחיה, כמו שכתב לתרגום ספרו על מלאכת מחשבת, ואפשר היה גם אז לפרסם את המכתב, כמו שפרסמו עתה; אלא שהקלאמה היתה עולה מעט יותר יפה מאשר עתה, שהיא גסה ובולטת ביותר... כי יכולנו, לכל הפחות, לקוות, שהתרגום יגמר ויביא איזו תועלת, מה שאין כן עתה... כי מכל ספריו וספוריו של מולסמור, ספרו האחרון, התחיה, הוא כמעט היחיד, שיש לו שייכות גדולת גם לחינו; וכדאי שיתורגם לא רק עברית, אלא גם ללשונה של, שדה בת טובים, ויקראו אותו בעליהבתים ובנידם, ובעלות-הבית ושפחותיהן... תוכן הספור הזה בודאי ידוע לכם, כתרונה מאסלובה, נערה יפה וצעירה לימים, יתומה שנתגדלה בביתן של אצילות וקנת בתור הציה שפחה וחציה בת-הורין, חניכה, נפתחה מעט על ידי הגרף נעכליודוב, אברך צעיר לימים, בן-אחותן של האצילות הזקנות, שבא להתאכסן בביתן בירחיהחפש מלמודים. עביו ירחיהחפש ועמדם יחד – גם אהבת הגרף להתומה היפה. הוא נסע למעונות ואותה עזב לאנחות, היה ללדת ועוזבה. כי כאשר רק נודע, הסודי להאצילות הזקנות, לא יכלו לכלכל את התחיה, שהאצילה השפחה על בן-האצילים – וגרשה מביתן. ככל נערה שנתפתה אך מעט, שסופה להתפתות יותר ויותר, כך היתה גם כתרונה מאסלובה דנן: מכיון שמעמה מעט חטא שוב לא שבה לקדמותה, ועברה, מד לדי והלכה מדחי אל דחי, עד המקום האחרון, שמשם לא תשובנה

עוד נערות כאלה... ומשם-על ספסל הנאשמים בבית-המשפט, כי העלילו עליה, שנתנה ספידמות בכוס מענבה, הסוחר סמיעלסקי, בכדי לגנוב את כספו. השופטים המושבעים האשימו אותה על-פי טעות והוציאו את גזר-דינה לעבדות-סרך, ונתגלגל הדבר, שהגרף נכליזוב, שכבר גמר את חוק למדו, היה גס-דבן בין השופטים. ויכר הגרף אותה, אף-על-פי שהיא לא הכירה אותו, והנחם גבר עליו, וישם אל לבו לתקן מה שקלקל בחטאו הראשון, כי הוא היה הסבה הראשונה לקלקלתה וקלקולה תלוי בו, רק בו... ואחרי שכל עמלו לקרוע את גזר-דינה עלה בתוהו, גמר אמר לחלק את כל רכושו להאכרים העניים, שהיו עבדי-עולם שלו, לחיות כאיש פשוט, לקחת את כתרונה מאסלובה לו לאשה ולנסוע עמה לא סאכאלין, ושם התחילה, תחלתם המוסיית.

זהו בקצרה תוכן הספור הנפלא הזה, שמרעיש את לב הקורא בצחצוחי הלוקחים מן החיים. וכשאנחנו לבין עצמנו הלא נדע, חביבי הקורא, שיש כמה וכמה, בתרנות' כאלו מבנות עמנו, שנפתו בבתי בעלי-הבתים' על ידי בריאבהן ובריאההן וקרובים ומחותנים... ובהודע, הסודי להגביחות ממהרות הן לגרש בחרפה את המנוולות, שנועזו לעשות חרפה על בני בעלי-בתים... והנערות האלה הולכות מדח אל דח, ולחרפתנו ולהותן הן ממלאות את כל הבתים המפורסמים, בתחום' ומחוצ' לתחום... ועדיין לא שמענו שנמצא אפילו, נכליזוב' אחד בנו, שנתחרם על מעשיו ותקן מה שקלקל... המובים והמשובחים שבהם משתדלים לפים את הנערה שנתפתתה באיזה סכום-והוצאים את ידיהם. ואחרי-כך הם לוקחים נשים עם נדוניא, ונוסעים להרבי' לבקש תשובה על חטאת נעורים... או יסעו לחוצ' ללא-יץ לבלות בסוב את ירחי-הרבש'... כאילו אין דבר...

הוא אשר אמרתי, כי הספור הזה, שמפאת חזותו כללי ומשותף לכל העמים, מתרגמים אותו עתה לכל-הלשונויות, יהיה דבר בעתו גם לנו; והוא צריך לצאת לא רק עברית, אלא גם בתרגום ז'רגוני. יקראו אותו האבות והאמות ובניהם ושפחותיהם, יקראו - ויחדו! אבל אנחנו, במה שנוגע להספרות, הננו כהחיישים בערים הקטנות, אשר מכלי יכולת להשיג ז'ורגלים חדשים, הם קונים 'ז'ורגלים' נישנים של אשתקד, ותמיד, כמובן, הם מאחרים את המודעה. בשעה שהמודעה כבר עברה בערים הגדולות היא מתחלת בערי-המצער, ובשעה שאיזה ספר כבר נשכח אנחנו מתרגמים אותו עברית. כך ראינו לא רק בתרגום ספורים, אבל גם בספרים יותר נכבדים... וגם ספורו של מולסמוי, כמובן, יתורגם עברית אחרי שיעבור עליו כלח. ולעת-עתה אומרים לתרגם את ספרו על מלאכת-מחשבת... ובכל זאת, אף-על-פי שבהשקפה הראשונה ספר כזה לנו למותר, כשהתבוננתי הישב, נוכחתי, שכדאי אולי, שיתרגמו גם את הספר הזה.

כי הלא כל עיקרו של הספר הנזכר הוא-לחקור ולדרוש אחרי גבולות היופי, מה זאת מלאכת-מחשבת? מה יפה ומה מנוער? - והחקירה והדרישה בזה תוכל להועיל לנו מעט. מה זאת מלאכת-מחשבת? והכתוב כדרכו מספר לנו בקצרה לאמור: "ראה קראתי

בשם בצלצל בן אורי בן חור למטה יהודה, ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, לחשוב מחשבות לעשות בזה ובכסף ובנחשת, ובחרשת אבן, ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות, ל"א, ב' - ה'). ובכן, מלאכה שיש בה "רוח אלהים" היא מלאכת-מחשבת, וכל מלאכה שאין בה "רוח אלהים" הרי היא רק מלאכה, עבודה פשוטה, ולא מלאכת-מחשבת. כמדומה לי, כי בפסוקים המעטים האלה נאמר הכל ונכללו כל כללי היופי. הכל תלוי ברוח אלהים, "רוח אלהים" אינו תלוי בחוקים ובכללים, אלא הוא נרגש לכל אדם לפי מדרגתו... את "רוח אלהים" אי-אפשר להסדיר, ובאשר רק הוא, אם בחרשת עץ, או בחרשת אבן, או במלאכת זהב וכסף, במלאכה ושיר או בצורים -- הוא מבצבץ ועולה, ומיד תכיר. מלאכת-מחשבת.

שטא תאמר, כי אחרי שתקרא את ספרו של מולטמיי בדבר הזה ותעיין גם בשאר הספרים שמביא הוא תדע יותר - טעות היא. מולטמיי מביא בספרו כמעט את דעות כל חכמי העמים בדבר הזה, זה בכה וזה בכה, ואחרי כל אלה:

Da steh, ich nun, ich armer Thor,
Und bin so klug als wie zuvor.

ואחרי כל דבריהם אי-אפשר לדעת: מה זאת מלאכת מחשבת? - ומכל הפילוסופים והחכמים, שעסקו בזה, ומולטמיי מזכיר את דעותיהם, רק אחד היה ביניהם, אדם מילר שמו, איש פשוט, כנראה, ומעט מגושם, שלדעתי הגיד נכונה, כי מלאכת-המחשבת היותר נעלה ("die Kunst") היא-האמנות לחיות כדבעי. ונראים לי דבריו מדברי כולם. מכל מיני "מלאכת-מחשבת", האמנות לחיות - הרי היא מלאכת-המחשבת היותר נעלה. יש אדם שיכול לחיות ריש אדם שאינו יכול לחיות. יש שנתן לו אלהים עושר ונכסים וכל טוב, אבל לא נתן לו את הכשרון לחיות כדבעי - ולא יחיה. ויש שאין לו הרבה, אבל חונן בכשרון נפלא לחיות - ויחיה. בהמעט שיש לו ישיג בכל ענפי החיים הרבה יותר ממה שישני השני באמצעיו הגדולים. ואך זה הוא מתת-אלהים ומלאכת-מחשבת. וכהאדם הפרטי כן גם עם שלם. יש עמים עם אמצעים קטנים, מוחות קטנים, לבות קטנים וגישמות קטנות, קטנות שבקטנות... אבל חוננו מאת הטבע בכשרון, האמנות לחיות, - והם חיים בשבט ובנעימים. ויש עמים גדולים, בעלי לב ומוח וגישמות גדולות, - אבל אינם יכולים לחיות.

אנחנו, כמדומה לי, אנו מן האחרונים. פשוט, אין אנו יכולים לחיות. כל איש יהודי בפרט אינו יכול לחיות וכל עמנו בכלל גם-כן כך הוא. כמה כתות-הגנש, כמה לב וגשמה היו בקרבנו! כמה בזבזנו את כוחותינו היהונים בעל-כרחנו, וגם ברצוננו המזב, לדברים שאין לנו כל תועלת מהם... וגם במעט הגשאר אצלנו עוד יכולנו להיות עם סגולה... ומאומה לא עלה בדינו מפני שאין אנו יכולים לחיות. חסידה לנו אמנות זו. ובכל דבריינו אנו רואים ומרגישים אי-יכולת זו. עמים אחרים, אשר בידים

דיקנות' באו אל העולם, אל שוק ההיסטוריה, הצליחו, והעמים ההם היו רעים ממנו, חמאים ממנו, גרועים ממנו... ואנחנו עם כל כחותינו ומגולותינו, כלום לא עלה בדינו, מפני שהסרה לנו האמנות לחיות.

האם נצטער על זאת? לא! עלינו מהלך היסטוריתנו לא יכולנו לחיות באופן אחר; מי שנתנה לו הרבה, דורשים ממנו הרבה. הכל מסביב מביטים עליו בעיני קנאה ושנאה ומשתדלים, לקרוע ממנו מה שרק אפשר לקרוע... ותמיד חיו אינם חיים, במושג הרגיל. משל לשני בני-אדם, שיצאו לשוק, האחד מלא כיסו פרוצות של נחושת בסך איזה זהובים, והשני – שטר אחד של כמה אלפים דינרים בכיסו. הראשון צריכו אינם מרובים, ומשיג לקנות, וקונה כל מה שנצרך לו, ופרושותיו עובדות לסוחר, ומשלם בהן בעד כל קנייתו, והוא וגם המוכר שמחים. והשני – צריכו מרובים, וסחורתו אינה מצויה, ואם אולי ישנה – אין לו שולחני שירצה את מעותיו, וגם הוא וגם החנוני עצבים, ויגוע ברעב בשוקיהחים. כי הלא אותה משתי אלה: אם לתת את כל כספו, את המטבע הגדולה, בעד ככר-לחם להשיב את נפשו, או לגווע ברעב...

אנחנו יצאנו לשוקיהחים ברכוש גדול, במטבעות של מליוני-מנה: באחרות הבורא, בתורה מן השמים, בעם כהנים, בקדושים תהדי, באמת, ברחמנות וכדומה. ובשוקיהחים אז לא נמצא שולחני להרצות אותן: העולם היה קטן וצר בעדנו. מטבעותינו היו גדולות לפי ערך האנושיות אז.

וכך סבבנו בתבל וכיסנו מלא המטבעות הגדולות: לא ידעו לך אלהים אחרים, – מטבע בעלת אלפי-אלפים דינרין; לא תגנוב, לא תרצח – מטבעות גדולות; לא תנאף – עוד יותר גדולה; לא תחמד בית רעך, לא תחמד אשת רעך, – כל מטבע גדולה משל חברתה. אבל במטבעות גדולות כאלו אפשר היה לגווע ברעב בשוקיהחים.

נקל לשער, מה היה לעמנו אילו החלפנו בזמן מן הזמנים איזו מן המטבעות הגדולות על מטבעות קטנות... בודאי היינו אז גם אנחנו אורחים טובים בשוקיהחים, כהעמים האחרים... אבל ידע בעליהשמועות למי למסור את שמוחתיו – לעם קשה-עורף, שלא יחליטנו ולא ימדינו לעולמים... ותהלה לאל, השמחות האלה הם עוד עתה שלמים ומנוחים באוצר לאומנו. ואם אולי ממושמישים הם מעט, ויש אשר גם נראו בהם קרעים מן הקצה... אבל לא נפסלו מצורת מטבע, והם השמחות הישנים מאז ומקדם. תעודה הם בישראל. לבל יבולת לחיות כיתר העמים, ותעודה ההיא לא תעודת-עניות היא, – אלא תעודת-עשירות...

ובכן. מלאכת-מחשבת היותר נעלה, האמנות לחיות כרבעי, לא למדנו. ומה ילמדנו ספרו של מולסמור?

XX.

בִּרְסִינָה וּמִרְאֵנוּמָוָאל !

וּבְלֹא מִשִּׁים עוֹלִים עַל זְכוּרִי : רֹמָא וִירוּשָׁלַיִם !

אִירֹסָפָה מִתְּפִלָּאָת וּמִשְׁתוֹמֶמֶת עֵתָה עַל הִרְסוּבִלִיקָה הַקְּמָנָה בְּגִבְבֵּי אִפְרִיקָה , שְׁנִיעוּזָה לְהִלָּחֵם עִם עַם גָּדוֹל וְכִבִּיר מִמֶּנָּה כְּמָה וְכִמָּה .

וְהָעַם הַגָּדוֹל הַלֵּא הוּא עִם אֲנְגֵלְיָה , עִם מִשְׁכִּיל וְנֹאֹר , אִשְׁרֵי יֹאמְרוּ מֶה יִשְׁאֲמֶרֶי מִתְּנַגְדֵּיו וּמִקְנָאֵיו הַרְבִּים—לְצֹדֵק וּלְמִשְׁפָּט יִמְלֹךְ . וְאֵת הַסּוּד הַזֶּה יִדְעִים גַּם הַבּוֹרִים . יִדְעִים הֵם , שֶׁגַּם אִם יִנְצְחוּ לֹא יִגְלוּ אוֹתָם מֵאַרְצָם , לֹא יִחְזִיקוּם מֵעַל נְחִלָּתָם , לֹא יַעֲבִירוּ אוֹתָם בְּשִׁלָּח , לֹא יִמְכְּרוּם לַעֲבָדִים וּלְשִׁסְחוֹת וְלֹא יִשְׁלַחוּם לַעֲבֹדֶת־סֶרֶךְ אוֹ לְהִלָּחֵם עִם חֲזוֹת־מִיָּה... וְאַף־עַל־פִּי־כֵן מִתְּפִלָּאָת וּמִשְׁתוֹמֶמֶת אִירֹסָפָה כּוֹלָה עַל גְּבוּרַת הָעַם הַקָּמֵן הַזֶּה .

וְכִמָּה מִן הַגְּבוּרָה הַזֹּאת בְּעַם הַקָּמֵן וְהַדֵּל , עִם יִשְׂרָאֵל , שְׁנִיעוּזָה לִפְנֵי אֱלֹהֵי וּשְׁמִנָּה מֵאוֹת שָׁנָה לְהַשְׁלִיךְ נֶעַל בְּפָנֵי רֹמָא הָאֲדִירָה , פָּטִישׁ כָּל הָאָרֶץ , שֶׁמֶמֶשׁ הִתָּה אוֹ , מִשְׁשֶׁלֶת בְּכִיסָּה , רֹמָא הָאֲכֹזֵרָה , שֶׁלֹּא יִדְעָה צֹדֵק וּמִשְׁפָּט בְּעֵינֵימָם כֹּאֲלֵה . הַיְּהוּדִים יִדְעוּ עִם מִי הֵם נִלְחָמִים וְמֶה תְּהִיָּה אֲחֵרִיתָם . יִדְעוּ , שֶׁלֹּא תְּהִיָּה לָהֶם חֲגִינָה וְרִחְמִים מִצְּהָרֵיהֶם אִם יִפְּלֹא בִּידָם . וְמֶה טֹרָאָה הִתָּה אֲחֵרִית הַמִּלְחָמָה ! אֵל אֱלֹהֵי אֲבִי , אֲחֵרִית טֹרָאָה !

אַלְפִים וְרִבְבוֹת בְּקֶרֶב נִפְּלוּ ,

עַל עֲצִים הִנְקְעוּ , חָרָב אֶפְּלוּ ;

אַלְפִים וְרִבְבוֹת בְּשִׁבִּי יָצְאוּ ,

בְּשִׁנְקִים וְרִחְבוֹת בְּצֹאן נִמְּכְרוּ ;

אַלְפִים וְרִבְבוֹת בְּבוֹר הִתְּבָּאוּ

וּלְבָרוֹת לְפָרִי־צִי־חַיֹּת סָגְרוּ .

(שִׁירֵי יִלְגָּ , בֵּין שְׁנֵי אֲרִיּוֹת .)

וְאֵת כָּל אֱלֹהֵי הָלֹא יִדְעוּ הַיְּהוּדִים מִרָאשִׁי . וּבְכָל זֹאת נִעְזְזוּ לְהִלָּחֵם וּבִשְׁחַד בְּגִבוּרָתָם וְהֶאֱמִינוּ וְקוּ , כִּי יִנְצְחוּ ; . עוֹדִים שְׁבִאֲמוֹת־הָעוֹלָם , לֹא סָחֲדוּ מִפְּנֵי רֹמָא , פָּטִישׁ כָּל הָאָרֶץ .

וּמֵאוֹת בִּשְׁנֵים חֲלָסוּ עֲבָרֵי מָאוּ . רֹמָא אֵינָנָה , אֲבָל גַּם אֲנַחְנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין אֲנִי עוֹד מֶה שְׁהִינֵנוּ בַּעַת הַהִיא . עוֹדִים אֲנִי בִינֵנוּ לְבֵן עֲצָמֵנוּ , וּבְפָנֵי יִשְׁכְּנִינוּ אֲנִי מִתְּגִלָּב .

יכבר הינו למשל ולשנינה להם על הדבר הזה. וכליכך שרו לנו את השירה הזו של
פחדנות, עד שגם אנטנו בעצמנו יש שנאמן בה... והגיע הדבר לידי כך, כי בני-בניהם
של העזים שבאומות-העולם, בני-בניהם של בעלי-מלחמת-רוחמא בשעתם, גם לא יאמינו
בעתידותיהם וצחוק יעלה על שפתותיהם בשעה שמספרים להם על מדינת-היהודים.

— מדינת-היהודים — ומאה בשיבוזקים יחידו את כל המדינה!

— מדינת-היהודים — ולגדוד קוזקים צדיקים נזהה בכדי לשמרה מן המזקים!

— מדינת-היהודים — ושומרים ואנשי-משמר נקח מאומות-העולם בכדי להחזיק בה

את הסדרים בשעה שהיהודים יריבו על עליות ומקומות בכותל המזרח!

כזאת וכזאת אני שומעים תמיד מפי בני-בניהם של העם הקטן והדל, שנלחם עם
המאגרת הממלכות. כזאת וכזאת אני שומעים תמיד מפי מתנגדי הציונות המדיניות
המעשית, שאם לא יעזו להמיל ספק בכחותינו הרוחניים לסדר את מדינת-היהודים כרבעי
יחל ספק בכחותינו החמרים.

ואם תוכיח להם, שיש עמים אחרים קטנים ממנו עשרת מונים, מאה מונים ועניים
ממנו בכסף ובדעת, ובכל זאת דרים הם על אדמתם בארצם ואינם מתיראים מפני בשי-
בזוקים ומזקים, ישיבו לך: שאני אומות-העולם ושאני ישראל... ישראל פחדנים הם
יצרנים שמירה מעולה מן הצד...

כי תבא לעשיר ותוכיח אותו על אשר לעת כזאת יעמוד מרדוק ולא יקח חלק בבנין
בית ישראל, ישיב לך מיד, שבכל לבבו נכון הוא לקחת חלק במפעל הלאומי הזה, אבל
הוא מפיל ספק באפשרותה של מדינת-היהודים, ואם גם תבנה ותכונן מי ישמרה אז מן
המזקים?

ידוע אני גביר אחד ובעל בעמו, אשר מדי פנו אליו בבקשה להשתתף במפעל
הלאומי, להזות חבר לחברת המכינה, לתת שקלים ולקנות מניות של אוצר היהודים,
הישיב בגאון, כי נכון הוא להגיד בעסק הזה את כל הוננו, רק בתנאי, שנעמיד בתור שרי-
העיר בירושלים הבנויה את שרי-השומרים בעירו עם שומרי... אז יהיה נכון ובטוח,
ישיבו סדרים בעיר ורכוש לא יגרע, ועל שומרי היהודים אינו יכול להשען... ואחר
ישען מעטנו, המוכמתי הזאת הביט בגאון מביט, כאומר: נצחתי אתכם, נצחתי אתכם,
האם לא בן?

ונבירים כאלה, לדאבון לבנו, לא מעלים דם בקרבנו. והפתגמים האלה, על מלוכת
היהודים וסרי היהודים וגבורי ישראל, נהו לפתגמים בפי העם... ויש שגם המורים
יבנו אטרים כזאת שלא במתכוון, מבלי להרגיש כמה מן השפלות והעבדות הפנימית
יש באלה הדברים.

ומי שמעי כזאת מרגיש אני, כי אול סומקא ואתא חורא בלודי, מרגיש אני כאב
מרא בלבי. אז מרגיש אנכי, כי בגלות אנו זה אלף ושמונה מאות שנה!

אף זאת היא פרי העבדות, פרי הגלות.
ובשעה שאנחנו, עם של עשרה מיליון נפש, כן ירבו, מפתחים, שמא יחייבו
מאה בשרבוזקים את מדינתנו לעתיד, הגה הבורים, עם קטן של עשרים רבוא, כמעט
החלק החמישים ממנו, יצא למלחמה על אנגליה.
ומלחמה זו גוזלת את מנוחתו, ומאז התחילה לא אדע מנוח. ולא מפני אהבתי את
הבורים ושנאתי את האנגלים או להפך, אלא מפני המוסר, יצרניים לקחת ממנה אנחנו.
מה בין בני לבן-חמי?

מה אנחנו עם כל עשרת המיליונים שלנו לעומתם! עמם נכנסת איחוסה בדברים,
ואנגליה מתוכרת, נלחמת ותעשה שלום ותכרות ברית. ואנחנו?—מה אנחנו באיחוסה עם כל
עשירינו, עם כל חכמינו, עם כל מלומדינו, עם כל סגולותינו המצוינות?—אם נדבר
בינינו לבין עצמנו—כמונו כאין...

יש שגרמה את עצמנו ונרמה, כי, איזה כחי אנו ביניהם, כי תופסים אנו איזה
מקום בחיי העמים, כי לכל הפחות הם מתחשבים עמנו... לנו, כמוכן, נעים להחישב
כבח הפועל ביניהם. באמת משנה הוא אתנו והונאת עצמנו. אין אנו תופסים מקום
בחייהם כלל וכלל, והם אינם מתחשבים עמנו כלל וכלל, אלא, ששום, מבטלים אותנו.
כל מה שדם עושים לטובתנו או לרעתנו, הם עושים רק על-פי חשבונותיהם, בפני
עצמם, מבלי לשאול את פינו, מבלי להביא בחשבון את כחותינו וערכנו... האמת ההיא
מרה היא מאוד—ואנחנו, אמנם, יודעים אותה זה כמה, ורק לפנינו ומשום מראית-עין
מרמס אנו תמיד את עצמנו ואומרים, שאנו, איזה כחי ביניהם...

הבורים הם כח, את זאת אני מבין; אבל אנחנו?
ובווארשא לברה גדולה קהלת ישראל הרבה יותר מכל עם הבורים כולו; וקהלה
זו חושבת לכבוד גדול, אם פלוני השר מקבל בנימוס את ראשיה ומנהליה ומדבר עמם
בדרך-אופן איזו מלים... ובווינא רבתי יש גם-כן קהלה גדולה עברית, — וכלום רב ערכה
בעיר ובמדינה? ובניוירק מספר אדוני הוא כפלי-כפלים במספר כל עם הבורים — ואף-
על-פי-כן אינם בטוחים מפני הנערים השובבים המעפרים בהם בעפר...

ואם עוד נתרבה כהמה וכהמה, ואם עוד נתעשר על-ידי קבלות-ותגרנות וסרסרות
וספסרות, ואם עוד נלמד לדעת את כל החכמות והידועות ונצבור דיפלומים על דיפלומים,
מה יושיענו זה להרים את כבודנו הלאומי?

אם יש עוד מי שמטיל ספק בנחוצות, מדינת-יהודים, הנה דברי-ידי-הבורים יורו
אותו לדעת, כמה נחוצה היא וכמה אפשרית היא.

רק ששת אלפים משפחות יצאו לפנים ממדינת קאפלאנד שבקצה גב אפריקה
ונאחזו מעט הלאה, בצפון הארץ, ועתה הם כשתי מאות אלף איש ואשה ודם. עבד.
ושתי מאות אלף בורים, איש ואשה, מן ונשים וזקנים, בארץ נכריה, בין

עמים אחרים, גמדין. אינם נראים, ולא יתחשבו למאומה ולא יפעלו מאומה; אבל שתי מאות אלף בורים בארצם הם, עם.

וגם אנחנו כך. אם אולי לא שתי מאות אלף, הנה חצי-מיליון יהודים במדינת היהודים, בארץ העברים, בודאי כח הוא, שגם באירופה יכבדו אותו. ועשרה מיליוני יהודים מפורדים ומפורדים בכל קצו תבל – אפס הוא בעיני אחרים וגם בעיני עצמו. הבורים לקחו את ארצם החדשה בחריבם ובקשתם. בצר להם המקום בארץ אבותיהם יצאו ממנה, ובאו והתנפלו על עם שלו ושאנו, עם הקפרים, וכבשו את ארצם ואותם כבשו לעבדים ולשפחות ונעשו לאדוני הארץ. ואנחנו, כמובן, בדרכים לא נלך. ומה ישהיגו הם בחריבם ובקשתם, נשיג אנחנו בעבודתנו וכספנו. ואם

את הפל אקח – אמר התרבי, הנה
את הפל אקנה אמר הזהב...

יקנה. מה שהתרבי קונה, במשיכה הזהב קונה בשטר. ובמה לקנות, תהלה לאל, יש לנו; יש עתה אולי יותר הרבה משהיה בכל ימי היזתנו על הארץ. המצב החמרי של עמנו הורע, אמנם, בשנים האחרונות, כל איש עברי בפרט יד מעט מנכסו, שהיו לו לפני שנים מספר, אבל קופת הצבור, להיפך, נתעשרה. ימעודה עוד לא היתה, קופת הצבור, הקופה הלאומית שלנו, עשירה בכסף כמו שהיא עתה. הרבה כסף יש לנו בקופת הצבור, אבל אין שולחני להוצאות!

העת אינה עומדת. ואדמתנו לנגדנו זרים אוכלים אותה, זרים קונים אותה, ומיסדים בה מיסדים שונים. והבאנוק הלאומי מרם, יתבסס, יהודים לא יחפזו, יש להם שהות, ויתנו את כספם קמעא-קמעא, פרוטות-פרוטות, כאילו אין מה להחפז... וחברת יקא, שאוצרותיה מלאים, יושבת בחבוקי-ידים ואינה יודעת מה לעשות בכספה. והנה היא הולכת אל צפון וסובבת אל דרום, וגם אל מזרח ואל מערב, ובכל מקום ומקום תעזוב איזה סכום לסמן, בכדי שידעו, כי היתה בזה, ותלך הלאה. ודבר ממש, דבר יסודי, עדיין לא עשתה. הושיעו את עצמכם – זהו פתגמה – ואחר-כך אבוא גם אני לעזרתכם.

הושיעו את עצמכם! – אבל מאין תבוא ישועתנו? ואם תמתין עד שאנחנו נצבור את פרוטותינו, נפסד כפלי-כפלים, כי העת אינה עומדת.

הלא טוב, טוב היה אלף פעמים, אילו התחילה יקא את גאולתנו, ואחר-כך, כאשר נעמד על גלגלנו, נקל יהיה לנו להושיע את עצמנו.

אחד ממכרי, דל מתלוצץ, היה אומר תמיד לרעיתו, שהיתה מציקה בתלונותיה בכל יום ה', כי אין לה במה להכין את השבת: פתיה, ומה תצעק? השתדלי נא רק לקנות את הדגים, ובעד הפלפלים אדאג אנכי.

כנראה, גם חברת יקא רוצה לדאוג בעד הפלפלים, אם רק את הדגים נקנה אנחנו...

הרי לכם דוגמא אחרת:

נָלִישׁ הָיָא עִיר קַמְנָה וְדָלָה, עִיר שְׁלֹא מִן הַמִּנִּין בְּטִבּוּרָא שֶׁל תַּחֲוִם הַמּוֹשֵׁב. בְּנָלִישׁ, כְּמוֹכֵן, יֵשׁ גַּם אִיזוֹ בַּעֲלִיבֵיתִים, וְאוּלַי גַּם עֲשִׂידִים מוֹעֲשִׂים, אֲבָל כְּמָה עֲנִים יֵשׁ שֶׁם וְכְמָה בְּנִיעֲנִים הוֹלְכִי בְּמַל לֵלָא תוֹרָה וְלֹא עֲבוּדָה – תּוֹכְלוּ לִשְׁעַר בַּעֲצֻמְכֶם. וְהִנֵּה (כִּפִּי שֶׁמִּסְפָּר לֵנו הַסּוֹפֵר בְּהַמְלִיץ, תְּרִנִּישׁ נ' 206) עֲלָה עַל לֵב אַחֲדִים מִמּוֹבֵי הָעִיר לִקְנוֹת חֲלֻקַּת־אֲדָמָה בְּתַחֲוִם הָעִיר וּלְחַנֵּךְ אֶת נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבוּדַת־הָאֲדָמָה, וְאַחֲדִים מִעֲשִׂידי הָעִיר הַבְּשִׂיחוֹ לְנָדֵב לְתַכְלִית זֶה שְׁלִשֶׁת אֲלָפִים רוֹבֵל. וַיִּפְּנוּ אֶל הַחֲבֵרָה. יִקְא' בִּבְקִשָּׁה לְתַמְכֵּן אֶת הַדָּבָר הַנִּכְבָּד הַזֶּה. וְאוּלַם קִבְּלוּ תְּשׁוּבָה, שֶׁאִם יִקְנוּ בְּכֶסֶם אֶת הָאֲדָמָה וְיִקְמוּ בְּכֶסֶם אֶת כָּל הַבְּנִינִים הַנִּצְרָכִים וַיִּשְׁיֲנוּ רִשְׁיוֹן הַמַּמְשָׁלָה, אֵךְ אִזּוֹ תִּקּוֹם לַעֲזֹרָתָם! דַּעַת לִנְבוֹן נָקַל, יוֹסֵף הַסּוֹפֵר בְּהַמְלִיץ, כִּי כִמְעַט הִתְיַאֲשׁוּ מִזֶּה, אַחֲרֵי שֶׁאִין בְּאַפְשָׁרוֹת לְהַשִּׁיג עוֹד כֶּסֶף נוסף עַל הַסָּכּוּם שֶׁל שְׁלִשֶׁת אֲלָפִים רוֹבֵל, שֶׁהַתְּנָדָבוּ עֲשִׂידי הָעִיר, בַּעֲדֵי שֶׁאִילוֹ תִּמְכֶּה הַחֲבֵרָה אֶת הַמַּפְעֵל הַנִּכְבָּד בְּסָכּוּם שֶׁבִּקְשׁוּ מִמֶּנָּה, אֲפִשֶׁר הִזְתָּה לְהִקִּים בַּעֲדֵי מַעֲיִן בֵּית־סֵפֶר לַעֲבוּדַת־הָאֲדָמָה, שֶׁהִיָּה יִכּוֹל לְהִזִּית לְמוֹפֶת לַעֲרִים רַבּוֹת.

וְמָה, חֲבִיבִי, וְכִי אִין זֶה מַעֲיִן הַפְּלִפְלִים לְהַדְגִּים שֶׁל מְכִיר הַדִּל־הַמֶּתְלֻוֶּץ? וּבִכֵּן, חֲבִיבִי, בְּרוּךְ הוֹשֵׁם אִין לֵנו מַה לְּדַאֲוֵג. פְּלִפְלִים לְדָגִים – כִּבֵּר יֵשׁ לֵנו, חֲבֵרַת יִקְא' תִּתֵּן לֵנו אוֹתוֹ גַּם בְּחוּץ־לְאָרֶץ, גַּם בְּאַרֶץ... נִשְׁתַּדֵּל נָא אֲנַחְנוּ בַּעֲצֻמָּנוּ לִקְנוֹת אֶת הַדָּגִים – וְאִזּוֹ תִּהְיֶה הַסְּעוּדָה שְׁלֵמָה. אִזּוֹ, רַק אִזּוֹ נָדַע, שִׁידִיָּה לֵנו מַה לְאָכּוֹל...

137

ומה שהיה רע אז-עוד עשה רע. השקר של אשתקד לא, נתאמת עוד עתה, והאמת הישנה-עדיין היא אמת; מה שהיתה חכמה לפני-חכמה עוד גם עתה, והמפשות שלנו, כמו כל מפשות, בודאי לעולם קיימת; והצדק והיושר, כמו שלא נמצאו אשתקד, כן אינם עוד גם עתה. ואם כל אלו לא הפסידו, הגה חוקרי-קדמוניות עוד הרויחו: קדמוניותיהם עוד יותר, נתקדמו ונתישנו. עוד עלה אחד מספר בלה אכל העש, עוד אות אחת ממצבה הרוסה נתקלקלה ונתששששה, וצפפה להם להחוקרים עבודה, להחזיר מתוך פלפולם מה שנאכל ומה שנמחק... ואפילו הסופרים העוסקים בשאלות החיים גם הם לא אבדו הרבה: חיינו לא נתקדמו במאומה במשך השנה הנוכחית, אין כל חדש בעולם היהודים, הכל כמו שהיה, ודברים שהיו נותבים אשתקד, אפשר להם לכתוב עוד גם עתה, ויהיו בעיני הקורא כחדשים... מה שאין כן אנכי ומחשבותי. מעשים ישנים, כמו, עברות ישנות, עוד יש להם ערך ידוע, לומר אותם לטוב או לרע, להתפאר בהם או להתחרש עליהם... אבל מחשבות ישנות-מי ישם לב למחשבות ישנות? הננו מתעצלים, לחשוב הרבה אפילו בשעה שנחוץ לחשוב, ותמיד נוטים אנו, לעשות מעשים מבלי חשוב מחשבות-ומהינם לאחר זמן.

וכמו להכעים, היתה השנה שעברה עשירה במעשים מביאים לידי מחשבות. הגה סוף המאה, הגה מלחמת הבורים, מלחמת הסינים, חקונרס בלונדון, המעבר של הקולוניות העבריות בארץ העברים מידי הנריב הידוע לחברת יק"א, ועוד המון מעשים, אשר כל אחד ואחד בפני עצמו יתן די חומר למחשבות הרבה.

ודוקא בשנה מאושרת כזו לא יצא, השלח.

ותר מכל-חשבתי על דבר סוף המאה. והדבר מובן מאד. הן נולדתי ואדלת בתקופת הזהב של המאה החולפת; בערש ילדותי שמעתי תהלתה. את שירה שרה לי מינקתי, את טובה ויפיה ספרה לי אמי, את גדלה ותקפה הגיד לי אבי, את חין ערכה ורוממותה תארו לי מורי. בבית ובבית-הספר היא היתה שיהתנו, היא היתה מננינתנו. כי אם עשירה היתה המאה הייט בתהלות ותשבחות גם אצל עמים אחרים. הגה לא היה עם אשר האמין ככה בטובה ויפיה, בכחה ובנבורתה, כמו היהודים, לא היה עם אשר קוה ממנה לימים טובים, כעם היהודים. גדלתי אמנם ובאתי באנשים וראיתי רחוקה מן השלימות הנרצה; ראיתי... וקנה וחלושה, הולכת למות, משרכת הנליה, בלא כח, כמעט צולעת על ירכה... בקיצור, ראיתי בטלותה, ובכל זאת, על פי גירסא דינקותא וזכרונות קדומים, נשאר בקרבי מעין יראת-הרוממות מפניה-וקשה היה לי לראות אותה גועה ותמה, באופן פשוט ופרוץ כזה. להתחיל בהמפכה הצרפתית ולסיים במלחמת הבורים ומלחמות הסינים-הזו, כמה מן המרניקא יש בסוף כזה להמאה הייט ולכל ההימוריא...

ומבלי משים תהשוב: אם מאה שהתחילה בהמהסכה הצרפחית-סיימה במלחמת
הסינים, מאה שהתחילה במלחמת הסינים-במה תוכל היא לסיים?
אינני הפין לצער את הברת, רודפי השלום, ומהגם כי אחד ממכרי, שזכה
לשם עלידי שנהיה הבר בחברתם, הציע לפני ליסד סניף לחברה זו גם בקהילתי,
ולצאת במחאה נגד אנגליא במלחמתה את הבורים. ואף אם לעת-עתה עוד לא עשיתי
כזאת, כרי שלא להכעיס את האנגלים. אשר יש אומרים שמוצאם מעשרת השבטים.
אבל בסתר לכבי אני כסכים לשיטתם. ובשבת פ' בלק דרשתי בבית-המדרש
היתר מזוין ומוכן למלחמה, בבית-המדרש ההיטים שבעירי, על דבר ספרה של מרת
זו סנער, ובארתי את נורל ערכו לכל התבל בכלל ולחיתים בפרט, ביחוד לחיתים
שאינם תופרים בעד הצבא... ודברי, כמו שכתבו הסופרים המקומיים בהעתונים
העברים, "פעלו הרבה", עד כי באותו מעמד הבטיחו לי, כי בשבת פ' פנחס שבת המוכן
לפורעניות בשביל חלוקת העליות, לא יכו את הנבאי ולא ימרטו מזקנו אפילו שעה
אחת. אם קיימו את הבטחתם זו, לא אוכל לדעת. אפשר כי לא עמדו בדבורם. ואם
גדולים וטובים מהם, שנתאספו למקום נבזה אחד והבטיחו ברישנותי, לבלי לשבר
איש את שניו של חבירו אלא בתנאים ידועים. - לא עמדו בדבורם, ובעודם במסבם
כבר התחילה שבירת השנים והמלחמות כמקודם... הלא נוכל לסלוח לחברת החיתים
בעירי, אם נסחבו גם הם בשטף הפוליטיקה הכללית. לא זאת אמנם מנמתי, חפצתי
רק להגיד לך, כי אף-על-פי שבסתר לבבי ממכים אנכי לחברת, רודפי השלום
מוכיח אני בכל זאת להודות, כי אם נשפוט על פי ההתחלה, קשה לקות, שסוף
הכאה ההדשה יסיים בשלום. כנראה, נורה היא שגנורה מששת ימי בראשית על
המאות, שיוולדו ויתמו במלחמה. עוד לא נולדה מאה בשלום ולא תמה בלא
מלחמה. כל תקופה ותקופה, כל מאה ומאה יש לה נולחמותיה. ואף בעת שהעמים
הגדולים והתקופים, האריות שבחבורה, ינחו מעט, לעכל את אכילתם הנסה שאכלו
לפני זה, יאספו את כחותיהם, יעשו את צפרניהם ויהדרו את שניהם, - הנה העמים
הקטנים, שזה עתה, יצאו מתחת המחט, מדיינים ומריבים זה בזה. הרעיון הנשא
והמרום של נביאי ישראל, כי יכתרו העמים את הרבותיהם לאתים וחניתותיהם
למזמרות, כנראה, עוד רחוק מאד לצאת אל הפועל. לעת-עתה, בסוף המאה הי"ט,
קרוב הדבר יותר, שיכתרו העמים את אתיהם להרבות ומזמרותיהם לחניתות. כי לחרבות
וחניתות עוד יש כר נרחב, רבה עליהם הדרישה; ואתים ומזמרות כבר יש די והותר.
כל סוהרי תבואות ידעו - ומי מאתנו לא היה סוחר בתבואות לכל-הפחות זמן קצר
בימי חייו? - כי רבה הטובה ומעשים אוכליה. הארץ תוציא צמחה רב יותר מכדי אכילה, ושוק
התבואות עמוס בסחורה יתרה. והיה אם ירבו עוד האתים והמזמרות ותרבה עוד התבואה,
יירד עוד יותר המזר, ובני ישראל יספידו עוד יותר, ומסחר התבואות מה יהיה עליו?

נביאי ישראל. כמו שאחזה לי אנכי, היו אנשים טובים, אבל פשוטים ותמימים, ולא ידעו מאומה בהיות-העולם. ולו חיו כיום, לא היו בין מנהיגי העולם, ואפילו לא בין מנהיגי חברת יק"א. ואלו היו, על פי מקרה, בין מנהיגי חברת יק"א, לא היו דבריהם נשמעים. משאת-נפשם של נביאינו היו, את ומחרשה; וחברת יק"א אינה מסכמת לשיטתם ותחשוב, כי אתים ומחרשות יש לנו כבר למדי. וחמש מאות פועלים עברים, אשר כבר הסכימו את האת והמומרה, נכונה היא לשלם להם בכסף מלא, כדי שיעזבו את הארץ ויהפכו את אתיהם ומומרותיהם לקנדהמדה ומאזני-משקל.

ובכלל, כאשר אחזה לי אני, יותר יש להאמין, כי אם יבוא היום אשר יכתו העמים את חניתותיהם וחרבותיהם, לא יעשו מהם אתים ומומרות אלא – קנדהמדה ומאזני המשקל, כי:

את הכל אקח – אמר החרב;

את הכל אקנה – אמר הזהב.

ושניהם לוקחים באשר רק יכולים לקחת, ושניהם הנם עתה הכחות הראשיים, הפועלים בדברי ימי העמים. יש שיעזרו איש את אחיו ושניהם ביחד ידכאו עמים תהתיהם, ויש שלא יוכלו לחלק ביניהם את "השלל", ויתגרו מלחמה איש ברעהו. החרב והזהב מתחרים זה בזה, מתגרים זה בזה, עושים שלום ביניהם, עושים שותפות, ועוד הפעם מתחרים ומתגרים, ומה לכל המריבות והקטטות תוצאות.

מנקודת-הראות הזאת, כי כל המריבות והמלחמות הנן רק תוצאות הסכסוכים בין החרב והזהב, הלא אנחנו בני-ישראל, שאין לנו לא הא ולא הא, לא חרב ולא זהב, יכולים היינו לחיות בשלום ואהבה ואחזה איש את רעהו, כי על מה זה נריב? אבל באמת לא כן הוא, וההיסטוריה הקטנה שלנו מקבילה, כמעט בדיוק, לעומת ההיסטוריה הגדולה שלהם. בשעה שאומות-העולם מריבים ומדיינים, גם בני-ישראל מריבים ומדיינים, אלא שאומות-העולם מריבים ומדיינים על דבר העולם הזה, ובני-ישראל – על דבר העולם הבא. אלו אינם יכולים לחלק ביניהם כדבעי את חמשה חלקי התבל, ואלו – את ה"גן-עדן" לעתיד. וכל תכסיס המלחמה של אומות-העולם במלחמותיהם על דבר העולם הזה סגלנו אנחנו לנו במלחמותינו על דבר העולם הבא.

סוף המאה שעברה היו ימי מסה ומריבה באירופא, ימי המהפכה הגדולה בצרפת. אירופא כולה נודעוזה עד היסוד בה בעקב המהפכה ההיא. וגם אנחנו לא ישבנו בחבוק ידים ב"עת הרוחת" ההיא, וגם אנחנו עשינו מהפכה בעולמנו הקטן. הם קראו לחופש, לאחזה ולשווי הזכויות, ואנחנו... לקבלה ולחסידות. אינני מאלה המעריצים את החסידות ומישוררים לה שירים וכותרים לה כתרים; גם יש אשר

יעבור צחוק על סי למקרא האפולוגיא הנפרזה על ההסידות, אשר מאז החלונו לקרא בשם, תורה שבלב' נהייתה מודה אצלנו, ונס אלה האומרים, לשנות את כל הערכים' ולהפוך את כל הקערה על פיה, גם הם ישירו שירה יחוד להבעשים ותלמידיו... ובלבי אחשוב: מה גדול כחה של הרוטנטיק, של הצורך לבני-אדם, שנתרזקו מתוכנם' לבקש להם, תוכן' בהיסטוריה, עד כי בקשו ומצאו את... החסידות ברור הדבר בעיני, כי לו קמו מקביריה אלה, עמודי החסידים', אשר בצדקתם ובתמימותם האמינו פשוט, כי שינוי הנסחאות בין, ויקרב משיחיה' או ויקרב קץ משיחיה', בין, יהודי' וברוך שאמר' וכדומה, יחוללו נפלאות, יתפכו עולמות, ובוקעים ועולים ממש עד כסא-הכבוד, - כי אז התפלאו למקרא כל הפלסולים בדבר, תורה שבלב' אשר בהסידות, וצחקו לתמימותם של דורשיה... בכל זאת מודה אני במקצת, כי החסידות היתה מעין מהפכה אצלנו. הזלמוד טיטל ממטלה בלתי מנלה. הרבנים וראשי-הישיבות היו שריו ופקידיו הקשים, הרודים בעם פד חזקה ובורזע נמיה. הגוסס האשכנזי' וזה כשן סלע מוצק. השלחן-ערוך' היה באמת ערוך בכל הגחון' לאיש יהודי אז, כל סעיה וסעיה, כל סימן וסימן דה מתק מדבש וקשה כבחל, כמסמרות נאעיים בל ימוטו. ובכלל היתה אז ההדות הרבנית בצורה וחזקה, כמבצר חזק מוזין בכל כלי המלחמה. מן כל-ינשק קרים - עונשין קמנים בבית-הכנסת - עד כל-ינשק נורא, להט וחרם - מעין, חס הארזי', אשר יעשה שמות ויחריב עשר פרסאות סביביו. לא האמינו כל יודעי חפס-סר מלחמה, כי יבוא צר ואויב בשערי המבצר החזק הזה. וזה אשר לא חשבו ולא פללו - בא בא. כי הד קול המהפכה הצרפתית נשמע גם בחצות-המושב, ובבוקר לא עבות אחר, בעת שהיה, כמדומה, חלל שלי ושקט במלכות הרבנים, - קמו עדת, מרעים' ויתאספו מסביב ל,נוסח האשכנזי' ויעלו עליו בחומה ויבקעו בו פרצים ויקראו: הלאה, ברוך שאמר', יחי, יהודי'! והנוסח האשכנזי' גם כן לא סמן ידו בצלחת ייבקש מפלט ומנוס לו אצל מעריציו ומקדישיו, קהל נכורים, בעל-תריסין, וישב מלחמה שערה. ויטוש הריב במחנה ישראל, והמלחמה חזקה, לא סחות אולי ממלחמות הצרפתים על-דבר מהפכתם הם. מצד זה, ממשלת ההמון של, יהודי', ומצד זה, ממשלת הארסמוקרטיא של, ברוך שאמר'. ומשני הצדדים קמו אנשי משהית, רובספירים' ו,דמונים', אשר בכדי להשיג מטרתם ולהכחיד את, האויב', לא נחתו מפני כל ולא נסוגו אחור אפילו מפני דילטוריא והתרת דם...

ומאה שנה חלפו ועברו, והתבל עוד גם עתה פרס נתחלקה כדבעי, עוד ישנן חתיכות הראויות להתכבד, אשר כדאי לריב עליהן. עוד ישנן עפרות זהב, מפני נהשת ובחל ופחמראבן ואבגירשהם, ובכלל עוד ישנם הרבה דברים טובים שאינם נשמרים שמירה מעולה, וישנם שומים שמניחים לקחת את שלהם, וישנם חכמים

שלוקחים כל מה שלא נממן כדבעי... והעמים מדיינים ומריבים ונלחמים זה בזה על אדות הגי מלי מעליותא. ובני ישראל, כמובן, ילכו בחקותיהם ונסדכן מדיינים ומריבים זה בזה.

ובכן-המהפכה הצרפתית לפני מאה שנה, ומלחמת הבורים והסינים עתה:

ומלחמת, הודו וברוך שאמרי לפני מאה שנה, ומלחמת... הסינים עתה.

מלחמת הסינים ? -

כן, חביבי, שם אחר לא ארע למלחמותינו ומריבותינו בעת האחרונה. וכשאנחנו לעצמנו הלא נודה. כי כל מלחמותינו האחרונות הנן מעין מלחמות הסינים. על דבר, קוצה' שנחתכה או לא נחתכה כדת, על דבר אליל שנרדו צפרניו, וכדומה ענינים נמכרים מאד.

כי עוד נוכל להבין את מריבותינו בסוף המאה שעברה, על דבר, הודו וברוך שאמרי, מי קודם ומי נדחה מפני מי: סוף סוף האמינו אי אבותינו. כי על, הודו וברוך שאמרי העולם עומד, ואם הלילה נהפך הסדר - יחרב העולם; אבל מי חכם ויגיד לי פשר מלחמותינו בשנים האחרונות, חלוקי הדעות של ה,חובבים' למיניהם, של ה,משכילים' למיניהם, של ה,ציונים' למיניהם, ועוד, ועוד.

אחתיות פורחות קחינא הכי, קיצו של ייד, הררים התלויים בשערה בקיצור:

מלחמות הסינים, מהגני הסינים:

וכאשר אתבונן בדבר, אני מבין, מדוע מלחמת הסינים תמשוך לבנו יותר ממלחמת-

הבורים. כי מלחמת הבורים בכל היותה מלאה ענין, יש לה בעינינו רק ערך היסטורי: נזכור אמנם, כי היו ימים אשר גם אנחנו נלחמנו ככה, ואולי גם ביתר שאת ועז ומרירות הנפש... אפס, כי הימים האלה כבר, כבר חלפו ועברו, ורק כמו בחלום משונה נזכור אותם... ומלחמת הסינים יש לה בעינינו ערך, ההוה, והעבר, ההיסטוריא, תמיד נדחה מפני ההוה. הארי המת תמיד נדחה מפני... הפרעוש החי.

בעת שידברו על מלחמת הבורים יודעים אנחנו ומרנישים, כי ידברו על אדות ענין רחוק ומוזר לנו. עם של נבירים היוצא למלחמה בסדר ומשמעת נפלאה, לעמוד על נפשו וכבודו-מבלי משים מרנישים אנחנו, כמה זר הוא לרוחנו, כמה רחוק כל זה מהיינו. לנו גם קשה להבין: איככה זה באמת מסקירים אנשים של צורה, בעל-בדים הגונים, את מנוחתם, רכושם וחייהם, ויוצאים לשבי ולחרב בעד איזה ענין עניקרא בלשונם, אהבת הלאום, כבוד הלאום... מה שאין כן הסינים: אין כל סדר ומשמעת, ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, אין כל מושג מכבוד הלאום והחופש, ואין מקריב בעד כל זה אפילו קרבן קטן. אינטיליגנציא מסורה לזרים מצד האחד, וקנאים אדוקים וחשכים מצד השני, ועם עני ואומלל בתוך, זעשירים אבירים שלא ידעו את עמם ולא יחפצו לדעת אותו-מסביב... הכל כאשר

לכל כמו אצלנו. הוי, כמה קרובים הם לנו! היפלא איפוא אם מלחמתם תמשוך לבנו כמה? בשעה שיצא הקול, כי בארץ הסינים נמצאים ארבעים מיליון יהודים, הפלתי ספק בדבר. היתכן, אמרתי בלבי, מספר גדול של יהודים כזה, ולא נשמע עד כה מאומה? ומה במקום שיושבים רק שני יהודים אינם יכולים לדור בשלום בשכונה אחת? ובמשך שנה ילשינו איש על אחיו לכל הפחות חמש פעמים. במקום שישנם ארבעים מיליון על אחת כמה וכמה... ומכיון שלא נשמע מאומה על דבר, חכמת ישראל! ובינתו לעיני העמים שמה, אות היא, כי אין יהודים בחינא. אבל, כאשר התבוננתי אל הסדרים הטובים והיפים של בני חינא, החלתי להאמין... ולא רק במציאות היהודים בחינא החלתי להאמין, אלא עוד הרחקתי ללכת באמונתי, כי הסינים בעצמם הגם צאצאי היהודים, צאצאי עשרת השבטים, אשר עוד פחות מבני יהודה ובנימין הסכימו למשמעת. הדינאמיה הקבועה של בית דוד, בכל חסרונותיה, היתה לה גם מעלה אחת נכבדה מאד: היא הנילה את עם יהודה למושג של משמעת, לקנה-טוב של דיסציפלינא לאומית. והמהפכות והתמורות התמידיות בממשלת עשרת השבטים עוד הרבו לסכסך ולקלקל את רוח העם ההוא, של, איש לאהליך ישראל. האנגלים, כידוע, מתסארים, כי הגם צאצאי עשרת השבטים. מובן, כי הרשות בידהם להתסאר, אבל מי פתי יאמין להם? מה ענין עם בעל סדר ומשמר נפלא, בעל הרגשה חזקה של אהבת הלאום וכבודו במובן היותר טוב, לצאצאי עשרת השבטים, לצאצאי היהודים? מה שאין כן הסינים, הם – אפשר ואפשר שקרובים הם לנו. בחקירות האנתרופולוגיא ישימו החוקרים אל לבם ביותר למבנה הגוף וחתך האברים מאשר לאופי העם ותכונותיו. לדעתי משנה הוא אתם. מבנה הגוף, וביחוד חתך האברים, יכול להשתנות בעקב שינוי האקלים וטבע הארץ, מה שאין כן תכונת הלאום, אשר לעולם לא תשתנה. ומבישרנו נחזה זאת. ספוסטו, הספוסט העברי, נשתנה הרבה. ואפילו חוטמנו, החוטם המפורסם, החוטם העברי, לא נשאר בטהרתו. וכמה, חוטמם נפגשו ברחוק היהודים, אשר לא נכירם, כי מן היהודים מוצאם, כי לנו הם ולא לצרינו, תחת אשר התכונה הלאומית שבחוטמים ההם, מה שקוראים בלשון ההמון: הזבובים שבחוטם, תמיד הם שלנו, שלנו... הגני מציע את דעתי לפני, כוציוולונינו, אשר תל נתרבו בימים האחרונות, להתבונן בדבר; להשוות מנהגי הסינים ותכונתם למנהגי ותכונתנו. אולי תלו חדשות לא שערנו, ובפעם אחת ינדילו את עמנו ויעשירו אותו בארבע מאות מיליון נפש... אבל איך שתהיה תוצאת חקירתם בדבר הזה, הנה למעלה מכל ספק בעיני, כי ישנם יהודים בחינא ויד ישראל באמצע ומכיון שכן, מכיון שהוברר הדבר בעיני שישנם יהודים בחינא, חשבתי מחשבות לבוא במעדרומטא עמהם ולהוציא מן הדבר איזו תועלת, כמובן, לא לי – מי זה ישוב בעתם הללו על אדות תועלתו הפרטית? – אלא להכליל כלו.

ראשונה, אמרתי לשלוח להם טרנספורט גדול של רבנים, כפולים ושוחטים משולשים, ובכלל של, בריותינו הכפולות והמשולשות מאד אצלנו, אלה הבריות, המצויות אצלנו, אשר די והותר לנו אכסמפלאר אחד מהם בכל מקום. ומולנו הרע ברך אותנו בכפולים ומשולשים, ואין אנו מוצאים מקום בעדם. אמרתי, רבנים כפולים ושוחטים משולשים, מפני שבנוגע לרבנים, גם האכסמפלאר השני כבר מיותר הוא. שני רבנים בעיר אחת כבר הגם כמו שני חתולים בשק אחד, ושלישה רבנים – גם לא נוכל לצייר לנו במחשבתנו... ואפילו במקום מוכן לפורעניות כתחוסידהמושב, רחוק מאד שיזדמנו שלישה רבנים לפונדק אחד. ולנבי השוחטים, מתחיל המיותר מן השלישי. שני אכסמפלורים, כנראה, הוא דבר טבעי והכרחי, ואין לך קהלה בתחוסידהמושב, ואפילו היותר קטנה, שאין בה שני שוחטים. בשר יאכלו חצי הליטרא משבת לשבת, עופות ישחטו רק כאשר יהיה איש והרופאים יאמרו נואש לחייו, – ושוחטים, בכל זאת, שנים. רק כאשר יבוא עוד, שלישי, יעורר איזה שאון בקהלה – ובכן, אמרתי לשלוח להם, לאחינו חסינים, רבנים ושוחטים, ועמדם גם מלמדים וחונים ושמשים ויתר כל־הקדש; ומעולם המעשה – סוחרי תבואה וסרסוריהם, מוכרי ייִש ומשרתיהם ועוזריהם, שנשארו עתה בלא עבודה; ואפילו מספר הגון של מילדות ורופאים־שנים, זכר ונקבה, אשר תִּל ישנם לנו די והותר. בקיצור: סחורה מן המובחר, כל אלה אשר לנו למותר הם, ובין ארבעים מיליון בודאי היו מוצאים להם מקום.

שנית, הפצתי למכור להם כניות הבנק הלאומי. הבנק הזה לא יתן לי מנוח ועל משכבי בלילות רעיונותי יבהילוני מדי חשבי על אדותיו. לא שאני מקוה ממנו גדולות ונצורות, אבל קרירות־רוחנו מבהילה אותי. אם אין אנהנו כאומות־העולם, לשפוך דמנו ולהקריב את חיינו בעד כבוד העם ואשרו והצלחתו וחירותו – נוכל להצמדק, שמצבנו בעמים כך הוא, אשר אין לנו הצורך בקרבנות כאלה והיכולת להקריבם, אפילו אם נחפוץ. אבל אם לא נוכל ולא נחפוץ, להקריב אפילו, פרושות להצלת העם – אם עשרה מיליון יהודים לא יוכלו ליסד אפילו את המוסד הלאומי הזה – זה הוא רעיון מבהיל. כל יום ויום שפתיחת הבנק הולכת ונדהית, נוטל ממני חלק מנשמתי, חלק מאמונתי בעמנו... אך אם עשרה מיליון יהודים אינם מיסדים את האוצר הלאומי, אולי יעשו כזאת ארבעים מיליון, ואם פה בארצנו לא נוכל למכור מניות במספר הדרוש, אולי נמצא קונים בין היהודים בארץ הסינים.

ואין אנכי חפץ לזכותם בכל אלה בחנם, אלא, על פי הכלל המפורסם עתה: *do ut des*, (אתן על מנת שתתן) – והכלל הזה, הרשוני נא להגיד לכם, הוא לפי טעמנו – הנה תמורת הטרנספורט שאשלח להם, אבקש מהם, שישלחו לנו הם מספר ידוע של יהודיהם, ללמד אותנו... הלכות דרך־ארץ ונימוסים. הסינים מפורסמים הם בנימוסיהם, ולנו יסכני מאד. זה כבר אמרתי, וכלנו יודעים, כי עם ישראל מוב

הוא ויפה הוא, בעל לב טוב ורנש, אלא שחסרון הנמוס מנולחו. העשיר היהודי, בכל חסרונותיו, הלא טוב הוא מכל עשירי התבל ונותן לדברים שבצדקה הרבה יותר מעשירי אומות-העולם, וכלום חסר לו אלא מעט דרך-ארץ, שיבין, כי פשוט לא מן הנימוס הוא להיות נדחק בעל-כרחו בחברת זרים, להיות אורח לא קרוא בשמחת אחרים, להיות מרמס לרגליהם, ולתת להם במהיר זה נדבות יותר מכפי יכולתו, בעת אשר צרכי עמו מרובים, ולעזרתו המה מחלים. ה, אינפילינינשים' שלנו גם הם טובים ויפים הם, אלא שאינם מבינים, כי פשוט לא מן הנימוס הוא להקריב חילם לזרים בעת אשר עיני בני עמם להם צופיות. וכן גם כל שאר מפלנותינו, כלן היו יותר אהובות וחביבות. — לו רק ידעו מעט יותר הלכות דרך-ארץ ונמוס. וכמו היהודים הפרסים, כן גם מוסדותינו הצבוריים וחברותינו הכלליות צריכים עוד ללמוד הרבה מהלכות דרך-ארץ. חברת מרבה השכלה (ביחוד זו ש ב ד ר ו ס) צריכה היתה להבין, כי לא מן הנמוס הוא לדאוג רק לשלום, האלפא' ביתא' הרוסי, מבלי עשות מאומה לטובת ההשכלה העברית... חברת כל ישראל חברים צריכה היתה להבין, כי לא מן הנמוס הוא לכבוש את המלכה בביתה, להשכיח שפת-עבר בבית-הספר אשר ביפו... חברת יק"א צריכה היתה להבין כי לא מן הנימוס הוא להשתמש בכסף המוקדש לשכלול המושבות בא"י, בשביל להרחיק את הפועלים והקולוניסטים העברים מארץ העברים... בקיצור, באשר רק נסנה מוצאים אנחנו בעמנו חסרון דרך-ארץ ונימוסים טובים. ולו יכלנו להביא מארץ הסינים איזה מאות מורים מנוסים ולהפיצם ביעקב, היינו עושים דבר טוב, דבר גדול.

והאמת אנכי לך, חביבי, שהיה בדעתי להביא מהם גם איזה, דילינשים' להקונגרס הציוני בלונדון, כי לדעתי לא היו למותר גם שם. ברור הדבר בעיני, כי דילינשים מארץ הסינים היו מבינים, כי אף-על-פי שהגנו בגלות, אצל אומות-העולם, חיים מהם ובשבילם, כידוע, ובתיאטראות וקרסאות ומרוץ-הסוסים מוכרחים אנחנו, בעונותינו הרבים, לפנות להם מקום בראש; אבל בכל זאת, בקונגרס עברי לא הכל צריך להעשות רק מפני מה יאמרו הגוים וסופריהם בעתונתם; ויש שצריך, אף אם מעט, לתת לב גם אל דעת הקהל העברי בשפתו העברית...

במלה אחת, חביבי, היהודים מארץ הסינים היו מביאים לנו תועלת מכל הצדדים. וכבר נגשתי אל המלאכה, לבוא בכתובים עמהם, וערכתי להם מכתב, לא בשפת הסינים, רק עברית בלשונם וסגנונם של הצעירים, מהפכר-עולמות, בתקותי, כי הם, הסינים, יבינו את הסגנון הזה. ושלחתי אותו ישר ל, קירקני-פו' על שם הרב של, המתרחקים מגיד הנשה' (כן יכנו שמה את היהודים). מהומת המלחמה עצרה, כנראה, את מכתבי בדרך. אבל תומי אחרי עבור הסער, מסתמא אקבל את תשובתו של הרב, ובודאי לא אמנע מלהודיע לקהל הקוראים את התשובה הזאת, ביחד את כל תוארית-כבוד שיכתוב אלי, כנהוג. כי מדוע זה יגרע חלקו של

הרב, לעדת המתרחקים מגיד הנשהי מחלקם של יתר הרבנים, אשר זה שנתים מדפיסים את מכתביהם על עמודי העתונים; ומדוע זה ינרע גם חלקי אני, מחלקם של כל אלה המאושרים, שזכו לקבל מכתבים מאת מפורסמים המתרחקים ושאינם מתרחקים מגיד הנשהי? ... ועוד גם זאת, כי במוח אני, שהמכתב הזה יהיה יותר, מענין מהרבה מכתבים של מפורסמים אחרים. ואפילו אם יהיה כתוב מעט, סינית, אין רע; בודאי, כמו כל רב, יכתוב גם הרב הסיני בסגנון של שאלות-יחשובות עם הקדמות ארוכות, מתובלות במאמרי חז"ל, פלפולים בהמשכים גדולים, אשר אם כה או ככה לא נבין את הכתוב בהם. העיקר בספרות כזו, כי שם רב יהיה חתום עליה.

איך שיהיה, ואני הגני לעת עתה שקוע ראשי ורבי במחשבתי הגדולה הזאת, אשר, לדעתי, גדולות ונצורות נשקפות ממנה.

XXII.

חדשה נהייתה בספרותנו, מהלך חדש, לנמרי חדש:
 ובוה אין כונתי על, המהלך החדש' שכבר נתישן, על חדוש מלות חדשות
 למושגים ישנים; כראם על מהלך חדש בתכלית, על מושגים חדשים וענינים חדשים.
 עד עתה עסקה ספרותנו רק בעניני הפנימים: מה נעשה אנתנו לעצמנו?
 כצד נסדר את חיינו, את יחוסנו איש לאחיו ולהעמים סביבותינו? ומה תהיה אחרית
 תקותינו, איך לחזק ולשכללן, והעיקר – איך להוציאן מכח אל הפועל? וכדומה
 שאלות שונות. עתה הרחיבה ספרותנו את צעדיה, ותתפרץ אל מחוץ לגבול היהודים –
 אל חיי העמים, ותעסוק בשאלות חדשות: מה יעשו העמים לנו ואיך עליהם להתנהג
 עמנו? והננו יושבים ומזיעים ומשברים את מחותינו ושואלים: אם יתנו הרומנים
 שווייזיות לנו? אם יכולים הם ליתן? אם צריכים הם ליתן? ועוד ועוד...
 לכאורה אפשר להשיב על כל השאלות האלה בנשימה אחת: אם יכולים
 הם ליתן? – בודאי יכולים. יכולים ליתן ולשוב ולקחת, ועוד הפעם ליתן, ועוד הפעם
 לקחת, הכל כפי ראות עיניהם... אדונים הם בארצם ואנחנו וזכויותנו בידם כחומר
 ביד היצור, ברצותם ירחיבו וברצותם יקצרו... אם צריכים הם ליתן? – על פי הדין
 ועל פי היושר בודאי צריכים, אבל מי יכריחם לזה? – וגם הם יודעים את הפתגם, כי
 על, לא לעולם אין מתחרטין, ואם יתנו? – בודאי לא יתנו. עד הנה לא נתנו, ועתה
 הן לא חודש ולא שבת ולא יוסדשוב בעולם, ומדוע זה יתנו עתה מה שלא נתנו
 עד הנה?

ובכל זאת ספרותנו עסוקה בשאלות, העמוקות' חזן זה כשלשה חדשים
 זכמעט שכל יתר השאלות הפנימיות נדחו מפניהן. אין אומר ואין דברים, רק,
 אזרחיות, לאומיות, מדיניות, שווייזיות מלא והסר... כאילו אברופא כלה יושבת
 ומציינת בהלכה זו, ואך תחכה לשמוע את חותידעתנו.

מספרים מעשה ברב אחד בקהלה קדושה בתחום-המושב, שמכיון שנודע לו:
 כי הקהל יחשוב מחשבות להעבירו מרבנותו, עמד על הבמה בבית-הכנסת והודיע
 הפצו לצבור... להוסיף לו, שכירות'.

וכמעשה הרב הזה נעטה גם אנחנו.

אברופא' תורה ובתחרשת על הראשונות, על צלו של איזה שווייזיות

שעל ט' מעות עוד נשאר לסלמה בספר החקים, ואנחנו... מבקשים הוספה. הם מבקשים תהבולות איך לשלול ממנו את צל הזכויות שנשאר לנו, ואנחנו יושבים ודנים בכבד-ראש, איזה שוויוניות יותר טוב לנו: אם שוויוניות נמור ומוחלט, אורחי ומדיני כאחד, או רק אורחי בלבד ולא מדיני. וכמה דקרוקים, כמה פלפולים, כמה, עמקות! אנו מוצאים כאן, כמה, צריך עיון, כמה, ויש לישיב בדוחק'...

ובודאי יפלא בעיניכם, חביבי הקוראים, אם אניד לכם, כי על מדוכה זו, של שוויוניות נמור ומוחלט או בלתי נמור ומוחלט. כבר ישבו בעיר-מילדתי הקטנה לפני שנים, הרבה שנים; ופתרו את השאלה בלא כל סלוסופיא יתרה, באופן רצוי וזקובל, שעל סיו, כמדומה לי, הפתר גם עתה.

חלוקה-הדעות היו כמעט שוים לאלו של עתה, וגם, הענין' כמעט אחד היה, אלא כי בעירנו הקטנה לא ידעו אז את המלות החדשות, ותחת השמות הנוראים: שוויוניות', אורחיות' ו,מדיניות' - קראו את הדבר בלשונם: בליק ובליד'. ועד עתה ידועה ומפורסמת בעיר ורשומה בפנקסה המחלוקת על דבר. בליק ובליד'.

אין אתם יודעים אולי, חביבי, ראשית-יבות אלה ופתרונם. אבל, כמו שאין עתה אפילו איש עברי אחד היודע לקרוא עברית שלא יבין את המלות הזרות: אורחיות ומדיניות'. כן, ואולי עוד יותר, לא היה בעירי אז אפילו איש אחד, מהרב עד שואב-המים, מן הנבאי עד השמש, מנער ועד זקן, שלא ידעו את פתרון המלות ההן.

ולמה אכחד ממך, חביבי הקורא, ואני בעצמי הייתי הנורם להמחלוקת ההיא, ועל דבר, בליק ובליד' נדדה שנת.

לא לכבודי ולא לכבוד בית אנא ואף לא לכבוד עירי אספר לך את הספור הזה, רק בשביל ההיכטוריא. מקרים כאלה כדאים שישארו לזכרון בדבר-ימינו, למען ידעו בנים יולדו את השתלשלות הדעות על דבר, שווי הזכויות' אצלנו. הננו מלקטים כעת אבנים לבנין דבר-ימינו בארצנו ומהמטים בפנקסאות עתיקים לבקש אחרי כל ספור ישן... אקוה, כי הספור הזה, אשר אספר לכם סה, לא נופל בערכו מהרבה ספורים אחרים שנמצאו בפנקסאות לזכרון, וגם הוא יתן חומר לסופרי דבר-הימים... אבל נחזור לעניננו.

בן שלשה עשרה שנה אנכי אז. זה מעט נהייתי בר-מצוה. ואבי ז"ל חשב מחשבה גדולה, להשלים את יהדותי ולעשותני חבר ל,הברה קדישא'.

צריך אנכי להגיד לכם, חביבי, כי בעירי הקטנה היו חברות יותר מאנשים כל אחד מאנשי העיר היה חבר בכמה וכמה חברות, ואבי ז"ל היה חבר בכל החברות. החברות היו משוש-נפשו, הוא ראה בהן עיקר גדול ובסיס היהדות. הוא

גם לא יכול לתאר לו יהודי בלא חברה. בעירנו הקטנה היה המנהג – שחקו אם תרצו – כי אפילו עובר שבמעראמו כבר נרשם באיזו חברה, ומפני הספק, אם יהיה זכר או נקבה, נרשם בשתי חברות, היינו כי שלמו בעדו – דמי שבוע' בשתי חברות. מטילא מובן, כי גם אני נולדתי, חבר', ועוד בהיותי ילד כבר נמנית לחבר בחברות שונות. אבל אבי ז"ל לא הסתפק בכל אלה, ובהיותי ברמצוה אמר לספחני גם לחברת כל החברות – ל.חברה קדישא'. התחברות לחברה ההיא היתה בעיניו מעין, העודת בנרות', מלואים לברמצוה'.

ואותו יום – כ"ב כסליו היה, יום הסעודה והבחירות בחברה קדישא בעירי. וכמובן לב ראשי החברה בהכנות לסעודתם, הציץ אבי ז"ל לבחור אותי לחבר. ולכם לדעת, כי מן הדין לא היה כל עכוב למנות אותי חבר; אלא כי ההלכה ההיא היתה מעין הלכה ואין מורין כן, כאותן ההלכות הרבות אשר לחברות יותר גדולות ונכבדות... עד היום הוא עוד לא קרה מקרה, כי נער בן שלש עשרה שנה יבוא במספר החברים. ובכן סקפקו הנבאים וראשי החברה בדבר. ואבי ז"ל עמד על דעתו, שאין כל הלכה מפורשת לאסור הדבר. הוא נשען על, סעיף' ידוע בפנקס, המתיר, בפירוש' קבלת חבר כזה, והנבאים וראשי החברה סמכו את עצמם על המנהג המקובל. וישוש הריב. הללו אוסרים והללו מתירים. והלומדים והחריפים, מרוב הריסותם ופולפוליהם, כמעט שיטכחו אותי, את, החבר הצעיר' אשר על אודותיו התוכחו, ויהי להם הוכוח בפני עצמו, הפלפול גרידא לנושא הענין: עקרו הרים ופחנום זה בזה בסברא. העלו פילא בקופא דמחטא, הביאו ראיות והקשו, ורמינהו' מ,סעיפים' שונים, מפוסקים ומפרשים ראשונים ואחרונים; ועל ידיהם עזרו, למדני החברה', הבקיאם בפנקס החברה ובתקנותיה כמעט בעל-פה... ויהי הרעיש גדול מאד, והוכוח היה ארוך וקשה. שני הצדדים עמדו על דעתם, זה בתוקף הדין, וזה בתוקף המסורה... ולסוף נתפשרו, כי אתקבל אמנם בתור חבר להחברה. רק, בליק ובליד', כלומר, בלא קלפא ובלא דעה, או פשוט: לשלם, דמי חברות', אבל לא לחוות דעה בעיני החברה.

כי אחרי שקלא-ומטריא באו לידי מסקנא. שלענין, קלפא ודעה', לאו בשנים תליא מילתא, אלא... בחתונה. הרוק לא נהשב בעירי לאיש נמור, והקלפא והדעה היו מעין סתוי, מעין פרס לחתונה. החברה כאלו אמרה לחבריה הפנוים: הרי בידכם טובכם: אם תאבו ותכנסו לחופה, הנכם חברים בחברה עם כל הוכיות, ואם תמאנו – אין לכם חלק בקלפא וברעה...

ולפשרה ההיא הסכים גם אבי ז"ל. כי ברור היה הדבר בעיניו, שלא יהיו ימים מועטים ואחדול מהיות רוק. כמדומה לי, כי עוד באותו מעמד נכנס בדברים עם אחד מאנשי החברה, שהיתה לו בת, ולחש לו באזניו מה שלהש... בסתר לבבו בודאיר

שמח על ה"המצאה" שעלתה בידו להולך שולל את ראשי החברה, כאלו אומר: שמחו, שמחו, אבל לא לאורך-ימים שמחתכם... וראשי החברה גם כן היו שמחים, כי עלתה בידם להחזיר עטרה ליושנה ולהציל את המנהג הקדום מידי מתקוממיו. ותרב השמחה בבית הקהל.

ואנכי בעצמי, נבור היום-את המאי אני מזכיר-ישבתי בקרן-זווית... ונרדמתי. מתחלה עוד הבנתי, מה האנשים האלה מדברים ומה הם חפצים; אבל אחרי כן, מרוב דברים, נתבלבלו רעיונותי ולא הבנתי מאומה, רק קול דברים, ערבוביא של קולות, עלה באוזני-ותרדמה נפלה עלי. זוכר אני הישב את כל עמלי והתאמצותי להסיר שנה מעיני, ומאומה לא הועלתני. אז בושתי מאד על המעשה המנונה ההוא, אבל אחרי כן, כשהייתי לאיש, הנידו לי הרופאים, כי זה הוא בקרבי, מחלה אורנית, להנמנם מדי אשמע דברים בלתי מובנים לי. ועל כן לא אתבייש עוד עתה להודות, כי כמקרה הזה קרה לי אחרי כן פעמים הרבה בחיי, וכן קרה לי גם בימים האחרונים למקרא הדברים הרבים על דבר שוויהזכיות המדיני והאזרחי. מחלה לא לעון תחשב, והקוראים בודאי יסלחו לי ברב טובם.

הנה כי כן, ישבתי בקרן-זווית ונרדמתי. ופתאום העירוני משנתי ויבשרו לי, מול טובי, כי נתקבלתי לחבר בחברה. אך אם תדמו, כי בזה הגעתי לסוף ספורי-חשנו. באמת אד עתה יתהויל עיקר הספור.

כמו שתדעו, המעשה היה בליל כ"ב כסליו, ליל הסעודה של החברה קדישא בעירי.

כל עוד שנמכה המהלוקת על דבר "קלפא ודעה", עוד אפשר היה להתפשר אבל מכיון שהגיעה השעה לשבת אל השלחן, נתעוררה השאלה: חבר בלא קלפא ובלא דעה מה דינו לענין סעודה? מי היה הראשון שיעורר את השאלה ההיא-עד עתה עוד לא נדע בבירור, כי בפנקס החברה לא נשאר שמו לזכרון, אבל השאלה נתעוררה, שאלה קשה וחמורה.

אבי ז"ל התעקש ועמד על דעתו, כי קלפא ודעה להור וסעודה להור. לקלפא ודעה אפשר יטבתונה תליא מלתא, בשנים תליא מלתא, ביהוס, בזכות אבות... אבל סעודה?-כל חבר בחברה יש לו רשות לשבת אל השלחן ולהינות מסעודת החברה. חבר ישן, חבר חדש, חבר זקן, חבר נער-הכל שוים, בחברה אין בודקין למוזנות ואין מטילין קנאה בסעודה.

והנבאים וראשי החברה באהת, כי מי שהוא בלא קלפא ובלא דעה אין לי הרשות גם לטבת אל השלחן יחד את החברים הישנים שיש להם כל הזכיות; כי ביטעה שוחר על הקלפא והדעה, ותר ממילא גם על הסעודה... חבר, כזה, צריך

לחכות עד אחרי הסעודה. אם יותרו שירים ופרורים משלחן החברה, יאכל גם הוא ואם לא-ירעב או יבקש לו אוכל במקום אחר, בחברה אחרת... ויפוש הריב עוד הפעם.

כל עוד דברו והתוכחו על דבר קלפא ודעה, עוד דברו במהיגה ידועה. אבל מכיון שהתחילו לדבר על אדות, הסעודה, הנשנו כלנו, כי לא בדברים בלבד ינמר הריב. הגבאים וראשי החברה עמדו על הנליהם ויכו בכפיה ידיהם על השלחן ויצעקו בקול, כי לא ירשו לזרים, לחדשים מקרוב באו, לגזול את, ההתיכות מפיות אנשי החברה, ואפילו אם, דם ישפך, לא ירשו. ואבי זיל ומעט הלומדים עמו עומדים מרחוק מעט ומשתדלים לפייסם בדברים ולהוכיח להם מן התורה ומן הכתובים, מדברי חז"ל ומכל גדולי הפוסקים הראשונים והאחרונים, כי קלפא ודעה לחוד וסעודה לחוד, כי אם אפשר לשלול מחבר את הקלפא והדעה, אבל סעודתו בכל אופן אי אפשר לשלול ממנו...

לשוא. כמה שדבר אבי וכמה שהביא ראיות לדבריו - שומע לא היה לו. כ. שם, אצל השלחן, עמדו הגבאים וראשי החברה ועזיפניה ויורו באגרופם על השלחן, לאמר: השמר לך, אל הגע בו...

והשמשים, הנשמעים לדבריהם, ערכו את השלחן ויכינו את הסעודה ויצינו קערות יכוסות לכל המסובים, ולי אני עבדכם, החבר בליק ובליד, לא הכינו מאומה, ועלי היה לחכות עד אחרי הסעודה, אולי ישארו איזה שירים ופרורים... ובעצמכם תוכלו להבין, חביבי, איזו שירים ופרורים יותרו מסעודת החברה...

עין ונע, רעב וצמא שבתי הביתה. ובחלומי: קלפא ודעה וסעודת החברה. הבקר אור, אנכי טרם הקיצותי, ושמשי ההברה באו לבשר, מזל טובי לאמי ולבקש ממנה, כנהוג, דמי כניסתי לחברה. ואבי זיל, אשר לכאורה הבין היטב את כל העניין... החזיר להם בכל זאת, מזל-טובי ונתן להם מה שבקשו... ומני אז מנדג הוא בעירי עד היום, כי כל חבר צעיר הנכנס לחברה קדישא הוא בליק ובליד... ובלא סעודה. והכל מברכים אותו ב,מזל-טובי, והשמשים באים ולוקחים ממנו דמרכניסה.

ובכל זאת נכנסים בכל שנה ושנה הרבה חברים כאלה, ומחיר הכניסה יגדל משנה לשנה...

ומדי אקרא בעת האחרונה את הפלפולים בספרותנו העתית על דבר זכויות אזרחיות וזכויות מדיניות, תעלה על לבבי המחלוקת הישנה בדבר בליק ובליד. כמדומה לי, כי גם השאלה היא הפתח כמו שנפתרה בעירי הקטנה. כי יקבלו אותנו העמים בחברתם בליק ובליד, וממילא, בלא סעודה. ובכל זאת יבקשו, דמי צניעה. ולא מעט...

לו הורידו העמים מעט את המחיר בעד הרשיון להכנס בחברתם, מי יודע אם היתה כעת שאלת היהודים... אבל לאשרנו, הנה תמיד ידרשו מהיר כזה, אשר לא כל איש יהודי יכול לשלמו...

מלך סדום בשעתו הגיד לאברהם: תן לי הנפש והרכוש קח לך. ואברהם, אשר הנפש היה אצלו העיקר, ולא הרכוש, לא יכול להסכים לזה. עתה אין מדת סדום זו נהגת; עתה, להפך, יאמרו לאברהם: תן לנו הרכוש, והנפש קח לך. ועוד הפעם לא יכול אברהם להסכים... כמה נשתנו הזמנים!

הנפש והרכוש! – שני הכחות האלה עולים ויורדים במעלות ההיים, וכאשר ירום האחד ישפל השני; יש אשר הנפש בכף המאזנים תכריע את הרכוש, ויש אשר ברוטת נחשת אהת תכריע את הכף של כמה וכמה נפשות. בימינו אלה בכלל ירד מהיר הנפש. הכח המניע את ההיסטוריא עתה הוא – הרכוש. ובכדי להרבות את הרכוש אין מדקדקין בנפשות ואין מקפידים עליהן... ביחוד ירד מהיר הנפש העברית.

היו ימים, אשר השער עלה... ומחיר נפש עברית היה רב מאד; היו ימים, אשר במחיר נפשו יכול היה היהודי להשיג הרבה... לעלות להמדרגה היותר גבוהה בסולם החברה. ועתה ירד ערכה פלאים. בעד נפשו ישיג היהודי עתה רק מעט, וגם זה בעין רעה... כן, ירד מחיר הנפש העברית פלאים; ותחת זה עלה מאד מחיר הרכוש העברי. הרכוש העברי לא היה מעולם כל כך יקר וחשוב בעיני העמים כמו עתה. הם מונים אותו מאה פעמים ביום וישניחו בעינא פקיהא שלא ילך חיו לאבוד בידי היהודים. תמיד ידברו עליו, ישיחו וידגו בו. בקיצור, הוא חביב עליהם יותר משלהם. ומחיר הכניסה לחברתם יבקשו רכוש, ודוקא רכוש גדול...

וזה הוא אולי פתרון החזיון, מדוע הרבה מעשירי עמנו מקמצים בהוצאותיהם לצרכי עמם: הם מוכרחים לצבור כסף, הרבה כסף, למען יהיה בידם הסך הנחוץ בעת שיצטרכו לשלם „דמיכניסה“...

ואני כבר אמרתי פעם אחת, כי הרכוש העברי הוא בחזקת סכנה בעיני, וספק גדול הוא אם לאורך-ימים ישאר בידי היהודים. בזמן קודם מעט או מאוחר מעט סופו שיפול בידי העמים: אם בנו או בן-בנו של היהודי העשיר יעביר את נחלתו לזרים בתור „דמיכניסה“ בעד נפשו החוטאת, או בתו ובת-בתו – בתור נדוניא לאציל אביון, או בתור נדבה לחברת נזירים ונזירות... חלק גדול מהוצאות המלחמה נגד דרייפוס נתנה „ירושלם“ עברית, וחלק גדול מרכוש חברת האסמפציוניסטים גם כן נתן יורש עברי.

כמה וכמה דורות עברים טובלים מחסור, לא יאכלו ולא ישתו, והירים בהוצאה

של פרוטה יתרה, צוברים על יד פרוטה לפרוטה ומאספים הון רב, ואחר כך, במהירות נפלאה, עובר הרכוש הזה לנין ונכד של כמה וכמה דורות פריצים, בעלי-תאווה, מסורי כספם על כל תענוגות בני-אדם.

תמיד נתפלא על אשר לא נמצאו בנו משפחות עשירים מכמה דורות. זולת משפחת רוטשילד אין לנו כמעט משפחת-עשירים מאיזו דורות. והלא היו עשירים בקרבנו גם בדורות שעברו? ואיה עשרם? – אבל הדבר פשוט: הירושות הגדולות עברו לעמים אחרים. יחד עם הנפש עבר גם הרכוש.

אומרים, כי עם ישראל עשה עתה עסק בייש בארץ-ישראל והפסיד איזו מיל-יונים. אבל מה הם המיליונים האלה לעומת הרכוש הרב העובר מכיסו של ישראל לכים עמים אחרים בתור נדן וירושה? – ואפילו משפחת רוטשילד כבר הפסידה מרכושה הרבה יותר ב„נדוניא“ מאשר הפסידה בארץ-ישראל...

מעודי לא שמעתי, שאינדיהודי יוריש את כספו באיזה דרך ליהודי. ויהודי כי יוריש את כספו לאינדיהודי – מעשים בכל יום. בכסף הרב הזה היינו יכולים לקנות אפילו את ארץ-ישראל הגדולה, ארץ-ישראל שבימי דוד ושלמה.

וכמה גדולים דברי ההמון: אם לא תחפצו ליתן ליעקב, תתנו לעשו. ולא רק באנשים פרטים, אלא גם במוסדות של צבור נאמרו הדברים האלה; גם הם, אם לא יחפצו לתת ליעקב, יתנו לעשו, מן העיר הקטנה והנכחדה שבתחומי-המושב, אשר משיורי מכס הבשר קבצה עשרות אלפים, עד החברה היותר עשירה-חברת „יק“א.

עשרות בשנים שלמו בתחומי-המושב את מכס הבשר, לא הוציאו ממנו כמעט מאומה לצרכי הצבור; רבה העוובה גם בתלמוד-תורה, גם בבית-החולים... הכל עוזב וסרוע. ובבוקר לא עבות אחד יוציא מי שיוציא את כל הכסף לבנין בתים ומוסדות שאין ליהודים כל חלק ונהלה בהם.

וחברת יק“א, אשר תחשב עם הפועלים והקולוניסטים העברים בפרוטות, תדקדק עמהם דקדוק-רעיונות, ונכונה להחריב קולוניות שלמות בשביל חשש הפסד... החברה הזאת שלמה זה לא כביר שמונה עשרה מיליון פרנק מס הירושה לממשלת אנגליא, סכום אשר אך בחלק ממנו יכולה היתה אולי לבצר את כל הישוב בא“י ולהעמידה על בסיס חזק.

והירושה אך ההלה! גם מדינת צרפת מבקשת ירושה, ואולי ימצאו עוד מדינות שיבקשו. עשו סקח הוא בעינינו כאלה, ובודאי ימצא אמצעים איך להוציא את הכסף מידי היהודים... ומה גם כי באמת לא נצרכה חכמה ובינה יתירה לעשו, בכדי להוציא ממון מידי ישראל. היהודי, בשביל להוציא פרוטה מחברו היהודי, לצרכי הצבור או לצרכי האומה – צריך להדד את מחו, להתפלסף הרבה, ובלעדי

זה, בדרך פשוטה, לא יתן היהודי ליהודי. אבל עשו אינו צריך כלל לחדד את מהו, איך להוציא כסף מיד ישראל; אדרבא, היהודי בעצמו, 'יתחכם' ויבקש אמצעים איך לתת לו...

אם כה או כה, אבל ממונו של ישראל לאט-לאט עובר לידי עשו. תקמין ותקמין 'יק'א' בהוצאותיה ליעקב, גם היא צוברת בשביל - עשו...

האם נצטער על זאת? - מצד אחד, בודאי חבל על ממונו של ישראל שכלה ונפסד והולך לטמיון; אבל מצד אחר, הנה העושר הזה עד עתה לא הביא לנו כל טובה, ומאד אפשר שהביא לנו רעה. מחוץ - בודאי, כי התקנאו בנו רבים, התקנאו ב'דודינו' העשירים, וידמו, כי באמת התעשרנו אנו בנללם; אבל גם מבפנים אפשר שנרם לנו העושר הזה רעה מרובה. כי מאז נודע לנו, שיש לנו דודים עשירים בפריו, השלכנו את כל ייבנו ואת כל תקותנו על ה'דודים' ההם. הם יביאו לנו את המשיח, הם יבנו לנו את ארץ-ישראל, והם יתקנו גם את מצבנו בעמים - הכל המה, רק המה! אנחנו בעצמנו, כלל ישראל, לא נוכל ולא נהפוך עוד לעשות מאומה... וכאשר נודע הדבר, כי הדודים העשירים אמנם עשירים הם, אבל יש להם יורשים אחרים... נבהלנו, נחפזנו, וכמעט שאמרנו נואש לתקותנו...

ויפה אמרו הו"ל: יאה עניותא לישראל. כל זמן שהיינו עניים - חיינו וקיונו, נסינו את כחותינו, וכל מפעל לאומי, כמה שהיה גדול ונשגב, לא נשגב מתקותנו. ומכיון שהרגשנו 'מטבע' בקופת האומה, נהפכנו לאנשים אחרים, רכים והלשים, מוגי לב, בעל-חשבונות משונים...

אולי, כאשר יבורר לנו הדבר, כי 'הדודים העשירים' יעזבו את כספם אחרים גם כן לאלה אשר עד הנה עזבו להם עשירינו את 'ירושתם', נהדול סוף-סוף לקות להם, ובעצמנו נתחיל לבקש עזרתנו. ואם נבקש, אולי גם נמצא. עניה את ועשירה, כוסה-ישראל!

XXII.

עוד הפעם הנני עולה על במת הסופרים, אחרי אשר ירדתי מעליה כמעט זה שנה. והעת הן לא תעמוד, ושנה אחת לאו מלתא זומרתא היא עתה בחיינו ובספרותנו, כי בחפזון נחיה ובחפזון נחשוב מחשבות. כמעט חדשים לבקרים אנו בוראים עולמות ונהריבם, כופרים בכמה אמונות ישנות ומאמינים בחדשות; מהרסים בנינים קדומים ומוסדים חדשים, וכמו שלא ידעת אתמול, מה יהיו עיקרי אמונתך היום, כן לא תדע היום, כמה תאמין מחר... כלבוש נחליף את דעותינו. היו ימים בישראל, אשר שנה ושנתים, ואף יובל שנים, לא הביאו הליפות ותמורות בחיינו הפנימיים. דור הולך ודור בא, וסגנון החיים לא נשתנה מאומה. אבות ובנים ובניי בנים חיו ומתו באמונה אחת, בסגנון אחד, בדעה אחת. ואם יש אשר למראה-העין רבו והתוכחו על דבר אמונות ודעות, הנה באמת רק למראה-העין היתה כזאת, כי רבו והתוכחו לא על דבר „עיקרים“ ו„יסודות“, אלא על פירושים ל„העיקרים“ – על שינוי נוסחאות בתפלה, על השחזות הסכין של השוחטים, על זמן קריאת-שמע וזמן תפלה, על הזוהר ויחוסו להתלמוד, על תפלין של רש"י ושל רבנרתם, וכדומה. בעיקר הדבר האמינו שני הצדדים אמונת-אומן, כי התפלה נחוצה ומוכרחת, כי בלא תפלה שלש פעמים ביום אי אפשר להיות יהודי כלל וכלל, ושחיטה – בודאי היא יסוד ושורש היהדות. ותפלין? – מה זו שאלה? „קרקפתא דלא מנח תפלין“! הזוהר והתלמוד שניהם קדושים ושניהם דברי אלהים חיים; וככה היו כל מחלוקותיהם. ממילא מובן, כי מחלוקת כזו, על דבר „קוצו של יוד“, ולא על אודות ה„יוד“ נופא, היתה מעין מעשי-נערות, בכדי לבדח מעט את הדעת בשעות הפנויות מהגלות היתרה. הנלים נראו רק על פני המים מלמעלה, אבל בעמקי ים החיים היה הכל שולו ושאנן; היהדות בעצמה, ביסודותיה, לא נודעוזה, ואשיותיה בל נמוטו. מה שאין כן עתה. עתה גם היסודות היותר עמוקים של היהדות מודעוים, ואין אנו יודעים היום מה תהיה אמונתנו מחר. במצב כזה לא רק שנה, אלא אף ירחים וימים מצטרפין לחשבון, ומהדגם שנה פוריה, מעשית, כשנה החולפת. כמה מקדשים הרסנו בה, וכמה אלילים גרשנו, וכמה מזבחות בנינו, וכמה קרבנות הקרבנו לפני אלהים חדשים! האספה באודיגא בתהלת השנה, סגירת בתי-הספר ביפו, המלאכות

לפריז, ההתאבקות עם חברת מרבי השכלה באודיסא, אספת הרבנים בלאָדו, אספת הצעירים בבזיליא והקונגרס אחריו... שנה פוריה כזו לא היתה לנו זה כמה. ובודאי גם אני וגם אתם, חביבי הקוראים, רבות חשבנו על אודות כל אלה. ממילא מובן, כי ארם, בתור קוראים, אינכם מחויבים להציע לפני את דעתכם על אודות כל הענינים האלה. הקורא בכלל והקורא העברי בפרט יש לו, כידוע, זכות מיוחדת להחליף את דעותיו עשרת מונים, הכל לפי רוח המאמר שיקרא באותה שעה, ותמיד צדק בעיניו בעל המאמר האחרון. אבל אני, בתור סופר, אין לי הזכות ההיא, ואתם דורשים ממני בחזקה להתיצב לפניכם ולקרוא בקול את ה"אני מאמין" שלי...

ארם דורשים?... כך רגילים אנו, הסופרים, לחשוב. אבל באמת-מי יודע? אפשר שנל עמלנו הוא למותר, ואתם אינכם דורשים כלל ולא תשימו לבכם כלל אלי בעזבי את המערכה ובשובי אליה. יש אשר עמל וינע סופר בישראל ימים ושנים הרבה, כתב ומחק והתוכח והתפלפל בכל השאלות העומדות על הפרק; ימים ושנים עמד על המצפה במקום רואים והיה לכאורה גם מרוצה לקהל וחביב עליו, אחד העמודים אשר איזה אורגן ספרותי נשען עליו; כמדומה לך, ולו בעצמו, כי הוא הרוח החיה באורגן הזה, שבלעדו אי אפשר לו להתקיים כלל, ובכל אופן יציאתו תעשה רושם גדול. אבל תשנו, חביבי, תשנו. אם מאיזו סבה נתפטר הסופר מעבודתו, אין קהל הקוראים חוקרים ודורשים אחריו. הלך - ואיננו, ומקומו לא ישאר פנוי, כי יבוא אחר תחתיו ויכתוב מה שיכתוב ואיך שיכתוב; העיקר בעיני הקוראים, כי מספר הנליונות ימלא.

בנוג שבעולם הספרות אצל, אצל הנשמות הגסות של העמים, הכחות הפועלים בהאורגנים הספרותיים, הכופרים התמידיים, הנם עמודיה החזקים של הספרות. ואם יעזוב איזה סופר תמיד את המערכה, יעשה הדבר רושם. אבל אצלנו אין הדבר כן. לא הסופרים, הכחות הפועלים, הם העיקר, כי אם שמו של האורגן בלבד. הקורא העברי רגיל לקרוא את עתונו וקורא אותו כמו שקרא אבי לפנינו את הווה, לשם סגולה, אף על פי שלא הבין את הכתוב בו. הוא מזהב את השם, אפילו אם "נתרוקן מתוכו": אם רגיל לקרוא מכ"ע פליגי, וזי הוא קורא אותו כמו "שהוא", כמו שעלה ברצון המויל והעורך להת לי. מבלי להרגיש כלל את השינויים הפנימיים שנעשו בו. הקריאה האבסורדית הזאת מקלקלת את טעמם של... מוליניו ועורכינו, אחרי כי אינם נוקקים כלל לסופרים בעלי טעם וכננון ודעה. אין אצלם ההתחרות וקנאת מוליים בדבר הסופרים, אשר תרבה הכמה וטוב טעם, כי כל אחד ואחד ישתדל להצטיין בסופריו... עורכינו יישנו במנוחה, יודעים הם כי, בל יחסר המוני. וישנם "אומללים" הנכונים למלאות את הגליון, הנכונים לכתוב כל היום וכל הלילה ובינתים לנענע את הילד בעריסה... ואשר לזאת רואים

אנחנו בעתוננו חליפות ותמורות, אשר כמוהן אי אפשר לראות בכל הספרות העתונית של שאר העולם. היום – עוזרים מצוינים בכשרונם, בסנטננס, בדעותיהם, ומחר – ריקנות נראה ופספסנות משונה, ואין דבר. הקוראים יקבלו באהבה את כל הנתון לפניהם, והיריד הספרותי ישאר כמו שהיה. ובאמת אמרו: גם בלי יהודי אחד יתקיים היריד.

ובכן, חביבי הקורא, אדמה, כי כמו שלא הרגשתי בצאתי, כן גם לא תשאל בבואי, מה עשיתי ומה חשבתי כל אותה העת שהייתי רחוק ממך: אם הייתי רק יושב-ראש באגודה בעירי, או נעשיתי, מסיף לאומי בכל רחבי ארצנו; אם נשארתי בכל, העת הרוחנית? ההיא בלי כל התמנות, או רחמו עלי ובחרו כי באחת האספות לאחת הקומיסיות... אם הייתי ציר שלוח, לשמוע ולשתוק בפרוץ, או חבר ליראי ה' ללחוש על המכה ולבקש סגולות אחרות – בלאדו. אם קושר כתרים להחסידות ומאמץ ספורי צדיקים בעד הצעירים, או מתקן עולם תקון נמור באספת בחורים עניים שנתפקרו מעט; אם עוסק בשאלת הרחבתם והגבלתם של גבולות הציוניות, או דורש דרשות על דבר ה,מרכסזמום החדש' בסוד תלמידי המחלקה השניה של בית-הספר העירוני. אם עזבתי את חנותי והנני מבקש, שעות' בעיר גדולה, או הנני קנרדס לרבנות-ממעם בעשרים וחמש ערים ביהד; אם כתבתי ספר-למוד לילדי העברים, או בקשתי עסקים בעד הבנק העברי... אם הייתי פתאום, מבין גדול בין והצעתי הצעות על דבר עשית יין ארץ-ישראל ומכירתו, או חכמתי בדיני-סמונות ועסקתי בהלכות בנקים באספת ווארשא. אם קראתי בקונגרס של הצעירים הרצאה על דבר המאכלים העברים ויחוסם להציוניות על פי המסקנות האחרונות של המוציאולוניה; או אולי עליתי לגדולה ונבחרתי לשתקן כללי בהקונגרס הגדול עצמו; אם... אך, למה אאריך? כמדומה לי, לך אחת היא, במה עסקתי ומה חשבתי, וכמו שלא אשאל אותך למעשיך ומחשבותיך: אם כבר עשית אותו מעשה, אשר בודאי סוף-סוף תעשנו, וכבר עברת את הים בחרבה וקראת שמיטה בשעה טובה ומצלחת, או עוד, יושב על האבנים'. ומה תחשוב: אם להתנהג ברחמים, בבחור עני, ולשלם, חצי רוי"כ, או להיות סוחר כדבעי ולתת רק עשרים למאה, וגם זה בשמרות? ועל שם מי תעביר את נחלתך ואת חנותך? אם כבר נמצא לך, בעל שם טוב, שהנך בטוח בו שלא יעביר גם אותך מנהלתך ויוכה בה מן ההפסק, או כי הלכת בדרך היותר בטוחה, ופייסת את, אורדתך' וכתבת הכל על שמה? ומה אחרית האסון הגורא שקרה לך, רחמנא ליצלן, בדבר השדפה ששרף ה, בחנותך: האם באת על שכרך במלואו או בנרעון מועט לטובת הסוכנים של הברת האחריות, כנהוג, או נכשלת חלילה, ונכנסת בסכסוכים של דיני-נפשות? וכדומה ענינים דקים מן הדקים, אשר אף-על-פי שאין לי כל שייכות להם, בכל זאת היו

כדאי בעיני לדעתם. אבל אני מתגבר על תשוקתי זו, ולא אשאל אותך דבר, ואקוה, כי גם אתה לא תשאל אותי למחשבותי ומעשי במשך זמן פרידתנו, והרי אני גם שנינו כאלו רק אתמול נפרדנו, כאלו רק אתמול נפסקה שיחתנו, ונשוב ונדבר, כמנהגנו מאז על ענייניהם.

ובראש ענייניהם – גידו מה שתגידו, חביבי – עומד הקונגרס הציוני. בכל התפוזן שבחינו ובכל שאיפתנו לחדשות תמיד, הנה הקונגרס לא רק שלא נתמעטה דמותו, אלא הוא הולך ומתחזק, וכל הנבואות שהתנבאו עליו, כי לא יתקיים לאורך-ימים – לא נתקיימו. הן אמנם הקונגרס הרביעי, הגרוע בכל הקונגרסים, כבר נתן מקום למחשבות כאלה, ומהשבריקצין כבר השכו את הקץ. אבל הנה בא הקונגרס החמישי ויבטל את כל חשבוניהם; הקונגרס לא עבר ולא בטל מן העולם, אדרבא, הוא הראה אותות של חיים כבירים, הוא בא הפעם ברב ענין ויצוץ את עולם היהודים, וקולו נשמע מסוף עולמנו ועד סופו, ואם לא בפעולותיו, הנה ברב עניניו, בהתנשאות דעת הקהל, התקרב אל הקונגרסים הראשונים. הכל תלוי במזל, ואפילו קונגרס:

ואיה סוד הצלחת הקונגרס החמישי? – אומרים, כי הקונגרס הזה היה קונגרס של עבודה, של מעשים, בעוד שהקונגרסים הקודמים, ביחוד הרביעי, היו רק קונגרסים של דברים. אבל, יסלחו נא לי בעלי הקונגרס החמישי, אם אומר, כי מפרזים הם על המדה ביותר. אני אמנם לא השתתפתי בקונגרס הרביעי, אבל על פי השמועות ששמעתי ועל פי החשבונות שקראתי, הנה לא דברו בו יותר מאשר בהקונגרס האחרון. ואם למעשים? – עוד הפעם יסלחו לי הצירים דהאי שתא, אם אומר להם, כי לא פעלו הרבה יותר מן הצירים של הקונגרס הרביעי. הבנק אמנם נפתח, אבל הפתיחה ההיא היתה תולדה של הקונגרס הרביעי, ולא של החמישי. הקונגרס החמישי כבר מצא את הבנק מוכן ומזומן, על פי סדר העבודה שסדרו בהקונגרס הרביעי. מתפארים עוד, כי בטלו את מרכז המכתבים, ועדיין אמנם אין אני יודעים, עד כמה הבטול הזה יביא תועלת כי נתפאר בו. לדעתי אני, הנה כל מרכזי, יהיה איזה שידיה, הוא, רכוש גדול, והריסת איזה מרכזי היא אבוד קפיטל ידוע. אפשר כי מרכז המכתבים לא מלא את תעודתו על צד היותר טוב, אבל – מרכזי היה: ועל ידו יכולנו לקשר יחד אלף אנודות ביום אחד: ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך. חביבי הקורא! אלו הרסו את המרכז הזה והקימו לנו מרכז אחד טוב ממנו – ואסרתי להם: ישרו אבל להרוס ולא לבנות, עדיין הדבר מוטל בספק גדול, אם יש להתהלל בזה. מספרים, כי היו בקונגרס הזה ישיבות ארוכות, וכוחים חזקים, התענושות של הצדדים... אבל כלום היה קונגרס בלי ישיבות ארוכות, בלי וכוחים חזקים והתענושות עצומה... אלה הזוכרים את ההתענושות העצומה בדבר, מניות המיסדים בקונגרס

השלישי – יודעים. כי כמוה לא היתה התנגשות עצומה ואחריה לא תהיה עוד... וכי ארכו הישיבות עתה בלילות – אחת ממעלותיו של הקונגרס הנוכחי – הלא הפעם שיש: כי בתקופת שבת הימים קצרים והלילות ארוכים, ובתקופת תמוז, זמן הקונגרסים לפנים הלילות קצרים והימים ארוכים. בקצור, כאשר נתבונן היטב, יקשה לנו למצוא טעם מספיק להצלחה המיוחדת של הקונגרס האחרון.

ואולם, לדעתי, שלשה דברים נרמו לזה: בחירת המקום, אספת הצעירים ויסוד הסונד הלאומי.

ואבאר את דברי.

בחירת המקום – אל יהא דבר זה קל בעיניך. וכמו שצריך לדעת, איך ליסד קונגרס ואיך להנהיגו, כן צריך לדעת באיזה מקום לבחור. בזיליא זהו באמת המקום המיוחד לקונגרס עברי, כאלו מששת ימי בראשית נברא לזה. מי שהיה רק טעם אחת בעת הקונגרס בבזיליא, לא ישכח את העיר הזאת כל ימי חייו. אינני יודע צורת העיר הזאת לפני הקונגרס ואחריו: בודאי לא טובה מכל יתר ערי שווייץ: חופש ושמן... אבל בימי הקונגרס באזיליא היא נאדרה, ורק בירושלים העתידה אפשר שירניש עצמו היהודי כמו שירניש עצמו בימי הקונגרס בבזיליא. וקסם על שם העיר הזאת למשוך אליו את לבות הצירים. ימיו הטובים, ימי עלומיו, עברו פה על הקונגרס, וזכרונות נעימים קשורים בעיר הזאת לכל כנסת-ישראל.

הקונגרס בבזיליא דומה בעיני לחתונה עשירה בעיר קטנה. החתן והכלה והמחותנים והשושבינים וכל הקרוב להם, הנם נבורי היום, אליהם יבישו, אליהם יתבוננו, הכל משיחים על אודותיהם, הכל שואלים ודורשים על דבר החתונה העשירה ההיא. וההתפעלות של הסביבה הפעל מאליו גם על המחותנים בעצמם; מרנישים הם את הנשמה היתרה, המחותנות שבהם, מתגאים מעט, מתנפחים, מתהדרים, ובכלל לבם טוב עליהם.

והקונגרס בלונדון דומה בעיני לחתונה עניה, חתונת אביונים, בכרך גדול: מ, ישים לב להם, להאומללים האלה, לתונתם או לשמחתם! המחותנים, השושבינים והחתן והכלה בעצמם ירגישו את מך ערכם... ישנן בעיר חתונות יותר עשירות ונכבדות ומחותנים גדולים וטובים מהם, והנם בטלים ומבוטלים ולבבם יפול עליהם ואיזה יאוש מר יתגב בלבבם. ונם – האמת ניתנה להאמר – יש אשר יתנבזו הם עצמם בלא לשמוע כל-דומר אחרים ולראות בתפארת החתונות העשירות.

גידו מה שתגידו, חביבי, מוטב להיות הראשון בבזיליא, מהיות האחרון בלונדון. הכל יפה במקומו, ולעת-עתה אין מקום יותר טוב להקונגרס בבזיליא. ישניאה יצאה בשנה שעברה מלפני השלישים בוויין, בהעברים, מפני חשכונית מדומים,

את הקונגרס הרביעי מבזיליא ללונדון, ושוב עשו במה ששבו מטענתם וחזרו והעבירו את הקונגרס החמישי לבזיליא.

הסבה השניה לחצלת הקונגרס היתה אספת הצעירים, „אספת הצעירים” גם היא „מלה קוסמת” המושכת אחריה רבים. הצעירים התאספו, הצעירים ידברו, הצעירים יתעצו, הצעירים יעשו – ותנעש ותנעש הארץ. אף-על-פי שהכל יודעים, והאמת הן לא תנונה, כי הצעירים שלנו – לא רק אלה שהתאספו בבזיליא, אלא הצעירים שלנו בכלל – מרם עשו דבר לתועלת האומה בחיוב... בסתר לבבי – משה לאוזן אני ירא לנלות זאת – הנני בכלל מטיל ספק בנכונות בניהלומים, בכחם ופעולותיהם בדברי ימי העולם, לא רק אצלנו, אלא אף אצל אומות-העולם. הנני עובר על פני ההיסטוריא, בוחן ובודק מעשי בניהלומים, חוקר ודורש פעולותיהם, והנה – תשעים ותשעה חלקים מהכל הם פעולות אנשים שבימי העמידה והירידה, ולולא דמסמפינא הייתי אומר – ודברי יש להם יסוד בדבריהם – כי הזקנים שבכל דור פעלו תמיד הרבה יותר מן הצעירים... הפומון על דבר „בניהלומים” הוא אחד הפומונים שלקחנו בהקפה מאת העמים סביבותינו, וגם אצלם עדיין לא נתברר הענין היטב, ומהדגם אצלנו, ובכל זאת הנה קסם על פני ההברות האלה למשוך אחריהן רבים. כי ימי העלומים בעצמם, ימיהעלומים של כל אחד ואחד בפני עצמו, ואפילו של העני-שבעניים והאמלל-שבאומללים, היו כל כך יפים וטובים ובריאים ומלאים, עד כי לזכר שמם בלבד יתרגש כל איש. ואנחנו, בעל-התפעלות משונים, הנה באנו לידי התפעלות עצומה למשמע השם הזה, הצעירים נתאספו, הצעירים ידברו! – והכל עשו אוננים כאפרכסת, לשמוע מה ידברו הצעירים...

והצעירים התאספו ודברו. אין אני נכנס בוכחים עמהם על הדברים שדברו, על המשפטים שהוציאו, אם טובים הם או רעים, ביחוד על הנקודות הקטנות בכתב אשורי, אשר, במחילה מכבוד צעירותם, כנראה, אינם בקיאים בהן הרבה; מניח אני את הוכחים האלה, כי חפצי לדבר לא על פרטי האספה, כי אם על האספה בכלל. לדעתי, אספת הצעירים לפני הקונגרס הנוכחי היתה מעין אספת הרבנים לפני הקונגרסים הקודמים, והצעירים, כמו שנראו אלינו באספתם, הם תלמידים מובהקים של הרבנים ויורשיהם הרוחניים.

האמנם? –

כן, חביבי, למה נרמה את נפשנו בפרזות יפות? צריך לקרוא כל דבר בשמו האמתי, ושמה האמתי של אספת הצעירים הוא – אספת הרבנים, ושם הנכון של הצעירים האלה – תלמידי הרבנים. ואין אני מתכין בזה לנאי, חלילה, אבל חפצתי רק לקרוא את הדבר בשמו הנכון.

כי מה חפצו הרבנים ומה יחפצו עתה הצעירים?

הרבנים. כידוע, חסצו מלתא זוטרתא: להעמיד את הציוניות רק על עיקר אחד – על הספר, על דין התורה. המעט להם הרגש הלאומי הטבעי, הבריא, ויבקשו הסכמה לו מאת בני-סמכא; והצעירים גם כן לא יסתפקו ברגש הטבעי והבריא הזה. ויבקשו גם כן להעמיד את הציוניות רק על הספר ועל דין תורתם הם. ויבקשו גם כן הסכמה לו מאת בני-סמכא שלהם. עם הספר, כנראה, לא יוכל להרגיש ולחיות בלא ספר... אלה, כמו אלה, יבקשו את המסקנות האחרונות של האבסורדיזמים. וההבדל הוא רק בזה, שאלה יבקשו מסקנות חכמי הסוציאולוגיא, ואלה – מסקנות הפוסקים האחרונים. הרבנים יבקשו היתר להאי עלובתא דמתקרא, 'ציוניות' ממאה רבנים ואחר, והצעירים יבקשו לה היתר ממאה פרוסיסורים ואחד. כל חד בדידיה, ואין אני יודע עכ"מ מהם הצדק ומאן מינייהו עדיף, או אולי שניהם כאחד טובים...

ישנם, כידוע, שני כחות, שני נורמים גדולים, בפעולותיהם וחיהם של בני-אדם: הרגש והשכל. יש שישלימו איש את אחיו ויש שיתנגדו זה לזה, יש אשר ינצח האחד ויש אשר יגבר מתנגדו. בנהוג שבעולם, בימיה העלומים הרגש מתגבר על השכל, יעשה מה שיעשה ואיך שיעשה, בלי הסכמת השכל, ולפעמים גם למרות עצת השכל הבריא. והאמת נתנה להאמר, כי דעת הקהל, השופטת צדק, תמיד תעמוד לימין ה'ילדות' בכל מעשיה על פי הרגש הבריא, אפילו אם הנם מתנגדים אל השכל... וכימי העמידה והוקנה השכל מתגבר על הרגש, יעשה מה שיעשה ואיך שיעשה בלי רגש ולפעמים גם נגד הרגש. אבל אצלנו נשתנו סדרי הטבע. יהודים וקנים וחצירוקנים, ראשים לבנים וחצירלבנים, קבלו את הציוניות כמו שהיא "en bloc", בלי חקירות ודרישות יתרות, מבלי בקש חשבונות רבים; והצעירים למיניהם לא נאותו לקבל אותה כמו שהיא, ויבדקו בשבע חקירות, ויחטטו ויבקשו דוקא את הסברות הדחוקות, את המסקנות האחרונות של האמתיות או השקרים המוסכמים כעת באירופא.

אינני חוקר דבריהמים וקשה לי להכניס עצמי בהלכה הקשה: מי הוא הכח הפועל היותר גדול בדברי הימים: הרגש או השכל; כמדומה לי אמנם, כי בחייו של האדם הרגש הוא כח יותר חזק מן השכל. ומה שיעשה הרגש – לא יעשה השכל. ירא אני כי תחשדוני במינות וכפירה ב"מסקנות האחרונות של המדעים", אבל את אשר עם לבבי לא אכחד, כי מוחל אני לצעיריני במחילה נמורה את כל המסקנות האחרונות בדבר הלאומיות, ומבקש אני מהם רק מעט רגש, מעט רגש חפצי כי כל בני עמנו, מקטן ועד גדול, מעני ועד עשיר, מצעיר ועד זקן, ירגישו את הציוניות, את לאומיותנו, ירגישו אותה בכל תוקף ההרגשה, כמו שירגישו את לאומיותם בני העמים האחרים... אדמה, כי גם צעיריני בעצמם לא תמיד, לא בכל מעשיהם יבקשו את המסקנות האחרונות, ויש אשר יסתפקו גם ברגש בלבד... יש – ככה אדמה – אשר לא יתפלגו הרכה, וירגישו, ויאהבו, פשוט, ככל יתר בני-תמותה, גם למרות

המסקנות האחרונות. הלא כן, חביבי הצעירים? ואין לכם חלילה להתבייש בזה, הרגשו חזקת' הן הן כחם ונבורתם ותהלחם ותסארתם של ימיהעלומים. אשרי מי שהיה צעיר בימי עלומיו... אבל מדוע זה רק סה, בהציוניות, תבקשו דוקא את המסקנות האחרונות של המדעים? אין זאת, כי עמנו, עם הספר, לא יוכל להתקיים בלי ספרים יבשים ואפילו להרגשותיו היותר טבעיות וטובות יבקש סמוכים מן הספרים, אם ישנים או חדשים. ומה נעשה-והתכונה הזאת טבעית היא לעמנו, ואין בין סמורנשים יורבנים ולא כלום. ואם-נאמר בסגנון הפתגם הידוע-גדר מעט את הסמורנש העברי ונכיר בו אה, בחור הישיבה, את תלמיד הרבנים, לכל דקדוקיו. ובכן אין בין שתי האספות אלא שינוי-השם בלבד. אבל, השם דוחה והשם מקרב, אספת הרבנים דחתה רבים מן הקונגרס, ואספת הצעירים גרמה תרבה להצלחת הקונגרס... שמא מלתא היא, חביבי!

ושמא מלתא היא אפילו לגבי, הפונד הלאומי שנתסדר זה עתה, אודה ולא אבוש, כי בכל מה ש, שברתי את מחי, לא הבנתי את ההבדל האמתי אשר בין הפונד הלאומי להבנק הלאומי. לי אומרים, כי הבנק הוא אוצר של בעלי-המניות, והפונד-של כל העם כלו, כן. אבל הבאור הזה אינו מספיק, יודעים אנהנו כי מאת, מניות-המיסדים יש להן זכות ויפריכה נגד כל המניות. ואחרי כי מניות-המיסדים הן נחלת הקונגרס, והקונגרס הוא באיכחו של כלל ישראל, - הלא מצד, הלאומיות אין בין הבנק והפונד ולא כלום, זולת הורדת המחיה, וגם הבנק ראוי לשם, לאומי כמו הפונד. ובכל זאת מצא, הפונד' חן בעיני רבים יותר מן, הבנק. השם, פונד לאומי עשה רושם טוב בלבנו. הוא זכיר לנו: צדקה, גמילות-חסדים, רחמים; והשם, בנק, זכיר ילנו: עסקים, ושמיות, רבית ואונאות, עסק לשם ממון וממון לשם עסק. ועל-כן אבין היטב את התפעלות הצירים בעת שמעו ראשונה את ההצעה החדשה, תכלית, כמו שיאמר היהודי, אולי יש יותר בבנק מאשר בפונד לאומי, אבל שירה ורגשות הלב-יש יותר בפונד לאומי מאשר בבנק. אוכל לתאר לי מושיעם של ישראל בתור נבאי-צדקה ובעל-רחמים, יושב ומחלק ליהודים מתנות טובות מן הפונד, אבל משיח בתור דירקטור של בנק, היושב על כסאו בחדרו המיוחד ובוחן ובודק את כל הכתבים טרם יחתום עליהם, אולי חסדה בהם פרוטה של רבית - משיח בצורה כזו לא אוכל לתאר לי בדמיוני. לדעתי, הבנק מראשית ברייתו צריך היה להבראות בתור פונד לאומי; כסף הלא צריכים אנחנו לתת, אם כה או ככה, כי לא בחנם נאל, ומוטב לתת לפונד לאומי, שאין בו זכר לרבית ותלושים ודירקטורים, מאשר לבנק. לי לא נתנו להקפיטל הלאומי שלנו את השם, בנק, נפסדו, אולי, מכל אותם הוכוחים שהתוכחו עליו, הכמי האוצרות' שלנו ומכל הדברים היתרים שנדברו בכל השנים האלה.

כבר אמרתי לכם והודיתי לפניכם, כי אינני פנינסיס ומוחי לא יסבול את כל דקות הענינים של החכמה הנפלאה ההיא. האמת אניד לכם, כי בראותי בעה האחרונה איך הכל, ממש הכל, עוסקים בהלכות הבנק, ורבה הדרישה מאד על "יועצים" כאלה, כי מקרוב ומרחוק מבקשים "מבינים" ומומינים אותם לאספות במרחק תתקין פרסאות, ואני הנבר הנני סתם יהודי, "בלי תרמית", משלם שקלים וקונה מניות, ולא יותר, ואין שואלים ואין דורשים לעצתי – בראותי זאת, נתתי אל לבי לקרוא בעיון את כל המאמרים שנכתבו בעת האחרונה על דבר תורת הרכוש והממון (בתומתי האמנתי, שכדי לחוות דעה בענינים האלה, צריך באמת ללמוד תורת הכלכלה והממון) – ומה אניד לך, חביבי! הלואי שלא נעשתי אל המלאכה ולא קראתי כלום: כי באה ערבוביא במוחי על ידי הקריאה הנפוצה ההיא, וכל מה שהרביתי לקרוא, כן המעטתי להבין. במאמרים האלה השתדלו להוכיח לי, כי יש עושר שאינו ממון ויש ממון שאינו עושר. ויש ממון שאינו ממון כלל, ישנה עבודה וישנה טובת הנאה. יש שמדות שמביאים ריוח ויש שאינם מביאים ריוח, יש רכוש ואין רכוש, יש דרישות ואין הצעות, ויש הצעות ואין דרישות. ובכן: יש מי שיש לו כסף ואין לו טובת הנאה ממנו, ויש מי שאין לו כסף ויש לו טובת-הנאה, ויש שאין לו לא כסף ולא טובת-הנאה; ויש אשר כל אלה אין לו, ובכל זאת הכל יש לו... בקיצור, ככל מה שהשתדלתי להבין, לא יכלתי לרדת לסוף דעתם של החכמים האלה, וכמקדם אבין רק זאת, כי מי שיש לו כסף הרי זה עשיר, ומי שאין לו – הרי זה עני. ועוד זאת יודע אני, כי ישנם רק שני דרכים להרויח כסף הרבה: אם בקפיטל גדול, גם בלי אחריות מרובה, או בקפיטל קטן, אך באחריות מרובה. מי שיש לו מיליונים בכיסו יניח את כספו באוצר המלך ויתלוש תלושים ורכושו יגדל, בלי כל אחריות. אבל מי שיש לו רק קפיטל קטן, ויצרו גדול, וצרכיו מרובים, ומוכרח להרויח הרבה – מוכרח הוא גם כן לעשות עסקים של אחריות, הקרובים גם לשכר וגם להפסד, אולי יצליח, כי להרויח הרבה בסכומים קטנים בעסקים הרחוקים מהפסד – מלתא דלא שכיחא היא, וכמעט מן הנמנעות בימינו אלה. ובכן השאלה פשוטה: מה טוב לנו יותר, אם שיעסוק הבנק בעסקים שהרויח בהם גדול, אך גם האחריות גדולה, או שיבקש רק רווחים קטנים, אך בלי אחריות כלל? – ומכיון שהקפיטל שלנו הלא קטן מאוד, לפי ערך צרכינו המרובים, ממילא מובן, כי מוכרחים אנחנו לעשות עסקים של אחריות, אשר פרנסתם מרובה – אולי נצליח.

ידעתי, כי המלה "אחריות" קשה מאד, ורבים מפחדים מפניה. ולא אכחד, כי גם אנכי אפחד מפני האחריות הגדולה. אבל מה נעשה ושמא נרים, כי מכיון שלכתחלה נקרא שם בנק על הקפיטל הלאומי, הרי הוא מוכרח לעשות עסקי הבנק, כי עוד לא נברא בנק שיניח את כספו באוצר-המלך ויתפרנס מרבית דמלכותא.

ומטעם הזה אמנם חביב גם עלי הסוגר הלאומי, שאין בו כל חשש של
עסקים ואחריות; האחריות היותר גדולה היא, שעמנו לא יכיר את ערכו הרב ויכנים
לסוגר הזה כמה שיכנים ל, ועד התמיכה - אחר כי באמת, מטרה אחת לשניהם:
לקנות קרקעות ולהושיב עליהן אנשים בארץ-ישראל...
או אולי גם בזה שמא מלתא היא: זה נקרא, ועד התמיכה, וזה - סוגר
לאומי - לעד התמיכה לא נתנו, ולסוגר הלאומי יתנו?
אולי -

XXIV.

– היה יהודי באהלך ואדם בצאתך.

– היה ציוני באהלך ואדם בצאתך.

את הגוסס הראשון הייתי שומע תמיד מפי דודי המשכיל מבית-המדרש של ההשכלה הישנה, אשר התגאה מאד בפתגמו זה ואהב להתהדר בו כענין ושללא כענין; ואת הגוסס האחרון שמעתי זה לא כבר מפי בן-דודי, הציוני עת נדברנו יחדו והתוכחנו על דבר גבולות הציוניות. אנכי צדדתי בזכות הציוניות הגדולה והרחבה, המקפת את חיינו מכל צד-צדדים, ובן-דודי השתרל לקצרה, להקטינה ולצמצמה בסתר אהלו, בחדרי ביתו עד המפתן, רק עד המפתן.

כמו שתראו, ברא כרעא דאבה, ולא לשוא יתפאר דודי בבנו זה, אשר נתגדל ונתחנך על פי שיטה זו של יהודי באהל, ואדם בשוק, אלא שדודי, כבודו במקומו מונח, למרות השתדלותו להיות, אדם בשוק, נשאר בכל זאת, בחור-עניי גם בשוק כל ימי חייו וקיים את תורתו מעוני; ובנו, הקבלן, איש אמיד ובעל-עסקים, יקיים את הורתו מעושר, ויש לו היכלת להבליט את האדם בשוק. שניהם אמנם היו יהודים טובים וכשרים, ובן-דודי זה, לפי דבריו, גם ציוני נלהב, אלא שהוא מבין את הציוניות בדרך משונה מעט ומרבה לצמצם את גבולותיה. וכמוכן, גם זו לטובה, רק לטובה, כוונתו, בכדי להחזיקה ולהאדירה, מתוכה, כי כל המצומצם רק בשטח מועט הריהו אמיץ וחזק ומתקיים, כידוע, לאורך-ימים. ובכן, לדעתו, ראשית חובתו, בתור ציוני לצמצם את הציוניות שלו בנקודה אחת. ועל פי שיטתו זו (והוא, צריך אני להגיד לכם, כלו שמה, בכל דרכיו והליכותיו), שקל ישרם וגם מניה של הבנק הלאומי קנה, והריהו, ציוני מכף רגלו ועד קדקדו, אבל לסרנס את עניי ישראל ולתת להם משרה ועבודה בעסקיו הרבים, – וזהו שאלה אחרת לגמרי, שאלה, אקונומית, היוצאת כבר מגבולות הציוניות: עסק לחוד וציוניות לחוד... בעצמו הוא, על פי נירסא דינקותא, עוד יקרא לפעמים ספר עברי ולפעמים – היו מקרים כאלה! – גם יקנה אותו, ובמובן ידוע יחשוב עצמו גם למצינו, כי היה מעשה נגד לטובת הספרות המשה רובל וחצי בבתי-אחת, אבל

ללמד את בניו עברית, "לגזול" מהם אחת מ"שעותיהם" הנחוצות ללמודים אחרים, ל"האדם בשוק", -שאלה זו פדגוגית היא, היוצאת גם היא מנבולות הציוניות. בעצמו הוא אוהב ומכבד את החנים העברים, ומפני "תוקף הלאומיות" הוא נודג לאכול את כל ה"מאכלים הלאומיים" הרגילים בכל יומא דפנרא; אבל לבטל בשביל זה חנים אחרים, כמו "סדר האלון" הידוע, אשר, כמו "להכעיס", זמנו דוקא בעת החופש מלמודים בכתיבהספר, להשבית השמחה מביתו, ביחוד שמחת הילדים, ולגרום להם ענמת-נפש... זו היא לדעתו, נס-כן שאלה אחרת, היוצאת מנבולות הציונות. הוא בעצמו, כמו שאמרתי, עדיין יהודי טוב וכשר, ומובטחני בו, כי ימות ביהדותו ויקבר בקברות אבותיו (כמדומה לי, כבר קנה לו קבר בכסף מלא בבית-הקברות הישן בעירנו). אבל לדרוש מאת בנו שנמר את תורת המישפטים, כי יעמוד בנסיון... זוהי, לדעתו, ציוניות משונה מאד, העוברת כל גבול, והיא לא תועיל, אלא תזיק, כי הציוניות תוכל להתקיים ולעשות פרי רק אם תתאים לרוח היום...

נצחין, כאומר: נצחתיך, נצחתיך!
אך בכל הכבוד שירחש לבי לשיב העשיר ולשכלו המעשי, לא יכולתי להסכים להנחותיו, וכמו שלא הבנתי בילדותי יהדות למחצה ולשליש ולרביע, "יהדות בבית" ואנושיות ברחוב, ככה אין מוחי סובל עתה ציוניות מקוטעה, ציוניות של משהו, ציוניות באהל... לפי דעתי, לא נתקיימה היהדות בציונה הרבני אלא בשביל שלא קבעה לה נבולות והכניסה לתוך עצמה את כל היהודי מכף רגלו ועד קדקדו, מיום הולדו עד יום מותו. ואם תחפזין הציונות להיות בת-קיימא ולמלאות בחיינו תעודה דומה לזו של "היהדות הישנה", הרי מוכרחת גם היא ללכת בדרכה של זו, לבלי השאיר מקום פנוי בחייו כלל וכלל. וכמו שהיהודי הכשר לפנים עשה צדקה בכל עת ועסק בצרכי-הצבור באמונה לשם מצוה, כן גם עתה צריך הציוני לעסוק בכל אלה בשם הציוניות. התכונה ההיא להיות "מצווה ועושה", תכונה עברית היא. ולא להנם נתנה לו ליהודי תורה גדולה של תרי"ג מצות. הוא יאהב תורה שלמה כזו. יהדות מתוקנת כרותה ונדועה מכל צד, אינה לפי רוחו. בלא תורה שלמה של תרי"ג מצות ירגיש היהודי מעין שממון וריקניות. וברור הדבר בעיני, שאלמלי בררו מתוך היהדות את סלתה ואת שמנה, את "תמצית-תמציתה", והעמידוה על עקריה בלבד, כמה שיהיו, היתה כבר בטלה ונשכחה, יען כי... קצר המצע מהשתרע. מה שאין כן תרי"ג מצות עם כל דקדוקיהן. סה כר נרחב למצוות ולעברות, ל"עשה" ו"לא", תעשה, לבטל ולקיים, לחסוא ולשוב... והיהודי, מאיזה סוג שיהיה, ישחה במים הרבים ההם וירגיש עצמו בטוב. הנה הוא, בעל יכולתי לקיים מצוות בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, ולהבטל ממצות בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, הנה הוא במובן

ידוע, אדון גדול, בונה עולמות ומחריבם, ויפה אמרו חז"ל: רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות... שללו מאת היהודי את הזכות הזאת, לחטוא ולשוב בכל עת – ויהדותו לא תתקיים בידו. והוא הדין, לדעתי, גם בציוניות. הרבו על היהודי גדרים וסייגים, הקיפו אותו ב,מצות ציוניות' מכל צד, תהיה נא היא, הציוניות, לנוס כללי בחייו, תלווה מן הערש עד הקבר – והאמינו לי, כי תתקיים ותתקיים בידו. יש כי יתפרץ מפניה, כי יתמרמר עליה, כי יתקומם נגדה, כי יחמא לה, אבל סוף סוף ישוב אליה. וגם הציוניות צריך שיהיו לה ראש־השנה ויום־הכפורים שלה... יום הדין ויום התשובה... מה שאין כן אם תקצרה ותעמידה על עיקר אחד, יהיה איזה שיהיה, הנה ברנע אחד, על רגל אחת ילמדנה, יקיימנה – וישכחנה... כך היא דעתי.

בכל זאת, בסתר לבבי קנאתי, בבגדודי ומנוחת נפשו, כי בשעה שאני, בעל הציוניות הגדולה והרחבה, ציוניות בלי גבול ובלי תכלית, הנני נרעש תמיד וכמו קלוע בכף־הקלע מענין לענין: משקל למניות, ממניות לבתרספר וחדרים מתוקנים, מבתרספר וחדרים מתוקנים לבתרנסיות ודרשות בצבור, מבתרנסיות לחברי אחי־עזר ואחירסמך, לאגודות של פועלים ובעל־מלאכות, וכדומה ענינים של, 'הי שעה'; ובכל אלה אינני שבע־רצון ותמיד הנני סר וזעף וכועס עלי בעצמי, על רפיון כחתי, ולא רק עלי בעצמי, אלא על כלל ישראל, על הציוניות והציונים, – בשעה זו, הנה בגדודי צמצם את כל ציוניותו בנקודה האחת, הוא שלם שקל וקנה מניה, ולכו טוב עליו. ובראותי כל אלה מוכרח אני להודות, כי גבול וצמצום היא מדה טובה ויפה מאד. טוב מאד לאמור: עד כאן הנני 'ציוני' ומכאן ואילך – 'סתם יהודי'. עד כאן הנני 'סתם יהודי' ומכאן ואילך – 'אדם', רק אדם. עד כאן ועד כאן, וכל חיינו אפשר יהיה למדוד באמה עד החלק היותר קטן, בדיוק, בלא חסר ובלא יתר. ומדוע לא? – אם יש קצב וגבול להציוניות, מפני מה אי־אפשר להציב גבולות לכל הנשיות שלנו: העונה, הגאווה, החמלה וכל מיני אהבה, אהבת־הכבוד, אהבת־עצמו, אהבת־הבצע עד ובולא בתרייתא. ואז כאשר נהיה 'מונבלים' מכל צד יבואו הימים הטובים המקווים וסדרים נפלאים יתכוננו במחנה העברים: אין פריץ ואין צוחה. הכל מדויק ומסודר, הכל מדורדור וקצוב מראש – אשרי עין תראה כל אלה.

וה'אידייליא' העתידה ההיא כל כך תקח את לבבי, עד כי קשה עלי לחכות עד שתגיע העת המאושרת של 'הצמצום הכללי', ונכון אני לדרוש תיכף מאת מי שהיכלת בידם, שיעשו התחלה פורתא. כי ישנם ענינים הרבה העומדים על הפרק ואינם סובלים, דחוי כל שהוא, וכל מה שנקדים לנשט אל המלאכה, נרויה הרבה. הרי, למשל, גבולות... העלומים. ידעתי כי הענין הזה דק מאד, דק מן הדק

ובכלל אין נוהגים לדבר על זה בחברה נכבדה, לא רק בחברת נשים, אלא אפילו, בהבת הגברים, אבל מה לעשות והשאלה עומדת על הפרק ואומרת: דרשוני, אין נוהגין לדבר - מפני שזקנה, כמו עניות, אף-על-פי שאינה חרפה, הנה גם כבוד גדול איננה. כלנו אמנם מצפים לזקנה, וכלנו - אל תהשב לנו זאת לננאי-חסצים, להתבחר מעט, להראות כצעירים. מדוע ולמה? טעמים הרבה לזה... אין אני, פסיכולוגי ואין כאן המקום להכנס לעומקה של חקירה זו, אבל הטעם העקרי הוא, לדעתי, כי הצעירות היא בעלת זכויות הרבה, זכויות גדולות מאוד, יש לה הזכות לחפזין מה שתהפזין, לעשות מה שתעשה ולדבר מה שתדבר, הכל שרוי לה, הכל מחול לה, הכל נאה ויאה לה... ומה של, באי-בשנים, אסור ומנונה אפילו ברמיזה, מותר ל, עלומים ונאה ויאה אפילו במעשה. ואל תהא הזכות הזאת קלה בעיניך, חביבי הקורא. חמש עשרה שנות פלסופיה בקי-מאונים אחת ושנה אחת של זכויות גדולות כאלה בקף שניה, היא תכריע אותן. ולא יפלא איפוא בעינינו, כי הכל רצים אחרי הזכויות ההן להשיגן ומשתדלים לשכוח או להשכיח את שנותיהם. ומה לערבוביות וסכסוכים רבים תוצאות. נחזין איפוא להגביל בצמצום ובדיוק את שנותיהם לעלומים לאמור: עד כאן ועד כאן, עד עשרים וחמש או עד שלשים הריני צעיר לימים, ויש לי הרשות לחפזין מה שאחפזין ולדבר מה שאדבר בשם, בנדיהנעורים, ומכאן ואילך עברתי את הגבול ואסור... לדבר. אבל עכשיו הותרה הרצועה, אין גבול ואין גדר, כל הרוצה ליטול שם, צעיר בא ונוטל, וכל מי שתקף עליו יצדהרע של דברנות הרי הוא בא ומדבר בשם, העלומים.

המשחק הזה, משחק בצעירות, חזירני את אחד ממכרי, איש טוב ויהודי כשר, שנכשל בדבר עבירה, והיה מצטרף לפני הבריות ואומר: מה תביטו בזקני? הביטו אל לבי! הנה שיבה בזקני, אבל ילדות בלבבי! ילדות שבלב! באמתלא זו של, ילדות שבלב! אפשר לעשות, מעשינערות עד זקנה ושיבה, עד הקבר, מבלי להתחרט ומבלי להתבייש. אבל המבטא היפה הזה יותר משהוא מוין בחייהם חזק בחייהם הצבור. כי אם יתחברו צעירים באמת ויעשו מעט, מעשינערות, הנה הכל יודעים, כי, ילדות! היתה גם, דמם רותח, ואין משנהין בדבריהם ומעשיהם, ירבו הימים, רתחת-דמם העבור, יתקררו ויצטננו אולי גם לפני עתם... ויהלו להבין מה שראוי ומה שאפשר... מה שאין כן אם, בהרות של זקנה תתערב בחברתם ותאצל סכסוכה עליהם, הרי הבריות חושבות, כי אמנם יש ממש בדבריהם ומעשיהם... ובמקרים כאלה מה טוב ומה נעים היה לו נבלו מראש את גבולות הצעירות.

יותר מזה עוד נחזין היה להציב גבולות, היופי והכיעור. לא הרי גבולות היופי בגבולות הכיעור והמנונה, כי אף-על-גב דאמרי אנשי: כלה נאה ביותר היא גם כן חסרון, בכל זאת תחסרון הזה עוד אפשר לשאתו, ועם נאה ביותר עוד אפשר

להשלים בשעת הדחק... אבל כעורה ביותר – בודאי חסרון נורא הוא, שאין לו הקנה ובחינו מעטים הם הקיום והשרטוטים, היסודות ביותר, ומצויים, כמו להכעיס, דוקא המנונים ביותר... וזה לא מפני, רשעות, חלילה, אלא, פשוט, מפני תמימותו היתרה, שאין אני יודעים, מה יפה ומה מכושר. ועל כן שמח אני על התחלתו דשונה של מ. מ. בוכר, אשר דרש על הקונטרס דרשה מפורטת על דבר, האומניות היפות' ויחוסן להציוניות. הדרשה היא חדשה היתה. דרשה ראשונה של תורה. כי כל דרשות הקונטרס עד עתה היו מעין, רשימת המחלות' שתולין בבתריחולים על כסותו של החולה. בכדי, שאם יבואו רנעים שתרף ממנו מהלתו מעט. בל ישבה בכל זאת, כי חולה הוא... האחד בא ודרש, כי עניים אנחנו בחומר וברוח; השני בא ודרש, כי חולים אנחנו וחלשים; השלישי – כי בורים ועמדהארץ אנחנו. בקיצור, מחלות וחסרונות, חסרונות ומחלות, ולמשמע כל אלה באמת יש להתפלא: וכי החולה המסוכן הזה, אשר, לפי דברת הרופאים, אין בו מתוס', מסוגל לאותה המלאכה הקשה הענקית, שאין דוגמתה לקושי בכל ההיסטוריא – לקומם הריסות לאומיות וארצות – בודאי, כונת הדרשנים הנכבדים היא לטובה, בכדי לעורר את העם, לתשובה ומעשים טובים' של ציוניות, כפתנס השגור בפי הרופאים; ידיעת המחלה היא תחלת הרפואה, או הצי הרפואה; ובכל זאת אדמה, כי נדרשו מעט את הסאה. אמת הדבר, כי ידיעת המחלה היא ראשית הרפואה, אבל, מאידך ניסא, יש אשר ידיעת המחלה היא גם ראשית המחלה. אם יבואו רופאים ויספרו לאיש, יהיה מי שיהיה, כי חולה הנהו, מיד יתחיל להרניש מכאוב במקום שהראו עליו הרופאים. לא אדע מה דעתכם, חביבי, אבל אנכי התנשתי תמיד מעין, מצוקת הלב' אחרי הדרשות האלה, כי אם יבואו ויסדרו לנו, על הקערה' את כל מחלות עמנו, מוכרחים אנחנו להודות, כי נמצאות הן באמת באופן מבהיל, אחרי כי כל הסמנים קיימים ונראים וכולטים, ומה יעילו אחרי כן, המסופות' המעטות של נחמה המובאות לנו מ, בית-המרקחת של הציוניות', אף אם בבקבוקים יפים של בדולח מלוטש? המחלות כל כך מפורשות וכל כך אנושות עד כי יש אשר יתגנב היואש בלבי וילחש לי: האם לחולים מסוכנים כאלה עדיין יש תקוה? אין אני מיעין להסתיר לנמרי את מכאובינו ולאמור בסגנון הישן כי, כלנו תל' דגנו בקרדבריהא: בקרדבריהא איננו, בודאי איננו, אבל גם להבליש ביותר את מחלותינו אין כדאי. מוטב שנחשוב את עצמנו לבריאים. לבעל-יכלת, מאשר לחולים אנשים... כמדומה לי, כי ב, פחדים' כאלהו, שבירת הלב' עוד לא נרפא איש ולא נרפא עם. ושובה בעיני נחמה אחת של ישעיהו מכל קינות ירמיהו... אפשר, כי ב, ירמיהו' יש, פואזיה' יותר מבישעיהו, כאשר בכלל האנחה היא יותר פיוטית מן הנחמה, אבל, הרמת הרחי'ו, חשק העבודה' – מה שנתוץ לנו ביחוד עתה – בודאי מקורם בנחמות יותר מבאנחות. על הר נבוח עלי לך, מבשרת ציון, הרימי בכח קולך, מבשרת ירושלים,

הרימי אל תיראי, אמרי לציון: הנה אלהיך נ' – ההלש יאמר גבור אני! העני יאמר עשיר אני – זה הוא מה שצריך להיות חרות על דגלנו עתה. אתם אומרים לי: הונאת עצמו, הונאת הבריות. כן, אבל כשיוצאים למלחמה אין מנגנים, מרשי של קברנים, אלא תרועת נצחון...

אך אשוב לעניני. דרשת מר בוכר היתה, לרעתי, הדשה ובעתה. כבר הניעה העת שגלמוד פרק בדיעת, האומניות היפות, ואף-על-פי שסובר אני כאותו החכם האשכנזי שאמר, כי האומנות היותר יפה היא, האומנות לחיות, ואת האומנות ההיא, כשם שלא ידעונה עד עתה, ואפילו אבותינו בימים היותר טובים לא ידעוה. ככה אפונה אם גלמוד לדעת אותה גם לימים הבאים – בכל-זאת גם האומניות היפות האחרות תורה הן וללמוד אותן אנו צריכים, בכדי שנוכה בזמן מן הזמנים להבחין בין יפה ומכוער. עד עכשיו היו לנו רק איזה כללים מקוטעים מכל התורה הגדולה ההיא; למשל: כל אשר לצרינו – יפה, וכל אשר, לנו – מכוער... כל מה שנכתב בשפות העמים – יפה, וכל הכתוב עברית – מכוער; כל מלאכה שתעשה בידי שאינם-יהודים – יפה, ואשר תעשה בידי יהודים – מכוער; בקצור, 'אצלם' הכל יפה ו'אצלנו' הכל מכוער – זוהי תמצית שיטתנו, ואידך פירושה היא... ועל כן לא יפלא, כי לא ידענו עד כה להבחין בין היפה ומכוער באמת. בעניניו הפרטים אמנם כבר למד היהודי אל דרכי הגוים וידקדק בפרטי היופי יותר מכל 'יוני'... אבל בעניני הצבור הננו ביה יהודים כדבעי, בלי כל סימן של הוש היופי. 'היופי הצבורי' בכלל מחר לנו ואין אנחנו יודעים מה טיבו. בביתו כל אחד יודע, למשל, כי 'שתיקה יפה', וקולות משונים ואין צורך לומר הכאות וסקנדלים – מגונים הם. אבל בבית-הכנסת לא נקפיד על זה... בביתו כל אחד מקפיד מעט על נקיית וטהרה, ובית-הכנסת אין רע אם רפש ומדמנה יסובבוהו עד הברכים... ואם ביופי היצוני כך, ביופי פנימי, מוסרי, על-אחת-כמה וכמה. תמיד, כמו מעשה-שמן בדבר, מקבלים אנו את הכנונה והמכוער וחושבים אותו ליופי...

לדוגמא: הנה בנו לפני איזה שנים בתים לעניי ישראל בוויילנא, מיסודו של הברון הירש בהשתתפות אחדים מנדיבי עמנו בארצנו. על פי חקי, היופי האמתי ראוי היה, כי הבנאים כלם יהיו עברים, בכדי לפרנס את עניי ישראל בעיר עניה כוויילנא. אבל הועדים הממונים על הדבר מצאו, כנראה, שיפה ביותר למסור את כל העבודה לשאינם-יהודים (וכמו שספרו לנו הסופרים בכה"ע). עברי עשיר אשר נדבהו לבו ליתן מכיסו סכום גדול להרחבת הספרות – כמדומה לי ולכם, חביבי הקוראים, כי על פי חקי היופי האמתי צריך היה לתת את נדבתו להרחבת ספרות עמו. אבל הוא, כידוע, נדב נדבתו לטובת הספרות של עם אחר, ולספרות עמו לא נתן אפילו פרוטה אחת. הגידו מה שתגידו, ואומות-העולם, היהודים סרק

באומנות היפות', לא יעשו כזאת, והא ראה, כי מאז נבראה ספרות עמנו עוד לא נמצא שום אינדיהודי שיגדב להרחבתה... שני יובלים, של משורר עברי (מיכיל) ושל סופר רוססי (נוול) חלו בשנה זו כאחת, ועל פי חקי היופי צריכים היו המורים העברים לספר לתלמידים בבתי-ספריהם דברי חייו ופעולותיו של המשורר העברי. אבל הם עברו על זכרוננו בשתיקה נמורה, ותחת זה עשו הזכרה לנשמת הסופר הרוסי, אשר יצר את היהודי, יעקל' לשחק בו... כך יפה לנו לעשות, לפי מושגי היופי שלנו, אבל אומות-העולם, שבשילן, כידוע, אנחנו מתייחסים, הן בודאי לא יאמרו, כי המנהג הזה יפה... חברה עברית (יק"א) כי תבנה בתים לאגדים עברים בקולוניא עברית (מסולה) ובארץ העברים – הלא טוב ויפה היה לו נמסר כל ענין הבניה להקולוניסטים עצמם והם היו בונים את בתיהם לפי רוחם והציגם הם, אולם, לכל הפחות, על פי חקי היופי צריכים היו הבתים האלה להבנות בידי בנאים עברים, הרבים בארץ אבותינו. אבל אם, כמו שיספר לנו סופר בהעתונים העברים, כל בנין הבתים נמסר מאת סקיד החברה דוקא לקבלן אינדיהודי, בעת שקבלנים עברים רצו לקבל את הבניה באותו המחיר עצמו – זהו בודאי דבר מכוער מאד. הקבלן הנכרי, כמו כל גוי, יש לו מושג יותר נכון על יופי צבורי ועל כן, כמו שמספר הסופר, לקח לעבודתו רק פועלים נכרים... מה רב המרחק ביני ובין, ההברה העברית' –

בכלל רואים אנחנו, כי אצל יק"א נתקלקל, המעמ' לנמרי. הברון הירש ז"ל היה בודאי, חרש אמן, שהבין את חקי היופי עד לעומקם, ועל כן הקדיש את כל כספו לטובת עמו. אין לך צוואה, יפה מזו, ואלמלי הלכו אפיטרופסיו בדרכיו, אלמלי היו, חרשים אמנים כמהו, צריכים היו להשתמש באותה, המכונה הממונית, כמו שאומרים עתה, מכונה גדולה שלא היתה כמוה, בשביל להסיע את מרכזה-הנוכד של עם ישראל מארצות נלותו לארץ-אבותיו. כמדומה לי, כי מלאכה כזו היתה יפה מאוד מכל צד, מצד היופי הפנימי, המוסרי, ואולי עוד יותר מצד היופי החיצוני, האסתטי. המחזה הגשנב של קבוץ נליות ישראל ראוי לסאנססיא של חרש-אמן ענק. תמונה יותר יפה ונשגבה לא יכול לתאר לו בדמיונו אפילו, רפאלי בעצמו. אבל – נתקלקל, המעמ' אצל אפיטרופסיו של הברון, ותחת לברוא דבר שלם בתכלית היופי, יבזבוזו כחם בדברים קטנים, אשר לא תאר להם ולא דבר...

הברת, מרבייה-שכלה, כשהיא לעצמה, היא נסיכין ענין יפה מאד. בני-עמנו זקוקים להשכלה וצריכים ללמוד ולהשכל. אפס, על פי חקי היופי האמתי, יפה מכל הוא – הדעת את עצמו, וצריכה היתה החברה בעיקרה להרכות השכלה עברית, לאומית, באשר חברה לאומית היא; אבל אם חברה כזו פושטת צורתה הלאומית ועושה לעיקר מטרתה – לסוד, קריאה ונתיבה בשפת-המדינה, הרי היא משחיתה את, יפיה' בדידה ממש...

בקיצור, בכל אשר נפנה נראה את חוסר-הטעם הטוב בעמנו, ועוד יותר – ערכוב הפרשיות של יפה במנונה ומנונה ב'פה. ובכן היתה דרשתו של מר בוכר בעתה ובזמנה, ההתחלה להבין מה יפה ומה מנונה – זהו הסימן היותר מובהק של תחית עמנו. הרי, הגלות בעצמה – אין לך דבר יותר מנונה ומנוול מזה... והיה כאשר יתחיל עמנו להבין, מה יפה ומה, מכוער, אז ישתדל להסיר מעליו גולותה של הגלות... וטוב מאד היה נס-כן לו יכלו להציב בדיוק את גולות, העושר והעוני, לאמור: מי נקרא עשיר ומי נקרא עני, הגבלה זו נחוצה לא כל כך לתועלת העניים כמו לתועלת העשירים. כי למה נכהד, והעשיר העברי זקוק אולי לרחמנות עכשיו יותר מן העני. העשיר העברי אומלל-שבאומללים הוא בימינו: מבחין – קנאה ושנאת העמים, ומבפנים – עוד נרוע מזה... איבה ומשטמת אחים, והם, העשירים, הן עד כה לא הורגלו בכך. העשיר הוא מפונק מנוער והורגל לחיות בסביבה, חמה ורכה של חנופה וכבוד. והמעברה הפתאומית הזאת, לאויר קר של בוז ומשמטה וחרופים, תוכל להזיק לו, חלילה, ובבוקר לא עבות אחד והנה – כל עשירינו, נתקררו, ושוב לא יועילו להם כל הרופאים והרפואות שבעולם... אומות-העולם, שיש להן עשירים הרבה, הרשות להן שלא להקפיד על ענינים כאלה וללכת בקרי עם, אדיריהן, אבל אנחנו, עם עני ודל, אשר עשיריו ספורים, אין לנו הרשות בנידון דידן ללכת בדרך הגוים, אדרבה, החובה מוטלת עלינו להתהלך אתם, עם יקירינו אלה, בחמלה ורחמים, להוסיף שמירה על שמירתם, לעטוף אותם במוך ואדרת-שער ולהחזיקם באויר חם של סנוק ונענועים, אולי סוף-סוף, יחם לבבם... לפנים בישראל ידעו דברים הרבה שאנחנו לא נדע, ודברים מועילים מאוד. בין יתר הדברים ידעו איך להתהלך את התקפים מאומות-העולם ואת העשירים מיש-אל. אבל אנחנו כעת שכחנו איך להתהלך עם אלו ועם אלו. לפנים בישראל – העשיר היה לא רק המכובד, אלא גם האהוב בקהלתו. אין אני הפין בזה לרומם את עשירינו לפנים ולאמור, כי טובים היו מ'יורשיהם' אחריהם וכי כדאים היו לכל הכבוד והתבה שכבדו וחבבו אותם קהלותיהם אז, אפשר שבאמת היו ראויים לכל אלה (ויש ידים להשערה זו...), ואשר נס כן, שלא טובים היו מבניהם אחריהם, אלא שהעניים, עניי ישראל, נשתנו הרבה, ונשתנו, לדאבון לבבנו. לרעה ולא לטובה. העני שבישראל היה לפנים איש אחר, לנמרי אחר, מאשר עתה. על פי הרוב היה נכה-רוח וענותן, לא התהלך בגולות, לא התאונן ביותר על גורלו, לא היו לו טענות יתירות על הצבור, וכל מה שנתנו לו קבל באהבה, בתודה ובסבר פנים יפות; סוף דבר, היה איזה יחוס מוסרי, קשר רוחני, בין הנותן והמקבל... לא כן עתה, אשר הקשר הרוחני נפסק... העני בישראל הוא טרחן וקסדן, יצרו גדול, צרכיו מרובים וקנאתו בולטת, ואינו חפץ לותר – משל אחרים – מאומה, וכל מה שנותנים לו יקבל בעין רעה ופנים

נועמים ומשטמה נלווה. מאין עבר הרוח הזה סתאום אל עניי ישראל, אם מחוץ בא אלינו או הוא מולדת-בית – לא פה המקום לחקור, אבל הדבר כן הוא. ביחוד נתקלקל היחס שבין העושר והעוני מעת שנבראו הקונגרים. עתה, עשירי ו, שונא ישראל – כמעט שמות-גורמים הם. בעיקר הדבר אמנם לא אכפת לי, כי באמת אין לנו בשביל מה לאהוב אותם, את, אדירנו, אף-על-פי שאין לחשדם בשנאה לעמנו; אבל מצב הזה, מצב המלחמה בכלל, אינו כדבעי ולא יביא לנו כל טובה ואפסיר שיביא גם רעה... כמו שאמרתי, הנה המעברה ההיא מאויר חם של חנוסה וחבה לאויר קר של משטמה וגורמים סתאומית היתה, ותפעל לרעה על עשירינו האספנסים, כי מיד יתקררו לבותיהם ושוב אין להם תקנה. כל מה שתדבר אחרי כן, דברים טובים או דברים קשים – תהיה כוונתך אכן לחמת. ואולי גם ייטבו על הדברים הקשים, בכדי להפטר בבת-אחת מכל המבקשים צדקה לאומית, כאילו יאמרו: בין כך ובין כך אתם מחרפים ומגדפים אותנו, אם נתן מעט ואם לא נתן כלל – מוטב שלא נתן כלל... ובכן, חביבי, נחוץ לכל הפחות לסמן את גבולות העושר, שלא כל הרוצה ליטול את השם עשיר יבא ויטול, ולא כל הרוצה, להתקדש יאמר כי התקדש... כי אם לא כן, הנה כל מי שיש לו בכיסו רק פרוטה, שלו או של אחרים, יתאמר לעשיר ויתנפח וידמה כי עליו ירמוז נורדוי וחביריו בדרשותיהם בימי הקונגרס ואחריו, ובכן יש לו הרשות והצדקה להתרנו ולהתקצף... ולכלי ליתן כלל. ידעו נא לכלהפחות עשירינו בארצנו, כי לא להם כל הכבוד הזה, ולא עליהם הדברים מרמזים; ידעו נא, כי על, מיליונרים ידברו שם, ולא על רוב עשירינו בארצנו... ידעו נא כי הם, אנשים פשוטים הם ואין להם רשות להתעטף בתנא שאינה שלהם... וביחוד אין להם רשות לקפוץ את ידם...

וגם זה נחוץ: לציין את גבולות ה, אריסטוקרטיא וה, דימוקרטיוא. איני יכול להבין מאין באה לזו האריסטוקרטיא והדימוקרטיוא גם יחד. כל חיי שנתעשר מססולהם של מכנסים – הריח אריסטוקרט, כל קבלן שנתעשר מסובין שבלחם אנשיהצבא – הריח אריסטוקרט, כל פרסור שנתעשר מעסקיו של אחרים – הריח אריסטוקרט, ובכלל כל מי שעמדה לו השעה, להרויח איזה שקלים יתירים, הרי זה, אריסטוקרט. וכל בחור ובתולה שהציצו מעט בספרים חצונים, ומה גם אם זכו לקרוא איזו, מגלת סתרים... ואפילו אם שוה היא רק לצור על פי צלוחית, הרי הם, דימוקרטים...

האבות משחקים בשחוק ה, אריסטוקרטיא, והבנים – בשחוק ה, דימוקרטיוא. – אם אצל אומות העולם אצילים מתאספים ומטכסים עצה איך לרומם את הממלכה שלהם על חשבון העם כלו, אבין היטב את מחאתם של מתנגדיהם בשם הדימוקרטיוא. אם כת של כהנים מתאספת בכונה מיוחדת לרכא, עמים תחת רגליהם –

בוראי אבין התנגדותם של בעלי הדימוקרטיא... אבל אם עם עני, דל שבדלים, מתאסף לשבס עצה איך להשיב את מצבו בעמים, ופה נשמע את ההברות: „דימוקרטיא ו„אריסטוקרטיא“ – הנה

אאמין כי יגידו זאת לא מרב דע,

רק כי כן הגיד להם הרע“...

כי כל הענין לקוח בהקפה מאת העמים סביבותינו... לנו אומרים: ישנן בתוכנו מפלגות החפצות להשתרר עלינו, ונחויין להתקומם נגדן בכל תוקף, כי הציוניות היא לא רק רעיון בלבד, אלא יחד עם זה גם תנועה, ואי אפשר שלא תהא מתנהלת על פי „יסודות עממים“, כי „באין המון-עם אין תנועה“. אבל מי יתן וידעתי, איה הן מפלגותינו? הרבנים? – והמה הלא בניהם ובני בניהם של המלמדים, החנונים החייטים והסנדלרים, ואבותיהם של אלה הבנים הדימוקרטים... והעשירים? – הנה בוראי הלא הם בניהם ובני-בניהם של אותם המלמדים, החנונים, החייטים והסנדלרים... הם הלא בוראי העניים והאביונים מאתמול וקנרדיטים לקבצנות למחר... האם בני-שלנות ההן, ברחים של רוח, נלחמה? – אתמהו... –

ולא רע היה הדבר להגביל גם... אבל, חביבי, אדמה כי טוב גם להגביל את „מחשבותי“, שהתארכו יותר מדי ונניה יתר ההגבלות לעת אחרת.

XXV.

... ומחלת הזמן, מחלת המורה, זו מחלת העצבים – עברה גם עלי. בעת האחרונה החלתי להרגיש מיני שינויים בקרבן, מעין חולשה, ריל, לכמה וכמה ענינים, שעד עתה כמעט לא הרגשתי... ותבהל זונתי תחיה, המלומדת בדברים באלה, את הרופאים, וימששו את דפקי, ויסתכלו בלשוני, ויקשיבו את הולם לבבי ויניעו ראשם וינזרו אומר, כי עצבי, נתרנזו מעט, כי עיף וינע אנכי מרוב המטרות ועבודת המה, ועלי לנח מעט בכדי לחזק את עצבי. ויכתבו כתב-רסמים, ויצוו לשנות, מיס' ידועים, ויפקדו להיות זהיר בסעודה, לבלי אכול כל מר וכל חמוץ ולבלי שתות כל משקה זולת, רפואות, ואחר כל אלה, לעת, האפשרות הראשונה – עלי לנסוע לחוץ-לארץ.

ובעצמך תבין. חביבי הקורא, כי כמו כל איש יהודי אני מאמין גדול ברופאים ורפואות. מתרפא הנני אצל חמשה רופאים בבתי-אחת ומקבל עשרה מיני סממנים מעשרה בתי מרקחת ביום אחד, גם, טפוח מרות' ואבק-רסמנים ונתריר-רפואות' ותחבשות שונות, חמות וקרות, כל אלה תכופות זו אחרי זו, ומשתדל לקיים את כל מצוות הרופאים לפרשיהן ודקדוקיהן, בזהירות יתירה שאין למעלה ממנה; ומכיון ש,הס' נזר, כי עצבי נתרנזו ועיף אנכי וחייב לנח – מאמין אני, כי כן היא, ועלי לנח.

ולא רק מאמין אני, אלא כי גם מתגלא הנני, איככה זה יכולתי להתקיים עד עתה במצב כזה, וחיי, כמו חייו של כל יהודי, הנם בשנים האחרונות שלשלת ארוכה של נדוד והריסת העצבים. ואפילו אם היו העצבים קשים כחושי ברוח ועבים כעבות הענלה, סוף סוף יתרופפו, ינתקו ויתקלקלו. כי מרובים צרכי עמנו, מרובות דאגותי!

ואנכי לא על דאגות הפרנסה אדבר. דאגת הפרנסה, זו היא באמת הדאגה האחרונה בימינו. ומתגלא בפיו: מאן דיהיב, הקסה' יהיב מווני... ומכיון שהוברר הדבר בעיני, על פי תורת האיקונומיה שלמדתי מפי סופרינו בימים האחרונים, כי בלא קרידיש' אי אפשר לו לעולמנו להתקיים ועוד כל ימי הארץ, קרידיש' לא

ישבת, ותמיד ימצאו, טפשים שיתנו – הריני במוח ת'ל במחיתי ולא אדאג לה כלל וכלל. אבל דאגות הצבור אינן נותנות לי מנוח. כי אנכי, כמו רבים מבני חברתי, מרגיש בקרבי איזה חוש מיוחד, חוש, צבורי, היינו כשרון גדול להיות שליח צבור ועסקן בעניני הכלל. בעסקי הפרטים יש שאתעצל מעט, ולפעמים לא רחוקות יניעו שטרותי לידי מחאה, לא במתכוין חלילה, רק פשוט מעצלות, כי התעצלתי ללכת להבנק, אשר, כמו להכעיס, הוא בקצה השני של העיר, הרחק ממקום כנור; ויש כי נשרפה חנותי, גם כן שלא במתכוין, רק מפני שהתעצלתי להביא מ"ז ולכבות את הדליקה ברגע הראשון שם שיצאה ללהב... וכאשר השיב לי אחד מבעלי בריתי את הממון שלזה ממני, לא ההורתי לו את, ששרי, גם כן, שלא במתכוין, אלא שהתעצלתי לפתוח את הארנו ולחטט בו עד שאמצא את השטר הפרוע, ונתגלגל השטר ובא עוד הפעם לידי נויינא, באשמתו של האדבוקס שלי, שעשה זאת, כמובן, מדעת עצמו, ואנכי התעצלתי לכתוב אליו, שלא יעשה כזאת... וכדומה כמה וכמה ענינים שעצלותי גורמת לי. אבל בעניני הצבור הנני ממש קל כצבי ונבור כארי. כאשר אבוא לבית הכנסת אינני מתעצל לעבור עד הכותל המזרחי; כשאני נכנס לאספה הריני נדחק ובא עד מקום הראש. ואם נחוי לרבר, הנני מן הראשונים ולא אתעצל מלדבר שעות שלמות בקיצור לא אתעצל, ותוכלו לשער, כמה טרוד הנני וכמה דאגות רובצות עלי, כי נזכר הנני – לעבודה זו יש לי נסיה מיוחדת – בהמש אנודות כאחת, ונבאי הנני ב,סומך-נופלים, וסנן ב,רופא-חולים, ונאמן ב,זוקף-כסופים, וחבר הועד ב,מתיראסורים, ורואה השבון ב,מכלל-חיים, ו,מיסד ב,חלוי-עצמות... מי ימנה את מספר החברות אשר אנכי לוקח בהן חלק, ואין לך לילה שאין לי שתי אסיפות, ולפעמים גם שלש. אמת, כי אינני יודע מה נעשה ב,סומך-נופלים, מפני שטרוד אנכי ב,רופא-חולים, וב,רופא-חולים אין אנכי יודע, מפני שעלי להיות ב,זוקף-כסופים, וב,זוקף-כסופים לא אדע מאומה, מפני ה,שיבה שב,מתיראסורים, וב,מתיראסורים, בכל חפצי הטוב לקחת חלק, לא אוכל, מפני שנקראתי ל,חלוי-עצמות, וכה סובב הרבר חלילה, הטרדות בחברה אחת לא יתנוני לעסוק בחברה השניה. כל זה אמת, ובכל זאת הלא תדעו, כי הנני טרוד מאוד, עמום לעיסה דאגתה של כל העיר, ולא רק של כל העיר – אלא בבחינה ידועה גם של כל העם! היפלא איפוא כי עצבי נתרגנו?

המלה החדשה של חכמת הרפואה – הלא היא, העיסות היתידה... אדם שלם ת'ל בכל רמיח אבריו ושסיה נידיו, אינו חש כל מכאוב וכל מיחוש חלילה, אלא רוחו בקרבו אינו כרבעי: מהלכו את רעיתו אינו כתמול שלשום, את בעל-חובותיו לא יכיר, אוהב להתבודד ולהתרחק מן החברה, ויש שיסתתר גם מפני האורחים המסיחים את עצמם לבוא לבקר אותו מכיתו, וכדומה מנדגים זרים ומשונים...

ויבואו הרופאים וימששו את דפקו וחלישו, כי עיף הוא ו, עליו לנוח, ואין מנוחה אלא בחוץ-לארץ, כידוע.

כסבורים אתם אולי, שאפשר לנוח גם פה, מבלי להוציא הוצאות מרובות לנסיעות לחוץ-לארץ. למשל, אפשר להתבודד באיזו עיר קטנה הרחק מאדמהעיר ולאסוף ספורים על דבר, הצדיקים הקדמונים, או פשוט לצאת השדה, לנאות דשא, ולשחוק בקלפים כל היום, לשחות חלב חם בשעת החליבה ולהחננע מרוב שעמום ובטלה על אילן נאה ועל בריה נאה... כמנהג כל אלה המבקשים מנוחה והתהדרשות הכחות במעוני קיץ. – אבל תשנו. כל זה טוב ויפה בשנים בתקונן. בעת צמיחת הקרידים שלך, בעת גדולו והפרכתו, אבל בשעת חרום, בעת שכבר הגיעה עת לעשותי לא יסכן לנו מקום נאות-דשא כזה, ומנוחה שלמה, שחונני כמוני במצבי אני רוצה בה, תמצא או רק בחוץ-לארץ. מכיון שעברת בשלום את הגבול, הרי אתה בעיניך כמו שעברת את הים הגדול והזועף, הגלים בל יתנשאו עוד לבלעך, האניה לא תתנודד עיד תחתך, רק שקט ושלום ודומיה מסביב. הנך שואף בהתהבה את אוירה של הארץ החדשה אל קרבך – ותרגיש כי כחותיך יתחדשו ומנוחת נפשך, אשר זה כמה עזבה אותך, שבה אליך, ושנתך, אשר נדרה ממך כל אותם הימים שישבת, על האבנים, תנעם עליך עתה, והנך מאושר, מאושר...

לא אדע איך אתם, חביבי, נוהגים במקרים כאלה, אבל אנכי, מכיון שאתחיל להרגיש איזו שינויים בעסקי, ועל ידי זה – מעין ארמנוחה והלמות הלב בקרבי מיד אנכי מודיין בתעודת-מסע כדבעי ונוסע לחוץ-לארץ. הנסיעה הזאת מועלת לא רק לנופי ולנשמת, אך... גם לעסקי. תומי כאשר רק עברתי את הגבול הריני כותב לזונתי, כי בריאותי תל הוטבה, דסיקת הלב נתמעטה, תאות האכילה נתעצמה, שנתי שלמה, ומרגיש אני את עצמי בטוב, לא יחסר לי דבר, רק בשורות טובות, ממנה. לא יעברו ימים מועטים והיא כותבת אלי, כי העסקים תל הוטבו, הפדיון במזוכנים נתרבה, הפרוטה מצויה, ובעלי-החובות נתרבו מעט... כנראה, נסיעתי פעלה לטוב גם עליהם. ובה במדה שאנכי מתרחק מן הגבול ייטבו עניני ותיטב בריאותי, ואיני זו ממש עד שתודיע לי זונתי, כי העסקים הוטבו לגמרי, כי בעלי החובות נתרבו ממש כחמאה, לקחו כמה שהציעה לפניהם בטובה ונכונים, להתחיל מחדש; כי הסחורה הרקובה, שנתגלגלה זה כמה, נמכרה עתה, בעת הליקוידציא, במחיר נבון, מפני שקסצו עליה הבריות לקנותה בתור מציאה, כי ה'שלם', שהוסר מחנותי בעידן ריתחא, חזר למקומו בכבוד גדול, ועוד הפעם יחזיר שמי באותיות מזהבות ויראה מרחוק בכל הדרו, וכי, היא, ו, הסבריקנטיס' מחכים עלי בכליון עינים. אז הגני מרגיש בקרבי שפעת כחות חדשים, כמו הדיר, פאויסמ' אחרי אשר שתה את כוסו של מסיסתופל, והריני בריא ושלם, מוכן ומזומן לעבודות חדשות ועסקים חדשים.

כך הוא דרכי מימים ימימה, ות"ל עד עתה היתה דרכי זו צלחה תמיד. ומנהגי היה מאז לנסוע לאירופא דרך אוסטריא, וכמה פעמים בדבר. באחת, מפני כי גבול הארץ ההיא קרוב אלי ביותר, בין לילה הנני מעבר לגבול. עוד אהמול ראו אורי בחנותי יושב על פנקסי, והיום – כבר אנכי פה... שנית אין שנוי ה"סביבה" גדול כל-כך כמו בפרוסיא. מרוסיא לגליצא תעבור כמעט מבלי להניש בכך. גם מעבר לגבול הנך רואה אותו העם שראית אתמול מעבר מזה, והעיקר – גם אותם היהודים כמעט... הנך מתבולל ביניהם וקשה גם להכירך, אם יליד המקום הנך או מארץ אחרת, מה שנכבד מאוד במצבי הנוכחי... כל זה הוא מצד ה"עסק" אבל יש עוד כחמושך אחר המושכני תמיד לאוסטריא, והיא: תורת הלאומיות שאלמד שמה. לדעתי, אוסטריא כלה כמו "בית-ספר של לאומיות". אנחנו פה, בכל לאומיותנו, לא נדע את חקי הלאומיות, לא נבין אותם. הננו מדברים ומדברים כל היום על דבר לאומיות, וכאשר ילחצונו מתנגדינו על הקיר לאמור: "לאומיות" זו מה היא, אין אנחנו יודעים להשיב נכונה. מנהגים עבריים – לאו דוקא, אפשר להיות לאומי וציוני בלא מנהגים עבריים. בית-ספר עברי – גם כן לא מן ההכרח, אין כל נהיצות בבית-ספר עברי מיוחד, אפשר להיות לאומי, בלא בית-ספר עברי מיוחד. שפת עבר – בודאי הדבר מוטל בספק, ואדרבא, הפטריוטים היותר גדולים בימינו הנם דוקא אלה שאינם מבינים כלל עברית... בקיצור, המטבע של לאומיותנו ממושמשות מאוד ואין לה כל סימן בולט. והיה אם נעבור דרך אוסטריא, ונראה איך העמים מתוכחים ומריבים זה עם זה, "ריב לשונות", ונלחמים על דבר, ב"ת-ספר", ומקפידים על "קוצו של יוד" לאומי, ואז נבין היטב, כי מכיון שהם עושים כן, מסתמא כל אלו הם ענינים נכבדים, שאין לזלזל בהם, וכי כל לאומיות צריכה ללבוש איו צורה... מפני זה, ועוד מטעמים שונים אחרים, הייתי נוסע תמיד דרך אוסטריא: אבל מאז החלו מריבי עמים כאלה גם בפרוסיא, ומשפט "וורעשן" הוכיח לי, כי גם שם מבינים את סוד הלאומיות, אמרתי בלבי, כי כדאי לנסות פעם אחת לנסוע דרך אשכנז. וזאת עוד, כי "made in germany" הוא בודאי מלאכה יפה, ותורת הלאומיות שאלמד שמה אל נכון תהיה שלמה ומשוכללת.

והאמת אגיד לך, חביבי, כי גם בלעדי כל אלה, זה כמה חפצתי לבקר את ברלין, ולראות במה כחה של היהדות גדול בקרבה. העיר, האשכנזית הזאת יש בה כחמושך מיוחד לדידי ולמשכילים ישנים דכותי. כמעט כל דברי ימי השכלת' אחוזים וקשורים בהשם ברלין. עודני כמעט ילד, ובבית הורי כבר שמעתי את השם הזה, אם כי לננאי, באיזה רגש של משטמה וכבוד כאחד, כאומר: הברלינים הכל ידעו, הכל יבינו, הכל יוכלו והכל יעשו, המותר והאסור... מעין אותו המושג שיש להמלה, ל"שוואק" בנגב רוסיא, היינו אנשים, בעל-רמותות, בעל-יכשרון,

אבל רעים וחמאים, ושומר נפשו ירחק מהם. אחרי כן, כאשר גדלתי, החלתי ללמוד בעצמי ולעיין בספרים, החלתי לאהוב ולכבד את ברלין וחכמיה, נסבן מפני שהכל ידעו, הכל יבינו, הכל יוכלו, לדעתי אז, והעיקר מפני שהכל יעשו. המותר וגם האסור... והגלגל נתגלגל והתפתחותי קבלה פנים אחרות, פנים חדשות, ועוד הפעם היה שם „ברלין“ לשנינה בעיני, כסמל ההתבוללות הקצונית, בלא כל ריח לאומיות; השתדלתי לשכוח את ברלין וכמעט ששכחתי. אפס, כי בשנים האחרונות עוד הפעם התעוררה ברלין והחלה להשפיע על עיני היהדות. חזרה, במושג הידוע, התורה לאכסניא שלה, ומברלין עוד הפעם תצא תורה.

ובכן, מכיון שנסעתי לחוץ-לארץ, אמרתי אסורה אל ברלין ואתודע אל סופריה וחכמיה, כנהוג בימינו עתה. ותהי דרכי ראשונה אל סופר מובהק אחד, אשר מדי נדבר על „ברלין“ והשפעתה עתה על ספרותנו, אי אפשר לבלי לזכרו ראשונה. הסופר הזה הוא אחד מ„הביבי“ הספרותיים. תמיד אני קורא את דבריו מתחלה ועד סוף ותמיד אני מתפלא על הכח הספרותי שבו לכתוב עשרה מאמרות ותרסר מונוגרפיות בבת אחת. כמדומה לי, כי מיום שהחלו לכתוב עברית עוד לא היה סופר „פרודוקטיווי“ כזהו, ואם באנו לאסוף את „כתביו“, כמו שהדבר נוהג עתה, ותהי לנו ביבליותיקא שלמה. אך מלבד תשוקתי לקבל פני חכם, עוד כונה מסותרת היתה לי בביקורי זה, מעין פניה עצמית, ללמוד ממנו את „סוד הכתיבה“... דבר הנחוץ מאוד בימינו עתה. החכם הזה קבלני בסבר פנים יפות מאוד, וידבר עמי הרבה בעיני הספרות והחיים, אפס עד עיקר מסרתי, בנוגע להשגת „סוד הכתיבה“ לא באתי, כי על שאלתי, איככה זה יתחכם לכתוב במדה מרובה כזו, השיבני, אתר חשבו מעט, כי הדברים ארוכים ובקרב יכתוב על אודות זה מונוגרפיא מיוחדת. ובכן, כאשר באתי כן הלכתי, וסוד הכתיבה לא אדע, כמו שלא ידעתי. התחלה בלתי טובה.

ממנו הלכתי לסופר עברי אחר, שהרבה מטפלים בו בספרותנו בעת האחרונה. הסופר הזה שונה הרבה מן הראשון. הוא יכתוב מעט, אבל בסגנון מסוכסך כזה, שלא בנקל תעמוד על כונתו. כי יש פנים לכאן ופנים לכאן. ולפעמים גם הרבה פנים לכאן והרבה פנים לכאן, ולפעמים אין כל פנים לא לכאן ולא לכאן... הוא כותב משנת חסידים בלשון הפלוסופיא ומשנת פלוסופיא – בלשון חסידים. וזה כחו וזו תהלתו, כי הידורי אפילו מי שהציץ ונפגע מעט או הרבה, אוהב הוא, על פי ירושת אבות, לעיין בספרים שיש בהם „צריך עיון“, „דוק“; דברים פשוטים ביותר. כלשון בני אדם, בלא התחכמות, בלא רמזים, לא „יענינו“ אותו: פשיטא ומאי קמשמע לן? – הבו לו דברים מסובכים, קשי ההבנה, עד לידי „שבירת המוח“, ואז יקרא בכונה, בקמיטת המצח, הכל כדבעי.

את הסופר הזה בקרתי מפני שני טעמים; האחד, כי חפצתי לברר לעצמי את החזון של כפירה בכל והאמונה בכלי, שנוי הערכין ותורת ה', בעל-שם, ניששה וסנדלה של הרבנית, חזיונות צרתוסטרא וספורי הצדיקים, וכל אלה, בנשימה אחת. הגידו מה שתגידו, אם עליה היא החזיון הזה לספרותנו, או ירידה, רינסנס' או 'דיקרנס', אבל יחיד ומיוחד הוא במינו, וכדאי להתבונן בו. בעתות הפנויות מפדיון בחנותי רבות חשבתי על אודותיו, על הגנודים השונים שבחיי היהודי ונשמתו, ומכיון שנודמן לי להיות בברלין, אמרתי לתהות על קנקנו של הסופר הזה ולפתור לי את הזידה. - ושנית, הנה התורה בדבר, שנוי הערכין' לוקחת את לבבי, וכמו שאמרתי, בעתות הפנויות מפדיון, רבות חשבתי והניתי בה, בשבתי בחנותי, ומצאתי שהיא 'תורת היים' מועילה מאד. ולא עוד אלא שבעיקרה היא 'תורת החנונים', פלוסופיא של האמה והליטרא, כמו 'הפורה לפי מדתנו'. כי בשעת הדחק יכולים אנו לפטור את כל מי שנחפזין בטענת, שנוי ערכין'. מה שהיה שזה אתמול שקל נשתנה היום בערכו ושוה רק רבע השקל; לית דין ולית דין - צא וצעק ככוכבא, - לא להועיל, כי נשתנו הערכין! שטר של מאה מנה אתמול - שוה לצור על פי צלוחית היום, מניות של אלפים ורבבות - ימכרו במשקל, כנייר פסול... אבל לא רק בחנות, אלא גם בבית, בחברה, חשובה היא תורה זו ומועילה. מי שהיתה אהובה אתמול - תוכל להיות שנואה היום, האוהב מאתמול - שונא היום, המיוחס לפנים - בזוי נפש עתה. הטוב לפנים - רע עכשיו, ואין לך להתרעם, כי נשתנו הערכין. בקיצור, בכל סינות שאני פונה מוצא אני את התורה ההיא נכבדה מאד, וחפצתי להתייעץ עם נביאה על דבר איזה ענינים, דקים' שאין כדאי לסרסמם פה.

- יש לי - אמרתי אליו. בבואי - ענין אחד הנוגע ל, שנוי הערכין', וחפץ אנכי לדבר אתך בחשאי.

- ואנכי - השיב לי הוא - לצעוק אני חפץ!

- אבל, אדוני - אמרתי עוד - אזנים לכותל, ולי אין כדאי לסרסם הדבר...

- מי שיחפזין לפעול - קרא הוא כמעט בכעס - מי שיחפזין לשנות את הערכין והסדרים, אינו יכול ואינו צריך ואינו רשאי לדבר בלחש ובנחת, אבל צריך לצעוק ולהריע ולקדוא בקול גדול.

- אדוני - אמרתי בניחותא - כבר צוחו הם, מתנגדי הנדולים, צוחו בקול-קולות, ואנכי אסמנים הנני ולא יכולתי לסבול את קולותיהם וצוחתם, ובאתי הנה. וגם פה אין לי חפץ ברעש...

- אבל, כל האומר לתקן את העולם, להביא מהפכה בעולם, אינו רשאי לותר משלו כל שהוא, ואפילו אם יגיע על ידי זה להתאבקות גלויה.

-בודאי, בודאי, ואנכי באמת אינני מותר משלי מאומה, וכל חפצי ורצוני
שאחרים יותרו משלהם הרבה...

- ובכן? ...

- והם, לעת עתה, עדיין אינם חפצים, מחזיקים הם בזכויותיהם שניתנו להם על-
פי החוק ויאמרו לכופ עלי את ההר כגינית ולקחת את שלהם בשלמות, בעל-כרחי
-ואתה-אמר אלי בפשטות-בל תשמע להם. הק הכסתור וירעשו הספים,
קרא בקול, כי בשלה זכות אבות, העבד ישראל להוקים ישנים?
-חוקים ישנים-אמרתי אני באנחה-חוקים ישנים... בודאי... אבל מה
לעשות, והמה כתובים וחתומים כדן וכדת. ועל דא ודאי קא בכינא, כי אין לי כל
אסתלא להפטר מהם.

-כדן וכדת-קרא בהתלהבות-כדת וכדן! ומי הוא הדן ומה היא הדת? -
כתיבים וחתומים!... אין כל כתיבה ואין כל חתימה. נתאבן הכתב ונתאבנו
הלכבות. אין עוד כתב, הלאה הכתב, לעזאזל! -בטלו כל הכתבים, פרחו האותיות
המתות והיו כלא היו. ואנחנו רק חיים ידענו, חיים, חיים, חיים!

-דברך, אדוני, טובים ונכוחים-אמרתי באנחה-שפתים ישק מדבר דברים
כאלה, ומי יתן והיו רבים כמוך. אבל לדאבון לבבי, מעטים הם יחידים כגולה, אשר
לא ישנחו בכתב, ביחוד מעטים הם במאסקווא, בווארשא ולודז. האנשים האלה
בחושיך יתהלכו, אוכלי אותיות, הם, ובכל תוקף יהיוקו בתוכן הכתב. והאמת ניתנה
להאמר, כי אנכי, כמו רוב בני עמנו בארצנו, השתמשתי מעט יותר מדאי במלאכת
הכתיב. עמנו בכלל הוא, עם שכלו כתב ומכתב, כל חייו, כל עסקיו, הם בכתב
ומכתב. אין לו, על הרוב, מדגמיה כלום, זולת הכתב שיכתוב והחתימות שיחתום.
וגם אנכי לא קמצתי בכתבים ובחתימות... ועתה אין לי מנוס ומשלט מהם, ומוכרח
הייתי בגללם לעזוב את ביתי ואת חנותי בידי זונתי ועוזריה... ובכלל בכל ימי חיי
הכתב בעוברי, בילדותי הלעיסוני ספרים חגיגים, אותיות מתות, ועכשו עוד הרעו לי...
ומי יודע מה קשה ממה: האותיות המתות, שהלעיסוני בימי ילדותי, או
האותיות המתות, שהלעסתי אני את אחרים עכשיו?...

אבל הוא גלה דעתו, כי מקור הרע הוא דוקא באותו הכתב שהלעיסוני
בימי נעוריי, ומפני הכתב דעכשוו אין לפחד מאומה...

שיחתו נתארכה בסגנון זה, וכל אשר הוספתי להביע את צערי על אודות
הכתבים שהשאירתי אחרי, שם, מעבר לנבול, הוסיף הוא לנחמני ולהוכיח לי,
שאין כל פחד, כי הפחד הזה אך ירושת קדומים היא לי מאבותי, שגם הם נתאבנו
לכוחיהם ופחדו מפני הכתב. אבל יבוא יום, אשר הכתב יבוטל כולו, ונכחד ויכרז מישראל,
והיום שהוא לא רחוק, כי ספריו שכתב עתידים להביא במהרה את המהפכה הזאת...

ואנכי שמעתי ושמעתי את דבריו ובלכתי אמרתי: כל אותן ה"מהפכות" אפשר שיש להן מקום בעולם הרוחני, "בעולם הכתב", אם אפשר לאמר ככה: במקום שאין "שלי", ושלך, אין נכסים דניידי ודלא נייד, הכל הוא הפקר, וכל הרוצה לקחת יבוא ויקח, וכל הרוצה "להפוך" בא ומהפך. מה שאין כן בעולם הדין, "בעולם האמת", אשר הכל מוגבל ומסוים מכל צד, ואין לך אפילו אבק הפורח באויר שאין לו בעלים, ועתיד אתה ליתן דין וחשבון על כל אות ואות, על כל פתקא קטנה שחתמתה. פה לא מתו האותיות, לא פרחו ולא יפרחו... פה לא תועיל כל "מהפכה", פה הכל פשוט: אם יש לך מה לשלם – שלם, ואם לא – ברח דודי... ובראותי כי לא נבין איש את שפת רעהו, נפטרתי ממנו בשלום, וכדי לקיים מצות "שנתי הערכין", לכבוד בעליהבית, יצאתי דרך החלון.

משם הלכתי לבקר את בתי-מלאכת הרבנים, אשר שנים הם בעיר הגדולה ההיא, המספיקים רבנים לנרמניא, לאמריקא ובמדה ידועה גם לארצנו. ושונים המה שני הבתים האלה זה מזה בתכונתם ולמודיהם. באחד מהם ילמדו איך "לעשר את התבן" ואיך "למלוח את המלח", ובשני איך לדרוש ביום גנוסיא, ביום הולדת, וביחוד ביום היארצייט, וזה נקרא בלשונם "פלוסופיא", חכמת ישראל. ובכן ישנם פלוסופים של "תבן מעושר" ושל "מלח מלוח", ופלוסופים של "יום הולדת", של יום גנוסיא ושל יארצייט. הפלוסופים של תבן מעושר ומלח מלוח נקראים בלשונם "משמרים", ואלה של יארצייט ויום הולדת – "מתקנים". הצד השונה שבהם, ששניהם אינם יודעים מאי דקאמרי רבנן בעברית. בהראשון ילמדו "חיי אדם" בהעתיקה אשכנזית, וכל עיקר למודם הוא – איך לקנח את החוטם בשבת, אם במטפחת או בכנף הבגד. ובהשני – חיי אדם מאן דכר שמיה, וכל עיקר למודם לדעת בברור מתי חיו אלה אשר בדבריהם לא יאמינו ומתי כתבו את הלכותיהם שנכתבו כדי שלא לקיימן.

בעת היותי שם היו עסוקים, כדרכם, בחכמת ישראל. איזה מן החכמים הוכיחו, כי ספר דברים מאוחר לנמרי ונכתב בסוף המאה השמונה-עשרה, בדור המאספים. ספר בראשית הוא העתיקה מכתב-יד אשורי שנמצא בהרכות ניוה. ספר שמות נכתב על ידי חרטומי מצרים ונמצא באחד הקברים העתיקים בפהיז או ברעמסס, ספר במדבר נכתב בימי מתתיהו בן יוחנן כהן-גדול או בימי ר' סעדיא גאון, וספר ויקרא הוא העתיקה אות באות מספרי היהודים הקדמונים, ואהרם אמרו, להיפך, כי ספר ויקרא נמצא באחד הקברים במצרים, וספר בראשית הוא העתיקה אות באות מכתב-יד הודי. וכל אחד ואחד הביא סמך לדבריו – והיה הוכוח גדול מאוד.

ועוד יותר גדלו הוכוחים בדבר ספרי נ"ך. איוב לכל הדעות לא היה ולא נברא, והספר הנקרא על שמו נכתב בפרנקפורט בידי אחד מתלמידיו המובהקים של שאפענהויער. יחזקאל נכתב בימי שבת-צבאי בסלוניקא או באומיה. ירמיהו יש

אומרים שעדיין לא נכתב כלל. מנלת, רות' נכתבה לפני איזו שנים בהוננריא בעת הוכחים על דבר נשואי תערובות, ואכתר – בימי המלך קאזמיר הגדול. „איכה“ כתב אחד מתלמידיו של, אחד העם' באחת האספות של חובב-רציון באדעסא, וקהלת נכתב בידי ברדישעווסקי ובני חברתו, מתלמידיו של ניטשע. שיר השירים הוא ספר מאוחר מאוד, ונכתב בידי אחד המשוררים מן „המהלך החדש“. בדבר תהלים רבו המכוכות מאוד, אבל רוב החכמים מצאו, כי שתי פרשיות ושלשה פסוקים וחצי נכתבו בימי החשמונאים, ועוד פרשה אחת ושני פסוקים וחמש אותיות – בימי הורדוס, פרשה אחת וחמש שורות ושלש תיבות וחצי – בימי מסעי הצלב. „אשרי תמימי דרך“ נכתב כלו בבתי המוסר בסלבודקא ואנסיה, „שיר למעלות“ – בהקונגרס הראשון בבזיליא. ועוד יותר מזה רבו הוכחים בדבר חכמי התלמוד ואין קין להשערות, על דבר תנא זה או אמורא זה : מתי נולד, אצל מי למד, בת מי היתה אשתו, מי היה השדכן, ועוד ועוד. בעת היותי שמה התפלפלתי על דבר „רב פסא“ : מתי נולד ומתי נשא אשה ומי היו השושבינים ? וכמה אכל מזונות על שלחן חותנו ? וכמה לקח נדוניא ? ומה עשה בכסף הנדוניא : אם נתנו ברבית ל„פריץ עני“ או פתח חנות של מכולת ? ומתי נולד בנו הראשון ? וכמה בנים היו לו ? ... ואולי לא נולד כלל, ולא נשא אשה, ולא היו לו שושבינים ולא לקח נדוניא ולא פתח חנות, ועוד חקירות דקות כאלה. וכאשר שאלתי את המורה : למאי נפקא מינה ? ואם יודעים הם התלמידים, לכל הפחות, מה שהגיד רב פסא ? ... השיב לי, כי זו היא מלתא זוטרתא, כל החפץ לדעת מה הגיד רב פסא. ייתי ספר ויחזי. העיקר הוא מה שלא כתוב בספר : מתי נולד ומתי נשא אשה... ובראותי שאין הקץ לוכוחים כאלה ועתותי לא הרשוני להתמהמה הרבה, עזבתי את „סלפוליהם“ והלכתי הלאה לבקר את המתנגד הגדול של „ובא לציון גואל“, את הפרופיסור ל. גינר.

החכם הזה בראבהן הוא, בנו של רבי אברהם גינר ז"ל, וזכות אבותיו' או זכות חותנו מסיעתו, שנמנה בין הפרנסים שבעיר הבירה. וזכות מיוחדת להפרנסים האלה, לנהל לא רק את עסקי קהילתם הגשמיים, אך גם את עסקיה הרוחניים ומכיון שנתמנה איש לפרנס בקהלה, אם מפני שזכה בגורל הגדול, או שעשה עסק טוב עם איזה „פריץ“, או שהצליח במסחרות של הלואה גדולה, או שמצא מציאה כשרה, או קבלנות טובה, או נדוניא הרבה, ובכלל – אם נתעשר אדם ועלה לגדולה הרי מוסרין בידיו מפתחות בית הקהל ומפתח ארון-הקודש, והרשות בידיו לאסור ולהתיר, לפטר ולפטר, לטור גזרות ולבטלן. למשל, אם חל תשעה-באב בתקופה חמה מאוד, הרשות בידי פרנסי הקהלה לדחותו לתקופת מבת. והוא הדין גם ביום הכפורים, אשר יש שידחו אותו לימי „צום הגדול של הנוצרים“. ב„יקום פורקן“ יעשו שמות, פעם כה ופעם ככה, פעם ימחקו את הראשון, פעם את השני, ופעם

ינורו נורה על שניהם ויגרשום כלה מבית-הכנסת. בקיצור, הסדור, ולא רק הסדור, אלא גם התורה והנביאים הם בידיהם כחומר ביד היוצר, ובכל חודש בוראים סדור חדש ודינים חדשים, הכל כרוח הפרנס של אותו החודש. הרבנים הנם רק שלוחי בית-דין, למלאות פסק-דינם של הפרנסים, ולחות דעתם אינם רשאים. הנה כי כן נמסר הסדור בידי הפרנסים, ואוי להן להתפללות שלא ימצאו חן בעיניהם, כי מיד יגרשון בחרפה. אבל יותר משאר התפללות עברה רעתם על, ובא לציון האומלל. העלוב הזה נתחבב בברלין כמה פעמים חובת גלות. נרשוהו וחזרו והכניסוהו, ועוד הפעם נרשוהו, הכל כמו שנהגו דוכסי גרמניא והגמוניה לפנים עם, 'יהודיהם'; וזה כמה שנים אשר, ובא לציון נורש בחרפה מאת הגבאים הקודמים. והגבאים החדשים שנבחרו מחדש זה לא כביר, בחפצם לחדש דבר, אמרו להשיב עוד הפעם את, ובא לציון מנלותו. אפס על זה התקומם ביותר הפרנס הפרופיסור ל. גיינר. לפי דעתו הרפה היא להתפלל, ובא לציון נואל. התפללו מה שתחפצו ואיך שתחפצו, רק לא, ובא לציון נואל; הגידו, פטום הקטורת שלש פעמים ביום, רקקו ב,עלינו ישרים פעמים, כל אלה עוד יוכל הפרופיסור סלוח, רק לא, ובא לציון נואל.

ובאשר גם אני הייתי בבחינת גבאי בקהלתי, אמרתי, מדי היותי בברלין ללמוד מעט את, מלאכת הגבאות אצל, האמנים גדולים במלאכה זו, הגבאים דברלין אשר השתלמו באומנותם עד למדרגה גבוהה מאוד, ודרך אנב לשוחח מעט את הגבאי הפרופיסור גיינר על דבר, ובא לציון נואל.

ממוצא הרברים הוברר לי, כי באמת כל התנודות של הפרופיסור גיינר היא רק להמלה, ציון. מעין נועל-נפש שבעי הוא מרגיש למלה זו. לא אכפת לו אם יאמרו סתם: ובא נואל... אבל מדוע לציון? ושעמו ונמוקן עמו, כי אם באמת יבוא לציון נואל, ונאספו היהודים ושבו אל ארץ אבותיהם, יחובבו את שפתם וישכחו חלילה את שפת הגרמנים – וזאת לא יוכל להעלות על דעתו.

נחמתי את הפרופיסור הנכבד הזה והוכחתי לו, כי באמת פחד הוא יפחד. כי מהלך התהיה של אומתנו שונה מעט מאשר אצל העמים האחרים; בנוגע שבעולם, אצל כל האומות שישבו לתחיה, תחית האומה היתה ממילא גם תחית השפה, ראשית התעוררות האומה היתה ההתעוררות לשפת אבות, הספרים שנכתבו על דבר, התחיה נכתבו בשפת אבות, שפת קדומים; רעיון התחיה אצל מהודו וחביבותו על השפה, וכל החפץ לקרוא על דבר תחית עמו, השתדל לקרוא דוקא, בשפת עמו. ממילא מובן, כי בה במדה שיש בעם כח לחיות, חיתה עמו גם שפתו. ואחרי כן, כאשר השפה שבה לתחיתה בשלמותה – ותחית השפה דבר התלוי ברצוננו הוא ונקל יותר מלהחיות את העם ולהשיבו לאדמתו, דבר שלא בכל עת תלוי ברצוננו ויכלתו של העם המשוועבד – ותשעל השפה על תחית העם, ותשלם לזו כפלים ממה שלקחה

ממנה תחלה בהקפה... אבל אצלנו נראה כמעט את ההיפך. רעיון התחיה הלאומית עשה ועושה חיל, התנועה הציונית תתגבר, ציונים יתרבו, והשפה הלאומית... למה נכחד? – יורדת והולכת. ואם לפני היו אלה הלאומים הקדמונים, בעלי, ובא לציון גואל, מוכרחים לדעת מעט עברית, להבין את, הנקודות השחורות, כי רק בעברית מצאו איזו ידיעות על דבר הגואל העתיד והגאולה העתידה, – הנה עכשיו גם זה למותר. אפשר להיות ציוני טוב, ציוני ידען, בקי בכל חכמת הציוניות, גם מסיף לאומי ודברן ציוני מצוין, מבלי לדעת אפילו אות אחת עברית. וכל מה שנחוץ לך לזה המצא מן המוכן בשפות אחרות. ולא רק שאין כל נחיצות ללמוד את השפה, אבל גם אפשר לציוני לשכוח את ידיעת בית רבו שלמד בחדר בימי ילדותו. והיה אם תלך תנועתנו הלאומית בדרכה שהלכה עד כה, ותגבר ותעשה חיל, אפשר להאמין, כי עד שנשוב לארצנו נשכח לנמרי את השפה העברית. והמניסס הראשון של משיח יהיה כתוב בשבעים לשון עם תרגום ורגוני, רק לא עברית. וממילא מובן, כי השפה האשכנזית לא תשכח או. אדרבא, היהודים בארצם עוד ישתדלו להרחיבה ולהאדירה. ומאמין אנכי, כי הקתדראות היותר טובות ללמודי לשונות העמים יהיו בהאוניברסיטה אשר בירושלים... ואלה שיחפצו ללמוד עברית יבקרו את המחלקה ללמודי לשונות המזרח, אשר שם דרך אנכי ילמדו גם מעט עברית... וכאשר התבונן הפרופסור לדברי, הודה לי ואמר, כי מעתה לא רק שלא יתנגד לאמירת, ובא לציון גואל, אלא אדרבא, ישתדל להשיבו על מכוננו, כי במקום שהדבר נוגע לתועלת השפה האשכנזית, חלילה לו לעכב את הגאולה. ועוד היו לי עוד איזה בקורים נחוצים, מלבד שעל פי הדף-ארץ נחוץ היה להתיעץ, לכל הפחות, את שני פרופסורים על דבר מהלתי, כי היהנן להיות בברלין מבלי להתיעץ את פרופסורים? אלא שקבלתי מכתב מביתו, אשר לפי מצב הענינים טוב שאמהר לביתי, כי, הסכנה הגדולה כבר עברה ונשארו כאלה, אשר, דוקא, אנכי בעצמי אוכל להתפשר אתם; ויען כי בהיותי באשכנז למדתי לדעת את ערכו של הפתגם המהוכח: בראש כל – עסק ואחרי כן תענוגים רוחניים, לכן עזבתי את חקירותי ואת בקורי ומהרתי הביתה. ועוד גם זאת, כי אקוה, אשר, הודמנות מעין זו שהביאתני עכשיו לברלין – עוד תבוא לידי שנית בענלא ובזמן קרוב, ואז אנמור את אשר החילתי הפעם.

XXVI.

מנוה עם הארץ היה, שהלך אחר אשתו.

ולא רק עסדהארץ היה – מה שלא יחשב לו לננאי מיוחד ואינו מסוכן כל-כך, שהרי אפשר להיות עסדהארץ ובור ולהיות בכל זאת מנהל או חבר נכבד בחברת מרבי השכלה עברית, להיות נבאי בכל בתר-כנסיות ובתר-מדרשות בתחום ומחוץ לתחום, ובכלל, לעמוד בראש כל קהלה עברית ומוסד עברי, ואפילו להיות ראשי-שיבה ורב, מטעם בהקהלה העברית היותר גדולה – אבל מה שרע מזה, כי היה מנוח סוחר בלתי מטסה ולא ידע את דרכי המסחר; ונכון לבי במוח, כי לא עברו ימים רבים וירד מנכסיו והורידוהו מגדולתו והוציאוהו מכל החברות ואפילו מחברת מרבי השכלה, ונקבר בתכריכים זרים... וכל אלה מפני שהלך אחר אשתו. ומבשרי, מחנתי, מעסקי אהזה זאת.

כמו נבואה נורקה מפי באמרי בסוף ספור מסעי, השלח' כך מ', חוברת ה' כי, אקוה, אשר הודמנות מעין זו שהביאתני אז לברלין עוד תבוא לידי שנית בעגלא ובזמן קריב'. וכמו שתראו, עוד לא עבר הקיץ – ואנכי היום עוד הפעם מעבר לנבול.

ניטלה הנבואה מנביאים וניתנה... לחנונים.

לבו של חנוני כמו, שעוין; כל נלנל, אפילו היותר קטן, שנפגם רק מקצתו, יקלקל את כל המכונה... ולבי הגיד לי, כי עוד לא נגמר העסק כלו, וכי ישנם עוד איזה, נלגלים פנומים שיש בכחם לקלקל את כל המכונה, ואנכי אצתי מעט בשובי, סרם התקיני אותם. אבל מה היה לי לעשות? וזונתי תחיה, אשר על שמה העברתי את כל רכושי, האיצה בי לשוב – וגשים דעתן קלות.

וכמה שדעתן קלות בעניניהן, בהלכות נשים, עוד יותר קלות הן בעניני הגברים, בהלכות משאומתן. כמדומה לך אשת חיל, קוק בשמלה, סוחר בצעיף... תשנה! אשה לעולם תשאר אשה: בסוד שרים, באסיסת מחוקקים, בלהקת נביאים, בלשכת המסחר, מחנות, בחדר התמרוקים, בחדר-המטות, בבית-הממשלות ובחדר הילדים – תמיד היא אשה ודעתה קלה. מרים ודבורה שלנו, זשן ד'ארק, מרים סמארט וכדומה של אומות-העולם – כמדומה לך מהפכות עולמות, אבל גם בשעה שיהפכו

עולמות אופן בולט. מרים—ותדבר במשה על דבר האשה הכושית אשר לקח. הנה יציאת מצרים, קריעת ים סוף, מתן תורה... עסעבד יצא ממצרים ובקע את הים, וקבל את התורה והולך לכבוש ארצות ולשנות סדרי התבל: מעשים נוראים, נפלאות, מפעלים כבירים, ומשה בן עמרם הוא המוציא והמביא את העם הנפלא הזה, הוא שיעשה את כל האותות והמופתים האלה, ומרים הנביאה יודעת ומבינה זאת... ובכל זאת... ותדבר על דבר איזו, אשה כושית; יציאת מצרים, בקיעת ים סוף, מתן תורה... ואיזו אשה כושית!—

היו נשים, נשים! אמר שקספיר, ובצדק אמר. יכולתי להביא לך דוגמאות כאלה מכל ההיסטוריא, אבל הדוגמא היותר טובה לדידי ולזכותי—זו היא ההיסטוריא שלי.

בטח עוד תזכרו, כי מהלך הרפואות שלי נפסק באמצע טרם עוד הספקתי להתייען כרבעי את הפרופיסורים המומחים על דבר מחלותי השונות, וביחוד חולשת העצבים; כי חזקה עלי עצת זונתי לשוב הביתה ולהתחיל את העסקים מחדש ונאיש יהודי, הלא תדעו, במקום שנוגע לעסק ישכח את מחלותיו היותר מסוכנות וכאבי היותר אנושיים). על פי דבריה יכלתי להאמין, כי הכל עשוי בטוב ואין לי אלא לבא הביתה ולשוב ולסתור כמקדם.

ככה דמיתי, אבל לא כך היה הדבר. בימינו עתה, דור תהפוכות, דור לא אמון בו, אין להאמין אפילו בבעל-החובות האומרים, כי שמחים הם לקבל, שלשים למאה. על פי הנסיון אנכי מניד לכם: אל תאמינו, אל תבטחו! וכל עוד אין לכם כל שטרותיכם מושבים בידכם—אל תזונו ממקומכם!

כי ישנם שלשה מיני בעלי חובות: מסתפקים במועט, מבקשים הרבה וקשים כבדול.

המסתפקים במועט הנם הראשונים לגמור כל, שמיטה. מכיון שגודע לדם, כי השטר הגיע לידי מחאה, מיד נכונים הם לגמור, אם חמשים למאה, ארבעים או גם שלשים—נמר הדבר, ועסק מחדש! הם המה אלה אשר, המזומן נחזין להם כאויר לנשימה ולא יוכלו לחכות הרבה. ועל פי הרוב הם נשכרים. כי בענינים כאלה כל המחכה ביותר—מפסיד.

המבקשים הרבה יתחילו לדרוש החוב בטלואו—שקל בעד שקל, אלא שיגמרו אה"כ בעד מחציתו, ונס אתם אפשר להתפשר.

גרועים מכולם הנם אלה, השותקים, הקשים כבדול; למראית עין המה אמנם אנשים טובים מאוד ונוחים לבריות, ומרגלא בפיהם: אין דבר, ישוב פלוני ויסחר, ובטח נתפשר עמדי, אבל השתיקה ההיא אינה יפה כלל. כי בלבם יחשוב כל אחד מהם: יגמרו פלוני ואלמוני ואנכי אשאר האחרוני ואקבל הכל בשלמות עם רבית

והוצאות וכו'. וככה ידמה כל אחד כי הוא יהיה האחרון ויעכבו את השטרות, את הפשרות ואת הגאולה.

כמו שאמרתי, על פי הרוב יפסידו, ותחת לקחת הרבה לא יקחו אפילו מעט, אלא שינרמו יסורים הרבה וענמתינפש ויעמידו מכשולים על דרכי המסחר. לו הייתי שר ושופט ובעל-דעה במדינה, כי אז יסרתי את האנשים האלה קשה, כדין מפריעי השלום ומחריבי המסחר...

והם הם, הבריות היפות האלה, השתקנים הגדולים היו גם בעוכרי. חלקות בפיהם וחרבות בלבם. כונתם היתה רק, להזיק... לשום משמר עלי, לעכב את נסיעתי, את צאתי ואת בואי... ובאופן הזה להכריח אותי לשלם שקל בעד שקל עם כל ההוצאות... אבל גם אנכי תל חכם. עוד בימים הראשונים לשובי הבנת מיד את כונתם, ומכיון שהבנתי, תומי הרגשתי עוד הפעם, חולשה ועיפות ועברתי בחשאי את הגבול לשוב ולהתרסאות בחוף-לארץ.

אפס כי לברלין לא נסעתי עתה, כי קפץ עלי רוגזו של, החרם הגדול. מאי הרים? מה ענין ברלין לחרם?

יודע אנכי, כי אפילו אם אכתוב לכם דפים שלמים על דבר החרם אשר המילו על ברלין, לא תאמינו ולא תבינו. לכן טוב לתרגם לכם תיכף את השם הזה ללשון לעז, למען תבינו... הנני מדבר על ה,בויקומי אשר נזרו הפולנים על ברלין וסחרה. ישנים דברים הרבה אשר אם נשמע אותם בלשוננו לא יהיו מובנים כלל, ומכיון שהם מתורגמים לשפה אחרת הרי הם מובנים מיד. אדמה, כי החזיון הזה מצוי לא רק אצלנו בני ישראל, אלא גם אצל שאר העמים, ביחוד אצל העמים המשוועבדים. למרות מה שאדם תיל לדבר בלשון אמו, הנה שפת, אדוניו יותר מובנת לו... מובן כי אצלנו היהודים, העם המשוועבד ביותר, החזיון הזה עוד יותר בולט. והכל יודעים, כי תחת נערה אחת, כדבעי, בשפת המדינה, מהמון דברים בעברית... ובשעה שאיש יהודי חפץ לברר את דבריו, להשעיסם, כדי שיבינו אותו היטב, הרי הוא מדבר בלשון המדינה... ולא זו בלבד, אלא שגולה מיוחדת יש ללשון האדונים ליפות את המושגים, לשים עליהם פאר. כמה וכמה דברים אשר בלשוננו הם נחשבים למגונים ובלשון האדונים יקבלו תמונה מרדבת עין. יבקש נא כל אחד ואחד בספר המלים שלו וימצאם... והוא הדין גם בחרם. כמה דיו נשפך, כמה קולמוסים נשברו על דבר החרם העברי, אשר נהיה לקללה ולמכשול לצעירי עמנו. ובעת ידברו על דבר, העקשנות העברית, על דבר הפנזיזמוס העברי מיד חנך את החרם הארור. כמה אנשים משכילים התמרמרו על עמם על דבר חרמו של שפיטווא, כמה נשים עדינות בזו את עמן ושפכו דמעות כמים בגלל חרם של אוריאל אקוסטא, ועד עתה לא יוכלו סלוח לנו את החרמות הדם. והנה בא

בני, אירלנד' והמציאו מלה חדשה: 'בויקוט', והמלה הזאת נתקבלה ומצאה חן בעיני הבריות, ואפילו בעינינו אנחנו... ובאמת בויקוט וחרם – היינו הך, אלא כי בויקוט עוד נרוע מהרס, כי החרם יבדיל בין אדם לאדם רק במילי דשמיא' ומעולם לא נזרו בני ישראל חרם על דברים שבממון; המוחרם לא עלה לתורה, לא יצטרף למנין ולמזומן, אבל לא הוחרם מכר לחם ומכוס מים. ואולם, הבויקוט' הוא דוקא על ענינים כאלה. מי שנזרו עליו, בויקוט' הרי מקסחין סרנסתו ויורד ל' לחיו, אין קונים ממנו ואין מוכרין לו ואין מפרנסין אותו; והכל מבינים זאת, והכל אומרים, כי צדקו בני אירלנד בריבם את בעלי האחוות האנגלים, כי רשות ביד החברה להוציא מחברתם את החברים שאינם מרוצים לה. כל עוד היה הדבר נודג בין היהודים לא הבינו היהודים זאת, אבל מכיון שתרנמו אותו לועזית ונתנו לו צורה אירופית, אפילו אם קשה היא מן העברית – הרי הוא מובן לכל ורצוי גם ליהודים... ובכן לא סרתי לברלין מפני הבויקוט שנגזר עליה ועל סחורתה, כי נסיעתי הפעם היתה גם מעט לענין מסחר. ידעתי, כי סוף סוף יבנה ויתכונן בית מסחרי על תלו, ואפילו, השתקנים', בראותם כי הבנתי אותם, יתחילו לדבר, ומכיון שיתחילו לדבר, מסתמא נתפטר עמדם, ויען כי בעת 'הליקוידצ'א' נמכרה סחורה הרבה 'לחנתי נתרוקנה, אמרתי לחבר את הערב עם המועיל – לעבור את הנבול, בשביל להתרחק מעט מהם', מהשתקנים, ודרך אנב גם לקנות מעט סחורה חדשה, לבוא בברית עם סוחרים חדשים ולקחת הקפות חדשות.

צריך אנכי להניד לכם, חביבי, כי אף-על-פי שבתור, לאומי' אינני מחובבי השכלת ברלין, ובמושב, אגודתי' הנני ממטיר עליה, על השכלת ברלין, אש ונפסית ותולה בה את הקולר בעד כל עונותיו, מן חטאת העגל, עד... יסוד, הפרקציא' בבזיליא, – בכל זאת הנני חובב את הסוחר האשכנזי. כי הסוחר האשכנזי יש בו הרבה מתכונת הסוחר העברי: נוח להקפה ונוח להתפטר. ומעלה יתירה בו, וזו היא תכונה אשכנזית – שייסד את מסחרו על בסיס חזק של קפיטל גדול וינהלהו על פי כללים מדעיים. תמיד ישתדל ללמוד לדעת את 'השוק' ודרישותיו, והוא מכין את סחורתו רק לפי דרישת השוק. וזו היא שעמדה לו להאשכנזי להרהיב את מסחרו בתבל יותר מעשרה פרקטטים וכתבי אמנה. לסחור את האשכנזי ממש תענוג: סחורה יתן לך כחפצך, הקפה – יותר מחפצך, ולעת מצא' לא ימצא את עומק הדין, ובנקל תתפטר עמו... וכמה שינזרו עליה קנסות וחרמות ומכס, הנה סחורתו של האשכנזי המצא לה מהלכים, ואם איראפטר יהיה להביאה ישר מברלין, הנה תבוא אלינו בדרך עקלקלות, סהור סחור, בשמות אחרים... אבל הבוא. – והסגולה הזאת היא שעמדה, לדעתי, גם להשכלת, ברלין' להחזיק מעמד אצלנו, למרות כל המכשולים שהניחו על דרכה מבית ומחוץ. גם היא נתנה לנו בהקפה לזמן ארוך מאוד והיתה

נוחה להתפשר. אם קרה אשר משכיל ליטאי, פשט את הרגלי להשכלה בת השנים – לא ירדו תומי לנכסיו למכור את מעט השכלתו בפומבי, לא הכריחו אותו להסיר את השלטי, כמו שהדבר נהג אצל הלאומיים עתה אשר בכל יום ויום ימצאו בתוכם, בנקרונים חדשים... אלא התפשרו עמו למחצה לשליש או לרביע. ההשכלה האשכנזית, כמו הסחורה האשכנזית, היתה לנו, לפי מדתנו. ועל כן, כמה שינוור עליה הלאומיים נזירות שונות – לא יצליחו להעבירה לנמרי מן השוק. לעתים, כמובן, אפשר, לסכור את הנהר, אבל רק לעתים...

ועת כזו היא עכשיו. על ברלין הטילו חרם. הלאומיים שלנו נזרו על השכלתה, והלאומיים הפולנים – על סחורתה. מובן, כי ההרס שלנו אינו נורא כל כך. עם יהודים עוד אפשר להתפשר, ובכל אופן ימצאו בתוכם אנשים אשר יביאו בחשאי סחורה, מריסה מעבר לגבול... מעט השכלה, מעט נמוסים, מעט מובר-פעם אשכנזי... לא כן נזירת הפולנים, אשר אם בעיני השכלה לא ינזרו נזירות, הנה בעיני הלאומיות הגם מחמירים קיצונים ומדקדקים כחוט השערה. ואנכי, בתור יהודי פולני, הנני, כמובן, יותר לאומי-פולני מן הפולנים עצמם ומתרחק מסחורת האשכנזים תכלית הריחוק. בסתר לבבי אמנם יש לי, נענועים חוקים אחרי סחורתם והקפותיהם – אבל ירא אנכי לנלות סוד זה ברבים; ירא אנכי את עבדי ושפחתי, כי מה יאמרו הם? ירא אנכי את בני ואת בנותי, אשר הגם פטריוטים פולניים, והעיקר ירא אנכי מאוד את הקווינות שלי, אשר בשום אופן לא יסלחו לי את משא ומתני עם אשכנזים. ואנכי אשר הנני לפעמים קשה כבדל, מדבר קשות עם מהברים ועם בעלי חובות, הנני רך כקנה לגבי הקווינות, ולא אוכל לכלכל את קפדנותן. קוראי בודאי יסלחו לי את חולשתי זו, כי מה לא יעשו בימינו בשביל קווינות? – אפשר להקניט את אשתך, אפשר לבלי שים לב למשאלות בן ביתך, אפשר להקשיח את הלב מאב ואם וקנים, אבל להקניט את הקווינות – לא ולא...

ומפני הפעמים האלה עברתי את ברלין וכל אשכנז המזרחית ונחתי מעט מעמל הדרך בקולוניה העיר. האמת אני לך. כי היה לבי נוקפי גם על קולוניה, אלא כי היה לי, יאהרצייט ביום ההוא, ואנשים כגילי אין דוחים, יאהרצייט בשום אופן. אפשר לדחות תשעה באב ויום הכפורים – רק לא יאהרצייט.

אפס כי היאהרצייט לא עלה יפה בקולוניה, כי דרשו ממני, שאביא העודה מאת שר השוטרים, כי מצד הפוליטי אין כל מריס וערעור נגד היארצייט שלי בהזרת נתין ארץ אחרת, כי חק הוא בקהלה הקדושה הזאת, אשר כל נתין ארץ אחרת אפילו אם נולד בעיר הזאת, הוא בליק ובלדי בעיני הקהלה. ואם כך הדין בנוגע ליהודים הזרים היושבים בעיר ישיבת קבע כל שכן לעובר אורח כמני.

היה אמנם את לבבי לסור לפרנקפורט ולהתאונן באוני, הרבנים שנתאספו בעת ההיא שמה על המנדג הזר והמשונה הזה, אבל שבתי נחמתי מדעתי זו, ראשונה מפני שהרבנים בעצמם אין להם רשות לחות דעה בעניני הקהלה, ופרנסים שנזרו אין הרבנים יכולים להגיד את הגזרה... ושנית מפני שהם יכולים למצא ענין שייכות וקשר בין, יארציים, וציוניות, ולא יחסצו אפילו לעיין בדבר, כמו שהדבר נהג אצלם, שכל, שאלהי שאפשר למצוא בה אפילו רמז קל לציוניות, לא יעיינו בה... ובכן עזבתי את מחשבתי זו, ונסעתי הלאה ישר לפרז, בתקותי, כי בפרז יתירו לי את היאהרציים. ותקותי זו לא נשארה מעל. ישנם אמנם גם בקהלה העברית בפרז כמה וכמה ענינים אשר בהם לא יתנו, דריסת הרגלי להיהודי הזה... אבל יאהרציים – כנסשך שבעך.

הגד מה שתגיד, חביבי, אבל מיד נכר, כי לא רחוקה פרז מארץ ישראל... ואחרי אשר סדרתי את עניני היאהרציים שלי, שמתי אל העסקים פני. אבל ראה זה פלא: היארציים עלה יפה בפרז על צד היותר טוב, והעסקים – לא. פניתי כה, והבנתי, כי לא פה המקום לסוחרים שלנו. הצרפתי אמנם, נוח לבריות ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות, אבל לדעתי, אינו מסוגל למסחר. ראשית חסאת – כי יבקש, מוומנים! והמדה המנונה ההיא בלבד ריה להבאיש את ריתו בעיני כל סוחר ארצנו. עוד בימים הראשונים לבואי הבנתי זאת ונתיאשתי מעשות עסקים עמהם, והחילתי להתבונן אל פרז העברית, פרז שלנו.

כי אם ברלין היא עיר העבר ביחוס פעולתה על התפתחות עמנו, הנה פרז היא עיר העתיד בנידון דידן. השכלת ברלין כבר עשתה את שלה, ועכשיו תתחיל אצלנו תקופת השכלת פרז. השכלת ברלין היתה השכלת פלסופים וחוקרים, השכלת בסלנים, המעבר מהבטלות העברית, מהפלפול התלמודי, לפלפולים אחרים וחקירות במה שלמעלה ולמטה, לפנים ולאחור, והשכלת פרז היא, השכלה מעשית... ויען כי אין קפיצות ודלונגים בהתפתחות איזה עם שיהיה, לכן היהודי הליטאי, הנוירי והצנוע בכל דרכיו, לא יכול לעבור בקפיצה אחת את התהום אשר הבדילה בין, נוירותי והחיים הסובבים אותו, ועל פי סדר הענינים מוכרח היה לעבור תחלה להשכלה העיונית, ומוז להשכלה הממשית. עכשיו אמנם, מכיון שכבר למדנו את החכמה ההיא – ברלין לנו למותר, ולעתיד לבוא תהיה לנו פרז ל...ים...

באמרי, לעתיד לבוא, כונתי לאותו העתיד הגדול המקווה לנו, לאותו העתיד ששייב אותנו לארץ אבותינו. פה בחוץ לארץ, בגלות המדה, עוד ישנם מפריעים הרבה בעד, ההתפתחות הפריונית, מה שאין כן שמה. במדינת היהודים, על אדמת ישראל, בעת אשר התפתחות עמנו תלך בדרכה בלי מעצור... לנו עכשיו קשה גם לתאר את הפעולה ההיא אז. כל היודע ומכיר את ערך פעולת המיפדים הראשונים

בכל מוסד, ביחוד בעניני ישוב, איך פעולתם נמשכת והולכת עד סוף כל הדורות, הוא ידע ויבין לערוך את פעולת, האדמיניסטרטורים הראשונים על התפתחות עמנו לעתיד. אפשר שתתבטל ה,אפיטרופסות, אפשר שישתנו לנמרי סדרי הקולוניות, אבל פעולת ה,אדמיניסטרטורים על התפתחות עמנו קשה יהיה לבטל, ו,הרוח הפרזי שהביאו הם לארץ ישראל לא יעבור...

מעין דוגמא לזה הנם סקירי מכס הייזש אצלנו ברוסיא. בכמה וכמה דברים האדמיניסטרטורים דמו להם... ה,אקציו' כבר עבר ובטל מן העולם, החוכרים כבר ירדו מגדולתם ונקברו בתכריכים זרים, סקיריהם השונים נתפזרו לכל רוח, - אבל פעולתם עדיין מתמדת ומתמדת.

וככה יהיה גם, במדינת היהודים: האדמיניסטרציא תתבטל, אבל רוחה יהיה קיים ופעולתה תתמשך עד עשרה דורות.

הנרעין של התפתחות עמנו לעתיד נזרע בפריז, לחו וריחו' בא לו מזבל המקום ההוא, והגן שבו נתגדל והתפתח - הוא בית ספר, לחנוך מורים עברים אשר לחברת כ"ח בפריז. בתי הספר לחנוך מורים עברים בכלל כדאים הם להתבונן בהם, אם אין מול לישראל בנוגע לבתי מדרש רבנים, עוד גרוע מזה מזלו בבתי חנוך למורים. אצל כל אומה ולשון בתי חנוך למורים כשמשם כן הם: יחנכו ויגדלו מורים לעמם, ואצלנו - אין הדבר כן. כדבר הזה נראה, בארץ הצפון' וכדבר הזה נראה גם בארצות אחרות... וככה גם בבית חנוך למורים עברים אשר לחברת כל ישראל חברים בפריז. כמדומה לנו, כי הבית הזה, החפשי לנמרי מכל שעבוד והשפעה מחוץ, יוכל להיות באמת לבית חנוך למורים עברים, אשר ישתדלו להפיץ הרוח הלאומי, השכלה עברית בארצות הקדם...

אבל באמת, יותר ממה שהבית הזה הוא בית חנוך למורים - הנהו בית חנוך, אדמיניסטרטורים' להקולוניות העבריות בארץ ישראל וארגנטינא. כי בחברת כל ישראל חברים, כמו בארץ סינים, שיטת חלוקת המדעים אינה נודגת בארץ סינים, כידוע, יש, אכסמן' כללי לכל המגדרינים מסוג אחד, והאכסמן הזה הוא הפותח שער לכל משרה במדינה. מכיון שזכה מגדרין לנמור את חק למודיו בבית מדרשו, הרי הוא מוכשר לכל משרה במדינה, וכל ידיעות מיוחדות אין דורשין ממנו. יש אשר יפקידו אותו להיות יושב ראש בלשכת המשפטים, או שר הדרכים והמסילות, או מסקד צבא מלחמה, או ממונה על בניני הצבור, בקיצור - כל יכול! כי, לפי דעת חכמי הסינים, אין דבר נשגב ממגדרין שנמר את חק למודיו בבית מדרשו. וכמנהג הזה שורר גם אצל חברת כל ישראל חברים: מכיון שנמר התלמיד את חק למודיו בבית החנוך למורים אשר לה, הרי הוא מוכשר לכל משרה, לכל מיני התמנות ופקידות: אם מורה או פקיד באחת הקולוניות בארגנטינא ובא"י או... מנהל כללי

לכל הקולוניות. אין דבר אשר נשגב ממנו. מובן, כי החברה תצליח בפקידה לא יותר מן הסינים... אבל לעמת זה תקיפה החברה בדעתה יותר מן הסינים – ומדרכה לא תזוז, ותוסיף לחנך אדמינסטרטורים בבית חנוך למורים... ומוסד סיני כזה בלב התבל, בבירת צרפת – בכל אופן כדאי להתבונן בו. לדאבון לבני אמנם לא עלה הדבר ביד, מפני שהימים ימי החופש של הקיץ. והאדמינסטרטורים העתידים נפוצו לכל רוח לנח מעמל הלמודים, לאסוף כחות חדשים בכדי לעבוד על הרי ישראל ולעשות את דברי ימי היהודים... אסם כי המנהל את הבית הגיד לי, אשר הכל תל הולך בסוב, כל המורים שנמרו את חק למודיהם בשנה הנוכחית כבר השינו משרות ממונים ומשניחים בהקולוניות באיי ובארנטינא, והוא, המנהל, יקוה, כי לא יביישו את שם, צרפת, ואת הבית אשר בו נתחנכו.

שמחתי על הבשורה הטובה הזאת והלכתי הלאה לבקר את מכירי הישנים. ראשית דבר הלכתי אל הדיר מקס נורדוי. כוכב שנפל – בכל זאת כוכב הוא. בעת אך עלה נורדוי על אופק שמי היהדות, האירו פני המזרח והכל אמרו, ברקאי. עכשיו הועם זהרו, כי התקרב יותר מדאי ל, חברת היהודים ונכנס, כמו שאומרים, לרחוב הסנדלרים. כל נער מושך בשבט סופר, כל בחור-חתן העומד להשתדך יבא עמו בכתובים ומקבל ממנו, אבטונרף, וכרשים לזכרון. ועל ידי זה נתחלל כבודו, כי היהודי יאהב להביט אל על, להסתכל במרחק ד' מאות פרסא, וכל המתקרב אליו, מיד מתחלל בעיניו... אנכי אמנם הגני מהסידוי הראשונים של נורדוי, מן העת שחשבתו עוד לנו... ועל פי זכרון קדומים זה הגני חושב לי לחובה לבקרהו מדי היותי בפריז. אבל אין לי מזל בנוגע אליו. תמיד אנכי מוצא אותו במצב של התמרמרות, והוא שופך כל חמתו עלי. לפני שנתיב, בבואי אליו בפעם הראשונה, היה בתקופת ההתמרמרות על עשיריני. הכל זוכרים את חתקופה ההיא, תקופת, בטול העושר, נורדוי היה מחוללה ומבזיליא יצאה התורה, כי קשים עשירים לישראל... עוד יותר מעניים. העשירים, היה פתגמו אז, הם הם בעוכרינו! אלמלא היו עשירים בישראל, אלו היינו כלנו קבצנים, כי אז כבר הוטב לנו. ומולי גרם לי, כי נודמנתי אצלו בעת ההיא. ובראותו אותי באדרת שער ומשקפים של זהב, חשב אותי לעשיר ודבר באוזני קשות עלי ועל משפחתי ועל יורשי... כי עכרנו את עמנו, ולא נתקרה דעתו עד שבקשתי ממנו גמילות חסד על הוצאות הדרך, כמו שספרתי לכם אז. עתה, בדעתי כבר את יחוסו להעשירים, פשטתי את אדרכתי היקרה, בכדי שלא להקניטו. ולבשתי תלבושת תלמיד-חכם עני. ומה אומר לכם, חביבי – מן הפח נפלתי אל הפחת, ופגישתו הפעם היתה עוד רעה מן הקודמת. כי האמת נתנה להאמר, העשיר, איך שתשימו אותו, תתנהגו עמו בכל זאת מנהג דרך ארץ; מה שאין כן תלמיד חכם קבצן. עמו אין מדקדקים הרבה... ואנכי לא ידעתי, כי בעת ההיא נמצא

נורדוי בתקופה של, התמרמרות א-רת, התמרמרות על תלמידי החכמים העניים הבאים ממזרח למערב ללמוד חכמה. ומכיון שנודמנתי לו בעצם התקופה היא ויהשבני, לתלמיד חכם עני, שסך עלי עוד הפעם את כל חמתו. לשוא הצטרקתי לפניו, כי הנני סוחר בנלומי מסוה, בעל, נילדא' שניה, ובאתי הנה לשם עסקו – הוא באחת, כי באשר לא הפצתי או לא יכלתי להיות סנדלר בעירי, באתי להיות דוקטור; פה; כי לא למדתי שום דבר כהלכה, וכל חפצי ומטירתי רק להונות את הפרופיסורים בכדי להשיג את, הדיפלום הנחוץ ולעשות עסקים בו, וכי הנני נונב דעת הבריות ומחלל כבוד הדיפלום, כבוד התורה וכבוד ישראל, ואין לי תקנה וזולת לשוב לעיר מולדתי וללמוד אמנות הסנדלרות, בכדי שאוכל לתפור לכל הפחות סנדלים טובים. ועוד דברים כאלה וכאלה דבר באוני. ובראותי כי לא יצלח לי לשכך כעסו, יצאתי מאת פניו בפחי נפש והלכתי אל הרחוב ששם, היכלי החכמה יק'א.

בבקורי זה היתה לי כונה של עסק. כי אמרתי בלבי: הלא לחברה זו, אוצרות קרה' ויבקשו, עסקים, ומדוע זה ינרע הלך החנוני היהודי מחלקו של הבעל-מלאכה?... ואם ייסדו קופות של עזר ותמיכה לבעלי מלאכה, מדוע זה ימנעו את חסדם מהחנונים העברים, אשר באמת הם רוב מנין ורוב בנין של עמנו? – אם לא ידאנו ל,ארץ ישראל, ידאנו לכל הפחות, לעם ישראל – ועם ישראל, בחלקו הגדול, הלא חנוני יהוא... .

אבל בהיכלה של יק'א עוד הורע מזלי יותר מאשר בביתו של נורדוי. נורדוי לכל הפחות נתן לי להכנס הביתה, ובהיכלה של, יק'א סגרו לנמרי את הדלת בעדי. כי מאז באו אליהם אשתקד, דילנשים' בהמון, נפל פחד הדילנשים עליהם, וכל מי אשר יבוא בבגדים בלתי קרועים ובתירגלים בלתי מסולאים ולא יבקש מראש נדבה של פרוטות – הרי הוא בחוקת, דילינטי' בעיניהם, ואין מקבלים אותו, ואין נכנסים עמו בדברים כלל. על כל מענותי ודברי השיב לי השוער – ונראה כי התשובה היא כבר מרגלא בסומיה – שאין הענין הזה שייך לחברת יק'א, כי זה ענין מיוחד של הברון הנדיב, ואשר לזאת, צו האדונים' לסנות אליו, אל הברון...

ואני בסתר לבבי אמנם שמחתי על התשובה הזאת. כי הברון הלא סוחר הוא, זכמו שספרו לנו עוברים ושבים, היו, ואולי יישן גם עוד עתה, במושבותיו חנויות שונות של כל מיני מסוה, ובודאי יודע הוא טיבו של, העסק הזה... ואפשר שימנה אותי מנהל לכל החנויות האלה... התקוה ההיא שעשעה את נפשי מאד, כי אע"פ שהנני תל מוצלח בעסקי ויודע את מלאכתי בדבר הפשרנות עם הפכירקנים אחת לשלש שנים, בכל זאת, לפי דברת רבים, טוב גם מזה להיות, מנהל' בהקולוניות של הברון...

ולחכנס אל הברון ולראות פניו – אין הדבר קשה כל כך. די היה לי להודיע,

כי יש לי הצעות בדבר תקונים שונים בהקולוניות – ומיד נקראתי לבוא. הברון קבלני בסבר פנים יפות וישמע את הצעתי, ותשובתו היתה, כי משרת מנהל בחנויות של הקולוניות לא יוכל לתת לי, מפני שלא נמנתי חק הלמודים בבית חנוך למורים של חבי'ה. אבל, בהפצו לעזור לי, נכון הוא לקחת את עסקי תחת חסותו, רק באופן שיהיה תחת השנחתו. הוא ימנה עליו אדמיניסטרציה של דירקטורים ומנהלים ומשנים ועוזרים להם, אשר ינהלו את העסק כדבעי, ואנכי אהיה רק כשכיר יום. אנכי השתדלתי להוכיח לו, כי כל אלה למותר, כי זוגתי תחיה היא מנהלת טובה, וגם אנכי תל מבין את עסקי, ובני כלם גמ'כן יודעים את חנותי... אבל דברי לא הועילו. הוא באחת, כי רק אדמיניסטרציה תוכל להושיע ועל יהודי פשוט, ומה גם יהודי רוססי, לא יוכל להשען, ובדבר ההוצאות היתרות שתעלה האדמיניסטרציה, הנה אמנם מענה נכונה היא, אבל גם לזה יש עצה: הוא ימסור את ההנהגה ליק'א, ויק'א מצדה תמנה את המשגיחים והמנהלים; המנהל הראשי ידור בעיר הגדולה, ומשם ינהל את חנותי על ידי פקידיו המקומיים וישתדל לקמץ בהוצאות...

ויען כי לא הבינתי בקצר דעתי, איככה זה יוכל מנהל היושב במרחק חמש מאות פרסא לנהל את חנותי, ואיככה זה יקמץ בהוצאות על ידי פקידיו ועוזריו, לא יכלתי להסכים לעצתו, ובקשתי ממנו זמן לישוב הדעת.

ובקשתי זו נתנה לי. אבל עם מי אתישב בדבר? ובחשבי כה וכה, נזכרתי שקראתי במכתבי העתים, כי דרייפוס נהיה לציוני, גם כתב מאמרים על דבר הציוניות, ובכן – הלא אין טוב לי ממנו! הוא בעל נסיון וכבר היו לו עסקים עם אדמיניסטרציות שונות, ובודאי יוכל לתת לי עצה טובה.

כן, אתיעץ עם דרייפוס. אבל איהו? – איה דרייפוס זה, מרעיש עולמות? ואולי לא היה ולא נברא אלא כאיוב בשעתו, רק משל היה אשר המציאו העתונים בשביל פרנסה ועסק... המחשבות האלה עלו על לבבי עת החילותי לבקש את דרייפוס בפרו. אם תאמינו או לא תאמינו – שלשה ימים ושלשה לילות בקשתיהו בפרו ולא מצאתיהו, ורק ביום הרביעי לפנות ערב, אחרי אשר כמעט נתיאשתי ממנו מצאתיו באחד הרחובות הרחוקים. ואנכי בתמימותי האמנתי, כי גם תינוק בן שנה בפרו יודע את דרייפוס, והענלון הראשון אשר אשב במרכבתו יובילני ישר אל ביתו. Sic transit gloria mundi אמרתי בלבי. אין, נצחיות תהת השמש.

ודרייפוס שכח מאד על בואי; לפי דבריו, הנהו פה בודד הרבה יותר מאשר ב,אי השדים. שמה אמנם לא נתנו לאיש לבא אליו, אבל ברוח היה קשור ומחובר עם כל התבל. בלבו ידע כי אלו נתנה רשות לבקרו, לחקרו, היו באים ביום אחד אלף סופרים מארבע כנפות הארץ לבקרו ולדרשו. ופה, בתוך פרו, בבירת התבל, אין דורש ואין מבקש. ולדעתו, היהדות אישמה בזה. רק יהדותו גרמה, כי נשכח במהרה, לולא הייתי יהודי –

אמר באנחה השוברת חצי גופו של אדם—כי עתה לא נשכחתי במשך עת קצרה כזו.

—ומה אפשר לעשות — שאלתי אנכי — במה אפשר להועיל?

— במה? רק הציוניות תוכל להושיע לי, למסורס כמוני. יהודי פשוט, סתם יהודי, אשר אין איש יודע אותו, יכול להושיע לעצמו באופן אחר. רוח והצלה יעמוד לו ולזרעו אחריו ממקום אחר... אבל מה יעשה יהודי כמוני, אשר עד עשרת דורות נרשם שמו לזכרון, ועשרה מעינות מים לא ישמפו את מולדתו ומשפחתו... ליהודים כמוני, רק הציוניות, ודוקא הציוניות המדינית, תוכל להושיע. אפס כי הציוניות הזאת היא לא עבודת האדמה, לא בנקים, לא מסלות ברזל וקונצסיות אחדות, ובדאי לא קולטורא, אלא רק — ציוניות של מלחמה, ציוניות של אנשי צבא, הצבא הוא הכל. זה נאמר בעם היושב בארצו, ועם מסורר ומפורר — על אחת כמה וכמה. מרם כל עלינו לברא לנו, צבא, וא... .

— הנה נמצאו כאלה — הוסיף דרייפוס לאמור — שהציעו ליסד אוניברסיטה עברית בירושלים. טפשות, בטלנות. בית-ספר נבנה טוב בשעה שצבא ערוך ומוזין יעמוד לימינו, אבל אוניברסיטה בלא צבא — מה היא? במקום קולוניסטים עלינו להושיב אנשי צבא, מעין, קזקים עברים. ובמקום אוניברסיטה עלינו ליסד אקדמיה לידעת תבסיס מלחמה. לכל הפחות לגיון אחד מוזין מכף רגלו ועד קרקדו ומלומד כהוגן על פי מערכת הצרפתים — אז כל נוכל...

בינתיים נכנסה החדרה מרת דרייפוס, ונס על פניה הכרתי עצב ועיפות...

ודרייפוס הציבני לפניה באמרו: אורח ציוני מארץ הצפון.

— כמדומה לי — אמרתי — נתכבדתי להתיצב לפני גברתי לפני שנתים, אז

בעת... „הענין“.

— כן, כן — זכרה גם היא באנחה — מים רבים אולו מני אז.

— אבל — אמרתי אנכי — המצב בכלל, אדמה, הוטב הרבה מני אז.

— יש פנים לכאן ולכאן. בודאי, אין נבול לטובה, ותמיד אפשר שידיה טוב יותר. בכלל אמנם אין מה להתאונן וזולת על השעמום ועל... הדירות. קשה גם לתאר לך את יסורי הדירות פה. קשה לנו למצוא דירה טובה.

— והאם מעטים הם בתי היהודים פה? — שאלתי.

— דא עקא! — ענתה היא — כי בבתי יהודים בעד כל הון לא ישכירו לנו מעון.

ומהם למדו כל הגוים, ומוכרחים אנהנו, כמו בארצכם, לשכור דירה על שם גוי. ואנכי זה כמה יעצתי לאלפרד להעתיק את משכננו לארץ-ישראל. אומרים כי בירושלים אפשר להשיג דירות טובות ובוול. ואדמיניסטרטור אחד של הקולוניות העבריות שמה הלל מאוד את ההיג בארץ-ישראל. אפס כי אלפרד ימאן לעתידה ויחכה עד כי יתסדרו שמה בתי ספר להניכי הצבא — הלא תדע, כי ילדים לנו — ואקדמיה לידעת

תכסיס מלחמה. אנכי יעצתי לאלסרד, שיקבל לעת עתה עליו משרת משנית ומנהל בהקולוניות העבריות שמה. אומרים, כי כל ידיעות מיוחדות אינן נצרכות לזה ואם, איזה מורה יכול להיות מנהל שם, קפיטן של השמאב הראשי—על אחת כמה וכמה, סה בסריו קשה לנו כל-כך למצא דירה טובה: גם אין להשיג סח שפחה טובה, אפילו בדמים מרובים. קשים החיים סה. מה שאין כן, "שמה"... אומרים, שנבנו שם בשביל המנהלים דירות מרווחות עם כל המבשרין, ועוזרות ומשרתות — כל הקולוניא: אבל אלסרד, כידוע לכל, עקשן גדול הוא ועומד בדעתו, שכל עוד לא ינהינו שמה את סדריו, "סדרי הצבא", לא יוכל לקבל עליו את המשרה ההיא... והוא נכון ובמות, כי תקותו תבוא בזמן קרוב. ומה דעתך אתה, אדוני? הן לכם הציונים, בארצכם בודאי ידוע הכל, כל מה שנעשה ונשמע בהקולוניות?

תסצתי להגיד למרת דרייפוס, כי, אנחנו הציונים לא נדע מאומה, כי, אצלנו הציונים לא ישימו לב לכל הנעשה, "עכשיו" בארץ-ישראל, כי מרורים אנחנו ועסוקים בענינים יותר גדולים. ומה הן, "איוו קולוניות" המתגוררות שמה בקרן זוית בארץ ישראל?... אבל, "דרייפוס" הפסיק את דברי בהפצו לברר לי בעצמו את דעתו על דבר הנהגת הקולוניות.

תסצית דבריו היתה: כי סבת אי הצלחת הקולוניציא שלנו עד עתה היא חסרון משמעת ו, "דיסציפלינא", כי במקום ששוררת משמעת ודיסציפלינא טובה — שמה הכל מאושר וצולה, ובמקום שאין דיסציפלינא כדבעי — שמה אין כל הקולוניסטים מתאוננים — הוסיף ברנו — מה זו התאוננות? מי נתן להם רשות להתאונן? האם רשאים הם להתאונן? הקולוניות, לכל הפחות בראשיתן, צריכות היו להיות מעין כפרי אנשיר צבא. הנשמע כזאת? — קרא בהתלהבות — קולוניות שלמות נזקקות לשמירה של ערביים! הקולוניסטים צריכים להיות מזוינים מכף רגלם ועד קדקדם ולהפיל אימה ופחד על כל סביבותיהם... שגיאת ההנהגה היתה איפא בזה, כי במקום שנחוצה היה אנשי צבא קשים כברזל — העמידו מנהלים אזרחים... ולו תחת, "מורים" היו ממנים שרי צבא, היה הכל עולה יפה.

מסילא מובן, כי אחרי שמעי את דעתו על דבר דיסציפלינא ואדמינסטריציא קשה כברזל, — לא נסיתי עוד להתייעץ עמו על דבר אדמינסטריציא בחנותי. יראתי כי ייעץ גם לי להעמיד איש צבא בחנותי, ואנכי, אידה ולא אבוש, פחדן הנני, ירא אנכי קנה-חרובה ומתרחק ממנו כמטחוי קשת... אפס כי דבריו על הנהגת הקולוניות בכלל נכנסו לאוזני. מי יודע, חשבתי בלבי, אולי באמת כל התקלה באה רק מחסרון משמעת ודיסציפלינא... אולי באמת, "הארץ טובה ורחבה, רק סדרים אין בה" משמעת — אין בה. מי יודע?...
=====

XXVII.

מעט פלוסופיא של היסטוריא .

כאשר יהם לאדם כספו, יאמר בירנה, יתחיל להתפלסף, וכאשר יתמו לעם כחותיו נסדכן יתחיל להתפלסף. העמים הבריאים והחזקים, העושים בעצמם את ההיסטוריא שלהם ושל אחרים, לא יתפלספו הרבה ויעשו כל מה שיכולים לעשות וכל מה שהפצים לעשות מבלי חקור ודרוש הרבה, אם מתאימים מעשיהם לסדר השתלשלות ההיסטוריא או לא. יודעים המה כי, את המנצח בל ישפטו, וכודא יהיה צדיק מכל צדי צדדים... אלא, כי בשעה שלבם טוב עליהם, אחרי שכבר עכלו הישב את השלל ויחפצו לצאת ידי כל החובות, לטהר את היותר טמא בעיני הבריות ולהצדיק איו גולה והסנת גבול היוצאות מנדר כל נימוס – יש אשר יסחבו גם את ההיסטוריא בתלתליה להעיד על מעשיהם כי טובים היו, לאמר: על פי השתלשלות הענינים מוכרחים היינו לצעד זה, מוכרחים היינו לנשל את עם פלוני מנחלתו, אחרי כי עוד אבות זקנינו כבר חלמו על-אודות זה, והשאירו לנו בצוואה. מוכרחים היינו לשלול מאת עם פלוני את זכותיו, יען כי מאז ומקדם כבר נצטוינו על זאת... וכדומה אמתלאות והצטרקות הבאות אחרי המעשה. ותמיד תתפר ההיסטוריא לפי מדת המעשים, ועל פי הרוב יבואו, בנדי ההיסטוריא לכסות את ערות הזמן, כמו שאמר לי חייט אחד ממכירי, פילוסוף ועמקן בדבריהמים. אבל מעודם לא נמלכו אומות-העולם בהיסטוריא לפני המעשים. ורק עם קטן ודל, המרניש את אפיסת כחותיו, יאהב להתפלסף תמיד קודם המעשה, יבין את חיו אך ורק כלפי ההיסטוריא ויצדיק את עצלותו או רפיון כחו בפילוסופיא של היסטוריא. לאמור: אנכי בודאי הייתי עושה כך וכך, אלא כי ממבט היסטורי אין הדבר כדאי... ואנכי, חביבי – אודה ולא אבוש – אינני אוהב את ההיסטוריא. ראשונה, מפני שעל הרוב לא, ליו הצדיקים שבדור יעשוה... ליו הצדיקים אמנם ידמו, כי הם גורמים גדולים בחיי העם, אבל הדבר איננו כן. סנחריב אחד יבוא ויבלבל את העולם כלו, ועשר פעמים ליו צדיקים לא יוכלו אחרי כן להשיבו אל מכונו וסדריו הקודמים. ואם יש אשר אישרהו יפעל מעט, הנה גם זאת רק מפני שהתחבר אל, תקיפם והרבה לותר משלו בכדי שיותרו הם משלהם מעט... וגם זאת תחשב להצלחה

וצעד קרימה... יודעים אנחנו, כי תשעים ותשעה חלקים מן ההיסטוריא נעשו בידי נסות. התורה האחת שמבצבצת באמת מכל עמוד ועמוד של דברי הימים היא, כי סוף סוף, כל דאלים נבר, ואידך, כלומר, כל יתר הענינים הנאמרים שמה, רק פירושא הוא להאמת הברורה והפשוטה הזו. ומפני שאנחנו בכל אופן מעולם לא היינו, וכנראה, גם לא נהיה עם, אלים, הנה אין לנו כל תועלת באותה הפילוסופיא. ומעודי לא הבנתי מה נוכל אנחנו במצבנו הנוכחי ללמוד מתוך דברי ימי העמים, אם אנחנו נמצאים תדיר במצב, כל אוכליו לא יאשמו, והם במצב, דאלים נבר, והמסקנא האחרונה של דברי הימים שלנו שונה לנמרי משלהם... ומפני הטעם הזה התרחקתי תמיד מהלמודים האלה. נכון אנכי ללמוד, אם הנזרו עלי, לדעת בעל-פה את המכתבים-החוזרים של מורשי הגלילות, את תורתו של ברדישיבסקי, ואפילו את המאמרים הראשיים של, מוליניו, רק לא את דברי ימי העמים.

ומכיון שהתחלתי להתודות לסניך, הכיבי הקורא, צריך אנכי להתודות גם על חטא יותר נורא, כי גם ל, חכמת החשבון, מה שקוראים בלעז, מתימטיקא, איני מרגיש חבה יתרה. כי גם היא, לדעתי, כל עיקרה לא נבראה אלא בשביל התקופים והחזקים, כי תביא בחשבון את כחותיהם הרבים. אומרים: כל עני הוא בעל-חשבון, שקר הדבר, העני אינו בעל-חשבון כלל, העני יחיד בלא חשבון ועל כל צעד יוותר משלו... אבל העשיר – הוא בודאי בעל-חשבון. הוא יודע לחשוב חשבון כל פרוטה ושברי פרוטה ולצרפן לסכום גדול, הוא יכבד את חבריו רק על פי רוב עשרם ותקיפותם, הוא ישדך את בניו ובנותיו רק על פי חשבון, בקיצור, כל צעדיו מדודים וספורים ומדויקים לפי החשבון. ברור הדבר, כי חכמת החשבון המציאו העשירים והתקיפים, ולא העניים והחלשים, שאין להם מה לחשב כלל. בכל אופן אין להביא ממנה ראיה לתחית עמנו, עם עני ודל. על פי חשבון – אין כל תקוה לתחייתנו. על פי חשבון נצרכים מיללירים בכדי לקנות את ארץ-ישראל ולהושיב עליה את עם ישראל, ואנחנו עם עני ודל; על פי החשבון אין לשער כמה תבקש תונרמה בעד הארץ... בקיצור – על פי החשבון הננו אפס, מה אנו ומה כחננו. אבל עדיין לא נברא הבעל-חשבון שיוכל לחשב את כח העם החפץ לחיות. כל חשבונות הכחות יחשבו רק במדת הסום, כלומר מכונה של כמה וכמה כחות הסום, אבל את כח האדם, ומה גם את כחו של עם שלם, מי יכול לכוון ולדייק:

הנך עניה – והנך עשירה,

הנך חלושה – והנך גבורה,

כנסת ישראל –

על פי החשבון, החיים רק להעשירים ואין כל חשבון לעניים לחיות. ובכל זאת הלא נראה, כי גם העניים יחיו, ויש איזר גם יתחבמו להתעשר, והעשירים על הרוב

ירדו מנכסיהם וגדולתם. אין זאת כי לאו בחשבון תליא מילתא, אלא בהרנשה ובהחיים. תהלה לאל, עדיין ישנה, מעט הרנשה בעולם, עדיין ישנם לבות מרגישים אשר לא יחשבו חשבונות הרבה – ויחיו. ועל פי שיטה זו, מבטל אנכי כעפרא דארעא את כל החשבונות ואומר: תיפח רוחם של מחשבי קצין! אין לחשב את הקץ, כי אם להרנישו...

ובכן אין לי לכאורה כל עסק עם מחשבי חשבונות – הם בדידהו, בחשבונותיהם, ואני בדידי, בהרנשותי, ובוראי טוב לי מהם עשרת מונים. אלא שחמרון אחד יש בי, את חמאי אנכי מזכיר, כי אוהב אנכי את חברת הצעירים, והם שנרמו לי הרבה ענמת-נפש ולמרות רצוני בלבד את מוחי בחשבונותיהם. גם זו רעה חולי ורבה היא על בני אדם בכלל, ועוד יותר על בני אדם בעלי הרנשה, כי כל מה שמזיקנים משתוקקים הם יותר להתחבר אל בני העלומים. והם, בני העלומים עכשיו, הנם דוקא פלוסופים ובעלי חשבונות משונים. ילמדו בחשבון וינמרו את חק למודיהם בחשבון, לא ישאו נשים ולא יולידו בנים ובנות בחשבון, יתפלספו בחשבון ולא יאמינו בתחית עמנו גם כן בחשבון. אנכי הוקן מדבר להם על דבר הרנשות, על דבר הלב, על דבר הכח החיוני של העם, על דבר התקות והיעודים – והמה הנם קרים ככפור, וינתחו את כל דבורי ואת תקוותי, כאלו ינתחו צפרדע, נתחים נתחים קטנים, דק מן הדק, ויניחום תחת זנבית מגדלת, וימצאו כי הכל הבל... ומה אומר לכם, חביבי, מאז הכרתי אותם קפצה עלי הוקנה עוד יותר. מרגיש אנכי, כי בכל יום ויום הנני מוקין והולך בחברתם, וכבר הובישו את מוחי ולשדי בפילוסופותם וחשבונותיהם. בנורג שבעולם, הוקנה משתוקקת להתחבר אל העלומים בכדי לקלוט מהם מעט חיים ולהחליף כח, ואצלנו, להפך, גם את מעט החיים ואומץ הלב שהיו לך מקודם תאבד על ידם. מלא כחות ותקוה באתי בחברתם, ויבש כלולב היבש שבתי מהם. ואתה, חביבי, קח מוסר, ואם חפץ חיים אתה, כלך לך אל הוקנים שבדור; ת'ל המה נשתמרו עדיין אצלנו מלאי כח ולח, נבורי ישראל – נבורי הרוח, מאמינים בכחותיהם הם ומאמינים בכח העם כלו. בחברתם, ודוקא בחברתם תשכח את השיבה אשר בראשך וזקנך את השעול אשר בנרונך, את האסתמא אשר בלבך, את הפודנדא אשר ברנליך, תשכח את כל החשבונות, ומה שנכבד ביותר, את הגרוע שבכל החשבונות, את חשבון שנותיך, ותשיר בקול רם את שירת התקוה ותצא במחול. הקוק' לכבוד הציוניות. כבוד והוד להוקנים שבחברת הציוניים! אם בני הנעורים יאמינו בתחית עמם, – אי זו רבוהא כלל, כך צריך להיות, אבל זוהי רבוהא, כי הוקנים שבדור יקוו לחיים, ואשרי לזקנותם שלא ביישה את ילדותם. בימי נעוריהם האמינו במשיח וקוו לנאולה, ועכשיו יאמינו נסִיבן, אם כי באופן אחר מעט, אבל יאמינו ויקוו. ובני הנעורים – לא האמינו ולא יאמינו ולא יקוו, תמיד יבוא איזה חשבון של פלוסופיא או פלוסופיא

של חשבון – ויבלבל את מוחם ויגרש מלכם כל תקוה. שמא תחשבו, כי נחויץ להם איזה ענק, איזה קנט' או, ניששה', בכדי להפרידם מעולם הציוניות? – טעות היא בידכם. אפילו חקן כל שהוא ופילוסוף קל שבקלים יכול להפרידם מעולמם הישראלי ביותר אם נאמרו הדברים בלשון זרה ולא בעברית. כל מה שנכתב על דבר הציוניות בלשון זרים, לשוב או לרע, בעד או כנגד, יש לו בעיניהם חשיבות יתרה. המאמר היותר חשוב בעברית כלא הוא בעיניהם לעומת איזה מאמר ריק הכתוב לועזית.

על אודות הדבר הזה היו תמיד וכוחים ומריבות בינינו, כי לדעתי אנכי, על דבר תהיה עמנו אפשר וצריך לכתוב רק עברית. הטשיכים, האישלכים והיונים כתבו מה שכתבו על דבר תחית אומתם רק בכתבם ולשונם הם. ואנחנו חולמים בהקיץ ומדברים מתוך השינה דוקא בלשון זרים, בכדי שיישמעו הגוים. מה משרת מאמרים כאלה הכתובים בלשונות העמים? אם לעורר את רחמי הגוים עלינו או להתנכח עמם. והוכוחים – מי מאתנו לא ידע, כי לא יועילו, ומיום נברא האדם בעולם עו לא נצח מתוכה אחד. והתעוררות רחמנות עוד נרועה מזה, כי במדת הרחמנות אפילו היותר פהודה, ישנה יותר משמינית שבשמינית נאווה מצד המרחם וחלק גדול, מאד גדול, של בוו לצד המרוחם. רחמנות מדה טובה היא בשעה שהיא טבעית ולא מלאכותית. ולפיכך ישמרנו ה' מוכוחים ועוד יותר מרחמנות. במשך מאות ואלפי שנים, כמדומה לי, כבר יכולנו ללמוד את התורה הפשוטה הזאת, כי אם נסמוך עצמנו על 'רחמנות', על הסד לאומים... עוד אלף שנים יעברו ואפילו יתד אחת לא נתקע בארץ אבותינו. רחמנות, חביב, היא מושג דק מן הדק וכל אחד יבין אותו לפי רוחו, לפי טעמו ולפי... צרכיו. יש שמכים ונוטלים את הנפש נסכין משום רחמנות. ובכלל מה לא יעשה האדם לחברו משום רחמנות? – גם הגוים יש להם, בנדין דידן, מושגים שונים על דבר רחמנות. וחלק גדול ממה שעשו לנו, הלא לא עשו אלא משום רחמנות. רחמו על נפשותינו ויכדו אינקוויזיציא וגזרו נזרות ועשו סייגים, בכדי להרחיק אותנו, עם כרד עון, מן הכעור ומן החטא... ועוד ועוד ענינים כאלה, הכל משום רחמנות. כבר הגיעה העת לדעת ולהבין, אם נוכל להושיע לעצמנו, אם נוכל להשיב לנו את ארץ אבותינו ולקנותה בכסף או בשטר או – הקנין היותר מקובל – במשיכה, הרי טוב. ואם לא – ברחמנות לא נשיג מאומה. ולזאת מוצא אנכי, כי כל הספרות הלועזית באורגנים נכרים, כל אותו השאון ב,מחנה זרים', לא רק למותר הוא. כי אם גם למחסור. ואנחנו – את כל אשר לנו, את כל כחות נפשנו, את כל ודאיותינו וספקותינו, את כל דאנותינו ותקוותינו, את כל שמתנו ותונתנו, את דברי שלומנו וריבותינו. את הרגשותינו היותר דקות, אשר פרס הובררו גם לנו בעצמנו, – את הכל נוציא החוצה, לעיני אוהבים ואויבים... כי, למה נבחר, ושיטה זו של הרמת קול רעש גדול במחנה זרים, שיטה שלמה היא בציוניות

ישמעו הנוים ויחדו, ישמעו וירחמו, ישמעו ויתפלאו, ישמעו וישתאו ויאמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, היודע לאסוף אספות ולהרבות שאון. וממש אין ציוני נוקף אצבעו בחשאי, בלא רעש: מגלות עפות, וצירקולרים נשלחים, ומודעות נדפסות, ומדברים נבונה נבונה – והכל בשפת זרים. לא עדת לבאים ינהמו על השלל, לא המית ים לנליו עת ישאו דכים, אף לא שפעת עמים רבים עת יצאו למלחמה – אך תריסר יהודים באנודות של המישה מנינים ירכו שאון על דבר פרקציות ופירציות – ותנעש ותנעש הארץ!

חברי מחברת הצעירים ימצאו, כי כך צריך להיות, כי כך נאה וכך יאה, ואנכי, בכל חפצי, להתבחר עמהם, לא יכולתי להסכים לזה. היהודי הישן של, עם לבדד ישכון, נשאר בקרבי, והיהודי הישן הזה כלכל כל יוכל את, החדשות המרעישות האלה, לדעת, כל עבודתנו בעיקרה צריכה להיות פנימה, בינינו לבין עצמנו, בחשאי, ואם יחפצו הנוים ללמוד לדעת את תנועתנו, כמו שבאים ולומדים תנועות עמים שונים הנופלים ממנו בחכמה ובמנין – יבואו וילמדו. אין אנחנו מסתירים את מעשינו, אין אנחנו מאפילים עליהם, אבל – אין אנחנו צריכים להיות בחוץ, ברחוב, בכונה מיוחדת למשוך עלינו את עיני העוברים והשבים.

אפס, כמו שאמרת, חברי מבית המדרש החדש לא כן ידמו, וכל עבודה שאינה באה מחוץ לתהום ואינה ידועה שם – לאו שמה עבודה. ואפילו המאמר היותר טוב, היותר עמוק והיותר יפה, אם הוא כתוב עברית, לא יעורר את הלבבות והמוחות, כמו מאמר כל שהוא כתוב לועזית, ומה גם באורן נכרי.

בעת האחרונה הטיל סער גדול בחברת הצעירים מאמר כתוב בירחון אחד בשפת המדינה. מתחלה דמו רבים, כי נכתב בידי גוי, וזה בלבד די היה לרומם את ערכו, אחרי כן אמנם, כאשר נודע בין החיים, כי מחברו יהודי, ירד מעט מגדולתו, אבל כבוד הירחון הנכרי, שבו נדפס, עדיין חופף עליו. מאמר בה, רוסקאיע באנאטסמטוא (שם הירחון), אפילו שנכתב בידי עברי, אין עוברין עליו בשתיקה. ובכן גדול הרעש בחברת הצעירים והצעירות מבני חברתי. היו ביניהם שהשבו, כי בזה בא הקץ להציוניות – וקצצו בנשיות... והיו כאלה, אשר למראית עין התחזקו והתנהמו, כי עוד לא אבדה כל תקותנו, כי עוד צריך לעיין בדבר. אך שהוא, והמאמר היה למלה בפי כל, ושרם עוד ררכו הנלי על הדר אספתנו, חקיפו אותי מכל צד בשאלותיהם לאמור: האם קראת? ומה יהיה עכשיו? – עיינתי בספר, ועוד הפעם עיינתי, ומה אומר ומה אדבר לך, חביבי הקורא, כמעט שלא הבנתי מה הוא שח. מעין תערובת של פליסופיא והיסטוריא וחכמת החשבון ועוד הרבה חכמות, אשר כל אחת בפני עצמה דיה לבלבל את מוחי ולערבב את רעיונותי. מתחלה נשתוממתי על המחזה, והציטטים הרבים הפליאונים והבהילונים, כי, למה אכחד ממך, חביבי,

ותמיד ירא אנכי את הציטטים וההוכחות הרבות, ביחוד את הציטטים. למראה ציטטים רבים נדמה לי תמיד כמו מהנה של ליסטים מזוינים עומדים עלי בחרבותיהם וקדרומיהם, מוכנים להשמיד ולכלות כל הרהור קל של ספק-ספיקא. ומי צדיק בין הקוראים, אשר לא יעלה במהשבתו הרהורים כאלה? – יודע אנכי אמנם, כי באמת השדים האלה בדמות ציטטים אינם נוראים כל כך כמו שיתארו אותם, ועל הרוב, כאשר תעיין בהם היטב, יוכיחו דוקא את ההיפך ממה שהפצו להוכיח בהם... אבל, כמו שאמרתי, פחדן אני מנעורי, וכל שאון, הן בחיים והן בספרות, הוא לא לפי רוחי. אפס, מה לא יעשה, בעל-עברה זקן, כמוני בכדי להתקיים בחברת צעירים? נחוץ היה לבלוע גם את התבשיל הזה, ותהי זאת נחמתי, כי, כנראה, בשול תהיה אומתנו איננו כל כך פשוט כמו שידמו, בריות ידועות, עד כי נחוץ היה לזיין את אריסטו ואת אפלטון וכל חברתם בכדי להוכיח זאת...

תמצית טענותיו של בעל המאמר היא כי על פי ההגיון ועל פי ההיסטוריא תחית עמנו בארץ אבותינו לא תוכל לצאת לפעולה על פי ההגיון, – כי עם ישראל בעת צר לו יפנה לא לצד היותר מתנגד, רק לצד הפחות מתנגד. ועל פי ההיסטוריא – באמת לא היו כלל ימים רעים לישראל ואין לו כל נחיצות לפנות לצדדים, אלא ילך בדרך שהלך עד עתה...

הצד היותר מתנגד והצד הפחות מתנגד – רואה אני כך, חביבי, כי לא תבין היטב את המושגים האלה, ומה אעשה לך, ומתוך כל המלונים הרבים השכיחים כעת אצלנו, מלונים קטנים וגדולים, מלונים של כים ושל שלחן ושל ארון, לא יכולתי להמציא לזה תרגום יותר מדויק. אקוה אמנם כי תבין, אישר כונתו היתה לאמור: כי בעת צר לו יבחר עמנו ללכת בדרך היותר קלה ולא בדרך היותר קשה... הדרך לארץ אבותינו היא רחוקה, קשה ומסוכנה, הרבה מכשולים על כל צעד, ובכדי להמלט מן המצר יש לעמנו עוד דרך אחת הקרובה אלינו בארצות נלותנו... ועם ישראל לא ילך בדרך רחוקה וקשה בעת שיש לפניו דרך קרובה... איזו דרך רחוקה ואיזו קרובה – בטח יבינו הקוראים. וככה, חביבי, כותבים היסטוריא אצלנו: כמדומה לי, כי כל מי שיש לו אפילו הבנה קלה בדברי ימינו הוא יודע ומבין, כי תמיד בעת צר לו פנה עמנו לא לצד הפחות מתנגד אלא דוקא לצד היותר מתנגד, וכל היסטוריא שלנו ממצרים ועד הנה, פשוטה כמשמעה, אינה אלא פירוש ובאור למשנה זו של הליכה לצד היותר מתנגד... לו בחר עמנו תמיד את הדרך היותר קרובה וקלה, כי אז לא כתב המחבר את מאמרו עתה ולא היה כל צורך להתוכח עמו... ולא רק בעמנו, אלא גם אצל עמים אחרים מוצאים אנחנו את הסגולה ההיא, הטובים והמתוקנים שבכל העמים ילכו לצד היותר מתנגד, כי מה הוא באמת כל חדוש, כל תקון, כל שינוי באמונות ודעות והיי החברה – אם לא הליכה

לצד היותר מתנגד? הצד הפחות מתנגד – הלא זו היא הדרך הסלולה, האי, שפולאי אשר בה יורדות כל הנשמות הקטנות... ומכיון שרק יצא אדם במדה ידועה מנדר „הבינוניות“ המורנלת, הרי הוא בה במדה מספס ועולה דוקא לצד היותר מתנגד... אלא, כי בכל עם ועם רק הגדולים שבהם, הטובים והמתוקנים, הקשים והעזים ילכו לצד זה, ואצלנו – סגולה זו נתנה לעמנו. עם קשה עורף, כי, במתכוין או שלא במתכוין, כל העם, בתור עם, ילך דוקא לצד היותר מתנגד. הנה העברתי קו תחת המלות „בתור עם“, כי בתור אנשים פרטים בודאי נמצא בינינו, כמו בין יתר העמים קטני נפש ושפלי רוח המבקשים להם את הדרך הפחות מתנגד, אבל בתור עם ילך עמנו אך ורק לצד היותר מתנגד. וזה הוא, לדעתי, הסוד של „אתה בחרתנו“...

הוכחתו השניה של המחבר היא, כי הציוניות מיותרת לגמרי, אחרי כי באמת אין לו לעמנו כל נחיצות לבקש ולמצוא לו מפלט ממצבו עכשיו, יען כי מצב, בכלל טוב הוא מאד, ואין בורחין מפני הטובה. כל אותן „הקינות“ על מצבו המר והשפל של ישראל בעמים – בדותא היא לגמרי, פרי רוהם של שרלטנים או פתאים. ולא רק עכשו מצבנו טוב, אלא שתמיד היה טוב, ואך לחנם נתאונן על העבר ההוה, וכדומה בסגנון הזה.

זו היא, חביבי, היסטוריא אחרת, לגמרי אחרת. עד עתה ידענו, כל דבר ימינו כתובים בדמעות ודם, כי:

מספר דברי הימים אוני קשבת
אנקת מטים להרג ולקוהים למות –
קול אסירי עני מצינוק ומהפכת,
שועת מכים ומעונים עם דמם נתכת,
קול מהרוצות ברזל – שם יודשו ימלו,
קול מראשי המדורות – שם חיים יושלו;
הקול קול יעקב מתהלך קודר בלחץ
בשרות הדורות מרדף למעי מדמנה;
כל דור ירבה צרתו ויחדש המחץ...

ועכשיו באים ואומרים לנו, כי דברי ימינו – מסלת פרחים משוכה בדרך, אלא מאי – זירות, גליות, עלילות דם, אינקוויזיציא, נדרים, סינים, חרפה, דלות? ... הבל הבלים, הפריץ אינו פריץ ומכותיו על הלחי אינן מכות... מה זאת: מדת חסידים או מדה אחרת? ...

כשאנכי לעצמי אמנם אדמה, כי רק צחוק עשה לנו המחבר וכל מה שכתב לא כתב אלא בלשון יסני נהור, ככדי לבדח מעט את דעת הקוראים, ולא... בכבוד ראש, „ברצינות“, „באנינות הדעת“, כלומר לא „ערנסט“. הלא תראו, חביבי, כי עוד

הפעם נוקשתי בלשוני, ולמרות המלונים הרבים לא מצאתי את המלה הנחוצה לי גם הפעם. והמלה היא דוקא מאלה הנחוצות לנו מאד, כי, כידוע, אנחנו מדברים כעת רק, בכבוד ראשי. גם על הענינים היותר קלים נדבר בכבד-ראש משונה, ובכן נחויץ למצוא את השם הנכון למושג הזה, וכמו להכעים-אינו. וכבר נתחכמו בו שני סופרים גדולים מבית-המדרש החדש והישן, וכבר הניעו גם לידי מחלוקת (ב, המליין) והשאלה לא נפתרה כהלכה. אלא כי בינתיים נזרקה מפיו של אותו הסופר מבית-המדרש הישן הברה אחת, אשר בודאי לא נאמרה, בכבד ראשי, אע"פ שהסופר הזה כתב כל ימיו ברצינות ובאנינות הדעת ובכבד ראשי. הוא אומר, כי טוב בעיניו, שידברו בני-ישראל בארץ הקודש אשכנזית או אנלית, שהן לפחות שפות עשירות גם במבטאים יפים וגם בספרים נבחרים, מאשר ידברו בזה הורגון העברי, שמר בן-יהודה בורא בעדם. אדמה, כי דברים כאלה אי אפשר שיהיו נאמרים בכבד-ראש. כל אחד מאהנו יבין, כי זרגון עברי, זרגון של בן-יהודה, אם כי אינו על דרך הצחות, בכל זאת עברי הוא, וממנו לשפת עבר צחה הדרך יותר קרובה אלף אלפי פעמים מאשר מלשון אנלית או אשכנזית הצחה שכצחות. המלה, רצינות, למשל, מפלצת זו אשר בלשונו של בן-יהודה, בודאי אינה עברית צחה, ובכל זאת, מרצינותו של בן-יהודה, לאנינות-הדעת, או, כבד-הראש של מר לילינבלום, – רק צעד אחד, אבל מאשכנזית צחה לסגנונו העברי של מר לילינבלום, כמדומה לי, אין כל מעבר. איך קוצין, קצוצי לקצין, רצוצי לרצין, זהו בודאי זרגון עברי. אבל, איך-קוצין עברית היא, וממנו ולסגנונו של ר' יהודה הלוי רק צעד אחד, אבל מסגנונו של שיליר ושיקספיר, בכל צחותם, אין כל מעבר לשירת ר' יהודה הלוי. ועל כן מוצא אנכי, כי מוטב שידברו בני ישראל בארץ הקודש זרגון עברי, זרגון של בן-יהודה, ואפילו של, איך-קוצין, מאשר ידברו אשכנזית צחה ואנלית מדויקת. בכבד-ראש, באנינות הדעת, ברצינות אנכי אומר זאת ..

ומלאכה זו, לדבר ברצינות, לא אצל סופרינו למדתי, גם לא באספותינו וקונגרסינו, אלא בבית-המדרש של חסדי פולין בכלל וחסדי ווארשא בפרט. כי החסידים האלה הנם גם אנשי מעשה היחידים כעת אצלנו. היו ימים, אשר גם מהנעדיהם הבינו וידעו לעשות מה, אבל לא יכלו עמוד בפני הורם, והברנות של המשכילים קלקלה אותם מעט. כשאנו מתבוננים מרחוק אל האורתודוכסים שלנו נדמה, כי הם הנם עדיין חזקים ובריאים כמו שהיו לפני. נקנא בם, ולמה נכחד – גם נפחד מהם: פן ירבו, פן יתחזקו והרסו את מבצרי השכלתנו. אנחנו בעינינו נדמה, כי אצלם הכל טוב, הכל מסודר, המה ייסדו שיטות, יכלכלו בת-אולפנא-בקיצור, המה יעשו... וכבר נשמע במינסק

אחר מוכיח, כי שריר אחד יאסף להחזקת איזו ישיבה הרבה יותר מכל הציונים שבמדינה. וגם הדברים האלה, חביבי, רק דברים הם, לדאבון לבבנו, רק דברים הם. גם הישיבות עזובות ושממות והעניות מנולתן. השרירים יקבצו פרוטות. רק פרוטות: מי שלא ראה, משולח מחזיר על פתח נדיבים לבקש, פרוטות להחזקת התורה, לא ראה עלבון התורה מימיו. חלפו עברו הימים הטובים, אשר בני ישראל הביאו את נדבותיהם להחזקת התורה בכבוד כתפץ וברצון. הימים הטובים ההם חלפו ועברו, עכשיו בני ישראל נתבעים למשכן ואינם נותנים, ואם יתנו—רק בעל כרחם יתנו, בצרות עין. הכח של האורתודוכסיה אצלנו בכלל מוטל בספק גדול. אם עוד ישנם בעלי-יכולת בקרבנו האומרים מעט ועושים הרבה—המה רק החסידים; ולא חסידי ליטא ורייסין, בעלי חב"ד, אשר בשנים האחרונות סג מעמם וחריפותם ולא רחוקים הם הרבה מן המתנגדים אשר סביבם,—אלא רק חסידי סולין הגדולה, המה בודאי נותנים והוזרים ונותנים למשכן שלהם, ונותנים בעין יפה, בכבוד, ולא רק שיתנו הם, אלא כי יודעים לכונן גם את אחרים שיתנו, והעיקר, מה שנכבד ביותר, כי מכיון שנתנו, יודעים הם לחוס על ממונם ולשמרו שלא יפול ביד זרים, ואם נפל—יכולים הם להוציאו מידי זרים... מה שאנחנו המשכילים לא נדע בכל אופן: לא נדע לתת, ואם נותנים אנחנו על הרוב יפול כספנו בידי זרים, אשר לא פללנו ולא דמינו מעולם; ומכיון שנפל כספנו בידי זרים—שוב אין אנו מוציאים אותו עולמית.

לא אדע, חביבי, אם עמדת על הקורספונדנציה מווארשא בה, מליץ (נו' 215), והיא אחת מאלה אשר כדאי להתבונן אליהן. וזה הדבר: הבן הצעיר של הצדיק מגור קנה מניות, לא של הבנק העברי, במניות כאלה עדיין לא יעסקו בני הצדיקים, כי אם מניות של מסלת-הברזל, ולא של מסלת יפו-ירושלים, אשר למרות כל מיני הציוניות—כל מנייתיה נמצאות בידי נכרים, אלא פשוט מניות של המסלה הצרה מווארשא לברונצין. והמניות ההן, כמו כל מניות, מתחלה עולות למעלה למעלה ממדיחן האמתי ואחרי כן, כאשר נמכרו מהן במדה הירועה, חוזרות ויורדות עד הדיושא התחתונה. בכדי שישונו מנהלי החברה ויקנו בזול את מניותיהם שמכרו במחיר גבוה, ואחרי כן עוד הפעם יעלו את מחירן וימכרו אותן, ושוב יורידו את המחיר ויקנו—וכה חוזר חלילה. אנחנו יודעים זאת, ובן הצדיק מנ לא ידע, או אולי ידע, וכל קנייתו היו רק לשם מקדוממכר, למכור, בעידן ריתחא, ולא עלתה בידו, איך שיהיה, לא עברו ימים מועטים ומחיר המניות ירד פלאים והגן נמכרות בחמשה עשר למאה ממחירן הקצוב. גם הדבר הזה לא יפלא בעינינו. כבר ראינו אקציות שמחירן היה הולך ועולה בלי גבול, ואחרי כן נמכרו לצור על פי צלוחית, ואפילו אלה, היהודים אשר מדי דברים על דבר הבנק העברי, יפחדו פחד פן חלילה תחת עשרה רובל

יקבלו רק שמונה, גם הם לא אחת קנו, אקציות נפוחות והפסידו בהן כפלי כפלים מסכום הכולל של כל הבנק העברי. בעינינו איפוא לא יפלא הדבר הזה, אבל בעיני בן-הצדיק יפלא, בן הצדיק לא הסכין מעודו להפסיד. הצדיק, כידוע, עשה עסקים בשותפות עם חסידיו רק על מנת להרויח, ובכל אופן לא על מנת להפסיד. ועכשיו הנה באו הרשעים האלה ויאמרו לו, כי יקבל בעד כספו רק חמשה עשר למאה. היתכן כדבר הזה? ויותר עוד מבן הצדיק לו יכלו חסידיו הצדיק להשלים עם המחשבה ההיא: היתכן, כי כספם אשר נתנו לצדיקם יפול בידי זרים? ויציעו לפני בעלי-המסלה, כי ישיבו לבן הצדיק את מחיר מניותיו בשלימות. ואם לא-יעשו דינא לעצמם. בעלי המסלה, המלומדים ונוסעים בעינים כאלה, שחקו, כמובן, על דבריהם, ויסעו לחוץ-לארץ להתענג על הדר הטבע ולהתרחץ במיני אמבטאות שונים. אז נזרו החסידים, חרם, או כמו שאומרים עתה – „בוויקט” על המסלה, לאמור, כי כל חסיד שיסע במסלה היא או יוביל בה משא לא יזכה לראות פני הצדיק וינורש מקהל חסידיו. והתהבולה הזאת הועילה. המסלה, העוברת במקום מרובה באוכלסי ההסידים, נשמה, אין עובר ואין שב. העגלות ריקות והקונדוקטורים מנמנמים על הספסלים, ומפני היממין מבקשים נוסעים בחנם – ואין. ראו מנהלי המסלה המתענגים על הדר הטבע ומתרחצים במיני אמבטאות שונים בחוץ-לארץ, כי העסק שפל, וינסו דברים אל, בן-הצדיק ונתפשרו עמו, לשלם לו המחצית במזומנים – ובעד המחצית השניה לתת לו תעודות-מסע בנכיון חמשה עשר למאה... והצדיק אצל מהודו על התעודות ההן ויחתום שמו עליהן, או נתן רשות לחתום שמו עליהן, ועכשיו התעודות האלה נמכרות במספר רב בבתי כנסיותיהם, במחירם הקצוב. כמובן, והכל שריר וקיים, והכל על מקומו בשלום. המסלה – מסלה כקדם, רבו הנוסעים, וגם משא לרוב, ויקצו הקונדוקטורים מתרדמתם ופחור ממחצה של המחיר הקצוב לא יקחו מאת הנוסעים, ובן-הצדיק, לא לבד שלא הפסיד אלא יש אומרים, כי גם ירויח.

„לאחרונה עלי להעיר, יוסיף הסופר מדיליה, כי מכל „המעשה יפה” הזה לא ידע הקדוש בעצמו, ורק הסובבים אותו וצאצאיו המה בעלי המעשה... כשאנכי לעצמי, אחת היא לי, אם ידע זאת הקדוש או לא ידע כי לא הוא העיקר, אבל דוקא אלה הסובבים אותו, ומענינת אותי ביותר דעת הסופר, אשר תחת המלים „המעשה יפה” העביר קו, כאומר: יפה, בלשון סגירה... הוא, כנראה, יתבייש במעשה יפה כזה: קנניא, חרם... ונראה, כי דעתו של הסופר לא היתה דעת יחיד. ואחינו בווארשא בכלל התביישו במעשה הזה, והעתונים העברים המקומים עברו עליו בשתיקה. אבל אנכי, אודה ולא אבוש, מוצא אנכי כאמת את המעשה הזה יפה, יפה מכמה צדדים, יפה אולי יותר

מכמה נאדות של דמעות שנפשות רבות שופכות על צרות הגלות. הגע בעצמך בעלי המסלה יש להם הרשות להתענע על הדר המבע בהוי"ל לארץ על חשבון הקהל, להעלות על ידי ספסרות ומודעות מזויפות את מחיר המניות ואחרי כן להורידן ולשוב ולקנותן ועוד הפעם למכרן, ולעשות עושר על ידי, עסקים כאלה: והקונים יאמינו במודעות המסחר, יקנו ויפסידו ויורו מנכסיהם ואין להם כל רשות לבקש תחבולות איך להוציא את כספם מידי עושקיהם... לא זאת אמנם כונתי, לא ללמד פרק בהלכות, מקח-ומכר של מניות חפצי הפעם, רק להוכיח, כי המעשה הזה באמת יפה הוא כשהוא לעצמו, בלי כל שייכות לצד המסחרי שבו. הוא יראנו, מה אפשר לעשות, אם רק יחפצו לעשות, ומה היו יכולים להשיג יהודים תקיפים בדעותיהם כאלו, לו עסקו בצרכי הצבור שלנו באמונה, כמו שעוסקים עתה בצרכי צדיקיהם, לו היו הם חובב-רציון במושג הישן, או ציונים מאוזה סוג שיהיה. לו נקרה כזה, או בדומה לזה את אחד מאנשי ויהיה בוכה ומתהנן, והיה מן הצועקים ואינם נענין, ואנחנו כלנו היינו בוכים עמדו ותולים את הקולר בצוארי הגלות, לאמור, יהודי בגלות, ומה לעשות? – לא כן חסידים ואנשי מעשה, המה מצאו דרך ותחבולה, איך להציל עשוק מיד עושקו, והגלות המדהי לא עכבה בידם. הבל על האי שופרא דבלי בארעא – על הכחות האלה שמתבזבזים לקטנות, לעניי הצדיק וצאצאיו. בכהות כאלה עוד אפשר היה להשיג דברים יותר חשובים. עוד זאת: הנה אנחנו מתאוננים על כי מעמו המבקרים את ארץ-ישראל, יהודים נוסעים לארבע כנפות הארץ או, בכדי להנצל ממדיהם הרעים, או פשוט לשם פיול, לשם תענוג, ולאין אבותיהם לא יסעו. ואנחנו מתאוננים ומתרגזים, ועד עתה טרם מצאנו תחבולה, איך למשוך אותם אל, ארץ היהודים. וחסידים אנשי מעשה היו מוצאים תחבולה גם לזה. היו לוקחים בעד הרבי מניות של חברת-האניות המפלגות מאודיסא ליפו. וזו בלבד היתה דיה למשוך את החסידים לארץ אבותינו. ואולי תחבולה זו טובה גם עתה לנו הוי"צ, כי נקנה אנחנו תעודות-מסע של חברת האניות במהיר הקצוב ונשוב ונמכר אותן להצדיקים בהנחות גדולות והמה יניחו את חותמם על התעודות... ויסעו החסידים גם לארץ ישראל... בקיצור, אנשי מעשה היו מבקשים תחבולות ומוצאים תרופות לכל אלה המחלות. לא כמונו האינסטנסים היושבים ומיללים מבלי עשות מאומה. עוד הפעם חבל על כי, אנשי מעשה, אלה עומדים מרחוק לתנועה הלאומית: המה, שעדיין נשאר בלבם שריד מעט של אותה התקופות העברית הישנה, אשר לא סחדה מפני כל, היו בידא, עושים הרכה יותר ממנו. בודאי ימים יבואו אשר גם הם יהיו ציונים, כי סוף סוף כך הוא, סדר הדורות: מחסידות להשכלה ומהשכלה ללאומיות. אבל המעבר הגדול והקשה הזה יסול את כחם, ואז, כאשר יבואו אלינו, לא יהיו עוד מה שהגם עתה: או יהיו גם הם מנוהצים ולבנים, מכובסים בכמה וכמה מיני בורית. מלומדים ומנומסים, או רב יהיה התענוג לרבר

עמרם, לשבת בחברתם. אבל כבר יהיו נפשות רכות וחלושות כמונו. בשעת שלום, בשנים כתיקונן, בודאי בריות כאלה נוי הן לנו, תכשיט הן לנו, אבל בשעת חירום, בעת מלחמה דרוש דוקא מעט, נסות ואבירות... אנשים אשר לא יחתו מפני כל, לא ישובו מפני כל, והעיקר, שלא יחבישו בפני כל, בפני אויבים – ועוד יותר בפני אוהבים...

ואיה הם הצדיקים ההרשים של ה"חסידות" החדשה, אשר ישיבו לנו את כחותינו מאן, את, תקיפות הדעת? הישנה? איים? – – –

XXVIII.

כבר אמרתי לכם, הביבי הקוראים, כי התקופה שאנחנו עומדים בה בודאי תקרא בדברי ימינו בשם תקופת ספרי המלים (או „המלונים“, כמו שכותבים עכשיו). יכנו הגוים את התקופה הזאת בשם תקופת החשמל, הקסור ויתר ההמצאות של התגלות כחות הטבע, ואנחנו, עם הספר, נסמן אותו בסימנו אנחנו, בסימן של ספרים, לאמור: – תקופת „המלונים“. ספרים היו לנו גם לפני, ואולי עוד יותר מאשר עתה, ולמדו בהם בודאי בהתמדה, בעיון וכונה יותר מאשר עתה, והבינו אותם אולי גם כן הרבה יותר מאשר עתה. לאבותינו לא היו ספריהם, „אותיות מתות מכורכות בעור בהמה“; תורתם היתה תמיד עמהם והיתה להם ממש תורת חיים. המה ספרו את כל האותיות אשר בספריהם, ויבקשו רמזים בכל תגיהם, וימצאו כונות מיוחדות בכל תנועותיהם. כל אות ואות היתה מעין „נשמה חיה“ שדרשה תפקידה וצעקה: דרשוני! – וידרשוהו בקיצור, דורות הראשונים למדו הרבה והיו להם ספרים הרבה; אבל ספרי מלים – לא: ספרי מלים כמעט לא היו להם. כי לא היה להם כל צורך בספרי מלים; הן לא את פירוש המלים בקשו בספריהם, כי אם את התוך, את הכונה, את המאור שבהם, את הנשמה שבהם; ואין רע אם המלות לא נתפרשו כהלכה, „הכונות“ אפשר היה למצוא גם בלא זה. הנשמה היתה מבצבצת מכל מלה, מכל אות. אדרבא, כל מה שהיה הענין יותר מסוכסך היה יותר חי... ורק אחרי אשר בדורנו נתרוקנו הספרים מתוכנם, הגה בעל כרחנו נתחיל לבקש את פירוש המלות: הנשמה פרוחה מן הספר ונשארו עצמות יבשות, מלים שאין מבוררות וקשות לעכול... היחיו העצמות היבשות האלה אפילו אם נסיף כהנה וכהנה ספרי מלים? – מי יודע.

בכל אופן אשוב, כי לא סימן הצלחה ועשירות המה לנו ספרי המלים, כי אם, במובן ידוע, סימן דלות. ללמוד הרבה עברית, כמו שלמדו אבותינו, אין אנו חפצים, להחיות את השפה באמת – קשה עלינו. ולעזבה לנמרי, לשכוח אותה – גם-כן לא יתכן, כי יהיה הדבר מעט לא „לפי כבודנו“... ולזאת החלטנו „למלחה“, לחנשה ולשום אותה מישמרת ב„ספרי המלים“, לאמור: הרי „תורה מונחת בקרן זווית, וכל הרוצה ללמוד ואם רק ימצא טפש כזה יבוא וילמוד“. רק באופן זה, אנכי מבאר לך את החזיון של ספרי המלים, אשר רבו עתה מאד.

ומבשרי אחזה זאת. בימי ילדותי הטובים, כאשר למדתי הרבה, והגיתי בתורה זמם ולילה, ומבלי לדבר עברית, חשבתי עברית, ואפילו חזרנון שלי היה יותר מחציו עברי – בימים הטובים ההם, כמעט שלא ידעתי כל ספר מלים. וזרנו, כי בקרן זוית בבית המדרש, באחד הארגונים, היה מונח ספר, הערוך, ספרהמלים היחיד שהיה מצוי ומפורסם אז. אבל מי היה נוקק לו ואיזה ערך היה לו לנבי הספרים הנחוצים? – וכל מה שפחתתי בלמודי הוספתי בספרי מלים. ועכשיו, כאשר כמעט לנמתי חדלתי מללמוד, הנה כל ארגון ספרי מלא ספרי מלים... ולא עוד אלא שהתחלתי ללמוד אותם, – פשוט, ללמוד, ספר מלים. – והלמוד הזה אינו חדש עמדי. בימי געזי כבר הסכנתי ללמוד ספר מלים, אם גם בשפה אחרת. בתחלת ימי השכלתי כאשר התאוותי ללמוד, הכמת יונת' ואני באחת הערים הקטנות אשר בליטא, וכל מורה לא היה לי, – הייתי לומד מעצמי, והחילותי ללמוד... ספר המלים. אנכי וחברי אשר כמוני יצאו לתרבות רעה, היינו לומדים מדי יום ביומו שיעור של ספר המלים הרוסי, כמו שאבי ז"ל היה למד בכל יום שיעור גמרא, ואביאבי – חק לישראל, ובעירי יצא הקול, כי יצאתי לתרבות רעה וחשבו אותי לאפיקורס גדול, למשכיל ופושלם גדול, וככה הייתי גם בעיני. ועכשיו, לעת זקנתי, הנני לומד בכל יום שיעור של ספר מלים עברי. ובעירי יצא הקול, כי חזרתי בתשובה ומתקן אני חטאות געזי... וככה הנני גם בעיני...

אבל צריך אנכי להודות לפניך, חביבי הקורא, כי כמו שלמודי אז בספר, המלים הרוסים לא הביאו לי תועלת, ככה, ואולי עוד יותר, איני רואה סימן ברכה בלמודי בספרי המלים העברים עתה. מה יסבנו לי כל המלונים עם כל חדשותיהם אם לא יוכלו לברר לי את המושגים הישנים והמצויים? לדוגמא, פרנסה – זו המלה הזאת שנורה על לשון היהודים, – מה היא: אם פרנסה כרבעי, היינו להם לאכול ובגד ללבוש, ולחם לאכול – שלש פעמים ביום ולפעמים גם עם מעט המאה והתיכת בשר, לאכול ולשבוץ; ובגד ללבוש – גם כן בגד ממש, בכל אחת מתקופת השנה לפי צרכיה; – או די, כמו שעל פי רוב הדבר נהג אצלנו, בלחם רק כדי להחזיק את הגשמה, ובמקום בגד – מיני סמרטוטים לכסות את מערומינו, וגם זו היא, פרנסה. ועוד יותר איני יודע, מה זאת, פרנסה בכבוד? אם פירושו של דבר: למצוא ענף של עבודה שיש בו צורך לרבים, ללמוד על בוריו ולהתפרנס ממנו, מבלי לרדת לחיי חברך; או פירושו: לקחת סחורה הרבה בהקפה ולפתוח חנות בצד חנותו של חברו, ולקפח את פרנסתו, על דרך, גם לי גם לך לא יהיה, ולקרא, שמישהי אחרי עבור עת טעשה... ו, כבוד, בעצמו, כבוד – סתם – זה הבורח קל הרגלים, שהכל רדסים אחריו בשבעים ושבעה דרכים – מה הוא? אם הוא מה שהבריות מכבדים אותו בעד חכמתו ומעשיך הטובים, בלי חפצך והשתדלותך, אז מה שאתה בעצמך

קסצת ועמדת בראש ולקחת לך מה שיכלת לקחת? ... ו, כשרון? – האם היא באמת מתת אלהים, ראש הונה דעות ולב מרגיש, במדה שלא רבים יזכו לזה; או פשוט: מעט עזות והטלת אבק רב בעיני הבריות? ... ו, עושר? – האם הוא באמת נכסי דניירי ודלא נייד, או הכשרון להשיג הקפות גדולות, להוציא הרבה ולחיות ברחבה? ... ו, מסתתר? – האם הוא באמת הכריחה מסני הכבוד, או אין זה כי אם הרדיפה אחר הכבוד מצד אחר, בבחינת, משכני אחר כך נרוצה? ... ו, לאומיות? – המלה היותר שגורה עתה על לשוננו, אחר, סרנסה? ואחר, כבוד? ואחר, עושר? – מה היא? האם באמת הרגשה עמוקה של התקשרות לעניני העם והרצון והאפשרות להקריב בשביל הענינים האלה קרבנות גדולים, את הרכוש ואת הנפש; או אין בזה אלא, אותיות פורחות שאינן מחייבות כלום, ורק יתנו היכולת להתהדר מעט ולדבר נבוהה? ו, עסקן בצרכי הצבור? – זה הספוס המבוקש אצלנו עכשיו ביותר – מה הוא? האם באמת זה הדוחה את עסקיו מפני עסקי הצבור, עושה ומעשה, אימר מעט ועושה הרבה, כמו שהבינו זאת לסנים? או הכשרון לנאום נאומים, להיות, פה ושם, ולדבר בתריסר מקומות בבת אחת ולעשות תריסר מעשים בבת אחת, ואף אחד לא יהיה עשוי כהונן? ו, ההשכלה? נופא – זו בת השמים אשר עליה נדונים עכשיו בכל ערי התחום – מה היא? האם באמת השכלת עמנו לפי צרכיו ומושגיו, לפי טעמו ורוחו ונשיותיו, כמו שידמו רבים, או רק ההשתדלות להעבירו בעל כרחו על השכלתו הלאומית לטובת השכלתו של עם אחר, החוק ממנו, כמו שבינו זאת משכילינו, ה, מושבעים? ... ו, הרוח הלאומי? עצמו, אשר על אודותיו יתוכחו ויריבו כעת כל חכמי ישראל, סופרי דברנו – מה הוא? האם... אבל, אם באתי לפרוט בזה: כל אלה המושגים הממלאים עוזה את חללו של עולמנו ואינם מבוררים כל צרכם ויביאו לידי סכסכים הרבה – יקצר הגליון, ואולי יהיה נצרך ספר מלים חדש שבחדשים... הוא אשר אמרתי, כי למרות עשרנו הנפח בספרים מלים, הנה גם פה, כמו בכל יתר ענינינו, דוקא מה שיותר נחין – יחסר לנו. בכל זאת יכול הייתי למחול על החסרונות האלה, כי סוף סוף החיים בעצמם, ברכות הימים, יכרוז לנו את הסתם בכל המושגים הנזכרים. אבל ישנם מושגים עוד יותר נחוצים מאלה שחשבתי פה, אשר ממש יגולו את שנתי מעיני ובכל עמלי שעמלתי לא עלתה בידי למצוא פתרונים להם. זה כמה ידברו על אודותם ובימים האחרונים אינם יורדים מעל שולחן ספרותנו ומעל במות מדברינו, ובכל זאת לא נתבארו כל צרכם עד היום.

ובודאי תבינו, הביבי, אל מה יחמון מלי: הלא הן ההברות המפורסמות אשר כבר נכנסו להיסטוריא שלנו: קולטורא, ואסטרופוסות. הציונים מעבר מזה כל היום לשונם יגה, קולטורא ישר והפוך, בעד וכנגד. וחובבי ציון גם כן ילעזו זה שתי שנים את ההברה הקשה, אסטרופוסות. ואחד ממכירי, ציוני וחובבי כאחד

נכה הותל בימים האחרונים בהברות האלה, עד כי לא יוכל לבטא שתיים שלש מלים מבלי להזכיר קולטורא ואפיטרופוסות. כשישכים בבוקר וימצא את נעליו בלתי מנוהצים כדבעי, הוא אומר באנחה: לו היתה השפחה יותר קולטורית, היתה מבינה, כי נחוץ לנקות את הנעלים עד היות להם, ברק'. אחרי כן, כשיושב אל השלחן לשתות חמין ואין לחם חם ואין חמאה, מתאנח ואומר: מי יתנני אפיטרופוס בבית והייתי מכין הכל, טה בבוקר בלא לחם חם וחמאה – זו אינה ממדות הקולטורא. כאשר יבוא לחדר עבודתו בבית המסחר שהוא עובד בו, ראשית דבר יקרא את העתון המקומי מההל ועד כלה, וכאשר יוכיחו המנהל על בטולו מעבודתו – יזכירו מכירי, כי אפיטרופוסות זו אינה מנדר הקולטורא, כי האדם הקולטורי צריך לקרוא עתונים. לארוחת הצהרים יקדים לכת, מפני כי לדעתו אין אפיטרופוסות לקיבה. הוא יאהב לאכול „מלוחים" לפני הסעודה, שני מיני בשר: מבושל וצלי, בתוך הסעודה, ומיני תרנימא אחרי הסעודה, ובכלל יאהב להרבות במאכלים, מפני כי כן מנדג אנשים בעלי קולטורא גבוהה. אנשים פשוטים וגסים, שאין להם כל מושג מקולטורא, הנם בכלל רעבתנים, לא ידעו להבדיל בין תבשיל לתבשיל; המה ימהרו לאכול, בחפזון, כאלו יפחדו פן ישובו ויקחו מהם מה שהניחו לפניהם, וימלאו את כרסם מהתבשיל הראשון שהעמידו לפניהם, מבלי להותיר מקום להמאכלים הבאים אחרי כן. אבל אנשים בעלי טעם וקולטורא לא ימהרו לאכול, אלא אוכלים מאכלים הרבה, קמעא, קמעא, לאט, בהרחבה, בניחותא, חתיכה אחרי חתיכה, נמיעה אחרי נמיעה, עם הפסקות וריוח בינתים. כוס יין בתוך הסעודה וספל קוה אחרי הסעודה נסדכן סימן קולטורא. ממילא מובן, כי אחרי כל אלה נחוץ לגמנם מעט ולנוח, כי אין אפיטרופוסות לבטן המלאה. אחרי כן היה בא לחדר עבודתו ועוסק מעט בעבודה, וכאשר אך רד היום היה עוזב אותה, מפני כי, לפי דבריו, דיה לאפיטרופוסותו של בעל הבית ביום. שעות הערב היה אוהב לבלות בהתיאטרון, מפני כי הוא צורך הכרחי להאדם הקולטורי. בביתו אהב את כל שלשת הדברים המרחיבים דעתו של אדם, מפני כי הם ממדות הקולטורא. דרכו היתה ללנות, נמילות-חסדים, תמיד אצל מכירים ושאינם מכירים, אצל מי שרק אפשר היה להשיג „נמילות חסד", מפני כי האדם הקולטורי אי אפשר לו להתקיים בלא נמילות חסדים. וכאשר דריו ממנו חובותיו, היה מצמדק בצרכיו המרובים של האדם הקולטורי, העולים לו בדמים מרובים. וכאשר הראו על משכורתו הגדולה, היה משיב בכעס: ומי יכול להיות אפיטרופוס על משכורת? – בקיצור, כל חייו של מכירי זה סבבו תמיד על הצירים של קולטורא ואפיטרופוסות; על כל צעד וצעד מצא סימני קולטורא ואפיטרופוסות. וכמהו יודע אנכי רבים, אשר לצורך ושלא לצורך, בעתם ושלא בעתם, מזכירים הם את השמות האלה. והשמות האלה, בכל זאת, אינם מבוררים כל צרכם. המש שנים

רצופות אנחנו מדברים על דבר קולטורא, וטרם נדע מה היא קולטורא: האם באמת היא הקולטורא שעל אדותיה ידבר מכירי זה: להם וחמאה וכוס יין טוב וכל הדברים המרחיבים דעתו של אדם, או כי ישנה גם קולטורא אחרת? וביחוד אין אנחנו יודעים את סימני הקולטורא העברית, אשר תשלוט במדינת היהודים העתידה: האם גם היא מעין הקולטורא של מכירי זה, או כי היא אחרת, לגמרי אחרת? ... ולא הרי המושג „קולטורא“, אשר סוף סוף לדינא אין נפקא מינה ומדברים אנחנו על אודותיה יותר על דרך „דרוש וקבל שכר“, כמו המושג „אפיטרופוסות“, אשר באמת יש צורך לבררו לענין דינא. זה לנו כמעט שתי שנים, אשר אנחנו מדברים ומתוכחים על דבר האפיטרופוסות. ראשית כל, כמדומה לי, צריכים היו לבאר את מהות האפיטרופוסות לכל חקיה ונדריה וסעיפיה, ואחרי כן לדבר על אודותיה.

לדונמא, אם בא אלי עני בליל חורף לבקש פת לאכול ומקום ללון, ואנכי על פי תורת הקולטורא החדשה ועל פי המסקנא האחרונה של ה„פלוסופיא התרבותית“ לא נתתי לו מאומה ועוד יתרה עשיתי, כי השלכתי אותו מעל המעלות החוצה וסגרתי הדלת – זו היא בודאי לכל הדעות, הסרת האפיטרופוסות. אבל, אם למרות כל מיני הקולטורא ופלוסופיא נכמרו רחמי עליו ונתתי לו פת לחם לאכול ומקום ללון בביתי, הרי יש לו הרשות מחר בבוקר לירוק בפני ולקרא אותי „אפיטרופוס“ עוכר ישראל. ואנכי מוכרה אהיה לשמוע את גרופיו ולקבלם באהבה, כי באמת אפשר למצוא במפעלי איזה סימני אפיטרופוסות, כי לו עמדת על דעתי ולא נתתי לו מאומה, אפשר כי היה משתדל בעצמו להרויח איזה פרושות, ואפשר כי היה גוע בחוץ מרעב וקור... ועכשו שנתתי לו, וחוא, העני, הלא ידע, כי סוף סוף אתן לו, – לא השתדל להרויח, בסמכו עלי, על מדת רהמנותי; ובכן השפלתי את ערכו, ערך בן אדם חפשי, ובמדה ידועה הנני בבחינת הורג את האדם, נוטל את נפשו... בקיצור, הענין מסובך. מאד מסובך. נחויך היה, לכל הפחות, לסמן בכלל את נבולי האפיטרופוסות ולאמור: עד כאן ועד כאן. עד כאן אפיטרופוסות, ומכאן ואילך – פשוט, מדת החמלה והרחמנות, שמותרת לכל אדם ואפילו לנדיב שבנדיבים. או, עד כאן מדת החמלה והרחמנות, ומכאן ואילך מתחלת אפיטרופוסות, האסורה לכל אדם, יהיה מי שיהיה, ואפילו לכלל ישראל. ומכיון שההלכה הזאת אינה מבוררת כל צרכה, הרי אנחנו מערבין את התחומין ומכניסין רחמנות לגבול האפיטרופוסות ואפיטרופוסות לגבול הרחמנות ונורמים לבלבול המושגים והדעות, – מה שנרם רעה הרבה לכמה וכמה יהודים בכלל ולי אני עבדכם בפרט.

ומעשה שהיה כך היה.

כאשר עזבתי את שלחן חותני וספרי השכלתי ובקשתי לי דרך בהיים, נמרתי אומר, אחרי חשבונות רבים, להיות אכר בארץ ישראל, כי לדעתי או, אין טוב

מלהיות אכר בארץ ישראל. בלבי דמיתי כך: הרי אני יודי פשוט, אשר בעירי ובמקומי אין אנכי ניכר כלל וכלל, בעירי ובמקומי יהודים כאלה למאות ולאלפים, אשר בעד פת לחם לא רק יחרשו את האדמה, אבל גם יעקרו הרים וישדרו אותם מבלי שיהיה להם מענות-ומענות על כלל ישראל, – אבל אנכי אהיה אכר באחת הקולוניות בארץ-ישראל, והנני נוטע נפן, בוצר ענבים, חורש וזורע ודש ומנדל בהמות, ככל יתר הנכרים בכל הארצות, וכל עם ישראל בכל תפוצות הגולה יביט עלי, יתפאר בי וידאג לעתידותי. פרתי כי שכלה – על ישראל עגלתי; הפרה עצמה כי מהה – על ישראל פרתי, גני כי יהרס – כל ישראל יתקנהו, הבית עצמו כי יהרב – כל ישראל יבנוהו, אם נגנבו הסוסים וההמורים – כל ישראל יקנו אחרים, וגם המעשר והתרומה – על חשבון האומה. בקיצור, כל נע וכל מחלה, כל תקלה וכל קטטה – הרי כל ישראל ידאגו בעדי וכל ישראל ערבים בעדי. הגידו מה שתנידו, אבל מרחוק הנה המצב הזה, "מבריק", מזהיר, ממש לוקח נפשות, ובכן נמרתי בדעתי, לעזוב את שלחן חותני וללכת לשבת אל שלחן העם. אפס, כי בעת ההיא נשמעה בין החיים המלה הנוראה, "אפיטרופוסות" וכל אותם הפחדים האחרונים בה. נמלכתי בנפשי, כי אולי אין, המלאך יפה' כמו שיתארוהו ואין העסק כדאי לפני. אמת, כי בעיקרו של דבר, האפיטרופוסות, במובן ידוע, היא גם חביבה עלי, ואלו לא היתה אפיטרופוסות כלל, מי יודע אם גם חשבתי על דבר ארץ ישראל, כי מטבעי הנני איש האוהב את האפיטרופוסות, ולא מפני הפרנסה, חלילה, רק מפני כי כך הורגלתי מנעורי להחזיק בסינור של אמי וכנף בנדו של אבי, ולהסתגר בצל כנפי תקיפים... בלא אפיטרופוסות מרגיש אנכי מעט שממון. היתכן לחיות, כך, כרוח במדבר, כפרא אדם, בלי תקיפים וחזקים ועמודי התבל?... ויש שנכון אני גם לשלם מכיסי בעד מעט אפיטרופוסות, ותחלת מחשבתי על דבר ארץ ישראל, כמו שאמרתי, כבר היתה אחוזה וקשורה ברעיון האפיטרופוסות... וגם – שחקו אם תוכלו – לא יכלתי לתאר לי, איככה זה אתקיים אנכי ואיככה זה תתקיים ארץ ישראל בכלל בלי אפיטרופוסות של איזה תקיף ונדיב. בכל זאת, מכיון שהתחילו הבריות לרנן אחריה ביותר והצינו אותה לראוה, בתור, מפלצת' של הישוב, אמרתי לנפשי, שאין כדאי עתה, בעידנא דריתחא, להשקיע את עצמי בעסק הזה. אמת, כי כשאיה אכר בארץ ישראל, לא אנוע ברעב, ובעת צרה הנה נדיב אחד או כל קהל ישראל יפרנסוני בריוח אן, בצער, אבל האפיטרופוסות, לפי דברי המבקרים גדולה יותר מדאי. מספרים מעשה ביהודי אחד, שנמר בלבו לקבל דת מחמד, מכיון שבא אל, המופטי' ללמוד אצלו תורת הדת הזאת, החל המופטי' להלקותו מלקות על חטא שחטא ענר הקדושים של אמונת מחמד, בכדי למרק את עונו... מלקה בעד קדוש פלוני ומלקה בעד קדוש אלמוני, אחת, שתיים, שלש, עשרים, ארבעים, חמשים... ועדיין לא בא הקץ. במשותא

ממך, אמר המוכה אל המופתי, הנח לי ידעתי אמנם מראש, כי היו 'קדושים' לכם אבל, כי כל כך גדלה המשפחה – לא פללתי ולא דמיתי... וכן בנידון דידן. כי הי' ויהיו אפטרופסים ידעתי – אבל מעודי לא פללתי כי כל כך גדלה המשפחה. הנריב בעצמו ועוזריו ומשרתיהם ומשרתי משרתיהם, ועד הפועל, ועד התמיכה, כל חובבי ציון... הנדו מה שתגידו, אבל המשפחה גדולה ביותר, ואף על-פי שעדיין לא הקפתי את הענין בכללו, עד כמה יזיקו לי ובמה יוכלו להזיק לי, אבל הבריות מרגנין, כי האפטרופסות עסק ביש, ונמרתי בדעתי לחכות מעט, עד אשר יתבררו ויתלבנו הדברים, ועד העת ההיא – לבקש עסקים אחרים. ובכל זאת אפשר, כי למרות הפחדים הגדולים שהטילו עלי, לא הייתי משנית בהם והייתי מקבל עלי את האפטרופסות: אבל בינתיים נקרה לי עסק אחר, שאין בו כל אפטרופסות, ונמרתי בדעתי לנסות אותו, כי, למות ולהיות מלמד – כמו שאומרים הבריות – אין מאחרין לעולם. והיה אם אראה, כי העסק החדש לא טוב הוא, בעל כרחי אכניס את צוארי בעול האפטרופסות. והעסק החדש הזה הוא גם כן מעין, דבר שבקדושה, עסק של ספרות. ותחת להיות אכר בארץ-ישראל, נהייתי סופר בישראל. התמורה הזאת אינה חדשה לנמרי, וכבר דשו בה רבים, אלא כי עד עתה התחילו באכרות וסיימו בספרות, ואנכי הפכתי את הסדר והחלתי מן הספרות, כי בין כה וכה, עד שנמלכתי בנפשי ובאחרים בדבר א"י ואפטרופסיה, באתי בכתובים עם הרבה מסופרי י"ראל, עם חברות שונות, עם עורכי עתונים ומאספים, ומעצמי למדתי את עניני הקולוניציא, נהייתי, מבין בכמה וכמה ענינים, אשר עד אז לא היה לי אף מושג קל מהם, ביחוד נהייתי מבין, ביי, באופן עשייתו ומכירתו וטוב מעמו, במקח וממכר של נחלאות, במיב קרקעות, בהלכות נטיעות, בתורת עבודת האדמה לכל פרטיה, ועוד ועוד מיני, מבינות הרבה השייכים לענין הישוב, וכתבתי מאמרים גדולים על אדות כל אלה, מאמרים, חדים וחריפים, ומאמרי מצאו חן בעיני הקוראים. בקיצור נהייתי סופר מפורסם...

איכה נהיתה כזאת, איכה אפשר ללמוד, כמעט בין לילה כל ידיעות העולם והמבט ולכתוב מאמרים אדוות – גם אני בעצמי לא אבין, אבל אין מקשין על מעשה שהיה, והמעשה שהיה כך היה, אלא כי נמרתי בלבי להיות רק סופר זרנוני. א' אפשר לעולם העברי להתקיים בלא סופר עברי ובלא סופר זרנוני אבל אשרי למי שהוא סופר זרנוני, החכמה – אמר שיללער – היא לאחר בת השמים. ולהשיג סרה חולבת. וככה היא גם ספרותנו הכפולה. שפת עבר היא בבהינת, בת השמים לסופריה, היא תשפיע עליהם עונג רוחני שאינו נקנה ואינו נמכר בכסף; והזרנון הוא בבהינת, סרה חולבת אשר עטיניה מלאות חלב... טוב להיות גכאי בחברה עשירה. טוב להיות בן או חתן של יהודי טוב, טוב להיות מנהל או אדמיניסטרטור

בקולוניא עברית. אבל טוב מכולם להיות סופר זרנוני. ה"מקחים" – רבנו של עולם. הלואי יהיה החצי מהם לענבי איי אחר חמש שנים. והדרישה על סחורתם – נסִיִּן הלואי שתהיה מחציתה לייִן ארץ־ישראל אחר הרבה שנים. כמה שתרבה להכי "סחורדי" – בעודה בכפה יבלעוה; וכמו כל סחורה חריפה ומהלכת. אין בודקין אחריה הרבה, מה שתמציא ואיך שתמציא – מקבלין אותה ממך בעין טובה... בקיצור, העסק אינו ביש. ובכל אופן טוב הוא מלהיות אכר בארץ ישראל, תחת אפיטרופוסות של כמה וכמה אפיטרופסים. כמדומה לך הכל טוב, ועלי היה רק לשמוח בחלקי ואלף פעמים ביום להודות למי שצריך לחודות בעד גורלי זה. אבל תכונתי הארורה לחטט בכל דבר ולהטות אוזן לכל מה שיאמרו הבריות – היא שהסירידתני גם מעולמי זה, כי נמצאו אנשים שהפריעוני מעבודתי, באמרם אלי תמיד, שהעסק הזה אינו אלא ארעי, כי הורגון אין לו זכות הקיום ולא יתקיים לאורך ימים, ועוד הפעם אותה ההיסטוריא של האכרות בארץ ישראל. כשאנכי לעצמי, גם הפעם לא הבנתי היטב את דברי הספקנים. לדעתי אנכי, לשון היהודים המדוברת נסִיִּן לשון היא ויש לה הזכות והיכולת לחיות ולהתקיים ימים רבים, ואנו אין לנו כל צדקה להחיש את מפתלה. אין אנכי חפץ לבדוק במגלת יחוסו של הורגון, מאין בא ומה היה לסנים. בכל אופן כבר, ה"תיהדי" למדי. במקום שיש "ארגון, הגידו מה שתגידו, בודאי ישנם יהודים... ובמקום שאינו, ישנחו גם הרבה מנהגים טובים, הרבה גמוסים יפים בקיצור הרבה והרבה "פרורי יהדות", אשר כדאי וכדאי שיתקיימו... ככה היא דעתי, ובכל זאת, מכיון שהתחילו חברי לרגן אחרי הישפה הזאת ולהטיל בה דופי, החיליתי כדרכי תמיד, גם אנכי להטיל ספק בדבר ובלבי אמרתי: אם צדקו או לא, אבל למהש מיבעי, והחיליתי לבקש בעדי פרנסה אחרת. אשר עתידותיה יותר ודאיות. וראה זה מצאתי, כי אין טוב לפני מאשר ללמוד את מלאכת השלגִרָף, זו המלאכה הנקיה והקלה, מעין הכמה אשר בטח תחיה את בעליה במדינת היהודים. כי אין לך עם משתמש בהמצאה זו, כמו עמנו; וסמוך לבי בטוח, כי במדינת היהודים העתידה לא תהיה, פוסטאי כלל, רק שלגִרָף, כי היהודי הרי אין לו פנאי לכתוב מכתב, להניחו בארנו ולחכות במנוחה עד שיגיע למקומו המיועד ויתקבל על פי הכתובת וישיבו עליו תשובה גם כן כסדר הזה, אלא הוא נחפו ואין ושולח דבריו על ידי השלגִרָף. אומות העולם יש להם שהות לחכות, ועמא פוֹיִזא תמיד יפחד פן יקדמו אחר. הוא בהול לא רק על ממונו, אלא על כל דבר שהוא עוסק בו: על עסקי נבאות, התמנות, כבוד מדומה וכל מה שרק ישי לו נגיעה קלה אליו. היהודי יקמץ בכל מיני הוצאות, ואפילו היותר נחוצות רק לא בשלגִרמות. אפשר, כי לא יאכל, לא ישתה לא ילמד את בנו עברית, לא יקח חלק בדבר שבצדקה. הכל מפני חסרון פרנסה, אבל אי אפשר, כמעט מן הנמנע, שהיהודי לא ישלח שלגִרמה של ברכה

או של אבל, לההונה או לקבורה. את כסותו האחרונה יתן בעבוט – והטלגרמה תשלח. כמה שהשתדלו הסופרים להרזיל את העם לנדב לטובת בית הספר, לטובת הפועלים, או, בשנים האחרונות, לטובת ה'פונד הלאומי', במקום טלגרמה של ברכה או של אנה – הדבר לא עלה בידם, ותשעים ותשעה חלקים של מחותנים קרובים ורחוקים – עד עתה שולחים את ברכותיהם אך ורק על ידי טלגרמות. ואם נמצא אהר אחוז ממאה שיקדיש את ברכתו לטובת 'הפונד הלאומי' או הפועלים ובתי הכפר ביפו – הנה הוא יאחז בזה וגם מזה לא ינת ירו, לטובת הפועלים או הפונד ינדב ויפרסם זאת ברבים, אך גם טלגרמה ישלח. יהודי בלא טלגרמות ירגיש את עצמו כאלו עבר ובטל מן העולם. הנה אנכי שולח טלגרמות – אות כי חי אנכי – נוכל לאמר בסגנון הפתגם הידוע.

בשנים האחרונות רבו עוד יותר הטלגרמות בין יהודים. ביחוד נתרבו הטלגרמות של נחומים. והענין הזה, צריך אני להודות לפניך, חביבי הקורא, אינו מובן לי כלל. עוד אוכל להבין, מדוע יהישו בברכות של 'מול טוב'. יש אשר ברכות כאלה נחוץ להחיש, כי אם תאמר לחכות עד שיבואו דבריך בכתב, מי יודע אם לא תאחר את המועד... מי יערב לנו כי עד העת ההיא לא יתחרט, הזוג המאושר והברכה לא תתהפך לו לקללה... אבל טלגרמה של נחום אבלים – למאי? – הלא אפשר לשלוח מכתב תנחומין, ואם יקבלו האבלים את מכתבך אפילו אחרי עבור יום או יומים, עוד יהיה בעתו, כי עד העת ההיא הנפטר בטח לא ישוב לתחייה. ובכל זאת מדקדקין אחינו מאד במצוה ההיא ואין מחמיצין אותה, ומכיון שרק הגיעה ידיעה מעציבה על דבר פטירת אהר גדול, מיד תתחיל ההתחרות המנונה של הבעת צער ע"י הטלגרף.

וכמובן, כל מנהג שהחזיקו בו יהודים מדקדקין בו הרבה יותר מאומות העולם, ומה גם אם המת הוא מבני אומות העולם, – בודאי כל ישראל חבים בטלגרמות כאלה ולדונמא. הנה הלך לעולמו הסופר המפורסם, 'עמיל זולא'. בודאי, חבל והבל על האי שופרא דבלי בעפרא; זקני תלמידי חכמים כאלה כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת עליהם, ולו חי האיש הזה עוד שנים הרבה, בודאי היה מביא ברכה מרובה לכל יושבי תבל וגם לנו היהודים; במותו אברה הספרות דצרפתית והעם הצרפתי כח ספרותי גדול מאד, והיהודים גם כן אבדו אברה גדולה: מליין יושר אחד מני אלף. אבל איך שתהא גדולה אבדתנו אנהנו, הנה העמים הפסידו הרבה יותר – ומה רב השאון דוקא במחנה העברים: רב כל כך עד כי משך עליו את עיני העמים ויהי לשיחה בפי כל ...

גם נמצאו כאלה שהציעו לקרוא לכל הזכרים שנולדו בחודש שבו נפטר הסופר הנ"ל בשם 'עמיל', כשם הסיפר המנוח, המנהג הזה מצד עצמו יפה הוא, ואין

לך, כמובן. זכרון יותר טוב מן, הזכרון החי הזה; רק כי יפלא בעיני, מדוע זה לא נמצאו מציעים כאלה גם אחרי מות פרץ סמולנסקין, ד"ר פינסקר, הר"ש מוהליבר ועוד אנשי שם כאלה, אשר גם הם, כמדומה לי, פעלו לא מעט לשובת עמנו, ומדוע זה רק, עמיל זולא? – בינינו לבין עצמנו, אמנם, נבין, מדוע. בסתר לבבנו – למי נכחד? – כל אחד מאתנו זה כמה חפץ להפטר מהשמות, היותר עבריים; רבות שבעה לה נפשנו, אינעיות בשביל השם העברי שלנו, אשר לא בכל עת ובכל מקום אפשר להסתיר, ויש אשר מוכרחים אנחנו לגלותו... והנה מת, עמיל זולא, ועמיל שם מצלצל מאד, וגם מאפו ב. עיט צבוע, כבר השכיל לכנות את נבורו החביב עליו בשם, עמיל, ועמיל זולא הלא דרש טוב לעמנו, והרי לך, כף כשרה בקדרה כשרה... ואחריו מת רודולף ווירכוב, וגם הוא לא בין שונאי ישראל נחשב. אפשר ואפשר לקרוא את הבנים הגולים בהודש פטירתו בשם רודולף, וגם זו תהיה הכרת טובה. באופן כזה תפטר על נקלה שאלת השמות בישראל ובנינו הגולים עכשו יהיו פטורים לכל הפחות מעונש אחד, ופניהם לא יחורו עוד למשמע שם העברי... ובכן מבין אני את ההצעה הזאת. אבל מה שלא אבין היא – שפעת הפלגנות מכל קצות תהום המושב, מכל ק"ק של שליטה יהודים ומחצה, לאכזר: להווי ידוע לכם, האנשים הגדולים בפריז הבריה, כי גם אנחנו היהודים בקהלות, ונב הלשאה איננו מן האחרונים בבית ישראל, ת"ל גם אנחנו קראנו את הרומן המפורסם, דרייפוס' בכמה וכמה חלקים וידועים ומכירים אנחנו, מה פעל ומה עשה המנות. ובכן ממהרים אנו להביע את צערנו ותונתנו על אשר נקטף בלא עתו. ועוד ועוד בסגנון הזה, ומי שלא הספיק לשלוח סיג בו ביום ולהתפרסם תומי, מהר לתקן עותתו ביום הכפורים. ומיד אחרי תפלת המעריב, טרם עוד הספיק לסעוד לבו מעט, הריין טלגרמה לסריו להודיע בשם הגבאים והקהל, כי עשו הזכרה לנישמת הנפטר.

בודאי מנהג ההזכרות, כשהוא בפני עצמו, הוא נסדכן מנהג הטוב מאד, ולפנים בישראל נחשב לכבוד היותר גדול, ורק בני העליה המעטים, אשר באמח היו גדולים לעמם בחייהם, וכו' לזה אחרי מותם, ועכשיו אמנם בתקופת ה,המוניות' ירדה גם ההזכרה מגדולתה, וכמעט שנכנסה לרחוב הסנדלרים. אין אנו מקמצין כעת בהזכרות, ומי לא יזכר כעת בימי הזכרון? – כמעט בתי קברות שלמים, בני בריח וגם שאינם בני ברית... ואין אנכי קנאי חלילה לאמר, כי כזאת לא תתכן, אלא שי יש אשר תעלה מחשבה בלבי: הן הארמינים, למשל, גם כן יש להם גואלים בין העמים, אולי לא פחות ממנו, ובכל זאת אפונה אם וחרנים הם בהזכרותיהם כמונו... ובכלל, מנהג זה נתפשט בימינו, לכבד במנהגי דתנו את כל מי שרק לא ירק בסנינו... ולפעמים גם את אלה שייקנו בפנינו, וכמו שהיה מנהג לפנים לכבד את

האורחים שלא מבני ברית בדנים ממולאים לכבוד השבת, ככה המנהג אצלנו עכשו לכבד אורחים כאלה בספרי תורתנו, אם לצורך או שלא לצורך; כל כהן, כל סקיד, כל שומר שבא למהננו – מיד מקריבים אנחנו לו למזכרת את, ספר התורה. ומה אחרית כל התורות האלה ואיפה יתגלגלו? מי יודע? ומה שהתורה לחיים – ההזכרת היא למתים; מפזרים אנחנו את הזכרותינו לשמאל ולימין ולכל ארבע רוחות השמים. ולו התנהגנו ככה בחשאי, רק בינינו לבין עצמנו, ההרשתי; הן ישנם הרבה מנהגים של שמות אצלנו, מנהגים חדשים מקרוב באו, ומנהג אחד כזה חסר או יותר – לא מעלה ולא מוריד. אבל לתקוע ולהריע ולהודיע כזאת בטלנמות, למען אשר גם בפרץ ידעו את שמותנו – בודאי למותר. וחבל על חסרון כיון: עמנו עם עני ודל, אין כסף לישראל להבת הארץ, לעניי הציונות, לקנות מניות הבנק הלאומי, לעניי קולטורא, ובכלל אין כסף לכל דבר טוב, אבל יש כסף, כסף רב, לכבוד מדומה. לנאווה של שוה פרוסה, לשלנרמות של הבל, לי אומרים, כי כל אלה סימני התחיה הם, עם ישראל בכל שדרותיו הקיץ לתחיה וחסרון להביע את הנשי תודתו ללוהמי מלחמתו, לבו מלא על כל נדויותיו וצריך הוא להביע את נשיותיו... כזאת וכזאת יאמרו לי. אפשר כי כן היא, סימני התחיה, אבל מדוע זה רק בסימנים כאלה הסתמן התחיה ולא בסימנים אחרים? – וכי נחוצה לתחיה, אשר בפרץ ידעו, כי ישנה עיר כזו וכזו בתחום המושב, וחברה כזו וכזו נוסדה בעיר הזאת ודוקא פלוני ופלוני הנם נבאים וראשי החברה, והם מביעים את צערם בשםם ובשם הברתם על האכדה הגדולה וכו'... וכי אי אפשר לה, לתחיה בלי מעשי נעוה כאלה?

לא, חביבי, הגידו מה שתגידו, ואנכי באחת, כי אין בזה שום סימן תחיה, רק כי נטיה מיוחדת ישנה בעמנו להשתעשע מעט בצעצועים כאלה, בפרסום, בפומבי, בנאומים מצלצלים בנבאות, בהתמנות ונמ... בטלנמות. ובמדינת היהודים העתידה – הנה סקיד הטלגרף יהיה הראש והראשון במדינה. ובשעה שנמלכתי בלבי, איזה ענף פרנסה לברר לי בחיים, נמרתי אומר, כי אין טוב לפני מאשר ללמוד את ההכמה הזאת. וכבר נשתי אל המלאכה. ובין המודעות הרבות הנדרסות בעתונותנו יום יום על דבר הלמוד מרחוק על ידי מכתבים, מצאתי גם מודעה כזו. וכבר שלחתי דמי קדימה כמה שקלים, וכבר קבלתי מכתבים ופרוספקטים. וכבר עיינתי בהם והשבתי עליהם – בקיצור, כבר עמדתי בחצי הדרך, אף-על-פי שבאמת לא הבנתי את הפרוספקטים והמודה מרחוק לא הבין אותי, כמו שהדבר נודג בכל אותן המלאכות אשר ילמדו מרחוק. – לנוף הענין אמנם אין הדבר נוגע, העיקר, כי נשתי אל המלאכה. אפס כי שכתי נחמתי, ומפני שני טעמים: ראשונה, ירא אנכי, כי עמא פוזא לא יסתפק בטלגרף, ובמדינת היהודים תהיה רשת של טלפונים, מרן ועד באר שבעי. וזאת שנית, והוא העיקר, כי אף אם ננח, כי הטלגרף לא יחד מן

הארץ, והמדינה, העתיקה-החדשה, תבנה ותכונן בעוד עשרים שנה, – בכל זאת השאלה – שאלה: ובמה אתפרנס עד העת ההיא? ואנכי, כמדומה לי, כבר הנדתי לך, ואם לא הנדתי, בעצמך תבין, חביבי, כי הנני מטופל במשפחה גדולה: בעל לאשה חולנית, בעלת, 'עצבים', הנוסעת בכל שנה ושנה למקומות הרחצה בחוץ-לארץ, ואב לכמה בנות, אשר האחת עדיין תלמוד בהגימנוזים, השניה תכין את עצמה ללמוד רפואת השנים, השלישית תבחן בבית ספר למילדות, הרביעית תלמוד תרופת, הממשושי (מאסאזש), החמישית תאמר לנסוע לבית מדרש בחוץ לארץ, השישית תבקש להיות מורה, השביעית תלמוד על ידי מכתבים מלאכת הבוכהאלטריא, השמינית, כמדומה לי, תחשוב על אודות מכונת הכתיבה, התשיעית כנראה יש לה 'זוגים' למוזיקא, והעשירית... העשירית בכלל עומדת להשתדך... בקיצור הנני ביה בעל הוצאה ואין אנכי יכול לחכות הרבה.

וכמעט שהתחרטתי על אשר לא נהייתי אכר בארץ ישראל או סופר זרנוני אבל, 'ינעתי ומצאתי' – תאמיני, כי מדי פניתי כה וכה לבקש לי פרנסה בכבוד, אשר תהיה בה נס מעט רוחניות וציוניות, הנה מצאתי את מלאכת הפוטונרפיא או, הצלמוניות כמו שאומרים עתה, וגמרתי בדעתי ללמוד אותה.

הפוטונרף, – אך זה הוא איש העתיד: ונכון לבי בטוח, כי ימים יבואו ועתירים כל בעלי אומנות (בישראל, כמובן) לעזוב את אומנותם ולעמוד על, הצלמוניות. ובאמת הצורך באומנים כאלה מתגבר אצלנו מדי יום ביומו. איש יהודי יכול לחיות בלי אופה בעיר, בלי חייט, בלי סנדלר בעיר, בלי רופא בעיר... אבל בלי פוטונרף אי אפשר שתתקיים עתה אפילו העיר היותר מצערה והיותר נכחדה בתחום המושב. לפוטונרף נזקקים כעת האב והאם, הבן והבת, הרב והרבנית, המשרת והשפחה, הילד הקטן, שזה עתה נולד, והאב הזקן – הכל יתוארו כהיום. החתן והכלה כינתארסו ויודיעו לכל יושבי תבל על דבר אשרם הנדול – יודיעו כזאת על כרטיסים שעליהם מצוירות תמונותיהם; הבעל ורעייתו כי יהונו את חתונת הכסף או הזהב – יזמינו את אורחיהם על כרטיסים עם תמונותיהם; החזן כי יברך את מתפלליו, בשמחת הפורים – יברך על כרטיסים כאלה, ואיש כי יברך את רעהו לשנה החדשה – גם כן, על כרטיסים כאלה, והמנהג נתפשט ברחוב, ותהי הדרישה על כרטיסים כאלה גדולה וחזקה.

מלבד זאת, הנה נתוספו בשנים האחרונות תמונות של כנופיא או, קבוצות שלשה שאכלו כאחד – מיד ילכו לפוטונרף ויכינו קבוצה בכדי, לנצח' את סעודתם. נבאי כי נבחר, ישתדל להכין קבוצה של בוחרי; אספה כי נתאספה – מיד קבוצה למוכרת עולמים, וכדומה. ויען כי האספות והסעודות אחריהן מתרבות, הנה נתרבו גם הקבוצות באופן מבהיל. לא אדע איך אתה בביתך, חביבי, אבל אנכי אינני יודע

עוד איה אמצא מקום על קירות ביתי לחלות את כל הקבוצות האלה. כמעט בכל חדרי ביתי, ואפילו בהדר המבשלות, אין עוד מקום פנוי מקבוצה. הנע בעצמך: אנכי הנני נבאי בבית הכנסת, יושב ראש בשלש חברות, סגן ליושב ראש בהמש, רואה הישגון בשש, חבר נכבד בעישה, חבר הועד בתריסר, וסתם חבר, – אינני יודע בעצמי בכמה חברות. אספות – עשרים וחמשה ביום, וסעודות, כנהוג עתה, כמעט אחרי כל אספה... ואנכי וחברי הננו חסידים מאד על אותם הרגעים היקרים של עבודת הצבור, באספה ובסעודה. שלא ירדו לטמיון חלילה, שלא ישכחו, ומשתדלים אנחנו להשאיר להם זכרון לדורות הבאים. למען ידעו בנים יולדו להוקיר את אבותיהם וילכו בדרכיהם, ולתכלית זאת – מכינים אנחנו קבוצות... ואין לך יום שלא אביא הביתה קבוצה חדשה.

בודאי, הדבר מענין מאד. בכלל נעים לראות את עצמך תמיד בחברה, ובאיוו חברה? – בחברה של „מלח העם“, בחברה של עסקנים בצרכי הצבור: הנידו מה שהנידו, אבל ההסתכלות תגרום לנו איזה גירוי נעים של אהבת עצמנו... אות, כי אינני „קטלא קניא“, כי גם אני „עושה היסטוריא“. ורעיתי תראה בחוש, כי בלעדי לא יעשה מאימה בעיר, בקהל ובכלל ישראל... וזאת שנית, – גם כן הרגשה נעימה מאד – כי בלוח התמונות אין הזקנה שולטת. הנני רואה את תמונתי על קבוצות שונות כמעט עשרים שנה, מאז החלתי להיות עסקן בצרכי צבור, והנני שם עדיין זה „האברך“ שהייתי אז, עם כל חן העלומים ותקפם ונבורתם וחוש של חסד המשוך עליהם... אמת כי בקרבי אנכי מרגיש לפעמים איזה סמני זקנה שקפצו עלי במשך חעת, אבל תמונותי החלויות על הקיר הנה ינידו לי אהרת. הן ינידו לי, כי הנני עדיין זה האברך שהייתי וכי אנכי נותן תמיד ל„קבוצה“ את תמונתי, בעת שהייתי כבן עשרים להשא...), ומצד הזה בודאי הכל טוב. אלא כי חסרון אחד יש בדבר, והוא – חוסר המקום על קירות הבית. בירושה קבלתי מאבותי איזו תמונות: תמונת משה רבינו, תמונת הגאון מוילנא, כותל המערבי ועוד כאלה – והן כבר הוסרו מעל הקיר, ומתנוללים במזוזה, בין הכלים והמשלשלים הישנים, ועל מקומם באו תמונות חדשות, קבוצות שונות עם „פרצושי“ היקר...

ומה שרע מזה, כי גם רעיתי היא עסקנית בצרכי הצבור, וגם לה אספות וסעודות ו„קבוצות“... וגם לה נעים לראות את פרצופה כמו שהיה לפני חתונתה... והנה אנכי בא ב„קבוצות“, והיא ב„קבוצותיה“ ותמיד מריבה בינינו, מתוכחים ומריבים אנחנו על דבר כל מקום „פנוי“ בקיר. ורואה אנכי, כי סוף סוף מוכרח אהיה לשכור עוד איזה חדרים. בכדי שתהא לי האפשרות לתת מקום לכל הקבוצות העתידות. ההוצאה בודאי תהיה מרובה, ואהיה מוכרח לקמץ בהוצאות אחרות, בעניני צדקה או „חנוך הבנים“, אבל מה לא יעשה איש כמוני בשביל צרכי הצבור ועניני הכלל...

קרבנות. חביבי, קרבנות נחוצים לנו עתה, והנני מביא אותם. והנני מוציא את פרוטתי האחרונה ומוסרה להפוטנרף.

אפס, כי מעו יצא גם מתוך לי, וממשנה זו למדתי כמה נחוצה היא כעת המלאכה הזאת והעתיד הטוב הנכון לה. ונמרתי בדעתי ללמוד אותה ולהיות פוטנרף בישראל.

ובכן, יתבשרו נא כל מכירי הקרובים והרחוקים, כי בקרוב אני פיתח „פוטנרף רפיא“ ונכון אני, לצלם פני יחידים או אספות שלמות במקח השוה. ביחוד תהיה אומנותי – תמונות של אספות, „קבוצות“ שלמות. גדולות או קטנות. פה כר יותר נרחב לבעל מלאכה כמוני.

אקוה, כי בקרוב נתראה פנים, אם נזכה – אולי עוד ב„השלח“, ואם לא – אפשר בסונדק אחר... כה לחי, חביבי, עד האספה הבאה ו„הקבוצה“ החדשה!

XXIX.

מהומה של עשירות: – בודאי הכל מודים, כי זו של עניות גרועה ממנה באחת, מפני שזו של עשירות היא, על פי רוב, רק עתית, עוברת, ויש לך הרבה דרכים להפטר ממנה; ואם, הלילה וחלילה, על פי איזו סבות שאינן תלויות, כמובן, בך, נשארה אצלך לאורך ימים, גם כן אין הדבר נורא כל כך, כי, איך שיהיה, נוח להתרגל בה, מה שאין כן זו של עניות, שהיא תמידית וקשה מאוד להתרגל בה, ועוד יותר קשה להפטר ממנה. ואם, חס ושלום, נגזרה עליך, חביבי, מהומה, הלואי ותהיה של עשירות, ובכל זאת גם היא אינה כדאית. כי ציירו בנפשכם: הנה הורגל האדם זה כבר במצבו, בסביבתו, בחברתו ונס – ברעיתו – ופחאום נפלה לו ירושה מדוד עשיר באמריקא, או זכה בגורל הגדול, או ספסרות מוצלחת עלתה לו יפה, והרי הוא עשיר. ואז, מוכרח הוא ברצונו או שלא ברצונו לשנות את תפקידו, את סדרי חייו; מוכרח הוא על פי הוקי החברה להתכחש לחברתו הקודמת, לחברת העניים, ולהבנם לתוך חברה חדשה, אשר היא לא ידעה אותו והוא לא ידע אותה ויש אשר הוא מוכרח על פי נמוסי החברה החדשה להתבייש באביו ובאמו ובכל משפחתו, ויש אשר גם אשתו אינה יכולה, גם כן על פי נמוסי החברה החדשה, למצא חן בעיניו עכשיו. היא, היהודית הפשוטה, טובה היתה לו אז, כאשר היה יהודי פשוט, אבל מכיון שנתעלה – היינו שנתעשר – לא תסבון לו עוד... מעשים כאלה יקרו בכל יום. ולא זו בלבד, אלא שלפעמים מוכרח הוא על אפו ועל המתו לעשות מעשים, מגונים: לשחוק בקלפים, להתהולל, ולעשות מעשים בדומה לאלה, אשר בסתר לבבו הוא מתפלץ מהם. אבל מה לא יעשה האיש, וביחוד העשיר, בשביל החברה? – הן העני יפסע רק על פת לחם ולכל יתר הפשעים לא ישים לב; אין לו פנאי ואין לו אפשרות לעיין בהם. לא כן העשיר – הוא יפסע על כל העל חטא ועל כל, על חטאים ומה גם העשיר החדש, זה ההדיוט הקוסף־בראש תמיד, – הוא יפסע לא מפני אהבתו, להפשע, עצמו, אלא כדי להתראות כפושע. הוא נכון לבטל את, ישותו, את ה,אני הרוחני שלו, על כל צעד ושעל אך ורק כדי להתראות כאיש מן החברה העליונה. בסתר לבבו הוא דבק בהוריו הפשוטים, אבל אינו יכול לקחתם לביתו, להושיבם אל שולחנו, מיראה, שמא יהיו לצחוק בעיני

מקורביו החדשים. בסתר לכבו הוא אוהב את 'זונתו' הפשוטה, הטובה, המסורה לו בכל לבה ונפשה, אבל הלא לא תוכלו לדרוש ממנו, כי יוביל את היהודיה הפשוטה ההיא לחברתו החדשה. ובכן... ובכן, רחמנות בנאמנות עליו, על העשיר החדש הזה, ומצבו בכלל בלתי נעים.

איני יודע, כיצד מתחפסים אתם, חביבי הקוראים, אל הענין הזה, אבל לבעל 'עצבים נרעשים' כמוני הדבר ממש נורא. צריך אנכי להניד לכם, - שחקן אם תוכלו - כי גם קניית סנדלים חדשים מקרה גדול הוא בחיי. בסנדלים הישנים כבר הותלתי וקשה עלי פרידתם. נקל בעיני להפטר מידידי היותר טוב אם רק פגע אף מעט בכבודי ומה גם אם פגע בממוני, מאשר להפטר מסנדלי הישנים. אמה, שכבר יצאו מדפוסם ולא תואר ולא הדר להם, אבל ה'קלות אשר ברנלי אינן מכאיבות לי כשאני נועל אותם. לא כן הסנדלים החדשים. הן אמנם יפים הם ומנהיגים, בוורשא בירת הסנדלרים נתפרו, ואפשר שהוטייהופת שלהם כשרים ויחידותיהם הן מעצי נוסף, ונתפרו בבית מלאכה יהודי על ידי פועלים אינסייהודים, כמו שהדבר נודע בוורשא ובכל ערי המדינה אצל יהודים כשרים ושאינם כשרים, ובודאי הבטיח בעל בית המלאכה לתת חצייהאחוז מן הרווח לטובת הפונד הלאומי, לטובת בית היתומים, לטובת בית החולים, לטובת מילדות עניות ולטובתן של עוד תריסר חברות ביהוד בכדי לצאת ידי כל הדעות, כמו שהמנדג נודע בוורשא. כל זה אפשר. אבל היבלת אשר ברנלי אינה רוצה לדעת זאת ונורמת לי כאב. ולפיכך - את הסוד הזה אנכי מגלה לכם בלחישא - איני נפרד מסנדלי הישנים כל עוד אין לחוש למראית עין, היינו: כל עוד נקדעו רק מלתתא; ורק כשאין ברירה, היינו שנקדעו מלעילא, אז מפני כבוד הבריות מוכרח אנכי להחליפם בחדשים.

כל זה, כמובן, אינו נוגע לענין, ורק דרך אנב ספרתי לכם כל זאת כדי שתדעו, עד כמה קשור ומהובר אני אל הרנלי הישנים, ובעצמכם תבינו, כמה קשה עלי מהומה של עשירות, שתכריחני להחליף את 'סנדלי' ואת סדרי חיי.

ובימי עלומי הטובים הייתי מפהד תמיד פן יקרני חלילה אסון כזה והייתי הושב מחשבות, מה אעשה בכדי להפטר ממנו. כי יש אפשרות להשיג רשיון על עתון חדש ולהעמיד בסכנה סכום גדול - לא ידעתי אז עדיין; כי המצא ימצאו ידידים נאמנים ו, אחים טובים' שישתדלו לחלצני מן המצר הזה, גם כן לא האמנת אז. ופעם אחת - איני יודע בעצמי, איך קרה הדבר, - קבצתי על יד איזה סכום וקניתי שטר-נורלות של הממשלה, וכדרך כל הקונים מסוג זה, הייתי נכון ובטוח כי, אם רק יהיה השטר בדי, בודאי אוכה תומי' בגורל הראשון. ומה אומר ומה אספר לכם, חביבי: לא ישנתי את לילותי, כי תמיד פחדתי, שמא אוכה בגורל, - לא, שמא, אלא בודאי אוכה ואהיה מוכרח לשנות את סדרי חיי, לקנות

סגדלים חדשים ... ובכלל – להיות אומלל. בינתיים אמנם נעשה לי גם, כי חלה אחד מבני ביתי מהלה אנושה ומכרתי את שטרי ואת מעט משלשלי לצרכי רפואתו, ורק אז שבתי למנוחתי.

עכשיו מכיון שעברו עלי רוב שנותי ועדיין לא נתעשרתי, סר ממני הפחד. כי, אם אפשר עוד כמו שאמר בְּרָנָה, להיות נבור ונביא ומחוקק אחרי ארבעים – דונמה: מחמד נביא הישמעאלים – הנה כמעט דבר שאי אפשר הוא, כי איש יהודי יתעשר לעת זקנתו. תנאי חיינו כל כך קשים, צרכינו כל כך מרובים ופרנסותינו כל כך מועטות, עד שעל פי רוב יאבד היהודי לעת כזאת – היינו אחרי ארבעים – גם את מעט רכושו שרכש לו בימי העלומים הטובים. וכבר אמר פושקין הרוסי: „מי שלא היה „בחור כהלכה“ – בעשרים, נשוי – בשלשים, ועשיר – בארבעים, הרי הוא טפוש כל ימיו“. ומכל אלה בחרתי לעצמי רק להיות נשוי בשלשים. בעשרים דאנתי את דאגת השכינה ובארבעים – דאנתי את דאגת התבל. טוב עוד, לפחות, כי בין דאגה לדאגה הספקתי לקחת אשה בשלשים ... בקיצור, מכיון שעברו עלי רוב שנים בלא עושר, כמעט שהייתי בטוח, כי לא אבוא לידי נסיון זה.

ומי מלל ומי סלל לי, כי דוקא לעת כזאת אתנסה במסה כזו:

אמנם אם תדמו, כי זכיתי בנורל הנדול – תשנו. כמו שספרתי לכם, היה לי אמנם לפני שטר כזה, אבל אחרי שנתפסרתי ממנו, בִּיה, באופן טוב ומוצלח, לא השתדלתי לרכוש אחר תחתיו. ושמה תדמו: ירושה נפלה לי מאת דוד עשיר באמריקא, גם כן תשנו. אמת הדבר כי יש לי דוד – ולא דוד אחד, אלא דודים הרבה – באמריקא. ברוך השם, משפחה שלמה מצדי ומצד זוגתי שתחיה. אבל, ראשית, הם אביונים גדולים, ממש מחוסרי לחם רִ'ל; ושנית, הם משופלים בבנים ואני שמח, שלפחות אינם מבקשים תמיכה ממני ... תוכלו לשער, עד כמה הדברים מניעים, אם אנכי הנני הנביר במשפחה, ולנבי שדוכים מתפארים בי, שאנכי מחותן קרוב ומסתמא אדאג בעד הזוג הצעיר ...

פעם אחת אמנם קרה מקרה בחיי, שדמיתי כבר, כי באמת נפלה לי ירושה גדולה באמריקא – ועדיין אזכור אותה, את הירושה הזאת ... כי בעירי הקטנה נפלה הברה, שמת עשיר אחד באחת הערים אשר באמריקא הדרומית והניח אחריו ירושה גדולה של כמה וכמה עשרות מיליונים, ומבקשים כעת יורשים. הזקנים שבעירי מצאו, כי המוריש היה במשפחת אשתי, ותהום כל העיר במרחק כמה וכמה פרסאות מסביב. אנכי עשיתי את עצמי כלא ידע, אבל זוגתי שתחיה, אשר, כמו כל „זונה“, אוהבת היא ענינים כאלה, שמה זאת אל לבה ותתפעל לשמע המיליונים, ומראש כבר חשבה מה תעשה בכספה: כמה וכמה תחלק לקרובים עניים, בכמה וכמה תקנה שמלות ורהיטים. היא כבר החליטה בנפשה שכך וכך תנהיג את ביתה,

עם זה וזה ממכירה הישנים תגמור את כל היטבונותי, ואת אלו ואלו תכנים לחברתה. בקיצור: היטבונה היה נכון ומדויק הכל בפרוטרוט. ממילא מובן, שלא נתנה לי מנוחה עד שנעתרתי לבקש ירושתה ואנכי – בזיון להניד – לא יכלתי לסרב לה הרבה, והתחלתי לחקור בדבר, לא בשבילי, הלילה, אלא בשבילה, כדי לעשות לה נחמדות. ואתם, הביבי, הלא תסלחו לי הולשתי זו, המותרת לדעת כל הציונים ואפילו לדעת כל מתנגדיהם, ואדרבה, מפני מה אין לעשות לה נחת רוח? –

נכנסתי בעסק הזה, נמלכתי בעורכדין, התחלתי לבקש תעודות הלידה והמיתה בערים הקטנות אשר בתחום... או נדע לי, כי אין נולדים ואין מתים בתחום וכי שנים נולדים, שלא מתו כלל, ומתים – שלא נולדו כלל... ועדת עורכדין הקיפתני – ונתנה לי עצות, איך לבקש ואיך למצוא, ואני נסעתי בעצמי מעיר לעיר ומקהלה לקהלה לדרוש אל החיים ואל המתים; והלא תבינו, כי כל אלה שלא בחנם. את חנותי היכרתי לעזוב על ידי זונתי, והיא, בכל היותה בת אביון, השינה מיד את חבמת החיים הרחבים, כדרך כל הנשים, אשר, כידוע, יש להן מעט מיוחד והשנה מיוחדת לענינים כאלה. אולי עוד תמצא איש אחד מאלף, אשר העושר חמקווה לא יפדו מדרכו ולא ירחם לו לשנות את סדרי חייו – ואשה בכל אלה לא תמצא. הַגִּשְׁמָה הכשרה שלי, בת תלמיד חכם, עזבה את החנות, כי מה לה חנות בעת אשר מיליונים מחכים לה? הקרדיט התרחב והכל נותנים בהקפה בעין יפה, ממש כמו למרת אמבר בשעתה, וההשתדלות בדבר הירושה לא זזה ממקומה. ובראותי שעדיין לא יצא מזה כלום, מסרתי את דיני לעורכדין מפורסם, שנתרצה לקחת עליו את המשפט בתנאי שאחרי שאזכה בדיני יקח לו את מחצית הירושה בנכיון כל ההוצאות מחלקי; וסכום ידוע צריך הייתי למסור לו תומי על ההוצאות הראשונות, מתהלה התעקשתי ולא הסכמתי לתנאי קשה כזה, אבל לסוף מוכרח הייתי להתרצות, כי עורכדין אהרים דרשו עוד יותר. צר היה לנו למסור כמה וכמה עשרות מיליונים בידי זרים, אבל מה היה לנו לעשות, ודרך אחרת לא היתה לנו? ותהי זאת נחמתנו, כי סוף סוף גם לנו עוד ישארו מיליונים כהמה וכמה – והיה אם תפול לנו עוד הפעם ירושה כזו, וידענו אז מה לעשות.

כמעט שנים היה הענין נמשך והולך עד שנודע הדבר, כי אמנם היה דוד באמריקא וישנה ירושה גדולה של מיליונים הרבה, אך הדוד הוא – דודו של, הפריץ ארון העיר, והירושה שלו והמיליונים שלו. והוא באמת כבר לקחם. כי אחד מאחי אביו נמלט לאמריקא מסיביר מקום גלותו. וההצלחה האירה לו סנים ויעש עושר רב, ואשה לא לקח ובנים לא הוליד, ואת ירושתו השאיר לבן אחיו, הפריץ דעירנו; אלא שאחדים מבני עירנו, שנתישבו בארץ החדשה, שמעה שמעו, כי בדרום הארץ ישאיר אחריו נסתר אחד ירושה גדולה לאחד מאנשי עירנו, ויכתבו בואת לקרוביהם

בעירנו. ויען כי הכל ידעו, שיש לזונתי הרבה דודים באמריקא, על כן חשבו הכל שמסתמא הירושה שלה היא. ובמקצת היה הדבר אמת. כי אמנם היתה לזונתי מחצית התריסר דודים בארץ החדשה, אבל, כמו שאמרתי, כלם הם אביונים ובעלי נשים – ויש סברא חזקה, כי אחד מהם אפילו לקח אשה על אשתו, שהשאייר פה... אך לא זאת כונתי, וגם אין מן הראוי לדבר מזה, כי זונתי המתפארת תמיד ביחוס משפחתה, יש לה ענמת נפש גדולה מזה הענין.

אחרית דבר היתה, שלא רק לא נתעשרתי. אלא גם ירדתי מטה, מטה. נסתבכתי בסבך חובות גדולים, והבריות התחילו מרגיזין אחרינו ואומרים, כי מעשה אמברי יש כאן, כי לא היה כל דוד ולא היתה שום ירושה, אלא היתה תשוקה לחיות בהרחבה ולהשיג הלואות... מתהלה התמרמתי מאד. היתכן? – אמרתי – אתם בעצמכם הלא הנחתם מכשול לפני עורו אתם בעצמכם נרמתם לזונתי הפשוטה והצנועה, שתתחשב ל"גנידה" ותתנהג כמנהג הנבירים; אתם בעצמכם הצעתם לפניה את הקפותיכם ביד רחבה, בתקותכם לקבל שכר גדול ובכלל להתקרב ל"ירשת" כזו, ועכשיו, כאשר לא עלה הדבר בידכם, תאמרו מה שתאמרו... ככה דברתי ורנזתי. אבל לך ועק: "אני שלמה" מי שעלה לגדולה הרי הבריות מסכנין את נפשן ומטפסין אחריו בתקותן ליהנות מהצלחתו, ומי שירד מטה, מי שנפל, הרי הבריות האלו רומסין אותו ברליהן...

ומה היה לי לעשות? – לברח לספרד לא חפצתי, כי טרם היו אז קולוניות עבריות בארגנטינא ולא ידעתי ספרדית. עכשיו, צריך אנכי להניד לכם, כבר יודע אני מעט לשון זו. כי איזה משפחות מן ה"סביבה" נסעו שמה על מנת להיות אכרים בהקולוניות, וה' יודע מפני מה נתגלגלו לבואינוס-אייס, בירת המדינה, וסחרו בבגדים ישנים, ואחרי צברם מעט כסף להוצאות הדרך, שבו לביתם נרנדים נמורים מדברים ספרדית. ועל ידי הקולוניזציה הארגנטינית נתגלגל הדבר, שאזו מיפיפיותינו, אשר לכתחלה נסעו לארגנטינא כדי להנשא לצעירי הקולוניסטים, נשארו גם כן בבואינוס-אייס ונתגלגלו לקולוניות אחרות, לגמרי אחרות... והדבר נודע לאבותיהן בעירנו והם השתדלו להוציאן משם. אחדים מהם נסעו בעצמם לבירת ארגנטינא, ואחדים מסרו את ההשתדלות לה"קונסולי". וגם היפיפיות ששבו – דברו ספרדית. הרבה התעסקו בסביבתנו גם בדבר "שטרי החכירה", שהציעה וק"א בעתה לפני האכרים העברים... בקיצור, נסללה מסלה מעירנו לארגנטינא ולשון הספרדים עושה חיל. אמת, כי מהקולוניסטים שיצאו לשם לא נשאר שם אף אחד, וגם "הבנות", לבד אחדות, שבו מקולוניותיהן... ועם כל זה גם אנכי מבין עכשו בלשון... אבל אז עדיין לא הבנתי. ובכלל, ירא אנכי מעט את הספרדים אפילו בשעה שיביאו לנו מתנות בתור קולוניות... באזני עוד הצלצל שירת המשורר:

השביעו את בניכם הגדולים עם הקטנים –

לב לב תדרוך כף רגלם בארץ השפנים...

ובכדי להפטר מעסק ביש זה, כלומר מעסק הירושה, מוכרח הייתי להעביט את תכשיט, זונתי ולמכור את נחלתי, זו ביתי. שנשארה לי ירושה מאבי, ורק אז סלקתי את חובותי מעט מעט לחלקים. אך גם עתה עוד לא נקיתי מהם, ומשלם אנכי שרידי חובות גם היום.

ספרתי לכם כל זאת דרך אנכי, בכדי שתבינו, כי אין לי שום אפשרות להתעשר. ובכל זאת השינה אותי כימים האחרונים אותה המהומה של עשירות, שאני מתירא הימנה כל כך.

ואדמה, כי בעצמכם, חביבי, תבינו, שאני מכון לזו העשירות הרוחנית של ספרותנו העתית, אשר ממש הממה אותי בימים האחרונים.

ואנכי, מאז קרה אותי המעשה המעציב עם הדוד האמריקני, ירא אני מכל נחלה מבוהלת, ובלבדי אנכי חושב: מי יודע, אולי גם אתרית המהומה של עשירות אשר בספרותנו העתית תהיה בנקרומ רוחני?

והנחלה – בזה הכל מודים, – מבוהלת היא ביותר. אתמול גם לא פללו, כי יהיה לנו אפילו עוד אורנגן אחד עברי נוסף על הראשונים, והיום יש לנו – תריסר. והקול יצא, כי כהמה וכהמה מובנים ומוזמנים לצאת לאור העולם. ואנחנו, מאמינים בני מאמינים, בטוחים, כי הקול קול אמת. ממש מהומה של עשירות. ואנה יכנס כל הפשתן הזה?

אין אנכי שואל מאין יקחו העתונים החדשים חותמים וקוראים. השאלה התגרנית הזאת אינה מעסקת אותי, אף על פי שגם היא שאלה. אני מדמה, כי קוראים ימצאו. ברבות ההצעה תתרבה גם הדרושה, וההתחרות, כמו כל התחרות, תמצא שוקים חדשים ותרחיב את הישנים. והשוק, תהלה לאל, עדיין רחב למדי, עוד יש קוראים אצלנו, רק צריך לבקשם, למצא אותם ולעוררם. וזאת תעשה ההתחרות.

ובכן אין אנכי שואל כזאת. אבל שואל אנכי שאלת הזמן, כלומר: מאין יקחו הקוראים העברים זמן ופנאי לקרוא כל אלה? – ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך. כי לא כהקורא מאומות העולם הקורא העברי. אצל אומות העולם כל מפלגה ומפלגה דמפלגה יש לה אורנגה המיוחד לה וכל אחד מבעלי המפלגה קורא רק את אורנגו המיוחד לו. לבר העומדים בראשי המפלגות, שהם מעיינים גם בהאורנגים של מתנגדיהם בכדי לדעת מה להשיב... לא כן אצלנו, אשר המפלגות אינן מוגבלות ומסוימות ועל פי רוב הן מערבות את התחומין וכל אחת נכנסת במקצת לתחומה של הברתה, וכל קורא עברי יקרא כמעט את כל הכתוב בכל העתונים העברים. רק כדבר החתימה יהפכו את הסדר: אשתקד חתם ראובן על, המליץ, שמעון על

„הצפירה“ ולוי על „השלח“ וכל אחד קרא מיטל הברו, והשתא. כשנתוספו עוד אורגנים, מסתמא יחתמו אחד או שנים משלשה הקורמים גם על האורגנים החדשים וגם – יהודה יחתום על „הצופה“ ויששכר על „הזמן“, וכלם ביהר בודאי ישתדלו לקרוא את כל הכתוב בכל העתונים. והשאלה במקומה עומדת: מאין יקחו עת לקריאה מרובה כזו? אמת, כי העת, תהלה לאל, עדיין אינה נחשבת אצלנו לכסף, אבל הן צריך שתהיה לנו עת ואנהנו הרי כבר מסרנו את כל עשרים וארבע השעות שלנו לעניני הציוניות במובנה היותר רחב, ואין לנו אפילו שעה אחת פנויה מעבודה, וספרותנו החדשה מה תהא עליה? מתי נספיק לקרוא גם אותה?

ועוד יותר משאלת העת מעסקת אותי שאלת הפרוגרמא. כי מטבע הדברים, שכל אורגן חדש צריך ללכת בדרך חדשה ולהתוות לו פרוגרמה חדשה, משונה מזו של חברו. עד עתה היו לנו שלש פרוגרמות בולטות: „המליץ“ היה בעקרו ורבו מעין „ליב-אורגן“ של „מזרחי“, „הצפירה“ נטתה לכאן ולכאן, אבל בעיקרה היתה ציונית קולטורית. ו„השלח“, זה „Enfant terrible“ של שניהם, היה מה שקוראים „פרוטסט-אורגן“. ומה יהיה משפט האורגנים החדשים? איזו פרוגרמה יבחרו הם להם, ובכלל, מאין יקחו להם פרוגרמות חדשות? וכי הפרוגרמות תהיינה חדשות רואים אנחנו גם מ„השלח“ עצמו. עד עתה התקיים „השלח“ על פי הפרוגרמה הישנה שלו: דרכו היתה, להתייחס אל כל התנועות שבועולמנו בבקרה הריפה, בלי שום משא פנים, למחות נגד כל המעשים והדברים המנוגים, שנעשים ונשמעים בימינו, שלא להרכין ראש לכל הצדדים ושלא להסתפק ב„זרמים“ המדומים שאין בהם ממש. דרכו היתה גם כן, להתייחס בכבוד ראש אל כל תנועה אמיתית, שיש לה יסוד בחיים ובספרות ושראוי לנו לנהוג בה כבוד אפילו כשאנו נלחמים נגדה. פרוגרמה זו, אף-על-פי שיבשה היא מעט ואינה מבטיחה הרבה, בכל זאת מספקת היא, לדעתי, כדי לעשות את „השלח“ לירחון מענין, שהקורא העברי ימצא בו כל מה שצריך ונחוץ לו לדעת מעניני היהדות. והנה בא העורך החדש לקיים את הפרוגרמה הישנה ההיא, אלא שהוסיף מעט חדשות, רק מעט... הוספה קטנה הוסיף, אבל יש בכחה של הוספה זו לשנות את כל האורגן הזה. כי במקום שהיה נאמר ב„השלח“ הישן, כי יתן לאותם מן הקוראים היוצאים לדעת את כל הדברים הנעשים בישראל שיש להם ערך קיים, את מבוקשם מדי חודש בחדשו, יאמר עתה: „בישראל ובציונים“. כמדומה לך רק הוספה של מלה אחת, אבל מועט זה מהזיק את המרובה. וכבר מוצאים אנחנו את סימני ההוספה ההיא בבאור יותר רחב באותו הפרוספקט עצמו, שבו נאמר, כי „השלח“ לא יבדיל מעתה בין ענינים נוגעים ביהדות לבד ובין ענינים אנושיים כלליים.

ואת ההוספה הקטנה ההיא אנכי ירא. כי ענינינו אנחנו קטנים ודלים ועניני האנושיות כולה כל כך גדולים ומושכים את הלב, וחוששני, שמא יבלע ליתן זה את

תולעת יעקב, הוי, מי יקום יעקב, כי קמן הוא' – ושמה תאמרו: הלא רק בענינים האנושיים הכלליים, הגנעים במקצת גם לעניני היהדות, הכתוב מדבר – אבל איה הם הענינים האנושיים הכלליים, שאין להם איזו שייכות לעניני היהודים והיהדות? – הנה התיאטרון, למשל. בכל לו הכל בידים שאינו ענין יהודי, אבל בפרטיו תוכל למצא כמה וכמה, נקודות של כנע' עם היהדות. את כל „מחזורי" של איבסן, הרבה ממחזותיהם של הויפטמן ווורמן, את „מונה וונה" של מאטילינק, – אשר כדוגמתה כבר היתה אצלנו: יעל אשת הבר הקני ויהודית, – את המלך ליר של שקספיר, ועוד, ועוד, ועוד נקל מאד ליהר. שאלת הכלכלה – כדומה לי, כי בעיקרה היא רק שאלת עמנו; הפוליטיקא – בודאי יש לה שייכות אל ישראל. שאלת מוקדון, המרידה במוקדון, ואף המצור בווינצואלא – בק'ן טעמים אוכל לבארם מנקודת-הראות העברית; וכה אפשר ליהר את כל מהות החיים עד בריחת יורשת-העצר של מלכות-סנסוניה ועד בכלל. ויען כי הענינים האנושיים הללו מרובים ומושכים את הלב, כי הלא הנישא-הסתן על דבר „נורה", מונהגונה יותר נעים הוא ויותר מושך את הלב משקלא ופריא עיד המהלוקת שבין הרמבים והראב"ד בהלכות אמונות ודעות, או אפילו מן הוטחים בדבר חלוקי הדעות בין ה„מזרחי" וה„פרקציא" וכדומה, על כן השכל מחייב, שנם בספרותנו אנחנו ידחו עניני היהדות נרידא מפני, הענינים האנושיים הכלליים" ובלי ששים הנה ביום בהיר אחד יתהפך, השלח' לאורנן כללי. קראו את התמורה-הדיא בשם, הרחבת חוג המבט' או באיזה שם שתרצו, אבל ה„עובדה" תהיה כך, ואם השלח', הנמצא בידי תלמיד מובהק של עורכו הראשון ורוחו של העורך הזה עדיין מרהק עליו, כך, שאר האורננים על אחת כמה וכמה. כי כמה שנדלה ההתחרות בשוק ההתומים, עוד יותר גדולה היא – אם אפשר לומר כך – בשוק הפרוגרמות. כל עורך שתאוו להעביר את הברו בפרוגרמה, כל אחד סוחר את אירופה ואת ה„אנושיות" בתלת-ליהן, כל אחד ואחד מתפאר, כי הוא „יתן את אירופה"... אירופה האומללה! היא גם לא הלמה, שככה „יטלטלוה" ברחוב היהודים...

וההתחרות של פרוגרמות עדיין לא הגיעה לקצה, ומי יודע הגבול עד מתי, עד אנה... הוא אשר אמרתי לכם, חביבי, כי מפחד אנכי מפני המהומה של עשירות... כי גם להרבות ב„אירופה" לא טוב וכל יתר כנסול דמי...

כשאני לעצמי מוצא אני, כי תחת להרחיב את עניני היהדות מן החוץ, עלינו להשתדל להעמיקה מבפנים. ועדיין יש לנו כר נרחב. כל מחזות חיינו, כמה שדלים הם, הלא שלטו הם, עצם מעצמינו, וגם הם עדיין לא נפתרו כהלכה. ומודה אנכי ומתודה שחשובה בעיני שאלה אחת קטנה בדבר הציוניות מכל החקירות והדרישות בדבר מונה וונה, אפילו ביהוסה ל„יעל אשת הבר הקני".

איני יודע, אם כך הנכם גם אתם, חביבי הקוראים והברי הסופרים, אבל אנכי

נשארתי. בעל המחשבות הישן אפילו ב"השלה" החדש, וכל מחשבותי—כאן כן עתה—
סובבות רק על המעשים שנעשו בחיינו פנימה ובחיינו פנימה—מובן, שהציוניות לכל
סרטיה נטלת בהם חלק בראש.

ובין השאלות הציוניות העקרה, לדעתי, השאלה היותר חמורה, שאלת כל
השאלות, היא השאלה הארורה: מדוע אין הציוניות עושה חיל ובמי האשם, שרוב
עמנו עדיין עומד מגד לכל התנועה ההיא ואינו לוקח חלק בה? שאלה זו, אשר בפנים
שונים לא ירדה מעל שלחן ספרותנו כמעט מיום שהיתה הציוניות ל"ענין היום",
נשאלת עתה ביתר תוקף ויתר מרירות מאשר לפני. כי בעת אשר השמיע אחד
העסקנים הציוניים בפתחתו לאספת מינסק, כי בכל תחום המושב רבה העבודה והרעיון
הציוני פורח ועושה חיל, אמנם מחאו כף והריעו לקראתו, אבל אתרי עבור החנ החלו
לבקר את החשבונות, וכמו כל חשבונות של עבור, נמצאו חסרים ובלתי מדויקים.
נדע הדבר, שהעבודה אמנם מרובה, אבל העובדים מועטים והרעיון לא לבד שאינו
פורח ואינו עושה חיל, אלא גם איזו ריאקציה נרנשת במחנה נושאי דגלו; וגמצאו
גם מתיאשים שאמרו, כי הציוניות במצבה וצביונה עתה, מפוצלת לכמה וכמה פצלות
ומפוררת לכמה וכמה פירורים, נחלשת וחסרת-דאונים, אינה יכולה ללכת קדימה ולכבוש
את "העם" ואין לה תקנה בלתי אם נשוב ונתיכה ונעשה אותה "נוש" אחר, אפילו
מנושם מעט. אבל מוצק ואמין, סלע איתן, כמו שהיתה מתחלת בריתה, שרם נתפצלה
ונתפוררה. ואולם יש אומרים, כי אדרבה נהוין לפצל ולפרד את הציוניות עוד יותר,
כי במקום אשר נלמי ציוניות מנושמים, בלתי מעובדים כדבעי, אינם יכולים לחדור,
ואפילו אם יחדרו—אינם יכולים להתקיים ולעמוד בפני הרוחות המנושבות ב"ספירות"
הללו, כי רוח אחר, לנפרי אחר, יעבור—ואינם—שמה יחדרו "פירורי ציוניות", חלקיה
המעובדים והמהוקצעים, "אבק ציוניות", אשר ב... "אבק סמים" יחזק וירפא ויבריא
את חולי עמנו בני ישראל... והדברים בזה ארוכים...

והרוב הגדול של הציונים, כמו כל רוב גדול בכל הנוגע לשאלות הצבור,
אינו מעמיק ביותר ב"סתרי התורה", אלא שופט לפי ראות עיניו. ולפי ראות עיניו
הענין אינו "כדבעי למדוי"; והוא תולה את הקולר לא ב"נושא דעובדא" אלא
במנהלי התנועה, והוא שואל לא במה האשם אלא במי האשם. בדגיון ישר
של, בעל הבית פשוט הוא תולה את הקולר בצוארי המנהיגים, היינו המורשים
הגליליים ומחליט, שהם אשמים בדבר, — כי עצלים הם, נרפים הם, וכדומה רשימה
שלמה של "פשעים במשמרת"... וצריך אנכי להניד לכם, חביבי הקוראים, כי שאלה
זו — במי האשם? — אינה מענינת אותי הרבה. הוא תזכיר לי את המנהג בערי ליטא
הקטנות לבקש "חטאים" על כל ברמנן בעיר. יולדת מקשה לילד כי יצאה נפשה
ומילדת לא היתה בעיר, תיטק שמת באסכרה ורופא לא היה בעיר, זקן שנוע

ברעב ותומך לא היה לו – מיד מבקשים חמאים... שער נא בנשך: המצב הסניטרי
ממש נורא. רפש ומדמנה עד הברכים. סחי ומאוס מכל עברים. במקום רפואות –
פגולות של „בעל-רשם“ וקסמים של צוענים. תנאי הקיום קשים ומרים: רעב וקור,
לחם מעופש יאכלו ומים דלוחים וסרוחים ישתו, ומחלות מתדבקות אינן פוסקות כל
חשנה. אין פלא, כי ילדים מתים... הם מתים, מפני שכך צריך להיות, מפני שבמצב
„ארסניטרי“ כזה אי אפשר להם לחיות. הפלא היותר גדול הוא – איך יחיו ואיך
יתקיימו אלה המועטים הנשארים בחיים. לא חמאים אנחנו צריכים לבקש בתור
סבת הדבר, שהמתים מתו, אלא אחרי זכיות מיותרות, אחרי כח מיוחד, צריך לחקור,
שבסבתו יכולים החיים לחיות. וחבר זקנים תמימים ויראי אלהים, ומהם גם סותרים
ואנשי מעשה, יושבים וברצינות משונה הם מחפשים חמאים!

הוא הדין גם בשאלת הציוניות. לא חמאים בתור סבת מיתתם הרוחנית של
ציתים הרבה אנו צריכים לבקש, אלא זכיות מיותרות וכח חיים מיוחד בציונים
המעטים שנתקיימו בציוניותם. אין זו שאלה כלל: מפני מה אין הציוניות פורחת
מפני מה עמנו עומד מנגד? – השאלה החמורה באמת היא: איך נתקיימה עדיין מעט
הציוניות שישנה עוד בקרבנו. תנאי חיינו ותנוכנו קשים כל כך להציוניות עד שנחונן
סדחיים מיוחד כדי להיות ציוני.

הנה אנשים באים ושואלים: במי האשם, שהציוניות אינה פורחת? –

במי האשם? תשאלו? – אין כאן אשמים. אשמים הם כל סדרי חיינו בנלות,
לא מעכשיו אלא מהרבה הרבה שנים, אולי גם ממאות בשנים לפנים, בעת אשר
במתכונן או שלא במתכונן, החלו להעביר קו בין הדת והלאומיות. אלה הגבורים
הראשונים, אשר, בהלחמם בעד ארצם ועמם, לא חפצו להלחם בשבת מפני האסור,
הם התחילו להעביר את הקו הזה, ואחריהם באו, תלמידיהם, שלא היו שוים אפילו
להתיר שרוך נעליהם, ויאריכו את הקו... ובאה הגלות ועשתה את שלה, ובאו תלמיד,
חכמים ועשו את שלהם, עד כי בבוקר לא-עבות אחד נודע לנו, לתמהוננו, כ
דתנו, אשר ציט חלקים ממנה – ואולי גם כל המאה – מלאים רוח לאומיות, נפרדת
היא לנמדה מן הלאומיות ואין בינה ובין הרוח הלאומי כלום; ולא עוד, אלא שנם
מתנגדים הם שני ה„רוחות“ האלה זה לזה. וככה נתחנכנו מאות בשנים: החלוקה בין
דת והלאומיות כבר הגיעה לידי כך, שאפשר לנו לקיים את מצות דתנו אפילו על
ידי נכרי. הנקל בעינינו לצאת ידי חובת פרי עין הדר באתרונן מקורפן ולקדש על
היין הבא – ממקום שבא... גם הושענות, גם לולבים והדסים אנו קונים מן הגוים,
גם את סוכותינו יבנו לנו הגוים, בשעה שבעלי מלאכות הרבה משלנו הולכים במל.
ולולי מעט הבושה מפני הגוים, שנותרים מאוד בעינינו כאלה, היינו מקיימים את כל

מצותינו אך ורק על ידי הגוים. ואת כל, בלי הקודש ואת כל צרכי דתנו חיינו לוקחים משלהם.

ומעם אשר כזה, המחונך מאות בשנים ברוח בלתי לאומי, אתם דורשים התפתחות תורת הציוניות והתגברות הרוח הלאומי במשך עת קצרה כזו?! – לא חביבי חכו מעט... כתינוק כן גם עם צריך ללמוד הרבה. צריך „ללכת אל החדר“ הכו מעט ללמוד עמנו ב„חדר“ את תורת הלאומיות ואז יהיו בינינו גם ציונים, אז תפרח גם הציוניות. ועד העת ההיא נסתפק במועט. וגם זו לטובה.

XXX.

רבים כתאוננים. כי חסריכשרונות אנחנו כעת, כי, ראש הגמרא נסמסם
עלויס, כמו שהיו לפנים בישראל, אין. בעלי הכשרונות המיוחדים ונאונייהרוח
ספו תמו, אין בנו כשרונות מקוריים ואין אנו מוכשרים ליצירות ספרותיות מקוריות,
בקיצור: נתמעטו הלבבות והמחות, וגדולים בישראל חדלו.
ההתאוננות ההיא, מודה היא עכשיו, מבית מדרשו של, אחד העם יצאה
ואהריו החזיקו כל הסופרים, והועקה הקיפה את כל ספרותנו לאמר: ירד הכשרון
העברי מגדולתו ...

והנה לא אתוכה בדבר הלבבות. אפשר שנתמעטו, אף-על-פי שאני איני
רואה בזאת. לדעתי אני, הלב העברי עודנו גם עתה, לביהוב, שהיה לפנים
הוא רק וטוב ומלא רחמים, אלא שהחליף מעט את נשיתו. כי תחת אשר לפנים
היה בעיקרו טוב ומלא רחמים לעמו ולא רע גם לעמים אחרים, הנהו עכשיו בעיקרו
טוב ומלא רחמים רק לאומות העולם. ויש אשר אינו רע גם לעמו. רובי צדקותיו
עושה היהודי רק בשביל אומות העולם: הוא בונה בתרספר בשבילם, הוא מוסד
קופות של תמיכה בשביל תלמידי החכמים שלהם, מחזיק בידי סופריהם ותומך בידי
הכמיהם. ויש אשר יפלו פירורים מעל שלחנו גם בשביל אחיו. כמו שתראו, יש
בזה רק שיטה מוחלפת. מעין שינוי הערכין, אבל בשול ה'יש' – אין, היהודי כמו
לפנים לבו רק וער, הוא נותן וחוזר ונותן, לא למשכן, לא ליעקב, אלא לעשו –
אבל יתן. כמעט שלא ראיתי מעודי, רחמן משלהם, שינדב צדקה, עולמית בלא
הבדל דת, אף-על-פי שיודע הוא היטב, שאפילו בלאו הכי, בלא תנאי מפורש,
אלא על פי מהלך הענינים בלבד, תפול הצדקה בידיהם הם... ובכל זאת, משום
למיחש מבעי' בלבד, הוא מתנה תנאי מפורש, כי צדקתו נתונה רק לעמו... והיהודי
על פי הרוב ינדב בלא הבדל דת, אף על פי שיודע הוא היטב את פירוש הלשון
הזאת – כי זהו דוקא, להם ולא לנו, כי אפילו דריסת הרגל לא תהיה לנו בחצרותיו,
שהניח אחריו ירושה עולמית. ואפילו הנאה מועטת לא תהא לנו. ובכל זאת יתנה
בפירוש: בלא הבדל דת ואמונה. וכמובן יעשה זאת רק מטוב-לב. לא, חביבי,
הלבבות לא נתמעטו. אדרבה, הם עוד נתגדלו ונתרחבו ונכונים הם לכלכל חבל ומלואה.

לא יפלא, איפוא, אם יפקד לפעמים בקרבם מקום הידורים – מפני שהם מלאים כבר על כל נדויותיהם...

כמדומה לי, שבכל תקופת ההיסטוריה הארוכה שלנו לא נמצאו בעמנו מתגדים גדולים – למוכתם הם, כמו בתקופתנו עתה. בקשו נא בכל דברי ימינו, ממש סמצרים ועד הנה, איש יהודי שנרב סכום גדול להרפים ספריהם, כמו אותו הנריב העברי, שנרב סכום גדול להרפסת הרומנים ההיסטוריים של הסופר הפולני סנקיביץ; בקשו עוד אם תמצאו נריב אחר, שהשאיר אחריו ירושה גדולה של כמה וכמה עשרות אלפים לשפחה פשוטה משלהם, כמו אותו הנריב מורשא שהשאיר כמעט את כל הונו לשפחה כזו... וכל אלה הוא רק בשביל ישראל, בכדי לקדש שם שמים, בכדי להראות לעיני העמים, שאין אנו, חס ושלוש, עם כפוי טובה ואנו מכירים את ערך ספרותם ושפחותיהם... ומי יודע כמה וכמה ירושות עבריות יפלו עוד בידי השפחות משלהם. חבל על ממונו של ישראל, שיפול בידי זרים. אף על פי שמצד השני אין להצטער על זה הרבה, כי סוף סוף הלא יפול ממונו של ישראל בידי זרים, אם מעט קודם או מעט מאוחר, אם באופן זה או באופן אחר. אם למשוררת ומחוללת או להרפסת ספרים, או – לשפחות פשוטות. כל, ירושה גדולה של עשירינו הגדולים היא בחזקת סכנה. כי, אם לא העשיר בעצמו, הנה בנו או, לכל הרחוק, בן-בנו, היורש האחרון של הקפיטל העברי, יזכה להשתדך עם בתולה עניה מנוע אצילים שירדו מנכסיהם וימסור לה במתנה את כספו יחד עם אמונתו; או בתו בתו של הנכיר העברי, נצר ממשפחה מיוחסת בישראל, היורשת היחידה של רכושו, תכנים את הרכוש הזה נדוניא למאהבה, נצר מנוע אצילים דלפנים, אשר, לפי דברי פושקין, הגיעו לאצילותם על ידי מה שנקו את הסנדלים אצל התקיסים, או היתה להם אצל התקיסים שרות אחרת. לנמרי אחרת... אם כה ואם ככה, וממונו של ישראל יפול בידי הגוים. וכך היא דרכה של הירושה העברית. מצד אחד – כמה וכמה דורות עברים התענו, לא אכלו ולא שתו, לא נהנו מן החיים כלל וכלל, קמצו כל הנחויץ לחיים וקבצו ממש פרומות על יד עד שעשו עושר. עשרם הוא, איפוא, ברובו פרי הקמצנות המשונה, פרי החסכון הקיצוני, שזהו ה"ריוח" שהרוויחו אצל עצמם. ומצד השני – כמה וכמה דורות של זוללים וסוכאים, של רועי זונות ורודפי תענוגים, אשר חיו והתהוללו על חשבון אכריהם ועבד, העולם שלהם, ופזרו את כספם לכל רוח על כל תענוגות בני אדם, עד שלא הספיקו גם האכרים והעבדים להמציא להם די כסף ככל הדרוש כדי למלאות כל תאויהם, – ויירדו מנכסיהם הרבים. ואז באים היורשים או היורשות של חסנפנים והקמצנים הגדולים ומעבירים את נחלותיהם לצאצאיהם של המתהוללים והפורנים הגדולים. ועוד הפעם תתחיל סדרה חדשה של סנפנים שיחסרו מנפשם ויקמצו ויצברו בעד

צאצאיהם של מתהוללים... וחוזר חלילה. ומה עלתה לנו מכל עמלנו ומכל סנפנותנו, אם את עמלנו אכלו זרים? אומרים, שאין מתחרשים על לשעבר. כי, אם ראינו אתמול בטובה או ידענו רעה, אם אכלנו מעדנים ושתינו ממתקים או היו לנו מים במשורה עם סת קיבר, – הלא היום אחת היא. זוהי פלוסופיה של עניים, של רעבים המנחמים את עצמם בתנחומים של הבל, כאומר: ומה איכפת לי, אם אתמול רעבתי מעט? ה, אתמולי הלא כבר עבר, ההוה – הלא הוא רק רגע כמימרא, והמחר, העתיד, מי ידענו?... בפלוסופיה כזו אפשר להיות, קבצן שמח, אפשר לפסור את הקיבה, אפשר להגות את עצמו, אבל רק להגות... כי, באמת, החיים – חיים, והדלות, הדחקות, הסגפנות אינן חיים. ותמיד מדי אזכור את הלחץ והדחק, אשר בהם חיו אבותינו וקמצו בשביל, הרוח, בעד צוריהם, עלי לבי דוי, ומתחרט אנכי. כמו שאומרים, על כל המעשה. אם כה ואם ככה אין כסף לבני ישראל ומוטב היה, אילו, לכל הפחות, חיו מעט בהרוחה, חיו כבני אדם, כדבעי. ותהי זאת נחמתי, כי מעתה לא בנקל תעבור נחלתנו לזרים. חובות, שטרות שלא הגיעו לידינו ביינא, יקבלו ירושה מאתנו. אבל כסף – לא באלף רבתי. כי גם אנחנו למדנו אל דרך הגוים ואנו מבינים עכשיו את סוד החיים לא, פחות מהם. גם אנחנו נאהב מה שלא ישנאו הם – תענונים והוללות ועוד... ספו המו כעת הסנפנים הקמצנים הקדמונים, אשר כמה שהרויחו השאירו מעט ליום מחר. עכשיו, אדרבה, כמה שירוויחו יוציאו עוד יותר וכמה שיהיו מעיני הפרנסה עמוקים ומלאים, תמיד תהא הרוצאה יתירה שבעתים על ההכנסה. על כן מעטים הם אלה, שעוד ישאירו ירושה לבניהם אחריהם. ומעט זה, כמו שאמרתי, אני בטוח, שעכשיו לא תעבור נחלתנו לזרים. אבל צר לי כי עד עתה כך היה. הביטו והתבוננו סביבותיכם, כל אחד במקומו ובעירו, וביחוד בכרכים הגדולים, ותראו, שלא הפרזתי על המדה, ובכל יום ויום ממונו של ישראל עובר למחנם. רכושו של יעקב, שהרויח בעמל גדול אצל לבני, ביום אכלהו חורב וקרח בלילה, מבלי שידע מנוחה וחיים, הרכוש הזה עובר לעשיו בתור מתנה, נדוניא או ירושה. ולדינא אין נפקא מינה, אם מעט קודם או מעט מאוחר הוא עובר. מה שמוכרח להיות – יהיה, ואין לנו להצטער הרבה, כשאנו רואים שהעשירים שבנו מורישים את כספם ל"שזחות" מעם הארץ או לבתי כנסיות שלהם או להרחבת ספרותם. נודה היא, נזרת הגלות, ומוכרחים אנחנו להשלים עמה. כי, אם לא עשירינו בעצמם, יעשו זאת בניהם אחריהם. אלא שכמו שהיה אומר אחד ממכירי, – בעל שטר נורלות, שכל ימיו קוה לזכות ומעולם לא זכה: חבל על הרבית שנמסד'ה – מכירי זה היה, אוריניל' גדול. הוא היה כופר בכל, – כפר בעיקר, והאמין – במספרים מוצלחים. נופרסמאמינים כאלה יש לרוב. יודע אנכי דוקטורים, שפרסות-ברזל מחזקות במסמרות אל ספתן חדרם להצלחה.

ראיתי מלומדים גדולים, חכמים טבעיים, שיראים מסני, עין הרע' בקלפים. ה'נלטי' השחור – תמיד, סימבולי רע הוא למצחקים... ומכירי זה, הנופרי האמין גם הוא – במסמרים מצליחים. ברוב עמל השני שטר נורלות בעל מספר מצליח. ובשעת כל הגרלה והגרלה חכה והאמין לזכות בנורל הגדול, שתי מאות אלפים פרושה לפרושה. וכאשר, כמובן, לא היה זוכה והבריות היו מלגלגין עליו, היה מנחם את עצמו ואומר: בעיקרו של דבר, מאי אכפת לי? סוף סוף הלא אוכה בנורל, אם עכשיו או בעוד חצי שנה, – אלא שחבל על הרבית' מסכום נורל כזה, שהולך לאבורי... וככה אומר גם אנכי. בעיקרו של דבר הלא אחת היא, ממונו של נבירינו הלא סוף סוף יפול בידי הגוים, אלא שחבל על הרבית... לו לא מדהו הם בעצמם למסור את ירושהם לידי זרים, היתה אולי מתפרנסת ממנה עוד איזו משפחה עברית במשך איזו שנים. לא כן עכשיו, שלא רצו הבעלים בעצמם לחכות עד שיבאו יורשיהם לעשות כזאת והקדימו המה את יורשיהם והעבירו את נחלתם לעשו, – עכשיו לא יהנה עוד יהודי ממנה עולמית.

אם כה ואם ככה, אבל היהודי יתן למי שיתן; אם לענל או למשכן – זוהי שאלה אחרת, אבל יתן כמו שנתן: בעין יפה ויד רחבה. ורואים אנחנו בחוש, שהלבבות לא נתמעטו, אלא שנישחנו הסדרים, ואך לשוא יקוננו המקוננים... ואפילו אם תתעקשו עוד ותטילו ספק ב'טובו' של הלב העברי, הנה בדבר בשרונותיו של היהודי נעלה מעל כל ספק, שלא רק נתמעטו, אלא, אדרבה, נתגדלו ונתבתחו במדה מרובה. מעולם לא היו לנו מהות חריפים כאלה, שהיו יכולים לנתח מכל ענין וענין כל סברה וכל רעיון לנתחים קטנים, קטנים, לניסין דקין מן הדקין שלא כל מוחא סביל דא. והגיע הדבר לידי כך, שרעיונות פשוטים לנמרי אין לנו, עכשיו. כל מחשבה – פילוסופיה, כל רעיון – חקירה, כל מעשה – ולפעמים, אפילו מגונה – פסיכולוגיה, ביחוד הפסיכולוגיה – היא מבש כמררת את היי, ואין מגום ואין מפלט ממנה. בלא חקירה של פסיכולוגיה לא נצטור צער; לא נאכל ולא נשתה – בלא פסיכולוגיה. בחור, למשל, שאהב בתולה, או סתם איש פשוט שאהב אישה; כמדומה לך, הענין פשוט בתכלית הפשטות. אילו אירע, שבחור אהב בחור או בתולה אדרבה בתולה, או היה הדבר לנס והיה מה לעיין בו. אבל בחור שאהב בתולה – ומה חרוש יש בזה? – מעשים כאלה היו ויהיו בכל יום.

ובכל זאת הגה באים החוקרים והמבקרים ומחפשים ומבקרים ומנקרים ותולים הררים בישערה, ובאים לידי מסקנה, שלא הלמו אותה לא הבחור ולא הבהילה... ועוד טוב הדבר, אם ננמרה אהבתם בשעה טובה ומזל טוב, בלא מקרים שונים, אבל מכיון שאירע בינתיים שנתפרדה החבילה כי הבחור נתן עיניו בבתולה אחת, נאה מן הקודמת או יותר עשירה; או הבתולה פנתה עורף למאהבה, והוא

אז היא איימו והפחידו, שישומו קץ לחייהם – אז אין נבול ואין קצה להפסיכולוגיה... וכל זה בא מפני שהמחות החריפים של עכשיו אינם יכולים להשיג ולתפוס דבר כפשוטו, והם מוכרחים לפלפל, להתוכח ולרדת עד, עומקו של דבר.

שוב מעשה בחנוני, שחפץ חיים, ודוקא, חיים של חיים, חיים שאין בהם בושה וכלימה, והעיקר – שאין בהם יראת חטא... והלך ולקח הרבה סחורה בהקפה ופשט את הרגל לנושיו. כל אלה הם מחוקי החיים, שכבר היו ויהיו. גם זהו מעשה ישן נושן. הפסיכולוגיה פשוטה ומוכנת לכל, ובכל זאת כמה פלפולים וכמה חקירות – ומעשה באברך, שלא רצה להיות מלמד, אלא דוקא רב בישראל. מה עשה? – הלך למקום שהלך, וקבל סמיכה מאת מי שקבל, ובא לעיר, שכבר יש בה שני רבנים, ובקש צדדים והשיגם, וסכסך את הקהל איש באחיו, ונתמנה מאת צד אחד לרב שלישי, – ואחר-כך מריבות ודלשוריות, ומכות לחי, ושנאה וקנאה... עד שבא, מוסמך רביעי לעיר, והשלימו ביניהם אלה השלשה הקודמים והתחילו מריבים עם הרביעי. וההיסטוריה התחילה מחדש. – ה,נעשיכמע' ההיא, אף-על-פי שהיא, כעי הדשה', מפני שלמראית עין לא היתה כזאת מלפנים בישראל, ובכל זאת מובנת גם היא בפשטותה, וכל החקירות – מלבד אלו של, חוקר הדין אחרי הדלשוריות הרבות שהגיעו אליו משני הצדדים – הן למותר. מעשים כאלה וכאלה – כשהדבר נוגע אל איוז משרה צבורית, מן, הרבנות' עד המשרה היותר קטנה בערכה – נעשים בכל יום, ואין מה להתפלא עליהם, ואין מה לכתוב על אודותם. ואם כותבים וחוקרים, ומבקרים, אות הוא, כי המחות שלנו התחדדו ביותר, והם משתדלים דוקא, לעייל סילא בקובא דמחטא... לא, הנידו מה שהנידו, אבל המחות לא נתקטנו. אדרבאן הם נתגדלו ונתחדדו ביותר, אלא שגם בזה יש ממין שני ערכין. תחת אשר לפנינו שם היהודי את לבו ומחו רק להרוחניות, לדברים שבקדושה, לדף נמרא ולפלפולי אוריינתא, הנה עתה ישם את לבו ומחו ושכלו, רק לענינים נשמיים, לעניני החיים הפשוטים, והוא מחדד את מחו בהמצאות, שיש בהן לדעתו, תועלת בחיים, והוא חושב רק איך מרויחים פרוטה ואיך מבלים את העת בטוב.

דור דור ועניניו, דור דור ו,עלוייו'. לפנינו בישראל נקרא, 'עלוי' מי שעוד בימי נעוריו הצטיין בפלפולי אוריינתא, ועכשיו נקרא, 'עלוי' – מי שעוד בימי נעוריו הספיק להסתגל אל החיים... הזמנים נשתנו והיטבל העברי עמדם. מעולם לא היו בנו ממצאי, פרואקטים' מרובים כמו בימינו אלה. ואין לך השערה נכונה או בלתי נכונה, שלא תביא לעולמנו המון הצעות ופרואקטים, כל אחד נרוע מחבירו. כשנתיסד הבנק הלאומי, היתה, שאפשר לתלות עליה המון פרואקטים, – הניע הדבר לירי כף, שאומות העולם נתכתלו משני המון ההצעות שהציעו ממציאיו, וזו האיציות אשר אז נניסת המניות... כל אחד ואחד מתהדר ב,שכלו המעשי', דוקא בשכלו המעשי.

הולול היותר גדול בימינו עתה הוא התואר, מלמד, בחור עני, כלומר איש שלא מעולם המעשה; והנהלה היותר גדולה היא התואר, מנוסה... השכל המעשי – זהו הכבוד היותר גדול בימינו. והכל משתוקקים לכבודה, ואפילו בעלי השכל היותר עמוק רוצים להתהדר ולהתפאר דוקא בשכלם המעשי. יש בנו סופרים וחכמים שהם מתנאים יותר במעש מעשיהם מאשר ברכ חכמתם... מעין חולשה היא בבני האדם להתהדר תמיד דוקא בעשה שאינה הולמתם. וביחוד מצויה חולשה זו בנו היהודים. בעלי המעשה שבנו מתאווים להתפאר בתורתם ומתבלים – כענין או שלא כענין – את דבריהם בפהנמי אוריהא; ובעלי התורה משתדלים להצטיין בתור בעלי מעשה, וכאלה בן אלה מביאים לפעמים לידי נחוך... אבל, כמו שאמרתי, רק חולשה היא באיש, שהוא רוצה להתפאר במה שאין בו. ומפני שאין לך איש, שאינו חושב את עצמו, לבעל-מח ואינו מדמה, שהוא היידי היכול להיות מושיע לאומתו, זיועין איך להאשיר את עמו בהמצאותיו, ומפני שכל יועץ כזה אינו מסתיר, חלילה, את עצתו בחובו ומשתדל לפרסמה בקהל למען ידעו, על כן יש לנו, המון פרואקטים מהוכמים כאלה. כל אלה הם פרי החיזות היותר והתחדדות-המח...

ואם רבים הם בעלי הכשרון שבנו בכל מקצועות החיים, עוד מרובים הם יותר מזה בתורת הכלכלה, זו החכמה המודרנית, שמעמדת את כל החיים על הססר, ושעל הנייר הכל ברור לה, הכל היא יודעת, הכל היא מבינה, הכל היא פותרת, והיא מדמה כי גם הכל תוכל...

חכמה זו כמעט שהיא, חכמת ישראל, ואין לך מי שיתעסק בה כמונו היהודים. הדבר מובן מעצמו. אין לך עם, שנוקק לתורה, תורת הסינסה והכלכלה, כעם ישראל, ואין לך עוסק בתורת החסכון כיהודי, לא מרוב נחת, חלילה, אלא מפני ההכרח. ולא יסלא. איפוא, בעינינו, אם גדולי חכמי התורה היא, כמו ריק ארדו, מר כס, לאסאל ועוד, היו מזרע יעקב. וסברה חזקה היא, שגם אדם סמית היה מבני בניו של אברהם. ואם לא היה מוצאו משבט יהודה ובנימין, היה על כל פנים מעשרת השבטים, כי האנגלים הלא יתפארו, שהם צאצאיהם של אלה. ואף-על-פי שקשה להאמין, כי עם מסודר כהאנגלי יהיה מזרע היהודים... בכל זאת מאמין אנכי, שאדם סמית היה מגזע היהודים, כי אם לא כן. מה זה ומי זה הכריח אותו לעסוק בתורת החסכון? בקיצור, כמעט כל גדולי חכמי התורה היא היו ממקור ישראל, זולת מלתוס, היוצא מן הכלל, כי שטחו בדבר צורך. המעט הדמותי מפני שנתמעטה הטובה בעולם והתרבו אוכליה, לא יכלה להולד בקרב משפחה עברית. היהודי הקדמוני לא רצה לדעת כל חשבון וכל חסכון בעיניים כאלה... אם תרבה הטובה במעוט אוכליה או תמעט הטובה ברבות אוכליה – היהודי הקדמוני נשא אשה והוליד בנים ובנות, ולא בקש השכונות הרבה. תורתו של מלתוס נתקבלה אצלנו רק בשנים

האחרונות. מכל תורת הכלכלה קבלנו רק את התורה של המעטת הדמות... מקמצים אנחנו בבנים ומרבים באמותיהם... סליחה. אדוני, לא זאת חסצתי להגיד; חסצתי להגיד, כי מרבים אנחנו בהוצאות על אמותיהם. תריסר בנים ובנות לו לאבותינו בזול הרבה יותר מאשר תעלה לבניהם אם לילד אחד עתה. תהלה לאל, העם ברובו אינו נמלך בספרים בענינים כאלה, והולך בדרכי אבותיו, ומתנהג כמתנהגם. אבל האינטליגנציה והציריאינטליגנציה שלנו, הן דוקא בענינים כאלה. ואולי רק בענין הזה בלבד, אדוקות מאד בתורת, מלתוס' ונמלכות בספריו... הדור הבא יהיה, כמדומה לי, דור של בני עניים...

הנה כי כן חביבי, תורת האקונומיה היא כעת יסוד היסודות של חיינו, ואפילו של חיי המשפחה שלנו. את הכל אנחנו עושים במדה, במשקל. במספר, לפי חוקות התורה ההיא. במלתוס נתחיל ובמרכס נסיים. ומהם לא נוזז.

וכשאני לעצמי יש לי שיטה מיוחדת באקונומיה. לדעתי אני, כמו שיש לפי דברי ניששה (בלא הזכרת שם זה הלא אי אפשר לכתוב כעת) שני מיני מוסר. מוסר עשירים ומוסר עניים, כן יש גם שני מיני אקונומיה, אקונומיה של עשירים ואקונומיה של עניים. האקונומיה של עשירים מלמדת לסור על צרכי עצמו, לבלי לחוס על כסף כלל במה שנוגע להנאת עצמו, ולקמץ במה שאפשר, ואפילו במה שאי אפשר, בצרכי אחרים. נופי שלי יקר לי מכספי, ואפילו סכומים גדולים אינם כדאים שאחוס עליהם בשביל הנאה עצמית מועטת; ואחרים – הלא הם אנשים פשוטים ויוכלו לחיות גם בלא מותרות. לסיכך עושים משתה ואחים טובים ומוציאים סכומים גדולים על זה – ומקמצים בשכרם של המשרתים העניים; משחקים בקלפים כל הלילה ומרויחים או מפסידים תרפ"ט אלפים, ואין מניחים אפילו פרוטה להמשרתת העניה או להמשרת המסכן; תופרים שמלה יקרה לרעיה לסלגש או לסתם אהובה, ומחשבים עם התוספת העניה חשבון הכפתורים; קונים, אפנים יקרים בעד בן יחיד, ובכלל אינם מונעים ממנו את כל מאווי לבו, ומנכים למורה העברי את שכרו בעד חצי שעה שהחסיה. ובכלל מוציאים על צרכיה בית מאות ואלפים ודורשים מאת העני המהור על הפתחים עודף חצי הפרוטה... נוסעים במחלקה הראשונה ועומדים על המקח עם הנושא סבל ועם הרכב בשביל פרוטה יתרה, שוכרים דירה מרווחה ברעב נהדר ומונעים מן הסרסור את דמי סרסרותו. זוהי האקונומיה המפורסמת של העשירים... והאקונומיה של העניים – זוהי האקונומיה האמתית: הקמוץ בצרכי עצמו, רק בצרכי עצמו. ולכל לראש ההשתדלות להרויח, מניה וביה, כלומר להרויח אצל עצמו, – זו האקונומיה הישנה של אבות-אבותינו.

כי למה נכחד, ואבותינו הטובים לא ידעו להרויח. הם כמעט שלא הבינו את סוד הרויח, עתם היתה טובה, הפרנסה היתה מצויה, ולא ידעו או את סוד הרויח, כי

עתה הרווחו הרבה ועשו עושר, אפס כי להרווח לא ידעו ולא הבינו. ולעומת זאת הבינו להרווח אצל עצמם, אצל נוסם. וה, ריוח' הזה היה תמידי: בכל יום ויום הרווח היהודי אצל עצמו. אם כל ימיו לבש רק בנד אחד, ה, קסומה' שירש מאביו, הרי הרווח כל שעה ושעה הוצאות-הבגדים; אם תחת לאכול בשר ולשתות יין אכל פת קיבר עם מקפה של גריסין ושתה מים פשוטים, הרי הרווח בסעודתו. וככה הרווח תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה. ואל יהיה הרווח הזה קל בעיניך, חביבי הקורא, כי מרווחים כאלה, ורק מכאלה, נתעשרו בני ישראל לפעמים. ולעומת זאת לא קמצו בהוצאות על צרכי הצבור. ידיהם היו פתוחות לתת ולחזור ולתת לכל פושט יד, לרבנים, לשייכות, לצדיקים ולפרושים, לפדיון שבויים ולכל יתר צרכי הצבור העברי. ויען כי הקמצנות על צרכי עצמנו היתה, כמובן, יותר תמידית מאשר הפורנות על צרכי הכלל, הרי גדלו והצליחו והשיאו בנים ובנות ועוד הותירו לבניהם אחריהם. מה שאין כן אנחנו. להשתכר אמנם אנו יכולים, ומשתכרים אנחנו בהתר או באסור... משתכרים אנו הרבה. לקמץ בצרכי אחרים גם כן, 'אמנים' אנחנו. ולעומת זאת אין אנו מסונלים כלל וכלל להרווח אצל עצמנו, ולהסתפק במועט אין אנו יכולים, ובכך יצא לנו שכרנו בהפסדנו. ולפיכך, אם באמת רוצים אנו ללמוד את תורת האקונומיה עלינו לשוב וללכת בדרכי אבותינו, כלומר: ראשית חכמה אנו צריכים להתרגל ולהרווח אצל עצמנו. כי כל זמן שלא נלמד את התורה הגדולה ההיא – מה תועלת יש בכל חכמת הכלכלה? – כי מה יושיעני, אם אדע את טבע הרכוש, את מקורו ומוצאו, את מהות המטבע וטבעה, מאין באה ולאן היא הולכת, אם לא אוכל להחזיק בה כדי שלא תשתמש מידים? אחת היא על כן אמרתי, יתפלספו החוקרים והפילוסופים כמה שיתפלספו על דבר הרכוש והעבודה, הרגשה ומכשירי העבודה, החסכון – והו העקר, ואידך סירושא הוא, זיל גמור – אם יש לך שהות ורצון, מי שיכול ל, חסוך, לו תהיה המטבע ולו יהיה הרכוש.

ובכל זאת אין אני כופר חלילה בעיקר לאמר, שאין חכמת הכלכלה בעולם. בודאי, כמו שדודתי היתה אומרת: אם כך כתוב בספרים בודאי כך הוא. אלא, כי מודה אנכי ומתודה, שאיני מכין את סגנונם המסוכסך של חכמי האקונומיה, פשוט – את הורגון שלהם. הרגני נא הרג, אבל מהי אינו סובל זאת ומוכרח אני להאמין שאנכי אשם בזה, כי באמת החכמה – חכמה והסופרים – סופרים, אלא שמחי משרשש ואינו משיג את עומק התורה ההיא.

אבל בשעה שבאים הסופרים אל הקהל כדי להסביר לו את תורתם העיונית ולעוררו, שישתדל להוציאה מן הכח אל הפועל, אז – אוי ואבוי... ו, מציעים' כאלה צומחים בקרבנו מעת לעת ובאים בהצעותיהם השונות, אך לאשר את עמנו, לפתוח לו, שערי פרנסה טובה, והכל, כמובן, על פי חוקי תורת האקונומיה.

עצותיהם והצעותיהם אלו מזכירות לנו את הסגולה ל"עשירות" של יהודי המוב. כלל גדול אמר ה"רבי" לקהל חסידיו: הרוצה להתעשר ילך אל ה"פריץ" ויקנה עשרת אלפים כור חטים בחמשה רובלים הכור וישוב וימכור אותם בעשרה רובלים הכור, והיה אם יעשה כזאת, אמר הרבי ויעצם את עיניו, קבלה בידי מאבותי ומאבות אבותי, שבודאי יתעשר. איני יודע בכמה יתעשר, כי אין עסקי בחשבונות, אבל כי יתעשר – יודע אנכי בודאי, כי הסגולה היא בדוקה ומנוסה. ותהי השמחה גדולה בקהל החסידים ובירת הרבי צהלה ושמחה. היה שם סקה אחד, שנועז לשאל את ה"רבי": רבי ומורי, אבל איפה לוקחים את הסכום הראשון בכדי לשלם לה"פריץ" בעד החטים? – סתם מקשן עם הארץ ובשופטני לא עסקיני? – השיב ה"רבי" בחמה נסתרה ויסן וישב לחדרו. ובודאי צדק הרבי, ב"שופטני", שאינו יודע, כיצד משינים כסף כדי לשלם לה"פריץ" בעד החטים – לא עסקיני, לשופטני כזה לא יועילו כל ההצעות שבעולם. בכדי להתעשר צריכים לדעת, כיצד משינים את הסכום הראשון, אם בשמיר או במשיכה... אחר כך קונים את החטים אצל ה"פריץ" ומתעשרים. קשה להשיג רק את ה"מאה אלף" הראשונים – אומרים העשירים – השאר יבוא מאליו. השאלה היא אמנם, כיצד משינים את המאה אלף הראשונים? –

ואת השאלה הזאת אני שואל את כל האקונומיסטים שלנו וביחוד את זה, שמצא את המפתח לשערי פרנסה טובה – ב"המליץ" גליון 3 שנה זו. עוד בשנה שעברה, הוא מתפאר בראשית מאמרו, מצא עצה טובה איך להתעשר: צריך ליסד חנות משותפת, אשר תרוח – מלתא זוטרתא – עשרה רובלים ל"חורש" על כל חמשים רובלים, שמונחים בעסק... והיה, יספר לנו, אם יניח חנוני עני בעסק אפילו רק חמשים רובלים, גם אז ירויח עשרה רובלים לחודש – עשרה רובלים צרוף... ויבדקו – מוסיף האקונומיסט הזה – הבודקים ויחפשו המחפשים בכל העסקים שבעולם – האם ימצאו עסק כזה, שיביא בפריז עשרה רובלים לחודש מסך חמשים רובלים? והאמת כן היא. אין לך עסק בכל העסקים שבעולם, שיביא ריוח עשרה רובלים לחודש מסך חמשים רובלים... גם אנכי איני, בעל-חשבון, כאותו ה"רבי" בעל הסגולה לעשירות, ובכל זאת חשבתי ומצאתי, כי עשרה רובלים לחודש זהו מאה ועשרים רובלים לשנה – לא פחות ולא יותר. יודע אנכי, כי סוחרים ב"הושענות" וב"נרות-של-חנכה" מרויחים אחת ואחת, אבל כי עסקים גדולים, חנויות של עשרות אלפים, כפי שמצייר האקונומיסט, ירויחו סכומים עצומים כאלה – דבר כזה רק במחנותיהם של אקונומיסטינו יכול להתכלל. כנראה נפש גדולה ורחבה להמחבר הזה, ואני מתפלל, שנפשו עדיין לא קצה בחטיות ובאמת חנות אין זו עסק, החנוני, אין לו שם, הוא בשפל המדרגה, ואפילו לנבי ציוניות אינו חשוב. האמת אניד לך, חביבי, כי הענין הזה חדש הוא אצלי עד עתה חשבתי, שהחנוני הוא מיוחס גדול בישראל, מיוחס יותר

גדול מהבעל מלאכה. ובאמת, החנוני העברי לא בכדי זכה לכל הכבוד הזה. הוא היה לסנים, ואולי עוד גם עתה, הבסיס הנאמן של בית ישראל, היסוד המהווה והמקיים את עמנו, החנוני היה תמיד הראשון להחזיק בידי תלמידי חכמים. עוד בדור העבר היו רוב החנונים בעצמם תלמידי חכמים וגם בניהם וחתניהם היו תלמידי חכמים, וגם עתה עדיין החנונים בערי ליטא מוקירים רבנן ורחימים רבנן... יודע אנכי חנונים הרבה שלא מבני ברית, כמעט בכל רחבי ארצנו יודע אנכי אותם – וכמה שונים הם מן החנוני היהודי: החנוני מעד הארץ, הוא על פי הרוב, מטפסו של ש"ס, ש"ס – ממשפחת, קאבאנוב, בכלל, מן המפוסים המפורסמים של מחזות אוסטרובסקי, שיפוס של, בורנוצ' נס מבעל-האגדות, לא כן החנוני העברי, שהוא על הרוב – ביחוד בליטא – אברך משיי, רך וענוג ומפונק, בעל טעם טוב ונפש יפה, הביטוי, התבוננו בו, למרות מה שקוא מלוכלך בנפש ועטרן ובזפת, למרות מה שהוא עסוק כל היום בליטרין, במאזנים ובאמה... למרות מה שהוא מתלבש בצורת ה,חנוניות' עם כל ארנעימותיה, הוא לא נס ולא עסידארין, בילדותו למד בהדר ואחר כך נכנס לשיבה והרי הוא בראורין. גם ספר עברי, גם עתון עברי המציא בחנותו... בקיצור, הוא על פי רוב אינפליננטי במובן האמתי של מלה זו. אין אני שר שיר הכבוד לחנונינו, ואלמלי היה אפשר להמעיט את מספרם בתחום-המושב, כלומר להמציא להם פרנסה יותר טובה, הייתי שמה מאוד. אבל את האמת צריך להגיד, שאין לנו להתבייש בכת חנונינו, אם יש תקוה לעמנו, אז תנוה תקוה זו רק בהיקף של אותה המפלגה, שקוראים לה, המפלגה השנית; ואם תתקיים הציונות, רק בהברה זו תתקיים... יודעים אנחנו את, ראש העלי אשר בהברתנו – את המלומדים בעלי, היארליק' ואת הקבלנים הגדולים, ויודעים אנו מאין באו אלינו ועד מתי יאחרו אצלנו... ואת, תחתיותיה של חברתנו גם כן יודעים אנחנו, ואנך משערים, מי יעמוד ומי ילך אתנו וכלפי מה נושים בנדיבותות היותר תהומות שלנו. – רק הכת הבינונית רק היא שעמדה לנו לסנים והיא שתעמוד לנו גם לימים הבאים. ומה נשתוממתי בראותי, והנה אחד הסופרים ודוקא מן החדדים משתדל להשפיל את כבוד החנונים בישראל, ועל השאלה, מי אשם בדבר, שהציונות אינה פורחת, ישיב שהקולר תלוי בצוארם של החנונים, כי החנונים הם הם בעוכרי הציונות... הם אינם באים לשימוע דרשות האלופים הציונים החנונים הם כך, החנונים הם כך וכך... בקיצור, רוצים אתם שתתקיים הציונות, נרשו את החנונים מי החברה... זו היא המסקנה של, מר חרד'...

נפילתי, חביבי, מאיגרא רמה, את, מחמד' השליכי לארץ, "תשתכנה א. נ

קודש – בראו כל, המאמרים...

והגיע הרבד לידי כך, שגם האקונומיסטים שלנו מתביישים בחנונים וחנוניות

ועצתם עתה לחדל מן החנויות ולהתחיל בפבריקאות. בודאי בעל בית-חרושת-המעשה, פבריקנט בלע"ז, זה הוא שם מצלצל... טוב ונעים, והעיקר – יפה מאוד להיות פבריקנט. צריך אנכי להגיד לכם, כי לגבי שדוך יקר שם כזה אפילו מרב במשפחה. ולא הרי השם, כמו הכסף השכר, הריח, המזומנים, ומזומנים – תרפ"ט אלפים. האקונומיסט שלט אינו מסתפק במועם, לריוח קמין אינו שם את לבו, רוצה הוא להעלות דוקא את הלוחיתן בחכה. דני הרקק, ריוח של איזו מאות, ואפילו של איזו אלפים, כאין הוא בעיניו. החטני יכול להשתכר לכל היותר איזו אלפים, אבל הפבריקנט... מאות אלפים, ממש, ככרי זהב.

אך מה אדבר בלשוני בשעה שמרניש אנכי, כי לשוני קצרה ועמי אינו מסתפק. מוטב שאדבר בלשוני הזהב ממש, דברים נכתבם. אחרי שמסיים את הצעותיו בדבר החנויות המשותפות, שדוריוח מהם גדול במאד מאד, הוא אומר: ,זאת ועוד אחרת: אברכים, מחפשים עסקים להשקיע בהם את כסף הגדוניה וסוף כל סוף נעשים לחטנים (החטניות השנואה!) ולעניים מרודים, נמצאים בכל מקום, אשר אחינו נחתים שם ואינם מרנישים, כי ככרי זהב מתגללים תחת כפות רגליהם ואין מרים אותם, כי אבנים יקרות וכתם המוב מונחים תחת חוטמם ואין מביא אותם הביתה, אם יתאנרו מאה איש וכל אחד יכניס שתי מאות רוי"כ, שיצטרף לסך עשרים אלף רוי"כ, אז הנקל להם לפתוח בית-חרושת למעשה נרות, סטארין, העושה פרי עד כדאי... 25% ואם גם תהיה, סביבת המסחר (אני מדבר בלשוני...) רק על סך מאתים אלף רוי"כ לשנה שהוא סך מצעה לסחורה זו, הנמכרת בכמה רוי"כ הפוד, גם אז יכניס בית כזה ריוח נקי חמשים אלף רוי"כ לשנה! ובשעה זו גם העניים והאביונים יאמרו שירה: "כוו היא ה,אידיליה" של בתי חרושת-המעשה. וכמה פשוטה ונשנבה היא, ממש פלא-פלאים. שערו בנפשכם: כל שותף יכניס לאוצר השותפים רק שתי מאות רוי"כ ויקבל ריוח חמש מאות. ובעד שני הלקים, – הריח, כמובן, כפול, היינו אלף רוי"כ צרופים. וכל העסק, שהניחו בו מאה אברכים, שיש לכל אחד מהם גדוניה משתי מאות עד ארבע מאות, יכניס ריוח צרוף חמשים אלף! ובודאי העניים והאביונים רשאים לאמר שירה, כי כשהפוטמה תהא מצויה, מסתמא גם להם לא תחסר.

ואני משער בנפשי את תוצאת ההמצאה ההיא, ראשית תבטל, כעפרא דארעא' את שיטת הארורה של מלהום... ירכו הוונות בישראל ויסרו וירבו, בלא כל פחד ובלא עין הרע, כי האברכים יכניסו את ,גדוניתם" – ומי לוקח כעת גדוניה פחות משתי מאות? – לאוצר השותפים של בית-חרושת הסטארין ופרנסתם בטוחה. לבד זה הלא ירבה, האור' בישראל, מה שנחוצן לנו ביותר, אור, אור, אמר כמדומה לי, הוקן נתה לפני כוה"ל. ואם טוב הוא האור לפני המות, לפני החיים, בשערי החיים לא כל שכן... הנה הבהור ורבתולה הולכים להופה, ולכם טוב עליהם מפני

ש'ודעים הם מראש, שפרנסתם בטוחה, פרנסה של אור. אור תחת החופה ואור יקרות גם בלבותיהם של הנאהבים... אשרי עין ראתה כל אלה:

מה שמישבת מעט את שמדתי ומעכיר את האידיליה הזאת, הוא רק – מה שאין אנו יודעים ברור, איפה היא, המדינה המאושרה של, בתי חרושת' כאלה. פה, בארצנו, יודע אנכי בת-חרושת של סמיארין, שמונה בהם סכום רב ועצום, עשרת מונים ממה שמניח המחבר בסבריקא שלו, והם אינם מרויחים אפילו עשרים אחוזים למאה...

אולי יהיה מטובו של המהבר להראות לנו את הפבריקאות המאושרות האלה. ויען כי לפי דברי המהבר הציע הפעם רק ראשי סרקים מן הענין הזה, טוב היה אילו היה מלמד אותנו סרק שלם בהלכה זו. תורה היא וכראי ללמוד אותה. ועתה ישמשו נא חביבי הקוראים. אם יש לנו הרשות להתאונן על, חסרון הבשרונות' וירדת-מוח הגמרא, עתה, בשעה שפרואקטים כאלה מכבצים מכל פנה ועבר...

XXXI.

הוי, קשה עתיקא מחדתא! צריך אני להודות בפניכם, חביבי, כי נקל היה לי
לפני שנים אחדות להתחיל את שידותי עמכם במקום הזה מאשר לחדשן עתה, אחרי
המסקה ארוכה וממושכה. כי

צְעִירִים הָיִינוּ אֲזֵי שָׁנִינוּ
וּמָלֵא לִבֵּנוּ עַל גְּדוּלָּתוֹ,
וְאִישׁ הָיָה עֲצוּר בְּקִרְבֵּנוּ –
וַיֹּאכֵל עַל כָּל סְבִיבוֹתָיו,

כמו שכתוב בשירת-אדבים אחת. צעירים, כמובן, לאו דוקא, הראש הראשון על הכתפים.
כמאמר הרמון, אבל איש בודאי היה עצור בקרבנו. היו ימים, שכל ישראלי התיגש,
התפעל, התלהב, הרתח. קריילב וקיריח כמעט שלא היו אז. בעד או כנגד – אבל
הכל התיגשו, כי חדשה נחתה בעמנו, חדשה שלא היתה כמוה מזו צאתנו בגולה. והכל
התפעלו, הכל התיגשו, הכל הרתחו. גם לב אבן התיגש, גם המתים, אשר אמרנו:
כבר הדיקנו, – אף הם התנערו והראו סמנים של תחייה; גם העצמות היבשות, שכבר אין
בהן משהו של לחוליות, התחילו אף הן להתקרב אחת אל אחת... כי רוח עברה גם
בהן ותנערן...

כמוה, כעת הדוא, לא היתה בישראל מאות בשנים, ואהריה מי ידע, אם
תהיה עוד?

ומזה היתה העת ההיא ושה. וכמדומה לי, לא היו ימים טובים לנו, ימי הטרוממות
הרוח, כימי השלח הראשונים, שבמקרה, ואולי שלא במקרה, נודמנו יחד עם הימים
הראשונים של תנועת תחייתנו, ימי התעוררותנו, זמן תקותנו האמתית.
מי שזכה לדעות בימים ההם לא ישכחם לנצח, לנצח.
ונקל היה לי, חביבי, לדבר עמכם אז, ומהשבה אחת היתה לכולנו על מעשים
דויעים בעולמנו והבנו היטב איש את שפת רעדו.

ועכשיו? – לא רבות הן השנים שעברו. כאילו אתמול היו הדברים ההם – וכמה
מים אולו, כמה נשתנו העתים, נתחלפו הזמנים, ועוד יותר, אנחנו עמדם, אפילו לחשוב,
כי זבל שנים עבר מימי השלח הראשון עד עתה, ולא חמישית הזבל.

וכנראה היום להתחיל שוב את שיחותי עמכם – ממש איני יודע כמה להתחיל ובמה לסיים, כי ה' המוב יודע כהיום אתכם ואת מחשבותיכם.

לפני שנים אחדות עזבתי אתכם מעט פחות או מעט יותר ציונים, אם ציונים ששומים בלא כל חכמות, ואם רחוקים; אם ציונים מהירים ואם מעורבים במעט פסולת של ארצות, אבל איך שהוא – ציונים; השיחות היותר חביבות היו שיחות ציונות, החומר היותר נאות לשיחות היה חומר ציוני. ועתה?

למה נכחד, השיחות ההן אינן לרוח היום, אינן לפי המידה, כמעט שאינן מן הנבזים. עוד אפשר, וגם זה עליי הרחק, לשוחח על פלאטפורמה ציונית, על הציונות ודומה לשמאל או לשמאל שבשמאל, וכדומה. אבל על ציונות סתם, כשהיא בפני עצמה, מי זה ידעה לעצמו עכשיו nonsens כזה?

ואנכי כלייך הורגלתי עם הענינים ההם, כלייך אהבתי! וכמה קשה עלי עתה פרידתם! עוד יש לי מכיר אחד מן הזקנים, ריאקציונר כמוני; מבקר הוא אותי פעם בשבוע, בלילי שבתות, ובחברתו אני משיב את נפשי. מתועדים אנחנו בחדרי, ויש אשר מפני שמידה מעולה או סוגרים גם את הדלת. וכדי להוליד שולל את ילדי ואורחיהם, מערימים אנחנו, מגביהים את קולנו ומתחילים לשוחח על ענינים רחוקים, מערבבים לפרקים בשיחותינו מלות מקובלות עכשיו בחברה; ועושים או כך, כדי שידמו הילדים, שגם אנחנו מסיידים בעניניהם. ובאמת, אגלה לכם בלחשי, או מפספסים לחיובן, עד לשכרות, במילי רצינויות, ושיחתנו יש שנמשכת שעה או שתיים, ופעמים עד אחרי חצות. בגמר השיחה או מרימים עוד הפעם את קולנו וגומרים בשיחה על המרובים והמעשים וחלוקי-דעותיהם, או על הבלוקי העתיד של הקיד והשמאלים וכדומה, והכל כדי שישמעו בני-ביתי...

אתם מתפלאים על ערמונית זו. אבל, חביבי, אין מה להתפלא כלל, כי מה לא יעשה כעת אביר-משפחה כדי שלא להתבזות בעיני בניו ובנותיו?

אבל מה שאני מרשה לעצמי בביתי, בחברת מכירי הריאקציונר, הלא לא ארשה לי בחברתכם שלכם, ובעלי-כרדי מוכרח אני לעת זקנתי לשנות מהרגלי ולדבר עמכם בלשונכם שלכם על ענינים שלכם, המענינים אתכם.

ומה מענין אתכם יותר בפוליטיקה ושאלות הכלכלה? ובכן נתחיל בפוליטיקה.

יודע אני, שנעתי הפעם בנימין היותר דקות שבלבכם; הפוליטיקה היא מחלה נשנה אצלנו, בירושה באה לנו מאבותינו. הם, בכל היותם רחוקים מהיות-העולם ובכל היותם משעבדים כל רגע לעבודת הבורא, לתורה ולתפלה, – אף-על-פי-כן היו מרשים לעצמם לבלות לילות רצופים בשיחות של מה-בכך על פוליטיקה ומלחמות, על התוגר והאנגלי ושאר הכלים, מעשיהם ומחשבותיהם, דבריהם וכוונותיהם...

ומבעי זה עבר גם אלינו, אל בניהם אחריהם; גם אנחנו אזהבים להשקיע את עצמנו בפוליטיקה... ונמצאו בנו תמימים כאלה, שדימו, כי באמת מבינים את מלאכה זו... אבל כשאני לעצמי אני אפיקורס גדול ומסופק הרבה בדבר הזה.

כי, באמת, מה היא פוליטיקה? פוליטיקה נמורה היא – הגנת המקרים בכל רגע ורגע, דיעה להשתמש בכוחות הפועלים ברגע זה ולהוציא מהם את התועלת האפשרית; ולסדר, בתדפוכות המקרים והתחלפות הכוחות – לעמוד עוד הפעם על המשמר ולהבין את סדר הרגע, כדי להוציא ממנו את התועלת הנרצה.

אבותינו המוכים, לפי מושגיהם שלהם ולפי מצבם המשוונה בימיהם, עוד הבינו מעט את התורה ההיא: לפי מצב הענינים בפולנייה אז, שכל פריץ משל ממשלה בלתי-מנובלת באחוזתו והחיים והמות היו בידו, – היתה כל חציר כעין זעיר אנפין של חציר המלוכה; בכל חציר היתה פוליטיקה מזוהדת, ובני-ישראל הבינו לעשות פוליטיקה בכל ההצרות. צחקו, אם תוכלו, על הפוליטיקה שלהם, אבל למקרא הפנקסים של ד' ארצות נשתומם על הבנתם את מצב הרגע, אך התחכמו לדעת כל מה שנעשה בחצרות, לפני ולפנים, ואך להט את המקרים לטובתם; לא היה דבר וחציר דבר בהסימנים והסימיקים במה שנוגע ליהודים, שלא ידעו זאת מקודם. גזרה כל שהיא, או איזה חק לרעה, שרק עלה במחשבת איזה פריץ להציעו לפני הסיים, – מד נדע הדבר ליהודי של המקום ההוא, והוא השתדל בכל האמצעים לבטל את הגזרה, לעקרה משרשה. ואם כבר ממנו הדבר, הודיע תכף ומיד להועד בעיר-המחוז, והועד – לעיר-הפלך ולעיר-המלוכה. המכונה התחילה מתנועעת לכל גלגליה ועשתה את שלה: רוע הגזרה על-פי רוב נתבטל.

והבל על הכשרונות הגדולים האלה, שהלכו לאבוד, שנשתקעו בתחבולות של די-ישיעה. מה לעשות? כן היו העתים ההן: על די-יעולם אי-אפשר היה אפילו לחשוב אז. הגלות היתה עוד יותר מרה, עוד יותר קשה משל עכשיו: כל ראדיוויל, כל בישקוויטשי, ובכלל כל פריץ היה מושל עריץ בנחלאותיו, החיים ומות של כל דיירי השכונה היו בידו. ואם של עס-הארץ כך, של היהודים על אותה כמה וכמה. צריכים היינו לכל כשרונם הגדול של אבותינו כדי שנוכל לעמוד ולהתקיים בתנאים כאלה.

בדאי אילו היו הם עכשיו, בדורנו ובימינו – היו מבינים יותר ממנו, כיצד עושים פוליטיקה.

ואנחנו בניהם אחריהם? – המקרים האחרונים הורונו לדעת, שאין את מבינים בפוליטיקה כלל. מתפלפלים אנחנו, מתפלספים, מצפים לישועה, מבקשים את האמת, את הצדק, את היושר... וכי זוהי פוליטיקה? – זהו אידיאל גדול, רעיון עולמי, נצחי, טוב ויפה, מרומם, נעלה ונשגב, זהו כל מה שאתם רוצים, רק לא פוליטיקה... כי אינכם יודעים את התורה ההיא, לא למדתם אותה. אינכם מבינים אותה. ואילו הבנתם אותה, היינו עומדים אולי במצב אחד משל עכשיו.

לא, אדוני, עם כל רצוני הטוב, איני יכול לעשות לכם את נחת-הרוח ולסמסם עמכם בפוליטיקה... דברים כאלה לא מעלים ולא מורידים ואינם כדאי בהפסד הזמן. ובבקשה מכם, הביבי, פטחני גם משיחות של כלכלה. אם יש אלהים בלבכם והזיק של רחמנות עדיין לא כבה בכם לגמרי, בבקשה, אל תבואוני לידי זה. מוטב שנדבר על העצים ועל האבנים, על האש והמים, על כל מה שתמצו, רק לא על פוליטיקה ועל איקונומיה פוליטית. כבר דברתי די והותר בענינים כאלה, דברתי עד לגועל-נפש, ועוד יותר ממה שדברתי שמעתי - ונקמה נפשי.

בבקשה מכם, שערו בעצמכם את מצבי: בנים ובנות לי, ברוך-השם, כולם לומדים בבתי-ספר, תלמידים ותלמידות מן המחלקה השניה עד הששית, כולם בעלי-כשרונות, וביחוד כשרונות פינאנסיים. כל אחד ואחד, אפילו התלמד של המחלקה השניה, מתקן עולמות: ידען גדול הוא בפוליטיקה בכלל ובפוליטיקה של איקונומיה בפרט ובעל שיטה מיוחדת בתקן העולם. האחד פועל-ציון, והשני סיס, השלישי סיד סתם, הרביעי סיד מן המועט, החמישי סיד מן הרוב, הששי סיד... כמו שתראו, כל אחד ואחד הוא בעל שיטה מיוחדת, וגבר סמכא מיוחד לכל אחד מהם, רבי מיוחד שאליו הוא נשמע. כל אחד מהם יטמן באסונותיו את "מארקס" ואת אַנגלס ביחד! את ספר-הלמד: את הדקדוקים, הגיאוגרפיות, דברי-הימים, החשבונות וכדומה, כבר השליכו אחרי גוס, מביטים עליהם בבוז, והם עוסקים כל היום רק בתורת-הכלכלה ובתקן-העולם. ומתכנסים עמהם חברים וחברות, תלמידים ותלמידות וסתם חברים ואורחים-פורחים משלהם, מאלה שחדדו את שכלם בהיות כאלה והקדישו את עצמם לעבודה. ומתוכדם ומתפלפלים הם, מתעצמים ומתנצחים ימים ולילות רצופים, ומיבים שאון ורעש וכל הבית הומה לקולם.

ואנכי, האב הזקן, הטרוד כל היום בפרנסה ובפדיון כדי לכלכל את הגאונים הללו, את ה-מארקסים וה-לאסאלים שלעתיד לבוא, מוכרח לשמוע את כל אותם הפטפוסים, ולפעמים גם לקחת חלק בהם. אפשר לשער, עד כמה נוגעים לי, התנוני מידעב היהודים, החושב לו למולי מיוחד כשהוא משיג מלוה בשמונה-עשרה למאה ולפעמים גם ברבית גדולה מזו, - עד כמה נוגעים לי כל הפלסולים המסובכים על השיטה של "עודף המחדר וכדומה. אבל מה לעשות, וכדי לתמוך את ה"פּרָסְמִי" מוכרח אנכי להתערב לפעמים בזכונתם ולתוות גם את דעתי, שאם לא כן - יאבד כל ערכי בעיניהם. והדבר פשוט, הַאֲבֵרוֹת בלבד הלא אינה מספקת לבנים שיכבדו את אבותיהם. על מעט העברית, שאני יודע בעוונתי, הלא אין מה לדבר, כבר בסלו אותה בלבם ודי; ואפילו שאר דיעותי בלשונות זרות ולמדיית-חל - אף הן אינן נכנסות בחשבון, כי כל אלה הם מלי דבורגנטא וכמעט שהם לרעיותא. העיקר עתה, תורת כל התורות ותמצית כל החכמות והמדעים - תורת הסוציאליזם בלבד. ואם אינך בריהבי, אם לא תדע לחוות דעה בענינים האלה, הרי אתה בורגני פשוט: אינך ראוי לכבוד כלל. ואי לו לאב שאבד ערכו בעיני בניו! ובשביל זה בלבד, כדי

לחמך את הפססיו שלי בביתי, מוכרח אנכי מזמן לזמן לעיין בספרים הקטנים, ומעת לעת גם להשתתף בוועודם ולהתרווע עם חבריהם המנוסים בדיסקוסיות, המחודדים, המעילים סלא בקופא דמחטא, אף-על-פי שבסתר לבי – אגלה לכם בלדישה – אני שולח אותם לעזאזל...

אבל מה לעשות, ובאין בירה שאני.

ומה שרע מזה, כי מביאים הם אותי לידי בשול-תורה. עוד מראשית ילדותי רגיל אני לאסוף ספרים: מאבי ירשתי ביבליותיקה עברית מסוימת ואני עוד הוספתי עליה מעט מעט מסיסב הספרות העברית והלועזית. ופנתי לספרי את הפנה הזוטר יפה בדירתי, והנחתים בארזות יפים מזוגגים, סמוך לשולחני, כדי שיהיו מצוים אצלי לכל עת-מצוא בשעות הפנויות – ותהי זאת נחמתי וגאותי. ועכשיו מוכרח הייתי לפנותם לקרן-זוית, כדי לתת מקום לספרים הפעוטים של בני-ביתי, המפותחים.

שמא תאמר: רק בספרים עברים כך – איך אלא טועה. הכוס עברתי גם על ספרים חיצוניים. היו אצלי כמה וכמה מספרי-המופת בשפת-המדינה ובאשכנזית – וגם הם נדחו לקרן חשכה ולמעצבה ישכבון יחד עם הספרים העבריים; עכשיו אין כל צורך אף בהם. עכשיו אפשר להיות מפותח בלא שום לשון ובלא קריאת כל ספר, זולתי הקריאה באותם הקונטרסים בני פרוטה אחת. ואת הארזות המזוגגים מוכרח הייתי לשנות בשבילם, בשביל הספרים הקטנים ההם, שפרצו ורבו כארבה לרוב.

וכמה ממון בזבזתי עליהם! – כמדומה אתה: פרוטות; קונטרס בעשר פרוטות, בעשרים, אבל פרוטה ופרוטה מצטרפת לסכום גדול. היום קונטרס זה ומחר קונטרס אחר, וכך בכל יום ויום. הופעל-ציון שלי קונה את החדשות שלו, והסם את שלו, והסד מן הרוב את שלו, והסד מן המועט את שלו, והסד את שלו, והשרדוביק – ביה יש לי גם כזה – את שלו, והצער שלי, המכין את עצמו להמחלקה הראשונה, כמדומה לי, שרצונו להספח לאיזו מפלגה חדשה שבחדשות, וכבר ראיתי קונטרסים חדשים נושרים מדיוקן. אחת לאחת – ויעלה לתרסיס אלפים; וספר כדבעי, ספר כפי שהורגלנו בשנות השכלתנו שלנו, אפילו בסוציולוגיה וכלכלה מדינית גופן, – לא יראה ולא ימצא בביתי, כי אכלו הקונטרסים הפעוטים ובלעו את כל הספרות כולה.

ואחרי כל אלה, אחרי הלמודים המרובים בתורת-הכלכלה והפינאנסים, אני כופר גם בדבר זה ואיני מאמין בכשרוננו הפינאנסי. הגע בעצמך: ומה פולשיקה, שבאה לנו בידשה מאבותינו, לא שכללנו אותה, לא חדשנו בה כלום ואין אנו יודעים לעשותה, – פינאנסים וכלכלה, שגם אבותינו לא ידעו ולא הבינו, על אחת כמה וכמה.

פעמים שאנו מתפארים לפני אומות-העולם בגאונים שונים, ואומות-העולם מדמות באמת, שכל יהודי הוא כשרון פינאנסי. ואולם בינינו לבין עצמנו הלא יודעים אנו, שאין לנו בדבריינו דוגמאות, שנוכל ללמוד מהם תורה זו. כבודם של קדמונינו במקומם מונח.

אבל האמת נִתְּנָה להאמר, שלא מפיהם אנו חיים בעינינו האלה. גדולים היו בחקר-אלה, הם הראשונים שהגיעו להבנת האלהות; ענקים היו בתורת המוסר והמדות, הם הראשונים שהשיפו לאהבת-האדם וקבעו חק: ואהבת לרעך כמוך, תוקה אחת ומשפט אחד לגר ולאזרח הארץ, וכדומה מצוות וחוקים; ואולם בתורת הפינאנסים, בפרק "ביצד עושין רכוש", איך מאססים ממון ואיך מסדרים דיני ממונות, – כמה שנתבייש בדבר, חייבים אנו להודות, שעובדי-האלילים המגושמים, המצרים והבבלים, היו גדולים מהם עשרת מונים. ומעולם לא היתה ירושלים עשירה כצור וכצידון, כבבל ובאלכסנדריה. ובכל ההיסטוריה הקדומה שלנו אין אנו מוצאים תקופה עשירה בממון ואין אנו מוצאים אצלנו דוגמאות של גאונות בתורה זו. אין אנו מוצאים כלל.

וכי פינאנססט היה, למשל, אברהם, שהחמיץ מקרה שבה לידו להתעשר ואמר למלך סדום: הרימותי את ידי... אם מחוש ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך? ואני משער בנפשי את מחשבותיו של מלך זה בשעה ששמע את דברי-אברהם אלה: מלך-סדום, שרגיל היה לקחת באשר רק אפשר לקחת, לקרוע חתיכות חתיכות ולהפשיט רצועות מן החיים ומן המתים; מלך זה, שלא הניח אפילו תינוק בעריסה שלא הסיל עליו מס, אפילו מלוא שעל אדמה בלא ארנוניות; שלא נתן אפילו מים לשחות ואור לשאוף בחנם; שנשל תרומות ומעשרות מכל גרעין תבואה, – מלך זה, בצר לו, אחרי מפלתו במלחמה, הציע לפני אברהם לאמר: נתן לי הנפש והרכוש קח לך; מתירא היה, שמא יקח אברהם, כמו שהיה המנהג בסדום, גם את הנפש, גם את הרכוש, אם מתחלה את הנפש ואחר-כך את הרכוש או מתחלה את הרכוש ואחר-כך את הנפש... היינו הך, בסדום לא דקדקו הרבה בדבר ולקחו גם את הנפש גם את הרכוש... ופתאום – והנה אברהם העברי ממאן לקחת מחוש ועד שרוך נעל, שמא יאמר כי הוא העשיר את אברם!

ומתירא אני, שמא לגלג מלך-סדום בלבו על אברהם ותמימותו... שמא? בודאי לגלג, חביבי, בודאי ובודאי...

ויש שאני מהרהר אחרי מדותיו של אברהם וקובל עליו: וכי ביצרימוניות כאלה מתנהגין עם מלך-סדום?

ולא על הנפשות שלא לקח אני מצטער – חלילה! יכולים אתם לשער בנפשכם, הנפשות היפות של מלך-סדום – מה הן! מחנה של גשמות שחורות, גנבים, רוצחים, שכורים, חודשי-שלמונים וכדומה... יהי לז' למלך סדום את אשר לו, אין אני מקנא בו כלל על חברה כזו. אדרבה, התהלה והנבדל לאברהם, שלא הכניס נפשות אלו למחנה ישראל.

ואולם על הרכוש אני מצטער. ולא על שלא לקח אותו לעצמו, אלא על שהשאיר אותו בידי מלך-סדום.

כי. באמת, מה עשה מלך־סדום ברכוש זה ולא־זה צורך השתמש בו? – בודאי ובודאי שלא להגדיל תורה ולהאדירה, ליסד ישיבות ובתי־מדרשות ולהחזיק בדי תלמיד־חכמים. גם לא להרבות חסד וצדקה. יודעים אנו, שבסדום לא אהבו ביותר את התורה ואת לומדיה... ומחסד וצדקה רחוקו בודאי, כמסופר עליהם. ולא בשביל כך היה מלך סדום זקוק לכסף, אלא בשביל להוסיף משכורת לדייניו המפורסמים: שקרא, שקורא, זייס ומצלידינא, ובשביל להעמיד ממונות של סדום בכל בתי־הדין כדי לצמצם בהם את האזרחים איש איש כפי מדתו: אם ארוך הוא ואינו יכול לצמצם את עצמו במטת הרשות – לקצרו כדי ראש אחד, ואם גויץ הוא – למתחו עד שיתפרקו אבריו... וכדומה. מוסדים נחוצים, שיש בהם תועלת לרשות וממשלת...

הלא תחדו, חביבי, כי מוטב היה אלמלי לקח אברהם מה שהגיע לו בדין ובמשפט והיה נותן את הכסף להסונד הלאומי או להוצאת אֶנציקלופדיה עברית, או בכלל למסד לאומי נצרך, והיה מוב גם לו וגם לאזרחי־סדום גופם.

ומה, אני שואל אתכם, עלתה לו בתמימותו?

ולא מוב ממנו היה גם יעקב: למרות כל התחכמותו כשנתחבט עם לבן על העקדים, הנקודים והברודים, והתאבקותי עם שרו של עשו על פכים קטנים, למרות כל אלה לא הבין כלום בדיני־ממונות והיות־העולם.

הגיעו בעצמכם: שכם בן חמור החוי נשיא הארץ הציע לפניו ברית־מסחר רצויה מכל הצדדים. ואנחנו כולנו הלא יודעים אנו את הענין של ברית־מסחר, עד היכן כחה מגיע אפילו בין הממלכות הגדולות שבגדולות, וכל־שכן בין ממלכות קטנות מן המדרגה השניה והשלישית; אלו הרי הן ממש נעשות כפרה בעד ברית־מסחר הגונה, ובעד סעיף אחד רצוי, כגון הובלת חזירים בלא מעצור על הגבול, הרי הן נכונות להקריב כמה וכמה סמנים וסעיפים משל גאותם הלאומית. וליעקב הציעו הפעם ברית־מסחר רצויה מאד. הופש המסחר, דלתים פתוחות, כמו שאומרים עכשיו: כל הארץ לפניכם, ישבו וסחרו והאחזו בה, רק תנאי אחד התנו, מלתא זוטרתא, לתת להם את דינה בת יעקב לאשה, ומחר ומתן יתנו כמה שידרוש יעקב. כמדומה לך, מה קושי בתנאים אלו? בשביל מה יש כאן לריב, להלחם, לבטל את ברית־המסחר! וכמה וכמה בנות־מלכים משתדכות כך! וכמה דינות של רוממות נְהָגוֹת חלף – הובלת חזירים בלא מכס על הגבול, ואין החצרות מתביישות בדבר ואין מקפידין עליו; אדרבה, שדוך כזה, עוד נחשב לגולת־הכותרת של דיפלומטיה חרוצה, בקשר כזה עוד מאשרים את תוקף ברית־המסחר, והשדכנים־הדיפלומטים משיגים אותות של כבוד וחבה על חריצותם וחרוזותם.

ובני יעקב התעקשו ונכשלו באַמְבִּיצִיָּה, ובשעה שהכל היה מוכן ומזומן וצריכים

היו רק לתתם את התנאים, יצאו הם ועשו מה שעשו, הפסיקו את המשא-המתן בבת-
אחת והחמיצו את המקרה שבא לידם – לעשות עסק טוב.
והמקרה, מכיון שהחמיצוהו, שוב לא נודמן עוד. ומאז ועד עתה מדינת חמור-
סגורה ומסוגרת בפני-יעקב...

וכלום אפשר לדבר על הכשרון הפינאנסי של בני-ישראל? – לא ולא. כשרון
פינאנסי, בכל אופן, לא היה עושה, צעד כזה...

ואפילו משה בעצמו, משה רבנו, הגאון שבגאונים, הגדול שבגדולים, שבאמת
לא קם כמורו לפניו ואחריו לא יקום, וכי טוב היה הוא מאבותיו? וכי הוא בעצמו,
בתורת-הקרקעות שלו ובהלכות-העבודה, בשמיטותיו, ביובליו, בלא תליין, בלא תעשוק
שכר שכיר, וכדומה לא תתר תורה עמוקה תחת. הקפיטאלי ולא הרס את יסודותיו?
כי מאז ומעולם האדמה, הנחלאות והעשק שכר-השכיר היו יסוד ושורש של
הרכוש. מהם שנה ומהם יתר להתפתחות הקפיטאל. ובא הוא ותקן, שהארץ לא תמכר
לצמיתות, בשנת היובל ישוב איש איש אל אחוזתו – נחלאות גדולות לא תהיינה יכולות
להתרכז בידים אחדות, ופעולת שכיר לא תעשוק, אבן ואבן, איפה ואיפה לא יהיו
לך, בנשך ובמריבית לא תתן את כספך – כלומר, גם הרכוש לא יוכל להתרכז בידים
אחדות. ועל-פי תורה זו מוכרח היה עמנו, כל עוד שישב בארצו, להשאיר כל ימיו עם
עני ודל החי על חלקת אדמתו, בלא שום התפתחות של תעשייה וחיוש-המעשה;
להתעשר, לעשות חיל, לצבור הון כביר, לעשות רכוש גדול – אי-אפשר היה
בשום אופן.

דוגמאות כאלו הייתי יכול להביא לכם עשרה קבין. ואילו למדתי כיום בתוך-לארץ
ונצרבתי לכתוב דיסרטאציה, כמנהג הבתורים המִתְבַּקְּשִׁים שמה, – הייתי כותב על תימה
זו דיסרטאציה עשירה, עדיית שבעידית, והיו הגוים, הפרופיסוריים הבורים, תמהים
ומתפלאים על גודל ידיעותי בכל פנות התורה והיו סומכים את ידיהם עלי וכותבים
ב"סמכותם" מאה פעמים Cum lauda.

לא, רבותי, כבודם של קדמוניו במקומם מונח, הכל אפשר ללמוד מהם: דעת-
אלהים, אהבת-האדם, מדות, מוסר, הגיונות נעלים, אך לא תורת פינאנסיס.
כשרונות כאלה מתחילים אנו לפגוש בדבריימינו רק בגלות, אחרי שעברו מאות
שנים מאז גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו וחיינו בגולה תחת חסות חוקי הצדק של
הרומיים ויורשיהם ותלמידיהם ותחת השפעתם הכבירה של עמי אירופה ואסיה. הם,
הרומיים, היו הראשונים, שהמציאו את הפתגם: "pecuniae non olent" – הכסף אינו
נותן ריח, ריח זעה ודם אינו נודף ממנו. אחת היא איך השגת אותו, העיקר – שתשיגהו.
הם היו הראשונים, שהתחכמו לעשות עושר, שהכניסו בכספים שיטה וסדר, ומהם למדו
שאר הגוים וגם אנחנו בתוכם. וכתלמידים ותיקים פעמים שגם העברנו אותם בכשרונותינו.

אבל זו היתה השפעה מן החץ ואין לנו להתפאר בתורה זו, כי לא מבית-אבינו הבאנוה עמנו.

ועוד ראיה גדולה לדבר: אילו היה לעמנו כשרון פינאנסי מטבעו, אילו היינו מבינים לעשות עושר – כבר היה צבור בידנו רכוש לאומי, ורכוש כדבעי, לא כזה של עכשיו, של הבאנק ושל הסונד הלאומי, שממנו שניהם אינו מצטרף אלא לכדי שלשה מיליונים ומחצה.

שלשה מיליונים ומחצה – כלום זהו. קפיטאלי?

סכום מעט זה מסיל ספק בכשרון הפינאנסי שלנו. ואילו הייתי באנקיר בישראל – הייתי מתבייש להביט ישר בפני באנקר של אומות-העולם. דומה היה לי, שמביט הוא עלי בצחוק של קלסה, כאומר: אומלל, אין לך שום הבנה בענינים כאלה... ומפני הבושה בלבד הייתי משתדל להגדיל את סכום הבאנק ולהאדירו, להעמידו בשורה אחת עם שאר הבאנקים הלאומיים...

אבל גם הבאנקרים שלנו, כהאברכים האיקונומיסטים שלנו, אינם מבינים כלל את ערך הרכוש.

רק שני יהודים יודע אני, שהבינו את ערך הקפיטאל: מארקס והרצל. מארקס הבין את ערך הקפיטאל בשביל כל האנושיות כולה והרצל – בשביל עמנו. ואין אני חושש כלל למסקנתו של מארקס, צ"מ היא אחרי הרכוזות כל הקפיטאל בידם מעצמות. הכל יודעים והכל מבינים, כי בשעה שמכל האברים יעשה אבר אחד, ומכל העצם – עץ אחד, ומכל הקידומים – קידום אחד ומכל הנדרות – נדר אחד, ואותו האבר הגדול יקח בידיו הגדולות את הקידום הגדול להפיל את העץ הגדול בנהר הגדול – בידאי יכה גלים גדולים וטראים... ולקראת הגלים הגדולים האלה צריכים אנו להכין את עצמנו...

ואולם מה שיהיה ואיך שיהיה לבסוף, בכל אופן כסבור אני, שאילו חי מארקס אתנו כיום וראה בעיניו כל מה שעבר עלינו – בודאי היה מתעורר גם בו היהודי, מוכרח היה להתעורר בו, והיה בא גם הוא כהרצל למסקנא שניה, כלומר, שעד שיבא הגוי הגדול עם קידומו הגדול להכריח את העץ הגדול ולהפילו – סוף דבר, קדם שתבוא הקאמאסטרופה העולמית, הגדולה, הנוראה, צריך שיגיע עסי-ישראל לארץ-ישראל, כדי שהקאמאסטרופה העתידה תמצאהו כבר בארצו, בתוך עמו, ולא מסור ומסור בין עמים רבים...

ולהגיע לארץ-ישראל אפשר רק על ידי עבודה וקפיטאל, – מה שהמארקסיסטים הביתיים שלי, תלמידי-הכמ" מכל המסלעות, הסים, הסיד, הסיד למיניהם, אינם רוצים אפילו לשמוע...

אחדים מהם אינם רוצים כלל וכלל בזה. אפילו באיזה אופן שיהיה; ואלה שיש

לדם בלבם איזו נמיה לארץ־ישראל, עומדים על דעתם ודורשים דוקא פרוליטאריזציה.
ואם תתן להם ארץ־ישראל בלא פרוליטאריזציה לא יאבו ולא ישמעו.

— אבל, בעיקרו של דבר, מה זאת פרוליטאריזציה?

די, חביבי, אם יש אלהים בלבכם, והזיק של רחמנות לא כבה בכם; ואינכם
שונאים בנפש לי, בבקשה מכם, אל תשובו להזכירני את השיתות האלו; כי כבר
דברתי דברים כאלה די והותר, עד לגועל־נפש, בביתי ובין חברתי. ובצאתי למִיתב
לשוחח עמכם מעט, נדבר על כל מה שאתם מבקשים — רק לא על איקונומיה, רכוש
ופרוליטאריזציה.

קצה נפשי מפנה, חביבי הקורא, נקמה נפשי.

XXXII.

בורר הייתי, חביבי הקורא, בורר!
והרברים המעטים האלה יגידו לך הרבה, הרבה...
אינני יודע איך הדבר לדעתך, אבל לדעתי מראגידיה שלמה כלולה במלים
המעטות האלה.

ולמה אתפאר?—לא מראגידיה, אלא מראגיקומדיה.
בורר הייתי, וכבר חודש ימים לפני הבחירות טרוד הייתי בתעמולה, באספות, בדרשות,
בזכוכים, עוזבתי את ביתי, נמשתי את חנותי, זנחתי את עסקי, שכחתי תבל ומלואה,
לא נחתי ולא שקמתי.
ואני שואל אותך, חביבי: אולי תדע, אולי תגיד לי, בשביל מי ובשביל מה טרודתי
את כל המריחה הזאת?—

ותקופה קצרות כזו, קדחת של בחירות, כבר עברה עלי פעם בימי חי.
את ימי-עלומי המזבים אזכור עתה. ואני אז בתור משכיל בעירי הקטנה, שקוע
ראשי וחזי בספריה-השכלה, בולע וקולט את כל הכתוב בהם, חולם חלומות על החכמה
בת השמים, על אמונה צרופה והשכלה מהורה, כמנהג הבחורים המשכילים בימים המזבים
ההם: ולבי מלא אהבה וחבה לכל מרומם ונשגב, לכל תנועה של חופש ואור, ומלא
שנאה עזה כמות למורדיה-אור הקנאים, העושים את ההשכלה, נכון להלחם עמם. עד
זבולא בתרייתאי, ולא רק עמדם, אלא גם עם עוג מלך הבשן, עם גוג ומגוג, עם השמן
בעצמו, עם כל הכחות השחורים יחדיו, להשמדם, לכלותם, לבערם מן העולם.

ומרכז המאה השחורה: בעירי, הקן של מרדי אור ושונאי השכלה, היתה החברה
קדישא עם גבאיה, מבצר של קנאים מתקדשים, מתחסדים, שונאי-השכלה וחרדי-
משכילים. וכנגדה, זוקף כפופים היתה מטוס ומפלג להמשכילים המעטים מבקשי-הדעת.
ואולם פעולתה של זו היתה רפויה וכמעט לא היתה נכרת בערה כל עיקר, והשפעתה
על עיני הקהלה היתה מעטת מאד, בעוד שהשפעתה של החברה קדישא היתה כבידה.
כל עיני הקהלה נחתו רק על פיה, כי גבאי החברה היו גם גבאי העיר, ומסתוות הקהלה,
ההצאות וההכנסות, היו בידיהם. ובראותנו, שאין תקוה לקהלתנו להשכיל להיטב כל
עוד החברה עם גבאיה וסדריה הישנים היו על מכונם, אורנו כגבר חלצינו, אנחנו חברי בחורים
והאברכים בני-האבות, להלחם בחברה מלחמת-מצוה. עד רדתה, לעלות עליה בסעירה

ולהפילה למשואות, אותה ואת סדריה המקולקלים, ולהקים על חרבות מפלחה את יוזקה כפופים עם השכלתה וסדריה המוכים.

והסדרים בחברה קדישא היו באמת מגונים. הגבאים, אנשים בלא כל השכלה וחנודי-חברותי, נהגו את גבאותם בתקפות ועריצות, וכל מי שהעז להמרזות את פיהם, להטיל ספק בהנהגתם וישרם, נדון לקבורת-חמור. ובעיני הקהלה אין סדר ואין משמר ואין חשבון, גנבו וחמסו ושמו בכליהם, ועשו בכסף הקהל כאדם העושה בתוך שלו. וישמשים עושי-דברים כמוהם, בורים, גסים, מזוהמים, שכורים, עזי-פנים ורודפי-שלמונים, סוף דבר: עריצות ושרירות הלב, גנבה וגזלה ועזובה רבה. והכל ידעו זאת, הכל הבינו, שלא כך צריך להיות, הכל הרגישו, שכך אי-אפשר יהיה להבא ובסתר לבבם מידו נגד המשמר המשונה הזה. אבל הגבאים עשו מה שעשו ולא שמו לב כלל להמחאות שבלבי.

ובהגיע תור-הבחירות ערכנו את המלחמה. עוררנו את הלבבות, הטפנו, דרשנו, השתדלנו להוכיח את סכלות של ראשי-החברה, רשעותם והנהגתם המשונה בדיני-ממונות, להראות, שכל כונתם רק לצבור הון, לאסוף חלי-זרים ולהכין סעודות שמנות בשביל בעלי-חברתם... ואנחנו הבטחנו לתקן כל אלה, להנהיג סדרים וחשבון בספרי החברה, לתקן תקנות, לבנות מה שצריך בנין, להרוס מה שניקב וכבר הגיעה השעה להרוס, להסיר ממשמרתם את השמשים הגסים, השכורים, הרודפי-שלמונים, לבטל את הסעודות הישמנות על השבון הקהל ועוד ועוד הבטחות כאלה... וכמדומה לנו אז, שהכל הקשיבו לדברינו רביקשב וקרובים הינו לנצחון. ולסוף... הסוף היה מעציב, הבחירות הכפולות קלקלו את כל מעשינו.

בי בה בעת אשר בסומך נפלים, רופא חולים ויוזקה כפופים היו הבחירות ישרות, הנה הקונסטיטוציה של חברה קדישא ידעה רק בחירות כפולות. ואת טעם הבחירות ההן אני זוכר עוד עתה...

וברור הדבר בעיני, שבחירות כפולות בלבד הן מבצר חזק של סדרים ישנים: וכמדומה לי, שכל עוד תתקיימה הבחירות הכפולות, תהיה חברה קדישא - חברה קדישא עם כל הגבאות הישנה, סעודותיה וסדריה -

וכמו שכותבים לי מעירי הקטנה, עוד גם עתה הסדרים הישנים על מכונם: חברה קדישא שולטת בעיר. החיים והמתים בידיה, הגבאים עושים בכסף הקהל מה שלבם חפץ, החשבונות הם רק למרא-העין, כל השגחה, כל סקוח אין, הסעודות ישמנות במקדם, ואולי עוד יותר, השמשים גסים, רודפי-שלמונים. הכל כאשר לכל בנימי ילדותי, כימי עולם ובשנים קדמוניות...

והקונסטיטוציה - קונסטיטוציה רחמנא לצלן, ואחת לשלש שנים בחירות, בחירות...

ואף-על-פי שהרבה דמים נתקלקלו, והרבה נוצות נקרעו מכנפי, אין אני מתחרם על העבר: ראשית, הלא אזרח הייתי בעיר, וכל מה שמרחתי לא מרחתי אלא בשבילי, – לכל הסתות, כך דמיתי, – ושנית, מה שהוא העיקר, צעיר הייתי אז לימים ועל כתפי שלשים שנה סתות משל עכשיו.

בְּלוֹרִיתִי שְׁחוּרָה, שְׁפָמִי אֶךְ הִחַל לְצַמֵּחַ,
בְּנֶעֱשָׂרִים לְבִינָה. בְּנֶעֱשָׂרִים לְכַח... .

וב-עשרים כידוע, הכל שרד, הכל מחול. אבל עכשיו, ובמצבנו שלנו, ילדות שניה כזו יכולה לעורר רק תמיהון.

הוי, ידידי הורצו, יש בעולם דברים, שלא חלמו אותם גם החכמים היותר גדולים. והחכמים היותר גדולים לא חלמו, לא יכלו לחלום, כי אנכי, יהודי. כבדי ביוך-הישם, בעלי-הבית כדבעי, מעומד ברצי כסף וציוני מכף רגלו ועד קרקדו, אהיה טרוד כל-יכך, וכל-יכך אשקיע את עצמי בתעמולה ואניח את כל כוחותי בבחירות ההן. וכמה ישראיתי טראגיקומדיות בימי חי, לא ראיתי כזו שבאולם העירוני, בית-הבחרה, באודיסה ביום הששי לחודש פברואר, איך אני וחברי, שלשה מופרים עבריים לאומיים ועסקן ציוני אחד מן המצינים, אצים, רצים, נחפזים ומבוהלים וטרודים באנישואצה של בחירות, כאילו בהן קלו כל תקות ישראל וגאולתם. בספורים הייתם, על-פי רתיחתנו, שצריכים היינו לברור בין יהושע בן נון וכלב בן יסונה.

ובאמת היתה השאלה רק במי לבחור: אם בקדי מומי או בנוי גמור מסמא דשמאלא.

שניהם, כמו שתראו, מחותנים גדולים עמנו. ובלבי חשבת, ואת חברי שאלתי: יהודים, למה אנו כל-יכך מתלהבים? למה אנו כל-יכך מתייחסים ומקלקלים את דמינו? ולפי דעתי שלי, יכול היה הסעם היורד להתקיים גם בלעדיו וכל הענין אינו כדאי בקלקול דמינו; נניח את הבחירות לאלה המאמינים בגלות עולמית, נצחית וחושבים את הקיץ רק לחשבון הדומה... אבל אנחנו, המחכים ל-משיח אחר, וכי כדאי היא הדומה, המושלת בספק, בכל מרחק זו? –

ואולם חברי הציונים החליטו, שעל פי גזרת הלסנגפורס אנחנו, בתור ציונים, מחייבים את להשתתף בבחירות ולעמוד דוקא לצד שמאל. ובכן את עבודת הציונות אנחנו עושים כשאנו משתתפים במלחמת הבחירות. – התגרדתי בקרחתי ובגבתי, ובלבי חשבתי: אם גזרה היא, כמובן, מוכרחים אנחנו לקבלה. אבל אם לדין ואם להגיון, יש עליה תשובה: ומה ענין הציונות להבחירות בארצות הגלות? ומה ראו על ככה בהלסנגפורס להטיל תוכה עלינו להשתתף בבחירות ולעמוד דוקא לצד שמאל? –

הרגני נא הרג, המיתני, שחשני, ואני, לפי עניות דעתי, אני יכול להשיג את סמיכות-הפרשה זו.

כמדומה לך, מה ענין הציוניות ליטין או לשמאל? והציוניות, לפי דעתי, היא הקו הישר, הדרך היותר קצרה המובילה את עמנו למטרתו, הדרך היותר קצרה מבלי נפשות הצדה כלל וכלל, לפי שכל נפיה צדדית ימנה או שמאלה מעקמת את הקו וממילא היא מארכת את המרחק.

אבל בוא וראה, שאף כאן התחכמו ציוניים שונים, ומן הטובים והמשובחים, לנשות לצדדים, כאילו באמת מחייבת אותנו הציוניות לעמוד לצד מפלגה זו או אחרת.

זוכרני: בתקופת הקולטור-קאמפף שלנו היו ווכוחים נלהבים בדבר הציוניות המצומצמת והרחבה; הציונים המצומצמים התנגדו, כידוע, לכל עבודה קולטורית, רוחנית, באמרים, שהיא יוצאת מגדר הציוניות האמתית ומזקת לה; והציונים המרחיבים קלטו לתוך ציונותם גם את הקולטורה. וכמה שמחזר ומגוחך עתה בעינינו כל הווכוח הזה, סף-סוף מבינים אנחנו, שעל המושגים הדם אפשר היה להתווכח. אפשר לצמצם את הציוניות ולהעמידה על נקודה מתה אחת או להרחיבה מעט. אבל על ציוניות רחבה כזו של עכשיו, ציוניות של בוזרות, של דומה, לא חלמו, כמדומה לי, אפילו המרחיבים היותר גדולים. המצע, תביבי, רחב מהשתרע, רחב יותר מדאי.

אסונה של הציוניות בכלל, לפי דעתי, הוא, מה שלא הקצו לה את מקומה הנכון בחינו. מראשית הולדה הניחוה במטת-סדום: אלה מזה השתרדלו להקפניה, לקצרה, ואלה - להרחבה ביותר; אלה מזה משתדלים לכתצה, לצמקה, ואלה - לנפחה, לשרבבה... בין כה וכה - אוי לה ממקצריה ואוי לה גם ממרחביה.

כי מטת-סדום - לעולם היא מטת-סדום.

ובמטת סדום, כמדומה לי, הגיעו גם הציונים מן העבר השני, כלומר הארציים, את ציונותם שלהם. גם אותה הרחיבו מחזיקה עד לאין קץ. מרעיון של קבוצ גליות במדינה מיוחדת עם כל הזכיות של מדינה, עם אבטוטמיה רחבה ומקלט בטוח, נשתרבה לאבטוטמיה ששומה ופעומה, לאבטוטמיה של קהלה, וממנה - לסתם אמיגראציה בכל מרחבי תבל אפילו בלא צל של אבטוטמיה לעתיד-לבוא, ובמקום קבוצ גליות - פזור, ובמקום מדינה עברית - קהלה עם גבאים ופרנס-חדש.

גם אצלם, כמו שתראו, המצע רחב ביותר...

וכנראה כך הוא טבעו של רחוב-היהודים, שכל דעה שתפול לתוכו הוא משתדל לשרבבה ולהרחיבה עד אין סוף. גם המושגים של סוציאליסמוס ואנארכיסמוס נתרחבו ביותר ברעוב זה; ואילו קם עתה מארקס מקברו ובא לתוך התחום, לא היה מכיר את דעותיו שלו והיה נקליפת-השום בפני אחד מן התלמידים מרחוב-הדנים שבוילנה... ואילו חי כיום מאקס שמירר - היה מתבטל בפני תלמידיו מרחוב-היהודים...

כי גם את דעותיהם של מארקס ושל שטירנר הניחו תלמידיהם במסתוריות לשרבבן בעל-כרחן, לשרבבן כפי המדה הרחשה לשוק התחום... או, כשתמצא לומר בשמות, להחליף את מבעותיהם הגדולות בפרומות-נחישות, כדי לתת להן מהלכים בשוק התחתון של הרחב.

השוק הזה עמוס בסחורות של שוה-פרומה, בדעות גדולות, שנפרמו ונחלפו בקטנות, וחלופין, וחלופי-חלופין, שברידעות ופרורים... וחוננים עניים, הרודפים אחרי פדיון של פרומה, מספקים ממנו מזון רחגי של חי-שעה לכל התחום: בער שתי פרומות פרורים של מארקסיסמוס, בעד פרומה - אנארכיסמוס; ויהודונים באים חוטפים, לוקחים וקונים...

ויקנאו גם הציונים בשאר המפלגות ויאמרו גם הם לעשות כמתכונתן, להחליף את אוצרים הגדול בפרומות-נחישות בכדי לתת להן מהלכים בשוק החדים, וישימו גם הם את „הנחישות“ בניהם של כל בחור ובתולה, נער ונערה, תלמיד ותלמידה, בכדי שיצלצלו במטבעותיהם. את הרעיון הגדול של שיבת-ציון כשהוא בפני עצמו החליפו בפרומות של „פוליטיקה מקומית“ וכך קבעו עיקרים מודרניים מתאימים לשוק...

אבל, חביבי מהלסינגפורס, לשוא תרדפו אחרי השוק, והשוק עכשיו, בזמן היריד, עמוס בסחורות יותר מהלכות, בצעצועים לילדים קטנים וגדולים, בצעצועים מצלצלים, מתוספים, מרקדים על התבל, שורקים, מצפצפים, עושים העויות משונות, והעולם שבע נחת מזה, והכל רצים אחרים.

וכי תאמרו גם אתם לחקות את מעשיהם ולעשות את רעיונו הגדול צעצועים להיריד? -

הי, ידידי הטובים, בשביל זה לא היה כדאי כל הרעש הזה, לא היה כדאי. וכשאני אומר כך, אין כוונתי על האספה גופה, שלא היתה כדאי להתאסף, כמו שנמצאו מיננים אחריה... לא, האספה גופה, אף-על-פי שאני רואה בה צורך מיוחד ואפשר היה להתקיים גם בלעדיה, עוד יכול אני להשלים עמה. אבל תוצאותיה מוטלות בספק גדול. האספה גופה - למה אחד? - אני אוהב את האספות הקטנות, „זעיר-אנפין“ של הקונגרסים. נדמה לי תמיד, שהאספות ההן צרות לבאזל וממעות את דמותה, ואני הנני מחסדיה של באזל. כי מי שראה את באזל בשנים הראשונות, את הקונגרס בכל הודו ותפארתו ועוזו ורוממותו, לא ישכחנו לנצח, לנצח. ורוצה הייתי, שכמו בשנים הראשונות כן גם עתה הקונגרס ישאר קונגרס בכל הודו, הגורם הכללי בחיינו הציוניים, בלא כל התחרות מאיזה צד שיהיה. -

והאספות החלקיות של המדינות והארצות נסדרות עתה ממש כקונגרס כביכול, כי, בדרך-השם, למדנו מלאכה זו על בוריה, ומינן יהודים כי יתאסף - והנה הוא מסדר קונגרס לכל פרטיו ודקדוקיו.

ונדמה לי תמיד, שכל אספה ואספה כזו נטולת אחד משישים מהדיו וקסמו של הקונגרס הבאזילאי.

ואת באזל צריכים אנחנו להוקיר ולהוקיר.

ממעם הזה אין אני אוהב את האספות השונות... ומתוך נקודת-ראות זו הבטתי גם על הלסינגפורם.

או באזל עם כל כבודו והשפעתו, או לא כלום!

הראשים והמנהלים יכולים ורשאים, כמובן, להתאסף באחת מן הערים שיבחרו כדי לטכנס שם עצה ביחד, איך ומה לעשות. אבל לאסוף אספה רבה מכל קצוי המדינה, לחקות את הקונגרס ולעשות כמתכונתו, – סלחו לי, כגון זה אין אני סובל.

ואף-על-פי-כן השלמתי עם הלסינגפורם מפני... בדיון לומר בימינו אלה, מפני שהוא בפינלאנד, בירכתי צפון.

בלי משים עלתה על זכרוני שירתו של היינה:

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh'.
Ihn schläfert; mit weisser Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.
Er fräunt von einer Palme,
Die fern im Morgenland
Einsam und schweigend trauer
Auf brennender Felsenwand.

הדמיון עולה מאליו: האורן אשר בירכתי צפון עטוף שלג וכפור נדם – וחולם על התומר בארץ-הקדם.

וכי אין זו תמונה נאמנה מן האספה בהלסינגפורם? –

חבריהודים מארץ הצפון התכנס בירכתי צפון לחלום בהקיץ ולהביע את חלומותיהם על התמיים שבארץ-הקדם...

ולו צייר הייתי, הייתי מצייר תמונה זו על בד ומקיים אותה לדורות. ירכתי צפון, קור נורא, כפור ושלג מסביב, מסביב, הכל, כל היקום, קפוא וסמור... וחבריהודים יושבים במקומסים וחולמים חלומות על "הארץ, אשר בה לימונים יפריחו"...

הלא תודו, חביבי, כי יפה היא תמונה זו, רוממה ונשגבה. משורר אינני, כמי שתוכלו להקנח מתדיו שבראש שיחתי; אבל יש מחזות, שגם בשרידודם פשוט כמוני מתפעל ומתרגש למראיהן. ומחזה כזה הוא – האספה בהלסינגפורם.

האורן שבירכתי צפון עטוף שלג וכפור נדם וחולם על... התומר הבודד, העצוב בארץ-הקדם...

דמיון יפה מזה לכנסת-ישראל וארצו איני יכול לצייר לעצמי.

ואילו רק חלמו שם על התמרים בארץ־הקדם – ונשאתי להם, וסלחתי להם הרבה.
סלחתי לכל שגיאותיהם ואמרת: בשביל זו בלבד כדאי היתה האספה. יראו נא כל יושבי
תבל וידעו גם בפטרבורג ובאשר רק צריכים לדעת, כי למרות הקור והכפור מסביב,
מסביב, לא קפאו לבוטינו ועדיין במקדם חולמים אנו את חלומנו הגדול ומבקשים לו
פתרונים... אבל דא עקא, שלא הסתפקו בחלומות על התמרים שבארץ־הקדם בלבד,
ועסקו שם גם בפוליטיקה של ארץ־הצפון גופה, ושלבו אותה בחלומותיהם – וקלקלו
את כל הענין.
הקסם השפוך על תמונה זו חלף עבר כאשר אך התחילו לדבר על פלאטפורמה
להדומה.

ובאמת מה ענין פלאטפורמה זו לחלום התמרים?
צר לי על התמונה הנהדרה שנתקלקלה... צר לי על הלום יספה זה, שלא
נסתר כהלכה.
צר לי, חביבי הקורא, צר לי מאד...

XXXIII.

„צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות: שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכלי...“

יצאתי ולמדתי, ולא הבנתי בכל זאת למה זה ועל מה זה זכה לבן לכל אותו הכבוד, שיעמוד בשורה אחת עם פרעה, ועוד בשורה גבוהה ממנו. עמלק ופרעה, נבוכדנצר ופרעה, המן ופרעה, טורקווימדה ופרעה וכיוצא מבני „החברה היפה“ היא שבכל דור ודור, – „גזרה שווה“ כזו אני מבין. אלה באמת שווים זה בזה והם בגדר חזקש; אבל לבן ופרעה – כלום יש איזה „צד־השוה“ בשניהם?

מצד אחד – מלך קשה, רשע עריץ, שלא ידע רחם, אכזרי, שבחר לו אומנות פלִגְנִית – לדכא ולרוצץ אומה אחת, שבשנים הרעות נתגלגלה למרות חפצה לארצו, לענותה, להזיק לה, לשעבדה בגוף ובנפש. ולתכלית זו הוא מתחכם להמציא גזרות חדשות לבקרים, להסיל על בני אומה זו מסים משונים ולשלול מהם את זכויותיהם. גם לשלח אותם מארצו אינו רוצה, או עושה עצמו כאילו אינו רוצה, וכשהם בארצו הוא – שולל מהם את זכויותיהם, תבן לא ינתן להם ולבנים אומרים להם: עשו ועשו... כך הוא פרעה, וכך דרכו.

וכנגדו מצד שני – איש פשוט, רמאי בינוני, כפרי ערום, שכל ערמתו ורמאותו לא עמדו לו אלא להונות את חתנו התם ולתת לו את לאה רכת־העינים במקום דחל יסתד התואר ופתי־המראה.

וכלום יש מקום להיקש ולהשוואה בין שני אלה?

לבן... אינו מצדד בזכותו ואינו מכנים אותו תחת כנפי. אינו אוהב את הרמאים באשר הם, בין שהם בהיכל־מלכים או בארמנות־מיניסטרים, באספות־חוקקים או בבתי־המשפט, ובין שהם בבתי־המסחר ובשוק. הרמאות, תביבי, היא לעולם סמן של קטנות הלב והמח. הרמאים הגדולים והקטנים בזויים משום זה בעיני. אבל, הלא תודו, כי רב המרחק בין לבן ובין פרעה.

מה עשה לנו פרעה ומה עשה לנו לבן?

כמו שאמרתי, אינו מצדד בזכותו, אבל כמדומה לי, שכל „יהודי כשר“ במקום היה עושה כמו שעשה הוא.

שערו בנפשכם: שתי בנות היו לו; הבכירה בוגרת, שכבר הגיעה לפרקה ועיניה רכות, וקשה למצוא חתן בשבילה, קשה כקריעת ים־סוף... והצעירה עדיין רכה בשנים; לא הגיעה עוד השעה לדאוג לשדוכיה. והוא חזקא יפה ועיניה יזנים.

אילו היו סדרים נכונים במבוע, או, לכל הפחות, אילו ידע המבוע רחם – היה צריך לברוא את כל הבנות יפות. ובאמת, הלא זו היא מעין מדת־סדרום: זה לא נהנה זה חסר. מי מרחיק בכך, שהבת נולדה מכוערת, ומי היה מספיד אילו היתה יפה? – ומה אכפת לו ליצור האדם אילו היו בריותיו כולן כרבעי? למה לו להאריך בחינם במקום שראוי לקצר, לעצב בשפתים במקום שראוי לדקק... הוא הרי לא היה מספיד בזה מאומה אילו עשה הכל כהלכה. אדרבה, לפעמים עוד היה מרחיק יהור של איזה חוטם גם, של שפתים עבות, של אוזן ארוכה, וכדומה, ואת, היתור הזה יכול להוציא על שכלולן של בריות אלו, שלקו בחסר... וכמה מרובה התועלת, שהיתה מגיעה לבני־אדם מתוך כך, כמה שלום וכמה אחדות היו באים לעולם, כמה קטנות וכמה מריבות היו במלות, וכמה מלחמות ושפך־דם היה מונע דבר זה. כי מי אינו יודע את תפקידם של חממים מחוממים ועינים יפות בריבי עמים? ... סוף דבר, כמה מרובה וכמה הנאה לבריות – והמוסר היצא מזה היה אולי עוד יותר גדול.

כי יאמר מה שיאמר מתקני העולם למסלגותיהם, – והרעה היותר גדולה, העולה היותר נוראה, זו המבדילה בין אדם לאדם, בעיקרה מונחת במבוע עצמו ולא בקפיטאל לבדו. אמת, גם הרכוש הוא ענין גדול, ומי שנועד עשיר וזה ומי שנועד עני הספיד; פלוני נולד בהיכלות וכל החיים לפניו סגים בשושנים, ופלוני נולד מאחורי־הבדים ודרכי חייו – קוצים מכוכים... ואף־על־פי־כן לא רק זכות־אבות של הקפיטאל, אלא אפילו זכות־עצמו של עינים יפות וחוטם מהודר גס־בן פועלתה רבה על החיים העתידים של הולד. זו שנוצרה בעלת עינים יפות וחוטם יוני תמיד יהיו חיה יותר נעימים משל זו שנוצרה בעלת עינים מרומות וחוטם ארוך... ומה לעשות, והאדם הזה, הנה יהיה לעולם רק אדם, בשר־חיים עם כל חולשותיו, וכל זמן שעיני לאה רכות ועיני רחל – יזנים, יאהב יעקב את רחל ולא יאהב את לאה. וכמה שיישרו את העקמומיות ויתקנו את המשמר הסציאלי ולאח תודה בעלת זכיות שוות כמו רחל, ואפילו כיעקב עצמו, לא ידא אפשר לחייב את יעקב ולהבריחו, שיאהב את לאה כאִת רחל. זכות־התורה תודה ללאה כמו לרחל, אבל זכות־עצמה, זכות של עינים יפות, של יפירותאור ויפירותאה, הלא תשאר רק ברשותה של רחל וחיה יהיו יותר נוחים מחי לאה. כך היה לפנינו בימי האבות הראשונים וכך היה בדאי גם להבא, בימי בנינו אחרינו...

והוא הדין גם בנברים. אפשר להעבירם על נחלת אבותיהם, אבל זכות־עצמו של מח, של כוח, של כשרון, לעולם ישאר ברשות בעליו. ואם נמצאו מערערים על היתרון

של קסימאל שלא עמלו בו בעליו, לא נמצאו מערערים על היתרון. שבא גסיכן לאדם בלא דעתו ושלא עמל בו – יתרון של כשרון, של אומץ-הלב וכדומה. והלא גם זה רכוש, ורכוש המביא רֶנַח גדול, וגם הוא לא פחות מן הרכוש הפשוט מבדיל בין אדם לאדם...

העולה היותר נראה מנחת, איפוא, במבט נוסף, שהבדיל בין אדם לאדם, ומתקני-עולמנו צדיכים להשתדל, שתבוא מדפכה בעולם הבריאה והצירה, ולתקן, שכל בני-אדם יולדו על-פי גזרה אחת, כל האנשים בעלי-כשרון שזה, אם כולם פקחים או כולם שפשים, וכל הנשים תהיינה בעלות תואר אחד ובעלות צורה אחת, אם יפיפיות או מכוערות. ואז, רק אז, אפשר יהיה שווי מוחלט בעולם.

איני יודע, איך היה העולם מתקיים אילו היו כל בני-אדם פקחים ולא היו שומים בעולם כלל. אפשר שהיה אז טוב לבני-אדם מעתה ואפשר רע מעתה. כי התחכמית יתרה לא בכל זמן נוחה לנו, ועולם שכולו פקחים אינו עולה יפה, – את זאת נראה בעליל מעולמנו העברי: הכל מדים, שחסידינו הלאומי היותר גדול והיותר מוזק לנו הוא – מה שאנו פקחים ביותר. כידוע, כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו פקחים, פקחים-שבפקחים, עם של פקחים! – ועם שכולו פקחים, שהאחד חדר לתוך קרב ולב של חברו ובוחן ובדק את כל מחשבותיו, הגיונותיו וכליותיו עד ה"התהום", עם כזה אינו עולה יפה וקשה לו להתקיים.

ולמה אכחד? – יש שאני חושב בהרהורי ומבטש בשביל עמנו מעט, לא שפשות, כמובן, אלא, אלא, אם לדבר בלשון נקיה, מעט תמימות, פשטות, ענוה... רבונת של-עולם, די והותר לנו פקחות וחריפות, וכבר אכלו את כל חלקה טובה בנו, כבר עשו אותנו סרבנים, מרחנים ואנשי ריב ומדון לנו בעצמנו ולכל העולם. תן לנו מעט תמימות, מעט פשטות, ואולי נשיג על ידן יותר משהשגנו על ידי פקחותנו וחריפותנו. הלא רואים אנו עמים אחרים, שאין בהם אפילו משהו מן הפקחות והחריפות של עמנו, והם השיגו בחידים הפרטיים, החברתיים, הצבוריים והלאומיים אלפי פעמים יותר ממה שהשגנו אנו בפקחותנו וחריפותנו. והם נוחים יותר לבריות ממנו, והנאה לעולם מהם, ומהם – לעולם. ומה עלתה לנו בפקחותנו?... מתוך דוגמא זו אנו למדים, שאפשר שלא היה כל-יכך טוב לעולם אילו היו רק פקחים ובעלי-מחות חריפים בעולם, ואפשר שלא היה העולם מתקיים כלל אילו היו בני-אדם פקחים ביותר. וחסד עשה הקדוש-ברוך-הוא עם בני-אדם, שיצר גם אנשים פשוטים בעולמו, – אנשים פשוטים, שאינם מפלפלים ביותר, אין שואלין שאלות ואין מקשין קושיות, אינם חוקרים ואינם דורשים הרבה ולא אכפת להם מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, מה שהוא ואיך שהוא, מה שיהיה ואיך שיהיה, אלא הם עמלים עם הצבור, חורשים וזורעים וקוצרים, וקונים ומכרים וסוחרים, ופרים ורבים ועוסקים בישוב, ונוחים לבריות, ומקיימים את העולם בכלל ואת עולמם בפרט...

אבל, אם אפשר עוד אולי לספק בדבר, אם היה טוב או רע לעולם שכולד סקודס, אין שום ספק בדבר, שבדאי היה יפה מאד לעולם אילו נולדו כל הנשים יפות, והיה נוח להן ונוח לבריות, והיה שלום בפמליא של משה, שלום-בית בשדרות התחתונות של העם, במעונות דלים ובתי בעלי-בתים, ושלום בפמליא של מעלה, בארמונות, בהיכלות, בספירות העליונות, שעל-פירוב כל מחלקותיהן ומריבותיהן ומלחמותיהן אינן לשם שמם, לגמרי לא... אפס, אם גזרה היא שנגזרה מלפני מי שאמר והיה העולם, שתהיינה גם מכוערות בעולם, מן הדין היה ומן הישר, שמי שיש לו שתי בנות או יותר - תהא הבכירה יפה מן הצעירה, כדי שלא להטיל קנאה בבית ושנאה בין אחיות, שהיא קשה יותר מקנאה בין אחים. ואולם, כאילו להכעים, על-פירוב דוקא הצעירה יפה היא מן הבכירה-ומראגידה בבית. מי מאתנו לא ראה מראגידות כאלה בבתי מכיז? - הצעירה, במנהג, כבר יש לה חתן מן המוכן, אורב הוא אותה עד לסכנת נפשות, ונדוניא לא דרוש ולא יבקש, הכל מוכן לחופה, אלא שכיעורה של הבכירה מעכב את גאולתה; כי, מפני דרכי שלום ומפני מה יאמרו הבריות. אין לתת את הצעירה לפני הבכירה, והצעירה, שכמהה נפשה לאהובה, דוחקת את השעה ולא איכפת לה כלל, אם אחותה תנשא אפילו לשר, ובלבד שתסנה את דרכה לפניו, ומתאוננת היא ומתלוננת על אחותה הממירת את חייה ומסר־תָּהָּ מאשרה, וקטטות ומריבות ומדינים בין אחיות, ומהומה ומבוכה בבית, האם בוכה, הבכירה מיללת, הצעירה מתמוגגת בדמעות. והאב האומלל מסרסם ביניהן, חס לו על זו וחס לו על זו, אוי לו מבכירתו ואוי לו גם מצעירתו... וכלום אפשר להתרעם עליו על שהוא מבקש תחבולות בכדי לצאת מן המצר? - ומה לא יעשה אב אומלל כזה? מבטיח הוא נדוניא שלא לפי כחותיו, מבטיח הוא מזונות על שולחנו, מבטיח הוא עסקים לחתנו, מאכילהו, משקהו, מבטיחו הררי-זהב, רק כדי להפטר מצרה ולפנות דרך לאשרה של הצעירה. ואם חתנה של הצעירה הוא איש-תם, שאינו מבחין הרבה, ואפשר להונתו, ולתת לו את הבכירה במקום הצעירה - מה טוב. כל אלה הם מעשים בכל יום. אין חופה בלא תגרה ובלא אונאה, אונאת-ממון ואונאת-הגוף... ומי משיג בדבר.

באמונה, חביבי, שכל יהודי כשר במקומו של לבן היה עושה כמותו; ומה כל הרעש? -

וגם הענין של העתודים, הנקודים והברודים אינו נורא כל-כך. אמת הדבר, שלבן החליף את משכורתו של יעקב עשרת מונים, אבל סופו של, עסקי זה מוכיח על תחלתו: סוף-סוף אצל לבן נתעשר יעקב. והיו לו שור וחמור וגוי, ומה שהרדח אצל לבן נתן, כדרכו תמיד, לעשו... נראה היה הדבר, שעם השמי' הזה עוד אפשר היה לחיות. הוא ארב להונות מעט, כדרך הגבירות הקטנות מסוג הזה, שאי-אפשר להם להתקיים בלא קצת אונאה, אבל בטבעו לא היה רע.

מה שאין כן עשו, שאף-על-פי שדבש וחלב היו תחת לשונו, והוא דבר חלקות,

בלשון אחרת: – לקח מעקב אותם הגקודים, הגקודים והברודים, שרכש לו זה אצל לבן. לקח, אם לא בחרנו ובקשתו – בתור מתנה, שמוכרח היה יעקב לתת לו... ובודאי עוד חשב בלבו, כי חסד עשה עם יעקב... כללו של דבר: לבן עומד לפנינו בכל ערמוניותו ורמאותו הבינונית, הפעופה, רמאות של שוה פרוטה; וכמה זכה לכל הכבוד הזה לעמד בשורה אחת עם פרעה? וכי יש מקום אף להשתוות כל שהיא ביניהם? – אין זו אלא עוד גומא והפרזה אחת, מאלו, שהן מרובות בדבריידימים בכלל ובדבריימינו בפרט.

וכמה שאני אוהב את פרעה אני מתבייש להעמידו בשורה אחת עם לבן הארמי, ובמיוחד לי תמיד, שבכל שנה ושנה, בערבי פסחם, בשעת אמירת ההגדה, גופו החנוט מזדעזע תחת הפיראמידות ומתאנח לשמוע את שמו בנשימה אחת עם לבן. מה שאומרים עליו עוד, שהיה קצת טפס ורשע, שלא עמד בדבורו מעדו, הבטיח ולא קיים את הבטחותיו, לא שלט ברוחו לטוב, אבל שלט – לרע, שעשק ורצץ דלים וגם את עמו הולך שולל והביאו לידי המדרגה היותר נמוכה ולידי מסלות בים וביבשה, כמסופר בדבריידימים והגדה, – כל אלה אינן מרגיזות אותנו כלל, כי זהו מדרך המלכים במצרים, שמשלו, כדוע, ממשלה בלתי מוגבלת, וכבר היו רבים כמזה לפניו, ואף-על-פי כן נתפרסמו בדבריידימצרים בתור מלכים גדולים, מנצחים, מתקנים, אוהבי אמת, רודפי שלום וכדומה... ולפיכך קשה לו לשמוע את ההשתוות שבינו ובין לבן. וחשוב הוא בלבו: הרי, כמה כפויימוכה הם היהודים ולא לשוא שונאים אותם! ארבע מאות שנה התגוררו במצרים והיו גם שנים טובות להם, שבהן הורשה להם להחזיק בתי-משקה בגושן, לחבור קרקעות על שם מצרי, לתת שוחד לפקידים, להביא להם מתן ומנחה, לומר מה יסית, לבנות את סיתום ואת רעמסס וערי-מסכנות לפרעה, ולא התערב זר בעניניהם הפרטיים: הותר להם למנות נבאים ורבנים-משעם וגוויימסים ואפילו חוטפים... והורשה להם לבנות בתי-כנסיות ובתי-מדרשות ולהתפלל בבתי-כנסיות הדם מה שיעלה על לבם וכמה שהם רוצים, ואפילו כל הזמן, ולשובות את שבתם, אפילו שתי שבתות בשבוע: את שבתם שלהם, שבת היהודים, ואת שבתות המצרים, ולחוג אפילו כל השנה, וכדומה מן ההנחות המיוחדות וחיות-היהודים... ופרעות בודאי היו, בלא זה, כמובן, אי-אפשר בממשלה מתוקנת, אבל היו בחסד, פעם בשנים אחדות, לכל היותר פעם בשנתיים. והורשה להם אחרי-כך ליסד ועדים ולקבץ נרבות, והיהודים, מסתמא, הריחו בעסק הזה, כדרכם תמיד. ובכלל, הקיזים היה נוח להם מאד, מה שנתן להם אפשרות אחרי ארבע מאות שנה של גלות להוציא את עצמותיהם בשלום ולצאת ברכוש גדול, שהרי נצלו את מצרים... ותחת הכרת-מוכה בעד החסדים הרבים שעשה עמדם, בעד כל המצב שהראה להם, בעד הלהם והמלח, שאכלו אצלו – עוד מגבלים הם את שמו ואל לבן ישודו...

הוא כפוי-טובה, הו' כפוי-טובה! לא לחנם הם שנאים על כל אומה ולשון! --
ואם תאמינו לי, תביבי, ואם לא תאמינו, צריך אני להודות בפניכם, כי צד לי עליו,
באמונה, צד לי עליו, על פרעה מלך מצרים.

כמדומה לי, שבאמת עלוב הוא מעט מצדנו ולא נהגנו בו כבוד כדבעי. בדין צריך
היה לתפוס את המקום היותר חשוב בדברי-ימינו. וכמה שהפליגה התורה בענין של יציאת
מצרים עדיין לא הגידה אף החצי ועד עתה לא נערך עוד ערך גלות זו בכל עמקה
הנרא, התהומי.

גלות-בבל גמ-כן היתה גלות, אבל תוצאותיה לא היו כלי-כך עמוקות ומדאיבות,
לא הכו כלי-כך שורש בנשמתנו, כגלות מצרים, הגלות הראשונה.

הגלות הראשונה, כגריסא דינקותא, כהאבה הראשונה, השאירה רושם עמוק
בנפש לאורך-ימים, לאורך-ימים.

כי נער ישראל וצעיר לימים, זה עתה יצא לארץ העולם והתחיל לחיות, צעיר
ורענן בכל כחותיו. כנפיו אך החלו לצמח-וכבר קצצו אותן, וכבר הסילו עליו עול של
גלות, שעבוד של עם קשה ומלך קשה, שרק מחשבה אחת היתה בלבו: הבה נתחכמה;
ראגה אחת: שן ידבה...

גלות מפרכת אפילו עם זקן באי-שנים, עם, שכבר נתפתח ונתבסס לכל יסודותיו,
ומכל-שכן עם צעיר, שעדיין לא הספיק להתפתח ולהתבסס. וגלות זו כלי-כך פעלה עליו,
כלי-כך היתה שורש בנשמתו! --

אני משה את בני יעקב, שבאו מצרימה, לבני ישראל, שיצאו ממצרים. אל אלהי
אבי, כמה רב וכמה גדול ההבדל ביניהם! --

במתי מעט ירדו אבותינו מצרימה, סך הכל בשבעים נפש, ושישים רבוא יצאו
ממנה. אבל כמה חיים, וכמה מרץ וכמה תקיפות לפנים, לפני מצרים, וכמה רפיון, כמה
מורד-לב, כמה פחדנות בצאתם ממצרים!

בני-יעקב המעטים לא פקפקו אפילו רגע לעמוד על נפשם בשעה שטמא בן-חמר
את אבותם, וכשרמו אביהם הזקן על הסכנה המרחפת על ראשם מפני יושב הארץ
הבנעני והפריזי, שיאספו עליו ויכו אותו, השיבו בתקיפות של השתוממות: הכוונה יעשה
את אבותנו? -- וכשנסעו משם, היתה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם וגם לא
רדפו אחריהם. הכל, כנראה, ידעו אז את בני יעקב, שיעמדו על נפשם, אם יעזו
לחלל את כבודם, ואין לדרגיו את הארי ברבצו.

ובששים רבוא יצאו אבותינו ממצרים, ואף-על-פי-כן, לא נחם אלהים דרך ארץ
פלשתים, כי קרוב הוא, כי אמר אלהים: פן ירחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה...
ובאמת כך היה. כשראו את מצרים רודפים אחריהם נפל פחדם של המצרים עליהם ואמרו
אל משה: המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר? מה זאת עשית לנו להוציאנו

ממצרים? - הלא זה הדבר, אשר דברנו אליך במצרים לאמר: חדל ממנו ונעבדה את מצרים!...

וואים אתם, כמה גדול כחה של גלות וכמה שונה, כמה רפו בניבניהם של ה-תקפים משכם? -

הוי גלות, גלות!...

ולכד מדוי-מצרים האלה, מדוי-הגלות, עוד השאירה לנו מצרים בירושה כמה וכמה חליים רעים ונאמנים, שעד עתה לא נרפאו מהם.

המדוזת היפות של דילטוריה, של עברים נצים, וגם את עגל הזהב ועבודתו לא מבית-אבינו הבאנו אותם. לא בבית-מדרשו של שם ועבר למדנו מדות יפות אלו, אלא במצרים, במצרים...

ומה שרע ביותר-כי מצרים היא שהשאירה בנו את השאור שבעיסה, את הפרמנט לגלות-בכל ואפילו לגלות-אדום...

קשה לשער עתה את מהלך דברי-מינו אלמלא היתה גלות-מצרים כלל: אבל ברור הדבר בעיני, שאלמלא גלות-מצרים לא היתה אחריה לא גלות-בבל ולא גלות-אדום. הגורמים לגליות ההן נשארו במחננו עוד ממצרים.

איני יודע, אך היה, אלמלא היינו בכל אותן הגליות: הלא קשה לנו לתאר יהודים בלא גלות כלל; אבל הלא תודו, שאך שהיה - היה טוב מעתה. ופעולת מצרים מתמדת ונמשכת עד היום. כי באשר נפנה בחיי הצבור והיחיד, ביחוד בחיי הצבור, נכיר ונרגיש את מדוי מצרים הרעים.

בראותנו עברים נצים - מוצאם ממצרים.

מלשינים ודילטורים - מדוי מצרים הרעים.

יהודים משתחווים לעגל הזהב - מוצאם ממצרים.

יהודים פוענים לאמר: מה זאת עשיתם לנו להוציאנו ממצרים? - מאיזה מין

שתהיה טענה זו - בודאי ובודאי שהם יהודי מצרים!...

יהודים אומרים: חדל ממנו לגמרי ונעבדה את מצרים, כי מסני איזו טעמים שהם,

טוב לנו עבוד את מצרים... עליהם אין לדבר כלל.

כמו שתראו, פעולת מצרים מתמדת והולכת ופרעה עדיין מושל בנו...

ומי יודע עד מתי עוד? -

הנה כי כן, חביבי, כמה שהפליגה התורה בענין יציאת-מצרים, עדיין לא הגדה

אף החצי ועוד עתה לא נערך עוד עריכה של גלות זו בכל הקיפה לחרות.

וכל המרבה לספר ביציאת-מצרים וללמוד ממנה, מה אנו צריכים להיות והעיקר -

מה שאין אנו צריכים להיות, הרי זה משובח.

(* XXXIV.

... ובכן כבר עבר עשר שנים, וכבר נכתבו ונדפסו מאה חזרות, השלח!
 ורואה אני בחוש, שדודתי, נחה עדן, היתה חכמה-מחוכמת.
 היא, זכרונה לברכה, היתה אומרת אלי תמיד ומשגת מאה פעמים בכל יום,
 ישהעת אינה עומדת, העת רצה, צריך להשתמש בשעת-הכושר...
 ואני לא האמנתי לדבריה, לא השתמשתי בשעת-הכושר, ועל-פירוב-הפסדתי.
 ולא רק בנוגע אלי, בעניני הפרטים, אלא אפילו בעניני הקהלה היתה דודתי עומדת
 תמיד על המשמר ויועצת לראשי-הקהל עצות טובות והגונות. עתה הגיעה העת – היתה
 אומרת לראשי-הקהלה – להשלים עם הפריץ ולהשיג מרעה בעד העזים: הוא מרגיש איזו
 מעקה ונוח היא להתפשרות... עתה – אמרה פעם אחת – עת לבנות את בית-המרחץ:
 בספרות שבחצר מספרים מפני איזו מחלה מתרבת ויקיח את הבנין; עכשיו עת להתחיל
 בבנין בית-המדרש: האדונים רוצים דוקא, שיהודיהם יתפללו הרבה, ואפשר שגם ידברו
 עצים לבנין; עתה העת-היתה מוענת תמיד-להוליך את הילדים אל החדר, כי כשתעבור
 העת ויגדלו – ימאנו ללכת...
 וחבל, שלא אני ולא ראשי-הקהלה היו משגיחים בדבריה. לא השלימו עם הפריץ
 בשעת-הכושר, והמרעה לא נפץ להם... לא בקשו רשיון לבנין בית-המרחץ, ולא נבנה
 עד היום. והעזים רעבות, והקהל מתגרד, מתגרד... ואת הילדים לא הוליכו אל החדר
 בילדותם, כי אמרו: יגדלו וישכילו ובעצמם ילמדו... ועתה הילדים גדלו והם בורים
 גמורים, ואפילו צורת-אות עברית אינם יודעים, ואפילו את תפלת ה"קדיש" אינם מבינים,
 כי... העת לא עמדה.

חכמה גדולה היתה דודתי, חכמה גדולה, ואנכי לא ידעתי.
 כמו שבכלל לא ידעתי, שהזקנים שלנו, למרות פשמוותם ותמימותם, היו בכמה
 וכמה ענינים, ביחוד, בעניני הצבור, סקחים מאתנו וזהבינו, שהעת אינה עומדת וצריך
 להשתמש בשעת-הכושר, ועמדו תמיד על המשמר, כדי שלא להחמיץ את המקרים. הם
 ידעו לעזת דברי, ואנו באביב שוכחים, שעוד יבא החורף, ומתהדרים אנתנו בבגדי-קין
 (* פרק זה, שכא כ, תעבית המאה של השלח, נקרא גם בשם, מעט פילוסופיה
 לחיבת המאה.
 (המסדרים).

בשעה שהחורף משליך קרחו כפתים. השנים בפינו דא לדא נקשן, ואנו מזמרים את שירת-האביב.

ובכלל חסר לנו חוש-הריח בנוגע לעתים וזמנים, כלומר, אינו חסר לנו, אבל אינו מסודר כהוגן: יש שהוא מתודד ביותר, דק מן הרק, ומרגישים אנו איזה עתיד של כמה דורות לפנים; יש שהוא קהה ופגום ואנו מרגישים איזה עבר של כמה וכמה תקופות שכבר בטלו... ומכאן כל אותה הערבוביה בחיינו.

ואולם, לענות דברי, לעשות הכל יפה בעתו, אין אנו מבינים. ובכל אופן, זקנינו הבינו ענין זה יותר מאתנו.

אתם תשאלו אולי – לא אולי, אבל דאי תשאלו – ומה עלתה לכם בהבנתם? מה צברו בחייהם ומה השאירו לבניהם אחריהם?

זהו, אמנם, שאלה אחת, ועל שאלה זו יש להשיב תמיד את תשובת הזאב להחסדה בשעה שדרשה ממנו מתן-שכר על שהוציאה את העצם מגורו: המעט לך מה שהוצאת בשלמות את ראשך מלועי?

רבתי, הגיעה השעה להבין, שבאמת לאו מילתא זוטרתי היא זו. יש צורך בראש מיניסטר, כמו שאומרים, כדי לצאת בשלום מלוע הזאב.

הגיעה השעה להבין, כמה גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זאבים, וכמה גדולים היו רועיה, מנהליה! היו עתים, היו ימים, שהיו נצרכות כל האנרגיה, כל ההתחכמות וכל הפקחות שבעולם אך ורק כדי להתקיים יום או יומים; בעתים כאלה אי-אפשר היה כלל לחשוב על העתיד ולדאוג לאחריה. אבל הן בטוחים, שאילו בא המקרה לידי אבותינו לצאת מן המצר אל המרחב לא היו מחמיצים אותו.

קראו לזאת בטלנות, קראו לזאת שתדלנות, לא השם הוא העיקר: הכל טוב אם הסוף טוב.

ותהא שתדלנות – מה בכך? – ומפני-מה מרשה לו כל אחד מאתנו בחייו הפרטיים, בצד לו, כל מיני שתדלנות, מן הפרומסקצה הזתר רחוקה אל מכירו של שומרי-הקף במסדרונו של התקף ועד, המלצה לפני שפחת-פילגשו? ... מפני-מה אינו מתבייש כלל בדבר זה, אלא, אדרבה, מחפש דרכי-שתדלנות כאלו כמטמונים ושומח כשהוא מוצא אותן?... רק בחי הכלל והצבור אנו בעלי-גאווה משונים, מבטלים את השתדלנות ומתבישים בה. אתם אומרים בלשון של גנאי "שתדלנות". ואני אומר שהשתדלנות היא דיפלומטיה.

כי מה היא באמת דיפלומטיה אם לא שתדלנות?

כי דיפלומטיה בשעה שכח גדול ותקף עומד מאחוריה אינה חכמה כלל. גזה המנצח הגם, שהחיל את חרבו על כף-המאזנים וקרא: Vae victis!, לא היה דיפלומט כלל. דיפלומטיה בשעה שאין כח אדיר מאחוריה – הרי היא שתדלנות עם כל הליכותיה... עד השותד בכל שבעים פניו.

חו היא באמת כחה של דיסלומסיה אמתית. להבין, שאין הדבר כדאי להטיל את
הדבר על קפהמאונים בשעה שאין לה, לחדש, ערך... אלא צריך לבקש דרכים אחרות
וללכת גם סתורסחה, כדי להשיג את המטרה, סוף דבר - להשתדל בשתדלנות...
הדורות הראשונים הבינו את הסדר הזה. וגם דודתי היתה שתדלנית. ובעולמה
הקטן, בתונה הצר, היתה דיסלומסיה ודיתה מרגשת את מרצת העת. היא הזהירה אותי כמה
וכמה פעמים על זאת, ואנכי, אודה ולא אבוש, לא הבנתי אותה, לא האמנתי בדבריה...
פעמים שהאמנתי, שהעת קפצה פעם אחת קפצה גדולה, מיסה של תק שנה
לפנים, ויצאתי מכלי, וחלמתי חלומות בהקין, חלומות העתיד, וחיתי בימי נכדי, דור
עשירי אחרי... ולפעמים דמיתי, שהעת נסוגה לאחור וחי אני בתקופת אביזוקני, דור
עשירי לפני... ועל-סררוב שכחתי בכלל את מרצת-העת. דמיתי, שעומדת היא,
ואנכי עמה.

כי כשם שאין אדם רואה נעיר-עצמו, כך אינו רואה נעיר-שטחיו. ואילו הייתי
פילוסוף הייתי אומר, שכך גם צריך להיות. הן אחת המתנות הטובות, שחנן בהן הוצד
את האדם בכדי לשמרו מן האוש, היא-מה שאינו מרגיש את מרצת-העת ואינו מרגיש,
איסא, בוקנתו.

והיה הדבר בודאי טוב מאד, אפשר היה להיות מאה שנים ושלא להרגיש את
הזקנה, אלא שיש קוין באליה זו: אחרים מרגישים בדבר. ועל-סררוב, מרשעתם,
באים ומדיעים את הדבר לבעליו, לפעמים בניתותא, בלשון של רחמנות, ולפעמים גם
ברגז, ואם גם זה אינו מועיל, דולכים ועושים לו יובל, מבלים אותו על כדחיו, כנאומי
של ד. פרישמן, וסוף-הקומדיה.

ובאמת קשה לו לאדם להרגיש את מרצת זמנו. נוח לו לאדם להאמין, שעמד
גלגל המה, שהימים אינם חולפים והשנים אינן עוברות והוא בעצמו חי וקיים בלא כל
חלישות ותמורות.
וכך חיתי גם אני.

והנה מאה חוברות "השלח", ומכירה אני להאמין, שעברו הרבה שנים!
וכיון שהסתכלתי בדבר. הרי באתי לידי מסקנה, שהשנים האלו לא נפרו כל-כך
בכל סופר וסופר כמו שנכרו בנו הסופרים, המספלים תמיד בשאלות-היום וכותבים מענינא
דימא.

כי אלה העוסקים בחכמה, באמנות, בשירה, במחקר ובפילוסופיה אינם מבליטים את
התקופה ודרישותיה במדה כל-כך מיובה כמוני. במדה ידועה הם למעלה מן המקום והזמן.
ורק אנו לבדנו, הסופרים העוסקים בעניני-היום, מסמנים אנו את הליכות העת. ואם עלי-ס'
ספרים וסופרים באתם לדין על התקופה שעברה, נמיתיה וזרמיה, מפרותיה ומאוזיה,
שאיסותיה ובטחותיה, יכולים אתם לדלג על כמה וכמה סופרים, חקירות, דבר-בלשנות

וכדומה, אבל אין אתם יכולים לעבור בשתיקה עלינו... אין אתם כותבים לדורות; כותבים אנחנו לשעה, ליום, לכל הזתר לחודש. הדברים כשהם לעצמם אולי אין להם ערך עתה, המחישבות נשתנו ועמהן גם המעשים. אבל הם הם הד החיים שעברו, הם האמה למד, כמה התיחקקו ללכת קדימה או נסוגו אחור.

הפילוסוף, המשורר, החוקר, האמן, הבלשן, התורני, בצר לו מסתתר באיזו פנה ספרותית, בורא לו שם את עולמו הרוחני, חולם את חלומותיו ושוכח לגמרי את העולם הישפל, העכור, הגם, הפשוט. לא כן אנחנו. בעל-כרחנו את חיים את החיים, כמו שהם, ואין לנו מנוס ומפלט מהם, ואין אתם יכולים, אף אם אתם רוצים, להסתיר ולהמלט. על-כרחנו אתם עומדים על המשמר ומיגישים את דפיקת העת...

והשנים, שעברו על השלח, שנות-חיים הן, חיים, שנצטמצמו, שנתרכזו ושנתגשמו במאה חוברות.

ואיזו חיים, ואיזו שנים?! שנים, שמעמות כמותן בכל דביימינו. כמדומה לי, שתקופה כזו, עשירה בליכך בתקוות ובמהפכות, בבנין ובחריסה, בכסחון וביאוש, עוד לא היתה לנו מזם צאתנו בגולה. במשך השנים ההן ראינו את עמנו בתקותו וראינו אותו ביאוש, ראינו אותו ביסיונותו וראינו אותו גם בנילותו... לא אחת עשרה שנה, אבל דור שלם, דורות שלמים עברו עלינו.

וידע אני כמה וכמה משלנו, שדחתו את עבודתם בהשלח, צעירים לימים, עלידים ורעננים, מלאים חיים ותקוה – וזקנה קפצה עליהם פתאום. נתקדו, נצטננו, אבדה רענונותם ואבד במחונם, אמונתם בעתידות עמנו נכרתה מהם, התיאשו ואינם רוצים, ואינם יכולים עוד לעבוד עמנו.

ואני ידעתי לפני איש אחד בא בשנים, שנתפס בדבר עברה... וכשדחתו הבריות להוכיחו, לביישו: "היתכן? שערות שהלבינו, זקן לבן – ועינים כאלה?!"... השיב להם בגאון: "אל תבישו אל הראש ואל הזקן; הבישו ללב. הראש זקן, אבל הלב צעיר. איני זוכר עוד, אם קבלו את תשובתו ונתקדו דעתם ואם לא קבלו ולא נתקדו דעתם. ודאי לא קבלו ולא נתקדו דעתם; כי הבריות ברשעתן אינן רוצות להכיר לב צעיר של ראש לבן... ואף-על-פי-כן התיחדן, כמו שאומרים הדרשנים, "היהו תיחדן. ובזיון לגלות, חביבי, בזון להודות: במזבן ידוע, נמצאתי גם אני במצבו של מכיר השב; התקופה הארוכה ההיא לא הוקינה אותי. אמנם הזקן הכסף, פליטת הבלורית, שעדיין נשארה על קרקרי. הלבנה, אבל לבי, לב עברי, לא נודקן. ובאותה האמונה, באותן התקוות ובאותו הבטחון, שנכנסתי לפני עשר שנים להשלח, נכנסתי להעשיריה החדשה, השנה. בזו האמונה, ואולי עוד בגדולה מזו: לעת זקנתי החלתי להאמין גם בתודת שפתנו, לא תודה מדומה, חנוטה בגוילים, אבל תודה חיה ממש, תודה שבדבור. לא תודה שבכתב וספר, אלא תודה שבפה – בפיות בניה ובנותיה... וידעתי, כי תאמר לי,

וכבר אמרו לי: היתכן? שעה שזהלבינו, זקן לבן – ועינים כאלה?... ומכרח אני להשיב את תשובתו של בעליהעבדה הלז: אבל הלב הצעיר. וכמוזמה לי, ורצה אנכי להאמין, ישנם ביניכם, קוראי החיבים, קוראי השלח, ימצאו עוד בעלי-עבדות זקנים כאלה, שלכם לא מת בקרבם, שהם מאמינים עוד ומיחלים ומקוים. חיבים עלי אתם ויקרים, ואשמח לפגשכם תמיד, ובדאי הגאה גדולה ויתרה תהא לי, אם בעוד עשר שנים נזכה עוד הפעם להודמן לפונדק זה, לשוחח מעט, לסטפט ועל מחשבותינו ומעשינו. ודעתי, כי רבים יתלוצצו בנו על תומתנו, פשטותנו ואופטימיותנו, אבל... אין דבר. הם יתלוצצו ואולי גם אנתנו בעצמנו נתלוצץ כצת על ילדותנו השניה והשלישית... אין כאב-ראש בא על ידי כך, אומרות הבריות. כל ליצנות-מותרת, ואפילו ליצנותא דעצמו, העיקר – שלא להתישן, שלא להתרגז, שלא להתיאש ושלא להתעסש... יבכך, כה לדי, חיבי הקוראים, בבטחון, באמונה, כה לדי!

XXXV.

האמינו לי, חביבי, שלא הייתי רוצה לדבר כלל על זה הענין. אבל מה לעשות והכל מתענינים בו, הכל מדברים, משוחחים, מתפלפלים ומתוכחים עליו, ולמרות רצוני מוכרח גם אני להתחיל בו.

כסבורים אתם אולי, שאני מתכוין לאספת־משרנובין או למעשה־יוארישא בדבר הילד המת שנמול? – תשנו. לא מניה ולא מקצתה. הועדה של משרנובין – למה אכחד? – ענינה אותי מתחלה, מפני שאורב 'אני בכלל ועדות של תלמיד־חכמים וסופרים. אם מתכנסים ביחד חזשים וסגדלרים וכל בעל־מלאכה; אם מתכנסים חסאים ועורכידין ובנאים, צירים וספלים וכל בעל־אמנות; אם מתכנסים סוחרים ומכרים וסופרים; אם, בכלל, כל אנשי־מעשה מתכנסים למסלגותיהם ולמחלקותיהם, – סופרים, שהם באמת בעל־עצות כלליים, בדאי שצריכים הם להתאסף ולטכס עצה בינם לבין עצמם; וסופרי ישראל על אחת כמה וכמה. ואם צדק המשורר במשפטו הקשה על עמנו, כי לא עם, לא עדה אנחנו, רק עדר, – הגה הסופרים העבריים, היהודים שביהודים, שבהם נצטמצמו ונתבלשו כל המעלות והחסרונות של עמנו, הם עדר בתוך העדר...

עֶדֶר עֶדֶר לְבָדוֹ, צֹאן אֲבֹדֹת הַגִּנּוֹ.
לֹא נֵצַא חוּצָה לְהוֹשִׁיעַ נַפְשֵׁנוּ;
אִישׁ יִרְעָה יָדוֹ, כָּל עֶמְלֹו לְפִידוֹ,
אֵין דּוֹאג, אֵין חוּלָה בְּעַמִּל אֲחִידוֹ.
עַל כֵּן אֵין יֵשַׁע, אֵין מְשֻׁמֶר וְסֶדֶר –
לֹא מַפְלָגָה אֲנַחְנוּ – רַק עֶדֶר בְּתוֹךְ הָעֶדֶר...

הביטו וראו: החזשים והסגדלרים כבר הסתדרו אם טעם ואם הרבה, הסופרים והאכרים גפ־כן הסתדרו, וסופרי ישראל – אין להם אפילו הסתדרות כל־ישיהיא. והלא זה כמה, שמדברים על הסתדרות כזו, ועדיין לא נעשה כלום במקצוע זה! וממעם זה חביבה עלי כל ועדה ספרותית מאיזה סוג שתהיה: אולי תרבה את האחדות, את האהבה ואת ההסתדרות בין תלמיד־חכמים. ואם לא – גפ־כן לא הפסדנו, כי על־ספרהב אין בית־מדרש בלא חדוש, ואם לא תשמעו באספה ספרותית הצעות ממשיות

ועצות נאמנות. בודאי תשמעו מיטרא יסה, דבור ספוצן, נאום חרף, פתגם מיוחד, סבירא וכוונה ושיתות-העלן של תלמיד-הכמים, שגם הם מרדנים את האופקים וצריכים לנוד, והם עושים רושם והשפעתם חשובה.

ולא בי האשם, אם להאספה במשרטובין לא היתה שום השפעה ולא השאירה אתיה שום רושם, לא בדבור ולא במעשה. ועוד לא הספיקו הנאספים לנער את האבק מעל רגליהם - וכבר נשתכחה האספה... ונשתכחה כרבעי, כאילו לא היתה ולא נבראה מעולם, ויש שמטילים ספק גם בהיתה...

האמינה לי, הביבי הקורא, כי לא בי האשם...

ומעשה-הוא-ישא' לא ענין אותו כלל אפילו בימיה-העשר. פשוט, וכי אפשר לשים לב לכל מיני השמות, שצצים חדשים לבקרים במחנה ישראל? - ומה חדוש יש בדבר? - עולם כעולמנו היהודי, עולם קמץ מלא אינדיבידואליזמים גדולים, שכל אחד מהם חושב את עצמו מכשר ומסוגל לתקן עולמות ואינו מנהיג מדעותיו אפילו כלדישהוא, - כלום אפשר לעולם אשר כזה בלא מעשי-שמות קצונים? - היום פלוני ומחר אלמוני, ואין כל אחד מאתנו בטוח באחריות ממפשות צבורית. היום כאן ומחר שם, היום בווארשא ומחר בוויילנא. ואם נאמר לשים לב לכל אלה - אין אנו מספיקים.

ומעשה-הוא-ישא' הלא היה שמות אחת גדולה מתחלה ועד סוף. מצד אחד, אב-המין, אסמנים משונה, בעל לב חלש ריל, שנתיירא למול את בנו, - ומצד שני, חברה קדישא, שמקדחת על ילד קטן, שלא יקבר בלא מילה! מי מהם עדיף? - ואולי שניהם עדיפים... הוי, האבות הרחמנים, האבות הרחמנים! רבונות-של-עולם, כמה לא אוכל כלכל אתם! זהו ספוס חדיש אצלנו, שלא היה עדיין לעולמים. ורחמי אב על בנים, כמדומה לי, היו גם להקדמונים; גם הם, כנראה, אהבו את בניהם, ואף-על-פי-כן לא עכבה אותם אהבה זו מלהנך את בניהם חנוך עברי. ועתה התגברה מדת הרחמנות ביותר והמלחט את המלח, ומדת-הרחמים מעכבת את החנוך העברי. אין מלים את הילד - מפני הרחמנות. אין מלמדים את הילדים עברית - מפני הרחמנות: גם בלא זה עמוסים הם עבודה רבה בלמידים יסונים ורחמנות לעמוס עליהם עוד עבודה; וכשיגדלו אין מודים בדיהם לעשות מה שלבם חפץ - גם-כן מפני הרחמנות... ככה הפקדה אומה שלמה את שפתה, את תורתה ואת עתידותיה - מפני הרחמנות.

ישמינו האל מאבות רחמנים כאלה!

וישמינו האל גם מ-החברה קדישא' צדקנית או וצדקתך, כמו שאומרות הבריות. גם זה הוא ענין יסה ומלבב. אם בשביל כסף מכרנו את בתי-הפלתנו ונתנים מקום בראש, בכותל המזרחי, לכל בור ועם-הארץ, שיכול לשלם ביד רחבה בעד מקומי, ועליותיו, עוד אפשר להצטדק, שהזרים דורשים הוצאות מרובות, - אבל המתים דרי אינם זקוקים להוצאות, ואף-על-פי-כן גם את בתי-הקברות שלנו מכרנו, ובאופן גם עוד יותר, ונתנים

אנו מקום בשורה הראשונה לעברנים, למחללי שם ישראל בפידיסיה, ואפילו לאלה, שבעצמם דובילו את בניהם לשמד, אם רק התפשרו עם חברה קדישא... ונקברים מהוגנים כאלה הלא רבים הם אף בבית הקברות של ווארשא. ולמה זה נתיבאה התבדה קדישא הווארשאית לקבר את הילד הקטן, שאבותיו לא מלו אותו? את אביו לא הייתי מקבר בקבריישראל, או הייתי מל אותו עוד הפעם, – אבל הילד מה הוא?

ואם מעט לך כל אלה – יצא ש ל ו ס א ש במחאתו נגר המילה הודה והמתה גם יחד. ועוד טרם הספיק לפתוח את פיו – וכבר הספיק לעשות ממנו גל של עצמות. והוא, הגבור העברי, שיצא להלחם עם הלשון הלאומית העתיקה שלנו, הוא, שנועז לכסל את אחד מעיקרי היהדות – נבעת פתאום, עזב את מערכות העתונים הוירגוניים ונס אל הפולנים להתאונן באזניהם על המילה העברית. והפולנים, כידוע, הם בכלל דחמנים גדולים. ביתוד מרחמים הם את ילדי העברים. את הילדות הם מושכים, כשדם רק יכולים, לבתייהנויות, ששם הן ממירות את דתן, ברצונן הטוב או בעלי-כרחן, אבל את הילדים העבריים הם מרחמים וביחד עם אש הם בוכים על שהיהודים מלים אותם. רחמנות בנאמנות על הפולנים. אנשים כליכך טובים, ואסמנסים ורבי-לבב, והמילה גורמת להם כליכך הרבה עגמת-נפש, כליכך!

בין כה וכה – והסיר רותח, רותח ומעלה אבעבועות.

והכל בשביל מה?

ולו, לכל הפחות, חכמה מעט והשכילה – אמר ב ר נ ה על הראקציה הפרוסית – מוחל אני לה את הליכותיה, אבל לו, לכל הפחות, חכמה והשכילה מעט... וכזאת נאמר למתקנינו שלנו. מוחלים אנחנו להם הרבה, הרבה. מוחלים היינו להם גם את גסות-רוחם ביחס אל קניינו הלאומיים, לו, לכל הפחות, חכמו והשכילו מעט. אבל שטותים? – אבל מלחמה על המילה עכשיו?

ועל זכרוננו עולה שיר אחד בשם קדוש לבנה מאת המנוה שז ל ו ר י א:

עַל הַמְשַׁבֵּר מֵר אִשָּׁה צוֹרֶחַת,

מִסְבִּיב יִרְעַשׂ קוֹץ: לָחֶם הָבָה!

קָרַח בְּכָל פָּנָה, אֶפְרַת־שַׁחַת,

יִזְעֲקוּ הַיִּלָּדִים, תִּיכַר הַדָּוָה;

וְעַל יַד הַחֲלוּן הָאֵב וְהַבַּעַל

מִוֹל יָרֵחַ מִסְתַּתֵּר בְּעִנְיָה

יִרְבֶּה תַּחְנָה בְּשֵׁאתוֹ עֵינָיו מַעַל:

יְהִי רָצוֹן שְׁתַּמְלֵא פְּגִימַת הַלְבָּנָה...

כל ראגות אחרות לא היו לו להאב והבעלי הזה זולתי פגימת הלבנה. וכל ראגות אחרות אין, כנראה, גם למתקנינו. החדשים' זולת פגימת המילה... זולת זאת, הלא בעולם היהודים הכל כל-כך טוב ומסדר! בני-ישראל שלום ושקט, משופעים בפרנסה, אוכלים ושותים ושמחים, ואין להם בעולמם אלא שאלת התקונים-בדת – והקונסטיטוציה הטורקית.

האמת אני לך, חביבי הקורא, שגם שניהם היו לי מעט לזרא. תקונים-בדת – מפני ריקנותם הנראית, וענין הקונסטיטוציה הטורקית, מפני, שכמדומה לי, נעשה מעט בגללי ושיחה עליה היא מעין שיחה על מזג-האור – סימן של ריקנות, סימן, שאין על מה לדבר. וכמעט שגמתי בדעתי להיות „אפיקורס" ולעבוד עליה בשתיקה לגמרי. אבל כמו שרוב האפיקורסים הם אפיקורסים רק במחשבה ולא במעשה, כך גם אני. גמתי בדעתי – אבל הדבר לא עלה בדי. פשוט, אי-אפשר. אפשר לו לעתון עברי, שלא יזכר בו כלום מעניי היהדות; אפשרית היא ביבליזטיקה עברית-לעברים, שלא יהיה בה אפילו ספר-עברי אחד; אפשר רבי-מטעם, שלא ידע אפילו אות אחת עברית – הוי, מה אי-אפשר אצלנו! – אבל אי-אפשר לכתוב בירחון עברי, ומכל-ישכן בירחון ציוני, ושלא להזכיר את הקונסטיטוציה הטורקית. ואת המס' הזה מוכרח גם אני לשלם, אף-על-פי שמרוב הזמזום על קונסטיטוציה זו היתה לי מעט לזרא. אקוה, חביבי הקוראים, שלא תחשדוני בשולטנותי יתרה. אין אני ממעריצו של עבר-אל-המדד. בודאי מתיחס אני בסמפתיה ל.הטורקים הצעירים, כמו שבכלל אני מתיחס בסמפתיה לכל צעיר ולכל צעירים, אף-על-פי שאומרים, שיש ביניהם צעירים כאלה, שאינם צעירים, למשל, מברדיטשובסקי שלנו, הלא בכל זאת צעירים הם! – ויש אשר, בתור אדם פרטי, שמח אני על זקנותם של הצעירים, וכשאני רואה „טורקים צעירים" מחמשים שנה ומעלה, מחשבה נעימה עולה על לבי, שגם אני וחברי עדיין אין אנו מטבעות פסולות ויש לנו עוד האפשרות להכתב בגצי של הצעירים. ועל ענין זה חשבתי הרבה, מפני שכידוע ליודעי-חן, טוב ונאה להחשב לצעיר. אף-על-פי שאם נודה על האמת כל הענין הזה נפוח: את מי שצריך להונות ואת מי שרוצה היית להונות – לא תונה; אף-על-פירכן בכלל נוח לו לבן-אדם להתראות צעיר. ובכדי להראות את צעירותי, הפצתי לכתוב, כדרך הצעירים, שירי-עגבים. ועגבים כאלה, אשר, כמו שאומרות הבריות, לא עגבו אבותינני. שערו בנפשכם שיר על דרך תמניא אפי. המתחלל ב.רשקני ומסים – שערו בנפשכם במה הוא מסיים... וכבר! הפצתי לשלוח אותו אל כל עתונינו ואל כל ירחונינו, ובטוח הייתי, שהיו נותנים לו מקום והיה עושה רושם. אבל יראתי את שני אור, שמא יאמר, כי הסגתי את גבולו; וביחוד את המזיק החדש שלנו, את יצחק קאצנלסון, שמוכחני בו, כי עוד יעביר בענין הזה את שניאור ואת כל החבראי. הפצתי לצדד בזכות הזירגון, שגם זה הוא עתה סימן של בחרות – אבל דבר זה כבר לקח לו פרץ חביבנו במוטפולין. הפצתי לשנות איזו ערכין, אולי ימצאו צעירים, שיצאו אותם –

אבל אותם לקח בחכירה ברדיטשובסקי. הפצתי לבקר את. אחד-העם' ולבטל את דעותיו ולהוכיח, שכבר נתישן – אבל גם בחרתי: זו כבר מהפכים רבים ורחמנות גם עליהם. הפצתי להתנפל על הקרמנים, לבטלם ולהורדם מגדולתם, – אבל כבר נפל בידו שי הורוויץ ורחמנות גם עליו וגם עליהם. באחת: נמצאתי במצב המשורר של שילר אחרי חלוקת העולם:

Ach, da war überall Nichts mehr zu sehn
Und, Alles hatte seinen Herrn...

וכמעט שאמרתי נואש. והנה באו המורקים הצעירים והראוני לדעת, שעוד לא אבדה תקותי...

העתונים מספרים, שבממלכת השולטן מרבים עתה להסתפח אל הצעירים. והרבר אפטר. יודעים אנחנו מפי הנסון, שהיה לנו במדינתנו. בימים ההם, שבשעת חדוה. נתבחרו כמה וכמה זקנים. כמעט כל המדינה. נתבחרה. כל שופט, כל פקיד, כל שומר וכמעט כל בעל-בית נעשה צעיר. נראה, שמלאכה זו, אם אינה כל-כך נקיה, קלה היא. ומאמין אני, שבטורקיה נתבחרו רבים כמו שרבים נתיחדו בימי מדכי ואסתר אחרי מפלת המן. אם אלה האחרונים האריכו ימים ביהדותם? ואם לאורך ימים יתמידו המורקים בבחרותם? – ואם לא תקפוץ עליהם זקנה בלא עת, כמו שקרה בעוונותינו הרבים להתמתחרים במדינת הצפון? – זוהי שאלה אחרת, שאינה נוגעת לענינו. העיקר מה שחפצתי להגיד הוא – שמתחם אנכי בסמפתי מרובה להמורקים הצעירים, וכמעט שהיה עם לבבי גם לשלוח להם סלגראמות של ברכה. כי, דעו לכם: סלגראמות של ברכה – זהו סוס. שאני רוכב עליו תמיד, כמעט הספיציאליות שלי. אפשר, שהיהודים שבקאמיניץ-פודולסק הם יותר מומחים ממני לסלגראמות; אבל נראה, שהם מומחים לסלגראמות של מחאות, אם מכל אודני בני ישראל. כן ירבו, נמצאו רק הם, עלי-הזמנתם של יהודי סריביה – גם-כן. מדקים למחאות – לשלוח סלגראמות של מחאה למלכות אוסטריה-אונגאריה על העול, שעשתה לסריביה והרשחור (כלשון. הצבי) בספחה אליה את בוסניה ואת הרצוגובינה. וכמו שמספרים, היתה מחאתם עוד יותר גדולה ויותר פועלת ממחאתו של שלום אש נגר ה"מהלים" שבווארשא; וידעו נא באוסטריה-אונגאריה, עם מי יש להם עסק!...

המקנא אני בהם? – חלילה. כל אחד ואחד יש לו אומנותו וכל אחד ואחד מסתמא אומנותו מוצאת חן בעיניו. אם שלום אש ואודני שבקאמיניץ הם מומחים למחאות, אנכי גם-כן איני קטלא קניא – אנכי מומחה אני לסלגראמות של ברכה. וגם זו לאו מלתא זוטרתא. מי שיש לו נדחצות במחאות – יפנה אליהם. ומי שיש לו צורך בסלגראמות של ברכות – יפנה אלי. בעיקר הדבר היינו הך, כלומר, שתיהן אין להן ערך. כסלגראמות של

מחאות, כך אף של ברכות אינן מעלות ואינן מורידות, ואין איש שם לב להן, ואינן נשלחות אלא רק למען ידעו... ידעו נא בוונא, בקונסטאנטינופול ובכל אתר ואתר, שיש בעולם תקיפת כאלה, שדם מודם, מרגישים, מברכים וכו'... אבל יש הבדל גדול בסגנונם של שני מיני הטלגרמות. טלגרמות של מחאות נכתבות בסגנון של 'ברוגז' ואותן של ברכות – בסגנון של אהבה רבה והתפעלות. חבל, שדוקומנטי יקר כזה – כהטלגרמה ההיסטורית של קאמיניץ, שבוטא נכתבה כהלכה: תריפה, ורגונית, ועוקצת, דוקרת, ומכאיבה – לא נתפרסם ברבים. אילו נתפרסמה, היתה נעשית ברבות הימים חומר למורה-הסגנון בכרסומותיה צבורית. מה שאין כן טלגרמה של ברכה, שהיא צריכה להיות רכה וענוגה ומתוקה כרבש, כולה התפעלות של רוממות והתלהבות של ברכה. ואתפאר בפניהם, חביבי, שיודע אני מלאכה זו על צד היותר טוב. ואם לאשכנזית – הנחו לי. ביחוד אני מומחה לטלגרמות של ברכה, שיש להן ערך פוליטי, אינטר-נאצינאלי, ובכלל לאותן הנשלחות מיהודים לשאינם-יהודים. ומודיע אני בזה לאחינו בני ישראל בכל אתר ואתר: בסביבה, בבולגריה, ברומניה, בפרס, במארוקו, ובארץ מגורינו: בקהיר, בכסלון, בבטלון, במאפליה, באשדות, בג'מירובי ולכל אחינו באשר הם, האוהבים, כידוע, לשלוח טלגרמות של ברכות לשרים, לסקדים, לשופטים ולשופטים ולכל מי שלא הכה אותם בשום אגרוף מאגרוף, ולכל מי שלא גרש אותם בכדי שעות, ולכל מי שלא דן אותם לארבע מיתות בית-דין, ולכל מי שלא דם אותם בגליו, ולא רקק בפניהם, – שלעת מצוא א'פנו אלי, ואנכי, איה'ש, אמלא את משאלותם על צד היותר טוב, וה-פריצים וכל מיני האדונים מאומות-העולם ישבעו רצון. עוד הפעם: בבקשה שלא לשכוח!

אבל גם לא זו כוונתי הפעם. העיקר מה שהפצתי להוכיח לכם, שאני עם הפורקים הצעירים, כמו שאמר אחד מדידי, ממש כשני אחים, כהעתונים העבריים זה עם זה, כיאצקאן עם שלום אש, כהספרים העבריים בווארשא איש עם אחיו, כמנהיגי הציונות איש עם חברו, – בכלל כ-אחים טובים, וביחוד כצעיר עם צעירים, כבדיטשובסקי עם מיליך ופרץ עם חברי הועדה השרטוביצית. מגלים אנחנו איש לדעו את סודותינו, כנהוג בין הצעירים. וידוע אני ממש, מה שתחת צפרינדה'ס. רוצים אתם – ואכתוב להזמן קורספונדנציה על כל תכניותיהם בשאלות העומדות ברום של עולם: על הספחת המפורסמת (אנעקסא בלעז), הביוקוס של סחורות אויסטריה, על מסלול-הברזל המזרחי ועל הרבנים הכוללים בירושלים ובקושטא, – כי אין סודות בינינו. ואורב אני אותם מפני ש-אברכים טובים הם, בנאמנות אברכים טובים, אוד לאחד, הלא וירבו כמותם בישראל; ומכבד אני אותם – ביחוד עתה, כשהם נצחו והם התקפים. מה שיהיה בעוד שנה או שנתיים, את מי אכבד אז – אני יודע; אם

אוסף לכבוד אז את המורקס הצעירים – בעד זה אני יכול לערוב. אפשר שאכבד אז את המורקס הזקנים; אבל לעת-עתה – כל סימפוזיוני על צדם.
ואף-על-פי-כן מצא אני, שמרים יותר מדאי לדבר עליהם; עליהם ועל הקני-סמיטציה המורקית. אנו מרים לדבר ולתלות בהם את כל תקוותינו. קונסמיטציה, תיבי, היא, במובן ידוע, אחד מן השמות שנתרקנו מתבנם. וכבר רואים אנחנו ומבינים מה שאפשר להיות גם בשעת קונסמיטציה. לפנים היתה מעין שסידמפורש, אחד מן השמות הקדושים, שהיה מגרש מפניו את כל רוחות-המומאה, את כל השדים והמזיקים, את כל ה-סמרא אחראי... אבל עכשו ידה הקונסמיטציה לרחוב הסנדלרים ואבדה את ערכה, היכן אין עכשו קונסמיטציה? בפרס, במדי, בחינה... ומחכה אני בכל יום לדיעות ממאורקו ומחבש: בבוך לא-עבות אחד יקץ הבי, או הדי (מי יכול ליכור את שמותיהם וכנייהם?), או הגנוס – ויתנו קונסמיטציה בארצם, ויכתבו ויחתמו, ויכריזו על רצונם המוב והחזק, שלא ישונה ולא יתחלף – ממש כשאר הפרס... ומדוע לא? – כבר למדו חכמה זו וידעים הם את סוד הקונסמיטציה... היום כן, ומחר כך!

ובכלל כל אותה האדיליה של קונסמיטציות מזכרת אותי את ספורו של מארק טוויין: רומן של שבע שנים – בשבע שורות. ומתחיל הוא הלץ האמדיקני את הרומאן שלו כך: ערב בתודש מאי. השמים בהירים, הלבנה זורחת, הכוכבים נוצצים, האילנות מלבלבים והאוויר חם ומבושם בשמי-פרחים. הואי והואי יושבים על המעקה ומתחבבים זה על זה. הוא הניח את ידו על כתפה ומנפף אותה, והיא התאדמה והורידה את עיניה. הוא שאל: התאהבני? – והיא התאדמה עוד יותר והשיבה: עד כלות נפשי! – השבעי! – נשבעתי!

השמים בהירים, הלבנה זורחת, והכוכבים נוצצים, האילנות מלבלבים, והאוויר חם ומבושם בשמי-פרחים.

עברה שנה. עוד הפעם ערב בתודש מאי. השמים בהירים, הלבנה זורחת, הכוכבים נוצצים, האילנות מלבלבים והאוויר חם ומבושם בשמי-פרחים. הואי והואי יושבים על המעקה ומתחבבים זה על זה. הוא הניח את ידו על כתפה ומנפף אותה, והיא התאדמה והורידה את עיניה. הוא שאל: התאהבני? – והיא התאדמה עוד יותר והשיבה: עד כלות נפשי! – השבעי! – נשבעתי!

השנה השלישית. עוד הפעם ערב בתודש מאי וכי. הואי והואי יושבים על המעקה וכי. וכך אף בשנה הרביעית, החמישית, הששית והשביעית: ערב בתודש מאי. השמים בהירים, הלבנה זורחת וכי. הואי והואי יושבים על המעקה ומתחבבים זה על זה וכי על זה וכי.

וכי תשאלני – מסים מארק טוויין את ספורו – איככה נקרה הדבר הזה שבע שנים

רצופות? – אשיב לך, יהוה, אמנם, איזו שניים קלים: "היא" היתה בכל אותן השנים.
זו"י של השנה הראשונה, אבל "הוא" היה בכל שנה ושנה... אחר.

וכאדיליה זו כך הן, כמדומה לי, האדיליות של הקונסטיטוציה. ירח הזהב.
נתנה הרת. ששון ושמחה. דיפוטאטים נבחרים, דיפוטאטים מתאספים. התאבויני? האם
לנצח תהי נאמנה לי? – עד כלות נפשי. – הישבעי! – נשבעתי!

עברה שנה. עוד הפעם-אדיליה. נתנה הרת. ששון ושמחה. דיפוטאטים נבחרים.
דיפוטאטים מתאספים וכו', וכו'...

הקונסטיטוציה, אמנם, אחת היא. אבל הדיפוטאטים שונים... ומה רב ההבדל!
חלילה לי לנבא ליום רע, אבל אין אני בא לידי התפעלות משונה גם מן הקונסטיטוציה
שעל גדות הבוספור. את תמימות-הדילות שלי כבר אבדתי. ספקן אני מעט. איני מאמין
ביותר אפילו במורקים הצעירים. איני מסקד בידם את כל תקוותי אפילו במקרה היותר טוב.
ואת אשר עם לבבי לא אכחד ממך, חביבי הקורא, כי יחד עם הקונסטיטוציה
המבהקת ההיא נהיה גם איזה סדק, איזה פרץ בתקותי... בכל החי חובב-ציון-אורתודוכסי.
חובב-ציון מן הנוסח הראשון, הקרמון, חובב-ציון, שחביב עליו כל שעל ארמה בארץ
אבותינו, כל יהודי חדש, כל ילד שנולד בה, כל בית חדש שנבנה, כל קנין רוחני, –
חובב-ציון של העבודה האמית, ההדרגית, – בכל זאת גם ציונותי המדינית היתה חזקה.
יחד עם העבודה האמית, ההדרגית, חכיתי גם לצעדים גדולים, למעשים נבירים, לפעולות
טרעישות בפעם אחת. ולשולטן מושל-יחיד הלא הכל אפשר. אם ינדב, או ימכור, או
יתן במתנה, – אם כה ואם ככה הוא כלי-יכול. ואנכי חכיתי. לא השלכתי את כל ידבי
על הציונות המדינית, לא בניתי עליה את כל בניני, לא אמרתי: או, אפספונטליך
רעכטליך או לא כלום; אבל בסתר לבבי גם התקווה ההיא היתה לי. ועכשיו – אמת,
שתקוותי הישנות, הקמנות, נתחזקו, אבל התקווה הגדולה נתרופפה. תקוותי נדלדלו,
נתקטנו, מכו... וכשבאים אלי עכשו ואומרים, ש"מדינת-יהודים קמנה וחפשיית, במובן
המדיני, בארץ-ישראל היא אבסורדוס" ו"אם אמנם החלום של אבסטרטטה ושארטר נרף
עתה, אבל אין לנו להצטער על זה", -- כשבאים ואומרים לי דברים כאלה – לא טוב
אומרים. איני יודע, אם אף אתה כך, חביבי הקורא, אבל אנכי מצטער על זה. הרבה
אני מצטער. כי בכלל אין אני מאמין "בחמד לאומים". השולטן בכל עריצותו, שולטן
זה ויש שתעבור עליו רזה נדיבה או אפילו רוח שמות-ויתן. אכל חסד לאומים-חמאת.
הלאומים, כמו יחידים אנהנו מן הנסיון, הם קמצנים ומצומצמים מאד. עינם רעה בכל
עם אחר ודם נהרגים על לאומיות של פתות משה פרוטה. והרוב המושל הוא לפעמים
עריץ יותר קשה ממושל יחיד...

בודאי אין להתפלגם הרבה, וכל מה שנוכל לקחת מן המורקים הצעירים – נקח.

וכל מה שאפשר להשתמש במצב החדש, שנברא על ידיהם – צריך להשתמש בו. צריך להרבות בכוחות ככל האפשר, להרבות את הכניסה, להגדיל את מכסת הקרקעות, לבנות, לנסוע, ליסד... כן, אבל לבטל את כל חלומותינו הגדולים ולתלות את כל תקוותינו בהם, רק בהם – במורקים הצעירים-ולדבר רק עליהם... כולי האי, חביבי, כולי האי... ועד שאנו שמים תקוותנו במורקים הצעירים, שהם יתנו לנו, הייתי רוצה לשים תקוותנו ביהודים הצעירים, שאם כה ואם ככה יבואו ויקחו. מורקים צעירים, מורקים צעירים. אל אלה אבי, כמה רצו לי כבר לזרא! ואיה היהודים הצעירים?
אֵיִם?

XXXVI.

סדרה של רחמנות. יהודים – רחמים בני־רחמים.

בני־רחמים בודאי, אבל רחמים? – בינינו לבין עצמנו אפשר לנו להודות, כי ריפוטאציה זו היא מגזמת מעט. לפנים היה כך באמת. בילדותנו ראינו את הרחמנות העברית בכל יספותה ורוממותה, ואבותינו ספרו לנו, עד היכן הגיעה אצלם, – עכשיו נתרופפה. הלב העברי נצטמצם, נצטמק, נתקשה – החיים הקשיחו אותו – כמעט שהתאכזר. צרת אחיו אינה עוד צרתו של היהודי, דלותו של זה אינה נוגעת לו כל־כך וידד הנותנת נעשתה קפוצה. כל ישראל אינם עוד חברים ואחים־לצרה כמו שהיו לפנים. ובכל שנה ושנה הצעקה מקפת יותר ויותר את תחום־המושב: שהשבע אינו מאמין להרעב, ומי שיש לו סת בסלו אינו פורס מלחמו לדל, ומי שיושב בחדר חם, לא איכפת לו כלל, אם חברו גוזע מקור. כל איש עיניו רק לגופו, לצרכיו ולמותרותיו, ואין חולה ואין דואג לעמל אחיו וצרותיו. העניים והאביונים מבקשים להם, מבקשים עצים ופחם, למאות ולאספים הם גוזעים ברעב, קהלות שלמות נקפאות מקור – ואין איש שם על לב. ולא רק אליה־הכסף, שקי־הדינרים, אבירי־הלב המפורסמים, הדיסמוריים, אלא אפילו העם כולו במיטב שדרותיו התקשה ודתאכזר אף הוא. איני יודע, אם שמת לבך, חביבי הקורא, להדיעה, שבאה בעתונים על־דבר פטירתו של הרב הספר ר' נח באס, שחלד בדעותיו בדרך. הוא חלה במיבתו, במקום שהיה מפורסם, ולא רתוק ממקום רכנותו, אבל סתלתו ררשה מנוחה וספול במשך זמן ידוע – ולא נמצאו בכל העירות הסמוכות רחמים. שיאספו את הרב החולה ויטפלו בו מעט, ועל־כן שלחו אותו מעירה לעירה ושלטלו אותו מעגלה לעגלה – עד שיצאה נפשו. ואפילו רב אחד מרבני־הקהלות לא חס על חברו, ואפילו קהלה אחת לא חסה על כבוד־התורה... וכי אפשר היה מקרה כזה בימי־אבותינו? – ישראל רחמים! – אפשר, שלגבי אומות־העולם עדיין אנו רחמים, אבל לגבי אבותינו? – לשוא אנו מתפארים ביחוסם. כי אין אנו כל־כך. בני רחמים? כמו שאנו. אבות רחמים. רחמים עד הקצה האחרון, עד בסול ישותנו הפרטית ובסול ישותנו הלאומית... בינינו אחריו בצדק יתיחסו עלינו ועל רחמנותנו ובצדק יקראו לעצמם. בני רחמים, ואולם אנו אין לנו רשות להתיחס במדת הרחמנות של אבותינו. כי דוקא ביחס אל בניהם לא היו אבותינו רחמים כל־כך. לפנים בישראל – בן, שיצא לתרבות־העדה, הרי אביו הקשיח את לבו ממנו עד שחזר בתשובה. לפנים בישראל – מי שקרה לו אסון, שבנו או בתו

המידו את דתם, הרי התיאש מהם לגמרי, כאילו מתו ועברו ובטלו מן העולם, יתר עליכֶן; אפילו העני שבישראל לא רצה לקבל מבנו המזמר איזה טובת־הנאה.

זכורני: בימי־ילדותי קראתי ספור אחד בשם „האפיפיור אלחנן“. תכנו: מעשה ברב אחד, שגנבו ממנו את בנו הקטן, ושמו אלחנן. ונתגלגלו הדברים, שהקטן הזה, שהיה בעל־כשרונות מצינים ונתחנך במקוֹר נוצרי, נעשה למלומד גדול ועלה לגדולה – למעלת אפיפיור ברומי. ובמסבות־הזמן נתודע לאביו והפציר בו, שירשהו להשאר יהודי בסתר ואפיפיור בגלוי, בכדי שתהיה בידו האפשרות לעשות טובות עם אֶדְוֵי היהודים. ולא אבה אביו ולא הסכים לדבר הזה. מפני שאין מחליסים את היהדות אפילו בכסא האפיפיור ואין עושים טובות ליהודים על־ידי עזיבת הלאום, ועמד בדעתו, שיעזוב אלחנן את כסאו ויברח לארץ אחרת ושם ישוב אל היהדות בגלוי. והמעשה מספר, שכך היה. בודאי אין מביאין ראיה מספור־המעשה, שאין דוּע, אם יש בו קורטוב של אמת או אין, אבל בעיירתי הקמנה הכל הרגישו, כי יפה עשה האב וכן צריך היה להיות. כי אין מחליפין את היהדות ואין מתכחשין לה בגלוי אפילו בעד כל הון דעלמא. ובאמת, ההמדה היתה שם גרועה ממיתה ובן־מומר היה – אם אפשר לומר כן – אסור בהנאה. ועכשיו? – כולנו יודעים את היחס המוכי שבין אבות לבנים מומרים אפילו בשעה שהבנים זקוקים עדיין לתמיכת האבות. ומכל־שכן אם המזמר עלה לאיזו גדולה – אז ההתקרבות אינה פגומה אף במשדו; אדרבה, היא עוד יותר מלאה ושלמה... ולמה זה נחפז באבותינו הרחמנים וניחם להם. מדותי, שלא היו בהם? – ודם לא היו רחמנים כלל. היו להם עינים וקנינים יותר יקרים ויותר חביבים מבנים ובעות. ולעת הצורך יכלו להיות גם אביר־לב ואכזרים: יכלו לעמוד על דעתם ולכוף את בניהם ללכת בדרכיהם, ואם לא – היה להם די אומץ להקשיח את לבם ולהתיאש מהם לגמרי... ואנחנו, בניהם אחרים, דור של „סטרמוזין“, שנשים וילדים – האם והבנים – מושלים בנו ואין לנו לא הרצון ולא היכולת לחנך את בנינו על־פי רוחנו ולבטל את דעתם מפני דעתנו, – אנחנו, הקלושים ויכיהללב, אין לנו רשות להתייחס על אבותינו בכל הנוגע למדת הרחמנות. יתייחסו – ובצדק – בנינו עלינו, אבל לא אנחנו על אבותינו. כי מה שהננו הננו – ואבות רחמנים הננו בודאי.

ומדת־רחמנות זו עושה חיל ומתגברת בכל יום־יומם. ביחוד היא מתרוממת ועולה למעלה בחדשי־החורף, בימי חגיהם של „האורחים“. יודע־דבר אומרים, שזה כבר לא העמידו יהודים בבתיהם כל־כך הרבה. אילני־הגוצריי ולא בקרו במדה כל־כך מרובה את תגיה־אילנות בכלובים ובבתי־הצבור כבשנה הנוכחית. כסבורים אתם אולי: מפני שמיעה או להכעים – חלילה! אין כאן שמיעה – הלא נמנו ונמרז, שאין שום שמיעה עכשיו – ואין כאן „להכעים“, אלא, פשוט, יש כאן רחמנות, רחמי אבות על בנים. הגיעו בעצמכם: ה„אילנות“ עם כל צעצועיהם, עם ניותיהם, פנסיהם ושאר מכשיריהם הם כל־כך יפים

ומבזקים ומזרחים, וחללים כל-כך משתעשעים בהם, מתברחים, שמחים ומתענגים עליהם
 'מבלים את הזמן במנוח, - ואך אפשר למנוע מכם - מן התמימים, המוכים, הכשורים
 האלה - את התענוג הכשרי-הזה? ודם, הקמים, הפעושים, הלא אינם יודעים ואינם
 מבזנים כלל, ואפשר, איפוא, להמציא להם את הענוג הכשר הזה אפילו ליהודים לאומיים...
 וכי הוא, אשר לב אבן בקרבו לשלול מאת ילדיו את משושם ותענוגם? - ומכיון שמתחילים
 לדבר בלשון זו, בלשון של רחמי-אב לבנים, מסתתמות כל המענות. כי באמת, מה לא
 יעשה אב רחמן בשביל בנו? - הבל שרדי להם ולו, הבל מוחל להם ולו.

הוי, הרחמים, הרחמים! ירא אנכי אותם, כי לפעמים, ולפעמים לא-ירחוקת,
 לא יקלקל עשרה אכזרים כמה שיקלקל רחמן אחד; וביחוד אב רחמן ואם רחמיה. ואם
 תראו עתה רבים מילדי ישראל, בתורים ובתולות, תועים בדרכי-יהודה השוממות באין מורה
 ושאיפות חזקות, בלא כח ובלא מין, וידעתם, שעל-פירוב 'רחמי-אבות' הם הם
 שגרמו לכך.

ואת חטאי אני מזכיר: פעמים שמתגעגע אני על האבות הישנים, האכזרים. אל
 אלהים, כמה רחמים היו באכזריותם וכמה אכזריות יש ברחמנותם!

למדים אתם אולי מתוך דברי, שאני הגני בודאי הגולן העברי, אבי-החלב הרחוק
 מכל רחמנות - תשגו. בלחשה אגלה לכם, כי כמוני כמכם הגני במושג ידוע אב רחמן
 רך וקלויש, ומת-הרחמים לפעמים מתגברת בי, ממדת את מעותי ונחלת את שתי.
 וידעתי, שתאמרו לי: הרב מוכיח את הבריות וגודר גזירות - ולעצמו הוא מתיר ועובר
 עבדותי, ובדאי צדקתם. אבל מה לעשות, ריש לי, למשל, רחמנות על מר ש מ ר י הו
 גוריליק, וכל מאמר ומאמר שלו נזול את-למענותי. הנה הוא איש טוב ויהודי כשר
 ובעל-יבני מצין, ומאז בא בגבולות ספרותנו - תאניה ואניה. הריבה את הרמנות והרחיב
 את ספרי-לבנו. לא ספרות, אלא תשעה-באבי. ומה שחשוב ביותר - ששוכחים אנו
 להודות, כי על-פירוב צדק במענותיו ובבכיותיו. ביהוד נודעתי למקרא שני המאמרים:
 מכתב להוכיח (ל'אחד-העם') ולתולדות הבערות שליטי, שנספסו בהד הזמן בסוף שנת-
 החתימה שעברה. וכמה שאני בעל-יבני כלל וכלל, יש בתוך הנאד הגדול, נאד-המענות
 שלו, גם איזו נפסיד-מעד שלי.

קראו נא את מכתבו ל'אחד-העם', שבו הוא מתאונן על שספרנו חזתר מצין
 התרחק זה כמה מעל המסורת העברית, יד מן הבמד והסתתר בסתר-חדר, בשעה ששורות
 שלמות של שאלות חמורות וקשות מחכות לתשובה - ותשובה אין.

והלוחמים כולם כבר שבו ממערכת המלחמה; והרבה מכם עזבו על המערכה דגלים
 קדושים, מלכוכים, לוחות נשברים ואיללים שנתפוצצו.

הם חוזר משם חללים ופצועים. ורב הוא מספרם של בעל-הדמוסים בקרב
 האימפליגנציה היהודית.

והנפש המחפשת של היהודי הלאומי זוכרת את האיש ההוא, שהסכינה האינטליגנציה העברית לשמוע מאתו מלים עמוקות ונכונות.
היכן הוא עכשיו? —

והצדק עמו, עם מרגיליק, מתחלה ועד סוף.
ומרחק אני ללכת אף ממנו. לא רק אלה, ששבו מן המלחמה בעלי-מומים, אלא אפילו אלה, שמפני השקפותיהם המיוחדות על העולם, אם טובות או רעות הן, לא התגזקו כל-יכך, לא השליכו את דגלם, לא שברו את לוחותיהם, לא נסעו כל-יכך קשה ואולי לגמרי לא נסעו ולא שבו בעלי-מומים, — גם אלה מרגישים את חסרונם. ואוהבים ורעים, וחברים-לדעה הסתערו עליהם זה כבר באזכרותיהם וקריאותיהם לשוב אל המחנה. אל הבמה העברית, במת-ספרותנו. ואם הם לא נענו, יבוא הקהל וישפוט. כי כמה שיהא לכם מזור הדבר, אני חושב, שעל דברים כאלה יש לו להקהל רשות לכוף — כפייה מסיית, כמובן, — ולדרוש אותם מן הסופר בכל תוקף.

אפשר, שמר גוריליק יסתפק בזה, ש"אחד-העם" יתרץ את קושייתו בעולם העברי — בלשון רוסית, ש"אחד-העם" נמנה על עוזרו, ובו ימחה את דמעותיו, — אנכי וכדומה לי לא נסתפק בזה, באשר כי הנפש המחפשת של היהודי הלאומי זוכרת את האיש ההוא, שהסכינה לשמוע אותו מדבר מעל הבמה העברית — עברית, ורק עברית. כמו שאתם רואים, יש בנאדר-הדמעות הגדול של מר גוריליק גם איזה נאסר דמעות שלי. ולעומת זה, בכל רחמנותי עליו, איני יכול לבכות עמו יחד על תולדות-הבערות שלי. איני יכול לבכות מפני שאיני מצטער כל-יכך על בערות זו, שדבר עליה מר גוריליק במאמרו הנזכר. שייך לומר, איני מצטער — בדאי הבערות של עמנו מעצבה ומכאיבה אותי אולי לא פחות מאשר את מר גוריליק. אבל — יש בערות ויש בערות. יש בערות, שצריך להצטער עליה, ויש בערות, שאינה כדאי כל-יכך ליפול בשבילה במודון דקטנות. להתאסף לאסיפה ולדרוש מאת הממשלה נעילת-דלת של בתי-הספר לפני בני-ישראל — זוהי בערות; להתאסף לאסיפה ולדרוש מאת הממשלה להמיל חרם על ספרים חיצוניים הבתובים עברית — גם זו היא בערות; להתאסף לאסיפה ולבטל לשון לאומית עתיקה — זו היא, חביבי, בדאי בערות מן המדרגה הראשונה. וכאלה וכאלה הם מיני בערות לאומית, שיש להצטער ולבכות עליהם. אבל להמנע בספרות העברית מחקירות ודרישות יתרות על ריכאדד וואנגר או אפילו על דוסטויבסקי — עדיין היא שאלה גדולה. אם זוהי בערות או לא. אפשר, שאין זו בערות כלל... בדאי, כמוני כמוך, חביבי הקורא, כולנו היינו רוצים, ממש כמו גוריליק, בהרחבת ספרותנו, באופן שתהא כוללת את כל המוב והיפה שבספרות העמים, את כל יסופותו של יפת, שתקף את כל עניני המחקר והאמנות, תבאר את כל הזרמים החדשים שבחדשים ותעסוק בכל הפרובלימות המעסיקות את האנושיות ברגע הנוכחי, באופן שתמצא בה המלה האחרונה שבאחרונות על כל הענינים

העומדים על הפרק ומענינים מאיזו צד שיהיה את האנושיות ברגע הנוכחי, הן אלה שנוגעים ישר או בלתי־ישר אלינו בתור יהודים, והן אלה, שאינם נוגעים אלינו כלל בתור יהודים. חזות־הכל הייתי רוצה לחזות בספרותנו, כי אדם אני וכל מה שנוגע לאדם אינו מוזר לי. כן, אבל, כידוע, כבר אמר חכם עתיק, שלעולם לא תתפוס את הבלתי־מתפס ותפסת מרובה לא תפסת. ולפי מצבנו עתה, שספרותנו מוגבלת היא, מוגבלת בעל־כרח. מוגבלת מאד – מפני שבעדותנו הלאומית אינה מוגבלת כלל ובסבתה הגענו לידי כך, שבנינו לומדים לדעת ולהבין את כל הלשונות – רק לא את זו שלנו, את לשוננו הלאומית. באופן שמספר הקוראים עברית מצומצם, וממילא גם ספרותנו מצומצמת ומוגבלת, – עדיין היא שאלה גדולה, במה צריכה ספרותנו הקטנה והמצומצמת לעסוק: אם רק בשאלות עמנו או גם בכל מיני השאלות שבעולם, ומה היא צריכה לחקור ולבאר: אם רק את הענינים הנוגעים לחכמת־היהדות, או גם את אלה, שהם נוגעים בכל שאר החכמות והענינים? – ואסיתמצא־לומי, שהיא צריכה לעסוק גם בכל שאר הענינים, אפילו באלה, שאינם נוגעים ישר אלינו בתור יהודים, עדיין היא שאלה: אם צריכה היא לפרש ולבאר ולהרחיב ולהעמיק גם את השיטות בפילוסופיה ובאמנות של שונאי־ישראל ידועים, או לא? – ובדבר הזה מחולק אני לגמרי עם מר גורליק.

הנה הוא מתרעם ומלגלג על אלה מן הסופרים הישראליים, שבשעה שדם באים לכתוב על איזה סופר מאומות־העולם, מיד הם מתחילים לשאול: מה היא התייחסותו של זה אל היהודים? – והוא שואל: מי כתב אצלנו על ריכארד וואגנר? – ואם כתבו, הרי בודאי היתה זו רשימה קטנה, שבה הובאו המימרות של וואגנר על־אודות היהודים. וואגנר לא אהב את היהודים, את זאת ידע הקורא היהודי האינטליגנטי, שדחתחך על הכספות הישראלית. אך מי היה וואגנר בכלל? – על שאלה זו אינו יודע מה להשיב.

וואגנר בתור קומפוזיטור, וואגנר בתור נביא־המוזיקא אינו ידוע. לבשתי צריך אנכי להודות, שגם אנכי הנני אחד מאלה, שרגילים לשאול בכל סופר וספר הבא לידם: ומה היא התייחסותו של זה אל היהודים? – ומעיו אני להחליט, שהשאלה הזו אינה כל־כך עקומה, כמו שיש לחשוב על־פי ההשקפה הראשונה. ובכל אופן היא טבעית.

דודתי הזקנה, עליה השלום, מפורסמת היתה לחכמנית בעירתה ובכל הסביבה; ותמיד כשהיו מספרים לה על איזה אסון, שקרה בעיר או במדינה רחוקה, – על שריפה או מגפה וכדומה, – מיד היתה שואלת: וכי יש שם גם יהודים? – ובאמונתי, שהשאלה הזו היתה טבעית. ולא רק דודתי אלא אפילו דודתו של מר גורליק, כמו שנודע לי בפירוש, גם כן היתה שואלת כך, ולא עוד, אלא שברור הדבר בעיני, שאף דאגוּפו, מר גורליק בכבודו ובעצמו, הוא יהודי כשר כמוני כמון בסתר־לבבו, וגם הוא, כדודתי

וכדודתו, רגיל לשאול בלבו על כל צרה שלא תבוא באיזו מדינה רחוקה, כרעידת-האדמה באיטליה הדרומית עכשיו: וכי יש שם יהודים? - ואין זאת אומרת, שאינו מצטער בצערם של האינדיהדים, שנפגעו במסינה; אדרבה, הוא מצטער בצערם של כל אלה, שנפגעו שם, במדה שזה נכון הוא להושיעם בכל מה שאפשר, באין שום הבדל לאומי. ואף-על-פי-כן נכון אני לערוב ערובה מאה כנגד אחד, שמחשבתו הראשונה בשעה שבאה אליו השמועה על הקאמאסטרופה במסינה היתה - על היהודים. כי מחשבה זו טבעית היא, באסון ובצרה כמו בישועות ובנחמות ובכל דבר וענין. ואך לשוא הוא, מושך עליו את הגולן, ועומד וצוח, שבעיני מחקר ואמנות, העיקר באמנות, הכל שווים לפניו. הרשונג-נא שלא להאמין לדבריו. וכן לא אאמין לו, שאחת היא לו, מה דעתו של מולסטר על היהדות. בודאי לא אחת היא לו ובודאי אף הוא כמוני כמך משתוקק לדעת בטוגע לכל חכם גדול, אם לנו הוא או לצדינו.

ואין זאת אומרת, שאם יתברר לנו, שאדם גדול זה אינו אוהב אותנו, שהוא לצדינו, לא נקרא אותו - אדרבה, לפי בערותו הלאומית בענינים כאלה אפשר מאד, שאז נקרא אותו יותר ויותר. כי כן הוא בכלל דרך עמנו - להתענין דוקא בשונאינו יותר גדולים, וכל המצר לישראל נעשה ראש - דוקא אצל ישראל גופו... היהודי אוהב למסור את ריעו לעורך-דין אינדיהדי ואת בנים ביתו - לארדיכל משלהם, ואוהב הוא להתרפאות דוקא אצל הגוים. וספרו לי בקיבו, שיש שם רופא אחד, אינדיהדי כמובן, שכתב על פתח-ביתו: המדד בעד בקורחולים: לאינו יהודי חבל אחד וליהודי - שני רובלים, - ודוקא בשביל זה אין קץ להמון היהודים היהודיות הדופקים על פתחו... והוא הדין גם בספרים וספרות. דוקא את אלה, שהם לצדינו, נקרא ביתר התלהבות. אבל לדעת, לכל הפחות, אנו צריכים - את מי אנחנו קוראים ומה אנחנו קוראים, ומכל-שכן שצריכים אנו לדעת על מי אנו כותבים עברית לעברים.

ולפיכך אין אני מתמרמר על שכותבים בספרותנו מאמרים על יחוסו של וואגנר ליהודים וההזות ואין כותבים מאמרים על המסיקה שלו. לא זו המסיקה העתידה, שאנו זקוקים לה, ולא אלו המגנינות, שאנו משתוקקים להן. מוסיקה אחת תנו לנו ומגנינות חדשות...

ולעומת זה אני מצטער על הכחות המעולים שהלכו מאתנו: על וולוינסקי, שם טוב ואפילו על הורנסלד, שעזבו אותנו והלכו לרעות בשדות אחרים. על דא, על מזלנו הרע הזה, דאיקא בכינא. אבל תמימות היא, תמימות גדולה יותר מדאי לחשוב, שלא רק זרם המטעה, אך במדה יותר גדולה הבערות שלנו הרחקה אותם מגבולנו. כי מי מהזורגלים הישראלים היה מרפס, למשל, את מאמריו המענינים של וולוינסקי-פלגסר על אודות דוסטויעבסקי.

תמימות, אדוני הסופר, יותר מתמימות!

זרם הממיעה, רק זרם הממיעה הוא שהרדוס אותם מאתנו. קודם כל, זרם הממיעה של אבותיהם, שבמכתוין או שלא במכתוין לא למדו אותם עברית, לא תבנו עליהם את הספרות העברית, את חכמת-ישראל, את החברה העברית; ואחר-כך בא ממילא זרם הממיעה, שגרף אותם בעצמם.

הם הלכו מאתנו מפני שתמיד הולכים רוב בני-האדם מסביבה קטנה וקרובה לסביבה גדולה וזרה. בודאי יותר נעים לכתוב רוסית לרוסים מלכתוב עברית לעברים ואפילו רוסית לעברים. והלכו למחנה אחר לא רק „אלה היהודונים“; גם סופרים מעטים קטנים וחלשים אחרים הלכו אף הם אל מחנה השכנים התקפים והמרוצים באוכלוסין. אלא שאצלנו הליכה זו בולטת היא ביותר. אצל עמים אחרים סופרים כאלה מעטים הם, יוצאים מן הכלל, ואצלנו - היוצאים מן הכלל הם המרובים, הם הם הכלל...

ואף בתחומנו גופו יש הליכה כזו. רבים הולכים מן הספרות העברית אל הזרנגון ומן הז'ינגון אל הספרות הרוסית...

מתחילין, על-פירדוב, בעברית ועוברים לזרנגון, וממנה, אם רק אפשר, לרוסית. וכל אחד אמטלא בידו, שצד לו המקום והוא מבקש סביבה אחרת יותר רחבה. להזרנגוני-צר המקום בספרות העברית: למה לו לכתוב, לפי דבריו, בשביל „מנין“ של קוראים עברית בשעה שכל ההמון לפניו? ומכיון שלמד לכתוב רוסית, הוא ממשיך את חשבונו: למה זה יכתוב זרנגון לאיזה „המון“, - יכתוב רוסית לכל בני-ישראל שבמדינה?... וסלכס-יוולנסקי ושסמוב והורנפלד וסיעתם המשיכו את חשבונם עוד יותר: למה להם בכלל העברים ועניניהם הקטנים והפעוטים, בשעה שהם יכולים לכתוב גרית על עניניהם הגדולים?

וגם חשבונם צודק, לפי דעתם צודק.

ואנכי מה אהבתי את בעלי-החשבוט! - הרי, מה אהבתי אותם!...

ונהספדים כך אף הקוראים האינטליגנטיים שלנו הם „בעלי-חשבון“. כי מה משיב לכם ה„קורא האינטליגנטי“ כשאתם משמעים באוזנו דברי מסר על שאינו קורא ואינו מתעניין בספרות העברית, בעתונים ובירחונים ישראליים?

הוא, לפי דברי מר גורליק, משיב לכם את הדברים האלה:

„אדוני! יכול אני להיות אדוק שבאדוקים, אך אני רוצה בכל-זאת לקרא את אלה היהודונים, שבהם מפצים אודה על כל השאלות העולמיות החשובות, שבהם דובר על הפרובלימות המעסיקות את האנושיות ברנע הנוכחי. ואולם היהודונים הישראליים אינם יוצאים „מתוך ד' אמותיהם“, בלשון-החשבון התשובה היא, פשוט, זו: למה לי לשלם חמשה או ששה רובלים בעד ירחון עברי צנום ודק, שהוא מדבר על-פירדוב רק על עניני העברים, בשעה שאני יכול להשיג בעד אותו הסכום עצמו ירחון בלשון המדינה, שהוא גדול בכמותו כפלי-כפלים ושוב מדובר על כל ועל הכל?

ואמנם כן: על הכל, על הכל מדובר בידועים אלה, רק לא – על היהודים והיהדות, רק לא על ענינו. ואף-על-פי-כן מבכרים אותם הקוראים האינטליגנטיים שלנו על ידוען ישראלי. ולפי מסקנתו של מר גורליק – הצדק עמם.

תמימות, אדוני, יותר מתמימות!

סוף-סוף כבר הגיעה השעה להודות, שאין בנו לאומיים אדוקים כלל, ומה גם בתוך האינטליגנטיים. כי הלאומי האדוק רוצה לקרוא, קדם כל ראשית-לכל, על אחדות עם וכל הקרוב אליו... ואולם הלאומיים האדוקים שבנו – להם יש חשבונית, שדבר אין להם עם הלאומיות.

לאומיים אדוקים ואינטליגנטיים היכן הם? – תצי החלמות אסיפת-הרבנים שבחזארשא אני נתן לכם בעד לאומי אינטליגנטי אדוק כזה! וברור הדבר בעיני, שההחלמות האלו תשארה בידי הרבנים, כי לאומי אדוק כזה אינו בגמא. ואם אולי יחטט מר גורליק וימצא באיזו פנה נסתרה, אַכסמסלאַר יקרי-מציאות' כזה, לא אוכל להבטיחו הדבר, אם לא שיקרא את עתונו החדש של מר סרץ, שהוא מבטיח ממש, חלבי-צפרים: את הענבים היותר מובות מכל הכרמים. וחזקה לסרץ שיעמוד בדברו.

ואף-על-פי-כן מסופקני, אם אפילו, הענבים היותר מובות שבכל הכרמים יספיקו לו. להאינטליגנט הלאומי האדוק שלנו. כי האינטליגנט העברי, אם רק מבין הוא בלשון המדינה, טובים בעיניו הבאזשים מברש הגוים מן הענבים היותר מובות של כרמנו שלנו... ולפיכך ספק גדול בעיני, אם לאורך-ימים ישהה אינטליגנט כזה אצל מר סרץ ולא ינוע אל אחד מן הירחונים הרחוקים או הסולניים... הרי, ספק גדול הדבר בעיני ורחמנות על מר גורליק וסרץ יחדו: כמה הם מתגעגעים אל האינטליגנט הזה! – והוא, כמו להכעיס, משתמט מידהם... רחמנות!

אבל יותר מבאנחה אני יכול להושיע להם. כמו שאני יכול להושיע גם להודתנו העלוכה יקרא, שרחמנות בנאמנות גם עליה. כמבורים אותם אולי, כי לצון חמדתי לי הפעם והגני, לזעג לעשירי – תשנו! אומר אני בתמימות, שרחמנות עליה. כי, אם גדול צערו של העני, שצרכיו מרובים וסרנסתו מצומצמת, שאינו יודע איך להשיג את סחורתו, ואם בקושי ובעמל כבר השיגה, אין הוא יודע מפני צרכיו המרובים, איזו הברירות קדמת: אם להם לפי המף או שטר-למד למורה-ההלדים, או רפואות לאשתו החולנית, או דמי-דידה וכדומה, – עוד יותר מזה אולי גדולה הרחמנות על העשיר, שכיסו מלא וגדושו ואינו יודע על מה להוציא את כספו. זכרני, בימי ילדותי שמעתי בעירי הקטנה מעשה יפה על חייט עני וסרץ עשיר:

התאונן החייט העני באזני הסרץ על עניו וחלותו ומה מאושר היה, אילו היה בידי חמשים רובל. אך היה זה, אך היה זה! – הוציא הסרץ מכיסו מאה רובל ונתנם להחייט על-מנת שיוצאם לצרכי אכילתו במשך שבוע אחד – ולא יותר; וזהו אם יוצא אותם

לצרכי אכילתו במשך שבוע אחד יוסף לו הפריץ עוד סכום כזה, ואם לא – מכרה החיים לתפור בשבילו חגם כל החורף וגם לססוג מלקות. תמה החיים העני ואמר: פריץ שומע! ומה קשי יש בדבר להוציא על צרכי-אכילה מאה רובלים, ואסלו אלף, ואסלו עשרת אלפים? – לקח את הכסף, והסכים לתנאי זה של הפריץ, ורץ בשמחה לביתו, לבשר לאשתו את הבשורה המובה. ומיד התחיל להזות. הביאו את התרגולות היותר יזמנות, קנו את האוזים חותר מפוטמים, עשו לביבות, שצפו בתמאה, שחו תה מתוק; ולתם השולחן היה רק חלות-מלח, וצנן וחורת לא פסקו מעל השולחן, וכוס ייש היתה תמיד מכונת, והקוגלי לשבת היה כלו צמקים ושומן של תרגולות, גם יין היה לקדוש ולהבדלה, ופגוד לאורחים, ובשר דגים ולפת וטיני-מתיקה – הכל ביד רחבה. ואסלו שלש סעודות: ומלוח מלכה ערך כאחד מן החסידים הראשונים. בקצוד: וזו וקיים כמה שנאמר – חיים שבחים! – אבל היה חכם ולך והוצא על כלכלת-ביתך מאה רובל לשבוע בעירה קטנה זו, שצרכי האדם היו בה בכלל מעשים וצרכי אוכל-נפש בכול-האל. וכבר עברו ארבעה ימים – ומן הסכום עדיין לא נגדע הרבה. הוסיפו החיים ומשפחתו באכילה ובשתיה ובכבוד של חבריא, אבל יום ויום עבר – ועדיין המטבעות מצלצלות בכיסו במספר הגון. בא היום האחרון של השבוע – ולתמהונו ולצערו ראה החיים, שאף אם לא יסגור את פיו כל אותו היום עד חצות הלילה גמ-כן לא יספיק לאכול מכספו כל מה שעוד נשאר לו ממאת הרובל של הפריץ – והוא כבר הספיק לקלקל את קיבתו בדאבעי על-ידי האכילה הגסה, שאכל כל השבוע... ועד לו מאד להחיים ורע לו. צד לו בכפלים, כי לבד שלא יוסף לו הפריץ עוד מאה רובל, עוד מכרה יהיה לתפור בשבילו חגם כל אותו החורף ולססוג מלקות. וברגע האחרון, כשראה, שאין שום תקוה, יוסיע רעיון מצלח במח: לקח שמר בן כמה רובלים, גלל אותו בחתיכת לחם ואכלו!... ובמצבו המשונה של חיים זה נמצאת גם יקא. הבארן הידש השאר לה ירושה גדולה של מאות מיליונים בתנאי, שתוציא, לכל הפחות, את הריבית של הירושה הגדולה היו מדי שנה בשנה לצרכי הכלל. וגם הריבית היא סכום גדול ועצום וקשה לה ליקא להוציאו.

יש, אמנם, צורך אחד כללי, לאומי, שאפשר להוציא עליו לא רק את הריבית, אלא, גם את הקרן, מפני שהוא תביא אחר-כך פירות כפלי-כפלים: להמציא ארץ לעם בלא ארץ. ועכשיו, חוקא עכשיו, הדבר אפשר יותר מבתקופה אחרת. אבל אולי חוקא בשביל זה, שהוצאה זו הכנסה היא, ימים יבואו והיא תביא רבית ורבית דרביה, שאי אפשר יהיה לאכלן, – חוקא בשביל זה מתרחקת יקא מצורך לאומי זה. ולהוציא את כספה היא מוכרת חת. ממש מהומה של עשירות: והיא סונה לכאן ולכאן ולכל צד-צדדים, אולי תמצא את המקום הפהור להשליך בו את כספה. מתחלה שמה את לבה לעבודת-האדמה. הלכה רסדה בתיספר לעבודת-האדמה בזה המדינה, שאין בה ליהודים רשות לקנות אדמה

להתנחל עליה, והקימה מנהלים ומשגיחים, ומורים ומזכירים – והכל ביד רחבה. והכל עלה על צד היותר טוב. היו מורים והיו משגיחים, ומנהלים וממונים, וגזברים וסכנים, ורק דבר אחד וחסר – חסר תלמידים. ואלה התלמידים המועטים, שהיו בבתי-הספר אלה, גם-כן לא יכלו להתבסס על האדמה, ומכיון שיצאו מבית-הספר שכחו את תורתם. נתקרה יקיא אל בתי-הספר לעבודת-האדמה ונתחבבו עליה בתי-הספר למלאכה. הלכה ויסדה בתי-הספר למלאכה, וכדרכה – ביד רחבה, והעמידה מורים ומנהלים, ומנהלים וממונים וגומ'. אבל אף כן חזר אותו המעשה של בתי-הספר לעבודת-האדמה: הכל יש, רק תלמידים אין, ואלה המועטים שישנם, אינם מוצאים די ספוק במלאכתם. חזרה ושמה את לבה לבתי-הספר סתם. וכאן הרי אפשר היה כבר לעשות דבר – והנה גם פה מתלאה, מתלאה, שלא שערה מראש. בבית-הספר לעברים הלא צריך ללמד מעט עברית, לכל הפחות מעט, ועברית – אין במלונה של יקיא. מתחלה הסכימה, שיהיו בתי-הספר האלה חצי-קודש וחצי-חול; וכשראתה, שהאבות נאותו לתנאיה, עמדה על המקח והורידה אותו לשליש, כלומר, הקציעה מקום הרבה יותר קטן לעברית; ועכשיו הפוזתה את המדור עוד יותר ואינה מסכמת לעברית כלל. אבל בני-ישראל – מעשה נסים יש בדבר! – התעקשו הפעם דורשים דוקא עברית, ואם לא – אינם רוצים בכספה ובבתי-הספר... .

ומנה כספה כאבן שאין לה הופכים.

ורחמנות על יקיא. נראה בחוש, שאין לה מזל. בבתי-הספר למלאכה, ששם כמו שמשמע מכל הוכחות באספת מנהלי הבתים האלה, שהיתה זה לא כבר בווילנא, לא היה כל קושי מצד הלמודים העבריים, כי המורים לא עמדו על המקח עם יקיא, אם ללמוד מעט עברית או שלא ללמוד עברית כלל. – לא היו תלמידים; ובבתי-הספר, שיש בהם תלמידים, מעשה שטן, עומדים עמה על המקח בדבר הלמודים העבריים, מדקדקים עמה באיזו שעות יתרות – דבר, שעליו אין היא יכולה לנהל, כמובן, על-פי מסורתה. וכך היא מתהפכת מצד על צד, ממסד אחד למסד אחר, משדלת להוציא כסף – ואין מזל לה, לדודתנו זו.

ואת הכסף הלא צריכה היא להוציא, מוכרחת היא להוציא.

וירא אנכי, שסוף-סוף תהא מוכרחת לעשות כמעשה החיים שלי: לכוך שטרות של מליונים בחתיכת לחם ולאכלם, פשוט, לאכלם.

אמת הדבר, שאילו היו שואלים אותי, הייתי יועץ לה מה לעשות. כדומה למשל: הייתי יועץ לה להוציא עתונים וירחונים עבריים; שהי האנימליגנציה שלט, אפילו הלאומית ביותר, הלאומית האדוקה, בודאי תרצה לקרוא דוקא בלשונות זרות, וכמובן, דוקא את אלה העתונים והירחונים, שבהם מפצים אורה על כל השאלות העולמיות החשובות, שבהם מדובר על הפרובלימות האנושיות הכלליות וכו'. ובכן, כמדומה לי, לא יקשה כל-כך להפסד בעסק זה סכום הגון.

ויש באוצרי עוד עצה טובה אתה, - הצעה נפלאה, כפתור ופריח, הצעה, שהיא ממש ראויה לפרס, - כל-כך היא טובה ונאמנה. עצה טובה, איך להוציא ממנו של ישראל על כלל-ישראל - וכלל ישראל בכל זאת לא יהא נהנה ממנו אפילו הנאה כל שהיא. וממון הראוי לשם זה, מיליונים מרובים, לפי השגותיה הרחבות של יקא, שהיא שכיחה לגבי ממון. כמו שאמרת, העצה היא גאונית וראויה לפרס, אלא שממני מוכתרים הרבים אני מסרסם אותה בחנם.

וצריך אני להודות, שהצעה זו בעיקרה אינה המצאתי הגאונית, אלא המצאת גאונים ממש: הרבנים והאדמו"רים, שהתאספו זה לא כבר בווארשא. את הרעיון, את הרעיון, כמו שאומרים, המציאו הם, ואנכי רק כונתי אותו לעיני יקא, ואם אזכה לפרס של נובלי אפשר שנחלוק אותו בינינו.

והעצה, ככל עצה גאונית, היא פשוטה בתכלית הפשטות: אני יועץ ליקא להמציא להממשלה את כל הכסף הדרוש לבגדי-הישרד של אנשי-הצבא העבריים, שהיו תפוחים - הבגדים, כמובן, ולא אנשי-הצבא! - בחושים כשרים, בלא כל חשש שעמנו חלילה, ולהלוות לשלטון-הערים בתחום-המושב, ואפילו מחוץ לתחום, באלו הערים, שיש בהן יותר ממניין יהודים, הלוואות הגונות, לאורך ימים ושנים, לשם תקוני-עירובין בערים אלו.

למשל: השלטון-העירוני באודסה זקוק ריל לכסף ופונה על ימין ועל שמאל ומבקש הלוואות לצרכי העיר-ואין עונה. וכן הדבר בקיוב, בוילנא, במסקבא ועוד. ברוך השם, כל הערים מרגישות צורך בהלוואות. ובטוח אני, שאפילו הדומות העירוניות הזתר שחורות היו מתירות לעצמן לקחת את ההלוואות הנאות האלה. כי מרגלא בפומדון של הגנים בכלל פתגם הומני, מאוד הומני, לאמר: היהודי הוא, אמנם, טריפה, אבל אינו אסור בהנאה ומיליוני בודאי כשרים. ובכל מה שהם, הגויים, אוהבים, כממון ועוד, אינם מבחינים בין עם לעם. ויש תקוה, שיתירו לעצמם לקבל גם מאת יקא הלוואות הגונות. אפשר שהיו מתנים תנאים, שהם אינם יכולים לוותר עליהם: אפשר שהיו מתנים, שבהנהגה לא יהיו יהודים כלל וכל המשגיחים על העירובין יהיו משלהם, וכל יהודי לא יראה ולא ימצא בהם, כמו שארע כבר ב-עיר ואם בישראל, שהמשיגה על בשר כשר היה בה אינדיהדי: אבל מי מקפיד על קטנות כאלו? ... וכמדומה לי, שעל-פיהדחק תסכים גם סינלאנד, אם לא תמצא כסף אצל הבאנקרים העבריים בלונדון, לקחת הלוואה על עירובין ולבנות עירוב מסביב לכל סינלאנד, שנמצאים בה ביה כשתי מאות משפחות עבריות, שעומדות להגרש...

עצה, כמו שתראו, מחוכמת וראויה לפרס, וסמוך אנכי ובטוח, כי יקא תוכל אותה בשתי ידים.

כי, אם לא תעשה כך, רחמנות עליה, ורחמנות עוד יותר - על הרבנים והאדמו"רים.

כולם, אנשים כבדים, כידוע, שהטריחו את עצמם ובאו לאסיפה הווארשאית והחליטו
החלטות שונות, מהן כאלו, שאין בהן חסרונ־כים להממשלה, וגם כאלו, שיש בהן
משום חסרונ־כים.

כי הנה ההחלטות, שאין בהן חסרונ־כים, כמו נעילת בתי־הספר לפני התלמידים
העבריים והמלתי־חרים על ספרים חיצוניים בלשון עברית, עוד יש לקוות, שהממשלה
תואיל בחסדה לקבלן, כדי לעשות נחת־רוח לנתיניה הנאמנים ולשם חזוק היהדות, שכל־
כך דואגים לה עכשיו בספירות ידועות... אבל אלה, שיש בהן משום חסרונ־כים,
כתפירת בגדים בתזמנים כשרים בשביל אנשי־הצבא ותקוני־עירובין סביב הערים, – מסופקני,
אם תתקבלנה. כי במקום שיש חסרונ־כים אין חולקין כבוד אפילו לרבנים. ובפרט הענין
של תקוני־עירובין, שהוא נוגע לשלשון־הערים, ובימי הקונסטיטוציה, כידוע, אין מתערבין
בעניניהם הפנימיים של שלשוני־הערים. ואם לא הסכומים של יק"א, – מאין יוקרו אמצעים
להגשמת התקונים הגדולים האלה, שיש בהם משום כבוד האומה וחזוק הדת?

ובכלל לא טוב עשו הרבנים, שלא פנו אלי לדרוש בעצתי. אנכי הייתי משיא
להם כמה וכמה עצות הגונות. כן בקבלת ההחלטות וכן גם בעריכת השלגראמות הנחוצות,
שיצאו מתחת עטן לא כל־כך מעובדות כמו שהיו צריכות להיות. ובאמת, מה ענין רבנים
לשלגראמות? – כלום הם רגילים בזה? – ומרביותיהם הטובים, הרבנים הקדמונים, בדאי
לא למדו את התורה הזאת. ומכיון שלא למדו אותה, אינם יודעים אותה על בוריה,
ויצאה מתחת ידם בלתי־מתוקנת, מנושמת מעט וגסה מעט... ותבל שלא יצאה לאור
החברת הראשונה של השלח שנה זו קודם האסיפה ולא נתרסמה מדעתי בדבר
שלגראמות, שבה הודעתי, כי אני מומחה אני למלאכה זו, ביחד לשלגראמות של ברכה.
אילו היו פונים אלי, הייתי מעבד בשבילם. שלגראמקה כזו, שהיו ממש מלקקים ממנה
את אצבעותיהם ובדאי היתה עושה רושם. ודוקא על־פי הסגנון הישן, הרבני, על דרך:
אנחנו העבדים לעבדיה' או, פשוט, העבדים לעבדים, האסקופות הנדרסות, וכו' וכו'
בסגנון הזה. בטוח אני, שהיתה עושה רושם עמוק...

ואולם אפשר שאין לחשוש לזה, מפני שכל הענין של השלגראמות מסוג זה
מזכירני את המשל הקדמוני של השועל והעורב, אבל לא בטוחא הישנה, הקדמונית,
שעל־פיה התמוגג העורב למשמע החנופה היתרה של השועל והתחיל לזמר והשליך את
הגבינה מסו, אלא בטוחא החדשה, המדרנית, ככתוב בהרשפים. כמה שזמר השועל
את פזמונו והשתפך בחנופה, כלה העורב את ארוחתו, מחה במתינות את סו, ענה ואמר:
אי לך, שועל, אתה הוא שאומרים עליך, שאתה הפקח שבחיות וערום כוסה־מזימות?
הפרס תרע, שאם עמדה לך ערמתך אצל אבי־אבי, לא תעמוד לך אצלי? העורבים
הנשורים למדו מעט חכמה, בעוד אשר אתה תזור על אותן התחבולות, שכבר נתישנו
ואבר עליהן כלח...

הוי, כבר עברו הימים הישנים הטובים, שבעל-כנף למיניהם לא הבינו את ערכה של החנופה. כי משרבו החנפים התחילו מכירים את ערכה האמתי ולא דברים, אלא מעשים הם חרשים עתה מאת מחניפיהם. וכמדומה לי, שזאת ידרשו גם מאת הרבנים שלנו, בלומר: הראונו נא את כחכם, במה הוא גדול?
והרבנים, כלום הם נכונים למלאות את המשאלות האלה? –
רחמנות, בנאמנות, עליהם, רחמנות!
ועוד לי סדרה שלמה של רחמנות, אבל חושש אני, שרחמנות גם עליך, חביבי הקורא: כל-כך הרביתי לכתוב הפעם, כל-כך המרחתיך – רחמנות גם עליך ועת להפסיק את שידתי.

XXXVII.

ומי מלל ומי פלל לי, שאסים באספת־הרבנים ואתחיל במעשה־ראי? כי!
ועדיין אנחנו מתאוננים על עניות חיינו, על מעוט־אינסרסים, על חסר־איניציאטיבה,
על העדר־כשרונות, ובכלל על הפשטות והשעמום שבמחנה ישראל!
הלא לשוא נתאונן. כמדומה לי, שאין לך אומה ולשון בעולם, שחיה הם
כל־יך שואנים, רועשים, מפכים בחזקה, וביחוד כל־יך מרוב־גונים, כחיינו שלנו.
הגע בעצמך: אספת־הרבנים, תקונים־בדת, אֶזב, לפידות, ויילגר, ועוד, תכריס
ואנשי־מעשה כאלה, שזכו לשם ולפרסום, וכל אלה במשך זמן קצר!
ולא הרי שאלת־הלשונות, וזכוחם על מילה ואספת־הרבנים, שהרתיחו לרגע רק
את מצולתנו שלנו, כהרי אֶזב, לפידות ויילגר, שהרתיחו את הים הגדול, את דעת
הקהל הכללי, ומלוא כל הארץ כבודם.
וכי יש לנו הרשות להתאונן על עניות־חיינו, על מעוט־אינסרסים, על חסר־
איניציאטיבה, על העדר־כשרונות ועל השעמום, בעת אשר שמחה ברוח־היהודים?
כמדומה לי, כי זה כמה לא היו לנו אינסרסים כל־יך הרבה כמו שיש לנו עכשו. –
אינסרסים עד כדי דפיקת־הלב, עד כדי קוצר־הנשימה. בבוקר־בבוקר אתה קם ממשכבך
ובלב הולם אתה עובר בתפוזן על העתון היום, לדעת מה יפעל עמך, מה יאמר בישראל.
ואם נתפוצצה בוטבה בירכת־ארץ, ואם היתה התנפלות לשם אכספרופריאציה במקום שעדיין
לא היתה לעולמים, – לבך חיד לרגעים, אולי גם זה משלנו, מאדונו.
הרי לך אינסרסים, שכמוהם לא היו לנו בימי אבותינו. הרי לך, חיים מלאים.
מרוב־גונים, הרי לך רוב ענין, הרי לך פרסום, הרי כבוד לישראל.

Herz, was willst du noch?

ואיניציאטיבה, וכשרונות – אל אלהי אבי, מי ילד לנו את כל אלה? איניציאטיבה
מספקת לכל יושבי תבל וכשרונות, שלא היו עדיין כבודם בישראל. צריכה היתה להיות
בפעם הראשונה אֶכספרופריאציה אנארכיסטית עם שפיות־דמים בעידה־עולם לוונדון,
אֶכספרופריאציה, שהרגיזה את כל ששת המיליונים שבעיר זו, – וקיים מצוה זו היהודי
לפידות – וביום אחד נתפרסם באנגליה כולה. צריך היה להבהיל את בריסל בבומבה –
ולא נמצא בין המון האנארכיסטים המקומיים שליח־צבור אחר זולת ויילגר, אורח משלנו.

ממדינתנו. ואהרן, אהרן חביב – אֶזְבֵּהּ, המהולל, התכשיט היקר הזה, שֶׁקִּדְשֵׁי שֵׁם
יִשְׂרָאֵל בַּעֲמִים בְּמִדָּה שֶׁלֹּא הִיָּתָה כְּמוֹהָ לְעוֹלָמִים.

וכל אלה הלא הם רק, אנשי־השם, הגוֹרֵם הַגְּדוֹלִים, שהם מַגְבִּיחִים לְעוֹף, וּמַעֲסִים
גְּדוֹל, ואופקם רחב, וְנִרְאִים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם, וְכֵמָּה וְכֵמָּה יֵשׁ מִשְׁלֵנוּ אִפְרוּחִים קְטָנִים,
שֶׁמַּעֲסֵם אֵינִי כְּלִיכָךְ רֵם וְלֹא זָכוּ לְפָרְסוֹם רֵב כִּזֶּה? מִי יִמְנָה וְמִי יִסְפּוֹר אוֹתָם? – וְאִם
נֹאמֵר לְפִוְרָם – בּוֹדָאִי לֹא יִסְפִּיק הַגְּלִיּוֹן. מִמֶּשׁ, מִדְּהוּמָה שֶׁל עֲשִׂירוֹת.
ואוֹמֹת־הָעוֹלָם הֵלֹא מִקְנָאוֹת בְּנוֹ, מִמֶּשׁ מִקְנָאוֹת בְּנוֹ.

יוֹשְׁבִים לָהֶם הַגִּיִּים הַגָּסִים, הַמְּגוּשְׁמִים, עִם וְעַם בִּפְנֵתוֹ הַנִּשְׁכָּחָה – וְאִינֶם שָׁמִים
לִב כָּלִל לְכָל אוֹתָן הַשְּׂאֵלוֹת הָעוֹמְדוֹת בְּרוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שֶׁדּוֹאֵג לָהֶן יִשְׂרָאֵל עִם חֶכֶם
וְנִבּוֹן. יוֹשְׁבִים לָהֶם בַּחֲגוּר־הַסְּלָעִים מִיָּנִי שׁוֹוִיִּצִּים יִבְשִׁים, בְּלֹא כָל לַחֲלוּחַת שֶׁל מַלְצָה
וְשִׁיר, עִם שֶׁל אֶכְסֵנָאִים וּמִבְשָׁלִים, רוֹעֵי־בִהֲמוֹת וְחִלְבָּנִים, וְהֵם מַחֲזִיקִים אֶכְסֵנוֹת וּמַתִּיכִים
גְּבִינֹת וְעוֹשִׂים יִשְׁקוּלָאָדָה לְכָל הַמֶּשֶׁת חֲלִיק־הָעוֹלָם; יוֹשְׁבִים לָהֶם מִיָּנִי שׁוֹוִיִּדִים וְנוֹרוֹחִים
בְּמִקּוֹם קוֹר וְכַפּוֹר וְלִיד אִשְׁדוֹת־הַיָּמִים, וְהֵם שָׁמִים בְּאִנּוּת וְצָדִים תִּנּוּנִים וּמַסְפִּיקִים שׁוֹמֵךְ־
דָּגִים וְעִטְרֵן וְהַרְאָמוֹת וּמִרְאָגִידוֹת וְרוֹמָאֲנִים לְאִירוּפָּה וְלִאֲמִירָקָה; וְיוֹשְׁבִים לָהֶם מִיָּנִי
הוֹלָאֲנִים מְיוֹשְׁבִים בְּבִצּוֹתֵיהֶם וְתַעֲלוּתֵיהֶם וְהֵם בּוֹנִים בְּתִירֵי־חֵם שֶׁל רוּחַ וּמוֹחָנִים קָאָקָאוּ
וּמִבְשָׁלִים קוֹנְדִּיטֵין (לִיקוֹרִים) וּמַצִּיִּים אִידִילִיּוֹת שֶׁל אֶכְרִים וּמוֹחָנִים, וְצָדִים דָּגִים וּמוֹלָחִים
אוֹתָם וְכּוֹבִשִׁים בְּתִבּוֹת וּמַסְפִּיקִים כָּל אֵלָה לְאִירוּפָּה כּוֹלָה, וְאִי לָהֶם לְהַגִּיִּים הָאֵלָה וְאִי
לְנִשְׁמוֹתֵיהֶם, כִּי מִי רוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ וְמִי יוֹדֵעַ אוֹתָם?

שׁוֹמְעִים אֲנִי תָמִיד מְדַבְּרִים עַל הַרְאָמוֹת וְהַמִּרְאָגִידוֹת הַנוֹרוֹחִיּוֹת הָעוֹלוֹת עַל כָּל
הַבְּמוֹת, עַל תַּכְנֵן וְרַעֲיוֹנֵתֵיהֶן וְעַל אָסִים שֶׁל גְּבוּרָה; שׁוֹמְעִים אֲנִי עוֹד יוֹתֵר
תְּכוּפוֹת מְדַבְּרִים עַל הַמְּלִיחַ הַהוֹלָאֲנִי, מִיָּבוֹ וְאִיכּוֹתוֹ; שׁוֹמְעִים אֲנִי מְדַבְּרִים עַל הַגְּבִינָה
הַשׁוֹוִיִּצִּית, הָעוֹלָה עַל הַשְּׁלַחַן לְקִנְיָה־עוֹדָה; אֲבָל כִּמְעַט שְׂאִין אֲנִי שׁוֹמְעִים כְּלוֹם עַל־
אוֹדוֹת הָעַמִּים יוֹצֵר־הַרְאָמוֹת, כּוֹבֵשֵׁי־הַמְּלִיחִים וּמַתִּיכֵי־הַגְּבִינּוֹת. אִינֶם נוֹתֵנִים שׁוֹם חֹמֶר
לְשִׁיחָת. אִינֶם נִרְאִים וְאִינֶם נִשְׁמָעִים, כִּאִילוֹ אִינֶם בְּעוֹלָם כָּלִל.

וְעַם קָמָן דָּל, וּבִיחֻד הַדָּלִים יִשְׁבַּעַם הַדָּל הַזֶּה, הַיְּהוּדִים שֶׁבְּרוּסִיָּה, אֲצִים, רִצִּים,
טִשִּׁים בְּכָל הָעוֹלָם, קוֹלָם נִשְׁמָע מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד כּוֹפּוֹ וְתוֹקֶף מַעֲשֵׂיהֶם וְתוֹהֲלָתָם מִי לֹא
יִתְנֶה? ...

הֵלֹא יֵשׁ בְּמָה לְקַנָּא.

אִינִי יוֹדֵעַ, אִם גַּם אֶסְתִּי־הִרְבֵּנִים תִּבְיָא לְיָדִי קִנְיָה. בְּאֵמֶת צָרִיכִים אֲנִי לְהוֹדוֹת,
כִּי אֶכְסֵמְסֵלָאִרִים מַעֲיֵן אֵלָה, שֶׁנִּתְאֶסְפוּ בְּרַעֲיוֹנֵי־הַזֶּבֶל שְׁבוּאוֹרֶשָׁא, יֵשׁ לְאוֹמוֹת־הָעוֹלָם
מִשְׁלָהֵן דִּי וְהוֹתֵר, וְאוֹלִי בְּמַדְדוּרָה יוֹתֵר מִשׁוֹבֶשֶׁת; אֲבָל אֶזְבֵּהּ בּוֹדָאִי יִבְיָא אוֹתָן לְיָדִי
קִנְיָה. וְכִי דְבַר קָמָן הוּא תְּכַשִּׁיט אִשֶּׁר כִּזֶּה! הֵלֹא מְלוֹא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ וְאִדְרִי־מְלוֹכָה
בְּעַצְמָם וּבְכַבּוֹדָם מִמְּלִיצִים עֲלֵיו!

וכל קנאה סופה שנאה, בידוע.

כי היתה עוד בעולם קר־זוּיִת, שהשנאה לישראל לא היתה בה נפרזה, ופעמים שאף נראתה בה, לכל הפחות למראית־עין, גם אהבה לעמנו. נמצאו, אמנם, ספקנים, שזה מכבר הטילו ספק באהבה זו, שהיתה תלויה בכמה וכמה דברים; אבל השנאה, אם היתה, היתה מסותרת. ואם נמצא אחד, שפספס מה שבלבו, מיד השתיקו אותו וגערו בו בנזיפה. והיו שם גם כאלה, שבאמת התייחסו לעמנו בחם אנושי. ועכשיו יש לסתור, שגם בקר־זוּיִת זו תגדל השנאה ותעשה חיל. ומי יודע, אם ברבות הימים לא תרע השנאה ההיא יותר מן השנאה הישנה, הקדומה... כי השנאה פושטת צורה ולובשת צורה, הכל לפי המקום ולפי הזמן, ואזב בשעתו כיהודה איש־קריות בשעתו... אמת הדבר, שבין מוסדי האמונה החדשה הנקראת, מארכסיסמוס, בין "שליחיה" וקדושיה נמצאו הרבה מבני־עמנו, ואולי גם יתר על המדה; אבל הרי גם מוסדי האמונה הישנה, שליחיה וקדושיה הראשונים היו כמעט כולם משלנו, ובכל זאת – ואולי דוקא מפני זאת – כל־כך שנאו ושונאים אותנו תלמיד־תלמידיהם של המיסדים והשליחים. ומי יודע, אם לא יבואו ימים, ואף תלמיד־תלמידים של מארכס וסיעתו ינקמו מבני־עמנו את נקמת המעונים, הנהרגים והנתלים בעמיו של אזב וסיעתו, כמו שנקמו ממנו את נקמת המעשה, שנעשה בעמיו של יהודה איש־קריות...

כי השנאה לישראל פושטת צורה ולובשת צורה, פושטת את צורתה הישנה ולובשת צורה חדשה, לפי רוח הזמן. עכשיו עוד זוכרים לנו בספירות אלו את חסדי גרשוני וחבריו, אבל מי יודע, אם לא ימים יבואו, וגם את גרשוני יחדשו במיטת... ובין הדברים הרבים, שקראתי על כל אלה העניינים היפים, כבר מצאתי איזו רמזים לגידסא זו... ואפילו אם לא יחדשו, הנה גרשוני ישתכח – קדושים חדשים משכחים את הישנים – ואזב וזכרו ישארו לדורות.

וצריך להיות עור כדי שלא לראות את השנאה לישראל המבצבצת בתוך החברה החדשה. קראו נא, למשל, את ספרו של ביער על "האבטונומיה הלאומית" ואת מסקנותיו על יחס האבטונומיה להיהודים, ותראו, שהשנאה לישראל מבצבצת מכל מסקנה ומסקנה. ופה כלל אותם ה. זיטלובסקי בכלל אחד כזה: "אנחנו שונאים אתכם, יהודים, ולסיכך אין אנו רוצים לתת לכם זכויות לאומיות". וביעור אינו יחיד במסקנותיו. כל מי שרגל אצל הספרות המארכסיסטית וקורא אותה בשום לב ימצא בה כמה וכמה דברים ממין זה. וענינו של אזב בודאי שלא ירבה לנו אוהבים בין אלה, שכל־כך האמינו בו, עד שמטונו לראש עליהם. בכל אופן אינו לנו מיהודים כאלה!

אבל יש מתנחמים ואומרים: אמת! הדבר, כי חרפה היא לעם שיצא ממנו אזב, אבל לא אנחנו אשמים בזה, אלא הגלות. הגלות היא שמעברת אותנו על מדותינו והיא שגרמה לאזבים מישראל שיהיו פרובוקאטורים.

תנחומים של הבל, חביבי! כבר הורגלנו בתנחומים אלה וכבר חזו לנו לזרא. סופר אחד מכיר, שהיה רגיל לדבר דברים כמו שדם ולקרא כל ענין בשמו האמתי, כמו שהוא, בלא כחל ופרכוס, היה אומר: תמיד כשאני עובר במקום־הטנופת, במחילה, אני סותם את נחירי ואץ לעבור במדרה. אין אני רוצה לדעת כלל, ממה נבראה טנופת זו – אפשר ממעדי־טלכים, אבל לעת־עתה היא מעלה סידון... הדברים גסים, אבל עולים יפה. ממה נבראים אזבים – אנו יודעים כולנו, אבל כלום דבר זה ינחמנו? – סוף־סוף הם מעלים סידון – סלחו לי במי גס זה! – ומבאשים את כל בית־ישראל.

וכשאני לעצמי אף איני מאמין בדבר כלל, שאזוב הוא רק תולדות הגלות. כמדומה לי, שהאזבים נולדו. אזבים, ואילו היה אזב בימי דוד מלך ישראל היה מסת ומרח, פרוכקאמור על טהרת־הקודש. בודאי הרבה הרבה הגלות עושה, אבל כדי להיות אמן במלאכה ידועה צריך להוליד בעל־כשרון. לא, חביבי, הטילו על הגלות מה שחטלו, אבל, בבקשה מכם, אל תתמצו בה את הדילטוריא ואת הפרוכקאציה. בינינו לבין עצמנו הלא יכולים אנו להחיות, שזוהי צרעת ממארת, שדבקה בנו זה כבר, – מחלה נושנה, שעוד בימי־הגלות הראשונים יש להכיר את עקבותיה, ובודאי היתה מתכימת אפילו בימי מלכות ישראל, אלא שאז נקראה, כמוכּן, בשם אחר. מי הגיד, למשל, לשאול, שדוד היה בעוב עירייה־הגנים ואחמלך בן אחיטוב קבל אותו בסבר פנים יפות וצדה נתן לו, וחרכו של גלית הפלשתי מסר בידו, ושאל לו באלהים? – לשוא היתה הצמדקותו של אחמלך, שלא ידע מכל האַינמריגה החצרומית' ההיא שבין שאול המלך ודוד חתנו. דבר קטן וגדול... לשוא. ותמיד עוד בימי ילדותי, כשהייתי מגיע לפרק זה, דוה לבי. הכח הפשוט הזה, שישב באיזו פנה נסתרה, הרחק מכל סכסוכי החצר, ולא ידע מאומה מכל הגעשה שם, בין החצרנים האַינמריגאנים, קבל את דוד, כשבא זה לטוב, בכל הכבוד הראוי לזתן המלך. ובודאי חשב, שעל־ידי קבלת־פנים זו יעלה לגדולה ויעבירוהו לאיפרכיה גדולה ומוכה מנוב העיר הקטנה, הבודדה, או יזכרוהו באיזה אות־כבוד, לדוגמא, אתון של זרבי מאיזו מדרגה (אות־כבוד בימי שאול, זכר להאתונות שהלך לבקש), או, לכל הפחות, יזכירוהו לטוב בספרות הגבוהות, וגם זו למוכה. אבל מחשבתו המוכה לא נתקיימה, כי איזה דואג־אזוב הלשין עליו, שראה את בן־ישי בא אל אחמלך, וזה שאל לו באלהים וצדה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו... ואחרית הדילטוריא ההיא היתה מיה: וימת ביזם ההיא שמונים וחמשה איש נשא אסוד בה, ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב, מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק...

לא רבות בשנים מלך שאול, עוד זה לא כבר הלך לבקש את האתונות – וכבר למד את המלאכה היטב...

והעם בעצמו! – התבוננו היטב בדברי אחמלך, באיזו הכנעה מדבר ראש עירייה־הגנים אל שאול... גם הוא, כנראה, למד דבבה במשך זמן קצר...

ואף בימי דוד ושלמה וירששו ניכרים עקבות הפרובוקאציה בדברי הימים ההם. ואשער בנפשי את המון האזבים, שהיו בימי הורדוס. זה היה תוריהוהב לפרובוקאציות: דילמויות והסתות בין הורדוס והסנהדרין, בין הורדוס וחצרו... כר נחב, לבעל-כשוחן... הוא אשר אמרתי: לא בגלות תלך הדבר; אלא שאז, כשעדיין היה ישראל יושב על אדמתו, לא גרמו לו האדונים האלה רעה ובזזות מרובים כל-כך כמו שדם גורמים לנו עכשיו. אם דיגאיוב וסדייקין היו פרובוקאטורים אין בכך כלום. אבל אזב - זוהי לו בניה לדורות. ולא לחנם דבנו להוחרד אצלנו על המלשינות עד שקבעו תפלה מיוחדת בשמונה-עשרה: ולמלשינים אל תהי תקוה. זוהי תפלה טפוסית בשביל סדור-התפלה הישראלי. כמה שבקשתי בסדור-התפלה של בעלי אמונות אחרות - לא מצאתי תפלה כזו. כמתבוננה, בכל הקיסה: זאת היא, שאצלנו העריכו כראוי את ערך דילמויות והפרובוקאציה והכירו, שהיא כרקב לנפש עמנו ולמצבו בעמים, ועליכן הזהירו עליה ביתר וקבעו לה קללה בפני עצמה. אלא שאירע למלשינות מה שאירע לנקזן. כמדומה לך, כמה הזהירו אצלנו על הנקזן: תקנו נטילת-ידיים, שבילה, מקואות וכדומה, שהן חלק גדול מן השלחן-הערוך. ואף-על-פי-כן מה רבה המדמנה, מה גדול אי-הנקזן ברוחב היהודים, וכמו להכעים - על-סירוב דוקא בין אלה החיים על-פי השולחן-הערוך. - ומעין זה אירע גם להמלשינות. כמה שהזהירו עליה וקללו אותה בסדור-התפלה, עדיין שטן זה מרקד בינינו. וכמובן, סובלים אנחנו בעצמנו ממדה מגונה זו ביתר, אבל כבר הורגלנו בסבלנות וסובלים אנו מכל מלשין ודילטור כמו שאנו סובלים מכל שאר המכות הפנימיות. ואולם פעמים שהמכה מתפרצת, כמו במעשה-אזב, גם התוצה, אל רחוב הגרים שכנינו, והם לא הורגלו לסבול מיהודי ומעוררים רעש - ועל כל ישראל יצא הקנף. ומה טוב ומה יפה היה, אם תחת להתייעץ על איזו ענינים של מה-בכך היו יבנינו באספותיהם מתעצצים. איך להסיר מעלינו את הגנע הזה, נגע הדילטוריא, וספרנו, במקום להתזכח על עניני מילה וכדומה, היו מקדישים את עמיהם כדי להכחיד מקרב עמנו את המדה המגונה הזאת. כי לשוא אנו מתנחמים ואומרים, שלא אנו אשמים בדבר, אלא הגלות. נחמה של הבל. אודם, נחמה של הבל! אמנם, הרבה גלות עושה. אבל יותר מזה - האנחות והעצמיות והקמנות שבנו.

ונחמה של הבל היא גם זו של אודנו באמריקה. בעתונתם הם מתנחמים ואומרים: בודאי, ענינו של אזב יגרום לנו שנאה חדשה. מפני ששנאה זו כבר מצאה כר נחב לפניה אף בתורה החדשה בכלל וברוסה בפרט. כי בימי הידיה משתוללת כל מסלנה ומסלנה להטיל את האשמה היותר גדולה שבאשמות, אשמת אי-ההצלחה, על חבריה. שהיא רק היא גרמה לכל המסלה, וסוף כל דת-נפלויות יהיה - היהודי. וגר סד עם סד יחדו, ובגידה-מעוטי עם בגידה-רובי ישרים בינדם, וכולם היו על היהודי, שהוא גרם במסלה, שהרי אילמלא הוא בפחוזותו והעיקר - בדילטוריא שלו, אז היה המצב שונה.

לגמרי ממה שהוא עכשו... אלא – כך מתנחמים אודני שבאמדיקה – אין רע בלא טוב, והטוב הוא – שכשראו צעירנו את הפנים העקומים של החברה החדשה, כשראו, איך החברים מתרחקים מהם, יתעו לאחוריהם ויעזבו את החברה. ומה שלא יכלו לעשות הסופרים העבריים בהוכחותיהם, מה שלא יכלו לפעול אנתות-אב, דמעות-אם, יללת-משפחה צדית-רבים – תעשה ותפעל האנטישמיות שבחברה...

אבל, לדעתי, אף זו אינה נחמה. ראשית, בכלל אין להתנחם בשנאה ומעו לא יצא מתוך לעולם; ושנית, ירא אני את ההיפך: הודע ומכיר את רוח עמנו, עד כמה הוא אורב להדחק דוקא למקום שאין אזהבים אותו, ידה, שפחד זה אינו פחד-שוא. מבין שצעירנו יתחילו להרגיש את הבחירה-הדוחה שבחבורה עוד ירבו להכנס לתוכה, – ואז יתחיל עוד הפעם המחזה הישן, המחזה הרגיל שבדינו. מצד אחד – ספרות אפולוניסית: יהודים ישתדלו להוכיח, שהם היו דראשונים בדבר, כי נביאיהם כבר חזו, ולאסאל ומארכם וכל קדושיהם עמדם היו משלהם וכו' וכו'; ומן הצד השני – ספרות של חרפים ונדופים ושלילת-הכבוד: הגויים, ואפילו הטובים שבהם, ישתדלו להוכיח, שמארכם לא היה כלל. מארכם, שאף הוא היה, אם לא פרובוקאטור, לכל הפחות פלאגיאטור, שהעיקר היה אַנגלס, ומארכם, כיהודי, ידע רק להשתמש בכוחותיו של הארי... והמתונים שבהם יצדדו, אמנם, בזכותו של מארכם וידו, שהיה אדם גדול, אבל יבטלו את יהדותו. הכל כמחזה שראינו בנגוע ליחס הנכרים אל כתבי-הקודש: המתונים שבהם מקיימים את כתבי-הקודש ומבטלים את יהדותם, כלומר, מצאים דם תבולות לבטלם: חסרים וחותרים בתרבות עמוקה, בקברים, בכוכים ובמעוות ומוצאים איזו לוחית ושבריד-לוחית של כתבות עתיקות, שאך ה' ידע מתי נכתבו ואיך נכתבו ואיך הם נקראים, ומוכיזים מהם, שהמאור והמאור שבידיהם כבר היו לעולמים עוד לפני כתבי-הקודש וכל מה שבתנ"ך גנוב הוא אתנו מן הבבלים והמצרים וכדומה. כך עושים המתונים. ועוידהפנים שבהם אינם חושבים מחשבות הרבה ובנסותם הם מבטלים, פשוט, את כתבי-הקודש ואת כל הקשור בהם, כמחזה שראינו זה כמה אצל האנטישמים במערב-אירופה וכמו שראינו עכשו באספת-השחורים בקיבו, שהמחזה באספה זו בא לידי מסקנה, שמפני ההשפעה המזיקה של הברית הישנה צריך לבטל אותה לגמרי. ועל הוכחתו של אחד מן הנאספים, כי אין לצייר את הנצרות כלל בלא הברית הישנה, שהברית החדשה היא השתלמותה המבעית וההכרחית, קם הושב-הראש והכה באגרופו על השולחן ואמר, שבשום אופן אינו יכול להשלים עם הרעיון, שיש איזה חבור בין הנצרות והיהדות, ואם יש מי שמאמין בזה – הרי הוא בעצמו יהודי. ואחרי הוכחות כאילו גמנו וגמרו, שצריך לבער כליל אתי-הברית הישנה.

כשאני לעצמי מאמין אני, שיבוא יום והנוצרים ישנו את יחוסם המסורתי אל הברית הישנה. כי באמת הקושיא, שהקשה, שחורי אחד באספת-קיבו: במה אפשר

לכבד את הרב, שהם, השונאים שנאת-מות את היהודים, מניחים עם זה ביסוד המסד והתנך שלהם את ספר-הברית של עס-חרמם?—היא קשיא, שאין לישובה אסילו בדחוק. וסוף-סוף יבוא היום ויבטלו את הברית הישנה לגמרי, כמו שבטלו כבר את התלמוד ועשו אותו למפלצת. ואם רק יסירו את הקדושה מן התנך הלא ימצאו די חומר להתנפלות; ועזי-הפנים שבהם כבר נמו לעשות זאת. קראו נא את דברי מנשיקוב, למשל, על יעקב ויחזקו לעשי ולכן, על משה ויחזקו להמצדיים, על דוד ומלחמותיו, ותרואו, עד היכן הרברים מגיעים. אלא שעדיין לא הגיעה השעה לכך ואפשר, שלא תגיע כל-כך מהר, פשוט, מפני ההרגל הישן לחבר את הברית החדשה עם הישנה. ולעומת זה מובטחני, שקרוב היום, ובכל אופן לא רחוק הוא, שבו יבטלו בתוני המאמינים של האמונה החדשה את מארכם ואת תורתו, כי יזכרו לו את חמאת מצאנו. וכשם שלא נמצא עד עכשיו מקום בגרמניה בשביל מצבת-כבוד להינה, כך לא ימצא מקום גם בשביל מארכם... לאנגלים ימצא—ולמארכם לא ימצא. עד שתרחם עליו איזו קהלה עברית ותעמיד בכספה ובקרן-זוית שלה אנדרטא לכבודו, כמו שהעמידה עדת-ישראל בברלין אנדרטא לבן-מנחם באחת מן הפנות הגשכחות, בשביל צד ועקום, ברחוב ההאמבורגי, במקום השיך להקהלה. ובני-בניו של מארכם, שאפשר שיהיו באנקידים (סנדלרים) ונפחים בדאי לא יהיו! יבואו גם כן לתע זה, לכבד את הקהלה העברית, כמו שהשפילו את עצמם צאצאי בן-מנחם, המפריצים הגדולים עכשיו, לבא לחגיגה ההיא, ומסתמא תהא צורה לאנדרטא זו כמו לאותה של בן-מנחם.

לא ראיתי בעיני אנדרטא אחדונה זו, אבל בדאי הפרופומי של אבן-השיש עלה יסה. Made in Germany—וחזקה על ברלין, שלא תוציא מתחת ידה דבר שאינו מתוקן. זה הראש המפוסס של בן-מנחם עם עיניו החודרות עמוק עמוק מסתמא נחקקו בדבעי, כמה שאפשר למסור באבן וברונזה קלסטר-פנים ומבמדינים. כי לבשתי צריך אני להודות, שאין אנכי מאמין בזה. כמדומה לי, אבן וברונזה, אסילו בדי מכאל אנגילו, אינן מחזות-מים במלא מובן המלה. אבן וברונזה יכולות למסור רק את החופשה החיצונית בכל דקותה ומסתוריה, בכל עגליה וקמשיה, אבל אינן יכולות למסור את חי העינים בכל עמקותן. והעינים, העינים, הלא רק הן הן אספקלרית-הגשמה ובלתן אין חיים אמתיים. וכי באמת נפקא-מינה גדולה היא, אם, למשל, חמם של בן-מנחם הוא מעט יותר רק או מעט יותר גם, מעט יותר ארוך או מעט יותר קצר? אבל העינים—מציר אני לעצמי את עיני בן מנחם, שכל-כך האירו בתורה!—ואת המבט הזה, שכל-כך הרבה להביע, — להביע הכל: גם את שלות הפילוסוף, היודע ערך ומחיר לכל, גם את יסיר הצדיק, שמצמער על שנתנו הסכל והרשע במרומים, — את המבט הזה לא תביע בברונזה ובשיש. אבל, אסילו אם האנדרטא עלתה יסה על צד היותר טוב, אין אני יכול לעכל את מהותה של מצבת-זכרון זו. בן-מנחם ואנדרטא של אבן! — זוג מלבושים, כמו שאומרים

במקומותינו. ובכלל, מה להם, להאשכנזים העוברים ברחוב האמבורג. ולמחברו של פידון או למתרגם ומפרש את כתב־הקודש? – מחותנים גדולים. בודאי.

ולא רק לבן־מנחם הפילוסוף העברי, שבדאי אין עשרה זו של אבן הולמתו ובודאי מצבתו מיותרת אפילו בשביל עקום וחד בפנה נסתרה שבברלין, אלא בכלל אין, לדעתי, לפילוסופים מקום ברחוב, בשוק. ומכל מיני האנדרטות מוצא אני מתאימים למסדתם רק שנים: מצבת־זכרון של גבור מלחמה, הרוכב על סוס אדיר רחב־האזניים וקל־הרגלים, או גוף ערטילאי מחוטב היטב של איזו ווינט, שניהם, כלומר, הגבור על סוסו ווינט הערטילאית, ימשכו עליהם את עיני העוברים והשבים. כי סוס אביר על שן סלע ורוכב מזון עלי עדיין הוא עושה אפילו בימינו, ימי הגורסא והפרוזה הפשוטה, רושם עז על בעל־העצבים חלוצים: סוד גלוי הוא, אמנם, שהנסך או האלוף הזה, שזכה אחרי מותו לסוס אביר ובחיו נקרא בשם מסק־הצבא והיה מוכתר בתואר, גנרל, היה יושב בעידנא דריתחא, בשעת המלחמה הלוחמת, באהלו במקום בטוח, הרחק במסתי. קרופ' משדה המלחמה, וזה רוכב מזון מבק רגלו ועד קדקדו על סוס אביר רק בכניסתו אחרי המלחמה, מעוטר בעטרת־נצחון, לתוך שערי העיר. ואף־על־פי־כן האנדרטא של גבור רוכב על סוס עושה רושם. וגוף ערטילאי של איזו ווינט מסורסמת, אפילו של אבן וברונזה, מדגדג את העצבים. כי בדבר אחד צריך להסכים להפילוסופים החדשים: שהעולם עם כל חזוניתו הוא רק פרי ההסתכלות; מרגישים אנחנו אותם רק כפי כח ההסתכלותנו. ואנדרטות כאלה, גבור רוכב וגוף ערטילאי, בודאי מביאות לידי ההסתכלות, והאשכנז העובר בתצות ברלין, יהיה מי שיהיה, אם סוחר או יונקר, אם בעל־מלאכה או חנוני, אם חייל או תלמיד־חכם, מדי עברו ברחוב מסתכל בהם ומרגיש בהם ויש להם, ערך חנוכי' להדור הצעיר, – מה שצריך היה להוכיח.

אבל פילוסוף ברחוב, איזה קאנט' זקן וכסוף, איזה "לייבניץ" יבש ומקומט בשוק – מאי עבדתיה? – מי ירגיש אותו, מי יסתכל בו? – ואיזו שייכות יש בין איש־הרוח, במושג היותר נעלה ומרומם של המלה, שכל ימיו חי ברוח והתפרנס מן הרוח ושורש־נשמתו היה הרוח, הנשמה, רק הנשמה, – איזו שייכות יש באמת בינו ובין נציב־האבן, הגולם של שיש וברונזה, שהעמידו לראוה ברחוב? .. ואם פילוסוף משלהם כך, שמוק־סוף אפילו ברחוב הוא בתוך עמו, פילוסוף משלנו, שגם בחיו היה זה ומורו ברחוב הזה, על אחת כמה וכמה.

ורחמנות בנאמנות על בן־מנחם, כמו שנתעוררה בי רחמנות והיה לי צער גדול לראות את האנדרטא של שפינוזה בהאג הבירה. בעיר יפה זו יש מגרש אחד בשכונת החדצר, שבו נתיכוז כמעט כל עמודי־הזכרון של כל אלה ההגמונים, העריצים והדוכסים כובשי־הארץ, – ובמגרש הזה לא תמצא את שפיטוזה. ורק באחד מן הרחובות הרחוקים, כמעט בקצה העיר, על מגרש קטן וצר, סמוך לאיזה בית־מושב־זקנים, העמידו

את הפרוממי שלו על בסם של שיש. ואף-על-פי שאין אני אוהב אותו ביותר, כי לדעתי הקדיח את תשבילו ובעט ברבותיו ובעט גם יחד דבר סרה על ישראל ועל תורתו, – אף-על-פי-כן צער היה לי לראות אנדרטא זו בפנה החוקה, בחדה ועזובה. ונדמה לי, ש.הצער היהודי נשקף מעינו של הפילוסוף המוחרם, כאומר: מה לי פה ומי לי פה? – ובכל התרחקותו מעמי והתקרבותו לאומות-העולם בחייו, היה מכיר מקומו יותר בחצר בית-הכנסת הישן באמשטרדם מאשר בפאוליון טאין שבהאג.

וצריכים אנו סוף-סוף לבוא לידי מסקנה, שצדקו חזל באמרם: אין עושים נפשות לצדיקים – מעשיהם הם זכרונם. נניח את מצבות-הזכרון של אבן וברונה לעריצי-עולם, לכובשים, לאנשי-מלחמה, יושיבו אותם אחרי מותם על סוסים אבירים, קלי-רגלים ורחבי-אזורים, יזינו אותם מכף רגלם ועד קדקדם כדי שישילו את מוראם על כל ה... אבל המשוררים, החוקרים, הפילוסופים ינחו בשלום על משכבותם ותהינה שפלותיהם דובבות בקבר.

וחבל על שנים-עשר אלף המארקין, שהוציאו אדוני בגרמניה לבטלה. אמנם, שנים-עשר אלף מארק אינם מטבע כלל לגבי אדוני האשכנזים, אשר מה שהנם הגם, ויהודים עשירים הגם בודאי, ועל צפלין אחד בלבד נדבו כפלי-כפלים; ולא רק על צפלין, שאולי תהא גם להם טובת-הנאה ממנו, אלא אפילו על הפירותיו של דיליטש, שלא נבראו אלא בשביל להטיל דופי בתורת-היהדות, הוציאו מאות אלפים... ואף-על-פי-כן חבל גם על שנים-עשר אלף מארק, שלדעתי הלכו לאבוד ומטב שהיו מוציאים סכום זה על תרגום טוב והוצאה זלה של כל כתבי בן-מנחם בעברית.

כי מגדלסון האשכנזי, אפילו אם אלף מצבות תקימו לו באיזו סימטאות של ברלין, סוף-סוף ישתכח, מוכרה להשתכח, ומצבתו אינה אומרת כלום להאשכנזים, לא ללבם ולא לשכלם... ובן-מנחם העברי, ככל מה שכתוב עברית, יחיה כל הימים אשר יחיה עמנו...

ואילו הייתי אנכי באותו מעמד של פרנסי-הקהלה ומנהיגיה, הייתי אומר להם: הוי, יהודים, יהודים-אשכנזים, עד מתי תהיו יהודים, כלומר, יהודי-הגלות? – עד אן לא תבינו, כי לא יכירכם מקומכם פה!... ועכשו שלא הייתי, אני פונה אל כל קוראי השלוח בברלין, אולי יסריח מי את עצמו לומר להם כדברים האלה בשמי, או, אם לא ירצה להביא גאולה לעולם – בשמי, ואכיר לו טובה.

XXXVIII.

שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמר לו: "הרי הוא אומר: 'ה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום' - תנו לנו כסף וזהב שנמלאתם ממנו". אמר גביהא בן פסיסא לחכמים: "תנו לי רשות ואלך ואדון עמדם לפני אלכסנדרוס. אם אנצח אותם מוטב, ואם ינצחוני - אמרו להם: 'הדיוט שבנו נצחתם'; תנו לנו חכמים רשות והלך ודן עמדם. אמר להם: 'תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא, ששיעבודתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה'."

ואתם הלא יודעים את סוף המעשה, שנגמר בכי טוב, כפלים בכי טוב. כי נתן להם אלכסנדרוס מוקדון להמצרים זמן שלשה ימים בכדי להשיב תשובה. בדקו ולא מצאו תשובה. מד הניחו שדותיהם כשהן זרועות וכרמיהם כשהם נמוצים וברדו. ולגודל ההצלחה היתה אותה שנה דוקא שנה שביעית, והשדות והכרמים היו כל-כך נחוצים לישראל, כל-כך נחוצים!

כנראה, הספור קדום מאד, מתקופה קדומה, קדומה, בשעה שאומות-העולם עדיין היו מוכשרות להתבייש. כי בהיסטוריה החדשה, ואפילו בזו שאינה כל-כך חדשה, כבר אין זכר לכשרון זה. כי במה שנקמר את אומות-העולם: ברחמנות יתרה, בשרנות קצומה, באהבת-האמת, בבקשת-האמת וכדומה מן ה"תולשות" שלהן, שבהן הן כל-כך מתפארות, - אבל במדת-הביישנות אין לקנמר אותן כלל. הן אינן מתביישות זו בפני זו, אינן מתביישות אפילו בפני העולם כולו, ומי שמרגיש את עצמו תקיף - הרי הוא מחזיק לעיני כל העולם... ואם בינן לבין עצמן כך - בינן לבין היהודים על אחת כמה וכמה. כאן פסקה הבושה לגמרי...

וכפי הנראה, היו ימים טובים ותקופות מאושרות אפילו בדברי-ימינו, ימים ותקופות, שבהם נשפמו אומות-העולם עם בני ישראל - ויצאו חיבות. והדיוט משלנו, איזה גביהא בן פסיסא, גרם להן בזיונות והביאן לירי כך, ש-עזבו את שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהם נמוצים וברחו להן...

ואף-על-פי-כן, אף-על-פי שהספור נגמר כל-יך בכי טוב, אין אני מוצא בו נחת ואיני שבע-רצון ממנו. מפני שבכלל איני מסכים לשליחותו של... גביהא בן פסיסא. אני יודע ברור, מי היה, מה היתה מלאכתו ואומנותו. אפשר שהיה חייט של החצר או גלב, קבלן או מוכסן, חלפן או גובר, או אפילו משורר וכותב-דראמות, וכדומה מן

היהודים הקרובים להצרי. מאד אפשר, שהיה יהודי כשר, ובדאי היה עשיר ותקף ומקורב, אם לא למלכות גופה, לכל הפחות – להפקדים ומשרתיהם ועוזריהם... ואם לפעמים לא נכנס לסניולפנים ברחבה דרך פתח האולם ונדחק ונכנס למקום שנכנס בדוחק גדול דרך המסדרון ובית-המבשלות – גסיכין אין בכך כלום. כי מה אין אדם עושה בשביל פרנסה ובשביל אמנות? אבל ההדיוטות, אבל עס-הארצות – שדי לי מארי, אותם לא אוכל כלכל. אין דעתי נוחה מהדיוטים קופצים בראש. איני יכול לראות בקירות-ידוח פרנסים בורים ומנהיגים – עס-הארצות גמורים. איני גורס אותם – אפילו בשעה שהם מצליחים. ודעב אנכי, שבכל אופן אין לשלוח הדיוטות בתור שליחי עם ישראל, בתור צרי-האומה. הדיוטות צריכים להכיר את מקומם ולא לקפוץ בראש וללכת להתנוכח עם אומות-העולם, לתרץ את היהדות וללמד עליה סגיונריא.

אוי לה להיהדות מסניגוריא כזו!

וכאילו להכעים, בעיני הכלל תמיד ההדיוטים קופצים בראש!

ולא רק בעינינו הפנימיים כך, בשעה שאנו בינינו לבין עצמנו: אין זי מן החיץ רואה את חפצנו, את ענינותנו ממעש, את דלותנו הרוחנית, אלא אפילו בעינינו החיצוניים. ביהודים להגרים אשר מבינינו, בעת אשר שבע עינים מביטות על כל צעדינו ושבעים ושבע אונים קשובות לכל דבור קל, שמתמלט מעל שפתינו, והן משתדלות לקלוט אותו אפילו מן האויר בכדי להשתמש בו לצרכיהם. שלהם, כדי להכין ממנו מעשים להקלה, כאשר אהבו, – אפילו אז ההדיוטות – בראש!

כי המצרים היו להם טענות ותביעות אל בני-ישראל – אין שום חדוש בדבר. אומות-העולם הלא תמיד יש להן תביעות אלינו, תמיד הן נושנות בנו, תמיד אנו חייבים להן. המעט כי עבדנו אצלן בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, ומה שגרוע מזה – בכל מדינה בוויה ופרנסה נמאסה, המעט כי הקדשנו להן את כל עמלנו, אפילו את אלו הבנים, הן תובעות מאתנו עוד ועוד. כי צרה עינן לראות את היהודי חי ועדיין יש לו דבר בחומר וברוח, ומזעזעט הן תמיד, כי מדיהן לו כל העושר הזה, מפני שמצא חן בעיניהן והשאלוהו, ובכל דבר השאול, – למתי שירצו יקחוהו בחזרה –

Und bist du nicht willig

So brauch' ich Gewalt...

זמזמן לזמן, מתקופה לתקופה, הן גוזרות עלינו גזירות או פורעות בנו פירות, כדי לקחת בחזרה מה שנתנו, לא לגזול, אלא לקחת בחזרה, שהרי מידן לנו כל העושר... כך היה במצרים, כך בודאי היה גם בבבל וכך – בארם. אין כל חדש תחת השמש... ובכן לא יפלא הדבר הזה בעיני כלל.

אבל מה שיפלא בעיני הוא – שמכל חכמי ישראל לא נמצא אף אחד, שישיב תשובה נכונה להמצרים. תשובה כדבעי, שתהא הגונה וכדאית וראויה לנו לסר כבודנו.

אלת איזה גביהא בן פסיסא, שכנראה כל למדנותי נצטמצמה באיזו פסוקים מן התנ"ך, שאולי גם אותם לא ידע כהוגן. והוא היה מליץ-ישרי של עמנו, הסניגור של כלל ישראל!

הוי, הגביהות בן פסיסות, הוי הגביהות בן פסיסות, הוי ההריומות!
ובלי משים עולים על זכרוננו דברי הינה:

Ach, wie schlecht geschützt bist du, Israel: falsche Freunde von aussen und... Hediottim von innen...

והתבוננו, חביבי, לכל תקופות דברי-ימינו, הביטו גם עתה סביב-סביב, ותראו, אם לא כנים הרברים.

ואם תמצא לומר, הרי זוהי אחת מתכונותיו המיוחדות של עמנו: שבכל הכבוד, שהוא מכבד את חכמיו ולומדי-תורתו, הוא תושבם לבני-אדם שלא מן הישוב והוא משתדל להרחיקם מן הדיים. ולפיכך נתון העולם היהודי כמעט תמיד בידי פרנסים בורים ו"עמ-ארץ" תקיפים. תורה וגדולה, תורה וגדולה ביחד – זהו דבר יקרה-מצאות בדברי-ימינו. אלא שלפנים, בשעה שהתורה היתה תקיפה וכבודה היה גדול, לכל הפחות היתה שפייעה על הגדולה, ואם לא פעלה בעצמה וכבודה פעולה ישרה, היתה, לכל הפחות, השפעתה ניכרת על הפועלים בדרך בלתי-ישרה. ואולם עכשיו, כשיד כבוד התורה – אף השפעה זו אינה...

ואם תמצא לומר, הרי זו גם אחת מגולות-הגלות. כי מטבע הגלות הוא, שנקיי הדעת באמת מפחדים לנפשים; והפחד אינו פחד שוא. כי קשה ללכת על גחלים מבלי להכוות וקשה לטפל בקדרה השמנה מבלי להתלכלך, אמת הדבר, שהגחלים מחממות וסי שמטפל בקדרה השמנה – משמין גם הוא. אבל ברור הדבר, שיותר ממה שהוא משמין – הוא מתלכלך, ועל כל פנים איראפשר להשמין מבלי להתלכלך... ולפיכך מפחדים נקיי הדעת בצדק לנפשים, והם מתכנסים לתוך קליפתם ומתרחקים מן ה"קדרה השמנה" כממתי קשת: אינם חונפים להעם השליט ולהספירה השלטת ואינם משתדלים למצוא חן בעיניהם. ולפיכך עולים על הבמה דוקא אלה, שהם יכולים לדור בכפיפה אחת עם האומה השלטת. אלה, שהם מוכשרים למצוא חן בעיניה – ומוזה באה כל אותה העריכוביה שבחיינו ממצרים ועד הנה... ומוזה באו גם כל אותם הגביהות בני-פסיסות והסניגוריות שלהם על מענותיהם של המצריים.

ואת האמת הגיד לכם, חביבי, שכל אותו הענין של "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים" וגם של ה"ישראלים" גופו, אינו מהנה אותי ביותר.

יודעים אנו כבר את ערך ה"חן" בעיני המצריים. כי מ"כעמנו יודע את הערך האמתי של ה"חן" הזה? בתקופות דברי-ימינו הארוכים כבר היו ימים, שבהם מצאו אנשים מישראל חן וחסד בעיני המלכים והשרים ואפשר היה לחשוב, שעליהם יושע ישראל ויהודה

ישכון לבטח. וגדולה מזו: היו מקרים, שהעם כולו מצא חן בעיני העמים ולכאורה התיחסו אליו אפילו בהבה וקראו לאתוה, ומצדנו כבר היו הזרועות פתוחות לתבקם, כי בתמימותנו חשבנו, שכבר הגיעו ימות־המשיה או שהם קרובים לבוא... ואנחנו כולנו הלא נדע, מה היתה אחריתם של האנשים הפרסיים, שמצאו חן וחסד בעיני המלכים והשרים: אחריתם היתה מרה ועוד השיאו רעה רבה וחורבן על קהלתם. וכולנו זוכרים עדיין היטב את תקופת החן והחסד בעיני העם כלו. הלא היא רשומה אצלנו בדם ואש... לא, חביבי, אִי־אפשר בִּחֵן כזה ובכלל איני גורס את הכתוב הזה. ראשית, סתם קשה לי לראות, צר לי לראות את העם הקם לתחיה, שמשתדל לצאת ממצרים, עושה העריות־משונות ומבקש למצוא חן בעיני אלה, שמאמצים מוכרח הוא לצאת. כי זו רעה חולה אצלנו, שענינו האחת פונה לארץ הפדות והתקוה, לארץ־האבות, ובעינינו השניה אנו רומזים וקורצים בתנועות של חן למצרים, כאילו צר לנו להפריד ממנה, כאומר: את בעצמך רואה היטב, כמה אני נאמן ומסור לך, כמה אני קשור ומחובר אליך ואודהב אותך וכמה קשה עלי פרידתך ממך! ואפילו עתה, בשעה שבאתי לידי הכרה, שאין לי שום עתיד אצלך, וכמדומה לך, שאני כבר מוכן ומוזמן לדרך, – אף־על־פי־כן, אם רק תרצ להבטיח לי, לכל הפחות להבטיח, שתשני מעט מנהגך עמי, לא יהא מצדי כל מעצור להשאיר אצלך... ושנית, קשה לי להאמין, שבני־ישראל מצאו חן בעיני המצריים. כי, באמת, במה ימצאו חן בעיניהם? – מבין אני, שלפנים, קודם שבא משה לדבר את דבריו החדשים, כשהיו עדיין, עברים פשוטים ותמימים, בלא כל התחכמות, שהאמינו בנחיצות הגלות ובתעודתם הגדולה ובלא שום תרעומת עברו בחצרם ובלבנים ובכל עבודה־קשה, וסבלו את הכל בדומה ובהכנעה מרובה, והסתפקו במועט, בפאקטורות בורה אצל הפרעיים בסביבות־גושן, בסרסרות, בחכירת בתי־משקה, בחטנות פעוטה, במסחר של בלא־איימכנסים, ובכלל הסתפקו בסידורים, שנפלו להם מעל שולחן האדונים ולא דחקו את עצמם לתוך הספירות של המדיניים והסותרים ושל התימוטי־החכמים, לעשות בלהסידם גם הם כמוהם, – אז אפשר הדבר עדיין, שמצאו איזה חן בעיניהם, – זה החן הידוע, שיש להם להודייה־יפית אצל הפרעיים ושעליו מתגעגעים יהודים אלה כל־כך ומשתדלים תמיד להבליטו בנגוד לא־החן של היהודים החדשים... אבל אחר־כך, בתקופתם של משה ואהרן, בתקופת יציאת־מצרים, כשהכרה הלאומית והאנושית התחזקה אצל העברים והם לא היו עוד אותם התמימים והפשוטים, שהיו לפנים, לא רצו להיות מוכנים בידי המצריים ולשיר מה־יפית ולא יכלו להסתפק בשומים ובצללים, התחילו ללמד את חכמות־מצרים והשיגו את מודי־להסידם ולאט־לאט נדחקו לתוך הספירות העליונות, ואפילו לתוך הספירות החרטומיות, – בתקופה חדשה זו כלום היו יכולים יהודים כאלה למצוא חן בעיני המצריים, ביהוד בעיני פרעה ועבדיו? אפשר, שאיזו יחדי סגולה, מצריים שמאלים, הסכימו למכסס החדש, בעיניהם אולי מצאה חן השתדלותם של היהודים

להשתחד: אבל הרי מצרים נאורים כאלה היו מעשים מאד, ולרוב הגדול של העם המצרי
היו היהודים שנאים יותר מאז. ביחוד שנא אותם ההמון הגדול, שבפשותו האמין לכל
הרבות שהוציאו על היהודים ויחס להם את כל המכות. הם כי ישפך לרוב, ודבר ורעב
ושחן וחושך כי באו על הארץ – הכל מדי היהודים הם. והדימאנונים, שנחלו המון זה,
הם הם ששלחו פשיצות לפרעה: „עד מתי יהיה העם הזה לנו למוקש? – שלח את העם!
המרם תדע, כי אבדה מצרים? – ואפילו אלה, שהבינו היטב, שהם החושך והדבר
והארבה האוכל-הבל הם באמת סבל הירושה המצרית, שנחלו מאבותיהם, שהם בעצמם –
הגהתם הנבערה, סדריהם המקולקלים, בערותם הנפלאה, עצלותם הנפרזה, גניבה וגזילה,
שכרון ומקח-שוחד, הם הם שאשמים בכל המכות שהוכו בהן, אף הם בסתר לבם לא
יכלו כלכל את העברי המתגדר בעבריותו.

ביחוד לא סבלו אותם התרומים. הלא הם הם שהחזיקו בחכירה את הכמט
מצרים והשכלתם נעשתה להם מנופולין והיתה עוברת בירושה מאבות לבנים, דור אחר
דור. מהם כהנים, מהם קוסמים, מהם מעוננים ומנחשים, וחזים בכוכבים, ופותרי חלומות;
מהם גם רופאים ועורכי-דין ומורים בבתי-הספר וסופרים, ומחברי תפלות ופזמונים לבתי-
התפלה, וקיעות על המתים ושירי-ההלה לחיים, ומחזות לתיאטראות ומנגינות למחוללות,
וכל טוב הארץ בידים, להם הכבוד, להם התהלה ולהם השכר המוב. ופתאום – והנה
מתורה חדש במחנה, שלמד גס-כן את כל המלאכות והלהטים האלו ולפעמים עוד עבר
אותם באומנותו, והוא מדבר וכותב מצרית ורופא חולים, ועורך דינים, וחונט מתים,
ומקונן ומילל, וקוסם ומעונן ומנחש, ורואה בעבים וחזוה בכוכבים ופותר חלומות, ומחבר
שירי-גבורים וקיעות על המתים ומחזות, וכותב ומבקר כמצרי אמתי. ואת אלה לא יכלו
סלוח לו. הגם עברי בין התרומים? – הלא רק יורד את ערך האמנות, הלא יקלקל את
מעמה, הלא ישחת את הודה! הלא זה הוא, הלא עברי הוא – ומה לו ולחכמת מצרים,
ומה לו ולכיס המצריים?

וכי יש כאן מקום לחן – בעיני העם?

ואף ה'ישאלום' הוא בעיני כולו מוקשה, ענין דק מן הדק, בקריט ממש. כי
מתוך 'ישאלום' זה קשה להוציא משפט, שאבות-אבותינו במצרים היו מוכשי-קריט.
ותגר אחד הסביר לי את המושג מוכשי-להקפה (מה שקורין קרדיט-פאָהיג, *Kreditfähig*), שבאמת אינו מחזור כלל: מה שייך לומר מוכשי-להקפה? –
אבל הענין, לפי הסבר התגר, כך הוא: יש הרבה סוחרים, שבאמת אין להם משלהם
כלום ואינם ראויים להקפה כל-שהיא, אבל הם מוכשים להשיג קריט, יש להם הבשחן
לזה... ויש כאלה, שהם עשירים ורכושם רב – ולעולם לא ישיגו אפילו מִלֶּחֶם כל שהוא
מפני שאין להם הכשרון להשיג קריט; ועליהם אומרים, שאינם מוכשי-קריט.
וכמדומה לי, שאבותינו המוכים במצרים היו מן הסוג האחרון, והרכוש הגדול, שהוציאו

משם, מטל בעיני בספק גדול. ואם אולי היה להם איזה רכוש, בכל אופן לא היה כל-כך גדול, כי רכוש גדול אינו מושג החלסי, אלא יחסי. מה שהוא לגבי האחד רכוש גדול הוא לגבי השני - מזון לסעודה אחת, סעודת ממזון לסעודה אחת. העני, שאין לו כלום, הרי אפילו פרוטה אחת מטבע היא לו, שקל של כסף - סכום הגון, דינר של זהב-גדוניה שלמה, ומנה, ומכל-שכן מאה מנה-רכוש גדול; והעשיר, שיש לו הרבה, מפסיד הוא בקלפים כפלי-כפלים בערב אחד - ולא כלום; ומספרים העתונים בימים האלה על בארון אחד, שהוציא על מזמרת אחת סכום גדול, ממש אלפי-אלפים, ובנה בשבילה ארמונות ופלטרים, שכזבו עליהם סכומים עצומים - ולא כלום, מהונו לא נרע מאומה. וחושש אני, שהבארון האחד הזה הוציא על המזמרת בלבד הרבה יותר מכל ה-רכוש הגדול, שהוציאו אבותינו ממצרים... בודאי, לעם שיצא ממצרים, לעם שדחתפרנס מן המצרים, מסירוריהם, לעם, שקושש קש ללבן לבנים, - יקר וחשוב כל מה שיש לו והכל נקרא בפיו רכוש. ומעט כלי-כסף שבבית: חצי-תרסר כפות, מזלגות, סכינים, גביעים וכוסות, ומטרה של שבת, וגם איזו כלי-נחושת: אלפס ומכתשת ודוד וקלחת, ומעט תכשיטים: טבעת ואצעדה ושרשרת וכרס וכסתות, וחתכת-בד ואיזו יריעות-עדים ועורות אלים מאדמים, ועוד איזו מטלמלים, ואם יש - נוסף על כל אלה - גם איזו פרושת בכים - הרי לך רכוש גדול, רכוש עברי. אבל מתוך מושג הרכוש, שיש לו לעם היושב על אדמתו - הרי אין זה ולא כלום.

כי איזה רכוש יכלו העברים לרכוש להם במצרים? - נחלאות, קרקעות, מבתות-זהב? - והנחלאות והקרקעות היו, הדדות ל-תקייסוקף, של פרעה, ופרעה נתנם במתנה או בחכירה עולמית לגישיו ולפלגשיו שבהרמונו או לאלה שהמציאו לו את הפלגשים, וגם לגבורי-מלחמתו ולשרי המדינות, הפלכים והערים, שהכניעו את המתקוממים; ומאלה עברה בירושה לבניהם ולבני-בניהם. ופושפרע אחד היה לו הרבה יותר משהיה לקורח וכל עדתו, שכנראה היו העשירים שביהודים. אפשר, שפושפרע לא היה גדול במזומנים ומכירתו היה ללוות כסף מקורח ולשלם לו רבית קצוצה, אבל היו לו הרבה נחלאות ויערות, ונהרות ויאורים ואגמים, ובריכות של דגים ובת-ירחים וכדומה מהני מילי מעליזתא של אדוני-הארץ. וקורח היו לו שטרי-חובות על פושפרע, על זולכיה, על מנפתה ועוד... ועשרו של מי גדול? -- רוח כי יעבור - משבר בכספים, משבר מסדרי, רעב, מגפה, מלחמה - ונקבר קורח עם כל עשרו וירד תהומות. ונחלאותיו של פושפרע - אפילו רוח שאינה מצויה לא תזיז ממקומן. אותן לא יגנו ולא ישודו ולא יכחדו מן הארץ. ואם קורח כך, שאר היהודים על אחת כמה וכמה, שלא היה רכושם גדול ביותר.

ואף אם נניח, שהיה הרכוש, שהוציאו אבותינו ממצרים, גדול באמת, כלום אפשר היה לסלק בו חובות-הגלות, לסלק בו מה שהפסידו העברים על-ידי העבדות של שלשים שנה וארבע מאות שנה? - ואם יקבצו את כל אוצרות מצרים - כלום יספיקו אפילו

כדי לשלם בהם בעד מאה שנה של גלות? – ואם נשלך את מצרים כולה עם אוצרותיה על כפידמאונים אחת ואת הגלות של מאה שנה על כף שניה – כלום תכריע הכף הראשונה?

כל אומה ולשון יש לה פגיעה ושנותיה הרעות והשחורות. מעטים הם העמים, שההיסטוריה חסה עליהם ולא נסתה אותם בכמה וכמה נסיונות: מלחמות, מגפות, שקצים ורמשים, מושלים אכזרים, סקידים נבערים, עריצים שאינם יודעים רחם, משפטים שלא ידעו בהם, בערות, שפלות, רעב של בצורות ועוד... אבל מה הן כל אלה לעומת גלות אחת, שהיא תכיל ותכלול את כל אלה הפגעים יחד? ועם בארצו הלא יש לו תקוה: הן לא לעולם נמשכות המלחמות, ומושל עריך גם הוא יבוא קצו, וחוקים לא-שבים אף הם משתנים, וכאשר אך ינוח לו לעם כזה, – עד מהרה ישוב לאיתנו. אבל עם בגלות – רבונות-של-עולם, כמה כחות ענקיים נצרכים בכדי לנער את הגלות מעליו ולשוב ולהתחיל את החיים מחדש! כי אלפי נימין דקות מקשרות אותנו לארץ-שבינו וכשמתה היא מתפשטת אותנו וצדה בקוריה ומוצצת את כחותינו ואת לשד-דינו.

ומה שגרוע מזה הוא – כי מלבד אלפי הנימין המאחזות אותנו בארצות-גליותינו, יש גם נ' שערי-מומאה, שדרך בהם נכנסים לפני-ולפנים של הגלות, ורק דרך אחת ושער אחד יש כדי לצאת ממנה. ולא הרי הגלות עצמה בכל בלהותיה כהרי נ' שערי-מומאה המוליכים אליה, לתוך-תוכה.

זה הוא נורא!

ובמצרים, כמו שמספרת המסורת, כבר הגיעו בני-ישראל למיש שערים ואילמלי היו שוהים שם עוד מעט, היו נשקעים במומאה לעולם-ועד ולא היתה אפשרות אסילו לענק כמשה להוציאם ממנה. וכי המצב היה נורא ביותר יש לראות מזה, שאסילו משיעם של ישראל צריך היה לבוא מספירה זרה. העם בעצמו בכל שדרותיו, בכל ספירותיו, כבר לא היה יכול להקים מקרבו, מסביבתו, את גואלו ומשיעו. וזה הוצרך לגדול ולהתחנך בסביבה זרה, מצרית.

נורא הדבר!

ובאיזה שער של מומאה עומדים אנחנו עתה בגלותנו?

תכל, שאין מקובלים אצלנו כמו שהיו בשנים הראשונות המוכות. הם, שידעו ישעור-קומה של הקביה ולהבדיל של השמן. הם, שהיו נהרין להם שבילי הקדושה ושבילי הספרא אורא, אפשר שהיו יכולים לומר לו, באיזה שער אנו עומדים עתה. אף-על-פי שחושב אני, שגם להם היה עכשיו הדבר קשה מעט, כי נתערבבו הגבולים והמומאה נכנסת לתוך המהרה והמדרה נצטמצמה במומאה... וכיבוד התחכמו אנהנו בעת האחרונה להניח את המומאה בהמרה. כי, לכאורה, בכל מה שאנו עושים בגלות עתה אין אנו מתכוונים כלל לחייה-שעה, לחייה-הגע, לחייה-גלות, אלא אך ורק לחייה-עולם, להגאולה העתידה.

הלשון העברית, למשל, עלובה ושוממה, הסופרים עזובים והספרים, אפילו היותר טובים, יש להם חוגיקונים מצומצם. הכל רואים, הכל מרגישים, שהספרות העברית זקוקה עכשיו למצנאטים, שיתמכו בה, עד יעבור זעם, עד שיבואו ימים יותר טובים. אבל המצנאטים המעטים שבנו – גם הם יותר משהם נותנים למופת הלשון הלאומית התביבה עליהם הם נותנים למופת הלשון המדוברת ולשון-המדינה. לא במחשבה רעה. חלילה, אלא בכוחה למחר ולהחיש את הגאולה: התעמולה הלאומית והצינונית דורשות ספרות בלשונות המדוברות בינינו. ובכן, לשם תעמולה זו, הם נותנים וחוזרים ונותנים להוצאת ספרים חסיים וחירגוניים, שהם ימחרו ויחישו את הגאולה, וכשתבוא זו – הרי ממילא תפרח הספרות העברית... או הדבור העברי. הכל יודעים והכל מודים, שתחזית-הלשון בדבוריפה היא באמת התחזה האמתית, התחלת הגאולה. הכל מודים בנחוצותו של הדבור העברי והרבה – אפילו באפשרותו. אלא שהדבר קשה מעט. קשה להתחיל, הדבור פגום, ובכלל איך זה יתחילו פתאום, בבוקר לא-עבות אחד, לגמגם ולדבר עברית? – ואין מדברים עברית ומספיק לדבר רוסית או יהודית. ואין תולין את הדבר הזה בסבתו האמתית – בעצלותו, ברשלנותו לשנות מן ההרגל, אלא, מניחין את המומאה במדרה ואומרים: מכין שלשם תעמולה (הו, התעמולה!) צריכים ומחויבים אנחנו לדבר אל העם, מחויבים אנו לדבר בלשוננו – רוסית או יהודית.

הצינוניים, כידוע, הם העסקנים היותר רזים בכל צרכי-הצבור, אפילו באותם, שהיו יכולים להתקיים גם בלעדיותם. העובדים למופת בתי-החולים – צינאים; מלוה של שותפות כי תוסד בעיר – הצינאים; נשף-חשק למופת בתי-הספר-למלאכה – המסדרים הם הצינאים; בחירות לדומת-הממלכה – מי נכנס בעובי הקורה? – מסתמא הצינאים. בקצור: באשר נסנה – צינאים וצינאים. וגדולה מזו: גימנסיון פרטי, שנוסד בעיר על-ידי נכרי לשם עסק, לשם רווח – וכל גימנסיון פרטי, שמתיסד בעיר, שולל, כידוע, מן החדרים סתם ומן החדרים המתוקנים את יתר הפליטה של תלמידיהם, כי כל האבות ואפילו הלאומיים האדוקים, ואפילו העניים שאין דם משנת, ממשכנים את תכשיטי-נשיהם ומוסרים לגימנסיון זה את בניהם הפעושים, שזה עתה אך התחילו ללמוד אלפא-ביתא, באופן שמכיון שנוסד גימנסיון פרטי בעיר, כמעט שנגזרה כליה על הלומדים העבריים – ואף שם צינאים. וכל זה אינו נעשה לקנמר חלילה או להכעיס, או בכלל בכונה זרה להחליש את הלומדים העבריים, אלא אך ורק מפני שהצינאים הלא צריכים לכבוש את הקהלות, וצריכים הם לכבוש את הקהלות בכרי שתהיה הכוללת בידם להנהיג בדרך הצינונית, ובכן? – ובכן, צריך לעסוק גם ביסוד מלוה משותפת, גם בנשף-חשק, גם בבחירות לדומת-הממלכה וגם להשתדל בדבר יסוד גימנסיון פרטי, שרוב תלמידיו יהיו יהודים, – יהודים קטנים, שזה עתה לקתום מן החרד, יתר הפליטה מתינוקות של בית-דיבן, – והצינונית – סופה לבוא ממילא.

וכך מרחיבים אנו את הספרות האורחית, מפצים את הלשון המדוברת, מרחבים תלמידים בנימנאסון פרשי, שוללים מן התורים את אחיזת תלמידים וממעשים את דמותה של הספרות העברית, והבל – לשם-שמים, לשם הציונות. משל למה הדבר דומה? לענין היש בהיגיון של הממלכה. הישות הלא צריכה, הלא מחויבת היא ליסוד בתריסר ולהרבות דעת, ואם כן היא זקוקה לכסף, כי באין הכנסות אין תורה ואין בתריסר. ובכן מרחיבה היא את מכירת המפה המרה בכדי שתהינה הכנסותיה מספיקות ליסוד בתריסר. והעם ילמוד וידע ספר ויתמשכל ויהיה – נויר מן הין... צבת בצבת עשירה. ולא רק אנתו הציונים, אלא אפילו סתם יהודים, יהודים מכל השנה, גמירן אינם עושים דברים פשוטים וגם הם אין כל כוונתם אלא לטובת האומה. כותבים, למשל, ספרים זירגונית ומשתדלים לתרגםם ללשון-המדינה. והדבר פשוט. כל אחד ואחד משתוקק להשיב את מקחו ולמצוא לסחורתו שוק רחב. תשוקה זו טבעית היא ואין לי שום תרעומת על הסופרים המשתדלים בדבר זה. בודאי היה הדבר יותר טוב ויותר נאה לנו. אילו היו הגוים באים בעצמם לתרגם את הספרים הכתובים בידי יהודים לצרכיהם שלהם ולהנאתו שלנו, כמו שמתרגמים, למשל, את ספרי הנוצריים ואת כל ספריהן של כל אומה ולשון. אבל, וכי בשביל שלא הלך ההר אל הנביא לא ילך הנביא אל ההר? – ובינינו לבין עצמנו הלא ישכל גדולי עשה הנביא ישהלך, הלא סברה חזקה היא, ישאלו היה מצפה עד שילך ההר אליו היה עדיין מצפה ומצפה עד היום... ומכיון שהטריח את כבודו ללכת, הלך וגם עלה על ההר. ומאז מי שאינו מפש ביותר אינו מצפה עד שיבוא ההר אליו, אלא מוזר את עצמו, משנס את מתנני והולך אל ההר ומטפס ועולה. כי מטבע ההרים הוא, ככתוב בספרי מחקרי-הארץ, שהם בעצמם אינם אוהבים לזוז ממקומם ואינם הולכים אפילו ליהיה מי שיהיה. אבל מי שמבין את סוד המסוס ואינו מתעצל ומטפס, הרי הוא עולה ויושב על גביהם. ואין בזה, חלילה, אפילו שמץ של עולה או פחדות-כבוד. אדרבה, יש בזה משום זיוות והבנת-החיים, ואני מהלל ומשבח את הכשרון הזה. אלא שכמו בכל דבר וענין אף כאן יש שמעליהם ויש שאינם מצליחים, וגם יש כאן מקום לכמה וכמה הרפתקאות ופתאומיות, שלא חשבת מראש ולא עלו על דעתך. בשעה, שאתה בא למקום שמכירים אותך ואת סחורתך ובקי אתה בשוק וכסותיו, אי-אפשרית היא עליה או ירידה נפרזה: אבל בשוק חדש הכל אפשר. אפשרית הצלחה מרובה ואפשרית היא גם מפלה גמורה. כמדומה לך, שהבאת, זהב טהור, ממש, מן הדים יחטפו אותי, ולסוף – אין קונה. קאפריצה, חביבי, קאפריצה. וצריך להיות מוכן ומזומן להפתעות כאלו. ואין להתמרמר ואין לכעוס, אם הסתורה לא מצאה חן בעיני הקונים, שבשבילם הביטת אותה, וכל-שכן שאין להניח את המומאה בהמרה ולומר, שכל עיקרה של תערוכה זו היתה רק להראות להגויים את יפינו... יוש קייביש, לדוגמא, כותב לא בשביל למצוא חן בעיני הגוים, אלא רק כדי להראות להם את התפתחות

מלחמת-המעמדות בין היהודים בכל צורותיו ובכל טפוסיו... ושלום אש נסדכן משתדל. שיתרגמו את כתביו חסות עוד מכתב-יד, רק כדי להראות לעיני הגוים את נשמתו הגדולה של יענקל שאפסוביטש, שגם מתהום בית-הזנות היא מתנשאת אל על, ולהוכיח להם את שאיפותיה של סוניה לרם נקי, ליחוס... ידעו-נא הגוים, שגם אננו מבינים את ערך היחוס, – ידעו ויתפקעו!

כמדומה לך, אפשר היה לחזות מראש, שיענקל שאפסוביטש ונשמתו הגדולה ימצאו חן בעיני הגוים, שיבואו לראות במחזה של בית עברי עם מזוזות וספרית-תורה, ורבנים ודיינים – כשר לכל הרעות... ובעינינו כאלה, כמו בדגים ממולאים, אין מקפדים דוקא על בשול עכורים ואוהבים לפעמים גם של יהודים, על טהרת-הקודש... זהו מה שקוראים בלשונם: „חריף“. ואולם סוניה עם שאיפותיה לרם נקי, ליחוס עברי, לא תענין אותם כלל. כך צריך היה להבין מראש ולא לצאת מן הכלים ולעשות רעש – בשל מי? בשל מה? לפילוסוף קרי שכמותי הדבר מחזור כל-כך, עד שאין אפילו לדבר עליו. ואילו היה אש נמלך בי מקודם, הייתי מונעו מקריאה זו בבית-ההודוטיב.

ודגוים! – אף הם ערומים הם ובמקום לדבר דברים כהויתם, כיאות לבעל-ביתים בארצם ובספרותם, לאמר: לכו לכם לעזאזל, יהודים! לאן אתם נדחקים? אין לנו צורך בכם, בספרותכם, ביוסכם, בנשיותכם ובקורותיכם! – במקום לומר דברים כאלה וסוף להקמדיה, התחכמו גם הם, להניח את הטומאה בהטהרה ולבוא בעלילות, שאין היהודי מבין אותם, אינו מרגיש אותם וכדומה „שמותים“. באמת אומר לך, חביבי הקורא, שגם הגוים נתקלקלו וגם הם התחילו להיות „ערומים“. מדה אחת, מזכה לכל הרעות, היתה בהם: התגלות-לב בעיני היהודים; אם טוב ואם רע – דברים ברורים, ועל זה קלסום החכמים. עכשיו נתקלקלו: מסתירים הם את דעותיהם, הולכים סתור סתור – שאלו אותם, על מה זה ולמה? – מי מכריח אותם לכך? – הם מעלילים עלילות שאין אננו מבינים אותם, אין אננו יכולים להבין אותם, אין אננו יכולים לרדת לסוף דעתם וכדומה. אבל הלא אך צחוק יעשו לנו! ולמי הם מספרים „מעשי-בבא“ אלה? – יספרו כזאת לגוים ולא לנו, היהודים. כי מי כמונו יודע, שאין כיהודי מבין את נפש הגוי, משתדל להבינו ולהרגישו, להרגיש בצעריו ובשמחתו ולחדור עד תוך-תוך נשמתו. אדרבה, היהודי עובר את הגוים עצמם בהרגשתו זו. הוא מצמער בצערים יותר מהם עצמם ושמה בשמחתם גס-דן יותר מהם, ומשתדל להשיגם בכל דקות ההרגשה עד תכלית ההשגה, עד התוך שבתוך. כי זהו מדרך היהודי, שבשעה שהוא עובר לאיזה אל או אליל, הוא עובר אותו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאורו, בכל רמיח אבריו ושסיה גידיו... ועד כמה עובדים היהודים את אלהיהן או אליליהן של ספריות העמים בכל מאודם – הרי אננו יודעים, אננו כולנו. אפילו העמים גופם יודעים ומודים, שהיהודי הוא הקונה היותר נלהב לספרותם – והאמינו לי, כי בהתלהבות לא פחותה מזו הוא עובר אותה.

שייך לוטר: היהודי אינו מבין, אינו משיג את מהות הספרות הרוסית – הלא זהו אבסורד! הרוסים עצמם אינו משיגים את סופריהם ואת ספרותם, אינם משתדלים להשיגם – כהיהודים.

רוצים אתם בדוגמא? – הרי לכם דוגמא אחת, אך יהודי כותב על פושקין. חסין אנכי – כותב הסופר היהודי אייכנוואלד – להתפלל אל פושקין. ואילו לא היו בעולם שום ספרים אחרים זולתו, גם אז היה כדאי לעולם שיחקים בשביל ספריו בלבד. ולא נתקרה דעתו עד שבאמת חבר תפלה לפושקין לאמר: בשעה שאני מסתכל בתמונתך המהוללה, במסלך השקוע במחשבות, מרגיש אני בקרבי אהבה עזה אלך והתרגשות רתית של מאמץ אדוק בעד רוח הקודש שאצלת עלי ובעד האושר הנצחי, אשר הגדול לי יצירותיך האלהות... וכמדומה לי תמיד, כי כל זמן שאתה עמדי, נפשי – מעודה; וכל עוד אני הולך בדרכך אוכל להשיג את עצמי, את סדרהי ואת מוד הבריאה כולה... וכי אין הדברים האלה מעלים על לבך, חביבי, את תפלותיו של דוד בדישי לאלהיו: צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי?... אני בקי מעט בספרותו ואיני זוכר, שיכתוב סופר עברי אפילו מקצת מזה על יצירותיהם של ראשי הנביאים... איני נכנס עתה בחקירות על פושקין וערכו בספרות העולם, זה אינו מעניני; אבל במוח אני, שעדיין לא כתב עוד חסי. עיקרי אחד על פושקין בסגנון כזה. ומשער אני את הרגשותיו של הרוסי העיקרי כשהוא קורא את התהלים הזה, את השתפכות נפשו של איש זר לו על-פי מולדתו: אייאפשר שלא ירגיש בזה מתיקות יתרה, שמביאה לידי גועל-נפש, כמו שאנו מרגישים בשעה שאנו שומעים חנופה גסה מפי אדם, שהוא מצטיף לנו. אנכי, אמנם, מאמין ליהודי זה, כי בתוס-לבבו כתב מה שכתב והוא מרגיש כך באמת: הוא כל-כך העמיק בפושקין, כל-כך השיגי אותו, כל-כך השקיע את עצמו בשירתו – עד שבאמת נעשה לו מעין קולטום דתי.

ואם עוד אות ומופת תדרשנה אומות העולם מאתי – הרי חגו של גוגול הולך וקרב. את יחוסו אל היהודים ואיך הוא, מכבד אותם בספריו – הרי יודעים אנו כולנו. ואף-על-פי-כן לא רק יחזו את חגו כל היהודים, כל התלמידים היהודיים, ואפילו תלמידי בתי-הספר הפרטיים, אלא אף הגאון היותר נשגב עליו, ההלל היותר גדול, יהיה – כך אני בשוח – של בראנדס היהודי, שכמו שהודיעו העתונים כבר יצא למסקנה. בודאי יבא ויפרש בראנדס היהודי את גוגול הרוסי ולמוד, פשטים בדבריו, ימצא בו יופי והתרושטות יותר משימצאו כל שאר הגאונים. ויצא מן הכלים גס-דין יותר מהם. וכשילכו אליו אחר-כך יהודי-מוסקבה בדיפוטאציה – כי היתכן שיהודים לא ילכו בדיפוטאציה בשעה שתהיה להם הזדמנות ללכת? – ישיב להם, כמובן, כמו שהשיב ליהודי-הלסינגפורם בשעתם. ואין אני חושד אותו במסמנות יפה בלבד, או בפראזות נאות וריקות. אין אני אומר מה שאמר עליו מאתם נורדוי, שהוא לץ מפליא-לעשות, המגן בפעם אחת בכל הכלים:

מכה בתוף, מתעמר בתעצרה, מצלצל בפעמון ושחק – והוא מהלל את הכל, את כל הסופרים בכל הספרות: בא לאשכנז – וסירוס ומשבח את הסופרים האשכנזים, כי הם ואין בלתי, בא לצרפת – וספרות צרפת נעשית הראשונה במעלה, בא לפולניא – ומיצקיבטש נעשה הגאון היותר גדול, והוא בא לרוסיה – ואין כפושקין, אין כטול... לא, אין אני חושד אותו בפראודת דיקת. אלא מאמין אני, שהוא, בתור יהודי, דוקא בתור יהודי, יותר מסוגל הוא לחדור לתוך תוכה של איזו ספרות זרה ולגלות בה צמיר נסתרות, שהעמים בעלי אותה ספרות עצמם אינם יכולים להשיגם...

ואך שחק עושים לנו הגויים באמנם אלינו תמיד – לא רק ברוסיה, אלא במערב אירופה נשמעות מעטת כאלו – שאין אנחנו מסוגלים לחדור אל עמקי ספרותם. אך שחק הם עושים לנו. הם בעצמם אינם יכולים לחדור לתוך מעמקי ספרותם, הם בעצמם לפעמים אינם יודעים את נפשם – ואנחנו זה כבר חדרנו לתוך המעמקים האלה ויודעים את נפש הור יותר מן הור עצמו. אך יצא ספר חדש משלהם – של אנדריוב או הופסמאן או חנו פון הופמאנסטאל – מתחת מכבש הדפוס – וכבר הוגה בו בתור עברי ימים ולילות, כבר השקיע את עצמו במעמקי, כבר בקש בו סודות ורמזים – וכבר הוא בבניבית בו. הו בשוחס: את ספריו שלו אינו מבין, אינו משתדל להבין, לתוכם אינו חודר, אבל את הסופרים הרוסים הוא מבין. פושקין – ולא רק פושקין, אפילו באלמנט ובונן – קרובים אליו הרבה יותר מביאליק ומשדניחובסקי. את פושקין הוא מרגיש, את באלמנט הוא משיג, ואת ביאליק – אינו מרגיש ואינו משיג.

והסוד הזה גלוי הוא לכל והכל יודעים אותו, אלא שהסופרים הרוסים מעמידים פנים כאילו אינם יודעים. והרי כל הדבר אינו אלא מנוחך ומשונה כאחד: מצד אחד, אש וחבריו הסופרים מישראל, הכותבים בשביל הגויים, שיודעים היטב את סוד הצלחתם ואי הצלחתם אצל אלה, משתדלים להניח את הזממאה בהמרה, ומצד שני, גם הסופרים הרוסים עושים מלאכות כאלו.

ובמקום שכליךך משתדלים להניח את הזממאה בהמרה ולהסתיר את האמת, אפילו המקובלי היותר גדול, שכל ימי עסק בסודות, לא יוכל לקבוע ברור, באיזה שער משערי הזממאה אנו עומדים עתה.

בלי כל ספק כבר הרהקנו ללכת, אבל אם כבר הגענו עד גבולא בתרייתא, עד שהגאולה מוכרחת לבוא מיד, במהרה בקרוב, כי אי אפשר לה שלא תבוא מיד – או עדיין לא הגענו עד הגבול ועדיין לא נתמלאה הסאה ועדיין אפשר להמתין ואפשר לסבול – הרי, מי יחיש עתידות, מי ידעני?

”לְבִי בְּמִזְרַח וְאַנְכִי בְּסוֹף מַעֲרָב”! —

ומאז נאמרו הדברים האלה, מימי רבי יהודה הלוי ואילך, אפשר שלא נתקיימו בנו כמו שנתקיימו עתה.

הן אמנם, מיזם שהתחלנו לדבר בשם „ציון” וגאולת-הארץ” היה הפזמון הזה שגור על שפתי סופרינו ולצורך וישל לא לצורך השתמשו בו, „לתפארת המליצה”; אבל אנחנו הלא יודעים אנו כולנו, כמה מן האמת היתה בדברים האלה. מחציתם השניה — „אנכי בסוף מערב” — ודאי שנתקיימה: אנחנו במערב, יותר מדאי במערב. אנחנו במערב — בכל לבנו ובכל נפשנו ובכל שאיפותינו; כולנו מתגעגעים אל המערב; ולא רק אל המערב הרוחני, הקולטורי, המלוטד, המפותח, המסודר, השוב והיפה, אלא סתם למערב — אפילו להמערב המזרחי, הגם, האנטישמי, „הפוגרומי”... ואפשר לומר, שבמדה ידועה „התמערבנו” יותר מן המערביים העיקריים עצמם. כן, אנחנו במערב. מחציתו השניה של הפזמון הזה אמת היא. אבל מחציתו הראשונה — „לבנו במזרח”... אוי ואבוי! לבנו של מי היה באמת במזרח? — באמת, לא רק אלה, שהיו במערב, לבם לא היה כלל במזרח, אלא אפילו אלה, שעל-פי מקרה היו במזרח, אף לבם היה לפעמים — ולפעמים לא רחוקות — יותר במערב מבמזרח. ולכאורה אפשר היה לחשוב, צריך היה לחשוב, השכל מחייב, שעוד לאורך ימים יהיו הדברים האלה רק דברים בעלמא, פראזה יפה, אבל ריקה, שאומרים אותה רק „לתפארת המליצה”, בלא שום תוכן ממשי. אבל מה שלא עשה השכל עשה הזמן. הגיעו לנו, שלא בזכותנו ולא מפני מעשינו הטובים חלילה, אלא מן הצד ובהסתיידות, ימים, שבהם נתקיים בנו הכתוב הזה במלואו: אנחנו במערב ולבנו במזרח!... לא נפריו על המדה, אם נאמר, שמעשים בנו כאלה, שאין לבם עתה במזרח. כל אחד מאתנו, מאיזו מפלגה שיהיה, מתענין פחות או יותר במזרח הקרוב וכל אחד רואה בו מהרהורי-לבנו...

ואם כל המפלגות שבנו כך, אנו, הציונים, על אחת כמה וכמה. אפס כי גם בזה, כמו בכל תנועה ותנועה, מפרדים אנחנו מעט על המדה. ה„טורקים הצעירים” בדאי הם „אברכים טובים”, הלואי שירבו כמותם; הועד של „אחדות התקדמות” — דבר טוב ויפה הוא, הלואי, רבונות-של-עולם, שיתקיים לאורך ימים ושנים. אבל לתלות בהם את כל תקוותינו, להדיע בטלגרמה מיוחדת לכל הציונים בסגנונה של ההוססה לה„עולם”, שהנצחון שלם וגמור, כאילו אנחנו נצחנו, — כלום לא הגדשנו את המדה? כלום לא המלחנו את התבשיל יותר מדאי? „הנצחון שלם וגמור” — בזה אין אני מסיל ספק כלל, הנצחון, כמובן, לא שלנו,

אלא זה של יעד האחרות וההתקדמות. ואף-על-פי-כן, אילו הייתי אני צד עברי במגילת המורק, הייתי משתדל להפטר ממשלחת רעה זו – להודיע את עבד-אל-החמד, שמורידן אותו מצדלתו. לבשר לרישאר, שעלה לגדולה – זהו ענין אחר. מלאכות זו הייתי מקבל עלי בכל לבי, ולא מסני הסרס המקוזה, איזו אורדן מגיד סמדרה גבוהה או מעלת סתה. שנותנים בשביל בשורות כאלו, אלא, פשוט, מסני שממבע אהב אני לבשר טוב, מסני שידע אני, שבשביל בשורות טובות אין שונאים את המבשר; ובכלל נעים לו לאיש טוב לבשר טוב. ואף-על-פי שהכנסא בקשטא אינו עוד איתן כרבעי ושלשונט מוגבל, אף-על-פי-כן, כמו שאמר אותו הסגלר הברילני המפורסם כשנתדע אל אלכסנדר השני במרכבת-המסלה ורתפאר לסני באומנותו והלז – בקיסרותו: אף-על-פי שאין זו עדין סגלריא, אבל זוהי גסי-כז משרה כבודה; וצריכים אנתנו להוסיף – משרה כבודה, שנותנת הכנסה הגונה; ואם מוחמד התמישי לא ידעש לו מיליאדים, כהאומלל שקדמ, אבל סרנסה בשופי תהא לו, בעזרת-השם, די לכלכל, אם לא הרמן של איזו מאת יספחות – לכל הפחות, הרמן חשוב, בעל-בית, של איזו תריסר נשים ופלגשים, די ספוקן וכבודו. בקצור, איך שיהיה להבא – על-כל-פנים לעת-עתה בשורה טובה בשורה לרישאר ובכל חפץ-לבי הייתי מקבל עלי את המלאכות והוא. מה שאין כן משלחת מלאכים רעים להודיע להגזקן, שסוחרים אותו מגבאות – בדי וברגלי הייתי מסתלק מזה ודחיתי אומר: ילכו להם המורקים, הערבים, הארמינים, היונים, ילכו מי שילכו, רק לא את היהודים. ולא מסני הסוד העתיד, שמא עוד הפעם יתהפך הגלגל ומיד כל העם ידרשו את עלבונ, אף-על-פי שגם זהו ענין ועם מסורד ומסורד צריך שיהיה זהיר במעשיו: אבל אולי לזה בלבד לא הייתי חושש ודחיתי אומר: יקוב הדין את ההר ומי שרצה להיות חייל ולקחת חלק במהפכות אל ירא מאבק-שריפה. אבל אני הייתי מתרחק ממשלחת זו. פשוט, מסני הכרת-תודה על שלעבר, יחוסם של השולטנים אלינו, היהודים, בכלל ושל זה הנורדי בפרט היה תמיד יחס אנושי, יחס של כבוד לעמנו. עבד-אל-חמד היה מתיחס בכבוד גדול אל החכם-כשי ובית-דינו; מה שראש הרבנים היה מנוול – זה אינו שייך לו – הרשות לא הברילה בין הראש הרשמי של היהדות ובין שאר ראשי כהני הדתות. ולכל ססח וססח היה עבד-אל-חמד מנרב מכיוס למענות-חמים. כדאי, לגבי עשר גדול כמותו, עשיר בעל מיליאדים, איזו אלפים ליטראות סורקזת אינה מטבע גדולה. אבל איך נאמר בסומן? – יקרה לי לא כליכך מתנתך כמו שיקרה לי אהבתך. ועוד סימני-אהבה לישראל הראה השולטן המורד בימי-חיו, שיש להכיר לו תודה עליהם. מה שיהיה עדין ואכזר לכל נתיניו ובתוכם גם לנתיניו מישראל – זהו ענין אחר, מסני שכך היא הדכה של השולטנות האבסולוטית, שהיא עריצת ואכזרית. אותנו, היהודים, לא הבריל מימד לדעה ולשפלות – וצרת רבים אינה עוד צרה. צרת היחיד, צרת אומה יחידה ומיוחדת לדרישות ולגזרות – זוהי צרה נוראה ביותר, – וצרה זו, הדעה שבכל הצרות, לא ידעו

אחזני נתיני עבד-אל-חמיד. ועל כגון זה זכור הוא למוב ובשכיל זה בלבד הייתי מתרחק ממשללות זו של בשורת-המזורים. - אבל, כאילו להכעיס, דוקא במשלחת רעה זו נפל הגורל להשתתף גם על אחד משלנו, הדיפוטאט קאראסו, ובמלאכות של כבוד - לבשר את רישאוד שעלה לגדולה - לא נמצא שום יהודי. והרי הכל מודים, שיותר נעים היה לבשר לרישאוד את עלייתו מלבשר לעבד-אל-חמיד את ידידתו. ולנו, הציונים בידוד, בדאי חשוב היה, שיחזה יהודי תקף בתצר החדש ממבשר רע לשולמן הישן.

ואפשר, שגם זה וגם זה למותר הוא לנו ובאמת אין מן הראוי לנו, היהודים, להתניב על צד מסלגה זו או אחת במורקיה. כי דרך המסלגות, באמת, דרך חלקלקות היא וכמה נקל להבשל בה ולהתנוק! - אמנם, המורקים הצעירים דברו מזכות על עמנו. אבל אחדה ולא אבוש, חביבי הקורא, שלא נתפעלתי כל-כך מדבריהם. הם דברו מה שכל הגויים מדברים אלינו. מכון - אמר - שאנחנו חושבים, שאתם תביאו תועלת לארצנו השוממה, מכיון שמאמינים אנו, כי סוחרים מצוינים אתם (מענות גוי), יתר על-כן: מכיון שמאמינים אנו, שעשירים גדולים אתם ובעל-אוצרות (זהו בדאי מענות גוי) ובדאי תביאו את אוצרותיכם לארצנו, - הרי הארץ פתוחה לפניכם, והתשיבו בה וסחרוה. כמו שאתם רואים, עוד הפעם אותו החם האוטיליטארי אלינו, שאנו מצאים גם בן טובי הגויים שבאירופה ושהוא ידע לנו כל-כך משכבר הימים. וסוף-סוף הלא תגלה ותראה חרפת דלותנו וידע הדבר, שאין אנו כלל וכלל סוחרים מן המדרגה הראשונה ואתגורתינו נפוזים. הרי מה נפוזים - ואנו... זאת אינה אומרת, כמובן, שגם במורקיה יהיה אז מה שיהיה וזה באירופה. רוצה אני להאמין ומאמין אני, ששם לא יגיעו הדברים למה שהגיעו בארצות אחרות. ערובה נאמנה על זה הוא לנו החם האחר, האחד לגמרי, שהתיחסה מורקיה לישראל במשך כמה מאות שנים. בזה רציתי אך להעיד על הפגנן האוטיליטארי של דברי הצעירים האלה במה שנוגע לשוב היהודים במורקיה. כשאני לעצמי איני שבעידנות מסגנן אשר כזה: מסנו נדף ריחה של אירופה הנוצרית...

אבל מי מתוכה עכשיו עם המורקים הצעירים בדבר סגנון? איך שדם כותבים - בדאי יפה הם כותבים. כי כידוע, בשעה שאדם יורד מכנסיו גם חכמתו מסתלקת הימנו ובשעה שאדם זוכה בגורל ועולה לגדולה גם תורתו מאידת-עינים. ומי חכם, ומי בעל-לשון, ומי בעל-סגנון - אם לא הם, המורקים הצעירים האלה? קראתם את קראותידם אל יושבי קושטא? - והלקידיהמכתבים עם השולמן הקודם? - כלום אפשר להמיל ספק במוב סגנונם? וחכמתם בדאי שהיא רבה, כי מי חכם כמנצח? ומי סלל ומי מלל, שאחר-העם, למשל, יבא ולמד תורה מפיהם! הוא, המאמין היותר אדוק של, לא בחל ולא בכח, כי אם ברוח, יבא וילמד פרק בהיסמוריה מאלה, שהראו בפועל את ההפך מססוק זה. כמדומה לי, שכל מה שאתה רוצה יכול אתה ללמוד ממעשי המורקים הצעירים, רק לא את הפרינציפיון של, לא בחל ולא בכח, כי אם ברוח. האנשים האלה ידעו היטב,

ישאין לסמוך על הרוח בלבד, ולא יצאו לאויר העולם כל עוד שלא היה להם די חיל ודי כח... בודאי "רוח" עם הוספה של חמשים אלף כידונים, מאה כליתות ותריסר קרופים בעלי יתהי'עשרה אצבעות – הוא דבר טוב מאוד; אבל "רוח" בלבד, רק "רוח", בלא הוספה – מסופקני אם עלי'דיו היתה קימת עכשיו קונסטרוציה בטורקיה. ודעה היתה לראות, מה היו עושים הטורקים הצעירים אצלנו, במחנה-ישראל, שאפשר להשתמש בו רק ככה היתה בלבד. בכחם של ארבעים אלף קני'רובים של מוזה, מאה כליתות ותריסר קרופים במהת יתהי'עשרה אצבעות אפשר לכנף גם את השולטן, שירד מכסאו ויתפטר מטרטונו. אבל, בבקשה מכם, המציאו'נא את הכח הרוחני הגדול, שיכנף אחד מעשרי'נו, אחר מאלי'ההכסף, משולטני האלפים ומאות'האלפים והמיליונים, לעזוב את "מבצרי'נו" להתישב בארץ-ישראל, לקנות שם נחלאות ולהתאחו בארץ. איני בקי במשכנות המוריקות – המעט לי לדעת את טיבן ומהותן של תנועותינו יולעו למפלגותיהן, למחלקותיהן עם ליב פיהושיהן. כי עוד אלך לטע על תנועות ורות? – אבל אף-על-פי שאני בקי בהן ברוח הדבר בעיני, שבכה הרוח השתמשנו גם אנו לא פהת מהם: דברנו בשם הרגש, בשם השכל, בשם הלאומיות, בשם העבר ובשם העתיד, עוררנו את הרגש הלאומי, את הכבוד הלאומי, חנכנו את העם, פירשנו וביארנו את כל מהות חיו והראינו, כמה הם צריכים להביאו לידי "שנויה-מדינו", ובכל רעיון רוחני השתמשנו לתחית עמנו שלנו לא פהת ממה שהשתמשו בו הצורקים הצעירים לתחית עמם שלהם. ואם הם נצחו ואנחנו לא נצחנו, אם הם הישגו את מטרתם ואנחנו עדיין אפילו לא נתקרבו הרבה אל מטרתנו הלאומית, הרי אין זה מוכיח עדיין, שהם מצאו את "דרך הרוח" והלכו בה ואנחנו לא מצאנו אותה ולא הלכנו בה. זה מוכיח רק דבר זה בלבד, שלהם היה לא "רוח" יותר משדוה לנו. אלא חיל ממש! ו"כח", שאין לו שום ישיכות לרוחניות... ואיככה-זה בא בעל "שכל ישר כ"אחדיהעם" ללמוד מהם על "שלטון הרוח" – אם לא ישיש להמנצחים מזל מזוהד. אישירי המנצחים! לא די שעסקיהם מצליחים הם זוכים גם לכתר תורה ורבנות: הם נעשים "מאורות" להאיר את הדרך ילכו בה בני-אדם ולהורות דעה לכל באי-עולם. כך זכתה לכתר ה"רבנות" פרוסי'ה בשעתה, אחרי נצחון סידאן, שאז באו כל יושבי-התבל ללמוד את תורתה וברלין נעשתה "פוסק גדול". מברלין יצאה תורה, ודברי חכמה – מפוטסדאם, ועדיין לא ירדה פרוסה מגדולתה, והיורה דעה" וה"חושן משפט" שלה נתפשטו עד מדרה במזרח ובמערב ונתקבלו להלכה ולמעשה בהרבה "קהלות"... והעיקר – הלכה כמותה בדיני-ממונות, בדינא דבר-מצרא והלכות טוען ונשען... בכל אלה קיימא לן: "הלכה כברלין". ותלמיד מובהק היה לה -- העם ה'א פו'ני', שאחר מוקדן וששוסימא זכה גם-כן ל"רבנות", והוא מחזיק "ישיבה" גדולה במדינתו ורבים התלמידים הבאים לשמוע את תורתו וללכת בדרכיו, וכמו שמספרים, יש תקוה, שיצליחו בלמדיהם. ועכשו הרי לכם מאורות חדשים, שיצאו להאיר לארץ ולדרים עליה – "חכמי קושטא", שנעשו פתאום "בני-סמך

בעיני תלמידים אחרים, לגמרי אחרים, מתלמידי ברלין ומוקו... אכן יפה הבריות אומיות:
אם יהי רצון מלפני הקדוש-ברוך-הוא יורה גם המסאמא כוזב...

כן, חביבי, מוב להיות מורקי צעיר. ואם נתפרסם בשנה שעברה מאמרו של גוי
אחד, שטוב להיות שלום אש, הגה למורקי צעיר מוב גם ממנו. ודאי, שבמזמור
ידוע מוב להיות גם שלום אש, כמו שבכלל מוב למי שיכול לשבת. אֲהִי רִכְשִׁי וְלִדְקָד
על כל התנוות. אומנות זו אינה צריכה למד, אבל צריכה נסיון ודרגל, ואם תמצא לומר—
גם כשרון מיוחד. צריך כשרון מיוחד כדי לכתוב יהדות בשביל הגויים, מבין אנכי— גויית
לעברים. מה לעשות? — בתוכם אנו יושבים ובלשונם אנו מדברים, ועמידהארץ מתרבים.
והבורות מתגברת, ואין לך בית בישראל שאין בו מ-פרחי הגלות: בורים גמורים ועמ-
הארץ, שאינם יודעים מלה עברית. ומפני ההכרח, מפני הדחק, מפני הצרות — אם אפשר
לומר כך — מוכרחים אנו ליהד את לשון הגויים ולהשתמש בה לצרכי קדוש וחול. אמת
הדבר, שאנו משתמשים בה יותר מדאי לצורך ושלא לצורך, ומה שמגונה מזה — משתמשים
בה בחבה מיוחדת, בהתפארות, בגאווה, לפעמים גם בחוצפה, משתדלים בכל יכלתנו
להתרחק מלשוננו הלאומית ומבטלים גם את הנסיון של תחית הדבור העברי — אבל, כמה
שהדבר מעצב, מובן הוא, ומבין אני גם את הגסיון מצד היהודים לכתוב גויית לגויים,
אם, כמו שסוברים בתמימות, כדי להחזירם בתשובה: אולי בעת הצון, בשעת רחמים
יכירו וידעו את עותתם ולא יסיפו להציק לנו, — או מפני תמימות עוד יותר גדולה — מפני
קדושהשם: ידעו-נא הגויים, שעדיין לא נסמך חומ-דיינו, שעדיין יש כשרונות בישראל.
מה שהגויים מבטלים את הכשרונות האלה, ואומרים, שהם פעושים מאוד, שדם מקלקלים
את מעמם הגוי ואת לשונם הגויית — אין בכך כלום: אין משגידים בהם — ודי, ולבסוף, —
אפשר ליהודים לכתוב גויית לגויים, פשוט, מפני הפרנסה, מפני התועלת החמית: אולי
יפגשו הגויים אותנו גם משולחנם זה... את כל אלה אני מבין. אבל יהדות לגויים זוהי—
המצאה חדשה, מאוחרת, המצאתו של שלום אש. הפאטנט על המצאה זו שייך רק לו.
יעקב הוד נוד לעשו והלעיטהו, מובן, שיעקב הוד את הגויד בקרירתו שלו, כלומר של
יעקב, אלא שבכדי להשביח את נודו, בכדי להוסף בו טעם לשבה, צריך היה להשליך
לתוך התבשיל איזו תבלים חריפים מהני מלי מעליותא, שנודף מהן הריח הניחוח הערב
לעשו. תבלים הרבה? — חלילה, אלא מעין אותה הכלה האנקדושת, שהוא כלה נאה
וחסודה, אלא שהיא מקצת, מקצת מן המקצת — מעוברת, ולא יותר... הגויד הוא כולו
של יעקב, אלא שמקצת מן המקצת נודף ממנו ריחו של עשו. ולפעמים גם יותר ממקצת,
הרבה יותר. למשל במפעלי האחרון של שלום אש, בצויר, מרואנובי, שנדפס בגליון
של פסח, הוספה להעתון, פריינדי, הכתוב בלשון העממית שלנו, נודף ריח זה הדבה יותר
מאשר במפעלי הקודמים.

אמנם כן, נצרכת אמנות מיוחדת כדי לכתוב בסגנון כזה ולכרוך את רחל המכבה

על בניה ביחד עם מרים המבכה על בנה יחידה... כי, באמת, מה ענין זה לזו? רחל אמנו בודאי יש ויש לה לבנות על בניה, שהגיעו לידי יחידה מוסרית כאותה שאירעה במשדונג – ולא באשמתם, אלא מפני הפחד הנורא ותוצאת הנסיון המר במשך אלפי שנים. שהרי – כמו שהעיר מרסל פונט בזה הזמן – משדונג לא חתה ויחידה, שאספה את רחמיה מאחים מפני הדאגה. סופר זה מונה שם שורה שלמה של מקרים נוראים כאלה בימי הפרעות, – מקרים, אשר לשמם ולזכרם תחרה נפשנו. כי עמדו בנים על דם אבותיהם ואבות על דם בניהם, כי ראו בעלים בחרפת נשיות ואמהות – בחרפת בנותיהן.

... ולא נָעו ולא נָעו

וְאֵת עֵינֵיהֶם לֹא נָקְרוּ וּמִדַּעְתָּם לֹא יָצְאוּ... (ביאליק).

הוי, רחל בודאי יש לה על מה לבכות: רחל מבכה על בניה, שהגיעו לידי מדרגה כזו. אבל מרים – מה לה ולמרוצונג, ומה למרוצונג וקרבתיה ולה? – אין זאת, שגם הציר הזה בעיקרו נכתב לא בשביל היהודים.

אמרו מה שתאמרו, חביבי: לא טוב היות שלום אש ולכתוב ציורים כאלה. לא טוב. המורקים הצעירים בודאי לא כך יהיו נודגים. ובדבר הזה, באמת, יש ללמוד מהם הרבה, הרבה.

טוב להיות מורק צעיר.

וטוב מזה – להיות מירמוראליסט. וגם מהם יכולים אנחנו ללמוד כמה דברים. ולא מפני שהגליתו כהמורקים הצעירים, אלא פשוט, מפני שאינם זקוקים כלל להצלחה. ואם יש במי לקנא בהאי עלמא, – בהם אקנא. בהם – מפני שהם בעלי לב טוב ושמים בחלקם. ומי מאושר, ומי מצליח, ולמי טוב בעולם הזה, אם לא לאלה השמים בחלקם? – ומכל המפלגות הרבות והשונות שלטו לפנינו, ומאלו המעצמות, שנשארו לפלטה והן קיימות עוד עתה, – רק אותם מצאתי שמחים בחלקם וטוביילב. ממש, הענוג להסתכל בפניהם! לא היתה בתוכנו מעולם מפלגה גאותנית, שחצנית וקולנית, כהבונד' בשעתו, בשעה שעמד במעלתו העליונה וחשב את עצמו לאפסירוססו היחיד של הפרולטאריאט הישראלי – והפרולטאריאט הישראלי היי היה באותה שעה בעיני הבונד' כל הקהל העברי – שאר היהודים, הבורגנים, כמעט שלא נחשבו למאומה וגם לא באו במספר. ודבר אז האפסירוססו היחיד הזה בסגנון מיוחד, לפעמים בסגנון של סקד ומצוה ולפעמים בסגנון של במול ותצפה, כאומר: "אני ואפס עוד"... ואף-על-פי-כן אפילו אז, בעידן ריתחא, אפשר היה להרגיש בהמאנססמים שלו איזה מין של עצבות על מעשים שלא נעשו, על שאיפות שלא נתקיימו...

והצנינים – אלה הלא הם הבכנים המושבעים. התבוננו אל כל הגעשה בעדתם – אין שלום ואין נחת. הביטו וראו, איך הם מנקרים ומחממים במעשיהם ואיך הם באים

בחשבון עם עצמם, אינם יודעים מנוחה וכל מה שיש להם – מעט להם. אין דעתם נוחה מכל מה שהשיגו ואינם מוצאים קורת־רוח במפעליהם. וחמד יש להם מקמרגים פנימיים, שבאים ומקמרגים על כל המעשים ואינם נותנים להם להתענג על הנעשה. ואם לפעמים נשמעת איזו שירה מפנה רדוקה – מד באים ומשתקים אותה.

הנה הימים האלה הם ימי המהפכה במורקה. התקוות נחדשו. כמדומה לך – הגל טוב, ברחוב הציונים התעוררות, – ובאים מבקרים ומצננים את המוחות שנתלהבו מעט ומפילים עליך סלון גדול של צונן...

והציונים הלא סוף־סוף הם עתה המפלגה היותר חדה, היותר פועלת, היותר עמלה עם הצבור. היותר עשירה ומרובה־בכחות. ואם במפלגה הציונית כך, בשאר המפלגות על אחת כמה וכמה. ורק בחוגי הארציים שלום ושלווה. אין סרץ ואין צוזה ברחובותיהם. שמחים הם בחלקם, שמחים במנהיגם ומנהיגם שמח בצאן־מרעיתו, והכל טוב בעולם הקטן הזה, שהוא כולו טוב. כי הארציים אינם נופלים על פניהם ואינם מתבטלים, אם מפעלם לא עלה בידם. זכורני מה שהיה במחנה, מחנה־הציונים, אחרי האכספדיציה לואר־אלי־עריש: איזו עצבות, מעין בושה, שירה במחנה, אף־על־פי שואר־על־עריש הלא היה רק פרפראות לציוניות, רק אמצעי בשביל הציוניות, ולא הציוניות נופה, ומה אנו רואים אצל הארציים? – לא אדבר מזה, שהקטינו בעצמם את מדת הרישותיהם ומציונים־סרפוטריאליים, שאמרו לשנות רק סעיף אחד מן הפרוגרמה הבזילאית ולגזום תחת מקלם במוח בארץ ישראל – מקלם במוחי סתם, נהפכו לחברה אִמִּיגראציונית, ששנתה את כל הפרוגרמה הבזילאית כולה ורתחילה להשיב איזו משפחות של יהודים באותה הארץ, שמנהיגה של הארציות קרא לה בשם „כור־ההתוך“, כלומר, כור המהתך ומבולל את כל החסמים והמתכיות שנתנים לתוכו, וכל־כך הרבה להלל את כשרון־ההתוך של ארץ זו... מניח אני את השאלה, עד כמה בכלל יפה למנהיגה של מפלגה לאומית־סרפוטריאלי, שיחבר ספר בשבדה של „כור־ההתוך“, שכל־כך הוא מסוגל למחוק את הצורה הלאומית של העמים הנמצאים בו. ויחד עם זה ישלח חומר חדש להתבוללות ב„כור־ההתוך“ הזה... מניח אני שאלה זו מפני שאומרים לי, כי זהו ענין צדדי, שאין לו שום שייכות אל ההסתדרות המפלגותית. זננויל הסופר והאמן לחדד וזננויל מנהיג המפלגה להדד; ולא עוד אלא שזננויל הסופר והאמן יכול להתנגד לדעתו של זננויל המפלגה ולהיפך... אבל הלא האכספדיציה, שהלכה לתור את קירנאיקה ולא הצליחה, היא עיקר העבודה המפלגותית של הארציים, ואף־על־פי־כן אין בכך כלום: אין מקפידים בדבר ואין מתעצבים על אי־הצלחה. ולא עוד אלא שעומדים ומכריזים על אי־הצלחה זו וכאילו מתפארים בה: שלחו הידים לקירנאיקה והודיעו בקול־קולות באסיפות מיוחדות ובדפוס, שבקרב יפרסמו את תוצאות תיזום, וקימו את דבריהם ופרסמו... שהאכספדיציה לא עלתה יפה.

משל למה הדבר דומה? – לסלוגי המגדל, שהיה רץ בלילה לבעלי־הגורלות, מתוסף בכה על זכויות־ההלוות ומעורר את הישנים משנתם לבשרם – כי לא זכו בגורל...

והותדעתם של המומחים כשהיא לעצמה מזכרת אותי את האנקדוטה בדבר הקדרה הישבורה, שבכל-כך כשרון ספר אותה ילום-עליכם באחד מספוריו. אשה אחת התקוטטה בחברתה על שהשיבה לה קדרה שבורה תחת השלמה, ששאלה ממנה. וזו השיבה: ראשית, הקדרה השאולה היתה שבורה, שנית – הישבתיה לך שלמה, שלישית – לא שאלתי ממך קדרה כלל, ורביעית, רביעית... יכנס הרוח באביראבך ואין לי עסק עמך כלל וכלל...

קירינאיקה לא תצלה, לפי תותדעתם של המומחים, ראשית, מפני שהארץ בכלל אינה גדולה ואין בה מקום לישוב גדול; שנית, מפני שהארץ אינה פוריה כל-כך כמו שהודיעו על-אודותיה ואינה מסוגלת בזרז לאכרות; שלישית, מפני שמחמת חוסר מים לא חזתה הארץ הזאת מרובה באוכלוסים מעולם וכנראה לא תהיה כזאת לעולם. ורביעית, רביעית – מפני שאינה ריקה כל-כך מאדם, כמו ששערו מראש, והתושבים הנמצאים בה עתה יניחו מכשולים מרובים וקשים מאד על דרך התישבות קולוניזאציונית של אוכלסים חדשים.

– מפני-מה לא ייו מכלל-התותח לכבודי בשנכנסתי לעיר? – שאל נפוליון הראשון את הראש של אחת מערי אשכנז. – הוד מלכותך! – השיב הלז – ראשית, מפני שאין אבק-שריפה, ושנית... דרך! – השיב נפוליון – התשובה הראשונה מספקת.

מפני-מה לא תצלה קירינאיקה לישוב יהודי? – ראשית, מפני שהיא אינה ריקה כל-כך מאדם, כמו ששערו מראש, והתושבים הנמצאים בה עתה יניחו מכשולים מרובים וקשים מאד על דרך התישבות קולוניזאציונית של אוכלסים חדשים – ושנית, מפני... – ודרי התשובה הראשונה מספקת למדי.

בעיני כבר תם ונשלם ענינה של המדינה היטאית בצפון אפריקה; ואף-על-פי-כן ממתיק אני להדין-דהשכון המפורט של אכססדיציה זו, שהארציים אומרים להוציא ביחד עם תמונתו של זנגוויל ולטכרז במחזר שני רובלים, לא פחות. אמנם, העתים קשות ושני רובלים הם סטבע, אבל רוצה אני לקרוא היסטוריה זו מתחלתה ועד סופה, כי בשבילי היא מלאה ענין. ולא הרי הסוף, שהוא ידוע כבר לכולנו, כדרי ההתחלה.

כפי הדיעות המקוטעות, שבאו בעתונים העבריים, נפל הדיר נחום סלושין במסעו באפריקה על מציאה זו ראשונה וממנו התחלה היסטוריה, ויש שמיחסים אותה מן השעה הראשונה לזנגוויל. אבל כפי גרסתי, היו הורתי ולדתו של הרעיון הזה בדרום חסיה. ואתפאר לפניכם, חביבי הקוראים, ולפני כל חברי ישיא, שאני דעתי מקירינאיקה היטאית עוד, קודם מתן-תורה, כלומר, זמן מרובה קודם שנשלחה לשם האכססדיציה. ומעשה שהיה כך היה:

את הדוקטור ב., היושב באחת מערי הדרום, דעתי זה כבר, עוד מן הימים הראשונים הטובים של הציונות. הוא היה ציוני אדוק, שרפא את תוליו בעירו וחלם על ציון. בהיותו אז צעיר לימים והפרופיסור עדיין לא הקשיחה את לבו, לא רדף אתרי. פראכסיס גדולה

והקדיש את עצמו להפסדת של רחוב היהודים—לקצות העיר, ששם היום הפועלים העניים ביותר והחנונים משוק-הבלאים. ותמיד היה מתאונן באזני על רבוי המחלות בישראל, שסבתן הוא על-פי רוב מעושי-דמים, ומפני זה לא נתנו להרפא, כי הסביבה, הפרנסה, העניות והגזרות גורמות. ותמיד היה חולם על ארץ-ישראל ומושבות, ואור נקי, ועבודה בשדה ובגן, וכלכלה בריאה, כלכלה כפרית, וככל. פרופיסיונל" היה משקף על כל העולם כולו רק מתוך השפוסרת של מלאכתו. ולפיכך היה ציוני מדיני וחכם לגאולה קרובה, ל"משיא-ט" תכופ, כדי למדר ולהחיש את רפואת עמנו להרחיב את חזהו ולהרבות את דמו. שאלות הקולטורה וכדומה לא היו מעסיקות אותו כלל. הוא השקף על ארץ-אבותינו רק בעיניו של הפא-דוליס וראה בה "סאנאטוריון כללי לעמנו", שתתן לו אור טוב ומרפא. ואני, בתור איש-הספר, הייתי משקף על ארץ אבותינו בעיני אחרות, והיו תמיד וכוזים חמים וסוערים בינינו. הוא לא קמץ בהברות חריפות כלפי אלה "מבלי-העולם", "אובלי-הספרים", שאינם מבינים את הציוניות ומקלקלים אותה, ואנכי מצדי הייתי מחלק מנות יפות לגרידה-אריות, לאלה "הגרים", שבאו אלינו בלא ידיעת היהדות ואינם מבינים אותה ואת האידיאל הרחב שלה ואינם מכירים את ערך הקולטורה בציוניות. וכך היינו מקפחים זה את זה בהלכות אלו לפעמים עד חצות הלילה יותר, כדרך הציונים השונים בימים הפזבים ההם.

עברו ימים רבים. ואני לא הייתי בעיר זו ולא ראיתי את הדיר ב. אחר-כך נודע לי שבימי המלחמה הדוסת-היאפונית היה מן הראשונים שלוקחו לצבא וישב בשלום, וכשנודמתי לפני שנה לעיר זו בקרתיו בביתו. ואחרי ספורים וזכרונות ממערכות המלחמה נסבה שיחתנו עוד הפעם על ארץ-ישראל ועתידותיה. במיצות הישנים נתחזקה בלבו מסקנתו הראשונה, שאין לנו תקוה בגלות, אבל מכין שקשה להמתין עד ישנשיג את אי-ידי-ישראל, כי עמנו מחמת מצבו הגופני, אין לו שדות להמתין, כי הוא צריך לצאת תיכף ומיד לשדה, למרחב, — עליכן צריך הוא לבקש לו לעת-עתה "מלון-לילה" באיזו מדינה שתהיה. ומלונותי כאלה יש לרוב. אנכי בעצמי — הוסף לומר — ידע כאלה בכל חלקי העולם, זולת אירופה. ביחוד יש כאלה באפריקה. הטובה והמשובחה שבהן היא-קירינאיקה, בצפון אפריקה, מפני שהיא קרובה לאירופה ולא-ארץ-ישראל ואוירה טוב ומימיה זכים וישובה קמץ ודל. ובדברו פרש טפה גדולה את ממפות גלילות-הארץ של אפריקה, הראה לי על שטחה של קירנאיקה ובאר לי את גבוליה. ולפי דבריו, כבר בא עליה בדברים עם זנוויל והדבר ישר בעיניו, וכבר התחילו לעשות את הצעדים הנחוצים.

איך בא לידי גלוי-אפריקה? זה? — הדבר פשוט. בהיותו אדוק ברעיונו עסק הרבה בדיעת גלילות-הארץ, קרא כלכסיונים ובאנציקלופידיות, בדק במפות, מחפש ומבקש סידוריות פניות. וגיאוגרפים כאלה, כנראה, מרובים הם בספיות של הארציים. ומכאן, כנראה, כל אותן הסידוריות המרובות, שהן מצויות במסלגה זו בשופי. ידידי הוראציו, יש בעולם דברים הרבה, שלא חלמו עליהם אפילו החכמים היותר גדולים. — ואמנם, יש דברים כאלה בעולם, ישנם.

זוהי ההיסטוריה של התגלות-אמריקה זו, כמו שמסר לי אז הדיר ב. כמו שתראו, לא חבר של תיירים במועצת המדיניות-אלימים בלונדון המציא אותה. ספרתי את הדברים האלה כמו שהם בשביל ההיסטוריה. בעיקר הדבר, אמנם, אין שום נפקא-מינה בזה, מי המציא את ההיסטוריה החדשה ראשונה. ואף מה שהכספדיציה לא עלתה יפה אין בכך כלום. מובטחני, שאנשים בהדיר ב. וחבריו לא ירפו מעבודתם ולבם לא יפיל עליהם, ובודאי כבר מוכנים ומוזמנים מבעוד יום כמה וכמה מלונות-לילה כאלה, שיוציאום מנתיקם לעת-מצוא.

אנשים טובים, בנאמנות טובים. אוהב אני אנשים כאלה. למרות השכל האנושי, לסרזת כל המחכמות, כמו שהיו אוטרים המחקרים הקדמונים, אינם זיז מעבודתם לבקש ולחפש במפות-הארץ מדינות חדשות בשביל יסא. והעיקר- שהם מוצאים נחת בעבודתם זו... אוהב אני אותם ומקנא אני בהם. כי משער אני בנפשי: אילו קרה מקרה כזה אצלנו, הציונים, חלילה-איזה רעש היה בעולמנו, כמה קינות וכמה תוכחות! - הנה היתה מפולת באחד מאנפי בית-הספר החדש לבנות ביפו. מקרים כאלה הם מעשים בכל יום אפילו בכרכים הזתר גדולים, במקום שארדיכלים מנוסים משגיחים על הבניה, שהרי אפילו הארדיכל הזתר מנוסה הוא אדם ולא מלאך ושגיאות מי יבין. ובכל מקום שיקרה מקרה כזה מפנים בחשאי את המפולת ותזוירים ובונים - ואין דבר, ואצלנו - רבוננו של עולם, מה גדל הרעש, מה גדולה היתה המבוכה, כאילו כל הישוב בסכנה! קלקלה מועצת, אי-הצלחה של מה-בכך, אסון כל-שהוא - [מדד הוא מביא אותנו לירי יאוש, לדי עצבות וקטנות-המוחין ולדי סכסוכים גלויים וחשאים... אנחנו, הציונים, אנו באמת בכינים גדולים ובעלי מרה-שתורה. אנו מחטטים ומנקרים יותר מדאי, אין דבר משמחנו, אין דבר מספק אותנו, וכל מה שיש לנו הוא כל-כך קטן, כל-כך פעום בעינינו!

ובאמת הלא הדבר אינו כן, הלא יש לנו כמה להתפאר, כמה להתגאות ובמה לשמוח. תחית לשוננו הלאומית בלבד כמה היא שוה! כל היודע ומכיר את ערך תחית הלשון בתחיה הלאומית הכללית הלא יורה, שאפשר, שעם תחית הלשון נעשתה כבר תציה-מלאכה. ועובדה היא, שהכל מודים בה, שתחית הלשון בארץ-ישראל הולכת ומתקדמת. ואבסטרומיה קולטורית והנהגה עצמית, שכל היודע את יהודי-הגלות ותכונתם מכירים ועד הנה, מתחם-המשב ברוסיה עד אמריקה, הציל ספק באפשרותה-הלא גם היא עובדה היא עתה בארץ-ישראל. והרי עוד זה לא כבר היה פתגם שגור על פינו, שגדוד יהודי כי ילך בדרך יורה זקק לשמדתו של קוזאק, וקהלה ישראלית חפשיית מוכרתת תהיה להביא שומרים-מרוסיה כדי לשמור על הסדר והמשמר בעיר, וכדומה מן הפתגמים המוכחים את ההשגה! שיש לנו מכשורנו החברותי והמדיני בכל הנוגע להנהגה עצמית והגנה עצמית. והרי זו וזו נתקיים בארץ-ישראל באופן נפלא. לכל מושבה ומושבה יש הנהגה עצמית על ידי ועד נבחר לדבר, שכל עניני העדה נחתכים על פיז - ואין ממרה את החלטותיו. פתח-תקוה, למשל,

הוא, כמו שמספרים, קולוניה מעין עיר קטנה. בפתחתקוה יש גנות ופרדסים, שמחזים עולה לעשרות אלפים, ודם עובדים מיד ליד, ויש בה גם חנונים וסוחרים ועסקים הרבה ודינרמטות מסוכסכים וטענות ומענות ותביעות כנהוג בקהלה שלמה ובלתי-עניה. ובפתח-תקוה אין חיל, ואין שוטר זר, ואין שר ואין שופט; יש רק ועדיהמושבה, שכל עיני המושבה נחתים על פיו: הוא השר, והוא השופט, והוא השומר, והוא המקיים את הפסק. וספרו לי אנשים נאמנים, שמעולם לא קרה שם, שיקראו תגר על הפסק ולא יקיימו אותו... כספורי-בדים, כמעשיות של אלף לילות ולילה מצלצלים באזנינו הספורים האלה. אנחנו בניהגולה, עם הפסיכיקה הגלותית שלנו, גם לשער לא נוכל חיים כדיתם שם. – ואת כל אלה עשתה הציונות הישנה והחדשה. כל אלה הם ערכים שלא נתנו להמדד, להמנות ולהשקל, אבל הרי הם הם עיקרי התחיה. ולו זכו אחרים, למשל הארציים, להלק העשירי מן הערכים האלה, בודאי היו מלאי-שמחה, שמחים בחלקם – ואנחנו יושבים ומיבבים תמיד, ומתלוננים ומתרעמים ומתרגזים ובחשאי מתקוממים...

מרחנים אנחנו, בכינים אנחנו.

אומן וויינינגר בספרו המלא דעה והחטרה-דעה כאחד: המין והאופי, מחלק את האנושיות לשני יסודות, היסוד הזכרי ויסוד-האשות (דרך אגב: אנחנו היהודים נכנסים אצלו בגדר יסוד-האשות); ואני הייתי מחלק את עמנו גם-כן לשני יסודות: היסוד המתנגדי והיסוד החסדותי. ואם לא את כל עמנו אפשר לחלק כך, אפשר ואפשר לחלק כך את הלאומיים שבנו. ההבדל בין שני היסודות האלה – מי אינו יודע אותו עתה? – כלי-כך מרבים עתה לדבר בספרותנו על החסדות, עד שאפילו תיעוק יודע עתה, במה נבדלת החסדות מן המתנגדות. אך ההבדל העיקרי והראשי, לדעתי, כך הוא: המתנגדים הם בעלי מדיה-שחורה, עצבנים. תמיד הם מחפשים חמאים בעצמם, תמיד הם מנקרים ומחמשים בלבותיהם, בסתרי נשמותיהם, שמא ימצאו איזה חסרון, איזה פסול, איזה פגם, ואינם שבעים רצון מעצמם, מתורתם, ממצוותיהם וממעשיהם הטובים. כמה שלמדו תורה – מעט להם; כמה שקיבו מצות – מעט להם, כמה שעשו מעשים טובים – מעט להם. רעבתנים רוחניים הם והיו רוצים לבלוע את כל התורה ואת כל המצוות ואת כל המעשים הטובים, בלי להשאיר כלום בשביל אחרים. והחסידים – הם בעלי לב טוב ושמחים בחלקם. העולם כולו אינו כלי-כך נורא כמו שמתארים אותו. העולם כמובן הוא נדון והכל לפי רוב המחשבה, לפי עומק הכוונה, ולא דוקא לפי רוב המעשה. מחשבה טובה, וכוונה רצויה, ותפלה-שבלב, ושמחה של מצוה, והתדבקות בבורא-העולם – שקולות כנגד כל התורה כולה. ואין לדאוג ואין להתעצב, והחיים – חיים, והקדוש-ברוך-הוא – אלהים, והעולם – הפקר, ולחיים, יהודים!...

אנחנו הציונים, אנו במובן ידוע מן היסוד המתנגדי, ואולם הארציים הם מן היסוד החסדותי. יש תקוה להשיג טיוריטוריה, אין תקוה-הרבי צוה, שנויה שמדום! מנא אני בהם, חביבי, מה מאד אני מקנא בהם!

וראה זה מצאתי, שמוכר מאד להחזיק לא רק שלום איש ופזרקי צעיר, אלא גם הסדר, כי גם הם מנצחים וכובשים את העולם. את קושטא, אמנם, לא כבשו, לתוך היילדי לא נכנסו. אבל נסו להוריד מכסאותם שלמונים אולי עוד יותר גדולים מעבדי-אל-חמד – שלמונים בחסד אלהים, ששלטו לברם בהיסטוריה שלנו מאות בשנים שלטון בלתי-טוב. כי המלחמה נגד הגאון מוילנא בלבד כמה היא שזה וכמה היא מספרת בלי אומר דברים! – ובכלל הולכים החסידים וכובשים את ספרותנו ומורידים את גדולי-המתנגדים מכסאותם. אין אומר ואין דברים בספרותנו העברית, הוירגונית והרוסית, ובמקצת גם בהאשכנזית, זולת החסידים וספורי-החסידים. כאילו כל ההיסטוריה ההברותית והספרותית שלנו נצטמצמה רק בספורי-חסידים בלבד, כאילו לא היו בתוכנו גדולי-המחשבה וגדולי-המעשה, אנשים רבי-פעלים ורבי-דעות לפני הבעשים ותלמידיו אחריו. ולא עוד אלא שמכניסים לתוך ספרותנו את כל ספורי הנשים המזרחיות בלבנה ומכניסים בתוכם כוונות עמוקות לכבוד ההסדות ו-צדיקה. חושב אני, שבקרוב ידפיס בדיטשובסקי את פתקת-הכביסה של משפחת בעל-שם-טוב, הלל צייטלין יברר את הפילוסופיה שבלבנים המלוכלכים והכבוסים ופרץ – את הישיבה שבהם, והלא גם להמתנגדים, כמדומה לי, היו מאיזו גדולים; אבל עליהם אין דובר דבר, כמה וכמה תלמידים היו לו להנאון מוילנא בלבד, שגם הם הקימו תלמידים הרבה, והיביצו תורה ברבים, ועמדו בראש הדור, – ואין כותב עליהם ואין מטפל בספריהם ובמעשיהם. ונכדי-נכדו של איזה יהודי טוב – כל תינוקות של בית-ירבן מספרים עכשיו תהלתו. הוא אשר אמרתי: מוכר להיות הסדר, מוכר בעבר, מוכר בהווה, וכמו שאחזה לי אני – מועיל גם בעתיד. מטבעו של בן-אדם בכלל ושל יהודי בפרט, שהביב עליו בן-סמך, – ועליכן חביב בעיני ה-צדיק, הרבי. הפרינציפיון של רביות הוא דבר גדול. הרבי מקשר ומאגד ומאחד לא רק את כל תלמידיו, אלא גם את כל הכת, את כל המפלגה. הוא הנותן טיפסא לעבודה, הוא בן-הסמך, הוא המפקד והמנחה, ולעת הצורך, כשהדבר נתון לחזקת התורה, הוא נותן צו להיות בגלופין – ואתיו אין מהרהרין. Magister dixit – ודי. הארציים התחכמו והכניסו את היסוד הזה לתוך הסתדרותם. זננויל הוא, כמדומה לי, מעין יהודי טובי אצלם: מסתמא. הוא שיחה, יודע מה שעשה, ואין אתי מעש הרבי ולא כלום...

ואנחנו, הציונים, הננו מתנגדים יותר על המדה. הכל יש לנו: יש לנו מטרה רמה, יש אפשרות להשיגה, ומה שהשוב ביותר – גם עובדים חרצים יש לנו, אבל – רבי אין לנו. אין בן-סמך ואין משמעת, ומה שהאחד מתיר השני אוסר, ומה שהשני מבשר השלישי סוסל, מה שזה מהלל הלו מהלל, מה שהלו מהלל – דוקא זה מהלל. ואיך יכולה להיות השמחה במעוננו? איזו שמחה של מצוה יכולה להמצא במחנה? ...

הבו לנו רבי! – זו ההיה הסיסמא שלי להקונגרס התשיעי הבא עלינו. ואם נבקש – אולי נמצא.

XXX.

בכרסומתיות לתלמידים משנות-הלמוד הראשונים – קראתי שיר בשם „ארבע
תקופות השנה“. המשורר אינו קורא בשם את התקופות ורק מסמן הוא אותן
בסמניהן הידועים, והתלמידים בעצמם צריכים להכיר כל תקופה ותקופה על-פ'
סמניה. לדוגמא :

ימם השלג,
זל השלג,
אף תשוב הדרור –
אי זה התור ?

והתלמיד צריך להכיר את האביב הבא. או :

הימים גדלו,
ותבואות בשלו,
ורב חם ואור –
אי זה התור ?

והתלמיד מבין צריך להשיב מיד : תור הקיץ.

ובכרסומתיה ל„ציוניים מכל השנים“ – וכרסומתיה כזו צריכה להתחבר, כי
גם את הציוניות צריך ללמוד בהדרגה – הייתי נותן נס-כן שיר, שיתאר לנו במלות
קצרות על-ידי סמנים בולטים, את הציוניות בארבע תקופותיה : באביב, בקיץ,
בסתיו ובחורף. למשל :

המאמרים גדלו,
ומחלוקות בשלה,
ורב חם ולא אור –
אי זה התור ?

וכל תינוק ציוני יכיר בנקל את תור הקונגרסים.

כן הוא, חביבי, תור הקונגרסים הגיע. אמנסי עדיין אין קונגרס בעולם,
עדיין לא קצבו בדיוק אפילו את יומו, עדיין לא עשו אל הבחירות ; אבל כבר מרחף

היא באויר, כבר מורגש הוא בעולמנו, כבר את מרחיק את ריח הקונגרס... ומי שיש לו הוש הריח תולה חטמו באויר ומרחיק. בקצור, כבר התחילו ההכנות.

ואנכי מה אהבתי את התור הזה: הקונגרסים עצמם – בינינו לבין עצמנו הלא נודה שאבדו את ערכם, זה שהיה להם לפני, בימים הראשונים הטובים. את מפני שאבד להם את קברניטם הגדול, שכל-כך היה משפיע מהודו עליהם ושכל-כך ירע כוד עריכת קונגרסים והנהגתם, או מפני שאבד הרושם, התרגלו בהם, ודרכם של בני-אדם בכלל ושל בני-ישראל בפרט. שכל דבר שהורגלו בו, כמה שיהיה גדול וקדוש, הוא יורד מגדולתו ונעשה חולין... איך שיהיה, ולצערנו צריכים את להורות, שהקונגרסים כשהם לעצמם אינם עוד מה שהיו לפני, ולרעת, כבר הגיע השעה לבקר את הקונסטיטוציה הציונית, ועל כל פנים לשנות את החוק היסודי שלה, שעל-פיו צריך קונגרס להיות אחת לשתי שנים. כל דבר קבוע, שיש עליו, התחייבות, ערכו איבד. אדם עושה תפלתו קבע דוקא שלש פעמים ביום – שוב אינה מרוממת את נפשו; תפלה אמתית היא רק זו, שאדם מתפלל בשעה ילבו דורש לשפוך שיה. וכך הדבר גם בנוגע לקונגרסים. אין לקבוע אותם חובה פעם בשנה או בשלוש שנים; למתי שיחדמו שאלות חשובות, קשות ומסובכות, או ענינים נחוצים ביותר, צריך להשמיע על הקונגרס, ובוה היינו מרחיקים הרבה, תמיד היינו נמצאים במצב ההמתנה, במצב ההכנה: למחר אפשר שיהא קונגרס. מה שאין כן עכשו, כשהקונגרס קבוע מראש. כל דבר הקבוע מראש מפסיד את הפואיזיה שבו. ולעומת זה נשתמרה הפואיזיה שבהכנות בכל תקפה ואפשר שהיא מצויה עוד יותר משהיתה לפני. ואולי היא מצויה במדה מהפכת להפואיזיה של הקונגרס עצמו; כלומר: כל מה שהקונגרס נופו דמותו מהמעט וממששש, ההכנות אליו מתרבות ומתגדלות ומתנפחות. ואני מה אהבתי את ההכנות האלו: כי כמו בכל דבר וענין ההכנות הן יותר מענינות מנושא דעובדא; ערכי ימים טובים – מלאים ענין יותר מן הימים הטובים, ואכרבים מעטים אומרים, שנים התקמות האהבה, ההכנות לאהבה, ערכי האהבה, אם אפשר לומר כך, – ההתעוררות, ההתלהבות, העצבנות, דפיקות הלב ושאר המכשירים – מלאים הם ענין והפן יותר מן האהבה נופה... וערכי הקונגרסים, ההכנות, התשוקה להבחר, להלחם, לעמוד על הדעת, העסקנות, הדנויות, ההתעוררות ושאר המכשירים עולים בערכם על הקונגרס עצמו.

ואם נשפוט על-פי ההכנות להקונגרס התשיעי, שכבר התחילו – יש לקוות, שהמלחמה תהיה חמה ומלכבת. הקונגרס – מי יודע מהי יהיה, בתחלת דצמבר או בסופו – וכבר המאמרים גדלו, הוכחים בשלו ורב הו... וכנראה יהיה גם הקונגרס עצמו מענין מאד, מפני שהיה, המסמר, הציר, שעליו יסובו כל הענינים כבר נמצא; ובענינים אלה הרי זהו העיקר, כידוע...

והפעם יהיה להקונגרס לא, מסמרי אחד, אלא שני מסמרים בבת אחת: ה'ה'שמה' (נוסח אחר: ה'ה'שמה') הפורקית והבאנק הקרקעי: - ולא הרי ה'ה'שמה' המפורסמת, שלמרות השאון הרב שהקימה והמהומה הגדולה שעוררה בקרבנו - הרי מהומה: - מודה אני ומתודה, שעדיין לא הובררו לי כל צרכן לא מהותה ולא איכותה כשהיא לעצמה, והעיקר - מהותה ויהוסה לעבודתנו ולעיתידותינו, - כהרי הבאנק הקרקעי, שמהותו ונחיצותו ברורות למדי. כל אחד מאתנו מרגיש, שהגענו עד הנקודה, שממנה אי-אפשר לוותר, ובלא באנק אי-אפשר יהיה להתקיים כלל וכלל. השאלה היא רק בדבר אפני התהוותו וקיומו. וכאן נפלגו הדעות. הללו אומרים: באנק קרקעי נצרך לנו כאויר לנשימה, כי זולתו אין. אנו יכולים להתקיים כלל, והלכך חס על כל רגע ורגע שהולך לאבוד וצריכים ומחויבים ומוכרחים אנו להתחיל בו מיד, בזה השעה, בזה הרגע; והללו טוענים ואומרים: ש'הים אינו בוער', עדיין לא הוכשר המצב, עדיין לא הגיעה השעה ויש לעיין בדבר.

זהו המסמר הראשי, העיקרי, של הקונגרס הבא, וסלע המחלוקת-של המפלגות כביכול, שעדיין נשארו לפלטה בתוכנו.

ומוכיר לי כל הענין הזה את המסופר על שדכן אחד, שבא אל, גביר-העיר-לדבר, נכבדות' בבתו. והוכיח השדכן להגביר בהתלהבות עצומה את כל טובו ומעלותיו המשובחות של ה'ענין', שהוא כולו, כפתור ופרח, טמש הצלחה שאין להחמיצה, וצריך להזדרז ולקבלו מיד. והגביר השיב לו בקיריות-רוח, שאמנם הענין הוא, 'ענין', אבל הוא מוקדם מעט, מפני שבתו עדיין לא הגיעה לפרקה והוא אינו הושב עדיין על שדוכים בשבילה ובכלל יש לו שהות להמתין.

- אמנם כן - השיב השדכן - יודע אני, שבתך עדיין לא הגיעה לפרקה ולך, אדוני, יש שהות להמתין; אבל מה אעשה ובתי שלי כבר בנרה, וכבר, זה כבר הגיעה לפרקה, ולי בודאי שאין שהות להמתין כלל וכלל?

מאד אפשר הדבר, שהגביר מצדו צדק. בא'ג ומטרידים אותו מעסקיו בענינים שאין הזמן נורם להם. אבל הלא תודו, חביבי, שגם השדכן שהשתדל בדבר צדק אף הוא מנקודת-המבט שלו: לו אין שהות להמתין כלל וכלל.

לא בכל זמן ולא לכל יש שהות להמתין. יודעים אנו כולנו את כל הקושי שב'ענין' החדש, אבל מה לעשות, וכלל ישראל אין לו שהות להמתין ולא עתה הזמן להמתין.

כסבורים אתם, שבאתי לרמוז על ענין ט'ש'ל'יג'ו'ב'א'ו'ש'ק'י'ן ומצדיק את הראשון ומאשים את השני או להפך - טעיתם! איני מצדיק את זה ואיני מאשים את זה. אם רוצים אתם - שניהם אשמים, ואם הפצים אתם - שניהם צודקים.

מצד אחד, בודאי שניהם אשמים. הגיעו בעצמכם: הסתדרות שלמה בתכלית

השלמות, בסולסדפסקיות מן הנשיאות עד אחרון העזורים כל אחד על מקומו, כל אחד ממלא את חובותיו באמונה ובדיוק, עושה כל מה שצריך ויכול הוא לעשות וממלא את תפקידו על צד היותר טוב, בזמנו, במקומו, הכל מסודר כראוי וכרגון. אין פריץ ואין יוצאת ואין צוה... אלא שבאו שני מחתרידיב ומשביתים את המנוחה ומערבבים את הסדר ומכניסים ערבוביה לתוך המחנה. בודאי שמשפט רשעים כאלה – שבע שנות־יריה וחמש שנות־תליה... ומצד אחד – מצד אחר, שערו בנפשכם מה היה לתנועתנו אלמלא היו שני האנשים האלה במחנה. כשאני לעצמי גם לתאר לי איני יכול את הדממה, דממת בית־הקברות, שהיתה שוררת אז במחנה הציונים... שקט, הם, דממה עד כדי לשמוע את זמזום הובובים ונס *Zierlich – manierlich* עד כדי הקאה... ולפיכך הייתי אומר תמיד ואומר אני גם עתה, שאילמלא היו בתוכנו שני האנשים האלה – אלה ה'שמרים' הנורמים לתסיסה בעיסת הציוניות – צריכים היינו להמציא, כדי שלא נתעפש במחילה, כדי שלא נעלה חלודה; מולה של הציוניות, ומולה הטוב, גרם לה, כי מיום שיצאה לאויר העולם נמצאו תמיד נחות במחנה שלה, שלא נתנו לה להקפא, להתעפש, להרקב, וגרמו בה תסיסה פחות או יותר חזקה, 'אחד־העמיות' ודברי הריבות על הקולטורה הכניסו בזמנם חיים ותנועה – בתנועתנו. קצרי־הראות היו כועסים, מתרגזים ולפעמים גם מהרפים וכנודפים, ובכלל היו, 'יוצאים מכליהם' בעת ההיא והיו צועקים: הצילו, הציוניות בסכנה! ובאמת הלא יודעים אנו עתה, שהציונות לא היתה בסכנה כלל; ולא רק שלא היתה בסכנה, אלא שעוד התפתחה והתרחבה באותם ימיה־מריבה ומרחיק אני ללכת עוד יותר ומהלש – *horrible dictui* – שאפילו הארציות בזמנה לא היתה סכנה להציוניות ובמובן ידוע הכניסה רוח־החיים לתוך התנועה: זו היתה התבדלות, די־פרי ציאציה, אם אפשר לומר כך, שבאה על־ידי התפתחותה של עצם הציוניות. ההיסטוריה העתידה תברר לנו, מה פעלה הארציות – למרות רצונה, כמובן – לתועלת הציוניות. עתה עברה גם הארציות בתור הומר מביא לידי תסיסה ונישואו דק שני האנשים האלה, שאינם יכולים לנוח ואינם נותנים לנוח ולהתנמנם גם לנו. ואין הקהל סובל את אי־מנוחתם. היתכן? – הכל היה אצלנו כל־כך טוב, כל־כך מתוק, כל־כך דך, כל־כך מנומם, כל־כך מרווח; היינו ישנים בהרחה, נרדמים בנעימות. מפקים במתיקות, מתעשים בנימוס, משתעלים בנחת ומתגרדים בקרחת ובנבחת בעונג רב, ושלום, שלום, שלום... אילמלא אלה השנים, המפריעים את המנוחה, משביתים את התענוגים ומכניסים ערבוביה במחנה... ומרובים בינינו רודפי־השלום, המטיפים להתפשרות ומשתדלים בכל כחם לקרב את הרחוקים האלה. אוסישקין ימעיט מעט את דרישותיו ושלינוב יוסיף מעט, כוית, כביצה, משהו, כדי חיונה, ואז יבא השלום והבוא הישועה, וכבר, כנראה, נעשו גם 'צעדים' לתכלית זו...

ואולם אני איני ממוקף לשלום כלל. ראשית, יודע אני, שהשלום אם גם יעשה, לא יתקיים, אינו יכול להתקיים לאורך ימים. הגיעה השעה להבין, שלא אנשים פרטיים מריבים כאן – אנשים פרטיים מי הם ומה הם? אילו היו רק אנשים פרטיים, יהיו מה שיהיו, אפילו מחוללי התנועה ועובדיה היותר חרוצים, כבר היו נסדרים מן ההסתדרות. אבל לא אנשים פרטיים מריבים ומתוכחים כאן אלא שיטות שונות, שיטות שלמות, שיש להן מצדדים ומתנגדים: שיטת ההכרח ושיטת המתינות. ההכרח טוען: איני יכול להמתין, אין לי פנאי, הרנע יקר לי; והמתינות משיבה: צריך עיון, יש להתישב, החפזון אינו מביא טובה, הפזיזות לא תצליח וכדומה. ושניהם צודקים, שניהם יש להם על מה לסמוך. שניהם מונחים בטבע האדם ובטבע הדברים ואינם אלא ענין של סמפיראמנט. לא אוסישקין אחד נמצא במחנה, אלא מאה כמותו; לא טשלינוב אחד – אלא אלק כמותו. איראפטר להנועתנו, שתתקיים בלא שני היסודות האלה, בלא שתי השיטות השונות. אשרי למי שיש לו שהות להמתין: תמיד תקוותיו משעשעות אותו, אם לא נתקיימו היום, תתקיימנה מחר, ואם לא מחר – מהרתיים. כי יש לו פנאי להמתין והזמן לא יכרה. ואוי לו למי שאין לו שהות, למי שאין לו פנאי להמתין: עולמו תמיד חרב עליו, כל יום ויום נוול ממנו את תקוותיו, כל שעה ושעה רואה הוא בהריסות חלומותיו, והוא צועק ומתמרמר וקורא תגר על הבריות, על אלה, שלדעתו צריכים היו לעשות, לבנות, יכולים היו לעשות, לבנות – ולא עשו, ולא בנו. .. וכי אפשר לעשות שלום בין שני אלה? – ואם אולי אפשר – אנכי, נפש חוטאת, לא אהיה עושה השלום. כי האמת אניד לכם: לא איכפת לי כלל וכלל, אם לא יהיה שלום במחנה.

שמא תאמרו: ההסתדרות הסבול, ההסתדרות תתפרד. הוי, חביבי, את הפחד הזה איני מפחד כלל ודאנה זו היא דאנתי האחרונה. ולא מפני שאין אני מוקיר את ההסתדרות ואין אני חס עליה שמא תתבטל. אדרבה, אין כמוני מוקיר ואוהב אותה אפילו כמו שהיא, אפילו אם אינה מביאה פירות, אפילו אם היא רק לטי, ההסתדרות לשם ההסתדרות בלבד. כי סובר אני, שכל ההסתדרות, איך שתהיה, היא, כח' פחות או יותר גדול, וכל כח, צבורי, מאיזו נקודת-מבט שנביט עליו, צריך שיהיה יקר לנו: אם לא התגלה ואינו מביא פירות עכשו, יתגלה ויביא פירות לאחר זמן. וגם אין אני מקפיד בדבר, מי עומד בראש ההסתדרות. וחביבים עלי הפתגם ההמוני: אפילו מקל, שהעמידו בראש – הרי הוא ראשי' והפתגם התלמודי, גדלוהו משל אחיו. והעיקר – ברור הדבר אצלי, שכל ההסתדרות יש לה המטרה הראוי לה, שכדאי הוא לה, כי כמעט תמיד בעדר כן הרועה. .. ואם כל מין ההסתדרות יקר לי, יקרה לי ההסתדרות הציונית על אחת כמה וכמה ואני אהיה האחרון בין המתנפלים עליה והראשון בין מחזיקיה ותומכיה; ואולם פהרן אינני, ואין אני ירא שמא, תתפוצץ

הסתדרותנו: אין אני הושב אותה לכליהם או לכלי זכוכית, שזקוק הוא לשמירה מעולה וזהירה, שמא, חלילה, יתקל וישתבר ויתפוצץ... הושב אני אותה למכונה של בחל, חזקה ומוצקה, שכל הרוחות שבעולם לא היווה וכל החמרים המפוצצים לא יפוצצוה.

ועל-כן אני אוסר המיד: לא את המהלוקת אני ירא, לא את הגורים, לא את החכוכים, אלא את השלום המעופש. לא את העקשנים, העומדים כסלע איתן על הפרינציפס היסודיים שלהם ואומרים: *non possumus*! יקוב הדין את ההר! אני ירא, אלא רק את הותרנים... בהיים, בהבדה, אפשר שה'עקשנים' האלה קשים הם מעט ואינם נעימים במסבה; אבל הסתדרות כעין זו שלנו אינה סאלון לשיחות נעימות, אלא מבצר איתן של התקוות האחרונות ואוי לה להסתדרות כזו, שאין לה עקשנים העומדים על המשמר!

לצערנו, מעטים הם העקשנים האלה, וכמעט שאין אני רואה אותם כלל. הכל כה חלק, כה ישר, כה רך, כה קלש אצלנו... ואם הותר עדיין הזמן לסליטה מספר מעט של, אבירים בלא סהר ותוכחה; שרידי התקופה הציונית הראשונה שאינם יכולים לישון במנוחה ולהישלים עם הסדרים, - אין רע, - ואם תרצו - ירבו כמותם בישראל!

מתאוננים: אוי מה היה לנו! הרי הדברים הגיעו לידי כך, שהקונגרס שעבר עסק ביותר בשאלת אוסישקין-טשלינוב - הקונגרס בעצמו...

הקונגרס שעבר... קונגרסים, כמתים, אין מספרים אהיהם; *aut bene, aut nihil*. אבל מכיון ש, מושכים בלשון' הלא צריך לומר שהקונגרס שעבר היה היותר חור שבכל הקונגרסים. שום צווי מוחלט, שום סיסמא מיוחדת לא היתה לו, זה היה קונגרס לשם קונגרס, ולא יותר. ותודה לאל, שנמצא אותו הענין של "אוסישקין-טשלינוב", שלכל הפהות הכנים מעט רוהיהיים ורתיחתידמים בקונגרס העלוב הזה. אילמלא, אינצידנט זה - ממש אפשר היה לנוע מרוב שעמום.

ואין צורך להיות נביא כדי לראות מראש, שהקונגרס הבא יהיה בכל אופן יותר מענין ויותר מלבב. כי בשבילו מצאנו סיסמא, צווי מוחלט, שאין לזוז ממנו - ה באנק הקרקעי. ובענינים כאלה הצווי המוחלט הוא הכל, ההצלה הודאית. כי מכל מיני הבאנקים אפשר לחשוב באנק-קרקעי להיותר מובן והיותר מקובל בעם. ה באנק הקולוניאלי שלנו הוא באנק ככל הבאנקים. גם הוא מלוה כסף בין ליהודי ובין לאינו יהודי, בין בארץ ובין בהויץ-לארץ. והרי כך נוהגים כל הבאנקים שבעולם, שבאמת אינם שונים זה מזה אלא בשמותיהם.

זכורני: בימי ילדותי, כשבאתי בפעם הראשונה לעיר גדולה וראיתי שלטים דוגלים על בתי-המלון שבעיר ועליהם כתוב: אכסניא של פאריז, של לונדון, של

בריסל, של רומי ועוד, חשבתי בתמימותי, כי לאכסניא מפאריז סרים רק אורחים מפאריז, לאכסניא של לונדון – רק אכסנאים מלונדון ולאכסניא של רומי – רק קדושים מרומי, והייתי תמה, איך באים לעיר אחת אורחים כל-כך מרובים מפאריז, או מלונדון, עד שכדאי ליסד בשבילם אכסניות מיוחדות? ... אהר כך נדע לי, כי לאכסניא של פאריז באים, צרפתים משניפשיק, ובהוטל לונדון היו מתאכסנים בעלי-הענלות מעירי הקסנה; וב, רומי מעולם לא היו האפיפיור וקדושו, אלא אורחים אחרים, לנמרי אחרים, שהיו באים שמה לעתים ידועות. .. וכל אותם השמות אינם אלא למראית-עין, מפני ש, כל ילד צריך שיהיה לו שם: –

והוא הדין גם בנוגע להבאנים השונים. כולם יש להם מסרה אחת – להשיג כספים על-ידי קבלת השלשות ופקדונות ברבית מועטת ומסירתם ל,ידים נאמנות ברבית גדולה, ולחשוב רבית מלנו, ורבית מלבה, ורבית דרבית, ורבית קצוצה, ורבית פשוטה, ו,קורטאז, ובינתים, אם אפשר, ל,גנוב ימים ולהשוב השבונות שונים ולהתעשר ולעשות היל.

ואף ה,באנק הקולוניאלי שלנו צריך להשיג פקדונות ברבית מועטת ולהלוותם ברבית גדולה, לעשות סכומים גדולים ולהרוויח הרבה. אלא שאינו, עושה סכומים גדולים ואינו מרוויח הרבה – והוא ההבדל שבינו ובין שאר הבאנים. .. לא כן הבאנק הקרקעי הוא צריך להביא באמת נאולה לעמנו ולארצנו וצריך להיות חביב על כל יהודי ביותר, מפני שכל יהודי ימצא בו הפין.

אני, למשל, יהודי בעל-הבית בינוני אני – כלומר, צרכי מרובים, ופרנסתי בדוחק, ורכושי מצומצם – ויש לי, יצר-הרע גדול לקנות אחוזת-נחלה בארץ-ישראל. אין אני הולך בגדולות – לזכות בנהלאות בלא מצרים, אלא מבקש אני אחווה קטנה, כדי, חיונה. לפי רכושי ועסקי יכול אני לעת עתה להשקיע בה רק סכום ידוע ולשלם את המותר מעט מעט. ויצר-הרע הזה, ככל יצר רע הבא לעת-זקנה, תקף עלי וממש אינו נותן לי מנוחה. רואה אני בזה במהון של אחריות לעצמי לעת-זקנתי, נדוניא לבנותי, שכר למוד לבני, בקצור – הזות הכל אחזה בו, והייתי זוכה במקחי תיבך-זמיד בזה היום, אלא שרכושי אינו מספיק, כמו שאמרתי, לתשלומי הנהלה בבת-דאחת וזקוק אני למלוה של אפותיקי. ובכן, כמה שהשקעתי מן המזומנים שלי השקעתי, ועל המותר בא אנכי אל הבאנק הקרקעי ומשיג את המלוה באפותיקי של נחלתי – ואין מאושר ממני בארץ.

כלום יכול איזה באנק שיהיה להיות חביב עלי יותר מזה? וכלום יש מוסד שדוא נצרך לנו יותר ממנו? אבל אנשים טובים באים ומוכיחים, שיסודו של הבאנק הקרקעי אינו אפשרי עתה. הם מלמדים אותי פרק ב,הלכות-באנים ומסבירים לי: ש,האמצעים הכספיים של באנק כזה, נכראים משני יסודות, שבעיקרם הם אחד,

מן ההון היסודי של בעלי-המניות מיסדי הבאנק ומן ההון האובליגאציוני. ההון היסודי, האקציונרי, הוא זה שמצטבר על-ידי מכירת אובליגאציות, כלומר, שמרד מלווה מובטחים על-ידי ההון היסודי האקציוני וכל שאר הכספים המונחים בעסק; והשטרות האלה מביאים רוח קביע ומותנה מראש. ומובן, שנקל למכור אובליגאציות, שמתן שכרן בודאי בצדן, מאקציות, שפירוהן מוטלים בספק, אבל כרי שתהיה אפשרות למכור אובליגאציות צריך להשיג מקוד, את זכות האפוטיקי, כלומר, את הזכות המשפטית של אפוטיקי קרקעות; ואחרי שזכות זו, כמו שאומרים עדיין לא הובררה היטב בסורקיה, אין לדבר עתה על באנק קרקעי. – ופרחה לי אחותי...

אין עוד הבטחון של אחריות לעת זקנתי, אין עוד נדוניא לבנותי ואין עוד שכר-למור לבני, אין כל. חבל!

מעשה בכפרית אחת, שנשאה כד של חלב על שכמה למכרו בעיר, ובדרך-הלוכה השקיעה את עצמה ברעיונותיה על חייה ועתידותיה. הנה תמכור את החלב ותקנה בכסף-סדיונה תרנגולת. התרנגולת תטיל בצים ותדגור עליהן, מן הבצים יצאו אפרוחים והאפרוחים יגדלו ויהיו לתרנגולות, שיטילו בצים אף הן ומהן יצאו עוד הפעם אפרוחים, וחזור חלילה-תרנגולת, בצים, ואפרוחים, אפרוחים, תרנגולות ובצים – והיא תמכור את כל אלו התרנגולות ותקנה לה בית בכפר ותשב בו עם ילדיה והילדים, כדרכם, ישתעשעו ויתהוללו וירימו שאון והיא תקרא להם: הסו, ילדים – וכשהוציאה מלות אלו מפיה נפל הכד מעל שכמה, נשבר ונשפך כל החלב שבו. אין כד ואין חלב – וקץ לאשרה.

בבקשה מכם, חביבי, שלא לשחוק על משבתיה. בילדות שחקתי גם אני: כפרית פתיה, מי הרשה לה לחשוב מחשבות זרות כאלו? – עליה לעסוק בחלבנות, לחלוב את הפרות ולמכור את החלב בעיר וילדי העיר ישתו אותה, והיא – היא תוכיף לעסוק בחלבנות, ובית וילדים משתעשעים יהיו לנשיה-עיר...

עתה אני שוחק כלל. מרגיש אני בצערה. המחשבה על רדי-האמותי שלך, על בית-מנוחה למשפחתך וילדיך היא כל-כך טבעית, כל-כך אנושית, עד שהרשות לכל אחד ואחד לחשוב אותה. וכל אחד ואחד חושב אותה בלי משים...

וחשבתי גם אני, וחושבים הרבה, הרבה מאתנו, אלפים ורכבות. אבל בהעברת הקולמוס ובחשבוני-צדק, לכאורה, אפשר להחריב עולם מלא.

כי החשבון הוא חשבוני-צדק רק בהשקפה ראיונה. באמת אינו חשבוני-צדק כלל. אילו היה כבר ההון היסודי מוכן ומוזמן בידינו וצריכים היינו לנשת אל הוצאת אובליגאציות, הייתי אומר גם אני, שעדיין לא הגיעה השעה. עכשו, שאין לנו עדיין אפילו פרומה אחת, ועד שיאסף ההון היסודי, האקציונרי, עוד ילכו מים רבים מן הירדן

לים המלה – וכי עת לנו עתה לדאוג דאנות האפותיקי? – אדרבה, מכיון שהעבודה ביסוד הבאנק הקרקעי כפולה היא, מכיון שצריך לדאוג לקבוצת ההון היסודי תחלה ולקבוצת ההון האובליגאציוני אחר כך, צריכים ומחויבים אנו להודו בעבודתנו, לנשת אליה מיד ושלא להמתין עד שיתירו לנו את האפותיקאות. והיה אם עד שיאספו הכספים הנצרכים יתירו את הדבר מוטב, ואם לאו – מה הפסדנו? – צריך יהיה להתחזיר לבעלי המניות את מניותיהם, והאמינו לי, חביבי, שהדבר אינו מסוכן כל כך, והוא „אופר רציה רחוקה מהפסד“, אם נדבר בלשון הבאנקירים. ויש תקוה, שלא יהיה צורך להתחזיר את הכסף כלל, כי היהודי, שכבר נתן כסף לצורך לאומי, לא ימהר לדרשו בחזרה ותמיד אפשר יהיה להקדישו למוסד לאומי חשוב. על כל פנים ההתחלה תעשה, ואף דבר זה אל יהיה קל בעינינו בכל הנוגע לעניני כספים.

אתה רואה, חביבי הקורא, שמומחה אני לעניני כספים, וברור הדבר, שלעולם הפינאנסי אבד בי, כלי שלמה! וכל ימי אני מצטער על שאיני דירקטור בהבאנק שלנו. על שאיני חבר להועדה הפועל הגדול שלנו אין אני מצטער כלל. זוהי רק התמנות של כבוד, שגם כבוד אינה נותנת עתה, והשפעה – אף לא כל-שהיא. וגם להיות חבר הועד המצומצם, או אפילו יושב-ראש בוועד הזה, אין הדבר נעים אחרי הרצל. עתה, כשכבר עברו חמש שנים לפטירתו, יודעים אנו ומכירים ביותר מה שהיה לתנועתנו. מדי שנה בשנה דמותו הרוחנית הולכת ונעשית יותר רמה, יותר מזוהרת, ושרפוטיה הולכים ונעשים בולטים ביותר, באופן שאנו רואים אותו עתה עוד ביתר בהירות וזוהר משראינו אותו בחייו. כענק הוא מופיע לפנינו עתה עלידי הפרספקטיבה של הזמן – ולא טוב, לא נעים לשבת על כסא הענק, האדם הבינוני – הויטב אני – צריך להרניש את עצמו בטל ומבוטל כשהוא עולה על כסא זה. כידוע, יש מחלה אחת בשם „סחר המרחב“ והאדם החולה בה ירא את המרחב סביבו ונדרטה לו, שהוא שקוע בתוכו ומתבטל עד כדי אפס. וכך – הויטב אני – צריך להרניש את עצמו כל הועדה הפועל המצומצם ביחד עם היושב-ראש שלו, יהיה מי שיהיה, כשהוא יושב במקומו של הרצל. הנה הוא מרניש מרחב כל-יך גדול וכל-יך פנוי סביבו... לא, חביבי, אין אני מקנא גם בחברי הועד המצומצם עם הויטב ראש ביחד! לא נעים לשבת על כסא הענק!...

מה שאין כן דירקטור הבאנק, להתמנות כזו ראוי כל יהודי ויהודי, וגם אני כאחד מהם. כי איזה יהודי אינו מבין בעניני באנקים ואינו מסוגל למצוא המצאות ולעשות עסקים טובים? ובודאי גם אני הייתי ממציא המצאות ועושה עסקים טובים. אם הייתי קונה בכסף הבאנק, הוצאת עתונים – זוהי עדיין שאלה, שיש לעיין בה בכל אופן עתונים עבריים לא הייתי קונה. כי מדה מגונה יש להם להעורכים והמוציאים העבריים, שהם, במהילה מכבודם, בכינים משונים, כסבורים הם

אולי שבכינות זו מועילה והקהל ירחם – אם כן טועים הם בחשבונם. הבכינות יותר משהיא מועילה היא מזקת. מפחידה היא את הסופרים הצעירים, המתחילים. ומרנזת את הקהל. „צבוס את הלחי והביא בה אדמומית” – זהו כלל גדול בחיים. אין חכם ואין מכובד כמוצלח ואין בזוי כמי שאינו מוצלח. והוא הדין גם בספרות. יפה היא ספרותנו, אבל עניותה מנוולתה ומבזה אותה בעיני הקהל. ההונזראד הגדול, שקבל אנדריוב בעד ספוריו האחרונים, הרימו בעיני „בריותינו” את ערך הספרות הרוסית הרבה יותר משהרימוהו היצירות הרוסיות היותר טובות. והפרסום שעשו להצלחת שלום אש וגודל משכורתו, הועילו להרחבת הורנזן הרבה יותר ממבשרי יצירותיו של מנדלי מוכרספרים. כי אין חכם ואין מכובד על הבריות מן המצליח והמקבל שכר טוב... ואתם עוסקים בבכינות ורנזות, אולי ירחם הקהל, אולי ירחם... אבל מוטב שיאמר הקהל עלינו „השד לא יקח אותנו” משיאמר „רחמנות עלינו”. רוצים אתם להתרומם ולהתעלות בעיני הקהל? – לנו וספרו לו על דבר ברכות והצלחות. ספרו לו, שיש לכם קונים לאלפים וקוראים לרבות, ואז יקנא בכם וחשק יבוא בלכות רבים להיות נמנים בין האלפים והרבות. כעס ובכינות, חביבי, לעולם לא יועילו ומעט נאווה והתפארות לעולם יועילו...

אבל גם עתונים ז'רנוניים לא הייתי קונה, אף-על-פי שמוציאיהם אינם בכינים כלל וכלל. כי בכל דבר צריך לדעת מדה וקצב, והעתונים הז'רנוניים שלנו אינם יודעים שום מדה ושום קצב בהתפארותם ומספרים על הצלחותיהם נזמאות, שה' ירחם. ומפני נזמאותיהם המשוונות משכו עליהם את עיני „הרחוב” באופן שעסק זה ירד עתה, כמו שאומרים, לרחוב הסנדלרים והבורסקים. וכשאמרתי כך לא היתה כוונתי לננות הלילה, את הסנדלריא ואת הבורסקות. לא המלאכה מבזה את בעליה, אלא הריח הרע הנודף ממנה... והלא צריך להודות, שהעתונות הז'רנונית של עכשיו ריה רע נודף ממנה...

אבל גם עתון אנגל-עברי לא הייתי קונה. ראשית, מפני שאין אני מאמין גם בהצלחתו שלו, ושנית – פשוט, מפני שאין עסק זה נכנס בגדר עסקיו של הבאנק שלנו. וידעתי שיאמרו לי: פוליטיקה נצרכת לנו, ועתון בלשון אנגלית הלא הוא בבחינת פוליטיקה, כמו שראינו מן המאניפסט, ששלחה המערכת של Jewish Chronicle לקושטא ופרסמה אותו בכל העתונים העותמאניים בלי שמלאנו את ידה לא אנו ולא הנהגתנו... ומודה אני, שפוליטיקא נצרכת לנו. ועוד עתה, למרות ה„חושמה” הטורקית והטורקים הצעירים, עדיין אני ציוני מדיני. כי לדעתי, בלא פוליטיקא לא נרחיק ללכה מי לנו עם גדול, והכם ונבון, ועשיר ותקיף כהאנגליים בזמננו, שאלפי ספינות להב בים ואלפי כרכים ביבשה, ו„רדינויטיס” ענקיים עם תותחים בני שתיים-עשרה אצבעות ומחצה באלכסון ועם דוניות שפות מתחת למים, ו„רייטיס” מרחים באוויר, וגם ה

י. יטה במספר הגון, והעיקר – „מצלצלים“ מזומנים, שבהם הם יכולים לקנות חיל-גמילות עם מפקדיהם, – וגם הם, שיכולים הם לקנות ולקחת את הכל, „עושים פוליר-טיקה“, ומהניפים במדה מנונה, ומדברים חלקות, שהנפש היפה סולדת בהן, ומשפילים את עצמם עד כדי זחילה ולקיקה, ומדברים שקרים מפורסמים לכל באי-עולם, וכל אלה – מפני ספק ספיקא של פוליטיקה... ואירופה כולה מחייכת ומלנלנת. – והאנגלים אינם משניחים באירופה ועושים את שלהם וממשיכים פוליטיקה זו מפני שיודעים הם היטב, שאירופה כולה אינה טובה מהם ומיד אחרי זחילתם ולקיקתם נכונה גם אירופה כולה לזחול וללוק... ואם האנגליים כך, קל וחומר בן בנו של קל וחומר אנחנו עם עני ודל, שאין לנו לא... ולמה לי לחשוב מה שאין לנו – והפתקא תהא ארוכה כאורך גלותנו, ועל-כן אומר בקצרה: אנחנו, שכל מה שיש להם אין לנו, – אנחנו בודאי זקוקים אנו לפוליטיקה, אולי תצא לנו תועלת ממנה. אבל פוליטיקה היא לא מלאכה אלא חכמה וצריך ללמוד אותה. וגם בזה יכולים האנגלים להיות לנו למופת. כי הם, כשראו, שה„רדינוויטים“ עם התותחים בעלי שתיים-עשרה האצבעות ומחצה באלכסון אינם מועילים ואינם נותנים את ההשפעה הדרושה על מהלך הענינים, נסו ללכת בדרכים חדשות. ומה שלא השיגו ב„רדינוויטים“ השיגו בלנימותיהם.

ואין כל בלא בדבר, גדולה לנימה שמקרבת את הלבבות ומארכת את הלשון ומסמאת העינים, ו„כוס שמפניה“ ובקבוק פורטר חזק מערפלים גם את המה. ובטוח אני, שמה שלא היו מדברים האנגלים בשיחה פשוטה, אפילו בשיחה דיפלומטית הרגילה בהנפה, מפני שהיו מתביישים להוציא דברירחנופה מנונים כאלה מפתחי פיהם, דברו בשעת לנימה, ולא התאדמו מבושה, ולא צחקו איש בתיי חברו... כי גדול כזה שא לנימה.

וכלום אין מן הראוי שגלגול פרק בהלכות פוליטיקה ממומהים כאלה?
ודבר בערו.

הנה מזדמנים עכשיו אחרים ממנהיגנו לקושטא להתייעץ על איזו ענינים וביניהם גם על העתונות הפוליטית. ועוד הפעם החטא הקדמוני, החטא הגרוע שבכל החטאים – „יצר הרע שלא לפי הכחות“, עתונות פוליטית בודאי דבר טוב וחשוב היא, ובתוך מכונה של כמה וכמה גלגלים גם היא גלגל חשוב; אבל עתונות בלבד, בלא כל שאר המכשירים, גלגל בודד בלא גלגלים אחרים – מה הוא ואיזו חשיבות יש לו? והלא לא עתונות יש בכחן לברוא, אלא רק עתון אחד בין עשרות ואולי מאות אורגנים אחרים; וכי בו תשועתנו? – והלא גם עתון אחד יעלה בדמים טרובים, שאינם לפי כיסנו. מעט הפרוטות, שאספנו לתכלית זו, יספיק רק להתחלה, ומה יהיה אחר-כך? – ואם אפשר רק להתחיל ולא להמשיך, אין הדבר כדאי אפילו להתחיל.

ועל-כן אני אומר: הניחו לה להעתונות הפוליטית: מוטב שתעסקו בפוליטיקה של סעודות, בפוליטיקה של לנימה.

ובקושטא יש עתה, כפי הנשמע, כר נרחב לפוליטיקה כזו. אומרים, שהתאבון נתפתח שם בלי עיך-הרע, ובודאי ימצאו שם בעלנים או, בלענים על סעודה כזו בין כל המפלגות, גם בין הצעירים גם בין הזקנים, בין הנלהבים ובין המתונים, וכלם יאכלו וישתו ויטיבו את לבם, וידברו ויהללו וישבחו ויפארו וירוממו אותנו, שאנו עם חכם ונבון, ועשיר וחרוץ ונצרך לטורקיה, וכולם, יעבדו את דעת הקהל על צד היותר טוב, וכל זה יעלה בזול, וכל זה יהיה לפי כחננו. כי מי כמונו יודע לערוך סעודות של מצוה ומשתאות לכבוד קונגרסים ואספות וחנינובל ולכבוד סופרים ולכבוד עסקנים ועוד ועוד עד סוף כל הלכבודים? *

וזהי הצעת, ומאשר הייתי, אילו נתקבלה וידעת, שעשיתי דבר טוב. אבל ירא אני ש"שחירוה" מפני שבאמת אין אנו פוליטיקנים אמתיים. יודעים ויכולים אנו רק לעשות פוליטיקה פנימית, מפלגותית, בין הועד הפועל הגדול והקטן, ביניהם ובין אוסישקין, בין אוסישקין ובין פשלינוב וכדומה. וכיון שמגיע הדבר לפוליטיקה אחרת לפוליטיקה חיצונית, אין אנחנו יודעים לעשותה כלל. ואם יקרה פעם ביוכל ענין אשר כזה אין אנו יודעים להשתמש בו כראוי. ומעשה ביהודי מדינתנו, יהודי רוסיה-ישראל להם מקרה להתיצב לפני גדול ולעשות מעט פוליטיקה בשעה שחשבו אותנו לבח איתן, שיש בידו להשבית ולהקים את המנהג, ורצו לבוא עמנו בדברים – וגם אז החמצנו את השעה, עד שנעלה הסוד, שאין בנו כח איתן כלל ואין לשים אלינו לב... וירא אני, שנחמיץ את השעה גם עתה בקושטא. עד שאנחנו נעסוק בפוליטיקה פנימית, בין נברא לנברא, יבואו אחרים ויעשו פוליטיקה אחרת, לגמרי אחרת... כי האורקים הצעירים – השם הטוב יסלה לי את מחשבתי הרעה הזאת ואת הלול-הקודש מצדי – הם חשודים בעיני השודים מאד. הם פקחים ביותר, ערומים ביותר, ובמשך הזמן הקצר של תקיפותם כבר הספיקו ללמוד אל דרך כל, רשות לקרב את האדם רק בשעת הנאתה ולהשליכו כקליפת הפוחיזהב שנשחט בשעה שאין לצפות לסובת-הגאה ממנו. לעת-העתה עדיין במעונם הם עומדים לחשוב אותנו לבח פינאנסי איתן והם מקרבים אותנו. אבל הסוד הלא יגלה לפקחים שכמותם עד מהרה ואז... ואז כבר יעבור המועד הנכון. ואף-על-פי שאיני מאמין בכשרונותיהם הדיפלומאטיים של מנהיגיו ואיני מקה לתוצאות חשובות מבקורם, אני מבכר את הפוליטיקה החיצונית על פני הפנימית. ועכשיו, כשנודמנו מנהלי הפוליטיקה הפנימית לפונדק אחד, אם רואים הם, שיצרם הפוליטיקני מתגבר עליהם, ילבישו שחורים ויתעטפו שחורים ויעשו בקורים וסיוורים, ויעסקו בסעודות ויעשו כל מה שלבם חפץ רק שלא יעסקו – בפוליטיקה פנימית. אם לא יועילו – לכל הפחות לא יזיקו...

עליונותו והאחריות על וונצואלה

XXXI

אף-על-פי שעומדים אנו כבר באלול, תקופת תמוז עדיין היא בכל גבורתה שש-עשרה שעות רצופות שווה החמה ברקיע הזך ושופכת את ממשלתה על התבל כולה. בכל הישעות הללו, שעה אחר-שעה, יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, היא לוחטת בלא רחמנות, מהבהבת, שורפת. ומכיון שהוציא הקדוש-ברוך-הוא חמה מנרתיקה, שוב, כנראה, אין לו כל חשק להכניסה. יושב בשמים ישחק, מתענג לראות את בריותיו, וביחוד את מבחר יצוריו – את האדם, נמס ונמוג מרוב חמימות. הוי, הקדוש-ברוך-הוא השפיע עלינו רוב טובה, שקשה לנו לקבלה, שאין אנו יכולים לקבלה.

ותמיד הם כך, האלהים האדירים: או שהם מסתתרים בחביון עוזם, מתעטפים בכמה וכמה עטיפות, מתכסים בשבעים ושבעה ענני כבוד ואין כל בריה זוכה לראותם ולהסתכל בסניהם, מפקירין את העולם, סכים להם בָּעֵץ לְנֶצַח וְהָאֱרֶץ עוֹזְבִים בְּיַד אִנְשֵׁי רִצָּת.

או – מה שאולי עוד רע מזה – פתאום ינוח עליהם הרוח להיטיב עם בנר תמותה פשוטים, לחונן אותם, לזכותם, לרדת אליהם בשפלותם ולהתגלות לפניהם בשכינתם בכל הדרם ויפעתם, בכל כבודם וגדולתם, בכל כחם וגבורתם, והם מתחילים להשפיע רוב טובה עד כדי יאוש, עד כדי להתלות ... העבדים הנאמנים אפשר שכבר בחלה נפשם ב"התגלות" זו. אפשר שכבר היו רוצים לנוח מעט; עיפים הם וינעים מרוב טובה, מרוב חסד, מרוב הסתכלות בפני השכינה... אבל המאורות הגדולים הם, בתקופת-התגלות, רוצים הם דוקא להתראות, להאיר, לחמם – ולך המון חוגג, צעק, מלך עליון עד שיחר נרונו, עד שיתמו כחותך, קבל השפעה,, הויע, התחמם, התמוגג והמס ...

ואנכי אין לי חלילה תרעומות על הקדוש-ברוך-הוא, שברא לנו את, המאורות הגדולים. בכל חבתי ללבנה – לבריה קטנה וחורת זו, שכל-כך אהבתי אותה בימי עלומי וחשבתיה לכל-כך יפה ופיוטית – מבכר אני בכל-זאת את ממשלת-היום על-פני ממשלת-הלילה. הלבנה נוסה – נירסא דבחורותא, חביבי, חוקה היא, חוקה ...-הלבנה

נוסה, אף-על-פי שנתנונה במשך הימים ואינה עוד מה שהייתה, עדיין היא מוצאת איזה חן בעיני, אפילו לעת עתה. ואולם את הפמליא שלה, את ה"כוכבים" הסובבים אותה, – שרי לי מאריו! – איני סובל אותם, כי להם אין שום תפקיד מיוחד בעולם: הם מאירים ואינם מאירים, מזהירים ואינם מזהירים ואך רומזים הם. ה' יודע מה הם רומזים, מה הם יכולים לרמוז... אין אני אוהב אותם, את ה"כוכבים" האלה. מה שאין כן השמש. אך שידה, אם טוב ואם רע, הכל עלידה גלוי, הכל ברור ונראה לעינים. וטובה היא עישרת מונים מממשלת הלילה עם שירתה ואפלתה – ביהר. ויחד עם ביאליק אני קורא:

הוי, נמקי בחשך ורקביהאמש –

התפללו לשמש, לשמש!

ואם תהו בקשקשם איר שמש לעין

זאז ובראורו מאין!

הצבורה מסלע, מצורים נקרהו.

כפנות לכבדכם משכורו!

ובעד האור הזה האחרון, שלפעמים אני בוראים אותו מאין ומושכים אותו מפנות לבבנו, בעד מעט האור הזה, שעדיין הותר ה' לנו לפלטה אפילו בימים הנוראים האלה, בעד הכשרון לברוא אור מאין, בעד החכין, למשוך אותו מפנות לבבנו אפילו אם הוא עולה לנו בדסהתמצית שלנו, – בעד כל אלה אסירתודה אני ביהוד לעם ישראל, האופטימיסט מבבנו. ומעט האור הזה, שכליכך אנו טורחים ועמלים בו, יקר לי לפעמים מכל זוהרהשמש והדרו, שאין אדם טורה ועמל בו. ואם יועמו השמים ותהטך השמש, ישוב עם ישראל ויברא את האור הזה מאין, וינשיכו מפנות לבבו, ויביאהו מנחה לבני-אדם כולם.

לא, הביבי, אין אנכי מתרעם, חלילה, על בורא העולם, שנתן לנו את השמש ואת האור, את הקיץ ואת החמה, אלא שהכל יפה בעתו, וטוב היה אילו היה מסכים להכניסה עתה לנרתיקה, ולא ידא אלא לזמן מועט. הוקן נתה אמר: „Nichts ist so schwer zu ertragen, als eine Reihe von schönen Tagen... והימים הטובים, הימים, נמשכים עתה ביותר עד כי היו לטורה. וכדאי היה להסתיר מעט את החמה בנרתיקה.

כי נרתיק, כמו שאהיה לי אני, הוא בכלל דבר נחוץ במשק העולם. הוא טוב ומועיל לכל דבר וענין, ומעת לעת כדאי להשתמש בו, וכל מה שאיזה "חפץ" יקר ביותר – ביותר הוא זקוק לנרתיק. ואפילו אנשים ואומות ותנועות פעמים שהם מתכנסים ומתכווצים לתוך נרתיקם וטוב להם, ויפה להם, והנאה להם. וזוכרים אתם בודאי את האדם בנרתיק של אנטון טשיכוב. מורה

ומודה אנכי לדבריו. כל העומד בראשה של איזו תנועה צריך שיהיה לו איזה נרתיק, יטבו יסתר ויחכנם לפרקים. להביע ברור מה שהוא רוצה אינו צריך ואינו כדאי... ובהאדם הפרטי כן גם אומות שלמות משתמשות בנרתיק, ואפילו הגדולות והשובות שבהן, שהיו יכולות, לכאורה, להתגלות בכל מערומיהן, אף הן מקיימות את הכתוב הזה, האנגלים, למשל, מי לנו גדול מהם? מי לנו נאה ותקף מהם? כמדומה לי: מפני-מה אינם יכולים להתגלות כמו שהם, מבלי להחניף ולדבר שקרים? מה נקל להם מלגלות את מהשביחיהם על עמים וארצות וסדריהם ומנהגיהם? ואף-על-פי-כן גם הם, ודוקא הם, הנם, "עם של נרתיק" אולי הרבה יותר מעמים אחרים קטנים ודלים מהם. מסתמא כך צריך להיות, כך טוב שיהיה ואולי גם כך יפה שיהיה: על זה היילום מתקיים ועל זה העולם מתקיים...

הפילוסופיה של המורה המשיכוני פילוסופיה של חיים היא. והיא נתקבלה ברצון על-ידי כל העמים וגדוליהם.

וכשם שקשה למצוא עתה, "אדם בלא נרתיק", כך – ואולי עוד יותר – קשה למצוא, עם בלא נרתיק. רק אומה אחת יש, אומה קטנה ודלה, אומתנו הישראלית, שאינה גורסת שיטה זו, שאינה מתכנסת בנרתיקה לעולם ותמיד היא מופיעה על הבמה ערומה כמו שהיא: אינה מתחשבת עם המציאות, אינה מתחשבת עם התוצאות, אינה מתחשבת עם המצב, אלא עושה הכל בגלוי, ביד רמה, "למען ידעו".

ואולם, "למען ידעו" זה אינו אלא מאותו המין של, "למען ידעו", שאיים בו חייקל המלמד. מספרים עליו על חייקל המלמד, שפעם אחת פגש בנדר קוזקים, שנכנס לעיר בשעה שהוא, חייקל, נשא על שכמו דלי מלא מים. נמל ושפך את הדלי, כדי שלא לפגוש אותם ב"מלא". וכאשר הוכיחה אותו אשתו על שהוא, בא בריב עם נדר שלם של קוזקים, השיב בנדלות: "ידעו-נא עם מי יש להם עסק?" ואם את האמת נאמר, הלא כל התנודות נבטאה כמעט רק בשפיכת-הדלי נדר של קוזקים. אבל עושים אנו את המעשה, הגדולי הזה בקול-קולות ובהרעשת עולמות וב"עסק גדול". אחרים עשו אולי עשר פעמים יותר ממה שעשינו, אלא שבשעה הנכונה ידעו להכנס לתוך נרתיקם. לא כן אנחנו. אנחנו שפכנו את הדלי בנהימה, בתוסים ובפעמונים, בקולי קולות, למען ידעו הקוזקים, עם מי יש להם עסק. –

וידעתי, שתאמרו לי: "Es ist eine alte Geschichte...", כבר שמענו כזאת. אמת הדבר, ספור ישן נושן; אבל – בינינו לבין עצמנו – תמיד חדש, חדש מחודש. וכשאני רואה עכשיו, בתקופת-הקיץ, איזו "חכמה" היתה עושה החמה אילו היתה נכנסת מעט לתוך נרתיקה, מזכרתי, שגם לנו היה נחשב הדבר לחכמה גדולה אילו היינו נכנסים מעט לתוך נרתיקנו.

אבל מסופקני, אין אנו יכולים להתכנס ולהסתתר, אין אנו יכולים. כמדומה לי, שזוהי אחת מתכונותיו של אפינו הלאומי בכל הארצות ובכל המדינות. מתבונן אנכי לכל הנעשה מעבר לים השחור בקושטא, וכמדומה לי, שגם שם אחינו בולשים ביותר, נראים ביותר, מורגשים ביותר. וכשאני רואה זאת עולים על לבי דבריו של "האדם בנרתיק": לכאורה אין בזה כלום: ומה בכך אם לקחו איזה יהודים חלק בירידתו של עבד-אל-חמיד? – אבל ירא אנכי, שמא, חסידשלו, יקרה איזה דבר. וחרד אני גם לגורלם של אחינו בפרס. הכל תלוי במזל ואפילו מהפכה, כמו שאחזה לי אנכי, גדולה ונכבדה המהפכה הפרסית מן המהפכה הצורקית, על גדות הבוספור ראינו רק את ה"ספירות" שהתנגחו זו עם זו, את שריד-הצבא הגדולים והקטנים ואת שריד-החצר וסיעותיהם וחבורותיהם וכנופיותיהם. את ה"עם" כמעט לא

ראינו כלל; בעוד שהמהפכה הפרסית היא כמעט כולה עממית. ואף-על-פי-כן לא זכו הפרסיים-הצעירים לפרסום כהטורקים-הצעירים ואת חלקם של אחינו במהפכה זו אין אנו יודעים כלל. אבל, היא חלקם במהפכה איזה שיהיה – דבר זה אני יודע ברור, שבימיה-הפרעות סבלו הם יותר מכל, ובשעת-הידועה ידעו הם פחות מכל. כי בתוך כל מהפכה אנו בבהינת סרתו הידועה של אותו המלמד, שאם למנסה היה היא פרה ואם למרעה ולחלב אינה פרה כלל... ועוד דבר אחד אני יודע למפרע: אם נטלו אחינו בפרס חלק גדול או קטן במהפכה... על כל פנים רעשו ושאונו בודאי יותר מכל. כי כך הוא אפיו של עמנו: אין אנו יכולים להתכנס ולפעול-בהשאי. ואפילו ה,פרובוקאטורים שלנו, במחילה מ,כבוד פרובוקאטורתם, שלכאורה מלאכתם אינה אלא השאית שבחשאים, אוהבים להתבלם ולהתראות ובאמת אינם בריות כל-כך גדולות כמו שחושבים. ובפרסום של עשירי כן גם פרסום של פרובוקאטורינו הוא, נסוח מעט. כל באר-עולם יודעים את רותשילד, כי עשיר הוא, כל נוי קטן מספר את רוב עשרו. אפשר היה לחשוב שהוא ואין יטני לו. ולכך, כשנבוא השבון, נראה-בזיונת ממש: שהוא עומד בעשרו סך-הכל במדרגה ההמיישית: איזה פאן-דאל, הולאנדי, שאין העולם יודע את מציאותו ושכא לאמריקה במקלו ובתרמילו, יסתירנו תחת אבנטו, ואיזה מקימקק אירלאנדי, שכא בצקלונו על כתפו לנידיווק, יקנה את כל הרושילדים יחדו. ואף-על-פי-כן הכל סחים בעשרו של רותשילד ולא של ההולאנדי והאירלאנדי. וכן הדבר, להבדיל, גם בנוגע להפרד-בוקאטורים. כל באר-עולם יודעים את הפרובוקאטורים היהודים ובכל הפעמונים מצלצלים עליהם. אוב והארטינג הם עכשיו היהודים היותר מפורסמים שב-עולם. שונאים שוהקים על משבתינו ואוהבים מצטערים, ויהודים, וביחוד יהודים צעירים, מתביישים: אנה נולך את חרפתנו? ואולם כשאני לעצמי, חושב אני, שגם ענין זה, נסוח הוא ופס-סומם של ה,גבורים המנונים האלה הוא לא לפי רוב מעשיהם, כי לפי האמת הלא היו הפרובוקאטורים היהודים רק כל-ישרת בידי גדולים טובים מהם. מאחיהם עומדים, כמובן, מיוחסים משל אומות העולם ועושים היל, ועושים עושה, ועושים כבוד על השבונם של הפרובוקאטורים היהודים והם, ה,יהודונים האלה עצמם, יש להם, מכות וסוף כל סוף הם נתפסים בכף.

וסוף סוף סבלו אוב והארטינג על יהדותם אולי הרבה יותר מהרבה יהודים כשרים. סבלו כפלים. הם סבלו מבחינן: מפני שהם יהודים דרשו מהם הרבה יותר משרדשו מאחרים ושלמו להם פחות ממה שיטלמו לאחרים. והינן מזה סבלו מבפנים: מסאת תכונתם היהודית... הגיעו בעצמכם: בכמה עמל ויגיעה עולה ליהודי להיות פרובוקאטור חשוב ואינו הכמות, ואינו המצאות צריך היה להמציא ואינו נבזרות ונפלאות צריך היה להראות, כדי לתפוס את מקומו: נוי פרובוקאטור אינו צריך

להיות בעל-כשרון גדול ביותר: דילטוריא פשוטה על אחד מחבריו, מסירה הנילה על אחד מאותביו הנאמנים – וכבר עלה לנדולה, וזכה לשם, והשיג אותות-כבוד, וקבל משרה הגונה, והוא עומד במדרגה גבוהה, והריו מיוחס; אבל עם יהודי אומלל מדקדקים, עמו מחמירים. מבקשים ממנו גדולות ונפלאות; המצא לה להבולשת דוקא איזה שמשון הגבור, שאין לתפסו בכף העלה לה בחכה איזה לויטן, הפל ברשתה את הארי שבחבורה; ואם לאו – הרי אתה יהודי מצורע, יהודי גבל, ולא יותר. ובשביל כך מוכרחים היו האומללים האלה ליבש את מוחותיהם ולהמציא שיטה שלמה של מסירות והריגות והתנקשות ולשחק את השחקן הכפול והמסוכן הזה. ואחרי כל אלה מה עלה להם בעמלם? מי לנו גדול מאוב. ש.מלאכה אחת משלו כבר היה בה די למיוחס מאומות-העולם להבטיחו באחריות לכל ימרחיו, אותו ואת בניו ואת בני בניו; והיכן הם – שואל אני אתכם – אותות-הכבוד של אוב? היכן הן ה„אפולישות“ שלו? – שערו בנפשכם את אוב זה בתור אחד משלהם – על איזו מדרגה היה עומד עכשיו. אבל מכיון שלא נודרו בהמרתו – לא זכה לכלוב. את היהודי פוטרם תמיד ב„שהי“ ו„פהי“. לאוב השליכו כלכלב איזו פירורים כי מה הן איזו עשרות אלפים רובל בענינים כאלה, אם לא פירורים. כאומר: יהיו לך, יהודי גבוה, חלף „פרובוקאטוריתך“! לך והחנק בכסף זה ויחנקו בו גם כל בני משפחתך היהודים... לאותות-כבוד ולהתקבלות בחברה הגבוהה לא זכה אוב היהודי הבלתי-מומך... הארטינג, שנודר בהמרתו ואחרי שצעד את צעדיו הראשונים מהר להיות על עצמו את „המים המהירים והמטהרים“, היה מיוחס יותר גדול מאוב רבו. ומלבד שבא יותר על שכרו, עוד השיג תארי-כבוד שונים. אבל גם הוא סבל על-ידי „יהדותו“. בכמה יגיעות יגע האומלל הזה להשיג את „היועץ המדיני“, כמה השתדלות השתדל, כמה טרחות טרח – לשוא, לא השיגו. וחבריו משלהם בודאי מתענים זה כבר על הכנוי „אכסצילנץ“, כבר השיגו את „היועץ המדיני“ ואולי עוד יותר... כמו שתראו, ל„אומללים“ כאלה היהדות היא בודאי אסון. אסון מצד היחס החיצוני אל הנולדים בה ועוד יותר מפאת מהותה ותכונתה: היהודי צף תמיד מלמעלה כשמן על פני המים – צף מלמעלה ונתפס ביד.

כי הלא תמימות היא, ואולי יותר מתמימות, לחשוב, שכל הפרובוקאציה מתקיימת רק ביהודים... בודאי יש, לצערנו, גם יהודים, ב„חברה יפה“ זו, אלא שבטוח אנכי, כי מספרם אינו גדול ממספר ה„אחוזים“ המקובלים בבת-הספר שבתחום-המושב, כלומר: מחמשה עד עשרה למאה. בין מאות הפרובוקאטורים המצאו גם מספר ידוע משלנו, אבל תשעים ממאה הם פרובוקאטורים משלהם, משל אומות-העולם. אלא שאלה האחרונים אינם מתבלטים, אינם נראים לעין, ראשית, מפני, שכמו שאמרתי אין דורשים מהם המצאות יתרות וצעדים מסוכנים ביותר, כמו

שדורשים מן היהודי. ושנית, הגויים יודעים להסתיר את סודם ואנחנו אין לנו יודעים להסתיר כלום: היהודי תמיד צף הוא מלמעלה כשמן על פני המים. וסוף פרובוקאטור יהודי – להגלות.

כי על-צד האמת אין לנו על-פי תכונתנו מסוגלים כלל למלאכה זו של פרובוקאטוריה. הפרובוקאטור צריך להיות, כמו שטבע הענין מחייב, קודם-כל ולפני-כל בעל סוד משונה, ממש בבחינת „לכא לפומיה לא נלי“; והיהודי מטבעו אינו מסוגל לכך. איזה דם מיוחד נוזל בעורקנו, שמושך אותנו החוצה, איזו תאוה מיוחדת, איזה כשרון מיוחד להתראות יש בנו. עוד קודם שחשב היהודי איזו מחשבה לפרטיה – והוא כבר מפרסם אותה ברבים. ובתכונה כזו, הלא תודו, אין להיות פרובוקאטור. ואם מצלצלים בכל הפעמונים על הפרובוקאטורים היהודים, ואם, לצערנו, יצא לנו שם בכל הארץ. שמסוגלים לנו ל„מלאכה“ זו, אין זה לא לפי מעשינו ולא לפי כשרונותינו. ומוחלים לנו על ה„כבוד“ הזה, שבאמת שייך הוא כולו להם. לאומות-העולם, שכבר השתלמו בו מדורי-דורות... הורדוס, הנדול, שלנו למד „ענין“ זה נס-כן מהם – ממלכיהם נסיכיהם, שריהם, דוכסיהם וחצרותיהם... לא אנחנו עשינו „היסטוריה“ זו, אלא הם, לא אנחנו זבלנו את השדות האלה, אלא הם... יקחו להם את אשר להם, מה שמניע להם בצדק על-פי משפט הירושה... אצלנו „מלאכה“ זו חרשה היא, ואני מקוה, שלא תתקיים בתוכנו לאורך-ימים. כי, כמו שאמרתי, על פי תכונתנו אין לנו מסוגלים לה, אין זה מטבענו... ואם אף-על-פירכן מוצאים לנו איזו יהודים בספירה זו, הם יוצאים מן הכלל, ש„מאנשים את שבעים“. כשם ש„הנולד היהודי“ הולך ועושה אכספרופריאציות ומרניש הוא בעצמו נועל-נפש למעשיו, כך הוא גם הפרובוקאטור היהודי. אנשים כאלה הם יוצאים מן הכלל, ואין להביא ראיה מהם, ישרי „אין משפחה בלא בעל-מוס“.

על-פי טבעו ותכונתו אין יהודי נולד, מפני שאינו סובל שפיכות-דמים, ואין יהודי פרובוקאטור, מפני שאינו בעל-סוד. מוכרח הוא לפעמים לשמור את סודו מרניש הוא איזו מועקה בנפשו והוא הולך ומכריז בראש כל הוצות: להוי ידוע לכם, רבותי, שיש לי סוד, סוד גדול וכמוס' שאיני יכול, שאיני רשאי לגלות לכם... להוי ידוע לכם דבר זה – והוא מדבר כל-יכך הרבה על-דבר „סודו“, שאינו רשאי לגלותו, – עד שמעצמו הוא מתגלה...

ותכונה זו מיוחדת היא לנו והיא מתגלית בחיינו הפרטיים ועוד יותר – בחיינו הצבוריים. מה שיהודי חושב – מיד הוא מגלה לאומות העולם סביבו. שמא תאמרו: משום דילטוריא? – חלילה! פשוט, מפני הפטפטנות, מפני שהיהודי אינו יכול להסתיר את סודו. מרניש הוא איזו מועקה בנפשו. כמשא כבד רובין סודו על לבו – ידבר וירוח לו. והולך הוא ומדבר, ומפרסם, ומצלצל בפעמונים.

היתה איזו הרוחה בטורקיה ובני־ישראל התחילו לקוות לטוב. העם, אסיר-
התקווה הלא מקוה הוא תמיד. קוה לשולטן הקודם ומקוה עתה להדוש. אבשר

שעתה היה מקום לתקוה ביותר. לא זו כוונתי בזה. העיקר הוא, שתקוותינו נתבטאו בליכך בקול-קולות עד שעוררו רעש וקטרונו. נניח, שאין בכך כלום. לא ספי אחדים ממנהל-הפוליטיקה שבקושטא היום אנו חיים ולא מפני איזו קטרונים מאיזה צד שיבואו נשוב מרעיונונו. תקוותינו הן יותר בריאות, יותר חזקות ויותר קיימות מכל זרמי הפוליטיקה... אבל הדבר הלא ראוי לתשומת לב והוא מסמן את עמנו. כל מה שאנחנו הושבים וחולמים, הושבים אנחנו בקול רם וחולמים אנו בהקיץ, והכל יודעים, מה אנו חולמים ומתי אנו חולמים – ואיך אנו חולמים...

הלוך הלכו הארציים לבקש להם ארץ, ולא לננאי, חלילה, אני מכין בדברי אלה, "שמה מלתא הוא", חביבי, שמה נרים, שמה מחייב, אפשר שלא היו מבקשים כלל, אבל מכיון שהם נקראים ארציים הלא מחויבים הם לבקש להם ארץ. בדקו בכל ארבע פנות-העולם – ולא מצאו. בדקו בסביבות ארץ-ישראל – ומצאו את מיסופוטאמיה, כלומר את ארס-נהרים העתיקה, הידועה לנו מכתב-הקודש.

וגם בזה אין לי תרעומות עליהם. אדרבא, ארץ זו היא במקצת גם חביבה עלי מפני הזכרונות ההיסטוריים הקשורים בה. אף-על-פי שהאנשים ההיסטוריים, שהופיעו ראשונה ב"טריטוריה" זו, תרח ולבן, אינם סימפתיים ביותר. על-אודות תרח כמעט שאין אנו יודעים כלום, אבל ממהלך הכתובים נראה, שלא היה אדם חשוב ביותר. על-אודותיו יוספר, שביתו היה מלא אלילים שונים והוא היה עובד את כולם ביהד; ואדם שהוא מסוגל לעבוד כמה וכמה עבודות-זרות בפעם אחת אינו מן הסימפתיים ביותר. אבל בכל "תרחותו" – הלא היה אבי אברהם ו"ברא מזכה אבא". מי שיש לו בן כאברהם, אפילו אם הוא בעצמו "תרח", מוחלים לו הרבה. בודאי סבל תרח לא מעט מבנו זה ובודאי היתה לו ענמת-נפש הרבה מהנהגתו המזוהה של אברהם. אני משער את הרעש, שהיה באור-כשדים כשנודע בעיר ה"סקאנדראלי" המפורסם, כי "אברהם-לע", הבן-היחיד של-תרח, שבר את האלילים. הכל רמזו עליו באצבעותיהם: בנו של תרח יצא לתרבות רעה; בנו של תרח כופר בעיקר; בנו של תרח מהרס, מחבל... יתלה, יירה, יסקל!... ותהום כל העיר: בנו של תרח, בנו של תרח: ... ותרח האומלל נשא את כאבו בלב. כי מה יעשה אבי זקן, עובד-אלילים נאמן, בעל-הבית הנון, בבנו שיצא לתרבות רעה ונתפקר? – וזה יודע? – אולי זוהי אחת מן הסבות, שלעת זקנתו הוכרח תרח לעזוב את עיר מולדתו עם אליליה, שכל-כך היו קרובים לו וחביבים עליו, ולנוע אל ארץ אחרת – ובשכיל זה בלבד כדאי הוא שנשלח לו את "תרחותו". ולבן – כבר אמרתי במקום אחר – ישנם הרפוטאציה שלו בתור רמאי, נפוחה היא. באמת היה בעל-בית הנון וחשוב בעירו, וכשעשה משתה לחתונת בתו הזמין את כל אנשי-העיר והם באו לכבדו, ומה שרמה את יעקב – בחור-הישיבה, ששמש בבית-מדרשו של שם ועבר – ונתן לו

את בתו הבכירה ורכתה העינים תחת הצעירה היפיעה, – אינו מוכיח עדיין כלום. כי מי לא היה עושה כך? – חיך, שאפילו הרב דמתא לא היה טוב ממנו. ואחר כך, אחרי החתונה, רצה לבן לרמות מעט את יעקב בנדוניא: הבטיח לו לפני החתונה הרריזהב, מוונות על שולחנו ועקודים, נקודים וברודים, וכסבור היה, שהבחור ה"תם" ירשה להונות את עצמו; ואולם הבחור ה"תם", ככל בחורי הישיבה שנכנסים למסחר, נמצא מוכשר לאותו דבר: "ראשונה נמרא" הבין מיד את העסק ולא נתפס בערמוניותו של חותנו. אפשר שבלבו פנימה היה לבן שבעדנחת מחתנו זה, שיצא ממנו איש באנשים – מה שלא פלל: ב"ה הצליח ב"הבחור העני" שלו, ב"ה בנותיו אינן מתחרטות ויש להן כמה להתפרנס; ואפשר שגם השתבח בעית, לפני מכירתו, ב"המציאה", שהקרה ה' לפניו. אבל בניו הגדולים צרה עינם בניסם, שבא בלא פרוטה לביתם ומשלחם עשה את כל החיל הזה ועתה הוא מתיחסן, מתפאר, מתגאה, והלכך הסיתו את לבן לשוב ולקחת ממנו את רכושו; ולכן נסה לרמות את יעקב, וכשלא עלה הדבר בידו נסדכן לא "יצא מכליו": נראה, שכל הענין הזה היה רק "לפנים", למראית-עין, כדי לצאת ידי חובתו נגד בניו הגדולים... ואם אולי היתה איוו עולה מצדו של לבן, נסדכן יש לסלוח לו, שהרי הוא היה אביה של רחל, הביבת ההיסטוריה שלנו...

כללו של דבר: אין לי תרעומות על ארסנריים, ובכל אופן חושב אני, שהפעם יתקיים הדבר בלא "רמאותו של לבן"... חושד אני את המתעסקים בדבר בפשטות משונה, בתמימות נפרזה, תמימות שמגיעה לידי ילדות... אבל ברמאות ובערמונית אין אני חושד אותם כלל.

ובפשטות ובתמימות אראפשר שלא "לחשוד" אותם. קורא אני דין-חשבון מאסיפותיהם ומתפלא ומשתומם אני על הילדות, שיש באנשים הטובים האלה, הם מדברים על מיליונים, עשרות מיליונים, מאות מיליונים כאילו היה מדברים על איזה דבר קטן ופחות שאינו כדאי לעמוד עליו הרבה. הם מפורים מיליונים לכל צד בפזרנות משונה: צריך לחדש את ההשקאה (אירגנאציה) העתיקה של אשור ובבל והדבר יעלה בשמונים מיליון – ומה בכך? יעקב שיף וחבריו יתנו! – והא צריך עוד בכמה עשרות מיליונים – גם אלה ימצאו ב"ה. יש להם רשימה שלמה של גבירים אדירים – ומיליונים אחדים בינם ובין יעקב שיף, למשל, או מילרדור אחר מה הם? ממש, כלא נחשבו.

והידיעה ע"ד הצורך במיליונים והאפשרות להשיגם כל-כך בנקל נתפשטה בעתונים הורגוניים – ונרמה לי ארנעימות, כי ה"פלונית" שלי, שתחיה, שזה כמה המירה את ה"צאינה וראינה" הישן בספורים שבעתונים הורגוניים, מכין שנתפרסם בשורה זו על-דבר המיליונים, אורו עיניה והתחילה ממש לחבוע בפה-פרוה (אדרת)

שער) לימות החורף. ובל התנצלותי, שהתנצלותי בימים הרעים, בפרנסה המרה, בצוקה העתים, לא הועילו מלום. עד עתה, כל עוד שהיתה רואה אותי בחברת הציוניים הקבצנים שלי, שכל היום הם מדברים על שקלים, על פרוטות, ושמים כעל-הון כשעולה בידם להשיג נדבה של רובלים אחדים ואין קץ לאשרם כשעולה בידם להשיג, מאה שלמה' להקרן הלאומית, – היתה מבינה את ערך הכסף והיתה מסתפקת בפרוה הישנה, שנתנו לה אבותיה נדוניה לימ-כלולותיה. פרוה זו, אמנם, כבר נתנונה מרוב שנים ובמקומות אחדים כבר נקרחו ונשרו שערותיה. אבל אין בכך כלום, עוד אפשר להשתמש בה בקושי; וה, פלוזת שלי הבינה, שאין להוציא עכשיו עשרות רוב לים לפרוה חדשה, כי סטם זה גדול הוא וצריך להסתפק לעת-עתה בפרוה הישנה. ואולם עכשיו, אחרי הבשורות החדשות, שנתה את דעתה לגמרי. אומללה, העושר הרב בלבב את מחה. היא פאחת: מכיון שיש כסף כל-כך הרבה במשפחה אפשר להשיג וצריך להשיג כסף גם לפרוה חדשה. במקום שיש כל-כך הרבה מיליונים ימצאו עוד איוו מאות.

לך ודבר עם "יהודית פתיה" והסבר לה, שה"אוצרות" הללו הם רק בכתב, ואפילו לא בכתב אלא במחשבה, ולא במחשבה של בעלי האוצרות. אלא של איוו בעלי-מחות נלהבים, ושכל המיליונים האלה לא תקנה אפילו כפתורים לפרוה... לך והסבר לה דבר זה: היא, כארצית נאמנה המיליונים בלבב את מחה והיא נעשתה ארצית נלהבת, מאמנת בכמו אלה.

והלא יש רבים כמותה.

למשל: סופרו של עתון אחד, שהיה, כנראה, גם ציר האסיפה ונכנס לפני ולפנים (האסיפה היתה ב"סודר-סודות", סודות של יהודים, כמובן), אמר בפירוש: על האמצעים לקולוניאציה זו אין אנחנו מדברים כלל, המיליונים הדרושים ימצאו... ועד עתה לא ידעתי כלל, ש"אנחנו" כל-כך עשירים, שיש ממון כל-כך הרבה במשפחתנו. הארציים יגלו לנו את הסוד, שיש כסף לישראל, כסף רב. ומה שחשוב ביותר: האוצרות פתוחים, הרחב כיסך ומלאהו!

ובכן הרי מדינה, הרי מיליונים לשובה – ומה לנו עוד?

Herz, was wist du noch? —

כשאנכי לעצמי מתאר אני לי את דבר-המיליונים כך: יושבים להם ראשי העסקנים הארציים, יהודים מעולים, שרוצים באמת ובכל לבם בהתגשמות-רעיונם, יושבים הם להם אל שולחן הכתיבה, מפת ארס-נהרים פרושה לפנייהם וחשבונותיו של וילקוקס בידיהם. הושבים וסופרים ומעלים ספרות ומספרים – ורואים, שהתגשמות הרעיון יעלה לסכום עצום מאד. והכסף מאין ימצא? – והנה יעקב ש"ף (הוי, יעקב ש"ף) הבטיח, שבאם יצליח הדבר יתן מיליון – כתבו את המיליון הזה! – רותשילד הלונדוני

מלמל בשפתיו, שיתן גם הוא - כתבו גם אותו שני מיליונים - ששון מבומבי רמז גם הוא, שבאם יחסר איזה סטום יכול גם הוא חלק - כתבו גם אותו מיליון - ומי עוד? - ונזכר האחד, שבסאריז יש בנקיר עברי עשיר - בודאי יתן גם הוא - כתבו גם אותו ונזכר השני, שבאנסווירסין נס'כן יש מיליוני יהודי ומסתמא, גם הוא לא יהיה חזיר ויתן - סופר, העלה בחשבון גם אותו - . וכך מעבירים טובי הארציים בזכרונם את כל עשירי ישראל, כל אחד באשר הוא, ומביאים אותם בחשבון. עורכים את התקציב של ההוצאות וההכנסות ומעבירים קו - והנה היטורה האחרונה עולה יפה. התקציב ערוך ומסודר: כך וכך הוצאות ולעומתן כך וכך הכנסות. נמצא שהחשבון עולה יפה: ההוצאות מתאימות אל ההכנסות. - "מה שצריך היה להוכיח"...

ועל סמך של חשבונית כאלה, עושים היסטוריה...

ואין אני יודע על מה להתפלא יותר: אם על תמימותם של האנשים האלה, המניעה עד לילדות, שכך ההיסטוריה נעשית - ההיסטוריה של עם עתיק ונרדף - או על אמונתם הנפרזה בנרבה-לבם של אדיריני ובחבתם היתרה לתחית עצמו, - אמונה, שהיא מניעה עד ליד... שמות. אנו רואים מיד, שיש לנו כאן עסק ביה עם יהודים אמתיים, יהודים כדבעי, מאמינים בני מאמינים, מאמינים בכל הבטחה-הבל של איזה עשיר מפורסם, ויהודים האוהבים לדבר לשם הדבור עצמו וכדי, לעשות רעש. ידעו נא הגויים, שאנו אומרים להושיב את מיסופוטאמיה. ידעו ויתפקעו ובאמת אומר לכם, חביבי, שגם הארציים שלנו זקיקים הם לגנתיק. אם יתכנסו מעט לגנתיקם ויעשו בחשאי מה שהתחילו לעשות, כלומר, יעסקו בסדור האמינירציה לנאלוויססון, אבשר שישינו איזה דבר ויצליחו במעשה הזה, שכתובן אין לו שום חס אל, מדינת-היהודים ואין לו צורך בהנועה שלמה. אבל אם יצאו מגנתיקם זה ויופיעו על אפקה של ארס-נהרים עם כל תכניותיהם, "מיליונידים" הרמיוניים ונוזמאותיהם המשוונות, יעוררו צחוק קל מצד אחד ותרעומת וקשרונג על עצמם ועל הציוניים כאחד מצד שני, ובידם לא יעלה כלום.

ולחכמה גדולה היה נחשב להם, איפוא, אילו היו מסתתרים מעט בגנתיקם... ולא רק הם, אלא גם אנחנו, הציוניים, צריכים לחכמה זו: למעט בדברים, בפראות, ברעש ובשאון, ולהרבות במעשים בחשאי, בחשאי... חסר גדול היו עושים בזה עם הציוניות משאת-נפשם...

וחסר גדול היה עושה גם הקדוש-ברוך-הוא עם בריותיו אילו היה מכנים גם הוא את המתו לגנתיקת, כי השפיעה עלינו בימים האחרונים רוב טובה, שקשה עלינו לקבלה. הוי, נמונים אנחנו מרוב טובה, מרוב דברים, מרוב הבטחות. נמונים אנחנו, נמונים!

XII.

ובכן, כבר גלו גם את הציר הצפוני.
והעולם הפסיד בפעם אחת חלק מערכו וחשיבותו וירד מגדולתו, לכל הפחות,
עשר מעלות.

גם בלאו הכי, גם לסנים, ידענו, כי, סדנא דארעא חד הוא, ושם המוכ, באשר אנחנו איננו, אבל חלום חלמנו תמיד על דבר איים בודדים, על דבר פנות נסתרות, שעין לא ראתה אותם ולא דרכה בהם הנל אנוש; ושמה, בפנות הנסתרות האלה, עדיין יש מקום לנאנחים ונדכאים, לדוויים וסחופים ולכל אלה שציר להם המקום במקומות הישוב.

והחלומות האלה על דבר הפנות הנסתרות ההן הלא הם הגם, מלח העולם, התבלין הנותן טעם ושבת בקדרת החיים. ומה הוה לעמק העטור הזה בלחם? ובאו פתאום שני מופקרים, שהסקירו את עצמם והשליכו את חייהם מער, ללכת לנוע בערבות שלג, בין הררי קרח, על פני תהום במרחבי צפון בכדי... לבטל את כל חלומותינו, בכדי להוכיח לנו בעליל, שסדנא דארעא חד הוא. כמדומה לכם, כדאי היה כל העמל והמורח הזה, כדאי...

אם באמת הגיעו בדיוק לציר הצפוני ועמדו במעלת התשעים, או חלילה החסירו מעט, כשעור תחום שבת, לא איכפת לי כלל. העיקר, שנוף האדמה נתגלה ונהפץ בכל הקיפו.

ועומדת היא הארץ לפנינו גלויה ופשוטה, ערומה וחשופה... ורואים אנחנו אותה כמו שהיא, עם מחסוריה ומומיה הנסתרים, מן הקצה אל הקצה, מציר הצפוני עד הציר הדרומי, אין אבר אחד נעלם, אין נקודה נסתרה, הכל גלוי וחשוף עד לכאב עינים, עד לכאב לב.

וחם לי על, הכדורי האומלל שלנו, שכך הגיע לו. זה לא כבר היה, הקורס' שלו עומד כל כך איתן, כל כך תקין, ואיתני התבל הפריחו את עצמם מרחי נדולה ושלטלו את עצמם שלטול קשה ומפוכן, כדי להתאסף ולהתיעץ על דבר חלוקתו. וסברא חזקה היא, שבכל טלפילם עדין לא התפשרו, וכל אחד מהם לא הפין לוטר אפילו כמלא השעל; ועכשו, אדרבא, נסו נא להציע לבן אדם פשוט כמוני

את כל כדור הארץ עם שני ציריו: הצפוני והדרומי יחדיו, אם אתן לכם מחיר אפילו את, המניות של החברות הספרותיות שלנו...

ולא רק אני, שבתור ציוני ו, חובבי ישן הנני מעט מפונק ורניל בארץ זבת חלב ודבש, בארץ אשר לא יחסר כל בה, אלא אפילו הארציים שלנו, אשר, כידוע, אינם אסמניסים גדולים, ואינם מקפידים בדבר, ואדמות חול ושדמות ציה וצחיחי סלע – גם כן סחורה להם, ואילו בא אליהם איזה, "לייפנאנט פירי" אשהקד והציע להם את, "הציר הצפוני", היו מקבלים אותו בזרועות פתוחות והיו מרעישים שמים וארץ על דבר האוטנומיה העתידה ושבה הפיריטוריה ההדשה, ותוקף האדירים שהבטיחו להם עזרתם, ורב עשרם... עכשו גם הם לא יסכימו. מפני שגם הם בני אדם כמונו, "בשרודם" פשוטים ומדרך בני אדם לאהוב את הכמוס, את הנעלם, את הסוד.

המשיחיות, שכל כך מרבים להוכיח אותה בספרותנו בשנים האחרונות, נתפשטה בין הבריות ביהוד בגלל סודותיה. התחילה, כידוע, בסוד הלידה, נמשכה בסוד, ונממרה בסוד... וסודותיה אלה, לא מעלותיה ויתרונותיה, עמדו לה שהתפשטה בעולם. דת היהדות היתה גלויה למדי, נראית למדי, פתוחה למדי: תורהם של ישראל נתבטאה בברור נמור, בלא סודות ובלא רמזים, המצוות היו מפורשות, הכל היה ברור ומפורט. לא יית גזירות, שהיו יותר גזירות של פוליטיקא משהיו של דת, ובודאי היו בעתן ובמקומן, לא המצוות והמעשים, לא הגדרים והסינים דחו את העמים בעתם מקבלת היהדות, כמו שהפצים להוכיח לנו כמה מן הסופרים, אלא דוקא המאור שביהדות, מאור פשוטו כמשמעו, דהה אותם; היהדות היתה או "מארה" ביותר, כל קרן זוית הישכה לא היתה בה, הכל היה נראה, נגלה ומובן; ומכיון שבא האחד והתהיל לדבר בסודות וברמזים, בדמיונות ובמשלים על דבר מלכות שמים והאב "שבשמים וכדומה, נמשך ההמון אחריו. נמשך, דוקא – מפני שדבריו לא היו ברורים, מפני שלא הבין אותם...

וכן הוא לעולם. קחו את ספר ההיסטוריא בידיכם, התבוננו ותראו, שרק לעתים רחוקות מאד מצאו, "המחות הצלולים", בעלי "השכל הישר" תלמידים מקשיבים לדעותיהם; ואם מצאו – רק מעטים היו במספרם. תחת אשר בעלי הסוד מצאו מיד המון תלמידים שנמשכו אחריהם, וכל מי שהרבה בסודות וברמזים הרי משך אחריו את ההמון ביותר. ורק אחרי כן, כאשר המעשה כבר נעשה, באים "בעלי מוחות" ומשתדלים למצא את "השכל" שבתנועה, כאילו היה איזה שכל בדבר; ובמובן, אם מבקשים – מוצאים, כי "אחרי המעשה" נקל למצא את השכל...

ומאמין איננו שאנו, בראשית צמיחת "המשיחיות", לא שמו "בעלי השכל" הצלולים באמת, את לבם כלל לדבר הזה, מפני שגם לא

האמינו, כי שיטה כזו תוכל להתפשט, ועל פי השכל כך צריך היה להיות, אלא שלא, השכלי שולט בעולם, אלא הרמיון והסוד... ולאו דוקא המשיחיות, אלא כמה וכמה תנועות אחרות, ובמושג ידוע גם החסידות, שגם היא זכתה לכבוד בספרותנו בתקופה האחרונה, מקורה גם כן באהבת הסוד.

עוד הפעם, לא התלמוד עם הלכותיו היבשות דחו את ההמון, אלא דוקא המאור שכתורה, "בירור היהדות" דחה אותם.

הניעו בעצמכם: את סדור התפלות צריך היה להבין, פרק משניות ללמוד, דף נמרא להסביר, ואפילו לקושיות התוספות צריך היה למצוא תירוץ, אין עם הארץ חסיד, ואין בור ירא חטא... צריך היה ללמוד ולהבין. הכל היה ברור ומפורש ומבואר, לא נשאר מקום כלל לסודות.

ובאו כאלה שהתחילו עוד הפעם לדרוש בסודות וברמזים על דבר אבא ואימא וספירות וצנורות והשפעה... ואין כל סלא שנמשך ההמון אחריהם. וכמו לפני, דוקא – מפני שלא הבין אותם... ועכשו כבר באים תלמידי חכמים ומבארים את השכל שבחסידות... כי אחרי המעשה נקל למצוא את השכל, כידוע.

ומר צייטלין, הגדול שבהבורת אלה, המבקשים את השכל של החסידות אחרי המעשה, כותב, כפי שמפרסמים בעלי הספרות, ספר מדעי בשלשה חלקים, כולל ומקיף את החסידות לשיטותיה וזרמיה. וכשם שלא הייתי מיעין להיות פירי וקוק לנלות את הציר הצפוני, כך לא הייתי מיעין גם למר צייטלין לכתוב את הספר הזה. כמדומה לי שתועלת מרובה לא יביא לחסידות, כי אם נתחבבה החסידות על חוננים ידועים, הרי אין זאת אלא מפני שמעוטפה היא במעטה הסוד. אוהבים בני אדם לחשוב, שתחת הצעיף נמצא, איזה דבר מלא חן ונמשכים אחריו, ונגררים אחריו – הנח להם בפנטזיותם. וכי יסירו את הצעיף, מי יודע מה ימצאו. ומי יודע, אולי גם השמים כל כך חשובים אצלנו, רק מאשר רחוקים הם מאתנו ושרם הספיקו להסתכל בהם כדבעי, והצעד הראשון שיעשה איזה, ראוי או, ציפילין במלכות שמים – יהיה אתחלתא דסיפא. הפחד הזה, אמנם, לעת עתה פחד שוא הוא, יראים ושלמים, הדואנים תמיד לשלמא דקודשא בריך הוא שמא חלילה ינעו מכבודו או שיגרמו לו איזה חזק, יכולים לישון במנוחה בני אדם, כנראה עדיין רחוקים מהסתכלות זו. הנשרים המודרנים לא ישאו עיניהם השמימה לבקש את ה' בהיכלו, אלא מורידים אותן דוקא למטה, לבקש אוכל, מרעה, ריוח, מיליונים, ושתמשו בהמצאותיהם לא לשם הסתכלות אלא לשם עסק וריוח. ולא היתה עדיין המצאה אחת גדולה וחשובה, כמו זו של התעופה באויר, הגדולה, אולי, והחשובה שבכל ההמצאות, שמתחלת יצירתה כל כך נתגשמה ונתחללה בכונות זרות של חול-יחולין. ומי שראה את המגדלים ו-טורחים באויר, את, המונענים עם מנהיגיהם, ומי שהתבונן על התפעלות

הנאספים ותרועת ההמון – מיד הכיר והבין, כי לא היתה זאת התפעלות של עליית נשמה, של התרוממות הנפש המשכלת, המתפעלת למחזה יה, אלא דוקא התפעלות בהמית שפלה של כח אגרופי חזק, והתרועה – תרועת מלחמה. כל כך הורגלו בתקופת אספות השלום ברעיון מלחמה, עד שכל מחשבה אחרת לא עלתה אפילו בלבנו למראה המגדלים, המונדגים, המתנשאים ברומו של עולם ולמראה המונופלנים והדופלנים, השטים ומרחפים באויר ומקשקשים בכנסיהם, וזלת מחשבות מלחמה: איך ומה תהיה פעילותם במלחמות הבאות, איך יתנחו באויר, מונדגים, במונדגים, ודופלנים, ב,דופלנים ואיך מנובה של שלש מאות תל ימסירו סחים וטורפדיות על מחנה האויב ויעשו בה שמות, ואיך יתחכם, האויב, להשיב מכלי התותח פצצות וכדורים, לבקע את, המונדגים ולחפלים ארצה למושואות. ובאהר, הפסיליונים, בתערוכה האוירית אשר בסרנקפורט כבר הראו, צעצועים כאלה: „ציפילין“ פורה באויר, ומלמטה „משליך כדורים“ מושים את צוארו הארוך להשליך בו את כדוריו ולבקע אותם... האשכנזים האמתים ובלתי אמתים – סתם אשכנזים בימים ההם הנם אמתים – התאנחו למהרה הזה; ותהי רק זאת נחמתם, כי זה וגם זה, היינו בעל המגדל הפורח והתותחני, שהמציא תותח מדויק כזה ונוח לתנועה, שיקלע למטרה מתענעת ומתנדנדת ולא יחטיא – שניהם, „ציפילין“ ו„קרופ“, הנם בני ארץ המולדת. בנים נאמנים לה, ולא ימסרו את סודותיהם לעם אחר, והצלחת אשכנז במלחמה היתה העתידות – בטוחה וודאית... וכל כך היה הרעיון הזה, של מלחמה, שליט בכל ההמון, עד כי גם אני – הלא תאמינו לי שאינני אשכנזי כלל, ואני הודף שלום עד זבולא בתריתא, מאודיסא עד מסקווא וקלונא, ומארץ ישראל עד „ארם נהרים“... ואיש מלחמות לא הייתי מנעורי, וזולת, מלחמה בדעותי לא נלחמתי מעודי, – גם אני נסחפתי בורם המחשבות האלה.

ועוד מחשבה אחת נקרה במהי: איך נשתמש אנחנו בהמצאה זו, האם תועיל לקבון או לפזור גליות? –

זכורני, בימי ילדותי שמעתי, שיר עסי' על דבר מסלת הברזל ותועלתה. המשורר, שבודאי לא היה ציוני במושגנו אנחנו, התפעל מאד מההמצאה הזאת, אשר תועיל הרבה להכשרת הישוב. אני זוכר בפרטות את הסומון הזה, תכני אמנם היה כך: עד עתה קשה היתה הנסיעה לארץ ישראל, קשה היה סלסול הדרך ועוד יותר קשה היה לאיש יהודי להשאיר חפציו ומסלמליו, שכל כך הורגל בהם.

כרים, כסתות, מטות, מנודת,
פכים, מחבת, אלסם, קדרות,
קערות, מזלנות, דודים, כפות,
ספסלים, שולחנות, ארזים, ספות

ועוד כלי בית שונים, על כלם חס הוא להשאירם. בכמה מהם קשורים זכרונות של חיי משפחה; ואם יאמר למכרם האם ימצא קונים? ואם ימצא, ימעיטו את המחיר עשרת מונים; ובשביל כל אלה נמנעו רבים מנסיעה זו.

מה שאין כן עתה-קורא המשורר בהתלהבות עצומה-בתקופת מסלת הברזל. מלגול הדרך הוקל הרבה. והעיקר, כל אחד יכול להוביל אתו את צרור מלגוליו, מעמיס במסלת הברזל ישר לארץ ישראל, ובא הוא שמה בעל-הבית מוכן ומזומן. כמו שתראו, פרספקטיבה משמחת.

אבוי, המשורר דגן, המשורר התמים, לא היה כלל נביא, ולא ראה את הנולד. המסלה, אמנם, כבר סלולה, מסלות הברזל עוברות בכל תפוצות הנלות. מלגול הדרך בודאי שהוקל, אבל פכים קטנים עוד עתה מעכבים את הנאולה... ומסלת הברזל, כמדומה, לי, הועילה עוד יותר לפזר את עמנו, מאשר לקבצו...

ובראותי „בתערוכות האויריות“ את אמצעי הנסיעה החדשים עלה בזכרוני אותו השיר. וכל העת לא עזבני הרעיון הזה: איך נשתמש אנחנו בהאמצעים החדשים האלה? הם יועילו לקבוצין נליתנו או אולי עוד יותר לפזורינו בין הגוים? – איש יהודי ירחק באויר ויתור לו קרן-זוית שעדין פנויה מיהודים – ויקבע שמה ישיבתו, ויעשה לו פרנסה... כי נמשלו בני ישראל לעפר הארץ וכוכבי שמים. – כעפר הארץ – ביהם לאומות העולם, כעפר הארץ, פשוטו כמשמעו: מרמס לכל סנדל גם... וכוכבי השמים – ביחוסם איש לרעהו: מה כוכבי השמים אינם יכולים לדור במסבה אחת, אלא כל אחד ואחד במרחק הגון מחברו, כך גם בני ישראל... אוהבים ואוהבים משיאים אותם להתרחק מסביבה יהודית, פן חלילה ימשכו עליהם את עיני השכנים ויקפחו פרנסתם. לפיכך, הן יחידים והן חברות, כל אחד בפני עצמו ובצבור, משתדלים להפיצנו בין הגוים. והברות שלמות לסדור האימינראציא מפזרות את ישראל בגלוסטון, בברזיליא ועוד. ועם ישראל מתפזר ומתפזר ומתפזר פרורים בכל קצוי תבל.

המחשבות האלה עלו בלבי בשעה שעמדתי על ככר התערוכה לראות במחזה תעופת ה„מנדלים“ וה„מונופולנים“. אף-על-פי שכל אלה הם לפי שעה, רק הלכתא למשיחא, לעת עתה כל אותו הענין לא יצא עדיין מבחינת צעצועים, נסיעה של תינוק לאיזו שעות, ועוד רב הדרך לנסיעה של ישוב ארץ ישראל, וכמדומה לי אני, שעל הקונגרס הבא עוד אסע במסילת הברזל, ולקונגרס הקולטורי, אם יהיה בירושלים, – ומן הדין ומן היושר, ומן השכל, כך צריך להיות – עוד אסע באנית הקיסור. ותשומת לב הקהל להמצאה החדשה היא אינה כל-כך מפני התקוות הנשקפות מזה, וגם לא מפני התועלת שתצא, כמו מפני הסוד, סוד כפול: סוד מצד הספירה שבה פועלת המכונה – האויר, שהוא מלא סודות – ומפני המכונה בעצמה,

ימציאה מחזיקה בסוד גדול. ואישכנוי ערום אחד התחכם להוציא ספר בשם: "המכונה של ציפילין, לנתחיה, לאבריה, לפרטיה", נמכרת במהיר המש מרקים, רק "לאשכנוים אמתיים", שלא יגלו את הסוד, וההמצאה הפשוטה היא הצליחה: המום עשה עסק טוב, הספר נמכר במספר רב. לא מפני שרבים הם "האשכנוים" האמתיים, אלא מפני שרבים קופצים לדעת את הסוד; ויודע אנכי רבים מן המבקרים את התערוכה, אשכנוים אמתיים, כמוני כמוך, חביבי הקורא. שנים הם הכניסו את "מרקיהם" לאוצר המום הזה. גם הם היו "בעלנים" לדעת את הסוד...

הסוד-הוא ענין גדול, באמונה, בדת, בחיים, בספרות, באומנות ובחברה. נלו את הסוד, הסירו את הצעיף מכמה וכמה ענינים, חשובים מאד לכאורה, ומיד יפסידו הרבה בערכם.

הנה למשל, חברת כל ישראל חברים. מיום הראשון להוסדה - מעשה תהלה וענני כבוד היו פרושים עליה ומשכה אליה את כל הלבבות ואת כל העינים. מעין יראת הכבוד הרנישו בני עמנו אליה. זכורני, בימי נעורי, ספרו לי, כי בעיר הקרובה נמצא עשיר אחד משכיל שהוא חבר להכרת כל ישראל, ויום ט ב היה לי היום הזה כטובתי לראות את פני האדון הזה, כאילו ראיתי ישר וגדול בישראל. ולא אנכי בלבד, אלא כמעט כל הקהלה שלנו הרגישה רגש הכבוד להחבר של "חברת כל ישראל חברים".

השם הזה בלבד כמה היה שווה? השם הזה באמת מדבר ומניד הרבה, הרבה... אוהבים ואויבים התחשבו את החברה ההיא, וחשבו אותה לפטרונה של ישראל. שונאיו מזכירים עוד עתה את שמה בחריקת שנים וחושבים אותה לממשלה בתוך ממשלה. אנחנו היהודים יודעים הישב את "הממשלה ההיא" וערכה עתה בימינו...

אבל לפנינו גם אנחנו חשבנו ככה. וכמדומה לי שמעולם לא היתה אצלנו חברה פופולרית כזו. וצריך היה שתבוא כל אותה ההנהגה המקולקלת של ראשי החברה ומנהיגיה בכדי להמעיט את דמותה... לאט לאט נגלה הסוד, כי החברה אינה כלל פטרונה של ישראל, וכי יש אשר היא יותר מזיקה משהיא מועלת... הורם המסך. נפל הצעיף והקורס שלה ירד, ירד והגיע הדבר לידי כך, עד שהחלו לחשוש את "פטרונה" של ישראל בכמה וכמה מעשים בלתי יפים, והעיקר, מכל הצדדים מראים עליה באצבע שהיא חברה אסימילציונית, שבכונה היא מפנה דרך להתבוללות. ואנחנו עוד יכולים לסלוח לה את חולשתה, את רפיונה, את אפסות כחותיה. יודעים אנחנו, שהגיעו ימים כאלה שלא ברוח יבר איש רק בחיל ובכח. בודאי עוד עתה על כל צרה שלא תבא, ראשי החברה על פי זכרון קדומים, דופקים את דלתות

המיניספרים וצירי הממלכות השונים ... אבל דבריהם אינם נשמעים : אמת, לא הם אשמים בדבר. אבל לא נוכל לסלוח להם את שאיפותיהם האסימילציוניות. וכי שאיפות כאלה ישנן, לכל הפחות היו עד עתה, אין כל ספק. לשוא משתדל מר שליט להוכיח את צדקת, מפני שלפי דעתו, האסימילציה מצוירת רק בסכיבה קונקרטיית, מוחשית, הגורם הראשי של התבוללות היא השפה. ומכיון ששפת הלמודים בבית הספר של החברה אינה שפת המדינה, שפת הסכיבה, רק השפה הפרנצית, שאין לה כל שליטה בסכיבה, נמצא שאינה מזיקה לנו כלל. כי עם מי יתערבו ? עם הערביים שאינם שומעים את לשונם ? או עם הצרפתים – שאינם בארץ המזרח !... כך הוא, כך, אבל לא כל כך, כמו שאומרים בארץ-ישראל.

את הערבים לא יתבוללו אף על פי שבשכונתם הם דרים מפני שהם, תלמידי האלליאנס, הגם בעלי קולטורא יותר נבונה מהם, ואת הצרפתים יתבוללו אף-על-פי שרחוקים הם מהלך תיק פרסאות.

הא כיצד ?

הרשוני, הביבי, לספר לכם אנקדוטה פשוטה, ואפשר מעט נסה, אבל מבארת את הענין.

זכרני לפני כמה וכמה שנים, בעת שהייתי עדיין תלמיד הרפואה בחרקוב, נכנסה אשה צעירה אחת להקליניקא בשעת קבלת החולים והתאוננה, כי היא מרגשת בחילות-נפש ומרגשת כאב תחת מפתח הלב ועוד, ובכלל, "לא טוב לה..." ובאשר היתה צעירה ויפה ופטפטנית, נכנסו התלמידים עמה בדברים על אודות מחלתה, וספרה להם בין כך את תולדות ימי חייה, כי היא, "היילית" (солдатка) וזה כשתי שנים אשר בעלה נלקח לצבא ונשלח למדינה רחוקה, ולא ראתה אותו כל העת ההיא, ועזבה את הכפר ובאה לשרת בעיר וכדומה. וכאשר בקרה הפרופיסר מצא בה מהלה אחרת לנמר, פשוט שהיא מעוברת.

– ואיככה זה, מרת, שאל אותה אחד השומעים, אפשר כדבר הזה ? הלא

הגדת שזה שתי שנים אישר ...

– אין בכך כלום, הפסיקה היא את דבריו, אין בכך כלום : אנחנו באים תמיד

בכתובים עמו, כמעט מדי חדש בהדשו מחליפים אנחנו מכתבים ...

אם באמת, נתעברה, "הבהורה" ההיא בכתב על ידי מכתבים, מובן, שלא אוכל לערוב. ההיסטוריא הלא מספרת לנו על דבר, הריון עוד יותר, דק' מזה שבכתב... וההריון הזה, כידוע, תופס מקום גדול בהיסטוריא האנושית ומקום עוד יותר גדול בהיסטוריא שלנו ... אבל אם אי אפשר, ובכל אופן קשה מאוד, להתעבר בכתב ועל ידי הכתב,

כי ישנם שני מיני התבוללות, התבוללות מעשית והתבוללות ספרותית, רוחנית,

התבוללות מעשית היא מובנה ונראית ופשוטה מאד : אדם פשוט מתבולל בין שכניו אם טובים ואם רעים ; והתבוללות ספרותית, יותר דקה ויותר רוחנית, זו היא התבוללות שבכתב . אדם מתבולל לא את שכניו הקרובים אליו, שנופלים ממנו בהשכלה ובדעת, אבל מתבולל הוא את „הבלתי ידועי לו, הרחוק ממנו מהלך כמה ימים, ששמע על אדותיו הרבה, קרא את ספריו ומכבד ומוקיר אותו ואת סופריו ואת הכמיו ומרגיש סימפטיה מיוחדת אליו בעצמו, אל סדרי חייו, אל שפתו וספרותו.

כאמור, אין תלמידי האלליאנס מתבוללים את הערביים הגסים, עמידה-ארץ, אבל מתבוללים הם את הצרפתים הרחוקים, אף-על-פי שיודעים הם אותם רק בכתב, על פי ספרותם, כמו שהיו אצלנו, לפני דור אחד, בראשית צמיחת ההשכלה הברלינית, מתבוללים אישכנזים, ומתבוללים גמורים, בדעותיהם, אף-על-פי שלא ראו אישכנזי ממיניהם... המה התבוללו על ידי הספרות האשכנזית שכל-כך היתה הביבה עליהם... וכמו שישנם עכשיו, בימינו, מתבוללים רוסים באמריקא ואפילו... בארץ-ישראל, אלה החיים „ברוח“ ומפרנסים את נשמתם – רק בהספרות הרוסית.

ההתבוללות ההיא, אם אינה מזקת תיכף ומיד בזה הרגע, גדולה בכל זאת הסכנה הנשקפת ממנה ; זה הוא המצב הידוע ברפואה בשם : הכשרת המהלה . האדם אינו הולך, היינו, כל סמני מהלה מובהקים לא נכרו בו עדיין, אבל גופו התרופף מאוד ועלול הוא לכל מחלה, או למחלה מיוחדת, ובכל שעה ושעה אפשר לו שיחלה.

האנשים האלה עדין לא התבוללו את עמי הארץ, אבל עלולים הם כבר להתבולל, והלואי שאשקר, סופם להתבולל.

וכאשר אחזה לי אני, ההתבוללות ההיא, היינו התבוללות שבכתב, קשה אולי מההתבוללות הפשוטה, הנסתה, ההתבוללות המעשית, ההתבוללות „בסביבה“ הסמוכה. מפני שההתבוללות המעשית, ההתבוללות „של הסביבה הסמוכה“, נתונה לבקרת וזו שבכתב הרחוקה – אינה נתונה לבקרת. רואים אנו את שכנינו בסביבה יום יום, רואים אנו אותם כמו שהם, בצבעם האמת, בלא כחל, בלא בריזם ובלא אידיאליזציא, אלא „כלה כמו שהיא“, לפעמים, ולפעמים לא רחוקות, בנסות, בטלות, בכעור... ועל צד האמת, הנה מצב כזה אינו מסוגל כלל להתבוללות ; ובעל נפש, בעל שכל, איש הרוח, בעל המחשבות, אינו יכול להתבולל את שכניו... ואם יש אשר יתבולל – אין זה אלא על פי ההוכחה של אותו המומר של „בוקצציא“.

זוכרים אתם את הספור היפה של „בוקצציא“ על דבר מומר אחד מפריו? מעשה בשני סוחרים יהודי והשני קטילק, שגרו בפריו וסחרו יחדו והיו אוהבים טובים זה לזה ומכירים מימים רבים. וקטילק זה להנצרי לראות את חברו ביהדותו והיה מפתה אותו תמיד בדברים, שימיר את „היהדות“ הישיב את פניו ולא

נאות אליו. פעם אחת, כאשר הציק לו מאד בדברים, השיב לו היהודי, שקורם שיהיה בעצמו ברומי העיר ויראה בעיניו את הקטוליות במקורה הראשון, לא יעשה כדבר הזה בשום פנים. וכמה שהשתדל הנוצרי להעבירו על מחשבתו זו, מפני שירא, שמא בהיותו ברומי ויראה בעיניו את כל המעשים, היפים שנעשים שמה, ישוב ממחשבתו, — כמה שהשתדל, לא עלה הדבר בידו. היהודי באחת: כל זמן שלא יבקר בעצמו את „רומי“ לא יחליף את דתו. וכראות „הקטולי“ שלא יכול לו, „התיאשי“ מהמדתו ושוב לא דבר עמו מאומה על הענין הזה.

לימים נודע לו להסוחר הנוצרי, שידידו היהודי נסע לרומי וכבר שב משם. בשמעו כזאת, פג לבו. אם רק היה ברומי, הישב בלבנו, וראה את כל הנעשה שמה בנקיטת הראשון, ודאי לא ימיר את דתו. והשתדל להתרחק מן היהודי, שלא לפגוש אותו, כי בוש להביט בפניו. פעם אחת נודמן עמו על פי מקרה לפגוע אחר. ומה מאוד השתומם לשינוע מן היהודי, כי היה ברומי ושמה קבל את דתו...

ולא האמין למשמע אזהרה. היתכן — שאל אותו בתמהון — היית ברומי ולא הורת ממחשבתך? — אין זאת כי אם רומי וכל קרושיה מצאו חן בעיניך, ורוחד הקדשי המרחק שמה, פעל עליך...

—אף לא במקצת — השיב היהודי — אלא בהיותי עמכם סה, בסביבתכם, והתבוננתי לסדרי חייכם, לעבודתכם, לאומנתכם, ובכלל, לכל המעשים הנעשים אצלכם, אמרתי בלבי: אין זאת, כי בזכות „רומי“ אתם חיים וקיימים, כי אתם בעצמכם בודאי שאין לכם כל זכות, ורק רומי מצלי ומנני עליכם. וכאשר באתי ל„רומי“ והסתכלתי והתבוננתי לכל המעשים שנעשים שמה, בקודש הקדשים שלכם... שהנם עוד נרועים מכם, ואם בכל זאת אתם עדיין חיים וקיימים ולא נהפכתם זה למזל זרוע ועמורה, כראוי לכם — אין זאת שיש איזה כח נסתר המהווה ומקיים אתכם, ובשביל הכח הנסתר הזה קבלתי את אמונתכם...

ואם ישנם בינינו עכשיו מתבוללים, הם נסדכן רק על פי הכלל הזה; וההתבוללות ההיא אינה מסוכנת כל כך, סוף־סוף בעל נפש, בעל מחשבה מתרחק ממנה... מה שאין כן התבוללות מרחוק, התבוללות שבכתב, זו היא התבוללות רוחנית אידיאלית. מרחוק הרי אצלם, אצל אומות העולם, ובגדון דידן אצל הצרפתים, הכל כל-כך יפה, כל-כך טוב, כל-כך מתוקן, כל כך מושך את הלב. ומתבולל הוא היהודי שבאפריקא ושבאסיה הקטנה עם צרפתים, עם הרוח הצרפתי, יותר אולי מאשר היהודי הצרפתי שבצרפת נופא... ואת האסימילציה ההיא, הרוחנית, האידיאלית נסדכן... זה כל ישראל, ומוסיפה למעת עוד עתה, בבתי־ספריה אשר בארץ הקדם. ההיית שיבאו נסיעות כאלה — המעט מהם כבר ראינו, ומסתמא, אם

נהיה עוד נסדכן...

הנה כי כן, חביבי הקורא, אין לקבוע תחומין באסימילציה ואין לסמן את גבולותיה. כי אלו הם דברים שאין להם שעור. במעמא תליא מלתא ועוד יותר בריחא, מה שקוראים bouquet, על דרך: יש שמאכיל לאביו פסיונים ומפרידו מחיי העולם הבא, ויש שמטהינו בריחים ומביאו לידי עולם הבא. דוקא ברגימנויה העברית שביסו מלמדים את התלמיד ערבית, שפת הסביבה, ואין אנכי חושש בכל זאת להתבוללות, ובבתי-הספר של, חברת כל ישראל חברים אין מלמדים את שפת הסביבה ומפטמים את התלמידים בשפה המתהלכת במרחק של תתקין פרסאות מהם, בצרפת המדינה, וחושש אנכי בכל זאת, ויש להשוש, להתבוללות... בנימנויה העברית, כידוע, אין מדקדקים כל כך בשמירת המצוות ובהלכות תפלה— (אם טוב ואם רע הוא — זוהי שאלה אחרת, שאין כאן המקום לדבר בה) ואין בודקין בציציותיהם של התלמידים — ואין אנכי חושש להתבוללות; ובבתי-הספר של ה"חברה" מדקדקים במצוות ובודקין בציצית, ובכל זאת יש להשוש, הוי, כמה יש לחשוש! —

מפני שיש איזה bouquet מיוחד בכל אותה היהדות של האלליאנס, bouquet: חשוד מאד...

אבל, איך אומרים הבריות, "אין לדין את הגשמה היהודית". ומר, שלישי, סניגורה של החברה ההיא, מבטיח לנו, ומתוך הדין-החשבון שהוציאה בשנה הנוכחית באמת נראה, שהתחילה להרהר בתשובה, כי נמצאים בו, בדין-החשבון הזה, טורים אחדים כתובים ברוח לאומי נלהב.

הבה נקוה, שתניע גם לנו העת אשר, מתינו יקיצו... ואף-על-פי שאין אנכי חובב ביותר את בעלי התשובות, וביחוד את המהרהרים בתשובה, ולפעמים מוטב לי רשע נמור, העומד ברשעו, ממהרהר בתשובה וחושב שכבר יצא ידי חובתו — בכל זאת מחכה אנכי ליום, אשר חברת, כל ישראל חברים באמת תעשה תשובה. וכמה שאינה נעימה הזקנה, חפץ הייתי להודקן בשנה אחת ולראות את הדרוה"ח של השנה הבאה: איך ובמה התקינה את עצמה החברה ההיא, שכל-כך כבדתי אותה בילדותי ויש לה שם כל-כך יפה וטוב... כשנחיה — נראה.

XXXIII.

ומניח אני את כל עניינהוים, את כל ההדשות המרעישות של העת האחרונה ; את התגלות הציר הצפוני עם קוק ופירי ביהר, את המנדלים הפורחים באויר, כלים זה, כבדים למיניהם, ואפילו את פירי ומשפכו עם המחאות הרועשות שגרו אחריו, — מניח אני את כל אלה ואיני עוסק אלא במשבר האנגלי.

הציר הצפוני — אפשר שנתגלה ואפשר שלא נתגלה ; ולחקור על-ידי מי לא נתגלה בודאי אין זה מן ההכרח. ומעשה באחד, שספר להברו את הקורות אותם בימי גרודיו, את התלאות, אשר מצאוהו במסעותיו הרבים בים וביבשה ואיך היו כמה פעמים בסכנת-נפשות ובדרך גם ופלא נצל משודדים והיות-סרף ; ופעם אחת נתגלגל אל המדבר להוף הנילוס וארי נהם רודף אחריו ונמר כורף מונק ממחבואו וסוגר עליו את הדרך, ותנין משונה מניח מן היאור ופותח את לועו הנורא לבלעו חיים, — בקצור, רע ומר, אין מנוס ואין מפלט ואין תקוה. אבל מה עושה הקדוש-ברוך-הוא? — נעשה לו גם, אשר ... כל המעשה בדוי מתהלתו ועד סופו לא היה ולא נברא.

ואת חמאי אני מוכיר. יש אשר למשמע הספורים המשוונים, שנים-פדים על התגלות הציר הצפוני, אני חושב בסתר לבבי, שגם לפירי ולקוק קרה מעין הגם הזה ... ואף על פי שחלפה ועברה עת הפלאות, אבל נסים כאלה, ברוך הים מתרחמים עדיין. ובעת האחרונה, כאילו להכעים, נתרבו מאד והם כל-כך שכיחים עד שאם באנו לדבר עליהם אין אנו מספיקים.

והמנדלים הפורחים באויר — גם הם כמעט שנתישנו, ובכל אופן אבר להג הדושם, אברה רעננותם ; זה כמה שהם פורחים ופורחים — ולמעלה מפרם של איוו עשרות אלפי פראנק לא התנשאו, והלאה מנסיעה של תענוג לאיזה, אדיר-אדירני לא עופפו. מן הנסיונות הראשונים, שנעשו, על-ידי המעופפים, כבר אפשר לראות, לאן הרוח נוטה. כבר אפשר לדעת שאם יעופו ואיך שיעופו, אם ב"קלים" ואם ב"כבדים, הנה רוח-האדם לא יתרומם ביותר. סר רוח אלהים, רוח הקדוש, מעל ההמצאות הגדולות ונעשו חילין. הנשרים החדשים במעופם הרם על כנפי עץ וברחל לא למרום עיניהם, לבקש את ה' בהיכלו, למצוא נתיבות אל כסא כבודו

כדי להתקרב אליו, אלא שפילו ואולו ועיניהם מטייפות מטה-מטה, לבקש שכר טוב ומטבעות גדולות, לחטוף פרס של איזה „ספורטסמן“ עשיר או תהלת-הנופה ותארי-כבוד של איזה תקיף... הממציאים הראשונים. הממציאים מלפנים, היו „יוצרים“ אנשירות, היו מרנישים, שחם עושים דבר גדול, שהם מחדשים מעשי בראשית, שהם שותפים, כביכול, להקדוש-ברוך-הוא בבריאת העולם, מסייעים לו בשכלולו, בתקונו, וראשית המצאותיהם היתה קודש לאלהים. הספר הראשון, שהדפיס נוטנברג, היה התניך. השעון הראשון הוקדש לכוון זמן תפלה... ועכשיו נשתנו הזמנים. ואלו היו ממציאים עתה את מכונת הדפוס בודאי היו ממהרים להדפיס את מודעותיו של איזה קירקוס בדבר התגוששותם של האתלטים או רומאן מודרני מחיי בית-הזנות. ובעד השעון גם כן היו מוצאים מקום דומה לזה... כי סרה רוח-הקודש מעל ההמצאות החדשות, הממציאים אינם עוד „יוצרים“ בחסד עליון, אלא בעל-מלאכות ובעלי עסקים, העומדים על המקת, שברגע הראשון להולדת המצאתם, ולפעמים עוד קודם שחספיקה לצאת לאור העולם, הם מכרזים כבר על השקלים ומציגים אותה לראוה לפני הקהל המשלם את פרוטותיו. וכך נעשות ההמצאות הולין מתהלת ברייתן, והאדם אינו מרגיש שום „עלית-נשמה“ והתרוממות-רוח אפילו למראה הזון גדול באמת: הפרוטות, שמשלמים בעד המחזה, הפרס הקצוב מראש בעד ההמצאה שולל מהם את הרוחניות, את השכינה...

וכמה גדולים דברי הכמים שאמרו: „מה אני בחנם אף אתה בחנם“; אין השכינה שורה אלא על דבר שאין מתן שכרו בצדו, מיד, בזה הרגע... שללו מן העומדים בראשה של איזו תנועה כבידה, בראשו של מפעל לאומי, את ההרגשה, שהם עובדים את עבודתם שלא על מנת לקבל פרס – ושללחם מהם את מחצית כבודם ויותר מחצי כחם, ואפשר את כל השפעתם... אפשר שאם יעבדו בשכר ירויחו בחשק העבודה בהתמדה; אבל הם יפסידו בהשפעה, ביראת הרוממות: כבודם יגרע והשפעתם תתמעט ותאבד את חנה, את ערכה, את עצמותה.

ומכאן מודעה רבה לראשי התנועה הציונית, שלא יהיטבו מחשבות חולין, שלא יהללו את הקודש ולא יקצבו פרס לראשיהם ומנהיגיהם, כי היא לא תצלח. אם יש בנו אנשים שיכולים להפקיר את עצמם ולהזניח את עסקיהם בשביל עניני האומה – מה טוב: יבואו ויעמדו בראש; ואם אין בנו אנשים כאלה, – אות הוא, שהדור עדיין אינו ראוי לכך, עוד לא הגיעה השעה וצריך להמתין. הנה ההמצאה היותר גדולה אחרי המצאת נוטנברג, ספינת האוויר, אינה מרוממת את הרוח במדה שהיתה צריכה לרוממו רק מפני שבאו עסקנים

ספורטסמנים ומתהלת ברייתה עשוה חולין, מפני שעשוה לענין של פרושות. וספינתנו שלנו, ספינת האומה הישראלית, שהיא מטרפת בים הוועף של החיים, בלא משוט וקברניטים, כלום תמצא היא דרך במים העזים של עכשיו, אם הנהגתה תעשה חולין? והלא נורא הדבר: זה כמה שמו בני-אדם בים דרך ובמים עזים נתיבה, ועכשיו מצאו גם את דרך-הרוח וחבלו תחבולה לעוף אף נגד הרוח, – ואומתנו עדיין אינה יכולה לשוט ולעוף לא רק נגד הרוח, אלא אפילו, לרוח היום!... הלא נורא הדבר שבכל תפוצת הנולה אין עתה אפילו קברניט אחד, אפילו מנהיג אחד, שיאמרו עליו כי הוא זה הראוי ללכת בראש העם, שיהיו הכל מסכימים לקבל את הנהגתו... דור יתום כזה, כמדומה לי, לא היה לעמנו מעולם.

הנה המפלגה היותר ערה, היותר זריזה, היותר מרנשת – הציוניים מבקשים קברניט לספינתם שלהם, שאם נדבר בינינו לבין עצמנו, גם היא מטרפת עכשיו במובן ידוע... ומבלי היות נביא אפשר לומר מראש, שרבי-החובל, שעמד על המשמר עד עתה, ישאר, אם תסכימו או לא תסכימו, במשרתו גם לימים הבאים, כי אדם אחר אין להעמידו על גשר הקפיטאן כדי שינהיג את האניה הנהגה יותר מעולה. ואף-על-פי שחסרות לו להקברניט הישן כמה וכמה מעלות חשובות, שמנו הכמים בקברניט מנוסה: אין שבילי הרקיע נהירין לו, אינו מבין לספור את הכוכבים בשמי מרום, ולפעמים גם אינו מכיר בהם ואינו יודע להשתמש באורם כדי להוביל את אניתו לחוף בטוח – אף-על-פי-כן ישאר על משמרתו, מפני שאדם, שבאה עליו ההסכמה הכללית במהגנו, אין...

ואם הציוניים כך, – זו המפלגה, שנצטמצמו בה מיטב כחותינו – מפלגות אחרות על אחת כמה וכמה.

ובמצב כזה אתם אומרים להתעניין בספינות הפורחות באויר ובקברניטיהן – אלף קברניטים כאלה בעד קברניט הישוב אחד לספינתנו שלנו? – ואת האמת אניד לכם, חביבי, כי מיום שהתחילו לדבר אצלנו על מנהיגים וקברניטים ובאתי לידי הכרה, כמה כחותינו דלים ומועטים, הרבו כמה וכמה מנדלים פורחים באויר, שבנית לי, ייטחתי את כל הספינות הפורחות ואין הן מעסיקות אותי עוד.

ואפילו משפטו של פירר, שהטיל רעש כל-כך גדול בעולם, אינו מעסיקני עוד. ולא מפני שאני שמח על מפלתה של ספרד וזוכר לה, חסדי אבות. חלילה! אנחנו, היהודים, בודאי, שאין אנו נוקמים ונוטרים ונכונים אנו בכל עת ובכל שעה למחול ולסלוח אפילו לאלה, שרק אתמול העבירו חרב הדם על צוארינו. ובכן היתכן שנוכח את הרעה, שנעשתה לנו לפני ארבע מאות שנה ויותר – אבל הוין מזה צריך אני להודות, שאין אני מאשים כל-כך את ספרד ויש שמוצא אני, כן, לא כצעתה... שייך לומר, לא כצעתה: אם היתה מקבלת נמול ושלושים אפילו

על אחד מאלף שעשתה לנו כבר צריכה היתה ליהפך מאה פעמים כסדום וכעמורה...
אלא מאי? לנבי עמים אחרים שהגדגתם עמנו לא היתה טובה משלה, לא כצעתה. כי בכל מנעותיה, בכל רעותיה, היו לה גם כמה וכמה מעלות חשובות. והתגלות-לבה בלבד כמה היא שווה? – הן כהרבה עמים לפנינו והיום לא הרגישה אף היא חבה יתירה לעמנו ולא הסתירה את שנאתה, ואמרה בסומבי: אי אפשי בכם? לא מדובשכם ולא מהשכלתכם? צאו ממנו ולכו באשר תלכו? וכי טובים הם אלה, – שואל אני אתכם – שאינם אומרים כך בפירוש ומצירים את צעדיכם עד שמוכרחים אתם לעזוב את הארץ? – ולא עוד, אלא שעל-ידי פוליטיקה, פרענותי (על שם פרעה מלך מצרים, הראשון, שהמציא את ה, הבה נתחכמה) כזו אתם מתרושטים מעם מעם, מבלי שתרגישו בזה, ואחר-כך בשעת הדחק, כשהגיעו מים עד נפש והסכין מונחת על הצואר, אין עוד שום אפשרות אפילו לצאת, אפילו לברוח... קובלים על ספרד, שיסדה אינקוויזיציה. בודאי, אינקוויזיציה אינה נן-ערך, אשרי מי שלא ראה אותה: אבל – שואל אני אתכם עוד הפעם – וכי יפה מזה, טוב מזה עתה באותן המדינות, שעדיין לא הספיקו להגהי אינקוויזיציות נלויות, אינקוויזיציות של פומבי, ובאופן זה או אחר מכריחות הן אתכם ואת בניכם להמיר את דתם? רבותי, הלא צריכים אתם לדעת, שגם אינקוויזיציה, ככל, חזיון היסטורי, יש לה חוקה-התפתחות שלה, וברבות הימים התפתחה והשתכללה. וכי עלתה על דעתכם, שגם עתה תתקיים עדיין זו האינקוויזיציה הפשוטה, הנסה, המנושמת, שהיתה לפני ארבע מאות שנה? – נשתנו העתים ונשתנו גם המושגים. או, בתקופה הפשוטה ההיא, היה הכל פשוט: אנשים פשוטים ואינקוויזיציה פשוטה; ואולם עכשיו האנשים מנומסים והאינקוויזיציה נס-כן מנומסת, עמוקה, דקה ומכאבת עד דכדוכה של נפש; לא תלינים, כמו לפנינו, מענים ומיסרים אותך, אלא מסבבים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומסיר את עצמך וסובל כסוריה-נפש כל ימי חיך...

כמו שתראו, נשתנו המושגים של אינקוויזיציה, אבל איני יודע, איזו מן האינקוויזיציות עדיפה, העתיקה או החדשה...

באמת אנכי לכם, שהריפוטאציה הרשעית של ספרד מוגזמת היא מעט. וכבר הגיעה השעה להוריד אותה מגדולתה. כמה וכמה ריפוטאציות כאלה כבר נתקנו. פרעה, למשל, שחשבו אותו לפנינו לצורר מפורסם, זה כמה ירד מגדולתו הצוררת, "נמצאו אחריו כאלה, שלא היה כדאי אפילו להתיר את שרוך נעליהם. אמנם בארצו עבדו אבותינו בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, אבל ממנה יצאו, לכל הפחות, ברכוש גדול, ומאלה יצאו – בעירום ובחוסר-כל ושמוחו שמחה גדולה אם הצילו את נפשם ונמלטו בעור שניהם. או בלעם: על-פירטעות. כנראה, נחשב גם הוא לרשע. ואנחנו הלא יודעים, שבאו אחר-כך, בלעמים' שהיה צדיק נמור לנבדבב.

איני יודע, איך נשתלשל, מעשה-שישים' ומה היתה כונתו של בלעם ב,מעשה' זה, ומי התחיל בדבר?... הכתוב, כדרכו, מקצר תמיד בענינים, שצריך היה להאריך בהם, ומספר בדברים מעשים לומר: ,וישב ישראל בשישים, ויחל העם לזנות אל בנות מואב'. סופר בימינו היה עושה מזה, מטעמים' לקוראיו – רומאן גדול בעל כמה וכמה ספרים, היה אורת רשת שלמה של חסאים ובעל-עבירות, וכאן – קצור מצומצם בענינים מענינים כאלה, באופן שהדברים אינם ברורים למדי, מה שייך זה לענינו של בלעם? –. נניח, שזו היתה עצתו – אף-על-פי שלכאורה לא היו יוצא-מצרים וקוקים לעצות מן הצד – וכוונתו היתה לרעה, אבל, איך שיהיה, רשעים אחרים לא התחילו את, רשעתם' ב,רשעות' מיוחדת-במינה כזו... ואחרי כל אלה הלא התמלסו מפיו של בלעם כמה וכמה דברים טובים על עמנו, בעוד שאלה הבלעמים', שבאו אחריו לא יכלו אפילו להעלות את שם ישראל על שפתם. וכי גם זה הוא רשע? אנהנו בימינו יודעים מה זה, רשע'. – אמרו מה שתאמרו, נגד רשעתו של בלעם עוד אפשר לעמוד. והמן! – מי לנו גדול ממנו? כמדומה לך, הריפוטאציה שלו בתור רשע בצורה והוקה; ואף-על-פי-כן מקולקלת קצת. ראשית, מעלה גדולה היתה לו שנתלה. והו בודאי יתרון גדול לגבי המן, מה שאין כן כמה וכמה מתלמידיו, שלצערנו, לא זכו ל,יתרון' כזה. ושנית, המן, בכל רשעותו, עדיין בקש תחבולות נגד עס-הרמו: הלשין, בקש עצות, הפיל פור, וכדומה; בעוד שתלמידיו אחריו גם לא הביאו אותנו בחשבון כלל, אלא, פשוט, כנוח עליהם הרוח הרנו וחמסו וגזלו מבלי להמתין הרבה, מבלי לדחות את הדבר מיום ליום. ובבוקר לא עבות אחד אמרו להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, טף ונשים ושללם לבו. ואפילו טיטוס הרשע בעצמו ובכבודו, שהחריב את ביתנו והגלה אותנו מארצנו, – רשע נמור בודאי, – סוף סוף יתוש נקר במחו, שמץ של ספק התגנב לתוך לבו, שכא לא התנהג כשורה עם העם המנוצה, איזה צל של נוהם קנן בלבו על כל הרעה שעשה ולא נתן לו מנוח. אבל ה,טיטוסים' המרובים, שבאו אחריו – כלום איזה יתוש מנקר במחם? כלום התחרטו? – ואם יש שנקר הרי היה זה רק מפני הנוחם, שמא-נשאר עדיין בית יהודי, שלא נחרב, ויהודי, שלא הנלה... כללו של דבר: דבריימינו עושים כל ריפוטאציה איתנה ובטוחה של רשעות נמורה כמעט לאראפשרית, כמה שיהיה אדם רשע עריץ נמצאו אחר-כך אחרים, שעברו אותו ברשעותם.

ולפיכך הגיעה השעה להוריד גם את ספרד מגדולתה. ברוך השם, נמצאו מדינות, שעברו אותה באכזריותן וברשעותן... היא, בכל רשעתה, מעלה אחת היתה לה – התגלות-לבה. היא לא הסתירה את סוף מחשבותיה ברוב דברים, אלא אמרה ברור ומפורש, מה היא רוצה ודורשת מאתנו. ודבר זה בלבד הלא שוה הוא הרבה.

לכל הפחות, ידעו אבותינו. עם מי היה להם עסק, ולא רמו את עצמם בשעה שאנו, צאצאיהם, הלא מרמים את עצמנו בלי הרף והפסק...

לא, חביבי, אמרו מה שתאמרו וספרד לא היתה נוראה כמו שחשבנו. כודאי לא היתה צדקנית נמורה; אבל אני איני זוכר להם להספרדים, מעשי אבותיהם ואין לי בלבי סינא עליהם כלל. גם יודע אנכי, שבכל תהפוכותיה לא תחרב מדינת-ספרד, עם יושב על אדמתו בארצו – שום ריאקציה, אפילו היותר שחורה, אינה מסוכנת לו, כי סוף סוף יעשה השכל הבריא את שלו ויתגבר על כל אלה ה"שחורים", כמה שיהיה ואיך שיהיה מצבם במדינה, ויבטל אותם ואת תורתם, כעפרא דארעא, ופיריר אחד כי מת יקומו מאה פירירים אחרים תחתיו ויקיימו את תורתו. לנו, בנלות, שבה נתונים רוב בנינו ובנוהינו לעם אחר, היה מקרה כזה מסובך ביותר, כי מועטים בנו בניהעליה המסורים לעמם בכל כחותיהם, והיה כי נעדר האחד-ואין תמורתו, עסקן לאומי, אם מאיזו סבה יצא מן המערכה-חסרוננו ניכר...

היודעים אתם את הסבה הנכונה של שפלות מצב תנועותינו בימינו אלה? ... זוהי רק חוסר עסקנים. במרכזים הגדולים ובערים הקטנות ובכל אשר נפנה הסרים לנו עסקנים, עובדים זריזים ומסורים לרעיון התחייה. העסקנים הראשונים – יש מהם ששבקו חיים לכל חי, יש שהוקינו, יש שנתעיסו ונתניעו, יש שהקוותיהם היו גדולות יותר מדאי ולא נתקיימו, ועל כן נתקררו בעליהתקות, ובין כך וכך רבים עזבו את המערכה ודור חדש לא בא על מקומם.

יודע אני כמה וכמה קהלות שהיו בהן אנודות ציוניות השוכות והיו מלאות חיים ועבודה ותנועה. ועתה-חורבן ושממון. וחקרתי לדעת את סבת השממון הזה – והוא רק חוסר עובדים, חרוצים, חוסר עסקנים. בני-ישראל נתבעים למשכן ונתנים. אבל צריכים הם להיות נתבעים, מעצמם לא יזכרו ליתן. עדיין לא הגיעה הישעה שהעם יתעורר מאליו, עדיין זקוק הוא למעוררים-ודא עקא, שמעוררים כאלה אינם.

וראיתי אני את כל הציוניים המהלכים עמנו היום תחת השמש, אבל לא ראיתי את הילד השני, אשר יעמוד תחתם, בבוא עתו למלא את מקומם...

וזו היא הרעה היותר גדולה, שהגיעה לנו בנלותנו.

הנה הגיעה שנת חציהיובל של אספת-קאטוביץ, – זו האספה רבת-הערך, המבישרת והמחוללת את, ועד התמיכה ואת הקונגרסים, ומעביר אני בזכרוננו את כל אלה העסקנים הראשונים, שהשתתפו באספה זו, מהם שנפטרו ואינם ומהם שהוקינו – ואין לנו תמורתם. מי לנו בארצנו בין, הדוקטורים רופא כפינסקר? – ומי לנו בין הרבנים כר' שמואל מוהילובר? – ובין בעלי-הבתים מי לנו עבשיו עסקנים כאותם שהשתתפו באספת קאטוביץ?

ולא רק אלה הגדולים, אלא אפילו יושב-ראש באיזו אנודה שבפנה נסתרה, בעיירה נכחדה, גם הוא כשנתפטר – אין ממלא מקומו...

כי נפסקה בתוכנו שלשלת הירושה. כח הירושה, אשר במשך כמה וכמה דורות היה כל כך איתן, מקיים ומהווה, פסק פתאום, וירושת אבות אינה נמסרת עוד לבנים. האבות הם לאומים אדוקים, ציוניים, יהודים נאמנים לעמם. לתקוותינו, נלחמים בעד קיומו, עוסקים בתחית האומה ומצפים לישועה; והבנים... הוי, מי לא ידע את „בני האבות“ עכשיו? וכי יש אפילו אב אחד בימינו, שיהא יכול להיות ערב, כי ירושתו הרוחנית תעבור לבניו? זוהי המארה היותר גדולה, מארת הגלות, שנפסקה שלשלת הירושה והאחר שנפטר או שיצא מן המערכה – יפקד מקומו ואין תמורתו... מה שאין כן עם בארצו, שכל בניו וכל בנותיו לו הם. – בני-ארם דומים לעשביה-שדה: הללו נובלים והללו נוצצים... ופירר אחד כי מת יקומו מאה כמוהו תחתיו וימשיכו את עבודתו. על-כן אבדתו אבדה חזרת היא לספרד ואין להרעיש את העולם מצד זה. ומשפטו גם הוא eine alte Geschichte מעשה ישן-נושן, ומה הרעש, שהעשים באירופה? – הרי מעשים כאלה לעשרות, למאות ואולי גם לאלפים כבר היו לעולמים. וגם אנחנו בעצמנו זוכרים עוד מימי ילדותנו מעשה אשר כזה.

התזכור, חביבי? – כרם היה לנבות הזרעאלי אשר ביזרעאל אצל היכל אהאב מלך שומרון. וימצא הכרם הזה חן בעיני אהאב, וידבר אהאב אל נבות לאמר: הנה לי את כרמך; לאיזו מפרה צריך היה לכרם זה: אם, לנן ירק, כמו שאמר, או מפני שהיה צר המקום בסביבות היכלו לקסרקט החדש, ואמר להרחיבו כדי שיגדיל את מספרו של, חיל-המשמר השומר את חצרו? או אפשר שהיתה בדעתו ליסד מקלט לנביאיהשקר, שכל-כך היו מצויים אז וקרובים אל הספירות החצרונות, הנבוהות, ואהאב רצה, שה, נביאים הללו יהיו סמוכים אליו לנבאות כרוחו לכל הזמנות מלכותיות? ואולי, פשוט, כונתו היתה לבנות בתי-כלא, בתי-סוהר, צינוק ומהפכת, כמו שהיה המנהג אצל מלכיהקדם, בקרבת חצרו, בכדי שבעצמו יהא יכול להשגיח על ענשם וענוייהם של האסורים החשודים בעון מרד וקשר? מי יכול לדעת זאת ומי תכן את רוח המושלים? איך שיהיה, הוא נתן עינו בכרמו של נבות. ונבות לא רצה לתת לו כרם זה, מפני שבאמת היה יקר לו בתור נחלת-אבות – והיו ימים, שנחלת אבות היתה יקרה לכל אדם מישראל, אפילו לישראל שבשומרון – או מפני שרצה להעלות את השער, או מפני טעמים אחרים. לא זהו העיקר. העיקר הוא – שלא הסכים למסור לאהאב את כרמו. והקונסטיטוציה השומרונית לא נתנה, כנראה, רשות להממשלה להתערב בעניני הפרטים של האיש הפרטי, ולהוריש את קניניו לטובת המלך. יש, ברוך השם, קונסטיטוציה בשומרון, שחוקיה מוצקים ומצבה

איתן. m] home-m] Castel - ביתי – מבצרי, כמו שאומרים האנגלים, ואין לתפוס אדם למלכות ואין לשלול ממנו את חופשתו בלא דין ובלא משפט, וכל זמן שלא עבר חוק ולא עשה עולה, אין לו לפחוד כלל, ונבות ישן במנוחה.

נבות, אמנם, ישן במנוחה, אבל „אחאב“ לא ישן במנוחה: כרמו של נבות או מאונו הפתאומי לא נתן לו לישון, „ויבא אחאב אל ביתו סר וועף“, „וישב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם“. ואחאב, כנראה מכל הליכותיו עם נביא־האמת ונביא־השקר, היה גבר אין אונים, אדם „בלא אופי“, בלא רצון חזק, בלא דעה קבועה ובלא „שכל מיותר“, כמו שהבריות אומרות; ובכל הנהגתו היה מושפע מ„חצרונים“, וביחוד מאשתו איזבל, בת אתבעל מלך צידונים, שהיתה הברתם של נביא־השקר, וכשספר לה את כל הענין של הכרם, את המשא־ומתן, שהיה בינו ובין נבות ואת תשובתו השלילית של זה האחרון וגם את רוב צערו וענמת־נפשו שחקה בלבה: וכי בשביל „מלתא זושרתא“ כזו יהא מלך ישראל שרוי בצער? – היא הרגיעה אותו ואמרה לו: „קום, אכל לחם ויישב לבך. אני אתן לך את כרם נבות הזרעאלי“. הבטיחה ועמדה בדבורה, ומה עשתה היא? – אף לא נכנסה בדברים עם נבות, אף לא נסתה להציע לפניו תנאים חדשים או להעבירו על דעתו במתנות ובאותות־כבוד. היא אחזה, פשוט, במנהג המדינה שיצאה משם: הרי לא להנס למדה בהצר אביה אתבעל מלך צידון, איך להתנהג ב„ענינים“ כאלה, והיא היתה בטוהה, שלא יקשה לה לקיים את הבטחתה אף במלכות שומרון.

והקונסטיטוציה? והחוקים על הקנין הפרטי ואי־שלילת־החופש? – אין דבר, היא ידעה היטב, כי את החוקים אפשר לפרש ולבאר, להרחיב ולקצר, הכל לפי ראות עיניו של הסינאט השומרוני. הוא, הסינאט, כבר ימצא את האמצעים הנצרכים כדי לקיים את מהשבתה.

„ותכתוב ספרים אל הזקנים ואל ההורים לאמר: „קראו צום והושיבו את נבות בראש העם. והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר: „ברכת אלהים ומלך“ – והוציאוהו וסקלוהו וימות“.

בקצור ובפשטות.

הזקנים וההורים עשו „כאשר כתוב בספרים“: „קראו צום והושיבו את נבות בראש העם. ויבאו שני האנשים, בני בליעל, וישבו נגדו, ויעידוהו – אנשי־הבליעל – את נבות נגד העם לאמר: „ברך נבות אלהים ומלך“ – ויוציאוהו מהיץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות“.

לא הועילו כל הטענות, כל ההצטדקות וכל ההוכחות, שלא היה או בעיר, שלא דבר עם שום אדם, – לא הועיל כלום. לשוא יטען הטוען אם הדיין אינו רוצה את נבות סקלו באבנים – והסל.

ומכון שנסקל בתור מברך אלהים ומלך, הותרם גם רמזו לאוצר המלך ואחאב השיג את הכרם, שכל-כך התאוה אליו, שני העדים בגדה-בליעל השיגו, מלמד מהטות כסף במאמצים, בודאי גם משרות בהבולשת החשאית; הזקנים והחזירים מפעלו במעלות כל אחד לפי השחיתותו ועבודתו ב"עסק", נביאיהם שקר הללו ושבוו את בההדרין הקשה, אבל הצודקת, ויכל עלה ידה.

ואף-על-פי שכל העולם כולו ידע את המצוי של המשפט הזה, את השקר ואת ההמשג, שנרמו לו, שכל העולם כולו ידע, כי נבות היה איש-חם וישר, בעל-הבית פשוט, בלא שום תרמית ובלא שום מחשבות-מרד, ומעוררו לא ברך אלהים ומלך, אדרבה, הוא ירא את שניהם וכבד את שניהם, וכי הענין לא היה אלא פרובוקאציה נסה מתחלתו ועד סופו, — לא השגיחה הרשות בדבר ודחצה בנקיון כפיה, טהרי הקנים והחורים ששמו והוציאו את פסק-הדין, והיא רק קיימה את הפסק הזה. בודאי דא בצור מצידון ובארם משפטים כאלה מצויים מאד, אחד ממכסיסר המלוכה התלים, ולא עוררו שם רעש. אבל במחנה ישראל, אפילו בשומרון המקולקלת, שאמון של אחאב ושל אחזל, עורר המיטבט המעוות מהומה. הפרובוקאציה היתה נסה ביותר, בולשת ביותר. ואליהו הנביא נועז להרעים באוני אחאב את הדברים הנוראים האלה: "הרצחת וגם ירשת?", כה אמר ה': במקום אשר לקחו הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את דמך גם אתה... מהאזה כוז מצד עם ישראל בימים ההם מבין אני: עם ישראל לא הורגל אז עדיין במשפטים כאלה; אבל למה רגשו נויים עתה? ומה הרעש? — אפשר היה לחשוב, שאירופה היא מליה שכולה הבלת, צדקנית, צנועה, רחמנית, רכת-לבב ורפוית-עצבים. אבל הלא אירופה כולה היא, כמו שיודעים אנו, עקובה מדם, נשמה זלה, שנמכרת בעד נזיר עדשים, בעד צלה של איזו טובת-הנאה, — ומפני-מה נודעוזה עכשיו כל-כך? — אין זאת כי אם רוצה היא להתהדר בפני עצמה, להראות את טוב-לבה, את דקות הרגשותיה... אבל אנו הרי יודעים אנו את מהירן האמתי של המחאות האלו — פרומת-נהושת גם היא ההיה מהיר גבוה. היום מזהה אירופה ועורכת דימונסטראציות לפני המשלחת הספרדית, וצועקת: אבוי, מלך אביון! ומחר תזכור, שאפשר אולי לעשות עסקים עם ספרד, למכור לה עורף של שכר, של תפוחי-אדמה, של ארג או מכולת, ותקרא: היתה, מלך עליון!

ולפיכך אנו רואים, שהעולם מחה, העולם הודעוזה, והרשות הספרדית עשתה את שלה והרנה את סוריה, מפני שידעה היטב, שכל אותן המחאות הן רק צחוק וצעצועים. כדי לצאת ידי חובת רחמנות. העולם מחה, דעת-הקהל היתה נרעשת, הממשלות לא נקפו אפילו באצבע קטנה לטובת סוריה, כי ברית כרותה להן שלא להתערב בענייניה הפנימיים של מלכות תברתן, וזהי אחת מן המצאות היפות של

חכמי הדיפלומטיה כדי לרחוץ בנקיון כספם על כל העול הנעשה תחת השמש, פירור היה ספרדי וספרדים שפטו אותו – ואירופה מה? –

אין מתערבין בענייניה הפנימיים של מלכות אחרת. יפה דברו. ואולם, כשהיה משפט בין יהודי ליהודים זה לפני אלפים בשנים-עדיין אומות העולם מתערבות בדבר ודנות את היהודים ומקיימות ססק, ואינן אומרות כלל: היה יהודי ויהודים שפטו אותו-ואנהנו מה? – אינן אומרות כך, מפני שבמקום שלא טוב הדבר לפנין להתערב – ברית כרותה שלא להתערב בעניינים הפנימיים, ובמקום שטוב הדבר לפנין להתערב – הברית אינה כרותה ומיצאים אמתלאות להתערב ולהתערב.

בענינו של פירור, כנראה, לא טוב הדבר לפנין להתערב – והברית כרותה... ואילו הייתי אני מחסיריו של פירור, הייתי אומר להם לבעליהם: הבו לכם, צרפתים, אישליקים, אשכנזים, הבו לכם: אם יכולים אתם לכוף את הממשלות שלכם לעשות מעשה – מיטב, ואם לאו, אם אפשר לסתום את פיהם באמתלא של אידיהתערבות בעניינים הפנימיים כמו בבלויס-הזכות ואם בכל מחאותיכם לא יכלתם להאריך את חייו של הנידון אפילו לשעה אחת – האלמו ככלבים, שכבו בבשתכם ודומו, ואל תעשו צחוק לבריות, ואל תוליכו שולל את הקהל! אל תונו אותו, שידמה שאתם תקיפים ובעלי-יכולת ולעת מצוא, על כל צרה שלא תבוא, יש לסמוך עליכם, בשעה שבאמת אינכם בעלי-יכולת כלל ואין לסמוך עליכם כלל, דבריהם לא יועילו וקולכם – קול קורא במדבר, ומה שרע ביותר – יש בהם משום אונאת הצבור והקהל נכשל להאמין בכם.

וגם אנחנו, בני ישראל, לא פעם ופעמים נכשלנו להאמין בכם ושלמנו את מיד המחאות. המרנישים שבנו, רפוייה-העצב, המקיים לאנושיות, לעת החדשה, ממש יצאו מכליהם, התמוננו למראה הדימונסטראציות לסובתנו והיו גם ימים טובים כאלה! ומרנע לרנע צפו לתשועת-ישראל. במנשך-חואזי שבלונדון התאספו ודברו, בברלין אספו התימות ובפרז... גם בפרז השבו איזו מחשבות, ומכיון שבלונדון דברו, בברלין אספו התימות ובפרז, חשבו, מסתמא תפול אימתה ופחד עליה, שצריך שתפולנה עליהן, ותשועת ישראל כהקדעין והכל יהיה טוב בעויה.

ואחרית המחאות ההן היתה כאחריתן של המחאות לפובת פירור קודם שנהגו: המחאות-מחאות ואותו המיתו. ואולי אחריתן של מחאותינו רעה אף מסופן של אלו. בספרד, לכל הפחות, יצא המיניסטרוני בדימוס אף-על-פי שלפירור אחרי קיום הססק אחת היא, כי יהיה המיניסטר בספרד; אבל המיניסטרוני יצא בדימוס. והמחאות לסובתנו-הרי אפשר לראות את פעולתן ממצבם המבהיק של אחינו ברומניה, אשר מאז באו לדבר אל הממשלה בשם אירופה הרעו לעצמם הרבה יותר מאשר היטיבו. ועדיין יש תמימים בקרבנו, שמשתיקקים למחזות כאלה ומתמוננים מדב

התקנה בשעה שהם הולמים על דימונסטראציות לטובתנו וחושבים זאת ל, חכמה
 רבתי ולפוליטיקה של כלל-ישראל. ואין האנשים האלה רוצים לדעת, שכל הענין
 הזה אינו אלא ענין של אחיות עינים. כי הכל יודעים, שכל מחאה, שאין סוף כרוך
 בה ואבק-שריפה בא אחריה, אינה מחאה כלל, אלא מעשי-נערות, או צרמוניה
 זקנה ולא יותר, ולדעתי כבר הגיעה השעה לחדול מ, צחוק זה. מוטב שידע כל
 העולם כולו, שאין אמת, ואין חסד, ואין משפט, ואין רחמים, ואין דעת-הקהל
 באי-הנחה, ויש רק כח האנרוף, כח אמתו וכח מדומה, וחנופה נסה לכח זה; ומאן
 העלים נכח, והבונד בונד, והשורד שורד; מוטב לדעת כל אלה, מלהשתעשע
 בתקנות מדומות, שאין להן שום אחיזה במציאות. כי הכרת האמת טובה בכל
 אופן הרבה יותר מאונאת עצמו; ותמיד כדאי לדעת את האמת, ביחוד כדאי לנו.
 בני ישראל, לדעת תמיד את האמת איך יהיה...

הני השקר-אילו היה, לכל הפחות, חדש ומלא ענין; והרי גם זה אינו. הכל
 כלי-כך ישן-נושן בנרון זה; כל חדש ומעורר ומענין אין, באשר נפנה - ,שאבלון
 ושאבלון. עוד הפעם אותם הדברים ואותם העינים, שכבר דשו בהם רבים,
 הפוליטיקה הרמאית של אנודות כפולות ומשולשות, אסיפות ונאומים לכבוד השלום
 והבנות השאיות למלחמה ושירים וזמירות לכבוד האהבה בכוונות ויחודים של זנות...
 כל אלה הם דברים ישנים-נושנים וממש אינם כדאי למפל בהם, -זולת הפארלאמנט
 האנגלי ומחלוקותיו בדבר הבידניש בכלל והתאבקותו בדבר מס-הירושה בפרט, שהוא
 יוצא מנדר הרניל ומלא ענין מכמה וכמה צדדים.

ומנית אנכי את כל עניני-היום, את החדשות המרעישות, שאירעו בימים
 האחרונים: את התגלות הציר הצפוני, את המנדלים הפורחים באויר ואת הפוליטיקה
 הגבוהה, וגם את פיריר ומשפטו אני מניח ואיני עוסק אלא בבידניש האנגלי
 ומס-הירושה.

ואם תשאלוני: במה זכו שני אלה? ואיזו שייכות יש להם ולכל ישראל
 ושהרי סופר עברי איראפשר לו בלא, סמיכות הפרשה? -על זה אבקש רשות ממך,
 חביבי חקורא, להשיב בחוברת הבאה.

XXIV.

— במה ?

— בחמאה !

כך מספרים על ר' יונתן אייבשיץ, שהיה „עלוי" בילדותו וכהזכרנו היה נפלא, וכשהללו אותו לפני רביהעיר נכנס עמו בדברים על למודיו ומאכלו ומשקו, ובין שאר הדברים שאל אותו : מה נתנה לו אמא היום לארוחת-הבוקר ב„חדר" ? — והנער ספר לו את כל ארחות-חיו ודרכי למודו וכי הביא היום ל„חדר" לחם משוח ב... — וקודם שהספיק לגמור את השיחה הספיק אותו הרב בדבורו והלך לו. — לימים רחוקים, בעוד שנה או שנתיים, פגש אותו הרב ברהוב ושאלו פתאום : „במה" ? — והלו הבין מיד, שכונתו על השיחה שנפסקה לפניו, והשיב לו כרגע : „בחמאה" ! — כלומר : לחם משוח בחמאה.

ומפני שאני חושב כל קורא עברית בימינו, וביחוד אהבם, חביבי קוראי „השלח", למי שהיו „עלויים", ולכל הפחות, „חציעלויים" בעלי זכרון גדול, שזוכרים עוד עתה „גירסא דינקותא", מה שלמדו בילדותם, — שהרי ה„סחות המטומטמים", ה„ראשים הסתומים", ה„אכרים הגסים", ה„גויים", כמו שהיו קוראים להם בלשון-ה„חדר", כבר שכחו את תורת בית-רבים והם רחוקים עתה מספר עברי, — מפני שאני חושב אתכם ל„עלויים" או ל„חציעלויים" מוצא אני למותר לחזור על הראשונות — על מה שהעליתי ב„מחשבותי" לפני חודש ויותר, ומרשה אני לעצמי להתחיל את שיהתי עתה ממש מן הישיבה שהפסקתי : מחוק הירושה באנליה. ואולם גם ספק מהגנב ללבי : אפשר שאני משהמש לרעה בכשרונותיכם המצוינים ומכביד ביותר על כח זכרונכם. כי לך והיה עתה נביא, או חכם עדיף מנביא, להגיד אחרית מראשית, במה מתענינים בני-אדם בימינו עוד אפשר למצוא את דרך הנשר בשמים ולהכיר את עקבות הנחש עלי צור, ודרך אניה בלבים כבר היא סלולה, ויש, כידוע, סימנים גם לדרך הרביעית מאלו הדרכים הנפלאות, — אבל אין להגדיר את דרך-הרוח, אי מזה יבוא ועל מה זה ולמה יתרגשו בני-אדם מחר. הגה לא רב ולא רחוק הזמן, שעבר בין החוברת הקודמת של „השלח" ובין החוברת הנוכחית, ובה בשעה שהעליתי את מחשבותי לפני חודש ימים היה הבידוש האנגלי תל-תלפיות של אירופה ועיני

כל היו נשואות אליו. והשאלה בדבר מס־הירושה גם עתה עדיין לא נפתרה, המלחמה בין הבית התחתון והעליון, בין האצילים בעל־האחויות והעם רק עתה נתלקחה, ואפשר היה להשוב, כי לכל הפחות, עוד חודש ימים יתמיד החזון ולא תתירופף ההתענינות בחזון זה. אבל עוד לא בלו הנאמים בלונדון את סנדליהם ברוצם מאסיפה לאסיפה, ועוד לא סבבה הלבנה במעגלה שלשים פעם, עוד לא עבר חודש ימים – וכבר שונו פני הדברים לנמרי והבידנ'ש האנגלי אינו מרתיע עוד את הלבבות. כי בינתיים אירעו מאורעות חשובים באמת, שהשכיחו במקצת גם את השאלה ההיא. הגע בעצמך, הביבי הקורא: בינתיים כתב אנדריוו, השליש ברוח צעירינו, את, אנפסה' שלו, שהטילה רעש כל־כך גדול בעולמנו. זהו מעשה נורא בשלש אחיות, שענבו על איש אחד, בעלה של האחות הבכירה, ודברו מה שדברו, ועשו מה שעשו, מה שאפשר לעשות במקרים כאלה בכדי להתחבב עליו, בכדי להתקרב אליו. וגם הוא מצדו לא התרשל במצוה ועשה מה שעשה, מה שאפשר לעשות במצב כזה בכדי להתחבב על כולן, להתקרב אל כולן. ונתקנאו האחיות זו בזו, וצירו אשה את אחותה, והתקצפו, והתמרמרו, ורגלו, כדרך הנשים הקנאות, ותהי תמיד מריבה ונאצה וצרות־עין וקנאה נלויה ונסתרה בבית – ואין נחת. והוא, הבחור הזכר, נס־כן ההנהג ככה. פעמים שהיה רוצה לצאת ידי כולן והיה מסיים את כל אחת ואחת מהן במסתרים בדברי נחומים ואהבה; ופעמים שלבו נתגסה בהן והיה מכעיסן ומקניטן ומרעיטן ומתהלך עמהן בזלזול בפומבי. וסביבם – חברים בורגנית מן החדשים, שהיא מתאמת לאותו המצב ולאותו האופי המיוחד: אב זקן, סוהר רוסי טפוס, שבהודע לו הסוד הנלוו של שלש בנותיו יחריו קרא בקול: "להגוברנאטור, להגוברנאטור אלך...". ועורך־דין מושבע אחד, חצירטפס וחציר אידיאליסטי, ושני לו גרוע ממנו, שבכוונה או שלא בכוונה נתן לו המחבר כנור משפחה עברי – רוזנאל, והוא מעורר נועל־נפש בנוולותו... ותוכלו לשער את מצב הרוחות בבית אישר כזה... ואחרית המחזה היה – מה שצריך היה להיות –: אחת מן האחיות השקתה את עוגבה סף רעל ומת, ותם ונשלם.

ונתקשו בזה המפרשים כולם, מה ראה אנדריוו לכתוב מחזה כזה ומה היתה כוונתו: אם לברוא טראגדיה עמוקה שבעמוקה של נפש אוהבת, שהיא קלועה בכף־הקלע בין אהבה וחובה, טראגדיה, שלא פלל לה גם שכספיר עצמו; אם דראמה בסגנונו של איבסן, שמטרתה להבליט את זכותו של האדם הפרטי ליוזק בפני הקהל ומושגיהמוסר המקובלים ולעשות כל מה שלבו חפץ ואך שלבו חפץ – או, פשוט, תמונה מחיי החברה בימינו בשדרות ידועות? ואם עלה הדבר בידו? – והנוכחים מרובים ועצומים, הללו מזכים והללו מחייבים, והמחלוקת עדיין לא נגמרה. וממילא מובן, שישאלה בוערת כזו היא ענין גדול לצעירינו ולצעירותינו לענות בו,

והם טרודים בענין זה ומנחמים זה את זה בהלכה בהתלהבות עצומה: אם התנהנו ה„גבורים“ על פי כללי האהבה ואם יש למצוא סמך למעשיהם בהפסיכולוגיה דהוי הפסיכולוגיה, מה א־אפשר למצוא בה?, או שאין למצוא סמך כזה. והדברים ארוכים ומענינים ממש כ„סאנין“ בשעתו. וענינים חשובים כאלה בכחם להטריד את המחנות ולהשכיח אפילו אבא ואמא, לא רק את שאלת־הירושה באנגליה. ונדולה מזו – המשפט של מרת שטיינהייל (כותב אני על פי הטראנסקריפציה של העתונים העבריים). מעשה במטרונה אחת בפאריז, שכל גדולי המדינה היו מצויים אצלה – והיא, כנראה, נס־כן היתה מצויה אצלם... ויהי יצרה גדול וצרכיה מרובים, ועונב אחר, כמה שהיה היטוב במדינה ועשיר ותקין, לא היה יכול למלא די ספוקה בכסף ובוהב ובאבנים יקרות ובשאר התכשיטים. ועל־פי הדחק – ומה לא יעשה אדם על־פי הדחק? – מוכרחת היתה, העלובה, לחזר אחרי מאהבים שונים, מכל שדרות החברה, שקנאו זה בזה ורגלו זה את זה ועשו מה שיכלו לעשות בכדי לפנות את הדרך ממתחרים. וכמו במעשה „אנפסה“ כך אף במעשה זה נמר הדבר באחת מארבע מיתות. אפשר, שבמקום שאחד מן המתחרים פנה את הדרך לחברו, כנהנו בענינים כאלה, פנו כאן המתחרים מן הדרך את בעלה ואת אמה של המטרוניתא, – אנשים „תמימים“, שכנראה, לא הפריעו אותה מ„עבודתה“ כלל וכלל... ובבוקר לא־עבות אחד מצאו אותם נחנקים בחדריהם הסמוכים לחדרה של ה„אשה הגדולה“, ונפל החשד עליה נופה ומסרו אותה לדין. וכל באי עולם, פשוטו כמשמעו, התענינו במשפטה ומה תהא עליה, ובבוקר בבוקר, מדי קחתי את הגליון החדש ביד, יודע אני בבטחה, כי מה שאמצא בו – אמצא, אבל את משפטה של שטיינהייל בודאי אמצא, ולא בקיצור, אלא באריכות יתרה ובפרטים ופרט־פרטים; ומה שאקרא אקרא, ואת משפטה בודאי אקרא. ולא רק העתונות הכללית הגדולה והרחבה הקציעה מקום ניוחד למשפט החשוב הזה, אלא אפילו עתונותנו שלנו, הזעומה והפעומה, גם היא נשתרבה אחריה וה„טוב“ הזה לא חסר גם בה. ובכל אופן תפס בה משפט זה מקום יותר חשוב משתפסה, למשל, הקונפירנציה העברית העתידה להיות בברלין לפני הקונגרס התשיעי...

כמו שתראו, העולם טרוד. ברוך־השם יש במה להתעסק, יש על מה לחשוב, במה לעיין. שאלות האומה, צרת הכלל, הציוניות לכל ענפיה, תחית הלשון, האמינרציה ועוד, – כל אלה הם מלתא זוטרתא לגבי „אנפסה“ ושטיינהייל. ואפילו מארכס ושיטתו בטלים ומבוטלים, מי זה ידרוש עכשיו עליו ועליה? – כבר נתישנו, כבר נשתכחו וכאילו עברו ובטלו, ואנו אין לנו בעולמנו אלא שאלת האהבה, שאלית המין לפרטיה: „אנפסה“ מצד אחד ומשפט שטיינהייל מצד שני... ואם הצעירים מתעסקים בפילוסופיה של אנפסה, אין הוקנים שבדור הולכים

בנדולות ומסתפקים במשפט הפאריזי. כל אחד בשלו. בודאי אין לדרוש מן הזקנים, שיעשו מעשי נערות ויפלטו בעיניהם כאלה, אבל המשפט הפאריזי שאני, זהו דבר שיש בו גם פוליטיקה. כי מרת שטיינהיל היתה קרובה מאד לנשיא-הריפובליקה הצרפתית, פיליפס פור, ויש יסוד לחשוב, שהמדיניים והדיפלומטים האירופיים מכל המפלגות השתמשו בהשפעתה למטרותיהם לא אחת ושתיים. כי פוליטיקה וצניעות, פוליטיקה ונקיית-הדעת אינן זוג הנון כלל וכלל. מי שרוצה „לעשות פוליטיקה“ מוכרח הוא לעשותה בלא פחד ובלא מוסר-כליות, בלא כושה ובלא נקיית יתרה, ואם אפשר לומר כך—בלא נעליד ...

ועד כמה פוליטיקה צנועה וענותנית מועילה—המקרים בא תונא של יון יוני ביהו. באלה הימים נודמנתי עם יוני אחד מכירי, סוחר ומלומד, וככל יוני בימינו הוא גם פאטריוט נלהב וחולם על „יון הגדולה“, לכלל הפחות בנבולותיה בימי אלכסנדרוס מוקדון. וצריך אני לומר לכם, שמטבעי אני אוהב ביותר את העם הזה לא בצורתו הישנה ולא בצורתו החדשה. כסבורים אתם, שיש בלבי מינא עליו בשביל חשבונות ישנים, בשביל אפיון וחבריו צורריהיהודים בכתב או בשביל אנטיוכוס וסיעתו צורריהיהודים בפועל?—אם כך תחשבו—תשנו. אפיון וחבריו הלא הם ממש תינוקות כבד-לשון לעומת הסופרים שונאיישראל שבימינו. מהו, למשל, איזה אפיון עם חקירותיו הילדותיות לעומת דיהרינג, טרייטשקה וצ'מברלין, שבססו את יטנאתם על בסוס „מדעי“, כביכול, והמציאו שיטה פילוסופית של שנאת-ישראל? ואפילו מנשיקוב הגם והבור עולה גם הוא ברשעתו על אפיון וחבריו.

ואנטיוכוס ... כבר אמרתי במקום אחר, שהגיעה השעה לשנות את הערכין במה שנוגע להערך היותר גדול שבדבריימינו—ערך הצוררים—ולחוריד מגדולתם את המיוחסים הגדולים, וכבר הסירונו מעל כנם את פרעה ואת בלעם ואת המן, מפני שהבאים אחריהם היו רעים ורשעים מהם. והגיעה השעה גם לאנטיוכוס, גבור החג היותר יפה שלנו, חג המכבים, שיורידו גם אותו מגדולתו. וזאת אינה אומרת, כמובן, שהחג עצמו אבד את ערכו; אף לא במקצת! החג עצמו נשאר בכל יפיפותו ובכל זהרו, מפני שאנו צריכים לדעת תמיד, שלא את מפלתו של אנטיוכוס אנו חוננים, אלא את תוקף גבורתנו שלנו, את התוקף והגבורה הפנימית של עמנו בימים האלה, שלא נואש ביום רע ומצא די עוז בנפשו להתקומם נגד התקף היותר גדול בימים ההם, שהיה מזוין בכל כליהיון האפשריים—בכת ובהשכלה—ואמר „לשעבד את עמנו לרצונו ולהשכלתו, ועמנו לא נתבטל אפילו בפני הקולטורה היותר גדולה בימיו עם כל תקפה הפנימי וההרה ההיצוני,—מה שלצערנו לא ראינו במדה זו בעמנו אהרנכך, בשום זמן מן הזמנים ... אבל אנטיוכוס עצמו היה, לדעתי שלי, מהסדי אומות העולם לגבי כמה וכמה מתלמידיו עכשיו. ובאמת, מה רצה הצורר המשונה הזה?—

סך הכל להשכיח את תורתנו ולהעבירנו על חוקותינו ... הוי, הביבי! כמה מתגעגע אני עכשיו אחרי אלה מאומות העולם, שרצו להשכיחו את תורתנו, וכמה חביבים הם עלי מאלה מ"שלהם", שהם מתאמרים, כביכול, לאפטרופסי אמונתנו, דואנים תמיד לשלום תורתנו ודתנו ומשתדלים בכל מה שאפשר להשכיחו את תורתם שלהם דוקא, את תורת היונים, את חכמתיון!... וחושב אני, כי שם רע הוציאו על אנטיזכוס ה"כהנים" השונים, הקטנים עם הגדולים. אילו היה בא אליהם איזה אנטיזכוס והיה אומר להם: "למדו רק את תורתכם שלכם והתרחקו מחכמות היונים", – בודאי היו הכהנים – הרבנים שבדור ההוא – שמחים עליו, מאספים אספות ושולחים אליו דיפר טאציות לברך אותו על טוב-לבו ודאנתו לקיום היהדות, חיו מתחשאים לפניו כבנים יחידים שמתחשאים לפני אבותיהם, חושבים אותו לאחד ממנייהדת ומברכים אותו בבית-המקדש בשעת התפלה, והיו משתדלים להוכיח לו, שיפה כיון בגירותיו, מפני שהחכמה היונית מעברת את צעירי עמנו על דתם ועל דת-המלכות ולמלך אין שוה להניחם. מה שאין כן אנטיזכוס, שרצה לקרבנו אל חכמתיון ולא היתה עינו צרה ב-ש-לו-אותו שנאו ה"כהנים" והוציאו עליו שם רע, שצורר-היהודים היה --. ואין אני מצדד בזכותו של אנטיזכוס, כי שונא ומתעב אני בכלל את כל אלה, המתערבים בענייני הפנימיים, בין אלה, המשתדלים לקרב אותנו אל תורתנו בזרוע, ובין אלה, המשתדלים להרחיקנו מתורתנו: *timeo Danaos et dona terentes*, ירא אני אותם ושונא את מתנותיהם, כמו ששונא אני תכלית שנאה ומתעב מעומק נפשי גם את אלה מאתנו, שהם מתפרצים לתוך קולטורות זרות ואומרים להתערב בענייניהם הפנימיים של העמים האחרים, בעניני האמונה וההשכלה שלהם. ומתעב אני את אנטיזכוס אפילו בשעה שמקרבני לחכמה, כי גם את החכמה אין להשפיע על-ידי קוזקים ... אבל האמת ניתנה להאמר: סובל אני אותו יותר מאלה האומרים לנו: "בואו, יהודים, ב"חדריכם", החנקו בתורתכם, הרקיבו בבתי-מדרשיכם ובישיבותיכם, ואלינו ולחכמותינו אל תקרבו!... וכשאי מעיין עכשו בספר דברי ימירעמנו מתקופת מלכי היונים ומתבונן במלחמות האלו, שיותר שהיו מדיניות, היו מלחמות-הקולטורה, מתגעגע אני על "נושאי-הקולטורה" היונים, שכמותם לא נמצא עוד בעמים. עכשו משאירים העמים את ההשכלה ברשותם, מביטים עליה כעל קנינם הפרטי, שאין רשות לאחרים לנעת בה, ואפילו לגשת אליה. סוגרים הם את בתי מדרש-החכמה ונועלים דלת בפני זרים. ואחר אחד נסגרים הבתים ההם לפני בני-עמנו. ואפילו המדינות היותר חפשיות אינן עומדות בנסיון ומדי שנה בשנה מכבדות הן את הכניסה לזרים – כלומר ליהודים – וקרוב היום, שבבוקר לא-עבות אחד נקום ונמצא את כל הדלתות סגורות ... ואילו למדנו מזה, לכל הפחות, לקדם את פני הרעה בעוד מועד ולכונן לנו בתים לבד, הייתי מתנחם ואומר: מן העו יצא

כתוק : גדיל תורה ונאדירה כחפצנו, לפי רוחנו, על סהרית לאומיותנו ; אבל אין
אנו יכולים ואין אנו רוצים לבנות בתים כאלה, ואתרית הדבר ... אטנו טלטו יודעים
אחריתו של דבר. מה שלא עלה בידי אנשיותם במלחמותיו לשם הפצת, חכמת-
יונית' בין צעירינו, עלה בידי אחרים בנוירותיהם לשם מניעת צעירישראל מ, חכמת-
יונית', ומספרם של אלה מבני ישראל, שעוזבים את עמם לבלי שוב אליו עוד ,
מתרבה מדי שנה בשנה במדה שלא פלל לה גם אנשיותם בשעתו, ואילו באנו
לחבר עתה, על הנסים', הייתי מנסח אותו בנסח אחר לגמרי ... כי מי הוא
אנשיותם? – הרי אפילו לשרההשכלה במדינה קונסטיטוציונית לא יצלה. בישיבה
הראשונה של המיניסטרים היו מציעים לפניו לצאת בדימוס בשביל, הליכות' כאלו
עם היהודים, בשביל השתדלותו לקרבם אל מעינות ההכמה, ואפשר שהיו עוד מוסרים
אותו לדין. ואנחנו באים ואומרים : על הנסים' בנסח הישן ...

לא, חביבי, אין בלבי טינא על היונים בשביל אנשיותם. מעשיו של זה היו יותר
שמות מרשעות. כי מה לו ולהיהודים, אם ילמדו בנימנסיון ואם לא ילמדו, אם יאכלו
את בשר החזיר ואם לא יאכלו? העמים המתקנים של עכשו הם הכמים ממנו : את
הנימנסיון ואת החזיר השאירו לעצמם וחלילה ליהודי ליהנות מהם. וקרוב היום
שיקבעו, פרוצנמים' גם לאכילת בשר החזיר, כמו שקבעו זה כבר להתקבלות בנימנסיון
ובאוניברסיטה, בתקודה, שגם החזיר יקרב את היהודים לשינינתם כמו שקרב אותם
הנימנסיון... ומאד אפשר הדבר, שתקותם תתקיים, וחזיר גדול אחד יעביר על דתם
מספר יותר גדול של יהודים מאוניברסיטה שלמה. כי כבר יש עכשיו יהודים, שימכרו
בעד חזיר את כל יהדותם וחליפו את דתם עשרת מונים. להצמער על זה... – מה
אומר לכם, חביבי? – פעמים שאין אני מצמער. לקנא בהם באומות העולם? – ודאי
שאין אני מקנא. את המציאה הכשרה של נרים כאלה אני מוחל להם במחילה
נמורה. ישמחו הם במאמינים' כאלה והמאמינים האלה בהם...

בכלל, כבר שכחתי את ההשכונות הישנים ואיני רוצה לדעת גם את החשבונות
החדשים. היו, אמנם, ימים, שחשבתי מחשבות הרבה על היונים. בדרכי לציון פחדתי
את ההחרותם. תהנותם על כל חופי יסדהיתכון מקושטא ועד אלכסנדריה של מצרים
הביאתני לידי הרהורים רעים. יראתי, שיהיו לאבן-נגף על דרכנו. ואולם הימים
האחרונים הוכיחו למדי, כי לא אותם, את היונים, נפנוש ראשונה, אלא את העם,
שכל-כך בטלנו אותו ולא השנחנו בו כלל, ועכשו, בתמורת העתים ושני הסדרים
התהיל להראות את צפרניו. ולמרות קרבת-הדגוע, שיש בינו ובינינו, הוא הרבה יותר
מסוכן לנו מן היונים, שעד עתה לא עלתה בידם להתאורח בארצנו, ויש תקוה,
שלא יעלה דבר זה בידם גם לימים הבאים. –

הנה כי כן, טינא אין בלבי על עסיון, אבל מעין אנטיפתיה היסטורית בודאי

יש לי, ומסביר אני לעצמי את הדבר הזה בנוד המבעי, שיש בין האופי העברי והיוני, כי, אם נתבונן היטב ונסמן את התכונות העיקריות של שני העמים האלה, נראה, שהתכונה העיקרית, היסודית, של עמנו היא הקיצוניות והתכונה העיקרית, היסודית, של היונים היא הפרשנות, או, האפורטוניזמוס, כמו שאומרים עכשו. ושתי תכונות אלו עוברות כחוט השני בדבררימיהם של שני העמים האלה. אברהם העברי, מכיון שהכיר את בוראו, שוב לא היה יכול להשלים עם עבודת-האלילים, ולא די שלא האמין בהם, אלא שגם פרסם, כפי שאומרת המסורת, את דעותיו ברבים והלך ושביר את כל האלילים שבעיר, בלי ששם לבו אל מה שיאמרו הבריות ומה שיהיה בסופו. והלא אפשר היה לראות מראש, שעובדיה-האלילים לא יחסו ולא ינחו עד שינקמו בו את נקמת, "אלהיהם". .. ואולם הוא, הקיצוני, לא חשב הרבה, ועשה מה שעשה, ומה שיהיה – יהיה. ותכונה קיצונית זו השאיר בירושה לבניו אחריו עד היום הזה. מכיון שהיהודים מכירים באיזה, אלהים חדשים – ברעיון חדש באדיאה חדשה – מיד הם הולכים ושוברים, בלי בקש השבונות רבים, את כל האלילים הישנים שבעיר ובמדינה ואינם שואלים כלל מה יהיה בסופם, כיטיקומו עליהם עובדי האלילים הקודמים וכהניהם להנקם בהם את נקמת אלהיהם. .. רוח היא בהם, שאינם יכולים לוותר על דעותיהם. זוהי תכונתם היסודית, שבאה להם בירושה מאברהם העברי הקדמון, שלא היה יכול להתאפק ושלא לנפץ את האלילים בעיר... והפילוסופים היונים – יש אומרים, שגם הם בימיהם כבר הרנישו באחדות הבורא; ומאמין אני, שבשכלם הנדול בודאי הגיעו לידי המונותאיזמוס אף הם. אבל דעת-אלהים לא עכבה אותם מלסבול את אליליהם; ואף-על-פי שבאו לידי הכרתה, "אהדות", לא שברו את אליליהם ולא פרסמו דעותיהם בהמון העם בקנאה קיצונית, ותכונה פשרנית זו השאירו בירושה לבניהם אחריהם, ואולי גם לכל "האריים" עד היום הזה. ובשביל זה נקל היה להם להשלים עם כל אויביהם ולהיות מעורבים עם כל העמים המנצחים והמנוצחים. באו היונים לרומי – וקבלו את אלהי הרומיים, באו הרומיים ליוון – ומסרו להם את אליליהם שלהם. למחצה, לשליש או לרביע; לא דקדקו הרבה. שלי שלך ושלך שלי, לא בדיני-ממונות, חלילה, – בדיני-נימונות היו דוקא קפדנים גדולים ולא ותרזו אפילו בחצי-פרוסה, – אלא באמונות ודעות. אתה תזנה לשם אפרורדיס שלנו ואנחנו – לשם ווינוס שלך, אתה תשתה לכבודו של דיוניסוס שלנו, ואנחנו – לכבוד באכוס שלך. ומפני דרכי-שלום אפשר להשתחוות לכל האלים ולשתות לכבודן של כל האלהיות, שלי ושלך ושללהם. .. בעינינו כאלה לא היו מקפידים הרבה, הפילוסופיה היונית היתה פילוסופיה של פשרנות, פילוסופיה, שהיא נוחה לבריות ועוברת לסוחר בכל השוקים. ולא יפלא, איפוא, בעיני כלל, שנתפשטה כליכך בעולם העתיק ושכל העמים

השלימו עם האמונה היונית. רק הקיצוניות העברית לא יכלה להשלים עם „שיטה“ זו. ומה תוצאות לכל אותם הנגודים והסכסוכים בינינו ובינם בימי אנטיוכוס, קאיוס קאליגולה, נירון קיסר והבאים אחריהם. והוישב אני, יִנְאֻטְיוֹכּוֹס יוֹתֵר מִשְׁהִיָּה רִשְׁעִי הִיָּה יוֹנִי מִטְּבָעוֹ, כְּלוּמָר, אִישׁ, שְׂאִין לוֹ רִגִּשׁ מוֹסְרִידָתִי קִיצוֹנִי; וְעַל־כֵּן לֹא הִיָּה יָכוֹל גַּם לַהֲבִין אֶת הָעַם הַיְּהוּדִי וְאֶת הַתַּנְגְּרוֹתוֹ הַקִּיצוֹנִית לַפְּקוּדוֹתָיו. וְמָה בְּכָךְ, אִם יֵאָכְלוּ הַיְּהוּדִים אֶת בָּשָׂר הַחֲזוֹר וְגַם יַעֲלוּ אוֹתוֹ לְקֶרֶבֶן עַל מוֹכָחָם? וְכִי יִפְגְּעוּ בֹזֵה בְּכַבּוֹד אֱלֹהֵיהֶם? – וְאִם גַּם יִפְגְּעוּ – מָה בְּכָךְ? – דָּבָר גָּדוֹל הוּא אֱלֹהִים! – וּבִאֲרִין יוֹן אֲפֹשֶׁר הִיָּה לְקִנּוּת תְּרִיסָר אֱלֹים בַּפְּרוּטָה. וְאִם הַרְשׁוֹת דּוֹרֶשֶׁת לַהֲקָרִיב חֲזוֹר עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ מִפְּנֵי טַעְמִיָּה הַבְּמוּסִים: אִם מִפְּנֵי שְׂלֹדְעָתָה נִצְרָךְ דָּבָר זֶה לַאֲחֵדוֹת הַמַּדִּינָה, אוּ מִפְּנֵי טַעְמִים אֲחֵרִים, וְאִפְּלוּ מִפְּנֵי „קִאֲפְרִיסָה“ בְּלִבָּךְ, – צְרִיכִים נִתְּיָנִים נֶאֱמָנִים לַהֲשַׁמֵּעַ לָהּ וּלְקַבֵּל בְּאַהֲבָה אֶת פְּקוּדוֹתֶיהָ. הַיְּהוּדִים אֵינָם נִשְׁמָעִים, אִינָם רּוֹצִים לְקַדֵּשׁ אֶת הַחֲזוֹר, אוֹת הוּא, שֶׁהֵם עִם שֶׁל מִתְקוּמָמִים וְצָרִיךְ לִיסָרם קִשָּׁה וּלְהַשְׁמִידם עַד תּוֹמָם. – וְאַף קִאִיוֹס קִאֲלִיגוּלָה בִּישַׁעְתּוֹ, יוֹתֵר מִשְׁהִיָּה רִשְׁעִי עֲרִיץ, הַפְּכַף וּמַרְצָח, הִיָּה – רּוֹמִי עַל פִּי מוֹלֶדְתּוֹ וְיוֹנִי עַל־פִּי הַשְּׂבִלָתוֹ, וְגַם הוּא לֹא הִבִּין אֶת הַתַּנְגְּרוֹת לְהַקְטִיב צִלְמוֹ בְּבִית־הַמִּקְדָּשׁ, בַּעֲדֵי שֶׁהִקְמָה זֶה הִיתָה אוֹ אֵךְ סִימָן שֶׁל הַכְּנָעָה לַמַּלְכוּת רּוֹמִי. וְמָה אִם יַעֲמִידוּ הַיְּהוּדִים צֶלֶם בְּהִיכָל? – כְּלוֹם בֹּזֵה יִפְגְּעוּ בַּקְּדוּשָׁה הַהִיכָל וְיַחַלְלוּ אֶת מִקְדָּשָׁם? – וְאִם אוֹלֵי יְהִלְלוּ מַעַט – מָה בְּכָךְ? – דָּבָר גָּדוֹל הוּא בִּית־מִקְדָּשׁ וְאֱלֹהִים! וּבְרּוֹמִי גָדוֹל הִיָּה מִסַּפֵּר הָאֱלֹים וּבִתִּי־מִקְדָּשֵׁיהֶם. עַל כָּל שִׁבְעַת הַנִּבְעוֹת הָיוּ אֱלֹים וּבִתִּי־מִקְדָּשׁ לְמַכְבִּיר, וְמִי זֶה הִרְבָּה עִמָּהֶם בְּנִמּוּסִים? הַיּוֹם מִקְדָּשׁ זֶה לֹא־לֹא זֶה וּמִחֵר מִקְדָּשׁ אֲחֵר לֹא־לֹא אֲחֵר, – וְמִי יִשְׁנִיָּה בְּדַבְרֵים כִּמוֹ אֱלֹהִים? – גַּם קִאֲלִיגוּלָה יִשְׁפֹּט אֶת הַיְּהוּדִים עַל־פִּי הַשְּׁנוּתִיו מִמִּקְדָּשׁ וְאֱלֹהִים. הַיְּהוּדִים אִינָם רּוֹצִים לַהֲעֵמִיד אֶת הַצֶּלֶם – מִן הַסֵּתֶם הֵם מִתְקוּמָמִים, וּמִכִּיּוֹן שָׁכָן, צָרִיךְ לִשְׁלֹחַ עֲלֵיהֶם לְנִיּוֹנֹת וּשְׁשַׁעַת קְלָנִים לִיסָרם וּלְהַכְחִידם. וְלֹא הִבִּין הָעֲרִיץ הַזֶּה וְלֹא הִיָּה יָכוֹל לַהֲבִין, שִׁבְעֵנִי אֲמוֹנוֹת וְדַעוֹת אֵין הַיְּהוּדִים יֹכְלוּם לוֹתֵר – וַהֲמִי מֶה... .

כִּמוֹ שֶׁתִּרְאוּ, הַכִּיבִי הַקּוֹרְאִים, אִי אֲפֹשֶׁר יִשְׁאָרְנִישׁ חֲבֵה יִתְרָה לְהַיּוֹנִים, מִפְּנֵי שֶׁהַנְּגוּדִים בִּינָם וּבִינֵינוּ, הַיְּהוּדִים, מוֹנָחִים הֵם בְּטָבַע; אֲפִי־עַלְפִּי שְׁעֵכֶשׁוּ, בִּימִינוּ, נוֹטֵל הוֹדֵם שֶׁל הַנְּגוּדִים מִשְׁנֵי הַצַּדִּידִים: אֲנַחְנוּ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִתְּחִלִּים לוֹתֵר וְהֵם, הַיּוֹנִים, מִתְּחִלִּים לַהֲיוֹת קִיצוֹנִים. אֲנַחְנוּ וְתִרְנוּ עַל אֶרֶץ הָאֲבוֹת, עַל שְׂפַת־הָאֲבוֹת, עַל קִנְיֵי־הָאֲבוֹת, וְגַם הַצֶּלֶם שׁוֹב אֵינּוּ נוֹרָא לָנוּ כְּלִיכָךְ, וּבִיחּוֹד מוֹזֵתִים אֲנוּ עַל כְּבוֹדֵנוּ הַלְּאֻמִּי... . זֶה הָאֲחֵרוֹן – הַכְּבוֹד הַלְּאֻמִּי – נַעֲשֶׂה מַצְדָּנוּ הַפֶּקֶר לְנִמְרִי. וְלַעֲוֹמֹת זֶה הַתְּחִלָּה הֵיוּ נִיִּים לַהֲיוֹת קִיצוֹנִים. בְּכָל אֲרָצוֹת פּוֹזְרִיהֶם הֵם פִּאֲטְרִיוֹסִים נִלְהַבִּיר, מַנְדְּבִים נִרְבוֹת גְּדוֹלוֹת לְצַרְכֵי הַמַּסְרְפּוֹלִין שֶׁלָּהֶם, בּוֹנִים וּמִיסִידִים שֶׁם בִּתִּיסְפֵר וּבִתִּיר מִלֵּאכָה וּשׁוֹלָחִים אֶת בְּנֵיהֶם לְלִמּוֹד חֻכְמַת יוֹנִית דּוֹקָא בְּאֶרֶץ־אֲבוֹת, וְהַעֲשִׂירִים שְׁבָרָם,

ואפילו האמידים, רואים חובת לעצמם להתישב, לכל הפחות, לזמן ידוע, בארץ־יורק ; ואין לך בית יוני חשוב, באשר הוא, שלא יתקבלו בו עתונים וספרות מאתונה . ובה בשעה, שאנו משתדלים בכל כחנו לטבח את לשוננו הלאומית שבה יסודית , ואפילו את הורגון מבקשים אנחנו לטהר מן המלות והבטויים העבריים, שהתאורחזר בו בדורות הראשונים, ו"לגרמן" אותו בכל מה שאפשר בכדי שלא יהיה בו שום זכר לעברית, ודוברי עברית כמעט שהיו לחוכא ואטלולא, – משתדלים היונים לחדש דוקא את לשונם העתיקה, שהיא מתקרבת יותר ויותר ללשונם של הומירוס ואפלטון . ומעשה במתרגמים, שאמרו לתרגם את הספרות היונית העתיקה להלשון היונית המדוברת, והיה רעש גדול במדינה, מפני שהמשכילים והסטודנטים היוניים ראו בזה חווק ללשון המדוברת והפסד ללשון העתיקה – והרעש היה כל־כך גדול, עד שהמוציאים – ואף מלכתי־יון, שתמכה בהם – מוכרחים היו לשוב ממחשבתם . והתרגום לא ראה אור. כך נשתנו היונים לקיצוניים והיהודים לפשרנים . ואף־על־פי־כן גם עתה אני מרגיש חבה יתרה להם . וזולת משאיומתן של מסחר וקניית אתרוגים אין בינינו שום יחסים . ובמסחר ואתרוגים הרי הכל יודעים, שלא שייך לדבר על סימפתיה ואנטיפתייה . מסחר הוא, כירוע, למעלה מ"קטנות" כאלו, "מסחר הוא מסחר" – ודי ...

הנה, למשל, הנגיד הקצין, הגביר, האדיר, התקיף, השר, השוע, האלוף, הרוזן, הטפסר וכו' וכו', עד סוף כל הכנויים, שיש לעשיר בלשוננו, תפארת ישראל בקיוב, גוזר גורד על פועלי־וועוריו היהודים, שעבדו בבתי־החרושת שלו כמה וכמה שנים, להרחיקם מעבודתם ולקחת במקומם לא־יהודים, ועל־פי מקרה, או לשם סגולה – דוקא את ה"שחורים" שבהם . ומריהנפש שבנו, אלה הפשוטים והתמימים, שאינם מבינים את סדר־העולם, מתמרמרים ומתרעמים וחושבים אותו לשונא־ישראל ואומרים, שבמתכוין הוא עושה כזאת בכדי להפטר מן היהודים . ואני מטיל ספק בדבריהם . נקל לומר : שונא ישראל – והוא עצמו בקי־ישראל והגויים הלא קוראים לו, פשוט, "זיד", ובימי הפרעות החריבו את ביתו ושדדו את היכלו והכו מכות אכזריות את בניו ובנותיו וחתניו וקרוביו, והוא עצמו לא בשת בעשרו וככל יהודי פשוט התחבם לעשות, ויברח לפני הרעש ולהחבא במסתרים עד יעבור זעם, ואילמלא זה היה בודאי מרגיש את ידי עישו בקרקדו ובכתפיו, בזקנו ובפאותיו ובכל מקום קדוש ... וכי יעלה על הדעת, שכשביל זאת דוקא ירגיש סימפתיה יתרה להגויים ולא לאהיו הנתונים עמו בצרה ? – אפשר, שאינו שמח ביותר ביהדותו ונח הית לו שלא להיות יהודי מלכתחלה : על מחשבות זרות כאלה אני ערב בעדו . על שמרותיו, אם תרצו, אהתום ואערוב, אף־על־פי שעסקו בסוכה... אבל על מחשבותיו הזרות דוקא לא אערוב, כי מחשבות זרות הן אחד מן הדברים,

שהרב מאהיוב הודה עליהן, שאינן בכלל ערבות. שמא רוצים אתם לדעת את הדברים ההם?—אף-על-פי שאינם נוגעים לנוף הענין, כדאי לדעת אותם. הרב הזה, שהוא מפורסם כל-כך ב„מימותיו“ בפלכרהדרום, יותר משהיה חכם, היה צדיק. פעם אחת נודמן לעיר גדולה, שרובה ישראל. רצו בני העיר להתברך מברכותיו והכילוהו בכל החוצות והסימאות לברך את העם. בא לשוק ואמר: „רבונו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם את פרנסתם בכבוד ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אני ערב לך“. פנה לו לרחוב ואמר גס-כן בנוסח הזה. ונודמן לאחד מן המבואות האפלים, שנמצאים בהם ה„בתים הידועים“. עמד כדרכו ואמר: „רבונו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם, רבונו של עולם, את פרנסתם בכבוד, ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אני ערב לך“. הפסיק אותו אברך אחד בדבורו ואמר לו: „רבי! כאן אין מנהג של ערבות נדה כלל; כאן הכל הוא במזומנים“. תמה הרב ואמר: „כך?... אם כן: רבונו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם את פרנסתם, ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אשלם לך במזומנים... כמו שאתם רואים, אין אני יכול לערוב בעד מחשבותיו הורות של האדיר הקיובי. אבל שונא-ישראל אינו בודאי. אלא מאי? משתלל הוא להרחיק את היהודים מעבודתם, לקפח את פרנסתם ולהושיב נויים במקומם?—לא מתוך רשעות, חלילה, הוא עושה זאת, אלא מפני שהוא סוחר, ומעשה-סוחר! שאני. „מעשה-סוחר“ מתיר הרבה דברים, שבאופן אחר הרי הם אסורים, הרי הם מנוגים. האברכים הצעירים, הסמוכים על שלחן חתניהם, אברכים של משי ממש, נפשות כשרות, שלא מעמו מעם המא מימיהם, ענותנים וצנועים וביישינים ויראיהם, שלא עברו אפילו על עבירה קלה—מכיון שמתחילים לסהור ועוזבים את עיירתם הקטנה ובאים לכרך לקנות סחורה, מתהפכים הם לאנשים אחרים לנמרי: מבקרים בתרתיאטראות, יושבים בגלוריאש, מדלגים על איזו „מנהג“ ובינתים הם „חושפים“ גם איזו עבירה בסתר, לא להכעיס או לתיאבון, חלילה, אלא, פשוט, מפני שזהו „מעשה-סוחר“. אברך בעל-עסקים, יהודי סוחר, צריך להתנהג כך; זהו מדר המסחר ובלא זה הוא בטלן.

ו„מעשה-סוחר“ הוא בימינו להפסד כמה שאפשר מן הפועלים העכריים. וסוד גלוי הוא, שבעל-עסק ופאבריקאנטים משלנו משתדלים עתה להפסד מפועליהם ועוזריהם היהודים. האינספקטורים ממעם הרשות, המשגיחים על בתיהם מלאכות, כבר הרנישו בדבר, והאינספקטור של בתיהם מלאכה שבפלך וויטבסק הפעם דבר זה בחשבונן לשנה שעברה ובתור נוי מסיח לפי תומו הגיד בפירוש, שבפלך וויטבסק מתמעטים הפועלים היהודים בבתי המלאכות והחרושת של יהודים במדה מבהלת. וכל הבקי מעט בהיות-העולם יודע, שלא-רדוקא בפלך וויטבסק הדבר כן, אלא בכל עיר

ובלך. ומי אשם בכך, בעליהעסקים או הפועלים העבריים? – שאלה זו אין כאן מקום לבררה, בעליהעסקים והפועלים מטילים את האשמה אלו על אלו, וכנראה, כולם אשמים. הפועלים שלנו לא למדו כלום במשך השנים האחרונות וזאת מה שקראו בימייהמהפכה על הרכוש והעבודה ב"ספרים הקטנים" ועדיין לא שכחו את הדבורים המפוצצים על הפרולטריות וערכו ההיסטורי ומלחמתו עם הבורזואיה בכלל ועם הבורזואיה היהודית בפרט. ואינם יודעים, שהימים האלו כבר עברו, אפשר לבלי שוב עוד, ומה שנחשב לטוב ויפה לפני שנים, אינו טוב ואינו יפה ואינו בעתו בשנה זו. הם אינם יודעים, שהמאות השחורות נתארגנו לא רק לשם פוליטיקה, אלא גם לשם עבודה, וביחוד נתארגנו בתחסי-המושב, לשמה של מלחמה בעבודה היהודית, והם משתמשים בכל שעת-כבישר להדוף את הפועל היהודי ממקומו ולשבת תחתיו. הם אינם יודעים להזהר, אינם מבינים את הזמן ואת המצב ואחריתם מרה. ובעליהעסקים משלנו נסיכן לא למדו כלום ושכחו הרבה, שכחו מה שצריכים היו לזכור תמיד, שכחו, מה עשו להם פועליהם מעסידיהאריך בימים ההם, בימי הרעש, – ומפני חשבונות פעוטים, חשבונות של עודף איזו יעשה ונרעון של איזו פרוטה, נכונים הם לנרש את אחיהם העני, אחיהם בצרה ...

וחזון זה מתמיד הוא והולך. והלא נורא הדבר ונרוע הרבה מפרעות: מאות ואלפים יהודים מתקפחים מפרנסתם ומקור אחר לפרנסה אין, כי גם המקור האחרון – יהודי אצל יהודי – גם הוא חרב. היהודי אינו מפרנס עוד את אחיו. את המצוה היותר גדולה, וחי אחיך עמך, שכל-כך עמדה לנו בגלותנו, אין אנו מקיימים עתה. הפועל היהודי רעה עינו – האמת הלא נתנה להאמר אפילו על העני – באחיו הנותן לו את העבודה ומונה את הפרוסות שבפיו ואת השקלים שהוא מרויח. וכי תשאל את הפועל העברי, מיד יחשוב לך את חשבונו של בעליהבית: בכך וכך עולה לו העבודה, בכך הוא מוכר את סחורתו וכך וכך הוא מרויח. חשבון זה הוא תמיד מוכן ומוזמן אצלו ועינו רעה באחיו נותן-העבודה והוא מקנא בו. ובעליהבית היהודי מצדו גם הוא מביט בעין ועומה על אחיו העובד עמו ומיד הוא מביא חיטבון, שהיהודי צרכיו מרובים וצריך להוסיף על שכירותו. הפועל העברי תמיד מתאונן ומתלונן ובעליהבית העברי תמיד שרוי בצער ומביט בעיני קנאה על אלה, שכבר זכו להפטר מן היהודים ... ואין שלום ואין נחת ... ומה אחרית כל אלה? לאן אנו הולכים ואנה אנחנו באים בחיינו הכלכליים? –

וכשיתאספו שלוחי עם ישראל בקובנה, כלום ישימו לב למחזה המעציב הזה? כלום ידינו על ענינים כאלה? כשאני לעצמי, אין כל אותה אסיפה שזה בעיני הרבה. ולא מפני אותן הטענות, שהבחירות והמנויים לא היו כהוגן ונאספה רק "ארית-הפליטה של ה"קבוצה העממית" ולא באי-כחן של שאר הקבוצות. חלילה.

כמדומה לי, שכבר עברה השעה של התפוררות לקבוצות: בא סנחריב ובלבל את כל האנודות ואת כל הקבוצות. איני חושד את בעל־הקבוצה בלאומיות יתרה, הטא זה אין לטפול עליהם כלל, אבל יהודים בעל־ידעה הם בודאי; ואם היו איזו דעות נפסדות במוהם הרי נתבגרו במשך השנים האחרונות. ויהודים בעל־ידעה מבינים, שכל אורן המחשבות שחשבו לפנים, בימים הטובים, נתפזרו לכל רוח ואין לתפוש עוד. ולפיכך, יחיו הנאספים מי שיהיו —, לנו הלאומיים אין לחוש לזה, ולא איכפת לנו כלל, אם הרוב יהיה מבעל־הקבוצה. איזה ענין מיוחד יכול להיות עתה לבעל־הקבוצה? איזו סיסמא תצא מהם? הלא גם בימים הטובים לא היתה להם שום סיסמא, ומכל־שכן עתה, שהמטבע שלהם נטשטשה ונפסלה לגמרי... ובכן אחת היא, מי יתאסף בקובנה ואיזו מפלגה תעמוד בראש באסיפה זו. אבל האסיפה נופת, כשהיא לעצמה, אין לה שום ערך. כי על מה שידברו ויתעצו — במצבנו עכשיו לא יביאו הדברים פרי. וכל זמן שטוב לפני הרשות והנאה לה, שיהיו רבנים, מטעם לתכלית ידועה ומכסה־הבשר בצורתו של עכשיו — כך יהיה, וכל הדברים מצדנו יהיו בטלים ומבוטלים.

וכן הדבר בנוגע להסתדרות הקהלות, לאורגאניזציה עברית חדשה ומאושרת, הרי סניף של אנודת חובבי שפת־עברית לא הרשו לפתוח בכמה ערים, ואנודת עבריה לא התירו לנו, כנראה, מפני החשד של הסתדרות-והרי הכל יודעים, מה הסתדרות כעבריה יכולה להזיק לשלום הממלכה-ואתם באים והולמים על הסתדרות של הקהלות! הוי, תמימות קדושה! הוי תמימות של שטות! וכי לא היתה אסיפת־קובנה מיטיבה לעשות אילו היתה עוסקת לא בהסתדרות-הקהלות ובכטול מכסה־הבשר, שאינם תלויים בנו, אלא ביחסים שבינינו לבין עצמנו, וקודם־כל בקיום המצוה של, והי אחיך עמך, שאם היתה בכל העמים והזמנים יסוד קיומנו ושורש חיינו, עתה, בימים הרעים האלה, לא כל־שכן.

ובדבר זה צריכים היו לעסוק גם הרבנים, שיתאספו בעיר המלוכה. גם אסיפה זו, למרות שמה הצעקני, אינה עולה, לדעת, על האסיפה הבעל־ביתית שבקובנה. ההבדל שביניהן הוא רק במה שבעל־הבתים יודעים, כי להם אסור לדבר דוקא על מה שצריכים היו לדבר. והרבנים חושבים בטעותם, כי להם יתירו כמה וכמה אסורים. הלא, אנשירוח, הם, רבנים, דתיים וכמו לכל, כל־קודשי, מסבירים להם עתה פנים. לפניהם, חושבים הם, יפתחו את כל הדלתות. ובחשק מיוחד הם מתאספים עתה לעיר־המלוכה, רצים כאל מהול. ומרחוק אני מתבונן למחזה הזה, ולבי עלי יכאב. ומה לעשות? — זרוק חוטר אאיקריה קאי — מגוע רבנים אני וכל ימירלדותי נודלתי בין רבנים. ולמה אכחד? — אוהב אני את ה,דתיים שלט, אם מפני שהייתי במחיצתם בשעה שהרבנות שלנו היתה באמת

מצוינת בתורה, ביראה, במעשים טובים, בהסתפקות במועט ובמסירות-נפש, או מפני קרבת-משפחה, – איך שיהיה, ואני מחבב אותם ומכבדם, שהרי אפילו עתה, אחרי כל הירידות הרוחניות שירדו בשנים האחרונות, גם אחרי שנתהמצו ונתקלקלו, עדיין עולים הם במוסריותם ובאהבתם לעמם על הרבנים-מטעם ועל רוב המדופלמים, וצד לי לראותם בנולוחם... לכאורה הרי עלו לגדולה, לתקיפות וידם רוממה, אבל אוי לה לגדולה כזו ולתקיפות כזו... כי יש תקיפות ויש תקיפות. יש תקיפות פנימית: מי שהוא תקיף בדעתו עד למסירות-נפש-וזהו התקיפות היותר גדולה, מי שהוא תקיף בתורתו, בצדקתו, באופן שאינו נרתע לאחוריו בפני העשירים ותקפידהעולם והוא מכבד אותם ואת כחם החמרי והגם כעפרה-ארץ. ויש תקיפות חיצונית, תקיפות של חצר, כמו שמסמנים אותה בעברית. פלוני אלמוני, כשהוא לעצמו אינו ולא כלום, אלא שהוא תקיף ב"הצר", מצא חן בעיני הפריץ; "תעלא בעידנא סגיד ליה" כלומר: ברח מפניו כמטהוריקשת... לפנים, בימי עלומי, היו הרבנים תקפים מן הסוג הראשון: אז, בימי "תקיפות החצר" של ההשכלה, אז, כשכל עברין ומופקר היה מתימר בשם ההשכלה והיה תקיף ב"הצר הפריץ", מצעיר הישועים בעיירה נדהת ועד שר הפלך בעיר הגדולה, נמצאו רבנים תקפים בדעותיהם, שנועזו להתקומם בפני ההשכלה הרשמית ואפיטרופסיה, לא בטלו את ישותם ואת דעתם ולא השפילו את כבוד תורתם. זו היתה התקיפות הפנימית, המשובחת והגדולה שבתקיפויות. ועכשו תקיפותם של הרבנים היא מסוג אחר, ורוח מיוחד של "תקיפות-החצר" נודף ממנה... ומבין אני את תאות נפשם של ה"דתיים" שלנו להחזיר עטרה ליושנה, להגדיל את התורה ולהאדירה, לחזק את הדת ולרומם את כבודה. כל זה טוב ויפה, ולכל הפחות, טבעי ומובן. רב דתי אינו רשאי להתבטל בפני "רב-מטעם" עברין ועם-ארץ ולמחול על שמירת המצוות וקיום הדת. חובתו היא לשמור על קיום התורה ועל כבודה והבימות בבתי-כנסיות ובתי-מדרשות נכונות לפניו, והספרות העתית, היומית וה"קונטרסית", פתוחה לפניו, ומעשים טובים בודאי שהם ברשותו. הדבור ההי והספרות-אלה הם שני הכלים, שבהם מזעזעים את העולם. ידרשו הרבנים, יכתבו, יפרשו ויבארו את התורה כפי רוחם ועל כולם – יקשטו את עצמם, יהיו בעצמם דוגמאות חיות לידדות טובה וכשרה-ובדבר הזה בודאי לא יפגשו שום מעצורים, ועל הדבר הזה כולנו נכבד ונוקיר אותם, אבל להחזיר עטרה ליושנה בכחה של איזו תקיפות ולהתחטא לפני מי שהיכולת בידו כבן יחיד המתחטא לפני אביו, כאומר: ראו כמה אני אוהב אתכם, כמה אני מסור לכם, בשעה שאלה המוסקרים וכו', –הוי הביבי כמה לא יפה הדבר הזה!... ומכל אסיפותיהם בשנים האחרונות נודף הריח המשונה הזה, וביהוד היה נודף מן האסיפה בווארשא. וזי יתן ולא נריח את הריח הרע הזה מאסיפת-הרבנים הבאה. כי במה אפשר יהיה לעכוב

בה? – כלום ירשו לדבר בה למשל, על שמירת השבת ופתיחת החנויות הישראליות ביום א' ? נזירה זו – סגירת החנויות ביום א' – היא כליכך קשה לאיש יהודי, בין שהוא חרד על דתו ובין שהוא חרד על לאומיותו: אבל ספק גדול הוא, אם ירשו לדבר עליה, ואם ירשו – מה תועלת בזה? – הרי כבר מוכנת ועומדת אמתלא טובה: המסחר והשביתת בימי החגים הם ברשותה של הנהגת הערים, והממשלה הקונסטיטוציונית אינה מתערבת בדבר... ועל נזרת השמר, כלומר, על הגבלת קבלתם של יהודים לבתי הספר הבינוניים והעליונים, שבסבתה נתרבו המומרים בישראל במדה מבהילה, – על ענינים כאלה מובן שלא ידברו, ובכן ידברו עוד הפעם על אותן המעשיות הישנות שכבר הוקינו והלבינו שערותיהן – על ה"מעשה בשהי נשים" שנתקדשו לאיש אחד, אם קדושים תוססים בהן והבעל נמסר לדין, או הדבר מותר על-פי דין תורה ובעל שתי נשים אינו בך-עונש, ועל מעשיות בדומה לזו. אבל, כמדומה לי, כבר הניעה הישעה לאסור את הדבר ולהפטר ממנו לעולם. כי מה יש כאן לעיין ולפקפק? – רבנו נרשון אשר לשאת שתי נשים והשכל הישר מסכים לאסור זה, כי די ל"צרה" אחת, ומנהג נהגו היהודים באירופה זה כמה מאות שנים שלא לשאת שתי נשים – ומה לנו עוד? – אילו עמדו ונזרו אף על האחת, הייתי אומר: צריך לעיין בדבר, אפשר שאינו כדאי. אבל הרבנים שלנו, הורה לאל, אינם רעים כליכך עד כדי לשלול מן היהודי את הזכות היחידה, שנשארה לו עדיין לפליטה, – את הזכות לשאת אשה בלא "פרוצנטיס", כמו שהיה לפנים בפראנקפורט דמיין, ששם התירו ליהודים רק עשרים וארבע חתונות לשנה... ומכיון שהאחת מותרת גם על-פי הדת וגם על-פי הוקי הממשלה, – מה יש לדאוג עוד? ומה יש עוד להתפלפל בדבר נושא שתי נשים? – אילו הייתי אני באסיפה זו, הייתי פותר שאלה זו ברנע אחד ובשלילה, לאמר: אסור ודי. – ומה ישאלו עוד את הרבנים? – בודאי ישאלום בפעם המאה והאחת גם בדבר "עכוס" ו"נוי", הנמצאים בספרים קדמונים, והרבנים ישיבו בפעם המאה והאחת שהכוונה לעובדי כוכבים ומזלות. ולא חלילה להגוים של עכשיו, אשר וכו' וכו' הכל ככתוב ברשיון הצנוורה על הספרים הישנים, שהצנוור היועץ-המדיני טוננהולד חתם עליו; ושונאי ישראל ידפיסו ספרים ויוכיחו, שהכוונה היא דוקא על הגוים של עכשו – הכל כדאשתקד וכלפני חמישים שנה... ועל עניניהחיים, עניניהדיוס הנחוצים, הלא אין לדבר, אם מפני שאסור לדבר ואם מפני שאין כדאי לדבר, – ומה הרעש – אני שואל אתכם – בדבר שתי האסיפות האלו?

וכלום לא היו הרבנים מיטיבים לעשות אילו היו נמלכים בדבר כמה וכמה ענינים שבינינו לבין עצמנו, וקודם כל בדבר שאלת העבודה והרכוש העברי? – הרבנים צריכים ומחויבים להורות לעמנו, ש"מעשה-סוחר" אינו פוסט עוד את ה"יהודי מכל המצוות שבתורה ובפרט ממצות, וחי אהיך עמך". הרבנים צריכים להורות

להרבנים חבריהם, הקונים את, כסאס' בכסף, ש, רבנות' בודאי אינה, מעשה-סוחר' ואין לקנות רבנות במהיר כמו שקונים מלית, כי אין הרבנות נקנית אלא בתורה ובהכמה, וכן הם צריכים לפסוק הלכה, שאין להרבנים הבריהם להשתמש באמתלא של, מעשה-סוחר' ולסחור באתרוני קורפו, בה בשעה שאתרוני ארץ-ישראל מן המושבות העבריות אין קונה להם, כי, מעשה רבי' כזה-להעשיר את היונים שונאינו ולרושש את אחינו העבריים בארצנו - אף אם הוא, מעשה סוחר', מכווער ומנונה הוא מאד, והאמינו לי, שהנויים עצמם, שכל אחד מאתנו, שיש לו עסקים עמהם, יודע, כמה הם משתדלים להכניס את היסוד הלאומי אפילו לתוך המסחר, - הנוים האלה, ובגדון שלנו-היונים בעלי האתרונים של קורפו, יכירו ויודו, שאתרוני ארץ-ישראל קודמים לאתרוניהם. כי היונים הם, מקטנם ועד גדולם, פאטרויטים נלהבים ואנש-סוליטיקה, הם מבינים את העסק... וכל אותו השאון והמהומה עכשיו בארץ-יון והמהפכה המתחוללת שם אינם, לפי דברי מכירי היוני שהזכרנו למעלה, אלא בשביל שב, ספירות העליונות' באתונה לא הבינו, לעשות פוליטיקה' כראוי.

הגע בעצמך-אמר אלי מכירי היוני - אנחנו היונים עשינו, שדוך של יחוס'. בשעה שיצאנו מעבדות להירות, לפני כמה וכמה שנים, לא הקימונו עלינו מלך משלנו, מקרבנו, והבאנו אותו ממרחקים, מעם זה, ולא מפני שלא נמצא בתיכנו ראוי למלכות - דרך אנב: כל יוני, ככל סרבי, הושב את עצמו מסוגל לשבת על הכסא - אלא מפני שהשבנו, כי מלך מקרבנו זה יהיה בסביבה של, נושא-הכתרי ולא יהיה לו שום יחס אל התקופים, - מה שאינו טוב לממלכה קטנה. לא כן אם נעמיד עלינו מושל, "בן-אבות", ממשפחה מיוחסת: מלך כזה יקרבנו אל הגדולים והתקופים, ובאמת, זה, "שלנו" הוא אחד מן המיוחסים היותר גדולים, קשור ומחובר בקרבת משפחה וחתון כמעט עם כל, "הצרות" אירופה. ובצפיתנו צפינו, שהוא יהיה לנו לישועה וירחיב את נבולותינו, ומה - הוסיף לדבר ועינו הבריקו - מה - שואל אני אותך - עלה בדינו? אויסטריה, סרביה - אפילו סרביה! - ובולגאריה הרחיבו את נבולותיהן על חשבוננו ואנחנו עדיין מושלים אנו בנבולות, שנבלו לנו לפני חמשים שנה... בשעה שרכשנו את הירותנו עדיין היה העם הבולגארי עבד עבדים להתונה, ואף לא חלם על-אודות התקוממות: ועתה - בולגאריה הרחיבה את נבולותיה צפונה וקדמה וגבה וימה, עד לשערי ארצנו... ויודע אתה מדוע? - ובדברו השפיל את קולו, כאלו רצה לנלות לי סוד כמס - בשביל שהחצר שלנו לא הבין לעשות פוליטיקה כראוי. בולגאריה עשתה כל מה שרק אפשר היה לעשות גם בסטרבורג, גם בווינא ובקושטא ובכל שאר ה"הצרות" נתנה מהלכים לכל המכונה הדיפלומאטית. לא הקסידה בדבר, ההניפה, התרפסה, פעלה על ידי נשים ופלגשים ומסרונות ובכסף ובשטר ונבל מה שאפשר... הבולגארים לא התפנקו, לא היו אסמניסים.

ואומר אני לך בלחישת – הוסיף – שלא בוז גם לנו פוליטי כמרת שמיינהייל הידועה וכדומות לה, שהשפעתן היתה מרובה ב"מקום גדולים". ושלנו היו נקייר הדעת, איסטנסים, מיוחסים גדולים: זה לא נאה להם, זה לא יאה להם וזה לא לפי כבודם, ובטחו רק ביחוס שלהם. ואת סוף המעשה הלא רואה אתה. חבולנארים עשו והצליחו ואנחנו עדיין יושבים אנו ומהכים. והנענו לידי כך, שאפילו את האי כרתים, שכמעט היה שלנו, אין נותנים לנו עתה. ומכאן כל המהומות שב, ארצנו. העם דורש "פוליטיקה כדבעי"...

ומדי דברו חשבתי בלבי: ומה היונים, שיש להם מדינה ומלך מיוחס גדול ומקורב לכל התקפים, מכיון שלא יכלו לעשות "פוליטיקה כדבעי", הפסידו; אנו, שאין לנו כלום, אם אנו לא נדע לעשות "פוליטיקה כדבעי", על אחת כמה וכמה שלא נרויח הרבה.

וזאת אינה אומרת, שצדק מרדכי בן הלל הכהן בדרישתו מן המנהיגים שלנו, שיחדלו לגמרי מפוליטיקה: "ילכו להם נשיאי ההסתדרות לשאוף רוח ולנוח בחדשי הקיץ להרי שווייץ היפים ולנאות דשא על שפת הים בצרפת ולכל משכנות שאננים, ולקושטא אל נא ילכו כלל..." (והד הומו, ש"ו, גליון 251). אין אני מסכים לדעתו. בהלכות הבאנק עוד אפשר להסכים לדבריו במאמרו, בקורת הציוניות, מפני שהוא ברסמכא בעינינו כאלה. וזכורני פעם אחת, בראשית ימי הציוניות, בתקופת, ההתלהבות הבאנקאית, אם אפשר לומר כן, הורה לי הכהן הזה פרק בהלכות, באנק' ותורת יצירתו. ותורתו היתה כל-כך פשוטה ונוחה להבנה, ממש כאותה תורת-הירה הידועה. איך מורים מקנירובה אל המטרה? – במקום שיפול הכדור עושים עגול והרי לך מטרה. ואיך מיסדים, באנק? – מאספים מזומנים כדי תשלומי-שכרדירה בעד חצי-שנה ומעמידים בדירה כל-יבית יפים, ארגו של בחול לכספים וארגו של ספרים, שולחנות של סופרים וספריהזכרון וספריהקאסא מונחים עליהם, מושיבים דירקטור בחדרו ונובר מבעד לשבכה ומדפיסים בלאנקים שונים – והבאנק מוכן ומזומן. כי כל השאר – מעצמו יבוא. בניאדם יבואו בפקדונותיהם, בהשלשותיהם, בנוביינותיהם (Incasso), בהמהאותיהם, בדובליקאטיהם וקונסאמנטיהם ויכניסו "מזומנים" – והכל שריר וקים. כך הורה הכהן. ואמנם יש מקצת אמת בתורה זו ואין כל ספק, שמספר המזומנים הנצרך כדי ליסד איזה באנק, אינו גדול במדה שהבריות חושבות. כי תורה זו אינה כוללת אמת, – הבאנק שלנו ביפו יוכיח, שהכל מודים, כי מעטים הם בערך המזומנים בבית הזה, ולכל הפחות ראוי היה להכפילו ולשלשו מן המזומנים המונחים בלונדון, שבאמת הם שם אך למותר, לשם תכשיט וגוי בלבד. בלונדון, כנראה, נצרכים היו באמת רק כל-יבית יפים – ולא יותר, והמזומנים צריכים היו להיות בארץ-ישראל. והוא הדין גם בנוגע להסניה בקושטא. להעמיד ארגו של קרול

וגובר בעד השבכה אצל הארגו הריק הזה, ודירקטורים אצל הגובר שאצל הארגו הריק – אינו מן הנמוס. כידוע, אינו נרגש בכל העולם כולו מחסור במזומנים כבקושטא. ואילו היתה אפשרות לפתוח בקושטא באנק של „מיליונים גדולים וכבדים“, בודאי היה באנק כזה טוב מאד ומסוגל לפוליטיקה. אבל באנק בסגנונו של מרדכי בן הלל הכהן, עם ארגונים ריקים וכו' – כי מה הם באמת עשרת אלפים ליטרות בשביל באנק בקונסטנטינופול? – הלא קיסם לנקות בו את השיניים? – לא היה כדאי ומאטב היה שלא ליסרו כלל, ואת „עשרת האלפים“ האלה להוסיף על הסכום היסודי בארץ-ישראל, והיה ניכר שם הרבה. ובכן אפשר עוד להסכים בעניני הבאנק „לספרא וסייפא“ זה. לא כן בעניני-פוליטיקה. עניני-פוליטיקה, כאשכנזית, הניחו לי. בודאי שאין מי שהוא, יכול למחות במנהיגיו נשיאי ההסתדרות „ללכת בחדשי הקיץ להירישוויין היפים ולנאות דשא אשר על שפת הים בצרפת ולכל משכנות שאננים“. אבל גם לקושטא צריכים, הם לנסוע, ופטור בלא כלום, בלא פוליטיקה לנמרי, אי-אפשר. פוליטיקה צריכה שתעשה, אבל צריך שתעשה כדבעי, באומנות, בחכמה, בהשכל, בדיעה ברורה, בזריזות, ולכל פרטיה ודקדוקיה ותניה... וזאת אינה אומרת, שהפוליטיקה שלנו תהא נעשית כמו שנעשית הפוליטיקה הבולגארית, לדברי מכרי היוני, כלומר, שיהא בה מנתינת שוחד עד... הסאולונים של מרת שטיינהייל וחברותיה... חלילה, אין אנכי דורש כזאת ממנהיגי הפוליטיקה שלנו. כסף הלא אין לנו ולשאר העניים – חושב אני שלא יצלחו; ומעשה יפה היה זה, אילו היה מתנוסס בשערי-האשפות הזה, הנקרא „סאלון“, איזה „שם“ ציוני, שנתגלגל הלוס „לעשות פוליטיקה!“ – רב לנו, שבענין-שטיינהייל היפה עיכבו הצוררים של Новое Время שם יהודי. כי באיזו „עניים“ מנונים לא הפגיש עכשיו את שם ישראל? – ואודה בפניך, חביבי הקורא, כי מימי „מעשה-אוב“ ושאר החבורה של יהודים מוזהמים ומנוולים התרופפו עצבי ואין אני ישן במנוחה. אמנם, בפני הבריות אני מעמיד את פני ואומר: מה בכך? – היו בעולם פרובוקאטורים יותר גרועים ויותר מוזהמים מאלו שלנו, פרובוקאטורים מן הספירות העליונות, מן ה„חלונות הנבוהים“: מיוחסים גדולים, רוזנים, אלופים, נסיכים, שבעד כסף מכרו לא רק אנשים פרטיים, אלא גם מדינות שלמות, ממלכות ווישביהן. ואילו נפתחו ספרי הזכרונות, ההיסטוריה האמתית של חליפות-התבל, היו מזדעזעים כל באי עולם למראה הפרובוקאציה הכללית; ולדעתי שלי, כל ההיסטוריה כמעט שאינה אלא פרק גדול של פרובוקאציה גדולה... כך מעמיד אני את פני, והדבר כן הוא. אבל במסתרים יבכה לבי: מאין באה עלינו הרעה הגדולה הזאת? – עצבי התרופפו ואין אני ישן במנוחה. ובבוקר בבוקר, מדי אקח בידי את ה„חדשות האחרונות“, לבי הרד, פן ואולי עוד הפעם אמצא בהן איזה יהודי, שנתלכלך – סלחו לי – במקום הטנפת של

האנושיות. הנה אירע בימים האחרונים מעשה נורא באויסטריה: אופיצר אחד, שלא זכה לעלות לנדולה, אמר לנקום את נקמתו מחבריו הגדולים ממנו, שלדעתו עכבו על-ידו לעלות במעלות המשרה, ולהמיתם ברעל מסוכן. וכשקראתי את השם, אדולף הופריכסר, נרתעתי לאחורי. השם והמשפחה גרמו. „קושיא על מעשה” – אולי גם זה יהודי? – אילו היה שמו „ווילהלם” או „לאיטפאלד פון”... וכדומה, הייתי אומר: על-סדרוב שמות אלה שייכים לאשכנזי. אבל „אדולף” פשוט, בלי „פון”, הוא „אזידור”, ה’ יודע מאיזו סבה, מן השמות היותר חביבים והיותר מקובלים בין אחינו שבאשכנז. וכשתאמר לאשכנזי אמתי: „אדולף או „אזידור”, ישיב לך מיד: „אתה בעצמך יהודי!”... וכי יש באויסטריה יהודים אופיצרים נמוכים, שאין נותנים להם „מהלכים”, הוא נס-כן דבר ידוע. עד מדרגת „לייטננט” ו„אובר-לייטננט” עוד מרשים ליהודי לעלות, ומכאן ואילך – עמוד, ר’ יהודי, חכה מעט וצריכה זכות-אבות מיוחדת ליהודי, שיעלה למעלה ממדרגה זו. ומי יוכל לערוב לנו, אם מכולל אחד מאלה המחכים, שזה כבר הגיעה שעתו לעלות במעלות הפקידות ועצביו התבלעו מרב כעס ותוחלת ממושכה, – לא הגיע למדרגת-נקמה כזו? – כי אחינו בחוץ-לארץ הם במושג ידוע כעין אותם הילדים הקטנים של הכפרי, שתלו את הקלקלה של ההכרה ללמוד וללקות עיי המלמד – ברצועה, בסדור העב או במלמד, ורצו לקרוע את הרצועה ולשרוף את הסדור או להתפלל, שימות המלמד, ואז יישעו תשועה נצחת. גם אחינו אלה עדיין לא הגיעו להשקפה כוללת ומקפת את מצב ישראל בעמים והם תולים תמיד את הקלקלה באיזה פרט, אם ברצועה שאשמה – ואם תקרע, יהיה הכל טוב, או בסדור העב – ואם הוא יושב להם: ואינם מבינים, שהמצב הכללי של היהודים בנלות גורם לכך, שמרשים להם על סף הדחק לעלות איזו מעלות בהכרה ובצבא, ולא יותר אפילו צעד אחד, ואחת היא, מי יעמוד בראש ועל-פי איזה „נייר” יתנהג. אחינו המערביים אינם מבינים את הדבר הזה ותמיד הם תולים את הקלקלה באיזה „שונא” העומד לשטן על דרכם ומעכב בפניהם. ובשעה שדעתו של יהודי נטרפה עליו מתוחלת ממושכה הלא אפשר שיעלה איזה רעיון מכולל על דעתו... ולך והצטרך אחר-כך, שאתה וכלל-ישראל אינכם שייכים לזה כלל! וכמה שקשה היה לי הדבר להאמין, שאיש יהודי, אפילו בשעה שדעתו נטרפה עליו, יהיה מסוגל למעשה נורא כזה, אבל „למיחש מיבעי”, כי מי יודע, לאן יכולים להוליך ההוקים המעיקים מצד אחד והתשוקה לבוא בחברה מצד שני! – הלא גם ליהודים יש מדה וגם היא יכולה להתפקע, וגם להם יש מדרג-בלנות, וגם היא יכולה לעבור על גדותיה!...

ולא נהה דעתי עד שנודע לי בירה, כי מרת-היהודים עדיין לא נתפקעה, תהלה לאל, ומדת סבלנותם עדיין לא עברה על גדותיה וכל המעשה הוא אשכנזי,

אריי, "גויי" מתהללו ועד סופו. וגוי בין הגויים—הם יתפשו בנייהם לבין עצמם ואנן אין לי עסק עמהם, כי אתם הלא ידעתם כולכם את הרבוננו של עולם בברכת כהנים: "חלום הלמתי ואיני יודע מה הוא. יהי רצון מלפניך שיהיו כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה, בין שחלמתי על עצמי ובין שחלמתי על אחרים ובין שחלמו אחרים עלי... ומקשין העולם: מפני מה לא נזכר בתפלה זו גם מה שחלמו אחרים על אחרים? — והתירין הוא: מה שחלמו אחרים על אחרים — על ראשם יחול, ולי אין הדבר נוגע כלל... אילו היתה היו יד ישראל באמצע, היה הדבר נורא והיו מרעישים עליו עולמות. עבשיו שאחד, משלהם עשה את המעשה—הם בניהם לבין עצמם מסתמא ימצאו פתרון לכל אלה החלומות הרעים.

וזכרני שיר אחד משירי סמולנסקיין בשנה הראשונה של "השחר", שבו השתדל להראות, מה בין פשעי הגויים והטאת בניישראל, ושורר:

אחד האצילים, שהמית את דעתו בקצח,

פי אשת נאיפים קמר לו להתרוגע...

ובאו הרופאים ומקדו את הראש ואת המצח

ונקרו אמר, כי הוא משתגע...

ומבין שהשתגע הרי אינו ברעונשין. ואולם איש יהודי, שעבר על איזו עבירה קלה, בשביל להרויח פרומות כדי לפרנס את אשתו ובניו, הרי אין לו סליחה ואין לו מחילה, ואין לו כפרה, וענוש יענש בכל חומר הדין. — ואם אין בשיר זה ממיטב השירה, יש בו הרבה מן האמת, ומעשים בכל יום הוא. וגם בנוגע לענין ההרעלה מן הסתם ימודו הרופאים את הראש ואת המצח של הופריכטר וינורו אומר, שהוא משתגע, כי עשה את מעשהו הנורא בשעת התרנשות יתרה, מתוך איפקס נורא. ועוד מהני מילי מעליותאי של הפסיכופאתולוגיה והכל יעלה יפה. אבל, כמו שאמרתי, תודה לאל, אין הענין נוגע לנו ומה שחלמו אחרים על אחרים — אין לנו עסק בו.

לא כן הענין היפה האחר, מיטפט שטיינהיל, הוא לא עבר בלא התערבות של יהודי. והדבר מובן. אמנם, אין היהודי להוט כלכך אחרי עבירות כשהן לעצמן. חלילה! — אף היהודי החדש בכל הפעו הטוב לחסוא, בכל השתדלותו לעבור עבירה, אינו יכול להתהרות עם בעליהעבירות משאר העמים, שהעבירה באה לה: בירושה מכמה וכמה דורות, עם בעליהעבירות, שפנקו וטפחו את חוש העבירות (כמו שהיה אבי דיל אומר על ה"פריצים") מדור דור, מאבות לבנים, ועשו אותו לקולטום כיוחד... אלא מאי? — היהודי העשיר אוהב לעמוד במקום גדולים, להשתמש

כ

בכלי, שהשתמש בו אחד מגדוליהם: לפתות דוקא את אהובתו של איזה מיוחד גדול, של איזה נסיך או אלוף, בין שהיא מוצאת חן בעיני היהודי ובין שאינה מוצאת חן בעיניו, ואפילו אם היא חרומת-אף; העיקר כאן לא החטא נופו, אלא החרפות (piquanterie) ומה שיאמרו הבריות. והפעם היה מקום להצטיין כל-כך: – כי באמת מתי יקרה מקרה חשוב כזה – לפתות את אהובתו של נשיא הריפובליקה הצרפתית בכבודו ובעצמו? – לא בכל יום מתרחשים נסים כאלה. ואם תפקידו של היהודי בענין זה היה רק מועט ועתונם של הצוררים היה צריך לחפשו בנרות, אות הוא, שנשתנו סדרי-בראשית על אהינו שבפאריז, ואינו יודע, איך לדרוש את הדבר הזה, אם לשבת או לננוא, לטובה או שלא לטובה. ואומר כמו שדודתי הדברנית היתה אומרת במקרים כאלה: „רבונו של עולם! אם לטוב – יתקיים בי, ואם חלילה לאו – יחול על ראשיהם של כל שונאי ישראל!...“

ואף-על-פי שמשפט זה אינו נונע לנו, יש ללמוד ממנו הרבה – ודוקא בענין הציוניות...
 ואסביר לכם את הדבר:

כשנתתי אל לבי לחקור ולהתבונן, במה היה כהו של המשפט הזה גדול לענין בו כל-כך את העולם כולו ולמשוך אליו את לב הקהל באותה מדה, שכל העתונים, ואפילו היותר חשובים שבהם, הקציעו לו חלק גדול מגליונותיהם – והלא יודע צדיק נפש בהמתו, ומול – את טעם קוראיו ואת הנעים לחכם – באתי לידי מסקנה, שעיקר האינטרס היה – מה שהמשפט היה „פאריזי“. אילו היה משפט כזה בברלין, בווינא ואפילו בלונדון, לא היה עושה רושם כלל. כלום מועטות הן נשר הוימה המופקרות, שמסלקות מדרכן על-ידי הנית ורעל את כל העומדים להן לשטן? מקרים כאלה מעשים בכל יום הם בכרכים הגדולים, ואפילו בעיירות, וזולת השופטים המושבעים אין איש שם אליהם לב. ורק מפני שהפעם היה המשפט בפאריז וזה לתשומת-לב מצד הקהל במדה כל-כך מרובה. מאמין אני, שאפילו משפטו של דרייפוס בשעתו, אילמלא היה בפאריז, לא היה זוכה גם הוא לפרסום כזה. פרסמה אותו במדה מרובה – פאריז, כי משפט פאריזי שאני.

ויאמרו מה שיאמרו האשכנזים, יכנו את ברלין בשם בירת העולם, יתפארו גם האנגלים בשבעת המיליונים שבלונדון – בירת-עולם יש רק אחת – פאריז. כל מה שנעשה בברלין נעשה רק בשביל האשכנזים, כל מה שיקרה בלונדון יקרה רק בשביל הבריטים וכל מה שנעשה בפאריז – נעשה בשביל כל בארץ-עולם. כי פאריז היא עיר העולם ומפאריז יוצאת גם עתה השפעה מרובה, לטובה ולרעה, לארבע פנות-העולם. וכאן הנעתי לאותה הנקודה הציונית שרמזתי עליה. איני יודע אם טוב ואם 'פה עשו חברי המרכז הרוסי, שמהרו ופרסמו את דעתם בדבר העתקת המרכז

מקולוניה. לדעת, לא טוב עשו. חדשה כזו צריכה היתה יתבוא מן הקונגרס ואחר-משאומתן ארוך ובירור הדברים מכל צד. ועל כן נמצאו הרבה מערערים על החלמת סטרבורג. ואולם לי נראה, שכדאי להעביר את המרכז מקולוניה לאיזה מקום אחר; קולוניה בכל אופן אינה מקום של מרכז, מקום של פוליטיקה. ואם להעביר לאיזה מקום, אז דוקא לפאריז, ולא לפאריז או לברלין, כמו שהוחלט בסטרבורג. כי ברלין אינה תלתלסיות, תל שכל הסיות פונים אליו. בשעה שמדברים על אנשיצבא, כלתותח וכדומה. מדברים על ברלין. אבל בשעה שמדברים על רעיונות גדולים, על זכויות האדם, על זכויות לאומיות, על אהבה ואחווה ושיוון נצור ועל פוליטיקה כללית, אין מזכירים את ברלין אלא אך ורק את פאריז. ואמנם, כל הקונגרסים העולמיים, כל הלאומיים הנעלבים, התובעים את עלבונם ואת זכויותיהם ואת נחלת אבותיהם, התרכזו בפאריז ומשם הם מכריזים על זכויותיהם. כי כל כרוז היוצא מפאריז-קולו מנסר והולך בכל העולם כולו.

רוצים אתם בדוגמאות? - יחתור כל אחד מאתנו אפילו רק בזכרונות השנה שעברה ויראה, מה רב ההבדל בין פאריז ושאר הערים. הנה היתה שביתה כללית בשמוקהולם, ולא רק בשמוקהולם, אלא גם בכל מדינת שוויידיה. ובפאריז היתה שביתה פרטית של פקידי הפוסטה והטלגרף. כמדומה לך, שאי-אפשר אפילו להשוות את השביתה האחרונה להראשונה בכל הנוגע לחשיבותן. השביתה בשמוקהולם היתה אחד מאלה המחזות ההיסטוריים הגדולים, שבמעט לא היו עוד לעולמים דוגמתם. כי אפילו השביתות הגדולות ברוסיה לא הגיעו לירי כך, שישבתו כל הפועלים שבמדינה-בעיר ובכפר, בבית ובשדה, במסלול-הברזל ובאניות-הקיסור ובכל עבודה אשר תעבד. כמעט אפשר היה לחשוב, ששאלת העבודה והרכוש נפתרת הפעם לטובת העבודה. ובפאריז היתה רק שביתה חלקית במקצוע אחד של עבודה; ופאריז היא רק עיר אחת. ומה רב ומה גדול היה השאון בעולם כולו לרגלי השביתה הפאריזית ומה מועטת ובלתי-ניכרת היתה תשומת-הלב להשביתה השווייטית; ושאל נא אפילו עתה את הרגיל בספרות העתית ויספר את השתלשלות השביתות הפאריזיות איך התחילה, ואיך נעמדה, ומי נצח, ואיזה מינסטר ירד מגדולתו בשבילה... ואולם שאל אחד מהם, אחד מאתנו כולנו, במה נעמדה השביתה השווייטית ואם בכלל נעמדה, או שנתמוזה כך, בין האצבעות, בלי תכלית וסוף-מי מאתנו יודע זאת?

זה היה בשנה שעברה. ובימינו אלה: המשפט הסינאציוני של איזו מוסקרת בפאריז ומלחמת-הבחירות וחוק-הירושה בלונדון-מי מאלה יותר חשוב? - ובמה עסקה הספרות העתית? ובמה התעניינו בניהאדם? - שאל נא את הקורא התמידי ויספר לך את כל השתלשלות המשפט הפאריזי בפרוטרוט: את מי דגו ואיך דגו ובמה נמר הדין. וכל זמן שהמשפט הזה היה קיים היו כל העלויות העתוניים מלאים

וממלאים מסרשיו וסרטרשיו. ורק עתה כשכבר נגמר הדין, מנ: היסופיה: וונם זאת צריך לדעת: יצאה זכאית, חורו אל הקריים האנגלי וכותבים עליו, זה כחה של פאריז:

כמדומה לי, הדבר ברור: המרכז צריך להיות בפאריז, במבורו של עולם מפני השם, מפני הפרסום. ואולם מה לעשות ואיך להתנהג צריכים אנו ללמוד לא מן הצרפתים, אלא מן האנגלים. כי הצרפתים הם בסובן ידוע קלירדעת, ובדיני מסונות, מה שהוא עיקר גדול אצלנו, אין לסמוך עליהם. משא המדינה מוטל בצרפת על פי רוב על העניים, והעשירים מוציאים את כסם לחויך-לארץ בתור מלוה ופקדון עד שיבוא אליהו... מה שאין כן האנגלים, - עם מתון ומיושב וסדרן נפלא ובקי בדיני-מסונות עד להפליא. שלמד על בוריה את תורת כלכלת-המדינה והוא יודע איך לקחת מן העשירים לצרכי האומה.

ומן הסתם תבינו מאלכס, חביבי הקוראים, שאני מתכוין לחוק-הירושה, שאני חושב אותו להמצאה היותר גדולה של תחלת-המאה. כי מה היא באמת תכלית כל ההמצאות, שהמציאו ושממציאים בני-אדם עד עתה, אם לא להעביר את הפרוטות מכיסו של האחד לכיסו של השני? - משבעו של אדם הוא בהול על ממנו, עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה וקשה להוציא פרוטה ממנו; כנפש חפצה, בלא המצאות, לא יתן כלום לעולם. ומאחר שאין העולם יכול להתקיים בלא הוצאה מרשות לרשות, באו בני-אדם והתחכמו בכל מיני התחכמות, איך להעביר את הפרוטות מכיס לכיס, בלי שירגישו בני-האדם ב, מעבר הקשה הזה. כמדומה לו לאדם, שהוא אינו מוותר משלו כלום ופרוטתו מונחת צרורה בשבעה צורות ותחומה בשבעים ושבעה חותמות - ובה בשעה גושה, שהוא חושב כך ולבו מנוחה, מעבירים בלא יודעים, על ידי צנורות נעלמים, את פרוטותיו החביבות עליו כל-כך מכיסו לכיסו של אחר בנחת ובנעימות. וכך נעשה, סוכני-הדמים' בנוסה של האנושיות כולה, בלי שירגישו בני-אדם בצערם.

ומכיון שביסס של העשירים גדול הוא, ורחב ועמוס במסבעות, וכיסם של העניים הוא צר וקטן, ומסבעות בו מעטות, צריך היה הכסף על-פי השכל ועל-פי הטבע להתמשך ולזרום מן הכיס המלא אל הכיס הריק, ואולם למרות, חוקי-הטבע, הדבר הוא להיפך: המשיכה והזרם הם דוקא מן הכיס הריק אל הכיס המלא. ממון נמשך אל ממון, ובתר עניא אולא עניותא. וכל ההמצאות החדשות הועילו רק להעביר את פרוטת העניים אל תוך כיסם של העשירים. העניים נתדלדלו והעשירים נתעשרו עוד יותר. כך היה כשהומצאו מסילת-הברזל, אניית-הקיימור, הטלגרף, הטלפון, ותקוה לקורשאי-ברך-הוא, שמסתמא כך יהיה גם בששתלם, אניית-האוויר וכשתבואנה שאר

ההמצאות המחובטת, שעדיין ימציאו בני-אדם... העניים יטארו עניים, לכל הפחות כמו שהיו והעשירים ודאי שיחשיטו.

ואם נמצאו עכשו באנגליה הכמים „בעלי-מח“, שהתחבמו להוציא מסבעות מכיסם של העשירים-לשובת העניים, הריש אנן, שווחי ההמצאה היותר גדולה של „תחלת-המאה“, ויותר ממה שאני הושב וחולם על ספינת-האוויר אני הושב וחולם על הוק-הירישה.

כסבורים אתם, שיש לי איזה „אינטרס“ של ירושה-הישנו, הירישה, שנפלה בחלקי, היתה ברוב הירושות שלנו: זוג של אחיות להשיא, אחים קטנים לנדל להתורו והריסר קרובים עניים מטופלים בילדים קטנים מצד אבא ואמא. לבד זה-„ראיה-קצרה“ מצד אבני, הולשת-הלב מצד אמי, מעוט-דם ו„עצבים“-מצד שניהם, זולת אלה לא ירשתי כלום. היטארו: כאב-ראש, סימני-טחורים ופודנרה, ב"ה כבר הספקתי לרכוש לי בעצמי ואין לאבנתי חלק בה. כמו שתראו, יכול אני לנדב את רוב ירושתי לדברים שבצדקה, למשל: על הקרן-הקיימת לשובת המלחמה עם האנטישמיות, שנוסדה זה לא כבר בקיוב ושאחד מראשי אסיפת-קובנת, מר ל. ברודסקי, נדב לטובתה את מהצית... פועליו היהודים, או על הדפסת חוות-הדעת של הרבנים באסיפה הפטרבורגית העתידה לבוא בדבר „שתי נשים“ שנישאו לאיש אחד ביחס לנוי ועכ"ם הנזכרים בספרים, ושניהם-להרוגים של עכשיו ולהמצב של האורתודוכסיה בימינו... או על קניית ספרי-תורות בכדי למסור אותם לשרים והנמונים, בין שישפילו את עצמם לקבלם ובין שלא ישפילו את עצמם לקבלם... או, לכל הפחות, על תרגום ספרי-השמות שלנו ללשון-המדינה, למען ידעו בני ישראל את העתקם האמתי ולא יכשלו חיו בהעתקים בלתי-נכונים כשישנו את שמותיהם במכתב-עמים, ולא יקרה להם מעין המקרה הנורא שאירע בימים האחרונים ובסבתו נודעוץ בל-העולם היהודי והיו צער וענמת נפש לכמה וכמה מגדולינו ר"ל.

רואים אתם, הכיבני, שאין אני להוט בל-כך אחר ירושה ובשביל טובת הכלל נכון אני להקדישה לקופת-הקהל.

שמא תאמרו, שחשוד אנכי על „אנגלו-מאניה“, כלומר, על נטיה לצד האנגלים מפני הסברה, שהם מצאצאי עשרת השבטים-גם זה אינו. כבר אמרתי במקום אחר שאין צורך להיות אנתרופולוג כדי להכיר על-פי התכונות העיקריות של העם הזה ושל עמנו, שישני העמים האלה אינם זוג. האנגלי הוא מתוך-מתוך, קר כשרדן ועקשן במטרותיו שהתוה לו עד הקצה האחרון, ואנו עמא פוזא אנו, עם נוה להתפעלות, גלחב כנפירות, שמיד הוא „יוצא מכליו“ ומרתיח... רק עקומי-המה יכלו להמציא את הסברה, שהאנגלים הם מגזע ישראל. מה שהם הובבים את התניף אינו ראייה כלל, אדרבה, זהו מעשה-לסתור. אימרים, שצנן בית באנגליה, מהיכל המיליאדיר עד

צריפו של האביון, מביתו של הפרופיסור באוניברסיטה עד דירתו הצרה של הפועל במטרה-התרים, שאין ה,ביבליה' מצויה בו, ובבית ישראל- כלום רבים הם הבתים הישראלים עכשו, שתמצא בהם את התניף? ובכן, איך תאמרו שהאנגלים הם צאצאיהם של עשרת השבטים, וכל עורק יהודי אין בהם, וכל סמני יהדות לא ניכרו בתוכם וחוץ מזה בא זה לא כבר הדיר י. ל. קאצנלסון והוכיח נב,הצבי' לדאשית השנה הנוכחית, שעשרת השבטים לא אבדו כלל מתוך הקהל. כי בגלות בבל ואחר כך בימי יסוד המעלה נמשכו עם בני-יהודה והתערבו בהם, ומני אז היו ישראל ויהודה ל,בית-ישראל' עד היום הזה.

היו, הדיר קאצנלסון ממש שחשני בלא סכין, היה חלום-סתאונן המשורר- וגם זה עבר. היתה אנדה יפה וגם היא איננה ואנכי מה אהבתי את האנדה הנפלאה היא על ה,סמבטיון ועשרת השבטים'. חלום חלמנו, והנה אין אנו המעט מכל העמים-המעט מכל העמים אינה השיבות כל-כך גדולה-אלא עם רב ועצום ועשיר; ולא עם הרומה לחמור, גם ועבדות, שכור וננב, שהוא גדול רק בכמותו, ב,בשר כל-ההתותח' המרובה שלו, ועשיר רק ב,חזירות', בצרכיו המועטים, אלא עם גדול והבם וצנוע ומשכיל ובן-חורין ובעל מדות טובות, בעל-חסד ובעל-רחמים. והעם הגדול והנעלה הזה מצפה ליום שינוה הסמבטיון מזעסו. ואז יעבור את הנהר הנורא להלחם את מלחמת עמנו, מלחמת המשפט, היושר והצדק, ומה אהבתי את האנדה היא בילדותי הספר, אלדד הדני' היה ספרי-חביבי, הספר היותר חשוב בעיני. הכפרות הפדגוגית שלנו אינה יודעת להשתמש בספר הזה. הוא היה צריך להיות מעובד ומצויר יפה ומצוי בידי כל תלמיד עברי. והמציתה של אנדה זו היא, לדעתי, שעם ישראל לא יקוה, אינו צריך, אינו יכול לקוות לתשועה מן החוץ, מעם מן העמים, יהיה מי שיהיה; תשועתו בו, בעם ישראל עצמו, ואם לא באחיו הקרובים, הנה באחיו הרחוקים, שיבואו לעזרתו...

וכי אין זו אנדה יפה?

ואני נער הייתי וגם זקנתי וכשם שהאמנתי בה בילדותי, כך אני מאמין בה עוד עתה.

והנה בה הדיר קאצנלסון והוכיח, שהאחים הרחוקים כבר התקרבו והתבוללו בינינו. האמנם?...

איך שיהיה, ואתם רואים, שאיני חשוד ב,אנלומאניה' כלל וכלל, לא באנלומאניה ולא באיזו, באניה שתהיה, ואפילו לא בסורקומאניה, שהיתה כל-כך חזקה אצלנו עוד זה לא כבר. אשור לא ישיענו. אנו בעצמנו צריכים לקרב את נאולתנו ובנו בעצמו תקינהו.

א. ל. לווינסקי.

ואם תהיו בקשקשם אורשמש לעין-

צאוי יקר אחי מאין :

תצביהו מסלע, מצירים נקרוהו,

מפנית לבבכם משכורו...

ורק מנקודת-מבט זו מעניין אותי המשבר האנלי, המלחמה בדבר המסים
החדשים בכלל ומס-הירושה בפרט : אנו, היהודים החיים ולא-חיים, חייבים להתבונן
ולראות, איך ובמה עמים חיים חיים.
ובכדי להגאל צריכים יהודים לחשוב מחשבות על ירושתם...

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

XXXXV.

finita la comedia ! — ובכן

ובכל היקר, ובכל הקדוש לכם משביע אני אתכם, חביבי, שלא תחשבו, שנתכוונתי כלפי הקונגרס התשיעי. אף-על-פי שאם מותר לומר את האמת, היה בקונגרס זה הרבה, הרבה מאותו החומר המשובח, שממנו קומידיות נבראות... ביחוד מצוין היה הסוף, — ממש סוף אנקדוסי. הוא מזכירני אותו החתן המפורסם. שלא רצה לומר תחת החופה את המלה, "לי". באמת היה הדבר סוד גלוי והכל ידעו בעיירה, שהשדוך לא מצא חן בעיניו מלכתחלה, אלא שמסני כבוד הבריות ומסני דרכי שלום הסכים בעל-כרחו ונתפטר עם המחזותנים בדבר מזונו, נדוניא ושאר המכשירים. למראית-עין היה הכל מוכן לסעודה ולחופה: המחזותנים היו כולם לבושים בנדי שבת ויופ-טוב, כל-הזמר, מגנים, השושבינים מובילים את החתן כלה תחת החופה הפרושה. הרב המסדר את הקדושין מתחיל לומר בקול רם את הגוסס הידוע והחתן חוזר אחריו מלה במלה: "הרי", "הרי", "את", "את", "מקודשת", "מקודשת", "לי"... אומר המסדר — והחתן שותק. "נו" — אומר הרב — והחתן שותק. "נו" — והוא שותק, "לי" — העירו אותו השושבינים — והוא שותק, "לי" — קרא אבי הכלה בקול — איראפער ב, "לי" — אומר אז החתן — אמרו אתם, "לי", אני לא אומר... היתכן, נולך, בשעה האחרונה, ברנע האחרון, שחוק לבריות. והיכן היית קודם, מפנימה לא הודעת קודם? — ועוד ועוד בסנטון הזה. אבל לנו ודברו אל העצים ואל האבנים. — הוא באחת: "לי" לא יאמר, לא יאמר. וכך הוה — שלא אמר.

ומה היה אחר-כך? —

בזה שיגרת הגרסאות. גרסא אחת אומרת, שהמחזותנים חטפו בחור מן הבא בידם, שנאות לומר, "לי", ודחפוהו אל תחת החופה — ואמר, והמחזותנים יצאו במחול לקראתו. כל-הזמר, נגנו והשמחה לא נשבתה... ויש גורסים גרסא אחרת נרועה מזו: "בטלה הכלה והזרה הבתולה" — ובטל השדוך.

ויותר שאני מתבונן אל פרטי הקונגרס התשיעי יותר הוא מזכירני את האנקדושה הזו: כמדומה לך, הכל היה מוכן ומזומן מראש, אבל דוקא ברנע האחרון לא אבו ההתנים לומר, "לי"... צעקו המחזותנים: היתכן? ברנע האחרון, שחוק לבריות,

והיכן הייתם לפני שעה? ומפנימה לא ידעתם מקודם?... אבל—לך ודבר אל העצים ואל האבנים: האשכנזים תקיפים בדעתם הם ועומדים בדבורם. לא אבו לומר לי— ולא אמרו—

בטלה הכלה וחזרה הבתולה!— ובטל השדוך.

ויודע אני מה שיסגרו לי ואיך יבארו לי את החזיון הזה ויוכיחו, שיש בו הרבה מן הצער ומיסורי-הנפש של האם האמתית, אשר מרוב אהבתה ומסירות-נפשה לבן יקר לה לא יכלה לומר: „נזורו!”— והפסירה את משפחה, בעוד שהאם המדומה לא הסה על הילד ובשויון-נפש אמרה: „גם לי גם לך לא יהיה נזורו!”— ובאכתי אוי ואבוי לבעל-הדין, אם ברנע הדרוש, בעידן ריתחא, כשהוטל הגורל על כפות-המאזנים וצריך להכריע את הקץ ויהי מה—אינו יכול להכריע מפני איזה טעם שיהיה, אינו תקיף בדעתו לומר: „גם לי, גם לך לא יהיה נזורו!”— מראש אפשר להחליט, שלא יצא זכאי בדינו ויזכה בדין מתעורר, שיש לו האומין לבשא את ההכרה החזקה ההיא: „נזורו!”— אבל יודע אני נסיכון, כי מאותו רגע, שבו הסכימה האם למסור את הילד החי ל, צרתה, כבר מחויבת היא על פי השכל, אם לא על-פי הדין, להחזיק בידה ולהיות זהירה בכבודה, שלא לקפח פרנסתה, שלא להקטינה ולהרעימה, כדי שלא יתנוק על-ידי זה בנה החי... והצער הזה, לנהוג כבוד ב, צרתה, שהשתמשה באמצעי בלתי-מנומס כזה כדי לזכות במשפחה גדולה הוא אולי מן הצער של ההחלטה הראשונה למסור לה את הילד החי... אבל מה לעשות, והוא תולדה מחויבת מן ההסכמה הראשונה—שלא לנזור את הילד. מה לעשות? בן-דעת צריך להיות נתון ו, מודרגי אפילו בעידן ריתחא, אפילו בשעה שהפסיד את משפטו ויצא חייב בדיון... ומטעם זה אין אני יכול להסכים לנוסח-דיוילנא של המכתב החוזר אל צירי הקונגרס, שבו הטעו העומדים בראשי הציוניים שברוסיה עוד הפעם בכל תוקף, „כי מדרכס, שהלכו בה לפני הקונגרס, לא יסורו עד אשר יעלה בידם למנות בראש התנועה הנהגה, שתהיה ראויה לשמה ולתפקידה וכו'. כלומר: הם ימשיכו את ההתנגדות להנהגה של עכשיו... כמדומה אני, כי מכיון שהסכימו, שלעת-ידעתה ישאר „הכל כראש-תקדי”, כ, לפני מתן תורה, צריך להיות „הניוני” ועד הקונגרס הבא אין מן הראוי אפילו להזכיר את כל הפולמוס הזה.

ובכלל מן הראוי היה שלא לדבר כלל על הקונגרס האחרון, מפני שגם הוא מאלה, שעליהם נאמר: aut bene, aut nihil ומכיון שלשוב אי-אפשר להזכירו, בשום אופן אי-אפשר להזכירו, מוטב שלא לספר אחריו כלל. ובעצמי רציתי לקיים את הדבר הזה ושלא להעלות אותו הפעם על „מחשבותי” כלל, אלא שיש מקרים, שבהם, לשי דברי המשורר הרומי, „קשה שלא לכתוב סשירות”. ובכל הפצי למנוע את עצמי מן ה, אזכרה הזכרתיו בלי משים. הצד המנוהך שבו הוא בלתי-כך מרובה.

עד כי מעצמו הוא מתפרץ על הצליון, העברתי קו תחת שתי המלים האלו, ובכוונה, כי לא הרי הצדדים השליליים שבקונטרס המיונה הזה כהנחבטת שבו. צדדים שליליים כבר היו, ברוך-השם, גם בקונטרסים הקודמים, אבל אין לך דבר המזיק למוסד הזה כהנחבטת. הוצים אתם לאבר מוסד הזה, לכלותו, להרסו, להחריבו – זלולו בו, עשוהו לצחוק בעיני הבריות – ומאליו יבטל. והצד המנוחך שבקונטרס הזה – למה נכחד? – היה כל-כך עב וגם, עד שקשה שלא לכתוב סמירה ובודאי היה המחזה עוד יותר מנוחך אילמלא היה כל-כך מעצב. אבא, אתה צוחק? – אוי ואבוי לצחוקך!

אוי ואבוי לצחוק הזה, ומה גם לאיש כמוני, שראה את הקונטרסים הראשונים בשלותם, בכבודם, בכל זהרם, והוא אוהב אותם ומאמין בהם, מאמין בקיומם, בנחיצותם, בפעולותיהם, בכחם, בכח-המושך שלהם, וכמעט שהיו לו הטיבה בפני עצמה, מטרה בסני עצמה, ציוניות' בסני עצמה, ובכל אופן עיקר אחד מעיקרי הציוניות. עלי לבי דוי עתה, דוי עד לחריקת-שנים, עד לדמעת-עינים:

איכה יזעם זהב אצלנו!

יצחקו מי שיכולים עדיין לצחוק על ענינים כאלה – אני לא אצחק, ומוטב שלא אדבר על הקונטרס כלל, שלא אזכירוהו לנמרי.

ובכן לא אליו נתכוונתי בפתיהת מאשרי: סוף הקומדיה, אני נתכוונתי במלות אלו אל קומדיה אחרת של דבריהמים – אל זו הקומדיה של התגלות הציר הצפוני, שנמרה כל-כך במהרה ובאופן כל-כך מנונה.

עוד לא הספיקה לפרח

וקבר נבלה באדיב ימיה –

כמו שישרים ברומאנס אחד קדמוני. אפירה מדעית' זו עדיין לא הספיקה להתפתח כל צרכה, רק זה עתה התחילו לכרכר סביבה – וכבר נתנוולה היה, קוק' – ואינו, היה, פירי' – ואינו, קוק, שפיקח היה, בעל-אשה ובעל-תכלית, לקח ממאמציו אפותיקי יפה ונתעלם מן העין. ואת פירי קרה מעשה' עוד יותר יפה. מכיון שהיה רווק הביאה לו ההתגלות שדוך טוב (הוי, כמה טוב להיות רווק!) במושג האסיריקני: בתו של איזה מיליארדר, שנתלהבה לציר הצפוני או מן הציר הצפוני. ויוסדהחמונה, כיאות להתגותו של תייר הציר הצפוני, היה יום קר של חורף, והתייר שלט, שיצא שלם בכל רמ"ח אבריו מן הקרירות הנוראות של ירכתי צפון ולא התקרר אפילו על הציר נוסף, – כאילו להבעים, הקפיא הפעם את... חושמו. פשוט, חושמו קפא כשנסע בענלה פרסאות אחדות מחוץ לעיר – למקום חתונתו. ואם יסה אמרו חכמים, כי, מן הנשגב עד המנוחך רק צעד אחד, הנה מן הציר הצפוני עד... הוטם נקסא עוד פחות מזה.

כך נגמרה זו הקומדיה של התגלות הצפוני, שהרעישה כל-כך את הלבבות. והעולם מניש עתה איזו ריקנות ושממון, ומה טוב שהזמין לנו הקדוש-ברוך-הוא ענין אחר לענות בו – משפחה של יאנינה בורובסקא בקראקא, מעין משפחה של מרת שטיינהיל הידועה בפאריז. ואולי עוד יש יתרון למשפחה האחרון על הראשון, כי בו, במשפחה הזו של קראקא, הוין נהני מילי-מעליותא' של כל משפחתי-נאופים: דם ואש וסודות מחדרה-מכות – יש גם תערובת של פרוכוקאציה. והרי זמה ופרוכוקאציה הם שני עמודי-התוך, שעליהם עומד המישר החברתי שבימינו. – פרוכוקאציה בסני עצמה כבר היתה, אמנם, מעט לזרא, ומאז הרבה בורציב הידוע להשתמש בכלי-זינו ניטל ממנו הודו. הוא המליח את תבשילו יותר מדי – והוססר טעמו. אבל פרוכוקאציה מתובלת בזמה – שאני; התבלין האלה עוד גם עתה מוסיפים הם הריפות למשפטים כאלה. ולא יפלא, איפוא, אם המשפחה הזו הפנה אליו את תשומת-לבו של הקהל וכל העתונים מלאים בו על כל נדויותיהם ומספרים לבקרים את כל פרטיו ופרטי-פרטיו. ואפילו העתונות הכשרה שלנו גם היא, במחילה, מרקדת אחריה. התחזק והתחזק, למשל, הזמן בימים הראשונים של המשפחה ולא ספג בו – ולסוף לא עמד בנסיון והביא גם הוא משעמים לקוראיו מפרטי ה, כרוניקה הסקאנדאלית' ההיא. ומכל-שכן העתונות הז'ורנלית שלנו, שזוהי, ככיכול, נאותה, כי עומדת היא על, פסגת העתונות ואינה נחסרת. הלילה, אפילו כקוצו של יוד, ממה שבא בעתוני העמים – היא בודאי ש, מחויבת' היא לספר לקוראיה את כל פרטי-הפרטים של המעשה בנואף ונואפת. ואין אני מאשים, חלילה, את העתונים האלה. אפשר שהצדק אתם ועתון. אפילו לבני-ישראל, כך צריך הוא להיות. ומה לעשות – ונתקיים גם בנו ה, כתוב: 'בני אדם אנו וכל מה ששייך לבני-אדם אינו מוזר גם לנו'. ומכיון שרוב-העולם מתעניין עכשיו ביותר בזמה ופרוכוקאציה – אף אנו הייבים להמציא לקוראנו, 'סהורה' זו מן המובחר. והיתה לי בימים האלה שיחה עם אחד מבני עמנו, עורכו של עתון פרוגרסיבי גדול, אחד מסובי העתונים בלשון-המדינה באחת מעריה-גב, שהוא מרובה באוכלסי ישראל ובציונים מכל המינים ורוב קוראיו הם, 'משלנו'. שיחתנו נסבה על מאמר בדבר הועידה העברית-הקולטורית בברלין. אני דרשתי ממנו, שיתן למאמר כזה מקום בעתונו, והעורך פקפק בדבר והתנצל בהוסר מקום. בודאי, בחפץ-לב נכון הוא למלאות את דרישתנו הצודקת; אבל מה לעשות והוסר-מקום בעוכריו? והרי אף אני מחויב להודות, שכמה שחשובה ועמדה זו, יש ענינים יותר נחוצים ממנה – למשל, – אמרתי אני בלצון, – ענין-בורובסקא. שבכל יום ויום אתם מקציעים לו עמודים שלמים ונותנים עליו הרצאות מפורטות ואינכם מתאוננים כלל. כי צר לכם המקום בשבילו ...

—האמנם? — השיב לי העורך — ומה דעתך אתה? איני מדבר על שאר הקוראים; אבל אפילו בין „ציוניך“ מי הם המרובים: אלה המתעניינים במשפטה של בורבסקא או אלה, שיש להם ענין בועידה העברית-הקולטורית? — בתור עורך מנוסה, היודע את „קהל“, יכול אני להבטיחך, שגם ב„ספירותיך“ מתעניינים יותר במשפט זה מב„ועידה“ ובחשק יותר גדול יקראו את ה„הרצאות המפורשות“ עליו משיקראו את הווכחים בדבר תחית הלשון העברית ... מובן שכהשתי לו, אבל התגרדתי בקרחתי ובנבחתי ובלבי חשבתי: הלא אפשר שהצדק אתי.

ואם רואים אנחנו, שהעתונים הפרוגריסיביים בלשון-המדינה בעיר הבירה ובעיר התחום, שהרוב המכריע של קוראיהם הוא, כידוע, משלנו, מבטלים כל-כך את ענין, היהודים, אינם משגיחים בהם, כמעט שאינם מזכירים אותם, או שמוזכרים אותם פעם ביוכל כמי שכפאו שר, לאחר-יד, ודוקא מה שנוגע למצבנו האזרחי והמדיני כדי לצאת ידי חובת עתון פרוגריסיבי, בה בשעה שהם מרבים לדבר על כל דבר קל שבקלים שאירע בין הנויים והקוראים מבני-עמנו אינם מתאדמים מבושת למראה יחס כזה אל עמם, אינם מרגישים את כל הבז ו„הבטול“ שבשתיקה זו ואינם משתדלים, שירגישו מוציאי העתונים האלה בהרששתם שלהם ...; אם רואים אנו, שהעתונים הורנוניים משתדלים אף הם להכניס לתוך „אוצרותיהם“ את כל ה„חדשות האחרונות“ מסוג זה ... אם רואים אנו, שגם העתונות העברית שלנו אינה יכולה להתגבר על יצרה וגם היא עושה מעשי-נערות ומחקה את „אירופה“ כביכול, — אם רואים אנחנו את כל אלה, צריכים אנו לבוא לידי מסקנה, שמסתמא כך צריך להיות, טבע עמנו כך הוא, שכל הנוגע אליו, אל נפשו, אל חייו, אל אינטרסיו היותר קרובים אליו, לא איכפת לו וחיובים לו דוקא אותם העניינים, שלכאורה אינם שייכים לו אפילו שייכות רחוקה. והרי באמת הדבר כן: משפטה של איזו „פרוצה“, שהרנה את עונבה במדינה רחוקה, תופס אצלו מקום יותר חשוב מאשר ... הועידה העברית, למשל ...

ואם תמצא לאמר: גם זו לטובה. אחד מחסדי ה' עמנו, אהת מסגולות עמנו, אחד מסודות קיומנו הוא-הכשרון לשכוח את הרעות, את הפגעים, ולהתבדר, להשתעשע אפילו בשעה שחרב הדד מונחת על הצואר ... ולפעמים מסיח היהודי פתאום, בלי משים אולי גם נגד רצונו, את דעתו מכל פגעיו וצרותיו-ו, מתחיל לחיות. כאילו אין דבר, כאילו כך צריך להיות.

ועל דרך זו אני מבאר לי הרבה ממהות חייו בתקופה האחרונה. מכאן כל אותו הבולמוס של „עולם הזה“, שתקף עתה את אחינו, — כל אותו הבולמוס של האהבות וההתאהבויות וגם, פשוט, מעשי-הומה, הרדיפה אחרי תענוגות, הקולטום של

נוסנית נסה והחללות, שיש אצל כמה וכמה מצעירינו, ואסילו-האמת הלא ניתנה להאמר אף על אבא - אצל הבינונים והזקנים שבדור ...

אומרים, שזהו אחת מתוצאות הריאקציה של עכשיו ושהמחזה הזה כללי הוא ואף אצלן, אצל אומות העולם שאנו מתנודדים בתוכן, כך. אפשר, אבל כמדומה לי, שאין להביא ראיה מהן. ריאקציה כללית להורד ואנחנו להורד. אומות העולם אהבו המיד להיות חיים טובים, בימים הרעות כבשנים הטובות. מעולם לא הפרישו את עצמן מתענוגי עולסהה; והראיה - דוקא השנים הטובות, תקופות-הריניסאנס, היו מן היותר פיוצות, כידוע. אבל אנחנו, עם של נזירים, של פרושים, של מסתפקים במעט, - מהיכן בא לנו פתאום זה הבולמוס של עולסהה? -

ובכלל הנויים - כלום אנו יכולים, כלום אנו רשאים ללמוד מהם? - ובנדון זה עולה תמיד על דעתי, קושיית העולם: משנימה אומרים, שכור כלום ואין אומרים, שכור כנה? לכאורה הלא הכבוד של השכרות הראשונה שייך כולו לנה: הוא היה השכור הראשון, שהשתכר עד כדי המקרה הבלתי-רצוני של חם, שבכל אופן הוא הרבה יותר אי-רצוני מן המקרה של לוט... ואף-על-פי-כן תילים את הקלקלה בלוט ולא בנה: והעולם כידוע אינו משונע ומסתמא יודע הוא מה שמדבר. - והתשובה על קושיא זו כך היא: נח אפשר שהיתה לו רשות לשתות מעט משקה. אמת הדבר, שעוד לא עברו ימים רבים אחרי המבול, טרם יבשה הארץ כדבעי, העולם חרב, הרבה ספינות נטרפו, הרבה ארמונות שקעו במצולות, כמה וכמה אוצרות וסגולות יקרות הלכו לאבוד ואלפי בני אדם נבלעו במיהמבול; שממון וחורבן מסביב, מסביב. כן. העולם סבל הרבה, אבל הוא בעצמו, רבי נח, כמעט שלא סבל כלום. את אשתו ואת בניו ושלשת נשי בניו, וכל ההיה וכל הבהמה שלו, את כל משפחתו ואת מעט רכושו, הכנים עמו לחיבתו, ובשטף המבול לא נתנוק כלל. ארבעים יום וארבעים לילה ירד הגשם, וימח כל היקום, חרב העולם, - והוא הצדיק התמים, לא ידע רע. וכשיצא מן התבה, אחר ששקפו המים, אפשר שזכר באנחה את כל אלה שסבלו במי השטף, ואפשר שהצדיק עליהם את הדין כדרך כל אלה היוצאים יבשים מן המים, שאוחזים להצדיק את הדין על אלה, שלא הצליחו לצאת ביבשה מן הזרם וסבעו, ולומר עליהם, שהתחייבו בנפשם, שהם בעצמם אשמים הם באסונם, וכיוצא בזה; ונס זה אפשר, שלא זכר אותם כלל... איך שיהיה, נח הרגיש את עצמו בטוב: הוא נעשה בעל-הבית בסביבה ואת העולם חלק לבניו כפי ראות עיניו. שם הלמדן יושב על התורה ועל העבודה; יש את הפריץ עוסק בציד, ברכיבה, מתעניין באמנויות היפות; בצורה במלציה ובפלירם קלי; וחם עושה ואוכל, עושה ואינו מניש... איך שיהיה, כל שלשת בניו התבססו כדבעי, כל אחד על-פי דרכו, וכל דאנה להם לא היתה לו. וכטוב עליו לבו שנתה

מעט מן היין, וכדרך הזקנים הפך אולי, כוס יתרה' – וישת וישכר, ולא עלה על לבו, שחם בנו יהיה כל־בך נם ומנושם, כ־כך מנוול, כל־כך, חס' במובן הפולני־הרוסי, עד כדי לעשות מה שעשה... לא, אין אני מאשים את נח על שכרותו. לבו היה טוב עליו-ולמה זה לא ירשה לעצמו לעת זקנתו כוס יין? – מה שאין כן לזם, שרק בדרך־נם נשאר בחיים, כל רכושו היה לשלל בימי המהפכה ונם כל משפחתו סבלה הרבה, הסביבה כולה נחרבה, דם ואש ותמרות עשן. ונשארו לו שתי בנות בוגרות ואיש אין בארץ. כי הבחורים-מהם אבדו בימיהרעש ומהם ברחו מחוץ לגבולות־סדום... ובמצב כזה-לשתות עד כדי להשתכר זוהי ממש חרפה. ובשביל כך תולים את הקלקלה בו ואומרים, שכור כלזם' ואין תולין את הקלקלה בנת. זה היתה לו רשות לשתות וזה לא היתה לו שום רשות...

ואנחנו מלמדים זכות על עצמנו ואומרים: לא אנחנו בלבד הסחנו את דעתנו מכל הענינים הרוחניים ועוסקים רק בעניני עולם הזה, אלא אף העמים שכנינו; אלה תולדות הריאקציה... אבל אנו אין לנו ללמוד מהם. להם יש הרשות להתהולל ולנו אין הרשות. להם יש הרשות, ראשית, מפני שדרכם בכך: נזירות, פרישות, הסתפקות – לא ירשו כזאת מאבותיהם; ושנית, לבם טוב עליהם, ממש טוב עליהם, כי מה הפסידו הם ומה הפסידנו אנחנו? – ואם אולי הפסידו – בכל אופן אין ההפסד שלהם בזה המדה שהפסידנו אנחנו. איני מדבר על אנשים פרטיים – אנשים פרטיים אף משלהם אפשר שהפסידו הרבה – אבל העם כולו? – העם כולו, אף-על־פי שעדיין לא הניע אל המנוחה ואל הנחלה, אין לכתחילה, שוכה הרבה, הרווח הרבה, הרווח בין בחומר ובין ברוח, ואם סבל – יצא הפסדו בשכרו. ואולם אנחנו, רק אנחנו לבדנו, הפסידנו כל מה שהרוחנו לפנינו ויצאנו מן המהפכה בשן ובעין ובישבת ובצער, ואם תמצא לאמר גם... בבושת. אין לנו, איסוא, ללמוד מן הגויים ואין לנו ללכת בדרכיהם. מה שמותר ויאות להם אינו מותר ואינו יאות לנו. לבד מה שההוללות אינה לפי השמחה והשמחה אינה לפי המחיתנים, הרי ההוללות היא נם נגד טבענו. אמרו מה שתאמרו: בני ישראל ביישנים הם וצנועים מטבעם. בירושה באו להם המדות המשובחות האלה, בירושה מכמה וכמה דורות. ומאין עבר עלינו פתאום, הרוח ההדשי של התהוללות? – אין זאת כי אם היא אחת ממסתר, הטבע, מעין סיעתא דשמיא, להטרידנו מעט מדאנותינו, להשכיחנו את עצבותנו, לבדר אותנו, כדי שנוכל להבליע על יוננו, כדי שלא תרפינה ידינו לנמרי. ומקבל אני באהבה גזרה חדשה זו, גזרת החיים החדשים בנוסח החדש, מסכים ל, מהלך ההדשי הזה ואומר: גם זו לטובה. ובראותי את צעירי וצעירותי עוסקים בכמה וכמה דברים מנונים ומכוערים, משקעים את כל כחותיהם בענינים, ידועים, סבלים את כל עתותיהם במחול, במשתה ובהוללות ומניחים את כל השאלות ועוסקים רק

ב„שאלת־המין“, – מוחל אני להם מחילה נמורה מפני שיודע אני, שהם עושים את כל אלה לא מרוב טובה, מרוב נחת, מרוב עושר, אלא מעוני, מדחקות, מצרות, בכדי להתכבד, להתבדר מעט... ובראותי את „בעלי־הבתים“ שבנו, את הסוחרים, את הקבלנים ובכלל את כל אותה „הבורגנות“ שלנו, העשירים והמתעשרים, מבליים את עתותיהם בכלובים, בקלפים, בתיאטראות, באכילה, בשחית, ב„פלירטי“ וב„קומידיות של חתונה“, ואינם חולים ואינם מתישים כלל. – הן אני אף אותם לכף זכות: גם הם עושים את כל אלה לא מדוב טובה, מרוב שפע, אלא נס־כן מתוך צער, מתוך צרות, מתוך עוני מכוסה, בכדי להתכבד... ובראותי את האינטליגנציה שלנו, שהיא כמעט אינה טובה מן הבורגנות, שגם היא הסיחה את דעתה מכל רוחניות ועיניה ולבה רק אל מעט ה„עולס־הזה“, שהיא רודפת אחריו בכל כחה ובכל השכלתה ומתוך כך היא דוחקת את עצמה למקומות, שלא נדרשה בהם, ועוסקת בדברים של מה בכך, והולכת ומתנוונה, ואובדת את חנה וערכה בעיני קרובים ורחוקים, בעיני עמנו ובעיני זרים, – מבין אני, שגם זה הוא לא מרוב הצלחה, מרוב נחת, אלא נס־כן מרוב צער ויסורים וענמת־נפש – בכדי להתבדר מעט... ובכלל, בראותי מה שרואים אנו כולנו עכשו – את כל ה„מהלך החדש“ בחיינו – באתי לידי מסקנה, שהצער והצרות, שתכפו ותקפו עלינו, מכריחים את בני־עמנו לבקש דרכים איך להתבדר מעט – וכל אחד מתבדר כרוחו, כנשיותיו, זה שוכח את עצמו במהול ומשתה, זה – בקלפים, זה – בפלירט, זה – במחלוקת ודילטוריא, הלז ב„פילוסופיא של אשר יצרי“ או ב„שאלת־המין“ והלה סתם בדברים של מה בכך, שאינם מעלים ואינם מורידים.

וגם זו לטובה. „ישתעשע הילד במה שישתעשע – ובלבד שלא יבכה“. וצעצועים להשתעשע בהם ימצאו תמיד. עוד לא נשכח משפטה של מרת שטיינהייל – וכבר נודמן משפטה של בורובסקא. ותקוה להשם־יתברך, שגם בימים הבאים לא יעזוב את עמו חביבו בלא עסק, ומסתמא ישלח לו איזה ענין סקאנדאליזי לענות בו, כדי שלא ישתעמם, הסיושלום, ועל־פיה־הדחק יצא ידי חובתו גם „בניכבד שבט“ שממשמש ובא.

וזהו, כמובן, סקרנות יותר חשובה ויותר טבעית מן הסקרנות אל משפטים סקאנדאליזיזי, כי אמנם, המאורות הגדולים והקטנים, כל צבא המרום במרום, כבר נתישנו כהונן. זו השמש, זה הירח ואלה הכוכבים של אשתקד, של לפני כמה שנים, ממש כמו שהיו בימי אבות־אבותי, בלי שום התחדשות ובלי שום שנויים במהלכם, בסבובם. בסדריהם, – הכל כאשר לכל כמו שהיו בימי אדם הראשון, בלי התקרמות, בלי שכלול, בלי השתלמות... הגע בעצמך: האדם נשתכלל ונשתלם בשדרות־הדורות והולך ומשתכלל ומשתלם בכל שנה ושנה, בכל יום ויום, באופן

שהמרחק בין האדם הקדמוני, האדם היערי או השוכן בשיחין ומערות – זו החיה הגסה, – עד האדם המודרני של תחלת המאה הוא אולי עוד יותר גדול מן המרחק שבין כדור ארצנו ובין כוכב-השבט האלי, – מרחק, שהצופים בכוכבים קבעו אותו בעשרים ושלושה מיליון פרסאות, – והשמש והירח והכוכבים הם עדין אלה שהי בימי האדם היערי, בלי שניי וכלי שכלול כל שהוא! הלא נורא הדבר!

איני יודע, מה אתם, חביבי, מרגישים – לי כבר היתה לנועל-נפש כל אותה החבריא, המאור הגדול, השמש, המושל בכסה ממשלה בלתי-מוגבלת ואינו מרגיח כלל בדרישותיו ותביעותיו הצודקות של האדם השפל: יש שהוא יוצא מנרתיקו ומלהט בלא כל רחמנות ומהבהב ושורף כל צמח וכל בריה; ויש שהוא מסתתר פתאום בענניו ומאפיל על הארץ ולדרים עליה – וכל אלה בלא כל סדר ובלי כל שיטה, כאילו הוא עושה זאת להכעים, כדי להטיל את סחרו ואימתו על הבריות – ועדיין יש מרגישים, שמתפללים אליו ומקדישים ומעריצים אותו... זו הלבנה המפסית עם הסנטימנטאליות המעושה שלה, שאינה מעכבת בעדה מלהתרחק בכל מה שאפשר מן השמש ומן היום ולסבב ולכרכר תמיד סביב ה,ארץ – זה הגוף הגם, העכור, המזוהם – בכדי לקבל השפעה ואור ממנו, – הוי, כמה שנאתי, מאסתי את זו הסנטימנטאליות המלאכותית של ה,הלבנות החורות, שכאילו מתביישות הן להביט נכוחה בפני איש, – ושבע תועבות בלבן, להתחכך דוקא ב,נופים העכורים, שיש לקוות לאיזו טובת-הנאה מהם... ואף להכוכבים הגדולים והמיוחסים בממשלת הלילה איני מרגיש חבה יתרה. זה ה,עשייה-דובי-הצפוני, שהתפשט מלא קומתו בחצי הכדור, כאילו קפל אותו תהתיו, והניח עליו את כפותיו הנפות כאילו רצה להדיקו, לרמסו ולכרסמו; זו ה,בתולה הבלה והצבועה, המבקשת את קרבת ה,כסילי וחברתו; זו ה,גנה-דיונוס היפיסיה, הקירצת ורומזת ל,רוב הצפוני ומבקשת קרבתו מפני שהוא חושבת על-פי טעות, שהוא עשיר ותקין; זה ה,כסילי הנחן במרומים וחושב אני ואפסי עוד; ועל כולם – ה,סרטן הדוחף אחורנית את כל פמליא של מעלה, וכל שאר הבריות מן ה,זואולוגיה היטמיטית, שמישפיעים השפעה גדולה במלכותא דרקיע, – כולם, כולם כבר היו לזרא וכבר הניעה השעה להפטר מהם. ולא יפלא, איפוא, אם בנראדם מתענינים כל-יבך ב,כוכב-השבט, עובדים על המשמר יומם ולילה ומצפים לראות מתי כבר יגיע הקץ לכל אלה ביחד או, לכל הפחות, תבוא מפלה על אחד מהם. וכמו תמיד, בכל השנויים והחליפות המתרגשים ובאים, יראים לנפשם המחדנים בעלי העצבים הרשים ומי שלבם הלש, שמא, סן ואולי יחרסו השתות, חלילה, ויבולע גם להם. ומכאן כל אותה ה,שניות בכל פעם שמופיע על ה,אופק איזה כוכב-שבט: מצד אחד מתנענעת נפשו של האדם לראות במחזות כאלה ושמחה הוא לה לראות במפלתם של הכוכבים, שהוא נהנית ממנה הנאה משונה, ואולם

מן הצד הימני לבו של אדם נוקפו, מפני שהוא ירא לנפשו, שמא בינתיים, הלילה, יבולע גם לו... לפנים חישבו, שהכוכבים עצמם בנפלים יגררו אחריהם גם אותנו. העת האחרונה הכניסה, אמנם, שניים גם במושג זה ומכבוד הכוכבים שוב אין מסחרים. כבר באו בני-אדם לידי הכרה, שהכוכבים נשגבם לעצמם כמעט שאינם ולא כלום. אין להם כבוד מיוחד, ובכל אופן אינם כל-כך נוראים כמו שהבריות מדמות וכמה שיפלו לא יהיה הסיוע ניכר והעולם לא יחרב, הלילה, זולת מה שיש להם. לפי דברי החזו"ן, כשרון להטיל בנפלים איזו זוהמא, שלפעמים יש בכחה להזיק? ולא הרי הם בעצמם כהרי הזנבות הסרוחים אחריהם, שהולכים וכלים במרחב ומפזרים סביבם ריה רע, שמביא לפרקים לידי עשייה.

כך היא התיאוריה האחרונה בדבר, כוכביהשבת.

כמו שאתם רואים, לשוא מאיימים עלינו בהורבך-העולם. לאיום זה אין שום יסוד, ועל כל פנים הוא מגוון הרבה. איך יהיה, כבר אמרו נביאנו: "מאותות השמים אל תחתו-יחתו הגוים מהמה". להם הכוכבים, להם המולות, הם צריכים לפחדו שמא יפלו, כי להם יש מה להפסיד. ואנחנו מה-מה יש לנו להפסיד עוד? בודאי גם לא נרויח כלום מעסק זה, אבל הלא ידוע הדבר, שהיהודי בכל מעשיו שואל לא, "מה ירויח?", אלא, "מה יפסיד?". ואף אני שואל אתכם: מה יכולים אנו להפסיד בעסק זה: את החיים הטובים שלנו? את החלק הגדול, שיש לנו בכדור הארץ? כמעט לא נפסיד כלום; ואם תמצא לומר גם נרויח: "תמות נפשי עם פלשתים" הוא נס-כך לפעמים דבר גדול. הלא תאמינו לי, חביבי, שאיני מן הפסימיסטים, ומיזאנתרופוס בודאי לא, ויש עוד בעולם קנינים שאני אוהב אותם: ואף-על-פי-כן יש אישר למראה העול הגדול, שנעשה בעולם בכלל ולנו היהודים בפרט בסומכ, לעיני כל האנושיות-והאנושיות מחשה, עולה רעיון על לבי: אולי באמת כדאי היה, שתבוא איזו קאטאסטרופה לעולם כולו או לחלק ממנו, ומה שגם אנו נסבול ממנה-אין דבר, הבריות מה הן אומרות? - : ינקרו את עיני האחת ובלבד שינקרו את שתי עיניהם...

אבל מנחת, חביבי, המקום ירחם. כמדומה לי, שגם התגלות זו היא מיסודה של התגלות הציר הצפוני. לך ובדוק את "כוכביהשבת", אם יזיק וגבו או לא. הרוצה לאיים ירחיק עדותו עד שמי מרומים או עד הציר הצפוני-והמאמין יאמין. כי נשתנו העתים. פסקה האמינה באלהים והתחילה אמונה חדשה בכח החכמה ובמסירתיה, לפנים-כל מי שרצה לברות דברים מלבד בא וברד אותם בשם האמינה: אלהים נלה לו, מלאך בא אליו, הקדוש הנראה אליו מסר לו סודות, - ולא היה דבר מתמיה שלא האמינו בו; ועכשיו נשתנו פני הדברים. האמינה ברוח הקודש פסקה-ונתגברה האמונה בהכמה; ובאים ומנבאים בשעה נרדב, נבדאי.

קוק בשעתו הוא כאיזה נביא-שקר בשעתו. כמדומה לי, שדבר מוטל בספק יותר מהתגלות הציר הצפוני לא היה זה כמה; ואף-על-פי-כן הרי נמצאו מאמינים בדבר זה. והאמין לא רק ההמון הפשוט, אלא דוקא בני הספירות הגבוהות, הגדולים והמלומדים, והפרינץ מדינמארק העניק לקוק סכומים הגונים מכיסו, ולפרינץ זה, שאינו דומה כלל להפרינצים מטפוכו של גיאורג הסרבי, אני הונה חבה מיוחדת עוד מימי „האמלט“, שאף הוא היה פרינץ מדינמארק, ואולם לפעמים אני מצדיק עליו את הדין. מה ענין פרינץ לאכספיריזיות? פרינץ ועסקים! אילו הייתי אני פרינץ אפילו מארקאדיה המפורסמת, לא הייתי עוסק במסחר. אני הייתי מוצא בשבילי עבודה יותר נעימה, שאינה קשורה באחריות כהמסחר. נראה, שהפרינץ מדינמארק נתקנא בליאופולד הבלגי, שיותר משהיה מלך היה סוחר, וסוחר כדבעי, ממדרגה ראשונה, ועל-פי בקיאותו בענינים אלה יכול היה להיות אפילו נשיא האורנאמנטיקה הציונית...

עד כמה היה מלך-איני יודע. שהייתי ימים אחדים בבריסל עיר מלכותו ולא הרגשתי כלל. ואילמלא ידעתי מתוך תמונתו החקוקה על כל אותות-הכבוד, שניתנו בהתערובות הרבות שבבלגיה, לא הייתי יודע, שיש מלך בבלגיה. מתחלה התפלאתי: מהיכן „תערובות“ מרובות כל-כך בבריסל? אחר-כך נודע לי, שגם זה הוא מדרכי-המסחר. החלק הגדול מן התערובות האלו כל עיקרן לא נבראו אלא בשביל אותות ומטבעות הכבוד, שהן נמכרות על-פי „הערף“ קבוע, בעד מטבע של זהב כך וכך, בעד מטבע של כסף פחות מזה, בעד דיפלום של כבוד מעט יותר, בעד צלב של כבוד-עוד יותר, ומכאן כל אותם החיישים, למשל, שזכו לאות של כבוד בשביל ידיעתם ב„חכמת המכנסים“ (כמו שמתפארים ההיטים במודעות אמריקניות) ומכאן כל אותן ה„מטבעות של זהב של כמה וכמה בתי-מסחר. ויודע אני, פירמא אחת, שעוד קודם שהתחילה בעסק כבר זכתה למטבע של זהב, לדיפלום של כבוד ועוד בעד כהורותיה הטובות, המצוינות... בבריסל היו כנראה „תערובות“ מסוג זה, כי רבו הקופצים על מטבעות-הכבוד, שהכניסו הכנסה הגונה לאוצר הממשלה והעיר, ועל-ידיהן נתפשטה תמונתו של ליאופולד בכל העולם. מהן ידעתי, שיש מלך בבלגיה, בעל חוטם בורבני ארוך וקן מנודל; וזאת זה לא הרגשתי במדינה זו שום סמן למלכותו. הוא, כנראה, „התכודר“ אז בפאריו, כדרכו, ומלך שם מלוכה אחרת, מעין מלכותם של „מלכיים-שאל“ בליליפסט, שאם אולי אינה כל-כך תקיפה, היא יותר נעימה ופחות מסוכנת ממנה. ובלגיה התנהגה כמעט תמיד בלעדיו ויושביה אפילו לא הרגישו בדבר.

ואולם, אם המלך ליאופולד כמעט שלא היה מורגש במדינה, היה ליאופולד הסוחר, הקאפיטאליסט, מורגש בכל-ובכל קרניות. ההיכלים היותר יפים היו

שלו; הבתים היותר גדולים-שלו; המוויאום היותר גדול - המוויאום של מדינת קונגו - היה נסמך עדיין שלו ואז היה שלו ולא של הממלכה. ואם האידיאל של מלך הוא-להעשיר את ממלכתו, היה המלך ליאופולד אידיאליסט גמור. כשלמה בשעתו (היתה להם איזו השתוות גם בחולשתם לנשים) נתן את הכסף כאבנים בארצו. בלגיה היא, כידוע, המדינה היותר עשירה. בבלגיה רואים בחוש, איך מדינה קטנה יכולה להיות לא רק מאושרת, אלא גם עשירה, כמו שמדינות אחרות גדולות לאין סוף יכולות להיות לא רק אומללות, אלא גם עניות. היו ימים, שהצמערתי על ארץ-ישראל, שהיא פעומה כל-כך, רק מדן ועד באר שבע. תילים אנו במדינה המתפארת ברחבותה ותולים גם את טבע אנשיה ברחבות זו; ואחרי שהורגלט בספרות זו של, הטבע הרחב, כמעט שהרגשנו איזה בוז להשטח הפעוט מדן ועד באר-שבע... ואולם אחרי שעברתי את הולאנד הקטנה ואת בלגיה הפעומה והתבוננתי לחידה השלום, השקטים והשבעים של ההולאנדים ולהצלחה והעושר של הבלגים, באתי לידי מסקנה, שדוקא ה,פעוטותי האלו יכולות להיות מאושרות ודוקא על השטחים הגדולים-שעירים מרקדים. ומעתה אין לי שום סענות, חלילה, להקדוש-ברוך-הוא על שארץ-ישראל היא רק מדן ועד באר-שבע. מסתפק אני בנחלתי זו ואני חולם על בלגיה חדשה. צריך להיות במדינה זו כדי לראות את רוב עשרה... והלא הבלגיים הם בסך-הכל רק שני מיליון ומחצה!

ובלגיה היתה, אמנם, עשירה נסיקודם שמלך ליאופולד, אבל הוא עוד הגדיל את עשרה. הוא היה סותר בעל מעוף גבוה ועין צופה למרחוק. אחד מן הסופרים הספרנים כתב עליו, שהיה בעל מעוף גבוה במסחר מעין זה של הרוחשילדים... אלו הייתי אני ממשפחה המלך, הייתי מזמין את הסופר הזה למלחמת-בינים, כי השפיל את ערך ליאופולד בתור סוחר. רותשילד היה בורגני וליאופולד - כובש-ארצות. רותשילד רכש מיליונים בספרות, אבל את הארצות לא כבש ולא בקש לכבוש אותן. הוא היה מעין יהודי כספר אצל ה,פריצים. היהודי מספסר נחלאות לה,פריצים ומרווח דמיספרות - והם קונים נחלאות... רותשילד כבר היה יכול לרכוש בממוט מדינות שלמות מעבר לים, אבל חסרה לו, השנה' לכך. לו היו, השנותי מרכוש גדול, מקאפיטאלים גדולים, אבל לא מנחלאות גדולות. היה בין הרוחשילדים אחד, ש,השנה' יותר עליונה נצנצה בו - הנדיב שלט - אבל לא לאורך ימים. הגסיון עלה לו ביוקר - כאלו דברים כאלה ניתנו להספר, להמדד, להערך... אחד היה הבארון הירש, שהיה לו מעוף יותר גבוה, אבל גם הוא לא התרומם מעל לעבים. רק אצל אומות-העולם ראינו, סוחרים,

שהעשירו את עמם לא רק ברכוש גדול, אלא גם במדינות גדולות, למשל, סיסיל רודס האנגלי; איידין עדיין לא נולד, סוחר בזה עם עני ודל, עם בגלות, עדיין אינו מוכשר לגדל נשרים כאלה, המתנשאים במעופם עד השמים הבהירים ומנובה זה הם סוקרים את חיי עמם בעתיד הקרוב והרחוק... רק כרבנו של איזה מיליארדר עברי אולי יזכו למעוף כזה. לעת עתה – רק עורבים מקרקרים מסביב לנחלתנו; ונשרינו – אם יש כאלה – אינם מתנשאים למעלה מן הגדר הדחוייה.

ובכל זאת מתקותי איני מתאש ואת חלומי אני חולם. ואת בלגיה העתידה שלט אני רואה בחלום ובהקיץ.

XXVI.

קומידיה של דבריהמים:

אף זוהי אחת מן ההברות היפות, שמכיון שבאה לידי קשה עלי לעזבה מבלי להשתמש בה, -- מבלי לומר כלום על הקומידיות מסוג זה, העולות על הבמה בימינו ולעינינו ואנו בעצמנו הננו בקהל הרואים במחזה.

ואת האמת אניד לך, הביבי, שהיה בדעתי לדחות את שיחתי זו לעת אחרת -- עד שיוֹרם המסך מעל אותו היחוק שמשחקים עמנו ונראה את הנבורים בצורתם האמתית ולא מכוסים אותו הפרסום המלאכותי, שהם מפרסמים עצמם בו... אבל, אין לי פנאי להמתין: גמר הבחירות לאסיפת-הרבנים, וביחוד הפרוגרמה של האסיפה, שנתפרסמה זה עתה, גרמו לי שלא לדחות את שיחתי זו לימים הבאים.

הבחירות נגמרו כמו שמחויבות היו להגמר וכמו שנגמרים בימינו כל מיני בחירות. ה"רזים" הטביע את חותמו על כל הבחירות המרובות והשונות שבמדינה, מן הבחירות של "זקן הכפר" אבינוה עד בחירותיו של ציר לדומת-הממלכה בעיר-הסלך; ומן הבחירות של גבאי באיזו חברה ז"ן או פ"ץ באחת מן העיירות הנדחות שבקצה התחום עד הבחירות לאסיפת-הרבנים בקהלה העברית היותר גדולה. כולן כאילו מחומר אחד קורצו, העיירה כולה, למשל, גדולה היא כזנב הלטאה, ד' על ד' אמות חסר אמה, או, לפי מליצת ההמון, אם תכנס בה בעגלה רתומה לסוס, תהיה העגלה בקצה-העיירה האחד והסוס עם מוטה-הרתמה בקצה השני; ויהודים בה תריסר ומחצה וחברת ז"ן -- מנין חסר מחצה, כמדומה לך, מה ענין קהלה כזו לאיזו השפעה הבאה מן הצד, השפעה הבאה מן "העולם הגדול" -- והעולם הגדול אינו יודע אותה והיא אינה יודעת את העולם הגדול? ואף-על-פי-כן היו בטוהים, שהגבאי, שבוראי היה נבחר לפני "מירהרעש", בשום אופן לא יבחר עתה, ותחתיו יבחר דוקא זה, שבשום אופן לא היה נבחר אז...

ובעיני לא ימלא הדבר כלל: המשפט הידוע: *Wie es sich christelt,*

so Judelt sich es מתקיים לא דוקא בעיני אמונה ודת, אלא גם בכל מקצועות החיים ובכל פנותיהם היותר נדחות והיותר אפלות. ואם אצל אומות-העולם

שבמדינה נבחרים עתה בכל מיני בחירות אנשים מסוג ידוע, אפשר היה לדעת מראש, שגם אצלנו יבחרו אנשים מעין אלה, ואפילו בלא איזו השפעה והתערבות מצד הרשות. לאסיפת הרבנים נבחרו רבנים; ומה שנבחרו דוקא הרבנים היותר שחורים – מנדג העולם עתה כך הוא, ובה אין שום חדוש.

החדוש הוא רק בהפרוגראמה הגדולה והרחבה, שהתקינו הרבנים עצמם או שהתקינו להם אחרים. אני עובר עליה ומשתומם. לא אסיפת-רבנים, אלא סנהדרין, סנהדרין ממשי: כי מה אין בפרוגראמה גדולה ורחבה זו? – סדר עניני הקהלות, שאלת הרבנים, שאלות הפרנסה והכלכלה, שבתות, חגים ומועדים, נשין, קדושין, חליצה, בתרספר, בקורת-ספרים, ועוד, ועוד. והושב אני, שכל שאר האומות שבמדינה יקנאו בנו. להן, להאומללות, אין „הצלחה“ מרובה כזו: הן לא זכו לאסיפות פומביות כאלו, לעניניהן אין דואנין כל-כך וחיות הן בלי שום טפול והשנחה, עיובות ושוממות. החמנות, בנאמנות, עליהן: רק אנחנו, החכמים והמוצלחים, זכינו לטפול מרובה כזה, כי נתנו מהלכים ל„המכונה הגדולה“ של הרעיות ופיהו כמה טרחות לאסוף את רבנינו ואת „יהודינו הטובים“ כדי שידאנו בשבילנו ושיערכו תכנית לחיינו. בשעה שיישראל עושה רצונו של מקום, מלאכתו נעשית על ידי – הדיפארטמנט של הדתות הזרות. ואיך היא נעשית: אניל ואשמח – חד וחלק, „לחסדים כאלה, תודה, לא חכיתי, כמו שאומר הרוסי.

ובאמת לא חכיתי. אני בתמימותי השבתי, שהאסיפה תדין רק על עניניה הרגילים, – על אותם הענינים הפעוטים, שאינם מעלים ואינם מורידים ושייש להם דק ניעה רחוקה אל החיים. אבל סנהדרין, שישנה את כל סדרי חיינו: – ומי גדל לנו כל אלה? למי אנחנו חייבים תודה בעד החסדים הגדולים ההם? – חידה היא בעיני. הפתרון היחידי לעת עתה הוא – מה שעדיין לא נתברר ענין הפרוגראמה הגדולה והרחבה ההיא, אם היא של הרשות או רק של... הרבנים. „השדוך כבר עשוי למחצה – היה אומר תמיד ידכן אחד מכרי, שבכל ימרחיו לא נמר אפילו שדוך אחד כרבעי –: בת תלמידהכס פלוני נשאת לבן הגביר אלמוני. הצד האחד, כלומר, תלמידהכס העני, כבר נתרצה לתנאים; צריך רק „לשעון“ מעט עם הצד השני, כלומר, עם הגביר, שעדיין לא דברתי עמו. אבל – אין בכך כלום, הצד האחד כבר נאות – והשדוך עשוי למחצה... וכמדומה לי, שגם השדוך הזה בין כנסת-יישראל, כביכול, ובין הדיפארטמנט לעניני הדתות הזרות נס-כן עשוי הוא למחצה. הצד האחד – כלומר הרבנים – כבר נאות; צריך רק „לשעון“ מעט עם הצד השני, עם „הגביר“, אבל אין בכך כלום. והפרוגראמה הרחבה ההיא היא זו של – תלמיד-החכמים שלנו. לפי דברי, ההוצאה הפרטית – העתון Poecia – כבר יש במיניסטריון שתי מאות ועשרים ושתיים תכניות... נקל להוציא מן הפה – שתי מאות ועשרים

ושתים תכניות לשני סדרי החיים האומללים שלנו: – הרבנים והיהודים המוכנים שלנו למדו לכתוב. לפנים היו הרבנים כותבים הדוֹשֵׁרֶתוֹרָה והיהודים המוכנים -- דברי קבלה, ועכשיו עזבו את התורה ואת הקבלה ואינם עוסקים אלא בעריכת תכניות בשביל המיניסטיון. וכל אלה – בלא בתירמדרש לרבנים, בלא בתירספר נבונים לחכמת ישראל, בלא השכלה מרובה, בלא בקיאות בהויות העולם. באמת: מי כעמך ישראל עם חכם ונבון, שאינו זקוק כלל לבתירספר עליונים!

ומספרים מעשה במלמד עני אחד, שקצה נפשו בפרנסתו הדלה והלך אל חבר ילדותו, שהצליח והגיע לעושר והיה בעל עסקים רבים, לבקש אצלו פרנסה ולהשיג איזו משרה בעסקיו הרבים. והעשיר דחה את בקשתו מפני שהוא, המלמד, אינו יודע כתב וחשבון. ואולם הלז השיב לו, שאין צורך כלל בדבר: אפשר לנהל עסקים גם בלא כתב וחשבון.

– היתכן? – תמה העשיר – הנה, לדוגמא, הואלת לתסור לך מכנסים חדשים. הלכת להנות וקנית לך שתי אמות ורבע ארג לתסירה במחיר שני רובל ורבע האמה, ורובל אחד ורבע שלמת לחיים שכרמלאכה; בכמה יעלו לך המכנסים האלה? ... הלא צריך אתה לדעת זאת! ...

התגרד מעט המלמד בנבחתו ואמר:

– אין בכך כלום! בעל מח טוב קונה לו מכנסים מן המוכן. ובעל־המחות שלנו נסיבן קונים מכנסים ותכניות מן המוכן. נמצאים להם סופרים והם כותבים במס' תכניות ומעבדים אותן כרוחם. ונמצא, שאיזה יהודי טוב, שלא זו כל ימיו מד' אמות של פדיונות ו"שירים", מקיף את כל החיים שלנו, סוקר אותם בסקירה אחת ואומר לישנותם על־פי דרכו... שתי מאות ועשרים ושתים תכניות! – באמונה, שבעל־מחות קונים מכנסים מן המוכן!

כשאני לעצמי הבהילוני, אמנם, התכניות הללו אך במספרן העצום, אבל אני מאמין כלל בחשיבותן. ברור הדבר בעיני, שהכל ישאר כדאשתקד. אול, יעשו שנויים קטנים ואולי גם זה לא. הנה, לדוגמא, יסוד היסודות, הנקודה התיכונה של האסיפה – מכסה־הבשר. כלים אפשר להשיל ספק בדבר אפילו תע אדר, שמכס זה ישאר כמו שהיה עד עתה? – אפשר שיתקנו אותו מעט, כלומר, יזירו גורה מעט הרשות, ישכל בני־ישראל מהויכוח לאכול דוקא בשר כשר, כמו שהם מחויבים להקרא דוקא בשם ישראל. ולדעת, נהנה־הבשר יש לה יותר, מעם ו,שכלי משיש לגוריה־השמות. כי שני־העם אינו נהנה שום הפסד לאזהרים העיקריים – והרי רק את דאנותיהם דואנים – : מה מפסד, האדם הרוסי, אם היהודי שכנו נקרא בשם רוסי? – אדרבה, השם הרוסי נוח לו יותר לבטא מן השם העברי.

מה שאין כן אכילת-טרפה – היא מיקרת את מחיר הטרפה. ומתאוננים תמיד השכנים הטובים שלנו, וביחוד השכנות הטובות, שמיום שנתפקרו היהודים ויצאו לתרבות-ירעה עלה היער של בשר-החזיר ואין לקום בפני היהודים; – ומאוד אפשר, שמפני חזוק החברה ומפני חזוק הדת יאסרו על היהודים אכילת-טרפה וכל יהודי שיעז לאכלה עקור יעקר; ולכל הפחות צריך יהיה לשלם דמי טכסה כפלים. – וכמה שיהיה מוזר לכם הדבר הזה – מסכים אני לגזרה זו. ה, אינטליגנציה המרופה! שלנו כדאית היא לכך, ראויה היא לכך. עד עתה היתה לה רשות לדרוש תשלומים מכלל ישראל בעד, זוללותה, כלומר, לדרוש בחזרה את דמי מכסה-בשר, שהיתה פטורה ממנו, וכל, חוכרי-בעירו קופה של, שרצים, כאלה תלויה לו בצוארו: חבורה שלמה של רופאים שונים, עורכי-דין ומהנדסים ובנאים, שהיו דורשים ממנו תשלומים על אכילתם. העניים והאביונים גרמו את העצמות ושלמו מס נבזה – להרופאים והמודדים ועורכי-הדין, שהרי בדמיהם מכסה מפרנסים צרכי קהלות ישראל, שגם המדופלמים נהנים מהם. והמדופלמים לא היו מתביישים כלל ליהנות מפרוטת העניים. ולפיכך, אילו הייתי אני חבר לאספת הרבנים ו, קרוב-למלכות כמותם, הייתי נחר עליהם לאכול דוקא משחיטה כשרה ולשלם, טכסה כפלים. – אבל דבר זה הוא, כמובן, אך שנוי קטן. בנוסף דעוברא הרי יהודים, בעזה"ש, ישארו יהודים והטכסה תשאר טכסה, כמו בשנים קרמוניות, מפני שכך צריך להיות, מפני שהיא כלי מחזיק ברכה – להפקידים...

ורגזיה של שביתה בחניהם ומועדיהם נס-כן תשאר ככל תקפה. ה, דת הישראלית בודאי שהיא עכשיו חביבה מאד ב, ספירות ונכונים לתמוך בה ולענוש קשה את כל אלה מבני-ברית העוברים עליה: להלקות על פי מוריה-הוראה ואפילו לחדש את ה, קונא' הקדמונית, בכדי להרבות משמעת בישראל. כל זה אמת. אבל במקום שנוגע להפסד-ממון – של הסוחרים האזרחיים – אין חולקין כבוד אפילו להדת, החביבה והמכובדת. Den Juden soll man ehren, aber nicht ernähren כבוד וחזק-אמונה – כנפשוך שבעך, אפילו עבודת-פרך בעד עבירה של, אשר יצר' וארבע מיתות בית-דין בעד, חתיכה אסורה, אבל פרנסה... דוקא לא. והמסחר והמעשה בימי החגים וביום-הראשון – והו ענין של פרנסה. החנונים מעסדה-ארץ לא יסבלו הנחות כאלה ליהודים. לכל היותר, יפעלו' הרבנים לאסור על היהודים את מסחרם גם בשבתותיהם ומועדיהם שלהם, וכל חנוני יהודי, שיפתח את חנותו ביום השבת, יענש על-פי הרשות. ואף-על-פי שאין מדרך הממשלה להתערב בעניניהם הפנימיים של היהודים, כידוע, תצא הפעם, מפני חבה יתרה להרבנים, מנדרה ותאסור על היהודים את המסחר והמעשה בשבתות וימים-טובים. ומה אפשר לדרוש ממנה עוד ? –

ה, רבנות-מסע' נס-כן תשאר על מכונה, אלא שימעימו את ה, צנו' של

השכלה, שהרי זה כבר באו לידי מסקנה, שגם אנשים פשוטים כבר למדו את ה,מלאכה, מבינים את ה,עסק' של רבנות-מטעם וממלאים את משלחתם כדבעי... יתר על כן : אנשים פשוטים הם במובן ידוע יותר נוחים ויותר רצויים מרבנים בעלי השכלה גבוהה. סוף סוף Noblesse oblige, והשכלה גבוהה נסדכן מחייבת. אדם בעל השכלה גבוהה פעמים שאינו יכול, פעמים שאינו מסוגל, פעמים שהוא מתבייש לעשות דברים מגונים ביותר וצריך להתייחס אליו בנמוס ידוע. יש כמה וכמה מיני שירות, שאין גם לדרוש אותם בפירוש מאיש כזה. סחור-סחור ילכו ביחס אליו, רק רמו ירמוזו לו, כי, שירות ידועה' היתה רצויה מאוד, מביאה לו תועלת ומישיבה אליו את יחס הפקידות... רמו ירמוזו לו, אבל הושב אני, שאפילו הפקיד היותר נס לא יעז להציע כזאת, בפירוש' לפני רב בעל-השכלה גבוהה. והלא תודו, ששמירת, נמוסי' כאלה אינה נעימה כל-כך. מה שאין כן רב-מטעם, פשוט'. בפניו אין מתביישים כלל, כמו שאין מתביישים בבית-המרחץ. לו אפשר לומר דברים ברורים ומפורשים... כללו של דבר, רב כזה יהיה נוח ורצוי להפקידות. ובשביל זה אפשר שיעשו נהנת-רוח לה, רוחניים' שלנו ויורידו מן הצנו של השכלה, שדורשים עתה מכל רב-מטעם, כדי שתהיה רבנות זו דבר השווה לכל נפש...

כמו שאהם רואים, חביבי הקוראים, אין הפרונראמה הרחבה, נוראה' כל-כך וחלקה היותר גדול הוא רק משום, דרוש וקבל שכר'... אבל כמה שהיא רחבה חסר בה סעיף אחד, שצריך להוסיפו ושלשמו הייתי מוותר על כמה וכמה סעיפים אחרים.

ולמה אדבר ברמזים? – אני מתכוין לעניני נטין וחליצות של מומרים. עברתי על פני כל הפרונראמה, עיינתי בה ולא מצאתי אפילו רמז קל לתקונים בהלכה סבוכה זו.

יש כלל ישן-נושן אצלנו, כלל, שכבר פנו טעמו וריחו, ש,ישראל אף-על-פי שחטא ישראל הוא', ואפילו במומרותו עדיין הוא חשוב כיהודי לנבי הלכות אשות ואשתו היהודית אסורה וזקוקה לנט ולחליצה. זוהי אחת מן המראניקומידיות של בית-ישראל. הגיעו בעצמכם: הלו כבר בעיקר והבריו בקול-יקולות, שנפרד מעל עמנו, זכותיו לא זכותינו וחובותינו לא חובותיו – ואנו מתעקשים ואומרים: יהודי אף-על-פי שחטא יהודי הוא, ואשתו אשת-איש וזקוקה לנט, ואף לחליצה היא וזקוקה אם הוא או אחיו מתו בלא בנים. ומה מכוזר הוא המחזה, איך מומר נותן, ברשיול כהני דתו החדשה, נט וחליצה, ובכמה צרות, בכמה דמעות ושברון-לב ובכמה דמים – תרתי משמע – עולים הנטין והחליצות האלה להעלבות הזקוקות להם!... וכי עדיין לא הגיעה השעה לאסיפת-הרבנים להתיר את האסורות האלו? אמת הדבר

שישראל אף-על-פי שהטא - ישראל הוא. בשתי ידי אני מחזיק בכלל זה ומוסיף עוד ואומר: אף-על-פי שהטא, ואיך שהטא, וכמה שחטא, וכמה שחטא, כל עוד שלא הפיר את בריתו עמנו, כל עוד שבשם ישראל יכונה, - ישראל הוא ואנו חושבים אותו לישראל וסולחים לו הרבה-הרבה. אבל מכיון שהפיר את בריתו עמנו, אם להכעים או גם שלא להכעים, מפני אהבה או מפני שנאה, מפני מטרה זו או אחרת, אף-על-פי שהוא עצמו מתראה כיהודי, - אין לנו עסק בו וילך באשר ילך. לא נרדפו, אבל גם לא נחשבו כאחד מאתנו. בפעם אהת נקדעו כל אותן הנימים, שקשרו אותו אלינו, ושוב אין לו שום שייכות אלינו. ואם הדת החדשה שקבל חושבת אותו כקטן שנולד, בלא כל חטא ועבירה, כאילו אך זה עתה יצא לאור העולם והתחיל לחיות, - הנה הדת הישנה שכחש בה, והעם, שהתרחק ממנו, צריכים לחשוב אותו כמת מיתה משונה, כעבר ובטל מן העולם לגמרי, לחלוטין. - ואולם בהלכות-מומרים שלנו יש איזה נגוד פנימי: מצד אחד קורעים עליו קריעה ויושבים עליו שתי פעמים, "שבעה", על קבורת הנוף והנפש גם יחד: ומצד שני - הוא חשוב כיהודי הי ואשתו זקוקה לגט, או כיהודי מת, ואשתו זקוקה לחליצה מאחיו. אם כחי או כמת - אבל כיהודי. והיכן הוא ההגיון בזה ?

הענין של חליצה בכלל היה תמיד קשה לנו, ועתה נעשה קשה עוד יותר. אבל לפנינו בישראל, בשעה שהיהודים חיו היימשפחה פשוטים וטבעיים, היה יהודי לכל המאוחר בן שמונה-עשרה לחופה. ובני-ישראל היו פרים ורבים בלא כל התחכמות, ו"עקרה" בת שבע-עשרה, שעברה עליה שנה אחרי חתונתה בלא "הריון", כבר פחדה לגמשה ונסעה ל"צדיק" שיתפלל עליה או בקשה תחבולות עיי, "בעל-רשמות" ומכשפים, וחשוכי-בנים היו בכלל בלתי-שכיחים בעמנו. או לא היתה החליצה נוראה כל כך. בטיביל מעוט שבמעוט, יהיו זקוקות לפעמים לחליצה, לא היה כדאי לעקם את הכתובים ולהוציאם מדי פשוטם. שייך לומר: "לא היה כדאי"; בודאי כדאי היה גם אז, כי להציל אפילו נפש אחת מישראל, אפילו בת ישראל אהת מדמעות וצרות נס-כן לא דבר קטן הוא. אבל מי שבא בתוקף החוק הכתוב ואמר: אי-אפשי בהתר, - אי-אפשר היה לבוא עליו במענות יתרות, כי הסובלות מהומרה זו היו מועטות מאד. מה שאין כן עתה, שהכל נשתנה אצלנו. בן שמונה-עשרה לחופה הוא עתה רחוק מן המציאות, והלואי שיהיה לכל הפחות בן עשרים-ושמונה לחופה, כי על-פירוב מוסיפים אף על השנים האלו ובן שלשים ושמנה לחופה. ואחרי החופה נס-כן אין מזרחים כל-כך להמשיך את קיום המין. או שהוא האברך, כביכול, אינו רוצה להבנים את עצמו מיד בעול משפחה - לא הורגל בזה, רוב שנותיו עברו עליו בהיים של פנוי וקשה לו עתה להתרגל לחיי משפחה של בעל ואב, או שהיא, בת זוגתו, שנס-כן יצאה משנות-הילדות אינה

רוצה לנול את עצמה בהריון ולקלקל את, גורתה... ועל-פי רוב שניהם אינם רוצים בזה, הוא מטעמיו ונמוקיו והיא מטעמיה ונמוקיה. ובינתיים השנים חולפות ועוברות... לא הספיקו עדיין לסדר את חייהם בדבועי, לחשוב חשבוננו של עולמם-וכבר זקנה קפצה על הזוג, או על אחד מן הזוג, וכבר אין תקוה ל, אבהות' וחשוכי-בנים מתרבים בישראל, והחזון הזה חזון נפרץ הוא בימינו. החליצות מצויות עתה מאוד ודמעותיהן וצרותיהן מצויות גם הן. ובכן, כלום עדיין לא הגיעה השעה לתקן איזו תקונים בדבר? - זה לא יהיה תקון בדת, הלילה-מי מדבר עכשיו על תקונים כאלה? מי שם לב להם, מי דורש אותם, מי חושב עליהם בימינו? - זו תהיה רק הצלה קטנה, שתמחה דמעות רבות, שנשפכות שלא לצורך כלל. ואם התקינו פרוזבול לשנת השמיטה ושטר-מכירה לחמין, כלום אי-אפשר להמציא איזה תנאי ל, קדושין, כדי שלא יהיו זקוקים אחר-כך לחליצה, על כל צרה שלא תבוא? -

אמנם, לא כאן המקום להאריך בזה. אבל רוצה הייתי לעורר את תשומת לבם של הנאספים, מחזיקי משוט התורה, מלחיה וחובליה, שישתדלו לבקש דרך כדי להפטר מן ה, נמוס' הקשה הזה בכלל ומחליצת-מומר בפרט.

כי, אם קשה היא החליצה בכלל, עוד מאה פעמים, אלף פעמים קשה ממנה חליצתו של מומר. ומי שלא ראה חליצה כזו לא ראה מחזה עצב מימיו. החליצה בכלל עם נמוסיה ומנהגיה מזועזעת את העצבים עד היסוד, ואפילו מי שעצביו הזקים ועבים כעבות-הענלה, נרתע ונפעם מפניה; ואולם חליצה כזו מעלה על הלב שני מתים בבת אחת: ברמינן אחד, שמת לאבותיו ולעמו, חולץ את רעייתו ההיה של ברמינן שני, שמת ביהדותו. ואיזו שייכות יש לו לה, גוי' החי ולרעייתו של היהודי המת? ומפני-מה מוכרחת היא, האומללה, להיות זקוקה לזר ונכרי עד שיפטר אותה בחליצה? -

וגם של מומר - כלום אין גם הוא דבר שעבר זמנו? - הבעל המומר חפשי לנפשו לקחת אשה על אשתו העבריה, ואולם אשתו האומללה, שנשארה ביהדותה, אינה יכולה להפטר ממנו אלא על-ידי נט: נמצא, שהחוטא נשכר, וכלום יכולים הקדושין לתפוס במומר? כלום אדעתא דהכא קדש אותה? כלום אדעתא דהכא נתקדשה לו? - לא, חביבי, אמרו מה שתאמרו - יש איזה גנור פנימי בהלכות מומרים. מצד אחד, קורעים קריעה על מומר ויושבים עליו, שבעה שתי פעמים, ומצד שני - אשתו זקוקה לנט ולחליצה... כלום יש איזה גניון בדבר? -

וידוע אני ויודעים אנו כולנו, שחברי אסיפת-הרבנים ימצאו דיראומין, יותר נכון - די עוות, בלבם לוותר בפומבי על כמה וכמה מבני-הנעורים ולהוציא אותם מכלל ישראל: את ה, חכמות' הללו כבר שמענו ביה פעמים הרבה, וקרוב לודאי, שנשמע אותן הפעם עוד ביתר שאת ויתר עז... אבל הם לא ימצאו די אומץ

בלבם לוותר על המוסרים שלט, לעשות פומבי לדבר זה, להכיר עליהם בגלוי, בפומבי יתרה, שאבדו, שנכחדו מתיך הקהל, מתוך העם, ואין לו עוד עמדם שום חם דתי ולאומי, כאילו לא היו ולא נבראו או כאילו מתו, ונשחים העבריות פטורות מן הגטין ומן ההלצות... ודוקא פרסום זה נצרך עתה ביותר, בתור דבר בעתו, והיה מביא תועלת מצדי צדדים. אבל מסופקני, אם ימצאו די עוז בלבם לפרסם דבר כזה. אלף פעמים יפלטו בדברים של מהדבך וידברו הרבה על הפריצות של בני הנעורים – ובנקודה המרכזית, במקום הפצ' לא יעזו – והרי שאלת המוסרים היתה צריכה לחיות, הנקודה המרכזית של ה,אסיפה הרבנית. אם מנינים הרבנים על הדת – יניעו עליה בכל תוקף: וכלום אינם יודעים, שהגעז של ההמדה נראה בכל בית ישראל? – הותרה הרצועה, ועל כל מפגיע קל, כמעט על לא-דבר, מטירים את הדת, ה,בנים' מקלים להם את הדבר – מהם אין לדבר, אבל מה שנהיז הוא – שנים האבות מקלים הרבה, והמומר ממשיך את חייו בהונ טשפתו כאילו אין דבר...

הנה מה שהיו צריכים להבליט באסיפה זו! – אבל מסופקני, אם אסילו יעזו בענין זה. ראשית, הרבנים שלטו הם דיפלומאטים גדולים, כידוע, ושנית, יש להם ענינים יותר חשובים משאלת ההמדה. למשל, הענין של, בקורת-ספרים', רבני פולין ו,יהודיה המונים' משהדלים בדבר, שימסרו את בקורת הספרים הנדפסים עברית וז'רגון לרשותם, והם, הרבנים בכבודם ובעצמם, יהיו ה,אדונים המבקרים'...

איני יודע, מי נפל תחלה על המצאה זו: – אבל צריך להודות, שההמצאה היא נאונית, ואם רוצים אתם באמת להשמיד ולאבד את שארית-הפליטה של פטורותנו, – מסרה להאדונים האלה, היו בטוחים, שבמהרה, במהרה יכבו את נהלתנו האהרונה ואף ניצוין אהר לא ישאירו בה, ומאד אפשר הדבר, שהרשות תעשה להם, הנחה זו, כי, מדוע לא? – הרחבת הזכויות – שאני, זהו ענין מדיני, הדומה הממלכית' לא תסכים, ובכלל זהו ענין מסובך. אבל טובה כזו, בקורת של ספרים? – אדרבה, בכל הכבוד, יותר נכון, בכל, העדר-הכבוד, כפי מליצת ההמון. כי זהו דבר, שלא היה לעולמים: שיבוא האחד ויציע את שירותו בתור, תליין מאהבה – ולא יקבלו אותו. התליינות היא תמיד שירות נחוצה במדינה, תליינים יבוקשו, ותליית-הדורות, לא-כל-שכן, ואם הרבנים או ה,יהודים' המונים מוצאים את עצמם מוכשרים לכך – למה זה ידחו אותם? – את ה,בקורת' בודאי ימסרו להם. ובלחישת אומר לכם, שזו תהיה בקורת שבבקורת, בקורת ממדינת הבקורת, כמו שאומר, שלום עליכם, בקורת, שכמה לא היתה לעולמים. רב מבקר – הוא לא יפרא את דבריך: הוא יהטט, יפלת, ידייק וילמוד מה שנתוב בין השטין או מה

שאינו כתוב אפילו שם. הוא יבקש סודות ורוים וסתר-תורה בדבריו, שמא, חלילה, לדבר זה נתכוונת או לרמוז זה. וקושיות יקשה ופלפולים יפלפל עד אין קץ! וכמה שאלות וכמה תשובות תבראנה, – ספרות שלמה. ה' ירחם! ומתאר אני לי את פני ספרותנו בימים הטובים האלה...

סח לי המשורר פרוג, שמבקר עברי אחד לא רצה להתיר לו את המלה „גלות” בשיריו. „גלות” – זוהי „הברה מנונה” ובספר-החוקים של הממשלה אינה מצויה כלל, ומכיון שאינה מצויה במקום הזה מסתמא היא „חשודה”... ובקושי גדול עלה בידו להוכיח לו, שההברה „גלות”, אף-על-פי שהיא מנונה ואינה מצויה בספר החוקים, אפשר לקבוע אותה בדפוס – והמבקר התיר את הדבר. זה היה מבקר פשוט. אבל רב מבקר, אם הוא לא יודה בגלות, לעולם לא יתיר מה שאסרו... ובאמת, אם כל ישראל שרוי בצער ובגלות, הרי ה, יהודים הטובים בפולין, ממציאי התכנית הנאונית של בקורת-הספרים, אינם שרויים בגלות כלל. ואפילו „גלות השכינה” אינה עוד גלות בעיניהם. כי לא היו עוד ימים טובים, ימי חופש ואושר לשכינה במושגם שלהם כימינו ובמדינתנו: רוצה אתה להתפלל כל היום, לצום הפסקות, לשבת בתענית, לעסוק בחסידות ובפרישות, לשבול שיי טבילות בכל יום – אין מי מעכב בידך, אין מי רשאי, אין מי מעיז לעכב בידך. ולא עוד, אלא שהבא להתחסד, להצטדק, מסייעים לו מן הפקידות. כי הכל יודעים, שבספירות „אוהבים” דוקא יהודים כאלה, „אוהבים” ממש עד כלות הנפש, ומקרבים אותם בכל מיני קורבה. רוצים הם באסיפות-מרשים להם אסיפות, דורשים הם חזק הדת – נותנים להם חזק הדת ונכונים להפקיד פקידים על „נשילת-ידים” ומשניחים על „אשר יצרי”... ובכן, כלום אפשר לדבר עתה על „שכינתא בגלותא”? – אנחנו, בני-אדם פשוטים, מבינים, שלמרות השמירה המעולה על עניני הדת, ואולי דוקא בשביל זה, השכינה בגלות, כההיצירה של עמנו לוקה... אבל הרבנים – למה יחטאו בדבריהם, והם אינם מרנישים בזה כלל? – לחם השכינה אינה בגלות עכשו. ורב מבקר – לא ירשה לקבוע בדפוס את המלה המנונה „גלות”... ומתאר אני לי את פני ספרותנו בימים הטובים האלה:

ומתאר שקרוב הדבר, שבקשתם זו תתמלא ובקורת הספרים העבריים והז'ורנליים תמסר להם, עצתי אמונה להברי-הסופרים, שימהרו ויחישו לכתוב ולהדפיס. איני יודע את יחוסם של הרבנים לספרות היפה, כי היא תמיד בת-מזל מיוחד, ואפשר שלא ינחו את ידם הקשה עליה ולא יקפידו הרבה בדבר, אבל בכל מה שנוגע לבקורת המחשבות והמעשים – ה' ירחם! וכל מי שייש לו מה להגיד יבוא ויגיד עתה בעוד מועד, כי מה שנספיק לכתוב עתה יהיה אחר-כך כמציאה כשרה. שינא, חמוץ וכתוב, חטוף וכתוב...

כי דוקא עתה העבודה היא כל-כך מרובה, כל-כך מענינת, והחומר כל-כך מצוין! קומידיות של היסטוריה חדשות לבקרים, כל אחת מנוכחת מחברתה. זה, צחוק-הפורים של אסיפת-הרבנים נוסה-כמה הוא שוה! – וגדולה ממנו היא זו הקומדיה החדשה, שזה עתה יצאה, מתחת המחט ושהיא ידועה בשם: משלחת מלאכרי השלום מן הפארלמנט הצרפתי להפארלמנט הרוסי.

יש כמה וכמה דברים – אמר ברנה – שלפנים הייתי מתפלא עליהם ועכשיו איני מתפלא עוד: אבל מדי ראותי שני דיפלומאטים מדברים זה עם זה בכובד-ראש כביכול, ואינם צוחקים זה בפני זה – אני מתפלא עוד גם עתה – ואולם, גם על זה אין להתפלא עוד. שני דיפלומאטים סוף סוף הם רק שני אנשים פרטיים ומדברים ביניהם לבין עצמם ביחידות; וביחידות, בין, ארבע עינים, כבר הורגל האדם לדבר בכל העולה על רוחו, מבלי להתבייש... ומה שדיפלומאטים מדברים בינם לבין עצמם – הכל מחול להם והכל אפשר. ואולם מחזה מנוחך באמת הוא – לראות, איך שני עמים לובשים פתאום, מצנפות של שוטים ועולים על במת העולם לחוות קידה זה לזה ולעשות העויות משונות ומדמים, שהעולם מאמין בתומתם... מחזה כזה הוא מנוחך עד לנועל-נפש, ואפילו אם כוונתו לטובה – להרבות שלום בארץ. בעיקר הדבר, צריך הרעיון הזה, רעיון-השלום, להיות יקר ביותר לנו היהודים, שהשלום הוא כמעט אחד מעיקרי יהדותנו, לנו, שנביאינו הורו רעיון זה כמעט לפני שלשת אלפים שנה ושאפילו לאלהינו לא מצאנו תואר יותר נאה מן התואר, עושה-השלום. ואף-על-פי-כן אין אני מאמין בשלום, ולא עוד, אלא שאף מתירא אני ממנו. כי משער אני, מה היתה צורת, עולמנו אילו היתה מתקיימת גבואת השלום, אילו היו התקפים שבאומות בטוחים מכל קאטאסטרופה חיצונית והכל היה נקסא בנבוליו ונשאר כמו שהוא עכשיו... הלא נורא היה הדבר!

כי יש שלום ויש שלום. יש שלום-אמת ויש שלום מזויף. יש שלום בבחינת, והשיב את הנזלה, אשר נזל, או את העושק, אשר עשק, או את הפקדון, אשר הפקר אותו, או את האבדה, אשר מצא, או מכל אשר ישבע עליו לשקר, – ושלם אותו בראשו וחמישיתו יוסיף עליו, לאשר הוא לו יתנונו, ואת אשמו יביא לה – וכפר עליו הכהן ונסלה לו; ויש שלום בבחינת, האוחז ביד היא התפלה היותר טובה. השלום של, והשיב את הנזלה עם כל הרוחים זהו שלום של יושר, של צדק, שלום-אמת, שיתקיים לאורך ימים, שהרי עלי-ידו בסלה גם עצם הסכה של המחלוקת. ואולם השלום של, האוחז ביד הוא שלום מזויף; כאומר: מה שכבר ננבתי וגולתי ושרדתי ושמתי בכלי – והו שלי ומה שהיה – היה, אלא שמתה אסתפק במה שיש לי ולא אוסיף עוד לננוב ולנזול ולשוד ולרצוח. שלום כזה לא יתמיד... לשלום מן הסוג הראשון התפללו נביאינו ולשלום מן הסוג

השני מתפללת עתה אירוסה, – מתפללת לא מתוך עלית-נשמה, מתוך התפעלות של אצילות, אלא פשוט, מתוך עקת-לב ומרוב פחד.

כי האריות והנמרים והדובים והזאבים ושאר ה"טורפים" וה"דורסים" גבלו להם את היער ואת האחו לנבולותיהם ותנאי התנו, שכל אחד מהם יהא שליט בנבולותיו, ירמוס ויטרף כאות-נפשו, ובלבד שלא יסג את גבולות חברו, מעבר לגדר, ולא יתערב בענייני-אחרים. ומה היה אז לצאן ולהעדרים? – מוטב, חביבי, שלא תשאל כלל!

וישלום כזה לא יתמיד. וכי יודעים אתם את הנוסח החדש של המשל בדבר הזאב, שנתקעה עצם בגרונו? – על-פי נוסח זה לא הסכים בשום אופן לבקש את ההסידה, שתוציא את העצם בחרטומה הארוך. מוטב שיהנך ובלבד שלא יפלוט את בלעו. ובכן היה בסכנה גדולה, ובעמל רב ובעניינים קשים ובסכנת-נפשות הצליח סוף סוף לבלוע את העצם. אבל גם אם נבלעה העצם קשה לעכלה והעצמות בבטן המלאה מתרועעות, דוקרות ומכאיבות. ולפיכך אין לו תרופה אחרת אלא המנוחה, שהיא מועילה תמיד לעכול. במקרים כאלה מתפללים לשלום ולמנוחה.

וזהו הסוד של השלום הכללי, שאליו מיהלים עתה באידושה, שמרבים צה להשתדל לטובתו. ושלום כזה על חשבונם של העמים הקטנים, שנבלעו, אבל לא נתעכלו עוד, נוח לו שלא נברא משנברא.

מתפללים. למשל, האנגלים לשלום, ומיסדים חברות, ומדפיסים כרוזים וחברות, שמדברים בשבחו. אבל ינסה-נא מי שיהיה להוציא את בלעם מפיהם, ויהא אפילו רק ד' אמות באחת מערבות-הודו או סלע אחד על אי בודד בלב ים, – ואת כל מלחיהם יאספו, ואת כל צבאותיהם יפקדו, ואת כל אניותיהם יזיינו, כדי להנין על כבודם ו"נחלתם"... והרי מחמת חביעת ממשלת-רבית באירלנד בלבד כבר נתמוטטו כמה מיניסטריאות, וכפי שנראה לי, יפול בסבתה גם המיניסטרוון הנוכחי ומסד-הירושה לא יהיה להוק.

מתפללת גם צרפת לשלום ומתעטפת לשם זה ב"מצנפת של שומים" ושולחת צירים לארץ רחוקה מסדרה כרחוק מזרח ממערב. אבל ינסה נא מי שיהיה לנעת אפילו בערמת-חול אחת ממדבר-צהרא שעל גבול אלג'יר, – כלום לא תוציא מיד למלחמה את כל מחנותיה! –

הטורקים הצעירים בודאי שמתפללים לשלום, – ונכונים למלחמה בכל רגע ורגע בשביל צל-צלה של ממשלה מדומה באי-כרתים, ורעד בא בעצמותיהם למשמע השם "ציוניות", ומסחדים הם מפני האבטונומיה העתידה של ישראל בארצו אף-על-פי שבסתר לבם מודים הם בנחיצותו של הדבר ותועלתו המרובה. ועל אחת כמה וכמה שאר התקופים, שמשתדלים להצר ולהציק לכל העמים הזרים ואפילו

דביות של התפתחות וקולטורה בלי שום תערובת של סולישיקה אינם מרשים להם ליסד.

אתם רואים, איפוא, מהו, השלום, שאליו מקוים עמראירוסה. זוהי מעין חברה של אחריות משותפת, שהתקפים האלה אומרים ליסד כדי להבטיח את רכושם על כל צרה שלא תבוא, על כל דליקה שלא תפול, על כל אסון שלא יקרה... ואת ה"פרס" ישלמו הקטנים, החלשים, המשוועבדים... הוי, מסחר אני מפני השלום הזה! כי יפה המליצו קדמונינו על כנון זה: "כרכושא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש נדא"...

שלום כזה לא יתקיים. כל עוד יש בעולם אפילו רק אומה אחת, שעדיין לא נתעכלה כראוי, לא תהיה מנוחה בכפן המלאה של האנושיות. ואולם, אם נעשה, מאמינים' לרגע ונצייר בדמיוננו את העולם של עכשיו ב"עת-שלום": כל אחד מן ה"טורפים" שוכב סרוח במנוחה ומעכל את טרפו. "יום דאנות אחרות אין לו. שלום לו מסביב. "מתחרים" מתקנאים לא יחרסו את נבולותיו ולא ידניזו את מנוחתו והוא מסור כולו ל"רעיון העכול"... ובמה שנוראה המלחמה עם כל בלהותיה, נורא עוד יותר שלום כזה עם אשרו המדומה-נורא ומזוהם. הוא מזכירני את ציורו המפורסם של רי.ה.ריך: "החזיר ההונגי". הגנה הוא שוכב, הדבר האחר, על אישפתו, שרוע לארצו בכל מלא גופו המזוהם, ומחמם את כריסו לנגד השמש; פיו המשוקץ פעור, עיניו בולטות ומפיקות, הוירות', נחיריו התרחבו והוא מנשם והורק מתוך הרחבה סנימית, ומסריח באיזה תענוג מיוחד, כאילו הוא מתכוין לקלקל את האויר ולעפוש את כל העולם כולו. ברר...

ואולם, כבר אמרת, שאיני מאמין באפשרות התחדותו של רעיון-השלום בימינו ובמצב של עכשיו. מאמין אני בשלום רק על דרך: "והשיב את הגולה" – והמישיות יוסף עליו, לאשר הוא לו יתננו, אבל, שלום של עכול – היה לא יהיה. ישלחו התקפים צירים ומלאכים חד אל אחד, ידברו חלקות איש לרעהו, יתניפו כאות נפשם, – בידם לא יעלה כלום. ולעת-עתה אין כל הענין הזה אלא, קומידיה של דבריהמים, לא יותר.

והימים ימי חג הצרהיובל של, בנרציון' במוסקבה, ואני בלב המדינה, כמו שאוהבים ה"מוסקביים" לקרוא לעיר-מולדתם וכמו שקראו לה, מלאכי השלום' בימי קבלת-הפנים, וראיתי את הקומידיה בכל הדרה, ושמעתי מדברים ראמות על שני הלבבות, לב רוסיה ולב צרפת, שדופקים בהתאמה זה אל זה, ושמעתי שרים את שירת המארסיליזה יחד עם ההימנון הרוסי, ואמרתי בלבי: כמה נאה וכמה יאה הזוג הזה! שני לבבות עדינים דופקים, בהתאמה זה אל זה וקשורים זה בזה בקשר כל-כך חזק, בקרבת-נפשות, – ממש אידיליה עסמית. וכמה היא עולה יפה – מהיה

נפשות – ואולם, ימי-מוסקבה באו אחרי, ימי-טרבורג, ומרכזו האידיליה של שני הלכבות הדוסקים בהתאמה היה שם, במרתף של בית-האוצר לממשלה, במקום שבו מונחים שקיהוב; וכי, מקום קדוש, כזה, שבו מונחים תשע מאות מיליון בנרשאות של זהב ובמטבעות, מסוגל הוא לעורר הרגשות, חזקות ועדינות, ולקשר את הלכבות – בזה אין איש משיל ספק, כי לא זוג אחד של לכבות בלבד דסק בחזקה למראה שקים של זהב... Es ist eine alte Geschichte; הלב תלוי בכיס... וה, בשורה הגדולה, שנתבשרו מלאכה-שלום עלידי שרהאוצרות, שהמלוים הצרפתיים הרווחו שבעה עשר אחוזים, היתה בשורת-השלום היותר חזקה והיותר חביבה. טובי אחוזים (היהודי הלא אהב הוא לדבר בראש-תיבות כאלה) שאני, וכמה שאני, אפיקורס, ואני מאמין בשלום הכללי – בשלום בין שני העמים, שהאחד לעת-עתה נתן והשני מקבל, אני מאמין, כי כל זמן שזה יתן וזה יקבל, יהיה, שלום-דאסה, ביניהם. כמובן, אם יבואו ימים, שזה לא ירצה לתת, מיד יתחילו דבורים אחרים... אבל לעת-עתה השלום הוא בודאי בתקפו, לכל הפחות מצד הנותן, כי אין לך אהב יותר נאמן, יותר מסור, מן המלוה. הוא באמת מברך בהצלחה את מעשרי-דיך וחרד לשלומך, לפרנסתך, לחיך, הלוה – עליו א-אפשר לומר כך. על-פי רוב אינו אהב ביותר את המלוה, ובשעה שהוא מחויב לשלם את החוב, נכין הוא גם לשלוח אותו, לכל הרוחות... ומצד זה אינו יכול לערוב ערובה בעד חסיה, שלבה ידסוק תמיד בהתאמה ללבה של צרפת. שבעה-עשר אחוזים – הם חתיכה הראויה להתכבד, אבל אינם כל-כך נעימים לתשלומין, ואפילו למי שהורגל בכך. ולעומת זה, מצד צרפת בטוחה האהבה לאורך-ימים, ואיך שיהיה המצב המדיני והכלכלי במדינה זו, אם יתקיים בה צל של קונסטיטוציה או גם הוא יחלוק, – צרפת הנאורה, הרפובליקנית, תמצא תמיד טעמים לאהבתה ותמיד תדע לדבר חלקות, לחנוף, להלל, לשבת, לסאר ולרומם את העם הרוסי ואת סדריו ותאמה, כמו שאמרו, מלאכה-שלום עכשיו במוסקבה: אשרי מי שזכה לחיות בארץ-המדה זו. כי כך הוא משבע המלוה. ולדעתי, היתה הצרה היותר גדולה של עמנו – מה שתמיד היינו מלוים ולא לויים. אם נעיין היטב ב,קורות הגזירות על ישראל ובתולדות כל הגירושין הרבים והשונים, נראה, שכמעט בכולם יותר משנרמה להם שנאת הדת – נרמה להם קנאת הלויים במלויים: רצו העמים לזכות בממונם של ישראל – עמדו ונרשו אותם והפקידו את הובותיהם. אילו היו היהודים בסדר חייבים סכומים עצומים להספרדים, לא היו מסכימים לנרש אותם ביום אחד, כי היו חסים על ממונם. אבל מכיון שהספרדים היו חייבים להיהודים סכומים גדולים – הלא היתה זאת, מציאה כשרה: להרוח כסף כל-כך הרבה ויחד עם זה להפסד מן היהודים... ומספרים, שבימי גירוש הגדול במוסקבה לא נרשו את בעלי-החובות היותר גדולים ומצאו אסתלאות

להשאירם בעיר אפילו כנגד החוק, שהיה אז חמור כל-כך. אמנם, בחשאי הודיעו מבית-המסקדות לכל בעלי-החובות הרוסיים, שהיהודי פלוני סוף סוף ינורש מן העיר, כדי שידעו בעלי-החובות אלה לבין את השעה ולקבל את חובותיהם הישנים ונס כדי שלא יוסיפו לתת הלואות חדשות; אבל לעת-עתה השאירו את הלויים מיש-אל בעיר, כי חסו על ממונם של האזרחים. ואולם כל מי שלא היה בעל-חוב – אותו גרשו בלא חמלה. וגם עוד עתה מי יודע, מכמה „נזירות“ נצלנו בשביל ההובות יהודהיים חייבים למוסקבה? – כללו של דבר: רוצה אתה לרכוש לך שונאים – לך והלוה להם, ואם רוצה אתה לרכוש לך אוהבים – לך ולוה מהם – אם רק יתנו – ויותר שתוסיף לקחת, יותר יאהבוך וידרשו בשלומך... כן הדבר באנשים פרטיים, והוא הדין במדינות ובממלכות. וצרפת תוכיח.

והתורה היוצאת לנו מזה רבה וגדולה היא וללמוד אותה אנו צריכים. אם רואים אנו שהיחסים בין „המוסדים הפינאנסיים“ שלנו ובין ארץ-ישראל אינם על צד היותר טוב, מן הסתם דברים בנו. והסבה האמתית לכך היא – מה שהבאנק ממעט בהלואות. הנע בעצמך: אִי־אלה יחוסים של התקרבות אפשריים בין הבאנק והארץ, שהוא צריך לעבוד בה, אם הארץ אינה חייבת להבאנק כמעט כלום? – מי שאינו חייב לך אותו לא תאהב. וכמו שכותבים לי מארץ-ישראל, יתר משארץ-ישראל חייבת להבאנק בשטרות, חייב הבאנק לארץ-ישראל בסקדונות, וכי אפשר שהבאנק יאהב את ארץ-ישראל, אם היא כמעט אינה חייבת לו כלום? – מונטסקיה ב„מכתביו“ הידועים מספר על אשה רוסית אחת, שהתאוננה באוני אמה על בעלה, שאינו אוהב אותה, והראיה – שאינו מכה אותה: וכי אפשר שהבעל יחבב את האשה שאינו מכה? – והבאנק לדעתי, גם כן אינו יכול לאהוב את ארץ-ישראל: וכי אפשר לחבב את הארץ, שאינה חייבת לו הרבה ואינה משמשת לו? כל אלה הם, חביבי, סמנים של קרירות ויחוסים בלתי-רצויים. והאמצעי היותר טוב לחזק את הידידות ולהשיב את היחוסים הוא – ההלואה. כל מה שארץ-ישראל תהיה יותר חייבת להבאנק יאהב אותה יותר, יחבב אותה, ידרוש בשלומה וידרוש טובתה. כמדומה לי, הדברים ברורים.

רק שאלה אחת קטנה: מאיזו צד תהיה המניעה?...

XXXXVII

על הפרק-שני ענינים יוצאים מן הכלל: נדבתו הגדולה של רוספיץ ומשפטה של מרת טארנובסקה.

העשיר. האמריקני הגדול רוקפילר נדב מיליארד שלם - נדבה שלא נשמעה כמוהו - לדברים שבצדקה שבאמריקה: ומרת טארנובסקה אף היא הקדישה להרינה אחד מעזניה על-ידי אחד מעזניה.

ואם רוצה אתה להכיר את פני הדור ודעותיו, צא ולמד, מה עמא דברי. יש פתגם ידוע: הנידה לי מי הברך, ואניד לך מי אתה - כמדומה לי, שראוי לשנות מעט את הנוסח הזה ולומר: הנידה לי, על מה אתה מדבר, ואניד לך מי אתה.

כי אין אדם מדבר אלא מהרהורי לבו. ברוסיה אומרים: „נשוחה על יישי“ אם יש מעט משקה או אין - לאו דוקא, אבל נעים לדבר על המשקה, ומדברים ומטעימים את המלה „יישי“ הטעמה מיוחדת, כאילו היא לפני המדברים על השלחן, בבקבוק, בכוס. ואם רואים אנו, שמרבים כל-כך לדבר על „ענין טארנובסקה“ - הביבי, מהרהורי הלב בא דבור זה:

ושייך לומר „מרבים לדבר“ על ענין זה - ממש מצלצלים בכל הפעמונים. אין לך עתון בכל כדור הארץ, מן הגדולים והחשובים שבהם עד הפעושות, שלא יהא מדבר עליו, שלא יבאר אותו לפרטיו ופרטי-פרטיו, שלא יטעים בהטעמה מיוחדת את פרטי „מעשה“ המכוער הזה. והגיע הדבר לידי כך, שאין לך תינוק מוטל בעדיסה ורדקא בבית-הספר, שאינו בקי בהרפתקאותיהם של „גבורי-המטות“ האלה, ושלא ידע בפרטות ובפרטות, איך סבבו בכחש איש את רעהו ואיך הגיעו הדברים לידי כך... וגדולי הפילוסופים והחוקרים נכנסו בחקירות עמוקות על ענין „השובי“ זה ובפסיכולוגיה מסובכת של ה„נואפים והמנאפת“ ודרשו את הענין כמין חומר. ותמלא כל הארץ את טארנובסקה ומשפטה.

ועל נדבתו הגדולה והנפלאה של רוקפילר אין דובר דבר. - והשימת-חלב המיוחדת למשפט זה אופית היא, מציינת היא את דורו. כי

אין אדם מדבר אלא מהרהורי לבו, והרהורי-הלב של האדם שבימינו מצומצמים, כנראה, ב"טארנובסקות", אם אפשר לומר כך.

תלמידי בית-המדרש הישן של מארכס סוברים עדיין, שאין העולם קיים אלא על "הכלכלה". אין חכמה, אין תבונה, אין אמת, אין הרגשה, אין דברים שבלב – אין כל, זולת תורת-הכלכלה וחוקי-הברזל של קיבה רעבה הדורשת תפקידה. ובאים החיים ומכחישים שיטה זו: מיליארדו של רוקפילר אינו מעניין עוד את האדם, וכל הרהורי-לבו סובבים על משפטה של טארנובסקה...

ואם תרצו, שאומר לכם את האמת, חביבי, גם אני איני מתלהב כל-כך לנדבת הגדולה של רוקפילר. וחושב אני, שאלה היודעים, שכבר חננו את, "יובלי" הספרותי, לא יחשדוני עוד בחבה יתירה למשפטה של טארנובסקה. כי עד היוכל עוד רשאי, אדם משלנו לעשות לפעמים מעשי-נערות, להתלהב לדברים של מה-בכך; אבל אחרי היובל – ה' ירחם. הסוד של זקנתך כבר נתפרסם בין הבריות ואתה פסול לכל עבודה ואינך רשאי אפילו לחשוב מחשבות זרות... ואם אין אני מתפעל מן הנדבה הגדולה ההיא – הרי זה לא מפני שאני מתפעל מטארנובסקה, אלא, ששום מפני שאין אני מתפעל משום נדבה גדולה. לכאורה היו נדבות גדולות, ענקיות, בנות עשרות ומאות מיליונים, ומכל-שכן נדבה של מיליארד, צריכות בימינו, ימי המשטר הקאפיטאלי, שבו הכסף הוא הכל, יסודי-הסודות של סדרי-החיים, שעליו, כעל אבן-השתייה, העולם עומד, העולם קיים, – להסיע את כל החיים כהמנוף של ארכימדס, לעקרם משורש ולשנותם תכלית שנוי, ולכל הפהות, להזיז אותם ממקומם. וחלל רואים אנו, שאין הדבר כן. הנה זכינו בימינו לנדבות גדולות, שלא היו כמותן לעולם, ואף-על-פי-כן לא נרמו לשום מהפכה בסדרי החיים. נובל השווידי, למשל, השאיר אחריו ירושה של כמה עשרות מיליונים להרחבת המדעים והספרות ולהפצת רעיון השלום הכללי, ובכל שנה ושנה מתחלקים פרסים להחכמים, הסופרים ודו-השלום היותר מפורסמים, שהביאו תועלת להאנושות כל אחד במקצוע שלו. וכמה הועיל להרבות שלום בעולם הרי יודעים אנו כולנו. באמת לא רק לא הרבה שלום בפרסיו, אלא במדה ידועה גרם על-ידיהם להמעיט את השלום ולהרבות שנאה בין העמים: נספח על השנאה הכבושה, שיש בין העמים הרבים זה כבר מחמת השנתי-הנבולים וקנאת-הדת, נתוספה עתה עוד סבה אחת לשנאה: קנאת סופרים וחכמים. וקנאת-סופרים אפשר שתרכה חכמה, אבל, ככל קנאה, תרכה גם שנאה. כי העמים של עכשיו, חוץ ממה שהם בעל-ראנופים ובעל-זרוע, הם גם בעל נאווה משונים ורודפים אחר הכבוד, ומעט להם, כתר מלכות – הם מתאווים גם לכתר-תורה וכתר-שם-טוב. בודאי זו אינה עולה יתרה. אדרבה, יתאוו ויתאוו. תאוות כאלה הן הכשרות, מן המותרות, מן המעולות. אבל זוהי העקה, שהם

אומרים להשיג גם את הכתרים האלה כמו שהשינו את כתרי מלכותם: בבת האנרוף, בתקופות, במשיכה. כל העולם כולו הוא שלהם וכל-התורה כולה היא שלהם, ורוב-הכמות הן שלהם, וכל הכבוד שייד להם, רק להם. וצרה עינם לראות בכבודם של חבריהם. חכם ומלומד אינו עתה סתם חכם ומלומד, אלא חכם ומלומד של עם זה או אחר. וחכם ומלומד זוכה עתה בפרס לא בזכות עצמו, אלא מתוך זכיות אחרות. ולא טפה אחת של שנאה וקנאה לאומית כבר נפלו לתיך הים הגדול של שנאת-העמים מחמת הפרסים האלה... כמה וכמה גדולים באמת לא זכו עדיין לפרס, בעוד שכמה וכמה פעושות, נגסים-כבר זכו. כי לא בחכמה ובגדלות ובכשרון תלוי דבר-הזכות, אלא בפוליטיקה... למי שיש חשבון לתת-נותנים ומוזכים אותו בפרס, ולמי שאין חשבון לתת אין נותנים אפילו אם יהיה יחיד בדורו. לדונמא: כמה משוררים שלא בחסד אלהים כבר זכו לפרס, ומשורר עברי, אף אם היה כתריסר ביאליקים ביחד, מובטחני, שלא יזכה לו-מפני שאין שום, חשבון לתת פרס למשורר עברי...

זהו ה"פועל-היוצא" מ"הרחבת הישלו"ם"-שהוא מרבה שנאה וקנאה. והושב אני, שגם החכמות והמדעים לא צעדו אפילו צעד אחד לפנים על-ידי הפרסים האלה. פעמים שמסכים אני לדעתו של בוקל האנגלי, שהחסד, שנדבנים ותקפים עושים עם האמנות, הספרות והמדעים, הוא יותר מזיק ממועיל, ואם לפעמים מרויחים האמנות והמדעים על ידיהם בכמות, מפסידים הם באיכות. הרחבת הספרות והמדעים צריכה שתבוא מבפנים ועל-ידי העם נוסף, ולא מן החוץ-על-ידי איזו השפעה של יחידים, ואם רואים אנו עתה, שהספרות והמדעים מתפתחים, האמינו לי, שלא בזכותו של נובל הם מתפתחים וגם בלעדיו היו קיימים. ועד כמה שום פרס אינו מרחיב את הדעת אם אין לו יסוד ושורש בחיים, בעם נוסף, הפרסים של חברת, מפיצי השכלה שלנו יוכיחו, שזה כמה הם מונחים כאבנים שאין להן הופכים וחכם אין, שיבוא ויקחם... הפרסים של נובל יש להם, כמובן, מול יותר טובי לשמונים אלף רובל עולה כל פרס ופרס, וסכום כזה הוא, לכל הדעות, חתיכה ראויה להתכבד אפילו לסופר-אירופה. פרסים אלה אינם מונחים כאבנים שאין להן הופכים. אדרבה, יש עליהם, בעלנים יותר מדאי יותר מדאי... ואולם גם הם לא יביאו ברכה מרובה לעולם, גם הם אינם אלא צעצועים. צעצועים יפים, אמנם, צעצועים של נפש גדולה, נפש נדיבה, משכלת, אבל רק צעצועים ולא יותר.

וגדולה מזו: נדבתו המצוינת של הברון הירש, שהיא גדולה גם בכמותה-במספר מיליוניה-ובאיכותה במטרתה להציל עם עני ודל-כלום הועילה הרבה להשבת מצבנו? והלא אפשר היה לחשוב-כמו שבאמת חשבו רבים מתחלה-כי מכיון שעם ישראל יזכה להון עצום כזה, יושע תשועת-עולמים. ואנהנו כולנו הלא יודעים אנו

עכשיו את אחריתה של התשועה הגדולה היא ובבטחה אנו יכולים לומר, ש'עמה' ו'בלעדיה'—כמעט אהת היא. ואם נישעו כמה משפחות, ויהא אפילו כמה מאות משפחות, סוף סוף מה הן משפחות אלו כולן לעומת ה'צרה הלאומית' שלנו? — אין ואפס.

וידע אני מה שתאמרו לי: הקאפיטאל כשהוא לעצמו הוא דבר טוב מאד. אבל כשם שכל דבר טוב הוא בעתו ובמקומו, כך אף קאפיטאל גדול טוב הוא בעתו ובמקומו; וקאפיטאלו של הבארון הירש היה, אמנם, בעתו, אבל לא במקומו: פשוט, לא השכיל, יותר נכון, לא הצליח, לא זכה, למצוא את המפעל הנאות, את המקום הנאות למיליוניו, ולכתחלה השקיע אותם בעסקים, שאינם יכולים לשאת פירות. מה שאין כן אילו היה זוכה ומניח אותם באותו ה'עסק' הלאומי, באותו המפעל הלאומי, שפירותיו היינו אוכלים מיד והקרן קיימת לעולם ועד... בודאי מקצת אמת יש בדבר. ואולם מקצת אמת אינה עוד כל האמת.

אמת הדבר, שהשקיע את כספו בעסק ביש, שאינו יכול להביא פירות. אבל מטיל אני ספק בהצלחתו המרובה אפילו אם היה משקיע אותו במקום הראוי לו — בארץ אבותינו. בודאי היה מביא יותר תועלת, מאה פעמים יותר מעתה, אבל לא בזו המדה, שהיה אפשר לצפות על-פי גדלו של הקאפיטאל. וכשם שאני מטיל ספק בתועלת המרובה של עזבוך-טבל, כך אני מטיל לפעמים ספק גם בתועלת המרובה של ירושה זו... ואיך חבריות אומרות? — 'גדונוא וירושא עם השד בחברותא'. גדונוא וירושא אין הברכה שורה עליהן ואין להן הצלחה כי כל קאפיטאל הבא מחוץ אין לו אותו הערך, שיש לקאפיטאל, שבא ביטביל העם על ידי עבודת העם עצמו.

קאפיטאלים גדולים, אמנם, נצרכים לנו מאד, ביהוד נצרך להם הישוב החדש, כי בעזרתם אפשר לכוון באנק קרקעי, ליסד בתי-ספר ובתי-עם וכדומה; אבל יקר בעיני שקל אחד עממי ממאה שקלים באים מן החוץ...

ואף-על-פירכן, אף-על-פי שאין אני תולה תקוות גדולות בגדבות הגדולות הבאות מן החוץ ובירושות גדולות מ'דודים עשירים', אף-על-פירכן מקנא אני בהן, באומות-העולם, שיש להן מנדבים גדולים לצרכי העם ו'מיצינאטים' לספרותם. אם יביאו את התועלת המקווה או לא יביאו—על כל פנים זהו סימן של חיים. סימן טוב הוא לעם, אם יש לו בנים, שחושבים מחשבות על צרכי עמם ועתידותיו ובעודם בחיים מעמידים הם את צרכי עמם למעלה מצרכיהם שלהם. כי, אם יש בני-אדם—ומספרם רב—, שממנו חביב עליהם יותר מנופש, הגה כמעט כל בני-אדם ממונם חביב עליהם בנופש, ובכל אופן חביב הוא מאד; וסימן טוב הוא לעם, שיש לו בנים, שהם מוכשרים לקחת את הדבר החביב עליהם בלי ספק ולמסור אותו מתנה

לעמם. אות הוא, שעמם חביב עליהם עוד יותר. סימן של חיים, סימן של תחיה הוא לעם. עם, שאין בו רוח-חיים, אין לו גם מנדרים גדולים לצרכי האומה. דבר זה הוא, איפוא, קריהמדה למוד בו את כההחיים של כל עם ועם... רוצים אתם בראיה לדבר-ערט, למשל, את הנדבות העממיות של האנגלים ושל חרזים... והמורקים, מכיון שאך התחילו לחיות, מיד נמצא האחד בהם, שנדב מיליון ליסוד אקדימיה לאומית, כדבר הזה עדיין לא שמענו ברוסיה עד היום.

אשרי העם, שיש בו מנדרים כאלה, ואוי לו לעם, שלא נמצא בו אף נדבן אחד גדול!

כמו שאמרתי, אין אני מאמין הרבה בתועלת היוצאת מנדבות כאלו ואין אני מאמין גם-כן, שיש בכחם של הקאפיטאליס הבאים מן החוץ לשנות את פני עולמנו וספרותנו. טובות בעיני הפרוטות, שסופרינו מקבלים בדרך טבעי מן העם באלפי קוראיו, מן הנדבות הגדולות הבאות מן החוץ. אבל לבי עלי כואב בשעה שאני רואה, כי מין זה של, מצינאטים חסר הוא עכשיו לעמנו כמעט לנמרי. דבר זה, חביבי, אינו סימן טוב, אלא סימן-דלות, דלות-הרות, דלות-הנפש. דלות-הכחות. בעם חי אין מחזה כזה אפשרי כלל. חובבי-הספרות, בן עם חי אינו חושב הרבה; מרגיש הוא, שצריך לנדב לטובת הספרות-ומנדב, מרגיש הוא, שהוא צריך לנדב לטובת האומה-ומנדב... וכל מה שעם חי ביותר – מרבה הוא לנדב לצרכי עמו החמריים והרוחניים גם יחד. והעם האנגלי-האמריקני, שהוא היותר חי בימינו, אף נדבותיו לצרכי הצבור, לצרכי הכלל, הן היותר גדולות. הוא מנדב נדבות של מיליונים, של עשרות מיליונים, לצרכי האוניברסיטות. כבר נסה קצת ניגוי המפורסם לנדב מאות מיליונים לצרכי ביבליותיקות במלוא רחבי המדינה והנה זה בא וקפילר להתחרות בו, וכמנהג אמריקה, הוסיף מיד הוספח הגונה עד כדי מיליארד!

נשימתי נעצרת למקרא הסכום הנורא הזה.

מיליארד באמריקה מהו? – במדינה זו כבר הורגלו במספרים כאלה. שם כבר מדברים על ביליארדים. מיליונר הוא שם בבחינת, בעל-בית בינוני, כמעט, יורד, רחמנא ליצלן, ופעמים שמתביישין בו לענין-שדוך... מיליונר במשפחה-סימן דלות. אין הדבר כדאי להתחתן באיש אשר כזה. בזיונות, חרפה למשפחה, למחותנים. מיליארד-וזה עשיר, אין להתבייש בו; אבל המיוחס האמתי, שכדאי להתחתן בו, שיש להתפאר במשפחתו, זהו המיליארדר.

והנה בא הלז, כלומר וקפילר, ונדב מיליארד לצרכי הצבור-ומאי קמשמע לן במדינה זו? – שמא סבורים אתם, שמיליארד זה ישנה את פני אמריקה? – אף לא במקצת! אמריקה תהיה מה שהיתה, מה שצריכה להיות, עם המיליארד ובלעדיו. אלה

בתיאספר מכל המינים, מכל הסוגים: נמוכים, בינונים וגבוהים – יתקיימו כמו שהתקיימו עד עתה. אלה בתיאספר וכל מוסדיהצבור הראויים להיות – יהיו. המיליארד הזה לא ישנה אפילו בקוצו של יו"ד מן החיים הצבוריים והעממיים במדינה, שניתן לה במתנה, ותושביה המדינה אפשר שגם לא ירגישו בנדבה זו. מה שאין כן אילו נפל המיליארד הזה בידי עמנו, עם עני ודל, כמה שאין אני מאמין בכחו של קאפיטאל הבא מן החוץ לעשות נפלאות – מיליארד שאני. למיליארד יש גם לי, "יצירה". הוא לא היה מביא לנו את הישועה המקווה, אבל היה נותן לנו אפשרות לעבוד במשך שנים אחדות, והעיקר – אפשר היה את שישלמו ה"מורחיים" עם ה"מערביים". הושב אני, שהמערביים, בכל האנטיפתי, שיש להם לעבודה מעשית בארץ-ישראל, ובכל האנטיפתי שיש להם להמתנה עד שיבוא משיח, סוף סוף היו מסכימים לנשת אל העבודה במיליארד, להזיה בארץ-ישראל ולהפסיד בחוץ-לארץ... בקצור: הרבה היה אפשר לעשות.

ובאמונה, טפשים הם העשירים הגדולים: יודעים הם אך לתרום, מכינים הם רק איך לעשות עושה, לאסוף, לצבור, אבל אין הם יודעים, אין הם מבינים איך לחלק את כספם. ואילו היו שואלים בעצת, היתה משיח להם עצה טובה. איזו צורה יש לו לרוקפילד, למשל, באמריקה? את מי הפתיע? את אמריקה העשירה? הבן הכנים לעפרים? – הרי לא יעברו ימים מועטים וגם את שמו ישכחו. מה שאין כן אילו היה מכנים את המיליארד הזה לנו. – יכולים אהם לשער את רוב הכבוד, שהייתו אנחנו מנהילים אותו? ומה אלה, שגדבו בשבילנו רק חי פרומות של נהישה, אין את יודעים מה לעשות בהם וכמה לכבדם, ומהופפים לכבודם בכל ההופפים, וכסא כבודם מרום מראשון, – נדיב גדול בזה על אחת כמה וכמה, שהייתו מעדיצים ומקדישים אותו.

הוא אשר אמרתי: טפשים הם המיליארדרים ואינם יודעים למי כדאי לנדב. ומפשי היא גם סדרהעולם, שבו, בתר עשירא אולא עשירותא ובתר עניא אולא עניותא. אמריקה העשירה, שיש לה כליכך הרבה משלה ושאין בה אפילו מסד צבורי אחד, שלא דאגה לו על צד היותה טוב, – מנדבים לטובתה מיליארדים, ועם ישראל, שאין לו אפילו ההצטרפות היותר הכרחית לעם – ארץ, מנדבים לטובתו נדבות של פרומות!

וקובל אני על סדר משונה זה – ומתדעם.

כי, אם עוד אפשר להמתין מעט בשנוי הסדרים בכלל ושנוי סדר הלווקה בפרט, הנה בענין זה של נדבות וקבצנות – בנאמנות שאין עוד פנאי. ואם העשירים, בעלי-היכולת עדיין אינם מסכימים לעתידתה לחלק את עשרם שוה בשוה עם אלה שעמלו בו, הנח להם: יש שהות להמתין ואפשר לתת להם ארזא עד שיקלקלו

קנ

את קיבתם לנמרי וירנישו נועל-נפש בעשרם, ובעצמם יבואו ויבקשו לקחתו, – ואז נתישב בדבר, אם כדאי לנו לטפל בו או אינו כדאי. זוהי שירת-העתיד. אבל מי שכבר בא עכשיו לידי בינה ואומר לתת מעט לאשר אין לו, יתן, לכל השחות, להעני היותר מדוכא, להנצרך היותר גדול. ומי-אני שואל אתכם-עני כעס-ישראל עם עני ודל ומדוכא בתכלית, ומי נצרך גדול יותר מאתנו, שאין לנו ההצרכות היותר ראשונה, היותר הכרחית-ארץ, ארץ, ארץ?..

אייה על הקונגרס, העולמי הבא של „פועלי-ציון“ אבוא בהרצאה על שאלה חשובה זו ואשתדל אצלם, ואכסה עליהם הר כנינית, שיפתרו אותה לטובה לתועלת עמנו; אבל לעת עתה, הענין שפלי. לעת-עתה הבל, שלא נפלה בגורלנו הירושה הרוקסילרית. אמת הדבר, ש, גדוניה וירושא-עם השד בחברותא ו, תכלית גדולה, מסתמא, לא היינו, עושים גם כה כמו שלא, עשינו תכלית גדולה בהבאנק הלאומי ובהקנן הלאומית ובשאר ה,קרנות שלנו. אבל מיליארד שאני. מיליארד כשהוא בשני עצמו כבר הוא „ענין“, וכדאי היה לטפל בו...

וירושא גדולה זו מלאה היא ענין גם מצד אחר – מצד הפסיכולוגיה של ה,מורשים...!

כיצד מנהלים ירושה לצרכי-צבור? – שאלה קשה זו כבר נשאלה והיא דורשת פתרונים.

כי שלש מדות יש במורשים, בנדרנים: יש מי שמנחיל את ירושתו לצרכי-הצבור בעודו בחיים והוא רואה את, עולמו הבא בחייו, ויש מי שמנחיל אותה רק לאחר מיתתו, ולבסוף, יש מי שאינו מנחיל אותה לא בחיים ולא לאחר מיתתו. והנה על אותם המפשים והמשונעים, שחשים על כספם גם אחרי מותם, אין לדבר כלל. ובאמת, הלא צריך אדם להיות טפיש נמור, סתוס-טת, אדם פנום, שאינו מוכשר לחשוב את חשבון-הנפש, כדי שלא יבין, כי, מצבה של זהבי לא יקימו לו גם היורשים היותר חביבים. ואם גם יקימו מצבה כזו-מחירה לשוכני-עפר-פרושה ועוד פהות מפרושה-מובים מהם הם אלה, שמנחילים את הצבור, לכל הפחות, לאחר מיתתו. אבל הטוב והפקד שבהם הוא מי שמנחיל את ירושתו לצבור בעודו בחיים ואינו סומך על יורשיו, שיקיימו את דבריו-שמה לא יקיימו.

כי, בכלל, מי שאומר לעשות טוב וחסד רק אחרי מותו הרי היא בבהינת חסרא לנגבא-נפשיה לשלמנא נקיט. כל עוד הוא חי קשה לו להפרד מכספו, ורק אחרי מותו, כשכבר אין לו אפשרות להשתמש בעשרו, מתרצה הוא ברחמים רבים לתת חלק גם לאשר אין נכון לו. כאומר: „הא לך, אלי, מה שלא יסכון בשבילי...“ והוא כותב, צוואת שכיב-מרע, ומצוה את יורשיו לקיימה, ומביא את היורשים ליד. נסיון, תורם להם חסא... וכמה מרובים הם הנדרנים, שלא היה די אומין בלבם

לעשות את המוב בחייהם וממנו על יורשיהם אחריהם, שהם יעשו טוב וחסד בשבילם ויקיימו את דבריהם. והיורשים מבקשים אמתלאות ומשתדלים דוקא שלא לקיים – ואינם מקיימים. ואילו הייתי אני שופט בפמליא של מעלה, הייתי שולל מבעל צדקות כאלה את חלקם בגן עדן, שבאמת אינו מניע להם בעד צדקות שלאחר מיתה, והייתי אומר להם: לפום צערא אנרא. מי שצער את עצמו והתנבר על יצרו היותר קשה – יצרהרע של ממון – ובעודו שלם בנופו ובהאוותיו נתן מרנו לאחיו האביון, לעמו האומלל – הרי הוא אורח הגון במלכות השמים, ושערי נדהעדן פתוחים לפניו, וחתיכת-לויתן מוכנת בשבילו; ומי שלא יכול להתנבר על יצרו, לא רצה לצער את עצמו ולהפסד מכספו, ורק ליורשיו אחריו צוה לעשות זאת, והביא אותם לידי נסיון, וגרם להם צער וענמת-נפש, – לא יכירו מקומו בגן-עדן... ומשפט זה היה בודאי משפט-צדק. ובאמת, רוצה אתה לחת לדברים שבצדקה-תן בחיך, כמו שנותנים באמריקה, שם לא רק מנדבים נדבות הנותן כאלו, אלא גם אין סומכים על היורשים ומקיימים בחיים את המהשבות המובנות והגדולות.

וכמה היו בני-עמנו בכלל והציונים בפרט יכולים ללמוד מאמריקנים אלה: בעולם הציוני טובבות שמועות ומהלכות אנדות על סקדנות ועובדות, שציונים מפורסמים, ציונים נלהבים אומרים להפקיד ולעזוב, לזכות הרעיון הקדוש... אומרים, שכבר כתבו, או שכותבים עתה, או שיש בדעתם לכתוב צוואות ו, להעשיר את הרעיון – לאחר מיתה... ואת האמת אנני לבס, שבשאיני לעצמי אני מסיל ספק באנדות אלו, כי בדבר זה, קראנו שמישה' זה כבר, תנועתנו עניה ב, עזבונות עד כדי ביון. אולי יש בנו אנשים, שציונותם חביבה עליהם לפעמים מממנם והם מקדישים לה איזה סבוב, – אבל עדיין לא היה לעולם ציוני וחובב-ציון שציונותו תהיה חביבה עליו מממנם של יורשיו. איני מדבר, כמובן, על העניים, שהיו מנפשים היהודית וכשרונם היהודי אין להם מה להוריש לבניהם אחריהם, – אפילו אלה בעלי-היכולת המעטים – אך הם אינם יכולים להתנבר על יצירם אפילו בשעה שהם באים לסדר את העסקים לאחר מיתה. אני עובר על השבונותיהם של כספי-הקודים בספריה-החשבון שמוציא הועד של, חובב-ציון, ובפרוטוקולים, שמוציא הקונגרס הציוני-ומתבייש. והבריות מה הן אומרות – הן אומרות: המיתה מנלה את כל האמת. המיתה מראה לא רק מי היה עשיר בנכסים, אבל גם מי היה עשיר בדעות. רוצה אתה להכיר את הציונות האמתית – צא ולמד לא מספרי החיים, אלא מספרי המתים. וכי רבים הם אלה, שגלו את ציונותם בעזבונותיהם, בפקדונותיהם... ואם היו אולי כאלה – ממנו על יורשיהם, שיקיימו את דבריהם, והיורשים הציונים, ככל מיני יורשים, הם עם ערום כנחש והם מבקשים המיד אמתלאות שלא לקיים את דברי המת. ומי שיש לו אפילו ידיעה כל שהיא

בהלכות אלו, יודע בחר, שנקל מאד למצוא מאה, פסולים ככל צוואה וצוואה אפילו אם היא כהונה כרת וכדין ומאה עדים התומים עליה, ומה גם באלו ה צוואות הביתיות. שאין להן כמעט שום ערך והן תלויות רק ברצונם הטוב של הורשים, – והרצון הטוב של יורשים הוא ידוע.

הנה מספרים לט העתונים עכשיו על עזבון אחד בסך המשהה אשר אלה הובל שעוב לקרן הלאומית ציוני נלהב. אחד מן האנשים החדשים, בסטאדקאנד חזיר. ומראש אשר לומר, שהורשים ישתדלו בכל כהם, שהרשות לא תאשר את הצוואה שהדי הקרן הלאומית עצמה אינה מאשרת בהסיה ואין לה, אישוא, הזכות לקבל יהושות ועזבונות – והכסף, שהיה מוקדש לציוניות, יפול – למה אז לטי שיפול, אבל לא לאוצר הלאומי שלנו... וכעזבון זה הלא יש הרבה עזבונות לאומיים, ומי ימנה ומי יספור את מספר היהושות הלאומיות והציוניות, שהלכו לאבוד או הלכו לטמיון... ואם יש מן הציונים, שרעיונו חביב עליו כטמוןם של יורשיו, שהוא דואג באמת לעתידות רעיונו הקדוש והוא רוצה ויכול העשות דבר ממשי לטובתו, ולמוד נא אל דרך האמירקנים וישתדל בעצמו לקיים את מחשבתו הטובה, ולא שיסמוך על יורשיו...

אמרו מה שתאמרו, הביכי: מלאי-ענין הם הענקים הללו ומלאות-ענין הן גם נדבותיהם הענקיות.

וכמה הלכות גדולות יש ללמוד מהם!

XLVIII.

והמשפט סוף-סוף נגמר.

כוונתי להמשפט המפורסם בויניציאה העיר, שארבעה חדשים רצופים לא ידד מעל הבמה ומשך אליו את לבם של האיטליות האירופיות. ובכן נראה לי, שכדאי לעזוב להגיע את צרות-היום – את הפוליטיקה הקטנה והגדולה שלנו עם כל עניניהן – ולעין בדבר הזה: במה היה כחו גדול למשוך אליו את לב האנושיות כולה?

הוי, כבר עפתי, נלאיתי מרוב השעמום של צרות-היום וצרות הפוליטיקה שלנו ורצח אני. להתבדר מעט, רוצה אני לשכוח את כל אלה, רוצה אני לצאת מגרר, לצאת מאצטגנינותו הקצרה והזעומה, ולדבר על ענינים שאינם נוגעים לנו בפרט – לדבר על גור ועל אדם, על סכסוכיהם ועניניהם ויחסיהם זה לזה, – על כל ועל הכל, רק לא על אחדותינו ועל צרותינו שלנו!

ואם כן הדבר הרי המשפט הורניציני כדאי הוא לתשומת לב. כי אך שנתנים אליו, אבל עובדה היא שהאנושיות התענינה בו במשך ארבעה חדשים שלמים. במה היה כחו גדול למשוך אליו את כל הלבבות במשך זמן מרובה כזה?

והלא בינתיים אירעו מאורעות חשובים מאד. היו שביתות גדולות של מאות אלפי פועלים, ומה שחשוב ביותר, למה שלא הורגלו עדיין, – שביתות של עשרות אלפי קבלנים, "נותני-עבודה". מחזה מול מחזה. שביתת הקבלנים בתור תשובה על שביתת הפועלים. הרכוש והעבודה שניהם יצאו מזוינים כל אחד בכלי-ידו היותר מתוקן ומשוכלל. והנשמה מפרכסת למראה החזיון הגדול הזה, אולי הגדול בכל חזיונות החיים מיזם היות אדם על הארץ ועד היום, לראות ולדעת: מי ינצח? מי יכנע בפני מי: הרכוש בפני העבודה או העבודה בפני הרכוש? – דימונסטראציות משונות היו בכל ערי פרוסיה בעקב חוק הבחירות, דימונסטראציות, שעדיין לא היו דוגמתן במדינה מסודרת זו, – סמן מובהק לתמורת העתים. ונסזנות חדשים נעשו בתעופה האוירית, – נסיונות מכשירים תקופה חדשה ממש. – ופסירתו של אדוארד השביעי מלך אנגליה אף היא מאורע חשוב היא בודאי. – וכל אלה לא היה בכתם להשכיח מדעת הקהל את המשפט המודרני הזה של גבורי-המטות ומסיעיהם! שמא תאמרו: מצדן הוא משפט זה מצדו ההיפך – גם זה אינו. תושב אני, שהמשפט הדוע של אגודת האכרים במוסקבה, שאירופה כולה עברה עליו בשתיקה, היה מכל צד צדדיו יותר מעניין ממשפט זה, שבאמת הרי אין בו שום חדוש. כי אם נפשיט מעליו את

הרומאנטיקה המזויפת ונרצה אותו בלשון של בני-אדם פשוטים הרי המעשה, שנוסד עליו, הוא פשוט בתכלית הפשטות.

מעשה בגידי צעירה אדום, יפה ופרוזה, שבלבלה את מחותניהם של עונביה, שקנאו זה בזה ונמרו זה לזה, עד שלבסוף היה מה שצריך ומוכרח זהה להיות – הרגו זה את זה ונתפסו והועלו לטרדום. אילו היתה סבת ההרגה, בת-הרבי וזקנה ומכוערת, ובשבילה היה נעשה מעשה נורא כזה, הייתי מתפלא על זה גם אני. עכשיו שהמעשה נעשה בשביל גידי וצעירה יפה – מה חדוש יש בדבר? כי אשה יפה ופרוזה יש בכוחה לסכסך גברים בגברים – ידוע משכבר הימים; ומה גם בספרות של טילים ודולכי כסף, שאינם יודעים שום דאגה ועינם ולבם כל הזמן רק לתאוותיהם. בספרות כאלו הכל אפשר. משל לבן, שתלו לו ארנק בצווארו והשיבוהו בבית-הזנות, – מה יעשה הבן שלא יתא?.

אבי זל, שהיתה לו השגה מיוחדת מבני-האדם לעמדם, למפלגותיהם ולמעמדיהם היה אומר: יש עמים, וביחוד מפלגות ומעמדות בין העמים, שאם אינם שכורים, גנבים ומנאפים – מסתמא הם עצלים. כי למה לא יעסקו בונות רין ועוד, – ודאגות אחדות אין להם: הכל שרדי להם, הכל מחול להם, הכל מותר להם. לגלות השכינה – איזו שכינה שתהיה. אינם דואגים, ודאגת הפרנסה – הדאגה היותר קשה, המטרת את האדם מהבלי העולם-הזה – גם כן אין להם, שהרי הם או בעלי-ההונות – ונחלאותיהם מתקרות מדי יום ביומו והעורך הזה, שלא עמלו בו, מעשיר אותם, או הם אצילים וטשאי-משה בעיר, במדינה ובחברה, ולחמם ניתן ומימיהם נאמנים, וקצבה ממתנת להם לעת זקנתם; ולמה זה – אני שואל אתכם – לא יתאוו תאוה? למה זה לא יתהוללו ויצאו מדעתם? – והרי זה מדרכי-המבע: הבטלה והכיס המלא מביאים את האדם לידי הרדורים... ולפיכך עובדת-חברה עליונה זו רק בעסק אחד, עובדת רק עבודה אדום: מפתחת ומפנקת ומעדנת את ה"יצירה" שלה. ובאמת הצליחה בעבודתה והביאתה לידי שלמות גבוהה.

והוצא מזה הוא – שהיהודי יושקבין, שכתב את ה"קומדיה של הגשואין, אפשר שלא הפריז על המדה, אבל לא קלע אל המטרה. כי לא היהודים הם העם המוכשר ל"קומדיות" כאלו ביותר, ולא הבורגנים מישראל הם המעמד, שיש לו אפשרות לעסוק ב"קומדיות" כאלו.

אין לנחך, שהמשפחה שלנו אינה עוד זו המשפחה המהורה, שהיתה לפנינו, בימי אבותינו. הלכנו בזקוקת-הגרים גם במקצועי זה של האהבה החפשית. גם אנו ממפלים הריבה ב"יצירה" שלנו, משתדלים לספק ולעדנו ולפתחו. פולחן-היצירה מתפתח גם אצלנו במהירות נפלאה, וכבר יש לו כהני ונביאיו ומקדשיו. ולמה אחזא בשמתי? – יהודים עושים חל... אבל עוד גם עתה אין ה"יצירה" שלנו מציע אפילו לקסוליו של הצדק שלהם. ואין כל סלא בדבר. להם יש בגרון זה קולמורה עתיקה של כמה וכמה דורות, שכבר הספיקה להבלע בחלבם ובדמם ובנפשם, והקולמורה שלנו עדיין היא חרשה

ורכה וחלושה וקלושה... וחנן מכל אלה, תודה לאל עוד חי וקיים הכלל הישן: יאה ענינתא לישראל, והעניות היא באמת תרים בפני הזמה והחוללות... והבורגנים שלנו – המעמד הזוטר, מופקד – אצלנו – אף הם אינם עמוסים ברכוש גדול, וחלואי, רבונות-של-עולם, היה לי מה שחפר להם – והייתי אולי עשיר מהם.

הנה כל אותה ה-חבריא של הקומדיה המפורסמת, קומדיית-הנשואין. שמועון (או, סומה) גולדמאן אינו בעל-אחוזות עשיר ואינו גם פקיד-האינסטנאטורה, שמרוח בלא עבודה, בלא מרחא ובלא כל אחריות אלפי-אלפים בפעם אחת; וגם לא נשא משה בשלמון מסלת-הברזל, ולא הריח בזה סבומים עצומים, וכדומה לזה. בסך-הכל הוא סוכן של איזו אשכנזים בעלי-פאבריקאות בחוף-לארץ, שהוא מדיח על ים, אחוזים ידועים. ואנחנו כולנו הלא ידעים אנו את ענין הסוכנות ואת רוחיה. מילונים אין לצבור על ידה. אמנם גולדמאן אינו מתרחק מדבר-עברה. ובשעת הפנאי, אחי עבודתו בבית-מסחר. ולפעמים גם בשעת העבודה, אוהב הוא להשתעשע בהני מילי מעלייתא... אבל, ככל מחר, ומה גם כסוכן, שמתפרנס מן האחוזים, הוא בעל-חשבון וידע הוא לחשוב גם את חשבונות אהובתו, וכל דבר, אפילו דבר-עברה, יש לו בשבילו מדורו הקצוב, המחיד-מכסמים, כמו שאומרים עכשיו, שעליו אין להוסיף... ואמנם, כשבאה אליו דורח אהובתו, אשת רוזן, שזתפו בסוכנות, לבקש ממנו עוד מאה רובל נוסף על האתנן החדשי שקצב לה, צריכה היתה לדבר הרבה ולגלות לו את סודה, שמכרתה היא לבקר עוד הפעם את הרופאיה-מילד, הדוקטור שיל, כדי שיציל אותה מהרוזן. – והדבר הזה יעלה במאה רובל. כמדומה לי, שהרדיחה קצת בעסק ונהגה מנהג בעלת-בית חסכנית, שמקמצת מן השוק, וצוברת על יד. הדיר שיל, המומחה להפלת הוולדות, לא הרבה כל-כך במחד, ולא הקשיה את לבו מאשה צעירה ויפה והוולד הרבה מן הקצבה הקבועה, כמו שמשמע משיחת הנשים ביניהן לבין עצמן אהר-כך, בשעת הקבלה בלשכתו... אבל אין בכך כלום. כך צריך להיות, ודורה, קלת-דעת זו, מובטחי בה, שהיא גם עקרת-בית חסכנית... לא היא ולא גולדמאן מאהבה אינם מסוגלים לבזבז רבבות כמאנובסקה ופריילוקוב מאהבה.

אולגה, רעייתו של גולדמאן, גם כן מוכרתת היתה לקמץ בהוצאות-הבית כדי לשחד את בריק, אהובה הצעיר ממנה לימים, מנהל עסקיו של בעלה, ולא כל-כך בנקל עלה בידה לפעול על בעלה, שיזיף לו על שכירותו. ואפילו זה המשופע בפרנסה יותר מכל חבריו, הרופא המומחה להפלת וולדות דיר שיל, אף-על-פי שלא היה בעל-הוצאה כל-כך גדול על הענינים האלה, מפני שהיתה לו ברירה לבור מן המעורפיה הגדולה שלו ויכול היה – כנראה מהמשך הספור – לבחור כאות נפשו מן הצעירות והיפות שבהן, – אף הוא מוכרח לעבוד עבודה לשם פרנסתו: הפיל וולדות, עשה נתוחים, עסק בשפיר ושליא... כללו של דבר: כל אותה החבורה הבורגנית, העשירה, כביכול, שלפי תאורו

של זשקביץ אין לה בעולמה כלום זולת מסרה, עסק ודברי עבירה, – היתה להושה אחד פרנסה וידעה את ערך המטבע; ודבר זה בלבד יש בו די להחליש מעט את כחו של הציריזרע. כי הבורגני היהודי, בכל בורגניותו, הלא יהודי הוא, וככל יהודי אף הוא עמוס דאגות וצרות ומכאובים, – מה שאין כן חברת הולכי-בטל, מדהבי החיים משלהם, בהגראף קמארובסקי, טארנובסקה, נאומוב, שמאל וסיעתם: ומה יעשו הבנים האלה שלא יהטאו? – וחדוש הוא בעיני, אם בני חבורה נאה זו לא בכל יום ויום ממתים את עצמם ואת הבריהם בשביל טארנובסקות וכיצא בהן. אבל מה שמומן לזמן מתארעים מאורעות במאורע טרנובסקה-קומארובסקי-פרילוקוב-נאומוב, – זה אינו חדוש כלל. אצל הולכי-בטל וחפשים מדאגת-פרנסה כאלה הכל אפשר. הם אפילו אערקתא דמסאני של איזו יפהספה, שיש לה תריסר מאהבים בבת-אחת, יורדים עד לחיים, והורגים ומשקים ססיהמות וממיתים את עצמם ואת מתנגדיהם. ביניהם הכל אפשר. אפשר שטארנובסקה הסיתה את נאומוב בקומארובסקי, ואפשר שמדעת עצמו עשה מה שעשה, ואפשר גם זה וזה בבת אחת. – כללו של דבר: הכל אפשר, ואין כל קושיא, ואין כל חדוש, ואין כל פלא בדבר. וחכמים יושבים וחושבים וחוקרים ודורשים בדבר, פסיכולוגיה זו ומבקשים לה דוגמאות מדבריהימים... גם מדבריהימים!

ואם מבקשים – מוצאים, כמובן. כי מה אין למצוא בגל-האיטיות הזה, שצביר בני-אדם במשך כמה וכמה דורות? הרי הילני היפסיה, הרי קליאופטרה המלכה, הרי ססאלנה המפורסמת, הרי לוקרציה בורגיה, – הנה הנן הנשים הגדולות, שלפי מליצת הכתוב, שפכו את תזנותן לא רק על כל ארצן בחידה, אלא גם על האנושיות כולה לדוריה-דורות... ומתגאה אני בהיסטוריה שלנו, שלא הכינה מטעמים כאלה, פבודי כזה, לדורות הבאים. יודעים אנו, אמנם, כולנו ומבינים, שגם אצלנו לא היה הכל. חד וחלק כמו שכתוב; אבל טוב ורפה עשו קדמונינו, שלא השאירו לנו מזה זכרון-בספר. יודעים אנו ומבינים, שבהצרות מלכינו, וביתוד בחצרותיו של שלמה, היתה השפעת הנשים רבה וגדולה, ובודאי היתה השפעה זו לא לטובה, ובודאי נעשו גם שם כמה וכמה דברים מכוערים, והכתוב בקצורו הנמרץ מעיד על זה ואומר: יהי לעת זקנת שלמה נשיו המז את לבנו אחרי אלהים אחרים, ולא היה לבנו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד עבדו; ויעש שלמה הרע בעיני ה' וגו'. ומי יודע את השפעתן של כל אלו המצרות, המואבות, האדומיות, הצידוניות והחתיות על מהלך ההיסטוריה שלנו. ומי יודע, אם לא בסבתן נתפלו אז שבטי ישראל ואם לא הן הניחו את היסוד לתורבן הבית... ויפה אמרו חז"ל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה עלה שרמון בים ועליו נבנה כרך גדול של חומי... ומי יודע את כל השפעת הנשים בחצרות כל שאר מלכינו? – אבל הכתוב עבר על זה בשתיקה – רפה עשה.

ואין לחשוב, שאבותינו היו תמימים יותר מדאי ולא ידעו פרק בהלכות אלו. אדרבה.

חישב אני, שידעו יחזר מרא. מתוך הצירים המעשים, שהשאירו לנו לדורות בעינים אלה, יש ללמוד, שלא היו תמימים כל־כך והבינו, כמו שאוסרים, יחזר מתינוק... הנה הציר הנפלא במשלי ד' מן האשה הזרה ומן הגטריה, אשר אמרה החליקה: כי בחלון ביתי, בעד אשנבי השקפתי, וארא בפתאים, אבינה בבנים נער חסר־לב, עובר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעה, בנשף בערב יום, באשון לילה ואפלה – והנה אשה לקראתו, שית זנה ומצוה לבי. כל אותה הפרשה עד גמיה היא עוד חזם ציור־לדוגמא, שלא נפחת ערכו המפורזי אפילו כקצו של יד. והבתובים המזוכים שביחזקאל כג' על אהלה ואהליבה, שזנו במצרים, שמה מעטו שדיהן ושם עשו רדי בתוליהן, ואח־כך ענבו אל אשור ואל הכשדים, – הם עוד חזם פרק מן ההיסטוריה המדינית של כל עם ועם... ומכל אלה, ומכמה וכמה כתובים אחרים, אנו רואים בעל־ל, שאבותינו לא היו תמימים כל־כך. אלא שהיו נקי־הדעת ונקי־הלשון ולמותר היה בעיניהם לספר לדור את כל תעול־הגשים במלכות ישראל. ואמנם, מוב עשו במה שנגזר את כל אלו המסורות על ההיסטוריות והפז' האלו. ואני מתגאה בהיסטוריה שלנו, שעברה על כל העמים האלה בשתיקה, בעוד שדברי־מִי־העמים מלאים וממלאים אותם.

וחכמים וחוקרים יושבים ומקמטים את מצוהם ומעמיקים בחקירות של ההיסטוריה ישל פסיכולוגיה עממית.

ובדרך הזה הם אוסרים לפזר אף את מארנובסקה בקן מעמים. הפסיכולוגיה הסלאונית' הרי היא משונה במבעה: הסלאונו נפשו רחבה ויצר גדול וכל מה שהוא עושה הוא עושה ברחבות ואינו מדקדק הרבה, ואינו מצמצם, אינו יכול לצמצם את יצרו... ולסיכך מה יש להאשים את אלה בעלי־העבדות, שנפשם רחבה ויצרם גדול ואינם יכולים לצמצמו? – הלא עלינו מבעם מוכרחים הם לחטוא...

ואתה אם יש לך הרצון והזמן לכך, צא והתחזק עמדם בעינים כאלה!

כי הפסיכולוגיה היא, כאמנות, מן ההברות היפות, שיש לדרוש אותן כמין חסר ולעולם לא תברר אותן כהוגן. שתיהן הן בבחינת בציגא קדישא' שבלשון החסידים. אם אתה אוסר: הרב הגאון, הרי אתה מסמך איזה מושג ברור: גדלות בתורה. אבל אם אתה אוסר: בציגא קדישא' הרי אמרת הרבה ולא אמרת כלום: אפשר שבעל־כני זה הוא גדול בתורה, ואפשר שהוא עס־הארץ נמר, אלא שהוא – בציגא קדישא. בלשון ציראדם פשוטים קוראים לזה: בחזת־כאבהבמך.

מעשה בנער אחד, שלא אבה ללכת החדרה והתאונן באוני אמו על מיחוש שבראש – ופחדתו אמו מהליכה זו. למחר התאונן עוד הפעם על מיחוש זה – ושוב פחדתו אמו. ומכיון שראה בחור שלט, שהעסק מצליח, חזר והתאונן גם כיום השלישי על כאב־ראשו. הגיה אביו את ידיו על מצחו של בנו – והנה המצח קר כנפוח, אין בו אפילו כמין של חמימות; והבין האב, שדמחלה אינה מסוכנת כל־כך – ושלח את הבחור

לחדד. לימים התחכם התלמיד ולא התאונן עוד על מיהוש שבראש, שיש בו סימנים, אלא על כאב-הבטן. ואתה לך וחדור לתוך בטנו כדי להכיר אם תכאב עליו או לא תכאב! ומעין זה היא גם אמנותי. לך וחדור לתוך-תוכה כדי להכיר מה זו אמנות! אלפי סמנים יש לה לאמנות - ואין אסילו סמן מובהק אחד, שיברר מושג זה בידך גמור. הנה כתב איזה מהבר ספור או מחזה - אם רוצה אתה הרי יש בו כמה וכמה סמני אמנות, אם רוצה אתה - אינו ולא כלום.

ומכאן כל אותה מחלוקת הפוסקים בדבר האמנות וסמניה, שנתעוררה פתאום במחננו וגרמה לערבוביה משונה. נמנו וגמרו, שאי-אפשר לעולמנו בלא אמנות, ואם אינה - צריך לברוא אותה. אבל מה היא אמנות? - וזה בהצד-שנה, שחברנו בווארשא יושבים על מדוכה זו - ועדיין לא באו לידי הסכם, ומה שהאחד מהלל ומצא בו את כל הסמנים הטובים, שמנו חכמים באמנות, השני מהלל ואינו מוצא בו כלום וולתי שארלצמאנזות ספרותית... וכן להיפך, והלא אפשר הרבה, ששניהם צדקו יחדיו... ופסיכולוגיה - עוד גרועה היא מזו. ממש ה' ירחם! הלא היא כולה - עיר פרוצה אין תועה, ואין לסמן את גבולותיה. אפי"ר ממש לעייל סילא בקופא דמחמא ולבנות הרים תלולים בשערה על הספך של פסיכולוגיה. ואתה צא והוכיח, שהפסיכולוגיה אינה כמו שרוצה המתבר!

ופי חכם וברד לי, למשל, את האמנות ואת הפסיכולוגיה של... שאנטיק ליר המפורסם, שאירוסה עוסקת בו לא פחות מבמשפחה של מרת טארנובסקה. מארנובסקה, תהא מה שתהיה, נפש חוטאת ומזוהמת, אבל נפש אדם היא. נפש חדשה ומרגשת: ואולם שאנטיקליר הלא הוא רק תרגול פשוט, שעלה לגדולה. זה התרגול הרגיל, מכירו מאז, התרגול מבני אדם, שהוא ממיל בקופה זקופה בדי של עופות, שהוא מצוי תמיד אצל נשי וקורא קוקוריקר ושכומי לבסדותי בערב יום הכפורים, - עלה לגדולה וזכה לכבוד, שסופר מפורסם אחד (אדמון רוסמאן) יעלה איתו למדרגת גבוהים, יעבד את הפסיכולוגיה התרגולית שלו ויכתוב מחזה שלם על אהבתו ועסק הרגשותיו, שבו מופיעים על במות החזון בפאריז, בירת העולם, דיר העופות ביד עם כל הבריא: התרגולים, התרגולות, האפרוחים, הביורים, בני-האווה, הפסזנים ושאר כל הכנופיה. והאמנים הגדולים שבאירוסה, המשחקים והמשחקות המפורסמים שאין שום אדם משל ספק, חלילה, בהוד רוממות אמנותי ושכל צעדיהם על הבמה בודאי מגויס וספורים ומדוקדקים הם על-פי תוקי-האמנות, - האסתטיים המוכנים האלה משתדלים לחקות את רייר הירי לכל פרטיהם, מתקשטים בטענות ובכריזמות של תרגול וקוראים קוקוריקר, והנקבות אף משילות ביצים ודונרות על הבמה... והכל מיצאים יופי מיוחד במלאכות כאלו, ואירוסה האמנותית, אירוסה המנומסת, מסתכלת במחזה, נהנית הנאה משונה מכל אלה וקוראת לזה אמנות!

ומי מלל ומי פלל לו, שהדיר של עופות יעלה למדרגה רמה ומיחסת כזו. עד שגדולי האמנים ימפלו בו!

הן אמנם כבר נעשו נסיונות כאלה גם אצלנו, ורבי קלונימוס ביד קלונימוס נסה באגרת צער בעלי חיים שלו, לתת את התאראקסיריסיקה של בעלי החיים השונים, ובתוכם גם של התרנגולת-החזן אדום העינים ובעל זקן אדום ועל ראשו כתר משלך, פורש כנפיו, נצב הזנב כאילו הוא גם תמיד, קנאי ונדיב ומכלכל יפה נשיו ופסיו, ידע עתות התפילה, המזכיר לבקרים אדוניו, המעורר שבמו, מוב התוכחות, מיסר בשובה ונחת, והוא בתפילתו חוקר, כאשר ירנן לבוקר.

רשימה שלמה כזו של מעלות חשובות-ואף לא מלה אחת על הדבר הזתר מעניין והזותר חשוב בימינו - חושיהאדבהי של התרנגול, שהוא מסותח מאוד, ועל הרומאנים המרובים, שיש לו עם התרנגולות היפסיות. רבי קלונימוס ביד קלונימוס צמצם את כל חשיבותו של התרנגול רק במה שהוא בתפילתו חוקר כאשר ירנן לבוקר... אנו רואים מצד שאין לו כאן עסק באמן הרגיל באמנות, אלא, או ואבי, ביהודי מבית-המדרש הישן, שאין לו שום מושג מהני מלי מעליהא.

ולמסקנה אחרת, לגמרי אחרת, בדבר חשיבותו של הגבר בא המבא שלנו, ר' ממלי מרים שיחיה, שגם הוא תאר לנו את אפיו של התרנגול בספורו, מסתי' לאמר: ... וכשיצאת לחצר באותה שעה, פגע בכ תרנגול גדול שלטו כשהוא שב בגאון ונובה, כמנצח במלחמתו עם תרנגול חבירו, גבר זה של שכננו. אתה מגלה ראשך מספז, כורע ומשתחווה לו ואומר: כבוד מעלתך! הרי גבר אתה ובן-דחל, הדור בכובע-כרבלתך, עם ציצית-פארת של נוצות בראשך וצפון חדה כמסמר בעקבך, הלא הוא הודך וכלי-זינק. גם דעת לך ובינה להבחין ולהבין, ומנהגך, אדוני, סלה נא אם אומר, לא לפי ערכך. משעה שכבוד-מעלתך דר כאן בחצרנו המולה שם וצוחה. אתה קורא בגרון, מתקומם ונלחם תמיד עם אתרים, והכל בשביל אהבת-נשים, בשביל הברי-הבלים. לא דיך אהובות רבות, שיש לך ושאתה מתעלם עמהן באהבים, אתה חומד עוד אשת רעך ומבקש ליטול ממנו רעיתו האחת! למה התנפלת זה מקרוב על אותו הגבר העלוב? למה נלחמת עמו וסצעת אותו? כלום לכך ניתנו כלי-זינק לנכך בהם איש את עינו של אחיו? - יאמרו מה שיאמרו (בחברת התרנגולים), אצלנו בני-אדם פשוטים אין מלחמת-בינים זו אלא רציחה פשוטה כמשמעה. חבל על אישתך הצנועה! היא מטפלת באפרוחיה, מחממתם ומגדלתם ומטציאה להם מזונותיהם, ואתה, במחילת כבודך, שסוף ביזמה ועונג על אחרות. מי או ומר ברבור, השרויים כאן, הנהגתם טובה משלך. הם נראים שומים והדומים, אבל הם צנועים, אבות רחמים, יודעים את נשיהם ואינם להוטים אחרי פלגשים כמך... .

וכמדומה לי, שזוהי התאראקסיריסיקה הזותר נכונה של תרנגולים כאלה. מצד אחד תרנגול ממין זה הוא חזן ובתפילתו חוקר כאשר ירנן לבוקר ומצד שני הוא קורא

בגרון תמיד, מתקומט ונלחם עם אחרים, והכל בשביל אהבת נשים, בשביל דברי-הבלים. מה שהוא חזן ומתפלל – בודאי אין רע בזה: מעט יראת שמים אינה מזקת לעולם, ובפרט בימינו... אבל מה שהוא הולך במל כל היום, אוכל ואינו עושה, שקוע עד כרבלחו בעיני אהבה ונכון לנקר את עיני חברו בשביל מבט של איזו תרנגולת יפידה, – את זה אני יכול להלל.

אבל – אין בכך כלום. ממה שבעיני בורגני שכמותי אין הנהגה כזו מוצאת חן עדיין אינו מוכח, שהוא אינה יפה. ואפשר שדוקא זה כמו וזו גבורתו של התרנגול ועל ידי כך זכה לגדולה. כי עכשו, בימינו, בימי ממשלת-הנשים, כל המרבה בעינים האלה הרי זה משובח ובעל נשמה עמוקה, שירת יקרא והפסיכולוגיה שלו אומרת: "דרשני".

הנה, לדוגמא, גבור היום, שאנמקליר שלנו. לדעתי שלי, הפסיכולוגיה שלו שמהח ופשוטה היא מאוד. זוהי הפסיכולוגיה של כל תרנגול-גבר, שהיא תקיפה ומתנאה ב-גבורתו, בהכרתו הפנימית, שכל התרנגולות שבלול נשמעות לו... וכששאל אותו שומר הלול, הכלב הפטפטן פאטו, אם מאושר הוא בלול, השיב לו כרגע: "בודאי! הכל נשמעות לי. ומה לי עוד?" – וכשהזהיר אותו "פילוסוף" זה, שלא יאמין בנשיו מפני שבגודות הן מסבוען ושאינו כדאי לחיות רק בשביל נשיקות, השיב לו הלז: אבל הלא בהן כל אשרי. כמו שתראו, אין כאן שום עמקות יתירה. זוהי הפסיכולוגיה של כל תרנגול-גבר – והיכן היא כל אותה הנשמה העמוקה, כל אותה הרומאנטיזם של אהבה, שמדברים עליה? ואף כל "ספורי-המעשה" שהרי פשוט הוא בתכלית הפשטות. מעשה בתרנגולות פסיונה מגוונת, שרדפו אחריה כל-ברי-צידים, והיא במרוצתה ברח מן הער אל הלול של שאנמקליר מזדעזעו, וראה אותה וחמד את יפיה בלבו התרנגולי והשתדל לפני הכלב פאטו. ישיטיר אותה במאורתו. והכלב נעתר לבקשתו להסתירה – והציל את נפשה. וכאן מתחיל עיקר המעשה.

לא מדי יום ביומו, אלא מדי שעה בשעה התגברה אהבתו של שאנמקליר אל הפסיונה. התרנגולים מומחים הם לעינים אלה, כידוע. וגם היא, הפסיונה, השיבה אהבה אל חיקו. הלב בכלל, ומה גם הלב של פסיונה, אינו אבן. מפתים אותו – והוא מתפתה. והתרנגולים הם אמנים גדולים במלאכה זו ויודעים, איך ובמה לכבוש את "מלכותיהם": אם בדברים כבושים או בדברי פיוס. על-פיהם בדברי פיוס. ועוד בימי חול כבר, למדו דרך ארץ מתרנגול, שמפייסה ואחר-כך עושה מה שעושה. ובמה מפייסה? – לא בדברים בעלמא – בדברים יפים בלבד לא הסתפקה גם טארנובסקה – אלא בהבטחות שונות ונעימות. מכיון שנתן עינו באיזו תרנגולת יפידה, סובב-סובב הוא הולך סביבה, מגפף אותה בכנפו ומבטיח לה "הרים וגבעות". מה שאינו מקיים – בזה אין רע. העיקר הוא – שמלבד הכשרון להבטיח הבטחות יפות יהיה לו גם כשרון להתפאר ולדתנאות. – מה שפועל ביותר על

פסיונה מלומדת, שאינה תרגולת פשוטה וגסה. ושנאמקלד, אמנם, ידע גם מלאכה
ז על בוריה והרבה להתפאר בפני פסיונתו ברוב-חכמתו ובעם-שירתו.

נניח, שהעולה אינה גדולה כל-כך. ומפני-מה אין להתפאר מעט בפני ארזותו? –
ומעשה עוד בימי שלמה המלך בצפור אחד (ואנקור), שהתפאר בפני צפורתו, כי בבעיה
אחת ברגליו הוא יכול להרוס את כל בנין שלמה. והדברים נתגלגלו ובאו אל השרים
המפקדים (הרי, עוף השמים מוליך את הקולי). .. ונבהלו: היתכן? שלש-עשרה שנה בנה
המלך שלמה את הבית, שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצבי-בהר עסקו בו, לבד
משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה, שלשת אלפים ושלוש מאות הרודים בעם
העושים במלאכה, כל-כך עבודה מרובה, – והנה בא החצוף הזה ומתפאר שידרוס אותו!
תפשוהו והביאוהו אל המלך כדי שיוציא משפט מה לעשות בו: אם לתלות אותו, או
לסקלו, או לשלוח אותו לארץ-כבול, לשיבה במצור או לעבודת-סוף. ואולם המלך
צוה להוציאו חפשי לארבע רוחות השמים. כי חכם מכל אדם היה המלך הזה, ורגל
בהרמונו, ולמד לדעת את לביהגשים וידע, שגאותנות יתירה והתפארות נפרזה לוקחות
את לבן; ואפשר, שגם הוא בעצמו ובכבודו השתמש לפעמים בחולשתן זו... ובכן לא
היתה העולה מצד שנאמקלד גדולה, אלא שהוא הקדיח את תבשילו ביותר; וזאת התפאר,
שהוא, המאיר לארץ ולדרים עליה, הוא הגולל חושך מפני אור, הוא הקורא לשמש ויורה,

וְאִם יֵשׁ אֲשֶׁר הָעֵבִים יַעֲיְבוּ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ,

אוֹת הוּא, שֶׁבְּהוֹגֵן כֹּא שָׁר אֶת שִׁירֵי אֶמֶשׁ...

דברים כאלה וכאלה, שדבר כל היום ושעברו כל גבול, העירו עליו, כמו שאפשר היה
לראות מראש, את קנאת כל הדיר. מן התרגולות, שקנאו בהפסיונה היספיה, ועד
האווזות, בני-האווז והברבורים, שהתרגאו סתם בלא שום סבה נכונה, ועד הינשוף
והתנשמת, שפחדו מפני אור-היום, – כל אלה 'חברו עליו יחד להפילו לפשוואות. ועל-
פי עצתה של החסדה, הזמינו אותו לשיחת-רעים אל תרגולת זקנה ומכובדת, שהיתה
מכבדת את מכירה בכל יום ה' בשתית הַה של לפנות ערב, five o'clock כמנהג האנגלים.
ובכוונה הזמינו לשם אף את כל התרגולים מכל העמים והמדינות, ובהם תרגול הודי,
סיני, יאפוני, צרפתי, אשכנזי, ספרדי, איטלקי, וביניהם תרגול אחד חצוף-מתוצף, תרגול-
מוזון, ידרכו לילך ולהזיק, ואת התרגול הזה הסיתו במשורר-השמש, – והבחור שלם
בא לידי רסוק אברים, ורק בדרך נס נמלט מסכנת-נפשות.

אבל סוף-סוף הכל נגמר בכי-טוב: התרגול שב לדיר, והפסיונה העדינה, כמה
שהתנפחה והתרברבה ודרשה ממנו, שיהיה שלה, רק שלה, כולו שלה, וילך אחריה
דוקא אל סכני-היער, נעתרה לבקשתו לחלק את אהבתו עם שאר התרגולות, והלכה עמו
אל הליל – והכל על מקומו בא בשלום.

וכמי שאמיתי, לא איכפת לי הפסיכולוגיה של התרגולים והתרעולות כלל וכלל.
איכפת לי ומעניינת אותי – הפסיכולוגיה של האמנים המשחקים והמשחקות על הבמה,
איך שכולם מקשטים את עצמם בנצוצות ובזנבות ובכרבלות, והמשחקות ממילות ביצים
ודוגרות על הבמה, – והכל לשם אמנות.
ועוד יותר מעניינת אותי הפסיכולוגיה של הקהל, הבא לראות במחזות כאלה לשם
התענוג המהורי של האמנות, כביכול...
היא אמנות עלובה!...

XLIX.

את זה לעומת זה עשה אלהים.

בה בשעה, שבצופת מצמעים על המעטת הדמות, והעם והממשלה מתכנסים ומטכסים עצות, איך להרבות את העם ולהגדיל את מספר הגולים, ומבטחים פריסם לכל המריבה בולדות, – בה בשעה נתאספו באמשטרדם אשר בהולאנד המדינה צירי החבורות של המאליהוסינים החדשים למכס עצה ולבקש תחבולות, איך להמעיט את הדמות ולהפחית את מספר הגולים.

כי הגה ברא אלהים את האדם, את העולם הקטן הזה, ישר, והוא בעצמו, העולם הקטן הזה, אינו יודע מה לעשות בכוחותיו, איך להשתמש בהם לטובתו ולהנאתו, ומבקש חשבונות רבים.

מבקש – ואינו מוצא.

ובוא וראה כמה כרכורים הוא מכרכר מסביב לכח הזוהר טבעי והזוהר איתן בקרבו -- כח המוליד. הנה באו הקדמונים, שלא גרסו שום התחכמות ושום פילוסופיה בענינים האלה, ואמרו: יסרו ורבו ומלאו את הארץ. ואלפי שנים קיים האדם תורה זו פשוטה במשמעה, וסרה ורבה בלא שום חשבונות ובלא שום דאגות, ובאמת מלא את הארץ בכל פנותיה. עד שבא מאלתוס וגזר על פרידורביה והוכיח באותות ובמופתים ובמספרים, שהרבי הטבעי של בני-האדם אינו מתאים לכחיה-כלכלה של האדמה, ואם יחיה האדם בלא חשבון ויתרבה בלא קצב ובלא מדה, קרוב היום, שתחדל האדמה מתת את כחה ולא יספיק יכולה לכלכל האדם, שהרי בני-האדם מתרבים במדה יותר מרובה מיכול האדמה. וכאנגלי דייקן הביא את הדבר בחשבון ברור וחזק את דעתו במספרים חותכים, והכל שרר וקיים.

ימים ושנים חלפו ושיטתו של מאלתוס נתפשטה ונתקבלה בתורה, ונמצאו תלמידים, שהעמידו ודחיבו אותה, ובארזה ודרשוה כמין חומר, באופן שהשיטה הכלכלית חדרה גם לחדרי-המטות...

הו, יקחם אוסל, את האנגלים האלה עם חשבונותיהם! בכל פנה שאתה פונה הם באים חשבון ואין לך מקצוע של חיים, שלא חנמו אותה על-ידי ארבעת כללי החשבון. על כל חתיכה וחתיכה של עולם-הזה הם באים בפתקאותיהם ורשימותיהם לאמר: על-ידי כללי חבור, חסור, כסל וחלוק דבר זה מותר לך דבר זה אסור לך; אין לך רשות ליהנות

מן העולם הזה כל זמן שאין לך חשבון. את כל החיים העמידו על ה"בוכה אלמוג הכפולה".
וחדרו בחשבוניתיהם גם לתוך החדרים האפלים, שכמוסה לך אין בהם מקום לחשבונות...
ועל ידי זה כמעט שגזרו כליה על האנושיות. תיפח רוחם של מחשבי-קצין אלה!
ואולם ברבות הימים באו חוקרים חדשים וברקו את שיטתו של מאלהוס ובאו לדי-
סקא, שאין השד נרא' כמו שתאר אותו רבם, והוכיחו גם כן באותות ובמספרים,
שאין קץ ואין קצבה לכח האדמה ולמדת יכולה ותוצאותיה, וברבות בני-אדם, וברבות
העבודה, תרב גם המוכה; ובכן מצד זה, כלומר מצד הכלכלה, אין לחשוש כלל.

Da steh' ich nun, ich armer Thor,
Und bin so klug als wie zuvor . . .

ועומד האדם בין שתי שיטות, בין גלים של חשבונות, ואינו יודע בעצמו איך
להתנהג...

ומפני שהשכל נוטה תמיד להאמין במה שהלב חומד, התחילו בני-אדם להאמין
בסברות החדשות, שאין להביל ספק בכח האדמה לתת את יכולה די צורך בני-אדם,
ואפילו אם יתרבו כפלי-כפלים. וכבר היתו שיטתו של מאלתוס קרובה להבטל, אילמלא
בא אנגלי אחר, וגזר דרידל שמו, שתקן את תורת רבו ויסד את המאליהוסינות החדשה.
בעיקרו של דבר אין בין השיטה הישנה והחדשה, בין הרב ותלמידו, ולא כלום,
אלא שהראשון גזר על הולדות מרוב עוני, מפחד הרעב, והשני – מרוב מוכה. יסוד
אמונתו החדשה של השני היא: בריאות-הגוף. ונשמרתם לגופכם – זוהי העיקר היחיד
גדול באמונה החדשה, ואדך פירושה הוא. כל מה שמהנה לגוף – הרי זו מצוה, וכל
מה שמזיק לגוף – הרי זו עבירה. חולה ובעל-יסורים – בודאי שהוא בעל-עבירה, וכל מי
שמחלתו אנושה ביותר ויסוריו מרובים, בדוע שהוא בעל-עבירה חמור ובודאי עבר על
כמה וכמה מצוות עשה ולא תעשה של בריאות הגוף. וכלל גדול הוא בספרו. הדת
הגופנית, שאין יסורים בלא חטא לשמירות הבריאות ואין מיתה בלא עוון, ומאחר שההרצון
הלידה מזיקים מאוד לבריאות-גופה של האשה, מתישים את כחה ומזקינים אותה קודם
זמנה, הרי שאין לו להבעל שום זכות מוסרית לגרום יסורים לאשתו ולהתיש את כחה
בהריון ולידה, ואין לה אף להאשה עצמה שום רשות מוסרית לקבל על עצמה עול כבד
זה, שמתיש את כחה ומזקינה בלא עת ושולל ממנה את כל מנעמי החיים. אלא שממני
תקן-העולם רשאים הם להרשות לעצמם זוג ילדים, זוג ולא יותר... וכדי לצאת גם די
חובת יצירה, התירו להם תלמידי-מאלתוס את כל האמצעים המלאכותיים, שנתחדשו
ושעדיין עתידים להתחדש בכדי למנוע את ההריון. ולא רק התירו, אלא גם מצוה בכך.
– אמת הדבר – מוענים הם – חשבוניתו של מאלתוס אינם נכונים, האדמה עוד
לא תש כחה ולא גם ליחה ועתידה היא להוציא אפילו גלוסקאות ומיני מזונות חדשים,
שלא שערטו אנחנו ואבותינו, ורבה המוכה ברבות אוכליה, ובכן משום זה אין לחשוש:

אבל האדם הפרטי אינו מחייב להספיק אחרים בקבלנות. האדם הפרטי מוזרר ועומד הוא להיות בריא ושלם, וכל מה שמזיק לבריאותו ומפריע את שלומו, צריך הוא, מחייב הוא להתרחק ממנו.

ובכן, בשעה שהצרפתים יושבים על מדוכה זו של פתחת-האומה, צועקים ככרוכיא על הסכנה הנשקפת לעמם ומבקשים אמצעים להרבות את אוכלוסיהם ולתכלית זו הם מבטיחים פרסים לכל המרבה בולדות, ולא רק פרס של כסף, אלא גם – מה שמגוהך ביותר – משפטה-הבכורה במשרות הממשלה, כאילו כל המסוגל לולדות מסוגל גם להיות שר ושופט וזעזע-מדיני, – בה בשעה מתכנסים בני הכת של המאולתוסנים החדשים, דורשים בשבחה של תורתם החדשה, ומכריזים עליה בקולי קולות...

את זה לעומת זה עשה האדם.

וכמדומה לי לעצמי, שעוד יותר מן הצרפתים צריכים אני, בני ישראל, להתעניין בשאלה זו. הצרפתים סוף-סוף בארצם הם יושבים, ואם לא יתרבו מדי שנה בשנה, לא ידו להם די אוכלוסין להלחם מלחמות תגרה ולהכניס את עצמם באפירות מדיניות, אבל מנחלתם לעולם לא יעבירו אותם. וחיוך מזה הרי יש להם אפשרות להרבות בפרסים, הן של כסף והן של משרות שונות, ומי החפץ להפטר ממסם וארנונית, ומי החפץ להיות שר ושופט, – ילך ויעסוק בפיה-דורבניה. בלענים כאלה בודאי ימצאו בארץ הברוכה, ויפצה העם וירבה, ויהיה לו גם די בשל-כליתותה בשביל אבנאורות? מדינות מוטלות בספק... ואולם את ארץ אין לנו ופרסים, חוץ מגבאות בבתי-כנסיות, שהיא מגולה למכות-לחי כידוע, ומתמנות ציונית ביעד-הפועל הגדול, שמכבדים את כל הבא בידעו, – גסדין אין לנו. והרי סוד גלוי הוא, ששיטתם של מאולתוסיהשן ושל תלמידיו החדשים לא מצאה בשום אומה תלמידים מקשיבים במספר כל-כך עצום כמו שמצאה בתוכנו. ורואים-אנו בעינינו, איך זרעו של אברהם אבינו הולך וכלה מאלץ.

זה לא כבר נתפרסמה הסטאטיסטיקה של היהודים באונגריה וראינו, איך מספרם פוזה והולך מדי שנה בשנה; וכן הדבר גם בפוסיה. והוששני, שגם באוצר-היהדות – בתחום המבורך, גסדין מספרנו פוזה והולך גדולים ומרובים אנו בעיני צוררינו, שנדמה להם תמיד, כאילו ממלאים אנחנו את חללו של עולם, אבל אם נבוא חשבון, מאוד אפשר שיתברר לנו, כי לפי הערך מספרנו נתמעט. והשכל מחייב כך. חוץ מקשי השעבוד וקשי הפרנסה, שהם בודאי גורמים גדולים ועצומים למעט את הדמות – הימים הטובים של מצרים, וכאשר יענו אותם כן ירברר הלפו זה כבר! – הנה עוזבים בני ישראל את מאורותיהם בכפרים ובערים הקטנות ומתישבים בערים הגדולות, וישיבת כרים קשה, ישיבת כרים גרמת מפני כמה וכמה טעמים להמעיט את הבנים ומביאה לידי שיטת-מאלתוס. וכשאנו מסתכלים עכשיו בחייה-האשות של אחינו בערים הגדולות ומתבוננים אל הבחורים הזקנים, שכבר אכלום עש ורקב וכבר נם ליחם ותש כחם, אל הבתולות הבלות ובכלל אל

ההתננות המאוחרות, -- אתה שואל את עצמך: הלהם נעננה? ההם יבנו את בית ישראל?

ואם תדבר עם אדם מישראל על שאלה ארוכה זו, תשובתו בצדו: שאינו מחויב כלל להעמיד "דורות" לעמו ואינו קבלן אצל הקדוש-ברוך-הוא להספיק יהודים לעולם. שמא תאמרו: מבני השדרות הנמוכות תבוא הישועה? -- הם, התמימים, הפשוטים, אינם מתחכמים הרבה וחיים כמו שצוה האל, -- תשנו חביבי! גם אלה הפשוטים והתמימים כבר אבדו אם פשטותם ואת תומתם ומשתדלים לחקות את אחדים הזתיר מאושרים. עדה היא הספרות השלמה, שנבראה על "ענין" זה בלשון המדוברת בין המוננו ונתפשטה בתוכו במדה מרובה, שגם הוא כבר מעם "מעין-הדעת", וכמובן, לפי דרכו והשגתו, במדה מרובה וגסה עוד יותר... ואם התפארו ה"מאלתוסינים" בשעת ועידתם בחיל שעשו ואמרו, שעלה בידם בשנה שעברה להפחית את מספר הגולדים, בעשרים ואחד מיליון נפש ודייקנים הם האדונים האלה: חשבו ומצאו, שהפחיתו עשרים ואחד מיליון, לא פחות ולא יותר!...), הנה גם אנחנו, בני ישראל, כבר באנו בחשבונם, ואולי, לפי הערך, במספר מרובה מכל העמים, ואם מתפארים הם בתקון-העולם ויש להם תביעות על פרס-השלום מיסודו של נובל, אפשר שראויים הם בפרס זה גם מצד תקון עולמנו שלנו.

ועל הפרס של נובל יש להם תביעות חזקות, ולדעתי הצדק אתם. מעמם ונמוקם הם- שאין פורענות באה לעולם, אין לך מריבה וקטטה ותקלה אלא בשביל רבוי בני-האדם. כי פרה ורבה האדם במדה גדולה וצר לו המקום לשבת; ובצר לו הוא מנח צפונה וגנבה, קדמה וימה, ואינו מבחין בין אוהב לאויב, ובלבד שיפנה מקום לעצמו. האשכנזים, למשל, הם בעלי פריה-ורביה ממדרגה הראשונה. הם מתרבים בכל שנה ושנה באופן גזומאי וכבר צר להם המקום בגבולותיהם. ובשביל זה הלכו לנע על אפריקא -- לכבוש את קאמרון, ובשביל זה נעצו קנה גם בים הצהוב, על קצה גבולם של הסינים, ובשביל זה נעצו את חטמם גם במארוקו, ובשביל זה הם אומרים לנשל את הפולנים מנחלת אבותיהם במהזו פוזנא ולהושיב שמה אשכנזים, ובשביל זה מוכרחים הם לבנות אניות-מלחמה ולהתך כלייתותח משונים. כי מה לא יעשה "בעל-מסופל" בשביל משפחתו? -- ואילו אפשר היה להמעיט את מספר האשכנזים, בודאי היו נותנים לישב בשלוה לשחורים באפריקה, לצהובים בארץ-סינים ולפולנים בפוזנא, וגם לא היו נועצים את חטמם במארוקו, ולא היו בונים אניות-מלחמה ומתיכים כלייתותח משונים, והיו יושבים במנוחה ובדרך-ארץ ב"פאטרלאנד" שלהם ואוכלים נקיקים ממלאים, ושזים שבה, ומזמרים זמירות לכבוד ארץ-המולדת, וה"קיסר" היה נוסע מעיר לעיר, ודורש דרשות וטאם נאומים מבלי לפגוע בכבודו של מי שהוא, והיתה הנאה להם והנאה לשכניהם והנאה לכל האנושיות כולה.

האסון האנושי היותר גדול הוא – הרבוי הנפרז של העם הזה וגדולו המשונה. בכל שנה ושנה נבראים אשכנזים קטנטנים במדה יותר מרובה משנבראים צרפתים ואנגלים ואיטלקים קטנים. פריס-יורבים הם האשכנזים כעל-פי הזמנה מיוחדת, כעל-פי צו מגבוה, כעל-פי סקודת ה"קיסר"... ומוחל אני להם את קרופ ואת תותחיו, את חילם הגדול בים וביבשה, גם על "ציפילין" ומגדליו הפורחים באויר אני מוותר – אני מבכר את הביפלאנים והמונופלאנים הצרפתיים – אבל בבקשה מהם, שלא יתרבו ביותר ויתנו לעשות זאת להצרפתים הבוכים על משפחותיהם. והיה כי יתמעטו מעט האשכנזים ויתרבו מעט הצרפתים, והיה זה שוור המשקל היותר מדויק באירופה, מדויק יותר מן הבריתות, הכפולות והמשולשות, שאין לעמוד על אפין האמת. מצד אחד הרי לכאורה, ברית משולשת בצורה כמבצר וקשה כבדול ומתחדשת בכל שנה תמיד, כנגוד להברית הכפולה, שגם היא בצורה וקשה וגם כן מתחדשת בכל יום תמיד... ומצד אחר רואים אננו, שמתחתן, שני בשלישי ושלישי בשני, ולפעמים נדמה לנו, שבעלי-הברית עושים, מעין להבעים איש לרעהו, והענינים כל-כך מסובכים, עד שהשטן בעצמו לא ימצא לו דרך לעבור בבריתות בין הבתרים האלה, ושווייה-משקלי הזה נוטה תמיד להכריע את קה-המאזנים לצד אחד, כמובן – לצד היותר כבד וקשה...

כך הוא מצב הענינים באירופה, ולא טוב ממנו גם במזרח הרחוק, באסיה, היאפונים, למשל, גם-כן נתרבו מאד בשנים האחרונות וצר להם המקום באיהם, ועל כן, למען ירחיק להם, הלכו לבקש נחלה ובאו ויבטו את קיריאה; מתחילה רק מעט, מה שנקרא בלשון הדיפלומאטים, כניסה לספירת עניניה, ועכשיו יבטו אותה לגמרי. כי עם הכנס ונבון הם הדיפלומאטים, והעיקר – בלשנים גדולים הם: תמיד הם מוצאים את הבטוי הנכון ברגע הנכון. כמה יפה הוא, לדוגמא, הבטוי, כניסה לספירת הענינים! כמה הוא נגיש ורך! למראית-עין הלא אין כל: אין כאן גניבה, אין כאן גזלה, אין כאן כלום, חוץ מ-כניסה לספירת-הענינים, – ואף-על-פי-כן מה אי-אפשר להכניס לתוך מובנו של בטוי זה! – כך הכניסו את קיריאה לתוך ספירת-עניניה של יאפון, את מאנדשוריה – לתוך ספירת-עניניה של רוסיה, את מארוקו – לתוך ספירת-עניניה של צרפת, את מצרים – לתוך ספירת-עניניה של אנגליה, את חציראוי הבאלקאני – לתוך ספירת-עניניה של אויסטריה, את איי הפיליפינים לתוך ספירת-עניניה של אמריקה הצפונית ואת כל העולם לתוך ספירת-עניניה של גרמניה... ואחרי הכניסה לספירות באה המלה הקלילה והיפה, אנכסיה (בעברית לדעתי, יפוס). גם היא רכה, חלפה כמתמאה: אין כאן נדלה ורציחה לאור הזים, לעיני כל האנושיות, יש רק, אנכסיה בלבד – ולא יותר. ומה יש כאן לזעוק חמס ולהתמרמר? ... ומתפלא אני על כשיונם ובלשני של הדיפלומאטים. כי תכמים הם אנשי-המעלה האלה – ידעתי מכבר, אבל מאין באה להם תורה זו? הרי בהפריקאות לתעשת-דיפלומאטים, כלומר, בהליציאונים ממדרגה ראשונה אין מדקדקים הרבה

בבלשנות, כדוע... אין זאת, כי מכיון שאדם זוכה ועולה לגדולה, הרי הוא מהבין ונעשה מלומד ומסוגל אפילו להמצא מגדל פורה באור.

והמלות הקלילות האלה נתקבלו והיו לאותיות פורחות, שהכל משהמשים בהן. למשל, גם הדיפלומאטיה שלנו, הדיפלומאטיה הציונית, כבר היא משתמשת בהן. את הבאנק שלנו הכניסה לתוך ספירת-הענינים של הועדה-הפועל ואת הקרן הלאומית-לתוך ספירת-הענינים של הבאנק ואת ה"פקידות השלישית" - לתוך ספירת-הענינים של הקרן הקיימת הלאומית... ומי אינו יודע, שכל הפוליטיקה שלנו היא ביסודה רק מחלוקת המפרשים בדבר המובן של ספירת-הענינים השונות...

אבל נחזור לענינו. העיקר הוא - שהיאפונים נתרבו וצר להם המקום בגבולותיהם, ובכן הלכו וגיבמו את קוראיה. אילמלא נתרבו היאפונים כל-יכך ולא היה צר להם המקום בארצם, לא היו נתנים עיניהם בקוראיה ולא היתה מתפרצת מלחמת הסינים והיאפונים לפני כמה שנים, וגם לא המלחמה הנוראה בין הרוסים והיאפונים לפני שנים אחדות, ולא היה אולי מקום לחוש לכמה וכמה מלחמות עוד יותר נוראות בעתיד, שהרי ספירת-הברית המזוהים והשונים שבימינו ריח של אבק-שריפה נודף מהם... והוא הדין בנוגע לפינלאנד ולמהו פוזנא ולכל שאר האנפסיות, שנתרבו כל-יכך בשנים האחרונות, דוקא בתקופת התחייה של הלאומיות: מקור כולן, כמקור כל המלחמות, הוא הרבוי הטבעי של העמים, ואילו נמצאו אמצעים כשרים לשים גבול לרבוי זה, בודאי היו העמים יושבים עם ועם בגבולותיו הטבעיים והיו מסתפקים במה שיש להם, והיה שלום גמור בעולם...

כמו שאתם רואים, תביעותיה של חבורת המאֵלְתִּיסִינִים החדשים על פרס השלום מיסודו של טבל יש להן על מה שתסמיכנה. וחושב אני, שהצדק עם המאֵלְתִּיסִינִים. על-כל-פנים צדקו הרבה יותר מאלה הנאספים באסיפת-השלום האחרונה. ובודאי יותר מועיל היה, אם תחת האסיפה של שלום, שנכנסה זה לא כבר לישיבה בקופנהגן וסך-הכל שלה הוא - אפס, שהרי בה בשעה שהאסיפה נתאספה גזרו כליה על פינלאנד וקוראיה, בלי בושה כל-שהיא, - היו חברי אסיפת-השלום באים גם-כן לאמישטרדם לקחת חלק באסיפה רבה של המאֵלְתִּיסִינִים החדשים. על-כל-פנים לא היו עוסקים בפנפוסים של מה-בכך. הוי, כבר בהלה נפשי באסיפות האלו, בצעצועים הללו של בני-אדם, שבשעה שמתם מוטל לפניהם הם מתנחמים בתנחומים של הבל, שהם עושים איזה דבר להציל את המת או להציל עתידים למות, בעוד שנראה בהוש, כי אינם ככוגלים אפילו להפחד זנוב. התקופה שלנו התפארה תמיד בתהוותיה וקראה לעצמה תקופת-התהיה של עמים ולאומים: היונים קמו לתחייה, הבולגארים, הסינים... ובה בתקופה עמים יורדים מעל הבמה ואובדים את קוממיותם: פינלאנד מפרפרת בין הכות ובין ההים וקוראיה נחקה מעל מפת-העולם - ובני-אדם מאירופה ואמריקה כתאספים ומשהקים בצעצועים של שלום... אין זאת, כי לתחת עמי הבאלקנים גרמה דוקא המלחמה ולא השלום...

ואילו הייתי אני תקיף ובעל-דעה במוסד של נובל בשמוקהולם, לא הייתי נותן את פרס-השלום שלו אף לאחד מן הנאספים בקונגרס; די להם בפגישת-הכבוד, שפגשו אותם בהארזות השמנות ערב ובוקר וצדדים, שערכו לכבודם, ובין-שצאמפאניה, ששתו לטובת השלום, – די והותר. ואת הפרס הייתי נותן דוקא להנאספים באמשטרדם: אלה ראויים לכך. אלה הם, לכל הפחות, אנשים בני דעה, שיודעים מה שהם רוצים ומה שהם דורשים. הקונגרס של שלום לא יציל את קוריאה מדי יאפון, ואת פינלאנד בודאי לא, אבל אילמלא היה העם הצפוני כל-כך פרוץ בפריה-ורביה ולא היה מתרבה כל-כך, לא היו לו תביעות על פינלאנד ואולי גם לא היה מציק לשאר העמים המשעובדים ולא היה לומש את עינו על מאגדשוריה, ובכל אופן היה אז יותר ענותן משהוא עתה, כי מפני שהוא מתרבה כל-כך, הוא חצוף כולי האי.

ובכלל חבל שאיני תקיף ובעל-דעה במוסדו של נובל... מוחל אני להם את הפרסים של פידקה וכימיה ושל המצאות חדשות; ואפילו על הפרס הספרותי אני מוותר, אף-על-פי שלמחות, חצי-המיליון הברלני עדיין היה יכול גם הפרס להיות לנו לתועלת ויכולנו להשתמש בו עד שיתבסס הפונד החדש שלנו... אבל אין אני מוותר וויתור כל-שהוא על פרס-השלום.

קודם כל, כל בעל-דרשן דרש לעצמו. אם לא תרעו אותי עדיין, חביבי, אתכבד להתיצב לפניכם: אוהב-שלום אני ממדרגה ראשונה: שלום בין הלשון העברית והזרנגון, שלום בין המפלגות השונות שבנו, אפילו אלו שאינן סובלות זו את זו, ובודאי – שלום בצנינות גופה, בין הגטסהאות' השונים שבה, בקיצור: שלום עד כדי טמטום הלב, עד לדי הקאה... שלום בין הזכוב והעכביש, בין הזאב ובין הכבש, בין ישראל ובין אוטומי-העולם... ובכל אופן אני אוהב-שלום יותר מן הקיסר וילהלם השני, הדורש בשבחו של השלום מראש הארובה של הדרידניטי ומלועו של תותח קרופי, שנמצאו תומכים לתביעתו על הפרס של שלום ובודאי יקבל אותו... אבל אני דורש פרס זה לא רק לעצמי, אלא גם בשביל עושי השלום שבינינו, שכל-כך טרחו בשלום-ברלין וראויים הם לכל פרס, כי באמת הראו נפלאות והכח הדיפלומאטי שלהם הוא למעלה מכל ספק. ולפי חשבוני, הוא גדול מכהו של רוזוולט, שזכה לפרס זה בשביל שלום-פורטסמות; ראשית, שלום-פורטסמות אולי לא היה קשה בשלום-ברלין; שנית, שם הלא וויתרו שני הצדדים משלהם וכאן וויתר רק צד אחד וככובן, יהשוב כל צד, שהצד שכנגד היה המוותר; ושלישית, רוזוולט יפה דרש לשלום בשביל אחרים ולא בשביל עצמו: הוא דרש, שיאפון ורוסיה ישלימו ביניהן, אבל אם ינסה מי שהוא להשוב מהשבה זרה חלילה אפילו על שעל אחד מאדמת-חול או אדמת-בצה אמריקנית, וקובא ואי הפיליפינים בכלל – מיד יריק את חניכיו ואת כל ספינותיו למלחמה עם כל העולם כולו; ואולם המתווכים שלנו – ערב אני לכם ערובה, שלעולם לא יחריבו את אירופה ושהם נאה

דורשים, קודם כל ולפני כל, לעצמם: הם באמת אוהבי-השלום, אנשים כלבני. ויותר מלווילהלם ולרווילט ביחד יש לנו הזכות לתבוע פרס זה.

אמרת, לני ובכוונה: איני אגואיסט לדרוש את הפרס רק לעצמי ואני דורש אותו בשותפות, בשבילי ובשבילם; כבר היו מקרים, שההיסט' ניתנו בשותפות לשנים. כך זכו בשנה שעברה מיצ'ניקוב ואהרליך ביחד בפרס של המצאות חדשות ברפואה. בשביל מה זכה אהרליך בשנה שעברה – איני יודע, אבל מיצ'ניקוב זכה בשביל הפאנוציטים שלו, והפאנוציטים, חי נפשי, תבינים הם עלי מאד. אלו הן הבריות הטובות, הלוחמות את מלחמתנו תמיד, המתנפלות על השונאים הרובצים בקרבנו ועושות בהן כלה. שגור בפינו, שהארס היא עולם קטן; ושאמנם כן הוא – הפאנוציטים יוכיחו. שער בנפשך: עולם מלא, עם, שונאים בנפשי, היוצים לאבדך, לקלקל את דמך ולשים כך שמת, ומה שיפלא ביותר – גם עם אוהבים, שהם מסורים לך ומנינים עליך עד למסירות-נפש... הרי עולם מלא באמת. וכל הסתדרות היא עולם קטן, ובכן יש גם בה מזיקים ופאנוציטים; והבל, שעדיין לא מצא מיצ'ניקוב תהבולה, איך להרבות את הבריות הטובות האלה. אני הייתי דורש ממנו חבישות אחדות גם בשביל ההסתדרות הציונית שלנו...

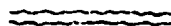
אבל נחזור לעניננו. רציתי רק להניח, שאפשר לקבל פרס משותף. ואני אוהב השלום ויוצרי, שלום-ברלין! אנו בודאי קאנדידאטים הגונים אנו לפרס זה.

יש, אמנם, חוץ מאתנו וחוץ מן הקיסר ווילהלם עוד קאנדידאטים הגונים – הגראף מולסמז', שיש מצדדים הרבה בזכותו, ועוד סופרים אירופיים גדולים. אבל כל אלה אינם באים בחשבון מטעם פשוט: אלה הסופרים האירופיים, שרק יש להם דריסת-הרגל אצל הברי הועידה של פרסינובל, – הם, אם ראויים או אינם ראויים לפרס, כבר באו על שכרם וכבר זכו בפרס זה; ואלה, שאין להם דריסת-הרגל, יהיו מי שהיו, לעולם לא יזכו בו, אפילו אם אלה פעמים ביום ידרשו בשבח השלום... והגראף מולסמז'... הוא הרי הקאנדידאט הנצחי, ומשנה ראשונה שנקבע פרס זה עומד הוא על הפרק בשורה הראשונה; אבל כשם שלא זכה בפרס עד עתה, כך, כנראה, לא יזכה בו גם לימים הבאים. המצב המדיני של אירופה, וביחוד של ארץ-מולדתו של מולסמז', גורמים לזה... את הפרס של שלום אין, מעיזים לתת מתוך חשבונית של פוליטיקה – הארה יפה לערט של הפרס הזה...

וחוץ מולסמז', איני מוותר את זכותי וזכות חברי, המפשרים דברלין, לשום קאנדידאט אחר; אף לא לווילהלם קיסר בעצמו ובכבודו. ואולם יש עוד שני אנשים, שמכיר אני בזכותם פחות או יותר. האחד הוא – זה, שהיה עושה שלום במסד של נוכל גופו, אשר, כפי הנשמע, אין שלום בקרבו והדבר מגיע בו לידי מלחמת-דברים בין התברים המצדדים איש בזכות הפרוסיג' שלו... והלא תודו, שקודם שיחפשו התברים האכספרטים בינם לבין עצמם, אין לצפות לכולם. ובכן קודם כל ולפני כל החובה על

אזהב-שלום ורחף-שלום כמוני להשתדל בדבר השלום הפנימי הזה. והפריטנדנטי השני, שבשעת הדחק אני נכון לוותר על הפרס בשבילו, הוא הרופא המפורסם עתה ביותר, הפרופ' אהרליך הנז', בעל-הרפואה, שש מאות ושש. אמת הדבר, שעוד בשנה שעברה, קדם שגלה את הנסיון החדש, כבר זכה בשיתפות עם מציניקוב בפרס של המצאה חדשה ברפואה; אבל, ראשית, הלא קבל רק את מחצית הפרס ולא את כולו, ושנית, בשנה שעברה קבל את הפרס של הרפואה, ועתה צריך הוא לקבל, לפי דעתי, את הפרס של שלום. כי ברפואתו עשה שלום בין העמים ובין הלשונות: כל העתונים של כל האומות, בלי הבדל, ממלאים בו את רוב עמודי עתוניהם, ואף עתונינו בכלל. וכמו כן, לי, ששום המצאה בעולם עדיין לא נתקבלה בתרועות-גיל ובאהבה ואחזה ושלום ורעות כהמצאתו של אהרליך לרפאות, מחלות שבצנעה, שעוד לפני שנים מועטות היה יהודי מזדעזע לשמען ומתבייש להזכירן.

ומפני ששלום זה הוא שלום: אינטרנאציונאלי דובר שוה לכל נפש ולכל עם, וגם – האמת הלא ניתנה להאמר – לעמנו בכלל, עלי-כן חושב אני שכדאי הוא הפרופ' אהרליך, שנוותר בשבילו על זכותנו בפרסיה-שלום...
וחביבי הקורא יסכים עמי, ויהי כן...

L.

אשרי המחכה!

ואנכי כי דדתי את מחשבותי בחוברת הקדמת וחכיתי כחודש-ימים – הרחצתי.
ותחת להתחיל לפני חודש אחד בדגים-מלוחים, אני מתחיל עתה בשלום.

וכמה שאני הובב את הדגים האלה ומרגיש להם. סמפתי: מזוהת, נוח לי יותר
להתחיל בשלום מבהם. הלא כה אמר הפילוסוף, ואם לא אמר צריך היה לומר: אחת
את הדגים-המלוחים ואת שאר המלוחים, אבל את השלום יותר מכולם.

ואמנם, דגים-מלוחים טובים הם לפעמים לפני הסעודה, בכדי לגרות את האצטמכה;
והשלום, ככוס יי-ש לחיים, ניהא לי תמיד: לפני הסעודה ואחרי הסעודה ובתוך הסעודה;
ומתי שהוא בא שמח אני עליו ונהנה הנאה משונה.

והלא תודו, הביבי, שאילו באתי במחשבותי בחוברת שעברה, מוכרח הייתי להתחיל
בדגים-מלוחים, שעמדו אז על הפרק ושעליהם נכתבו כמה וכמה מאמרים בעתונות ודג
הם שנתנו הומר רב לשחיתות ולדבורים מפוצצים.

כי המכתב ההיסטורי מלונדון בדבר מעט המזומנים של הבאנק הצרני, שהושקע
בעסק של דגים-מלוחים באחת מערי ההוף במדינתנו, היה מעין פצצה, שהושלך פתאום
לתוך הפלטין שלנו, והחיל רעיש גדול, ממש דומה לאותו הרעיש, שהחיל בשעתו העסק
של הג'ואיש קרוניקלי, ואולי עוד יותר.

כי אפילו לגבי ידי, שמוצא אני, כי דגים-מלוחים הם. ענין יחדי, כמעט דבר
שבקדושה, מפני שכמה וכמה דורות של יהודים נתגדלו על פת חרבה דגים אלה, –
אפילו לגבי ידי היה הדבר קשה. הגע בעצמך: הכורמים שלנו בארץ-ישראל מצבם דחוק
וזקוקים למלוח ואין, בעלי הבצרות של תפוחי-הזהב והלימונים גס-דן זקוקים למלוח –
ואין; ואיזו בעלי-דגים-מלוחים מים-הקרח, מן הים הצפוני, משיגים מלוותיהם דוקא כאחד
הבאנק שלנו! אז לפני שנים אחדות, כאשר צף על פני המים ענין קנית העתון ג'ואיש
קרוניקלי, אק-על-פי שהכל ידעו, שעסק זה דחוק משכר וקירוב להפסד, עדין לא היה
הדבר נורא כל-כך; כי אפשר היה לצרף לעסק גם מהשנה טובה – הבשרת הלבבות,
שהיא ענין לאומי. עדין עמדנו אז כולנו תחת השפעת אנגליה, כלומר, האמע כולנו, כי
הישועה תבוא מאנגליה. כי על-פי הכלל הידוע: *Wie es sich christelt so jüdeit sich*,
אפשר היה לחשוב, שהיהודים באנגליה בודאי ילמדו משכניהם את האדבה לארץ-ישראל
ואת הכבוד לשפת-עבר ואת מסירת-הנפש לקנין אבות, – והם, בעלי הכסף והיטולת, יקדו

את התחיה בידהם יעשו וצליחו. וצריך רק, להכשיר דרא' ולעוררם על ידי העתונות, שבדאי ובדאי תשפיע עליהם.

כי החשבון לא עלה יפה ואחינו המתאנגלים, יותר ממה שלמדו משכניהם את המדות המשובחות של חבת ארץ-ישראל ואמון למורשת אבות, למדו אל התחרות-המסומ, התחרות-האגרופים ושאר מיני ההתחרות, יותר ממה שדם דואגים ומצטערים על גלות השכינה ועל יסורי העם, הם דואגים ומצטערים על אסון. סוסיהם, שלא הצליחו במדיוח, והחשבון שלטו לא עלה יפה, - על זה אי-אפשר לקבול: על-פי ההגיון, צריך היה לעלות יפה. והעסק היה לו איזה בסס לאומי, ובעסקם כאלה אין חוששין להפסד, כידוע, ובשביל זה בלבד נשתקע אז הדבר.

אבל, דגים-מלוחים שאני: כמה שתבקש ותחטט, לא תמצא שמץ לאומיות בעסק הזה. לפיכך היה הדבר רועש, שואן. ואפילו אלה, שאינם מבחינים כלל בעסק הבאנקים, אם אוכלים אותו יבש כמו שהוא או מטבילים אותו ברוטב, - אף הם נרעשו. ההיקש, הצד-השוה של דגים-מלוחים ותפוחי-זהב משונה הוא ביותר. ותמהו הבריות: הא כיצד? - בשביל תפוחי-זהב ודמונים לא השיגו מלוח באי ובשביל דגים-מלוחים השיגו! והיה הדבר קשה מאוד להעומדים בראש ההנהגה. זו היתה אחת מן השאלות, שאין לעבור עליהן, בשתיקה. תשובה היתה הכריזת.

ומפני זה הישב אני, שהמכתב מלונדון בדבר הדגים-המלוחים הועיל להחזרת השלום במחננו יותר מעשרה פרקליטים. האוחזים ביד' מוכרחים היו לבקש פשרה. בקשו ומצאו. ואם יפה להם נוח גם לי. ובדרך שפטרני מענשם של עסקי הבאנק יכול אני מעתה להקדיש את, מחשבותי להשלום.

לי אומרים, ש.השלום הוא מעט מלוח... אבל מה בכך? מעט מלח תמיד אינו מזיק, אדרבה, הוא מועיל. הלואי והיה בו די מלח בכדי שיתקיים לאורך ימים. חוששני, שמא חסר בו מלח... אבל מעט מלח מיותר-לעולם אינו מזיק... ואיך שיהיה, איש שלום כמוני שגור בפיו הכלל הגדול הישן, שהשלום היותר גרוע טוב הוא מן המלחמה היותר טובה.

יש לי על מי לסמוך. כנראה, גם שר-ההיצון במדינתנו מחזיק בשיטה זו, ועל סמך זה חזק את השלום עם האפונים. איני יודע, איזה שלום יהיה יותר חזק ויתקיים לאורך ימים יותר גדול, אם השלום שלנו, שלום ברלין, או השלום שלהם, שלום כוקדי. אבל כמה שלכאורה הם רחוקים זה מזה - מהומי אחד קורצו גם שניהם: תכלית שניהם היא - להחזיק את השלום מבחוץ בכדי להתבצר מבפנים...

שאלה היא רק זו: אימתי אפשר יהיה להשוב, שהמצב מבפנים כבר נתבצר?... כי דבר זה אין לו גבולים ואינו מסוים, אלא תלוי הוא באומד-הלב ובמכש בלבד. יש שבאה פתאום מחשבה בלבו של העומד בראש, שהמצב הפנימי כבר נתבצר וכבר

הגיעה השעה לחדש את המלחמה, או - אחרי הריבה מחשבות באים לדי מסקנה, שלמדת השלום אין המצב הפנימי מתבצר כלל ושפאשר לבצרו דוקא על די מלחמה, - ואז מבקשים אמתלאות להתחיל בריב, ומבקשים ומצאים וקוראים למלחמה.

אין אני בקי כל-כך בדברייטי-העמים, כלומר, בדברי ריבונותהם ומלחמותיהם. לדעתי, הכתובים מדברים על מלכות אדום: ואלה המלכים, אשר מלכו באדום: וימת וימלוך, וימלוך וימת... - הם באמת תמצית ההיסטוריה של עשו. ואם באים סופרים ומספרים לכם לאחר מעשה ספורים שונים על גלגולים והשתלשלות, אך נתגלגלו הענינים ורגיעו בהשתלשלותם לדי אותו המצב שהיה בפועל, - כמובן, הרשות בידיהם; אבל אין אני מחייב להאמין להם. כי נקל להיות חכם ומבאר ומפרש לאחר מעשה; אחרי המעשה יכול גם אני להיות חכם ולבאר לך את כל חזונות ההיסטוריה. אבל מי חכם ויגיד מראש, אימתי, למשל, יתעשת הקיסר הסיני ויהס על עמו ויתן להם ברחמי הרבים את הקונסטנטינופול הדרושה, שאלה בני עמו כל-כך מתארים? ואם יתעשת ויתן ויקים בדבר מלך שלבון שלר את כל זכויות הפאטלאמנט העתיד להוסיף - אימתי ישוב ויתחרט על מה שנתן? ואימתי יסגור את בית-הנבחרים ראשונה ושניה ושלישית? - או מי יגיד לנו מראש, מה תהיה אחרית המהומות במלכות זין, שבכדי לבצר את המצב הפנימי מוכרחת היא לקרוא למלחמה על מוריקה, אבל יודעת היא היטב, שגם המורקים מצדם מוכרחים לבצר את המצב הפנימי ומוכרחים יהיו להשיב מלחמה שעה?...

דוגמאות כאלו יש למכביר, אבל מי חכם ויגיד אחרית דבר מראשיתו?

בודאי, אהר-כך, אחרי שיעשה הקיסר הסיני בארצו מה שיעשה ואחרי שאחד משני העמים הנצים ינצח ולהשני תהיה מפלה גדולה, - יבואו ההיסטוריונים ויבארו את החזונות האלה וימצאו, שסוף מעשה מוכרח היה מלכתחלה. כי הסינים הצעירים או השמאלים שגו ברואה והמליחו את תבשילם ביותר בסמכם על העם, שבאמת הוא עם הדומה לחמור, בלא רצון חזק, בלא שכל, בלא דיסקפלינה, עצלן מטבעו ושכור על-פי ההרגל, ושכרותו, ועצלנותו, והשעבוד הקשה של המאנדארינים במשך מאות בשנים הביאו אותו לדי אפסותיה גמורה ומוחלכת, שלא תעבור אפילו אם על גבו יחדשו חורשים; ועל די עם כזה קשה לעשות מהפכה. הבינו זאת חצרוני ומתיסודו של קיסר סינים והשיאוהו, שלא ישגיח בעם זה כלל וישוב אל הסדרים הקודמים ואל ההנהגה הקודמת... ואת הגצותן או המפלה של היונים והטורקים, נס-כן יבארו במצבם הפנימי של שני העמים הנצים: אם היונים ינצחו, אז יזכיתו באותות ובמופתים, שהמשמר החדש במוריקה לא היה לו שום יסוד עממי והיה רק, צעצועים של חלק ידוע מן האינסוליאנציה החילית, בעוד שהעם בכללו היה להוט אחרי השולטן הקודם ואחרי סדריו ומשפציו ולא הבין כלל את הפוליטיקה של הצעירים - וכל התנועה היתה מעושה; וכשהתנגשו המורקים הצעירים עם העם היווני, מובן, שלא יכלו לעמוד בפניו... ואם המורקים ינצחו, יבארו

פילוסופי ההיסטוריה את החזון הזה להיפך: כי עמהם היה עמי, שהכינו והגשירו אותו במסתרם, בהשאי, במשך כמה וכמה שנים של עבודה הדרגית והשאית, שמפני זה היתה גם פוריה, כמובן; ואולם אצל היונים היה הכל רקוב, נפוח, מעושה, מלאכותי, – דמיון פוחז של דימאגוגים ואינטריגות של חצרונים, – וממילא מובן, שלא יכלו לעמוד בפני העם המורקי... §

כזאת וכזאת יספרו לכם לאחר מעשה. ואני איני חכם כל־כך, אבל יודע אני, שמהלך ההיסטוריה על־פירוב כך היה: כשראו בעל־אגרופים את כסאם משתמט מתחתם, קראו למלחמה, בכדי לבצר את עמדתם, על בעלי האגרופים שבנידם. והיה אם הצליחו – מוטב: את מטרתם השיגו; ואם לאו, מוכרחים היו לעשות שלום כדי להציל את שארית הפלטה ולהתבצר, כמה שאפשר, מבפנים. וכך טובב טובב הולך הגלגל ממלחמה לשלום ומשלום למלחמה...

ולפיכך רואה אני אחרי כל מלחמה גדולה את השלום הקטן או יותר נכון. "הקטנטן", העומד מאחריה, ואחרי כל שלום קטן אני תווד ורואה את המלחמה הגדולה, שתתפרץ אחרי...

וכל מה שיש ביבשה יש כנגדו בים, כלומר: כל מה שיש אצל אומות־העולם יש גם אצלנו...

אבל אין בכך כלום: שלום הוא שלום!

יותר מכל מוצא אני נחת־רוח בשלום שלנו. לעת־עתה קשה לדעת, איך יתפתח בימים הבאים אבל שמא מלתא היא, השם הוא יפה: שלום ברלין!

זוהי כבר מעין פוליטיקה ממש, כעין היסטוריה גדולה.

דבר־ימי־העמים מלאים על כל גדוהיהם טרמינים כאלה. המלחמה של מקום פלוני, והשלום – של מקום אלמוני. אין המלחמה והשלום נקראים על שם העמים הלוחמים או על שם המפקדים את צבאות הנלחמים, אלא דוקא על שם המקומות: המלחמה של ינה והשלום של טילזיט, המלחמה על יד וואטרלו והשלום הפרזי, מלחמת מוקדן ושלום פדרטסמות... כך, כנראה, הוא יותר יפה.

וברוך־השם, זכינו גם אנו לטרמין מהודר כזה: שלום ברלין.

זה יפה. זוהי כבר פוליטיקה ממש!

ובדבר־ימי־הציזניזת יספרו לומר: אחרי מלחמת האמבורג... ואחרי שלום ברלין...

התפתחו העינים כך וכך...

זו היא כבר תתיכת היסטוריה!

ומרגיש אני בנפשי מעין צרבת של היסטוריון ואצבעותי מרתות – סימן לכתיבה.

יש עם לבבי לכתוב את הפרקים האלה.

באמת לא הרגשתי בנפשי עד עתה שום חוש של היסטוריה; אולם אחרי עדותו של הפרופיסור האמריקני ג'ורג' מור, שהכשרון להיסטוריוגרפיה מונח בטבעו, ואחרי שקראתי את פירושו של הדיד ברנפלד על חושנו הטבעי הזה, – החלתי להרגיש בקרבי את הצרבת ההיא.

ואין כל חדוש בדבר. הפסיכולוגיה וההיסטוריה האנושיות יודעות דוגמאות כאלו למכביר ומעשים בכל יום. יש לך אדם פשוט וגם והדיוט ואביר-לב, שאינו מצטיין בשום דבר זולת בהדיוטותו; ומכיון שבאים אליו ואומרים לו יוס-יוס: חכם אתה, נדיב אתה, רחמן אתה, מקור היושר והצדק והאמת, ואומרים וחוזרים ואומרים, – הרי הוא עצמו מתחיל להאמין בחסדי ה' עליו, שהוא באמת כך וכך... ואם יבואו אנשים אחר-כך ויספרו לו דברים כהותם, ויאמרו לו, שבאמת הוא אדם פשוט ומנושם, ובמקצת גם שוטה רשע וגס-רוח והדיוט, – לא יאמין בהם. ולא עוד אלא שיחשוב אותם למשוגעים או לפושעים.

ומה הפלא, אם יהודי פשוט כמוני, שגם את ההיסטוריה הפרימית שלי, במשך ימי חי, אינו יכול לבאר לעצמו היטב, כדבעי, – מכיון שבאו והגידו לי, שאני בן לאותו עם, שחונן מטבעו בכשרון היסטוריוגרפי, – ההלתי להרגיש פתאום בקרבי את הכשרון הזה? הוי, כמה תמוה וזר הפרופיסור האמריקני הזה וכמה תמוהות וזרות הן הנחותיו! הנה הוא בא לידי מסקנה, שהעמים הקדמונים, שעשו גדולות בחיים השמושיים – עמי מצרים, אשור, בבל, פרס ומדי – לא הבינו את סוד ההיסטוריה. הם השאירו אחריהם רק רשימות היסטוריות, אבל היסטוריה במובן הספרותי לא השאירו אחריהם, כי לא הבינו, לא השכילו לכתוב אותה. ולא זו בלבד; אלא – מה שתמוה ביותר – גם הרומים לא ידעו לכתוב היסטוריה. מתוך רשמים וכתבים שונים יצרו להם אחר-כך דברי-הימים, אבל אין זו היסטוריה. רק שני עמים קולטוריים הוננו מטבעם בכשרון של היסטוריוגרפיה: עם ישראל ראשונה, ואחריו קם בזמן מאוחר הרבה עם יוון. כשרון זה היה מונח בטבעם של שני העמים האלה. – ויקחני אופל, אם אני מבין דבר מכל אותה הטיראדה, ואחרי עיון רב נראה לי לפי עניות דעתי הקלושה, שכשרון ההיסטוריוגרפיה של העמים המהוננים בכשרון זה הרי הוא ככשרון הנהלת ספריה-מסדה של בעלי-העסקים. הנה אדם עושה עסקים, מרוה, מפסיד, בא במגע-דימשיא עם בני-אדם שונים ועושה חיים, על-פי המבטא האמריקני המצוין; ושם, בחדר צר, רחוק מן השוק ומן החיים, יושב לו מנהל ספריה-השבונות וחושב וכותב וסופר ומונה, ומעלה אהת אחת על הגלחן את כל פירי הענין, ונותן לנו תמונה שלמה ובהירה מכל אותם העסקים... אשור ובבל, וביהוד הרומיים, עשו את ההיסטוריה; ודוקא שני העמים המסוגלים ביותר להיסטוריוגרפיה, אנהנו והיונים, לא עשו את ההיסטוריה, או עשינו אותה רק במקצת.

כמה שאנחנו עשינו אותה ואך שעשינו אותה – דוע לכולנו. פרעה התחיל לעשות את ההיסטוריה של עם ישראל, ובאו אחרים: נבוכדנצר, סנחריב, המן, סימסן ועוד ועוד, והמשיכו אותה; תשעם ותשעה חלקים מן ההיסטוריה שלנו נעשתה בידי אחרים, ואנחנו? – אנחנו כתבנו אותה... אפשר שכתבנו אותה בכשרון גדול. אבל מוטב להזות בעל-בית בפני עצמו בלא כשירות מיוחדים מלהזות מנהל ספריה-חשבונית של עסקים, שנעשו על ידי אחרים, בכשרון מצוין.

הזונים? – אך עשו הם את ההיסטוריה שלהם גם-כן דוע. כמעט בטוח שלם עשו ועושים אותה.

אין אני בקי כל-כך בענינים הסבוכים והמסובכים של חצי האי-הבאלקאני, אינו מעסיק אותי ביותר ואין אני תוקר וחורש את-דיו לפרסו: גם כל הענין של המלאוויסמוס החדש, לבשתי ולתפתי, אינו מחוור לי ביותר. אבל עד כמה שאני קורא בעתונים וכול לשפוט על-פי קראה שטחית זו, רואה אני, כי מכל עמי הבאלקאן רק הבולגארים הם אנשי-מעשה; ולא מפני שהצליחו, אלא מפני שהם אוהבים לעשות ואינם אוהבים לדבר הרבה. ואולם הזונים, בני-בניהם של אפלטון ואריסטו, עדיין אוהבים הם להתפלסף. ואפשר אולי שהם אוהבים זאת עוד יותר מאתנו... במשך השנים האחרונות, שנותי המדומות בטורקיה, הספיקו הבולגארים לעשות, תתיכת היסטוריה, תתיכת הראויה להתכבד. הזונים? – כתבר את ההיסטוריה. והמעט שעשו, עשו על-פי הטוסח שלנו, בנימיסנו ומכסיסנו, כלומר: את הזמן היותר טוב, היותר רצוי, את הזמן המסוגל למעשים, הם מבלים במחלוקת ובשלום, בשלום ובמחלוקת, ובימים הימים עוברים ושעת-הכושר חולפת, ונמצא. שגם המחלוקת וגם השלום יהיו למותר...

Tout comme chez nous!

לפי ענינת דעתי הקלושה, מוטב שנעשה היסטוריה ואחרים יכתבו אותה משיעשו אותה אחרים ואנחנו נכתבנה. ובחפץ-לב הייתי מחליף את תפקידנו על במת הודים בתפקידים של העמים עושי-ההיסטוריה.

הנה, לדוגמא, היאפונים. מכל האמור עליהם נראה, שבכלל אינם בעלי כשרון ספרותי גדול ביותר ומכל-ישכן בעלי כשרון היסטורי. אפילו, קאפיטל תהלים אחד לא כתבו, אף שכספיר אחד והיידוט אחד לא נתנו עוד, אבל, בעל-מלאכות הם לעשות היסטוריה, ואם נדבר בלשון הימים, גזרו והחליקו זוג מלחמות וזוג של שלום (עם הסינים והרוסים) על צד היותר טוב; והזוג הזה כל-כך בצד את עמדתם, עד שנעשו מופת לעולם כולו; ועכשיו כותבים עליהם אחרים היסטוריות שלמות, ספרים מספרים שונים, ביבליותיקות של ספרים...

כללו של דבר: מוטב לעשות היסטוריה מלכתוב אותה. והשמחה, שבשרו לי נצרך, מר ביהר עם הדיר ברנפלה, אינה שמחה גדולה בעיני.

ופעמים שאני מציל ספק באמתות דבריו של הפרופיסור האמריקני, ביחוד, בחוש ההיסטורי של אדונו באמריקה גופה. וראה לדבר: הצעדים האחרונים, ש-עשר אצל הממשלה שלהם, שתשתדל לטובת אחיהם ברוסיה.

בודאי זוכרים קוראי השלח, שאין אני ממתנגדי השתדלנות *quand même*. מצא אני, כי שתדלנות היא מעין פוליטיקה, או מין פוליטיקה מיוחדת, וככל פוליטיקה, אם היא רק מועילה, הרי היא טובה ומותרת. ולא עוד, אלא שבממשלת עריצים, במקום שהחיים והמות הם בידי שר יחד, אשר ברצותו הוגג וברצותו ממוגג, – גם מצוה להשתדל. במה דברים אמורים, אם יש לקוות, שההשתדלות תועיל, לכל הפחות, במקצת. אבל השתדלות אצל ממשלות זרות בשבילנו היהודים, הרי הנסיון וההיסטוריה הוכיחו, שלא רק אינה מועילה, אלא גם מזקת היא, כי במדה ידועה, היא נותנת הרב בידי שונאנו לומר: אתם מגרים בנו את הממשלות הזרות... שתדלנות כזו יכולה להביא לידי גזרות חדשות.

ובימים האחרונים נאספו אצלי בני ישראל באמריקה והשתדלו אצל הרשות שלהם שתשתדל בשבילנו אצל הרשות שלנו.

ומבין אני את השתדלותם בדבר זכויותיהם של נתיני אמריקה ברוסיה. תביעה זו, שיהיו לנתינים הישראליים של הרפובליקה האמריקנית אותן הזכויות, שיש ברוסיה לנתיניה הנוצריים, היא ישרה על-פי דין ועל-פי יושר ועל-פי הגיון ואותה הם צריכים לתבוע ולחזור ולתבוע וממנה אין להם לוותר. אבל שתדלנות מעין זו, שהשתדלו עתה – בדבר הרחבת זכויותיהם של יהודי-רוסיה ברוסיה – אילו היה להם חוש היסטורי, היו מבינים, שלא זו הדרך ולא זה המקום.

השתתפותם של אדונו בצרתנו הגדולה כים בודאי נעימה לה, אבל תועלת אין בה והלואי שלא יהיה בה הפסד, כי אין לה פרי כי אם פרחים... ואחד מן המשתדלים, – כמדומה לי, באיכסם של היהודים האורתודוכסים – עוד המעים את אפשרות ההשתדלות מצד אמריקה במה שהגזירות ברוסיה מגדילות את האַמִּיגראציה, והיא מכבידה על אמריקה... הרי, תמימות קדושה, תמימות קדושה! – וכי במענות קלושות כאלו אפשר לגרש אפילו זבוב מעל הקיר?

ובכלל תושב אני, שלא עתה העת לאמריקה להשתדל בענינים כאלה, ועד שתבוא היא ותאמר: מול קיכם כבין שניך, יאמרו לה: יכולי קורה מבין עיניך. – ובאמת הכדיחה אמריקה מעט את תבשילה בימים האחרונים. הפרעות בשוחרים, בשביל הנצחון של, שהור על גבי לבן בהתדרות-האגרוסים, היא בויה מאוד. – בויה ושפלה! כשאני לעצמי מאמין אני, שבמקצת אין הדבר, כצעקתה וגורלם של השוחרים אינו נורא במדה שמתארים אותו הסופרים ברוסיה. ואם אין להם כל הזכות בפועל, לכל הפחות יש להם זכויות-אזרחיים בכח, על גבי-הנייר, וזו בלבד לאו מלתא זמרתא היא:

הלא על זה את, יהודי חסיה וחמיניה, מתפללים... אבל הפרעות האחרונות, אפילו אם אין לדמותן להפרעות שנעשו ביהודים, הן שפלות מאוד, שפלות ומגוונות מצד עצמן ועוד יותר- מפאת המסקנות שמוציאים מהן באירופה. העתונים הרשמים ברומה כבר דרשו אותן כמין חומר ובאו לידי מסקנה, שהשנאה לעם זר, ואפילו הפרעות הנעשות בהן, הן דבר טבעי ואחרת אי-אפשר שתהיה, והאמריקאנים, הדימוקראטים, התפשים, יוכיחו... איני יודע, אך יבארו להם חכמי הפסיכולוגיה העממית את החזיון המזוי הזה, אבל אני מבאר אותו באופן פשוט: מקור השנאה היא לא בשנאת-הלאומים זה לזה ולא בשנאת הגזעים זה לזה, אלא בשנאת התקפה להחלש ממנו.

כי בתור עבדים באו השחורים לאמריקה, בתור עבדי-עולם הביאו אותם הלבנים מאפריקה; ועבד זה נועז לתבוע חירות ובשביל עבד זה נשפכו דמי אחים, - ועכשיו דורש העבד גם כבוד-אדם, גם זכויות בפועל, - ואת זה אין הלבנים יכולים לסלוח לו. והשנאה הכבושה לעבד היא השנאה הזוטר קשה. ומכאן כל אותן המהומות והפרעות במדינה חפשיית זו. ואם תבוא עכשיו אמריקה ותדרוש בזכותנו, יאמרו לה: סולי קורה מבין עיניך... ושוב יעשו אחינו במדינה זו, אם תחת להיבות בדברים ללא-צורך וללא-תועלת, רק בכדי לצאת ידי חובת השתתפות בצדה, - ישתדלו לפני הרשות שלהם, שתקל לאדום את הכניסה לארצם.

או מטב שיעשו כהמתוקנים באמריקה, אשר בראותם, שאין תקוה להשחורים בארצם, עמדו ויסדו בשבילם מדינה חפשיית באפריקה וליפריה שמה, שנעשתה מכלל לכל הנרדפים באמריקה. - ואנו הלא אין את זקוקים למדינה חדשה באפריקה. שארצות-הברית סוף-סוף הצו ליטול ממנה את החירות, שהן עצמן נתנו לה. תהלה לאל, יש לנו ארץ-אבות בטבורו של עולם, מורשה לכל היהודים בארצות פזורים; ואחינו העשרים והתקפים ובעלי-הכולת שבאמריקה צריכים רק להשתדל בכל האפשרויות שברשותם, שתקבץ ארץ זו את בניה לתוכה ותהיה גם היא מקלט להגנרדים ולהגנראים בחומר או ברזח. בזה יתגלה באמת חוש היסמורי...

תוכן:

עמוד	מאת המסדרים
III	א. ל. לווינסקי האדם והסופר, מאת דר. יוסף קלוזנר
V	מחשבות ומעשים
3	I השלח, תרגום (כרך א')
9	II
15	III
25	IV
31	V
40	VI
48	VII
54	VIII
60	XI תרגום (כרך ג')
65	X
70	XI
77	XII תרגום ט' (כרך ד')
84	XIII
90	XIV
99	XV תרגום (כרך ה')
106	XVI
111	XVII
117	XVIII
125	XIX תרגום-ט' (כרך ו')
132	XX
137	XXI תרגום (כרך ז')
147	XXII
155	XXIII
165	XXIV תרגום (כרך ט')
175	XXV
186	XXVI
193	XXVII תרגום-ג' (כרך י')
210	XXVIII

עמוד:			
224	{	השלח תרס"ג (כרך י"א)	{ XXIX מחשבות ומעשים
235	{		{ XXX " "
247	{		{ XXXI " "
257	{	תרס"ז (כרך ט"ז)	{ XXXII " "
264	{		{ XXXIII " "
271		תרס"ז-ס"ח (כרך י"ז)	XXXIV " "
276			XXXV " "
285			XXXVI " "
298	{	תרס"ט (כרך כ')	{ XXXVII " "
307			XXXVIII " "
319			XXXIX " "
331			XL " "
343			XLI " "
355	{	תרס"ט-ע' (כרך כ"א)	{ XLII " "
365	{		{ XLIII " "
376	{		{ XLIV " "
401			XLV " "
414			XLVI " "
428	{	תרע' (כרך כ"ב)	{ XLVII " "
437			XLVIII " "
447	{	(כרך כ"ג)	{ XLIX " "
456	{		{ L " "

כ ת ב י א. ל. לוינסקי.

עם תמונת המחבר

ומאמר על תולדותיו וערכו הספרותי
מאת ד"ר יוסף קלוזנר.

ברך שני.

הוצאת "יבנה" באודיסא.

אודיסא.

בדפוס ח. נ. ביאליק ושו. בורישקין.

תרע"א.

תוכן:

צד:	
4	א) מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת לאלף הששי. „פרדס“ (כרך א'), תרנ"ב.
49	ב) בענלה ובענלת החורף. „המליץ“, תרנ"א.
94	ג) מחלון המרכבה. „תרנ"ב.
142	ד) מעל מכסה האניה. „תרנ"ד.
205	ה) בעיר המלוכה. „תרנ"ו
235	ו) אולת לקרתא הלך בנימוסה „הצפירה“, תרנ"ד.
248	ז) עיר של חיים. „
254	ח) מים עד ים. „השלח“ (כרך י"ח), תרס"ח.

מסע לארץ-ישראל

ארצי ועמי! אני שלכם, וחלונותי שלכם...

במקום שאין אנשים השתדל להיות איש, ובמקום שאין סופרים-היה סופר. על מי מלאכתי ואומנותי אינני סופר, ולא לי לכתוב ספר מסעות. סופרים הרבה גדולים וטובים ממני, סופרים מובהקים היו אתי על יהודי המכבי, על ישראל, ועל השר הנדיב... יחד עשינו את דרכינו, יחד עברנו את ים המלח והירדן, ובכפר 'שלום' וביחוד בכרמי 'עין נדי' וחצירון, ביום החג, ביום הטוב, היו סופרים רבים... ואנכי הכיתי והכיתי: מתי יכתבו הם בספר את דבר מסענו זה, מכל אשר ראינו ושמענו... אבל עברו ימים וירחים, ואין קול ואין קשב.

בראותי כזאת אמרתי בלבי: הבה אנסה אני את כחי, ואכתוב, כמו שאוכל, על דבר הנסיעה הנפלאה ההיא. וזאת עוד - אם להניד האמת - ספרות כזו היא מעין ירושת אבות - אצלנו. גם אחד מאבות-אבותי, ושמו כשמי, בשנות החמשים במאה השביעית. היה כותב את מסעותיו, בענלה ובענלת החורף... והרבה מבני משפחתנו אהבו תמיד לכתוב זכרון בספר מה שראו ושמעו בעברם בדרך. וגם אני, אודה ולא אבוש, יש לי מעין חולשה לענינים כאלה... והנה - כתבתי.

ידעתי, כי לו כתבו הסופרים הנאמנים: שלמון, עזרא, אביה וחבריהם, בכלל, כל אלה אשר רוח השירה נוססה בהם, כי אז בלשון אחרת דברו. יש ויש סה כר נרחב לסופר משורר, לכתוב ולשיר, ולצייר תמונות לוקחות לב ונפש. אבל מה אעשה, והם לא כתבו.

ואנכי - כתבתי כמו שיכלתי.

א.

ביום נ' המשה עישר בסיון שנת ה' ה' חנותי את הנ כלילותי עם רעיתי אשר אהבתי. ולמחרת היום הזה עזבנו את הורינו וקרובינו ואת אוהבינו ונשפ לדרך פעמינו - לבלות את „ירדהוהב' בארץ אבותינו.
ידעתי כי הקורא העברי לא יסתפק במעט זה: הוא יחפין לדעת: מי אני? מאין אנכי? מה מעשי? ועוד פרטים כאלה הנהוצים לו מאד לדעת. אתאמין למלאות האותו.

אנכי הנני מורה שפסד-עבר בנימניום לנערים ונערות בעיר נ. אשר בסוריא ורעיתי יהודית לבית יוסף אחת התלמידות בנימניום ההוא. אבי רב ומורה באחת הקהלות, ואביה בעל אחוזות ונכסים בסביבות נ- מן הלשכה ההמשית עד השמינית למדתיה פרק בספרותנו, ובמשך העת ההיא למדנו לדעת ולהכיר ולאהוב איש את רעהו. וכאשר גמרה יהודית את חק למודה, והיא בת שמונה עשרה, בקשתי את ידה - והישנתיה. והנני מאושר, כי נוסף על יפיה, יפעת בת ארץ הקדם, יפעת עבריה עם עינים שחורות כעורב, היא גם בעלת מדות טובות וכשרונות נעלים, ובכלל כל המדות הטובות שמנאו חכמי ישראל באשה וכל המעלות הטובות שמנאו באשה „חכמי אומות-העולם נתאחדו בה, ביהודית, ונוסף על כל אלה עוד מעלה אחת בקודש לה, כי אדבה עזה אהבה את שפתנו וספרותנו, והיא, אשר לפי יפיה ועשרה יכלה להנשא לאחד השרים או העשירים הגדולים, בחרה בי, כי בעיניה האצילה לשוננו מרוחה ומהודה עלי, ומחבתה חבה יתרה נודעת גם לי.

כאשר תיאו, הביכי הקוראים, ספורי „לא ארוך ולא חדש“, ואיננו יוצא מנדר המציאות והאפשרות. ובכל זאת אדמה, כי לי קמו עתה אבותינו מקבריהם, והתפלאו מאד לשמוע את דברי אלה, דברי ימי עמנו יספרו לנו, כי באמצע המאה השביעית היו אמנם מורי הדת לעברים באיזו מבהרהספר, אבל רק מורי הדת, ולא מורי הלשון. כי את הדת העברית הורו אז בלשון המדינה. וזאת עוד, מה שקשה להאמין עתה, מורי הדת ההם לא היתה להם שום שייכות לא עם הדת ולא עם הלשון. רק לסנים, רק משום מהאית-עין היתה כל זאת. המורים לא הורו, והתלמידים לא הקשיבו להם, ובכלל לא היה כל הענין הזה אלא מעשי לדמים ואחזת-עינים ודת

היתה בזויה על מוריה ותלמידיה, והמורים בזוים ונבזים בעיני עצמם ובעיני התלמידים. אשר ידעו את סוד הלמודים דאלה... וגם זאת רק בשם הדת בלבד, ולשון וספר מאן דכר שמם? בימים הרעים האלה, עת אשר היהודים בעצמם לא ידעו את ערך שפתם ולא הבינו להוקירה, ורבים מהם גם את בניהם לא למדו עברית... בימים הרעים האלה, רעים מחוץ ורעים מפנים - כל זאת אפשר היתה, לא כן עתה. עתה שפת עבר, היא לא רק שפה מדוברת בין העברים, אלא כי גם אומות-העולם ילמדו אותה, ובהרבה בתרספר לנערים ונערות היא מן הלשונות החיוניות.

על דבר התמורה הגדולה היא יספרו לנו דברי ימי ספרותנו לאמר: בסוף המאה התשע-עשרה למספרם ואמצע המאה השביעית למספרנו נרנשו שתי תנועות שונות בקרב עמי אירופא והיהודים. בין עמי אירופא נרנשה תנועה מתנגדת להשפות המתות, שפות יון ורומי הקדמוניות. כי ער העת ההיא למדו בכל בתי-הספר הבינונים את השפות ההן ותהייתה חיוניות. מן הלשכה הראשונה עד השמינית, שמונה שנות עמל למד הנער הרך שפות רומי ויון, בעת אשר היונים והרומים בעצמם כבר עברו ובטלו מן הארץ ואין זכר למו. מדוע ולמה? לאיוו מטרה למדו את הנער הרך הלשונות ההן? מי יודע, אחרים, מצדדי התורה ההיא, אמרו, שסגולה בדוקה היא לרכך את לב הילד, לרומם את רוחו, לשעת בקרבו הטעם הטוב לכל יופי ונשגב, על ידי כך שיקרא בילדותו את הספורים היפים על דבר אלילי היונים ואלילותיהם ונאופיהם והוללותיהם, ואכזריות לב אבירי רומי ומלחמותיהם; לא יאומן כי יסופר, אבל כנראה אמת הדבר: את הטוב בקשו ברע את המהרה בטומאה... ובה היה הדבר נוהג עד סוף המאה התשע עשרה. בעת ההיא קמו הרבה מגדוליהם, ויקראו חמם על המנהג הזר והמשונה הזה. ארוכה וכבדה היתה המלחמה, כי מצדדי היונית והרומית לא חשכו מעמל נפישם, ויאמרו לשהר אותן בקיץ טעמים. סוף סוף אמנם נצח השכל הבריא, והשפות המתות, שכבר בלו ונרקבו, נגרשו מבית-הספר, ותחתיהן באו שפות החיות עוד עתה. -

ובה בעת ההיא נרנשה בין העברים תנועה לאומית חזקה... לתחית הלאום. ואחת מעקרי התחיה הלאומית ההיא היתה תחית השפה, להחיותה בפה ובכתב, ויחלו להחלימה, להחזיקה ולרפאותה, - ותחי והיף ותגדל ותפרח. כי באמת שפתנו העברית מעודה לא מתה, ורק אומות-העולם, מרוב קנאתם ואירידיעתם, קראו אחריה: מות! ואחריהם חחרו החזיקו גם הרבה מן היהודים, אשר בהפקירא ניהא להם, ויקראו גם כן: מתה. מתה שפת עבר... אבל למרות כל אלה, למרות לעג הנאיונים הבורים האלה, חיה חיתה השפה בפי בניה הנאמנים לה, ותחי גם מקור חיים לעמנו, ותאציל מחיי רוחה גם על הארץ, ארץ העברים, ותחי גם היא... כי בעת תנועת תחית השפה, התעוררה גם תנועת תחית דארץ, ובני ישראל התלקטו אחד אחד לארץ

הנני אתר לכם הנימי קודאי כי לא ברגע אחד נמרנו כזאת. רבות השכנו על דבר הנסיעה הזוא. כהלה את המאי אני מזכיר, עלתה בדתנו לעשות את הנסיעה הזוא ישר לפרוי בירת הצרפתים. כי פרוז גם עתה, כמו בימות, וקנינו

ווקנתינו, מרכז החיים במוכן הרגיל, מרכז החילולות, המחול והמזדות, ובכלל מרכז של חיים טובים במוכן הפשוט, לנמרי פשוט... ועוד עתה קסמים בידה, ותמשוך אליה את לבות אוהבי חיים מכל העמים והמדינות. ביהוד הנשים לבן נוטה לבבל החדשה. ויהודית, בכל פטריוטיותה ואהבתה לשפת עבר ולכל מרום ונשגב, הלא רק אשה היא, ובסתר לבבה נטתה אחרי פריז. אבל סוף סוף נצה הקדש את החול וגמרנו שנינו לשום לארץ אבותינו פנינו ומשם דרך ירושלים לפריז! העיון טוב ונעים! - ירושלים בפני עצמה טובה ויפה, פריז בפני עצמה יפה וטובה, ודרך ירושלים לפריז - מה טוב ומה יפה, לו הבינו אבותינו עולמית-רגל פריז, לפני קץ שנה, להסב את דרכם דרך ירושלים. כי עתה מכבד נבנתה עוד בימים... אבל או, לפני קץ שנה, כמו שנודע, אהדת דמו, וגם הציונים היותר נלהבים אמרו לעשות את דרכם דרך פריז לירושלים... והנה את מחציתה של דרכם הגדולה עשו לפריז באו, ומחציתה השניה, הי יודע מדוע, לא עלתה בידם, כי באו פריזה ויתמהמהו שמה, ומיד פנינו מעצורים על דרכם, אז כי הדרכים נתקלקלו או כי מלחמה נשמעה בארץ או... בכלל, מן השנים עכשיו לירושלים לא באו. ואנחנו עתה בני בניהם שנינו את הסדר, ונלך לפריז דרך ירושלים, והדרך ההיא - דרך לעבור גאולים, כי ירושלים משכחת פריז, כאשת, לפנינו, האחרונה השכיחה את הראשונה.

וגם זאת יש להגיד, כי הנסיעה לארץ ישראל מנחה היא ביתר המזדות, הנימוס והמנהג לכל זוגיחדש מבני עליה לעשות את דרכם הראשונה לארץ-ישראל, לבלות שם את "תור הזהב", וכל מי שהוא בכלל בני עליה, אי אפשר לו לעבור על המנהג הזה, כמו על יתר מנהגי "המזדה השלטת", וזאת ישנה, כי אנחנו בני הדור הזה הננו אנשי מעשה, ותמיד מרגלא בשומנו הפתנס הישן העת היא ממון, ואף בתור הזהב, עת "נהלום חלומות נעימים" ונעוף שמימה, לא נשכח גם את הארץ אשר אנחנו הולכים עליה, כל עיקרה של נסיעתנו אגם לא היתה אלא בשביל תענוג, ובכל זאת חפצתי להוציא גם תועלת ממשית מנסיעתי זו, לערב את הערב והמועיל ביחד. כי בתור מורה ישפת עבר, נהוין היה לי להיות בארץ העברים, בארץ מולדת השפה, בכדי להשיבה מעט את ידיעותי, ואמרתי להשתמש ביטעת הכושר ההיא לבקר את בתי הספר הגבוהים בירושלים, את האקדמיה העברית ובית הנדב, המורים, להתודע אל גדולי המשוררים הימן וידותין ואל הסופרים מר שמואל, בקנרשון, בקמנשה ויתר בעל-הלשון, אשר תהלתם מלאה הארץ, ושליוות, כי ביטנה ההיא ישנת היובל, יהיה שער-המצבה בירושלים. זו הפעם הראשונה אשר יראו היהודים את רב עשרם וחכמתם לפני באי עולם, ויתפארו בהשכלתם וכמעבם, כמרכלתם ואומנותיהם, באדמתם ובפריה. כל טוב, כל יקר נחזה ישמה וכל מי אשר לב עברי בו, כל מי

אשר כבוד עמו ואשרו יקרים בעיניו - יבא ירושלימה לשמות את שמחתה. הן אמנם שעררמצבה, שלקחו בהם היהודים חלק, היו גם עד עתה אבל שמה הצטיינו לא בתור יהודים רק כמו בני עמים אחרים: בתור צרפתים, אשכנזים, רוסים וכדומה, וכה בשלו ברוב. ועתה בפעם הראשונה יהיה כבודם ותפארתם על עמם. ומי מאחינו לא ישמח עמם? ומי לא יעלה לציון לחזות בנועם נחמתה?

וזאת תורת נסיעתי.

כמו לפני ק"ן שנה, בתחלת תנועת הישוב, כן עוד עתה, אשדות' היא כמו שערי ירושלים ועיר המרכז לכל הנוסעים הבאים מארצנו, העיר אשדות תפארה כי בה היה מושב, הועד לתמיכת הפועלים ועובדי האדמה'. ובזאת יתפארו היהודים שבארצנו בכלל נגדה נא לכל אחיהם יושבי ארצות אחרות, כי כמו שרבו לסנים שבע ערים בארץ יון על דבר מקום מולדת המשורר הנמירוס, וכל אחת התפארה כי בה נולד נאון עמה, כן יריבו עתה היהודים באירופא על דבר מקום מולדת. תנועת הישוב': היהודים שבארצנו והיהודים שבצרפת ואנגליה, ואף מה שקשה להאמין - היהודים שבאשכנז, יריבו ויתוכחו ויתפארו, כי המה היו הראשונים לעורר את התנועה ההיא. וכל אחד ואחד, לפי דעתו, טעמו ונמוקו ודברי הימים עמו.

היהודים שבארצנו טעמו ונמוקם עמם. כי הם על כתפיהם נישאו את סבל בית יעקב. הם היו הראשונים להחיות את השפה והארץ, הבלי לידה סבלו הם ובנים נולדו - להם הם. היהודים שבצרפת יתפארו, ובצדק, ב"השר הנדיב". דברי ימי עמנו יספרו, כי נדיב אחד היה בצרפת לפני ק"ן שנה, נדיב שלא קם לפניו כמותו לנדיבות בישראל, ויתן אל לבו את עניני עמו וארצו, ויסור כסף כאפר לבנות את הארץ, לשכלל את הישוב, להחזיקו ולתת לו אחרית ותקוה טובה, - ועוד היום יש בארץ ישראל הרבה מושבות גם ערים וכפרים וחוצות הנקראים על שמו: נחלת בנימין, מישאת בנימין, השלט האדום, נבעת בנימין, שוק בנימין, רחוב בנימין ועוד כאלה וכאלה. בני הדור הראשון הבינו להוקיר את ערך הנדיב הגדול הזה וינצחו את שמו ושם עוזריו ויועציו באשר רק יכלו. וחבת ציון חזרה על אכסניא שלה: בני השר הנדיב וכל זרעו אחריו לדורותם, גם הם בעקבות, אביהם הגדולי הלכו. ועוד עתה הרבה מהם בעלי אחוזות אלופים ונסיכים ושרים ופקידים בארץ. היהודים שבצרפת יתפארו בנדיבם זה, ויאמרו כי לולא הוא שהיה לנו אז לא היתה אחרית לתנועת הישוב, ואשר לזאת ראשית התנועה ועיקרה היא בצרפת. ואחינו שבאנגליה ישילו ספק במעשי הצרפתים, באמרם כי כל מה שעשו עשו רק כצרפתים, בקלות-ראש ולב בלא כל מטרם ויסוד, רק עבודה שמחית, זמנית... וכי התנועה ההיא לא היתה אז תנועה לאומית בקרב יהודי צרפת - נראה מזה, כי לבד, הנדיב הנפלא' ועושי רצונו לא נמצאו עוד צרפתים חובבי-ציון. וכמה

שהתאמצו היהודים שבגולה לעשות את פריז למרכז התנועה ההיא לא עלתה בידם. וראשית תנועת הישוב, תנועה שיש בה ממש ויסוד היסטורי, יש לחשוב, לפי דברי אחינו אלה, מן היום הגדול אשר, יהודי לונדון פרסמו ברישגלי את הבשורה הגדולה והנעימה, כי „ארץ ישראל – לישראל“. אמת הדבר, כי בעתה לא הביאה לנו הבשורה ההיא רב טובה; כי על ידה נסגרו השערים, ולעת ידועה נפסק הישוב... אבל זה כחה ונבורתה. מזה, רק מזה נראה כי נחוצה היתה, יען כי ארץ-ישראל אחד מאלה הדברים שנקנים רק על ידי יסורים... אחינו אלה אינם קליהדעת כמו הצרפתים. הם לא פורו כסף בלא חשבון, ושרם שהוציאו אף פרוטה אחת חשבו הרבה מחשבות, מחשבות שבעים ושבע שנים ועוד שבעה חדשים ושבעה ימים ושבע שעות ושבעה רגעים – „רגע ברנע“, על פי מורהשעות מדויק מאד, חשבו את מחשבתם הגדולה, איך להתחיל את הישוב? וכאשר עברה העת ההיא וימצאו דרך נכונה איך להתחיל – הנה היה הישוב כבר על מכוננו על ידי קליהדעת שלא הרבו לחשוב... ועתה יוסיפו אחינו אלה לחשוב את מחשבתם הגדולה איך ובמה לשכלל את הישוב... ובאמת ישכללו ויתקנו אותו, ולא יחוסו על כספם ועמלם. והיהודים שבאשכנז, הם אמנם לא נתנו לא כסף ולא ידים, גם לא דברו דברים ולא חשבו מחשבות, ובכלל עמדו מנגד להתנועה ההיא, ובכל העת ההיא, בתקופת הלידה, היו טרודים בסלסופיא שאחרי הטבע, ובדברי ימי ביסמארק... אבל אחרי עבור שנים הרבה, כאשר הישוב כבר נגמר ונשתכלל, כתבו „דברי ימי הישוב“, וכתבו, כמובן, אשכנזית בעד העם האשכנזי, האוהב ומתאוה לדעת דברי ימי היהודים... יען כי, לפי דעתם, הישוב בעצמו, כמו העם, כלא נחשב, וכמו שהעם כלו לא נברא אלא רק בשביל ההיסטוריא, כן גם הישוב לא נברא אלא משום דבריהמים; היהודים חלו ורגזו והולידו – בכדי שאיזה פרופיסור אשכנזי יכתב דברי ימי הישוב... ואם כן – הישוב כלו שלהם...

ואחינו שבארצנו גם כן יאמרו: אמת הדבר, כסף נתנו הצרפתים, דברים דברו האנגלים וכתבו דבריהמים – האשכנזים, אבל אנחנו סבלנו ועבדנו, עבדנו בזעת אפינו; חרשנו וקצרנו וסללנו מסלות ונבנה בתים. אנחנו הראשונים שעלינו להאריך, אנחנו הראשונים שעוררנו את התנועה הלאומית ההיא והועד שיסדנו אז לעד לנו הן אמנם, כי אחינו שבארצות המערב מטילים ספק בתועלת הועד; הם יאמרו, כי גם אז בתחלת הישוב לא פעל הועד מאומה, ואולי עוד עכב מעט את הנאולה בחקיו המתים... כי הרבה מחברי הועד אז אף לא היו חובבי-ציון ורק על פי מקרה נודמנו לפונדק היפה ההוא... כזאת וכזאת יאמרו, – אבל שומע אין להם. האמת היא שלא מעט פעל אז הועד, ועוד רבות פעל לולא חסר כסף לצרכי הישוב המרובים. אבותינו ספרו לנו, ובספרים שנכתבו בעת ההיא קראנו, כי אז,

לפני מאה וחמשים שנה. היתה כל ארץ-ישראל העברית – חברה אחת גדולה של קבצנים, כל אחד היה על חשבון החלוקה ונם העשירים לא התבוששו לקחת את „חלקם“. ונם הקולוניות הראשונות היו מעין חלוקה, מה שקראו או בלשון נקיה – „תמיכה“. וכמה שנים לא חדלו הקולוניות מלקבל תמיכה, מהנדיב הידוע ומחברת חו"צ... וחוצ או עניים או קמצנים והקומץ שקבצו לא השביע את הארץ, והי תמיד ריב ומדון ודברים בין חו"צ והקולוניסטים – ואין נחת.

אמנם כן, טובים היו או חו"צ... וטובים מהם גם מקבלי התמיכה :

קשה להאמין כעת, כי מן חמשה מיליונים עברים, שהיו אז בארצנו, רק אחד אחוז מאלף היה הנקרא חו"צ. וכל ההמון הרב עמד מרחוק להתנועה הגדולה ההיא. ונם אלה שנתכבדו או להקרא בשם חו"צ, אוי ואללי להבתם! רק פרוטות נדבו, פרוטות ממש. פרוטות נחושת. ופרוטות נאספו לאוצר הועד... בין כל העשירים הרבים, שהתימרו בשם חו"צ, לא נמצא אף אחד שנדב נדבה הגונה. הסבות לזה, כמו שמספרים סופרי דברי הימים, היו שונות. הסבה הראשית, כי לא רבים חכמו להבין את ערך הענין הזה; מהם היו כאלו אשר חכו לביאת המשיח, פשוטו כמשמעו. חכו לו בכל יום ויום כי יבא. ואם כן למה להם חברות ותמיכות, אם ביום אחד, בשעה אחת יבוא הוא ויאסף את כל נדחי ישראל ויביאם ציונה... ויש קטגוראמנה שלא האמינו בביאת המשיח. אבל לא האמינו גם באפשרות הישוב על פי דרך הטבע... וכאלה היו רבים. אבל הסבה העיקרית באמת היתה הקרירות הנוראה לצרכי הכלל. לחרפת זקנינו לפני קץ שנה, מוכרחים אנחנו להגיד, כי היו קרים ככפור לכל דבר טוב ומועיל בעצמם. הגלות המרה והעבדות הנוראה מטמטמו את לבם והקפיאו כל חושיהם והרגשותיהם. המה לא ידעו עניים אחרים וולת עניניהם הפרטים ותועלת עצמם. כל חיי עמנו אז נתכוצו ונצטמצמו בשתי נקודות. הטובים שבהם צמצמו את כל חייהם בנקודת הדיו... והרעים – בנקודת הכסף. ומבעד לנקודות ההן לא ראו ולא עשו מאומה. אם ארץ-ישראל – טובה גם ארץ-ישראל, אבל רק אם תבא מעצמה, בלא „קרבנות“, פשוט בלא כסף והוצאות. אם תחית האומה והלשון – טובה גם תחית האומה והלשון. אבל רק אם התחיה מעצמה תבא בלי התאמצות וביחוד בלי... הוצאות. אם אמינאציא לארצות רחוקות, מעבר לים – טובה גם אמינאציא כזו, בתנאי אם רק הנודדים לא יבקשו עזרה... כן כנראה היה אז כל העם, ונם הימים שבהם מה שקראו או „אינזיליננטים“ – אברכים מלומדים שנמרו את חקלמודיהם באיזו מבתיהמדרשות של הרשות. ופתגמם היה אז: „הכל מה שתבקש, רק לא – מטבע“, והפתגם הזה נשמע ביותר בין חו"צ. מכל מסלנות העם היו חו"צ, מהם עשירים גדולים, מהם בינונים ועניים. תבת-ציון היתה או מנבלת וסומנת למצריה ונבולותיה. היו חובכים בעלי שלשה שקלים, בעלי ששה, בעלי

שנים עשר, ולמעלה מהם לעילא ולעילא – בעלי מאה, בעלי המאות, היו גם בעלי הדעות. ובכל זאת, בין ההמון הרב של חו"צ, נמצאו רק מעט מיוחסים כאלה, מספר ידוע של בעלי מאות ונער יספרם. ואם נמצא אחד בעיר ושנים במשפחה, תקעו אז בכל כה"ע וחזרו ותקעו, וידעו כל העם, מדין ועד באר שבעי כי סלוני בן סלוני מק"ק סלוני נדר סך מאה ר"כ... כן היה מצב חו"צ בחוץ-לארץ. ובארץ פנימה עוד רע מזה, כי הקולוניסטים על פי הרוב לא היו קולוניסטים, רק מקבלי תמיכה – היינו, כאמור, החלוקה הישנה באופן חדש. –

בכל דברי ימי מושבות חדשות לא נראה ולא נשמע, כי תוסד ארץ על יסוד ובסיס של צדקה. ואבותינו לפני ק"ץ שנה היו פשוטים כל כך והאמינו בתומתם שאפשר באופן כזה ליסד קולוניות ולבנות ארץ. ומה שנפלא ביותר, כי הנתמכים בעצמם דמו כי הם בוני הארץ ויש להם הצדקה לבקש ולדרוש מאת כל העם כי יהיו בתומכיהם. תהלה לאל, העתים נשתנו. עתה יבין כל איש, כי תורת „דרוין“, הק הברזל של מלחמת הקיום, נאה ויאה ביותר לקולוניזציה חדשה. סה נראה, כי החזק יתגבר ויצליח ויירש את הארץ, והחלש יסל שדוד במלחמתו ולא ישאיר אחריו פליטה ולא תועיל לו כל תמיכה שבעולם. הקולוניסטים בעצמם צריכים, מוכרחים להיות חזקים ומוצקים כברזל, בהיותם היסוד אשר עליו תבנה הארץ. כעת יבינו זאת הקולוניסטים וחרפה היא להם לקחת עזר ותמיכה כל שהיא. והרבה מן האכרים התאמצו לסלק את חובות אבות-אבותיהם, בכדי להסיר חרפה ממשפחתם עתה. כל פעולות „הועדים והחברות“ השונים בארצנו וביתר הארצות הנה רק פעולות כלליות ליסד בארץ-ישראל צרכי הכלל: אקדמיות, בתי-מדרשים, בתי אומץ דברים עתיקים וכל חמדה ננוזה, בתי עקר ספרים, גנות, דרכים מסלול הברזל, אניות הקטור והחשמל, בתי רחצה לרפואה, מקוות מים, תעלות, וכדומה צרכי הצבור. כי אחינו מכל קצוי ארץ יתאמצו האחד בפני הברזל ליסד למו מוסד בארץ אבותינו, כאלו יחפצו לתקן עתה, מה שקלקלו אבותיהם לפנינו... ובין כה וכה נברה ההתחרות היפה ההיא, עד כי כל איי מתוקנה כעת בתכלית התקון. מסלול אבן וברזל עוברות לכל כפר וכפר, גנות ופרדסים בכל מושב ומושב, בתי-כנסיות ובתי-מדרשות ובתי-ספר בנויים ברמה, בתי עקר ספרים מפוארים מאד, בתי חולים ובתי רחצה ומקוה מים, וגולות עיליות ומחצבי הרים ואניות קטור וחשמל, עד כי כנן עדין הארץ לפנינו. –

אך נשיתי הצדה ועת לשוב לדרך מסעי.

ב.

באשדות התמהמהתי שלשה ימים וחיתי עד שתלך, יהודה המכבי, אניה של חברת-אניות-החשמל העברית ביפו. במשך העת ההיא ראיתי את העיר, התבוננתי אל כל מה שראוי להתבונן, ביחוד לכל מה שנוגע לנו העברים. –

העיר גדולה עד מאד ויש רחובות אשר ארכם כשתי פרסאות ויותר. החשמל מפיץ את אורו בכל הרחובות והבתים ולילה כיום יאיר, ומסלתי-החשמל עוברת בכל העיר מן הקצה אל הקצה. הבנינים כלם יפים עד להפליא ויש כאלה שנבנו משיש הלבן. מספר תושבי העיר, לפי המספרים האחרונים, יותר ממיליון. חוף האניות גדול ומהולל מאד ומתחרה במסחרו את מרסיל והמבורג. ביחוד גדול מאד המסחר את ארץ הקדם בכלל וארץ-ישראל בפרט. כי היהודים, לתלי מושבם בקרן אוזא ואפריקא וידעתם את שפת סוריא ומנהגיה ודרכי סוחריה, יובילו את סחר ארץ הקדם לסוריא, וכל אלה דרך אשדות. ותהי אשדות סחר נוס, ובכל יום ויום אניות יוצאות ובאות מיפו לאשדות ומאשדות ליפו, אניות נשאות כל סוג ארץ הקדם וארץ הצפון. ולרגלי מסחרה הגדול פרץ גם עשרה וכבודה ותגדל ותיהפ עד מאד. בני אשדות יודעים ומכירים את פעולות היהודים לטובת העיר וערכם למסחרה, ולכבודם קראו את אחד הרחובות היותר גדולים – רחוב יפו, המגרש היותר יפה – מגרש ירושלים, והגן הגדול אשר בתוך העיר – ארץ-ישראל.

אשל ירושלים' ברחוב הים הגדול – אכסניא עברית, אחת היותר גדולות ויסות ומתוקנות באשדות. בה תחתים שניים ושלישים עם איזו מאות חדרים. ותצטיין מן יתר האכסניות הגדולות בזאת, כי בה עיקר הדבור עברית. ממילא מובן, כי גם יתר הלשונות המתהלכות בעיר ההיא יבינו פה. גם בזאת תבדל מחברותיה, שבת המבשלות ב,אשל' בתכלית הכשרות. עתה אין הדבר קשה כל כך, כמו שהיה לפנים, אשר השם „כשר" היה כמו מפלצת לשאינם בני-ברית וגם להרבה בגרברית. כעת השם כשר „שם תואר" של חבה. השם כשר מורה נקיות עד דק מן הדק; וגם הרבה בעלי אכסניות שאינם משלנו כתבו על שלטידם: כשר, לא בשביל היהודים, אבל גם בעד אומות-העולם. כי השחיפה העברית מקובלת לכל אהרי שבאו לידי מסקנא כי היא המיתה היותר נאה וטובה לפי הקי צער בעל-החיים. ובדיקת הריאה נוהגת עתה בכל בתי המטבחים, יען כי היא סת לשחפת, ורבים מן האסמנסים באומות-העולם הנהיגו גם מליחת הבשר, כי סוף סוף מאסו בדם... מובן, כי רוב העברים הסרים לאשדות יתאכסנו פה, ואם לא יתאכסנו – יבואו הגה לאכול, וסביב השלחן בחדר „האשל" תפגש יהודים מכל הארצות. –

לעת סעודת-הצהרים פגשנו פה את הרב הגדול מוילנא, הנסע גם הוא לארץ-ישראל, את מר אשכולי ראש העיר הברון, את הפרופיסור יהושע בן עזן מדאקדיסא

לחכמת הנסעים והצמחים בראשון לציון, עבדון הפרעתוני ראש בית המשפט לדיני
מטונות עם רעיתו מירושלים, נחמיה הנחלמי סוחר בכלי זכוכית מעציון נבר, אבנר
בן נר שר לניון צרפתי, מנשה בן ישראל שופט מלונדון עם רעיתו, אבישי בן צרויה
שר צבא מאיטליא, ברוך בן נריה סופר כה"ע, בית ישראל בעיר הבירה, נחמן
בר אבא בעל כרמים ופרדסים בעמק יזרעאל ומר אפרים ירחינאי רופא מפורסם
מברלין, לבד הרבה מאומות העולם, סוחרים ושירים ופקידים. והשיחה נסבה על דבר
שערי-המצבה בירושלים, אשר לפי דברת רבים מביני דבר יהיה באופן נעלה מאו, נעלה
על המצבה שהיתה לפני שנתים במדריד בירת ספרד. באחת, יען כי המקום מסוגל
מאד לדברים כאלה, באשר ירושלים עומדת כמעט בטבורו של עולם, ולא לחנם הציעו
אשתקד באסיפת הסוחרים הכללית שהיתה בוועין ליסד מצבה תמידית כזו בשערי
ירושלים. ומאד אפשר כי בשנה הבאה יובא הענין לידי נמר, ושוקי ירושלים יהיו
שוק כללי לכל באי תבל. וזאת שנית, כי המצבה העברית תעל במתכונתה וערבה
על הספרדית, יען הספרדים בכלל לא יצטיינו בעבודה ומלאכה כהיהודים. – ראש
העיר חברון חוה את דעתו, כי ביחוד תצטיין „מחלקת ים המלח“ במיני המלח
והמתכות והנפריה והחומרים השונים וכלי הזכוכית, אשר יעשו בחברון וסביבותיה.
ודעת הפרופיסור יהושע בן נון היתה, כי המחלקה היותר גדולה ומתוכנת תהיה
זו של הנסעים והצמחים, והאקדימיא הראשית מראשון-לציון תקח חלק בראש. כי
הוסיף הוא, אם רבה מאד פעולת היהודים בכל ענפי המסחר וחרשת המעשה,
ותראה פעולתם והדרתם בכל, אבל עיקר כחם ונבורתם רק בעבודת האדמה ונטיעת
הצמחים, אשר בה הראו נפלאות. היהודים הנם בכלל עם של שתי הקצות – אם
עזבו את האדמה, עזבו אותה לגמרי, ואם לעבוד אותה – יעבדוה בכל נפשם ומאדמ,
כמו שיעבדו את אלהיהם במסירת הנפש, וילמדו את אדמתם, כמו את תורתם, לכל
פרסיה ודקדוקיה; מאספים הם לארץ ישראל את כל מיני הצמחים והנסעים שבכל התבל
כלה, ויזרעו וישעו אותם בעמקים ובהרים כל אחד לפי טבעו ותכונתו. ונסיונותיהם
עלו בידם; רבות מהנטיעות שנמטעו תעלינה בטובן על דונמאותיהן בארצות מולדתן –
הטהי שבעמק השרון והקהה בבקעת הירדן יעלו בטובם על הטהי הסיני והקהה הערבית.
ומר חן-טוב בעל האכסניא, שישב גם הוא אל השלהן, הגיד את דעתו, כי
מכל פרי הארץ היין הוא המובחר, ובשער המצבה הכללית יקח הוא חלק בראש.
ולראיה על דבריו צוה להביא שלשה בקבוקים מן המרתף, ויביאו: סומקא מראשון-
לציון סימן, בנימין, וחורן מרחבות סימן חויצ, וישן מזכרון יעקב משנת תשכ"ב. –
מיד הוסרו החותמות, ויתנוצץ היין בנביעים כברק הזהב והארנמן ויהי תאוה לעינים,
ויסבו הנביעים סביב השלהן וישתו המסובים, ותהי דעת כלנו, כי היין יהיה עטרת
הפארת שער המצבה. מר יהושע בן נון לא הגיד דבר, רק עמד מעל השלהן ויצו

להכין את המיחם. וילך לחדרו ובעוד איזה רגעים שב, וארנו המדי בידו. ויתן ממנו לפך הרותח אשר על המיחם, וריח נעים, ריח נךעדן, עלה מן הפך, ואר עלה מן המיחם--וימלא הבית ריח בשמים נפלא, וימלאו הכוסות וישתו המסובין, ויבאו לידי דעה אחת, כי אם טוב הוא היין, אבל גם המדי לא נופל הוא ממנו בטובו; ולא יכלו המסובין להכריע עם מי הצדק, עם בעל הבית או עם הפרופיסור. ומרת שושנה אשת השופט מלונדון חותה את דעתה, כי בכדי שלא לבייש את שניהם, טוב לערב את היין במדי... כל הנאספים הסכימו לעצתה הטובה. ונשת כלנו ונקרא: שמח ראשון בצמחיק ורחובות ביינך, וגם זכרון--זכור לטוב!

ג.

שלשה ימים עשינו באשדות, וביום הרביעי אחזנו את דרכנו הלאה קדימה. בשני דרכים יסעו כעת מאשדות לאי: דרך האויר במנדל הפורח ודרך הים באניה. הדרך הראשון טוב ומשובח מהשני, כי בשני ימים יסעו מאשדות לבארות: אבל באחת, אין הדרך בטוח כל כך כמו בספינה, כי אחרי ההמצאות הגדולות והמכונות הרבות שהמציאו, עוד רחוק מנדל הפורח מתכלית השלמות; וזאת שנית, עובר אורח כמוני הנוסע בכדי לראות ולהתבונן, הוא יבכר את הספינה על המנדל. כי יתנשא המנדל למעלה למעלה על הרים ועמקים, יערות ונהרות, ימים ומדברות, כפרים וערים, התעיף עיניו ואינם; לא כן בספינה, אשר תסע ותנוח ויש לך אפסות לראות הכל, להתבונן אל הכל. לפני נסעו אבותינו חויצ הראשונים מאשדות ליפו דרך שני שבועות ויסבלו בדרכם עמל ומכאובים, ויהיו ללעג ולקלס לרבי האניות והמלחים, ובכל זאת לא התאוננו על גורלם המר, ומה עוד עתה: אני החשמל במהירות יתרה תלך, אם לא במהירות המנדל הפורח באויר, אבל בארבעה ימים, עם כל ההפסקות נבא לבירות. גם מחלת הים סר פחדה כעת, כי המציאו הרופאים תרופה לה. ומפני סערות וזועות אין לפחד, אחרי אשר במכונת החשמל אפשר להשקיש את הים במרחק ידוע סביב הספינה. --

אנית החשמל „יהודה המכבי“ עמדה על העונן ודגל מחנה יהודה התנוסס עליה. האניה היא אחת האניות היותר גדולות ומתקנות. כל עיקרה נבנתה כדי להוביל נוסעים ולא למשא. אורך האניה שלש מאות אמה, רחבה ארבעים ונבהה מעל פני הים שלשים אמה. מכונתה לכח „שני אלפים סוסים“. מהירות מסעה שמונים פרסאות לשעה. מתוקנת היא בכל מיני תקונים: יש בה אמבטאות, בתי מרחץ, אולם הזמרה והמחול, אולם הקריאה, חדר האוכל, בית התפלה, הכל על צד היותר מתוקן. ביחוד תצטיין בבית המבשלות שלה, המלא מון אל זן מבחר המאכלים והמשקאות של כל שלשת חלקי התבל: אירופא, אזיא ואפריקא, וכמובן, הכל על צד היותר טוב וכשר. נבנתה האניה בשנת השמי"ח במבנה האניות אשר בהוף עכו; הספינה כלה

מבזלזל הכרמלי, המכונה מבית מלאכת, אפרים ומנשה בקיסרין, וכל הכלים כלי עץ מארזי הלבנון, כלי זכוכית ונביש מחומר בקעת ים המלח, וכלי כסף ומתכות שונות ממכרי המחצב שבהרי אפרים. רבי-החובל יונה בן אמתי נמר את חק למודו בהאקדימא לידיעת הים ביפו, עוזריו גם כן יצאו מבית המדרש דיפו, והמלחים כלם למדו בבית הספר ללמודי המלחים בבירות, ורבי-המכונה מר ברזילי נמר את חק למודיו בביה"ס לחרשת המעשה – בעין-נדי.

הפעמון מעל ראש המגדל השמיע אחת ושתיים, והחליל אשר באניה השמיע גם-כן את קולו: אחת ושתיים ושלש. רב החובל קרא בשופורת: „לפנים! לאחור! מן הצד! במהירות! במתינות! עמוד! הלאה!“ ורב המכונה הרק על כפתורים שונים במכונתו, והאניה החלה להתרחק מן החוף. הנוסעים כלם כחמשת אלפים במספר רובם עברים, התאספו על המכסה, לראות את העיר טרם הפרדם. מעט מעט והאניה, כמו ביד נעלמה, התרחקה מן החוף במהירות נפלאה. עוד מעט נראו רק ראשי המגדלים, עוד איזו רגעים – וגם הם אינם, ורק בקנדהמבט עוד נראה את העיר, והאניה כמו תרחף ברוח ונשאת בין המים והשמים.

ויקם רוח חזק ויתרוממו נלי הים ומחדדהזמרה נשמע קול נעים, קול אדיר וחזק ויפה ומתוק המושך את הלב. בני ישראל אומרים שירה: משורר אחד ישיר ושני זונות „בארבע ידיים“ ינגנו על הפסנתר לעומתו שירת הים: „סבו נלגלים והמו נלים“, שירת המשורר האפרתי, על פי מנגינת המנגן המפורסם בן-אפרים.

וישקוט הים מזעפו וגם המכונה כמו שקטה ולא השמיעה קול, הסערה קמה לדממה, ובני-אדם הנוסעים כלם נאלמו דומיה, הטו את אזניהם ויקשיבו קשב רב קשב... כי חכמת השיר והזמרה, אשר מאז מעולם היתה נחלת יעקב, ואף בימים הרעים לא הרפה ממנה, צעדה לפנים צעד-צעד במאת השנים האחרונות: מחברי מנגינות, כמו בן-אפרים, חזקיהו הלבני ובן-ראובן, עשו להם במנגינותיהם שם עולם ובכל מרחבי תבל ינגנו את נגינותיהם. כי השכילו העברים, מאז באו אל המנוחה ואל הנחלה, לאחר את השירה המזרחית בכל עמקותה והרשעותיה עם השירה המערבית ביסודותיה וחנה, – את השירה הקדמונית בכל סודותיה עם שירת העתיד וצפונותיה.

תמה השירה. על פני נלי הים כמו התגלגלו המלים האחרונות: „דרך לעבור נאולים בלב ים... עוד אזני השומעים קשובות – והרוח שב לאיתנו, המו נלגלים ויכו נלים, והמכונה כמו תתנפח ותשרוק, והפעמון על התורן האמצעי השמיע את קולו לאות – כי עת האוכל הגיעה:

השלחן היה לנמרי עברי וכל המאכלים מאכלי יהודים: יי-דנן כמו בארצות הצפון, חמר חורין וסומקן מחברון ורחבות, דנים ממולאים – כמו בערב-שבתות וימים טובים, גא וצלי – כמו „ושמחת בחנך“, טרם – כמו מאכל כהנים, ירקות משדמות

הירדן. מרור-ששום & la וימררו את חיין... מיני תרנימא מפירות נינוסר, קנוח-סעודה-
 הפוחיזהב מראשון-לציון וקהוה מבקעת הירדן. בשעת הסעודה נתודעו הנוסעים איש
 אל אחיו, ולכד מכירינו הרבים מאשרות נוספו לנו עוד חדשים. מהם, זונות חדשים,
 שנוסעים כמונו לבלות את „ירח הזהב“ בארצנו, מהם עשירים, סוחרים ואומנים
 הנוסעים לדאות את „שערהמצבה“, מהם תלמידי-חכמים ומנמתי-פניהם בתי-הספר
 הגבוהים בא"י, מהם מלומדים נושאי-משרה. ויען שהיו הרבה זונות שעוד לא עבר
 עליהם שבעת ימי המשתה, הגה ערכנו פה „שבע ברכות“ כדת. הרב הגאון הווילנא,
 ברך על הכוס, ואחר מבני החבורה הפליא לנגן את שבע הברכות. אחרי הסעודה
 נסבה הישיבה על דבר המנהג לחוג אה „ירח הזהב“ בא"י ויספר לנו רבי-החובל מר
 יונה בן אמתי, כי המנהג המתוקן הזה מתפשט לאט-לאט בכל מקום מושבות יהודים.
 ביחוד מתפשט בין אחינו יושבי אמיריקא הדרומית בארננטינא בחבל ארץ „נחלת
 צבי“ ובמדינת „בני משה“. רבים מאחינו הרחוקים האלה מתאמצים בכל מה שאפשר
 לחוג לכה"ס יום אחד משבעת ימי המשתה בארץ-אבותינו, ונוסעים במנדל הפורח,
 באויר מהלך חמשה ימים מהתם להכא. בכלל הלל מאד רבי-החובל את אחינו
 הרחוקים האלה, אשר בכל יכלתם יתאמצו להתקרב לארץ-אבותינו: להם מורים
 בבתי-הספר-מא"י, רבנים-מא"י, פרופיסורים בהאוניברסיטאות-מא"י, את בניהם הם
 שולחים להשתלם בלמודים-לא"י, והעשירים והמיוחסים גם מתחתנים בבני ארץ-ישראל
 ולוקחים נשים לבניהם ואנשים לבנותיהם ממיוחסי ירושלים. בשנם, כי על משפחה
 אחת יחשבו, כי יהודי ארננטינא וארץ-ישראל על פי הרב הנם יוצאי ארצות הצפון;
 אז בשנות החמישים למאה הקודמת, כאשר התחוללו פרעות ונזרות נוראות על
 היהודים בארץ הצפון, נדרו רבים מהם לא"י ולארננטינא. ויש משפחות אשר האח
 האחד נסע מזרחה והשני מערבה, כעת אמנם הנם הקולוניסטים הראשים ממיוחסי א"י
 והיהודי הארננטינאי לכבוד יחשב לו אם יעלה בידו להתחתן את אחד האצילים ההם. הנה
 כי כן ית זחדו מורח ומערב, ואחינו הרחוקים בהיותם בקצוי תכל-מרחוק יזכרו ויעל,
 על ל בם את ארץ אבותינו, וירושלים היא עתה כמו מטרפולין של ארננטינא.-
 -ובכל זאת-אמר הפרופיסור רבי ישעיהו מצפת-לא נוכל להצדיק את אחינו
 הרחוקים האלה ולאמר כי טוב יעשו בזאת שפוסקים על שתי הסעיפים: הנם בני
 א"י-וידורו בארננטינא. הן זה דרך עמנו מאז, אשר בכל נטיותיו הרוחניות לארץ
 קדשנו, בכל זאת הוא מתרחק ממנה. בודאי טוב מאוד, אם אחינו הרחוקים האלה
 מתקרבים לא"י ומתחתים במיוחסיה, אבל טוב יותר אם הם בעצמם ידורו פה. כי
 מי יודע מה ילד יום. ואמת הדבר, כי בשנות החמישים האחרונות צעדנו לפנים צעד
 גדול-אבל עוד רב הדרך לפנינו. ועוד מקום רחב להיבה מאחינו פה...
 -למה לנו לדאוג על להבא-אמרה שרה בת טובים, אשת מסקר המבצר, רבת

מאבי- נשמח על ההוה ונקוה כי בימים הבאים יצעד ישראל צעדי ענק קדימה, פדימה. ההתחלה טובה עד מאד...

—ברוך אלהים שהגיעני עד היום—אמר הגאון הווילנאי—הנה אתחלתא דנאולה באה, ואם נוכח נראה אולי הנאולה השלמה. ובא לציון נואל, כמו שהבטיחו לנו חזינו. עכשיו אין הדבר תלוי אלא בנו. נשפר ונתקן מעשינו, ונתפלל תמיד על קבוץ-נליות. כי כל עוד יש אף יהודי אחד בחוץ-לארץ, עלינו להתפלל על קבוץ נליות. —וכל עוד יש בא"י ובחוץ-לארץ אף יהודי אחד שלא יתפלל כזאת —אמר מר יששכר, והוא מתלמידי עזרא —נתפלל גם עליו.

מן השומעים —יש שהודו לדבריו, ויש שלא הודו. באלה נמצאו שאמרו, כי אי אפשר לעם להתכוין ולהצטמצם במקום אחד והשיחה התרחבה. —

כחצות הלילה באנו לקושטא. --וביום הרביעי לפנות הערב באנו לבירות. ובירות, אף כי היא אחת הערים הגדולות בא"י, מרכז המסחר של פלכי לבנון והרמון ומסלתי-הברזל תלך משם לדמשק ולליש אשר על הירדן, ושם מושב שר נליל הלבנון וההנהגה המרכזית של מכרי הרים בצפון א"י, ובית-הספר הגבוה למהצבי הרים, — בכל זאת הנוסע שיסע לא"י בפעם הראשונה יעבר עליה וישים דרכו הלאה. כי מטרת נסיעתו היא מרכז היהדות ולב האומה —ירושלים. ומירושלים יאחו את דרכו הלאה, צפונה ונגבה, קדמה וימה, לראות את הארץ. —

הבקר אור, ואנחנו יצאנו את החוף ונעבר את הערים והכפרים: עין יעקב, נבעת בנימין, סולם צור, מיכאל השר הגדול, כהן צדק, בית העמק, רמת הלבנון, עכו, כרמל, חיפה, כרמל חדש, מישור עמק השלום, עמק אליהו, כל ישראל חברים, קריתים, הר בנימין, צמח דוד, חדרה... ועוד ערים וכפרים מלאים כל טוב. מהם כאלה שנבנו מחדש על ידי עולי הגולה, ומהם שהקימו חרבות ראשונים. כל החוף מן בירות עד יפו כנף-ערך לפנינו, כפרים מלאים כל טוב וערים בנויות בנוה, עם חופים מתוקנים ובתי מלאכה ועבודה, לא תשבע עין מראות את המהזה היפה. כי שפך פה הטבע את כל הודו: ההרים מרחוק יתנשאו עד לעבים, עליהם יתעלם שלג עולמים, והעמקים יעטפו בר ושדי תבואות; וארזי-אל, ארזי לבנון לשמים ישאו שיאם, ושמש ארץ הקדם, שמש ארץ ישראל תאיר על כל אלה. וים התיכון ילחך את רגלי ההרים, וכמו יספר לבני אדם את סודות ההרים האלה ומה רב טוב צפון בהם... אין קצה לכל ההוד והדר, כי חבל הארץ ההוא הוא המבורך בכל רחבי תבל. לפנינו נסעו הנוסעים לטיול ולענג לארץ שווייץ באירופא. אבל התוכל שווייץ לדמות לארץ-ישראל? —השמים הבהירים, חום השמש, מזג האוויר וים התיכון — בשווייץ אינם. ועל כל אלה התאמצו בני ישראל להוסיף על הדרת הטבע, ויבנו היכלות ומגדלים ויחפרו תעלות מים, ויסלו מסלות ודרכים ונשרים ומגדלים סורחים באויר

וכל תענוגי בני־אדם, ומכל קצוי ארץ יבואו הנוסעים הנה להשתעשע, להתענג ולחליץ עצמותיהם.

לעת הצהרים עמדה האניה בחוף יפו.

על ראש התורן התנוסס דגל מחנה יהודה, מראש המנדל אשר בעיר השמיע כלי־התותח את קולו, לאות כי באה אניה עם „אורחים יקרים”. והמון רב מאנשי־העיר התאספו על החוף. כל רחוב „הים התיכון” נמלא אדם... פתאם ומעל האניה והחוף נשמע קול זמרת השירה הלאומית:

שָׁלוֹם שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם יִשְׁלִי אֶת־הַכֶּןֶד
מִן־וּמִקְדָּם, מִנֶּגֶב וּמִצָּפוֹן יִנְהִירוּ כְּנִיד...

ואלפי קולות מן האניה ומן החוף התאחדו קול אחד, קול אדיר ונעים. האזינו השמים ותשמע הארץ... וגלי הים נשאו את קול השירה ההיא לכל מרחבי תבל, באשר אך יהודים נחתים...

כלתה השירה והנוסעים יצאו על החוף. ראש האורחים עם טובי העיר קדמו את פנינו וישאלו לשלומנו. ואחרי קבלת־הפנים הנהונה נפרדנו איש מעל אחיו לאכסניות שונות. --

ד.

העיר יפו לא נחשבה מתחלה על נבול ישראל, ובימי יהושע בן נון לא נתחלקה בין השבטים, אבל ברבות הימים. מאז נכבשה לפני ישראל, התאחדה את ארץ־ישראל לשוב ולרע, ויהי נורלה כנורל כל הארץ. ויען כי היתה החוף היחידי לים התיכון היתה כמו פתח לאירופא ודרך שם באו ושבו לכל התבל כלה. יוצאי מצרים לא נכנסו לארץ דרך יפו, וכאשר הגלה נבוכדנאצר את בני ישראל לא הגלם נס־כן דרך יפו, והיה כאשר שבו בני ישראל מארצות גלותם מבבל ופרס--לא שבו גם כן דרך יפו. בעת חרבן הבית השני יצא ישראל בראש גולים דרך העיר הזאת לרומי, ובדרך שיצאו בה שבו. כאשר החלו נדחי ישראל להתאסף שנית אחרי חיי מאות שנה, היתה יפו הראשונה לקבל השבים הרבים. כל הזמן, עד תחלת הישוב לפני ק'ן שנה, היתה יפו עיר קטנה ומסחרה מעט ודל. החוף היה נעזב ומשומם ואניות לא באו ולא יכלו לבוא אליו. הדרכים כלם התקלקלו באין עובר ושם. והקולוניסטים הראשונים, כמו הבינו את יקרת ערך שערי ירושלים ההם, ויבנו את בפריהם ומושבותיהם סביבות יפו, אף כי הארץ אז לא היתה מסוגלת לזה ורבה בה העזובה. ומאז עלתה יפו מעלה־מעלה. המושבות הראשונות כמו חנורה סבכו את יפו: ראשון לציון, נדרה, רחבות, נחלת ראובן, סתח תקוה, מזכרת בתיה, באר בנימין, נחלת בנימין, נוה שלום, עמק השרון, נחליאל, בית ישראל, שבות יעקב, מקוה ישראל, בני ברק, ועוד ועוד, כל אלה יתנו כדור סביב העיר הזאת. ובני המושבות

זרעו שדות וישעו כרמים ויבנו ערים וכפרים, ויסדו בתי עבודה ומלאכה, וה' אלהי ישראל שלח את ברכתו להם ויעשירו ויעשוהו, וזרעו בארץ וימצאו מאה שערים וישעו ננות ופרדסים ויצליחו, ולרנלם עלה סחר יפו למעלה, וחברה אחת צרפתית בנתה מסלת-הברזל מיפו לירושלים-דרך לעבור בה נאולים. וכל אלה הועילו הרבה להרחבת המסחר והרשת-המעשה ביפו, ויהודים הרבה מארצות הצפון החלו אחרי כן להתישב גם בעיר, ומהם בעל-הדון וחכמי-חרשים, סוחרים גדולים, בעלי בתי אוצרות וחנויות ואומנים ותהי יפו על ידיהם לסחר הארץ. ובתחלת המאה השמינית, כאשר כמעט רוב אנשי העיר היו אחינו, העיר ה' את לבות אחינו שבצרפת ויתקנו גם את החוף. סכום רב הוציאו עליו, כי רבה בו העזובה, ומיום שחדלה מלכות ישראל אחרי חרבן הבית השני, עוד לא חלו בו ידים לנקותו ולסקלו, וסלעים נוראים, שרידי בנינים קדמונים, עכבו את האניות מבוא אליו. גם הים פה סוער מאד, ואף מרחוק לא יכלו לנשת. כעת אמנם חוף יפו אחד החופים היותר מתוקנים בחופי הים התיכון, והאניות תמצאנה בו מפלט מסער וסופה. גם יש על החוף בתי אסם, בתי מכלת, מנדל המאור, שמש החשמל, מקוה מים לתקן בו בדקי האניות, תעלות ובתרי מלאכה גדולים שונים, ולרנלי מקומו לא הרחק מתעלת סואץ, הנה כמעט תמיד תמצאנה בו אניות מכל קצוי תבל, ומדי שנה בשנה יתגדל ויתרחב סחרו ואתננו. - האכסניא הצפונית, אשר אני עם רעיתי סרנו שמה, היא במגרש השלום, בטבור העיר. כל החדרים היו מלאים אורחים, כי בנלל שער-המצבה רבו האורחים, הבאים מכל עברים במסלת-החשמל ובמנדל הפורה ודרך הים. מחלון חדר, במכסלה הרביעית, נראתה העיר בכל יפיה: שם מעבר מזה, הים בכל נאונו ושאונו, ושם קדמה-גני יפו, -מקוה-ישראל וראשון-לציון עם ננותיה ופרדסיה; ושם הלאה-הרי יהודה, מכוסים בויתים וחרובים; לשמאלה-עמק השדון, פתח תקוה, יהודה, מיכאל, חובבי-ציון, חדרה, באר בנימין, נחלת בנימין; לימינה-אשל אברהם, שדה-מנוחה, בית יעקב, גבע, כל אלה כפרים ומושבות אשר כנן ה' המה לפנינו. וברחוב המגרש ממולי-בית-הכנסת הגדול, הישיבה הגדולה, האקדמיה ללמודי הים, בנין גדול מאוד מצוין בסגנונו עם כסות ומגדלים וגולות ואכסדראות, בנוי משייש לבן וחומרים המלח, ודגל ישראלי מתנוסס על כפתו העליונה. ההנהגה הכללית של האניות בים התיכון, בית האוצר, וועד העיר... כל אלה בנינים יפים ונחמדים, תערובות הסגנון המערבי והערבי, ועל כל אלה - אילנות הנותנים צל וריח עדנים. כי פתח פה הטבע את אוצרו הטוב ויריק את הברכה בשתי ידיו.

מגרש השלום, המגרש היותר גדול ויפה בכל העיר, סביבותיו בנינים יפים ובתוך נן נחמד, נן הגדיב, תמונות ופסילי אבן אין, בכל ערי העברים לא נראה אותם, כי לא ינשמו היהודים את נבוריהם בתמונות של אבן או חמר, אשר סוף

סוף רק גלמים אלמים הם... ותחת זאת רבו פה מזרקי מים יפים וטובים, אשר יתקנו את האויר ויטהרו ויזכו אותו.

מגרש השלום, רחבת השלום, שוקי השלום, כמו שנודעתי אחרי כן, יש בכל עיר ועיר, גדולה או קטנה, וגם כפרים ומושבות נקראים בשם שלום, כי השלום, חותמו של עמנו הוא, שלום בחוץ ושלום בבית. כי היהודים עם אוהב שלום מעולם, וזה כל חסצו ומנמתו רק לחיות בשלום ובאחזה איש את אחיו ואת יתר העמים. והיו המגרשים האלה לעדה ולמזכרת לבני ישראל להחזיק את השלום לאשרם ולכבודם נגיד, כי מאז באו לארץ יחיו בשלום-אמת את כל העמים וינוחו בשלוח איש תחת גפנו ותחת תאנתו באין מחרד, בצל המלך האדיר אשר יחסו בצלו. אם תבא לעיר חדשה ותחפץ לדעת ולהכיר את טבע המקום ויושביו מה הם? ומי הם? ומה מעשיהם? צא וקרא את כה"ע אשר בעיר ואת חלק המודעות בתוכה. מתוך כה"ע היומים תדע את טבע יושבי העיר, מה דעתם והליכותיהם, תדע מיד ותכיר את "גדוליה" ובמה יצטיינו, מה יאהבו ומה ישנאו, גם כל הרכילות ולשון-הרע, וכל מה שמספרים איש אחרי רעהו... ומתוך חלק המודעות תדע מה היא העיר הזאת, במה היא שמנה ובמה רזה, מה מקרה, מה ממכרה, ובכלל סחרה ומערכה... צויתי להמשרת להביא לי כה"ע היומים.

יפו, אף אם איננה גדולה כל כך, בכל זאת יש בה ישיבה מ"ע. כי הספרות היומית, אם כי שונה היא העברית מהספרות היומית של יתר העמים – אבל רבה היא ופעולתה חזקה על העם. כמעט בכל עיר ועיר ואף היותר קטנה יש מ"ע, אשר יצא על חשבון ההנהגה מקופת הקהל. בערים הגדולות, כמובן, המו"ל מוציאים מ"ע על חשבון עצמם ורואים ברכה בעמלם... ביפו, כמו שאמרתי, ששה מ"ע: המודיעים מיפו, קול העם, המגיד מיפו, השרון, חדשות מיפו, המאה השמינית, כל אלה מ"ע כללים לשאלות הזמן, ספרות ופוליטיק, – לבד מ"ע מיוחדים לאיזה ענינים למודיים, כמו: קול הים מוקדש לעניני הים ועובד אדמה לעבודת האדמה, וכדומה. הנכבד כה"ע – הוא השרון. לפי חצוניותו הוא כעין מה"ע, אחוה בפריז: ששה עלים שלמים מקופלים, אבל בתכנו משונה לא מעט ממנו, כי כל אלה הליצנות והרכילות ולשון-הרע ונבול פה, וספורים כדבר מעשי-תעותעים, ושיחות קלות שבין אוהב לאהובתו, ופרטיכל של משפטים ידועים... בכלל כל ההוללות שעולם הצרפתים מלא מהן לא תראה ולא תמצא במ"ע עברי. כי הספרות היא מעין החיים, וכמו ששונים החיים הצרפתים מן החיים העברים, כן שונים הם גם מה"ע.

חנה מ"ע, השרון: בראשונה הודעה מטעם הרשות, כי מן מ"ו מנחם אב הלאה, בכל המכלות והדרכים והאניות והמנדלים הפורחים מחיר הנסיעה לירושלים –

החצי מכפי שהיה עד עתה. ומי שיש לו תעודה, כי נוסע הוא לשעריהמצבה, יוכל בחנם. אחרי המודעה ההיא ט"ג מכל אפסי ארץ וט"ג מכל קצות א"י. מכל קצוי ארץ יודיעו על דבר מלחמה ושלוה, ומא"י פנימה: מירושלים יודיעו, כי ההכנות לשעריהמצבה כמעט שנעמרו, כל המכונות לשמש החשמל שתאיר בנובה, אלק וחמש מאות אמה מעל מגדל דודי כבר כלו. על פי הנסיונות שנעשו, היא תראה מירושלים עד חברון ועד רמלה... גם המחלקה היותר גדולה - מחלקת, דברי הימים, כמעט שנעמדה, ובה נקבצו כל "כלי הנולה" במשך העת הרבה, מיום שיצא ישראל בנולה עד היום הזה... מחלקת, עבודת האדמה נעמדה כלה... - הממונים על הבניה מקוים, כי לעת המזומנת תשלם כל המלאכה: מחברון יודיעו כי נבנתה ברכה חדשה ומימיה זכים כעין הברדלס, ומתוקים וטובים לשתות, והיא תספיק מים לכל העיר ולכל בתיהמלאכה די והותר. מעמק נפתלי יודיעו, כי הכינו בעיר שמש אלקטרי. מבני ברק - כי הספיח בשנה הזאת רב מאד. מעין-זיתים - כי יסדו, חברה תורה. מצפת - כי אתמול נעמרו הבחינות באוניברסיטה והתלמידים בקיוסף, תלמיד תורת המשפטים ובן-שמואל - לחכמת הרפואה, זכו לאותות של, ספיר, ועוד עשרים תלמידים - למטבעות זהב, ועוד ארבעים איש זכו לתעודת, חכים ורביי. מהר הכרמל - כי אתמול מצאו החופרים באדמה בעומק חמש מאות רגל סימני מכרי הזהב; מביני דבר ינבאו עתידות גדולות למכרי ההרים. ועוד ידיעות כאלה. אחרי הט"ג - מאמרים על הנחלאות והאחוות סביב יפו, ויחוסן לשנת-היובל. מאמרים על מזרקי המים, מסלת החשמל, מגדל המאור, ואחריהם: סוליונים, שירים, ספורים, חדשות וכדומה. מתוך הרבה מאמרים נודע לי, כי שאלת היום ביסו - כמו בכל ארץ-ישראל, היא שאלת היובל: כמה ועד כמה ישנה את סדר הנחלאות והאחוות ביסו וסביבותיה; ואחרי שאלת היובל שאלת ראש האזרחים - במי יבחרו? כמובן. יש בזה חלוקי-דעות וכה"ע מפלפלים ומתוכחים, כל אחד ירבה לשבח ולהלל את "בחירו", והדברים ארוכים. -

יותר מאשר בפנים מ"ע התכוננתי אל חלק המודעות. אם תחפין, חביבי, לדעת חיי כל עם ועם, מדינה ומדינה, עיר ועיר, התכונן אל מודעותיהם ותראה מה יקנו ומה ימכרו, מה יבקשו ומה יציעו, במה יעסקו ויבלו את עתותיהם, בקצרה, כמו בראי תראה מה טיבו של מצבם החומרי והמוסרי.

אם תראה המון, מודעות' מרופאים כי ירפאו כל נע וכל מחלה, חולי-מעים ומחלת-סתר... אם בתי-מרקחות יודיעו, כי יש אתם אמצעים, ידועים לכל נע ומדור, לכל זב ומצורע... אות הוא כי המחלות ההן מצויות מאד בעיר ההיא. כי לא לשוא יפרסמו הרופאים את אומנותם ובתי-מרקחות את רפואותיהם הבדוקות, ובודאי יש, בעלנים' על כל אלה. אם תקרא, "כי נוסות צעירים" מבקשים להיות

סוכנות או אומנות אצל רוקים יחידים – אות כי יש ויש נופים העומדים להמכה, ויחידים הנכונים לקנות מיני סהודות יפות אלו. – אם תקרא מודעות „משמשי בית דין” כי ימכרו בפומבי נכסי פלוני ואלמוני, אם תקרא מודעה כי מפני נסיעה „פתאומית” עומדים להמכה בחצי שוים בלייבית שונים, מראות הצובאות, שלחנות יקרים וכדומה, הוי, ידידי, סימן רע הוא, סימן דלות... אם בתרעקד הספרים יודיעו, כי הווילו מהיר המקרא, אות כי לא רבים ישהרו את בתיכם. אם בעלי החנויות יודיעו, כי ימכרו את כל סחורתם מכירה נמורה וחלוטה, בזול גדול, בחצי מחירה, בנכיון מן הקרן – אות כי אין פדיון והפרנסה מעטה... וזאת עוד, כי יחשבו את „הקונים הנכבדים” לטפשים גדולים שאינם מבינים בהוויות העולם... אם רבו המודעות על בתיספר של מחול שנפתחו מחדש ו,בתי משתה ושירי” – אות כי הצניעות לא תפרה בעיר הזאת... במלים אחרות: חלק המודעות הוא תורה שלמה וללמוד אנו צריכים אותה, אם נחפוץ לדעת טבע המקום שנבוא בו ולהכיר את תושביו כהויותם.

וגם הפעם בבואי ליפו – קראתי והתבוננתי אל חלק המודעות, והחלק הגדול הן מודעות היוכל.

הפכתי את הגליון והנה מודעות רבות. אבל כמה שונות הן ממודעותינו! ראובן ההררי יודיע, כי מפני היוכל ישבה אחוזתו, אשר בכפר „תמר”, לבעלה הראשון, ומבקש הוא כעת לקנות אחרת לחמשים שני הבאות. כל החפץ למכור יודיע אותו. שמעון הנבלי יודיע את בעל אחוזתו או, אם מת הוא, את יורשיו, כי יבואו ויקחו ממנו את אחוזתם או ימכרוה לו עוד הפעם. – יורשי לוי השכמי יודיעו, כי אחוזתם אשר בסביבות נדרה, שהיתה עד כה נחלת מורגמליאל, להנלי היוכל יצאה מרשותו ושבה להם, וכל החפץ יוכל לקנות אותה למספר שני תבואות. – יהודה גור-אריה יבקש לקנות אחוזה סוריה בסביבות יפו לארבעים שני תבואות. בית דין הגלילי ביפו יודיע ליורשי המנוח „פלטי בן ליש”, כי יבואו לרשת את אחוזתם בסביבות באר בנימין, שישבה אליהם בשנת היוכל. – הנהגת הכפרים נבע ורמה במחוז ביתר יודיעו כי הספיח עלה לשוב בשדותיהם, וכל החפץ יוכל לבוא ולקצור אותו. אחרי מודעות כאלה – מודעות אחרות שונות, בדבר החג של ט”ו באב.

ראש המושבה קרן בן שמן מתכבד להודיע לכל היהודים, וביחוד לבני הנעורים מכל הסביבה, כי ביום חמשה עשר באב יהי בנן הכפר חג גדול, ושמה יתאספו בני הנעורים מכל הסביבה. כל ההכנות לקבלת פני האורחים כבר נעשו ובודאי ישבעו רב נחת.

גם בעל האחוזה „יסה נוף” מתכבד להודיע כי באחוזתו המפורסמה ביסיה

יהיה חג ביום הזה. הננות והפרדסים יהיו מקוששים בתכלית הפאר והקשוח. שמש החשמל ומזרקי מים. משוררים ומנגנים ישירו ויומרו. נסיעה על כנפי-רוח עד ירכתי לבנון. על במת החזיון מחזה: „ט'ו באב לפניך ועתה" ו"תמונות צללים" מחיי אבותינו בארצות נלותם.

„דשון כפרי" מלונדון סוחר בסחורת האנגלים ביפו, ברחוב הים מספר שנים עשר, מתכבד להודיע כי אתמול קבל מלונדון אוצר סחורה של זהב וכסף ומתנות יקרות לט'ו באב.

עיר של זהב ואצודה של אחלמה ובכלל הרבה מנות ומתנות ליום ט'ו באב נמצא להמכר במקח השוה אצל בצלאל בן אורי עושה בזהב וכסף „ברחוב בנימין" מספר ט'ו.

המורה האחרונה בירושלים: במשחה הערב בבית הנשיא במוצאי-שבת לבשה בת הנשיא לבוש תכלת אחוז בחבלי בויץ וארנמן. לבושים כאלה על פי הבניה והגזרה ההיא, אפשר להשיג בחנות של בנדי הנשים לשרה בת טובים, רחוב הצפוני מספר כ"ד.

בני הנעורים אשר בהכפרים ובמושבות: יהוד, נבע, בני משה, באר בנימין, הנשר, מישור מיכאל, נולת עלית, נולת תחתית, יבנה וחדרה מתכבדים להודיע לכל אוהביהם, מכיריהם וקרוביהם ולכל בני הנעורים אשר בגליל יפו, כי באספתם האחרונה החליטו לחג את החג הבע"ל איש איש בכפרו. הם מקווים כי בני הנעורים בכפרים ומושבות אחרות מן הסביבה יעשו כמהם ולא ילכו לנוע אל הננות והפרדסים אשר בעיר.

המוס' שמעון ולוי מודיעים, כי ליום החג הבא נמצא להמכר אצלם ספרים למנחה בכריכה יפה מאד.

שמעון הכורס מודיע, כי במרתפו ברחוב ראשון לציון מספר ט'ו, אפשר להשיג יין המשומר מהיינות הראשונים בראשון-לציון. — ועוד מודעות הרבה כאלה.

רגילים אנחנו לקרוא תמיד אצלנו מודעות של פועלים ועובדי עבודה המבקשים לחם ועבודה. באירופה הישנה עם סדרה הישנים אשר הרכוש והעבודה בידי מספר מעט עשירים מצליחים, והעוני והעבודה אצל רוב ההמון; באירופה הישנה, אשר רבה בה הטובה ורבו עובדיה ומעשים אוכליה — שם המודעות של פועלים המבקשים עבודה רבות הן, ועוד ישמחו אם ימצאו עבודה כזו המפרנסת אותם אף אם בדוחק. בא"י החדשה — לא פגשתי מודעות כאלה. תחת זאת רבים הם בעלי הרכוש, המבקשים „ידים". —

האחים „דוד ויהונתן" מלוד מבקשים פועלים לבית-הרחים החדש שלהם.

דירה ושלחן ושכר הנון. - שאול מלכי מיבנה, ממציא הזכויות האדומה, מבקש פועלים לבית-מלאכתו. - באחוות שמואל המסכני יבוקשו פועלים להתכת הנבינה - שמעון ולוי וחברתם, בית מטוה שש בשומרון, מבקשים פועלים כובשים ומודעות הרבה ממין זה. - אות כי ידי הפועלים מלאות עבודה ולא ילכו לנוע על בעליהעבודה - לבקש ולהתחנן על נפשם.

נפלא הדבר בעיני, שלא ראיתי מודעות של רופאים ובתי-מרקחת. אצלנו באירופא הן הנה החלק היותר נכבד במע-ויש קוראים אשר רק מודעות כאלה יבקשו ויקראו... הרופאים מתפארים כי יש לאל ידם לרפאות כל המחלות הכתובות ושאינן כתובות, הנלויות והנסתרות... מתפארים כי יש לאל יד חכמתם לתת לפתאים - בינה, למנולת - יופי, לזקנים - כח, לבעל-עברות באים בימים - תאות עלומים... לכתושים - שומן, לשמנים - רווץ. לבלות - מתנות זרוע לחיים וקיבה... ולנרדם הרקוקים יענו בקול, כי כל אלה בידם כבר מן המוכן, מן המבחר, ציורים וחתומים בבקבוקים וצלוחיות וארנוים... סמים ורפואות בדוקות מחוץ-לארץ. מי חולה, מי פתי, חסרי לב, חסרי שניב, חסרי עינים וחסרי... בואו אלינו ואנחנו נמלא את מחסורכם... ואירופה החולנית הבלה תדרוש ברופאים, ונס מן הבקבוקים החתומים מחוץ-לארץ לא תמנע את ידיה. וכמובן, אלו כמו אלו לא יועילו לה.

לא כן בארץ-ישראל, אשר חיי נשמות אויר ארצה, ומימיה כמי הירדן לרפא כל מחלה. מים ואויר ועבודה - הן הנה הרפואות היותר טובות והיותר מועילות. אוירה של ארץ-ישראל, האויר המבריא, הנקי מכל מיקרובים ובצילים מזיקים ומעיני הרפואה הרבים עם סגולותיהם הנפלאות, חמי מליחה, יאורי, עין גדי, חמי נדר וסבריה - כל אלה מעיני מתכת ונפרית באין דומה להם ירפאו כל חולה וכל מחלה. וכמה וכמה חולים מסוכנים, שבאירופה כבר נתיאשו מחייהם אף הרופאים היותר גדולים, מכיון שבאו לארץ-ישראל מיד נתרפאו. ומחלות מצרים, ותחלואי אירופא הרעים - לנמרי אינם בקרב היהודים. כי חיי המשפחה והצניעות אחת מהמדות הטובות שבהן יתפאר ישראל. ובכלל היהודים כעת - האומה היותר בריאה וחזקה בנוף ובנפש. עבודת האדמה אשר היא כמעט עבודה כללית לכל האומה, ואשר בה יתחנכו באין יוצא מן הכלל כל הדור הצעיר, כל בן ובת, וחי. הסתפקות בלי מותרות ותענוגי בני אדם, ותפנוקים ואוירא דא"י ומימיה - כל אלה יועילו הרבה לחזק ולהבריא אותם והנם מוצקים ואיתנים וכל מחלה ונגע לא תקרב אליהם. הרופאים בא"י לא יעשו עושר... וזאת עוד, כי הרופאים, כמו בתי המרקחת, הנם קנין הכלל, ומאוצר הקהל יקבלו הרופאים שכרם ורפואות חנם.

תחת זאת פה רבות הן מאד מודעות של שמחות וחגי משפחה. חיים הצקלני מבקש את אוהביו וקרוביו לבוא ביום ה' פ' מזומ לבית הכנסת

„משיבי לכת' לפדיון בנו. – יעקב בן יצחק מבקש את כל אוהביו וקרוביו ומיודעיו לבוא לשמוח אתו ב„חנכת הספר“, ביום אשר יבקר בנו יחידו בפעם הראשונה את בית הספר. – שמעון התמני מבקש את אוהביו וקרוביו ומכיריו לבוא להתערב עמו בשמחתו ביום אירוסיו בנו לוי את לאה בת הפרופיסור שמעיה השכמי מצפת. – ישר האלף יואב בן צרויה ומלכה בת ירוחם אכר מנבעת בנימין, מאורשים. – חבצלת בת שלמה מרחבות מיוצאי ירך החלוצים הראשונים, וברוך בן נריה שר פלך נזיות – מאורשים.

ויותר מכל אלה היו מודעות של מטיפים ומרס ומחברים.

באולם הגדול אשר בהאקדמיה של „חכמת הים“ ידרוש המורה בקריונדב דרשה בדבר האניות שבנה המלך שלמה. – בבית אוסף דברים עתיקים ידרשו היום על דבר עתיקות העיר יפו. – באולם הגדול אשר בהשיבה ידרוש הרב הגדול מר קשישאי בדבר תרומה ומעשרות. – המטיף המצוין, ישעיהו בן אמינן, יסיף היום באולם הגדול של חברת „הסופרים“ על דבר היוכל לפנים ועתה. – בחברת „אוהבי עבודת האדמה“ ידרשו היום על דבר עבודת-האדמה בארצות שונות. – בחברת „דברי הימים“ ידרשו היום על דבר היהודים ביפו מאז נבנתה ועד עתה. – בהכלוב של הבונים והמודדים ידרשו היום על דבר דרכי ציון בימי דוד ושלמה, ומחר על דבר בניני העברים והמצרים. – באולם של בית החולים ידרוש היום הרופא המפורסם מר רפאל – על דבר סגולת מי הים ביפו. – ועוד דרשות הרבה, וכלן בהנח, בלא שכר הכניסה כמו שהמנהג נהוג באירופא.

המדפיסים המרס, „משה ואהרן“ בירושלים מודיעים כי יצא לאור בדפוס יפה ומשובח על נייר נזיל ספר החשמל, המבאר בארוכה תורת החשמל לפרטיה, על פי מצב החכמה בימינו אלה, מאת הפרופיסור לחכמי חרשיף יורס. מחיר הספר חצי שקל. – כתבי הקדש עם ציורים נפלאים מעשי ידי הצייר המהולל שלמון ממשרקד, ועם פירוש הרב הנאון הפרופיסור שלמה בן יצחק, חמשה כרכים בכריכה יפה ומהודרה. מחירם עשרה שקלים. – המרס שמעיה ואבסליון מודיעים כי יצא לאור מס' זכחים מהשנים הנפלא שיוציאו לאור עם כל המפרשים מן רש"י עד פירוש הפרופיסור בצפת ר' סעדיה נאון. – מפת ארץ ישראל מדויקת עד מאד, מימות כתב-היד הקדש עד היום הזה, הוצאת מחלקת ידיעת-הארץ בהאוניברסיטה בירושלים. מחירה שקל. על נייר נזיל – שקל וחצי. – תולדות הספרות היפה מן אברהם מאפו עד היום הזה, מאת אברהם העברי, מורה בבית-הספר הגבוה ביריחו. – האש והמים במכונת-הקישור, דרשות הפרופיסור שם-שוב בעציון-גבר. – החלק הארבעה עשר מדברי ימי עמנו יצא עתה לאור, מחירו שקל. הוצאת בקדוד מרס ביפו. – „שקספיר וכתב-היד הקדש“, חקירות ובאורים, מאת שמעון כספי, משניח בית

החזיון בירושלים. – האנציקלופדיא העברית מהדורה חדשה עם הוספות ותקונים רבים תחת השגחת הפרופסורים זרחי ושמשי, חלק כ"ה. מן מוריה עד משה, יצא לאור עם מפות וציורים ותמונות רבות. להשינו במחיר שקל אצל כל המוסדות במדינה ובחוץ-לארץ. – תורת הרפואה, כפי אשר יורו חכמי הרפואה בהאוניברסיטה בירושלים. בחמשה חלקים. מחירם שני שקלים. – מרים ונסתלי, ספור לנערים עם ציורים מאת בן-נסתלי. – טעמי המקרא וחכמת השיר והזמרה אצל העברים הקדמונים, דרשות הפרופסור ידותון מורה חכמת השיר והזמרה בבית-הספר הגבוה ביריחו. – חשן המשפט ארבעה חלקים עם כל המפרשים על נייר משי יצא לאור בבית הדפוס של המדפים והמול' יהושפט. – הפילוסופיה העברית במאה השמינית מאת משה המורשתי בירושלים. – העברים בארצות הסלואים מן שנת ת"ח לאלף הששי עד עתה, מאת נרשון בן מנשה. – ציון וחובביה, שיר מחזה מאת הימן האזרחי. – מערכת הדומם בים המלח, מאת אבישי, מודר ובונה בעין-נדי. – הנדיב הידוע ועוזרו ויחוסם לתחית הארץ, חקירה תולדתית, מאת עזרא הסופר פרופסור בירושלים. – הציונים וחובבי ציון בשנות תרנ"ז, תרנ"ח ותרנ"ט, שלשה חלקים. מחירם שני שקלים. – ועוד ועוד ספרים וספרים, לכד מ"ע אשר לחדשים יצאו, כמו: "בך עמי", "ירושלים הבנויה", "הר ציון", "הצופה מעל מגדל דוד", "ברקאי", "הארץ", "היהודי" ועוד. מכל אלה נודע לי, כי עסיהספר קורא ספרים וקונה ספרים.

מכל אלה המודעות תארתי לי תמונת חיי עמנו בארץ אבותינו. גם אם לא אניד לכם תדעו, חביבי הקוראים, כי התמונה ההיא מצאה חן בעיניי... ואחרי אשר נחתי מעמל הדרך, יצאתי לראות את העיר. –

בהשקפה ראשונה, לא תבדל יפו הרבה מאשדות ויתר ערי החוף. רק בזאת תבדל, כי על אדמת העברים עומדות גלילי: השפה המדוברת היא העברית, המשפטים השוררים – משפטי העברים, והסדרים בה משונים מעט מן הסדרים במדינות אחרות. הופש גמור בעיר, לא ישאלוך מי אתה, מה מעשיך ולאן ומאין תסע? לא יבקשו ממך מכתב-מסע, שופטים ושוטרים לא תראה, וחרב וחנית ואותות-הכתף ובגדי-השרד לא יראו בחוצות... החוף חפשי לפני כל סחורות חו"ל, וכל סוחר הארצות יבואו ויסחרו כאות נפשם, ואין שואל אותם מי הם ומה מעשיהם. כי לא יפחדו היהודים מפני ההתחרות הגדולה של כל שוכני ארץ, יען באמונה והשכל הם עושים את סחורותיהם, וערך הסחורה העברית נעלה על כל הסחורות, ויצא לה שם בכל מרחבי תבל כטובה ויפיה. וזאת עוד, כי ארץ ישראל בכלל היא ארץ האכרים, ועבודת האדמה לא תפחד מפני כל התחרות, חטים ושמן ויין ודבש ותה וקהוה וצמר-נפן ומשי, תוציא א"י במספר רב, היא ממנורת אירופא הדרומית והכל צריכים למרדחשי. ומיני המתכת והצבעים אשר בים המלה והרי הלבנון

והכרמל, אף הם לא יסחרו מפני כל התחרות. ובעקב החוף ההפשי נהיתה יפו לבית אוצר כל סחורות איהסא, אויא ואפריקא, והיף ותתעשר, ויבט למו יושבי העיר היכלים וארמונות וכל תענוני בני אדם, ויתקנו וישכללו את עירם על צד היתר טוב ומשובח. ביהוד יפה בנין האקדמיא, לדיעת היס' במנרש השלום, כרחוב ים התיכון, בנין גדול מאוד, עם כפות ומנדלים ועמודים, בנוי משיש לבן וחמר ים המלח.

ובעקב, החוף ההפשי והמסחר הגדול והאורחים הרבים, הנה יפו לא תכיר אותותיה, כי היא עיר עברית מיוחדת. כי נרים הרבה מאומות שונות בעלי סקודות וסוחרים, וצירי מסחר של הממשלות ורבי האניות ינורו בה, ותהי "לעיר התבל", עם סגנון וצביון מיוחד. אף כי בכלל החיים המה חיי היהודי, אבל לא לפרטיהם ורקדוקיהם. לרגלי העושר הרב של בני הנכוי ושל הסוחרים העברים, יצטיינו החיים ביפו במותרותיהם, שם בתים בניי - ארמונות והיכלים, ומרכבות וצבים וסוס דוהר ובנדי משי וכלי כסף וזהב, ואין קצה לכל העושר... בכלל, החיים כחיי העשירים הגדולים בכל הכרכים... וכל החסין לראות את חיי היהודים כמו שהם, על פי דרך העם בהסתפקות וטהרה, עליו לצאת השדה וללון בכפרים. ולמטרה זו עזבנו את יפו לנסוע בדרך המלך שכמה, טרם נבוא ירושלימה. ה.

עוד לא הרחקנו ללכת, רק שתיים שלש שעות מיסו, והנה ארין חדשה, בני אדם חדשים וסדרים חדשים לפנינו. -

הארין כלה כמו גן אחד, כמו שדה אחד זרוע ירקות ותבואות שונות, מחלון המרכבה יראו אילנות ועצי פרי: ברוש תדהר ותאשור ותמר וזית ועצי תאנה ורמון ואתרוג ותפוחיזהב ולימונים ושדי תבואות, חטה ושעורה וכסמת, ועדרים רועים במרעה שמן. כפרים ואחוזות על כל מדרך כף רגל. עישים, שלשים בתים - והנה כפר. כל בית ובית גן פירות וסדחים לפניו וגן-ירק מאתרו ושרות סביבו. בבקר יצא האכר לעבודתו, ולעת ארוחת הצהרים ישוב לביתו. בכל כפר וכפר בית-ספר בנוי לתלפיות ובו ישמעו לקח כל הנערים. השדות והגנים כלם משקה: בארות והריצים, ותעלות ואפיקים ומעינות בבקעה ובהר, ומהם ישקו את השדות והגנים. העמקים עשופים בר, וההרים יספו עמים: ובאחו ירעו עדרי צאן ובקר וסוסים והמורים וגמלים. ובני ישראל יעברו בשדה, יחרשו וישדרו ויזרעו ויקצרו, והאדם והבהמה בריאים ושבועים, דשנים ורעננים. הבתים בנוים בנאווה, נקיים ויפים, וכל הבנינים הארות והמסגורות והמרתפים והאסמות כלם של אבן וברזל. וכלי החרישה והזריעה והקצירה והדישה, כלם חדשים ומתוקנים, מברזל וברזל-עשת. כל הרואה יכיר, כי בעל-בתים ינורו פה... כל הרואה יכיר, כי פה יש לחם לאכול ובנר ללבוש, כי פה

צוה ה' את הברכה. ומראה הכפר כלו, על פי תקוניו והנקיות השוררת והסדר הטוב, כעין אחוזה מתוקנת, כעין צעצועים יפים... וכפרים כאלה בכל המסלה, וכמעט כל הדרך כעין כפר אחד.

והתשוקה נברה בי ונס ברעיתי לצאת מן המרכבה ולראות את אחי המאושרים האלה, להיות בבתיהם, לדרוש בשלומם ולשאוף יחד אתם אויר שדותיהם. ובאהת התחנות „כפר שלום“ עמדנו לנוח.

הכפר נדול, מרכז לכל הכפרים סביבותיו, וכמו בתי-האסם של כל הכפרים, ובו „החנות הכללית“ לכל הסביבה; בכל זאת לא ראיתי בבית-התחנה ומגרשיה המון סוחרים, מוכרים וסרסורים, כמו שנראה כזאת בסוריא או באחת התחנות המרכזיות באירופא. כי פה, בערי השדה, אין סוחרים במובן הרגיל; כתה מיוחדת של אנשים, שכל מעינם רק להחליף סחורה בכסף וכסף בסחורה – אין בכל המקומות האלה, וסרסורים מאן דבר שמם. וזה סדר המסחר בכפרים ההם: בכפר אחד תיכוני מרכזי בתי-אסמות, אשר שמה תאספנה כל התבואות העומדות להמכר, אחרי נכיון כלכלת שתי שנים. בתי-האסם – הם תחת הנהגת נבחרים, וסוחרים יבאו מהערים הגדולות ויקנו את התבואות, ורק שמירת התבואות ומחסורן על חשבון המוכרים; התבואות תובלנה במסלת-הברזל ליפו או לעכו. וחנות גדולה מכל מיני הסחורות וצרכי החיים, כללית על חשבון הסביבה, תחת הנהגת נבחרים, ובחנות ההיא אפשר להשיג כל הסחורות במחירן הראשון.

המסחר הקטן, „החנוניות“, אשר, כנראה מדברי ימי עמנו, היה כמעט לשבע שני לנו, עתה אפס ונמר טעמו, ובכל המדינה כמעט שלא נפגוש חנויות קטנות – לשם מסחר, אף כי הרשות בידי כל אחד ואחד לסחור את הארץ כרצונו וכאותו נפשו. כי נשתנו סדרי החיים וסדרי החנוך העברי: בטלנים „בלי עבודה מיוחדת“ אין בכל הארץ, תורה ועבודה וגמילות חסדים, הוא היסוד הראשי, אשר עליו בנו בני ישראל את אשרם ועשרם; ההברות הגדולות האלה כמו כתובות באותיות זהב על כל שערי עיר וכפר, ויען כי קימו בני ישראל את „התורה והעבודה“ באופן היותר טוב, כמעט שאינם נצרכים לגמילות-חסדים. כל איש ישראל מחויב ללמוד אומנות, לבד המלאכה הראשית והעקרית – עבודת האדמה. במשך ימי גלותם, ביחוד בשנות המאה השביעית, למדו היהודים להבין את „סוד האדמה“. המה ראו ויבינו כי מלך, מלכו של עולם, הוא – אשר לשדה נעבד. משנות רעה, משני רשעים ומשוט לשון הוא לא ירא. הם ראו ויבינו, כי „אשר לו הארץ“ – לו הכבוד, לו הכת, לו הנצח ולו נס העושר והאושר; הבינו, כי רק עובד אדמתו יאהב את אדמתו והאדמה תאהב את עובדיה – כמו שהאם תאהב את פרי-בטנה ומינקת את יונקה. את התורה הגדולה ההיא למדו „בבית-הספר הנבוה של הנלות“... כאלף

ותשע מאות שנה למדו זאת – עד כי הבינוה על בוריה. וכאשר בעזרת ה' יצאו מבית-הספר הנורא הזה לחפשי ותעודת-כנרות בידיהם, ויחלו לחיות ולבנות להם בית לעצמם בארץ אבותיהם – עשו את התורה והעבודה, עבודת-האדמה, „העבודה שבעבודות“, ליסוד חייהם. בתי-ספר בלי עבודת האדמה אין בכל הארץ. כל בתי הספר למתחילים ובינונים הם ביחד גם בתי-הספר לעבודת-האדמה, ויחד את האלפא-ביתא ילמד הנער גם לאחוז באת ומחרשת. וגם בתי-הספר הבינונים בערים וכרכים גדולים הם בתי-ספר לעבודת-האדמה. ולכן אין אף אחד בכל ארץ היהודים, שלא ידע את האדמה ולא יעבדה. בדברי ימי עולם מרבים לספר נפלאות על דבר צינצנתי הרומי, אשר שב לשדהו ומחרשתו, אחרי אשר היה שר הצבא ויצא לחפשי. ובארץ העברים עתה יש כמה וכמה צינצנתיים. עבודת-האדמה, העבודה האחת הטבעית לאדם נהיתה לקנין האומה, לא של איזה חלק מהאומה, אבל פשוטו כמשמעו, של כל האומה כלה. ישראל שב עתה לקדמותו, כמו שהיה בימי האבות הראשונים – עם האכרים, ואכרים עתה כלם מן הגדול בעמו עד האכר האחרון. .. ותמיד נפגוש מורים, רבנים, פרופיסורים, חרשי אמן, ציירים, שופטים ופקידים אשר לעת זקנותם עזבו את עבודתם ושבו אל אחוזתם לעבדה ולשמרה. – בלוית מר שמעיה פקיד התחנה בקרנו את מר נחשון בן עמינדב ראש הכפר והכפרים סביבו. כי ב„שלוש“ הנהגת הכפרים: נוה שאנן, פרעתון, קרית יערים, בית בנימין, נחלת צבי, שביגולה ומנוחה, ומר נחשון המנהיג הראשון. והוא אכר זקן כבן ששים, מכנה נזו איתן וגם שיבה לא זרקה עוד בן. ולו שלשה בנים ושתי בנות. הבן הבכור ינור אתו, ויעבדו יחד את חלקת אדמתם. הבן השני שופט בנלגל, ובנו השלישי הצעיר – רב האניה. ובנותיו נשואות לאכרים מהכפרים עין תפוח וערונת הבושם. ונחשון איש יודע תורה ומלומד. הוא גמר את חק למודיו בבית ספר הבינוני אשר בשכם ואח"כ שמע לקח בבית ספר הנבוה אשר לעבודת האדמה ביריחו. ובשובו הביתה נשא לו אשה בת שר המחוז דלכנה ויהי סוכן על אחוזות אביו וחזתנו. ואחרי מות אביו, נשאר הוא על נחלתו עד היום הזה. נחשון זה אכר מסור לאדמתו בכל לבו ונפשו ומאדו. הוא יאהב את כל עשב וירק באחו, את כל עץ ואילן בננו ואת כל שבלת וקנה בשדה. „ביתו ושדו וגנו“ – גאווה ומשושן, בהם כל מעינו ובהם יהפאר. מעודו ועד עתה לא עזב את כפרו, ורק לעתות רחוקות בא העירה, ושלוש פעמים בשנה יעלה לרנל ירושלימה, ושם יבקר את בתי המדרש הגבוהים ואסיפות החכמים. – ככואנו לביתו, מצאנו אותו בכרמו ומזמרה בידו, ואתו אחד מבני בניו, נער אדמוני ויפה עינים, והוא יורה לו הלכה לעיון ומעשה בהלכות הנטעים. ויביאנו מר נחשון הביתה ונישאו לפנינו ספל קדוה מבקעת הירדן, וענבים ותאנים. ויספר לנו מר נחשון את תולדות הכפר, כי זה ק"ך

שנה אשר נבנה, וחוא גם הוריו כבר נולדו בו. אבות אביו אמנם היו מיוצאי ארצות הצפון, אשר נתישבו בתחלה בהמושבות הראשונות סביב יפו, ולאט לאט הרחיבו את גבולותיהם, עד שכם ועד הירדן, ויעברו גם את הירדן. כי לא בחרב ולא בחנית ולא בחכמת הדיפלומטים כבשו בני ישראל את הארץ לפניהם, ורק שדות בכסף קנו, ובעד כל צעד ושעל שלמו בכסף מלא, ויכתבו בספר ויעידו עדים. והיהודים הם העם המיוחד בתבל, אשר יש לו, "שטר מכירה" על ארצו... אבל מה היתה הארץ טרם באו אליה היהודים? – כמוה כאין. שדות בלתי מעובדות, נלי אבנים מעי מפלה... ולא האמינו כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כי אפשר להוציא לחם מן הארץ ההיא. – ורק היהודים יכלו לפעול כל הנבירות והנפלאות ההן, היהודים במחם ובידיהם... אמרתי "נבירות", וכן היא. כי לא בזאת יתהלל המתהלל כעת, בחרבו ובקשתו ובאגרופו, כי אם באתו ומחרשתו, להוציא לחם מן האדמה ולתת לחם וחיים לאדם רב. וגם זאת להניד, הוסיף מרנחשון, כי לא מחפצם הטוב ומחכמתם הנדולה, חוללו היהודים נפלאות, – "אצבע אלהים", יד המחסור היתה בכל אלה. המחסור, ההכרח היותר גדול, הוא גם המלמד היותר טוב ומועיל. הרבה נסיונות עשו אבותינו ויתחכמו בכל מיני ההתחכמות להשאיר בארצות מנורם, וישח ישראל וישפל עד עפר, רק – לבלי לצאת את הארץ. וכאשר כל אלה לא הועילו לו והוא יצא בראש גולים, שם את פניו נבנה וימה ולאיים רחוקים ואפסי ארץ, אך לא קדימה... ורק כאשר כלו כל הקצים ואפסה ההתחכמות והוא היה מוכרח לזכור את ארצו – אז שב אליה בכל לבבו ונפשו, בראותו כי אין מפלט ואין מנוס... ומן העת ההיא התחילה תקופת הישוב. – עתה גם מלאך רע בעל כרחו יענה אמן אחרי ההלל הנדול של עמנו. – פה אדמת הכפר שתראה, מה היתה לפני ק"ך שנה? נל של אבנים באין ירק עשב, ואף אילני סרק לא נדלו פה... ובכל זאת שלמו אבותינו בעדה אז חמשה בקע, "המענית". ועתה אם יבאו ויתנו לנו חמש מאות שקל בעד כל מענית אדמה נס-כן לא נקה. בשנת היוכל שעברה, לפני חמשים שנה, שלמו פה בעד שנת תבואות של "צמד בקר" עשרים שקל, וכעת יציעו לבעלי האחוזות בעד שנות תבואות עד היוכל הבא עלינו – מאה וששים שקל... וכל אלה רק בעד אדמת זרע, ובעד כרמים וגנים ופודסים כהנה וכהנה, ולמי כל הנדולות ההן, אם לא לאבותינו ולנו! ואם יש את לבבך, ותחפוץ לדעת את כל הבא עלינו, וכל הקורות אותנו מיום בוא הנה אחינו ועד היום הזה, הא לך את הספר הזה וקרא בו, שם תמצא הכל באר הישב בפרוטרוט ותדע מה פעל ישראל בכפר שלום והסביבה. – ומדי דברו הוציא מארנו הספרים ספר אחד מכורך כריכה יפה ויתן לי. פתחתי את הספר והנה הוא: "דברי ימי כפר שלום והסביבה", הלא המה הכפרים והמושבות: נוה שאנן, פרעתון, קרית יערים, בית בנימין, נחלת צבי, שבי

נולה ומנוחה, מיום הבנותם בשנת תר"ף – ת"ש עד היום הזה. ספרים כאלה ישנם בכל מקומות מושבותינו. עדות הם הספרים האלה ביעקב. ומהם יראו וידעו ויכירו מה פעל ישראל. –

ארכה לנו השיחה הנעימה בחברת הזקן הנכבד. בין כה וכה ושעת האכל הגיעה ונקרב יחד אל השלחן. בפעם הראשונה בימי אכלתי על שלחן אכר עברי, ומה טוב ומה נעים טעם המאכלים, וכמה רבה היא תאות האכילה אצל האנשים ההם: העירונים מעודם לא יאכלו אכילה כדבעי: או יאכלו בלא אות נפש, רק כדי לצאת ידי חובת אכילה, או יאכלו אכילה נסת... לא כן האכר, ומה עוד האכר העברי, הוא יאכל כדי שבעו. מה נחמד לראות את האכרים סביב השלחן. ואנכי התענגתי על המראה לראות האנשים הבריאים והמוצקים האלה, בשימם בפיהם, חתיכה אחרי חתיכה, וילעסו בשניהם הלבנות והחזקות ויבלעו – ולא נדע כי באו אל קרבם ... חביבי הקורא, המה רשאים לאכול! משלהם יאכלו, ואין אף חתיכה אחת, אף מלא הלונמא, שקנו מידי זרים: החלב והחמאה – מצאנם ובקדם. היין הלבן והאדום – מכרמיהם ונפניהם. הדגים – הם בעצמם העלו במצודתם, הבשר ניכ מצאנם ובקדם. הירקות והפירות – מנגם אשר נטעה ימינם. הלחם בודאי שלהם. המה חרשו ושדדו את האדמה, וזרעו וקצרו ודשו וזרו וטחנו ולשו ואפו... הלא תראה, חביבי הקורא, כי המה רשאים לאכול! – בשעת הסעודה נסבה השיחה ע"ד המושבות השונות ופרין ויבולן, ונוכחתי כי נהירין לו שבילי הישוב בארץ ישראל למר נחשון, כשבילי הכפר שלום. יודע הוא כל מושבה ומושבה, מעלותיה וחסרונותיה, טיבה ומהותה ומה היא אדמתה, הטובה היא אם רעה, הישנה אם רזה אם יש בה עץ ומים – או אין ומה נחוץ לזרוע עליה ובמה להטיב אותה. לא הרי המושבות אשר במעלה המישור בשכם, כהרי המושבות בקרבת יפו, ובעמק יזרעל שונה היא ממורד חברון. אשר בעמק יזרעל טובים, לדעתו, ביותר לזרעים ובחברון לנשעים, והכרמים בכל מה שמתקרבים אל הירדן טובים ביותר. ועצי היער קשה מאוד לנשוע סביב יפו, ופה בשכונתם כבר יש להם יערים גדולים ועצים עבותים, ושיאם עד לעבים גיעו. וביערים ברכות ומקוה מים, והם ישקו את היערות ומהם ישקו גם את השדות, והיו הברכות ההן למעין לא אכזב, וגם בחרבוני קיץ לא ייבשו, כי העצים הרעננים לא יתנו לקרני השמש לחדור אליהן. הנה כי כן הברכות והיערים פועלות ומתפעלות זו על זו וזו מזו, והנם שומרים איש את רעהו מהום צורב ושניהם לברכה בקרב הארץ. ויערים כאלה – הוסיף לאמר – רבים מאד בארץ, כאשר תחזינה עיניך בנסיעתך, ופעולתם רבה מאד על מזג האוויר ולחלוחיותו.

בבית מר נחשון מצאתי אוצר גדול ורב של ספרים שונים, ביחוד מהמאה האחרונה, וספרות גדולה של עבודת האדמה וידיעת הצמחים והנטעים בלשונות

עברית, סורית, צרפתית, אנגלית ואשכנזית, לבר שים ופוסקים וכתבי הקודש המצוים בבית כל איש יהודי, ושלשה מ'ע וזורנאלים מירושלים ומשכם. ביתו בית ועד לכל חכמי הסביבה, אליו יבאו ולשכנו ידרשו. – כלתו מרים מננת על הפסנתר באופן נעלה מאד, ואחרי הנה בערב נגנה לפנינו איזה קפיטלים מתהלים, מערבית „ליל ט'ו באב' משירי הלוי, קדימה (מארש) „על ורשו' משירי הכהן, ושברים מזמרת „דבורה וברק'. ומרים אשה יפה עד להלל. כל היום היתה טרודה בעבודתה בבית ובגן ובחנות הילדים; ולעת הערב החליפה את שמלותיה ותרחין את ידיה ופניה ותבלה את העת במסבת יעים, ותנגן על הפסנתר ועל השמינית. ובתה ילדה בת עשר שנים עוזרת על ידה.

בבית נחשון הכרתי את המורה הראשי אשר בבית הספר, והוא גם רב הקהלה. – עפ'י בקשתו ובקשת מר נחשון הלכתי אתם ביום המחרת לבקר את בית הספר. –

הבית בנוי כמו רמים בקרן בן שמן על צד ההר, וסביבו גן יער גדול, ובו כל עין עושה פרי ואילני סרק. ושלשה צמד אדמה לבית הזה. כמאה נערים ותשעים נערות ישמעו בו לקח. סדר הלמוד: תורה – חומש וקצור רש"י, נ"ך עד גמרא, דקדוק השפה, כתיבה יפה, אחת השפות הזרות, חשבון עד אלגברה, ראשית כללי המדידה, ראשית הבנה בנמרא, דברי ימי עמנו, גלילות א"י, ראשית ידיעת הנפעים והצמחים ועבודת האדמה. ארבע שנים יעשו התלמידים בבית הזה, וממנו יש אשר יבאו לבתי ספר הבינונים אשר בערי הגליל. נסיתי את הנערים והנערות והתפלאתי על ידיעתם הרבה בדקדוק השפה ונתוח הלשון, ואם כי גם בסוריא רבות בנות עשו חיל בידיעת שפתנו, אבל ידיעה כזו על בוריה אפשר רק בארץ ישראל. מר נחשון ספר לי, כי לשנה הבאה ייסדו גם בית ספר בינוני בכפר שלום, כי אבות רבים יתאוו ללמד את בניהם גם יתר הלמודים, ובהיות הבנים בביתם לא יבצר מהם גם לעבוד עבודתם, וכבר יש להקהלה כל האמצעים הדרושים לזה, כי כבר הכינו אנשים וברזל ועין לבנין והקצו ששה צמדי אדמה לאחוזה; וברצות ה' אחרי הפסח ינשו אל המלאכה. כל הרמנא ורשות אינם צריכים לטול, ורק עליהם להודיע לשר הלמודים, כי ייסדו בית ספר בינוני והשר יכתב את בית ספרם בספר וישלח להם מורים מומחים. המורים כלם יקבלו את שכרם מקופת הקהל או מאוצר הממשלה, ובבית הספר לא ישלמו הנערים מאומה.

לעת הערב בקרתי את הכלוב שלהם, כלומר בית האספה. בנין יפה בתוך הכפר, ובו חדרים ואולמים לקריאה, לשחוק האשקקי, אולם הזמרה והמחול, ואולם גדול לדרשות דרשנים שונים. – לעת הערב, אחרי תום העבודה בבית ובשדה, יתאספו הנה ופה יבלו עתותיהם. ספרים למקרא ומכ"ע רבים וכליזמר שונים יש

בבית הזה, הפעם קרא מר שאול הכרמי אכר מנוה-שאנן את מדברותיו על דבר סדר נטיעת כרמים בצרפת ובאי, ויבאר לשומעיו את פרשת הענין הזה על בוריו, ותהי עצתו לשומעיו לעשות בכרמיהם איזו תקונים מאשר ראה בצרפת. אחדים מן השומעים לא הסכימו לדבריו, מטעם, כי לא הרי צרפת ותנאי אקלימה כמו ארץ ישראל, ויתוכחו הרבה עד חצות הלילה. – ובאולם הומרה משוררים שרו וזימרו; ובאולם הקריאה אנשים ונשים יקראו ספרים ומי. וגם חדר האשקני איננו ריק, הנה כי כן יבלו את עתותיהם האכרים העברים בכפר שלום.

קשתה עלי הפרידה מכפר שלום ומר נחשון וביתו. כפר שלום היה הכפר העברי הראשון, שהתאכסנתי בו. לשמע און שמעתי ובמיץ קראתי, כי יש עברים יושבים בכפרים ועובדים אדמתם, ובעיני ראיתי רק עתה כפר עברי בארץ העברים ועברים עובדי אדמה במלא מובן המלה. לא שבעה עיני מראות את חיי היהודי על אדמתו. פרשות שלמות מתניך כמו חיות נצבות לפני... כי יתאמצו היהודים לחקות בכל את חיי העברים הקדמונים, בתומתם וישרם ונוסף על כל אלה קבלו גם הברק וההוד של הנמוסים החדשים. כל הטוב הכתוב בתניך על דבר אבותינו הקדמונים, וגם כל היסוד לעין, כל הסדרים והנמוסים והלכות דרך ארץ של אירוסא, נתאחדו ביחד בחיי העברים. – האכר – אכר לכל פרטיו ודקדוקיו, יעבוד אדמתו בזעת אפו, יחרש וישרד, ויחד עם זה הוא מלומד ובעל נמוס ומנהגים יפים, וכל רואה אכרינו יכירם כי הם זרע ברך ה'. את „הנסות“ בדברים ובמנהגים שנראה אצל אכרי יתר העמים – לא נראה בבית ישראל. – כי בני יעקב יין ושכר ויין לא ישתו, ולא יתהוללו בחוצות ולא יתנעשו ולא יריבו בבתי המשקאות – זאת מובנה לכל. בימים הרעים בימי הגלות, לא שתו היהודים לשכרה, בכדי לפכה את צערם, כמו שיעשו אומות העולם במקרים כאלו, ומה עוד עתה בימים הטובים. עם של נזירים, עם הפלאות הוא עמנו בכלל. וביחוד נפלאים הם האכרים העברים. היהודים העירוניים גם הם טובים ויפים, אבל טובים מהם הכפרים. כי ישיבת כרכים קשה מאד לעיניים כאלה; עמים שונים בעלי השכלות ומנהגים שונים יגורו יחד ויסעלו איש על רעהו במדות ובמעשים, ומה עוד בארץ העברים, אשר הרישות לכל אחד לחיות כאות נפשו. ולזאת היהדות בערים הגדולות אינה בעצם טהרתה, מה שאין כן בכפרים.

קשתה עלי הפרידה מאת אחינו אלה ולזי יכלתי והייתי כל ימי עמם אבל יען כי ימי היותי בארץ העברים חוצצו, ובמשך עת קצרה חפצתי לראות הכל מה שרק אפשר לראות, לזאת נסדרתי מידידי אלה ונסעתי הלאה בדרך העולה שכם.

ו.

שכם עיר הפלך, ובה מושב שר הפלך שמוע בן זכור, זדיין הגליל, הישיבה הנדולה, תושביה יותר מחמשים אלף, רובם עברים, אבל יש גם מבני הנכר, המסחר גדול בה עד מאד ביכול האדמה ופרי הנן. גם בית מסוה משי בה ועוד בתרמלאכות שינות. החוצות מרוצפות בחומר סדומי יפה וחזק, ושמש החשמל תאיר לעיר בלילה, ומורקי מים ותעלות ומסלת הברזל בתוכה, שכם תצטיין בנטותיה ופירסיה עד כמעט שלא נדע אם בעיר או כפר הננו. משני עברי הרחוב ננת ופירסיה ולא יראו הבתים. החוצות והרחובות כמו נני הטיילים, רק שמש החשמל בלילה ומסלת הברזל העירונית וחומר המרצפה וההמון הרב בחוצות המה יתנו עדותם כי בעיר גדולה אנחנו.

בשכם יש גם מבצר. ואף כי שלום לעמנו עם שכניהם ואין סרץ ואין צוחה ברחובותיהם פנימה, בכל זאת ליתר תוקף ועוז בנו גם מבצרים ומצודות, כי מי יודע מה ילד יום. פקיד המצודה, מר אביעזר הענתותי, הראה לי את תבנית המצודה, את הסוללות והצריחים והמערות והמחילות והמנדלים, גם הראה לי את המשמר אשר במצודה, אנשי הצבא, על פי הרב, ילידי הפלך, הצטיינו מאוד בתארים בימים ובקומתם. עבודת הצבא בארץ ישראל, כמו בכל התבל, כללית. כל בחור מבין עשרים שנה ומעלה יעבוד בצבא ונורל יוטל ביניהם מי יעבוד ומי ישוב הביתה, כי רק אחד אחוז למאה יעבוד ותשעים ותשעה מהם ישובו לביתם, בס'ה יש בא"י ארבעים אלף שולף חרב. משך עבודתם שנה, וגם במשך השנה ההיא, לעת הקציר והבציר, ישובו לביתם מעבודתם. עד הנה אמנם עוד לא נלחמו היהודים מלחמת תגרה – ורק מלחמות קטנות עם הבדדים בערבות פארן. כי שלום לישראל מכל עברים, שלום בחוץ ושלום בשנים הארץ ובעת אשר איירוסא כלה כשדה קטל היא, מלחמה פנימית, מלחמת הרכוש והעבודה בשעריה, ואין לך יום שלא ישמע בו קול חרב וחנית ומלחמת האזרחים, פה יד העובדים תקיפה ושם יד בעלי הרכוש רוממה – וגם באמריקא הצפונית אשר קימו וקבלו עליהם מלכות בילאמי ובטלו לנמרי את הרכוש וקנין היחיד, וכל הארץ עם כל קניניה קנין האומה היא, והממשלה הלאומית היא האדון האחד בעל הרכוש, נותן העבודה, וכל עמי הארץ הם עובדים ופועלים אשר כשנות עבודת הצבא, כן גם עבודתם – גם באמריקא אין נחת. כי יריבו הערים והכפרים ובעלי האומניות השונות איש באחיו. ואף הכפר היותר סטן יבקש בכפרו את כל המוסדות והתקונים אשר בערים הגדולות. וגם בחלוקת העבודות והמשרות ריב ומדנים. מה שאין כן אנו בני ישראל. תפשת מרובה לא תפשת – חקיהזהב הזה יקיימו בני ישראל, ולא יבקשו אמצעים אחרים איך להגדיל את אושר בני האדם; רק קיימו וקבלו עליהם את תורת משה, תורת החיים. האדם הוא בשר

ודם, ותמיד יתאו לרכוש ואי אפשר לו לבטל את הקנינים הפרטיים. תורת משה לא לקחה את אמת הבנין בשתי קצותיה לאמר: או הכל או אפס. או אין רכוש כלל או יש רכוש גדול בידים מעטות: רק נתנה לו נבול וקצב, מדה ומשקל. ועל פי התורה ההיא, אין עניות יתרה ואין עשירות נסרוה בחבל היהודים, תאות היחיד לרשת הון נתנה לו: הנה הארץ לפניך; עשה עבוד, סחור התעשר, אבל דע חק וגבול ואל תסני גבולות אחרים.

המקור הראשי לעושר-דאדמה, נהלקה לכל בכדה ישרה, אין כרבה ואין כמעט. מספר ידוע של מעניות לגלגלה. ואם לסעמים על פי משפט הירושה ומקח וממכר יש כי יתאספו בידי האחד אדמה גדולה ובא היוכל ושב עוד הפעם איש איש אל אחוזתו ואל נחלתו. הנה כי כן אין האביונות, אין איש בלא קרקע ואין גם עבדות. כי מקור העבדות בקבוצ הקרקעות בידים אחדות ולא בעלי הרכוש כבשו את פועליהם לעבדי עולם, כי אם בעלי הקרקעות. ולבד החק דכללי, הראשי הזה יש עוד חקים פרטים, כמו לקט שכחה ופאה, ועוד. גם בדבר הפועלים והעובדים לא תקנו תקנות חדשות, לבד האחריות הכללית מאסון-רק הכל לפי תורת משה על פי באורי חז"ל. וכי ימוך אחיך גר ותושב והחזקת בו. אל תקח מאתו נשך ותרבית, ואפילו אבקריבית אסורה. לא תעבוד בו עבודת עבד, ושוב לו עמך, עמך במאכל, עמך במשחה, עמך בכסות ומצעות. החק הזה של לא תלין בלבה, שקול כנגד כל החקים החדשים של אירוסה בעניני הפועלים. על פי החקים האלה אין שאלת הפועלים ואין שאלת הרכוש באי כי אין פועלים ואין אדונים, הכל פועלים והכל אדונים.

כל אלה בדבר רכוש היחיד, אבל רכוש היחידים מה הוא נגד רכוש הממשלה, הלאום. כל מסלות הברזל, אניות הקיטור, טלגרף, טלפון, פאספון. מנדל הסורה, מכרי המחכת והפחמים-של הממשלה, וכולם שוים ליהנות ממנה. ציד הדגים בימים ונהרות-של הממשלה והרשות נתונה לכל. רופאים ורוקחים ובתי חולים ורפואות-על חשבון הכלל. בתי ספר למתחילים ובינונים ונבונים-על חשבון הממשלה. שופטים ושופרים נבחרים, מסים וארנוניות לגלגלה מצרכי אוכל נפש אין. הכנסת הממשלה מנכסי הממשלה. וחשש נמור והשתוות אמתית בין כל איש ואיש. בין הברה לחברה, בין כתה לכתה, בין גר ותושב ואזרח הארץ. הוצאות דממשלה אינן מרובות. חיל הצבא לא ידרוש הרבה. כל חדלו מלחמות גם באירוסה מיום ששבו העמים השונים איש איש לארצו וגבולו. רק זעיר שם זעיר שם עוד יסרצו מדנים. ובכל זאת אירוסה כלה כמו שדה קטל, כמו מחנה אחת מזוינה-לא מפני אויב חיצוני, אבל מפני אויב פנימי, המלהמה היותר נוראה-מלחמת הרכוש והעבודה. לא כן ארץ העברים. אך שלום ושלוה ביניהם. התורה-תורת משה, וחקי האדמה והעבודה גבלעו בעקרי האומה, בדמה, כל אחד יודע את מקומו ולא יתנאה על הברו, ולא יתקנא בו.

האכר שמח בחלקו, הסוחר לא יקנא בבעל האחוזה, ובעל האחוזה, בבעל בית המלאכה, והסוּעֵל בהם – כי אין עושר נפרץ ואין עניות נפרזה.
הנה כי כן רק שלום ורק שלווה בבית ישראל. גם השופטים, גם השוטרים אינם עמוסי עבודה. שכורים אין, אין פרעות בחוץ, אין נניכות נדולות, רציחות... כל אלה, פרי המחסור והשכרות, אין. שטרי חובות גם הם אינם, כי לא לנוכח נא נתנו. קימו וקבלו עליהם בני ישראל להיות הן שלהם צדק ולא שלהם צדק. ומי שמלוה להכרו כסף, הרי ילוה אותו על-כמך, הן צדק, ולא על שטרי חובות, ובכל זאת מעטים הם מאד הלויים ואינם משלמים. ורק אחד בעיר ושנים במשפחה לויים ואינם משלמים. ושםם – לדראון. כן הוא מצב עמנו עתה. ומדי יום ביומו ייטב. ואם עד עתה תרועת מלחמה לא נשמעה בשעריו, תקותנו כי גם לימים דבאים בודאי יחיה בשלום ושלווה. –

שני ימים עשינו בשכם. בקרתי את שר הפלך הנכבד שמוע בן זכור, והוא איש זקן ונשוא פנים. חק למודיו נמר בביה"מ הנבונה לחכמת השיעור בירושלים. גם היה שלש שנים שר צבא ויצטיין במלחמתו את "הומוזמים" במורח ים המלה. וכאשר יצא לחפשי מעבודתו היה סוכן מסלת הברזל ים המלח – תדמור. ועתה בחרו בו לשר הפלך בשכם, כי שכמי הוא, ולו אחוזות וכרמים בין הר נחלים והר עיבל. גם את בתי הכפר בקרתי ובתי הכנסיות והמדרשות. התבוננתי אל הבנינים היפים והנעלים, ביחוד אל באר המים אשר מנקרת הצור, ומימיו יסכו בחוקה וזרקו למעלה מאה אמה ...

ומשם עשינו את דרכנו הלאה בדרך, שכם – משמר הירדן.

בהיותי בשכם, קראתי במ"ע, הר נחלים מודעה אחת לאמר: ראש הכפר "חצרון" בקרן בן שמן, רק מהלך שתי שעות מתחנת, תכזה טובה דרך, שכם – משמר הירדן, יתכבד להודיע לכל בני הכפרים מסביב, כי בשנה הזאת יהיה בסיו באב חג בכרמי חצרון. כבר נעשו כל ההכנות והוזמנו דירות ומעונות בעד כל האורחים הנכבדים. ביחוד נבקש את בני הנעורים, כי יכבדו אותנו ויבאו לשמח עמנו בשמחת החג. ובדיה בן טוביה ראש הכפר חצרון. קראתי את המודעה ההיא ועוד איזה מודעות בדומה לה, וזכרתי כי חג בחמשה עשר באב לעמנו, דג גדול וקדוש, חג של בני הנעורים... ואם כי נשכח החג הזה ברבות הימים, כאשר נשכחו באמת החגים הטובים, הנה עתה, בעת הטובה, חזרו ויסדו את החג הלאומי הזה. ויען כי חצרון מהלך רק שתי שעות מתחנת, תקוה טובה, אשר על דרכנו, ל"משמר הירדן", אמרתי להתמהמה בחצרון ולראות איך בנות ישראל יוצאות בכרסם ואומרות: בחרו שא עיניך ...

בכל יום ויום הארדה תצא משכם למשמר שלש פעמים: בשעה השמינית

בבקר, בחצות היום ובשעה השביעית בערב. אבל הפעם, מפני שמחת החג, יצאו אדחות מיוחדות בכל שעה ושעה. משכם לתקוה-טובה מהלך שתי שעות. גם בשכם במי' באב חג לאומי, אלא כי כל עיקרו של החג הזה רק בכפרים, בגאות דשא. ובנות העיר יוצאות ולנות בכפרים, ומשכימות קום לרעות בגנים וללקוט שושנים. כעלות הבקר ובית התהנה המה מאדם רב. אנשים ונשים, אבות ואמהות התאספו כלם ללוות את בניהם ובנותיהם, אבל יותר מכלם- צעירים, בני-נעורים בחורים ובתולות, איש איש צרורו בידו, וכלם מגמת פניהם חצונה. גם אורחים רבים, מאחינו אשר בגולה, מאירוסא ואמירקא, התקבצו ובאו הנה לראות בחג ולשמוח, ואולי גם לבחור איש את יפתו.

מאז מעולם ההתודעות היותר טובה היא זו שאצל שלחן ערוך; לגימה מקרבת את האדם הרבה יותר מכל מיני התקרבות. וכן גם עתה, הבופט היה מלא מזון אל זן, סירות ארץ-ישראל, ענבים, תמרים ויי-הרקח, ובקבוק אחד ישן של רחובות עשה את פעולתו לטובה עלינו. ההמון הולך הלך ורב, אבות ואמהות ובניהם ובנותיהם יוצאים ובאים, ושואן ומהומה עד למרום, ואנחנו ישבנו יחד אל שלחן אחד ונשוחח...

- אין לחדד- אמר בן-אבינודר מקרית משה- כי גם אצלנו הכל טוב ויפה, ולא לחנם יקראו את עירנו "ירושלים הקטנה", כי בכל נחקה את חיי אחינו ומנהגיהם- בירושלים הגדולה, אבל המבין יבין מיד, כי כל אלה רק העתקה היא ולא המקור, רק חקוי ולא היים נאמנים... גם אצלנו אנו מדברים עברית, גם שם אנו חוננים את חנינו והיים היי יהודים, אבל שונה הוא הדבור העברי שבארננטינא מאשר בארץ-ישראל, וההנים גם הם שונים. הנה מי' באב גם אצלנו הנה. אבל אין בו השמחה והחיים שנראה פה, אצלנו הוא כמו מלאכות... טוב לחיות בא"י! ובאמת אמרו חז"ל- כל הדר בחוף-לארץ דומה כמו שאין לו אלוה, ועבודת ה' וחנים ומועדים... אבל מה אעשה ואי אפשר לי להשאר פה, כי עלי לעבוד עוד עבודת-הצבא בארצי, לכל-הפחות אקח לי אשה כבנות א"י ואביאה אל בית אבי, והיו הבנים, שילדו לי, בני ישראל וא"י.

- ואני- אמר מר נחמיה מזכרון-ירושלים- גם אני אקח לי אשה מארץ העברים, אבל לא פה ולא מיהודה ואפרים, רק מעבר הירדן, כי מקור היהדות בטהרתה בעבר הירדן הוא. פה ביהודה, קרבת העמים השונים הפעל עליה פעולתה לרעה. אנכי אבקש לי רעיה בעבר הירדן, ואשתל אותה על אדמת ארננטינא. ויאמר מר בן-יוסף ראש המורים: מי כעם ישראל נוי אחד בארץ. נוי אחד עם אמונה אחת ותורה אחת וארץ אחת! ומי מלל ומי סלל לפני קין שנה בתחלת יסוד הישוב, כי ההיה ארננטינא סניף לארץ-ישראל? - ועכשיו עינינו רואות, כי

ירושלים היא מטרפולין שלכם. ובאמת הא בהא תליא : לולא הצליח הישוב פה ולא עמדו בני ישראל על בסיס נכון וקים, לא הראו את פעולתם על אחינו הרחוקים ולא היתה אולי גם ארגנטינא העברית... ונס עתה הקולוניות העבריות בחוץ-לארץ, באמריקא הצפונית והדרומית ונס באפריקא, הנה מקבלות את אורן משמש עמנו, מארץ ישראל... וטוב טוב, כי יתקרבו, כוכבי לכת' אלה למקור אורם, פן יבאו נופים עכורים ויעמדו בינם ובין השמש, או יסילו צללים והחושך יכסה אותם...

בין כה וכה, והפעמון השמיע קול הצלצול השני, ואנחנו נכנסנו להעגלה. – ונעבור במישור מחנים, והנה הוא יפה עד להלל, המסלה עוברת בתוך העמק בין שני הרים, ונאות-דשא ואחו ועדרי צאן ובקר רועים עליהן. ושם הלאה הר גריזים והר עיבל. כמו עוד עתה נשמע את קול הברכה מפי העומדים על הברכה לברך את עם ישראל... ואת הקללה מהר עיבל – אותה לא נשמע. ישראל ברוך הוא – וברוך יהיה! ונעבור על פני תחנת מחנים, ונוסעים חדשים נתוספו עלינו. ומפה תלפת הדרך מעט דרומה, הדרך תנשא מעט מעט, ותחת השדות, הנה ננות וכרמים, והדרך כלה כמו נן אחד. עוד מעט ואנחנו בתקוה טובה: –

ובתקוה טובה ההמון הולך הלך רב, ארחות באות מצפון ומים, אורחים חדשים ופנים חדשות. בתקוה טובה אמנם לא יתמהמהו, ויעשו את דרכם הלאה: וצבים ומרכבות וסוסים לרכבה וענלות שלחו בני חצרן להביא את האורחים, אך רב הנוסעים, לבד הזקנים והטף, ילכו ברגלם בדרך העולה ההרה.

השמש האירה באור יקרות, ואנחנו באנו חצרונה. –

ראש הכפר וחבריו, מלובשים בנדי חג, פגשו אותנו ואת יתר האורחים בשער הכפר, ויקבלו את פנינו בברכה: ויצונו לתת מעונות לכל אחד ואחד: ואחרי תפלת-הבקר בבית-הכנסת הגישו לפנינו פת שחרית: לחם וחמאה וחלב ופירות ויין, ונאכל ונשתה, ונשכב לנוח מעט, כי בחצות היום תחל החגיגה.

והתכונה רבה בחצרן: הבתולות התאספו בבתי רעותיהן ותלבשנה שמלות לבנות של צמר-נפץ צהר מבית מלאכת „בני רכב“ בצפת, ויקלעו בשער ראשיהן מקלעת ציצים ופרחים, ביהוד השושנה הלבנה והבצלת השרון, והבחורים גם הם כלם מלובשים בנדי משי לבן ועל ראשיהם מגבעת לבנה של תבן הירדן. – וחוצות הכפר הומיות מאדם רב, אלה הולכים ואלה באים, ותרב השמחה בחצרן.

בחצות היום ודגלים לבנים התנוססו על כל הבתים, ויתקעו בשופרות והמסע החל. – כל אנשי הכפר עם הרב והמורה בראשם התאספו לסדרם הצבור ויחכו להארכה של בני הנעורים ההולכת ומתקרבת אליהם. ובני הנעורים, הבחורים, אבוקות בידיהם, ובן ראש הכפר בראשם ודגל לבן בידו ילכו וישירו השיר הלאומי

בצאת ישראל מעם לוועז, והתוף הולך ומכה לפניו, ומנענעים וצלצלים וכלי-זמר שונים יריעו וינגנו. ובבאם לשערי הפרדס פגשו אותם הנכבדים בביאה ויאמרו אליהם: ברוכים הבאים, אברכים חתנים! ברוכים הבאים בשם ה'! ויצל הרב המטיף הבטחה ויברכם בשם כל העדה, ויבאר להם את פרשת החג וערכו בחיי עמנו בדברי-הימים. אחרי כן נפטרים הזקנים לבית הצבור ואוכלים ושותים ומטיבים את לבם. – ואחריה שניה באה מן הצפון, כל הנערות והבתולות שנתאספו הנה הלך ומסוף תלכנה, כולן מלובשות לבנים ומניפות לבנות בידיהן, ומקלעת שושנים לבנות בראשיהן, ויסהפיה אחת בראשן, ודגל משי לבן בידה, וגם הנה ישירו את השיר הלאומי. ובבואן לפתח הפרדס יצאו נגדן כל הבחורים עם כליהומר והמנענעים והצלצלים ויקראו להן: ברוכות הבאות בשם ה', ברוכות אתן אחיותינו! – ואחר כך יתפשטו בכרמים, והאבות והאמהות יראו בשמחת בניהם ובנותיהם וישמחו גם הם. לא תשבע עין מראות את המחזות היפים האלה, ואת ההוד והדר השפוך על הבנות ועל בני ישראל... הבחורים כלם חסונים כאלון בריאים ומוצקים, של ילדות ועו ונכורה על פניהם, גם ילדות ועו יציין מעיניהם. נעים לראות את הענקים האלה מדי התהלכם לשוח את יפותיהם. נעים לראות את הענקים האלה, אשר גם חכמתם תאיר פניהם, והוד האצילות פרוש עליהם. ובנות ישראל? בנות ישראל בודאי יפות הן. זאת קומתן דמתה לתמר, לחין צח ואדום, ספיר נורתן, וקוצות תלתליהן שחורות כעורב. ועינים – אל אלהי אבי, חצי התבל אם לתת בעד עינים כאלה גם זאת עוד מעט... ויצא לבנות ישראל שם ביפין... בנות ישראל מאז מעולם יפות הן אלא שהעניות, הגלות, הצרות, ההשכלה המזויפת, הבגדים המכוערים, נולו אותן, ועתה שב היופי לאכסניא שלו, ותהיינה בנות ישראל היפות בכל התבל. סופרים ממע הגדולים באירופא ואמריקא וציירים הרבה יבאו הנה ויתאדו תמונות היסופיות ובחיריהן וישלחו את התמונות ההן למקומותם. – וגם סופרים של מע בארץ ישראל, מירושלים וערים אחרות יבאו הנה. ומר אביאסף סופרו של מע, הירדן, אשר בא לראות במחזה, בכדי לתת עליו חשבון במע, סח לי כי מדי שנה בשנה יתפשט ויתרחב המנהג הזה, ומדי שנה בשנה תרב השמחה, ותהי מעין, שער המצבה ליסופיות אשר באירופא: אפס כי שונה היא מהמצבה באירופא, כאשר בכלל שונים הם מנהגי ישראל...

אחרית החגים האלה – תנאים וחטונות. התנאים יחנו סה בכפר, בפרדס הקהל ועל חשבון הקהל. הכפר יעשה חג ומשתה לכל האורחים הבאים, והחטונות, כמובן, יחנו כל אחת במקומה. גם מר בן-אבינודר, מודעי מקרית משה, מצא סה נערה אחת יפה להלל בת אחד האכרים מתמנה, והנערה מצאה חן בעיניו, וגם הוא – בעיניה, ותתן את ידה לו, אפס כי תנאי התנה עמו, שאחרי כלות שנות עבודתו בצבא בארצו

ישוב הלום... ונחמיה מזכרון-ירושלים גם הוא מצא את אשר בקש: תמר היסה, בת אחד הסוחרים מרמת גלעד, אשר בעבר הירדן, כי באה הנה לבקר את אחותה אשת המורה בנבעת בנימין, ותמצא הנערה חן בעיניו ויארסנה לאשה. ותרב השמחה בחצרון. במשך שני ימים בכל בית ירונן, ובחוצות ושוקים שיד וזמרה ומחול, ומי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו. ולמחרת בבוקר וכל מ'ע מספרים פרשת החנים בכפרים ויתנו תהלות היפיפיות, ויספרו לקוראיהם את השדוכים למספרם לפרטיהם. מלנרמות עפות בכל הארץ, ויבשרו לקרובים ואוהבים ומכרים בשורות מז'ט. ויהיו הזיווגים לשיחה ביום הזה. שני ימים עשיתי בחצרון, שני ימים טובים ונעימים. וימים טובים כאלה שרק מעטים היו ויהיו בימי הלדי... וביום השלישי נסרדתי מידידי ומכירי, שנשארו עוד שם, ונסעתי הלאה מזרחה ל,משמר הירדן.

ומבלעדי אניד הלא תבינו, כי מאד קשתה עלי פירדתי משם. משמר הירדן – עיר חדשה, שנבנתה זה שמנים שנה על חוף הירדן במקום אשר ישתסך בתוכו נחל פרא. משמר – עיר מסחר ורבת מרכלת, ומעברה לסחורות עבר הירדן ויהודה. בה חוה אניות גדול לכל האניות הבאות ירדנה ויורדות ליס-המלח, ותחנת מסלת-הברזל, ים התיכון-ירדן. קצרה לי העת ולא התמהמהתי פה הרבה, התבוננתי אל הגשר הנפלא אשר על הירדן, אל מפעי הקהוה ויתר הצמחים הנפלאים אשר בעמק הנפלא הזה, ואחותי את דרכי דרך זמורה-ירחור-ענב-ירושלימה.

ז.

ירושלים עיר קדשנו, משא נפשונו ומשוש תקותנו ויפה-נוף משוש כל הארץ. אף אם לא קרית מלך רב... לא נוכל לדעת עתה איך היתה בימי המלך המשורר ובנו החכם מכל אדם, בעת אשר הכסף היה בירושלים כאבנים והארוים כשקמים אשר בשפלה לרב' – אבל אם נס היתה אז רק כמו עתה היתה מכלל יופי. יפה היא העיר וויען על גדות הדונג, יפה ממנה פירן, אבל יפה משתיהן ירושלים ומי ידמה לך ומי ישוה לך, הבת ציון? הן ערי הגבל בלה מעשי ידי אנוש, אשר על פי מקרה בחרו במקום זה או אחר לבנות עיר, ומעשי אנוש ותחבולותיו פה הנה וירושלים – ה' בעצמו בנה את העיר הזאת, והוא יבוננה עליון ויאצל מחידו עליה. אלהות, שכינה, רוח-הקדש, דב' מה למעלה מן השבע – נרגש בכל פנה ופנה... אבותינו ספרו לנו, כי גם בימי נולות, בימי אלמנותה, בימי חרבנה, יפה היתה העיר הזאת, כמו אשה יפה עש'ט שזורים וס'טאבלת... ומת עוד עתה, אחרי אשר שבה לתחיה ותיף ותפרח כחבצלת:

בין סופרי עשנו בטאז השביעית היו כאלה, אשר בהתלחכותם הגדולה בדבר

הישוב שכהו את ירושלים, ובפחזותם הנבהלה דמו כי אפשר אי בלא ירושלים, שרי להו מארי, לסופרים הלאומיים ההם. כנראה היו אנשים טובים, אבל לא ראו למרחוק. לא ראו את הנולד... עמנו הוא לב האנושיות, ואי לב עמנו, וירושלים לב אי, ולא רק לב אבל גם נשמה ואור החיים. אי בלי ירושלים כנוף בלי נשמה. ביטם ירושלים בלבד סמור וצפון כח גדול נעלם ונסתר, כח המושך את כל לב איש יהודי – זאת ידעו אבותינו מאז מעולם, ולמרות ההצעות הרבות והחסין להכין את הישוב במרחק מקום מירושלים, – היתה היא למרכז הישוב ובה כל וממנה הכל.

ועיר שלום היא העיר הזאת. בה יעשו שלום היהודים בינם לעצמם ואומות העולם לישראל ובינם לעצמם. אין מבצר ואין מצודה ואין הימה וכליתותה, רק פרוות תשב ירושלים. ואין פריץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותיה. – בשלום ושלוה יגורו בני העמים והאמונות השונות, ולא ירעו ולא ישחיתו בכל הרהקדש...

על ירושלים וחייה ובניניה ועממיה בכלל, ועל 'שער המצבה' בפרט, אשוב לדבר בספר מיוחד, ופה רק אזכיר בקצרה: מספר יושבי העיר יותר משלש מאות אלף, רב מנין ורב בנין הם היהודים. במגדל השלום בית האוניברסיטה והיכלי שרים ואצילים הרבה. בצפון העיר, בדרך העולה ליפו, בית-מדרש הרבנים וביה"ס למורים, ונגבה נחל קדרון שוטף במרוצתו. הנחל הזה איננו עוד נחל יבש ושומם, אבל מלא מים על כל גדותיו, כי מעינות סתומים נמצאו בהרים וגם מקוה מים ובריכות ותעלות בנו, ותמלא הבקעה מים. הר הזיתים איננו עוד מקום הקברות אבל – הר הזיתים באמת. מה נסלא ונהדר ההר הזה! על ראשו בית מצפה הכוכבים המהולל, כי קימו וקבלו עליהם כל הכמי תבל לחשוב את קריהאורך הראשון מירושלים וייסדו שם בית מצפה כוכבים כללי. ומסביב לירושלים גנות ופרדסים והיכלי קיץ לשרים ופרתמים, וענלות-הברזל יוצאות ובאות ואורחים לאלפים חדשים לבקרים יבאו, והרב התכונה בעיר.

ירושלים היא מרכז כל התבל, בטבורו של עולם... ביחוד היא מרכז עולם היהודים. בחוצותיה תראה ותפגש את כל בני עמנו מכל ארצות פזוריהם. ביחוד בתייהספר הגבוהים בירושלים הן מרכז התורה, החכמה והדעת לכל אחינו שבגולה. תלמידים לאלפים ינהרו אליהם מכל קצוי תבל לשמוע לקח בכל ענפי התורה והדעת, ומירושלים תצא תורה וספרות לכל באי-תבל.

אפס כי הבית שרם נבנה, וכותל המערבי על עמדו בהרבנו יעמר. אות הוא לישראל כי עוד לא בא יום נאולתו, וכי עליו לחכות ולחכות עוד אף אם יתמהמה...

כירח ימים עשיתי בירושלים וכל העת ההיא לא נחתי ולא שקמתי: בקרתי

בתי אסף דברים עתיקים וסגולת החמדה, בקרתי בתיהספר, בתי השיר וחומרה, נתכבדתי, לקבלת פנים בבית הנשיא שנבחר זה שנה, בקרתי את ישיבת הועד הלאומי, את השרים היושבים ראשונה בהנהגת העם, את מר יהושע בן יצחק שר ההשכלה, את מר אליהו נאון ראש האוניברסיטה, את הנאון מר שמואל בן חפני ראש הועד הלאומי, את המשוררים אסף, הימן וידותון, את הסופרים והחכמים, את מערכות כה"ע הרבים, הייתי באספות חכמים, שמעתי לקח בבית-המדרש הגבוה לדיעות הלשון ולמודי דברי-הימים, ומדי יום ביומו בקרנו את שער המצבה אני ורעיתי. אפס כי קצרה לי העת, ולו הייתי שם עוד שלש פעמים ככה גם או לא הספקתי לראות הכל ולהתבונן בכל. לא תשבע עין מראות והאון משמוע את כל הנפלאות והחדושים... ובלב מלא שמחה ותקוה כי עוד אשוב לחזות בטעם עיר קדשנו-יצאתי את העיר.

אבל תחת אשר דמיתי מראש לנסוע צפונה, בדרך ירושלים-לגליל-שכם ועין-ננים, ומשם דרך בית שאן-עבר הירדן מזהח, שניתי עתה את סדר מסעותי, ואחזתי דרכי הגבה דרך ירושלים-חברון-כרמל-עבודה-יצוהר אשר בנגב ים המלח, כי בשער המצבה הכללי הצטיין ביותר חבל ים המלח. ויען אשר מדברי הסופרים ידענו, כי הים הזה, ים המות נקרא, וכל הכר כלו מסביב, גפרית ומלח שרפה כל ארצה,--אמרתי לסור ולראות את הארץ ההיא, אשר סדום ועמורה עמדו שם לפני, ועתה היא ארץ חיים וברכה.

אם עד כה עברנו בארץ זרועה, בארץ של עבודת אדמה, ארץ חטה ושעורה ונסן ורמון, הנה נשים עתה פנינו לבתי-המלאכה וחרשת-המעשה. תחנת מסלתי-הברזל הדרומית או מסלת ים המלח, בדרומה של ירושלים, מעבר לנחל קדרון לרגל הר הזיתים. אם תתבוננו בפני הנוסעים הרבים תראו כי יש הבדל גדול בין הנוסעים אשר במסלת ירושלים-שכם וירושלים-יפו וירושלים-משמר הירדן, ואשר במסלת ירושלים-ים המלח. ובכלל הבדל גדול בין הבאים מצפון ומערב א"י, פלכי עבודת האדמה, ובין הבאים מדרום, פלכי חרשת-המעשה. שם תראו אכרים שמנים ובריאם, בעלי-אחוות עבים כקורות בית-הבד; הכרת פניהם תענה בם שידועים הם פעם בשר שמן וין ישן, ופרק בחלכות עבודת-האדמה ונשיעת הכרמים, גם מרעה הבהמות והלעטת האווים... ופה בתחנה הדרומית תראו עובדים פועלים, אמנים, מודדים, בונים, החרש והמסגר, חופרי בהרים, מלומדי הכמי, בעלי בתי-מלאכה וכדומה, בריות אשר פניהם יעידו על מלאכתם ואומנותם. כי מעת שמצאו את אבני הפחם בסביבות ים המלח, ועוד יותר מיום שנבנתה המסלה החדשה, מסלת ים המלח-עציון נבר מן ים המלח עד ים סוף, היה הצד פה למרכז המסחר וחרשת-המעשה של נגב א"י--ברזל מצפון יובא, מפלכי הלכנון

והברטל, ופה יעשו ממנו כלים ומכונות שונים בבתי היציקה הרבים. גם מהחומר הרב אשר בבקעת ים המלח יעשו כלים העולים בערכם על כלי החומר הלבן באירופה. גם נספית, ברום, נביש והרבה מיני צבעים וסממנים יוציאו כעת מתוך הבצות והאנמים אשר בסביבות ים המלח. והבקעה ההיא כולה אוצר כל חמדה נגוזה ומקור עושר רב לארץ. וחסרון מים מתוקים לא נרגיש פה, כי בעקב התרבות הצמחים והנטיעות בהרים מסביב נמלאו הנחלים הרבים מים. גם נשם מלאכותי אפשר לברוא בנקל במקומות ההם, בעמק העמוק הזה, אשר אדים רבים יעלו ממנו ויתקבצו ויהיו לענן על פני כל ההכרה. והגשם ישקה את הארץ וימלאו כל הבארות והעמקים והנחלים מים וימתקו מעט גם מימיהם. ויצמיחו סביבם צמחים ורשאים ואלנות שונים ויבראו את האוויר ויתקנו אותו וירבו לחלוחיתו. גם הפרו בארות עמוקות מאד וימצאו מים. כל אלה שנו את פני המקום ומדבר שאיה נהפך לארץ ברכה, ועל כל מדרך כף רגל נפגש כפרים, מושבות וערים, ובתי מלאכה רבים: ארובות העשן יומם ולילה לא תשבתנה, גם כח החשמל לא ייעף ולא ייגע, ואין קצה לתכונה. כל הדרך מירושלים להברון כמו עיר אחת, בתי קיץ יערים וכפרים ומושבות והיכלי שרים, כי פה אוו למושב למו עשירי העיר ובחברון הרבה בתרימלאכה, מלאכת כלי זכוכיה ועבוד עורות וצבע הארמון, וכלי הזכוכית שבחברון יעלו בטובם ויפס על כלי הזכוכית שבכל התבל, כי מחמר ים המלח נעשו והנם כעין הברדלס. מחברון נסעתי הלאה דרך ויף-כתל מעין ונבע. ומנבע תחלק המסילה: הראש האחד דרך מעין ובאר-שבע ללשון ים סוף, והשני דרך קריות עד דוד-המליחה וצער אשר בעגב ים המלח.

אם יש מקום בחבל, אשר עליו נוכל לומר כי הוא מעשה ידי אדם, הנהו רק ככר ים המלח. ההולנדים יחסארו, כי הם גזלו חבל ארצם מן הים, נלחמו אותו ויזכרו לו, אבל הם רק מן הים גזלו, רק עם הים נלחמו, ופה גזלו היהודים את הארץ הברוכה הזאת לא רק מן הים, אבל גם מן האוויר, מן המדבר, מכל ממלכות המבע, אשר על כל צעד ושעל התקומם למו... ארץ אשר לא דרכה בה רגל וגם עוף השמים לא דאה, ותהי שממות עולם ורק מלאכי-חבלה מלאו את האוויר, הנה עתה נהפכה לעדן גן אלהים, וכל אלה - במשך קין שנה! מה גדלו מעשיך, אדם! אמנם כן, ה' ברא את אביך הראשון בגן-עדן, ובאשר רק תמצא שם אפשר לך לברא גן-עדן... לזה דרוש, מלכד תשועת ה', רק כח ומח. כח לבד, ידיים עובדות הנה תעקרנה הרים משרש, אבל לא תצלחנה, מאומה לא תבראנה, וכח עם סח הלא המה יסודי הבריאה והיצירה. ורק ישראל בידיו החזקות ובמחו הגדול יכול לעשות את כל הנסלאות הגדולות האלה...

ובעיר המלח התכונה רבה מאד, קול הולם פעם ושריקות המכונות וקישור

ארוכות-העשן עולה ואלפי פועלים עובדים שם. ובעיר ההיא גם אוצרות כל סחורה ומיני מתכיות, אשר באניות יובאו הנה מן ברמל ולבנון דרך הירדן וים המלח, ומפה יעברו במסלתי-הברזל דרך קדש-ברנע עד עציון-נבר אשר לחוף ים סוף. בעיר הזאת גם האקדמיה הראשית לחקירת האדמה וגדולי החכמים יעשו שם נסיונותיהם בעומק האדמה. גם פה ההנהגה הראשית של מכרי החרים בדרום ומושב שר הנליל.

העיר יפה עד מאד ומספר יושביה יגיע עד מאת אלף. החוצות מרוצפות בחמר המקומי ויש בנינים הרבה שנבנו מאבני המלח, כי זה לא כביר המציא חכם חרשים אמצעי להקשות את האבן הזאת ולא ישלמו בה האש והמים והיה כי תלוש ומראה כעין הבדלה ותתנוצץ לאור השמש או החשמל באור שבעתים. אין קץ ליפי הבתים האלה.

יום המלח אניות בו יהלכון. במחצית הראשונה למאה השביעית ליון הצרפתי ולינק האמיריקני שמו את נפשם בכפס לעבור באניות-דרונה את "ים המות" וכאשר קראו לו אז, ועתה אניות תעברנה בו לארכו ולרחבו. ובעיר מליחה החוף הראשי של חברת "אניות ים המלח". האניה "השר הנדיב" עמדה על העונן ותעש דרכה ל אשדות הירדן בקצה ים המלח הצפוני, מקום אשר הירדן ישתפך בהמולה ושואן לים המלח. ונעבור דרך "מסדה", הוא המבצר האחרון אשר בו נתבצרו הקנאים מפני הרומאים. ונבאה ל"עין-גדי". ועין-גדי עיר גדולה מפורסמת בכרמיה ויפיפותיה. בני עין-גדי עוד עתה יתפארו כי שולמית היפה אהובת "המלך החכם" היתה בת עירם. התבוננתי אל בנות העיר – והאמנתי לדבריהם.

ומעין-גדי נסעתי על האניה "ראש הועד" ונבא לבקעה. ומבקעה לעיר מיכאל, ומעיר מיכאל לאשדות הירדן.

ואשדות הירדן אחת הערים הגדולות בא"י. והמסחר בה רב ועצום. כי מחשבון ועלעלי ומרבית בני עמון ומכל עבר הים המזרחי וים המלח יביאו הנה יכול הארץ ומיני מתכיות גם היא אחת הערים היפות ותהי רוכלת הגוים ומקום מושב שר סלך עבר הירדן הדרומי.

ואניה אחרת העוברת בירדן עמדה בחוף ואנכי ישבתי על "חובבי ציון" – שם האניה-ונבאה נלגל הירדן ומנלגל למשמר, וממשמר לעיר בנימין, ומעיר בנימין ל"כהן צדק", ומכהן צדק לסוכות ומסוכות לבית-שאן. ובבית-שאן באניה אחרת קטנה מן הראשונה, כי ימעטו פה המים, עד-מנדל אשר אצל ים כנרת, ונעבור את ים כנרת על פני הערים: נהמיה, טבריה, מגידו ומנדל. ומנדל עד מירמוס עד מיסעת. פה תמה נסיעתי בים המלח והירדן.

והירדן מלא על כל נדותיו ואניות המיד בו יהלכון. ומן האניה נראו לי

ערים ונפרים, שדות וכושי חמד ועבודה רבה. והנסיעה ההיא בכלל אחת מהנסיעות
היותר יפות ונעימות כי ישפך פה השבע את כל חן תפארתו ביד נדיבה ובני ישראל
התאמצו להוסיף יופי על יופי, ויהי הירדן משני חופיו כגן אחד גדול. ומלבד
מראה חעינים מה רב הלך הנפש, הנולד שם על כל שעל מזכרונות קדומים.
לא לחנם יבאר הנה נוסעים מכל קצוי תבל לחזות ולהתבונן במחזה ישרי.

ומטיפעת עברתי במסלתי הברזל עד בארות דרך הלבנון, דרך שוויין
העברית: כי אם הצטיין דרומית מערבית של אי בעמקיה הנפלאים, הנה הצטיין
צפונית מערבית בהרריה, והנפלאות הגדולות שעשו בני עמנו בדרום, כי בנו חרבות
עולם ויהפכו מדברות לעדן עשו גם בצפון, וברכת ה' היתה עליהם ויגדלו ויצליחו
להחיות הארץ, ויבנו ערים ונפרים וישעו כרמים ויחפרו בארות ותעלות וברכות
מים ויבנו מסלות ובתים מלאכות ויחיו את הארץ והנה היא חיה כלולה בהדרה...

ביום ג' כיד אלול אחרי אשר התמהמהנו באי שלשה ירחים, באנו לבירות.
ובעת ההיא עברתי את ארץ היהודים לארבה אבל לא לרחבה, כי עוד לא
עברתי בעבר הירדן; כל חבל הארץ נחלת נד וראובן וחצי שבט המנשה מן עד
דמשק ומדמשק עד נהר פרת, ומנהר פרת עד בצרה ומבצרה לנר ומנר לקדמות
ומקדמות לערמואב ומערמואב לחפל ומחפל לצקלג עד באר שבע על גבול
ישראל – את כל המדינות וחבל הים ההם אשר שם עתה רב אחינו נחתים, עוד לא
בקרתי, והיה כי יתן ה' ולישנה הכאה אישוב לבקר את ארץ קדשנו ואסור לראות
את שלום אחינו אלה.

ובבירות ישבנו על האניה "ישרון" ההולכת לאשדות לשוב לביתנו.
הלא תראו חביבי הקוראים, כי יפה דברתי בתחלת ספורי: לפני נסעו
אבותינו לירושלים דרך פרת, ומכיון שבאו פריזה וישכחו לנסוע לירושלים
ועתה נשתנה הסדר, אנחנו נסענו לפריז דרך ירושלים וכאשר באנו לירושלימה
וישכחנו את פריז...

כמה נשתנו העתים: ...

✱

* *

עצב ושמה הייתי כל הדרך בשובי, שמחתי על כל הטוב שעשה ה'
לעמו, על הישועות והנחמות, ונעצבתי על שאנכי אינני בתוך אחי המאושרים
בארץ המאושרה.

אבל תקותי כי לא יארכו הימים ושוב אשוב אליהם, כי רעיתי יפתי,
אשר חלטה המיד בדקין על צרפה ופריו, שנהה את מענה וכמה פעמים דברה
אלי לאמר:

- מה טוב, אורי וישעי, להיות שם בארץ העברים... מה טוב אם גם אנחנו
נדור עמם בירושלים או על גדות הירדן;
מה טוב ומה נעים, יסתי תסתי, לשמוע דברים כאלה סוף;
ודאגיה חולכת ומתקרבת אל חופי סורא. נסע הגני לביתי... אבל
לבני ונפשי שם - בארץ אבותי, בארץ הקדש, בארץ המלאכה, בארץ
העברים...

רשמי-מסע.

בעגלה ובעגרת החרף.

(רשומים וזכרונות ממסעות).

טוב לנסוע במסלת הברזל, טוב מזה לנסוע באנית הקטור וטוב משניהם לנסוע בעגלת החורף. כי אם סוסי אש במהרה יעשו את דרכם, ודרך שלשה ימים מהודו ועד כוש-אבל אליה זו גם קרין בה, כי מה שנרויה בזמן נפסיד בהתבוננות. לפנים בישראל נסע סוחר מווילנא לזעלווא ליום השוק גראמניץ וסבב ערים ומדינות, עלה הרים, ירד בקעות, ויבא בסבכי היער ויתבונן אל הדר הטבע ומפעלות אלהים, וירא גם את אחיו בני ישראל באשר הם, במשכנותיהם, במעונותיהם ובהנויותיהם, ויתבונן לחייהם והליכותיהם, ויבא בדברים עם הרבנים הפרנסים ומנהיגי הקהלות, וקנה לו נסיון הרבה, כי לא יום ולא יומים נסע, כי אם שבועות וירחים היה בדרך. פה בא עליו השמש וילך ושם עמד לנוח ולתת מספא לסוסיו, ופה נפל סוסו, ופה לא עליכם, נשבר אופן, ושם מי מדמנה עד הברכים, ואי אפשר ללכת הללה וכה נסע מעיר לעיר וקנה שלמות. ואם זכה האחד להיות סוחר גנישפריק היה באמת איש-התכל, הכס מחוכם, כי ראה הרבה ולמד הרבה מתורת הנסיון בכל אתר ואתר; לא כן עתה. עתה נוסעים הרבה ובעלי נסיון אך מעטים, ולא נסע סוחר גנישפריק בכל ימי חייו כמה שיסע עתה חנוני בינוני בשעה אחת.

יש כעת אצלנו כאלה, אשר היו בארץ ובהרין לארץ ובכל מרחבי תבל, במדינת הים, על קו המשווה וגם על הציר הצפוני, אבל, אנשי התבל' במובן המורגל-אין, כי אף אם אלף פרסאות יסע, במקום שיצא ישר במרכבת הקיטור, ובעד החלון הצר יביט החוצה, הארץ תרנו תחתיו, אין הרים ואין עמקים, לא שדות ולא יערות, אין עיר ואין כפר, רק עמודי הטלגרף לרגעים יחלופו ומלונות שומרי הדרך. העין תלא ותקפה על הנוסע שנתו, וישן וייקץ-והנה הוא במדינת הים. ובעוד שני ימים והוא שב לעירו, האם אפשר לקנות שלמות בנסיעה כזו?

לבד הנסיון והידיעות בחדרי האכל אשר בכל תחנה ותחנה, אין נסיון אחר ואין ידיעה אחרת במסעותינו עתה, ולזאת, למרות הנסיעות הרבות והדרכים הטובים וההתחברות הגדולה, שתהבר מסלת הברזל את כל באי עולם בכלל, ועם אחד בפרט, וממלכה אחת בפרט-פרטים, למרות כל אלה, עוד עתה לא נתאחדו הקרעים של הממלכות והמדינות והעמים, ואצלנו היהודים אולי עוד נראה ההפך. מיום שנבנתה המסלה נתרכבו הסוחרים ונתחזקה ההתחברות, והשנאה נתנדלה, והפרץ נתרבה; עתה תקנא עיר בעיר מדינה במדינה, ותקנא קרימנשונ ביקאטירינוסלאב, כי מיום שנבנתה המסלה חדשה, מסלת יקאטירינא הסבה אליה את מסחר העצים, וחרסון, אשר עד עתה לא זכתה לכתב איש וסוסי ברזל, תקנא בשתייה, וכולן מתקנאות באודיסא, וכה סובב סובב הולך משנאה לקנאה, כי מהורבנה של עיר אחת נבנתה השנייה, וכה נתרחבה הקנאה והשנאה. ביחוד לא הביאו הדרכים הטובים תועלת לנו היהודים, אין לך עם בתבל שישלם מס גדול לבעלי ענלות ההם כמו עמנו, היהודי הנצחי, היהודי הנידח, החנוני השחור כל ימיו יסע ויחנה, יחנה ויסעי מעיר לעיר, מממלכה לעם אחר, מגוי אל גוי, מישוק לשוק, מיריד ליריד, מחנות לחנות, מצדיק לצדיק, משיבה לשיבה... ובעד כל פסיעה ופסיעה הוא משלם בכסף מלא, ואם באנו לחשוב את התועלת, שהביאה לנו המסלה, מול ההפסד הרב שהפסדנו על ידה בחומר וברוח, בפנסה ומדות טובות-הנה יצא שבינו בהפסדנו. לשנים בישראל בעלי הענלות היה יהודים ואם כי פרנסה מרה היא העינלויות, בכל זאת פרנסה היא, והרבה מאחינו התפרנסו בה לא בריות אבל התפרנסו. גם בעלי המלון היו יהודים, ואף אם פרנסת מונו אינה מן הנבחרות-בכל זאת פרנסה ישמה, וממנה התפרנסו הם ונשיהם ובניהם. גם הסוחרים בכלל היו רק יהודים, כי אומות העולם השוקטים מגעוריהם על שמריהם ובנולה לא הלכו ולא הורגלו בטלטול ונרנוד, לא יכלו להיות סוחרים נודדים בימים ההם; לא כן עתה. עסק המסלות רובא דרובא בידי אינו ישראל, ואף המעט הזה שבידי אחינו-גם הוא רק למראה עין, ולא לארך ימים. כל הפקידים הגבוהים והנמוכים, השרים הגדולים והקטנים, משר המסלה עד שומר הדרך, כלם מאומות העולם הם. בכל המון הבונים, הסוללים, האדרכלים חכמי חרשים, שרים, פקידים, סופרים, רואי חשבון, נאמנים, סוכנים, שוטרים ושומרים-מחנה גדול של "חיל מסלת הברזל", שכולם ימצאו את לחמם בכבוד, בריות ובהיתר-בכלם אין אף יהודי אחד, גם מחזיקי בתי אוכל ומשקה (כופעצ), ומזכירי הספים בתחנות המסלה, אינם משלנו. כעת אין בעלי ענלות ואין מחזיקי בתי מלון, והרבה אלפים מאחינו שמצאו את פרנסתם מעסק הזה, נשארו בלא לחם. לפנינו בישראל מי שיצרו תקף עליו... לבש שחורים, והתעשש שחורים, ובכל זאת לא הלך לשקום שאין מזידים אותו, ולא עשה מה שלבו חפץ, כי קשת

היתה עליו ההליכה, הנסיעה והטלטול; לא כן עתה, אם רואה אדם שיצרו מתנבר עליו לקחת הון זרים ולפשוט את הרגל, ובכלל לעשות מעשים אשר לא יעשו מפני הבושה ומפני הכבוד, מיד ילבש שחורים. ויתעטף שחורים, ומיד הוא במקום שאין מכירים אותו, ומיד הוא עושה מעשיו היפים. לפנים בישראל איש יהודי ספרא, שחבר ספר, אם טוב ואם רע, הנה עברו עליו יובל שנים עד שזכה לראות אור הדפוס, מפני רחוק המקום וטלטול הדרך, כי שנים הרבה עברו על הרב המחבר פרס שהכין את עצמו לדרך רחוקה, לעיר הדפוס. בין כה וכה עבר פעמים הרבה על ספרו ויתקנהו, וישכללו, הרבה מחק, הרבה תקן, או בין כה וכה אכלוהו העכברים או כי נפלה דליקה בעיר, והכתב יד נשרף, וכדומה נסים ונפלאות שקרו עם אבותינו, לאושר ספרותנו. לא כן עתה, אם רואה אדם ואף אם פשוט שיצור הספרות נבר עליו, מיד הוא לובש שחורים ומתעטף שחורים, כאציל רוחני, ומיד הוא כותב, ומיד נוסע לוויילנא, לווארשא או לעיר אחרת, ומיד ידפיס, ובין לילה-והנה הוא מהבר, ועוד יומים, והנה הוא סובב הולך מעיר לעיר ומבית לבית וספר בידו, ויחלקנו ביעקב ויפיצנו בישראל. לפנים בישראל, הויו ימים טובים לפנים בישראל, פרס נבנתה מכלת הברזל, לא כן עתה, עם קיטור המכונה, כקיסור עברו גם טובתנו, הפרנסות הרבות והמדות דטובות הלפו ואינן, ה' עמה, עם המסלה ההיא יסעו מי שיחפצו במרכבת הברזל, ואנכי בעגלת ההורף אשים את דרכי, ואסע כמו שנסעו אבותינו, מכפר לכפר ומעיר לעיר, ואהבונן אל חיי אחינו ודרכיהם, ואת אשר ראיתי והתבוננתי וחזיתי, אספרה.

הנה כי כן, חביבי הקורא, הנני נוסע. שלג הרבה ירד בימים האחרונים, ואחריו גשם, ואחרי הגשם קור וקרח, ועוד הפעם שלג, ובעקב התמורות האלה הדרך טוב וחלק כמו על השלחן ועגלת החורף כמו מאליה הסע. נוסף על כל אלה, גם הסוסים טובים, צמד ברודים אמוצים שבעים ודשנים ואיוואן הרכב, כמפקד יושב בנאון על הדוכן, הבלי המושכות בידו האחת ומגלב של עור, כפול שמונה בידו השנייה, מנבעה של עורות אילים לבנים על ראשו, אדרת שער על כתפיו ונעלי צמר על רגליו. התבוננו בו, הנה הוא המאושר בתכל ושמח בחלקו, התבוננו בו, איך בעיני ארבה, חבה וחמלה יביט על הסוסים, הנה הוא נתנדל ונתרגל עמם, והנה עמם כנוף אחד ונשמה אחת, ואין לו בעמלו אלא ד' אמות של ארותו ובית המשקה. בטוב לסוסיו גם לו טוב; כל הייו יקדיש להם, וכל מעינו אך בם; הוא יבין אותם, והמה יבינו אותו, וגם בלא מגלב ובלא מלקות, רק באמר ודברים ירגישו, כי איוואן נהנה בם וינמאו ארץ ויתהוללו מעט, לעשות נחת רוח לו.

אנה יצוה אדוני לנסוע? שנעתי קול איוואן כדבר אלי. - ליר דנה,

אמרתי אליו, בדרך העולה לאשכנזים--עוד לא נעתקו מפי המלים האחרונים, וישורק ויצפצף ויקרא בקול: „הוי וואסקי! הוי נשרים! הוי ילדי, סעו! וינף את מנלבו, ובאומנות יתירה הכה אותו באויר, ונשמע קול משק בהניפו, והסוסים כנשרים עפו באו, ואנכי הנני נוסע.

גם אשתקד, כאשר יצאתי להנלי עסקי ומסחרי בדרך, עשיתי את דרכי בענלת החורף, כי כמו שאמרתי חביבה עלי נסיעה כזו, רק כי הפעם שניתי מעט את סדר המסעות, אשתקד עשיתי את דרכי הנגבה, דרך ה. ואל, וספרתי לקוראי „המליץ“ מה שראיתי ושמעתי בערים ההן וסביבותיהן; עתה הסכנתי את פני צפונה, ובדרך ישר דרך ערבות טבריא, באתי למטרת נסיעתי, אבל, אם יש לך נענועים, חביבי הקורא, אל הערים שהזכרתי למעלה, ותחפץ ותתאו לדעת ולשמוע מה נשמע ונעשה בה? -- אוכל להודיע לך, מה ששמעתי אם כי לא ראיתי, כי אין כל חדש, עולם היהודים עוד עתה כמנהגו נוהג, עוד עתה קטטות ומחלוקות, בדבר השוחט, עוד עתה יד איש ברעהו ולשון איש ברעהו, ועוד עתה, הידים כותבות דלטוריות ומלשינות, פרטיות וכלליות, ואין נחת, ואף אם כל העיר תחרב, ושם ישראל יחולל אלף פעמים, השוחט לא יניח את סכיניו מידו, ומי יודע עד מתי? כי סכיניו חד ומלוטש, וכיסו מלא, ודעתו רחבה עליו, ו„רבו צדיקו“ תמים עמו, ומה לו עוד? הוא באהת, כי סכיניו חד וחלק ומלוטש, וכשר וישר לשחוט בו גם עדה שלמה של יהודים כשרים, ולברך על השחיטה, ורבים הם התומכים בידי השוחט גם מאלה אשר לכם נוקם, פן שחיתתו איננה על צד היותר טוב, ועל כן טוב להם לאכול בשר הארנבת בהקלוב האנגלי משחיתתו של השוחט. הכלל, ביה הכל כדאשתקד, ואולי עוד טוב מזה, גם באלעשקי הקרובה אליה, הכל כמקדם, וכן בכל אלה המקומות והערים הסמוכות, אין כל חדש; ביה יהודים יחיו כמו שחיו, ירדו איש לחיי רעהו, יקפחו איש פרנסת רעהו, יריבו על דבר קליפת הבצים וקליפת השום, יכתבו בעתות המנוחה דלטוריות לשרי מעלה ושרי מטה, הכל כדבעי, כמנהג נברין יהודאין, בימים ההם ובזמן הזה, ה' עמן, עם הערים ההן, כבר היו לי לנעל נפש; הלאה, הלאה מהן, כאשר תהיינה בשורות טובות נשמע גם מרחוק, ואנכי לצפון הארץ אשים את פני, דרך ערבות טבריא, ואתאמן לתת דיוקנא מחיי אחינו בסלך הזה, בערים הגדולות והקטנות.

אומרים בליטא, כי יהודי קיידאן (עיר בסלך קובנא) יש להם נקב בחזירה. יען כי מדי תשאל אותם: „מאין יהודי?“ -- יתן אצבעו על לבו ויאמר בגדלות: „קיידאני הנני!“ -- היינו: „מיוחס הנני“, וכעין מיוחסי קיידאן בליטא, הגם מיוחסי טבריא פה בדרום רוסיא. הקיידאנים יתנאו בתורחם ובמשפחת הגר' ז"ל, והטבריאדים יתנאו בהכמתם, בעשרם, ובכללל ביחוס עצמם, אשר לסי דעתם גדול

הוא מאד, ואיש יהודי סבריאדי תכיר מרחוק. רק הדניסר יפריד בינו ובין סלך ח. ובכל זאת רב ההבדל בין היהודים משני עברי הנהר. ביהודי הח. נמצאו כל ההסרונות הנמצאים ביהודי ליטא ופולין: ענה יתירה, הכנעה מנונה עד כדי בטול היש לפני כל אינו-יהודי. הקמצנות הנפרזה, והשבון הפרוטה עד דקדוקה, ובכלל כל הקצנות של מוזנים וחנונים עניים, שנחלנו בהיותנו בארץ זבת חלב ודבש של אצילי הפולנים. ורק מעט מן המעט יש בו מהמעלות והמדות הטובות של יהודי ליטא: אהבת התורה, וידיעת התורה ויראת שמים. יהודי סבריא הגם מעין אצילים, הסבריאדי האמתי נחזה בו מעין "grandezza", רחמנא לצלך, לא יכוף את נבו לפני כל זב וצרוע, לא ירכין את ראשו לפני כל פריץ, יחלץ בקומה זקופה, לא יחשוב את חשבון הפרוטה עד תכליתה, והנהו בכלל בתור אדם המעלה, בעל נפש רחבה, שיודע ערכו ושוי ויחשוב את עצמו לאדם המעלה. מובן כי חסרונותיו בתור יהודי, הנה בכלל חסרונות אחינו שבדרום: אידיעות התורה והעדר יראת שמים באופן מנונה מעט. ובני ה. בכל גסותם ואידיעותם את התורה, ובכל חפשויותם הגם עוד לופדים ויראי שמים נגדם, אבל נעלים הם הסבריאדים בתמונתם החצונית, על אחינו שבעבר הנהר, ואולי גם על כל אחינו שברוסיא, כל אלה תוצאות מצנם הטוב, שחיו בו מאז נתישבו פה. כי כארץ-ישראל היתה הארץ היא לאחינו לפני אחו שנים. הארץ גדולה ורחבה, האדמה דשנה ופוריה, ויבול ומקנה הארץ רב מאד, ואנשים בה מעט. וסוחרים עוד פחות מזה. ומפני איזו סבות ופעמים, שאין כאן המקום לפורשם. התהלכו עמי הארץ והפקידים את ישראל בשלום, ויעשו עושר, ויעשו חיל וירגישו מה שלא הרגישו כל אחינו במדינה הרגישו כי אינם סחי ומאום, כי אם אנשים. התהלכו בקומה זקופה ולא דאגו ליום מחר, ועתידות לא חזו, כי באמת היתה אז הארץ היא "ארץ הזהב", ורק עצל או טפס נורא לא עשה עושר. לו חכמו השכילו אחינו אז לבנות את עשרם על מוסדות חזקים, על הקרקע, אשר כמעט בחנם היתה, כי אז היו עתה המה אדוני הסלך תחת האשכנזים. לדאבון לבבנו עם ההנונים לא שם לבו אל הקרקע וכל הוננו ורכושו ופרוטתו האחרונה הניח בחנות ובבית-המשקה. ובמותר כספו היה לעזר להאשכנזים לעשותם לבעלי נחלאות, וגם להאכרים לעשות אותם לבעל-אחוזות. בעת האשכנזים הם אדוני הארץ: להם הדבור, להם הרעה בכל עניי הסלך, להם הקרקעות, להם התבואות, להם המקנה, להם הכסף, ולדם כמובן, הגדולה והגבוהה. והעברים, הגם בעלי חנויות ובעלי בתי משקה בהסדר האכרים עד העת האחרונה, גם החנויות היו טובות, ובתירה-משקה נתנו שכר טוב. בשנים האחרונות אמנם ירדו ממדתתם מסעמים ידועים, וגם החנויות של גלומי מטוה וצרכי אכל נפש ירדו פלאים. זכרו בני יע קב ענה את אשר יכלו להיות, אבל כבר עבר המועד. לפני עשרים ושלושים

שנה אחרי מלחמת קרים, אפשר היה לקנות מענית-אדמה (דיסאיטנא) מן המוכרת במחיר עשרה רוי"כ, ונם זה בתשלומין לשעורין במשך עשר שנים. בשנות השבעים עלה מחיר האדמה עד חמשים רוי"כ, וכעת מחיר אדמה בינונית מאה וחמשים רוי"כ. ישנם אישכנזים אשר לפני עשרים שנה באו הנה בלא מכנסים פשוטו כמשמעו, וכעת הנם בעלי מיליונים. להם עשרות אלפים מענית-אדמה וסוסים ושורים ועבודה רבה. ואשכנזים כאלה – מי יוכל לספור את מספרם? למאות ולאלפים המה. וכעת ירבו ויפרצו קדמה וננבה וימה. כעת כספם עונה להם הכל, כעת אין כסף נחשב להם למאומה בעד קרקעות, וכמה שיקנו לא יאמרו די. יודעים המה האכרים ההם את ערך האדמה, ומה תוכל תת לעובדיה, כי אם נבא חשבון ונחשוב את מספר הדולאמים אדמה אשר לאחינו בארץ-ישראל, לעומת הדיסאיטנא אשר להאשכנזים רק בקר-זווית אחת בסלך טבריא – כלמה תכסה את פנינו. שמונה שנים עברו עלינו בפעולות ומעשים גדולים מאז החל ענין הישוב, כמה כסף הוציאו, ומה גדול הרעש ומה רבים הדברים הכתובים והאמורים, ואחר כל אלה חרפה להניד – בידי ישראל נמצאו עם נחלאות הנדיב, סכום כל הסכומים – עשרת אלפים דיסאיטין, ופה הנה תראה אשכנזי אשר בלא חברות ובלא עזר, ובלא ספרות, ובלא מנידים וקומיטטים, רק בכחו ועוצם ידו, רק בהתחברותו והתקשרותו אל הקרקע רכש לו שלשים אלף דיסאיטין אדמה פוריה ודשנה! ואשכנזים כאלה רבו כמו רבו. כי הם דברו מעט ועשו הרבה, ואנחנו הרבה דברנו ומאומה לא עשינו. אם יאמר איש יהודי להיות אכר בא"י, כמה יחשוב מחשבות, כמה יתעץ, כמה יקרא מ"ע, כמה ישלח מרגלים, כמה יעלה שאון, כמה ימדוד וישקול... ואחר כל אלה יהשוב חשבון חנותו וימצא, כי טוב להיות חנוני מאכר, כי סוף סוף החנוני ילבש לבנים ויתעטף לבנים וידיו נקיות ולבנות, ודר בין-אנשים במרכז הציוני-ליזציה בקיץ, ראש לחלי; ואם יהיה אכר, אף כי יאכל לחם לשובע ברוח מנוחה ולב מהנה, אבל הידים תמיד מלוכלכות בגללי בהמה. והעיקר כי יהיה רחוק מהציוני-ליזציה, מראש לחלי והשכלתה; והאשכנזי המנושם הוא בעל מוח נם, ממולא בנקניקים ותפוחי-אדמה. ישלח לעזאזל את כל הציוני-ליזציה, ולא יחשוב מחשבות גדולות, ובבואו "מארין מולדתו הברוכה", הנה התנפל על הקרקע, כמו שחפין לבלוע אותה לאכלה, ויאכלנה ולא נודע נם כי באה אל קרבו. וכאשר עברו שנים הרבה שמה הממשלה עיניה על המחזה המוזר הזה... אבל כבר אחרה נם היא את המועד, כי הכל נעשה יפה בעתו, שטרי דמקנה אצל סופרי המלך, על פי חקי ודיני הממשלה, והכל שריר וקיים, ואין מי אומר השב. הנה כי כן כבשו האשכנזים את חבל הארץ ההיא, אם בחור ואם זקן, אם דל ואם עשיר, כל אחד לפי כהותו וכיסו בחברה או בפני עצמו כל אחד קנה קרקעות, וברבות

הימים גם העני נתעשר. ממשלת האדמה דבר גדול ונכבד מאד בחיי עם ועם; כל עם שירניש עליו את ממשלת האדמה, כי נחוי לו להיות עבד לה, לעבדה ולשמרה, כל עם שיש לו גענועים על הקרקע וקשור ומחובר אליה—סוף סוף הנה הוא האדון, כי ממנה מן האדמה הכל. גם חיים, גם ברכות שמים וכל טוב, וכל מי שמקבל השפעתו בדרך ישר ממנה—הוא אדון התבל. את הסוד הזה ידעו האשכנזים, ובוה סוד גדולתם ונבורתם. בודאי גם המסחר וחרשת-המעשה דבר גדול ונכבד מאד, אלא כל אלה הם רק פרפראות לממשלת האדמה. בעלי בתי חרשת-המעשה, סוחרים, חלפנים, חנונים, כמה שיהיו עשירים אינם, מלח האדמה, אינם יסוד, אין להם שרש בארץ שידורו שמה, ואין להם עתידות, ורוח עברה, רוח שאינה מצויה, רוח שואה וסער ותעקר אותם ממקומם ואינם, והארץ סוף סוף נתנה רק בידי עובדיה. זאת נחוי לדעת לנו היהודים, כי נמצאו בקרבנו תנאים ספסרים, האומרים לעשות את המסחר בארץ-ישראל עיקר וממשלת האדמה תפל, וזאת לא תצלה. תפוש ברעיונותי אלה יצאתי את העיר, והנני נוסע זה כמה שעות, וכל העת היא, הדרך עוברת בנחלת האשכנזים. לפני עשרים שנה באו הנה במקלם ותרמילם, רק ברצונם הטוב לעבוד ולעבוד את האדמה, ובעזרת סרסור יהודי ומלוה יהודי שהלוה להם כסף בעד רבית טובה, קנו את אחוזת הנראף ק, אשר קצה נפשו בנחלתו אחרי צאת האכרים לחפשי, ויקנו את האדמה במחיר תשעה עשר רויכ המענית יחד את הכלים והמקנה, על מנת לשלם לשעורין במשך שנים הרבה, עברו עשרים שנה, עתה הגם האשכנזים ההם אדירים; ויבנו להם היכלים ויטעו גנים, וירחיבו ויגדילו את נחלתם עשרת מונים. את טוב הארץ יאכלו והגם לתהלה בכל הסביבה. ומרוב טובם וחסדם, יסבלו בקולוניותיהם גם שנים שלשה יהודים מחזיקי חנויות ובתי-משקה. אלה העלוקות מוצצי הדם הגם, כמובן, אביונים ועניים ויאכלו רק את הפרורים שנפלו מעל שלחן אדוני הארץ. אמנם כן, לו חכמו השכילו אחינו לפני אלפים שנה איך לחיות חיי לאום, לו חכמו השכילו במשך כל עת גלותנו להבין ולדעת את סוד ממשלת האדמה, ולו חכמו השכילו גם עתה, כל עוד יש מקום ואפשרות לקנות כבדת ארץ לעבדה ולשמרה ולבנות להם בנין עדי-עד, לו חכמו השכילו: כי אם לא עתה, בעוד איזה שנים וכבר יאחרו את המועד; וברוב שרעפי אלה בקרבי באתי לעיר ב... היהודים יקראו אותה עיר, ושאינם-יהודים—כפר. אם לשפוט על פי מספר תושביה, העולה לחמשה עשר אלף, עיר תכרא, גדולה מהרבה ערי המחוז, אבל התושבים כלם אכרים, ובכתב הפקידות כפר תקרא. כפרים כאלה רבו בסלך טבריא, כי כאשר נתישבה הארץ, מחוסר מים נתישבו סביב העמקים והחריצים עם גדול ורב. יש אשר יום תמים תסע מכפר לכפר ואין בית-מלון, ואין בית בכל הדרך, והיה כי תבא לאיזה כפר, והנה היא מהלך יום אחד

לארכו, עיר גדולה של אכרים. יש אשר אורך הרחוב האחד עשרה ווירטס ויותר, ועיריכפר כזה גם כן; הישיבה ליהודים חדשים אסורה שמה, ואם היה אפשר הדבר כי השוטרים לא ישניחו בזה בעינא פקחא, הנה היהודים הישנים שזכו לדירת קבע לפני צאת החקים, ישניחו בחק הזה בשבע עינים; כי כל עוד לא יבאו חדשים לקפח פרנסתם, הנה כר נרחב לפנייהם לחיות ולעשות עושר, ועל פי הרוב יהיו בריוח ולא בצמצום. אם יהודי טבריא בכלל קרובים בחצוניותם לעם האזרחי, עוד יותר נראה כזאת ביהודי הכפרים. וכמעט רוב מנין רב בנין של אחינו בסלך הזה ידורו בכפרים. יש שתמצא בכפר שלש מאות משפחות עבריות ועוד יותר, בכל כפר וכפר יש בית-הכנסת בנוי לתלפיות, גם מעין תלמוד-תורה וחברות שונות, הכל כדבעי בקהלת ישראל. גם מלמדים ומורים הרבה, אשר על פי הרוב יראו שכר טוב, אף כי מעטו הלומדים והמבינים. בחצוניותם אמנם הם דומים לעם האזרחי, הרבה יותר מכל היהודים בארצנו, כי נתבטלו ברובם וילמדו ללכת בדרכיהם. כי האומנות, המיניקות והשפחות כולן נכריות הנה, ולפעמים לא החוקות גם הממשלות והרוקחות והטבחות, ואשר לזאת כולם ימהרו לדבר צחות בשפת המדינה, או בסגנון, "החוחולים", השפה האזרחית, "לשון האם" היא להם ויש ילדים הרבה בבתים יהודים אדוקים, שעד שיגדלו וילכו לחדר – לא יבינו יהודית. בין האומות והאמונות השונות שנתישבו בסלך הזה בימי המלכה יקאטריינא, במי טזרים, קראים, אשכנזים בולגארים, יונים ורומינים, רק בני ישראל ילכו בדרך העם האזרחי, וידברו רוסית צחות, בלכתם בדרך ואף בשבתם בביתם בינם לבין עצמם. הטטרים, מיוחסי המדינה, האזרחים הראשונים, ידברו טטרית בחוצות וברחובות. וכן גם הקראים, אשר יש להם שוי הזכיות ונהנים הרבה יותר מאחינו מהציוויליזציה הרוסית, אף הם בינם לבין עצמם ידברו טטרית וגם בחוצות ידברו ולא יתבוששו. והאשכנזים והרומינים והיונים. כל אחד ידבר בשפתו ואף לא יחפזין לדעת את שפת המדינה, ובכל זאת לא תחשב להם זאת להטאה או לבזיון ואם ידברו הקראים טטרית נשחתה נגד כל המון הנאספים, אין פוצה פה נגדם להתל במ. ואם חבר יהודים ידברו לפעמים יהודית, מיד ימצא גבור שיעקם את פיו וישלח אצבע וידבר און... כי על אילן כפוף יקפצו כל הולכי על ארבע; הטטרים, הקראים והארמינים, הכל יודעים כי יש להם זכיות והנם אדם, ובני ישראל הכל יודעים זכיותיהם. אבל ישראל עם קשה ערף הוא, וכמה שיצחקו עליו וילעיבו בו, הוא בדרך העמים ילך, וככה קבלו בני עמנו בסלך הזה את מנהגי הרוסים, אף בדרך ארץ פשוטה, עד כי גם את בניהם ואבותיהם בינם לבין עצמם, נקראו כמנהג המקום בשם ושם אבותיהם, ואם יחפזין האב להניד כי בנו יבוא, אמר: יעקב בן יצחק (Яковъ Исааковичъ) יבא. לפעמים שחוק קל ירחף על

שפתותינו לישמוע סגנון כזה, אבל מנהג המקום כן הוא, והוא דרך ארץ הצרופה.
 פעם אחת סרתי אל בית מלון עברי ושמעתי יהודים משוחחים ביניהם ואומרים:
 מאטווי גרינורוביץ יבא ויפתר לנו שאלותינו, ומה מאד נפלאותי, בראותי את
 מאטווי גרינורוביץ הזה, והנה הוא השויב דמתא, השויב והשיץ והמ"ץ, יהודי
 בעל סאות וירא שמים, אלא שהמנהג כן הוא, ישנם השויב ויתר כלי הקודש נקראים
 כן. אמרתי בלבי נהרא נהרא ופשטיה. אבי ז"ל התקצף עלי על אשר טעזתי פעם אחת
 לקבל מכתב עם הכתבת לעזו גרינאראוויטש ויאמר אלי בזעם אף: אם הרשות לך
 לעשות משמך מה שתחפזין, אבל מי נתן לך הרגא להחליף גם את שמי מהירש
 לגרינורי? שם עברי, אמר אלי, הוא בכלל דבר גדול ונכבד מאד. מצאנו בתורה ובכתובים
 כי קוביה בכבודו ובעצמו קרא שם לחסידיו. גם הוסיף ה' לאברהם, וישנה את שם
 שרה משרי, ואתה תעשה משם עברי השם יודע מה. ילדות היתה אז בלבי
 והשכלת פוזירישוק בראשי ודמיתי כי גרינורי נעלה מהירש, ומי יגלה עפר מעיניך,
 אבי התמים, וראית כי פה במדינה שאנור בה כעת, גם השויב והמ"ץ, גם כל ירא שמים
 יקרא כן. אזלת לקרתא אזל בנמוסיה, ופה יתגדנו אחינו בכלל מנהגי הרוסים, ובכל
 זאת לא יועילו המנהגים ביום רע, והנם עתה שנואים ובוזים, דלים וסחופים.

האמת נתן להניד, כי העם בעצמו, "האכרים" הפשוטים אשר בחסד היהודים,
 רק בחסד היהודים, שעמדו לימים ביום רע נהיו לבעלי בתים ובעלי אחוזות, לא
 ישנאו את היהודים. האכרים ירגישו נחיצות היהודי, ויכירו וידעו עבודתו, פעולתו
 וטובתו. אלא שחצי האינסליננציא, אלה סופרי הקהל, בעלי אנרושין שיקראו
 מה"ע "Правда", וכדומה, המה בעוכרינו. השנאה לעמנו עוד עתה רק
 בשדרות העליונות, אבל לראבון לבבנו, הנה היא יורדת מטה מטה... לשדרות
 התחתונות, אל האדמה השחורה, וקרוב היום ישתניע גם עד האטר הפשוט. שומר
 ישראל, מה תהיה אז אחרית עמך ישראל?

אבל סורו ממנו מחשבות עצב כאלה! לא אחשב ולא אתעצב, כמו שלא
 יחשבו ולא ישאלו ולא יתעצבו כיב היהודים. ביהוד לא יתעצבו, כי טובי לב הם
 ושמחה להם תמיד. היום ישמח ראובן במפלתו של שמעון, ומחר - שמעון במפלתו
 של לוי. וכה סובב סובב הולך כל אחד ושמחה במפלתו של חברו והנם בעלי
 שמחות תמיד; כי לראות במפלתו של איש ישראל נקל מאד בזמן הזה, רק
 תצטצפו בקול, רק תכתבו אות אחת על פסת נייר קטנה, כי ראובן נתישב אחרי
 חוקי מאי, כי בנו או חתנו התישבו מחדש, וכדומה עונית ופשעים, ומיד - השופטים
 ישפטו והשופטים יצאו דחופים ומבוהלים למלאות את תפקידם, ובבית ראובן קינים
 והנה והי, ובבית שמעון שמחה וששון. ל"שמחות" כאלה, היהודים הנם, "בעלנים"
 גדולים. ממילא מובן, כי סוף כל השמחות ההן, - שאין אף אחד ישדור שמה שלא

כח. עתה יתרגלו במלשינות יותר גדולות. מלשינות שלא רק היצאה מכפר, אלא שגם הישיבה במקומות היותר רחוקים או שאינם רחוקים לגמרי, כרוכה בעקב. לדוגמא, המכנים את ההורה על פי מקרה או על פי שעות לארון הקודש, שרם שהספיק החון להתפלל תפלת „הנותן תשובה” – והנה ממחרת ושר הושנדרמים יקבל ידיעה נכונה, דלטוריא חזקה, כי „חיים הירוק” החנוני, הוא מורד במלכות, מיד ויבא הפרקוראר בכבודו ובעצמו ושר הושנדרמים, ושר השוטרים וחוקר הדין לענינים מיוחדים, והמון שוטרים מזוינים, וימצאו את חיים הירוק בחנותו, עוסק עם אכר במבירת אנוזים בשתי פרושות ויקחו את הבחור מחנותו לבית הסוהר, ושמו אותו בכבלי ברזל, ויסגרו אותו בהדר מיוחד, ויחקרו וידרשו אחריו, ואחרי חקירות ודרישות ארוכות ועצומות ומדויקות, נודע הדבר כי חיים זה, לא לבד שאינו „חוקר חסידי” פלוסוף מבעלי „שלי שלך” ממהרסי השתות, אדרבא הוא עסד הארין גמור, ופרושתו חביבה עליו יותר מנופו. ואף אם יבא אליהו אליו, לא יתן אפילו אנוז אחד מחנותו לאיזה מטרה שתהיה, אף אם לתחית המתים; אלא שבשמשחת תורה העבר קנה, ה' יודע מדוע, הכנסות והוצאות של כל השנה, או היה בשלום עם הגבאי. אחרי כן רבו איש ברעהו בחזקה, וכדי להכעיס את הגבאי, הכנים את התורה קודם שנמר החון את תפלתו. ממילא מובן, כי הוציאו לחפשי את המורד הנורא הזה, ובצאתו לחפשי גם הוא לא הניח ידו בצלחת, וילשין על זרה, כי הוא סוחר בשטרות מזוינים, ועוד הפעם חקירה ודרישה, ומשפטים על דבר לשון הרע בכתב, עד שנלאו השופטים והשוטרים לכלכל אותם. והיה כי תבא דלטוריא ולא ישניחו בה. וכראות אחבי אלה כי לא יוכלו עוד להכות רעיהם בלשון, החלו להכות באגרופ וכל דאלים נבר. אם הגבאי לא ישר בעיניהם, וחלקו לו מנה אחת אפים על פניו, או על קדקדו, לאות כי הסירוהו מגדולתו וכן המנהג עם יתר כלי הקודש. וכלי הקודש יקבלו עליהם באהבה את נזר דינם, ונפטרים והולכים. כעת בני ישראל נלחמים זה בזה, יכו זה את זה, אבל אומות העולם לא יקחו חלק במשפטיהם, ושם שמים לא יתחלל. זכרה להם אלהים לטובה, ומי יתן וילמדו מהם כל הגרננים, בעלי דעות ובעלי אגרוף שבנו: יכה ראובן את שמעון ושמעון את לוי בבתייהם, אבל אל יצאו נא החוצה ולא יביאו את דבריהם ופענותיהם לפני שרים ופקידים, ולא יחללו שם שמים, ויקחו מוסר וילמדו מבני בילאזורקא הגדולה בסלך טבריא, שהמציאו את השטה הנפלאה: „משפט ישראל בישראל”, שעתידות גדולות צפונות לה, כי היא מעין חלוץ עצמות, שעל ידי זה יתחזקו שרירי הדין ויתגדל ויתחזק האגרוף, מח שנחויץ לו מאד מאד. וזאת שנית, כי באמת קרובים הימים שהשופטים והשוטרים לא ישימו לבם לדלטוריות של בני עמנו, כי כבר היו להם לנעל נפש, ומח יעשו או אוהבי מחזות כאלה? ואיך נפסור או את עצמנו

מנבאים ופרנסים שלא כרצוננו ? – הוא אשר אמרתי כי הנסיון נחוץ לנו, ויש כעת ממי ללמוד.

לשמהת לבבי אוכל להעיד כי דוגמאות כאלה, כמו בני ב. מעטים מאד, ורק זעיר שם זעיר שם נפגוש נבורים כאלה. הנידו מה שתנידו על אחינו בפלך הזה. אם תנידו כי הם ע"פ הרוב בורים ועמי הארץ – אפשר להאמין ; אם תנידו כי הם "אריסטוקראטים" ביותר, ואינם יראי שמים בסתר ואף לא בנלווי – אפשר להאמין ; אם תנידו כי הם קרובים ביותר אל אומות העולם ורחוקים ביותר מיהודים ויהדות, כי בניהם ידלו לילא תורה וללא חכמה וללא יהדות, ורק הישכלה של בית ספר המחולות ינחלו להם בעד פרושותיהם הכשרות – מודה אני לכם ; אבל בשום אופן אי אפשר להגיד עליהם כי הנם אנשי ריב ומצה, ובכלל יתאמצו לבלי לחלל שם שמים על ידי קטנות כאלה, אבל אין משפחה בלא בעל-מוס'. וכן גם ב. במשפחת היהודים בפלך הזה, והמעט הזה בטל בריבו, ה' עמם. ואנכי הנני נוסע הלאה.

אמנם כן, טוב לנסוע בענלת ההורף. השלנ רב, הדרך טוב וחלק, רבו העוברים והשבים, המסלול נקפא בקור, והענלה כמו מעצמה תסע. הסוסים בריאים ושבועים, ואיוואן הרכב גם הוא סעד את לבו בחצי הלוג, והנה דעתו רחבה ונפשו טובה עליו. אוהב הוא כעת את כל בני האדם, ואף את היהודים. שכה בזה הרגע כי האדון שלו היושב עסוף באדרת שער, יהודי הוא. אוהב הוא כעת את אדונו הטוב שלא יקמץ הרבה, ולא יחשוב את חשבון הצלוהיות והכוסות בבית היישי, ע"כ חסין הוא לעשות לו טובת הנאה, ולנסוע כדבעי, לתהלה לו, לאיוואן סטיסאנוביץ' הרכב, לתפארת לסוסי-ילדיו, ולכבוד לאדוניו, אני עבדכם. עוד הפעם הניף את המגלב וקול משק נשמע, ויצפצף ויתוסף בלשונו ויקרא את קריאתו הידועה לסוסיו : "ילדי, נשרי, וואסקי, הוי הוי ! – הסו כל באי תבל, פנו דרך כל נוסע, הרימו מכשול, הנה יהודי נוסע ! ולא יהודי פשוט אלא, סחד להגיד, סוסר עברי : "אנכי, אציל ירושלמי", בארון של דיוי עסוף באדרת שער, ונעלי צמר על רגלי, וכנבעת עור אילים הלחלים שחורות על ראשי, הנני יושב בנאון, כמו באמת מיוחס הנני ולא זשיד הצפוי לכל רעה. ומי יודע מה תהיה מחר, עת יסוג היין מאיוואן, ויחשוב חשבון נפשו ואמונתו... טוב הוא כי איוואן תמיד ישרוי בשמחה, ורק לפעמים רחוקות יחשוב את החשבונות האלה, אבל הלא תבא העת ויחשוב ; וא השלך אדרתך ממך, אדון יהודי, ואז... אבל דיה לצרה בשעתה ; כעת, כל עוד איוואן בשמחה אנכי נוסע הלאה, הלאה, וכה אסע עד אבא אל מטרתי...

השמים התקררו, ושלג דס ירד מעט מעט, השלנ נתעבה, ורוח קדים, רוח

קר נשב בחזקה, ויכס השלג את עין הארץ, לא נכר מסלול ודרך, ואנחנו בכבדות נסע, גם הסוסים גם הרכב לא ימצאו דרך, והשמש בא והחשך כסה הארץ, רק לבנת השלג תאיר לנו את דרכנו, ואין דרך ואין שביל ואין מסלול ועקבות ענלה אין, איפה נסע ואנה נכוא? אין אור ואין בית, וגם נביחת כלבים לא נשמע. האם כה נתעה כל הלילה? – אפשר, כי לא ככל יתר המדינות מדינת טבריא. אין הר ואין נבע ואין יער ואין אלון ואין נהר ויאור ואין בית ואין מלון בכל הדרך, רק מישור ישר, ערבה מחוץ הדניפר עד הדון, ועליו, על המישור הזה ערים במרחק רב, מכפר לכפר ארבעים וחמשים ווירסטא, ומעיר לעיר – מאה או מאתים, אם תתע מני דרך בליל חורף, אוי ואבוי, אין מפלט ואין מסתר מפני הסער והקור. טוב לנסוע בעגלת החורף, אבל לא טוב לנסוע בלילה כזה, בלא דרך ומסלול. אבל הם... נבחת כלב! כלבים צועקים... הקורא, יש שנשמח לשמוע נביחת הכלבים, אנחנו היהודים נדע זאת, כי כאשר כלבים שמה גם בני אדם, וגם אנכי שמחתי הפעם לשמוע קול נביחתם, עוד מעט וגם אור נראה, רכב, הסך ירך וגסע שמה לימין! ובעוד רבע שעה כאתי לכפר וו.

– איפה יצוה אדוני לסור? שאל הרכב, אל היהודי הראשון אמרתי אליו. רכב בן כרך לא יבין מאמר כזה, כי בערים הגדולות לא נכר בין דירת יהודי לשאינו יהודי, מה שאין כן בכפרים, שם במבט הראשון תכיר חצר יהודי ושאינו יהודי. בחצר של א"י הבית שידור בו בעה"ב ומשפחתו קצן ושפל וסביביו בנינים גדולים, גרנות, אסמות, אורות וכדומה צרכי העבודה והעבודה, ובחצר יהודי אין כל, רק בית גדול. בית אצילים, עם חלונות גדולים וגג של ברזל, ובצדו, ליד הדרך, כחצר החצר חנות גדולה או קטנה, תפארת בעל הבית ומנינו, ולפעמים לא רחוקות גם בית משקה, לשתות ולהוציא ועוד סמני יהדות, הידועים לבן-ברית ושאינו בן ברית. הרכב לא שנה את שאלתו ויסר הצדה אל חצר איש יהודי.

הקורא בן כרך, אשר הסכין מנעוריו לדרך-ארץ היפה ולכל מיני תרבות אשר גם טרם נכנס לבית רעהו הקרוב אליו ידפוק בדלת, ואחר כך יכנס בשלום לפרוודור, לא ימהר באו, וימסור כרסים לידי המשרת, ויחכה עד אשר ישוב בתשובתו לאמר: האדון יבקש אותי – הקורא הזה יתפלא לשמוע ממני, כי סרתי אל היהודי הראשון ואנכי לא ידעתי אותו, והוא – אותי. ולא אנכי בלבד, אלא גם גויי וסוסי. נניח, כי אנכי הנני בבחינת כלי קודש, רחמנא לצלן – סופר עברי, וכל ישראל בודאי חביבים בכבודי ובפרנסתי, אבל הגוי והסוסי... אף כי במושג ידיעה גם הם הנם ספרותיים, כי יש גוים בספרות העברית וסוסים בודאיים... בכל זאת, בכל זאת, הלא אינני יהודי טוב, המזכה גם את גויי וסוסיו ומאציל מקדושתו עליהם... אבל אל ישנח דקורא כי בדרך הנני, וכדורת, וביום קר, אם טובה היא התרבות

המצורסת ליושבי כרכים אשר מרוב טובה ומרוב בשלה ילכו לבקר איש את רעהו, בכדי לספר ולשמוע מעט רכילות, מעט לשון הרע ומעט חדשות, ואין רע אם יעמוד רנע, או רנעים, אצל הפעמון; אבל אי אפשר לשמוע את כל הצירימוניות ההן בדרך ביום קר וסופה, עת הרוח ינשב בחזקה וישליך עליכם קרחו כפתים, כפות רגליכם וידכם מקור סמרו, והחוסם בעצמו ובכבודו „מראה כהן” - תכלת אדמדם לו, האם עת עתה למגרני דרך ארץ? - במקרים כאלה, בלא כל רשות והרמנא תפתח הדלת, ובכל נוסף המסורבל כדוב, באדרת שער, בנעלי צמר ובגדים וכדומה, תכנס לבית ותאמר: „צפרא שבא” או „ערב טוב”, אדוני. הוי קור, הוי סגריר! ומיד תתאמץ להשליך מעליך אדרתך ויתר המכשירין, ומבלי לחכות לחשובה תלך בבית הנה והנה בכדי להתחמם מעט. אנשי הבית יביטו על האורח החדש מתחילה בעין רעה, ויחשבו בלבם: השם יודע מי הוא ומה מעשהו? אחה רוח הביא אותו הנה! אבל סוף סוף יקבלו אותו בפנים מסבירות וכה תעבור העת. זאת תורת הדרך.

על-סידור, אחינו בני ישראל הנוסעים בים וביבשה, ידקדקו במקרים כאלה לסור לבית אינו יהודי. ראשית כי אצל אכה, אף העני שבעניים. בודאי התנור הוסק, הבית הם, ואף אם לחם צר - אבל יש לחם, ועל פי הדחק אפשר להשקט הרעבון, ואם אין, הנה בעד אגורה תמיד ימצא הכל, להביא מהחנות הקרובה או הרחוקה מעט לחם, מיני מזונות, עלי קשורת ומבית המשקה ייש. הנוי בכלל, והאכר בפרט אינו מתבייש בעניותו, ואף העשיר ישים את עצמו עני, בכדי להעיר רחמיק, לנדב לו פרוטה, והעני, פשוט יבקש: מה שאין כן בבית איש יהודי. מאד מאד מצוי, שהבית קר, התנור בלתי הוסק זה כמה, ואין אף לחם צר במה להשיב נפשך. ובכל זאת הדלות מכוסה, ויתבייש להודות, כי אין לו. בודאי מיד כאשר תבא יהמו מים, אבל כבר חלפה חצי שעה, ושעה שלמה, בשרך סמר מקור וצלוחית חמים אין, מפני כי אין נחלים להחם... אמנם כן יאה עניותא לישראל ובכל זאת אין כעס ישראל מתבייש בעניותו, ומתאמצים הם להסתיר את התכשיט הזה תחת שבע חותמות. ובן או בת בעל הבית יחשוב לו לבזיון ולסחיתות הכבוד לילך לחנות להביא בערך בעד איוו אנורות לחם ודגים מלוחים. וכה יעבור עליך הלילה בלא צלוחית של חמים ובלא לחם לאכול, ורק בשיחות יפות על דבר הפוליטיק ילעיסו אותך די והותר.

מפני זה ועוד מפני כמה טעמים, יהודים רבים, ואף הכשרים, ואף לאומים מהדרים ללון בבית אינו יהודי. אפשר כי הצדק אתם, אבל אין דנין על דברים שבטעם. אנכי עם כל החסרונות של דירת יהודי, באישר ישאני הרוח אוהב אנכי להתאכסן באכסניא עברית. אכה, כי העם האזרחי מכנים אורח הוא ומקבל את

האורח בסבר סנים יפות, אבל לפעמים לא רחוקות האהבה ההיא תלויה בדבר, פשוט: בייש, ואם בטל הדבר, בטלה גם האהבה. הכוס יפתח לך כל הדלתות, ויקרב כל הלבבות, ויגלה לך כל הסודות, ויעש אותך לאוהב וחבר נאמן ויועץ, גם ל.סנדק' - המעלה העליונה שאין למעלה היסנה בהתקרבות... הכלל, הכוס יקרבך והכוס ירחיקך, אם איש הגון הנך, ויש בקבוק מיוחד מהודר מן המוכן באמתחתך, ומיד בבואך, קודם דרישת השלום, תעמיד אותו על השלחן, וגם אתה בעצמך הנך בעל כוס ובעל גרון - לשתות, היה נכון ובטוח כי, אכסנאי תהיה ובזרעות פתוחות יקבלוך ויושיבו אותך בראש תחת האיקונין מבלי להביט ולחשוב. כי הנך בן אמונה אחרת, ובאמת תהיה אורח טוב, כי גדול כחה של לנימת יי'ש: ואם לא, אם אינך מן הזרזים, ובאמתחתך אין מן המוכן, ותשלח לבית המשקה להביא מן הלבן הלבן, ובעצמך לא תשתה, הנה אם כי יקבלוך בבית, ולחם ומלה לא ימנעו מסך, וגם את היי'ש ישרו, אבל, אבל תרגיש כי הנך זה, ורק מפני הכבוד לא ירשוך... גם יש שתמצא את בעל הבית מבוסס מעט ויריב בחזקה את, מחציתו המבוססת גם היא, ואזניך תשמענה הברות יפות, ועיניך יראו מחזות נעימים אשר מעורך לא האמנת ולא סללת לראות ולשמוע. מה שאין בן בבית איש יהודי, לטוב או לרע, בעוני או בעושר, לשובע או לרזון, תורה אחת ומשפט אחד, והרגל ושבע אהר לשנינו, לי ולבעל הבית, ומה גם ההמון שלטו, היהודים הבינונים, היהודים הפשוטים, שלא שכחו עוד מנהגי אבותיהם, על פי הרוב כולם טובים כולם יפים, בעלי דחמים, מכניסי אורחים, ביישנים, ענותנים ובעלי תרבות, ומקבלים את כל אורח, ומה גם צורבא מרבנן, בסבר סנים יפות; אם הרבה מדות רעות ומנוגות, כמו נאווה יהודה, עזות מנוגה או חוסר דרך ארץ וקרירות נוראה לכל מה שאינו נוגע לבמן ולכיס, דבקו בישראל, אבל לא בכלל ישראל, כי אם רק בעשירים, או באלה המתראים בעשירים, ובהדיוסים שנתעשרו. אלה הבורים שמבית המשקה יצאו לשוק ה.אריסטוקרטים, חייטים שנתעשרו מפסולתם של מכנסים, סנדלרים שמנעלים בלים עשו עושר, נותני כספם בנשך לשבועות, אינשילינגמים סרוחים, שכל חכמתם ותורתם היא לדעת את בטנם ותאותיהם, הם והדומים להם נשחתו; אבל הבינונים העניים, כל ההמון הרב של יהודים פשוטים אשר עודם תמימים עם ה' ועמם, היו בן ה' עמט כאשר הם טובים, נומלי חסדים הם, מבקרי חולים ומכניסי אורחים באופן נעלה מאד, וכל מה שיש לאחד מהם יתן לאחיו הבא אליו מדרך רחוקה, ולא יקטין את ידו מתת לו, אם מעט ואם הרבה, כברכת ד' עליו. חביבי הקורא, אם תתע בדרך והיה כי תבא עליך השמש, וסרת ללון אל בית איש יהודי פשוט, ותראה כי צדקה. איש יהודי פשוט! נקל להגיד, אבל איפא נקח את היהודים הפשוטים הטובים? איה הם? כי מעת שהחלונו לחטוף במלא היד, ולבלוע חתיכות חתיכות

נסות של הציוויליזציה יחד את „העצמות והגידים“, אין עוד בנו יהודים פשוטים. כעת כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו יודעים ושארנאן ושפת המדינה, ונקרא מ'ע וספרי אהבים, והגנו מושלמים, כי מעת שנתפשטה הספרות הקלה, או כמו שקוראים אותה „הספרות היפה“, שתעסוק בדברים בלתי יפים לגמרי – עבר ובטל הגבול בין איש פשוט ללמדן, ואנכי בנסיעותי הרבות עוד לא פגשתי איש פשוט. יש אשר תפגוש אברך, שתאמר עליו כי הוא זה הפשוט שתבקש; אין בו לא תורה ולא חכמה, לא עברית ולא רוסית, לא דעת ולא דעה... הלא כי כן, אבל יש בו „דרך ארץ“ במדה מרובה, יודע הוא פרק בהלכות נשים, במהללי בתולה, בתורת המחול והרקוד, בשחוק „המשכנות“, ובקי הוא בספרי אהבים וחרף ב„אהבות“, ויודע בעליפה כמה וכמה שירי ענבים מן המובחרים, וספורי מעשיות עד להפליא. נסה נא לדבר אליו, ומיד תראה כי הוא אברך בא באנשים, ופיו מסיק מתליות לדבר נבוהה נבוהה על השייכות והיחס שבין האיש והאשה: על הבחירה החפשית, על בחירת המין, על רוממות האהבה ונצחותה. לא, הוא אינו איש פשוט, אדרבא, אתה הלמדן, החכם, החוקר, המבקר, אתה הנך איש פשוט מאד ושפל בעיניו, כי הנך עכבר ספרותי, תבלה כל ימך בחברת ספרים בלים, ומאומה לא תדע מכל הני מילי מעליותא של החיים, ואולי הצדק אתו. יש שאין בו לא הא ולא הא, לא תורה ולא חכמה, ונס מעשים טובים בעולם הנשים אין בו, אבל מעלה אחרת לו, הוא בקי בכל ספרי הקלפים, יודע פרק בשישים ושש, באוקה, בסטוקלקא, בפריפיראנס... גם הוא אומן בשחוק הכדורי ודומינו אינה מוזרת לו. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניך, חביבי הקורא, כי כל אלה חלק גדול הם מהציוויליזציה המפוארה של המאה ה'י"ט, גם הוא אינו איש פשוט. בקיצור, מורי ורבותי, אנכי מרס ראיתי ופגשתי איש פשוט, גם בעל הבית, שבצל קורתו באתי, אינני יודע מה מינו.

ע'ס התמונות התלויות בקיר, שני דורות של „הניווא“: תמונת „סאראם בולבאי“ ו„מלך התן“, ושתי תמונות עבריות, שתיים ושלושים תמונות של גדולי ישראל – התמונה הראשונה כמדומה לי, של אברהם אבינו, והתמונה האחרונה: מהרשיא, הרב אלפסי, והמ'מ מקאזענין ביניהם – על פי התמונות ההן נזכחתי לדעת כי בבית איש יהודי בינוני הנני, איש יהודי שהוא בעצמו עודנו מן הישנים, אבל בנים ובנות יש לו, ביחוד בנות, והדור הצעיר הוא מהאינטליגנציה של „הניווא“. אם לא תדע, חביבי הקורא, פשר דברי האחרונים, אברר לך את דברי שלשה מיני אינטליגנציות בנו: אינטליגנציה גדולה, בינונית וקטנה. האינטליגנציה הגדולה, הם המה ראשינו וגדולינו, כל אלה הרופאים המומחים, העורכים המושבעים, הארדכלים המצוינים, הציירים המפורסמים, העשירים

הגורעים, ובכלל השדרות העליונות של עמנו – „פסום הקשרת” שבנו. על פי הרוב אינם יודעים עברית ואין להם כל חלק ונחלה בישראל וסגרותו וענינו. הם לא יקראו ה' כל ספר עברי כתוב עברית, ולא זו בלבד אלא אף ספר כתיב בשפת עם לועזי המדבר על דבר היהודים לא יבא אל ביתם, פנול הוא להם לא ירצה. והאינטליגנציה ההיא, אשר רק על פי טעות הנם יהודים – המלאך הממונה על ההריון החליף אותם באיוה איוואן ויצאו לאור עולם יהודים על אפם וחמתם, הנם מתאמצים לתקן פרי בטנם, המה עומדים לעילא ולעילא מכל איש יהודי – זשיר, ואין להם חלק ונחלה בישראל, זולת חלקו של המוהל... ונחלה בבית הקברות. האינטליגנציה הבינונית עומדת למשה מהראשונה במעלה ובזמן, ואולי גם במספר. הן המה כל אלה, שאף אם אינם יודעים עברית ולא יחפצו לדעתה, אבל ילמדו את היהדות מספרים כתובים בלשונות הנוים, אשר גם מחברם נוי. האנשים ההם, אף כי אולי יאהבו את עמנו ותורתנו, אבל בכל אופן לא את דתנו. המה יאהבו ויכבדו את היהדות של רינאן, של דליש, של ניאורג, עברם, של פ. וויינברג, של מאקס רינג... ובכלל היהדות של סופרים וספרים זרים, אבל לא את „היהדות העברית”, היהדות כמו שהיא במקורה, בספרי התורה הכתובים עברית. כל ספר עברי לא יבא אל ביתם, כי אין לו כל ערך ושוי, בזוי הוא בעיניהם יחד את מחברו... הן אמנם, כל היום יצעקו, כי יאהבו ויכבדו את חכמת ישראל, אבל רק אם החכמה כתובה רוסית, צרפתית, איטלקית ואיטלקית רק לא עברית... יש מהם כאלה שבימי ילדותם למדו בחדר וידעו מעט עברית, וגם הם מתאמצים עתה לתקן את השגיאה הזאת בבניהם. ויש תקוה כי עמלם לא יהיה לריק, ובניהם גם לא ידעו עברית מה היא.

האינטליגנציה הקטנה, השפלה, הנמוכה, האינטליגנציה של שוה פיושה, הן המה ההמון הגדול שמאומה לא למדו ומאומה לא שכחו, עברית לא ידעו ושפות זרות לא ילמדו, לא יחקרו בדבר היהדות וחכמת ישראל, לא יתפלספו, לא יבקרו, לא ישאלו ולא ידרשו, לא יאהבו ולא ישנאו את היהדות, אבל הנם „בעלי תאות” פשוטים, בעלי עברות שלא הוגיעו את מוהם בשאלות ארורות ופילוסופיות יתרה, ובכדי לצאת ידי חובת הציוויליזציה יקראו את המ' „Нива” מה'ע הזה להם כמו אוצר הספרות, מעין „כל בו”, בו ילמדו דברי הימים על ידי ספורי אהבים, נעאנראפא מספורים, גם פוליטיקא ותורת המדות, וכל שבועים לשון ושבע חכמות הכל על ידי ספורי אהבים... גם ילמדו לפתור חידות משונות ולצחוק בקלפים, הכלל, הפוך בו והפוך בו דכולא בו. נוסף על כל אלה, הנה ידפיס תמונות יפות של אנשי השם, של משחקים ומשחקות על הבמה, של חוטאים ופושעים מפורסמים, של בעלי עברה נודעים... והעיקר, כי מדי חודש בחדשו יתן הוספה: חדשות

ממדות פאריז, וציורים של הבניה והגזרה לבנדי הנשים, גם ציורים וקוים לכל מיני ארז, משה, תפירה ורקמה למיניהן, ביחוד ההוססה היא הקה כמו אבן חן לכל המון הקוראים העברים והעבריות; המין היפה מהבינונית יצא בו ידי הובת המורה, והאברכים והחתנים ילמדו בה, ניווא' פרק בהלכות דרך ארץ, ויקחו ממנו חומר לשיחותיהם הרבות בחברת נשים ובתולות, על דבר איזה ספור אהבים, פתרון איזו חידה נפלאה או בדבר איזו רקמה חדשה למטפחת האף. ולזאת ה, ניווא' היא כמו, ספר שלחן ערוך' בבית כל איש יהודי מן הבינונים, וכמו הסדור העב, כל בו' לשנים כן עתה, הניווא' בבית כל איש יהודי, ולא אישנה אם אומר, כי ה, ניווא' בלכר יש לו הרבה יותר תומים עברים, מאשר לכל מה'ע ביהר.

זאת תורת האינטליגנציא המושלשת שבנו. וסמך: הראשונה היא האינטליגנציא של ה, נאו. וור'. ויתר מה'ע והספרים הצוררים לנו; הבנונית-האינטליגנציא של ה, וואסחאד'... והשלשית הקטנה: האינטליגנציא של ה, ניווא'. הנרועה שבהן, כמובן, הראשונה, והמשובחת שבהן, גם כן כמובן, האחרונה... בודאי אין לך פרט יוצא מן הכלל, ויש יוצאים מן הכלל, גם בשלשת המינים האלה, אבל בעקרה, החלוקה הזאת אמתית ונכונה.

הנה כי כן, על פי ההמונות התלויות בקיר, נוכחתי כי בעל-הבית בעצמו מן היהודים הששונים, ובני ביתו, הדור הצעיר, מהאינטליגנציא של ה, ניווא', וכאשר פהרתי כן הוא. ויען כי אנכי הנני מעט מבעלי עולם הזה, וכימי ילדותי למדתי פרק בהלכות דרך ארץ ההרשה, ועל פי הרחק הנני גם אברך לקדריל, לפילני' ולכל המלאכות היפות... מובן כי נהייתי מחותן עם כל בני הבית. הזקן ספר לי על דבר עסקיו, יחוסו ואבותיו; הצעירים - על דבר איזו חדשות, מספרות הניווא', ואנכי ספרתי להם גם כן איזה ענין ממ'ע אחר, עם ציורים, ובכן ונה למחותנים. ויקבלו אותי לאורח הגון, ונבלה כל העת בטוב, כי על פי מקרה נודמנו לפונדק הזה גם שני משוררים עברים, עורים; ובני ישראל שבדרום אף-על-פי שלא ידברו יהודית, אבל יבינו ויאהבו את השפה הזאת, ומה עוד לישמועי מנינות, משורר עור'.

ישראל התערב בנוים וילמד מעשיהם ומנהגיהם. בהוסיא הקטנה, משוררים עורים' ישירו על השמינית שירי עם. כאשר אך הבאו על יום השוק, בפרשת דרכים, ואצל בתי התפלה, תראו המון אברים נתאספו לשמוע שירת, הקבור; המשוררים האלה ישירו שירי מוסר; בין המשוררים העורים האלה, יש משוררים מצונים בעלי כשרון נפלא, ופעולתם רבה מאד על ההמון. ומהם למדו גם היהודים לאהוב שירת משוררים עורים. בימי נעורי נתגרלתי בליטא, ולא ראיתי משוררים לאומים כאלה, ופה הנם מצוים תמיד, וגם הרוסים הסכימו עמם, ואף כי לא יבינו

מה ישורר, הדוד העזר, ויקראו אותם, קבורים עברים'. את המחזה הזה ראיתי בפעם הראשונה ביום השוק בקאחובקא. הירד הזה מפורסם בכל ארץ הדרום, ועשרות אלפים איש מהסביבה ומפלגי חרסון, ערבת הדרן ויקאשירטסלאב יתאספו הנה; רבה המהומה, וגדול השאון. מובן כי לירד כזה יבאו גם מסבבים רבים, בהם עור ופסח, מוכה ומעונה, וכל ההמון הרב הזה, כל בעל מוס רע, יקנה את מקומו סביב בית התפלה לנוצרים, ובצדי הדרכים בין החטיות, ובקולות מקולות שונים על השמינית ועל השביעית ובמנענעים, מצלחים, פסנתרים ועוד זני זמרא ינגנו וישירו, וכל אלה הקולות יחד את השאון והמהומה הרבה של יום השוק יעלו בערבוביא. ואף המלאך הממונה על התקיעות גם הוא לא יפריד בין קול לקול, רק הד אחד גדול ונורא עולה, כקול מים אדירים, כקול המיתרים עת ינשא דכיו. אנכי נסיתי מעט הצדה, והנה אם לא יתעוני אזני – קול שירה עברית הנגי שומע... מה זאת? הקשכתי קשב רב קשב, אמנם כן, שירה עברית, לא עברית, אבל יהודית, הקול קול יעקב. לקול השירה הלכתי, והנה בשוק המסבבים, בשורה אחת עם המסבבים הרוסים, גם שני עורים יהודים והמון רב מאחינו עומדים סביבם ושומעים את שירתם. אמרתי בלבי, הסומא חשוב כמת, ובמתים הפשי, במתים אין יהודים ואין יונים, ושוי הוכיות יש להם! לפשוט יד ולבקש פדמות. אלו ואלו ישירו, זה שירתו וזה שירתו, ואין ביניהם קנאה ושנאה ושאלות ונבולות ותהומות הכרסני. מני אז נגשתי עוד פעמים הרבה משוררים כאלה המסבבים בערים ובכפרים אפס כי שונה שירתם משירת הקבורים הרוסים, כי בעוד אשר הראשונים הזה משוררים לאומיים ושירתם, לאומית על דבר הקווקזים, ונבורתם ומלהמותיהם, הנה האחרונים העברים משוררים סתם, ושירתם אינה לאומית, בכלל, מוחתם צולעת על ירכה ולא תצלח למאומה. אף לא שירה אחת טובה שמעתי מהם, ולא לבד שירה לאומית, שירה מקורית, אלא אף לא שירה יפה, כמו שירת פרוז, שירת גולדפאדן וכדומה, לא שמעתי, כי אם שירת המון חרוזים בודדים בלי כל מעט ויופי ובלא כל חבור, ועל ענינים שאין להם כל שייכות עם כלל ישראל. זה ישיר החרוזים על דבר שריסת הצירק בביריטשוב, זה על דבר השריפה בסמילא, גם שמעתי שיר על מות הרב מסעם המשלה חיוג ויל מאודיסא, וכל אלה בלי כל טעם, ובכל זאת פעולתם על ההמון רבה מאד, כי ירך לב הגברים והנשים בפרט למראה איש עזר, ולקול שירתו ימסו הלכבות והענינים תרדנה דמעות. וכאשר הציע לפני בעל הבית ובני ביתו ללכת לבית שכנו לשמוע, מענינת העורים, לא מצאה הצעתו הן בעיני, אבל מפני, כל מה שאומר בעל הבית עשה, ובכדי לבלות את העת ולראות את העולם, הלכתי גם אני.

כל העדה הקטנה ההיא, הגדולים והקטנים, איש ואישה זקן וילד יצאו

והסגדלר, החנוני והמלמד, השויב והמויין, כל הקהלה נתאספו לבית ראש העדה ;
הבית הזה מלא מפה אל פה, וכולם עומדים צפופים, ואונייהם קשובות לשמע מגנינות
המשוררים, ושני עורים, כחתנים, יושבים בראש השולחן, וישירו בסירונין, כאשר
יתם זה יתחיל זה, ולפעמים ישירו במקלה, גם ייש גם יין ומיני מתיקה לא יחסרו,
והעורים יריקו הכוסות לרגעים, והגם מעט בחדות, וכשוב לבם ישיבו גם את שירתם.
והאחד יתאמץ לנצח את רעהו. וישר הראשון על דבר, נד הסוחר מבלטא.
בבלטא חי סוחר עשיר ושמו נד, פתאום בעצם היום התנפלו עליו שודדים רוצחים,
וינקרו את שתי עיניו וגם את כספו לקחו, ונד הסוחר נהיה למשורר עור. אנכי
אינני משורר, וגם אינני מבין גדול בשירה ובומרה ; אבל כרגע הרנשתי, כי יש
לי עסק עם בעל כשרון נפלא. כאשר הגביה קולו לספר את סובו ורוב
עשירו, בהלו נר ההצלחה על ראשו, והקול קול ערב ונעים, הולך ונדל וחזק,
ולאט לאט השפיל אותו יותר ויותר, וכמו מארץ תשח אמרתו, יצפצף וידעה
ויבכה, וכמו יעורר רחמים, בספרו את התלאה המוצאת אותו. ועוד יותר ינדל עצבנו,
בזכרו כי אין לו כל תשועה, כי גם תקותו אבדה. בכל זאת ישוב ינחם ; היר ח'
תקצר ? הן ה' פוקח עורים.

המשורר כלה את שירתו, ואנכי הבטתי על כל הנאספים והנה כולם עומדים
בלא נוע, ועיניהם ירדו דמעות, אז אמרתי בלבי, לוא שר המשורר הזה על דבר
מקרה אחר בבלטא, לו שר המשורר הזה שיר-עם על דבר האומה בכללה, יסוריה
צרותיה ותקותיה, לו שר...

עשה-ספר ועשה-שירה היינו בימים מקרם, אבל מאז יצאנו בנולה, ויר ה'
הויה בנו, את הספר לקחנו עמנו, ואת הכנור תלינו על ערבים... כמו משא
לעיפה היה הכנור לעמנו עת יצא בנולה ; ומני אז הנה הספר נתנדל ונתרחב,
ויטלא כל עולמנו הקטן ספרים ודיו אין קצה... ובת שירתנו קטנה ודלה ועניה.
מכל המון שירינו רק, כל נדריי האחד נשאר לנו, והננון הידוע ל,עבודת יום
הכפורים, אשר עליהם נוכל לאמר כי לאומיים הם. אין לנו שירה לאומית, שגרניש
מדי נשמע אותה רוממות הרוח ו, מסירת נפש לאומית כמו שירניש הרוסי, מדי
ישמע שירת עמו, והצרפתי למשמע המארסיליוא, והאשכנזי למשמע, משמר
הרהיין. ואם במאה הנוכחית, כאשר רוח לנו מעט, שבו בני ישראל לכנורם – לא
את שירתנו ישירו עוד. וישר יעקב אַסינבאך על, טרויא, על, הילינא היפיסיה,
על, זקן תכלתי וכדומה, ולא על ישראל שירתו ; וישר מאיר-ביר על ההונינומים,
על, רובירש השר' על, יוהן מליידן, על, ווסקי די נמי, ולא על ישראל שירתו,
וישר מנדלסון את שירותיו על האהבה, על האשכנזים, גם שירות באין אמר
ודברים – ומאומה על דבר היהודים. ואם שר, הלויי על, היהודיה, אבל אנחנו

כלנו הלא נדע, כי לא לנו, לא לנו, היהודיה' ההיא; וישר רובינשטיין את שיריו על 'השטן', על 'קאלאשניקוב', על 'נירון קיסר', ורק ב'שירת המכבים' נקראו שירותיו עלינו. אמנם כן, גם השירה והזמרה מחזרת על אכסניא שלה, עס-השירה יש לו 'משוררים רבים', אבל מה ישירו? – נחלת יעקב נתנה לעשו, לו גם כל השמים, לו גם מ'שמני הארץ, לו גם דגן ותירוש, והארץ נתנה בידו. ועם יעקב יעבוד לו בכשרונותיו לפאר ולשכלל את חייו, ולעצמו לא השאיר יעקב מאומה, כי מבחר כחותיו ומבחר שירותיו הקדיש לעשו... גם משוררים לאומים אין לו ליעקב. משוררים שיספרו לדור את צרותיו ומצוקותיו, אין, אין. כל דור ודור יהיה לעצמו ובפני עצמו... זוכרני, כד הוינא מליא, ספרו או על דבר הנזרות בוועלין וסאווראן... כעת בנינו אחרינו גם לא זכרו זאת. אמת, כי אם באנו לכתוב אין אנו מספיקים. אבל לשיר? – אפשר להשאיר זכרון בשירה אחת, יותר מאשר בכמה ספרים...

תפוש ברוב שרעפי אלה שבתי הביתה, ובאר הבוקר שמתו לדרך פעמי, ועוד בו ביום באתי למיליטופול.

העיר הזאת היא כמו אמיריקא בועיר אנפין. לפני מלחמת קרים היתה כפר טרטרי בשם 'קזימאר', ורק אחרי המלחמה בשנות השישים היתה לעיר, ומני אז נבנתה המסלה 'לוזוב'סיווסטופל' היתה למטרופולין של כל הסביבה, מן חוף הדינפר עד חוף הים האזובי, כי הסבה אליה את מסחר התבואות והעצים מברדיאנסק.

ובעיר ההיא עדה נכבדה מאהינו, כה ירבו, אשר רובם יהיו בדיוח ולא בצמצום, וכטוב להם לא ישכחו את אחיהם העני ויבנו בית חולים מהודר ומשוכלל, גם בית-מדרש ובית-הכנסת מפואר ובית-ספר ויתר צרכי הצבור, וכל ההברות המתקנות בקהלות ישראל. גם חברת חייץ, אשר סכום הנדבות שלה עלה להודש יותר ממיאמים רויב, אלא כי כעת מסבות שונות ירדה החברה ההיא מסה, כי לרגלי האסור שאסרו על המורשים בערי המהוז לאסוף כסף נתפרדה החבילה, ויבנו בני ישראל עוד הפעם במות לעצמם. כי אחרי שאסרו על המורשים לאסוף הנדבות ולתת שתקאות ושמי קבלה, וראש החברה התפטר ממשמרתו, נמרו אומר לעשות כעין 'פליביסציפי' ולשאל את כל ההברים מה דעתם, אם כל אחד ישלח את נדבתו ישר לאודיסא, או למצא דרך אחר? ותהי תשובת שני חלקים של ההברים, כי הכסף יהיה מונח אצל נאמן אחד בעירם, עד אשר יעלה לסך מסוים, ויבנו קולוניא בעד בני עירם לבדם. ורק החלק השלישי ההלש לשלח את הכסף כמקדם לאודיסא. הנה כי כן בני ישראל נעשים אגודות אגודות, בני מ. יבנו להם קולוניות לבדם בעד יהודי עירם, דוקא, ולא חלילה בעד יהודים אחרים, ובני נ. לבדם, ובני ס.

גם כן לבדם, כל אחד בעד מנינו, בעד יהודיו, ועד העת ההיא יהיה מונח הכסף באוצרים כאבן שאין לה הופכין, והקולוניסטים העניים באיי יסבלו מחסור... וכמו שרואים אנהנו בשוב הקודם בענייני ארץ ישראל, כולל כולל לבד, כולל וו, כולל נ, כולל פ, כן יאמרו הויצ לעשות גם את הישוב החדש... והבל.

אלה האימרים לקבין את הכסף בעירם עד סך מסוים - שעמם ונמוקם עמם: מפני שישנן אנודות אשר בעד תשלומין של ארבעים רויכ, ארבעים רויכ להמש שנים, תבטחנה אהרי עבור העת ההיא כברת ארץ בארץ ישראל עם כרם ובית וכל צרכי העבודה, ואם כן הדין נתן, כי תחת לאסוף נדבות קטנות ולשלח קמעא קמעא לאודיסא, יוסיף כל אחד מהחברים על תרומתו, ובמשך איזה שנים, תהיה בידהם האפשרות ליסד קולוניא בפני עצמה. ובאופן כזה יעשו כמו שאומרים: לרכוש רכוש ולשמור את הצניעות... היינו להיות, חובבי ציון, ולהוציא הכסף לצרכי עצמם. כדברים האלה שמעתי עוד באיזה ערים; בני ישראל בעלי חשבון הם ודי להם ברמיוז בעלמא, ומיד יבאו חשבון ויחשבו. רק נתפרסם החשבון הפאריזי, והנה בכל עיר ועיר יאמרו להיות לאנודה כזו. מובן, כי הלילה לי מלכנא בם, מי יתן וירבו אנודות כאלה, כי סוף סוף הלא ינדילו וירחיבו את הישוב, ואם לא בחמש שנים - בעשר, בעשרים, אבל יבנו קולוניות... ורק דא עקא, כי גם בדברנו על ישוב הארץ כל אחד ידמה רק את עצמו, ויחשוב רק את הישבנותיו, מכיון שנודע שאפשר, באמצעים קטנים להשיג משרה גדולה, ובעד סכום קטן יתנו נהלה גדולה, יקפזין כל אחד על נהלה כזו, ובנדבתו שיתן לישוב הארץ ידמה להתעשר ולהאחו בארץ... וכן הם החוככים במ, בנ, בם, ובכל אתר ואתר.

ובכל זאת כמו שאמרתי, אחינו במ, לא יתנו יד בצלחת, וגם אחרי אשר הוכרו המורשים, לא אמרו נושא, והחבילה לא נתפרדה, מה שאין כן בערים אחרות, אשר מיום שהוכרו המורשים תמו גם החברים, ואינם. כאשר אך תפנוש חויצ אמתי, תשמע רק אנחות: אהינו בני ישראל שיחיו, זו דרכם בקודש (ולא בחול) כשהם נתבעים הם נותנים גם לענל, גם לשור, גם לחמור... לכל חיה רעה, לכל רוח ושר, לכל מי שיפתח את סיו ויפשוט את ידיו או גם את מלפיו. וכשאינם נתבעים אינם נותנים אף למשכן, אף לקדשי הקדשים של האומה, לישוב הארץ ולהחזקת לומדי תורה, לאורייתא ולארץ ישראל. ולזאת נחוצים לנו תמיד שלוחים, מעוררים שיעוררו, שיתבעו בסת, שיאחו בכסף בנדיהם לאמר: תנו רחמים בני רחמים, תנו נדבות... אם, חובב תורה הוא האיש ומוקיר ורחים רבנן וינדב נדבתו לוולוז'ין, לקובנא, למיר, כל זמן שלא יבא המשולח מהישיבה לא ישלח ולא יחזר... אם חובב הישוב הוא בהמונתו הקודמת, ונותן פרומתו לקושת הרמבין, בעד היושבים לפני ה' בירושלים, כל זמן שלא יבא המשולח להוציא מן הקופסא,

לא יוציא בעצמו ולא ישלח. אחרית כל אלה, כי מחצית נדבתו יאכלו המשולחים וסוסייהם וענלוניהם, כי הלא לא מאוכלי מן הם. אם חובב ציון הוא איש ונתן את נדבתו להישוב, עד שלא תאחזו בכנף בנדו ותוציאו ממנו פרוטתו בעל כרחו – לא יתן. אמת כי רחמנים בני רחמנים אנחנו, וכל הפושש ידו נותנים לו, אבל האמת נתן להגיד, זו מדה מנונה אצלנו, כי אוהבים אנחנו לראות תמיד את העני בפניו. אם בא העני ועומד בפתח ויעמיד פנים של רחמנות ויבקש ויבכה ויתחנן, ירך לבבנו והגנו נותנים לו, ואם לא – לא נוכר אותו. כן בעיני הפרט, וכן בעיני הכלל. גם את העני הכללי, את כנסת ישראל העניה, אוהבים אנחנו לראות עומד בפתח ופושטת יד. ואחר כל אלה עוד נאמר, כי חובבי תורה, חובבי ציון אנחנו! אוי לאותה בושח, אוי לאותה חבה!

אם חוצץ בעיר הזאת, כמו בכל יתר הערים, לא יפיקו רצון ממך, חביבי הקורא, אך מהקהלה בכלל, ממשטריה וסדריה והנהגותיה, תמצא ענף קשה למצוא בזמננו עיר-שלום כמותה, שאין בה אף צל מחלוקת. אחינו בני ישראל יחיו בשלום איש את רעהו, ומתוך זה גם בשלום את שכניהם, ותראה פעולתם גם בבית שלטון העיר גם אצל הפקידים והשרים. בישיבת האוצר אשר בעיר, בית האוצר של העיר, ושל מלוה משותפת, מנהלים ונאמנים עברים, גם בבית שלטון הוימססווא ישי להם יד ושם. וכאשר עלתה בדעתם לפני שנתים לבנות, בית חולים מיוחד לעברים, גם מקופת הוימססווא ינתן להם עזר.

לו חכמו השכילו אחינו בכל אתר ואתר לחיות בשלום ואחדות בינם לבין עצמם, כי אז מעצמו אולי נמתק מעט מר הגלות; אבל ששן המחלוקת מרקד בינינו, ומה שהאחד בונה השני סותר, ואם בני ישראל בינם לבין עצמם כך, אומות העולם על אחת כמה וכמה שיריבו את היהודים. כל עקרה של המחלוקת בין אחינו, לדעתו, איננה משום קנאה ושנאה, ולא חלילה משום עיזתה וכל רע. הם מלהזכיר, בני ישראל בעלי לב טוב הם, ומה שקשה להאמין, גם רודפי שלום הם, אלא שחסר לנו ראש אחד שיהיו הכל מודים בו, שיהיו הכל מתבישים מפניו, שיהיו דבריו נשמעים לכל. לפנים בישראל, לפני דור אחד, היה נאון אחד כללי, מקובל ומרוצה לכל האומה, וגם בכל עיר ועיר, בכל קהלה וקהלה נמצא גדול אחד, שהכל קבלו עליהם את מרותו. ובכן שרר השלום בכל הקהלות. אבל מיום שקבלנו עלינו את הסדרים החדשים, אנדרלמוסא באה לעולם, נתבטלו האוטוריטיים והוסרה העטרה מעל ראשי הגאונים. כעת ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, לא כי לא יכבד הנער את הזקנה, והנקלה יבוזה את הנכבד, אלא מפני שאין סימנים לנקלה ולנכבד, ואין גבול בין נער וזקן. לפנים בישראל היו סימנים כאלה, סימני טימאה על פי דין תורה וסימני טהרה – גיכ על פי התורה. כעת אמנם נתבטלו הסימנים,

ונשאר רק. סימן דלות, דלות נוראה, דלות הנפש, ואין מבדיל בין נקלה לנכבד, כל אחד ידמה, כי הוא הנכבד, הוא הוקן, הוא החכם, הוא אוהב עמו, הוא הראשי, הוא ולא אחר. ומה כל הסבוכים וכל המריבות, כל הקטנות וחלול השם. והיה כי תמצא, קרן-זוית אשר יש בו בדיסמכא ונראה אחדות ושלוש בקרן-זוית זו. והעיר ט. תהיה לנו למופת. בעת אשר בכל הערים מקרוב ומרחוק נראה ונשמע מחלוקת בין אחינו, פה בעיר הזאת עם עדה גדולה, כמעט מיום הוסדה לא נשמעה בה מחלוקת; ובעד כל אלה תודה לישיש אהר שבה ישיש זה הוא הראש והראשון לכל דבר טוב ומועיל בעיר הזאת, הוא עשיר גדול ובריאבהן ובראורין, וכל עניני העיר נחתכים על פיו, ומטובד הוא מאד בעיני בני-ברית ושאינם בני-ברית. והיה כי יקרה מקרה בעיר לשוב או לרע, מיד ואספה תאסף בבית הגביר הישיש הנל והתאסף טובי העיר, וכאשר ינמרו אמר כן יקום. באמת ראוייה היא העיר הזאת להכתב בדכריהימים לבני ישראל, וידעו כל באי תבל, כי עוד יש על כדור הארץ קהלת ישראל בלא מחלוקת. תכתב זאת ליום אחרון.

אבל, כמה ששובה ויפה היא העיר הזאת, כמה ששובים ויפים הם אחינו בה, אבל סוף-סוף הלא רק עיר המחוז היא, ולשבת בה שבוע שלם – בנקל יבוא אדם לידי שממון. הנה ראיתי את כל הדרה ותפארתה, את „בית הסוהר“ ואת ה„קרקט“, את בית-החולים בעל חמש מטות, את „בית הספר העירוני“, את ה„כלוב האנגלי“, את נן הטילים, אשר גם בהמות העיר יטילו בו, ומה לי לעשות עוד? עובר אורח כמוני יודע מעם השממון הזה. מאין עבודה תקרא: „אדם! המיחסו! עוד מעט גם המיחס על השולחן, ותשתה חמים, ולא מפני הצורך אלא משעם הבטלה. היום גדול ומה לעשות? – בכדי להנצל מעט מהשממון הנורא הזה, דרכי תמיד בבאי לקהלות כאלו, לסור לאכסניא עברית מהמפוס הישן. באכסניא של אינדיהודי, או גם בהאכסניות החדשות שלנו, הנך רק עובר-אורח, זר לכל הסובבים אותך, וקרוב להם רק בפרוטתך, ולא לבד כי הנך עובר-אורח, איש זר, אלא כי גם אינך איש, רק מספר ידוע. פעם בפעם תשמע בעל-הבית והמשרתים יקראו איש לאחיו לאמר: 5 ₪ יבקש חמים, 5 ₪ יבקש מנורה, נר, 5 ₪ איננו בחדרו, 5 ₪ שב הביתה, 5 ₪ ינוח. ואתה הלא תדע כי 5 ₪ הנך אתה בכבודך ובעצמך, כן-אדם עם רמיח אברים ושפי' נידים, סוחר מגילדא השניה ובעל דעה גדול בעירך, נבאי בבית-הכנסת ויושב ראש בשלש חברות וגם בקומיטט אחר. פתאם והנה בטלו את „ישותך“ והנך רק 5, אתה קלילא דלית בה ממשא. ורק טרם נסעך תהי עוד הפעם לבן-אדם, ובמיטב כספך תשלם בעד כל הטובות הגדולות והקטנות ששימו לך בזה, ובעד כל תנועה ותנועה של המשרתים הרבים. אבל כל עוד לא באו חשבון, אין לאדם כל עסק עם הנומר 5; לא כן באכסניא עברית מסדר הישן. שם הנך אורח

טוב, עוד לא הספיק להכנס לחדר המיועד לך, וכבר בא בעל-הבית לחדש בשלומך, ויתן לך שלום גדול ורחב, ועוד לא הספיק לטח מעט, וכבר נדע מי אהה, מאין ולאן הסע, ומה מעשיך, כללו של דבר, הגך בך-בית. כל אנשי הבית יקחו חלק במעשיך, ואתה בלא חסצך תקח חלק גם במעשיהם ולא תניש שסמך, נורא כמו בבית-מלון מן ההרשים.

אין דנין על דברים שבטעם. יש בעל נפש טרה, הנועם המיד על כל התבלי, בחושך יושב והבדירות יפה לו, לאיש כזה הדר באכסניא – נך-עדן, כל היום יושב היא בדר, הונה נכאים וחושב את מחשבותיו המרות, ואין איש מרגז אותו ממנוחתו. אנכי אמנם, – אם נהניין לך לדעת זאת – הגני מבעלי טרה לבנה, כמו שאמרז לפנים, או מבעלי מוג הקל והחם, כמו שאומרים עתה, לא אוכל לשבת בדר. כי לא עליכם, מרה ישחורה הפול עלי, ואימה ופחד יבאו בי, וטהוות שונים ומשונים, מהוות נוראים אחזה, הנהמתים ספרותים עולים מן מהיע, מן הספרות העבת ועוד מבתי-הקברות כדומיהם, אין להם תמונות אדם ולהלוהית של בשר ודם, רק עצמות יבשות; הנה „הובבים” רבים ושונים לסיניהם, גם כן רק עוד ועצמות, בלא בשר ובלא דם; הנה מחזיקי תורה עם תמונות משונות הנה מהברים מזהמים, הנה אריסר סוקרטים דקים מן הדקים, בלא דם, בלא בשר, גם בלא עוד ועצמות, נשמות ערשילאין מרחפות בעולם התהו... הנה פירנסים ומנונים בלא עצמות, רק דם ובשר, בשר ודם. מהוות עצב כאלה, כל אחד נורא ומשונה ומוזהם מחברו, עולים לפני. לא, לא אוכל לשבת בדר בחדרי. יבוא מי שיבוא, ואף בעל-הבית, יהיה מי שיהיה. – ובעל-הבית מיד יבוא, הנה הוא נדרש לקוראיו ואורחיו. ומיד הדע את כל החדשות בעיר, הנהוצות ושאינן נהוצות לך לדעת, וכה תעבור העת. מיכן, כי גם הפעם סרתי לבית-מלון עברי, אבל, כמו שאמרתי, יהודים פשוטים, יהודים טובים, בעלי אכסניות מדור העבר כמעט אין, כי נעה הציוויליזציא גם בהן. הן אמת, כי האכסניות בעצמן לא שונו במאומה לטוב, אבל הסדרים נשתנו, בעל האכסניא היא כעת בריה בפני עצמה, אשר לבד ההשבון והקבלה אין לו כל שיכות עם האורח, ואני לדאבון לבבי הייתי רק נומר 8 ולא יותר.

הגני יושב בחדרי תפוש ברעיוני ומשומם, כבר שתיתי חמים כמו סתר, מוסקבא, ירדן מה הנחתי אל סי, הועה השביעית נוצפת ממצחי, גם קראתי את כל ספרי שלקחתי עמי בדרך, על כל צרה שלא תבוא, גם עשיתי סיום על המאקף הגדול, מאמץ עברי, שאך זה לא כביר יצא מבית-הדפוס, אמתים ארבו ואמהים רהבו ושליש אמות קומתו ותתקין אלפים דפים בו, ובכל דף תריג שורות, ובכל שורה שסיה אותיות, ובכל אות רמיה כונות, ולמשה הערות וציטאטים, מיהה משוינה הערות באיתיות רש"י, אני אמרתי בלבי, אף אם מאה שנים אהיה, ואקרא

עשרים וחמש שעות במעט לעת, גם אז לא תספיק לי העת לנמור אותו. ואת החלק האחרון, חלק הספורים, יהי את הדורון, אנמור אחרי מותי – במקום יכורי הגיהנם, – ובכל זאת, בא וראה, עד כמה גדול כהו של שממון, את אשר לא האמנתי ולא פללתי נחיתה, ובשמונה ימים נמרתי אותו המאסף מההל ועד כלה. אמת כי הוציתי כמו ישבתי בבית-המרחץ על האצטבא העליונה, כי רב ההבל במאסף הזה, אבל סוף סוף, בעזרת ה' וזכות אבות נמרתי אותו. והדבר היותר גסלא, כי לא יצאתי מדעתי, ולא כהנה עיני, ולא הטבתי כרסם מהריח הרע היוצא מ פלוסופיא של אשר יצרי, אשר במאסף הזה. אין זאת כי אם עוד ישנם גם עתה נסים ונפלאות כתבל. ורק קוראי ספרותנו העבה ירגישו זאת כמו שהרגשתי אני אחרי קראי את המאסף הזה... אבל גם אותו נמרתי. הנה הספר העבה הזה מוטל לפני כמת מצוה, ויותר לא אטפל בו, אף אם יתנו לי כל הללי דעלמא לא אקרא אותו עוד, ומה לעשות? ארכה לי העת! בשעה כזו ההלתי לחקור ולדרוש אחרי האורחים הבאים, מי הם, אולי אפשר לבא עמם בדברים. קראתי את „הטבלא של השמות“ והנה לשמחתי מצאתי אורחים עברים, מצאתי כנוים שהם בודאי של עברים – כי רבו האישכנוים בפלך הזה, ועליכם לרקדק הרבה בשפה-המשפחה, וסן הלילה תהשבו אישכנוי ליהודי, לא תוכלו להפטר ממנו, גם אל שופט-השלום יבא הדבר, אבל יש כנוים שהם רק לישראל לבדם, ואין לאישכנוי חלק בהם, כמו קונלמאן, צימכסאם וכדומה. בעלי שמות כאלה, בודאי הנם יהודים, לך בדרך יסוד אליהם, ותן להם שלום עליכם. אנכי מצאתי בעל שם כזה, בעל שם עברי בלא כל ספק, חקרתי ודרשתי אחריו, גם הוא כמוני, בעקב הסערות הגדולות והשלנים נשאר פה ויהבה לימים טובים. אמרתי בלבי, גם הוא כמוני יושב בשממון, אנסה נא דבר אליו, ושובים השנים מן האחד.

שלחתי את המשרת לשאול: אם הוא איננו פלוני מעיר פלונית. המשרת הביא לי תשובה, כי נומ' 4 אינו מעיר פלונית, אבל יש לו קרוב שמה. שמחתי על הבשורה, כי השבתי חשבון משפחתי, ואפשר כי גם הוא קרוב אלי, ואם לא קרוב, לכל הפחות הוא מחותן, ואם לא מחותן הנה יהודי של מחותן, הכלל יש בינינו איזו שייכות. ומכיון שאיננו נצרכים איש למתנת רעהו, וגם מה שרע מזה, לידי הלואה, בודאי נהיה לידידים. שלחתי את כרטיסי, ושאלתי אם אפשר לבקרהו בחדרו. הקורא יאמר עוד הפעם: לא מן הנמוס. אבל נסה נא, בעל נמוס, כמוני לשבת שמונה ימים בקרן-זווית כזו, אם לא מיד תשכח את כל הגמזים שלך. והאמת אניד לך כי על פי הנסיון יודע אני, כי אין דבר כהשממון המהבר ומאנד ומקרב את בני האדם. אהבה מקרבת, משפחה מקרבת. עיני ממון, עסקים, בעלי חובות מקרבים, הלואה מקרבת, לנימה מקרבת, אבל יותר מכולן

השממון מקרב. לו ארכה העת ולי, הבה נבלה אותה יחד, נספר מעט רכילות, מעט לשון-הרע, מעט ליצנות, מעט פוליטיק, וכה תעבור העת. ובעוד איזה דעים, ואני ישבתי בנומר 4.

אבל שנית, רק אני לבד לא ידעתי במה לבלות העת, אנכי ישבתי בשל אבל ה,נומר 4 ידע במה לבלות העת; הוא עסק בענינים העומדים ברומו של עולם, באומנות של הקביה. האם לא תבינו? – וזו זיונים, כי שדכן היה האיש, ובעתות הפניות עסק בספר יצירה, זה ספר, תולדות אדם, שבו נכתבו המין בחורים ובתולות, גרושות ומגורשים, גם אלמן ואלמנה גם. איש ואשה, שנותיו ומשפחתו, והעקר הנדוניא בצדו. גם, אלכום גדולי של תמונות שונות, יפות ומכוערות, היות' ובלא כל רוח חיים, אלכום גדול ורב על שלחנו, והוא יושב וחושב: בת פלוני לפלוני, ובן פלוני לפלונית... ושוקל וחושב ומונה ומסתכל ומתבונן בתמונות לדעת, אם תמצא התמונה חן בעיני המדובר או המדוברת. כאשר נמר בדעתו כי השידוך שוה, הן מצד היחוס, הן מצד הנדוניא וגם, מצד התמונות, יתחיל לעסוק בדבר, והיה כי ינמר בכרשוב-היינו כי יכתבו תנאים-ויבא על שכרו. מוכן, כי עבודה, ספרותית' כזו ומה גם, הקריאה' בספר האלכום, לא הביא את האדם לידי שממון. בכל דף ודף, בכל צד וצד, תמצא חדשות נעימות. פה תמונה יפה, ופה עינים מבריקות, וגם, ראש נפלא עם תלתלי זהב, ושם פרמזי של יפיפיה... וכמה שיהיה עבה ספר כזה תקרא אותו מהחל ועד כלל, ולא תרניש את אריכות העת.

אם יש עסק טוב בתכל-הוא השדכנות. טוב להיות רופא, גם כבוד, גם כסף ינחל, ובעד רנעיו ישלמו לו; אבל תמיד ידיו מלוכלכות בדם ושפי' ושליא, ושמן קיק, ושמן ריצנוס; טוב מזה, להיות עורך-דין, הוא, נקי כפי' ובעד האסת וגם בעד השקר ישלמו לו. אבל תמיד לבו נוקפו סן לא תספיק לו. 'שקרניות', ורעהו המליץ שכנגדו יוסיף עליה, וזכה הוא בדיון. גם יש לו תמיד עסק עם נגבים, שורדים, נוכלים ורמאים, ותמיד יפחד סן ירמו גם אותו. טוב משניהם להיות נבאי בחברה-קדישא, לקבור עניים ועשירים וליהנות ממותם, אבל הוא יראה תמיד דמעות וישמע אנחות, ויש אשר ירך לבבו – וטוב מכולם להיות שדכן. עסקו, עסק של חיים, וטוב לב הוא ומשתה תמיד. החתן והכלה יקבלוהו באהבה, אורח טוב הוא בכל בית, כל הפתחים יפתחו לפניו וכל השלהטת ערוכים בעדו, ויתבונן ביפת-האר – ואחר כל אלה עוד ממיטב כספם ישלמו לו. את המהשבות ההן חשבתי בלבי, עת נכנסתי בנומר 4, אשרי לו ואשרי לנשמתו. אם העת רעה, והשעות נוראות, והעסקים מתדלדלים ומתמוטטים, וכל צדור נקוב, והפרנסה מעטה – אליו לא תגע. כי עוד כל ימי השמים על הארץ, קרן וחורף, איש ואשה, בחור

ובחוללה לא יחדלון, וכל עוד לא יחדלון, לא יחדלו גם מלהנשא, וכל ימי עולם לא יתמו בשוק השדכנים, קונים ומוכרים. מה מאושר הוא האיש הזה, לו גם בואת, כי סדנא דארעא חד הוא לו. ובאשר אך יבא ומצא את פרנסתו מן המוכן, „Omnia mea me- cum porto” יכול הוא לאמר בנאון. הנה, ספר יצירה, „ואלכום התמונות” אתו, ומה לו עוד? – אם, השלנים הרבים והסופות עצרו אותו, במי? אין רע, כי תל גם במי יש סחורה. יש סחורה ממין היפה, ויש שלא, ממין היפה, יש עדית, בינונית וזבורית, יש מוכרים ויש קונים, במלים מעטות – כר נרחב לעבוד ולסעול, ועד אשר תעבור הסופה – והוא יתקן עולמות.

ובאמת, מכירי השדכן תקן עולמות בעיר הזאת. אנכי הסופר העברי ישבתי משומם כל היום בחדרי, כי הספרות העברית לא תסרח בארץ הנגב, ומעטים המה דורשיה. לא כן, מכירי נומי⁴. לא נסגרה הדלת בחדרו אף רגע; זה יוצא וזה בא, לזה בן ולזה בת, דוד ואת, קרוב ומחותן, כולם לשכנו ידרשו, כי הכל צריכים למרידחיסא. בראותי כזאת אמרתי בלבי: אי אפשר לו לעולם בלא סופר ובלא שדכן. אוי לו למי שהוא סופר, בדד יושב בחדרו ושותה חמים ומזיע, ואשרי למי שהוא שדכן, כי הכל רצים אחריו.

ובאשר הרציתי מחשבותי אלה לידידי החדש הודה לדברי, אבל אמר אלי כי אינו דומה שדכן לשדכן, כמו שאינו דומה סופר לסופר: יש, שדכן בעל מלאכה, שדכן סגדלר, העושה את השדכנות אך קרדום לחסור בה, לו אחת היא אם הישדוך שוה, או אינו שוה, כל כונהו רק להרויח. לעשות עסק, כמו שעושים עסק בפשתן, בחטים וכדומה, ויש, שדכן אומן חסד-חרשים, שדכן מאהבה לאומנות זו, שדכן שירניש בזה רוממות הרוח, פואיזיא⁵ יפה ונפלאה, שדכן שנכון גם לשלם מכיסו בעד, שדוך יפה, שדכן שיקציע ויחליק את שדוכיו על האבנים, עד שיצאו מתחת ידיו, חד וחלק, בלא כל פנימות... ושדכן כזה, הוסיף לאמר, הנני, אני עבדכם, השדכן המפורסם מ. מ. שדכן כמוני לא בנקל יציע שדוך, וטרם ששקלתי בדעתי וחשבתי הרבה, וחפשתי ודרשתי אחרי המדובר והמדוברת, לדעת טבע מהותם ואיכותם לכל הפרטים, נטיותיהם והלך חייהם, ואף יחוס משפחתם – טרם ששקלתי כל אלה ומצאתי כי היוונו יעלה יפה – גם לא אדבר עליו. מוכן, כי אי אפשר לי להטפל בדגירקק, בשדוכים קטנים, אנכי אכור לי איזה, לויתן עם גדה הרבה, אשר כדאי לטפל בו. והיה אם רק שנים שלישה שדוכים כאלה יעלו בחכתי, ואז די לי. מוכן כי סביב, הלויתן ישחו גם דגים קטנים, ולפעמים בדרך אנב, גם הם יעלו במצודתי, – עיקר פרנסתי אמנם הם, התנינים הגדולים, אשר ישחו בים ההיים, ובכלל על שדוך, פחות מחמשה עשר אלף אף לא אדבר. נדהם ומשתומם עמדתי לשמוע כזאת, וכמו נפלתי משמים ארץ...

–היו ימים– אמרתי אליו- לפני שנים הרבה עת חיו זקנינו וזקנותינו, אשר לא ידעו להבדיל בין טוב לרע, בין אור להשך, בין השכלה לפנאטיזם, בסגורים הכו, בחשך ישבו, כעורים נששו, מיע לא קבלו, ספרי אהבים לא קראו, וגם לא ידעו. מה היא האהבה? העת ההיא היתה טובה ומאושרה, תקופת הזהב לשדכנים, כי אז בעת, החשך והפנאטיזם, אי אפשר היה לשדוך בלא שדכנים; אבל עתה, במאה הי"ט, עת מלאה הארץ דעה כמים לים מכסים, עת ההשכלה נצחה את כל הארץ, ויכרעו ברך לפני הציוויליזציה כל יושבי תבל, ואף ברחוב היהודים, פתחו את החלונות וראו את האור כי טוב... והאהבה מה תהיה עליה? וההשכלה? והציוויליזציה? וכל הספרות היפה? סלה נא, ידיד, אין זה כי אם כאחד השדכנים תדבר...

את הדברים האלה דברתי בחומי ובהתלהבות יתרה, נפשי נחלים להטה וכמעט שולנו עיני דמעות, כי קנאתי קנאת ההשכלה והאהבה...

– אבל הם, ידידי №8 – אמר אלי השדכן – רואה אני כך כי הנך באמת סיפר עברי, איש, מעולם החלומות ולא תדע את התבל וחוקיה. אפשר כי בספריכם כתוב כך... באמת אמנם, אתנו השדכנים כמו את הסוסים, ואת הנרות...

– מה זאת? – אמרתי אליו – עוד אוכל להבין איזה יחס בין נרות לשדכנות, הללו מאירין והללו... אבל איזה יחס יש בין סוסים ושדכנים? אתמהה!

ויצחק השדכן ויאמר: פשוט מאד, בשעה שנתגלו מעינות הנפש ובני אדם החלו להשתמש בו לאורם, דמו כל באי עולם כי יהמו נרות מן העולם, ומה אנהנו רואים כעת? – יש נפש לרוב, ובארות בארות חדשות לבקרים יקירו נפתן, וגם אור הגאון יאיר לנו חשכת הרחובות, בעת האחרונה גם ההישמל יופיע, ובכל זאת מהיר הנרות לא לבד שלא ירד, אלא שעלה. ובשעה שהמציאו את מסלת-הברזל, ובני אדם החלו לנסוע בסוסיראש ורכב ברזל, דמו רבים כי יתמו סוסים מן הארץ, ומה אנהנו רואים? – כה הקיטור יעבוד בלא הרף, וסוסים לא לבד שלא ירד מחירם, אלא שעוד יתיקרו שנה שנה. והוא הדין בשדכנות; כאשר המציאו הסופרים ההדשים את „המודה" של „אהבות" ובני ישראל הבהורים והבתולות, גם נערה וילדה, החלו לקרוא כל מיני ספורים ולחלום כל מיני אהבות ותמלא הארץ רומנים כמו צפרדעים במצרים, – אמרנו, אנהנו השדכנים נגזרנו, בא הקץ עלינו ועל פרנסתנו. כעת כל עלם יסובב בתולה, וכל בתולה גם היא תסובב גבר, ומה נחזה עתה? האהבה לכל פרטיה, „אהבת נבורים", אהבה ספרותית ירדה ל„שוק הסנדלרים", בשפל המדרגה תשב, עוד תפגוש „אהבות" אצל בעלי-מלאכות, חדשי ברזל ושוליא דגרי, משרתי חנויות, ובתולות תופרות וחייטות, ואולי גם אצל גימנאזיסטים עד הלשכה החמישית, ורוקחים שעוד לא טעמו טעם רפואות ושמן ריצניום, אבל מכיון שעבר הגימנאזיסט

הלשכה החמישית הרי הוא יודע ערכו ושוי. והרוקח שטעם רפואות, יבין נס־כן כי טובים לו, נרנרי זהב־י מכל סמי האהבה, וכל שכן רופאים ועורכי דין ובונים ואדרכלים, שכבר נמרו את חק למודם, אותם, ידידי היקר, אותם לא תצוד בחרמך, לא ימכרו את בכורתם באהבה; „מוזמנים“ תן להם, אבל לא, אהבה ורגשות נעלים; ומוזמנים, ידידי היקר, בלא שדכנים אין, ולואת כל האדונים האלה משכימים לפתחי. הנה לפניך תיק הסופרים עם מכתבים מאת „נבאי ההשכלה“ של המאה הישׁ, בהם רופאים ומורדים ובנאים וסיללים ועורכי דין ורוקחים ועוד בעלי דיפלומים למיניהם. האדונים האלה מאומה לא יבקשו: לא יפי, לא חן, לא יחוס, לא השכלה, רק מלתא זושרתא – כסף יבקשו. ואנכי, האם תחת אלהים אנכי לתת לכל אחד ואחד די מחסורו?

הכל תלוי בעת, יש שיעלה השער על איזה מין ורבו הקופצים עליו, ויש שירד השער וימעטו הקונים, ועלי למצוא לכל אחד בת זוגתו ונדוניתו. זה לא כבר קבלתי מכתב מאז עורך־דין אחד. הוא, כמובן, מיוחס בעיניו, ותאותו לכסף מרובה, וכיסו ריק, וממילא רחב. ומה אוכל להבטיח לו, אם הזורסטים הם כעת, כחצי חנם, וגם בחנם לא יחפצו לקחתם. עוד ימצאו עליהם קופצים בין הקצבים שנתעשרו, סנדלרים בעלי בתים, אבל גם אלו יתמעטו מיום ליום. והאדונים היו־רסטים שים עוד יבקשו נדה הרבה. הלא שהוק יעשו ליו הנה רופאים. יש שני מיני רופאים, „רופא חולים“ ו„רופא סתם“. רופא בן כרך, בעל נסיון בעל, חולים ומתים רבים, הרי הוא עובר לסוחר, ומקחו מרובה וקופצים הרבה עליו, וכל מין דין הב לן אף עשירים בכל יום, מיד נאדם אותם; אבל רופא בלא חולים, מי יתן את בזה לרופא כזה, אשר עד שירפא את חוליו ימות עצמו ברעב? לרופא כזה נהוין להן בת, ונדה, ובית וכלי בית, וסוס ומרכבה ורכב, וגם סמי רפואות בעד חולים עניים... ואחר כל אלה, מי יודע אם יזכה ל„נסיון“? וגם האדונים האלה יבקשו נדה הרבה. וכן גם הסוללים; אלה יתפארו כי חכמה מרובה, ויהנאו בבית מדרשם, כי למדו הרבה יותר מכל בעלי הדיפלומים; אבל מה תועיל להם חכמתם? וחכמת המסכן בזויה. האם יבנו דרך לעבור גאולים? בארצנו דרכה נסתרה הרוקחים נס־הם שני מינים בהם: רוקחים בעלי בית מרקחת ורוקחים בלא בית מרקחת. הראשונים, אף על פי שהסרונם ידוע, כי הנם במחילה, על פי הרוב, „טפשים נוראים“ – יש קופצים עליהם בין חייטים שנתעשרו, סרסורים אשר לבנותיהם הסרונות ידועים ושאינם ידועים, אבל רוקחים בלא בית מרקחת, רק שייכנו סמים ושמן קיק, וישפשו את הצלוחיות והבקבוקים – טפשים הם הקופצים עליהם. „אומנים חרשים“ הנם כעת מן המוכחרים, כל חרש חכם והושב בנקל ימצא כעת בת זוגו ונדוניתו. וביהוד טובים הכימיקים אבל החזורה היותר טובה הם בני בעלי בתים סוחרים. נהפך הגלגל;

לפני איו שנים, אף לא חפצו להסתכל במ וכסחורה פכולה היו, ורק בתולות בלתי מלומדות שלא ידעו גם לראות דוקטור בחלום נאותו להם, ועתה הגם המיוחסים. סוחר ויודע ספר, ובר אבהן ובא באנשים, ממש מן הידים יחפצו אותו. עוד סחורה חדשה מבצבצת ונראית על השוק, אף אם מעטה היא ועוד לא באה לידי, אבל כבר השנתי איו הצעות אדותיה, ובחשמי אריה, כי תכבוש לפניך את השוק. – אדבר על הקולוניסטים בא"י. אברך קולוניסט ויש לו בית ושרה וזכרם בא"י ויודע ספר – סחורה טובה ונעלה מאד, ורק יען כי חדשה היא, בשוק השדכנות, ומעטה עוד, לא נוכל לדעת מה תהיה אחריתה, כי יפחדו עוד, דאבות והבנות' לנסוע למרחקים לארץ התוגר, בארץ הפוליגמיא... אבל עתידות גדולות צפונות לסוג, החתנים' הזה, כשדכן בקי ומנוסה כבר שמתי עיני עליהם. ואתה, אמר אל, אם יש לך בין מכירך סחורה כזו, הבה ואנסה את כשרוני והצלחתי.

שמחתי לשמוע הבשורה הטובה ההיא. אצלנו, עם המסחר, השדוכים הם מודד האויר. עת רבו הקופצים על, בחורים טובים' על, עלוים', התורה ולומדיה עמדו אז על נרם המעלות. אחר כך, כאשר רבו הקופצים על, ההשכלה המעשית, על, בעלי דיפלומים', – אלה היו במעלה העליונה. כעת אם יש קופצים על קולור ניסטים בא"י, אות לטובה היא, כי העם הכיר את ערך הקולוניסטים ההם, ויתבשרו א כל, הבחורים האכרים' בא"י וידעו כי עתידות גדולות צפונות להם, כלות יפות טובות עם נדה הרבה.

הנה כי כן, הביבי הקורא, בליתי עת הרבה בחברת השדכן המדיני הזה, וכמה הלכתא נברתא בתורת החיים למדתי ממנו, וסוף סוף באתי לידי מסקנא, כי אם טוב להיות סופר עברי, טובה שאין למעלה הימנה, אבל טוב ממנו השדכן. הסופות והסערות עוד לא תמו, בכל זאת מוכרח הייתי לנסוע הלאה, וידיד' השדכן § 4 נשאר במ. והנהו, לוטש שדוכים' חד וחלק.

עובתי את סוסי הטובים, את איוואן הרכב, והנני נוסע במסלל הברזל, ובתוך עמי אנכי יושב, רוב הנסעים אחינו הם. החטנים יסעו כעת לחרקוב ליום השוק, קרישטיניא'. כל אחד צרור כספו עמו ושלם ושלם לבית-חרשת-המעשה של מורוזוב כמה אלפים, לבית משה טווירסקאי כמה אלפים, לקאנשיין כמה אלפים, וינצלו בני ישראל, ויריקו את צרורות כספיהם, ומחרקוב לא יביאו הביתה אף סרוטה אחת במזומנים, רק סחורה יביאו בעד שקליהם, שיש, בד, חרישים, רקמה מעטפות, יריעות, ארג צמר וצמר נפן, ויתר סחורות מוסקבה. ואת הסחורות האלה יתנו בהקפה לאיוואן עד היריד הבא עלינו ועל כל סוחר מוסקבה לטובה, ביום העשרים לחדש יולי, בחג, אליה הנביא. ואז כמה יעמלו היהודים האומללים וכמה יעבדו, וכמה יקללם איוואן קללות נמרצות אותם ואת עינם ואמונתם, וכמה ירוק

בפניהם ויקראם, ושירי, עד אשר ישוב להם מחצית. ובעמל גדול יצברו היהודים את מעט כספם, ועוד הפעם יסעו להרקוב; וכה חוזר חלילה מיריד ליריד, כי עבדים המה היהודים החנונים בסלכי הדרום לבעלי בתי חרשת המעשה במוסקבה; עבדי עולם, עבדים נרצעים הם, ובכל זאת אין להם, ליהודים האלה, הרשות לדור אף דירת ארעי, אף ביום השוק, בהרקוב; והיהודים הגם יושבים ומשוחחים איש את רעהו על דבר השנה הרעה, על דבר, הפדיון הרע, על דבר העסקים הרעים, על דבר פולשיק והרשות שונות. ועל דבר הנלות? – מאן דבר שמה: כל עוד שחרקוב ומורוזוב חיים ויש סחורה, יש, בד וחריטים, וארג צמר וצמר נפן ויש חנויות, יסחרו. עולם כמנהגו נוהג; בעלי בתי חרשת המעשה במוסקבה מכינים סחורה, בני ישראל נוסעים להרקוב.

נוסעים? – הם: מכונת הקטיר כחלילים תהמה, אחת ושתיים ושלש, והקול הולך וגדול, וגם האורחה עמדה מלכת, מה זאת? על פני כל הכר הרי שלג, ערמות ערמות, אין דרך ואין מסלול, ונשילי הברזל לא נכרו, וגם עמודי הטלגרף לפעמים במורד אינם נראים. התזכרו עוד, הביבי הקוראים, את ספורי, הבארון מיננהויון הידוע? פעם אחת, יספר מיננהויון, נסע בעגלת החורף בשדי-שלג ויעמוד בדרך לנות, ויקשר את סוסו ליתד עץ התקועה בארץ, ויתעטף בשמיכתו ויישן, וכאשר הקיץ בבקר והנה סוסו אין, ויבקשהו בכל הכר ולא מצא. סתאום, והנה נחרת סוס נשמע ממרומי מעלה, וישא את עיניו וירא, והנה סוסו תלוי באויר מקושר אל ראש הצלב אשר על מגדל הפעמונים לבית תפלת הנוצרים. אז ראה ויבן, כי היתד שהיתה תקועה בארץ לא היתה יתד סתם, אלא ראש הצלב של מגדל הפעמונים, כי כסה השלג הרב את בית התפלה יחד את המגדל, ורק ראש הצלב נראה החוצה. ובלילה נבר החום, וימס השלג, והסוס שהיה קשור היטב אל הצלב, נשאר כה תלוי באויר. מהוזה כזה כמעט אראה כעת. את ראשי עמודי הטלגרף כסה השלג, ומרכבת המסלה באה בערמת שלג מבלי לנוע לפנים ולאחור, ויוסיפו איש ועצים תחת הקלחת ויגדילו את המדורה ותהמה המכונה ותנסה לשוב. אבל לשוא. נשקעו האופנים בערמות השלג ולא יתגללו. קשה לתאר את בהלת הנוסעים ופחדם. ברנע הראשון דמינו כלנו כי אבדנו אבדנו; או כי נפתהה הארץ מתחתיה, ועוד מעט ותבלע אותנו יחד את המרכבות והמכונה; או כי נסתה המכונה מהמסלה, או למצער, כי יכסה השלג אותנו כולנו עם כל הכבודה, וכה נמות סה ברעב או בחנק. הנשים החלו לבכות ולילל, הילדים לבכות ולצעק... ותרב המהומה והמבוכה בפנים, ומכונת הקישור, כמו תבך ותילל ותהמה מבחוק, נמס כל לב ורפו כל ידים, ותהי חתת אלהים על כל הנוסעים. לאט לאט אצט שבתה המהומה והמנוחה שבה, כי הבינו כלנו שאין סכנה, רק

א' ישר שנעמוד פה כחצי יום, או גם יום תמים. ויש נהלים להסיק תגורי המרכבות, וגם עוד יש מה לאכול אצל כל אחד ואחד מהנוסעים, ואם לא – אפשר להשיג בכפרים אישר בסביבה. אבל לא הצי היום ויום תמים כי אם שלשה ימים עמדנו במקום הזה.

ויהי בקד ויהי ערב יום השישי. ובני ישראל התקבצו למרכבה אחת ויתפללו בצבור, ואיוו נשים צנועות הדליקו נרות שקנו מהקונדוקטור, ויעשו בני ישראל את השבת, ויקדשו על הכוס, ויזמרו זמירות. ליהודים היתה שמה וישון במרכבה. נכון אני לתקוע כפי ולערוב ערובה, כי אלה הנשים הצדקניות שהדליקו את הנרות, – בביתן בודאי לא יברכו על הנר, ואלה היהודים שקדשו על היין ויזמרו זמירות בביתם, – זה כמה, לא באה הברה עברית לתוך פיהם, לא לבד זמירות, אלא אף תפלות יותר נחוצות – אבל פה נגר כל המון הנוסעים, הנה עשו זאת כעין להכעיס, ידעו גא הגוים, כי לא נהביש בשבתנו. כן הם יהודי מבריא. אם לשלום אינם מקפידים על מנהגי יהודים; או שבתם אינה שבת, יוסטוב שלהם אינו יוסטוב... וגם מאכלות אסורות – מותרות. אבל אם לריב, להכעיס עוד יתפארו ביהדותם. כמובן לא יכלו הגוים להתאפק משחוק על שבת היהודים. וגם הטטרים. מהם קדושים, שהיו גם במיקא, וכל הדרך לא פסקו מלהתנפל על ברכיהם ולעשות תנועות מיונות – גם הנה לא התאפקו משחוק. והיהודים לא שמנו יריהם ולשונם בצלחת והשיבו להם כבירותיהם. ותהי מדיבה קטנה, ריב לאומים. אבל סוף סוף צרת הדרך אהה את כולם; ויהי ערב בקד, והאורחה עוד על עמדה תעמוד. וכבר קצה נפש הנוסעים בהתמהמהם, ויריבו בחזקה את הממונים על המסע; ויותר מכולם אצו בהם היהודים. הרוסי בכלל אינו אין במעשהו, רגעיו אינם ספורים, ועתותיו אינן מדודות, כל מה שהוא עושה הוא עושה במתינות ובדעה מיושבת, כמו שאומרים: „לא תברח“. הוא אוכל בעתו ושותה בעתו, וגם שלא בעתו... וישן בעתו, ואם לפעמים יאחר מעט, לא ישים על לבו ולא יתעצב. והמושלמים המה פטאליסטים נוראים וכל הרוחות שבעולם לא יזיוו אותם מאמנתם זו. והיהודים – מצד האחד המה מאמינים כי אין אדם בוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, ובודאי כך נגזרה שכמה עשרות יהודים יעמדו פה שלשה ימים, ומצד השני, עמא פוזא לא יוכל נשוא הפסקות ואריכות, תמיד הוא אין בטעשיו, בדרכו ובמסחרו. אם חנוני הוא, לא יאכל ולא ישתה ולא יישן בעתו, ישכים לחנותו בבקר ויאחר שבת בחנותו עד חצות הלילה, ובעד, פדיון פרושה יקום משנתו ויכטל אכילתו; אם סוחר הוא תמיד לא ינות, ימהר פה ושם ליום השוק, ליריד, לעיר, לכפר, כל היום הוא שולח מלגזמות רצוא ושוב, הכלל, היהודי הוא מרוד בכל עת, ותמיד אין לו פנאי.

ואסילו עכב קל, אם יעכבנו בדרך, יתרעם ויעיר וידע, ובאמת אמו מילתא וזכרתא היא, הלא לא בדברי הבאי הוא עוסק, לא בדברים של מה בכך - הוא נוסע להארקוב.

הנה השר N שופט הכפר גם כן יסע. הוא לא יהוש לא ימחר: אם לא היום - מחר ישפוט. הממונה על מס המשקאות N, לו גם כן אהת היא אם היום או מחר יעשה הבקרת בבתי המשקה. המה יש להם מה לאכול היום ומחר, וגם לבגדים וגשיהם די והותר: לא כן תולעת יעקב, במוחו ובנפשו יביא לחמו בכל יום ויום לחם לפי הקף. בתחבולות יעשה מלחמה כל יום ויום להשאיר על עמדו שעמד אתמול, ומאתמול לא נשאר לו כלום: אין לו נקרן ויקב, שדותיו לא נורעו, ואסמיו לא נמלאו בר, הוא יהדיט ממיט, מעשה בראשית בכל יום, יברא יש מאין, לו העת כסף. יש מלך אהדי, ישיר נעקראסאו בשירו, מסלת הברזל. מלך אכזרי לא ידע רחם - רעב שמו, והוא המלך האכזרי הזה, אסף וקבץ הנה את כל חמון האומללים לבנות המסלה, וגם אסף וקבץ הנה את חמון היהודים לנסוע במסלה זו. אין לך עם בתבל הנסע תמיד כהיהודים. הלוך ונסועי זו היא תמצית דברי ימינו. הולך היהודי אל דרום וסובב אל צפון, סובב הולך באשר ישאנו הרוח, באשר אך יש דרך ומסלה. כמה מליוני אישכנויים נמצאים ברוסיה, ורק מעט מהם תפגשו בפרשת דרכים, בתהנות מסלת הברזל ואניות הקיסור, כי יושבים הם במנוחה, איש איש על מקומו לבד לבטח, ואין עיניהם שולטת במ ואין מחריד אותם; והיהודי ממרחק יביא לחמו, ולזאת הוא נוסע, ועיניהם שולטת בו ובמעשיו. אשר ראית את היהודי היום במ תראהו מחר בנ. ובעוד שני ימים במ. ובעוד ארבעה ימים בע. והוא הוא היהודי האחד אשר אויביו יפגשו אותו תמיד, אבל לא מרב טובה ומרוב עסקים, כמו שיאמרו מנדרו, כי אם משום, מאן דביש ליה בהאי מתא אויל למתא אהריתהי. ויען כי כמעט כל היהודים ביש להם במתא שינורו, ילכו לבקש מתא אחרתא, ותמיד ידמה היהודי, כי אם יתעכב מעט בדרך יקדמנו אחר, ומה תצאנה המהירות והחפזון ואיהם כלנות לכל מכשול ועכוב. אנכי אבין את זאת, אבל, הממונים על המסע לא יבינו, ויריבו את היהודים על אי סבלנותם, ובעמל רב באנו ביום השלישי לא...

העיר הזאת היושבת על חוף הריגסר על המקום שהיו לפני, מחנות הקוקים הפרוסי בין צורי הנהל (פורזני) המפורסמים, גם כן עיר מסחר היא, ביחוד גדול בה מסחר התבואות וסחמי האבן, כי יביאו הפחמים הנה דרך מסלת הברזל מ, ערכות הדן, ומפה באניות יהלכו לאודיסא ולכל ארצות הדרום. ומספר לא מעט מאחינו ידורו בה, השולחים במסחר ידיהם, ויש שעשו עושר גדול. אבל אם לא רחוקה העיר הזאת ממ. במקום, רחוקה היא אמנם ממנה במעלה מרחק רב.

כי תחת אשר במ. נראה עדה שלמה ומתוקנה עם כל צרכי הצבור, עם בית חולים יפה ומתוקן, בית הספר וכל החברות הרבות, וגם חברת ה"צ מתוקנת, פה לא נראה מאומה; אין בית חולים ואין בית ספר וגם חויצ אין, ובמקום כל הדברים הטובים האלה, יש מין מחלוקת על דבר השויב שהוא גם הרב. וכל אלה יען כי אין ראש אחד בר סמכא שיהיו דבריו נשמעים, כי זה לא כביר נהיתה לעיר והיהודים הראשונים שהתישבו פה, היו קצתם, קולוניסטים גרים מהקולוניות העבריות בסלך יקאטירינוסלאב, וקצתם, עמי הארץ בורים מפולין, מפלך קיוב, והם היו ימים הרבה בעלי הדעות בעיר. ואחרי כי גם הם כיון שנתעשרו יצאו מעט לתרבות רעה והחלו לזלול במנהגי ישראל, מובן מאליו מה הם הסדרים הטובים והיפים שאפשר להיות בעיר כזאת. כל הדברים ינעים.

על, אריסטוקראטי העיר הזאת מספרים, כי פעם אחת, אחרי אשר קבלו נויסה, ככלוב של המיוחסים, נתנו אל לבם לחקור ולדרוש: מה תהיה אחרית עמנו ואחרית גלותנו? מתי לא יהיו עוד יהודים זרים, בכלובים? – ימים מספר ישבו והעמיקו מהשבות, לא צחקו בקלפים, לא יצאו במחולות מחנים, ורק ישבו דומם תפושים ברעיונותיהם המרים על דבר, תעודת ישראל בעמים. ואחרי שלשת ימי מחשבות כאלה נמנו ונמרו לשאל את פי צוענית ידענית בקלפים: מתי יבא משיח? – הצוענית השליכה את קלפיה על השלחן ותעצם עיניה ותתפלל תפלה בלחש ותאמר להם: *cherchez la femme* הן היא תראה בקלפים, כי אמנם יש לו דרך למשיח, הנה הוא מכין את עצמו לדרך... אבל, אבל... מטרוניתא אחת שחרחרת תעכב אותו. כשמוע זאת האריסטוקראטים פג לבם, הן יודעים הם על פי הנסיון, כי יש, בכח מטרוניתא שחרחרת לעכב אותו זמן הרבה... ועד העת ההיא האם יצמו ויסגפו את נפשם? – חלילה, וחזרו לכלוב ולדבר אחר... והגם כמו שהיו, אז אולי מעט גרועים משהיו.

הספור הזה שמספרים עליהם, יתן לנו מושג מעט על אדות חסידי העיר הזאת. הלא על אחת מערי ליטא לא יספרו כן. ובאמת אין לך עיר מרובה באריסטוקראטים בורים ובעלי עברות מפורסמים, כמו א. ; הנה העיר מצער היא ובבל זאת על כל צער ושעל תפנישו גלוחי זקן ומעשני סיגרים ביום השבת בפרהסיא. ולנסוע בשבת במרכבה, הוא מאלה העברות שאדם דש בעקביו, שאף לא ירנישם. בכלל העיר הזאת, כמו שאומרים – עיר של הפקר.

ובכל זאת מיד אחרי הרעמים, שהיו פה על צד היותר כשר – נמצאו פה חויצ נלהבים, ויאספו אספות וישלחו צירים ומרגלים, וכסף רב הוציאו, – ובוה נמרה פעולתם, באשמת מקצת סוחרים מהירים בארץ הקודש, כמו שאומרים הם, כי נפלו בידים רעות, או כי בעצמם הם רעים – איך שיהיה אלה שהתעתדו להיות, אנכים

ב'יהודה' הגם עתה חנונים ומוזנים בא. וענין הישוב נשתכח מלבם. עד שבימים האחרונים האלה סוף סוף זכתה א. לעילוי הארץ, כי שני צעירים עשירים עלו לארץ, ומבלי חקור הרבה קנו חלקת אדמה, וכבר שבו הנה וימכרו פה את מותר חלקיהם, כי נמצאו קופצים וקונים הרבה, ופיר אחרי הפסח ישובו לארץ אבותינו בליות בני משפחתם. משולחים כאלה וכאלה נחוצים לנו. אנשים אמיצי לב וכבירי כח, שלא יפוששו ולא ידקדקו דקדוקי עניות שם בארץ ישראל, אנשים, שיאמרו ויעשו. "נגיד פרולא כד רתיח", בעוד ההתפעלות לשובת ארץ אבותינו הזקה. עבוד וקנה, ולא כמשולחי הערים, אשר נסעו שתי פעמים לארץ בהמון רב, ויפוששו שם כמה ירחים, וידקדקו דקדוקי עניות ויקנו לפנים... וסוף סוף הקניה רפויה בידם, ויגרמו הפסד רב להקונים ולכל ענין הישוב. למה יאמרו, כי מנהג א"י לזכור דבר שלא בא לעולם? אם באמת המנהג כך או לא - פרס אדע, אך יודע אנכי כי עמא פזינא הננו, ורק בענין הישוב הגנו מתונים ביותר. ימים ושנים יעברו עד אשר נקנה דונם אחד, ובמתינות יתירה כזו נאמר להושיב את ארץ אבותינו: באו נא הנה חוצצ, באו נא לערבות סבריא ויקאפירינוסלאב, ותראו איך אשכזים קונים אדמה, ותבינו איך אפשר בעשרים שנה לקנות ולהושיב שמה אדמה, כפלי כפלים מכל א"י.

הסופות והסערות והשלנים עוד לא חדלו. עוד מרכבות הברזל בכבדות יהלכון. "אורחה של פועלים" נוסעת מראש ולאט לאט ינקו את המסלה משלג, ואחר כך יעברו הנוסעים. ובעוד כבדת ארץ עוד ערמת שלג, ועוד הפעם תעמוד המרכבה, והעובדים במעדר יעדרון. ושהרו את המסלה. לא עליכם כל עובדי דרך נסיעה כזו. יש אשר תקוץ נפש הנוסעים לשבת בטל, וילוו גם המה אל מחנה המנקים, ולקחו מעדר בידיהם, ועברו כחצי שעה אבל אין כל תועלת מזה. והיה כי תצעק אל סקידי המסלה: תנו לנו דרך ו' וישיבו: התחת אלהים אנחנו? אין כל אפשרות: בעלי לשון הרע יספרו, כי אפשר הדבר, רק אין רצון טוב. לו שכרו באמת שלשת אלפים, פועלים מנקים ושלמו שכר מעת-לעת שלשה רויב וחצי, כמו שהבטיחו והתפארו, כי אז יטהרו את הדרך ביום אחד, ונמצאו פועלים כפלי כפלים מכפי מספר הדרוש, אבל במקום שלשת אלפים, כמו שכתבו בכתוב הפועלים, אך שלש מאות יעבדו, ולא שלשה רויב וחצי ישלמו, כראם חצי רויב, ובעד שכר מועט כזה מעטים הם החפצים לעבוד ביום ובלילה בערמת שלג. בודאי לכל הבונים והסוללים והמשניהים וכל יתר קדושי המסלה - להם טוב מאד סדר כזה, הקרוב לשכר ורחוק מהפסד, ולא ירויחו עשרים אלף יהודים עקספלוואטאטורים, עלוקות, מוצצי דם, בהנויות ובכתי משקה, מה שירויחו סקידי המסלה מעסק קטן כזה, אבל הנוסעים הם הפסידו הרבה, מלבד דררא דממונא ואבדן העת, הנה גם

שמן נורא ורוח נכאה נפלו על כולם. וכמו שאנשי אניות קולמבוס שמחו לראות גקורת אדמה, כן שמחנו אנחנו לראות התחנה סינלניקוב.

התחנה הזאת, תיכונה למסלת הברזל לזווינסיוואסטרופול ומסלת יקאטירינא; מסה נסע צפונה לחארקוב ורוסיא הצפונית, נגבה לסיוואסטופול וים השחור, ימה-ליקאטירינוסלאב, ניקילאיוב ואוריסא, וקדימה-לאשר הדרן, למכרי פחמים וים האזובי, בכלל התחנה הזאת, מרכז המשלוח של פחמי אבן, עצים, ברזל וברזל סינים. העצים יבאו הנה מיקאטירינוסלאב מעפרים לקרשים וקורות ארוכות וקצרות, דקות ונסות, ומפה ישולחו לכל ארץ הדרום וקאווקאז. ופחמי אבן, הספירים השחורים, יבאו הנה מאשר הדרן ומפה ישולחו צפונה ימה ונגבה. וברזל-סינים יבאו הנה מבתי ההתכה אשר באשר הדרן, ובגליל, קריוואירונו. מסחר העצים כמעט רובו ככולו בידי אחינו, מן הסוחר הראשון הסוחר ביערות בליסא ורייסין עד בעל הקרפף המוכר נזרי עץ לאחדים בדרום רוסיא, כמעט כלם יהודים הם. גם הפקידים והמשרתים והסופרים ורואי חשבונות והסרסורים אחינו הם, ובכלל מספר רב מאחינו ימצאו פרנסתם מהמסחר הזה. מה שאין כן במסחר הפחמים. כמה שיתאמצו אחינו להחזיק מעמד בעסק הזה, וכמה שהם בעלי כשרון לזה, סוף כל סוף לא תראה פעולתם, והם על פי הרוב רק סרסורים, אנשי הבינים, סרסורים קטנים ובינונים ולא יותר. ושתי סבות לזה: אחת-היצונית שאינה תלויה בנו, ואחת-פנימית התלויה בנו. היצונית היא - מפני כי, מכרי הפחמים הן על פי הרוב לאשר הדרן מחוץ לתחום מושב היהודים, ואין רשות ליהודי לקנות מכרה ולהוציא ממנו פחם. הן אמנם לפני עשר שנים מותר היתה למוחרים בעלי נילדיא הראשונה לקנות מכרה, אבל אז עוד לא נתרחה המסחר הזה, ונתרחב רק עתה בשנים האחרונות, בעקב המס ששמו על פחמי אנגליא. והנה נסו אחדים לקנות את הנחלים שרינים כנכסי דניידי, ורק בקושי התירו להם זאת. ואם זאת התירו, הישיבה באשר הדרן קשה מאד לישראל. והסבה הפנימית היא - חסרון אחדות המסחר; כי עסק המכרות לא לאיש אחד הוא, ועל פי הרוב הוא בידי חברות של שמורות. ולחברות כאלו עוד לא באו אחינו בארצנו. בעלי מסחר של שוה פרוטה אנחנו. חנונים ולא סוחרים הננו. דע מזה כי במסחר הברזל וברזל סינים, מסחר en gros אין לנו חלק אף במקצת, ואין לאחינו אף בית-חרשת אחד להתוך הברזל. סה נראה בחוש: אי סייפא לאו ספרא; עם הספר מתרחק מברזל. באשר הדרן לקחו האנגלים את העסק הזה בידיהם, ומערכה, בגליל, קריוואירונו-חברה בילנית, ובתוך ביקאטירינוסלאב, יציקת משילי הברזל וברזל עשת - חברה רוסית, והיהודים נשארו בחוץ. ולא לבד כי את המסחר הראשי, מכרות הברזל וברזל סינים, עזבו מידיהם, אלא אף תולדותיהן ותולדות תולדותיהן, בית מלאכת כלי ברזל ומכונות

נמ כן הניחו לאהרים. העיר אלכסאנדרובסק בסלך יקאטרינוסלאב, היא העיר המרכזית למלאכת מכוונת עבודת האדמה. כמה וכמה בת־מלאכות יכינו מחרשות, אתים, מזמרות, מכוונת הדישה והקצירה והזריעה ויתר המכשירים והכלים הנחוצים לזה, וכל המסחר הזה הוא רק בידי האשכנזים, אשר ראו ברכה בעמלם ויעשו עושר רב. ובכל שנה ושנה בתי־מלאכות כאלה יבנו מחדש ובעליהם יתעשרו עושר רב, וכל זה בתחום מושב היהודים ולעיני היהודים, ואין אף בית־מלאכה אחד בידי יהודי.

והנה כאשר נתבונן בתחנת ס. אל הסוכנים המשולחים והמשלחים כל מיני הסחורות האלה נראה, כי רובם ככולם הם יהודים, ומהשקפה הראשונה נדמה כי מסחר הפחמים והברזל בידי היהודים, ושונאי ישראל יראו עליהם באצבע, בעת אשר האדונים הגדולים בעלי המכרות ובתי חרשת המעשה יצברו הון במדה מרובה, ויושבים ספונים וסמונים בסירותיהם ובארמנותיהם, ואין עין הרע שולטת בהם וברכושם; והיהודי בעד שכר מצער הוא משולחו וסוכנו – ותמלא התחנה מהם ושונאי ישראל רואים וצועקים: „המדינה בסכנה!“...

בתחנה ההיא תמיד רבה התנועה, ומה עוד בימים ההם, בירח יאנואר, עת מסבת הסופות והסערות והשלנים הרבים חדלו מסלות הברזל, ומכל עברים התאכספו הנוסעים הגו. פה תפגשו עמים ולאומים שונים: רוסים, אשכנזים, טטרים, קראים, אכרים, סוחרים, נושאי משרה, פקידים, שרי צבא, בעלי־מלאכות, ויותר מכולם – יהודים. מתחלה תלאות הדרך אחזו את כולם, ויהיו כלם לעם אחד שבויי שלג. כל אחד משתתף בצרת רעהו, שהיא גם צרתו; אבל מכיון שהגיעו לתחנה גדולה ותהי הרוחה כמעט, מיד נפלגו הנוסעים ללשונותיהם ואמונותיהם ואומותיהם: אשכנזים לבד, רוסים לבד וטטרים לבד. כל אחד ואחד יושב בקרן זוית בהלשכה הגדולה. רק אחינו בני ישראל לא ינחו ולא ישקטו, ילכו מקרן זוית לקרן זוית, מכותל לכותל, משולחן לשולחן, ויתקבצו יחד חבורות־חבורות וידברו מענינא דיומא על דבר השלנים הרבים והסופות, על דבר פקדי המסלה ומשכורתם, ויותר מכולם על דבר ארץ ישראל.

אם תחפצו לדעת עד כמה הכה הרעיון הזה שורש, פוקו חזו מה עמא דבר. אין לך בית שלא ידברו בדבר איי וכיון שיתאספו יחד שנים שלשה יהודים, שיהם והגנים אך בו. כמובן, יש שדורשים לשבת ויש – לננאי, הללו מהללים והללו מחללים, – אבל כל מעינם וכל שיחותם רק בו. בכלל על פי הנסיון שקניתי אנכי בנסיעותי הרבות, כל ישראל הם חויצ, אלא שיש חויצ נלהבים, ויש „בעלי ספק“, שמסופקים בדבר אם יצליח בדינו או לא. כל דבר יש לו שתי קצוות, וכן גם ענין הישוב. ויש כאלה, וסופדינו אישמים בזה, שידמו כי באמת איי עורנה ארץ זבת

חלב ודבש על פי המובן שהבינו זאת בלמדם בחדר; תחת כל אבן בור של חלב, ומכל עין יזוב דבש, יונים צלויות יפרחו להם לפיותיהם, ותחת כנפיהם סבין ומזלג, בלי כל עבודה וזיעת אפים יבנו בתים וישעו כרמים. כי אף אם בנפם יבאו, בלא ידיים עובדות ובלא מזומנים בכיסם, בכל זאת, על פי מעשה נסים, יהיו מצליחים. כמוהם רבים אשר רק באמונתם זו יחיו, על פי הרוב הם מאלה שלפני איזה שנים בנו באויר מגדלים אחרים, ותקות אחרות קו, כעת הסבו את תקותיהם אל ארץ ישראל לבנות שם את מגדליהם. ויש כנגדם, פסימיסטים נוראים, פחדנים במדה יתירה, חנונים יבשים בלי כל רוח חיים, אשר ידמו כי ארץ ישראל עוד עתה נפרית ומלח שריפה כל ארצה, כי רק בכבדות ימצאו שמה בני ישראל לחם, ונחוק לזה יגיעה רבה והון עתק. אלו כמו אלו מוויקיס לשוב הארץ. מי מוזק יותר: לדעתי הראשונים. לפעמים כשאתחיל לחשוב מה יהיה לארץ ישראל עת יתאספו שמה המון בטלנים בעלי תקוות גדולות, שהן מחוץ לחוג האפשרות, מחשבות לא טובות תעלינה אז על לבי. אחי הסופרים, אנחנו כלנו נדע, כי ארץ ישראל נעשית לאט לאט למרכז הבטלנות ההדדשה. לא הבטלנות הישנה, בטלנות שהויקה רק בבטלנות, בטלנות שיש בה משום שב ואל תעשה, בטלנות של אוכל ואינו עושה, כיא בטלנות חדשה, בטלנות של בעלי מוח גדול ונפש רחבת, בטלנות של מחשבי קצים, בטלנות של קום ועשה – שנפנוש הרבה מהם כעת בתחום המושב – אנשים שכל אחד מהם יסלול דרך בפני עצמו איך להביא את עמנו לאושר נצחי, ולאט לאט מרכזם תהיה ארץ ישראל. באשר רק ידים נחוצות, נאסוף מוחות, וכל זה, מפני שנדמה, כי איי היא ארץ הפלאות, ובה אפשר מה שאי אפשר בארצות אחרות, או נדמה, שנרועה היא מכל הארצות, ובה אי אפשר מה שאפשר בכל הארצות. והדרך הממוצע הוא – כי איי היא ככל הארצות, לא טובה ולא גרועה מהן; אם תאבה ותעבוד את הארץ, ויש לך האמצעים הנחוצים לזה, תשבע לחם, ובמח טוב לבד לא תצליח. גורל אחד לעמנו ולארצנו, שניהם אינם מובנים כל צרכם. אותנו היהודים לא יבינו אומות העולם, ואנחנו לא נבין את ארצנו, גם אבותינו וזקנינו לא הבינו אותה, ויחשבוה לקבר גדול ובית עלמין כללי, אבל רוח המיסטיציזם שהיה בהם חבב עליהם גם את הבית עלמין, ואנחנו – אין בנו אף רוח של מיסטיציזם, בעלי נסיון יבשים אנחנו, אין בנו בעלי סוד שיבינו את „סוד הארץ“. לא „ארץ ישראל“ נבקש, במושג היותר נעלה, במושג הרוחני, ורק ארץ זבת חלב ודבש. ולו היתה ארץ כזו במקום אחר – והלכנו שמה. אם תתבוננו הישב אל חובבי השוב ומתגנדיהם למפלגותיהם בכל העת האחרונה – ותרואו כי לא נחלקו אלא בדבר אחד: הטובה הארץ אם לא? היש בה עין אם אין? – כאלו אם לא טובה הארץ – אין לנו חלק בה והרשות לנו ליטות אותה, אבל אם טובה היא, אם כן עדן היא

לפנינו—אז חובבים אנחנו, פאטריסטים הננו, „ארץ זבת חלב ודבש“ תנו לנו:—תורה לכם, אדוני החובבים, בעד חבה כזו. אומרים בשם הגר"א ז"ל, שאמר: „כל איש ישראל צריך להיות ירא שמים, לא מפני ששכר מצוה נן ערן ועבירה סופה ניהנם, כי אם לו גם היה ההפך: לו בעד מצות ירדו לניהנם ושכר עבירות יהיה נן ערן. ההיסקפה הזאת ראויה למי שאמרה. וכן צריך להיות גם בנוגע לארץ ישראל. אבל אנחנו רק בעלי נסיון הננו, „ארץ זבת חלב ודבש“ תנו לנו, אבל לא בעלי נסיון במעשה כי אם ברמיון, ולפיכך אין לנו השקפה ברורה וידיעה נכונה מארץ ישראל, ומוזה כל הסכסוכים והמריבות וההתנגדות המדומה. הנה שם אצל השלחן חבר יהודים מתוכחים. האחד, חו"צ נלהב, יתאמין להוכיח כי די לו לאיש בחמש דיסיאטין, ויברר לך החשבון כמה תעלה הדיסיאטין ענבים, ובכמה תמכור אותם וכמה ישאר לך ריוח נקי, ובכן, מי שיש לו אפשרות לקנות חמש דיסיאטין, יעלה ויקנה: ורעהו המתנגד יתאמין להוכיח כי חמש דיסיאטין לא כלום, כי נחזין לכל הפחות חמשים, דבר הדורש דמים. והלא או שניהם אינם חו"צ או שניהם יחככו את הארץ, אלא—שחסרה להם השקפה ברורה, מה אפשר ומה בלתי אפשר. ושם בביאה אצל הדלת חבר יהודים משוחחים גם כן בדבר הישוב, ובדבר הקומיטט. הללו מהללים והללו מחללים אותו. הללו דורשים את פעולותיו וסדריו לישבח והללו לננאי. הללו אומרים „אוכלי אותיות“ הם בעלי הקומיטט, ובעלי סדרים מהים ואין להם באספותיהם אלא החוג הצר של „האוסטאוו היבשי“, והללו מצדיקים אותם, כי כל „ההתחלות קשות“, וכי מאכילים אותם את האותיות בעל כרחם וסוף סוף פעולותיו גדולות ונכבדות. בכלל נראה כי כל אחד מישראל, אף מי שאינו נותן מאומה לקופת האוצר, יביש על הקומיטט כמו על קנין עצמו, כמו על רשות היחיד. גם אפשר להפחידו לאים עליו ולהבטיח לו ולפייסו. אמנם כן, יש לנו מושג נכון מארצנו, חברתנו והועד שלנו:...

אנכי הנני בכלל אופטימיסט, המביט על ענין הישוב באספקלריא מאירה. מאמין אנכי כי הישוב יתקיים ואף מאמין אנכי בכל תקוותינו היותר רחוקות, תקוותיט הגעימות והיפות, כל חלומותינו שנחלום בחלום ובהקיץ יבא יום ויצאו מכח אל הפועל, אם כי ירחק היום ההוא—אבל בא יבא. סוף סוף גופו של „הישוב“ בריא מאד ובנוף בריא כזה, גם נפש בריאה תמה ויפה, נפש העם כולו בו. וכל חללים רעים ונאמנים, שהתדבקו בהיצור הזה, „הבטלנות החדשה“, חסרון ידיעה והכרה בארצנו ובחובותינו אליה—מעצמם ירפאו. הזמן ו„צוררי ישראל“ הם הרופאים היותר טובים לעמנו: החללים הרעים יאבדו והישוב יתקיים, אבל אם תעלה החברה הפלישתית לעילא ולעילא בעיני עצמה ובעיני העם—קשה להגיד, ועוד יותר קשה להאמין. כי זה כמה לא הורגלנו לעניינים לאומיים. אף כי אין לך עם שיש לה

חברות רבות כמונו. על כל צעד ושעל נפגוש חברות שונות : סומך נפלים, רוסא חולים, מתיר אסורים וזוקף כפוסים, וכו' וכו'. עד אין סוף ותכלית, אבל כל אלה, חברות מיקרוסקופיות עם, נבאים ופרנסים נמדים, עם עניינים קטנים וחובות קטנות. ולחברה כללית, חברה לאומית, חברה שתקיף ותכלול בתוכה את כל היי האומה וחקותיה – לחברה בזאת לא הורגלנו, ולא רבים יחכמו להבין את ערכה ונחיצותה. כאדם פרטי, כן הוא גם עם כלו. יש בני אדם שיש להם חשק ותאוה לבנינים. אנשים כאלה, אם רק יש מטבע בכיסם, מיד מבלי חשוב מחשבות הרבה, הם בונים בנינים ואם גם יודעים, הם שקצרה ידם מנמור את הבנין מסדר עד המספחות בכל זאת יבנו, יקחו בהלואה, וימשכנו משכנות, גם את ביתם החדש יעשו אפותיקי ויבנו, וסוף סוף ישלמו. משכר הדירות את החוב והרכיב והמה שארו בעלי הבתים. ויש כאלה, אשר כעכברא ישכנו על הדיגרים, על האלפים, וכל חייהם ידורו בשכנות, ובכל שנה ושנה, יחליפו את מעונותיהם. אנחנו היהודים. הגנו לדאבון לבנו מן האחרונים. יש לנו מעט כסף, יש במה לבנות, אבל אין לנו חחשק. אומות העולם אומרים: מי שאין לו אדמה – אין לו נשמה, את מעילך מכור וקנה קרן זוית שלך, ועוד פתגמים הרבה כאלה, ופתגם ההבון אצלנו הוא: טוב שכן עשיר מבעל הבית עניי. לא אדע במה תפתרו אתם, חביבי הקוראים, את תכונת עמנו זו, אם היא באמת תכונת עמנו מקדמת דנא, או אולי היא נחלה חדשה. ירדשה הנלות, איך שתהיה קשה מאד לעמנו לבנות בית חדש. ההרגל הארוך לדור בשכנות לאכול על שולחן זרים, ללקק קערות של אחרים – ההרגל הארוך הזה, לא בנקל יוסר מסנו ועד העת ההיא קשה מאד לחברה, שתעמוד בראש, ההנהגה החדשה, לצאת ידי הדוב אלה, השבנים. קשה מאד שיתנו פרוטתם לבנין הבית – ואם יתנו, לא בעין יפה יתנו. אבל סוף הכבוד לבא, ותבא העת, כי יכירו וידעו כל בני עמנו את ערך ונחיצות חברה כזו. הבא העת! –

ותבא העת אשר תבנה מסלת הברזל מסה ליקסרינוסלאב העיר. אל אלהי אביו כמה עוניתי בדרך הזה: כמה הרפתקאות עברו עלי, כמה עמדתי בדרך, וכמה שלמתי בבתי האכסניות ובחדרי האכל: נדוניא שלמה שיתן בעל הבית דצון בליטא לבתו, וכמה שמעתי ו. רייס ופלסופיא, הבליס ופוליטיקה משונה ושמותים ניראים: ומה שעוד נורא מזה – כמה כתבתי: סלאיפלאים, איך הכל קשור ומחובר ומסובך זה בזה, ואין לך מקרה בודד בתבל, שאין לו שייכות לכל הבריאה. לדוגמא: איזו שייכות יש בין מ'ע עברי ובין השלש הרב שעל מסלת הברזל בדרום רוסיא? ובאמת יש שייכות זה לזה: הנה הסופר העברי נוסע ברכב אש הברזל, והוא עמד מלכת, כי כסה השלש את המסלה, והסופר העברי בכדי להפיג את צערו, כותב את סדר מסעותיו, והקוראים שמאומה לא חטאו, עונות המסלה ישאו, ויקראו – כפדה על עונותיהם – את דברי אלה.

הקץ בא, בא הקץ, ואני נוסע הלאה, ובשעה טובה ומוצלחת הנני נוסע...
מס. לוקאטי רק שלש תחנות, במסלת יקטירינא הנקראת על שם המלכה הגדולה.
הדרך טובה, המרכבות יפות ומתוקנות, הכל כיד המלך. אחרי אשר עוניתי בכל
הדרך ההיא על, מסלות פרטיות של חברות שונות, שיננבו וישימו בכליהם גם
מאת אוצר הממשלה גם מכיסם הדל של הנוסעים ויקמצו בהוצאות ובמרכבות
ובמכוונות ובפהמיאבן, שבעתי ענג בנסעי על המסלה ההיא, אשר מכיסם של
הנוסעים לא תקח מאומה – הכל יש וביד רחבה, מרכבות די והותר, והספסלים
מתוקנים בטוב טעם ארוכים ורחבים וטובים, גם פחם להסיק די, וחלונות שקופים
אשומים מזכוכית מלוטשת, אור וחום והרחבה, ומה לי עוד? – לענג היתה לי הנסיעה
ההיא, ובעוד איזו שעות באתי לעיר הגדולה יקטירינוסלאב. כמו הקדמה לספר, כן
הדניסר וגשרהברחל אשר עליו ליקטירינוסלאב. מחזה מרהיב נפש ועין: נהר גדול
ורחב, עם איים שונים, כמו ים קטן, הקרח כסה אותו ויבריק בשלל-צבעים שונים
כעין בדלה מלוטש לאור השמש. התעיק עיניך קדמה צפונה ועבה והנה נהר, נהר
ונהר, ועליו בנובה נורא, נשר של ברזל בעל שלש קומות. הקומה הראשונה
למרכבת-הברחל, למעלה ממנה לעגלות וסוסים, ולמעלה מהן להולכי תלים, וכל
אלה, מהקומה התחתונה עד העליה העליונה, מסובכים ואחוזים ביחד מעשה סבכה
ורשת ומהורקים וקשורים ביתדות ולולים וברחים ושרשרות נבלות, יפה, נפלא
ומרהיב עין. הגשר הזה הוא אחד מהבנינים היותר יפים במלא רוחב ארצנו, כי
רחב פה הדניסר מאד, ואורך הגשר כשתי ווירססאות; בראותנו כזאת נתפלא על
כשרון הבונים. איך, משברי המלכות מנייר קליל דלית בו ממשא, יכלו לברא יש
כזה ולא עוד אלא שבחכמתם הרבה קצבו סכום ומספר כמה שטרות לעמוד זה
וכמה לאזנים, וכמה – ישימו בכליהם! אין קץ לרוח הבונים ומי כמוהם יודע, סוד
הספירות והכמת המספרים וסגולות המטבע, ולהשתמש בה בכל מדותיה, על פי
החשבון הפשוט, המרובע והמעוקב, כי המטבע יש לה „שלש המדות“ ואולי גם
הרביעית... למי שיבין את סודה. אמנם כן בריאה יפה בראו ביקטירינוסלאב, ואם
באמת היא כמו הקדמה לעיר, צריך אני להניד לכם, כי ההקדמה אולי טובה
מהספר בעצמו... הן אמנם גם העיר בעצמה יפה מאד, ביחוד יפה הרחוב הנקרא
„פרוספיקט“ העובר מן תחנת המסלה עד גן-העיר, ומשם והלאה ילפת מעט דרכו
כמו „די יונית, למעלה ההרה עד גן פוטמקין. שורות אלונים משני עברי הרחוב
ובתוך, ובינתים דרך מכאן ומכאן לעגלות וסוסים, כמו הרחוב המפורסם, תחת
האלונים בברלין, הנה כי כן, הרחוב ההוא יפה מאד, אבל העיר בכלל, היא כמו
הדיוט שקפץ בראש, חייט עני שנתעשר ואינו יודע בעצמו איך לפאר את ביתו
ולשכלל את חדריו, ויפור כסף כאפ, לפאר חדרים באלה שאין נזקק להם

ויצבור כל־רבית על כל־רבית, חמרי־חמרים, בלא כל סדר ומשטר, רק כדי להרבות בכלים; ומה שנצרך באמת, זאת לא תמצא בביתו.

וכן היא העיר הזאת. מאחורי הכירים יצאה למלך, מעיר הפלך פשוטה כמו יתר ערי הפלך, שאין בהן לא מסחר ולא רוח חיים, נהיתה מרכז למסחר העצים. הברזל ופחמי אבן, מעיר אשר אף סוחריה היותר גדולים סחרו בהם ו, גרעיני פרח השמש, היתה למרכז המסחר לכמה מיליונים. מעיר אשר לא היה בה אף בית אחד לחרשת־המעשה – היתה פתאום לשיפולד קמנה, ותיף ותתעשר, ולא תדע בעצמה כמה להתנאות עוד וכמה ואיך להתיפות יותר. ותתיסה בכל אופן שאפשר ובכל מה שעיניה רואות, אבל כל מה שתתיסה לעצמה היא, להנאתה ולטובתה, ולא בשביל האורחים הרבים הבאים אליה תמיד. האורחים הרבים יודעים רק זאת, כי מיום שהיתה יקטירי־נוסלאב „למיוחסת“, עלה שכר הענלות ושכר הדירות בכסלים ובבתי האכלי־מים במשורה תשתה, ושכר הרבה תשלם. והמעט לה כל אלה, המעט לה כי היתה למסרסולין של עץ וברזל, המעט לה עשרת בתי נסרת של עצים, מספר מרובה של מכונות־הקיסור, ושלשה בתי יציקת הברזל וברזל־עשת, ועשרת אלפים פועלים הפקידות של מסלת הברזל, יקטירי־נא, וכל השרים והפקידים והסופרים והממנים והאדונים של עיר הפלך, המעט לה כל אלה, ותקנא בקרמנטשונ האומללה והבקש שהממשלה כי תעביר את פקידות מסלת־הברזל, חאריקוב־ניקולאיוב, מקרמנטשונ אליה, כדי שתהיה מרכז כללי לכל מסלות הברזל של הממשלה בדרום. כמו שווילנא היא עיר המרכזית למסלות בצפוני־מערבית. כן המה העשירים, עינם רעה בשל אחרים, וכל מה שיראו אצל „שכנם“ יתאוו תאווה, ובעלי תאווה כאלה הם גם אנשי יקאט. ההפצים לבלוע את קרמנטשונ הדלה, שאין לה לא עצים ולא אבנים ולא פחמים ולא ברזל, רק פקידות המסלה לבדה היא חייה ואורך ימיה, פשוטי כמשמעו, והיה כי תעבור פקידות המסלה יחד את פקידה וגבאיה, אמ־כלה וסופריה ורואי חשבוניותיה, סוכניה ונאמניה, הם ובניהם ונשיהם וכל אשר להם לעיר אחרת, תשם קרמנטשונ וישמו בתים רבים מאין יושב, ובעל־הבתים יגיעו מרעב, אפס, כי גם קרמנטשונ לא תשים יד בצלחת, ולוהמת היא בעד קיומה עד מקום שידה מגעת. וכבר הוציאה עד הפרוטה האחרונה, ואומרים כי נכונים הם לתת בעבוט את כל „יועצי העיר“ אם אך ימצא מלוה ברבית שיקבל משכון כזה, אם יועילו בקשותיהם ותחטתיהם, לא נדע. אבל אם כל התפלות והבקשות והצירים בעיר המלוכה לא יועילו לקרוע את רוע נור דינם לפקידות המסלה תעבור ליקט. הנה יחד את פקידה המסלה ישלחו ליקט. מהנה, גדולה, כפלי כפלים מכל פקירי המסלה, מחנה גדולה של עניים ומסבבים על הפתחים ואביונים שונים, לבכות על ראשי העיר החדשה ולבקש מהם פרנסה, עד

שיצא שחרם בהפסדם. ובימים האלה כבר נסו את סדר המוביליוציון והמונים המונים עניים ואביונים יבאו תמיד בכל יום ויום מקרמנטשונ ליקט, ובני יקט, הרחמנים בני רחמנים, הגם במבוכה גדולה. אינם יודעים מה לעשות, בענייהם הישנים, אורחיהם האהובים להם, והנה חדשים מקרוב באו. לא כי אין במה לפרנס את העניים, או כי אין נותנים חלילה, רק כי אין סדר, ויש מעין מחלוקת. ..

מטרת נסיעתי הנה איננה כל כך משום עניני עסק כמו מפני אהבה ואחרות וכבוד הבריות. עלי היה לעשות חוזה עם סוחר אחד, וכונתי את השעה להיות גם כן בחתונת אחד מחובבי-ציון. האמת אניד כי חבה יתירה יש לי לחתונותיהם של חו"צ. עברו עלי שנים מספר אשר לא הייתי בכל חתונה, כי תמיד צללו באוני דברי התנא שאמר: מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנזנז על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים. התלמודי הזה בראותו כי הבית נחרב, וישראל הגלה מעל ארצו והוא מפורד ומפורד בכל קצוי ארץ, התיאש מתחית האומה. ויען כי לא היה מתבולל, – גזר אומר, כי טוב להכחיד את קימנו, להניע לנירבנא לאומית, כמו שיעץ שופנהויר לכל באי תבל. אבותינו כי בשחו בשם אלהי צורנו והאמינו כי יבא משיח צדקנו ויתקיימו בנו כל היעודים הטובים, להם היתה הרשות לישא אשה ולהוליד בנים, אבל הדור הצעיר, שמרוב חכמתו עזב את דרכי אבותיו וישכח את אמונתו במשיח ותחית-האומה, לו אין כל משפט לישא אשה ולהוליד בנים, שגם המה יחיו חיי צער ושעבוד כמהו, בלא כל תקוה ותוחלת לתחיה. וכן צריך להיות. אלא שגורה היא שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה. אבל לשמוח בנזירה כזו – לשמחה מה זו עושה? על הראשונים אנו מצטערים, והוא בא להוסיף עוד עליהם אומללים עבדי עולם, ותמיד הוקרתי את רגלי מצויות – היינו מחתונות. מה שאין כן עתה עת התעורר בחזקה הרעיון של תחית האומה באופן ממשי, עתה החובה והמצוה על כל איש ישראל לקחת אשה ולהוליד בנים. אדרבא ואדרבא, יפרו וירבו בני ישראל. אלה בחורי ישראל ואברכיו הרחוקים מציון, להם אין כל רשות לקחת אשה, אבל חובבי ציון, קחו נשים, והולידו בנים, ובניכם אשר תולידו – להם תקוה גדולה נשקפת, המה נחמתנו, המה תקותנו, המה יעלו ויחיו את הארץ, ולכן בחתונת הובב-ציון הנני מן המחזותנים הראשונים ומאה פרסא מה היא בכדי לבא לחתונה כזו:

הקורא יאמר: למה לי לדעת זאת? אבל לאט לי, חביבי הקורא, לא ענין פשוט, ענין פרטי, אספר לך, אבל ענין כללי; ראשית, ידעו נא הקוראים בכלל ובחורי ובתולות ישראל בפרט, כי מן היום והלאה, כל מי שאינו חו"צ אין לו הרשות לקחת אשה. שער נא בנפשך, חביבי הקורא, כמה חברים יתוספו לחברתנו, אלף אלפים בקשות ותהנות ותפלות ובכיות ומכתבים חוזרים ומגידים ומסיפים

וטאמרים במע וגם ספרים שלמים לא יועילו, כמה שתועיל התקנה החדשה ההיא בלבדה. בהור שהגיע לפרקו ויבא לבקש מאת אבי הכלה ידי בחירתו, מיד ישאלו אותו: הגידה, בהור, מי אתה? אם חויצ הנך, קחה למול, ואם לא-לך לעזאזל... בודאי הבחור הזה לא יטעון הרבה, ויהיה לחויצ, בשנים, לנכח הנקל להיות כעת חויצ; שלשה רויכ לשנה, והכל שרוי לו, מחול לו, ומותר לו אפילו לקחת אשה.

זאת ועוד אחרת, עוד הלכתא נבירתא אחת למדתי בחתונה ההיא. במושב חויצ ישבנו וגסבה השיחה על „דבר המין היפה שלנו ויחוסו לעם הארץ“. היחס הזה כידוע הוא למטה מכל בקרת. אצל כל עם ועם, הנשים הן האדוקות ביותר באמונתן ולאומיותן, הן הנה הראשונות תמיד ללחום מלחמת מצוה אלה, וימשכו אחריהן גם את בעליהן, אחיהן ואוהביהן ומכבדיהן, ורק אצלנו בני ישראל נראה ההפך, בעת אשר הגברים על פי הרוב יקחו חלק ברעיון הישוב בתור מצדדים או מתנגדים, בעת הזאת, נשינו-אל תחשב זאת להן לננאי-עומדות מרחוק, ובשמש בנפש יביטו על בעליהן ואחיהן כאומר: „מדוע תתעסקו בהבלים כאלה?“. אי אפשר להגיד כי כן דרך נשי עמנו מקדמת דנא, אחר אשר עוד נזכור את אמותינו וקנותינו, כמה היו אדוקות במצות ובעניני הכלל יותר מבעליהן; אין זאת כי סבה אחרת יש לדבר, ואיה פתרון החידה? והיו דעות שונות בדבר: אחדים תלו את הקולר בחסרון החינוך; בנותינו אינן מגודלות כעבריות אלא כנכריות, ואחרים פתרו, כי סבת הדבר בספרות העברית: אין לנו ספרות יפה למשוך לב יפיפיותינו. והשלישי תלה את הקולר עוד הפעם בצוארי ההורים, כי אין פיהם ולבם שוים ולא יתנהגו מנהגי יהודים, ובנותיהן יודעות זאת ומבינות את הרמז הצפון בזה. ואחד ממנו חוה. כי ההסרון הוא הסרון „אברכים“ (קאוואלערין בלעז). ילמדנו רבנו? פשוט, אמר האיש. אנחנו הגברים חויצ הננו בעלי דאנות: דאנות הפרנסה, דאנות כלליות ופרטיות, וטרודים אנחנו כל היום, ולא נשית לב למנעמי החיים יפיפותם; לנו טובה ארץ-ישראל כמו שהיא. אנחנו נתבונן אל התוך ולא אל החיצוניות, אולם בנותינו ואחיותינו הן על פי הנוכח החדש יותר, היליניות מאשר „יהודיות“, ועל פי הרוב הנן הפשיות מדאנות, והנן מדקדקות הרבה עם מנעמי החיים ויפיפותם. השקפה כללית על החיים בכלל ועל חיי עמנו בפרט אין להן. כל השקפותיהן הנן „שברי השקפות“, וגם זאת מספרים וסופרים זרים, ובראותן את חובבי ציון, והנם על פי הרוב אנשים „כבדים“ בעלי מהשבות, „בחורים עניים“, אנשים שיחיו יותר ברעיונותיהם וספריהם מאשר בחיים, בראותן כזאת-יבואו לידי מסקנא, כי גם ארץ ישראל הוא רק עולם המחשבות, ארץ הרעיונות ולא של חיים, ואין לבן נוסה לישוב הארץ. לכם לדעת, הוסיף האיש, כי אשה, כמה שתהיה מהונכת ומלומדת-רק אשה הנה. וטוב לה קב ותפלות, חצי הלוג עולם הזה,

פ

מקבים רעיונות נעלים ומעשים טובים. אוהבות הן יותר את הערב מהמועיל, את היפה מהמתוקן ואת החצוניות מהפנימיות. ובעד מחול אחד כראבעי, תתן לך את כל איי יחד את בבל ואשור. התבינו נא, הוסיף האיש, הנה אנחנו פה כולנו חויצ, ולא מן האחרונים, ונחונ חתונת אחד מאניש, האם רבים הם, האברכים בינינו? ואיך אפשר הדבר כי נשותינו תהיינה ניכ הובבות ציון? הבטנו אל חדר המחולות – ובאמת כלמה כסתה פנינו. אין גם אחד בא כחם של חויצ בחברת המין היפה. שם סטודנטים, גימנאזיסטים, שם מתבוללים, אוהבי רוסיא הקסנה, כאן „מי שהיו מתקני תבלי“, וסתם חתנים, יוצאים במהול איש ואשה, בחור ובתולה – וחויצ אין. וכמה שינענו ובקשנו וחפשו לא עלתה בידינו למלאות את החסרון הזה. אנכי, אני עבדכם, אף כי הייתי בימי למודי „נבור המרצפת“; אבל מני אז עזבתי את האוניוורסיטה ונהייתי לחויצ, הנני יהודי פשוט בכל יתר אחי, שכחתי את המלאכה היפה ההיא. החתן הנכבד בעצמו אף כי רק זה שנה שעזב את בית הספר הגבוה, ועוד איזה מאניש בעלי „השכלה נבוהה“, בתור חויצ הם דואנים דאנת העם, ואין לבם להבלים כאלה. ובכן עמלנו נשאר מעל, והמין היפה ביקאט. גם עתה חבת ציון זרה לו. ולא רק ביקאט. אלא בכל אתר ואתר אחיותינו ונשותינו, מלבד איוו יוצאות מן הכלל, רחוקות הן מן החבה הזאת.

היוצא לנו מזה? – כי על חויצ החובה והמצוה, להתאמץ לילך בדרך החיים, עליהם ללמוד תורת המחול ודיני החברה, לספר מהללי אשה, לדבר דברים יפים, ובכלל להיות, אברכים מקובלים בחברה בכדי להרבות חובבות, ועל ידי זה תבא נאולה לעולם.

אקוה, כי קולי זה לא יהיה כקול קורא במדבר. לו קראתי לאחי להשמיע על נדבות, כי אז... אבל לצאת במחולות מחנים – המצא ימצאו צעירים במספר רב.

עוד לי, חביבי הקורא, רבות לספר לך על דבר נסיעתי. אבל, השפעת עליך רב טובה שלא תוכל לקבלה, כבר כתבתי לך די והותר, כי גם אנכי חליתי במחלת הסופרים, וספרותי צבה ונתעבתה הפעם כפפוס בר אבא. יודע אנכי מר נפשך חביבי הקורא, על כן זאת אעשה: אניח את עמי הפעם ואחכה ואראה, אם חלילה לא הזיק לך פולישוני הארוך, ואם שלם הנך בנוסף וגם בדעתך, גם אחרי קראת כל אלה, בודאי לא אעזבך ולא ארפך גם לימים הבאים, כי חמודות אתה לי, ולמי אני עמל וכותב, אם לא למענך, רק למענך...

נורנוספאיבא. תרניא

מחלון המרכבה.

פעם בפעם מדי אבא לתחנת "סינלניקובא" אשר במסלול הברזל ה"קאסריני" ואשב במרכבה, אזכור את ביסמרק בדרתו מגדולתו, ולבי הומה עליו. רבים הם בקרבנו אשר ירדפוהו עד חרמה, והם יורדים לחיו ממש, וימרדו את מעט יביו האחרונים... סופרי ישראל כבר נתנו עיניהם בו ועשו אותו לנל של עצמות גם יש בקרבנו כאלה, הנכונים להשליך על כתפיו את כל האשמות של, סוף המאה, ביחוד כל האשמות של האנטיסמיזם השונים, כאלו אפשר היה לו לברא "יש מאין, כאלו הוא ברא את השנאה לישראל. לפי דבריהם, לולא היה, לסקר שלטי מתנגד לביסמרק—לא היה לא שחקר ולא טריטשקי; לא היה כל אנטיסמיזם בכלל ולא היו עוד ענינים רבים... אפשר ואפשר, ואנכי לא אריב ולא אתוכח עמם בענין הזה גם לא אוכחם על אכזריותם וקשירתם לרדוף באף זקן אומלל וקשה-יום, רק אחת אני, כי הזקן האמלל הזה, אהוב וחביב לי, ובעת אזכור אותו לבי הומה עליו. ביחוד אזכורנו לטוב עת אשב במרכבת המסלה בתחנות ס, ולא לבד בס, אבל בכל תחנה תחנה ובכל מרכבה ומרכבה של מסלת יקאסרינא, ושל כל יתר המסלות של הממשלה, אלא כי שכן אנכי וקרוב לתחנת ס. ובהוה דבר הכתוב. תמיד מדי אעבור שמה, אזכור אותו, את מי שהיה נסך הברזל, כי הוא היה סן הראשונים שדרשו בשבח מסלת הממשלה, ויתאמץ לקנות את מסלות הברזל מחברות פרטיות, למען יהיו קנין הכלל כלו, וממנו ראו ועשו כן גם בארצנו, ועל זה זכור שמו לטוב.

עובר אורח כמוני יודע היטב מה בין מסלה של חברה פרטית למסלת הממשלה. חברות פרטיות עיניהן ולבן רק לבצען. יודעות הנה כי לא לנצח יהיו הם אדוני המסלה; ואם עוד עדן ועדין יעבורו, אבל סוף כל סוף יבא יום והפריה החולבת תלקח מידיהם, ובשביל כן יתאמצו לסלאות חוריהם כסף, בעת הציבה ולחלוב את הפרה כל עוד, יחזיקו בקריניה... והם חולכים הטיפה האחרונה, עד דם התמצית... וכל מה שעושים עושים רק למראית-עין, לסוכתם ולהגאתם ולא לסובתם והנאת של הנוסעים. הסיללה אינה סלולה כדבעי, ויש אשר כרנע הפתה הארץ את פיה ותבלע את כל האורחה עם כל המיכבות... האדנים נרקבים, על מסלי הברזל עלתה חלודה, המכונות רעועות וישנות. ביחוד המרכבות אין כמיהן לרדע: קטנות וצרות ונמוכות עם ספסלים קצרים, עד כי כמו דגים סלוחים בחביית הגם

הנוסעים האמללים, וביחוד הנוסעים ממדרנה השלישית, אשר רוב סופרי ישראל נוסעים בהן (מחוסר מדרנה רביעית). וכל זה מפני שכל אחד שיש לו נגיעה קלה במסלה כזאת רק לבצעו פונה-החברה תגנוב מאת הממשלה, והקבלן-מאת החברה, המורד והארדיכל - מאת הקבלן, והמשגיח-יגנוב משכר הפועלים, והממונה על המסעות יגנוב מכלם, וכלם יחד על הנוסע האמלל.

לא כן במסלת הממשלה. לכל הפחות, היא, הממשלה, תעשה את שלה בידים רחבות, בידים פתוחות, כיד המלך. ולהבונים והמודדים והארדיכלים יש כר נרחב להראות חכמתם ואומנתם וטוב מעמם. אמת, כי יש אשר תעלה המסלה בדמים יקרים, אבל גם תועלת מעט יש להעוסקים. הסוללה סלולה כדאבעי, האדנים חדשים, המטילים ברזל-עשות, המכונות טובות ומתוקנות, וביחוד המרכבות טובות, רחבות, נבוהות וארוכות עם ספסלים רחבים וארוכים בעלי שלש מושבות, ומרכבות רבות די לכל הנוסעים, ובעת אשכב סרוח על ספסל ארוך כזה, אזכור לטוב את הזקן האמלל, הפרוש מווארצין, ואמחול לו או את כל עונותיו ותמיד אחשוב, כי אם יבא משיח ויבנה דרך לעבור נאולים, לא קבלנים, אסטרופסי האומה, יבנו את הדרך, כי אז גם החלק העשירי לא יבאו שלמים בנופם ובממונם לארץ הצבי, אבל רק על חשבון הכלל תבנה מסלה הזאת.

ידעתי, כי גם בעד מחשבות כאלה ימצאו אנשים שלא יסלחו לי. הקבלנות, לדעת רבים, חלק ישראל ונחלתו, ולא נברא ישראל אלא לשם קבלנות; ערב קבלן כל ישראל בעד חברו, וערב קבלן ישראל גם בעד עונות כל באי תבל... ואם נסנדה הדלת לפני, קבלנינו עתה, לכל הפחות יהיו קבלנים לימות המשיח... ובכל זאת אנכי באחת, כי הדרך לעבור נאולים, לא קבלנים ולא חברה פרטית יבנו אותה, רק על חשבון הרשות תבנה. ואז באמת אפשר יהיה לקוות, כי יהיו הרכסים לבקעה והעמקים למישור, והגשרים על נחל יבק, נחל נשור, על הירדן ומי מרום לא יהיו נשרים של נייר או של ברזל שהעלו חלודה; אבל נשרים טובים חזקים ומוצקים, ובני ישראל יסעו ויחננו, יחנו ויסעו ויבאו בשלום.

כמה מעלות טובות למסלות הממשלה על מסלות של חברות פרטיות. הנה מסלות, לאזוואיסיוואסטופול' ומסלות, יקטרינא' כמו שתירוערב ילכו, הראשונה מצפון לדרום והשניה ממזרח למערב, ואחת באחת יפנשו, ותחת סינליניקובוא תיכונה לשתייהן, וכאשר תכא מאחת התחנות של המסלה הראשונה לנסוע הלאה במסלה השניה, תספור כל עצמותיך, ואם אחת מהנה לא נשברה תברך ברכת הגומל, כי תחת אישור עד כה היית במרכבה קטנה וצרה המלאה אדם כילק, וצר לך המקום לא רק לשבת, כי אם גם לעמוד, ומעט העניות-המטלטלים שלך היו מוטלים תחת המסלל או כמו בנס היו תלולים על האצטבא העליונה, ובכל רגע ורגע היית בסכנה.

לבל יפלו ויפוצצו את גלגלתך; הנה פה כר נרחב לסניך לשבת ולשכב, ואם גם ארוך הנך כעוג מלך הבשן תשתרע בהרחבה נפלאה על הספסל הארוך והרחב, ומקום יש גם למשלשליך כמה שיהיו כללו של דבר, תתענג לנסוע, ממש, מחיה נפשות'.

ובעד כל אלה תודה למי? – אם לא להמציא שטת מסלת המשללה אם כיון באמת לתועלת עמנו ולתועלת סופרי ישראל, או אולי כונה אחרת היתה אתי, כונה שאין לה כל שייכות עם ישראל וסופריו וספרותו, – אין איש יודע. אבל איך שתהיה, הנה, 'ישראל' ישתמש בהמצאתו ויהנה ממנה. גם ממציא, המלנדיא, אפשר כי לא לשם ישראל המציא אותו – ובכל זאת בני עמנו ישתמשו בהמצאתו באופנים שונים לעירובי תחומים, וגם, מה שנכבד ביותר, לשלוח מלשינות ודלגוריות על ידי... ובכלל, בכל ההמצאות הגדולות ישתמשו היהודים לאיזה דבר מצוה... אם יש עוד בלבך, הביבי הקורא, איזה שנאה על, הזקן הגדולי הלו בא נא הנה אלי, לתחנת ס. במרכבת המסלה היקסרינית, וכמוני תסלח לו על כל חטאיו.

הנה הארוחה נכונה. הנוסעים כלם יושבים כבר איש איש על ספסל מיוחד לו, עומדים על יד החלון ומשקיפים על התחנה, על העוברים והשבים, על היוצאים והבאים; ואנכי עד שיצלצל הפעמון השני והשלישי, טרם אסע, אתכבד לתאר לפני הקוראים את תכנית המסלה הטובה הזאת.

המסלה הנקראת על שם המלכה, 'יקסרינא הגדולה' משתרעת במרחק ארבע מאות ושבעים ווירסמא ממזרח למערב, מתחנת דולינסק של מסלת-הברזל הרקובי גיקולאיוב, עד תחנת יסינאוואצא של מסלת-הברזל, 'הדוניצקי', ותאחד את אשדות הדרן עם אשדות הבוג והדניסר. המסלה זה לא כבר נבנתה, והיתה, מן הראשונות, אם לא הראשונה, שמתחלת בנינה נבנתה על חשבון הממשלה, ואשר לזאת היא אחת המסלות המתוקנות ביותר בכל רחבי ארצנו. בתי התחנות בונים בנוה ברוב סאר והדרד, עד כי לפעמים נתפלא לראות בית התחנה והוא ארמון בשדה, בערבה. אין נוסעים, אין עוברים ושבים, ובכלל התחנה פשוטה ממדרגה השלישית, ולמה פה כל ההוד וההדר הזה? אלה מורקי המים והגנות והסרדסים-מי יטייל בהם? וטסעים אין, וגם משרתי המסלה טעמים, ומדוע השקיעו כסף רב בבנינים האלה? מי יודע? גם המרכבות מתוקנות מאד. המחלקה השלישית – כמו השניה במסלה אחרת, והמחלקה השנית, כמו הראשונה. בכלל נראה פה יד רחבה ופתוחה, שלא קמצה בהוצאות.

אומרים, כי משרת המסלה היתה כדי לחבר את, מכרי הפחמים אשר באשדות הדרן עם, מכרי הברזל אשר בקריבוירונג אבל הרחוקים האלה עד עתה לא

נתקרבנו, כי בעלי מכריהבזחל אשר בקריבירונ, חברות שונות מחויל, משתמשים להתיך הברזל ויתר המתכיות בפחמי אנגליא המובים ושהם בוול מפחמי הדן, כי התיבלה מ.ניוקסמלי אשר באנגליא עד ניקולאיוב תעלה בחצי המחיר, מאשר מאשר הדן עד ניקולאיוב, ואם כן מה הועילו הבונים בתקנתם? – אבל לנו הנוסעים אהת היא, אם המרכבות המיוחדות למשא טעונות או ריקניות, העקר לנו, כי מרכבות הנוסעים כמעט תמיד ריקות הגן; עד יקטרינוסלאב וסינלניקוב עוד יש לפעמים נוסעים הרבה, אבל מן תחנת ס. והלאה מורחת, ימעט מהפרס. והיה אם יהיו עשרה נוסעים במרכבה אחת, והיה הדבר לנס ... אות כי רבה התנועה.

הנוסעים כולם הם סוחרים בפחמיראבן, משרתיים ושלוחיהם וסרסוריהם, ובכלל אנשים שיש להם נגיעה קטנה או גדולה לעסק הזה, ובכל זאת כפי הנראה אין בהם אף שמץ מאש הפחמים, אף לא ניצוץ אחד ... רק אבנים הם ולא פחמים, וכמו גלמים ישבו איש איש על ספסלו, מבלי לנוע.

אם תראה בתחנת ס. ובמרכבות המסלה, את המשרתים הרבים והסרסורים השונים, תדמה, כי עסק הפחמים והמכרות בידי היהודים הוא. אבל אם תתבונן הישב ותראה, כי גם פה רק סרסורים הם, ולא סרסורים גדולים אבל סרסורים קטנים, אך גויד ערשים בידי יעקב והבכורה לא לו. בעל אחוזות אחד היה בפלך יקטרינוסלאב, פולי שמו, והוא נלה את המכרות העשירות בקריבירונ, ויבא במנעוֹמֶשֶׁא עם היהודים ויהיו לו עסקים עמהם. והאם ידעו אחינו להשתמש בהמצאתו? לא. הם לדאבון לבנו ולחרפתנו ידעו רק לתת לזו כסף בנשך ובמרבית לתת ולחזור ולתת ... אחרית, ההלואות האלה היה, סקנרלי גדול וטרא... וכדי בויון וקצף. וסוף־סוף אחרי מותו של האציל רבי־הפעלים הזה, יצאו המלוים וידיהם על ראשם, ושטרי־חובותיהם טובים רק לצור על פי צלוחית. והמכרות, אשר באמת עפרות זהב הן, נפלו בידי תגרים מחוץ־לארץ. הזמה הנג סוחרים נכבדים, עליהם לא ירעו שמים וארץ, עליהם לא יכתבו במע, ולא יראו באצבע עליהם כי נתעשרו מבעלי־האחוזות... ובכל זאת הם ירוחו בשנה אחת הרבה יותר משמרויחים עשרים מלוי־ברבית בכל ימי חייהם. אמנם כן, מאז מעולם היה עשו איש יודע ציד, ויצד בחרמו, חיות גדולות אריות ונמרים, והיו לו לשלל; ויעקב התם מסתפק במעט, רק יבשל גויד ערשים, לחם עוני, מאכל אביונים... ובכל זאת רק ששה אחת ודברים אחדים: בא יעקב במרמה ויקח הכל.

וקריבירונ כי נבנתה ותעלה לנדולה ידעו אחינו להשתמש בה, והנם בעלי אכסניות, מוכרי משקאות, חנונים קטנים, מלוי ברבית, סרסורים, בעלי עגלות, אבל

אין אף אחד שיאכל מפריה וישבע משובה, אין אף אחד שיקח חלק בהאינדוסטריא הגדולה שבה.

לפעמים עת אתבונן בענינים כאלה יתננב הספק בלבי, אולי באמת צדקו שונאיו, האומרים, כי אנחנו לא ניצרנו לגדולות, אולי באמת תעודתנו רק להיות סרסורים, חנונים ומלוי-ברבית... ה' הטוב יכסר בעדי, ויסלח לי על המחשבות הנוראות האלה. מבית ומהוץ הורגלנו בכל העת ההיא רק לקטנות, למריבות קטנות, לעסקים קטנים... וההרגל הזה נהיה לטבע, כי נשתנו עלינו סדרי בראשית. לפנים היינו עם מתהלך בגדולות ומבקש נפלאות, ומתאמץ למצא סוד הבריאה ויסוד התבל. ישראל לא הסתפק באלילי עץ ואבן, מעשי ידי אדם, גם במלאכיה-שמים ואילי-הארץ נתן תפלה, כל אלה קטנו בעיניו, ויבקש לו, אל אלים, אשר השמים כסאו והארץ הדום רגליו, ואשר גם השמים לא יכלכלוהו... ותורה? – לא הסתפק בתורה קטנה, ויוסף עליה תורה שבעל-פה... ותרי"ג מצות – כלא הם, ויוסף עליה כהנה וכהנה. ונן ערן? – יין המשומר, לויתן, שור הבר ושיי עולמות לכל צדיק וצדיק. ומלאכים? – סנדלפון גדלו מהלך חמש מאות שנה... וניהם? – לא קלחת של זפת ופולסי דנורא ומלאכי חבלה ששומים, בקטנות כאלה לא ימצא היהודי נחת אף בניהם, אבל, כף הקלע' מקצה התבל ועד קצהו. מלאכיה-בלה גדולים ונוראים, נדלם מהלך המש מאות שנה, עומדים האחד בקצה התבל מזרחה, והשני בקצה התבל מערבה, ובידיהם הגדולות יקלעו את הנשמות הקטנות של בעלי העברות הגדולות... ועתה אבד לעמנו שמעו; כי הלך בגולה מדהי אל דחי, וסגור היה בתחום. בקרן זוית אחת, וכל אלה שמטמו את לבבו, ויצמצמו את מושניו. כעת יסתפק במועט, וסרסרות קטנה טובה לו מכל המסחר הגדול, וסוכתו של ר' יוחנן בן החורנית יקרא בנין ולא ישים לב למרחבי תבל. כי מה יבקש היהודי? – לא נכסים ולא קרקעות ואחוזות רק מקום בקברות ישראל.

ומה יבקש היהודי במסחרו? רק סרסרות טובה. על כל צעד ושעל תשמעו דברים כאלה: פלוני, ברוך השם, טוב לו מאד. יש לו סרסרות טובה; אלמנו, מאושר, כי יש לו קומיסיון מסוחר פלוני, או מבית מלאכת, כהן ולוי' ב... קומיסיון היא תאות-נפש כל סוחר עברי, וינעת ומצאת תאמין, בקשו היהודים את הקומיסיון ומצאוה, אלוסי אדום הגם אדוני הארץ, הגם בעליה-אחוזות בעלי בתר מלאכת, להם מכרי הכסף והזהב והברזל והפחמים, ויעקב סרסור אצלם, סרסור עד עת מצוא, עד אשר ימצאו גם סרסורים משלהם, ואז ירחיקו את יעקב גם מסרסרות, וכזאת נראה גם במסחר הברזל והפחמים.

ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה יתצבו נחשת היא אדמת קריבוירוג, ולא רק ברזל ונחשת, אבל כל מתכת יקרה ומיני צבעים שונים. ולא מעבר לים היא,

לא מחוץ לתחום המושב, אבל במרכז היהודים, על גבול פלכי חרסון ויקטירינוסלב ; ובאודיסא ויקטירינוסלב ישנם יהודים בעלי-הון לא מעט, אשר יכלו לקחת בידם את המכרות, ובכל זאת הנה היהודים הם מחוץ לעסק הזה, העשירים באודיסא ידעו רק חמים דגן ושעורים, והעשירים ביקטירינוסלב, עוד רע מזה, המה רק עסק אחד להם: רבית ורבית-דרכית עד אין סוף ותכלית, ולמה להם עסקים אחרים?

לי אומרים: „Wie es christelt sich, so fñdelt sich“ גם ילדי הארץ העשירים הגדולים בעלי-הנכסים לא לקחו חלק בזה, ולמרות מה שהמוציא והמביא בהאינדוסטריא החדשה הזאת היה בעל האחוזה „פולי“, הנה לא יכלו האצילים האזרחים להתחזק בזה, והמכרות הנן עתה בידי חברות מחוץ-לארץ. אמת, אבל באמת עם הארץ איננו סוחר, הוא יודע רק להיות שר ושופט ובעל-אחוזה, ואנחנו הלא זאת תהלתנו ותפארתנו, וגם „קללותינו“ ומארותינו, כי סוחרים אנחנו בעל-מחות, ואיה מחותינו? בכר היישוב, בכור החמים, או באמת-החנות... ובהיתר-עסקא... ולמסחר גדול מזה איננו מסוגלים... וזאת שנית, כי ליליד הארץ עסקים שונים גם בלעדי זאת, באשר אך יפנה כל הדלתות פתוחות לפניו; ואנחנו הלא אין לנו בתחומנו שיור רק המסחר, וגם אותו, במקום שנוכל נעזוב לאחרים; וכה עזבו לאחרים היהודים מיקם. ואודיסא את קריבורנו עם כל אוצרותיה, ויסתפקו רק בזאת, כי בעקב המכרות, יצאה מדי כפר ותהי לעיר מצער, ומותר ליהודים לנור שם ולהחזיק חנויות ואכסניות ובתי-משקה... וגם זו לטובה.

ומאידך ניסא, אין, כנראה, מול לישראל לעסקים כאלה. קריבורנו היתה בתחום הקולוניות העבריות בסלך חרסון; בכל זאת כמה שינעו ובקשו בעלי הקולוניות אחת מסגולות עפרה של קריוואירא: ולא מצאו, עפרה אין בה לא בחל ולא נחשת ולא צבעים, אבל היא פשוטה בתכלית הפשטות, וגם לזרעים אינה טובה. וגם בזאת נראה יד ההשגחה, ובשעה שהאכר מעם הארץ בפלכי חרסון וטבריא את מלאכתו בבית ובשדה, כל היום ישכב סדוח על התורה, או יושב בבית-המשקה, או יחשוב עצים ביער, האכר העברי שלח ידיו אל „אבן השמיר“ ואל המאזנים, והנה הוא סוכב הולך בעגלתו מכפר לכפר ומבית לבית ויקבע זוכית בחלונות וימכור דגים מלוחים ושמן פשתן בימי הצום, הרי, כי חסר עשה הקביה את ישראל, שלא נמצאו עפרות זהב באדמת הקולוניות, כי אילו נמצאו ולא היו עוד הקולוניסטים מזונים ומוכרי דגים מלוחים, והיה עם הארץ בפלכי חרסון וטבריא בלא חלונות בחורף ובלא דגים מלוחים בימי הצום, ומי יודע אחרית כל אלה, ומי יודע אם לא יצא הקצף אז על כל ישראל... לפיכך הייבים אנחנו לשמוח על שלא נמצא, האוצר באדמת הקולוניות, והקולוניסטים הנם כמקדם מזונים ומוכרי דגים מלוחים בסלך טבריא, ומחויקי בתראכסניות ועגלונים ב„קריבורנו“—ושלום על ישראל...

ובקריבוי-רוני רבה התכונה והעבודה. יחפרו בארץ להוציא ממנה כל מינ, מתכת וינפו בשלש עשרה נסה ויטהרו ויזקקו אותה, ואחר כל אלה ישלחו אח המתכת ליקטרינוסלב, ושם בבתי מלאכת היציקה יהפכו אותה למשילי ברזל. ומרכבות טעונות, עפרות ברזל עוברות תמיד מ"קריבוי-רוני ליקטרינוסלב; והמכונה הומיה, והידים עוברות, ובני אדם יחיו ויראו טוב, ומיקטרינוסלב עד תחנה סינלינקוב גם כן רבה התכונה, כי יובילו הנה את המתכות, ומפה צפונה ונבה, במסלת לאזוואסייוואסופול ועד אלכסנדרובסק, ומשם ברססודות ואניות על הדינסר.

הפעמון השמיע אחת שתיים ושלוש, והממונה על המסע תקע בחליל והמרכבד נסעה הלאה מזרחה לערבות הדן.

* *

*

דכירנא כד הוינא טליא באחת מערי המצער אשר בלישא, ויהי איש אחד ומסחרו בנלמי עליקטרת, ונסע האיש הזה מדי שנה בשנה ל"ניושין" אשר בשלך טשרנינוב, לקנות שמה "שבק". וכאשר שב מרדכו, ויספר לכל מכיריו ואנשי העיר נפלאות על דבר "המרחקים" האלה, ובין יתר הגוזמאות ספר גם זאת, כי במרחק שמונים ווירסטא מניושין ריח עלי מרורים נודף, ומרחוק תריחו כמו עשן סגארים. ולו חפצתי אנכי לגום מעט, ואמרתי גם כן, כי שמונים ווירסטא ממכרי הפחמים ריח פחמי-אבן נודף, והגוזמא ההיא קרובה כמעט אל האמת, כי פה על כל מדרך כף רגל נראה פחמים ופחמים. על כל תחנה ותחנה, "הרי חשך" ומרכבות לעשרות טעונות, הספירים השחורים האלה יובלו לכל רחבי ארצנו, והיו להחם ולבשל בהם ולהאיר לארץ ולדרים עליה. עד כי בצדק נקרא כל השמה הזה בשם, תנורה של רוסיא.

מקור העושר של כל עם ועם ומדינה ומדינה בהרריה ומכרותיה. עושר אנגליה ועשרה במכרי הפחמים, והעושר הצפון לארצנו, גם הוא במכרותיה בימים מקדם היה שבח הארץ; אבניה ברזל, והרריה תחצוב נחשת, ועפרה פחם לא אמרו אז, כי לא נזקקו עוד בני אדם לפחם; אבל מאז ועד עתה, כמה יערות נחטבו, כמה עצים נכרתו, כמעט מחצית אירופה כלתה בענן, ויש מקומות אשר העצים הנם עתה יקר המציאות; והטבע עשה את שלו, ומתחת לארץ הכין, חום ופחמים, והיה לאדם לבער תחת העצים שאינם.

יש מרינפש באלה, המנבאים לכדור הארץ עתידות לא טובות; לדעתם תתקרר החמה מעט מעט, והארץ תתקרר והפחמים יתמעטו, כי הם מן הדברים שיש להם סוף, וקרירות נוראה תהיה על כל ה"כדור" וגם תחת הקו המשווה, ומה יהיה אז?

האם תהיה בעתים הקרות האלה שאלת היהודים? האם יהיו אז ועדים וחברות? האם תהיה אז אתגשימה ופולשתינה? ואתרונים מקורפו ובעלי טובות, ורבנים מטעם הממשלה, ויהודים-גוים, וחברת מחזיקי הדת, וזחלוקת בדבר השוהמים? האם יהיו אז מ'ע עברים וסופרים? את המחשבות הנוראות-הגדולות האלה חשבתי; ביחוד התעמקתי בשאלה האחרונה: האם יהיו גם אז בעתים הקרות מ'ע וסופרים עברים?... ומי יודע עד מתי הייתי חושב כן, לולא בא הקונדוקטור והעירני ממחשבותי בשאלתו הפשוטה: 'אדוני, פתקא?!

ישנם בעולם אנשים קטנים, בריות שפלות, ולהם 'משרות' עוד יותר קטנות ושפלות, משרות כזית וכביצה, כונב הלטאה; וישנם דברים, "אשר כנראה אין בהם ממש, אתא קלילא; ובכל זאת אם יבאו האנשים הקטנים ההם, הבריות המשוטת, וידברו את הדברים האלה, יעשו רושם גדול. לדוגמא, השמש בחברה קדישא, השמש הזה כשהוא לעצמו מה הוא? שותה שכור כל היום, 'לצאת מחברה' גם כן מלתא וזוטרטא היא, אבל אם יבא השמש הזה ויודיע לאדם כי הוא 'יוצא מכל החברות'... אז דבריו יעשו רושם גדול... וממין זה גם הקונדוקטור. הממונה הזה כשהוא לפני עצמו-מה הוא? בעל-עגלה, משרת לכל הנוסעים, והכל יודעים זאת. הביטו עליו, התבוננו בו, איך הוא מתהלך בנאון ומתנפח כברבור, מלקחים בידו ומשרתו לפניו, ויביט עליך הנוסע כמו הארז אשר בלבנון על האזוב אשר בקיר, כמו על בריה נמוכה, כמו על קנין כספו, כאלו המסלה עם העגלות וגם הנוסעים כולו שלו הם, במבט אולימפי! אחר יבטל אותך כעפרא דארעא עד כדי במולדיהש; אין דבר, רק: 'אדוני, פתקא!', ואתה המיוחס, הנבאי בחברה, הבעל דעה בעירך, תחפש בצלחתך ותבקש את הפתקא. הן תדע, כי זה לא כביר שלמת בתחנות ס. בכסף מלא שלשה ר'כ ושלישים ושלשה פרוטות, והפתקא שלך כודאי כשרה לכל הרעות. הקונדוקטור אמנם לא יאמין לך, יתבונן מכל צד, יהפך ויהפך בה, יביט עליך כמו יחפון לחרור להוך לבך; אולי זיפת... ואחר כך יהדות במלקחים וישיב לך, ואתה שמור את המציאה היקרה הזאת, כי סן ואולי אבדה לך ואז... הן אמת כי גם הקונדוקטור אינו חוק מצור, ויש אמצעי להפוך גם את חרונו לרצון... אבל כמה מן הבוז...

אחת היא מה שיפלא בעיני: מנין זכו הבריות הקטנות האלה, לבסן גדולה? אם יש כרסנים בתבל, על פי הרוב הגם בין הקונדוקטורים, ואנכי לא אדע, אם מפני שכמו ב,היל הנווארדי' יבקשו רק בעל-רקומה, כן לממונים על המסע, יבקשו רק בעל-כרס, ומתחלת ברייתם, טרם עוד שזכו למשמרתם הגבוהה ההיא, היו עם כרסם בין שיניהם, או כי אוירא דמסלה נורם; או אפשר כי פקודת הפקידים הגבוהים היו: יהיו כרסנים ו' וכן נהיה... או אולי זכות בתריהאכל עמדה להם... איך שיהיה, באשר

רק אבוא והנה קונדוקטורים כרסנים לפני. ואנכי משבעי סחרן הנני, ואסחד מפניכם, והיה כי יכנסו רק להמרכבה, מיד הנני מכין את סתקתי ואחזיקנה בידי לנש... אבותינו התאוננו תמיד על הגלות של בעלי העגלות. תמימים היו אבותינו ופשוטים מאד. גלות בעלי העגלות כלא היה מול הגלות של מסלת הברזל, כי פה הנך עבד נרצע לכל המשרתים והפקידים, מן עור המסלה עד מסיק התורים. על כל מדרך כף רגל תפגוש בפתורים, וציצי המצנפת, ופנים נוצצים מטילי אימה. כל אחד יש לו הרשות לאמר לך: עד פה תבוא ולא תוסיף. בעל-העגלה ידע כי בעל-העגלה הוא, ובעלי המסלה הנם אדונים, ואתה לא נבראת אלא בשבילם, להנאתם ולטובתם, ותמיד ידם על העליונה וידך על התחתונה. הם כי אחז את המסע, מפני סבות גדולות: הממונה על המכונה יקמץ בגחלים, או כי הממונה על המסע יאכל וישתה אכילה ושתייה נסה בחדר האוכל, או כי פקיד התחנה יחכה על אהובתו שתבא – פטורים. ואתה אם אהרת אף רגע קטן הנך חייב. אם אתה טעות לכנוס להמחלקה השניה או הראשונה – חייב הנך לשלם כפלים, ואם המה ימלאו את המרכבות נוסעים כדנים מלוהים בחביות, אין רע, כי הכלו המה בנוסע, ונשברה ידו או רגלו פטורים, ואם הנוסע הסב נזק להמסלה, כי נשברה זנבית וברוסה, חייב לשלם. לבעל-העגלה שלמת את שכר הנסיעה רק אחרי אשר באת בשלום למהודר-הסעך, ואז אם ראית כי טוב הוא, והתנהג עמך כשורה תוסיף לו, על טיב, ואם לא עוד תנכה לו משכרו. לא כן פה, עוד לא ראית את העגלות גם פהם תשבע את שריקת המכונה רק צלצל הסעמון, לאות כי יצאה מן התחנה האחרונה, וכבר שלמת בכסף מלא בעד כל הדרך, ואם אין לך משכבות פרוצות, גם לא יחליפו את שפדותיך, ואם על פי איזה מקרה, נתעכבת והתמהמהת רק רגע אחד – את כספך אבדת: ואם ירדו המרכבות שאולה, או נפלו בנהר, וכל הנוסעים כלם מצאו שמה קברם – בכל זאת חברת המסלה באה על שכרה, בחנם לא תוכל בססלת הברזל אף לאבדון, ואחרי כל אלה עוד לא יאמינו לך, וקונדוקטורים רואי חשבון וגאונים יבקרו אותך על כל תהנה ותחנה, ולא יתנו דמי לך. כמה עצלות ורצת, וכמה חכית עד שעלתה בידך לקנות את מקומך ולזכות לספסל מיוחד, וכאשר אחרי הרפתקאות רבות ושונות זכית לזה, ורברת את ספסלך, וצורר מסלמלך דעת מראשיתך ותשכב כבעל-הבית נכבד, ותנמנם ותישן את שנתך המתוקה, ותחלוש חלושה נעימים, כי כבר באת בשלום אל מהוה הסעך, לאשתך ולבנך, וכבר נמיה את עסקך ועלו יפה, ופתאום והנה יד שלוחה אליך ותאחו בכתפותיך ותפרידך לארבע רוחות המרכבה ובאונך תשמע לאשר: אדון, פהקא! ולפניך הקונדוקטור הראשי ומשנהו ועוד איזה, ישרי נאמן ורואה חשבון, ושלישתם עליך, טעם אמלל. ואתה תקיץ משנתך ותתגרד בקיחת וכנבחת, תהק והסהק והתמודד ותתחיל בדיחה:

יתירה לבקש את סתקתך, כמדומה לך שהנחת אותה בצלחת בנדרך העליון בצד ימין, תחפש שם ואינה, בצד שמאל – ואינה, תבקש בצלחת בנדרך התחתון – וגם שם אין. בין כה וכה והקונדוקטור כשר משהת יבוש עליך ולבך יחרד בקרבך אולי אברה? אולי ענבה? – עדי סוף סוף מצאת אותה בצלחת מסותרת, באפודת-החזה, ושב ורוח לך, אבל שנתך נדרה וחלומותיך הנעימים – אינם. הן תדע כי עוד אינך בביתך, ועסקיך טרם נגמרו ומי יודע אם יעלו יפה, אם תגבה את החוב? אם תקנה את הסחורה? אם תשיג את המשרה? אם תמצא את האדון אשר אתה מבקש בביתו? או אולי רק לשוא תסע ותעונה בדרך ותוציא את פרוטתך האחרונה, כזאת וכזאת תחשוב בהקיץ. ובכלל רעה היא היקיצה הפתאומית...

ובמצב כזה הייתי אני. חשבתי מחשבות רבות, מהשבות גדולות על דבר פחמריהאבן, על כה החום העצור בארץ, על דבר התקררות השמש, ומה יהיה אז לספרותנו? הן אם גם עתה, בעת ההמה הבוערת, זמן שאלות לזהות, וסופרים, חמים מאד, אשר על פי הרוב יכתבו בדם לבבם, דם הם, ובכל זאת יש שספרותנו קרה ככפור... ומה יהיה אז? ומה יהיו אז גבירינו ואריסטוקרטינו? – אם גם עתה לבם קר ככפור ואין כל אפשרות להחם אותם, ומה יהיה עוד אז בתקופת הקרה? ומה תהיה בכלל לכל, שאלותינו הלוהטות... האם ילחמו גם אז או יתקררו מעט? ... כזאת וכזאת חשבתי, ומחשבותי הגדולות האלה העירני הפקיד הפשוט, בשאלתו הפשוטה: אדון, שתקא ו'.

וכמה שהתאמצתי אחרי כן לשוב למצבי הקודם, להשמש, להירח, לכח ההום, ללב גבירינו, לשאלותינו הלוהטות, לספרותנו – לא יכלתי, ומוכרה הייתי לצאת מאצטגנוני ולהתבונן אל סביבותי.

וסביבותי יהודים, יהודים ויהודים. בין אחי אנכי יושב, כי גם סה, כמו בכל המסלות בתחום המושב, רוב הנוסעים הם יהודים; עם הארץ יושב במנוחה, איש איש בביתו או בבית-המשקה, ורק היהודי נדף ומדולדל ויסע מקום למקום. עם הארץ אין העין מצויה בו, והברכה שולטת בו ובמעשיו, היהודי העין מצויה בו ועין-הרע שולטת בו ובמעשיו.

התבוננו: הנה המרכבה גדולה ונוסעים בה הרבה – וכמעט כלם יהודים. יהודים סוחרים פחמריהאבן, סוחרים עצים, סוחרים תבואות וסוחרים סתם, סוחרים בכל הבא בידם, וחנונים שונים, וכל אלה יעמלו ויעבדו ויסעו ויסבלו ויקנאו ויריבו איש באחיו, ובשביל מי? – בשביל להעשיר אחרים, כי בכל העסקים אחרים אוכלים את חמאת-החלב ויהודי רק המוליגא. ולפעמים גם מוליגא אין...

הנה שכני על הפסל שכנגדי, עומד על יד החלון ויבוש ויתבונן בעגלות מעונות פחמריהאבן העוברות לפנינו, כי צופר הנעמתי (שמו של שכני) סוחר בפחורה

הבוערה ההיא, הוא בעצמו, כנראה, אין בו אף שביב אש, אבל יש לו אוצר של פחמים בעיר א., והנה אפסו נחלים באוצרו; והנהגת המסלה לא תתן לו ענלות; ובעיני קנאה יביש על הענלות המעונות העוברות לפניו ובלבו יחשוב: הלא עוד ישנם „בעלי מזלות“ בתבל, להם יתנו ענלות, להם יש פחמים, ולי לא יתנו ואין, הנה הוא יקנא בבעלי המזלות, ואני, אני לא אקנא בם. כי גם אם יתנו להם ענלות. ויש להם פחמים, אבל היריחו? כי מסחר הפחמים בכלל אינו מן המוכרים.

יש מסחרים שיש להם עבר ויש להם עתיד. מסחרים כאלה, אף כי מעטים הם מאד, אבל ישנם, לדוגמא: הלואה ברבית. המסחר העתיק יומין הזה יש לו עבר גדול, היסטוריא גדולה הכוללת בתוכה תמצית דברי ימי עולם... כנראה גם לפני, בימים הקדמונים, עתקו מלוי-ברבית וגם נברו חיל; ולפי דברת מביני דבר יש לו להעסק הזה גם עתידות גדולות, ויש מסחרים כאלה שיש להם עבר ואין להם עתיד: כמו קבלנות, מוכסנות ומסחר התבואות. אבותינו ספרו לנו, כי היו בימיהם קבלנים שנקברו בחכריהם... ובעינינו עוד ראינו סוחרי תבואה שבעים לחם... ועכשן פסו וגם תמו אלה כמו אלה, ובכל יום ויום העסקים ההם יורדים פלאים. ויש מסחרים כאלה, שאין להם לא עבר ולא עתיד – כמו ספרות העברית, מלמדות קבצנות והמסחר בפחמי-אבן. הן אמנם, כי יש גם סופרים עשירים, ומלמדים בעלי בתים, וקבצנים בעלי הון, אבל העסק בעצמו, כמו שאומרים – לעזאזל... גם ההזנות ומסחר היישי אינם כעת מן המשובחים, אבל ימים רבים היו מקור ישע ומחיה ופרנסה לרבים מאחינו, וליחידי סנולה היו גם מקור עושר רב. החזנות ומסחר היישי הגם מעמודי דברי ימינו, והיו ימים טובים לבעלי העסקים ההם, עד שנברה בימינו ההתחרות וקלקה אותם.

לא כן מסחר הפחמים, רק אתמול נולד, והיום כבר בא עליו כלית. כל טוב הפחמים יאכלו הגדולים בעלי המכרות, המה ירויחו על אחת מאה, המה יקצבו את המהיר, הם יעלו והם יורידו את השער, להם כל הזכויות, והם יעשו עושר והיל; והחזוני המוכר לאחדים ידו על התחתונה, כי גדלה מאד ההתחרות, לערך הקונים, יותר מאשר בכל הסחורות. וגם פה כמו בכל המסחרים, יעקב הוא החזוני ואחיו בעל המכרות, בעל האחוזות – הסוחר. יעקב יבשל נזיר עדשים, רק עדשים, ויאכל אותם, ואחיו יצוד ציד, ויבשל סיר הבשר – ויאכל אותם... יהודים יהמו ישוקו, ירוצו ויסעו במסלות הברזל, מלאים הם בכל התחנות ובכל המרכבות, יבקשו ענלות יכתבו בקשות להנהגת המסלה, וטלגרמות תעופינה להרשות הגבוהה בעיר המלוכה, ירעישו עולם ומלואו, שרי טטה ושרי מעלה, ואהרי כל אלה ירויחו – פרוטה. כי במקומות אשר הפחמים נצרכים שם ביותר, במרכז בתי המלאכות, כידוע אסור ליהודים להשתקע, ונשאר איפא התחום, „תחום שבת“; ובתחום עוד אינם

צריכים לפחמים הרבה. חמץ כידוע ישרפו היהודים עדיין על פי המתורה הישנה בכף של עין. . . הצפרנים גם כן ישרפו בעדי עין, את המקואות יחממו בהושענות ישנות, והפבריקציה של ציצית ושליתים עוד עתה בלא מכונת הקישור, ולמה להם ליהודים פחמים ?

ובכל זאת שאל נא את יושב הארץ ויאמר לך, כי מסחר הפחמים בידי היהודים. יען כי הוא רואה רק את היהודים. לדגמא, בית מלאכת יציקת מסילי ברזל בעיר. מסקת בשנה 8 מיליון ככרי פחמים. ורק פעם אחת בשנה יבא סוכן המכרה לבית המלאכה ויקצב את המקת, ורק פעם אחת בשנה יבא סוכן בית המלאכה אל המכרה לראות את הסחורה, ומני אז תשלח הנדגת המכרה מדי חדש בחדשו סכום ידוע של ענלות מעונות לבית המלאכה, וכל אלה בחשאי, בנחת, בלי שאון והמולה וקול-קולות; "החברה הרוסית למסחר ומעבר אניות" תקנה מדי שנה בשנה מיליונים ככרות פחמים, ויש לה בסיה רק סוכן אחד במכרות וסוכן אחד על הדניסר, והם יעשו עבודתה, וכאשר תסעו במסלות הברזל, לא תפגשו אף אחד מעושי דבריה. והיהודים: צופר הנעמתי, ונחבי בן ופסי, ונמליאל בן סדהצור ועוד ועוד, כלם הגם סוחרים גדולים, בעלי אוצרות, כלם ביחד לא ימכרו אף השליש ממה שתקח, החברה הרוסית לבד, וכמה פעמים בשנה נוסעים הם מביתם למכרי-הפחמים, וממכרי-הפחמים לביתם? ובתחנות הפנימיות והקיצונות מי יספור? זאת היא הברכה, ברכת המסחר הגדול, מסחר הכולל שהוא סמוי מן העין. וזאת היא קללת המסחר הקטן, המסחר לאחדים בחנויות, שהעין-הרעה שולטת בו וההוצאה יתירה על השבח ותאכל את הפירות והקרן, ובמקום שעין-רעה מצויה, הנידו מה שתנידו חביבי הקוראים, אין הברכה מצויה. ביחוד, בן יקיר אפרים, ילד שעשועים, בן יחיד של ההיסטוריא, בודאי עין-רעה שלטת בו; וכל מה שעברה עלינו, כל המחלות השונות מן מחלת נלות מצרים עד מחלת האנטיסמיטיזם בימינו, וכל התקלות והקטטות והגזירות הרעות, כל אלה לא באו עלינו אלא מפני עין-הרע ששלטה בנו. וגם במסחר הפחמים כנראה שלטה עין רעה, ומי יודע אם יתקיים בידינו לארך ימים. . .

לא, לא אקנא בסוחר פחמים, ולא אקנא בצופר הנעמתי שכני, והוא (מסתמא לא ידע כי סופר עברי הנני) התקנא בי וידבר אלי לאמר: ראה ראיתי אדוני, כי שנתך ערבה עליך, בליס לא תסחור בפחמי אבן, כי לו סחרת בסחורה הטובה היא לא ישנת, ועמדת כמוני כל העת ההיא על יד החלון לראות ולספור את הענלות העוברות, כי אם יש עסק רע בתבל, אשר הוצאותיו מרובות והכנסותיו מעטות והמרדות גדולות, הגו רק מסחר הפחמים, ביחוד מיום שהתקינו תקנות חדשות בדבר הענלות.

– יפה כונת, אדוני, אמרתי אליו. אינני סוחר בפחמי אבן, אבל סחורתי עוד נרועה מסחורתך – סופרי עברי הגני, והסופר העברי יישן במה, ענלותיו אינן טעונות...

שכני כנראה היה איש פשוט ומנושם מעט, ולא היתה לו אף ידיעת ברבר רב במסורות העברית, ולא ידע, במה אוכלים אותה. יהודים כאלה רבים סה, וידמה כי היא סחורה מעין פחמי אבן, אבל עוד נרועה ממנה, שחורה ממנה, קשה ממנה... ויכס עלי ויתבונן בי ויאמר: אבל איך שתהיה סחורתכם, הנה הוא ברשותכם ובשעה שתחפצו למעון ענלה תשלמו את המחיר ותשענו את הענלה, לא כן אנחנו...

ואנכי שמעתי את דבריו ואמר: ענלות שלמות של ספרות עוד לא שלהתי, ולא אני בלבד, אלא אף הסופרים היותר גדולים לא זכו לזה. והיה אם יזכה סופר עברי בימי חייו למעון איזה, חמור ספרותי, גם אז די לו... סחורתנו נשלחת על פי הרוב על ידי המוססה, אבל דא עקא אצל הסופרים העברים, כי יש אשר אף מרקא בתשבע אין להם...

– רואה אני, אמר שכני, כי גם סחורתך אינה מן המוכחרות, בזהב לא תלך... ובכל זאת אקנא בך, כי כמו שהיא, טובה היא מפחמי-אבן, וביחוד מיום שנעזרה גורת ההנהגה.

– האם גם היא אחת מהחוקים הנוגעים ליהודים?

– לא אדוני – אמר האיש – גורת הכלל היא, לבני-ברית ושאינם בני-ברית. ובכל זאת, כמו בכל גורה יקחו בה היהודים חלק בראש, וזה דבר הנזירה: מתחלה, מי שחפץ לסחור בפחמים נסע למכריה-הפחמים ויקנה בפעם אחת כמה שנתון לו בכל השנה ודי, ובעלי המכרות בעצמם, או קומיסיונר, שלחו לו בפעם אחת, או לשעורים, את מספר הענלות שקנה. ויהי כאשר נתנדל המסחר ונתרבו הסוחרים ונתקלקלו הדרכים ונתמעטו הענלות, השתמשו בעלי האנדרוסים לטובתם, כי היו קונים סכום גדול של פחמים, וכל הענלות היו ברשותם והסוחרים הקטנים נשארו לפעמים בלא סחורה, ותהי הצעקה גדולה עד מאד, ותעל לרשות הגבוהה של המסלות. הנה בכדי לתקן את הקלקול הזה היית רק יכול להכריח את בעלי המסלות המובילות את הפחמים להכין ענלות במספר רב, להוביל את כל הפחמים הנחוצים; אבל המה לא כן עשו. ויגזרו נזירה על הסוחרים, לאמר: מי שיקנה מאה ענלות יתנו לו עשרים, מי שיקנה עשרים-יתנו לו חמש, מי שיקנה חמש-יתנו לו רק אחת. ויעמדו הנהגה כללית בחרקוב, המפקחת על הסדר הזה, ועל הסחר לשלוח מכתב-בקשה להנהגה בחרקוב ירח ימים קודם לאמר: בעוד ירח ימים יהיה נחוץ לי מספר ידוע ענלות, ואז יכל לקוות, כי בעוד ירח ימים יתנו לו, כמובן, החלק החמישי

מאשר יבקש ומכפי הצורך, אבל גם הסוחרים חכמים הם, ויודעים את הסוד הזה, ויבקשו: על אחת שבע ... וכה עוד הפעם הדברים ינעים ולא הועילו חכמים בתקנתם מאומה. המבוכה שוררת כמקדם, בעת שנצרך לך סחמים אין ענלות, ובעת שיש ענלות אין סחמים ואין נחת. ומה שרע מזה, הקונדוקטורים ומשרתי המכונות ושרי התחנות וכל המשרתים והפקידים יודעים, כי אם לא עתה, עוד ירח ימים יעברו עד אשר תזכה לענלות, וישתמשו בשעת-הכושר הזה, ואם לא תבין את אשר לפניך ... לא יביאו את ענלותיך, כי כל אחד ואחד ימצא עכובים ומעצורים לעכבך; האופן או יתר האופן אינם בשלמות, או המכונה לא תוכל להוביל מספר ידוע של ענלות, או טעמים וסבות אחרות. וכמה פעמים תסע מהתם להכא ומהכא להתם, עד אשר תזכה לראות את הסחורה באה. וגם עתה, זה שני שבועות קבלתי טלגרמה מן המכרה כי נשלחה אלי סחורה, וגם הקונסמנטים כבר קבלתי, והסחמים נצרכים לי כנפשי, כי כבר מכרתים, והקונה יצק הב הב ... ואינם, כמו נפלו במים. חקתי ודרשתי והגם בתחנות מ... כנראה מצא פקיד התחנה פחתת בהאופנים או ביתדותיהם ... כן הוא, אדוני-סיים האיש באנחה – על כל שונאי ישראל מסחרים כאלה. אמת, כי גם מסחרך אינו, כמו שתאמר, מן המוכחים, אבל איך שיהיה, טוב הוא ממסחרי.

–ועל כל שונאי ישראל–אמרתי אני--המסחר גם בספרות העברית. אפס, כי ירא אנכי אשר אם יקחו שונאי ישראל את ספרות ישראל בידיהם כי אז יעשו עסק טוב ... כי אין לך לשונאי ישראל מסחר יותר טוב מעניני היהודים, והיונים סוחרים אתרונים ויכחו. ברור הדבר בעיני, כי לו היו קונים אתרונים מידי ישראל, לא היתה המצוה ההיא חביבה כל כך על בעליה ולא היה הסאון והרעש אשר עתה, ולא היו מדקדקים דוקא באתרוני קורסו. עכשיו אמנם שהאתרונים נקנים משונאי ישראל – בני ישראל מדקדקים מאד במצוה זאת, ואינם חסים על מזונם, רק להשיג אתרונם מקורסו. ולו היתה, הספרות העברית בידיהם, עשו עסק טוב, וגם אלה אשר עתה ספר ומכר עברי לא יראה ולא ימצא בבתייהם, וקנו אז גם אלה ספרים ומיע. . . ותמיד מדי אשמע תלונות המויל העברים על העתים הרעות, על קרירות הפובליקא, על עסקיהם הרעים, אחשוב בלבי: אפשר שאינם יודעים את האמצעי האחד והמיוחד, התחבולה היותר טובה להיטיב החתימה? ימכרו את מה'ע לאינדי-ישראל, לצורך ידוע, לסובורין, לאזמירוב, ואם לא, אם הם לא יקנו, לכל הפחות יעשו, את העסק' על שמם. . . לדעתי קרובים הימים אשר מויל מ'ע עברים יהיו "נוים" – או אז יתרבו הקוראים והחותמים.

אברך אחד אשר ישב על הספסל השלישי לנו, הסה את אוזניו זה כבר לשמוע מה אנחנו מדברים. השיחה בדבר ענלות וספרות העברית, כנראה, מצאה

חן בעיניו. ויקם ממקומו, ולאט-לאט, צעד לצעד, והנה גם הוא נלוח אלינו. לאברך היתה ידיעה גם בהלכות הענלות, גם בספרות העברית, כי סוחר עצים הוא מיקטרינוסלוב שלח קרשים וקורות לפלכי הדרום.

ארץ הנגב היא פלכי הדרום, אין מים ואין יערות ואין הרים, רק מישור ישר, אבל יש בה מלתא זוטרתא, אדמה פוריה ואכרים בריאים ועשירים. והאכרים ההם יבנו בתים גדולים ויקנו עצים הרבה. וליטא היא ארץ ברוכה, ארץ אשר לא תחסר כל בה, ארץ הרים ועמקים ומים לרוב, ויערים על כל מדרך כף רגל, אבל אחת אין לה—גם כן מלתא זוטרתא—אדמה טובה ופוריה אין. וליטא עם, כל טובה וברכותיה עניה ורעבה, וארץ הנגב עם כל קלקולה ומשחתה, עשירה ושבעה. ובעת אשר בליטא, מקום אשר העץ למאומה לא יחשב, בתי האכרים קטנים שפלים ונבזים בסלך סבריא אשר העצים בכסף ישקלו ומחירים רב מאד, בתי האכרים בנוים לתלסיות. זאת תורת האדמה הפוריה. ולא אנוס אם אומר, כי רובי יערות ליטא ורוסיה הקטנה הובלו הנה לארץ הנגב.

רוב סוחריו עצים המה יהודים מפלכי מינסק ומוהילוב. יש מהם כאלה, אשר בעת השנה הטובה עשו עשר גדול, ויש בינונים וגם עניים. כמו ה"חנונות" בכל התחום, כן גם מסחר העצים ב"גלילי היערים", על נדות הפריסים, הביחשינא, הסאו והדינסא. כל אברך אחרי חתונתו ינסה את הצלחתו במסחר העצים. והיה אם תאיר ההצלחה פניה אל אברך כזה, ויעבור בשלום את "צורי הנחל", הפורונים המפורסמים אשר על הדינסא, ויעשה עושר בשנה אחת, כי יעלה מחיר הרפסודות פי חמש אחרי אשר עבר את "צורי הנחל"... ואם בנדה בו ההצלחה ורפסודותיו או אניתיו נשברו והתפוצצו על שיני הסלעים, ואבד את הונו יחד את תקותו, ובמקום סוחר יהיה למלמד או סרסור... כמנהג כל נכרין יהודאין, אשר אבדה להם נדונתם.

היהודים הסוחרים מפלכי מינסק ומוהילוב הם באמת "בוני הארץ" ברוסיה החדשה, בפלכי סבריא ויקטרינוסלב. המה בנו את כל הבתים והאסמות והממגורות ולוליהם, ויש בו עוד עתה היושבים בשיחין ומערות, כמו "הסקיתים" התושבים הקדמונים. בדברי ימי רוסיה החדשה יזכר שמם לתהלה, כי המה הועילו לשוב הארץ הזאת הרבה יותר ממיוחסים אחרים... ויותר מאשר הועילו לשוב הארץ הביאו תועלת לעם הארץ, הועילו לשוב היהודים, והביאו תועלת לאחינו בחמר וברוה. כי אם הסוחרים הראשים, "הידים הראשונות", היו עברים, ממילא היו גם "הידים השניות", הסוחרים הקטנים, בעלי קרפסים בפלכי הדרום, גם כן עברים, ומשרתיהם ומשולחיהם וסוכניהם ונאמניהם, ובכלל עושי דבריהם, כמעט כלם מאחינו. כל המסחר הזה ברובו הוא בידי היהודים, ופשפחות למאות מתפרנסות בכבוד. ויותר מאשר

הועילו סוחר העצים בחמר הועילו ברוח, כי היתה השפעתם רבה על אחינו בארצות הדרום, ביחס היהדות וחיי אחינו פה בכלל.

היהודים מארצות הנגב אין להם משל עצמם כלום. כל תורתם ופחמם, השכלתם ויהדותם מידי אחיהם שבליטא באו להם. המורים המלמדים, החזנים, הרבנים, הסופרים, המשכילים, ובכלל, כל דבר שבקדושה וכל, רוחניות – כל אלה מליטא השיגו. ההשכלה והיהדות באו הנה בשני דרכים: דרך היבשה ודרך המים. דרך היבשה – על חביות של ייש או בתוך חביות של ייש. ודרך המים – על רפסודות של עצים. וצייר אמן אם יחסין לתאר את מהלך השכלת אחינו בארצות הדרום, הנה יצייר את ההשכלה בתמונת סקיד. המכס' רוכב על חביות של ייש וחור בידיו... והיהדות – בתמונת פאות ארוכות וסלית קטן על דוכרה צפה על פני המים...

בתחלה קודם ה, אומקוס' היו אחינו שבארצות הדרום אנשים טובים, בריאים וחזקים דשנים ורעננים, בעלי-כרם וכתפים רחבות ופנים אדומים, אבל פשוטים ומנושמים מאד. ובכל זאת בכל נשמיותם, ופשוטותם היו יהודים טובים, יהודים כשרים ונאמנים עם ה' ועם כל קדושו – עם צדיקים וחסידים ועם חתניהם ובניהם ובני בניהם... פה לא דקדקו ולא הבדילו בין צדיק לצדיק ובין קדוש לקדוש, וכל מי שפשט את ידו בשם, איזה קדוש' – נתנו לו נדבה הגונה. משרבו' אמנם סקדי ה, אומקוס' נשתנה הסדר לנמרי. היהודים הפשוטים, המנושמים והטובים האלה הריחו ריח ההשכלה ומאכלות אסורות... הריח המיוחד של הסקידים ההם – ויהיו לאריסטוקרטים, בורים', ויחלו לזלזל בתורה ובמצות באופן מנונה ומשונה מאד, וישנו את בניהם והליכותיהם ומעמם – ויהיו למשכילים.

סקדי המכס היו המשכילים הראשונים בארץ הזאת, שפרצו נדר ועברו נבול... הראשונים שבטלו דיני מאכלות אסורות ועוד אסורים... ואל דרכיהם למדו אחינו העשירים בכפרים, בעלי בתי הייש, אשר יראו וכבדו את הסקידים ההם. ואם השפעת ה, אומקוס' היתה רבה, להסצת השכלה וכל דבר אסור' בכל ארצנו, הנה הראה כחו ביותר פה בארץ הנגב, בין הבורים המנושמים. זאת היא דרך היבשה.

ומאידך ניסא, דרך המים, לאורך הניפר', באו הנה רפסודות עם תורה ומצות ומעשים טובים, עם חסידות והתנגדות עם ש'ם, עייף-עקב ומשניות, עם הסדור העבה ו, חק לישראל', עם ה, תניא' וחדושי הנריא, בכלל עם קבלה ופסול. ויותר הרבה מהם בקרימנטונו, ביקטרינוסלב, בחרסון, ולכל אורך החוף. כי סוחר העצים רובם ככלם היו אנשים נכבדים, יודעי תורה ושומרי מצוה, ותהי פעולתם רבה על ארצות הדרום, ויפעלו לטוב. כי כמה שיצחקו על ה, ליטוואקעס' נשם כללי לסוחר

עצים), על הליכותיהם ומדברותיהם, בכל־זאת יכבדו אותם כי עשירים הם הסוחרים האלה, והכל צריכים למרי דחישי, הכל יקחו אצלם סחורה בהקפה... וחכמת העשיר הנותן בהקפה נכבדה. לדוגמא, בעל קרפף של עצים בִּטְבִּיא, אריסטוקרט נורא ובור מצוין, שיש לו עסק עם סוחרים ליסאים כאלה, שנותנים לו עצים על כמה אלפים, והוא, בר־דרומא, שאינו יודע מאומה בתורת היהדות ובכל תורה, רק בהפקידא נוחא ליה – אם יתאכסן, הסוחר בביתו ולא יאכל אתו לחם, יתביש הימנו. הסוחר יתפלל, יתעטף בטלית ותפילין, הסוחר ילמוד דף נמרא, פרק משניות, יקרא ספר עברי, מכ״ע עברי, והוא בעל הקרקף יביט בהם כתרנוול, בבני אדם... והבריות האלה אומרים: עשיר גדול כזה וסוחר מצוין, ביחוד סוחר מצוין, לא בטלן, ובכל זאת יתפלל וילמוד ויקרא, נפלא הדבר!

וברם זכור שמם של הסוחרים האלה לטוב, כי בדרכם השאירו בשני עברי הנהר תורה ויראת־שמים, ובעתות האחרונות הביא הדור הצעיר של הסוחרים ההם גם השכלה עברית וידיעת שפת־עבר, ואשר לזאת נראה הבדל גדול בין אחינו אשר ינורו לחוף הדניסר ובין אלה אשר בערי השדה. הנה סימפּרוּסול וחרפאן, ברדיאנסק ויקטרינוסלב, מה רב ההבדל ביניהן! יקטרינוסלב וקרימנשונ כמעט שהם ערי ליטא: יש ויש בהן הרבה בעל־רבתי לומדים וירא־שמים, יש הרבה אנרכים משכילים ויודע־ספר, מה שאין כן בערי השדה... וכל זה על ידי השפעת הסוחרים האלה אשר כמעט כל טוב היהדות הביאו הנה, ועוד עתה יצטיינו הסוחרים ההם מאחיהם שבדרום.

ואת הסוחרים האלה תכיר מיד, ברנע הראשון; שונים המה בהליכותיהם ומדברותיהם. ומלבד הזקנים, אשר גם בבגדיהם יצטיינו, הנה גם הצעירים בני הדור החדש, הלוֹבִּשִׁים מלבוש אירופי, גם המה יצטיינו בין האנרכים אשר בערי הגב. כי כמה שישנה בגדיו הגה, האינטליגנציות העברית שפוכה עליו. במסג הראשון מיד תכיר כי יש לך עסק עם אריסטוקרט תלמודי, עם ליסאי שנולד ונתגדל בקדושה ובטהרה, על ברכי התלמוד והתורה; מן הרנע הראשון, מן הדברים הראשונים, תרע ותבין, כי יש לך עסק עם, אברך משיי.

יש כאלה, וגם בין הסופרים, שיצחקו על, אברכי המשיי, וכמעט שהיה השם היפה הזה לשם של נגאי, לכנוי של בטלנות, עצלות וסכלות... אבל יאמרו מה שיאמרו הבריות, סוף סוף טוב טוב יותר, אברך משיי מִ, אברך של מחצלת־קנה... אברך משיי לכל הפחות רך וטוב ויפה, ויש בו תורה ויש בו דרך־ארץ, ואברך של מחצלת־קנה גם ומנושם, ואין בו לא תורה ולא דרך ארץ... ועוד הדבר מטל בספק גדול מי יצליח לעולם ביותר: האברך של משיי או של מחצלת קנה? – ראה ראינו הרבה, „אברכים נסים“, אשר בכל קשיותם ונסותם הגה לא יצליחו למאומה:

לא לה' ולא לבריות... והרבה אברכים של משי, אשר בכל יפעתם ורכותם, הנם סוחרים מצוינים.

ואברך של משי כזה היה גם האיש שנש אלינו.

— כל אומן שונא את אומנתו — אמר הוא — וכל סוחר את מסחרו, כל אחד לפי מצבו ומבטו ימצא בה מנרעת. סוחר הפחמים — בפחמיו, ואנכי סוחר עצים — בעצי, ושנינו כנראה, יש לנו טענות צודקות. גם מסחר העצים היה לפני מסחר טוב אבל מאז נבנתה מסלת-הברזל גם הוא נשחת. האש והמים כנראה לא ידורו בכפיפה אחת. הרססודות הבאות דרך המים, לא יצליחו אם ישלחון דרך מסלת-הברזל. גם זאת: לפני היו סוחרים מעטים ויערות הרבה, „הפריצים“, אדוני היערות, לא ידע בעצמם מה לעשות עם יערותיהם, וימכרו אותם בוול, וכל מי שעמדה לו שעת או חכמתו לעשות מסחר ולשלח את רססודותיו לנגב הארץ, הצליח מאד ויעש עושר; לא כן עתה, היערות נתמעטו והסוחרים נתרבו, ועל כל אילן ואילן עשרה סוחרים, והם מוסיפים על המחיר עד „ויבולא בתרייתא“. כי „בידים קשות“ נמצאו העצים כעת, בעלי האחוזות העניים כבר מכרו את יערותיהם, ונשארו איפוא האצילים העשירים, והם יודעים עת לכל חפץ ויבקשו מחיר רב, והסוחר העברי יתן רק בכדי לקנות, כי תמיד יפחד פן יקדמנו אחר. והוצאות הרססודות עלה למעלה, והשבח מעט מאד, ואין העור שוה בנוק העבודה. ואחר כל אלה הנה „ההקפות“. המסחר הזה „במוזמנים“ אי אפשר, כל הסחורה תנתן בהקפה לזמנים שונים, כי גם בעל הקרפף יתן סחורתו בהקפה להאכרים, והיה אם לא יעלו התבואות יפה, ולא ישלם האכר לבעל הקרפף, ובעל הקרפף לסוחר העצים. וסוף סוף נראה — הוסיף המדבר באנחה — כי יעמלו היהודים בעד עם הארץ; להאציל בעל היער ישלמו בכסף מלא מחיר גדול מאד, האכרים מובילי הרססודות גם כן יקבלו שכרם עם הוספות רבות. כי לא הרי הסוחר העברי כהסוחר מעם הארץ. כמה שיתאמץ לצאת ידי חובתו לפני פועליו, כמה שיתעמץ להיות „בעל הבית טוב“ לא תועיל לו. הנה כבר קבלו האכרים את מחצית שכרם ועוד לא עשו אף שליש הדרך, ויבקשו עוד. הסוחר כמובן לא יתן. ויבאו לק. ויתאוננו (אנשים טובים ילמדו אותם) כי היהודי יעשוק אותם, כי לא יתן להם אף פרוטה, כי ירעבו ללחם וכדומה. ועל הסוחר להוסיף להם על מזונותיהם ועל משכורתם. ויבואו לקרימ' ויתאוננו עוד הפעם ושוב הוספה. ויבואו ליקמ' ויתאוננו עוד; ובאשר יתאוננו דבריהם נשמעים, והסוחר העברי מוכרח למלאות בקשתם. זאת תורת המסחר הטוב הזה כעת. ובכלל — הוסיף האיש באנחה — כאשר אחזה אנכי, יעבדו היהודים כעת, באשר יעבדו, בכל ענפי המסחר רק כעד אחרים; סוחר הפחמים יעבוד בעד בעלי המכרות; סוחר העצים בעד האצילים בעלי ערים; החנוני — בעד בתי המלאכה במוסקוי ולודו,

בעד מורוזוב, קונשין וקריטינקוב, שייבליר, מייער ושולצה. סיחר התבואות יעבוד בזיעת אפו בעד איוואן וסטיסאן האכרים. המה: מורוזוב וקונשין, שולצה ומייער, וגם איוואן וסטיסאן יתעשרו בכל שנה ושנה, והיהודי – בכל שנה ושנה יורד מטה מטה. ובכל זאת, המה המתעשרים הגם הישרים, והיהודי העלוקה. כרנע נפסקה השיחה. כל אחד התבונן בדברי המדבר; כל אחד חשב את חשבונותיו ומצא, כי באמת כל מסחרנו הבל ועסקינו מאפע, ובכל יום ויום, בכל שנה ושנה ידל ישראל. מי שהיה עשיר לפני עשר שנים, הגהו כעת רק, בעל-הבית, ומי שהיה, בעל-הבית לפני, הגהו עתה מחוסר לחם. ואם כה חלילה ימשך הלאה, הגה לא רחוקים הימים, אשר באמת תכלה הפרושה מכיסם של ישראל, ומה יהיה אז? ... אנחה חרישית התפרצה מקרבנו. ודומם ישבנו ונחשוב חשבונות לא טובים, לא נעימים...

רק שכנינו בקרן זוית השניה, חברת אברכים משלנו, כנראה לא דאגו לא דאגת הכלל ולא דאגת הפרט, הם לא נחו ולא שקמו, וידברו נבוהה נבוהה, ויצחקו וישוררו ויאכלו וישתו. התדע אותם, את המאשרים ההם? אתכבר להצית אותם לסניך. הגם משרתי בית המסחר של „דרייפוס“, משולחיו ועושי רצונו, בליס תדע אותם מכבר, כי מי לא ידע את דרייפוס? מפורסם היה מונטיפיורי ז"ל, מפורסמים הם הרוטשילדים, ומפורסם מהם בימינו הבארון הירש – אבל גם בית דרייפוס מפורסם מאד, ואולי עוד יותר מכל הבארונים המפורסמים, כי בעת שהם הבארונים כלם הם בחוץ-לארץ ומעשיהם בחוץ-לארץ, ורק לשמע און שמעט שמם, הגה האחים דרייפוס יסחרו בארצנו ופעולתם רבה מאד על אחינו ופעלם והדרתם יראה בכל ענפי מסחר התבואות.

החק הכללי, כי הרכוש הגדול יבלע את הקטן. והקטיטלים הגדולים יאכלו את הקטנים, כנראה נגע גם במסחר התבואות, בתידהמלאכה הגדולים בלעו כבר את בעלי המלאכות היחידים... חברות מסלות-הברזל – את בעלי הענלות הגדולים, אכלו את גרשון ומררי בעלי הענלות הקטנים, ולא נודע כי באו אל קרבן, הבאנקים ובהי מסחר הגדולים יבלעו מעט מעט את הקטנים. וגם מסחר התבואות, המסחר הראשי בארצנו, אשר היה קנין הכלל כולו, ביחוד היה קנין כלל ישראל, גם הוא יוצא מעט מעט מרשות-הרכים לרשות-היחיד. ובמקום אשר עשרים שנים ולפנים היו סוחרים למאות, כעת יש רק דרייפוס ונייפלד, כי לא יכלו הסוחרים הקטנים, הסוחרים על חשבון עצמם, להתחרות את הענקים האלה אשר כסף תועמות להם, וכל הבאנקים פתוחים לפניהם. וכמו יופיטר את הברקים, כן יחזיקו המה את השער בידיהם להעלותו ולהורידו, הכל לפי הצורך להם. הסוחרים הקטנים אשר יסחרו על חשבון עצמם טבעו מעט מעט בתהומות המסחר הזה, וירדו במצולה, ועל מקומם

באו, התנינים הגדולים, אשר בנאוה יחצו מים רבים ואחריהם יאיר נתיב... במחשבת האכר: אם מכל האכרים יתהוה רק אחד, ומכל הידים רק יד אחת, ומכל הקרדומים רק קרדום אחד, ומכל העצים רק עץ אחד ומכל הנהרות רק נהר אחד, והיה כי יבא האכר הגדול הזה ויקח בידו הגדולה את הקרדום הגדול ויסיל את העץ הגדול להנדר הגדול – כמה גדול יהיה אז השאון על פני המים? – מעין מחשבותיו של הכפרי הפלוסוף הזה, אחשוב גם אני: אם מכל סוחרי התבואות יתהוה רק סוחר אחד, והסוחר הגדול הזה יפשוט את רגלו הגדולה... כמה גדול יהיה השאון אז?

כסבורים אתם, שהמחשבות האלה הן בכלל מחשבות שאין להן יסוד, מעין המחשבות הרבות של הסופרים העברים, תשנו. כשאנו מתבוננים אל מצב המסחר הזה, איך הוא משנה את תפקידו וסדריו, ואיך יורד הוא מטהרמטה בכל יום, הנה בלי משים תעלינה המחשבות האלה על לבבנו.

עוד זה לא כבר היה מסחר התבואות עסק, ועסק טוב, ובשנים האחרונות ירד מאד, ואין לך שנה שאין קללותיה מרובות מחברתה, והסוחרים מתדלדלים תמיד. ומבלי היות גביא נוכל להניד מראש, כי בעוד שנים אחדות ומכל הסוחרים יתהוה רק סוחר אחד – האחים דרייפוס.

כי כמו כל מסחר בימינו אלה, גם מסחר התבואות היה ספקולציה; מעין מסחר, הקורסא, ועולים ויורדים בו לרנעים. בשוקי התבואות באירופא נמכרות תבואות הרבה יותר מאשר יש מן המוכן, ונם בכלל יותר הרבה מאשר עשו השדות. הסוחרים הגדולים, הקונים והמוכרים יודעים זאת, ולא את התבואה, רק את, הישבה וההפסד יקנו, והמה שיחזיקו את השער בידיהם, לעת הצורך להם יעלו ויורידו את השער. והיה כי תתלקח מלחמה גדולה בין האיתנים האלה, בין המעלים והמורידים ויעשו רושם על שוקי התבואות; היום נברו המעלים ועלה השער, ומחר ינברו המורידים וירד השער, ואין אתנו יודע עד מה מדוע עלה אתמול וירד היום? – כי עוד נוכל לדעת על פי נסיונות וחשבונות את דרך הרוח אי מזה יבא, אבל אין דרך ישר למסחר התבואות, אין חכמה ואין תבונה ואין מבינות. נלאו כל חכמי המסחר לבא עד תכונתו, כי רק ספקולציה הוא, ומי יכל להניד האותיות לאחר? – והסוחר הקטן שאין לו דעה בהספיקולציות האלה, תמיד ידו על התחתונה. שתאום עלה מחיר התבואות; מחוץ לארץ באו ידיעות טובות מאד, רבו הדורשים, שלנרמות חמות מאד יבשרו אך טוב, השער יעלה מעלה מעלה; בשוק התבואות רבה התנועה, המקחים עולים לרנעים, דם ואש ותמרות עשן ושרפה כמו שאומרים הסוחרים. הסוחרים הקטנים יקנו ביוקר ויקוו לשכר רב, ועד שבאו לאדיסא או לקניסבורג, ירד השער, המקחים נפלו פלאים, ותחת השכר הרב שקוו לו עוד

יפסידו הרבה. ועוד הפעם יעלה השער פתאום, ועוד הפעם ירד. והיה אם יאמר הסוחר לעמוד על דעתו ולהחזיק את הסחורה-אחריתו מרה, כי מי יעמוד בפני הגדולים ההם, איתני הבירזה? - וכה מדי שנה בשנה יתמעטו הסוחרים העומדים ברשות עצמם, ויתרבו משרתיהם ועושי רצונם של בתי המסחר דריפוס ונייסלד.

האחים דריפוס' משכנם כבוד בפארז, ומצודתם פרושה על כל ארץ הצרפתים, ולא רק על צרפת אלא גם על רוסיא, מצרים, אמריקא הצפונית והדרומית, ובכלל על כל הארצות הנודעות בתבואותיהן. בצרפת יש להם בת-רחים גדולים מאד, ושוק הקמחי שם ביריהם. ביהוד יראה פעלם והדרם בארצנו, כי בארצות אחרות אשר הרכוש שם רב מאד, הנאמנות גדולה והרבית קטנה, קשה להם להתחרות את הסוחרים האזרחים; לא כן בארצנו, אשר הרבית היותר קטנה-שנים עשר למאה, ואף הבאנקים לא יתביישו לקחת רבית מעשרה ומעלה. הרכוש בכלל מעט מאד, והנאמנות עוד פחותה מזה... פה ימצאו כר נרחב לפניהם, ומה גם בתחום המושב, אשר לפי דברת רבים, רק שטר אחד, בן מאה טובב הולך בכל התחום, מאיש לאיש ומכיס לכיס... פה אי אפשר להתחרות עמם. לפלוני האציל נחוץ כסף מאד, ואם יאמר להשיג אצל מלוה-ברבית הלא יפשו את עורו ממנו, וגם הבאנקים סגורים לפניו, אם לא יתן את אהוזתו באפוטיקא. וזאת אי אפשר, כי כבר נתנה עליה האפוטיקא השלישית... וימכור את תבואתו, את הקציר הבא' לדריפוס, ודריפוס יקנה באפרייל ומאי, על מנת לקחת בספטמב. ואקטוב. ויתן דמי-קדימה עשרים אלפים רויכ ויותר. ממילא מובן, כי האציל ימכור את תבואתו לדריפוס, כי טוב להאציל למכור לדריפוס ולקחת דמי קדימה מנה יפה, מאשר לקחת כסף אצל מלוה-ברבית. ממסחרים כאלה לא ידעו בארצנו.

לפני איזה שנים היה מושב האחים דריפוס איתן רק בערי ההוף; באודיסא, ניקוליוב, סבסופול, ברדיאנסק ועוד. לאט-לאט פשו את מצודתם גם לפני הארץ. לפלכי וואהלין, בסרביא, חרסון, קיוב, טבריא, יקטרנוסלב, חרקוב, קורסק, קוקז ועוד, ובכלל בכל פלכי עבודת האדמה, ואין לך תחנה של מסלת-הברזל או של אניות-הקישור שאין שם סוכן בית דריפוס; בערים הגדולות הסוכן הראשי, וסביבו הסוכנים הקטנים המקבלים אורם והשפעתם ממנו. וכמו, מכס היישי' לפנים נתן לחם ופרנסה להרבה אלפים מאחינו, כן מתפרנסים עתה מבית דריפוס הרבה אלפים עברים. כי לכבודם צריכים אנחנו להגיד, כל סוכניהם ומשרתיהם ומשולחיהם ונאמניהם כולם, משלנו, ובעין יפה וביד רחבה ישלמו, וכמה מסוכניהם כבר נתעשרו עושר רב, ובכלל, העבודה' אצל דריפוס תחשב לעבודה טובה, הנותנת שכר טוב וחיים... ומשולח של דריפוס הוא מיוחס גדול לענין השדוכים... מודד האויר של כל פרנסה ופרנסה אצל אהינו.

לשנים היה בית דריפוס אחד, כעת אגם נתחלק לבתים שונים: לוא, דריפוס, נוסמאב דריפוס, והאחים דריפוס סתם, וכולם יסחרו את הארץ, וכולם סיכנים ושלוחים במקום אשר רק יש בר. והיה כי תבא אל תחנה ותראה על הסוללה שקים לאלפים צבורים ומונחים ומחכים ליום השלות, ותשאל לטי הם? – לדריפוס יענוך. אם תראה ענלות מעונות בר נוסעות לתחנות המסלה, לטי הם? – לדריפוס. בכלל דריפוס פה, דריפוס יש, ובאשר תשנה רק דריפוס, כי מלאה כל הארץ כבודו. ודריפוס לא ייעף ולא ייגע, ואין קצה לכסף הרב אשר יסור. עוד לא נקצרו השדות גם לא נרעו, וכבר קנה דריפוס מיליונים, סאה וכבר נתן מיליונים דמיר קדימה. כמה בעלי אחוזות פשטו את הרגל, כמה תבואות ירדו לשמיון, כמה נרקבו על התחנות, כמה נרמבו ולא יצליחו למאומה, השער עלה, השער ירד, השער מתנענע, ודריפוס יקנה ויקנה.

אין קץ להתייעלת הרבה, שהביאו הסוהרים העברים האלה לארצנו. אם עבודת האדמה תעלה מדי שנה בשנה מעלה מעלה, אם האכרים ובעלי האחוזות עוד יחזיקו מעמד בעתות הרעות האלה, אם ארצנו עוד תתהרה במסחר התבואות את אמריקא – כל אלה מדי דריפוס לה. ותועלתו רבה גם לאחינו, כי אם מצד האחד; ירדו כמה על ידי סוהרים הרבה, הנה מצד השני, אלפים מאהיט ימצאו על ידו את מחיתם בכבוד; ולא נרבות – כי אם שבר עבודתם ישולם להם, ומה שנכבד ביותר, כי יתרנלו בני עמנו עיי כך למסחר מסודר.

בכל תחנה ותחנה תפגוש את האנשים ההם, הם ירצו, ילטו, ידברו, ישוחחו, יסעו מתחנה לתחנה ותמלא הארץ אותם. ואם תבא לתחנה גדולה וראית בני אדם מתהלכים בנאון על הסוללה, וינערו ידיהם וראשיהם וידברו נבונה נבונה, ותשמע מפייהם התברות: מלגרות, קונסור, חטים, שעורים, טובים, רעים, רטובים, יבשים, דמי קדימה, שקים, אדונים, סרסרים, ותדע כי משולחי דריפוס המה. וכאשר תכנס להמרכבה, גם שם הגם, וגם שם תשמע את ההברות האלה.

אפס כי בכל התועלת הרבה שהביאו האחים דריפוס לאחינו בחומריהם, יפסידו מעט ברוחניות, כי גם פקדיהם כמו פקדי ה, אומקום על פי הרוב בהפקירא נחא להם. ביתור יצטינו במאכלות אכזרות והלול שבת. הן אמת, כי אינן מן העברות הגדולות בארץ הנגב, ובכל זאת לא היו נפרזות כל כך כמו עתה. מכיון שנהיה אברך לסוכן לבית דריפוס הותרה לו לחלל שבת בפרהסיא, לקנות חטים, ולרשום בספר, לשלוח סיג ומכתבים, לנסוע מתחנה לתחנה ולאכול בבית המאכל אשר על התחנות. והדבר גרר לכבוע שני אצלם.

אמנם כן אין מוב בלא רע.

הנה כי בן אנהו הסוהרים העומדים ברשותנו, בעלי הבתים: ה, פחמי, האברד

של משי ואני עבדכם יושבים בקרן זוית אחת, פנינו עצבים וחוטמינו נשתרבו, ונחשוב מחשבות לא טובות על דבר עמנו ומסחרנו. והמשולחים והסוכנים-יושבים בקרן-זוית שנית ואוכלים ושותים ושמים... הלא תקנא בם חביבי הקורא? גם אנכי אקנא בם. נשתנו העתים... כי אין טוב לו עתה לאיש ישראל, רק מי שאוכל ושותה ויסחר על חשבון אחרים...

המרכבה הולכת הלאה הלאה, ומחלון המרכבה נראה שדות זרועות עשופות בר וכפרים בנים בנוה, כי המקום הזה בפלך יקט. אחד מהמקומות הברוכים בכל ארצנו הגדולה, ואדמה דשנה ופוריה כזו מעטה גם, בפלכי האדמה השחורה, וכמובן רוב התושבים הנם אשכנזים. להאנשים האלה חוש הריח מיוחד להריח את הארץ, מרחק מאות פרסאות ירחו ריח נחלה טובה. וכמו בדרך גם, על ידי קפיצת הדרך יתנחלו ויתאחוזו והנם כמו נולדים פה, כמו שנרו פה זה מאה שנה. במתי מעט באו הנה האשכנזים בימי המלכה יקאטרינא ועתה פרו ורבו וישרצו ותמלא הארץ אותם. מן המושבות המעופות אשר על נהר, מאלאטש' בפלך מליטופול יצאו ויפשטו בכל הפלך ובפלכים הסמוכים, והנם אם לא רוב מנין, אבל רוב בנין. מן מיליון דסיאטין אדמה במחוז, אלישקי' פלך מכריא יותר משש מאות אלף בידי האשכנזים. וכמובן הם, בעל-הבתים' בפלך הזה, וכל מעשיהם יעשו במתינות ובסדר נפלא. ולנו בני ישראל יש מהם ללמוד הרבה והרבה. היסוד אשר עליו בנו את עשרם והצלחתם: היא, החברה והשותפות'. בכל כפר וכפר יקצרו מאדמת היחידים מספר ידוע של מעניות אדמה על חשבון הקהל. והשדות ההן יזרעו, ותבואתן תמכר והכסף יאצר באוצר הקהל. כעבור שנים מספר וסך נדול יאצר, ודור חדש צעיר לימים יקום, וקנו על חשבון הקהל נחלה ואחוזה ויחלקו בשוה בין הדור הצעיר. וכה סובב הולך מימים ימימה. ובקופת הקהל עוד עתה אוצר נדול, ובכל שנה ושנה יקנו נחלות חדשות ומושבות חדשים. וכמעשי הכלל כן גם מעשי אנשים פרטים. וכמה שיריעו ויתקעו מה'ע הרוסים על, שטף האשכנזים' הנה קולם קול קורא במדבר. כי מחיר טוב, מחיר נבון ישלמו האשכנזים, הנה אדמת הגראף ק' כלה נמכרה לאשכנזים, הנה נחלת הנסיך פי להם נמכרה. וגם הגראף איננאטיב, גם הוא מכר את אחוזתו הגדולה בפלך יקטירינוסלב, 40,000 דסיאטין, להאשכנזים, וכעת אורחים רעננים שמה: שרידיר, שולצי, דיק, מארמין וכדומה רוסים מלידה ובטן. ואם בארזים כאלה נפלה שלהבת, מה יעשו עצי היער הפשוטים, האדונים הקמנים; אם לויתן העלו האשכנזים בחכם, מה יעשו דגירקק-אלו בעלי האחוות הפשוטים, ולא ימכרו להם את נחלותיהם. ולא רחוק היום אשר תחת השמות, אָוֹר, וויין' וכדומה: יהיה שולצי, מילליר, שמיט וכדומה. כמובן, לא לנו היהודים לדאוג לזאת, יש דואגים אחרים גם בלעדינו-ולנו אחת היא-ובכל זאת תמיד מדי

שנה בשנה, בראותי נסיונות כאלה אהשוב מחשבות הרבה: כמה זכו הם לכל הכבוד הזה? ומה סוד הצלחתם? גם הצרפתים והיוונים והבולגרים נסו להתישב ברוסיה החדשה, והממשלה עזרה להם כמו להאשכנזים, ואולי עוד יותר, ובכל זאת מאומה לא יצא מכל אלה. מהצרפתים לא נשאר גם שם וזכר. מהיוונים והבולגרים נשארו, שברים, מושבות רעועות, הבטלות ברוב, ורק האשכנזים עלו למעלה למעלה ויעשו שורש ויתערו כאורח רענן. והרבה מאלה שבאו הנה במקלם ותרימלם, פשוטו כמשמעו, הנם עתה אדירי הארץ. הזקן פסאליץ-יין היה רועה צאן באחוות, ההירצוג אנהאלט ועתה הנם בני בניו בעלי חצי מיליון דסיאטין אדמה ופזורה, ולהם עשרות צאן של כמה מיליונים... ואשכנזים, ערומים ויחפים כאלה רבו כמו רבו. האם אמת בפי אלה האומרים, כי מכל אומות העולם רק האשכנזים והאנגלוסקסים מסוגלים לקולוניזציה, וגם הצרפתים והאיטלקים והספרדים, ובכלל, כל משפחת הרומנים לא יצלחו לזה, ואנחנו היהודים הלא, משפטנו כבר נחרץ, כי לא נצלה לזה, ואך לשוא נעמול. וגם בכתב-הקודש נאמר: ולא הורישו בני ישראל את הגשורי ואת המעכת... אפרים לא הוריש... בנימין לא הוריש... מנשה לא הוריש... גם בעת הטובה המאושרה היא לא יכלו בני ישראל להתישב באיתן, עם לבדר לבטח על אדמתו... ויהיו לצנינים בעיניו, והורש לא הורישו... כי לא היה להם כשרון הקולוניזציה, או אולי סבות אחרות היו בזה.

הנה בהמרכבה עשרה יהודים, ואשכנזי אחד. התבוננו נא בפניהם ובפניו ותסתרו את חחידה הזאת. אנחנו כלנו, לכל אחד יש חלק, משי. פלוני, אברך משיי מקף רגלו ועד קדקדו, והפחמיי בכל נסותו, ומשרתי דרייסוס בכל, אברכותם הם גם כן מעט של משי. מיד תרגישו, כי האנשים האלה הגם אנשים בעלי ראש, בעלי עצבים... מרכז חייהם במוחם, בעצביהם – וכל אברי הגוף כלם רק כמו פרפראות לראש הם, כמו תפל, כמו מותרות... ואשכנזי? – הגדו חבית של שכר באירי אדמדמ-כהה על שתי רגלים – עמודים חזקים. ועל החבית, עוד חבית קמנה ממנה עם שתי עינים, אשר כמו נערמו בהוריהן. ולהחבית ההיא יש – מילתא וופרתא, רק לערך 50,000 דסיאטין אדמה דשנה ופזורה ומחירה מליון. והחבית ההיא לא תחשוב מחשבות הרבה. לה רק מחשבה אחת: איך להוסיף על נחלותיה, איך לבלוע עוד אחוזה ועוד אחוזה, יומם ולילה תחשוב המחשבה הזאת, וסוף סוף תוציא אותה מן הכח אל הפועל. וגם עתה לא לחנם תסע. החבית, מטרה נבונה לה: היא תסע לתור את הארץ במחוז ל, כי אציל מיוחס אחד מגזע קדמונים יטפור את נחלתו ירושת אבי-אבותיו, והחבית כבר הריחה את ריח האדמה, ובלים תקנה אותה. כמדומה לכם שאין רוח חיים בחבית ההיא. אתם רק ראייתם, כי משעה לשעה פתחה את שקה ותאכל נקניקים ותשת שכר, ובינתיים ישתה... ובכל זאת היו

בטוחים, כי לא תעבור אף חצי השנה ונחלת האציל ג. תהיה אחוזת, החבית, אשר ינחיל אותה בחייו לבנו העתיד להיות, חבית. ובעוד שלש שנים ובסביבות ג. תהיה מושבה גדולה של אשכנזים...

לא אוכל לדעת לאיזה פתרון הצעתם אתם, חביבי הקוראים, אבל אנכי מדי אראה דוגמאות כאלה אדמה תמיד, כי סוד הצלחת האשכנזים הוא באשר יש להם רק עבודה אחת ויחשבו רק מחשבה אחת. ואנחנו היהודים אין לנו עבודה אחת. כמו במסחר כן בעבודה, לא נוכל לעמוד על מעשה ועבודה אחת ולהסתפק בה. החייט העברי אינו חייט בלבד היודע רק את מחמו, על פי הרוב הוא מעט סוחר במכנסים בלוי, מעט סרסור אצל האדון... מעט עוֹפֵּנִים ונבאי בחברה... החברה והסרסרות יגולו ממנו עתות הרבה יותר מאשר, המחש והזרוא. הסנדלר העברי גם כן אינו רק סנדלר: מעט הוא סוחר בעורות, מעט שכור ומעט בעל־דעה בחברה קרייזא... הסוחר העברי בודאי לא יוכל לעמוד רק על מסחר אחד: בופת, או ביטוה או בשמן קיק, כי אם הוא יסחר גם בופת גם בשעוה גם בשמן קיק. האכר העברי, כמו שראיתי, איננו גם כן רק אכר, אבל הוא מעט חנוני, מעט בעל־עגלה, מעט מונג... ויותר מאשר ידינו בכל הנה ראשינו ומחשבותינו בכל. העברי אינו יכול לחשוב רק מחשבה אחת, כי בעל מחשבות רבות הוא, ובהשבו הרבה, מאומה לא יעשה. ואשר לזאת, אם להניד האמת, פעמים הרבה יעלה הספק בלבי אם נצליח בזמן מן הזמנים בקולוניותינו; לא משום עצלות, חלילה. אין לך בריה בתבל, שהוכל לעבוד כמו העברי בעת שירצה וההכרח יאנוף עליה... אבל פשוט מפני שאין אנחנו מסוגלים לחיי אכר פשוט. העברי אינו מסוגל לצמצם את עצמו בד' אמות של אדמה ועבודה אחת, וכפר עברי מיום הראשון להבנותו, אינו עוד כפר; מיום הראשון ריח עיר נודף הימנו, ולא יעברו שנים מעטות ויהיה לעיר. ואכר עירוני – אינו אכר, וכפר עיר – אינו כפר... וכי יתישב יהודי אחד ביער או בשדה, הרחק מאדם העיר, על מרחב הבריאה, ויבנה בית לעצמו, ויחיה רק לעצמו, מבלי לדעת את כל אשר מסביב, ורק לעבוד את ה' דמה, תאות נפש כל אכר אמתי – זאת לא יכול היהודי, כי נחוץ לו עוד חברת יהודים...

ויותר מאשר נחוצה לו חברת יהודים, נחוצה לו חברת אינסייהודים... כי יש לו גענועים אליהם, כי יבא לירי שממון אם לא יראה בכל יום אינסייהודים, ובטוח אני, כי בשכונה של עברים, תהיה באשר תהיה, כמו מעצמו יולד ויפריח מושב של אינסייהודים...

והאם נוכל לקות כי לימים הבאים ישנה היהודי את טבעו העירוני? לא ולא. כי גם בהאכרים הנאמנים, ובכפריהם נראה שינוי לרעה, והכפר עתה אינו כפר

שהיה לפני עשר שנים והאכר עתה אינו אכר כמו שהיו אבותיו. התמימות וההסתפקות של הדור הקודם אינן... אמת, כי האכר עתה יהרוש ויזרע הרבה יותר מאשר זרעו אבותיו, אבל זאת יעברו המכונות – ולא הוא בידיו, הוא בעצמו אינו עוד אכר. האכר לפניו הרש בידיו וזרע בידיו, וקצר בידיו ורש בידיו, וזרה בידיו וסחן בידיו... ועתה? מכונה תחרוש, מכונה תזרע, מכונה תקצר, מכונה תרוש, מורה מוכנית תזרע, ורחיים של קטור מוחנים. ובכלל עבודת-האדמה עתה אינה מה שהיתה לפניו, היא עתה יותר חכמה מאשר מלאכה, והאכר אינו עוד אכר, עבודתו אינה של אכר, וחיייו אינם של אכר... ואם תתן עתה כל הון ביתך לאכר לא יטחון ברחים יל' יד... אנכי על פלך מבריא אדברנה. עבודת-האדמה בפלך הזה עומדת על מדרגה גבוהה מאד, יותר גבוהה מאשר בכל רחבי ארצנו. והדור הצעיר של האכרים גם לא יכול לחרוש במחרשה פשוטה, ולא יכול לזרוע בידיו ולקצור בידיו. לפניו זרע האכר זרע פשתן וקנבוס ונוז את צאנו ונפין וסודה וארג בגדי צמר ופשתן והיה לבגד ולמכסה לו ולאשתו ולבניו. ועתה – את הצמר והפשתן ימכור ויקנה בחנות מעיל ושמירה, עתה אין לו משל עצמו כלום, והוא יקנה בחנות מחוש ועד שרוך נעל... בקיצור, לפניו היה האכר – אכר פשוט, ועתה הוא עירוני. הכפרים מקבלים צורת עיר, יחד את המנהגים הרעים והמותרות של עיר. התמימות והפשיטות של האכרים – מאן דבר שמן. האכר עתה ערום כנחש, ושבע פעמים ביום יונה את העירוני, כי יעשה את עצמו לתם ושאינו יודע לשאול ובקרבו ישים ארבו. ביהוד ערומים הם כנהשים האכרים אשר בתחום-המושג במשאס-ומתנם עם היהודים... הנה רבים ידאנו תמיד בעד האכרים, כי לא יונו אותם היהודים העירוניים. ובאמת, כבר יצאו, התמימים' ההם לבגרות... בכלל כל המעלות הטובות שמנו באכרים: הסתפקות במועט, תמימות, פשיטות, ענוה, ההרנל לעבודה, כבר פשו תמו... בין הדור הישן אולי עוד תמצאו אכרים כאלה, אבל בין הדור החדש, אף אם תבקשו בגרות לא תמצאו עוד. ומי נרם להם כל אלה? אם עבודת הצבא הכללית, מסלת הברזל, או, דעת כתב וספרי כמו שיאמרו רבים – לא לי לשפוט.

איך שתהיה, הנה רואים אנהנו, כי גם האכרים העברים אינם עוד אכרים כמו שהיו, ובני בניהם לא יהיו כאבותיהם; והאם נוכל לקות כי היהודי אשר אינו אכר, היהודי אשר הוא עירוני מכך רגלו ועד ראשו יהיו בני-בניו טובים ממנו? אפונה. עוד הפעם, על פי הנסיון אניד: אפשר שיהיה היהודי עובד אדמה חרוץ, אחרי, כי עבודת האדמה מתוקנת כעת היא יותר חכמה מאשר מלאכה, ובכל שנה ושנה יוצאת יותר מסוג מלאכה לסוג חכמה, ולא רחוקים הימים, אשר תהיה רק חכמה... ובמה שנוגע לחכמה – אחינו בני ישראל, כידוע, הם מן הראשונים; אבל כי יהיו כפרים, מסתפקים במועט ומזגלים לעבודה נופנית, שרי לי מאד, אפונה.

וביחוד אפונה, אם יעלה בידי יהיה מי שיהיה, אם בארון או נראף או נסיך, או אף בידי הבארון היותר מסונל לעשות את עמנו לעובדי־אדמה, לכלא את רוח האיש היהודי ולהעמידו על אומנות אחת, פרנסה אחת, עבודה אחת ומחשבה אחת..

הוי, אקנא בהאשכנוי בעל מחשבה אחת. הנה אנחנו חבר יהודים בעלי מוחות כיסנו ריק ובמננו עוד יותר ריקה, ורק ראשנו מלא מחשבות עד אין קץ: על דבר פחמים, עצים ואבנים, תבואות וספרות, שער הרובל ושאלת היהודים, פלשתינא וארגנטינא, ועוד מיני שאלות אסורות... ולא נוכל לישן ולשכב במנוחה. והאשכנוי בטנו מלאה על כל נדוזה, וכיסו מלא שמרות הממשלה, וראשו, רק ראשו ריק... רק מחשבה אחת, על דבר אחוזת האציל ג. בו; והוא ישן במנוחה, ערבה עליו שנתו וקל נחרו אימה. ויחלום חלומות נעימים על דבר נקניקים. שבר באירן והאחוזה ההיא, ואנחנו ראשנו ולבנו ערים, ונחלום בהקיץ על דבר פחמים ועצים ותבואות ושור הבר ולויתן וארגנטינא ופלשתינא, ומה אחרית כל חלומותינו אנחנו, והלומותיו הוא?

בעוד אנחנו חושבים מחשבותינו וחולמים את חלומותינו, המרכבה תסע הלאה הלאה נגבה מזרחה לפלך הדן. ובשעה הששית בבקר באנו לתחנה, יסינוכאסא, התחנה התיכונה למסלת פחמי אבן הדנצקי, ופה הנני במרכז מכריה־פחמים.

התחנה נה, אף על פי שהיא תיכונה ומרכזית. בכל זאת לא רבה התכונה ומעטים מאד הנוסעים. רק אנכי ועוד שלשה נוסעים באנו. פחמים ופחמים ופחמים, ובני־אדם אין, וגם זאת להניד, כי לא נבנתה המסלה בשביל נוסעים, רק בשביל פחמים, ומסעי הענלות נכונים למשא ולא לנוסעים. בבקר בשעה הששית באנו לנה, ורק מחר בשעה החמשית תלך האורחה הלאה לעיר ל. ; עשרים ושלוש שעות בתחנה נראה כו; גם מ'ע אין לקנות וספרים לקרוא אין, ובית־הנתיבות קטן ודל, ואין בו חדר כדאבעי לנוסעים ממדרגה השניה והראשונה, ומה לעשות? כמה לבלות העת? חקרתי ודרשתי והנה נודע לי, כי ישנם שני בתי־מלון, או יותר טוב, בתי־משקה, לא הרחק מבית־התחנה, האחד ליהודי והשני למי שהיה ידוני... שניהם בתי־משקה פשוטים. היהודי מוכר יי"ש, ומי שאינו־יהודי גם כן מוכר יי"ש, כמו שהיה ביהדותו. האחרון נתיישב שמה אחרי שנות האסור... ונגזרה עליו גזרה לעזוב את הכפר; וימצא, כמובן, עצה איך להשאר על מקומו. היי"ש, אמנם ימכור, יי"ש כמו שהיה, ואולי עוד נדוע ממה שהיה... ויתן נדבות למחברים עברים, ויודיע לעברים הבאים אל ביתו (כי יהודית ידבר) כי מאכליו טרפה, בכדי שלא ליתן מכשול לפני עור. ובענין הזה הוא טוב מהרבה יהודים, אשר ביהדותם מאכל שלחנם טריפה, ולא יודיעו זאת לבאים אל בתיהם, ועוד ישמהו אם זכו

להונות איש יהודי פשוט ולהלעיטהו מאכל חזיר. ביחוד רבו כמו רבו יהודים כאלה בקרקעות זו.

בתחנת ד. כמו שהגידו לי, ישנם יהודים אדוקים, יראים ושלמים, ומאכלם טרפה, מניג הוא בידם.

אם יש אמונה אחת כללית לכל באי תבל, היא – אמונת-שוא. באמונת-שוא, בשדים ברוחות ומרעין בישין יאמינו כל באי תבל. ופה רק פה, אין יהודי ואין אינו יהודי... ומחמדי שנתיהד יביא עמו את הבלי-שוא של המחמדים. וכן כל אחד יקח עמו חלק גדול מאמונת-שוא לדתן החדשה. ביחוד יש בנו היהודים חוקים כאלה אשר יעשו מרקחת של אמונת שונות, ויכרכו ביחד חמץ ומצה, כפרות ו, דבר אחר, כפירה והבלי-שוא... שלילה וצדיק... ולא לבד בצאתם מרשות ישראל, אלא אף ביהדותם אינם, לא בשר ולא דנים; יודע אני כאלה, אשר לא יאמינו בה, ובתחלת הלילה יסחרו משר ולץ; יודע אני כאלה, אשר יעמידו בביתם אילן ביום חג ההולדת... ובימים הנוראים יסעו לצדיק. יודע אני כאלה אשר לא מלו את בניהם ו, יכו כפרות. יודע אני כאלה, אשר חמץ ומצה, יעלו בערבוביא על שולחנם בימי הפסח, וידמו לצאת ידי חובת פסח... יודע אני יוריסט שנמר את חקלמודו, אריסטוקראט וגוי נמור, ואוכל, טובעיהמן' בסורים. ואשתו הצדקנית כמהו התפארה לפני לאמר: הגידו מה שתגידו עלינו, אבל, הפורים שלי' כשר... וצדקניות כאלה בעלות, פורים כשרים, הרבה מאד בינינו. תרינו מצות נתן משה לישראל, בא ישעיהו והעמידן על י"א, בא מיכה והעמידן על שלש בא חבקוק והעמידן על אחת, באו האריסטוקרטים האחרונים והעמידן על... ,אפס' – על שיר המעלות, על, פורים כשר, על פדיון לרבי, על הפכת הלום, על כפרות על, יאהרצייט... מי לא ידע את ערך ה, יאהרצייט אצל אריסטוקרטיני, אשר כל התורה והמצות כלא הם נגדו. היו ימים, אשר הספרות שלנו היתה מלאה ספורים על דבר הבלי שוא של אדוקינו... ואם קננה האמונה ביחד עם הבלי-שוא, עוד נוכל להבין, אבל הבלי-שוא בלי אמונה... מה זאת? אפשר לכתוב ספר שלם על אודות הבלי-שוא של, בורינו אריסטוקרטיני. אשמע שופר של משיח, אם לא שמעתי מפי אריסטוקראט אחד, אינוינר מפורסם, שהודה לפני, כי הוא מאמין בהגדת היהודי הנצחי... באופן אחר, אם לא בקללה... לא יכל לפתור את שאלת היהודים. האיש הזה שאין קדוש אצלו, האיש הזה הכופר בה' ובמשיחו, יאמין בהגדת היהודי הנצחי... והדברים האלה, לא רק מן השפה ולהוץ הם.

בהבלי-שוא של, קלפים, כי אסור להלוות כסף בעת השחוק, כי משנה מקום משנה מזל, כי יש מזל ואין מזל לקלפים – יאמינו כל האריסטוקרטים. נעל-הסוס תמצאו על ספי כל בתי המרקחת, ויש אשר על ספי הדר הרופאים יראה

התבשט הזה... ואם כן הם המלומדים, היפלא איפוא על האנשים הפשוטים?
מעצמכם תבינו, חביבי הקוראים, כי לא ראיתי נחת בבית הזה. שתייתי את
ההמין ונתפטרתי לשלום. אבל אנה אלך? להתחנה? ובתחנה עוד עשרים שעות
נראות לפני. ומה לעשות?

אל אלהי אבי, כמה ארכה לי העת! לא עליכם כל עוברי דרך תחנה כזו.
ואני כבר ראיתי והתבוננתי מה שאפשר לראות ולהתבונן. כמה פעמים קראתי את
שמות כל התחנות מראשית המסלה עד סופה, ומסופה לראשה, וכבר אדע כמה
לשלם בעד כל תחנה ותחנה, ומתי יבאו ומתי יצאו, גם התבוננתי אל התמונות
המשוחזרות בששר ותלויות על הקיר, בשם, העזרה הראשונה לעתות בצרה, וכמעט
נהייתי לרופא: למדתי איך לעצור את הדם, איך לחבוש, איך להביא לידי היים
את הטובע ועוד ועוד. גם קראתי את כל המידעות של מסלת-הברזל, ואת הכתובות
אשר על המכתבים והטלגרמות שלא נמסרו ומונחים תחת השבכה. יודע אני כי לא
לי הם, וגם לא למכירי, ובכלזאת קראתי. ואחר כל אלה עוד עשרים שעות...
ועד השעה החמשית מהר בבקר. הוי רעיון נורא!

ומאין עבודה יצאתי על הסוללה. והנה אורחת מרכבות דיקות הולכת, ונוסעים
שונים יוצאים ונכנסים להמרכבות.

—אנה תלך? — שאלתי.

—ל"ענק פחמי האבן" למכרי ריק, למכרי פל, למכרי סצ, למכרי יוז. ועוד ועוד.

ומכרי ה. למי? שאלתי. — לה' ריקוב, ומכרי קל. למי? — לה' איוואנוב. —

ומכרי סצ. למי? — להיהודי א.

—ומתי נהיה אצלו?

—המכרה סצ. רחוק שנים עשר ווירסט מזה ובעוד שעה נהיה שם.

—האם אפשר לנסוע עמכם?

—ומדוע לא? — ענני הקונרוקטור אם רק יש לך עסק אל בעלי המכרות תוכל.

—ואם אין? —

—ואם אין גם כן תוכל (כי הריח ריח עשרים קאפו). יעמוד נא ארוני על

הטורמו במרכבה השלישית.

—טוב הדבר.

ה"טורמו" הוא המעצור אשר במרכבות. בארחה שלמה שנים שלשה מעצורים

כאלה, ועל ידם יושב הממונה, ולעתות בצרה עליו לעכב את המרכבה. ובמקום

הזה ישבתי אני, כי הוא היותר טוב ונכבד במסעות כאלה. על רגל אחת הורני

הקונרוקטור את פרטי ההלכות ההן לאמר: "אם תסבב את יד הלול לימין תעכב

את הנלגלים, ואם לשמאל הניע אותם, והיה אם תאונה הלילה סבה תסבב לימין"

החליל השמייע אחת שתיים ושלוש, ואני יושב על האצטבא על יד המעצור-
והנני נוסע.

עוד לא עברה אף רבע השעה, והנה הארחה עמדה. כי סעיף חדש הולך
מפה למכריהפחמים של ר. והארחה עמדה פה, להעמיד מרכבות ריקות
למכרות ההם.

והקונדוקטור בא אלי. - הישלוס? - שלום. - גם אנכי נוסע עמך, אמר אלי.
הארחה נוסעת הלאה ואני יושב על יד המעצור והקונדוקטור אצלי וילמד
אותי סרק בהלכות סכלת-הברזל. ממנו נודע לי כמה הוא וחבריו מקבלים פרם
לחדש, כמה יקבלו הממונים על אורחת נוסעים, ומי הוא המורד הראשי במסלה.
שמחתי גם אני, עת הקונדוקטור לקח ממני עשרים האנורות להביאני לתחצות
למכריהפחמים, כי לולי זאת מוכרח הייתי לשבת עשרים שעות ולשומם.

ובכדי להנצל מעשרים שעות נוראות כאלה, כדאי ליתן לא רק עשרים כ"א
עשרים פעמים עשרים. הנה כי כן, קניתי מציאה. אבל מה שקונים בזול שוה
עוד פחות מזה. עשרים אנורות אינה מטבע, אבל גם הנסיעה ההיא אינה מן
המוכחרות. כבר נמרתי את שיחתי עם הממונה הדברן, ועוד לא באתי למחוז הפצי,
כדי לקרא את מלאך-המות טוב לשלוח מרכבה כזו, אבל לא לנסוע בה לטייל. גם
מראה הישדות משני עברי הדרך לא יתן ענין להתבונן בו; אין עשב ואין ירק ואין
אילן. האיש בבטן האדמה פה יצרה את הפחמים, ושחתה את יכולה. מראה צהוב
עפרי לערבה הזאת, וכל הככר כלו מראהו כמו פני איש בעל אבעבעות, או כמו
בית-הקברות אחרי תחית-המתים-נומות נומות שנפלו נליהם, כי האדם נסה פה את
הצלחתו על כל מדרך כף רגל, ויחפר בארץ למצוא פחם; ויוציא ממנה כל טובה
ויעזוב אותה שוממה.

והככר הזה לא רק מראה בית-הקברות לו, כיאם הרבה בעלי נסיונות ספי-
קולנמים מצאו פה באמת את קברים ויקברו את כספם בעסק העכור הזה. כי בעת
בהלת הפחמים, היתה כל מענית אדמה בכפר הזה לשוק של ספיקולאציה. כל אחד
קנה חבל אדמה ויחפור בארץ ויבקש, וידמה כי ימצא את אבן החכמים - אנכי
פחם. כמובן רק מעטים הצליחו למצא אוצר והנותרים יצאו כלם וידיהם על ראשם,
וביסם ריק. המוצלחים המעטים האלה, בלעו ברבות הימים את יתר, המנסים, ועתה
הם עושים את מעשיהם במתינות ביד רחבה ובלב מתנה. כמובן דא בין הספיקור
לנמים הרבה מאחינו, אשר בדרכם תמיד יתנפלו על כל מציאה, וכמובן עוד, היו
הם מן הראשונים שאבדו את כספם. בענין הרע הזה. מטבע היהודי לא להשוב
ההוצאות קודם. וזינדיהודי אם יציעו לפניו עסק מיד ישאל: וכמה אוכל להרויח?
ואם אחרי אשר יחשוב השוכן ההוצאות יצא כי לא יוכל להרויח הרבה - לא יעשה

את העסק הזה. ואם תציעו לפני איש יהודי איזה עסק מיד ישאל: ומה אוכל להפסיד בזה? ויעשה את העסק, אם רק יש לו התחלה במה להתחיל: אם יש לו במה לשכור חנות ולקחת תעודה – ויהיה חנוני, סחורה יקח בהקפה והקונים ממילא יבאו. אם יש לו מה לתת ערובה – ויהיה קבלן, והעסק מעצמו יראה את הדרך הנכונה; ורק אם אין לו להיהודי אף על ההוצאות הראשונות, אז בעל-כרחו ינח את ידיו מן העסק הזה. אבל כל עוד אפשר להתחיל יתחיל, וכן היה גם במכירת הפחמים. יש במה לקנות או לקחת בחכירה מעניית-אדמה וההוצאות הראשונות על החפירה – ויקנה. ואחר כך כתום הכסף, ימכיר נחלים שלא באו לעולם ויקח דמי קדימה, וכתום גם דמי הקדימה ימכור עוד ויקח עוד דמי-קדימה, ובינתיים ימצא נחלים הרבה וטובים, ובינתיים ימצא שותף טוב, ובכלל בינתיים, העסק בעצמו יראה את הדרך הנכונה. והעסק הראה את הדרך הנכונה לאמריקה או לבית-הסוהר, מקום אשר בעלי-החובות כלואים שם... כי מכרייהם הפחמים, הוא אחד העסקים אשר ההוצאה מרובה מאד בתהלה, וסוף השכר יבא אחר זמן, ורק בעלי הון רב יכלו לראות ברכה בו, ובעל-ימים כאלה מעשים בקרבנו, והבינונים – ימצאו בעסק הזה את קברם. ולכן נשארו רק מעט מכל המון בעלי מכרות מאחינו. גדול שבהם – המנח פוליאקוב, ועוד שנים שלשה יהודים. ומהם הכי נכבד האינזינר א. בעל מכרות סוויאטורובסקי בהבל קוקריהדן.

התהנה הזאת היא אחת המכרות היותר גדולות. מדי שנה בשנה יוצאו ממנה עשרות מיליון ככרות פחמים, והתכונה רבה, חמישה מכרות, מן השבעה הנחשבים על האחוזה ההיא קרובים זו לזו. ומרחוק הן נראות כמו עיר של בתי מלאכה, ארובות העשן פה ושם, ואש ותמרות-עשן יעלו מן הארובות. אפס, כי התנועה והחיים שנראה בבתי המלאכה, לא נראה פה, כי עיקר התנועה והחיים פה – מתחת לארץ, במעמקי האדמה, ורק חמישה אחוזים למאה סועלים יעבדו בחוץ, ותשעים וחמישה חלקים במחשך מעשיהם. וכמו הפרפרת ינקרו בארץ ורק לעת הערב יעלו מעלה. הנה דרכו הנלי על האדמה ההיא. ממעלה על ראשי השמים נצוי, השמש יורח, עוף השמים יעוף, ומתחת הנלי עמוק-עמוק באדמה אנשים למאות יעבדו לאור הפנס, יחפרו יחצבו, יובילו, יסענו, וסוויאטורובסקי עם מכרותיה, ובוניה ומרדדה ועובדיה – עולם קטן בפני עצמו. ההיים פה שונים ומשונים מאשר בכל העולמות; פה הנשר המהבר את, תחת השמש עם, תחת האדמה. כי הסירה פה הארץ את צעיפה מעל פניה השחורות, ולא יסדרו עוד ממנה. פה לא ישאלו את הישאלה הארורה: מה שמת, בעומק אמה אחת מתחת זיידעים הם פה לא רק מה בעומק אמה אחת מתחת, אבל גם מה בעומק מאה וחמשים אמות, וגם שם עוד אפשר לחיות, והאדם הוא אדם, עם כל מעלותיו וחסרונותיו, תחת האדמה כמו תחת השמש.

סה, החיים מחוברים ומקושרים עם תחתית האדמה, בכל שעה ושעה תראה אנשים עולים מן הארץ ויורדים שמה, ותרניש בלבך כי תחתיות הארץ אינן נוראות כמו שיתארו אותן. הנה, המורד בהרים זה עתה עלה מעומק שלש מאות אמה, ויתמהמה שם שתי שעות רצופות, אולי קרוב היה להגיעהם. ובכל זאת התבונן בו, איך הוא אוכל לתיאבון את אכילתו הגסה, ולא יזכור את האש הנוראה ופולסי דגורא... ולא עוד, אלא כי גם יחשוב מחשבה טובה... אישר גם בהיותו בתחתית הארץ לא שכח אותה. התאמינו?

אנשים נפלאים הם המורדים בהרים, ואין סחד המות לנגד עיניהם. המה יתפארו כי הארץ נתנה ליתר האינזינרים, ותחתית האדמה, להם רק להם, והמה יעשו בה כאדם העושה בתוך שלו.

אם יש אנשים נאיונים בתבל הנם, המורדים בהרים. אמת הדבר, כי כל תלמיד-רחמיני יש להם יותר משמינית שבשמינית נאווה, אבל המורדים בהרים יותר מכלם. הרופאים יתפארו בחכמתם וידמו כי הם לעילא ולעילא, כי לולי הם וכבר קלקלו בני-אדם את קיבתם... עורכי-הדין ידמו כי הם מלח האדמה, כי לולי הם כבר ירדו כל בני-האדם לבור האסורים. האינזינרים השונים יבטלו את כל יתר החכמים כעפרא דארעא, ויאמרו כי הם, רק הם העיקר, אבל יותר מכלם יתנאו המורדים בהרים. הן אמר אלי מורד אחד: אפשר לעולם שיתקיים בלא רופאים – המבע הוא הרופא היותר טוב ונאמן, ואם יתמעטו הרופאים יתמעטו גם החולים; אפשר לעולם שיתקיים בלא עורכי-דין, בלא רוקחים, בלא בונים, ואם ביום אחד ימותו כל החכמים האלה, התבל תתקיים גם בלעדיהם. אבל הוסיף הוא בגאון – אי אפשר לעולם בלא, מורדים בהרים. כעת אי אפשר. באירופא לבד ישרפו מדי שנה בשנה לערך 12 מיליארדים פוד פחמי-אבן, ובלעדם לא ימצא האכר את ומחרשת, החייט מחט, הסנדלר מרצע, והסופר נס הוא לא ימצא עט... ומדי שנה בשנה – הוסיף לאמר – תתרבה נחיצות הפחמים. כי גם במקומות אשר עד עתה הסיקו בעצים, עתה יסיקו בפחמים. בשנת 1881 הוציאו מכל המכרות אשר בארצנו 210 מיליון פוד, ועתה יעלו יותר לחצי מיליארד. וגם זה מעט, כי בפלבי הצפון והפלכים התיכונים, אשר עד עתה הסיקו בעצים – גם שם אפסו עצים, ומדי תתרבה הסקת הפחמים, תכבד העבודה להשינם. מתחלה מצאו פחמים על פני שטח האדמה מלמעלה, קח והשלך אותם לתנור. עתה אמנם, רד תהומות עד שנשיג אותם, וערך המורדים בהרים ינדל מדי שנה בשנה.

שמעתי את דבריו ואימה גדולה גלה עלי, אם לא ימצא החייט את מחשו – אין רע. בעל מוח יקנה – כמו שאומרים – מכנסים תפורים; אם לא ימצא האכר את ומחרשת – גם אז עוד נוכל לחיות. אבל אם לא ימצא הסופר את עטו... ..

כי באמת מה נעשה לספרותנו כעת, אם נשוב לתקופת נוצות של אחי?
אם באמת המודדים האלה, מלח התבלי, הם עמודי העולם כמו שיתפארו,
לא אדע. ולי אחת היא, אבל כי אומנותם אומנות יפה וטובה, הנותנת שכר טוב
ופרנסה בכבוד, זה דבר ברור. וחבל שמעטים הם חכמים הללו בקרבנו, מפני שלא
רצו או לא נרצו... אבל גם בימים הטובים, מעטים היו המלומדים ההם משלנו,
ובכל, סלך הפחמים מעטים הם ונער יכתבם. רוב מנין ורוב בנין של אותם
המודדים הם פולנים, אשר כמעט שלקחו בהכירה את החכמה ההיא בארצנו. בכל
אשר תפנה תראה אינוניר פולני. אם למבנה דרכים או, למחצב הרים, מה ושם
על כל תהנה, פאן, ופאן, והאדונים ההם יודעים את מקומם, ובאשר רק יוכלו
דרכם לילך ולהזיק ליהודים וגם מה בתחנה הזאת אצל בעל-הבית עברי, רק מודד
אחד יהודי, ויתרם מכל עם, הפאנים.

ואם בין המודדים עוד יש יהודים, הנה בין העובדים פחות מזה, וסבית שוטת
לזאת, והסבה הראשית והעקרית היא, כי מכרי הפחמים הם מהיין לתהום המושב;
היהודי הליטאי יעבוד עבודת פרך, ומאמין אני כי לו היו מכרות בליטא והיו יהודים
רבים פועלים שם, וידיו פועלים טובים. וזאת שנית, כי לא כמו יתר האיכנית
ההוצבים בהרים. ובארצנו אין עוד פועלים קבועים לזה. פועלים במכרות, על פי
הרוב, הם תמצי, הכחנה היחסה... כל איש מר נפש ומתיאש, כל שכיר ובוחר
יבא הנה, ויעבוד בזיעת אפו כל השבוע, וביום הראשון יתן ביין את כל משכורתו.
בין העובדים ההם יש כל סוגי בני אדם, מן האכזר העני עד הרוצח שגדח מבית
האסורים, וגונבי כוסים וסתם גנבים, וכאלה שברחו מסיכור ומעבודת פרך, גם יש
ביניהם, אינטליגנטים ששבעו את חכמתם בכוס... ובכלל חלאת מין האדם.
ובחברה כזו אין מקום לפועלים עברים. העבודה בעצמה, כמה שהיא קשה, לא יפהד
היהודי מסגת, אבל ההיים בחברה הזאת... לזה לא הורגל היהודי.

הנה בית גדול ורם: חדרהמכונות. ומחדרהמכונות קורה של כהל יוצאת
על עמודים חזקים. ועל הקורה מקושל חבל ארוך ועב מאד, על ראש התבל
שלשלאות של כהל עם בריחים. ושהי תביות גדולות וחזקות עם ענלי כהל תלויות
בו, ובכל רבע שעה, הגלגל יתנענע והקורה תסוב על צירה, ותבית אחת עולה ואחת
יורדת. ותחת התבית באר עמוקה עמוקה עד מאד, מאהים וחמשים אמה, ודרך דבור
הוא יורדים העובדים לתחתית הארץ, כי ישבו בני אדם בתבית ויעלו או יורו
עמה. – וסביב הכור איש תוקד, ובני אדם שונים ושונים כאור הבוקר ומתחמשים
לאורה; עמדו נא מה ביום ב' בבוקר, התבוננו לאור האיש אל פני האנשים ההם,
השבים אחרי יום המנוחה לעבודתם: תורתמות על פניהם, בגדיהם פרוצים ושעיהם
ראשיהם פרוצות, ותברורות תחת העינים... הנה נתנו להם לכל אחד את טיב

של בוחל עם שולים רחבים, ופנס ומקבת, ויכתבו את שמם בספר-וישבו בחבית וירדו תהומות. בלא תנועות, בלא חיים, בלא פחד, בלא שמחה, בלא דאגות ויסורים... כי עוד לא פג ריח היישי מהם.

האמת אניד לך, חביבי הקורא, כי אני נכנסתי לבית הזה רק לראות את הפתח המוביל לעבר החיים, ולא כונתי לרדת בעצמי שמה. אבל המודר אמר אלי: אם טוב בעיניך, נרדה גם שנינו שמה, ותראה נפלאות אשר לא ראית ולא פללת, רק אז תדע מי המה המודדים בהרים ומה מעשיהם. והחשק נבר עלי לראות בעיני את, עבר החיים ונעתרתי לדבריו.

זבל...-אמרתי אנכי-והמודר הבין לרעי ויאמר: אין פחד, הנה החבית חזקה, השלשלאות והחבלים חדשים, זה ירח ימים שנקפלו.

-ועמוק הבור? - עד המורד האחרון מאתים וחמשים אמה. ובעוד איזה מינומים נהיה שמה. הנה הסכנה האחת-הוסיף המודר-שמה תפגשנה שתי החביות העולה והיורדת, תתנחנה זו בזו, ותתפוצינה לרסיסים גם שתיהן, והאנשים והיושבים בהם יפלו וירוצצו את גלגלתם. אבל הלא ראית בחדר המכונות לפני מכונת הירידה והעליה בעין דף של מורה-שעות עם מחט ומספרים, והוא יראה נכונה, ויודיע לפקיד המכונה עת עליית וירידת החביות, ומתי תפגשנה ומתי תרדנה מטה ותעלינה מעלה, וכל מעשיו בזהירות יתירה.

-אבל, -אמרתי אני-הלא גם פקיד המכונה רק איש הוא, והיה אם יסיח דעתו רגע אחד...

-אמת הדבר -אמר המודר -אבל רק לעתים רחוקות יקרה מקרה כזה. כי הלא ראית אצלנו מכונה מיוחדת ופקיד מיוחד לזה. ברוב המכונות מכונה אחת לזה ולמשיב הרוח, ופקיד אחד למכונה, ומרוב העבודה והטרדה יטעה לפעמים ויביא לידי סכנה את העולים והיורדים; לא כן אצלנו; הלא תראה אותי -הוסיף לאמר - וכמעט בכל יום עולה ויורד אנכי, ותיל לא אונה לי כל רע. נעתרתי לדבריו.

-ומרם תשב בחבית -הוסיף הוא- עצתי כי תשנה את מלבושיך, בכרי שלא תפנק את בנך בחומר ושיט ומי-מדמנה. ויצו ויתנו לי בנדים שלא ירמכו במים, וכובע של בוחל עם שולים רחבים ופנס עליו.

וכל אלה למה? -שאלתי.

-הכובע הזה, אם כי לא להתהדר הוא, אחרי כי אין לפני מי להתהדר, אבל נעלה הוא בשוכו ותועלתו על כל הכובעים, כי יהיה לך סתרה מפני האבנים הנשרות מקיר הבור, ומתקרת הגומות במעמקי הארמה.

עברו אלה הנעים ואנכי, הדור בלבושי, ישבתי בחבית. המורד ועוד כמה פועלים עמדו על שוליה, ויחזיקו בידיהם את השלשלאות - והמכונה שרקד... וישוב הגלגל והקורה סבה על ציריה, והחבית ירדה מטה מטה. ברנע הראשון עוד שמעתי את קול האנשים העומדים למעלה, וראיתי את אור השמש, עוד מעט ונעלמו הקוים האחרונים, וידום הקול, וחשך סביבי.

העברי בכלל, והסופר העברי בפרט, מעוררו לא ירניש אדמה או בסיס הזק תחת רגליו. תמיד הוא כמרחף ברוח בין הארץ והשמים. אבל כבר הורגלו לכל אלה ואין חוששין לזה. ויש שלא ירנישו הדבר וידמו כי הארץ מוצקה תחת רגליהם. והפעם אמנם הרגשתי כי אין בסיס ויסוד תחת רגלי... הרגשתי כי תלוי הנני בין השמים והארץ. כה הורגל האדם את האדמה, עד כי יציר לו עת ההסר לו האדמה ההיא. והחבית יורדת במהירות יתרה, ונסתרת בכותלי הבור. להנעים יפלו אבנים מן הכתלים ויכו בכח על המכסה העשוי ממעל לחבית, ונשפי מים נופלים בחבית... ברר!... המורד, ראש הפועלים והפועלים ידברו וישוחחו. ואנכי - וזה קרה נוספת ממצחי ונפשי עלי תשוח. ומה אם ינתק החבל? אם הפגשנה החביות העולות והיורדות ויכו זו בזו? או אם תכה בכח על הקרקע? אם ישבר המכסה ואבן גדולה תרוצץ גלגלתי? זכרתי את כל הספורים ששמעתי על דבר מקרים כאלה ותשוח עלי נפשי: למה לי כל אלה? מדוע עזבתי את הארץ וירדתי בלא עת למעמקי שאול? ובעוד אנכי הושב מחשבות כאלה, והחבית עמדה בנחת על קרקע הבור.

-העוד תחיה, ידידי הסופר? - שאל אותי המורד.

-עוד אחיה - עניתי - ואספר לבאי-תבל את פרשת גדולתך.

המורד והפועלים קסצו מעל שולי החבית, ואני מכיס ומתבונן ומשתאה לדעת איפה אנכי. עולם חדש לפני. השך ואפלה, רק אור כהה של פנס פה ושם. ולאור הכהה הזה עוד חזק החשך סביבו. הנה מערה גדולה, מנהרה ארוכה. פה ושם אור יאיר וקולות משונים ישמעו. וההד יענה לעומתם. איפה אנכי? האם בעמק רפאים ומתים פה יתהלכו, רוחות טובות ורעות? ... אבל הנה קול בני אדם. הם! ... גם נחרת סוסים, וקול אופן ומרכבה... האם פה הדרך לנידנם ורשעים נדונים פה, ומלאכי-חבלה יענו את נפשותיהם? ... והמהומה רבה, ואנשים עם פגעים עוברים לפני, ומרכבות רתומות לסוסים ימשכו ענלות סעיונות פחם. ומן המערה הגדולה ההיא מערות ומנהרות ובורות לכל עבר וצד, וקול מקבת ישמע מהם. חביבי הקורא, לא שדים ולא רוחות, אבל אנשים חיים כמוני כמוך יעבדו פה, וכבואם הנה הביאו עמם את נמוסיהם ומנהגיהם, גם קנאתם גם שנאתם. האנשים האלה התרגלו את החשך, את האויר המעופש פה, ולא ירנישו מאומה, והנם שמהים ומוכי

לב, ישיחו וידברו ויתלוצצו, הכל כאשר לכל, כמו שם על האדמה. לאט לאט הורגלתי גם אני את, התורה ובוהי' הזה ואת החשך, הבטתי על סביבותי והנה המערה נבונה כקומת איש, ותקרה של קרשים עליה, ופה ושם כמו עמודים של פחמים, יחזיקו את התקרה; ומן המערה העקריה הזאת הולכות עוד מערות ומנהרות לפי ששם הפחמים, ההולך באלכסון מלמעלה למטה, ומסלתי-הברזל תלך מן המערה הגדולה אל כל המערות הקטנות ממנה, ומהם מערות נבונות ומנהרות קטנות, עד כי דומה היא המכרה בענפיה הרבים לאילן גדול אשר ענפיו מרובים, ענפים גדולים וקטנים, ויש כאלה שאי אפשר להחפור לעמוד על גליו או גם לשבת שם והוא שוכב על צדו או פרקדן ויחצוב במקבת...

במנהרות הגדולות אינה קשה העבודה כל כך. וגם אויר הרבה יש בהן, כי משיבה-רוח על פתחי כל המנהרות הגדולות, ועל יד' מכונה יבוא אויר מלמעלה, אפס כי בה במדה שתתמעט המנהרה, תכבד העבודה וימעט האויר. ויש אשר יעמוד הפועל במים עד חציו, ובמצב כזה יעבוד עבודתו. נורא לראות את החופר בהרים עת יעבוד עבודתו. אבק הפחמים והאדמה ישחירו אותו כשולייקדרה, והמים וגשפי הזעה ירטיבו אותו, והוא כמו מכונה שחורה אשר תניע את ידיה הנה והנה. ויש אשר יחשיא את המטרה, ויכה בקרדומו על האבן, וגסל עליו גל של פחמים או של אדמה, ויפוצץ את גלגליו... ויש אשר ירצו המים פתאם, ושטפו ועברו במנהרות, ולא יספיק לברוח, ויש אשר אד משחית יעלה מן הארץ וישים מחנק לנפשו; ויש אשר יתלהבו הפחמים ויעשו שמות במנהרות. אבל כבר נתרגל, החופר לעבודתו ולא ירניש כל אלה. הביטו עליו איך יקטיר את מקמרתו במנוחה ובהרחבת הנפש, כאלו הוא בתוך ארמון בנוי לתלפיות והכל מוכן לפניו...

במערות הגדולות - מיד אחרי צאת הפחמים מתחת המקבת ישעינום בעגלות הרתומות לסוסים ויובילו אותם לפי הבור, מקום אשר החביות עולות ויורדות, אבל במנהרות הקטנות והצרות אי אפשר בזה, וחפחמים בכתף ינשאו עד העגלות דרך מבואות ומנהרות שונות. על פי הרוב הנשים והבתולות יעשו את המלאכה הזאת, או נערים קטנים אשר יחלו על ארבעתם... ההתקרבות הרבה בין, "שני המינים" בתחתיות הארץ, במבואות האפלות, לא תועיל הרבה לשוהר המדות. ואם השחית האדם את דרכו על ה: דמה, עוד יותר מזה השחית אותה מתחת האדמה. ומביני דבר אומרים, כי ההתקרבות הגדולה הזאת הוא חלק מכח המושך את, מחנה החיפאים לעבודה הזאת. כמה דרמות נקרו ויאתיו פה: כמה חללים נפלו: כמה נחנקים ונקברים חיים... הארץ תכסה על כל אלה... על כל פשעיהם... בכלל פה, עולם מלא בכל.

האדם יישאר אדם באשר הוא שם, מתחת השמים ומתחת הארץ, ואם ישנם

בני אדם על הלבנה – גם שם הנם רק בשרודם, ורשעים והוללים אף על פתחו של ניהנם בעמקי האדמה אינם חוזרים בתשובה.

אם יש מי שרואה את המות תמיד לנגד עיניו – הוא החופר בהרים, על כל מדרך כף רגל המות יארב לו: או כי תשבר החבית בעלותה או בדתה ותרוצץ את נלנלתו, או כי יפול עליו נל של פחמים, או יטבע במים שפרצו דרך הכתלים. או נסתם הפתח בביאה וימות ברעב, או כי נתלהבו האדים הבורים, ועוד הרבה שלוחים למיתתו, והנהו תמיד מוכן ומזומן לפורעניות. כי גם באנגליא, אשר שם המכרות מתוקנות ביותר, גם שם מן עשרת אלפים פועלים ייהנו בכל שנה ושנה עשרים והמשה, ונמצעים – הנני ירא להגיד – על כל עשרת אלפים-אלפים – החלק החמישי! ואם באנגליא כן, מה גם בארצות אחרות. במלים אחרות, בכל רגע ורגע נכון החופר למועדיו רגל, ובכל זאת אינם טובים החופרים מאהיהם אשר על פני האדמה, ואולי עוד רעים מהם, כי החי על האדמה עוד יתן אל לבו ויזכור את יום המיתה ויכנע, אבל החופר בהרים, כבר נתרגל עמה, ואינה שוה בעיניו כלום.

כל העת שהייתי בבטן האדמה, יותר משתי שעות, שמעתי רק קולות וקללות וחרופים ונרופים ונבול פה ותנועות מגונות... וגם הילדים והילדות כבר משחת, במ, ולא יתבוששו מאבותיהם... כמו באמת על פתחי שאול, בסרודור הגיהנם הייתי...

החיים מתחת לארץ לא מצאו חן בעיני. מאמין אני כי הגיהנם הוא בבטן האדמה. אבל הנך-עדן... על האדמה, או בשמרמרום, בשום אופן אינו מתחת האדמה.

כשתי שעות עשיתי שם, ובדרך שירדתי בה עליתי, בחבית העולה. הוי, מה נעים הוא אור השמש אחרי השעות האלה!

אם כי צר לי מאד, על כי מעטים הם מאחינו בעל מכרות ומודדים, אבל לא אצטער על אשר מעטים הם מאחינו, החופרים בהרים! כי לא זו הדרך ולא אלו החיים לאיש יהודי, בכל אופן לא ישלח היהודי את אשתו ובנותיו לעבוד בתחתיות הארץ בחברת ריקים ופוחזים... הגידו מה שתנידו, אבל זו תהלתנו כי לא נפקיר את נשותינו ובנותינו, ועל פת לחם לא יפסע גבר... הן אמנם, כי השד אינו נורא כמו שיתארוהו, ועבודת החופרים אינה קשה כל כך, כמו שיתארוהו כמה מופרים בספריהם. ההרגל יעשה את שלו, והחופרים המנוסים, היודעים אשר לסניהם לא יעבדו בסרך ושכרם טוב, אלא לפי תנאי החיים פה החופרים לא יראו נחת בעמלם. המלאכה תבקש את הכוס! יאמרו החייטים, וגם מלאכתם של החופרים מבקשת את הכוס... ומכל מה שירויחו לא ישאר בידיהם מאומה, ורחוק שתמצא איש הגון ביניהם. וכמה שיתאמצו בעלי המכרות לקישור את עובדיהם בקשר של

קיימא אל המכרות, ויבנו להם בתים לדירה, ובת־ספר ובת־חולים, – ואין מנהל, והערב־רב הזה, אם אך ירח ירח עבודה אחרת, או בכלל לא ישרה עבודתו בעיניו – מיד יפויץ לכל רוח.

– ומה – אמר אלי מנהיגי המודר, אחרי שעלינו מן הכור וישבנו אל השלחן לסעוד את לבבנו – מה אמרתי לך? האם יש יחס וערך בינינו ובין יתר המלומדים הרופאים והעורכים? הנה כל אלה רק מלחכי־פינא, ידים לבנות האוכלים ואינם עושים מאומה, וגם המודדים השונים הנם בעלי ידים לבנות ועבודתם כאין נחשבת מול עבודתנו. ובכל זאת... ובכל זאת... ובכל זאת... ונמנע מעט בלשונו ויתארם מעט... ובכל זאת היהודים לא יבינו ערכנו. אם יראו רופא יכרעו בך לפניו ואת בנותיהם וכספם יתנו להם, אם יראו עורך־דין מושבע, בעל לשון ארוכה, מקמר מונש לו הכסף והנזק... ואנחנו...

המ... – אמרתי בלבי – „פה קבור הכלב“, הבנתי לרעך, ידידי, תבקש שדוך עם נדה, כמו כל ההברה היפה של המלומדים...

ומנהיגי הוסיף לאמר: הלא תאמין לי, כי ירק אירק על כל העשירים והמתעשרים פה, אבל לשעמים יבא לבני. הנה פה בין מכרי עוד איש יהודי אחד ולו בת. וכמו כל בת איש עשיר, או מתעשר, היא בתולה ריקה מדעת רק מתיבה (קיקיט) בתולה, אשר כמוה לאלפים ורבבות, ואנכי אף לא חשבתי על אדותיה, רק איזה שדכן בטלן הציע לפניו דרך אנב, ותהי תשובתו כי בתו נבראה רק בעד רופא או עורך־דין... וכה עשה, כי לקח לו איזה „שמן קיק“, אשר בסרם ירפא אחרים בעצמו ינוע ברעב. וידידי הוציא אנחה מלבו ויאמר: רק, אצלינו היהודים כן, אנחנו היהודים לא נערוך את העבודה, וכל מי שיש לו יחס לעבודה פשוטה, לעבודת ידים פסול הוא; לו הייתי לבן־יהודים כמו יתר המלומדים, כי אז הייתי גם אני מיוחס. אבל אנכי הנני בעל מלאכה, ידי נסות ועבות והאריסמוקראטיות העבריות לא תמצאנה חן בזה; לא כן אצל עמים אחרים. הנה הפולנים, למשל, לא הוכל לשער את השדוכים הטובים והמאושרים שיעשו פה. כל הדלתות פתוחות לפניכם, ולא יבצר מהם מקחת אפילו מאה אלפים. הנה חברי המודר השני, סאן, סוסי, וידיעתו מעטה מידיעת, לוקח את בת אחד האצילים יפסיפה עד להלל ונדה ששים אלפים... וסאן כלבי וחמרי וגדי כלם יתחשבו פה לחתנים היותר טובים, ורק היהודי, היהודי... היהודי הוא עדי אובד.

שמעתי את דבריו ונכמרו רחמי עליו ונחמתי אותו במה שיכלתי תנחומים לעתיד ולעבר, בכלל תנחומין של הבל, כמו שאדע אני. – כל אלה – אמרתי לו – פרי הגלות, הגלות המר בעוכרינו, כי בגלותנו נתרחקנו מעל האדמה ומתחת האדמה. ובעונותינו ועניותנו ידענו רק את חמסר ולא את

העבודה. האם כן היה בשנים מקדם? לדעתי בשנים קדמוניות היו המודדים בהרים רק הם, המיוחסים היותר גדולים והתנאים היותר טובים, ולא רופאים ועורכדין, כי משה רבנו אמר: והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו, כל המחלה אשר שבת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. יהודים לא היו או רעבתיים, לא היו הוללים... ולא ידעו כל מחלה וגם רופאים לא היו להם, בודאי לא היו ועורכדין? האם אפשר כי יהיו או עורכדין? בית דינו של ישראל לא ידע אותם, ורק הסנהדרין מעצמו הקים מלצים... ורק מודדים בהרים היו אז. כי הארץ אשר אתה בא אליה, ארץ אשר אבניה בחל ומהרריה תהצוב נחושת, הרי בפירוש נאמר כי היו אז מודדים בהרים ולימים הבאים בשבוע ה' את שבות ציון גם אז לא רופאים ולא עורכדין, אבל מודדים בהרים נחוצים יהיה לנו. כי הארץ כמו תשמור את הפקידה, ועד עתה לא ננעה יד במכרותיה... הרי הכרמל והלבנון, ופלך ים המלח סדום ועמורה, נפרית ומלח שריפה כל ארצה, ובלים יש שם גם פחמים... בכלל אחזה עתידות גדולות למודדים בהרים...

ומה אומר, ומה אניד לכם, חביבי הקוראים עוד לא עברו עשרים וארבע שעות מאז באתי לסוויאטודוכובקי ומודדנו זה נהיה ממתבולל גמור ללאומי אדוק פלשתיני נלהב. הגה כי כן אניד לכם בלהישה, דרכי תמיד לעשות נפשות ללאומיותנו, כי אם תבא אל מלומדינו ותתהיל לדבר עמם על דבר לאומיותנו הגה מיד ימצאו בה חסרונות, ועל כל דברך ושענותך תשובה אחת כללית להם לאמר: אם גם יעלה בידנו בזמן מן הזמנים להיות לעם עצמו, כי אז עוד תרבה הרעה מעתה, יען כי היהודים הם, כך וכך' וכו' וכו'... ותחת להתוכח את האנשים האלה, הגני תמיד מודה על דבריהם, ואתלה את הקלקול בשעיר העזאול-בהגלות. בעיני הרופא לא ימצאו בני ישראל חן, יען כי לא יבינו את ערך יקרת הרופאים... ואנכי אבטיחהו, כי כאשר יבא משיח יהיו הרופאים לראש, גם עורכדין לא ימצאו נתת בעמנו- ולהם אבטיח, כי לימים הבאים יהיו הם הראשונים. גם החייט והסנדלר גם להם אבטיח כי כאשר יבא משיח, יהיה הם לראש ומתנשא... כי כעת מפני טרדות הגלות ושאר שבעיסה אין אנו מכירים ערכם... לחטנים אבטיח סחורה בהקפה ופדיין במוזמנים. לקבלנים - אבטיח קבלנות טובה, בלא רואה חשבון... למלירברבית - רבית גדולה חמישים למאה על פי היתר-עסקא... לרבנים מטעם הממשלה-טלדים הרבה... לחתנים-כלות טובות עם נדה... לכלות-חתנים טובים ובזול... וצריך אנכי להגיד לכם, חביבי, כי באופן כזה עשיתי כמה וכמה נפשות ללאומיותנו.

ביחוד גדלה פעולתי אצל בני הנעורים. אפקטוויין הרופא בלא חולים שוכב סרוח על ערשו, ובחלומו הגדו רופא בעין נדי... רופא המחוג, או רופא העיר. ושולמית היפה בת אחד העשירים על, הרי בתר, ושולמית יפה כלבנה וברה כהמה

ואיומה... לא איומה, אבל פשוט עשירה, עשירה מאד, ושלשים אלפים שקלים קנטרין עוברים לסוחר מונחים בעדה, בהבנק העברי בירושלים. האם תראו? – שחוק קל, שחוק צדיק תמים מרחף על שפתי, אפקטווי, ויקץ-והנה הוא לאומי. וְאֵלְנָא בַּת נְרוֹנָם, בתולה שכבר הגיעה לפיקה, תחלום גם כן והנה היא על, הרי בשמים' ותראה שמה את דודה, את „אמנון" היפה. ואמנון צח ואדום דגול מרבבת, ראשו כחם פז ועיניו כיונים, ובכלל הוא רופא מפורסם ולו, פִּיאָקְטִיקָא' גדולה, ואוהב אותה, את אֵלְנָא, אהבת נפש ממש, עד האזנים... ושחוק נעים, שחוק אהבה מרחף על שפתותיה שושנים. ותיקץ. הנה היא לאומית נלהבה.

כמה פעמים נסיתי את האמצעי הזה ועלה יפה. וגם הפעם הצליח בידי לעשות ללאומי נלהב את מכירי החדש, ועד חצות הלילה נדברנו יחד על דבר העתידות הגדולות של חוצבי הרים בארץ ישראל, ומכירי הציע הצעות שונות, על דבר מכירי הלבנון והכרמל... וכה נפרדנו איש מעל אחיו בתקוות טובות וחלומות נעימים.

הלא תראו, חביבי הקוראים, כי לא לשוא בליתי את עתותי, ולא לחנם שלמתי להקונדוקטור עשרים אנורות בעד ההולכה ועשרים בעד ההובלה, כי עשיתי נפש ללאומיותנו. ומי לא יודע, כי כל המקיים נפש אחת כזו של „מלומד בעל דיפלום", כאלו קיים עולם מלא של לאומיים, כי שקול פלשתיני אחד כזה, כנגד ששים רבוא פלשתינים פשוטים...

ובדרך שבאתי כן שבתי. עוד הפעם ישבתי על יד המעצור. אפס כי לא הרבתי שיחה עם הקונדוקטור; בדרך ישבתי והשבתי מחשבות הרבה על „הספירים השחורים", על המודדים ובעלי המכרות, על „החופרים" וחיהם, על צעירינו וצעירותינו והר הכרמל והלבנון, על שולמית והרי בחר והרי בשמים...

במחשבות כאלה באתי בעת הנכונה לתחנות ים. בשעה התשיעית בבקר, ברנע אשר האורחה ההולכת קדימה ללונגסק עמדה על הסוללה.

מסלת „פחמי אבן הדני" אינה מסלה שלמה כדאבעי, אבל היא מחוברת מחתיכות חתיכות גדולות או קטנות, כי לא לשם נוסעים נבנתה המסלה רק לשם פהמים, האדם פה טפל והפחם עיקר, ובאשר רק ימצאו פהמים יסלו מסלה. והיה כי תסע דרך תחנה אחת או שתים קדמה, משם תסוב המסלה ימינה, ומיד תפנה הנגבה ועוד הפעם לפנים ולאחור, כמו להכעיס את מעט הנוסעים היתה כונת הבונים.

אמרתי „מעט הנוסעים" – וכן הוא. מעודי לא ראיתי מסלה עם „מעט נוסעים" כמו פה, ומה שנפלא ביותר, כי רק מעט מן המעט הנם יהודים. אמת כי מעט מספר אחינו פה, ומעטים העסקים בידיהם. על פי הרוב יסעו יונים וארמינים, כי הם

פה אדוני המסחר. אם תראה חנות גדולה עם פדיון מרובה – של ארמיני הוא. אם תראה בית מסחר גדול – של יוני הוא. שני העמים האלה עתקו וגם נברו חיל. לפנים היו היונים המיוחסים וידם על העליונה, כי מסחר התבואות וצרכי אכל נפש. האקספורט, והאימפורט של חופי ים האזובי היה בידיהם, אבל מאז ירד מגדולתו הארי שבחבורתם, המיליונר וו. המפורסם, סר צלם.

וו. זה נאון, ההילינים, מחסם ומנינם ותפארת עוֹם, היה לפי דברת רבים בימי ילדותו, בחברת שודדי הים... ואחר כך נתישב בטאנאנונו העיר, ויסד אוצר גדול לכל אוכלי נפש ויבול ארץ הקדם, כמו: שמן זית, צמוקים, טאבאק תורקי, יין ודבלים, תמרים ותאנים ועוד דברים מתוקים כמו אלה, ובית מסחר גדול לסחר התבואות. ויהי המוציא והמביא בין חופי ארץ יון וים האזובי, ויגדל האיש מאד מאד, לא מן המסחר אשר לפעמים בא על ידו לידי הפסד, אבל מהברחת המכס. כי קבל בלא מכס שמן זית ויין צמוקים וטאבאק וכל מיני סחורה. סמילא מוכן, כי עשה עסק טוב ויתעשר עשר רב, ויעל מעלה מעלה, עד המעלה הגדולה שבגדולות, עד כמה עשרות מיליונים, ולא שנה אחת או שנים עבר את עבודתו הגדולה, ולא בסתר, רק שנים הרבה, וכמעט לעיני כל היונים. כמו שמספרים אחריו היה איש טוב וחכם מדיני, וידע להוקיר ולערך את הכלל הגדול, לחיות ולהחיות. יש אנשים אשר עינם צרה בשל חברים, ויחיו רק לעצמם, ויגדלו רק לעצמם, ויגבשו רק לעצמם ויעשקו חלק שותפיהם וחבריהם... גבורים כאלה מיד יתפסו, כי אחר, השללי הראשון והחלוקה הראשונה יריבו באחיהם – וסודם יתגלה ויש בעלי עין טובה, לא יעשקו שכר שותפם הגולן, רק חלק כחלק יחלקו – ויחיו בשלום. אנרכים כאלה לגדולות נוצרו, ואחריתם תגדל מאד; כל ימיהם יכריחו את המכס, או יסחרו בסחורה נגובה וכדומה, וימותו בשיבה טובה. והבריות מספרים אחרי מטתם: פלוני בן פלוני היה איש טוב ואורח נכבד ומועיל... ואיש טוב ואורח מועיל, בעל עין, פה ויד פתוחה היה גם הסוהר; לא עשק את שכר חבריו, ומגדול ועד קטן עד השוערים והשומרים כלם קבלו את הלקס מ, שלל המדינה ביד רחבה. והסוד לא יצא מן החדר.

לו ידע האיש הזה להסתפק במועט של כמה עשרות מיליונים, ולהפסיק את הצחוק בעוד מועד, כי אז היה עוד עתה, מלך הצמוקים והחטים בפלכי ים האזובי, אבל איזה כסף לא ישבע כסף, וכל מה שהתעשר ביותר הפיץ עוד, עד כי נכון היה לפשט את ידיו גם מעל לנכול יון ותונרמה, ולהביא גם משי מליאון אשר בצרפת ויין מאיטליא... בכלל חשב מחשבות לבטל בכלל את המכס, מסחורת חוץ-לארץ. אבל כבר, נשבעו שמים וארץ שלא יהיה כל סוד תחת השמים. ועוף השמים הולך את הקול, ויבאו חוקרים ודורשים, והלוחיתן הזה הועלה בחכה.

כשנה ומחצה ארך המו"מ בינו ובין הקטיגור והממונה על עניני המסים, וישכר לו מלציריו אשר את הדברנים הגדולים והמפורסמים, את כוכבי שמי, האדבוקטוריה, אשר יש בכח פיהם לטהר את השרץ בקין פעמים קין פעמים, ויטהרו וינקו אותו מכל עון וחטא, ויצא דינו לשלם רק, מיליון וחצי לאוצר הממשלה. אבל גם הוא חכם וראה את הטלד, ויעביר את כל טובו על שם בנו היושב בחוץ-לארץ ויצא נקי מנכסיו. ועתה, כמובן, יושב הוא בארץ או בחוץ לארץ ויתענג על רב טוב... ויונים גדולים כאלה רבו כמו רבו פה בארץ הנגב. ואחריהם הארמנים. עם ערום כנחש, חטוני מקר רגלו ועד קדקדו. ומרגלא בפי אנשי המקום לאמר: יוני אחד יונה שני יהודים, וארמני אחד - שני יונים, ואין שלום ואין אחדות בין שני העמים האלה. כל אחד מהם ידמה כי השני הסיני את נחלתו... ורק באחת יתלכדו - בשנאתם את היהודים, כי לדעתם כל ארץ הנגב שלהם היא, והיהודים באו לנחלת זרים כן הוא נורל היהודים בכל הארצות ובכל המדינות: שונרא וכלבא עבדו שלמא לאכול מבשרא ותרבא דנדיא... והנדיא - השעיר לעזאזל, כמובן, היהודי, הוא יעשה שלום בין העמים השונים והכתות השונות. כי אם האהבה מקרבת - השנאה מקרבת עוד יותר. ומה עוד השנאה ליהודים, אשר היא תמצית כל השנאות, שנאה שבשנאה. ובכן רואים אנחנו גם את היונים והארמנים עושים שלום ביניהם מפני השנאה...

הנה מתאוננים תמיד, כי היהודים אוכלים ואינם עושים, היהודים לא יעבדו את האדמה, היהודים ימוצו לשד הארץ... ובכל זאת בארצנו נמצאים יותר משלשים אלפים יהודים עובדי אדמה, וכמעט, חצי מיליון בעלי מלאכות שונות. והארמנים? האנשים המזרחים ההם, הלא אין אף אכר אחד מהם בכל רחבי רוסיא האירופית, ומעטים ביניהם גם בעלי-מלאכות. עם של חנונים הם במלא מובן המלה, ובכל זאת לא יתאוננו עליהם כי הם אוכלים ואינם עושים. מכל העמים השונים רק היהודי ידבר צחות בלשון המדינה וספרות הרוסים נהייתה לו לספרות עברית. והקראים והארמנים? לא ילמדו את השפה הזאת ולא יחפצו ללמוד אותה. ובכל זאת טובים ויפים הם... באו נא לפלגי הנגב, שמה תראו עברים ויונים, ארמנים, וקראים, אשכנזים וטטרים ועוד תערובות עמים שונים, ומהם רק היהודי רכש לו את השכלת הרוסים, ויקבל את תורתם ומנהגיהם בחול, ולפעמים לא רחוקות גם בקודש... את היהודי, הדרומי בקושי תכיר מי הוא, כי בבגדיו, בדבריו, בניבו גם במאכלו ובמשקלו הנהו רוסים... לא כן, הקראים והארמנים אשר, האדם המזרחי מבצבץ מהם ונראה מרחוק...

הנה שם במרכבה יושבים שני יהודים. כמדומה לי שהם יהודים, ורק אני היהודי, על פי הוש הריח המיוחד שיש לכל אחד מאתנו להכיר ולהריח מרחוק את בן-עמו, יכלתי

להכיר כי הם זרע ברך ה'. ובאמת – שערו נא בנפשכם: גלוחי זקן קצוצי פאה, ופנים אדומים כדם, מגדלים בלורית ובגדי הרוסים עליהם, מדברים, שפת החוחולים וניבם צח ושותים י"ש ויסעדו את לבם בשומן חזיר... ומי יגיד עליהם כי יהודים המה? גם חומם עברי אין להם ובכלל אין בהם אפילו אחד מסמני הכשרות, סמני היהדות, כמו לבנת הלחיים ו"מחורים" וכדומה... ואנכי רק על פי שתיהם שלא היתה כדת וכדין, הכרתי כי הם משלטו. כי כמה שיתבולל היהודי נשאר יהודי, ועד עשרא דרא לא ילמוד את החכמה או המלאכה לשתות י"ש כדאבעי. יש יהודים כאלה אשר מפני, חזוק החברה' והתקרבות יתירה ישנו י"ש... אבל, המבין ברנע יבין, כי לא כן ישנו. את ה, שמחה הפנימית של שותה אמת, עת יהויק את הכוס בידיו ויתענג עליו וישתעשע עמו – את ההרנשה הנעלה חיה לא ירגיש היהודי, ולפיכך, במקום שבטלו כל הסמנים, היהודי נכר בטומו... ועל פי הסמן המובהק הזה, הכרתי גם את שכני בענלה, כי הגם משלטו. איוואן טרוסימוביץ'... בעל הבית נכבד וגבאי בבית הכנסת בעיר ס... וטרוסימוביץ' נברילוביץ' מ... כמעט כלי קודש, מחותנו של הרב מעיר ב, וזולת, השתיה שלא כדת' לא היו. סמנים מיוחדים' אחרים למכרי החדשים. לנגדם על הספסל השני שני ארמנים, הגה שבתם וקומם ושיחתם ארמנית והכרת סגידם תענה בם כי הם, אנשי ארץ הקדם', והקראי' – הטמרי בולט על פניו... ובכל זאת היהודים הגם זרים פה בתבל קווקי הדין, והארמנים והטמריים הגם המיוחדים ואוהבים שונים מבית ומחוץ עוד יציעקו כל היום, כי היהודים הגם עם לבדד ישכון; מר דאברהם! גם י"ש ישנו גם בשר החזיר יאכלו, גם כל דבר יעשו, כמנהגי הגוים אשר סביבתם, אחרי כל אלה: עם לבדד ישכון ומה לעשות עוד לעמי ולא יעשו... ואם כל זה ללא דועל, שוב אין תקוה ואין תקנה...

גננסתי בדברים אם איוואן טרוסימוביץ' וטרוסימוביץ' נברילוביץ', ובאנחה השוכחת חצי גופם, הודו לדברי.

והודו לדברי גם היהודים אשר בעיר ל, כולם עד אחד דגידו, כי לו היה חזיר וי"ש מסוגלים להתקרבות, כי אז היו הם, היהודים שבל. בעלי זכיות גדולות.

בעונותיהם הרבים בטלה זכות, דבר אחר... היו ימים אשר רק המלוסדים והעשירים הגדולים והמשכילים הגאמנים החוקרים לכל תכלית זכו ליהנות משלחנו ואז היה גדול כמו של, דבר אחר; ועתה, מכיון שנכנס לרחוב הסנדלרים, ואף הבורים והדלסנים נתקרבו לשלחנו, יד עשר מעלות אחרונות ואבד את ערכו. אמנם כן. ימים רעים, עת רעה היא לעמנו העת הטובתית ובאשר תפנה אין נחת.

העיר לוג, אחת הערים האלה, אשר לפי דברת ההמון ירק שמה אדם הראשון. ההגדה מספרת לאמר: הראה הקב"ה לאדם הראשון כל מקום ומקום בכדור הארץ אשר יגורו שמה בני ישראל בארצות סוריהם, והנה אדם הראשון משוטט בארץ ומציין בסמנים וציונים מיוחדים כל קהלה וקהלה אם גדולה או קטנה, וכיון שהגיע לאיזה מקום שלא מצא חן בעיניו ירק בחמתו ואמר: הנה פה יגור יהודים? ובמקום שירק שם עד עתה מי מדמנה, בודאי בליג. ירק לא פעם ולא שתים, כי אם כמה וכמה פעמים... הן יש קהלות קדשות בליטא ופולין אשר עד צואר יחצו ברפש ומדמנה, אבל הם כפאריז לעומת ליג, פה, במלא מובן המלה אפשר לשכוע ברחובות.

אם לשפוט על פי הרפש צריכה היתה להיות, קהלה יותר גדולה? משהיא עתה, כי לא תתבייש, ברפשה? גם בפני, ברדישוב... ובכל זאת בעיר הזאת רק כשלש מאות משפחות מאחינו, רובם, סרסורי פחמי אבן וסרסורי עבירה... אבל... Honny soit qui mal y pense לא בעברות ידועות... חלילה, כמובן איני ערב בעד צניעותם של אחינו בל. בדברים ידועים... אבל באמרי סרסורי דעבירה כוונתי, סרסורי הלואה, סרסורי ממון? כמו שיקראו אותם, אשר לדעתי גם הם סרסורי עבירה. כי האצילים במחוז הזה, כמו כל האצילים בכלל, תאומם מרובה וכיסם ריק, ותמיד המה נוקקים למלוה ברבית, ונמצאו סרסורים כאלה בין אחינו שימצאו להם מלוים להלות כסף בשעת דחקם, או בעת אשר יצרו הרע תקף עליהם... כי בשעה שהיצר הרע הקפו לאציל כזה ונחוצ לו כסף, לא יבחין בין רבית לרבית, והמלוים, על פי הרוב, אורחים יונים או ארמינים יודעים להשתמש ברנעים האלה ולא יקמץ ברבית... וסרסורי עבירה כאלה, לדאבון לבבנו, על פי הרוב, הם יהודים... וסרסורים במדה מרובה כזו, לא ראיתי גם ביעקב. כי היא בכלל, עיר של נשך. שם מלוה למלוה יקרא, שעיר לרעהו. ולפי דברת אנשים מבינים, אחת היא במלויה בכל רחבי ארצנו ואולי גם באירופא כלה. הרבה מהם כבר שקלו למטרססם בהאי עלמא, אבל התתיכה השמנה תנעם לחכם; זה נופל, זה יושב במאסר ואחר קם. וכה הורגלו ביעקאמ. בעסק היספה הזה, עד שכמעט לבזיון יחשב לבלתי היות מלוה. מעיר הסלך למדו בנותיה ערי המחוז, בני ברית ושאינם בני ברית. ההבדל רק בזה, כי ביעקאמ, המלוים, אוכלים חזיר ויהנו ממנו – הרבה מהם עשו עושר גדול והיל מעסק הדבית. ובל, אוכלים הסרסורים, בורית עם מסמרות? רק כדי לצאת ידי טרסה, כי חלק הארי הלא יקח המלוה, והסרסור יקבל רק איזה פרוטות בשכרו. ובכל זאת יחשב גם הוא בחשבון המלוים. ואין לי להוסיף כי החברה ההיא לא תוסיף להיות חן וכבוד על עמנו.

אומרים, כי לפנים עת העיר היתה בתקפה ובנויה על תלה, היו בה יהודים

רבים עשירים בעלי עסקים אחרים לבד הסרסרות. אבל מאז יצאה הדרה – בית מלאכת הממשלה להתכת כדורים, פנה זיוה פנה הדרה, ויצאו ממנה כל עשירה וקבלניה, וגשירו רק אביוניה וסרסוריה.

זכרה לונאנסק את הימים הטובים, את העת הטובה, לפני עת כדורי מות כאכנים התגלגלו בחוצות ואנשי העיר היו בכבוד, זכרה – ותשוה עליה נפשה, ומאז יצא מלאך המות מן העיר, יצא גם, שר החיים שר הפרנסה עמו. מלאך המות יצא והעיר מתה, ובניניה הגדולים הם כציוני בית הקברות, ודומיה נראה ומות מסביב. ערים כאלה למכביר בפלכי הנגב. הנה העיר „פיריקוס” על יד „יאורי המלח” בחצי האי קרים. עיר תקרא, ועיר המחוז, ובכל זאת אסור לצאת ברחובותיה יחיד אף ביום, פשוט מפני המפולת ומפני המזיקים. כל זמן שהיה מס המלח ולא נבנתה מסלות הברזל, היתה העיר הזאת מרכז למסחר המלח ובה היה שלטון המרכזי של שרי המסים ופקידי היאור, ויבנו להם ארמונות ושירות והיכלות והתכונה רבה בה מאד, אפס כי לא „המליחו” יושבי העיר את מצנם הטוב, בכדי שיוכל להתקיים ולעמוד לימים רבים, ומאז בטל המס ושרי המלח נמסו ונמונו לכל רוח, ומסלת הברזל נבנתה – נתרוקנה העיר. הארמונים והשירות הגם כמו פארי העמודים במדבר במצרים: אות „עבר גדול” ושמומן בהוד... שמומן נורא, כמו על בית הקברות של עיר קמנה.

ובמצב כזה גם העיר לונאנסק.

התשובה העיר לכבודה הראשון? – ואם תשוב, היעשו מרצפת אכנים בחוצותיה? והשאלה האחרונה עקרת היא, כי בלא מרצפת אי אפשר אף לעמוד צעד אחד הנה באתי לרגלי עסקי ומוכרח הייתי לשבת כלוא בבית. טוב כי התאכסנתי באכסניא, שלא באתי בה לידי שממון. על דבר האכסניא ההוא ספרו לי נפלאות איוואן טרופימוביץ וטרופים נברילוביץ. אמרו לי כי אין שלחן ערוך כזה בכל העיר, ותופנים כאלה אין בכל הפלך „ממש הם נמונים בפה”. התבוננתי בפני איוואן טרופימוביץ והכרתי כי איננו מחברת ר’ צדוק וכי יש לו ידיעה גדולה בהלכות תופנים, וגם בפני טרופים נברילוביץ אפשר למצוא טפת דם כחרדל וגם הוא בר סמכא בענינים כאלה. אפס כי הבטתי בעיני השאלה על שומן החזיר אשר בידיהם... איוואן טרופימוביץ הבין את מבטי ויאמר: ביהדותי, כי שמה הכל כשר, תופנים כשרים, וטרופים נברילוביץ גם כן אמר: גם מחותני הרב יאכל שמה. בעדות כשרות כזו אי אפשר להטיל כל ספק – ותנוה דעתי.

באתי להאכסניא אשר הגידו לי ועוד לא החלפתי את שמלותי ולא שתיתי חמים ובעל הבית בא אלי ויכנס עמדי בדברים לדעת מאין באתי ומה מעשי?

– סוחר אדוני, בפחמי אבן?

– לא.

–אולי, סרסור קרקעות?

–לא.

–אפשר סרסור של ממון?... הנה יודע אנכי „פריץ” אחד, בטוח גדול, ונתון לו כסף עד מאד.

–לא.

–אם לא סרסור, אפשר מלוה בכבודו ובעצמו? ומדי דברו כזאת התרחק מעט ממני בענות הכבוד; התרחק והתקרב כדרך שמתרחקים בתחלה ומתקרבים לסוף לאיש עשיר.

–לא.

–אם כן, אם כן... אם כן, אמר בשמחה, ושחוק התפרץ מפיו, שדכן אדוני! וגם השדכנות פה עסק טוב, כי רבו פה הרוקים...

–לא. אמרתי אנכי.

–ומה? שאל אותי כמשתומם, כי רק אחד מאלה המינים יבאו הנה, סוחרים בפחמים, סרסורי קרקעות, סרסורי עברה ומלוים.

–אנכי אינני שדכן, אמרתי לבעל הבית, אבל אודיע צערם של הבחורים מסה במ"ע העברים, ובלים ימצאו דברי און קשבת... כי בה במדה שדברי הסופרים העברים במ"ע פנימה אינם נשמעים, במדה ההיא, דברי הסופרים בחלק המודעות ימצאו תמיד און קשבת ואין לך טפשות בעולם אשר אם יודיע אדונה בחלק המודעות במ"ע עברים, שלא יהיו „דורשים”. ואם נמצאו איוה פאבריקאנשים ידועים, יהודיע במ"ע, כי יש לאל ידם ללמוד על פי מכתבים, כל מלאכות המחיות את בעליהם... ונמצאו קוראים פשוטים ישלחו להם את שכר הלמוד... ואם ימצא המצא שארלאטאן, שיודיע שיש לאל ידו ללמוד „לשחות במים”, „לרכוב” ולהיות „חרש ברזל” על פי מכתבים, גם הוא ימצא שומעים... וכנראה יצא שם טוב לקוראינו, בכל רחבי ארצנו, וגם אימית העולם ישפיעו עליהם רב טובת, כמו הפדופיסורים המפורסמים: ק. וקנ. בא., אשר יכמחו לבני ישראל, כתב יפה' וואף עברית) על פי מכתבים... ואם אנכי אודיע כי יש מקום לשדכנות טובה בליים ימצאו אלפים דורשים...

וישמח בעל הבית לשמוע את דברי. כנראה נגע צערם של הרוקים הזקנים אל לבבו.

לא אדע, אם חשד אותי בעל הבית במה שאין בי, וסוף סוף חשב אותי לשדכן, או טעם אחר יש בדבר, רק זאת אוכל להגיד, כי לעת הצהרים, כאשר נכנסתי להדר האיכל – והנה הבית מלא מפה לפה, וסביב כל השלחנות מסובים

אוכלים ושותים. וביניהם גם מכרי איוואן טרופימוביץ וטרופים נברילוביץ, שניהם מבוססים כמעט, בקבוקי היי"ש ויין הדני כבר נתרוקנו, ופניהם יעידו גם, כי ברכו על הכוס אחת ושתיים ושלוש.

—טוב, טוב מאד, קראו שניהם, כאשר ראו אותי. ויפנו אל המסובים—הנה האורח החדש שאמרנו. בעלת הבית האהובה (милая хозяйка) תופיניסו תופיניסו תופיניסו על השולחן הבה...

וימהרו ויביאו תופיניס עד אין קץ.

ואנכי אוכל תופיניס ושותה יין הדני יושב ומאזין ומקשיב את שיחת המסובים. ועוד עתה יתאדמו פני לזכר השיחה ההיא, וגם, קווק' יתאדם עד שרשי שערותיו, לשמוע הברות נעימות כאלה.

אכן נודע הדבר, אנכי הנני בחברת רוקים, וגם מכרי, איוואן וטרופים, מהם. ה,בחורים' האלה, אשר הרוב מהם הגיעו לשנות בינה, וכמעט כלם עברו את שנות הכת, הבחורים האלה חדרו זה את זה בלכה ובחכמה ובטילי דבדיחותא, ויצטיינו בשיחותיהם היפות והנעימות, כיאות לאברכים תמימים.

השיחה נסבה על דבר, הסונאטה של קרייצר' להנראף ל. טולסטוי. הספר הזה שעשה, אם לא רושם גדול, אבל רעש גדול בכל ארצנו, וכבכורה טרם קיץ בלעז אותו בעודו בכתובים, ירד גם הוא לרחוב הסנדלרים; ואף הרקחות והטבחות ועוזרי בתי המרקחת ואהבותיהם, התוספות' ו,החייטות' ידברו על אדותיו. ביחוד יתוכחו על אדותיו, הבחורים והבתולות, ואף מי שלא קרא אותו, יעשו את עצמו כאלו קרא וישא דעו עליו. כח המושך אשר לספר הזה—התגלותו היתירה. הנראף טולסטוי, אשר יראה את החיים בעד אספקלריא אחרת משרואים אנחנו בני אדם פשוטים, לא ידקדק בדבריו, ולא ברמזים ומליצות וחידות ידבר בדברים שבצנעא... אבל בסגנון פשוט מאד... וצעירים יקראו את הדברים האלה, פניהם יתאדמו... ולבם טוב עליהם. כמובן הקוראים האלה, רק את הקליפה יאכלו, והתוך, הדעה הפנימית, יורקו. רק מעט מן המעט ירדו לסוף דעת הסופר הפלוסוף הזה, ולא רבים יחכמו להבין את שיטתו לעמקה; וכמו שלא אאמין בדברי הפרוש הזקן מבית המדרש בעיר מולדתי, שהגיד לי בתם לבבו, כי מיום שיצא לאור ספרו של טולסטוי נתמעטו עוברי עבירה. עולם כמנהגו נוהג, ובעלי עבירה נוהגים כמנהגם, ולא, אהבת ציון' ולא, הסונאטה של קרייצר' יפעלו עליהם לטוב או לרע... רק כי נתן הספר הזה ענין לצעירים לענות בו, וכאשר רק יתאספו ויזדמנו לפונדק אחד צעירים משני המינים מיד תסב השיחה אדותיו.

ביחוד אמנם, נתן חומר רב וענין לבחורים וקנים לענות בו, כי גם, פוודנר שובי גבור הספיר נשא אשה אחרי שלשים, וסוף סוף המית את אשתו, מקנאתו

אותה, לצעיר ממנו, וזקנתו אחת הסבות הראשיות כספור הזה. והנה אחד הבהורים, בבית האכל אשר בהאכסניא, הציע את הענין לפני האספה, אם טוב וישר עשה, סוודנישובי או לא? – וכל אחד הגיד את דעתו, ובכרי לחקות את טולסטוי החלו לדבר דברים כהויתם, דברים שאי אפשר להעלותם על הכתב.

מחזה כזה פעל עלי פעולה לא טובה. לא ערב עלי מושב חבר בחורים זקנים – חבר, קבלנים של עבירות, אבותינו לא ידעו מקבלנות כזו, רק עתה הותרה הרצועה. ועוד יותר ממה שהקבלנים ההם חפשים במעשיהם, חפשים הם בלשונם אשר אין נעצור לה.

אנכי, כדרכי, הנני תולה גם את הקולר הזה בצוארי הנלות. הנלות המר אשם גם בואת, שהבתולות אינן יפות, שהבחורים זקנים, שהאבות קמצנים, שהשדכנים מפשים... והעבירות נתרבו. כל חיינו עתה לא בסדר ולא במשטר. נשתנו עלינו סדרי החיים וסדרי בראשית, או כי הננו צנועים ביותר ונפחד אף מהרהורי עבירה, או כי הננו פרוצים ביותר והעבירות בעצמן כלא הן, או נשיא את בנינו ובנותינו מרם הגיעו לשנות בגרות, או כי יקחו בחורינו נשים לעת זקנה ככלות כחם. לולא היינו בגלות...

ותפוש ברעיונתי אלה יצאתי את החדר.

– הוי, הלא עוד נתראה פנים? שמעתי קול איוואן טרופימוביץ דובר אלי, יש לי דבר אליך!..

– גם אנכי – אמר טרופים גברילוביץ!

– עוד נתראה פנים – אמרתי אליהם, ולמחרת בבקר יצאתי את העיר.

אבל את הבטחתי לבעל הבית וגם לאיוואן טרופימוביץ ולטרופים גברילוביץ –

את הבטחתי זאת, כאשר יראו הקוראים, קיימתי.

מעל מכסה האניה.

א.

השעה השלישית אחרי הצות הלילה, והאניה „פרובורנא“ אשר ל, ההברה הרוסית השליכה עונן בחוף קאחובקא. קאחובקא היא התחנה המרכזית להאניות של החברה הרוסית על נהר הניפר, החברה הגדולה והעשירה היא נוסדה בשנת 1857 אחרי מלחמת קרים.

למן היום שנוסדה אנודה הזאת, לקחה במו בחירה את מעבר האניות על הניפר התחתון מתחנות „אלכסנדרובסק“ אשר במורד הפורונים עד אודיסה. ובעת אשר על הוואלגא אניות למאות תהלכנה, ואנודות שונות כמו „סאמוליס“, „קוקוד ומירקורי“, „אלפונס זיביקא“ ועוד ועוד מתחרות אשה ברעותה ומתאמצות להוריד מחיר הנסיעה ולהטיב את הספינות; ובעת אשר בדניפר העליון, מקיוב עד יקטרינוסלב, תתחרנה שלש אנודות אשה באחותה, פה החברה הרוסית תשלוש שלשה בלי מצרים, ותקצוב מחיר לנסיעה ולמשא, ותסדר סדרים כאות נפשה, ומי יאמר לה מה תעשה?

והדניפר הוא הדרך האחד והמיוחד, המאחד את ההיים, כמעט הצי פלך סבריה וחרסן. בחוף לארץ נראה מסלתי-הברזל מקבילות לדרך המים. לכל אורך הרהיין, הסינא והדונאי, בנו גם מסלתי-הברזל, ופה בארצנו יתרחקו הדרכים זה מזה. ולכן מן הדניפר על מסלת „לוזובא-סיבסטופול“ מאה ושלושים ווירסמא, ומצד השני עד מסלת „חרקוב-ניקוליוב“ מאה וארבעים ווירסמא. ס'ה מחק של כמעט שלש מאות ווירסמא ממסלה למסלה, והדניפר בתוך, והארץ טובה ופורה ונושבת וסריה ויבולה רב ועצום. מקאחובקא לבדה יוצאו בשנה טובה ומבורכת כעשרה מיליון פוד תבואות שונות. וקאחובקא אינה היחידה, כי ערים גדולות וקטנות, וכפרים וחצרות משני עברי הנהר. בכלל יגיע מספר התבואות למאה מיליון ככה, מלבד מיני משא אחרים, ונוסעים לאלפים יסעו מאודיסה ולאודיסה, ובעל גענלהי היחידי המוליך והמביא אותם ואת כל הכבודה אשר להם-האנודה הרוסית! ויחוד היא היחידה להובלת הנוסעים, כי להובלת התבואות תתחרנה עמה עוד אנודות שונות, כמו האחים אנאטרא באודיסה, השותפים קיבלינסקי ועבססיר והסוהר.

העברי דוד ראשניר, לכולם ספינות ואניות-הקיסור להוביל את יבול הארץ לאודיסה; אבל להובלת-נוסעים, החברה הרוסית היא היחידה, ולכן לא תדקדק הרבה עם „נוסעיה“, ותעשה עמם כאדם העושה בתוך שלו. ויש אשר תהדק אותם כדגים מלוחים בחביות, מבלי מקום לשכיבה ואפילו לישיבה ועמידה... וכל אלה עם הנוסעים המיוחסים היושבים בלשכה הראשונה והשניה, והנוסעים מן המדרגה השלישית-על המכסה, עליהם אין מה לדבר: אין להם מחסה ומסתור מקור וחם ומגשם ושלג ויתגלגלו תחת שואה כמו חבילות של סחורה, בין המכונות או בצדי חדרי הלשכות, כי אין להם מקום מיוחד. בקיץ, בלילות הבהירים והחמים אין נסיעה כזו רעה כל כך, אבל באחרית ימי הבציר, בלילי חשון וכסליו, כשקור וכפור ומטר דק או שלג יורד, ורוח צפון ינשב ויחדור כליות ולב, אין לקנא בנוסעים היושבים על המכסה... ולא טוב מזה גם להעומדים על ה„סוכנות“ ומחכים לבוא האניות.

בשום אופן לא אוכל להבין, מה נשתנה תחנת מסלת הברזל מתחנת אניות הקיסור? שתיהם נבראו בשביל הנוסעים מכל „המדרגות“, ובכל זאת מה רב ההבדל בין זו לזו בתי תחנות מסלות-הברזל בנויים בטוב טעם והכל מוכן לפני הנוסע: חדר טוב ויפה וחם, ושלחן ערוך וכסא לשבת ויתר המכשירים. ואם אחר המסע לבוא, אין רע לחכות מעט – ופה בתחנות הקטנות של האניות אין כל, אין גם חדר אחד כראוי להסתר מפני הנשם. ולו היתה בקאחובקא תחנה מרכזית של מסלת הברזל, או בליס היה בית התחנה בנוי כמו רמים, כמו היכל מלך – ופה אין כל. על פי רשימת הנסיעה תבא האניה ממעלה הדניפר, מאלכסנדרובסק וניקופול כשעה לפני חצות, ובאותה שעה תבא אניה אחרת גם ממורד הנהר, מחרסון, ופה פגישת האניות וחליפות הנוסעים, אבל אין מדה ואין קצב לביאתן; יש אשר תמהר האניה לבא כשעה תמימה, ויש אשר תאחר שלש וארבע שעות, הכל לפי רוב המעשה ורוח היום, והנוסעים האמללים יחכו מן השעה העשירית בערב עד חצות הלילה או גם שתים שלש שעות אחר חצות.

וגם הפעם, מסבות שונות, ביחוד מפני הערפל הגס והעב המכסה את הנהר, אחרת האניה לבוא, וזה כארבע שעות תכופות הננו עומדים צפופים על מכסה ה„סוכנות“ ומביטים אנחנו על המים לראות, אם לא יאיר האור בעד, העששית האדומה, ואזנינו נטויות להקשיב קול החליל או המית המים. כמדומה שנשמע קול החליל, האניה מתקרבת, האניה באה, פני המחכים נהרו, כל אחד יכין את צורו, אבל, לשוא, כי, אנית משא' עברה ותלך הלאה ואניתנו אינה, ואין קול ואין קשב, וכמה שתחכה חכה עוד.

אמנם כן, הכל תלוי במזל, ואפילו דרכים. מסלת הברזל זכתה ונולדה במזל

טוב, בשבע עינים יביטו עליה משני חיים ומספקים ובונים ואדרכלים ומורדים מסעם הרשות, וכריחו את בעלי המסלה להכין הכל בעד הנוסע, לדאג בעדו, בעד שלומו וטובו בעת יסע ובעת יחנה, ודרך המים עזובה ושוממה, ואין חולה עליה... יש שר של מים ואיתן מושבו בקיוב ומצורתו פרושה על כל הדניסר עד הרסון, אהת ביוכל יבקר את, גלילי וגם אז ישים את לבו רק ל,תעלת המים' לעמקה ולרחבה, אבל לא להאניות, ולא ידאג לשלום הנוסעים ומובם, ולא לבד בקאחובקא ויתר התחנות אין הבנינים הנחוצים 'נוסעים', אבל גם באוריסה בכבודה ובעצמה אין בית נכון ונשא כזה. הלא דבר הוא: רבים אומרים, כי רק על הדניסר משמר 'פה' כזה, כי החברה המיוחסת לא תסגק את נוסעיה, ואין רע אם גם יעמדו שעה או שתיים תחת כפת השמים, ובחופים אחרים, מקום יש התחרות בין בעלי האניות, 'ש גם בתי התחנות...

כאמור, על פי הרשימה, תבא האניה הנה בשעה לפני חצות, ובחצי השעה הראשונה אחר חצות תלך מזה. ובאמת כל הכתוב ברשימה רק אותיות מתות וכמו שאין שיעור לבואה, כך אין שיעור ליציאתה: יש שתתעכב פה רק רביעית השעה, ויש שתתמהמה גם שתיים גם שלש שעות, הכל לפי רוב המשא. אם המעינה גדולה, תתמהמה עד שתקח הכל, ואם לא, הנה תקח רק את הנוסעים ותשרוק ותהמה ותלך לה; ואם באה הפעם בשעה השלישית אחר חצות – גם יצאה מזה רק בשעה הששית בבקר, כי לקחה מזה הרבה מאות, שקי קמח' להיבילם לאוריסה, לקונסטנטינופול, לבירות, לאלכסנדריא של מצרים.

בשנים האחרונות האירה ההצלחה פניה אל בעלי בתי הרחים. החמים נקטו בוול והקמוזו נמכר ביוקר, הקמחין בעל בית הרחים ירוח על חד תרי ולפעמים גם על חד תלת. החשבון הזה איננו על פי נוסמא, כיא כן הוא באמת, ובעלי בתי הרחים עשו בשנים האחרונות עושר רב באופן נפלא מאד. בתהלה היה המסחר הזה, כמו כל מסחר ועסק טוב, בידי האשכנזים, אשר רק הם ידעו את, סוד חבהנה'. בני ישראל קנו מהם בדמים מרובים קמח סלת ויאסו חלות, ויאסו כצות ויעשירו את האשכנזים; אבל החתיכה הראויה להתכבד משכה עליה עיני רבים, ובקיף סוף נדחקו גם אחינו אצלה, ואם כי באו כמעט אהרי יום טוב, כדרכם תמיד, בכל זאת עשו גם המה עסקים טובים, והרכה מהם נתעשרו. וקשה היה רק, כי איש יהודי יעשה עסק טוב, ומכין שנמצא היהודי הזה – הנה נמצאו מתהדים אתו, ותהתהיות נביה, ובתי רחים נתרבו, ואין לך עיר וכפר על הופי הדניסר שאין בו, רחים של קמור', ותהי ה,מחנה' רבה מאד, יותר מכפי הצורך ליושבי המקום. ובכדי להבהיק את המחיר במעלה העליונה, שלחו את העורף לאוריסה וגם לכל ערי הגנימה ומצרים, ותחת לשלוח חטים לאוריסה ולחוליל ישלחו קמחא מחינא. באוריסה ובעיר

תגורמה אינם יודעים את הסוד, כי לא כרוב טובה ישלחו, הקמחנים' את קמחם להם, ויתאמצו להוריד המחיר. אבל פה המקח מתקיים. והקמחנים חשבון צדק להם: אם גם לא ירויחו בסחורתם שישלחו על פני המים הנה גם לא יפסידו. תחת זאת ירויחו כפלים בשקים שימכרו פה. והמקח המלאכותי הזה מתקיים זה איזה שנים, עד כי לפעמים מחיר הקמח פי שלשה ממחיר החטים. סוף סוף גם העסק הזה יתמוטט, כי ההתחרות תתרבה מיום ליום. בשנה זו לבדה נוספו בתי רחים פי שנים מכפי שהיו, כעת אמנם עוד יתקיים המקח המלאכותי, את העודף ישלחו על פני המים, כל אניה ואניה תוביל שקים הרבה ועליהם כתובים באותיות שהורות: קונסטנטינופול, אלכסנדריא ועוד... וגם האניה פראווארנא לקחה איזה מאות שקים, ותתעכב ע"י הטעינה ההיא בקאחובקא, עד השעה הששית בבקר.

ב.

כל הנוסעים במחלקה השניה והראשונה כבר קמו מערשותיהם ונתאספו, באולם הכוללי אל שלחן-הטהר, יש מי שיש לו מהי וסוכר בסלו, ויביאו לו רק חמים בכלי, אבל כאלה מעטים. על פי הרוב ישומו מן המוכן ב,הריסטורצ'יא' של האניה. והבדל ביניהם, כי אלה הראשונים ישומו מהי טוב, שיעלה להם בדמים מעטים, והאחרונים ישלמו במיטב כספם בעד נסך פסולת שאין לו לא טעם ולא ריח, אבל רובי הנוסעים המה סוחרי תבואה, שלא יקפידו על פרוטות. צנצנת מהי עם מעט להם והמאה על חודו של סכין מחירו שני זהובים... ישומו וישלמו, כי הסוחרים ההם לא יחשבו גם חשבון השקלים, ומה גם פרוטות וזהובים. כמו הקבלנים לפנים, כן גם הם, רק לעתים רחוקות ימותו ויקברו בתכריכים שלהם. אמנם כל זמן שיחיו יחיו בטוב; אם על חשבונם או על חשבון אחרים – זו היא שאלה אחרת, אבל יחיו, כי גם הסוחרים הקטנים ינהלו את מסחרם בגדולות, ולהרויח איזה מאות או להפסיד בכף מאונים ישא יחד, והיתכן איפוא כי סוחר כזה ידקדק בחשבון הפרוטות? ולפיכך נראה פה, "הזהובים עפים כזהובים" לכל עבר ולכל סנה, ומשרתי האניה ומחזיקי בתי אוכל ומשקה יעשו עושר, כי דוכס אשכנזי איננו נותן למשרת אותו, "על מהי" כמו שיתן סוחר תבואות על הדניפר להמשרת אשר באניה... וישנם משרתים אחר, אלפים בכיסם, והנם בלי עשירים מכל הסוחרים האלה ביחד... כי שונה הוא המסחר הזה מה מאשר בכל הארץ ובכל המדינות. אם תעבור במסלת הברזל ותשמע לאמר: פלוני הוא סוחר גדול ונורא, כי בשנה זו מכר כמאתים מרכבות (וואנאן) תבואות, הסכום הזה נורא מאד ומי יכילנו, ורק סוחר גדול מאד אשר מסחרו פרץ בארץ יסחר במדה מרובת כזו, ומאתים מרכבות, אם, גרשוב גם שש מאות סוד המרכבה, הם בס'ה מאה ועשרים אלף סוד, היינו שנים עשר אלף כורים, ופה על הדניפר שנים עשר אלף כור – שלש ספינות או שתי

אניות. וגם הסוחר הקטן ימכור סכום כזה, וישנם כאלה אשר ישלחו על פני המים מאה אלף כור, – מיליון פוד. וגם הם עניים ואביונים נוראים. . . התבוננו נא אל הזוג היושב אל השלחן ושותה טהי בהרחבה נדולה ובמנוחת הנפש. . . לאחד יש עשרים וחמשה אלף כור חטים באודיסה ולשני – עשרים אלף כור שעורים. ס'ה לשניהם – חצי מיליון פוד תבואה. בליס תדמו בלבבכם כי לכל הפחות יש להם משלהם בעסק הזה חמשים אלף רובל, אבל, האמינו לי, כי גם פרוטה אחת אין להם, ואם ימותו היום – יחזרו בניהם מחר על הפתחים. . .

ואם תשאלו איך יוכל להיות כזאת? אות הוא כי לא תדעו את המסחר הזה במקומות ההם, והמסחר כן הוא: לפנים היו סוחרים פה מעטים וסוכנים באודיסה מעט מזער. הסוחר היה איש עשיר ולו כסף מזומן, ולפי ערך המזומנים קנה נח סחורה. אניות הקטור טרם היו, והיה פועל את דגנו ב,אניות מלח; האניה התמהמהה בדרך שלשה או ארבעה שבועות; ובמשך הזמן הזה נסע הוא בעצמו בענלה לאודיסה וימכור את התבואה וישב לביתו מלא ונרוש; כי בלא ריוח מרובה לא קנה ולא מכר. אולם ברבות הימים קמו סוכנים באודיסה. ותחת לנסוע בעצמו, שלח הסוחר את התבואות אל הסוכן, והסוכן מכר אותן, וינכה את הכסף, וינכה את ההוצאות ושכר טרחתו, והכסף הנשאר שלח לבעליו. כה היה המסחר מסחר טוב והסוכנות עסק עוד יותר טוב מהמסחר בעצמו, כי רק ב,עשר אצבעותיו' הרויח הסוכן ממון הרבה. הסוכנים הראשונים עשו עושר רב, וכמובן נמצאו מתחרים. . . וירבו הסוכנים. והסוכנים החדשים בכדי לתפוש את לב הסוחרים, לא חכו עד בוא התבואות לאודיסה, כי'א הסתפקו רק, בתעודות של בעלי האניות, קונסאמינטיס בלעז, כי אניתם טעונה כך וכך חטים של פלוני הסוחר, ומכיון שקבלו את הקונסאמיננט, מיד שלחו את כסף מחירן, אם לא במלואו אבל למחצה או שלשה חלקים, הכל לפי מצב המסחר. גם הסוכנות הזאת היתה קרובה לשכר ורחוקה מהסוד; כי אם הקונסאמיננט ביד הסוכן הרי הוא בעל הסחורה. . . ולחשוש פן ייפסו קונסאמיננט, לחששה רחוקה כזו לא חששו, מקרים כאלה יקרו תמיד בשטורות של מסלות הברזל, אבל פה על הדינפר עוד לא קרה כדבר הזה. משנתרבו הסוכנים עוד התחילו לתת, דמי קדימה' לסוחרים בסוחרים. בירחי יוני ויולי, לפני הקצירה והדישה, נחוי, כידוע, כסף להסוחרים המקומים, כי אז יקנו תבואות, על להבא' מאת האכרים ובעלי החצרים, ויתן הסוכן דמי קדימה, כמה אלפים' להסוחר; ובעת האסיף, כי יאסף הסוחר את התבואות מקוניו, ישלח אותן לאודיסה, וינכה אז הסוכן מחשבונו את הרבית ויבא על שכרו. המסחר כמו שרואה הקורא ירד מעט מנדולתי; ובכל זאת עוד היה העסק טוב, כי סוף סוף רק עשירים היו סוחרים בתבואות, ומלבד, דמי הקדימה' שלקחו מהסוכן עוד היו להם כהנה וכהנה משלהם.

אבל משנתרבו אניות הקטור והתגברה ההתחרות ביניהן, חמציאו האנודות העשירות את ההלואות באפותיקי על התבואות, וההמצאה ההיא, אם כי הועילה הרבה לבעלי האניות, אבל הורידה עד הדיוטא התחתונה את המסחר הזה, ומאז אין לו תקומה. עד העת ההיא היה המסחר בידים אמונות ביד, בעלי כים, שידעו את ערך הכסף וחפצו להשתכר ולהרויח; - אבל מיום שהמציאו את האפותיקות יצא המסחר מידי העשירים ונכנס לרשות העניים, "בעלי הרוח", שאין להם מדגמם כלום; והעניים שאין להם כסף, אינם יודעים גם להוקיר אותו, ביהוד אינם יודעים מה זאת, ריוח ופרנסה. וזה סדר המסחר בעקב, שטת האפותיקות: הסוחר השולח לחמו על פני המים, קונה על ידי סרסור מאת בעלי האוסס, ונותן להם דמי קדימה סכום מעט חמש או עשר פרוטות לפוד, והולך מיד אל אנודת האניות ומומין אצלם, כלי ספינה - לדוגמא על שלשת אלפים כור. אם מהיר החטים באודיסא שבעים קופ' - מחיר ההובלח חמשה ק', עוד הוצאות קטנות, כמו טעינת ופריקה, רבית, מס הנהר, אחריות מאש וממים ועוד - שלשה ק'. ס'ה כל ההוצאות שמונה קופ'. וישלמו סה בעד החטים ששים ושתים ק' הפוד, ולא ישאירו לעצמם ריוח אף חצי הפרומה. שמונים אחוז למאה תתן האניה באפותיקי, ועשרים אחוז הנותרים ישלם הסוכן מאודיסה, כי בעת שיקנה החטים יודיע על ידי טלגרמה להסוכן לאמר: "הנני פועל שלשים אלף פוד, נחוי שישת אלפים במזומנים". הסוכן אשר כבר נתן דמי קדימה להסוחר, מוכרח ללכת הלאה. כי אם לא ישלחו עתה את הכסף הדרוש ישלח הסוחר את הקונסאמינט לסוכן אחר, וישאר הוא קרח מכאן וקרח מכאן, לא הקרן ולא הרבית ולא שכר הסוכנות; נמצא כי הסוחר לא הניח בכל העסק הזה אף פרוטה אחת, ולפעמים עוד יעשה כה: כי תחת למעון שלשת אלפים כור ישעון רק אלפים כור, ואת ההלואה יקח במלואה על כל שלשת האלפים, והמלואיט מהסוכן גם כן על כל הקונסאמינט. בעל האניה לא יקפיד על החסרון הזה, כי כספו בטוח, ויקבל עוד שכר ההובלה גם בעד אלף הפוד ההסרים, כי בעד ההובלה שלמו לו ככל הכתוב בהקונסאמינט; בעד יתר יקבל, ואם יחסר - אינו ערב בדבר. וכבוא האניה לאודיסא יבא הסוכן ויפדה את התבואות מיד בעלי האניות וישלם להם הלואתם, הרבית ושכר ההובלה, וימכור את התבואות. והיה אם עלה בינתים המחיר, הרי לקח את כספו והרבית ושכר הסוכנות, ואם ירד המחיר, כמו שהוא עפ"י רוב, הניח מעותיו על קרן הצבי; ומכיון שהניח את כספו רק פעם אחת בעסק הזה, הרי מוכרח הוא לנסות את הצלחתו עוד הפעם... וכה תזור הלילה. הסוכן יש לו חשבונ, כי גם אם ילכו לטמיון בשנה איזה אלפים ר'; אולם אם תהיה לו סוכנות כדאבעי, ירויח כפלים, ירויח בגללה ובנסתר... הסוחר יש לו חשבונ - הרי הכסף יתן הסוכן וחברת האניות, ואם ירויח - ירויח הוא, ואם יפסיד -

ההסדר לא שלו הוא, כי אין לו מה להסדיר. בעלי האניות יש להם חשבונם – כי באודיסא הלא יפרה הסוכן את הקונאסמינט מידיהם וישלם להם כל המגיע... וכל החשבונות האלה, בכזיב מולדתן: כי מסחר התבואות בימינו אלה עוד נרוץ מצחוק הקלסים; כי מרגלא בפומי דהמשחקים לאמר: אם, הסדרת פעם אחת אל תחפוץ להשיב לך הפסדך, וסוחי התבואות אינם כן, מכיון שהפסידו פעם אחת, יחפצו לשוב ולהרויח והנם הולכים בדרכם זה הלאה הלאה, וסוף סוף ישארו ערוסים כיום הולדם. אם עוד השנים כתקונן, המקחים עולים ויורדים במקרה שוה, ההיוק אינו גדול כל כך, פעם ירויחו ופעם יפסידו, ויצאו שוה בשוה, ואם לא נשארו להם מזומנים בכיס, לכל הפחות הלא חיו כל העת ההיא, אבל אם תבא פתאום איזה סבה חרשה אשר לא שערה מראש או אבדו ואבדו, ואשר לזאת רואים אנחנו, כי כל הנחלים, סוחר התבואות מהדניפר והבוג, הולכים אל הים הגדול לאודיסא; ונס הים הזה אינו מלא, נס הוא נתרקן. כי שנת בצורת אחת כמו שנת 91 העמידה גם את אודיסא על נחליה ריקם ועשוה כמצולה שאין בה דנים, ותהי מהפכה נראה באודיסא, ותהי לחרדת אלהים.

אחרי המהפכה הגדולה ההיא דמו רבים כי מסחר התבואות ישוב לקדמותו: הסוכנים, המלומדים במכות לא ישובו לכסלה, לתת דמי, קרימה ו, מלואים, בעלי האניות לא יתנו הלואות שמונים אחוזים למאה, וממילא יהיו הסוחרים רק בעלי כיס, עשירים, והמסחר יהיה מסחר כראוי. אבל עולם כמנהגו נוהג, הללו נובלים והללו נוצצים, הללו נקברים והללו נולדים... ממעי המפלה של הדגן היקר, אשר תחתידם נקברו, הסוכנים הישנים, נוצצו חדשים, וישירו שירה חדשה, ויביאו כסף חדש, מטבעות חדשות. מתחילה כררו להם רק את הסוחרים הטובים, ה, בסוחרים הגדולים והודאים, העמודים החזקים, אשר גם בשנות הסער לא נפלו ויעמדו בפני הרוח שאינה מצויה היא, ואחר כך התשוקה ל, כורים נברה עליהם, ויתנו גם לספקות קלים, ואחר כך לספקות נסים. ואחרי כך גם לספק ספיקא... בעלי האניות גם כן שבו להתחרות ועוד הפעם יתנו הלואה שמונים אחוזים למאה ועוד יותר, סוף דבר המים שבו לאיתנם, המסחר נפל פלאים במקדם, והגדו בידי הקבצנים כמו שהיה – עד אשר תבא מהפכה חדשה, ואז יבא הקץ לכל אלה.

אבי ההלואות ומחולל המסחר המסוכסך הזה, היה איש יהודי ושמו ז. מרס שגלה האיש הזה, היה המסחר הזה באודיסא רובא דרובא בידי היונים, ומעוט דמעוט בידי היהודים. היונים עם חכם ומתוכנן ידעו להרויח על חר תלת, והיהודים עם חכם ונבון התחרו בהם ויריחו גם כן על חר תרי או פחות מעט, ואלו ואלו עשו עושר רב, אבל הגה בא האדון הנוכר, ויהפוך את המסחר הזה לנמרי. הוא החל לטעון תבואותיו באניות של החברה הרוסית. והחברה הרוסית, בכדי להרבות

מספר אניותיה, נתנה על ידו דמי קדימה סך רב ועצום, מלבד ההלוואות התמידיות, על האיש הזה הלך ונדול, ושמו יצא לתהלה בכל ארץ הנגב, ויעמד סוכנים בכל תחנה ותחנה, ובאשר באתם שמעתם רק ז. וז. : אניות הקפור חכו לבואו והמון משרתים תוכו לרגליו, בכל מקום מוקמר ומונש לשמו והאמונה בו רבה על כל סביביו. אפס כי סוף סוף נתקלקלה המכונה, ובבקר לא עבית אחד פשט את הרגל, ויאבר את כספו וכסה זרים בענין רע; וזה האיש ז. אשר הרעיש עולמות ואשר מסחרו פרץ בארץ עד כדי עשרת מיליון לשנה, מת ויקבר בתכריכים שאינם שלו. ובאסונו משך אחריו גם את כל חבל משרתיו וסוכניו ועושי רצונו, וגם את כל הסוכנים אשר להחברה הרוסית, כי בראותם כי רבה מאד אמונת החברה בו, האמינו בו הם עוד יותר, וגם שני יהודים, סוכני החברה ההיא, גם הם נפלו און, והם היו היהודים האחרונים בחברה. מני אז אין עוד סוכנים יהודים אצלה. ותהי המהפכה גדולה מאד, והרעש בעת נפלו גדול וגורא, כי רבים חללים הפיל, ויבכו בני ישראל אה האברה חנוולה ההיא. ובכל זאת סדר ההלוואות והאפיקאות נשאר כמו שהיה. היהודים יסתדו בתבואות ויעשירו את עם הארץ, ויעשירו את החברה הרוסית ואת בעלי אניות שונות, והם בעצמם, כמו שהיו, קבצנים; כן הם עוד עתה, ורק שמלתם לעורם נשארה עליהם, והוצאותיהם שהוציאו בדרכם. על פי הרוב יסעו במחלקה הראשונה וישחקו בקלפים במדה מרובה. כי בכל רגע ורגע עומדים הם על עברי פי פחת, או על סף העושר, והרובל המוכן כאין הוא ביניהם; כי ממה נפשך, אם העסק יפה וטוב, יספיק גם להוצאות הנסיעה במחלקה הראשונה, ואם חלילה רע – בהסדר מרובה, רובלים אחדים מהם? וכה יסעו, כה יחיו, כה ימותו וכה יקברו. וזה אנדרלמוסאי, עולם התוהו... זה הוא הסך הכולל של חייהם.

ג.

השמש עלה, הנוסעים כלם יושבי אל השלחן והאניה עזבה את חוף קאחובקא, ובעוד חצי השעה תבא לביריסלאב, קאחובקא – על החוף השמאלי בסלך מאוריא, וביריסלאב על החוף הימני בסלך חרסון, כי הדינפר הוא הגבול בין שני המלכים ההם, רק שמונה ווירסמאות המרחק מקאחובקא לביריסלאב, ופה הוא מרכז הדינפר התחתון, ואם יפה הוא הנהר הגדול הזה בכל מקום, יפה הוא פה שבעתים. מעבר מזה ומזה ערים וכפרים, ובתי מלאכה שונים וקולוניות, וביניהם חמון אניות קפור ואניות תרן וסירות דונה ו, כרלינות' וספינות למיניהן; כי במקום הזה התחנה המרכזית לאניות משא ונוסעים של החברה הרוסית, ואניות מסע של האחים, אנאטרא' ושל הסוחר העברי דוד רשנר, ועוד ועוד. שתי עשרה, אניות לנוסעים' תעבורנה פה מדי יום ביומו, ויש אשר כמאתים אניות וספינות שונות יתאספו פה והתכונה רבה מאד; אניות תרן וסירות דונה ואניות הקפור רצות פה ימים, וקול החליל ישמע

מכל עברים, כי מאלכסנדרובסק עד הנה תלכנה רק „ברלינות“ או אניות תרן אחרות, ומטה יתרבה עומק הנחיר ויעלה לשמונה עשר רגל, וגם האניות היותר גדולות תוכלנה לבוא הגה, ואין איי חול ואין נדר אבנים. לפני כמה חדשים אחדים עבר דרך הגה שר הדרכים והמסלות, ותמצא ק. חן בעיניו, וכמו שאומרים, הציע לבנות פה חוף גדול לאניות. מובן, כי כל אלה רק אחרי שינקו את „שכר המים“.

אם יבנה ויכונן פה, חוף לאניות הים עוד הדבר מוטל בספק גדול, אבל גם בלעדי זה יש דרך ונתיבה במים עזים ההם, ובעלי האניות יעשו „עסק טוב“. המסחר הזה הוא אחד מהטובים וכל מי שהתחיל לעסוק בו נתעשר. ראשית פעולת החברה הרוסית היתה מצער, וכעת יש לה על הדניס לבד יותר משמונים „ברלינות“, שישים ספינות של עץ ובחל – והרבה אניות קמור העושות דרכן בלי חשך יומם ולילה, גם ראשית פעולת האחים א. היתה מצער וכעת יעלה רכושם לעשרות מיליונים, גם כל יתר החברות עושות חיל, רק היהודים עמדו מעד לעסק הזה. שמא תאמר כי לא ידעו לתת בים דרך ובמים עזים נתיבה – הגה רוב הסוכנים עושי רצונם של כל החברות (לכד החברה הרוסית) הגם עברים, ועל סיהם ישן כל העסק הגדול הזה. אבל זה דרך בני עמנו מאז, לבחור את המסחר הקטן, התגרנות והחנונות, ולעזוב את הגדול. היהודי העשיר קונה חטים, קונה שעורים וישלחם לאודיסה, ואת שכר ההובלה ישלם לאחרים; זה נתעשר – וזה אין לו לא חטים ולא לחם. ובאמת לא אדע, אם אמת בפי אלה האומרים, כי היהודי יתנפל על המציאה בשעה שהיא כבר „אינה מציאה“ ותתגלגל בחוצות, ויקח בידיו המסחר שכבר נשחת ונתקלקל; או אולי הצדק עם אלה האומרים, כי גם המסחר, העסק הטוב, אם יבא לידי היהודים יתקלקל. כזאת אומרים אלה אשר לא מבני ישראל הם. שאלו נא את פי חנוני מעם הארץ ויאמר לכם, כי מאז באו החנונים העברים נתקלקל המסחר בחנויות. שאלו את הסוחר בתבואות מעם הארץ ויאמר לכם ניכ כדבר הזה, שאלו את בעל המלאכה, ויאמר כזאת, שפה אחת ודברים אחרים, כי היהודי יקלקל את העסק ויורידהו עד הדיוטא התחתונה. אנחנו אמנם נדע כי לא כן בדיהם, אבל על זאת נתפלל, אם נחזה כי העסקים האלה אשר בידי אחינו ירדו פלאים מיום ליום, ובידי אינו יהודי יעלו מעלה. התבוננו, עשרים חנויות בעיר של יהודים, וחנות אחת של אינו יהודי, חנות היהודי פתוחה מדמדומי המה עד חצות הלילה, יומם לא ינוח ולילה לא ישן, לא יאכל לחמו בעתו ולא ישן את שנתו, כל היום ישא ויתן, טרוד הוא מן הבקר עד הערב ומן הערב עד הבקר, לא ידע היים, לא ידע מנוח. כמדומה לך שהוא „בעל שפע“ גדול, עושה בזה ובכסף ומסחרו מצליח. והנה לא יעברו ימים הרבה והסחורה תתמעט, פה ושם יתראו ספסלים וארנוזים ריקים, הדלות מבצבצת מאליה, עוד מעט והחנוני הזה פושט את הרגל.

ואינו יהודי – כמדומה לך אין לו „פדיון“ כלל, רק לעתים רחוקות תראה קונה בחנותו, הוא יודע עת לאכול ועת לשתות, עת לטח ועת לישון, מנהל את מסחרו בנחת, במתינות, ובכל שנה ושנה יתעלה, הסחורה תתרבה ותתרבה, והוא עושה חיל. מה זאת? מסחר התבואות לאחדים ירד עד הדיוטא התחתונה. מסחר התבואות עתה מעין מלמדות בליטא לפני. כל אברך שאבד את כסף נדוניא שלו וכלו שנות מזונותיו על שלחן חותנו ואין לו במה להתעסק, יסחר בתבואות-היהודי יקנה מדמדומי חמה ועד דמדומי חמה, הוא הראשון והוא האחרון בשוק, כל היום טרוד פאר, לא ידע לא שבת ולא יום טוב, יסע, ירוק, ישלח סלנרמות, יחלוף כסף, ימכור, יקנה, והנה כעבור שנים שלש שנים – והוא יסבב על הפתחים, מסוחר יהפך למשרת וממשרת לנשוא שקים, ואינו יהודי יתעשר ממסחר הזה. בעינינו נחזה זאת בכל ארץ הנגב. בחכירת קרקעות גם כן המחזה ההוא, וכה בכל אשר נפנה. ומה זאת? סכל התשובות רק תשובה אחת מקובלת על הלב וכנראה צודקת, כי היהודי לא יכונן את מסחרו על „רוח“; זבין חבין תגרי איקרי, זהו כלל גדול בסחר היהודים, הוא יאהב את העסק ממני העסק ולא ממני הרוח; ואינו יהודי אם יציעו לפניו עסק חדש מיד ישאל: „ומה ארוח?“ והיה אם יוכח כי לא ירוח לא ישלח ידו בעסק הזה כלל. בכלל, לא יוזח ממקומו מרם ידע שיריח; והיהודי אם תציע לפניו עסק חדש מיד ישאל: „ומה אוכל להפסיד בזה?“ והיה אם רק ידמה כי לא יוכל להפסיד יעשה את העסק, אם לא להפסיד יסע לפלשתינא, לא-נגטינא, לאמיריקא, ישלח ידו בכל, יסחר, בכל מכל כל, יקנה הכל וימכור הכל, ומזה כל השאון והרעש והמהומה של המסחר העברי „פדיון“ החנוני היהודי הוא עשרת מונים מכפי פדיון חנוני אינו-יהודי, ויען כי הפדיון מרובה נחוץ לנסוע עשרת מונים להקרב, למוסקוי, ללודו ולאודיסא, ואת היהודי הזה תראה עושר פעמים בכל תחנות מסלות הברזל ודרך המים, ותמלא הארץ אותו. והחנוני אינו יהודי אשר „פדיונו“ רק החלק העשירי – ירוח הרבה יותר מהיהודי; אם הפדיון מרובה, גם ההוצאה תגדל, ובשעה שהפירושה מצויה, אם של עצמו או של חברו, יהיה האדם חיים טובים. ובכלל הוצאות היהודי רבו כמו רבו על הוצאות אינו יהודי, באכילה, בצרכי הבית, בגדול בנים וצרכי הצבור; באשר יוציא אינו יהודי פרוטה, יוציא היהודי שקל, ומשום כך נראה היהודי יורד מטה מטה בכל שנה ושנה, ואינו יהודי יעלה מעלה מעלה; אבל החסרון חיתור גדול בסחר אחינו הוא „אי המקוריות“. שוטמו בחוצות, התבוננו אל הסוחרים העברים, אם תמצאו אחד שהמציא מסחר חדש, או מקור פרנסה חדשה? עדר ה' ילך בעינים עצומות איש אחרי רעהו. אם כולי עלמא חנונים יפתח גם הוא חנות, מבלי שים לב כי רבו המוכרים על הקונים, אם כולי עלמא סוחר תבואות – יסחר גם הוא, אם כולי עלמא מחזיקו בתי משקה – יחזיק הוא, אם כולי עלמא מלוי ברבית – יתן גם הוא את כספו בנשך, הכל לפי מנהג

המקום, ולא יהן אל לבו לבקש מסחרים הדישים, ולא רק בליטא ופולין, אשר קשה מאוד למצא פרנסות חדשות אבל גם פה בארץ הנגב, ארץ חדשה אשר עפרות זהב היתה לפני דור אחד, ורק הטפיש והעצל לא עשה עושר, גם פה לא ראינו, התחלות בידים היהודים...

ופה היה אפשר הדבר מאד, מעין אמריקא, קאליפורניא-עפרות זהב היתה פה. ותחת אשר שם באמריקא נחויץ היה לחפש את הזהב ולחפור אותו בעומק האדמה - פה התגלגל בהוצות, השתפכו אבני זהב ואין מאסא אותם.

הנה ק, לפני ארבעים שנה קנה אותה אציל רוסי אחד במחיר המשים אלף רובל. לפני שתים עשרה שנה מכר אותה לפ, מי שהיה אכר, במחיר מיליון, ועתה מכרו אותו להסוחר ט, מאודיסה במחיר שני מיליון ורבע, וגם הוא קנה אותה במחיר קטן. מזה תוכלו לראות מה היתה הארץ ההיא לפני דור אחד. שמא תאמרו, כי מעבר לים היתה הארץ ההיא, ארץ לא ידע אותה איש יהודי - תשנו מאד; בעת מלחמת קרים מלאה היתה תשואות היהודים. לק, יש גם ערך היסטורי, וסופר דברי ימי ספרותנו הרוסית לא יעבור עליה בשתיקה, כי פה נכתב חלק גדול של הספר „Записки Еврея“, המחבר חי פה, ואחרי שבטל המכס הכללי, חקר פה מוכסנות פרטית בק, ובעת אשר בספריו מלא שחוק פיו על נסיכי בתי היישיש (Кабачные принципы) היה הוא בעצמו מעין נסיך כזה, ולא מצא עסק אחר טוב ממוכסנות. מד אחרי מלחמת קרים, כאשר עזבו הטאטארים את הארץ, מכרו את נחלאותיהם במחיר שזה מאד, ויהי מקח של מענית אדמה יחד עם הכלים והבהמות הנחוצות לעבודה שבעה או שמונה רובל, לשלם בזמנים שונים, ועתה מחיר האדמה מאה ושבעים וחמשה רובל. צא וחשוב עד כמה עלה מחיר האדמה במשך השנים, משנת 1858 עד עתה. ואנחנו, עם חכם ונבון הרואה את הנולד, לא ראינו את המקרים מראש. ואם על פי מקרה נפלה איזו אהוזת נחלה לאיש יהודי, אם לקח איתה בתור תשלומים בעד הוב, או באופן אחר, הנה כמו התביש בה, כמו ירא ממנה וימהר למכרה ולהפטר ממנה, גם אם הפסיד במכירתו; ולעת צאת הפקודה האוסרת על היהודים לקנות קרקעות, כמעט שלא היה מאומה מן המוכן בידיהם. את כל השנים הטובות, אחרי מלחמת קרים עד שנות הרעמים, כלו אחינו בשהי וסהי, ולא עשו מאומה ולא ראו את הנולד, רק התענונו על „מחוזות ההשכלה“ וידמו לצאת בזה ידי חובת החיים, ולא רק כי לא ראו את הנולד, אבל שחו עיניהם מראות גם את ההוד, ולא ידעו ולא הבינו את הטוב להם. עשתרות מעשירות ידעו עוד בימים מקדם, וביחוד ראינו כזאת פה בארץ הנגב, ולגדל עשתרות היה כר נרחב, כי הממשלה החכירה את נחלאותיה הרבות במהיר מצער מאד, חמשה עשר קאפ' המענית, והצאן והבקר רב מאד, והצמר נמכר במהיר טוב, וגם הסומא ראה כי אין עסק טוב, מעשתרות.

ראו זאת אכרים פשוטים: נשמות נסות שלא ידעו את ההשכלה ומחלקותיה; רק ידעו את עדרם, ועתה הנם מגדלי צאן מפורסמים ובעלי אחוזות גדולים. ובניחם ובני בניהם, כבר גם טעמו את טעם ההשכלה, ויבקרו את בתי הספר הגבוהים, והנם אדונים. מיד אחרי מלחמת קרים היתה הפרוטה מצויה מאד בין אחינו; הקבלנים הליטאים שעשו אז עושר רב שבו, בכיס מלא אל ערי מולדתם, ושמה ישבו על התורה והעבודה, או על נשך ומרבית; ואלה שנשארו פה בארץ התנפלו על מסחר היישי ויבנו למו בתי משקה, בתי היין בכל כפר וכפר. אחרי כן התנפלו על החנויות ויבנו להם חנויות בכפרים ובערים, וכאשר נתקלקל מסחר החנויות התנפלו על מסחר התבואות, ומאומה לא נשאו מכל עמלם יחד, בתי המשקה אכלו את בו המלחמה, החנויות אכלו את בתי המשקה, ומסחר התבואות – את יתר הפליטה, את הכסף והכבוד. בעל החנות רמה את האכר בחמשה פרוטות – והאכר לא שלם לו חמשה רויב, בעל החנות כמובן פשט את הרגל לנושיו. האכר אמנם נשאר אכר, מכבודו ומכספו לא נגרע מאומה, בעלי בתי המלאכות לנלמי בד – גם כן נשארו על עמדתם: מכבודם והונם לא נגרע מאומה, והיהודי החנוני נשאר קבצן שפשט את הרגל. היהודי מכר ייש להאכר, הוא מסך מים ביינו, לא מלא את הכוס, הקטין את ההין והלוג, סוף דבר – הוא הונה את האכר; ובכל זאת, אחרי פרינסותיו הגדולות ירד מטה מטה, והאכר עלה מעלה מעלה; כי האכר היה לו עסק עם קודשא בריך הוא, עם המבע, ושנת שובע אחת היתה לו די והותר לאונאת חמשים יהודים, והיהודי הזה עסקו עם האכר, וכמה שהונה אותו מאומה לא היה לו, והרמאי היה היהודי, מפאליץ-פיין הוקן היה אשכנזי גם, רועה צאן פשוט באחוזות דוכס אנהאלט, בערכות טבריא; דוכס אנהאלט היו לו נענועים אל ארץ מולדתו, אשר עזב אותה בימי המלחמות של נאפוליון הראשון, ופפאליץ-פיין היו לו נענועים אל עדריו, אל עזיו ותישיו, ויקח בחכירה אצל האציל הזה נחלת שדה לרעות את צאנו, והי מגדל צאן; ולסוף ימיו עזב אחריו נחלה לבניו מאתים אלף מענות אדמה פוריה ושלש מאות אלפים, ראשי צאן. הלא מלתא זוטרתא היא: ובניו אחריו הלכו בדרכיו ויוסיפו כהנה וכהנה; וכעת הנם בעלי אחוזות של כמה מאות אלפים מענות אדמה, ונחלת אחוזתם גדולה כמעט מכל נסיכות אנהאלט, ואלפי אלפים צאן ובקר להם, גם בני בניו של רועה צאן זה כבר ראו באור ההשכלה, ואין אף אחד בהם שלא נמר את חק למודיו בבית ספר נבון; ובכל זאת את אדמתם ועדריהם לא עזבו עד עתה, והנם בעלי אחוזות היותר משובחים בכל המלך.

את האדמה ומוכרה לא ראו בכלל אבותינו, אבל גם את המסחר החדש, לבד החנויות, לא הבינו. לפני איזה שנים החלו האשכנזים פה ליסד, בתי התוך

כלי בחלי' וברחל סינים, והראו נסלאות בעסק הזה, ויהיו המה הראשונים לעשות כלי המחרשה והקצירה והרישה והוריעה מברחל וברחל-סינים, וההצלחה האירה להם סנים, כי עשו עושר רב. יש כאלה אשר במשך חמש עשרה שנה הרווחו, מיליונים וכאלה אשר בידים ריקניות הרווחו מאות אלפים הרבה, ורב מהם מספר אלה בעלי עשרות אלפים. די היה לאשכנזי בעל הבית ליסד, בית מלאכה כזה ואחרי עבור איזה שנים והנה בעל בית חרושת המעשה הוא עשיר גדול. הדבר פשוט, מכונת הקצירה, מה שקוראים בלשון רוסיא (Поборейка), מחירה היה לפני שמונה שנים מאתים וחמשים רובל, עתה ברבות בתי המלאכות, מחירה מאה ושלישים ר, וגם עתה עוד ירווחו מאה למאה. צא וחשוב, כמה הרווחו לפני כמה שנים: העסק הזה עוד עתה מתגבר ומתחזק בידי האשכנזים, ובתי חרשת חדשים יציעו לבקרים וכולם מביאים סרי ברכה ועושר רב. אחינו, כמובן, יתחכנו' סביב הקדרה השמנה ההיא, והנם סוכנים, מוכרים וכדומה, ובין המון בתי מלאכות כאלה בסלך סברא, נמצא רק יהודי אחד, אשר בימים האחרונים הכין לו בית כזה, ולא נמצא אף האחד בו לראות את הגולד. כן הם בני עם חכם ונבון: כמו שהיו לפני המשים שנה חנונים וסוחרים ומוזנים כן הם עוד עתה, וכמו שהיו עניים ואכזרנים כן הם עוד עתה, ואולי עוד נרועים יותר; כי תחת אשר הראשונים, האבות, היתה פרנסתם מרובה לערך צרכיהם, וצרכיהם לערך צרכיו עתה מעטים – הנה אנחנו בניהם אתריהם פרנסתנו מעטות וצרכינו מרובים, ובכל מקום אשר נסגה ההוצאה מרובה על ההכנסה.

בכלל, ההוצאה וההכנסה הגן בערך הפוך אצלנו וכל מה שתתמצם ההכנסה תתרבה ההוצאה, החזיון הזה הוא אחד מהחזיונות הגפלאים בחיינו. לפניו התטיח היהודי בימים הרעים והצטמצם, ועתה בימים הרעים יתגדל ויתרחב הוא ויצרו. לא אדע אם כך הוא רק בארץ הנגב, אשר היהודים הורגלו בה לחיים טובים, או אולי גם בליסא, אשר בימי דור אחד לפניו המתפקו בקב של חרובים מערב שבת לערב שבת, גם שם הדבר כך הוא. על פי השמועות הבאות אלינו, הערך ההפוך הזה, מדה לכל בני עמנו בכל רחבי ארצנו, – ומה לכל הרעה והעניות והקבצנות תוצאות – והיא בוקעת ועולה מעני שבעניים עד העשיר שבעשירים. כלנו, ואף החכמים והנבונים שבנו, משמם אחד לכלנו, להוציא יותר ממה שנכנסים. המכה והיא היא המכה הגוראה אשר אינה כתובה בתורה, ויען כי לא כתובה אין תרופה ואין מזור לה, ומצבנו ירד משה משה; כי אם גם תבא שנת שובע, שנת ברכה ושנת פרנסה, והיהודים יסחרו וירווחו, בכל זאת סך כל הסכמים – אפס! או גם, חוסר! גדול, כי כמה שירווחו יצא שנים בהססדם, ויותר ממה שתתרבה פרנסתם יתרבו הוצאותיהם. המחלה האיומה הזאת כבר השחיתה מנו ועד נפש, וקלקלה את דמנו ועברה את נפשנו, ואין מזור ואין

תרופה ואין ארוכה לה, בלתי אם לשוב ולהיות מחדש על פי הסדר הישן, כמו שחיו אבותינו הטובים, להסתפק במועט, למעט בהוצאות, אם אי אפשר להרבות ההכנסות. אבל, נקל להגיד, וקשה למלאות אחרי התנאי הזה. כי כל מה שיעשה היהודי—בעל כרחו יעשה, על כרחו הוא „חיי ככה“ מספרים על אחד שנדון לניהנם, מיד באו מלאכי חבלה והבהילוהו שמה, ומה השתומם לראות — חדרים ואולמים רבים, ובחורים ובתולות יוצאים במחול ומרקדים כאילים, ובעודו מתבונן ומתפלא למראה עיניו, והנה אחד ממכיריו בחיים חייתו עובר על פניו ונס הוא בין המרקדים, ויש אותו הצדה ויאמר לו: שמע נא ידידי, הלא בניהנם הננו ומה למחולות פה? הן לא ניהנם, אבל נן עדן פה— לא ידידי, ענה רעדו באנחה, המחולות האלה, מחולות המות הן, כי נרקד כל היום וכל הלילה בלי מנוח, וכבר בצקו רגלינו, והננו עיפים וינעים, כשל כח הסבל, ומלאך המשיחית מכה על קדקדו ואומר: רקדו זאל תחטאו!—מעין המחול הזה, מחול חייתו עתה. לעיני הרואים, העומדים מחוץ לעולם היהודים, רק ששון רק שמחה, רק חיים טובים בעולמנו הקטן, בבתי היהודים, כחל ופרנסים ואבנים טובות ומרגליות, אשון מצרים בנדים יקרים, אבל אוי ואבוי לחיים טובים ו„מאוששים“ כאלה. כל אחד מאתנו מרקד על החבל. ירקד — מפני שחברו גם הוא מרקד, וכה כל מחנה ישראל לבי הילולא דמיא, הילולא וחגגא לעין רואים וכאב לב ונקיון שנים וחסר וכספן פנימה. ומתי יבא הקץ לחיים האלה? מי יודע? על פי סדרי חייתו עתה אי אפשר לקרב את הקץ, כל זמן שהננו סוחרים ומוכרים, הנונים וקבלנים חיים מן האוירות ליום על בלימה — ה„התראות“ נכבדה בעינינו מה„היות“ טבע הענין מחויב בן, צבוט הלחי והעלה הצבעי— כלל גדול מאד אצלנו, רחוקים אנחנו מן החיים, ובכדי שנתקרב אל „עיקר החיים“ עלינו להחליף את סדרי פרנסותינו, אבל דא עקא—להחליפם? ובמה להחליפם? אם נאמר כי יהיו כל בני עמנו לבעלי אומנות ומלאכה: חיישים, סנדלרים, חרשי ברזל ועץ— גם אז לא נתקן את עצמנו. המלאכות יצאו עתה מכלל מלאכות ונכנסו לכלל עסק ומסחר. הסנדלר בימינו אלה איננו הסנדלר שהיה אביו לפניו, הוא לא ימשח חושים בופת, לא יבקע עצים ליתדות, לא יעשה בעצמו דפוס לעקב, לא יתפור סנדלים כלל; הסנדלים עתה נעשים על ידי „שמות“ וקבלה, הסנדלר הולך לחנות וקונה הכל מן המוכן: העור, היתדות, האדנים, התעיף עיניך—הסנדל מוכן לפניך. הסנדלר איפא אינו בעל מלאכה, כי אם סוחר. החייט בודאי אינו „חייט“— בין רנע ומכנסים תפורים, בשעה—ובגד עליון מוכן. החייט הוא סוחר, ואת כל המחזות שנחזה בחיי הסוחרים, נחזה גם אצל בעלי המלאכות, גם אצלם ה„התראות“ נכבדה מה„היות“. נשארה איפא רק עבודת האדמה, ועבודת האדמה גם כן מדי שנה בשנה יוצאת מידי מלאכה ונכנסת לידי מסחר, בכל זאת היא קרובה ביותר אל „החיים“, ולנו

אין דרד אחרת, בלתי אם להיות עובדי אדמה, אבל, אבל, ה.אבלי' הוה קשה מכל האבלי' שבועולם. איך נהיה כזאת? ואיה הוא המקום המסונל לזה? בפלשתינא או בארנינטינא? או אולי סה בארצנו? הנלות לנו סה, הכל רואים כי הרבר אי אפשר. ובפלשתינא וארנינטינא – חביבי הקוראים, קרוב אנכי לשתיהן, עוסק אני בשוב שתי הארצות ההן, ויודע אנכי כמה קשה למצוא תמיכה בעד האכרים בפלשתינא, וכמה קשה למצוא אכרים בעד התמיכה שבארנינטינא, האם להן נחלה: ומי יפתר לנו את חידות חיינו? – הוי מרובים צרכי עמי ודעתם קצרה, מחסורם ומשאלותם כל יכל לספרה, נא בינה דגיגנו מרם נקרא, הוא הגדול הגבור והנורא ורק הוא, הוא הגדול הגבור והנורא, אשר כבר הראה נפלאות לעמו וישנה את סדרי חיו, הוא יראה נפלאות גם הפעם...

ועד העת ההיא? – עד העת ההיא נחיה באויר, נרקד על התבל, נטראה כמאושרים, כעשירים, אשר השקל כלא בעינינו, ונסע בהלשכה השניה.
ד.

הלשכה השניה של אניות הקמור אשר על הדינמר כמעט שנתייהרה ואפשר לקבוע בה מזווה ויתר תשמישי מצוה. נוסע אשר לא מביי הוא לא ידע את הלשכה ההיא. אם אכר הוא, אף העשיר שבעשירים, הוא נוסע על המכסה, שמה יאכל וישתה, גם ישכב וינות, סה תראו אכר שיש לו אלפים מעניות אדמה, ומחזיק שלש מאות אלפים, והוא שרוע לארכו על המכסה, בביאה לפני הפתח של הלשכה השניה. הוא נוסע העירה להניח את מותר כספו בבית האוצר, ובצלחת בנדרו כמה אלפים במוזמנים. ויהודי חנוני, סוחר בקליפת השום או בקליפת הביצים נוסע העירה לקחת סחורה בהקפת, עובר עליו בנאון, וצועה ברב כח להכנס בסתר המדרגה. ואם הנוסע שאינו בן ברית סקיד ונושא משרה – אם עשיר ואם עני, יסע בהלשכה הראשונה, משני שהשניה נתייהרה ותהי לעירונית. העצמות הלבנות כמעט שיתבישו להכנס לתוכה, ואם יכנסו, אז הם כמו שכפאם שד. ובאמת הנוסעים בלשכה השניה – הנם טפוס מיוחד, וכדאי להתבונן בהם, אבל, שכחתי להציד לכם, כי אנינו כבר תעמוד בחוף ביריסלב, אולי תחפצו לדעת מאומה על אדות העיר הזאת?

העיר ההיא, כמו שנדע מספרי נלילות הארץ, עתיקה מאד, ועוד בימי ממשלת התונר היתה עיר. אם אז היו שמה יהודים או לא – מי יודע. אם היו עובדים מצאצאיהם עתה? ההיו בעלי צדקות נומלי חסדים, הובכי ציון? – מאד אפשר. בימי מלחמת אמשאנקוב נכבשה העיר לפני הרוסים, והמלכה יקאסירינא הגדולה בעברה במסעה המזרסם במורד הדינמר, הבישה על העיר ותאמר: מה נאה היף זה? ומני אז נקרא: "Вереѣ славная". ובקיצור – ביריסלב. והנה הוא באמת

יפה מאד, הר גבוה ותלול, שן סלע, ומדרגות מדרגות בו, כעין אמפיתיאטרון ועליו
 בנויה העיר, בנויה, אבל לא בנויה ולא תצטיין במאומה. המסחר בה מעט, סוחריו
 תבואות וסוחריו עצים וחנונים, כמעט כל המסחר הוא בידי היהודים, ואם נדון על פי
 הסך הכל המסחרי – תשעים חלקים בידי היהודים, ורק החלק העשירי בידי איני
 יהודים, אבל אם נשפוט על פי הסך הכל האמתי, הסך הכל של המטבעות והמומנים. הנה
 תשעים חלקים מאומנים בידי איני ב"ב, והחלק העשירי בידי ב"ב. כמו בכל אתר ואתר כן
 נחזה גם פה, כי סוחריו התבואות פ, שלהם יתעשרו, והסוחרים שלנו – יתרוששו. החנונים
 העברים או עבר פשטו את הרגל או נכונים לפשוט – ושלחם חזקים ומוצקים. ככה הוא
 המצב החומרי של היהודים, והמצב הרוחני – כמו של כל יהודי, החוף החירסוני, אשר
 חסידות והסקירות מעורבות בם למחצה ולשליש ולרביע. בדרך היבשה מפלגי פולין;
 היינו וואהלין ופודולין וקייוב, באו להם מעט חסידות, מעט קבלה, נסתרות, נוסח
 התפלה ספרד, יהודים טובים, נכדים, עניות יתירה וגב כפוף לפני כל "פריץ",
 ופדרך המים מאודיסה באה להם מעט הכרת עצמו, נאווה יתירה, מעט הסקירות
 ואהבת החיים, השכלת בתי ספר המחולות ובתי משתדושים, וכל אלה כלולים יעלו
 בקרבן ויעשו אותו לכלי שלמה; בכל זאת לגבי טבריא תחשב לעיר כשרה,
 יהודי טבריא יקראו להם בשם הכבוד: "זאפורווצי", על שם קוואקי הפרורונים.
 השם הזה כולל בקרבן כל מיני אמצות הלב ונסות הרוח. ויהודי בירסלב יקראו את
 יהודי טאוויריא פשוט בשם "עמי הארץ ובורים", אלה מזה יתהללו ביראתם וחסידותם
 ותורתם, ואלה מזה בפזרונם וצדקותיהם. כשאני לעצמי אינני רואה לא תורה,
 וחסידות מעבר מזה וצדקות ונמלות חסדים מעבר השני, ובכל זאת ידמו בני ב. כי
 המה תורנים, ובני ק. כי המה נומלי חסדים. ובכל אופן לא יעלה בידך להוכיח
 להם שגגותם. ישנן טעיות ושננות שהחזיקו בהן רבים, בני עיר ומדינה אחת ולא
 ידמו מהן, ביחוד גדלה מאד השגנה בדבר הצדקות וטוב הלב של אנשי הנגב, המה
 ידמו כי טובי לב המה מאין כמותם, והליטאים – אמיצי הלב, והכנוי, "זאפורוויץ",
 אף כי יורה על אכזריות ונסות הרוח, עוד נופל הוא בערכו מהשם, "ליטוואק".
 השם הזה יורה, לב קשה כחלמיש צור. לשוא תתאמץ להוכיח לבן ארץ הנגב,
 כי הליטאי בפרוטיתיו נותן כפלי כפלים יותר מאשר הדרומי בחמישיותו (חמש
 פרושות). לדוגמה עיר כב. לו היתה בליטא, כמה וכמה חברות היו בה: חברת מקרא,
 חברות משנה, חברה ש"ס, חברה תורה, חיי אדם, תהלים, שומרים לבוקר, הכנסת
 אורחים, הכנסת כלה, יולדות עניות, בקור חולים, נמילת חסד ועוד ועוד... מלבד
 ישיבות ופרושים ובחורי עניים ולומדי תורה בכלל ובפרט, ומה נחזה פה? אין כל.
 הליטאי נותן וחוזר ונותן, בעודו ילד חבר הוא ל. חברת הילדים ועד זקנה ושיבה
 לא יסור מדרגו והגתו חבר לכל דבר טוב ומועיל, ואם כי נותן הוא רק פרושות

אבל הפרוטות האלה מצטרפות לחשבון גדול מאד; וכמו שקשה למצא בליטא איש שאינו חבר לאיזה חברה, כן קשה פה למצא איש שנמסח לאיזה חברה; ובכל זאת עוד יתפארו על הליטאים בצדקותיהם ובטוב לבם. אמת כי הליטאי נותן לעני פרוטה – ופה נותנים שתיים, שלש ונס חמש, אבל הליטאי נותן למאה עניים ופה נותנים רק לאחד, וערך הפרוטות בליטא הוא כערך הזהובים פה; כי אם גם פה חלפו עברו הימים הטובים, אבל לפני ליטא עוד עתה הנה מדהבה הערים ק. ב. ות. אינן עשירות, העסקים בה רעים ובכל זאת גם העני וגם המשרת ישתכר כפלים מאשר ישתכר בעל בית ביטני בליטא. משרת בחנות או, עוזר, באוסם התבואות ירויה לשנה כשש מאות רובל. השכר הזה מצער הוא פה, והמשתכר שכר כזה הוא עני, בעת שהליטאי יהושע אי'ע למאשר אם ירויה המשים ר' לחודש, כי ההוצאה מרובה. הליטאי יסתפק בקב של חרובים וחצי דג מלוח מערב שבת לערב שבת, ופה יאהבו חיים, ובעת שהפרוטה מצויה, יחיו, ואחרי כן כאשר תעבורנה שבע שנות השבע – עת הבציר, ותתם הפרוטה מן הכיס, יפנו על ימין ועל שמאל, ילכו ולא ישלמו, יתנו בעבוס תכשיטי נשיהם, הענילים והאצערות אשר קנו לפני שבוע בדמים יקרים. כן הוא דרך החיים פה, אכול ושתה, חמוץ ואכול, חמוץ ושתה, ומחר? ליום המחרת ידאג ה'.

דאגת מחר אשר לא תתן דמי להליטאי, ואף העשיר אשר אלפים מזומנים באוצרו לא ינוח ולא יישן, לא נודעה פה כלל. היום הוא העיקר, היום ולא מחר, היום ולא לאחר זמן, את זה נראה בין החיים בכל יום ויום. ואת זה נלמד מחשבונם של "Ссудо-сберегательные кассы", כי עם הפרוטה, עם הממון, בעלי ההשבון המפורסמים, בכל מחזות הדניפר כמעט שלא יקחו חלק גם. חקירתי ודרשתי אחרי מספר בני ישראל שיביאו את פרוטתם ל,אוצר' ויחשבו אותה ליום רע, ולדאבון לבבי הנהו מעט מאד, מעט לפי ערך מספרם וערך הפרוטות המצויות אצלם. אות הוא – כי בני יעקב לא ידאגו דאגת מחר, והמחר הלא מטל בספק גדול; וקרוב לדואי, שמחר לא תהיה ה' פרוטה בכיס, לחם בבית ועצים בבית המבשלות, ובכל זאת אין איש שם על לב, הלא דבר הוא. ואיה הוא ההשבון המפורסם של היהודים? ההסתפקות במעט, קב החרובים מערב שבת לע"ש – חלפו עברו. אין שם ואין זכר למו, ביחוד אין זכר למו פה, חביבי. עומדות עתה רגלינו בקרן בן שמן, וגם פה העניות מתגברת בכל יום ויום, ומה גם במקומות אחרים? אכל הנני מאמין כי סוף סוף תהיה פה מדהבה, כי פה בין ביר. וקאח. הוא המקום האחד על הדניפר מאלכסנדרובסק ומטה, המסונל לבנות עליו נשה. כידוע שונה הוא הגור הזה מיתר הנהרות, בזאת שיש לו אזרועות ואיים הרבה מאד. הדניפר בעצמו, תעלת המים אינה גדולה כל כך, רחבה על פי הרוב פרסא רוסית,

אבל באורעותיה תחבק כעשר פרסאות. במקומות כאלה אי אפשר כמובן לבנות נשר, ורק לעתים רחוקות תפגוש מרחב בלא אורעות. ומקום כזה הוא בין ק. לב. 'פה אפשר לבנות נשר במרחב פרסא, והיה אם בזמן מן הזמנים תאמר הממשלה לחבר במסלה את פלכי עבר הנהר, אין מקום אחר לבנין המסלה והגשר. והדרך הדוא נחויץ. מבלי להיות בונה ומודר, נראה את מהלכה ונחיצותה מבירדיאנסק עד מיליטופול וממליטופול דרך קאחובקא לניקוליוב, בכדי לחבר את הים האוובי עם ניקוליוב ועם כל רשת מסלת הברזל דרומית-מערבית. המסלה תעבור דרך כל רחבי פלכי סבריא וחרסון בחבל ארץ פוריה ומבורכה, אשר פוריה ויבולה רב מאד, אבל יען כי נחיצות הדרך ההיא נראית ובולפת, בליס לא תבנה המסלה ההיא. זאת יודעים אנחנו, אבל בני ב. לא ידעו זאת ויחכו לגדולות לעירם מבנין המסלה, אשר באמת היתה מביאה תועלת לא מעטה לכל הסביבה וביחוד לבני העיר. כי שונה היא מסלת הברזל מדרך המים. המסלה היא, דבר חי וקיים, חי בקיץ ובחורף, בקציר ובבציר, ודרך המים – דומם. 'פה במסלה שאון ורעש, עוזרים ומשרתים ופועלים לרוב, ודרך המים – שקט ודומיה. למסלה נחוצים סוללות, פסי ברזל וקורות ותקרות, ובכדי לשמור אותם מן המזיקים נחוצים, שוערים' ושומרים, חחנות, בארות, מנונות, ענלות, נלגלים, בתים לסחורה ואוצרות, ופקידים, וממונים, ומשרתים ועוזרים ועוד ועוד, ובכל תחנה ותחנה רבה התכונה, ודרך המים אין כל. הנה באה האניה, גדולה כתיבת נח, תחתיים, שניים, שלישיים, ובהם אלפים ככרות משא ומאות נוסעים, כרנע עמדה על החוף, ותשרוק ותהמה, זה עלה, זה ירד, ותסע הלאה. לאט לאט תלך, בחשאי בנחת, משני עבריה המון, ברלינות' וספינות, כי 'פה הטעינה והפריקה מכלי אל כלי, מאניות הנהר לספינות הים. המלאכה מרובה בקיץ ואנשים ונשים למאות יעסקו בזה, המון נשים ובתולות ממלאות שקים אשר משקלם חמשה פוד, ונשאי סבל יריקו השקים המלאים אל מרתפי הספינות. בין העובדים האלה רק מעט מאחינו. לבד, נשאי השקים' כל העבודה הרבה נעשית בידי אינם בני ברית, הנשים והבתולות, העירוניות' ירוחו שקל אחד ליום ולפעמים עוד יותר, ובנות ישראל יושבות סמוכות בביתן ואוכלים מן המוכן להן: אבותיהן, בעליהן, אחיהן יעבדו מבלי הרף, יעבדו בדם לבבם ובמוח עצמותיהם, והן הנן אצילות, נסיכות, ידיים לבנות' ולא יסבלו אותן במים קרים. לא נאה ולא יאה לבת ישראל להיות מבשלת או משרתת בבית, אבל למלא את השקים על האניה ולהרויח שקל ליום? – חלילה, הכנויה' נעשה את אחותנו? אנחנו הגברים, כמו שאבדנו, אבדנו. ניבש את כחותינו ואת עצמותינו, נחיה בלא חשבון ונמות בלא עת, ואחיותינו ובנותינו – תשבנה בשל ולא תעשינה מאומה, אשה עבריה מי ידע חיך? ומה תעשי כל היום, במה תבלי עתותיך? הן בנות הארץ

אורנות ומות ונזות ומנפצות, ולשות ואפות ומבשלות ותופרות ועובדות בביה ובשרה, ובכל זאת בריאות הנן וחזקות ומוצקות, ואשה עבריה תקנה הכל מן המוכן. תשיני הכל מן המוכן, ומה תעשה כל היום? איה הן, ידי הזהב אשר, לבנות עם הארץ, הידים ההן, אשר לא תדענה מנוח מן הבקר ועד הערב? אבל גם בנות ישראל לא תלכנה בטל. זו תדגה בספרי ענבים, זו רוקמת על קנבוס, וזו רוקמת על פסת נייר לזכרון, וזו סתם שקועה במחשבותיה על אדויותיו, ובמחשבות כאלה הנן יוצאות ידי חובת עבודה. ראו, אחי, הנה פה על האניות תעבודנה כמאתים נשים ובתולות, הנן עובדות בזיעת אפיהן ומשוררות. זיעה נוטפת על מצחם וקול שירה וזמרה ישמע מגרונן, כי תעבודנה עבודתן משוב לב, ולא כמו שכפאן שד, ונערה עברית, אף לא אחת בהן; ואם אולי ישנה אחת, תקלל את יומה ותתביש בפני רעותיה. הוי הביבי, הנני מתביש, ואודם של בושא יכסה את לחיי, ושמה הנני על כי עברה האניה ולא תתמהמה פה, והננו עומדים על יד, הגשר המסולטל, ומחכים לפתחי שערים עד שתעבור הרססודה שבאה לפנינו.

ה.

הרססודה שתעבור עתה לפנינו אינה מולרת בית פה. מקרימינשונו ולמשה אין יערים בסביבות הדניפר, אבל מארץ רחוקה באה הלום, וכל העצים הרבים מהאלון אשר עביו שלש אמות ונבדו עשרים, עד השוט והמקל הדק, כלו, כמו הידים העוסקות במ, מילדי ליטא הם, פלכי מוהילוב ומינסק תולידו וגדלו אותם עשרות בשנים גדלו וצמחו בשדמות רטובות סביבות הבירשוני, השריפס, הסזו גדלו ועכו ויעלה לשמים שיאם, ויכסו את עין השמש וישבו תחתיהם כל היתו יער ובענפיהם שכנו כל צפור שמים, ויהיו למחסה ומסתור מרוה קדים וסערות צפון, ואוצרות שלג ומים ולחלוחית תחת סבך ענפיהם, ויתנו לחם רב לאדם ומרעה לבהמה. פתאום עלה הכורת עליהם וישחית את העץ בלחמו: מסלכי הנג, מחרסון, מסבריא, מקרים, באו ידיעות כי מבקשים ודורשים עצים, והאדון בעל העיר קבל גם כן ידיעה מאדוכתו ושגלתו, כי תבקש ענילים וצמידים ואשון מצרים, וימכור האדון את היער להסוחר, ויקח את הכסף בידיו וימחר לשגלתו, בעוד שנה והכסף תם מכיס האדון והיער גם הוא אינו. מאות אנרים וקרדומות בידיהם עלו עליו, ויאנח היער, ויאנחו העצים, קול קרדומות, ומשק הגרזן והמסורה, ואנחת הענפים הגשברים, הוי, נפל ארז, ברוש ותאשור, וצפור השמים עזבה את קנה, וחית הארץ נדרה הלכה, והשלג כסה את פני הארץ, ויבאו אנרים והמון עגלות ותחורף, ויקשרו את העצים בעבותים ויסחבום, בפני מובם, אל הזף הנה, ושמה אסרו את, וקני היער בעבותים חדשים ועליהם העמיסו את ילדיהם: מוטות, קירות, רהיטים, ענפים. הסזו עבר, הקרח נמס והמים נאו, וישאו את הרססודה וישאיה

לערכות סבריא. ומביתה עד מקום משכנה האחרון. עד חרסין. נלוו אותה אכריה,
אשר נולדו ונתגדלו תחת ענפי העצים ההם, ומשניחים ופקידים עליהם, בני אברהם
יצחק ויעקב שבלויטא, עד כי, התיכת ליטא' תשוט על הנהר. פה שפה מיוחדת,
הברות מיוחדות והיים מיוחדים ושונים מאשר כביבותם, וגם פה עוד הפעם נראה
את המחזה שראינו בפריקת האניות וטעינתן: הפקידים והעוזרים והמשניחים כלם הם
מאחינו, והמלחים והחובלים מבני עם הארץ. בימי ילדותי ראיתי בכנסות הויליאם
והנימאן יהודים הרבה מלחים ומהויקי תוך, ופורשי גם ומשוטים, ומשורי חבלים
של קנה וסוף, בכלל כל עבודת הרפסודות נעשו בידי ישראל. וישנן ערי מצער,
אשר רב יושביהן הם, אנשי המים; הפרנסה הזאת היא אחת מענפי הפרנסה
הטובים, ופה על הרפסודות הבאות ממעלה הרניפר לא ראיתי מלחים ומשוטים
משלנו, ושכר ה"משוט" לא מעט, יש שירותי שלש מאות שקל בעד, שיוט אחד,
והאם באמת השכר הזה כאין הוא בעיני אחינו אשר בפלכי מינסק, מוהילוב
וטייריגנוב, כי לא ישימו עיניהם עליו?

החזק את הראשו' נשמע מעל הרפסודה, הטה במשוט השמאלי'ו, רמה
החוטם לימין'ו וכל אלה בלשון, רייסיס' נסה, בלשון שמדברים בה ברוסיא הלבנה,
המלחים יצעקו, הפועלים העומדים על הנשר גם כן לא יחשו, וכמו יאיימו על
הרפסודה שתמהר לכתה. והרפסודה לאש לאש תעשה את דרכה. הנה עברה את
הגשר ותלך בדרכה ישר לזרמת המים, ואניות הקמור חתה מעט, ותשרוק ובין רגע
עברה גם כן את הגשר, ותט מעט הצדה, ותעבור על הרפסודה ותעש דרכה הלאה,
ועל הרפסודה סוכה של קרשים ועליה דגל. הסוכה, חביבי הקורא, היא סוכת דוד
הנפלת, והדגל - דגל מהנה יהודה של הסוחר העברי... כי כל סוחר וסוחר יש לו
צבעו ודגלו המיוחד לו: אם לבן או אדום, אם כרתי או תכלת או צהוב, כל אלה
בכדי שיכיר בעל הרפסודה, הנסע באניות, את רפסודתו מדי יפגוש אותה, ובכדי
שיכירו משרתי הרפסודה את, צבעם' והתאכספו תחת דגלם, ובסוכה ידור סקיד הרפסודה.
הוא ידור בה דירת קבע. ירחים אחרים מאז נתקו כפות הגליו מהיבשה עד בוא חרסונה
יחיה בסוכה ההיא חיים בודדים, חיים שאין בהם בושה וכלימה, ולפי דברת האנשים
ההם-חיים טובים מאד.

נקרה נקדתי פעם אחת באכסניא עם סוחר גדול מבעלי הרפסודות, והאיש
ישיר ונכבד, ונישחה יחד על דבר חיי הפקידים הדרים בסוכת ההן, וישבת האיש
את החיים ההם, ויחזר בענג ובהתלהבות את הימים אשר חי גם הוא. בשנה
העברה, אמר אלי, דרתי בסוכה אחד עשר יום, וכל אותן הימים הייתי כמו בן ערן.
-הם...-נמנמתי בלשוני-, כמו בן ערן.

-משש, שזה נא בנפשי, הימים ימי תמות, החום גדול מאד, השמש ילדש

בכל עוון, אין נסתר ואין מנום מחמתו, על היבשה כלם עיפים, כלם ינעים, ועה מכסה את כלם, ואנכי על הרפסודה לא ארניש כל אלה. זה מעט רחצתי את עצמי בנר, ארניש קרירות נעימה, ובכדי שלא להזיע ולהתחמם עוד הפעם, רגני הולך כל היום כאדם הראשון טרם שטעם מפרי עץ הדעת – ערום יחף פשוט כמשמעו, כי לפני מי אתבושש ?

או נודע לי כי בנן ערן ילכו-בלא מכנסים .

אבל אם במכנסים או שלא במכנסים, העקר כי, כנראה, יהיו פה חיים טובים. בסוכה הכל מוכן לסעודה: בשר ויין ולחם, ודגים הלא יצודו בכל יום חדשים לבקרים. ועתה הגע בעצמך חביבי: בשר ודגים ויין-יש, ורחצו במים ויאכלו וישתו, וילכו כל חיום ערום ויחף, ומה תבקש עוד ?

הלב יבקש מטבעות, וגם זה יש; מלבד השכר הקצוב לסקידי הרפסודות מבעליהם, ומלבד מה שירוויחו מפרנסת המשרתים, ומלבד, האתונים' שיקחו מהסוחר שיקנה חלקתם (פארטיאד) – כל אלה, פרוטות! כשרות! בנגלה, עוד יש להם כמה פרוטות מריפות' בנסתר, מה שיקחו במשיכה מסוהר אחר. קורות שצפו על פני המים, או שמשכו פשוט נערי בחשאי מרפסודה אחרת ויביאם אליהם, ויטכרם על חשבונם... עיקר פרנסתם אמנם הוא מ'היתור'. רגילים אנחנו ל'יתור' של חיישים, אבל יש 'יתור' בכל עסק ומסחר, וגם ברפסודות. כיצד ? המה יקנו בחשאי מספר קורות ומוטות וקרשים, ויעמיסו על הרפסודות, בעל הבית לא ידע מדם והוצאות 'השיוט' כמובן על חשבוננו, וזו העיקר, כי הקורה בעצמה כמעט שאינה שזה במדינות היער' כלום; ואם מחירה במחוז ארשא בסלך מאוהילוב הצי השקל, מחירה בהרסון ששה שקלים! – כי רבו מאד הוצאות ההגבלה והאחריות, וכל אלה נכנסן על חשבון בעל הרפסודה. הפרנסה ההיא נכבדה מאד, ולפיכך נראה, מ'שנחיה' הרבה אחרי שנות מספר, השנחה' היו בעצמם לכעלי רפסודות, ולהם סכות ודגלים, והגלגל החוזר בעולם יעבוד עבודתו ויתגלגל בלי הרף, הללו עולים והללו יורדים, ומי שהיה בשנה העברה בעל 'דגלי' כעת יושב בסוכה, ומי ש'ישב בשנה העברה בסוכה היום יש לו רפסודות ודגלים, והוא ניסע באניות הקסור במחלקה השניה. והמחלקה השניה קבלה עתה תמונה חדשה, מחדר המטות-נהפכה. לאולם השחקי, השולהנות הירוקים' עומדים בכל הזוויות, ובתוך, ובני ישראל יושבים כדור סביבותם, מי ש'משחק בעצמו' ומי שיביט רק על שחוק רעדו. והמשחקים שונים יש שמשחק בכדי להרויח ויש שמשחק רק לבלות העת, וישנם כאלה שמשחקים מפני השחוק בעצמו, המה הלומרים תורת הקלפים לשמה. באשר נעיק ענינו על המשחקים נכיר את ה'סוגי' האלה, המשחקים בכדי להרויח יושבים בכבר ראש, ראשם כפוף על השלחן, עיניהם פעם שקועות כמו יורדות תררי בנן, ופעם בולמות

כמו יחפצו להדור כליות ולב רעיהם, מצחיהם קמוצים ושפתותיהם עקומות מעט, ובכלל נשקפת מעיניהם ומפניהם הרצינות הנוראה של האיש, המונה מטבעות, ידברו מעט, רק ההברות הנחוצות כמו: שבעה בצלבים, שלשה תוים, ארבעה מלכים, שלש מלכות, משולש הגדול, רביעית קמנה, שלשים, ארבעים הסדר אחת: קנס, בלא שתיים, בלא שלש, וכדומה הברות נחוצות. וידקדקו מאד ברשימות הלכות, כמו שמדקדקים בספרי חשבונות. המשחקים בכרי לבלות העת, יושבים שלווים אבל לא שקטים, ידברו בקול גדול, יתוכחו, ידמו ויתלוצצו, ועל השלחן אשר לפניו יעמדו צלוחיות ובקבוקים, או ספל מדי. בין לקיחה ללקיחה יתנו בכוס עיניהם, או יתנו החתיכות לפיהם. בלקיחות ונתינות לא יקפידו, מיד תראו, כי הריח וההפסד אינו שווה במאומה. והלואי שזניע כל, חריוח' למחיר הקלפים. שונים מהם אלה המשחקים לשם השחק, האוהבים את החכמה היסח היא לא מפני, התועלת' ולא מפני מתן שכרה, אלא מפני עצמותה, מפני, המאורי שבה, להרויח או להפסיד אחת היא להם, העיקר בעינם החכמה.

אין שמחה כשמהת החכם עת ינלה נצורות בחכמתו. ומעין שמחה זו היא שמחת המשחק עת ינלה. מהלך הדש' בסדר לקיחותיו. כמדומה לך, הכל טוב ונכון על השלחן הידוק, והיד המשחקת' יש לה כל הלקיחות הנצורות: אבל מים עמוקים עצה בלב איש ומשחק חכם ידלנה. הבט נא, הנה קמט מעט את מצחו, עצם מעט את עיניו, כמו בסקירה אחת כלל את העולם הקטן הזה, כמו צמצם את כל כחותיו בנקודה אחת. במתינות יתרה וזהירות נפלאה יתחיל לסדר את הליכותיו, כמו יתרוז פנינים ויפחד להגיע כי יאבד מרגלית יקרה, המשחקים כלם עיניהם נטויות אל השלחן. עוד מעט, עוד מעט והמלחמה נטושה, אויב באויב נגשו, מנצח על מנצח' נבור בנבור', רעם וברק! הצלב נצח והאדמוני' כרע נפל תחתיו. היד המשחקת נשארה בלא אחת, האחו נשמע מכל עברים, ופני המסובים מלאו שמחה ועליצות הלב.

החברה' ההיא גם כן לא תדבר הרבה; הרצינות הנוראה של המשחקים לשם, שכר והפסד' לא תראו פה, אבל תרגישו פה רצינות של חכם העוסק בעיון רב בהכמתו, את ההברות המשוונות, קנס', מאה ושבעים' וכדומה לא תשמעו פה, אבל תמיר ידמו וישקו על דבר, ההליכות' והלקיחות'. לא כן, כספי, עליך היה להתחיל מהתשעית'. - אי אפשר ללכת עמך בחשבה', לא יכלתי להתחיל מן התו, והמלך השני יעשה לקיחה'. - הלא שמעת כי אנכי קניתי את האדמוני'. - לך לשחק בשחק העצמות, יאמר האחד לחברו בכעס משונה, ולא בקלפים'. - אתה בעצמך לא תדע מה זה שחק', וכדומה מחלוקת לשם הקלפים, את והב בסופה - תלמירי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה, מתפלפלים ומתוכחים ומריבים זה בזה, וכעבור רגע

ישורה יטלום ביניהם. נפלא הדבר, כי כל השיחות ההן, על פי הרוב, הן בשפת האם, בשפת יהודית המדוברת, גרסא דינקותא! הסוג הזה, הגרוע שבכלם, כי המה רועשים והומים, ויטלא כל העולם יטאונם והמונם ואין מנום ואין מפלט מהם.

ו.

בשמחה ההיא לא יקחו חלק רק שנים שלשה אנשים היושבים בקרן זוית בקצה השלחן ומשוחחים יחד. פעם בפעם עולים על המכסה להביט על הגדר, ושבים וחוזרים מיד על המכסה. על פי מבטאם תכיר, כי זרע ברוכי ליטא הם, מפלגי מוהילוב ומינסק, הן אלה סוחר העצים בעלי הרפסודות. שמה ב, סוכות' תחת הדגלים יושבים כעת, משולחיהם, והמה ימהרו באניות הקטור לחרסון, אך עברו הרפסודות בשלום את צוקי האבנים בסביבות אלכסנדרובסק ובעל הרפסודה נתהפך לאיש אחר. עד עתה היה שריו בצער, בינו ובדאנה סן ואולי ישברו הרפסודות בצוקי הסלעים, ואחם יחד ירדו תדומות גם אונו גם הוט, וכיון שעברו בשלום ויאמר: ברוך ה' ואעשיר אם רב מאד, או מעט פחות, אבל הריוח בנות, ומה גם בשנה זו, אשר היתה שנת אושר והצלחה לאנשי היער, שנת, נקם ושלם' – כי נקמ' הליטאים אנשי היער בבעלי הקרפף אשר בנפות הדניסר התחתון ויכריחו אותם לשלם להם במזומנים. פשוט: תן מעות וקה קורה, נתן מעות לקה קורה. שנה טובה ומבורכת כזו, שנה שאין בה הקפה ויש בה רק, מזומנים, עוד לא היתה מיום שהתחילו לסחור בעצים במדינה ההיא.

הכל תלוי במזל ואפיל מסחר ואפילו הקפה. ישנם מסחרים אשר מששת ימי בראשית מיום שנבראו, הנם נעשים במזומנים, וישנם מסחרים שנעשים רק בהקפה. לדוגמא: הצוקר והמה. מה נשתנה הצוקר מדמדי, שזה זכה להסתר במזומנים דוקא, כמו רפואות בבית המרקחת, וזה לא זכה? במה תורע מזלו של המדי? מי יודע ומי יוכל להגיד, על פי השקפה שטחית, הצוקער והמדי אחד הם, ואין האחד אפשר בלי השני, שנדהם יעלו על שלחן אחד – והגם כמו תאומים, ולא עוד אלא שאת המהעע יביאו מהרי חושך, מארץ הסנים, ויסע ויעבור בהרים ועמקים, בנהלים, בנהרות ובימים, וישלמו בעדו שכר הובלה ומכס וצער ורפוי ושבת וכושת, ובכל זאת הוא נמכר רק בהקפה, והצוקר שדורתו ולידתו ומלאכתו פה בארצנו, אין עליו מכס ושכר הובלה – ואותו יחזו רק במזומנים! זכמה תפתרו את החידה הזאת, אם לא שבמזל תליא מילתא. תם וגם להפפות' אין ערך ואין שיעור. ישנם כאלה שנותנים לזמן מעט, וכאלה שנותנים לזמן סרובה, ואחד מהם הוא מסחר העצים. כמדומה אין כאן מקום להקשות כלל וכלל. בעד היער ישלמו להפריץ' בכסף מלא, כי הפריץ הלא יסבור את

יערו רק מפני שאין לו כסף, והכסף נחויץ לו, להאכרים החוטבים והמסיעים והמובילים משלמים גם כן בשקלים טבין ותקילין, לאנשי המים: להמשישים, והמלחים והמשרתים – גם כן במעות מזומנים. האחריות רבה מאד וב, מצוקי האבנים נשקפת הרפסודה בכל רגע ורגע לדיסוק אברים יחד את בעליה, ואחר כל אלה תנתן כמעט כלה לאיזה בעל קרפף גם במורד הדניסר בהקפה, לא לירח וירחים, כי לא לשנה ומחצה – הלא דבר הוא.

ושנה ומחצה – תחנה גדולה מאד, ואפשר לנסוע רחוק – ממדהבה לאפס – כסף, ויש אשר יעזוב הליטאי את חרסון בחדשי אלול ותשרי מלא וגדוש ועשיר בשטרות, – וריקם ישוב אליה בראשית ימי הקיץ הבא, כי בינתיים פשט בעל הקרפף את הרגל לנשיו, ולא יחפז לשלם אף, עשרים למאה, (המחזה הזה הוא אחד מהמהגות הרגילים), וכל מה שהרויחו הליטאים במסחרם זה, אכלו בעלי הקרפף פה. הנה ת מרכז המסחר הזה – בקשו אם תמצאו אחד מבעלי הקרפף שלא, קרא שמטה ל כל הפהות פעם אחת, ואם תדברו עמם עוד יצדיקו את הדין על הליטאים האכזרים בעד, הלחם והמלח – ישליכו עליהם אבנים, וכמו שנאה כבושה בין בעלי הקרפף והליטאים. ואם ישמעו כי פלוני, לא ישלם יצדיקו את הדין ויאמרו: מצוה לא לשלם – ברכה תעלה על ראשו. כן הם הסוחרים האלה, וכן הוא המסחר הזה. ומה יעשה הסוחר הליטאי, ועליו הלא למכור את סחורתו וקונים אחרים, במזומנים אין. רק השנה הזאת יצאה מן הכלל; כי התקוה לשנת שובע נתנה תקוה בלב בעלי הקרפף ל, פדיון סרובה, והמה בעצמם; מפני ההתחרות, העלו את המקח למעלה ולמעלה, ובכל יום ויום נתעלה עוד. הקורה שמחירה היה אתמול חמשה ר' היה ביום מחר ששה, ובעוד שני ימים – ששה וחצי; המוש אשר מחירו היה רבע השקל, עלה לחצי השקל – וגם הקונה הזה קנה, מציאה גדולה, עד כי עלה המקח על איזה סחורות כמעט כפלים ויותר מכפי שהיה בכל שנה ושנה. במצב כזה הרגישו הליטאים את, תקיפותם ולא נתנו בהקפה, ואף ל, הבטוחים ביותר גדולים נתנו רק במזומנים. והיו כאלה שהרויחו עשרות אלפים שקלים טבין ותקילין, המטבעות צרורות וחומות, ובה בעת אשר אנשי היער בנפות צפונית-מערבית בליטא בפלכי ווילנא, קאוונא ונרודנא, בנפות הדווינא, הניעמאן והוויכסיל הפסידו הרבה מאד ליגלי מלחמת המכס שהיתה בין רוסיא ובין גרמניא, כי שמה ממשלת אשכנז מס גדול על עצי יער רוסיא, והמקחים ירדו פלאים, – בעת ההיא בליטא הדרומית מורחית, בפלכי מוהילוב ומינסק, הקרובים אל הדניסר, הצליחו מאד והרויחו הרבה; ולא היו ימים טובים לאחינו בנפות ההן, כמו השנה הזאת. הרבה נבירים חדשים צמחו מתחת האדמה, הרבה עשירים יצאו, מתחת המחש, וכסף הרבה בא אל הפלכים ההם. אם לארך ימים? – זו היא שאלה אחרת, ובידי הזמן לה פתרונים פה בארץ

הגב, כבר, יחדרו השנים עליהם, והדבר קרוב לודאי כי בשנה הבאה ישיבו מה שלקחו. מצב הענינים כן הוא: בעלי הקרספ שלמו בעד סחורתם ביוקר ובכסף מלא, בתקותם להרויח הרבה לרגלי שנת השובע; אבל המקחים הגמורים על תבואות כמעט שבלעו את השובע, ובעלי הקרספ לא לבד שלא הרויחו, כי עוד הפסידו. והליטאים, לרגלי, המכירות הטובות, שבו לבתיהם מלאים וגרושים, ויתנסלו על היערות כארבה לרוב, ומספר הרמסודות יהיה בשנה הבאה כפלים, ומחיר התבואות יורד ויורד, ואי אפשר לקות לקונים במזומנים, כי אפס כסף בשלבי הדניפה, גם התבואות כבר נמכרו וכסף אין. ממילא מובן, כי יוסיפו לתת בהקפה למשך שמונה עשר חרשים, ואחרית כל אלה תהיה שמיטות ושמיטות. כן הוא מצב הרברים, ומבלי היות נביא נוכל להגיד מראש אחרית. אבל למה לנו להביט מרחוק? בעת ליטא נצחה, וליטא צהלה ושמחה.

ושמחים הם גם האברכים היושבים אתנו, על פניהם תלין חדות. בלא אימר ובלא דברים תכיר, כי העסקים טובים מאד, ולראות ליטאי בעל פנים צוהלים – הוא אחד מהדברים יקרי המציאות. לא אדע מדוע, אבל בכלל, חותם הגלות מונחת על פני הליטאים, נביהם כפוסים, חוסמם שרוע. כל פנים קבצו פארה, כל לבב דוי, וכל עין בוכיה. כנראה, הם מנים האלה פרי החנוך הם; הליטאי נולד, עם דאגות. הליטאי לא ידע לא ילדות ולא שחרות ולא בחרות, בעצב נולד ובעצב גדל ובעצב נהיה לאיש, וחדאנות ההן ישאירו רושם על פניו; עצבות שפוכה עליו, תמיד ידאג דאגת מחר, תמיד יאגח ויתאונן, ימשוך אה גלות עליו, ואף העשיר אשר אלסים בכיסו גם הוא ידאג, ומה רב ההבדל בין הליטאי והתימני התימני כלל גדול בידיו: חסוף ואכול, חסוף ושתה, והליטאי – כלל גדול בידיו: לא אפנק את הצמח והקבה, צואר טריפה הוא אחד מהגדומים היותר מבערים בליטא. פלוני אכל בשר באמצע השבוע – הנהו, צואר טריפה, אלמוני שתה כוס שבר בעד סחמה – הנהו, צואר טריפה, ומה להיפך, פלוני לא שתה יין אחרי הסעודה – קמצן נורא, דבר אחר, גם את חתיכותיו לפיהו יספור. אמר אינשי: הכח – בקדה, והאשכנזים יאמרו: האדם הוא מה שיאכל (דער מענש איזט וואס ער איססט) ואם לשפוט על פי הקערה הבחושה המלאה נרש שעורים ומים של בני ליטא, והקערה השמנה המלאה בשר ודגים של בני הגב, צריכים היו בני הגב להיות בריאים ושלמים ותזקים ומוצקים מאד, ובני ליטא כחשים ודקים – ובכל זאת אין הדבר כן. לא אוכל לשפוט על מצב הבריאות בערים הקטנות בליטא הפנימית (סבני כרים לא אדבר), אבל אם נשפוט על פי הדוגמאות שנראה שה בארץ הגב, אהרבה התרחן בבריאות לבני ליטא. מאד אפשר, כי את הארץ יעזבו רק, הבריאים והתזקים, והגולים והחלשים ישארו בבית. אך שתהיה אבל אנהו בני ליטא.

המתגוררים סה, לא נתן בעפר שינו לפני, היהודים האזרחים. אנהנו נתגדלנו על נרש שעורים ודנים מלוהים והגנו בריאים וחזקים ומוצקים, ופה נתגדלו על בשרא דתורא ויין, קרים, – ובכל זאת לא נפלים אנהנו מהם. אות הוא, כי הכה אינו בקערה, והאדם אינו מה שיאכל. אכל נניח את השאלה הוצאת לחכמי האכילה (ישנם חכמים כאלה), יבאו הם ויפתרו לנו את החידה ההיא. זאת אמנם נעלה מכל ספק כי לבני ליסא, הפנים אינם – המלשין. באמת המה בריאים וחזקים והפנים עצובים דלים וכהים, ונהוץ מצב טוב מאד מאד לשמח את הפנים ההם והאכרכים היושבים עמדי סה, כנראה מצבם היה טוב מאד, והשמחה מבצבצת מפניהם. אות – כי העסקים טובים מאד. ועסקים טובים ישמחו גם פני ליסא, המה לא ישהקו בקלפים, המה ישתו מהי, ודוקא משלהם, על השלחן לפניהם: דנים מלוהים, בצים מבושלות, דבלי זית וגם ספרים מונחים על השלחן, אהבתי את אחי אלה, אכבד אותם, אכבד אותם בעד רוחניותם, באשר נלו בני ליסא – גלחה אוריתא עמם. הליסאי לא יזוז מביתו בלי ספר, וכשם שדרומי יקח עמרו צרור קלפים בדרטו, כן יקח הליסאי ספר עמרו באמתחתו, אם יקרא או לא? אחת היא אבל הספר לא ימוצי ממנו בשבתו בביתו ובלכתו בדרך, ויחד את הלהם והטהי יוציא גם ספר מאמתחתו. הזקנים יקחו ספר מוסר, חובת הלבבות, נמרא או, ספר חסידות, והצעירים ספרים מהספרות החדשה: ספרי ריביל, רפ"ס, ובעת האחרונה, ספרי אנורה, המסוגלים כאד לדרך. זה כמה קנאתי בהאשכנזים שיש להם ביבליתיקה דעובדי דרכים (שאשעך ביבליאטעק). הספרים האלה הם קטנים ככף איש ומחירים אחה, פפינטי הכרך. ספר נמד כזה טוב מאד בדרך, כי קטנים הם, ובאשר תניחם – שם מקומם, אם באמתחת או בצלחת, ואם אבד לך אין רע, רק פרוטות הפסדת; לא כן ספר גדול. שנצרך מקום מיוחד למענו, בצלחת לא תניחהו, ובאמתחתך צר המקום, ולו הביאה, ספרות האנורה רק התועלת ההיא, דיה להכבה על העם. וכנראה חביבה היא על העם מאד, כי אם נפגוש את הספרים האלה גם באניות הקמור, במורד הדגים – בשלך סבריא – אות הוא כי היונם נפרץ מאד מאד.

ואבדכיני לא עיינו בספר, המה שתו וישוחחו, ומדברותיהם נסבו על היערים, העצים, האדונים, הסוחרים, ומסיהם נשמע: עונן, חבלים, רפסודות וכדומה. ביחוד משך עליו עיני אברך אחד צעיר לימים כבן עשרים, זקנו רק ההל לצמח ויכס מעט את פניו היפים: מצחו גדול ורחב, ירמולקא מכסה את שערות ראשו השחורות, ומבעד לעיניו יביטו תום ועלומים; נכר כי האיש הזה עוד לא היה סוחר ולא גברא למקח וממכר. החכם בחכמת הפרעוף, בליס היה אומר עליו כי איש רוח, תלמיד הפילוסופיא או נזיר לפנינו. נזירים אמנם אין לנו, טלנו נזירים מיין, אבל רק מיין, ופלוסופיא – כאשר יתם הכסף לאדם, אמר בארנע, ישים אל הפלוסופיא

פניו. והאברך דנק, עוד לא כלתה סרוסתו מכיסו, אדרבא, הוא רק החל להרגיש אותה. נכנסתי עם האנשים בדברים ונדע לו, כי יש לי עסק עם, הגדולים שבאנשי היער, האחד מנוע, הדינסטיה היעריה המפורסמה בקורותיה ומרשיה וקרשיה טשפתה, ג... השני גם כן מהמשפחה המפוארה זו... והשלישי הצעיר הוט המשולש – בנו של המשפחה האחת וחתנו של המשפחה השנייה. הוקנים, וגם המה עוד לא הגיעו לשלשים, הנם סוחרים מנוסים, כבר, שמוי פעמים ושלש, ראו שנות טובה ושנות רעה, הרווחו והפסידו, היו כמו שאומרים, על הכוס ותחת הכוס, הם ידעו, סוד היער, ויחשבו את עצמם למנוסים מול הצעיר הזה, שזה עתה יצא לאויר העולם. לפני שנה היתה כלולתו ועד העת ההיא ישב על התורה וההשכלה, היה לסדן ומשכיל בעירו, ידע לכתוב כן עברית וגם לדבר, הכר להברת, שפה ברורה וחוכבי ציון, וגם יבין נכונה שפת רוסיה ושפת אשכנז ומעט גם שפת צרפתית, חנהו אחד מהסדין של הגרף טולסטוי – סוף דבר משכיל על פי הנוסח האחרון של העת האחרונה, במובן הישר והכשר של הליטאים. תוריו נתנו לו נדה איזה אלפים, וכפלים הכניסה לו רעיתו, וגם היא משכלת תבין מעט עברית, רוסית וצרפתית, תצא במחול והגן על העונב, בנימניזם לא למדה, אבל חנכו אותה בדרך טובה בבית הוריה, בקצור ההתעולה יפה מכל הצדדים. הוא אינו אוכל על שלחן חותנו, המנהג הזה כבר עבר ובטל מן העולם, ומ'השעה הראשונה' יצא לרשות עצמו. ויען כי, אבותיו ואבותיהי הגם, 'אנשי היער' יחנכו במסחר הזה גם את, חתנים ויקנו למענו, חלקת יער במהר אשר יקראו, מציאה' ויחשבו אותה, ויעשו רססודות וישלחו על פני המים, כל אלה כמובן, תחת השנחתם, וההצלחה האירה לו פניה, ויעבור בשלום את אשר הגחלים, את צוקי הסלעים, את האדנים – ויבא למחוז חפצו להירסון. ומה עוד בשנה זו אשר, יחטפו סחורה מידים', הוא יעשה עסק טוב ויכפיל את הגדוניה שלו. הנאמך המשולח זה כבר בחרסון, ימסור את הסחורה להקונה, ועתה נוסע הוא בעצמו לכבוד את העסק, לחשוב את החשבונות ולקבל, את האפותיקו' – עוד שנה ושנים תעבורנה והאברך הזה יהיה סוחר נמור, סוחר כדבעי, מכף רגלו ועד קדקדו, ובכל זאת, נר אלהים לא יכבה בלבו, התורני, המשכיל, איש הרוח ישאר הסידי, ואם בשעה שיונה את בעל הקרפף ויתן לו קורות נרקבות תחת חזקות, ודקות תחת עבות, גם בעת אשר יתפשר עם בעלי הובותיו ויתן להם, שלשים למאה, גם בעת שהוא בעצמו יקרא שמיטה... בקצור בכל העתות והזמנים שיעברו עליו נר אלהים לא יכבה בלבו, והרוחניות לא תפוג לנמרי. כי אצלנו בני המסחר חכמה, תורה, מסחר העברי – מסחר הראש והמוח הוא, וגלמדהו כמו חכמה, כמו תורה, כפי תלמידי חכמים. אברך, שכל ימיו הנה בתורה, בין לילה נהיה לסוחר בעצים, בפשתן, בקנבוס, יהכור קרקעות, יבנה מצדות ויסולל מסלות, יסב נלגלים ויניע איתם. לי

אומרים: ובשביל זה המסחר העברי אין לו יסוד, תלוי הוא על בלימה ואין לו עבר ואין לו עתיד, אבל תשנו אחי, לא בשביל זה מסחרנו תלוי על בלימה, כיא מפני שחינו בכלל תלויים על בלימה, והמסחר לא בהכמה תליא מילתא, אלא במול, יש סגור מנוסה ויודע הישב בטיב המסחר, וכל נסיונותיו לא יועילו מאומה אם ההצלחה לא תאיר פניה אליו. ויש שאינו מנוסה אבל השעה משהקת לו, ויעשה עושר ויעלית, ומכיון שעשה עושר והצלחת, הרי הוא סוחר חכם ומנוסה. לדוגמא – האברך הנזכר, כמה סוחרים המבינים גם, לשון העצים, ומרחוק ימורו את האילן וינידו כמה גדלו וכמה עביו, כמה קורות יוציאו ממנה וכמה קרשים ואם יש בו רקבון או אין, כמה סוחרים כאלה נמצאו בפלכי ליטא הצפונית, וכל נסיונותיהם ומבינותם לא עמדו להם ביום רע, ומלחמת הטכס אכלה את כל יניעם, והאברך הזה, שלא בא אל יער מימיו, כיון את השעה לשלח את הרפסודות בשנה טובה ומברכת, ויעש עושר ויעלית. שנים תעבורנה, ואז יהיה מנוסה, ילמוד לדעת את היער ועציו ובני אדם והליכותיהם, וכסוזה מנוסה יתאמץ להונות ולרמות, ובכל זאת מאד אפשר כי אז יפסיד, כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונה ואין נסיון נגד שנה רעה ועסקים רעים. בעת טובה גם, המנוסה ושאינו מנוסה יראו בטובה, ובעת רעה – שניהם יפסידו, ההבדל רק בזה, כי הראשון, התלמיד חכם, גם ביום רע הנהו אדם, צלם אלהים על פניו, והשני – הסוחר מימי ילדותו, ביום רע הנהו חיה נוראה, פורק ודורס, או בהמה נסה, ואם יראה הליטאי, כי עסקיו מתמוטטים והפרומה אולה מכיסו, ישוב אל עסקיו הראשונים, וישים אל הספר פניו, ויהיה למורה או לרב או למלמד, והדרומי אם עסקיו מתמוטטים, יורד מטה מטה ונעשה סרסור.

וההבדל ביניהם רב מאד.

האברכים הליטאים יצאו על המכסה לראות אם לא יעברו רפסודותיהם, וגם אנכי יצאתי עמהם.

ועל המכסה חיים משונים מאשר בהלשכה.

?

היום אחד מהימים האחרונים של חשוון. גם, השמש הדרומית לא תוכל לפעול הרבה נגד התגרף ההולך ומתקרב והולך ומתגבר. השמים מכוסים בעבים דקים, נשם דק מהול בשלג ירד ארצה, ורוח צפונית מערבית ינשב בכל תקפו ויחדור קרב ולב. לא חורף, – אבל קשה מחורף. על האצטבא העליונה עומד רב החובלים סבורבל סכף רגלו ועד קדקדו בשמיכה של שרף (נוממי) שאינה נרמבת ועל ידו שני מלחים יניעו את הנלנל, אשר עליו קשורה, שלשלת המשוש, בכדי להטות את המשוש הנה והנה; האנשים האלה, אישר באמת הם הם מובילים את האניה למחוז חפצה, כי נהירין להם שבילי הנהר בשבילי כפר מולדתם, יודעים

הם כל אבן ואבן וערמת חול באשר הוא, עבודת רבה ועבודת רב החובלים מעשה, ובכל זאת שכרם מעט מאד. ושכרו רב מאד. הם יעמדו על משמרתם כל העת, יניעו הגלגל, ואל אשר תלך, תעלת המים ימו אותו. יפה הוא הדניסר ביום זה ואור, יפה מאד, ביחוד יוסיפו עליו הוד והדר האיים הרבים המכוסים קנה וסיף וערבי נחל. במרחק כמה פרסאות ימינה ושמאלה תראה מים קנה וסוף, ושם ומרחוק: החוף החרסוני גבוה ותלול, ועליו כפרים וחצרות, בית מקלט לנוירים וקולוניות האשכנזים. לעומתו החוף השמאלי המברידי, נמוך מכאן-מישור רחב מאד, שדי תבואות עד אין קצה ותכלית, ואיום וגורא ביזם קר וסגריר. הקנה והסוף במורד (сбегъ) וגלי המים יאיימו עליך, ויפילו סחר חזקה, תדמה כי חיות רעות נחשים ועקרבים יארבו שמה; תביט במורד: והנה צר וחשך ישאו נהרות רכים, מבלי משים יעלו מחשבות נוראות על לבך: מה שם בעמקי המים? ובוכהך יעלו נטבעים, וסרטנים ועקרבים בבשרם, ברר... ובלבך תאמר: ומי יתן ותתרחק האניה ממקום הזה, וכאשר תש הצדה מעט ותקרב אל החוף השני, וגם שם המהזה הזה. מבלי משים תעזוב את המכסה ותכנס בסתר המדרגה. ביום בהיר וחס רוב העצים גם מ,הלשכות עומרים על המכסה נשענים אל ירכתי האניה להביט על הגדר, ורק לעת האכל ישובו לחדריהם. לא בן עתה, בעלי המחלקות ספונים וסמונים, והעצים על המכסה כלם נקבצו למקום אחד, בין המכונות, במשעול הצר אשר בין המכונה ובין החדרים, כי מכל המכסה רק המקום הזה מכוסה בתקרה, לא בשביל העצים, כי לא להגן על המכונה, שלא יהיה דלף מורד עליה... המכונה עיקר והעצים סל לא. המון העצים הצטמצמו והתכווצו כמה שאפשר, האחד דוחק את חברו ותכ המהומה בנייהם. ביחוד צר לראות את הנשים וילדיהן הקטנים מתעוררים על המכסה במצב כזה, ורוב נשים כאלה נשי ישראל הן. האשה האזרחית כמעט שלא תזוז ממקומה, לא תסע למרחקים, כי פרנסת האזרחים מצויה במקום שידורו, אם בעיר או בכפר, ואם על פי מקרה עזב בעלה אותה וילך להרויח במרחקים אין רע. האשה האזרחית לא תבקש את בעלה בשבע עינים ושבעים ושבעה דרכים, כאשר תבקשה ותלך אחריו האשה העבריה; היא תוכל לחיות ולהתקיים גם בלעדיו. הידים, העובדות יכלכלו אותה ואת ילדיה, ודעת הקהל לא תשפוט אותה ולא תספור את צעדיה; לא כן האשה העבריה, הענונה והמסונקה מנוער. בהיות בעלה עמה היא לא רק פלג נוף, אבל, עולם מלא, וכאשר בעלה עזבה היא, אפס. האשה העבריה תבקש את בעלה, תלך אחריו לקצות הארץ. מעודי לא ראיתי אשה מבנות עם הארץ שנתעננה, נוסעת לבקש את בעלה, והענונות העבריות מלא כל הארץ כבודן; במסלות הברזל ובאניות תפגוש אותן. היא הקח את ילדיה וצהירותיה על שכמה ותסע ותבקש. צר לראות את הבריות הקטנות ההן מהגוללות על המכסה ביזם

קר וסגירה, לשוא תתאמץ האם לכסות מערומיהם, להממם, כי הנוסעים הרבים ידחקו איש את אחיו, ויש אשר מבלי משים ילחץ את כף הילד, ינלה מערומיו או יבעט בו ברגלו, ותהי צעקה ובכי ודמעות אין נחת ו,האנורה הרוסית' תדע רק לדרוש, תעודות' בעד הילדים הרם, ולא לדאוג בעדם ולתת להם מחסה ומסתר מקור ונשם.

ברנע כזה תרניש את, ערך הרוכלי, ומה רב המרחק בין מי שיש לו האפשרות לשלם עוד רובל ושנים ולנסוע בהמחלקה השניה, מקום אור וחם, ושם מטה לנח וכסא לשבת ושולחן לאכול ולשתות ולקרוא ולכתוב, ושולחן ירוק לשחק בקלפים, ובין האומללים האלה שאין להם, הרובל הזה' והנם מתגלגלים כדומן על פני המכסה, באין מחסה מנשם ושלג ובכלל בלא צלם אלהים על פניהם, כי, בצלם אלהים' פרשו המפרשים החדשים, רובל בצלחת', אם יש לך ה,רובל בצלחת', הנך אדם המעלה, ומוראך וחתך על פני כל חית הארץ ובהמת השדה. ואם לא, אם אין לך רובל בצלחת, הנך, אפס' והכל דשים אותך בעקביהם.

בין כה וכה ועת האכל הגיעה. שונה הוא השלחן הערוך באניה מאשר בתחנות מסלת הברזל. במסלת הברזל אין עת ואין שעה קצובה לקיבתך, ואם תאבה תוכל לאכול ולקלקל את קיבתך בכל תחנה ותחנה, ותאכל, שירים' ממה שנתר אתמול ונתחמם היום; כי הלא לא ידעו, עורכי השלחנות' את מספר, אוכליהם' ויכינו רק על פי אומדנא, והיה אם מעט היום האורחים – הלא לא ישפכו את המרק והצלי והנא ו,החמיץ' החוצה, אלא יסמינהו ליום המחר; ואם גם ביום המחר מעט, הלא לא ישליכו את, הנותר' לכלבים להפסיד את ממונם, ויחכו ליום השלישי, ויהי ביום השלישי והופיעו המון אורחים רעבים, וילעטו את, המדמנה החמה' ההיא וישלמו בעדה בכסף מלא, ויסעו הלאה עם קיבותיהם המקולקלות וחלי מעים... מה שאין כן באניות הקמור. בבקר בבקר יעבור המשרת על פני האורחים וישאל לכל אחד מהם: אם יסעוד בסעודה? ולפי מספר האוכלים יאפו ויבשלו ויכינו. ומי שנמנה לסעודה, אם אוכל או לא יאכל – 'ר' יעקב משלם', כי הכינו בעדו, והאמת נתן להגיד, כי הסעודה היא כסעודת שלמה בשעתו. בעד רובל ורבע יתנו, ארוחת הצהרים' של, ארבע קערות' מקוריות, לבד הרבה מני תרנימא וקנוח סעודה. בקיצור, מציאות', ועל מציאות כידוע ישנם קופצים הרבה, וביחוד מתגללים אחינו בפלך הזה על, מציאות כשרות' כאלה, ומובן, כי יהנו מהשלחן הזה. ויעץ כי רוב הנוסעים ככלל המה מבני אברהם יצחק ויעקב, ובפרט בהמחלקה השניה – הנה לפעמים תראה, כי הם מסובים סביב כל השלחן, והגד מה שתניד, חביבי הקורא, אין צורך להיות, קנאי אדוק' למען תפעל עליך המחזה הזה פעולה לרעה... כי גם

היהודי הביטני שאיננו לא, צדיק גדול, ולא, בעל עבירה קטן, גם הוא ירניש מעין נועל נפש וכאכ לב. רגילים אנחנו מימי ילדותנו, לראות יהודים מתאספים לדבר מצוה, למנין ולמומן, אבל יהודים מתאספים לדברי עבירה, ברה... אם, יהודי בפני עצמו יאכל פריפות – אין משניחין על זה – אבל אם, שני מנינים עברים קמו כאיש אחד חברים מזל ה, שלחן הירוק וישבו אל, שלחן המדיפה ויאכלו בכל פה בלא כל מחשבות והרהורים, יכאכ לך לך, וממילא ימשכו עליהם כל העינים, ואף האדם המשרת אותם, גם הוא יביט עליהם בעינים אחרות, גם הוא ירניש כי לא כן יעשו. ינידו מה שינידו אנשי הרוח, בעלי היהדות הרוחניות, היהדות התלויה כאויר של פלוסופיא והקירות דקות ומשונות, יהדות בלא נוף ובלא נשמה, יהדות שאינה נראית ואינה מורגשת בלב ובמות, ינידו מה שינידו, וידמו מה שידמו – אבל לנו היהודים הפשוטים, החלק המעשי שבדתנו הוא נוף היהדות. אי אפשר לנוף בלא נשמה, אבל אי אפשר גם כן לנשמה בלא נוף... וקשה עלינו לראות, הבנה הוה קצוץ ידים ורגלים, ואם נתאספו יחד מספר יהודים, זה יאכל פריפות על שלחן מיוחד, וזה – כשר על שלחן מיוחד, בכל פלוסופיתנו נתיש הבדל גדול בינינו ותהום נורא. בודאי משום דרכי שלום נכונים היו לותר על מדותינו, אבל מיותר: אם המאמין, אשר בנפשו נשמר, או, הצואר המדיפה, אשר אם גם לא יאכל פנים אחת בשר החזיר, גם כן לא ימות. כמדומה לי, כי כל אחד מאתנו יודה, כי יתרון להראשון על השני, והוא בשום אופן לא יכל לותר, כי בנפשו הוא, ואת נפשו ישמור לבלי לטמאה, והצואר המדיפה גם כן לא יחפז לותר על טובת הנאה של איזה רנעים, ובכן תהום נורא רובץ בין יהודי ליהודי, ואם בין שני יהודים כך, בין בן ברית לשאינו בן ברית על אחת כמה וכמה.

לנימא מקרבת, לנימא מרחקת, השלחן מקרב, השלחן מרחק, ויפה הורה כהן אחד בימינו על שאלת מאמין אדוק: אם מותר לסעוד על שלחן אחד עם יהודי – כי אסור, יען, יבאר הכהן דבריו, כי המזמן את רעהו לשלחן, אות הוא כי יקרבהו ויתבבהו, ורברים כאלה אסורים, והמתמיר תבא עליו ברכה.

ובכלל על כל צעד ושעל נראה במה גדול כח הלנימא לקרב ולרחק. אחד ממכירי, האוהב לחקור ולדרוש ולהתפלסף ולבקש טעמי המצות והעבירות, סתר לי את הענין הזה כך: תאוה נהיה תערב לנפש, בעת שתאוותו של אדם נמלאה, אז הוא טוב מאד ונוח לבריות. לחלק גדול ממין האנושי, – תאות האכילה התאוה היותר גדולה, והתיכה שמנה – התענוג היותר גדול. וישנם גם נכורי ההיסטוריא והספרות, אשר שלחן טוב היה בעיניהם למעלה מכל גבורותיהם ומפעליהם. ה, מבשלים הצרפתים, הועילו יותר הרבה לרומם קרן עמם ולהרהיב שפתם מצאפוליון הראשון בנבורותיו ומוויקטור הוגא בשירותיו: נאפוליון הראשון כבר מה

ועבר ובטל מן העולם, גם וויקטור הוגא מת ומשוררים אחרים כמו, והמרק הצרפתי חי וקיים. על פי הרוב, בשעת האכילה, בשעת שכרסו של אדם מלאה, לבו טוב עליו, סניו מסיקים אהבה וחבה, ונכון הוא אז לחבק את כל התבל ולקרבו אליו, זה הוא הסוד הצפון בלגימא. אנכי אינני פלוסוף, ביחוד אינני מתפלסף באכילה ובשתיה, אבל נראים לי דברי רעי כי כנים הם.

אחלי, התבוננו, הנה פה במחלקה השניה שני מנינים יהודים יאכלו את, הבשר הזה ואף אין אחד בהם שהריח ריח בית הספר והשכלה, כלם יהודים פשוטים וגם ינמנו בלשונם ויכשלו בשנונם בדברים בשפת המדינה, ויש ביניהם גם, אדוקים כאלה הנוסעים, להרבי, ישלחו פדיונות ליהודי טוב, וישלמו דמי, מעמד, ע"פ רוב הגם, קונים טובים לעליה שמנה, ונכוונים לקרא למהלומות אם לא יכבדו אותם בבית התפלה כיאות לערכם, גם, אתה הראית יקנו, ו, אור זרועי ואתרונ קורפי מהודר דוקא, בקיצור – יהודי כשר וישר; ובכל זאת פה על האניה יאכל, חזיר בהזרת על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו, כי סגלו לעצמם בלא כל השכלה ופילוסופיא את הפתגם הידוע: היה יהודי באהלך וארם בצאתך, ואין אדם אלא מי שמשחק בקלפים ואוכל טריפות, אך הנה קרוים אדם, ולא הליטאים המסשים, היושבים בקרן זווית בקצה השלחן השני וממלאים כרסם בדגים מלוחים ודבלי זית וכדומה מאכלים, ואשו בשופטנים כאלה עסקינן?

הוי, חביבי, אלה האוכלים להם לא ארכה העת: בתהלה שחקו בקלפים ואחרי כן מלאו את כרסם, ועתה יישנו שנת הצהריים, הנה לא ירגישו איך יעבור היום, ואנחנו הרעבים – לנו ארכה העת. טוב לנסוע על אניות הקטור, טוב מאשר במסלת הברזל, אבל העת תארך ותבוא לידי שממון. סך הכל עד ח. תשעים פרסאות רוסיות, מסלת הברזל אף אם, תזחל כתולעת בכל זאת עם כל ההעמדות וההפסקות תעשה דרכה מרחק כזה במשך ארבע שעות; ואניות הקטור לא תמהר את דרכה, ויחד את ההפסקות והמעמדות תעשה לא יותר מעשרה פרסאות בשעה, הרי תשע שעות, והיום קצר, ורק לעת הערב נבואה ה... .

ה.

הגני כעת על אם הדרך סביב הקולוניא העברית ל.; כי זכה גם הדניפר לשתי קולוניות עבריות, האחת ביריסלב החדשה מול קאחובקא – סמוכה לב., והשניה ל... הראשונה היא למשה מכל בקרת. יושביה הראשונים היו חייטים וסנדלרים מפלכי קורלאנד וליסלאנד, ועד עתה עוד לא הרהיקו ללכת בידעת עבודת האדמה; והשניה ל. טובה ממנה, אבל גם היא לא תעמוד על גרם המעלות, כמו שצריכה היתה לחצוין קולוניא כזו, העומדת ברשות הרבים לעין רואים, על חוף הנהר הגדול. אנשי ל. אינם עצלים, זאת לא נוכל להגיד עליהם, כי תמיד יעמולו, ובחורף

ובקיץ, בשרב ובקור בדרך הטוב והרע, בגשם ובשלג תפנשו אותם, והנם נסעים בכל הסלך מכפר לכפר ומוכרים: תפוחים ופירות בימי הקיץ והביצה, דגים מלוחים ושמן – בימי הצום של אומות העולם, ומזגנים הם בימי התורף, והעבודה היא אינה מהקלות, ועת תפנוש ביום קר וסגריר, והדרך מקולקל ונשחת, המיסים הרלים בכבדות יסחבו את הענלה הרעועה, המלאה חביות של שמן ודגים מלוחים או ארגוני המזגנים, והאכר העברי יצעק בגרון נחר: הוי, בעלות הבית, דגים מלוחים! שמן! – במקת השוה, במקת השוה! תחשוב בלבך: האם באמת העבודה היא קלה ונוחה מעבודת האכר, אשר יעבוד רק בקיץ ובקיץ, וינח עתה כל התורף! על השאלה הזאת, התשובה כמובן: לא. לא לבד שפרנסת האכר היא יותר בכבוד, מאשר להוביל דגים מלוחים בכפר, הנה גם קלה ביותר ונוחה לנוף ונפש. זאת יודו גם הקולוניסטים העברים, אלא כי לפי דבריהם, חוסר האדמה תגרום להם זאת ותכריחם לאהוז גם במסחר ידם. אומרים, כי גם באמריקא האכר אינו אכר שלם ומוזקק כמו בארצנו, והוא גם מעט סוחר, ההבדל רק כי באמריקא האדמה עיקר והמסחר ספל, ופה להפך...

האמת נתן להאמה, כי מהקולוניות העומדות על החוף אי אפשר לשמוע על יתר הקולוניות אשר בפנים הפלך, כי לא הקולוניות העבריות לבד אשר, על ההיף לא יצטיינו בטובן, כי גם הכפרים של האזרחים והמושבות של האשכנזים לא יצטיינו. כפי הנראה, המקום גורם, על פי ההשקפה הראשונה, המושבות והכפרים ש, אצל החוף, צריכים להפריח ולעשות חיל, כי יש להם כל הנהוין: אדמה טובה ופוריה, מים מתוקים וטובים וגם דגים רבים. אבנים לבנות מצוקי הסלעים אשר במורד הנהר, וחומר וחול ועצים להסקה מהיערות אשר על האיים, גם עצים לבנות פה בזול מאשר בפנים הארץ, ואת הבאותיהם ימכרו פה במקום ואינם מוכרים להובילם כמה וכמה פרסאות עד החוף או התהנה, כל אלה מעלות טובות הן, שאינן בכפרים ובמושבות אשר בפנים הארץ, שמה אין מים. בפלך סברא, לדוגמא, עומק המים בפנים הפלך כדי שמונים אמה, ובכבדות ובעמל רב ישנו אותם, ועץ ואבן אין, גם שוט לסוסו מוכרח האכר לקטות במחיר, וגם אבן ותמר וזול אין, את כל אלה עליו להביא מרחוק, מרחק כמה פרסאות, מהוף הנהר, ואת יכול אדמתו יוביל לתהנות המסלה או דרך המים; בכל זאת הכפרים כלם והמושבות אשר בפנים הפלך בנויים כנאות, בתיהם גדולים וטובים, מעץ או מאבן, והאכרים עשירים הם ויחיו בטוב, והכפרים אשר, על החוף, לא תאר ולא הדר להם, הבתים – סלונים מערבי נחל ומשוחים בחמר מבית ומחורן, והאכר יחיה פה במצוק ובדחוק, והם המושבות של האשכנזים אשר על החוף לא יצטינו. אות הוא – כי החוף אינו מסוגל להעשיר את האכר, והשכר שיביא להם הנהר בדגיו ועציו ואבניו יצא להם כרסם

הזמן. האכר כפנים הארץ יודע רק את אדמהו ויעבדה בעת העבודה, בחריש ובקציר ובכציר יעבוד בלי הרף, יומם לא ינוח ולילה לא יישן; וכאשר כלתה העבודה בשדה ובנוון, נאספה התבואה, והנה בממורה – אז ינוח האכר הוא ובהמתו שורו והמורו וכל אשר לו. הוא בעצמו ישכב על התנור, יהמם וישהה יישן; כל אנשי ביתו כמוהו יאכלו ויענוו, ינוחו ויאכלו, ועת ההריש הגיעה – והנה הוא בריא ושלם ומלא כח ותאות העבודה, וסוסו ושורו והמורו גם כן בריאים ושלמים, ויצא השדה ויתרוש וישרד וירע ויעבוד, וכן בקציר וכן בכציר. לא כן האכר אשר על הוף הנדר, תמיד יש לו עבודה, היום טוב לצוד דגים, מחר – לצוד פרטנים, בהורף יבקע עצים ובקיץ יסתת אבנים – ככה יעבוד תמיד, אבל את עבודתו העקרית והראשית – עבודת אדמתו לא יעבוד כראוי. היום יום טוב ומסוגל לחרשה; אבל היום גם טוב ומסוגל לצוד דגים; ההרישה לא תנוס גם עד מחר, אבל הדגים? – הדגים נחוץ לצוד היום. וכן מחר ויום השלישי. וגם בהמתו תעבוד בלי השך כל הישנה, ובעת ההריש והקציר והכציר, כחוושה היא וחלושה, והפתגם, ברב המלאכות מעטות הברכות! אמת וציב גם בעבודת האדמה, ואולי בעבודת האדמה עוד יותר מאשר בכל עבודה; ואשר לזאת נראה כי האכרים בפנים הפלך, היודעים רק את אדמתם ועבודתם יעשו חיל ויצליחו, ויחיו בטוב ובנעימים; ואלה היושבים על העוף ויודעים כמה מלאכות, ויתפרנסו מכמה פרנסות – ירעבו ללחם.

וכן הדבר בקולוניות העבריות. אלה אשר בפלך ייקאטרינסלב הרחוקות מאד מאד העיר, מנהר ומסלת הברזל, יעלו בטובם על אלה אשר בפלך חרסון, אשר בכלל קרובים המה לדרך המים והברזל, ואלה אשר בפלך ת, העומדים על ההוף גרועים מאלה הרחוקים ממנו; כי קרבת הנדר והדרך תביא תועלת וגם הפסד מרובה. לולא היו קרובים אל החוף, לולא היתה תחנה אצלם, כי אז לא היו יושביהם מזגנים ומוכרי דגים מלוחים כי אם אכרים, אבל הדרך יעבור סביב לבית, כמעט יצא האיש וירד באניה, ויבא לה. ויקנה דגים מלוחים וארנו מלא זכוכית ויבא הביתה ויתן על ענלהו ויסע לסהור את הארץ, והאדמה? האדמה לא תשם אם גם יחדש אותה בעוד איזה ימים, עוד רבה העת, עוד יספיק...

ולא למצבם החומרי בלבד תזיק להם קרבת הנדר והעיר, כי גם למצבם הרוחני. כי יחקו הקולוניסטים את יושבי הערים, את הליכותיהם, בגדיהם ומנהגי בתיהם, ביחוד הנשים יחקו את מנהגי העירוניות, ואנשי ל. הנם מפורסמים למתופים (פראנשעף) בכל הסביבה. התולדות יוצאות רעולות ופרופות, ובכלל יתנהגו כמנהגי העירוניות, הבנים יוצאים במחול ומגממים רוסית. גם הנה העיר כמו, אוצר הנטימות היתירות בהקולוניא, ופרי אהבה נסתרה יובילו אל העיר הקרובה. הן אמת כי קרבת העיר תביא גם תועלת: התרגולות והבצים, החלב והחמאה ביוקר. אבל אין התועלת

המעטח שזה בהפסד הרב, ולו בדידי תליא מילהא, כי אז יסדתי קולוניות לעברים הרחק מאדם העיר ומדרך הנגר והברזל, או אז יהיו אכרים, ולא כמו הקולוניסטים דל, חצאי חנונים ומוזנים וחצאי אכרים, כי גם זה וגם זה לא יעלה בידם. הבית בלא נג, במטערה אין תבואה ובחנות אין סחורה. את המיטות האכרים עזבו ואת השכלת העירונים לא למדו, ונשארו „נסים וריקים“, ומחזה כזה לא יערב לנפש, ובכל אופן לא ירהיב את העינים.

וכל אלה נרמז להם קרבת העיר, כי קרובה היא אליהם מאד. בעלת הבית שיש לה למכור, שתי תרנגולות ומאה ביצים לא תמכור אותן פה, ותסע עם „סחורתה“ לעיר, בינתיים תשימץ איוו רכילות, תראה בחנות מודה חדשה, בינתיים – תוציא את כספה המעט ועוד תלווה ממכירתה סכום מעט ההסד לה לקנות כרשים לשוב לביתה, ולמחרת ותהום כל הקולוניא: נגדל הביאה מטפחת חדשה, וביום השלישי-ועשר נשים וסלים בידיהן עם תרנגולות וביצים והריוצי הלב והמאה נוסעות העירה, וגם הנה אחרי כל „הצלחותיהן“ עוד ילכו מעט כסף על כרשים לחזרה... להקולוניסט יש איזה „סכסוך“ עם חברו, סכסוך קל כזה שאפשר בנקל לסושר ביניהם; אבל העיר קרובה ומדוע לא ישאל שם פי עורך הדין? הלא אם לא יועיל אבל גם לא יזיק. עורך הדין יבטיח לו הרי זהב, כי הוא הצדיק. ויגבה מאת בעל דבביה קנס וצער ושבת ובושט, לזה נהוין רק להגיש כתב בקשה. הבקשה נכתבה ונשלחה – והמשפט הולך; רעהו גם כן לא יחשה, גם לו עורך דין מכיר בעיה, ובה התנלע הריב, עת העבודה דניעה, אבל יום הדין בא, ונהוין לנסוע העירה, ובה תזור חלילה. ואין צורך לומר בני הנעורים, עליהם הפעל קרבת העיר פעולה נוראה...

בכדי לעשות את הקולוניסטים לאכרים נמורים. נהוין להרחיקם מהעיר, לא רחוק מאד, אבל רק איזה עשרות פיסאות רוסיות מעבר ל„שרטוני-המים“. התמורה היא היתה טובה להקולוניסטים וטובה גם לבני העיר. אז יכולה היתה באמת חרסון להיות עיר גדולה, רבת המסחר והמרכילות. לא כן עתה, בעמדה, כמו שאומרים, „לא פה ולא שם“, לא על המים ולא על היבשה.

בתולדות ערים שונות והתפתחותן, נראה לבעמים, מה שנראה בתולדות בני אדם והתפתחותם. ישנם ילדים, אשר יתנו תקנה כלב רואיהם, כי יחיו בעלי כשרונות גדולים, ובאמת יתן הנער אות לטובה, אבל ברבות הימים, הוא יגדל וכשרונותיו לא יגדלו עמו. וזה הקטן בעל הכשרונות, כאשר יגדל, יהיה אדם ביטני, או גם פשוט מאד. וישנם כאלה אשר בילדותם לא הצטיינו במאומה, אבל כאשר גדלו, גדלו ונתהווקו ונתפתחו כשרונותיהם, הלך וחזק, הלך וגדל עד כי גדלו מאד; וכן הדין בערים שונות. ישנן כאלה אשר ראשיתן היה מצער מאד וישנו באחריתן, ישנן כאלה אשר בניהן ומיסדיהן קוו מהם גדולות, וכנראה היו כל האמצעים

הנחוצים לזה, ובכל זאת לא עשו פרי; ואחת מאלה הערים שלא מלאו את תקות כיסדיהן היא גם העיר ה.

הנסיך המפואר פ. בנה ויסד את העיר ההיא, והיא היתה משוש נפשו. בשער העיר העמיד עמוד ועליו כתוב: הדרך ל"עיר המלך" (Царьград). ובאמת היה המקום במושבות הדניפר מסוגל מאד לבנין עיר. זה הנהר הגדול אשר ישתרע מפלך סמולינסק עד הים השחור היה אז איתן במימיו. האיים וערמות החול שנפגשו בו עתה לא נודעו אז, כי היערות הרבים על חופיו וארץ צפתו – סרם נכרתו. ויהי לאוצרות שלג ומים, אשר גם בחרבונני קיץ לא יחרבו. הדג היה אז ים גדול. גם שרטוני המים באשדותיו לא היו נראים אז כמו עתה, כי ברבות המים לא נכרו ולא נודעו. ומסלת הברזל סרם נבנתה, ויהי הדג. באמת הדרך האחד המוביל מרוסיא הפנימית לים השחור ולקונסטנטינופול. אז בימי ילדותה צעדה העיר צעדי ענק לפנים. אפס כי הצעדים האלה היו צעדיה האחרונים, ומני אז היא יורדת משה משה. כי בין כה נבנו מסלות הברזל, ועיי המסלות אברו בכלל דרכי המים את ערכם לפנים, ועל פי מקרה נשארה העיר הזאת מחוץ לרשת המסלות. לדונמא: מקיוב לאודיסא לא יסעו כעת בדרך המים, ולא יובילו משא גם מקרימנטינו ומיקטרינסלב לא יסעו באניה לאודיסא, כי אם במסלת הברזל עד ניקוליוב. נשארה איפו לה. רק הדניפר התחתון מאלכסנדרובסק ומטה, וגם במרחק הזה לא ימלא את תפקידו באמונה; כי בעקב התמעטות המים בכלל, נתגדלו ונתרחבו, שרטוני המים ועומקם יניע לפעמים עד כדי חמש ושש רגל. והיה כי יניש הזה צפון והמים העליונים ילכו בכת אל הים – וימעטו המים ב"שרטון" עוד... מוכן כי כאשר יניש רוח לא תעבורנה בו אניות גדולות, אניות הים, ולפעמים גם אניות הנהר, שאינן יושבות בעומק, בקושי גדול תעבורנה ונשאר לה. רק סחר העצים, נאונה ומשושה מימי קדם, אבל גם בזה הודע מזלה וכחה מאז נבנו המסלות לאוני-סיוואסטופול והיקטיריני; כי עיקר הדורשים סחורת העץ – בפלך טאווריא, המחוזות הדרומית של פלך יקטרינסלב, כמו מאריופול, באכמט, טאננרונ והמחוזות של פלך חרסון; חרסון, ניקוליוב, אודיסא. מתחילה היו הרפסודות הטובות, דקורות העבות, האריאות והבריאות באות רק לה. ופה נזרו אותן לחתיכות: קרשים, קורות, נסרים, כפיסים, דהישים, עמודים וכדומה. והסוחרים מקרים, מסמסירופול, מרוססוב וטאננרונ, מקרטיש ומאריופול, מברדיאנסק, מאודיסא, מאקירמאן ועוד – היו באים הנה וקונים, סחורה תתוכה ושולחים בספינות הביתה. יחופי קרים היו מביאין הנה מלח ולוקחים בהיה, עצים. וכה היה מסחר המלח ומסחר העצים לאחדים בידי הסוחרים בה. ויעשו עושר והצלחה. לא כן עתה, מס הכלה בטל, ועמו יחד כל המסחר הזה, שאינו נחשב למאומה. המלח בפני עצמו

כמעט שאין לו מחיר במקומו, ואינו כדאי לפל בו ולהבילו לת. במסגרת החליפין, ומשנבנתה מסלת סיוואסמפול החלו לנסר את הקורות ביקאמריטכלב וישלחו אותן לישראל המקומות, כי מסלת הברזל התאמצה לנוול את¹ המשא והוא מאת ממשלת המים, ותקצוב תעריפים מיוחדים בעד הובלת העצים, ומוטב להם לסוחר העצים לשלם מעט יותר בעד ההובלה מאשר לשים את נפשם בכפס ולעבור את מצוקי הסלעים. וכאשר נבנתה המסלה הייקאמריטית החלו לשלוח מייקאמ. סחורה חתוכה גם לבאכמוט ולכל ארץ הדון ולניקולויב; וכח ירדה ת. מטה מטה מכל מחמדיה שהיו לה לפנים נשארו לה רק שרי חפץ, כתי המשפט והפקידים השונים, אשר מפני הרחמנות וכבוד הנסיך מיסדר, עוד יהיוקו בה, ושרידי מסחר העצים, כי עוד עתה יבאו אליה אחת מאות רפסודות וספינות מעונות, סחורות היער, ו, הליטאים יתנו בהקפה להסוחרים הרבים, הקטנים והגדולים לאיש איש כפי ערכו ונאמנותו, ובטחונתו. סוף סוף גם הסוחרים הקטנים והגדולים יפשו את הרגל, כל אחד לפי ערכו ונאמנותו ובטחונתו; אבל בין שמיטה לשמיטה, הלא יחיו ויפרו וירבו, ויגדלו בנים ובנות, ויתנו להם נשים – והבנים והחתנים ילכו בדרך אבותיהם וחתניהם לסחר בעצים, ולפשוט את הרגל... וכה עד אין סוף ותכלית, כי שיהיו ליטאים ועצים בארץ. ונפלא הדבר, כי אחרי הסכומים הרבים שנשארו אצל בעלי הקרפף בה. הכסף הלך לסמיון. מעטים ביניהם כאלה שעשו עושר ועשרה מתקיים בידם, כה ההתחרות הגדולה תעשה את יטלה ופרנסה אחרת אין, ורק הכסף ששלמו להם נשאר אצלם, וההוצאות מרובות, ואין הקומין משיב את הארץ. העסק רק אז יהיה עסק כדבעי, אם הליטאים יעמדו מלתת בהקפה... הקונים יהיו ב, מזומנים, וכמובן רק מעטים, והתחרות לא תהיה ביניהם. – אבל כזאת היה לא תהיה.

בשנים האחרונות קבל המסחר הזה פנים חדשות מעט. תחת למכור עצים לבנין יכינו פה „נסרים לארנוים“, כי קונה חדש בא על השוק ובאטום שמו. באטום היא כידוע העיר הראשית והמרכזית למסחר הנפט, ביחוד מיום שנוסדה ההברה של רוטשילד. הנפט יובא לבאטום במסלת הברזל דרך צנורות, ומבאטום ישולח באניות לפנים המדינה וחוף לארץ, ואופן הובלתו: בחביות, בכלי פחים ובאניות העשויות לדבר. לחביות נהוצים עצי אלון ו, אספנדמין, אבל גם לכלי פחים נהוצים ארנוים של עץ, כי את הפחים יתנו בארנוים, וכה ישלחו אותם לחוף לארץ – ולכל אלה נחוף, יער רב. בעל קרפף אחד מה. לקח את הקבלנות מהברת רוטשילד להעמיד לו עצים כמה שנצרך לו, ויבנה לו, מכונת הנסירה וגם אנית קטיר מיוחדת. המכונה תעבוד בלי הרף יומם ולילה, והאניה תוביל את הנסרים הדקים לבאטום ומשם תביא נפט. אעפ"י שכפי הנשמע תצמצם הברת רוטשילד במקחים, בכל זאת כנראה העסק – עסק טוב. כי גדול האיש ויתעשר, ויחיה את השוק.

וזלתו – אין כל עסק ומסחר בעיר הזאת, וגם מסחר התבואות הגדול מאד בכל המלך, אין פה. ויען כי מסחר העצים, מפני סבות שונות טבעיות ומלאכותיות, הולך ומתמעט, כי בכלל יתמעטו היערות בלישא, ואת, המותר לא תרשה הרשות לכלות בפעם אחת ותקים בכל עיר ובכל מלך, חברות ופקידים שומרי היערות, והמה ישגיחו בשבע עינים, ולא ירשו ל"חפריין" בעל היער לכלות את עציו, ממילא מובן, כי גם ת. תרד פלאים בכל שנה ושנה, אם לא יקום לה נואל ומושיע מן הצר, נואל ומושיע, שינקה את שרמוני המים באשדות הדינסר ויבנה מסלת הברזל.

ובעיר הזאת יגורו הרבה אלפים מאחינו, רובם עניים, מעוטם בינונים ומעוטם דמעוטם עשירים. עשירים מופלגים אין בהם, וגם מספר הבינונים מעט מאד בערך, – ומספר העניים רב מאד, ביחוד רב מספר העניים בימות החורף. בקיץ עוד יש להם איזה עבודה ופרנסה על הרפסודות וסביב הרפסודות, בכלל – על המים; ובחורף אין כל, והעזובה רבה בעיר, ואין דואג להעניים הרבים, כי המחלוקת בדבר השחמטים והרבנים, והרבנים ממעם, אשר גם אלה שיאכלו ארנבת משחיטתו של איזואן, ו, הרב והכומר להם אחת היא, גם הם ישתתפו בהמהלוקת ההיא, – ישתיתו כל חלקה טובה וכל מסעל טוב, וכה אין סדר ואין משטר ואין נחת.

כדאי שיחקקו בלוחות דברי ימינו פרשת בית אוצר הספרים של חברת המשרתים ועוזרים בבתי המסחר בשם, "עזרה" (помощь). באודיסה ישנה חברה כזו מיוחדת לעברים. בת. אינה. פה הוא משותפת לבני ברית ולשאינם בני ברית. מובן, כי רוב מנין ורוב בנין של בני ברית, ואינו בני ברית מעטים מאד, ורק מפני הכבוד נתחברו אל היהודים. לחברה ההיא, "ביבליותיקא" מיוחדת, ומובן גם כן, כי הספרים ומ"ע גם הם רק בשפת המדינה, וכאשר הציעו כמה מהחברים להביא אל הבית גם מכ"ע עברי, התנגדו לזה החברים העברים, באמרו כי לא מהנימוס לאסוף מ"ע עברי בחברה כזו. המשרתים והעוזרים וחבריהם בת. כנראה יש להם מושג מיוחד, מושג של משרתים, על דבר הנמוס והכבוד. "כבוד" לאיש לנקות את המנעלים של האדון; כבוד לעמוד לפניו כנג כפוף, לנשק את ידיו ולאמר: "אדוני", כבוד ל"גמגם" בלשון המדינה, כבוד לעשן סיגארא ביום השבת בפרהסיא. כבוד להיות בור עם הארץ ונשמה גסה וריקה מתורה ומחכמה ומדרך ארץ, כבוד לשמוע השם, ושיד' ולשחוק. כבוד ... אבל ארכבוד ואי נמוס לחברה, אשר רבה ככלה עברית, לקרוא מ"ע עברי. ארוכה וחזקה היתה המהלוקת, ארוכים וחזקים וגדולים הוכחים. ובעלי הכבוד נצחו – ומ"ע עברי אין!

בכלל, הספרות העברית לא תעשה חיל בעיר הזאת. בין עשירים אלה מאחינו, אולי תמצא עשרה אכס' מ"ע עברים – ואולי עוד פחות מזה. ספרים עברים נמכרים מעט מאד ונער יכתבם, ולא לבד שלא יקנו מהונם, לכבוד צורם וקונם, אבל גם

בכתי העקד של הקהל, לא יתאמצו לקנות ספרים עברים. מלבד בית האוצר של עוזרי המסחר ישנה גם, ביבליותיקא כללית של העיר. כמובן גם פה רוב הקוראים והחותמים והנותנים מאחינו. לפי כמה שנים היה בהיבליותיקא ההיא גם מ'ע, המליץ. וזה כשתי שנים איננו, והלא בין המשגיחים והמפקחים על הבית ישנם גם עברים, והאחד מהם מי, שהיה והוזה רב'... האם לא יכל לפתור לנו דבר האברה ההיא... ומדוע נעלמו עקבות, המליץ' מהשלחנות שכבית העקד הוזה?

הנה כי כן אין ספרים עברים ומ'ע בכל העיר ההיא. ואם יתעו אותך הלך, חביב' הקורא, אל העיר הזאת, ותחפוץ לקנות ספר עברי, בא אל נא בית הרב החכם הזקן ובלשן, אחד מהשרידים היחידים, הישיש מר יהודה בחק, ושם תמצא ככל אות נפשוך. בכלל אם בראורין אתה, ותחפוץ לבלות עתותיך בטוב, בשיחה נעימה של תלמידי חכמים, סור נא אל הבית הזה ולא תתחרט. האיש הזה הוא מהשרידים שבמחנה הגדולה של נבורי המשכילים דוילנא בימים הראשונים הטובים. אחד כאלה שלמדו את התורה ויאהבוה לא מפני הקטת אבל מפני המאור שבת בימי ילדותו נתגלגל הנה בתור מורה שפת עבר, ומאז קבע את דירתו ועסקיו פה, וילד בנים ובני בנים והוא כערער בערבה. בימי ילדותו היה חבר לבעל, כור לזהב' ר אידל שירשבסקי, אד'ם הכהן, ר' מרדכי פלונניאן ז"ל וכל, הנשרים הדס'... גם היה מורה בבית ספר הרבנים, ויזכור את הימים הטובים של הבית הזה. תמיד מדי אצבור על העיר חזאת אסור אליו, וחברתו נעימה עלי מאוד. הוא כמו, סרק חי' מתקיפת צמיחת ההשכלה בארצנו, ויספר מעשים שונים, ומקרים ותהלוכות המשכילים הראשונים בוילנא והלך ההשכלה, בשנים כי הוא חוקר לכל תכלית, סדקדק נפלא ובעל הגיון ישר. על פי הרוב, המשכילים הראשונים, נתאבנו לעת זקנתם, ותאבק של הספרים הישנים שיעסקו בהם יכסה אותם; לא כן מידענו זה, איש הי הוא, איש רעים, תורתו כמעין המתגבר ושיחותיו עריכות ונעימות.

מובטחני כך, חביבי הקורא, כי אם תעבור בעיר ההיא לא תמצא אה עצמך משוב ותסור אל הבית הזה.

וולת זאת אין דבר אשר כדאי לנוסע, יהיה מי שיהיה, וביתד לנוסע עברי, להתבונן בעיר הזאת. ועצתי שנים לא תבקש בית מלון בעיר ותלין באנית, כי גם אני עשיתי כן; הן בתי המלון בעיר הזאת, כמו בכל הערים כדומה לה, לא יצטיינו בנקיותם.

בת יתפרדו האניות הבאות ממעלה הדג; אלה מזה ישובו למקום שבאן, ואלה ילכו הלאה לאודיסה ואלה לניקולוב. השעם היתה עלי לנוסע לנ ורדתו באניות, יאזין' ההולכת שמה, אנכי הייתי האחד שנסע פה, כי לא לכל הנוסעים מותרת פה הלינה, רק לאלה שיסעו במסלול ישר ויש להם תעודה לכל הדרך.

ב.

בשעה השמינית בבוקר עזבה האניה את ההוף. אם נביט על ה. מן האניה היא עיר יפה מאד, ואם נשפוט על פי התכונה הרבה והעבודה בנהר: אניות שונות: וספינות וסירות דונה, רפסודות ומטונות הנסירה-נוכל לשפוט כי היא רבת המרכלת. אפס המושלים יאמרו: הצורה היא רמאית. מהוין היא יפה, אבל בפנים מלאה מדמנה ורפש, וחיזור אין לה רוח חיים, והתכונה הרבה, ממקומות אחרים באה הלום ועוברת מבלי להתמהמה פה.

כאשר רק נעבור את העיר, ילפת הדניסר את דרכו מעט הנגבה ופה ישנה את מראו וצביונו. ההוף הגבוה הימני מעט מעט ישפל, והנה הוא, במישור המים - הנהר הגדול כמו ירניש את קצו - וינח מעבודתו הרבה. לאט לאט יישא את מימיו הרבים והעצומים בין החופים הנמוכים והרכים, המכוסים קנה וסוף מעבר מזה ומעבר מזה, ובאשר רק תשא עיניך, אהלי דינים וסירות דונה ורשתות פרושות על ראשי הקנים, כי רבה מאד פה הדנה, כי גם מן הים תבוא הנה הדנה ל. התחכך בחוף ולהטיל ביציה... אין קץ להמון הדנים הנצודים פה, כי מצודים וחרמים, ורשתות ו, הכות' פרושות פה על כל מדרך כף רגל, והדנה האומללה תפול מן הפח אל הפחת. כי אם גם מטמים הם הדנים ויודעים להזהר, ובנקל לא תצוד אותם עתה אבל אין קץ לערמומיות האדם ונכליו הרבים, והיה אם לא תצלח בידיו ערמומיותו האחת, וצלחה בידו להמציא המצאה חדשה, לא שעררה אף, הדנים החכמים בעלי המוחות הטובים, כמו הזאב והשבוטא, וקני המים. ביחוד נראה ואכזריה היא התחבולה הנקראת בלשון הדינים, החול'. וזה דבר, החתול': על כל רוחב הנהר מותחים הבל ארוך וקושרים אותו לכלונסאות הזקים. ואל החבל הזה קושרים חבלים דקים, ועל כל חבל וחבל כמה וכמה עשרות חכות חדות ועקומות, בעלי פיסיות ועוקצים. וכה - כמה שורים. הדג האומלל השט בנהר או במורד, מכיון שהוא בא אל, החתול' והיר הוא מאד ונשמר בהליכתו, אבל אי אפשר שלא יניע מעט את סנפירו וזנבו, ואך הניע אותו - וכבר נפל בתוכה... ובחפצו להתפרין - וכבר עלו חכות בסנפירו ובלהיו, והנהו עדי אובד. הנמלט מטור הראשון ילכד בשני, והנמלט גם מהשני ילכד בשלישי וברביעי ובחמישי... ואי אפשר לדג לעבור את המקום הזה מבלי להלכד במצודה... אם כה יהיה כדבר הזה גם בימים הבאים, אז יבוא יום והדנה תכחד לנמרי מהנהר הזה, כמו שכבר נכחדה ממקומות הרבה. הן אמנם כבר נתנה הרשות את לבה לזה, ותאסור כמה מיני צידות' ובתוכם גם את, החתול', גם נורה על הצידה בעת ה,חיכוך' (терко) בימים יתבוא הדנה ל, התחכך' בחול שעל שפת הנהר, כדי להשליך ביציה. כי דנה אהת השליך ביצים כמה וכמה אלפים, ואם כל הקטנים האלה יהיו לגדולים, ואם גם העשיריה. או החלק המאה שבהם יגדל,

גם אז תרבה מאד הדגה בכל זאת, אחרי כל הגזירות והאסורים יצודו פה דגים בכל האופנים ובכל עת ובכל שעה. הגדר פה יתחלק לסלעים רבים, עוד יותר מאשר עד עתה. לאט לאט יתרחב שטחו, כמעט שלא נראה את התופים, פה יגיע עד שתיים עשרה פרסאות, ועוד מתרחב ומתרחב, הסלעים יתחברו יחד, המים ישתפטו אל נחל אחד, הוא אשר הדינפר (Дніпровскій лиманъ), ארכו חמשים ושמונה פרסאות, ורחבו שש עשרה; אבל אם גדול הוא ורחב מאד, הנה גם בעיני בשר תראה מעל האניה, ערמות חולי. ישנם כאלה הגלויים ונראים ובולטים מבעד למים, וכאלה אשר תחת המים, והנם נכרים בצבעם – כהה צהוב. שפעת המים ביום בהיר עינה כעין התכלת וכעצם השמים. וביום מעונן הכלת כהה, ובמקום הערמות – ירקרק צהוב, והשלך ירחף עליו מלמעלה בהמון רב, יפרוש את כנפיו הלבנות מעלה מעלה, ויורד מטה, כי רב המקום פה לצוד את צדו. מעט מעט תתגדל ותתרחב הבהרת הכהה, ותעלת המים תתקצר ותתמעט. עוד מעט וקו התכלת ראינו, ומכל עברים, משמאל ומימין ולפנים, רק בהרת צהובה ירקרקת, אות הוא כי פסו המים והננו על ערמות חול. ומה זאת, האם תשוב האניה בדרך אשר באה, כי תעה מדרכת, או נעמור פה? לא. האניה תעשה את דרכה הלאה, אבל בכבודות ובמתינות יתרה כי פה יתחילו, שרשוני המים.

כידוע, כל הנהרות הנופלים בימים הדרומים, כמו הוולגא, הדון, הדינפר והדינסר יש להם, שרשונים, כמו התחרט הבורא על אשר ברא דרך טוב ומתקן כוח למען יתחברו בני האדם הדרים במרחק כמה מאות פרסאות האחד מהברו, ובכדי להכביד עליהם את הנסיעה ולהטריה אותם, שם מעצורים ומכשולים הרבה על דרכם, סלעי אבנים, צורים ושרשונים. כי תשטוף הוולגא כמעט בכל רחבי יוסיא וכאשר באה עתה להתחבר אל הים הכספי, תתחלק לסלעים רבים בלתי עמוקים, ואניות גדולות לא תוכלנה לעבור בהם, ועל הדינפר יציג הבורא סלעי אבנים באמצע ושרשונים בסוף. זה הגדר הגדול השופך מיליונים הין מים לים השחור, ואשר יש מקומות, שעמקם מגיע למאה רגל, ובכלל מקו, לא פחות מהמסלע רגל הגנה, בהשתפכו אל הים נרחב ונתפשט לרחבו אבל נתמעט לעמקו, והמעבר האחד שעוד אפשר לצאת ולבא דרך בו – עמקו מחמשה עד שמונה רגל; אנית הים על פה הרוב תשב, לכל המעט, בעומק חמש עשרה רגל, וגם אנית הגדר על פי ההוב טשש עד שבע רגל, ובכדי לעבור את המעבר הזה יבנו אניות עם, ספר רהב (мосток) דוהוה שלא תעמיק שבת, וגם זה ללא הועיל, כי יש אשר רוח צפון יושב בהוקה ויגרש את המים, והתעלה תחרב ותיבש, וגם התרגולת העבור בו בינלית, וגם המעבר הזה צר מאד, והאניה כי תשב בחול ולא תמוש ממקומה עד אשר הבוא אנה אחרת ותסחוב איהת, וסימנים קבועים בשני עברי המעברה, כמו הכיית וקמדות של

בחד ששים במים, אדום מימין ולבן משמאל. ובכל זאת לא יאמין רביהתובל גם לסימנים האלה, ולאט לאט יעשה דרכו, אך קרבה האניה אל הסימנים ורביהתובל סקר בשפופרת על רב המכונה לאמר: במתינותו!—המכסה שעל שפופרת, האדים נפתח, והאד המוכן החל לצאת בחזקה. ברתנורא עמד מלהשליך נחלים לתור וכלה עשן מהארוכה. המכונה כמו אברה בפעם אחת כל כחותיה, הקסינה אה צעדיה, וגלגלים לא יסבבו עוד בחזקה ולא יבתרו את המים, ולא ירומו נלים. בלא כח יסבבו, בלא שאון ובלא רעש, וכמעט שלא נרגיש את צעדי האניה.

אהד החובלים לקח בידיו מוט ארוך, אשר עליו כתובים בצבע אדום מספרים שונים, ויעמוד על שולי האניה ואת המוט נתן במים ויקרא בקול גדול: שבעה; שבעה; (אות כי עמקו פה המים שבעה תל) שרשה: חרשה: הנסעים כלם כמובן יתאספו סביב המלת, וישו את האניה לצד אחד, ורביהתובל מן האצטבא העליונה יריע בקולו: איש איש למקומו; שמונה: שמונה: יקרא המלת, ורביהתובל לעומתו יקרא בשפופרת: צעד לפנים: במהירות: וגלגלים יסבו בחזקה והאניה תלך הלאה, ועוד הפעם יקרא המלחהמודד: חמשה, ארבעה וחצי, ורביהתובל יתן את סידו בשפופרת ויקרא: במתינות, צעד קטן, במתינות יתרה. כה תרחיב ותקצר האניה את צעדיה ותספור וחמנה אותם עד צאתה למרחב: לאשר, הבונדניסר, כל פה יתלכדו יחד שני נהרותאיתן אלה מרם ישפכו לים השחור. שרטון המים זה הוא, המקום ההולח בהדניסה. אמרתי: המקום החולה, יען כי יש תרופה למחלה ואפשר לרפא אותה, אבל נחוצים רופאים מובהקים. הגה, שרטון המים נהיה מהחול והעפר אשר ישאו גלי הנהר—ואפשר לנקותם. וכבר היו מקרים כאלה בארץ ובחיוץ לארץ, ויסהרו וינקו את התעלה במרחק כמה פרסאות. אבל דא עקא, כי הרשות מפני כמה טעמים לא תקח עליה את המורח הזה, ובלעדיה, הלא ידוע, כי אצלנו אין בעלי מעשה. חברה אחת אנגלית חפצה לקבל על עצמה מעשה הנקיות, בתנאי שירשו לה לנבות מס מאת, האניות העוברות דרך התעלה היא במשך תשעים שנה. אבל הרשות לא נאותה לה, ותמסור את העסק לאבות העיר. ה' אשר בשכינתה הם שרפוני המים, ו, אבות העיר כבר נסו כמו אלה, ולפני כמה שנים מכרו את הנקיות לאחד משלהם, והוא עשה מה שעשה, רק לא נקה אותם. ושרטון המים כמו שהיה סתום כן הוא עתה. בהיות מקרוב השר שעל הדרכים קריוואשעין בה בקשו ממנו אנשי העיר לתת לבו ל, מצב הנהר וגם הפעם היתה תשובתו: כי על העיר, ובכלל על כל נרי הדניסר התהותן, להבנס בעובי הקורה, ויעשו התחלה. וכאשר תראה הממשלה כי הם יעשו חיל תבא לעזרתם. יודעים אנהנו מראש, כי אבות העיר יתחילו במצוה, יתנו מסי על כל המשא העובר מן הים אל הדניסר ומן הרג אל הים. ינבו כסף וינקו, ומאומה לא יהיה מכל אלה, עד אשר סוף סוף תשים הממשלה את לבה אל הדרך הזה.

ועד העת ההיא בכבודות העבורה זו האניות...

אך עברה האניה את השרטון ותצער צעדי ענק קדימה, והנוסעים כלם שבו איש איש למקומו, ובהמחלקה השניה מעט מאד מספר הנוסעים, כי מעטים בכלל מספר הנוסעים מה. לניקולויב, ויען כי אניות של שתי חברות תלכנה בכל יום ויום – מעט מאד בשתייהן מספר הנוסעים.

בבוקר כאשר קמתי משנתי, נכנס אורה אחד להלשכה, והוא, מבושם מעט, ובגילופין... איך אפשר ל,התבשם' כעלות הבוקר? גם אנכי לא אכין זאת, אבל האיש היה, מבושם' ולבו טוב עליו. ויפן אל המשרת באהבה ואהדה ורעות לאמר: ,אתמול דברתי הרבה והיום אדבר מעט, כי לא ישנתי כל הלילה ואנחה מעט. הן לי צנצנת יי"ש... ויפן אלי ויאמר: ,אתמול היתה הלשכה כלה מלאה מסה אל פה, יהודים הרבה נסעו, ואנכי כמעט האחד אינו-יהודי, ושער נא בנפשך: אנכי החלתי ל,נבח' מעט על דבר היהודים, והיהודונים עשו אזנם כאפריכסת לשמוע מה ,אנבח', ויסבני כדבורים: הפסקתי את דברי והם רחקו מעלי. עוד הפעם החלתי ל,נבח' ועוד הפעם סבבני כדבורים, וכה כל הדרך, ואנכי כמעט ,שנתכקעה בטני משחוק'. וכה בכל פעם ופעם, כאשר אסע בדרך והשממון יפול עלי, אם רק ישנם יהודים סביבותי, אם באניה או במרכבת מסלדה-בהרל, אנבח מעט' בכדי לבדח את דעתי. האמת אניד לך, הוסיף לדבר, אין לי כל עסק עם היהודים, אבל ,מאפס עבודה גם זו עבודה', ובכדי לבדח את דעתי מדוע לא ,לנבח מעט'? לו היית אתמול וראית את השחוק... המה יעשו אותהם באפריכסת, ישדכבו חוטמיהם ויפתחו את פיהם, – ואנכי הנני ,נבח'... אמנם צחוק הוא. עודנו מדבר והמשרת הביא לו את הכוס וייתתה ויפל על המטה, עוד מעט וקול נחרתו איכה.

כי ישנם רבים כאלה, אשר אין להם כל עסק עם היהודים, וינבחו' רק כדי לבדח את דעתם – זאת ידעתי מכבר; אבל המה יסתירו את סבת ,נביחתם' ויאמרו, כי לא ינבחו רק יאנחו, ,ילילי', כי לכם עליהם יכאב... ומי יודע אולי גם האיש הזה הדובר בי עתה, ואשר משנכנס יין יוצא, סוד נביחתו', כאשר יפוג יינו, יעמיד פנים של רחמנות ויאמר גם כן כי ננחתי ננח וילולי יליל... בעת אמנם נלה מה שחבריו מכבים: זה ינבח מפני השממון, והשני בכדי שיהליקו את שערו... והשלישי פשוט בכדי שיתנו על פיו... וכה כל הנבחים ונביחותיהם.

כאשר שבתי מן המכסה, מצאתי פנים חדשות בלשכה, המנבחי שוכב סרוח על ,מטתי' ואצלו יושב על כסא עוד אחד, ויחד שותים יי"ש ושכר ומדברים אשכנזית. על פי הדבור הכרתי, כי האורח החדש הוא אשכנזי, ויען כי הוא המכניס אורח, והיי"ש והשכר ישתו על חשבוננו, הנה ידברו לכבודו בשפתו. השיחה היתה

על דבר ייִש ושכר, ובינתים על פי מנהג היום, נסבה על. לאומיות, על דבר הרוסים והאשכנזים. האשכנזי לבש נאות כבוד, ויהלל את. אומתו כי היא הכל, ממנה הכל, ובה הכל, ואשכנז, אשכנז למעלה מכל, כי באשר אשכנזים, רק שם סדר ומשטר, ושם חק ומשפט, שם החכמה והשירה והפלוסופיא, ורק מאשכנז הבא ה'ישועה'. חברו הדובר בו גם הוא השיב כנגדו ויתנה את. הנוקף אומתו, וידבר נבונה על דבר האנושיות הכללית, על דבר השכלת הרוסים והרקבון של אירופא המערבית, בינתים שתו עוד ייִש ושכר, והשיחה רהבה ונמשכה עד מאד. חברתי מתוך דבריהם, כי שניהם אינם אנשים פשוטים. אם למדו מאומה אז לא, אבל קראו מה שנהוין לקרא עתה בימינו אלה. והאשכנזי בכל אשר יספ לשנות נחה הרוח עליו וידבר גדולות על, הרוח האשכנזי וירוממהו תחת לשונו. כל השיחה ההיא, כמובן, לא נעשה במאומה אלי, אבל זכרתי את דברי האיש ואמרתי בלבי: ומדוע, מפני השממון, לא לנכחי מעט? ואומר: אבל אדוני, לשוא תרומם את האשכנזים, אמנם גבורים אתם בשתי ובדברים, אבל לא במעשים. במעשים – גבורים הצרפתים, הכריסנים, הרוסים. והמה ילכו בראש השכלת אירופא, המה יתקנו את התקונים הנחוצים, ואם תבא ה'ישועה' מהם תבא, ולא מאשכנז. לשמע השם, צרפתים' כמו נודעו גם שניהם, וטרם שהספיק האשכנזי לפרוה את פיו, קפין הרוסי ויאמר: כן, כן, הצרפתים המה בעלי בריתנו, והאשכנזים? – אשכנז – זה הוא אויבנו, כן אמר המנוח סקובוליוב, ויפה אמר: הלאה הכרכשאות! הלאה! והאשכנזי הביט ויאמר: האנגלים, עור אפשר, סוף סוף הלא דם אשכנזי נוזל בעורקיהם, אבל הצרפתים – זה עם לא היה עם של דברנים ריקים וגרננים, האותם תדמה אל האשכנזים? – ובכל זאת. אמרתי: דברנים, נרננים, וכל התקונים הטובים, וההשכלה מהם באה אלינו. ואתם? מה עשיתם אתם לתועלת המין האנושי? – בשנת הארבעים ושמונה, אמר אלי, כבר היה הכל מוכן, אבל מעט היהודים שהתערבו בינינו השחיתו הכל, ועתה חכינו הרבה מהקיסר הצעיר, אבל גם הוא נפל בידי היהודים, והמהלך ההדתי לא יביא טובה הרבה... בכל זאת – הוסיף לאמר, – לא אמרנו נואט, והתשובה תבא מאשכנז. ראיתי, כי ייִש לי עסק עם אנטי סמיטי אמת, צורר היהודים אשכנזי, צורר פלוסוף, הנכון להשליך כל החטאים על ראש היהודים. ובבדי להכעיס אותו השפלתי את האשכנזים ואמרתי: גם בשנת הארבעים ושמונה מאומה לא עשיתם, רק דברתם ודברתם, גם עתה מאומה לא תעשו, כל כהם רק בפה לדבר ולנשק את השבט, דברו מעט ועשו הרבה, האנגלים דברו פחות מהם ועשו עוד יותר מהם והצרפתים אמנם דברו הרבה ועשו הרבה, הצרפתי נכון ללחום ולמות בעד דעותיו, והאשכנזי – נכון בעד דעותיו... לשהות כים שכר!

חורת מות כסתה את פני האשכנזי, אול סומקא ואתא חורא, ויחיצב בקוסה זקופה, וימד אותי בעיני ויאמר: התדע, אדוני, את מי תדברו על פי הדברים האלה ואופן אמירתם, דמיתי כי יש לי עסק עם ביסמארק בעצמו, עם מולטקי, עם ניסרה... ובכלל עם אדם גדול מאד מאד. לא אדוני, לא נתכבדתי לדעת אותך, אבל דא מי שתהיה, הלא רק את האמת ההיסטורית הגדתי, וגם בפני ווילהלם השני אנכי כזאת—אבל, הוסיף לאמר: לו ידעת עם מי תדבר, כי אז אחרת דברת, אנכי הנני בעצמי בן שנת הארבעים ושמונה: הוא דבר את הדברים האלה, בנאווה כזו, כאלו אמר אלי: אנכי הנני קלומבוס, אנכי נליתי אמריקה, אנכי הנני נאפוליון הראשון ויוסף לאמר: בן שבע עשרה שנה אנכי אז, וידעתי את אשר עשיתי.

ב, התייחסות, שהתייחס אל שנת הארבעים ושמונה, קנה מעט את לבבי. השנה ההיא כל כך מפורסמת וכל כך היתה עשירה בדעות, עד שכל אחד מאלה שהיו בתקופה ההיא נכבד בעיני. החלפתי את סגנון לשוני ואמרתי: היתכן? ליברלי אדוק כמוך של שנת הארבעים ושמונה, נתהפך עתה לאנטיסמיט, הוא אשר אמרתי, כי אתם האשכנזים הנכם גבורים רק בדברים אבל לא במעשים.

— אנטיסמיט אינני, אבל הנני, כריסטליך סוציאלי. אחרי שנת 48 הייתי דימוקראט, אחרי כן, סוציאלי-דימוקראט, אבל זה שנים מספר הנני, כריסטליך סוציאלי, כי השחיתו הסוציאלי-דימוקראטים את דרכם בהתחברם אל היהודים. כמובן, הוסיף לאמר, בהיותי עתה בחוץ לארץ זה כמה שנים, לא אוכל להשפיע מאומה על מהלך החברה וההיים ב"ארץ מולדת", אבל את שלי הנני עושה, הנני חבר לחברתי ומשלם מדי שנה בשנה את, דמי המעמד...

— ואם כן, תשלח מדי שנה בשנה כסף, להכהן שטאקער? מהדה נעים מאד, אחד ההלוצים משנת 48 ישלח עתה, דמי מעמד להכהן שטאקער. אטם כן, טובים אתם ויפים...

— יקח אופל את הכהן הזה, לא מניה ולא מקצתיה; תודה לאל, מן, החשוכים אינני, אבל, הוסיף לאמר בהתלהבות עצומה—ישנו, בעל מוח אחד באשכנז. אשר לא קם כמוהו עוד, גם אין מכל המתקנים שידמה וישוה אליו. המוח הזה כבר חיטב את מחשבתו הגדולה וימצא את אבן החכמים אך להעשיר ולשכלל את האדם בכלל ואת האשכנזי בפרט. ואתגאה בזאת, ואתפאר, כי גם אנכי עזרתי, לשי כהן הדל, להוציא אל הפועל את המחשבה הגדולה ההיא.

— ומי הוא בעל המוח הנפלא הזה? ביסמארק? מולטקע?

— הלילה, כל אלה מזהות נסים הם, שותי דם ואוכלי ברוזל כמרים היו ויהיו, אבל בעל המוח הגדול הי מרחוק מההמון, כמעט נסתר, אתה לא תרע אותו, אבל האשכנזים הטובים בארץ מולדת וחוצה לה יודעים אותו.

– ומה שמו כי אדע ?

– האם שמעת את שם הפרופיסור, ביורניני ?

– העור ?

– כן, הוא שתום עינים, אבל, בעל מח מצולה. עיני הבשר סתומות, אבל עיני הרוחניות סתומות ומחזה שדי יחזה, הכל נלוי לפניו: מה שהיה ומה שיהיה, אין כל נעלם ונסתר מסו. במחזו הגדול כבר סדורה כל התכנית הגדולה – בכלל ובפרט, וכבר סתר את שאלת האדם בכלל ואת שאלת עמנו בפרט. ואתפאר עליך, כי אנכי קארל סמר, בעל בית הרחם נ. בסביבות ניקולאיוב, עזרתי בדבר הגדול הזה והניעתי את הגלגלים האלה. מדי חדש בחדשו, אשלח עזרתי להאדם הגדול הזה המשה רבינו, אנכי ואנשי שלומי תמימי דעות עמדי. וקארל סמר לבש נאות כמדו, ויבס עלי כמנצה, כאומר: הכרע הכרעתי אותך.

– יפלא בעיני-אמרתי לו-כי סמרוס נלהב כמוך ידור בחוץ לארץ; מקומך, לדעתי, בארץ מולדתי ולפעול שמה ברוח מתקנך בעל המח הגדול ביורניני.

– ישנם שם הרבה גם בלעדי, הדני יבקש את העומק והאדם את הסובי; לא הארץ היא העיקר, לא רגש האדמה, אבל הלאומיות, רוח העם, האשכנזיות האם דייטשמהוט. ועתידה אשכנו שתתמסשם בכל העולם כלו. במקום אשר רק היו אשכנזים, שמה תהיה גם אשכנו, ובאשר אנכי אהיה אתאמץ להחזיק את הרוח הזה. סה בסביבותי אנכי הנני מרכזי. ישנם סה הרבה אשכנזים, ועלינו להתאחד לפעול ברוחנו. רבה מאד העזובה גם סה.

אבל, הוסיף לאמר, אנכי כמו שתראה אותי, לא איעף ולא אינע. כבר העמדתי תלמידים הרבה, אשר יתקיימו סה עתה גם בלעדי, ומסרתי את מישלחתי בידים נאמנות. כעת עלתה ברעתי למכור את נהלתה, ואלך לאפריקא הדרומית, לקאמירין, להרחיב שמה את הרעה האשכנזית.

– ובניך ?

– רק בת אהת יש לי נשואה לאיש, ואישה מיטניה. על האסמותי של הסוחר נייפילד, בנ העיר. הוא ישרא סה, כי חתני, אף על פי שיתן גם הוא את פרטותו לחברתנו, אבל האמת נהנה להגיד, כי רק למראית עין יעשה כזאת, ולבו הרוק ממנו, וכמה שהתאמצתי להכניסו לפני ולפנים לא עלתה בדי. עסקיו ונייפילד עומדים מעיניו למעלה מבזרינג ומחשבותיו. רוח הזמן הוא, אמר באנחה, רוח היהדות.

– הנך מדבר אדוני, זה כמה, אמרתי אליו, על היהודים והיהדות, עד כי תתן מקום בלבבי, לחשוד אותך, אדוני, כי גם אתה הנך מורע היהודים.

מפי הרוסי שישב עד עתה על מטתו, ולא השתתף בשיחתנו, התפרץ שחוק

גדול ויקרא. בראווא ו-האשכנזי הביט עלי בעיני בוז וקלסה ויאמר: ,אתה בעצמך יהודי' ויפן ויצא.

אקרה, כי הקורא יסלח לי על אשר עכבתי אותו מעט בדרכו. הדברים ששמעתי מהאשכנזי המבושם הזה היו חדשים בעיני, אף כי קראתי הרבה ושמעתי ע"ד הצוררים האשכנזים וכדאי להתבונן בהם.

י.

האניה כבר שנתה את מהלכה, ותסב דרכה צפונה. כבר עברה את אשד הבנו. והגני בתעלת הנהר הזה. החופים שנו את תמונתם, המישור הגמוך והמכוסה בקנה וסוף של הדניפר אינו, גם איים ואזרועות אין, פה נראה שפעת מים בין חופים גבוהים וערומים. למהלך האניות טוב סדר כזה, אבל העין לא תשבע נהת ממנו, שמה על הדג. ראינו יד הבורא, אשר באיסדרים שירי יצר את הנהר הנדול הזה ויצר בתוכו: מים, איים, אנמים, קנה וסוף וערבי נחל, כל אלה ירחיבו את העין. .. ופה על ,הבנו' נראה יד חזקה ונדולה אשר פוצה נחל מעם גר, ותעש לו דרך בין הררי עד. .. ויקוו המים לתעלה אחת, וגם אניות גדולות, אניות הים, יעברו בו. ישנם אמנם זעיר שם, זעיר שם ערמות חול, אבל הממשלה נתנה עינה עליהם ותשמידם, ותחסור תעלות, ויש מעבר לאניות עד באכה העירה.

מן ,המבוא' אשר לעיר, אי אפשר להכיר כי נבא לעיר גדולה וכולת העמים. על פי המבוא הזה נוכל לחשוב, כי נבא למחנה של אנשי הצבא. כמעט אין בנינים על החוף; וכאשר נסע הלאה גם כן אין מאומה, רק זעיר שם זעיר שם קסרקס לאנשי הצבא או שוטרי הפוליצי, ופה ושם בתי היי"ש, זולת זאת אין דבר. וכאשר נבוא אל העיר פנימה, גם כן לא תנכר אותותיה כי לעיר גדולה רבת המסחר באנו, ורק במרכו, בהיותו לא רחוק מ,האכסניא הפטרבורנית', ברחוב בית התפלה (סבורנאיא) נראו אותות חיים. והאכסניא בעצמה אף כי היא היותר גדולה ומתוקנה בכל העיר, לא תנכר אותותיה, כי היא האכסניא הראשית בעיר החוף. ריח עיר קטנה נודף מהעיר ומהאכסניא. ובאמת כן היא: ישנה עיר קטנה מחוזית, אבל ריח עיר נודף ממנה, וישנה להיפך עיר גדולה, אשר ריח עיר מצער נודף ממנה. הנה העיר יליסאוויט:ראד ב.ס. ה. חתיכה קטנה של עיר גדולה מאד, וניקולאיוב להפך: המשים ערי מצער ביחד, אין בה התנועה והחיים של עיר גדולה רבת המסחר, ולפי מדתה ורוחב הוצותיה יכלה היא להיות גדולה כמה וכמה פעמים. מיסד העיר ויוצר תכניתה היה כנראה, בעל דמיון גדול מאד, וירא בדמיונו עיר גדולה אשר פרוות תשב, ואנשים לאלפים ברחובותיה, ויצר תכנית העיר מעין ,פארוז'. בכל ארצנו אין עיר עם הוצות רחבות כמות. גם בעיר המלוכה, בווארשא ובאודיסה צרים הרחובות כאשר פה, ולפי ערך הרחובות, מעטה בהן התנועה מאד, עד כי כריקים הגם תמיד.

ולעת הערב סחר יסול עליך מדי לכתך בו. גם הרחוב הראשי, רחוב „בית התפלה“, אשר היא המקום הנבחר לטיילים, ואנשי העיר הולכים לשוח דרך בו – גם פה החסר התנועה ורוח החיים, ולפי מדת ההרבות, הבתים קטנים ושפלים. בתים בעלי שלש מכפלות מעטים מאד, רוב הבתים הנם בעלי מכפלה אחת ושתיים. הן אמנם כי כל הכבודה פה פנימה; ישנם חצרות אשר לעין הרואים, לרחוב – בית קטן עם שער רעוע להם לא תואר ולא הדר לו, ושמה בתוך החצר – היכל מלך, אפריון, בית רם ונשא, אשר קורותיו ורדיטיו עצי אלמונים... המעם: מפני כי רב הבונים ובעלי הבתים לפנים, היו שרים ופקידי בית משק הצי האדיר של הממשלה (אדמיראלטיסמוא), ומן החמר הרב אשר בבית, המשק, מן „היתור“ של „צי האדיר“ עשו גם להם בתים ויבנו למו סוכות, ולא נאה ולא יאה, אינו כדאי למשוך עין הרואים על הבתים ההם, ועל פי הרוב, הבתים הגדולים והטובים נבנו בחוצות אשר בקצה העיר, והרחובות המרכזיות לא יצטיינו בבניניהן.

הרחוב היותר יפה, כמו שאמרתי, רחוב בית התפלה. בקצהו האחד בית התפלה הגדול להפראבוסלאווים ובקצהו השני שער הכבוד לכבוד אדוננו הקיסר. ובה במדה שנתקרב אל השער הזה יתפארה הרחוב, שמה הכלוב של אנשי הצבא, של „המיוחסים“, בית משפם לחיל הים, בית הניניראל-נובירנאטור ועוד. אצל השער הזה בסל תבנית „האדמיראל שמואל גרייני“ מהוצבה מאבן שיש מעשה ידי אמן. השר הזה נכבד מאד לעיר הזאת. ביהוד היה דורש טוב לעמנו, כי רעיתו היתה עבריה מהמשפחה המפורסמה בנגב רוסיא „הי“ ובעלותה לנדולה לא שכחה את עמה. בימיו התערו בני עמנו כאזרחים בעיר הזאת ויהיו תקיפים וקבלנים בבית משק הצי האדיר. למעלה מהמצבה ההיא נשקף „הבונ“ עם הופיו, מבנה אניותיו, בית משק הצי האדיר של הים השחור, עם כל בניניו והיכליו, הנשר הממולטל ועוד ועוד, וברחוב הזה גם בית הקאפי של בארב, מרכז הסוחרים רבי ההובלים ופקידי הצי האדיר, ואם תאמר לבלות שעה או שנים בערב, אין טוב לך מהבית הזה. פה תראה את „מלח העיר“, תשתה סל קאפה טוב ותקרא מ״ע בכל השפות. וגפלא בעיני, כי לא ראינו פה את מה״ע הצוררים לביי כמו „הטלנראף“ ו„העת החדשה“, ולא אדע כמה לפתור את ההידה ההיא אם היא פעולת הסוחרים העברים המבקרים את הבית הזה; אבל הן האנשים האלה, כמו שנירע לי, לא יקשירו על ענינים כאלה, ובהשק גדול יקראו מ״ע הצוררים לעמנו; אז אולי רק מקרה הוא. אם לשפוט על פי האנשים השונים המבקרים את הבית ההוא – רק מקרה הוא; פה תראה תערובות של כל העמים והלשונות: רבי ההובלים, ברישנים אשכנזים, צרפתים ואיטלקים, ומפקדי אניות המלחמה וסוחרים ופרסורים. זה יקרא מ״ע וזה שוהה קאפה, זה ידבר מעניני מו״מ וזה יצחק בשהיה הנרדשיר, כי השוק הזה

נפרץ מאד בעיר הזאת – והדבר מוכן. רוב בעה"ב המה, אנשי הים, והאנשים הדם
 על פי הרוב יכלו עתותיהם, בימי המשומ' בשחוק הזה. גם כלוב של נרדשיר יש
 בעיר, ואף כי חברי הכלוב המה ראשי העיר ואציליה, בכל זאת יקבלו חברים
 גם מבני קו קו ומבוסה... השלחן הירוק ו. ערוגות הנרדשיר' מקרבין את האדם ומשום
 קטן וגדול, אין יהודי ואין נוצרי סביב השלחנות הדם, כזאת ראיתי כמה פעמים
 בהיותי בווארשא ראיתי בקאסי בורשו, בן הזכס, שר נדוד משחק ב, נרדשיר' את
 איש עברי בעל סאות ארוכות, סוזמקאות וסנדלים על רגליו ומצנפת על ראשו...
 מובטחני כי בחיים, בשוק, אין להאנשים האלה אף ניעה קטנה – ופה המה חברים.
 וכזאת ראיתי עוד הפעם, כי משנה לאדמירל הציע לפני איש יהודי בלתי נדע לו
 לשחק עמו, מערכה אחת; ורק יעמדו מעל השלחן או תהום נורא ספרד ביניהם.
 אבל כל עוד יעמדו סביב השלחן הנה שוים הם. אחינו שבג מלבד שעשועים עוד
 יש להם טובת הנאה מכל אלה, כי הרב דמתא הוא מן, המשחקים המצוינים ונכבד
 מאד בעיני חברי הכלוב. אשר רובם ככולם מגדולי העיר וראשיה הם. ולפעמים
 תצא תועלת לעדתו מקרבתו זו. השחוק הזה בכלל נכבד מאד בדברי ימי עמנו.
 אל נכון תוכרו עוד חביבי את הציור הנפלא שצייר לנו הסופר המנוח ל. לעוונדא
 בספרו, עיר ובהלות' (בהעתקת הסופר המצוין איש פריערבערט), אך הגסך רדיוזול
 משחק בנרדשיר את יהודי שלו ר' שכנא? בימי ילדותי שמעתי נפלאות על דבר
 ת, נרדשיר', ששחק השר השוע הנאון ר' יהושע צייטלין את הגסך סויטסקין
 המאוורירי, על דבר נאפוליון הראשון אשר שחק בשחוק הזה את גדולי ישראל...
 סוף דבר, השחוק הוא כשר מאד ואף ליהודי ארוך מותר, ומה נה לרב ממעם הסכסלה.
 ביחוד רבו בבית הזה הסרסורים והסוכנים. פה על ספל קאפה ימרו עסקים
 ע'ס מאות ואלפים ועשרות אלפים. את השאון והרעש שנראה במסחר התבואות
 באודיסא לא נראה פה. המסחר הזה באודיסא ירד מגדולתו ויצא מירי העשירים
 ויכנס לידי עניים וביטנים, ופה הוא עדנה בידים חזקות: ראדאקאנאק, מאסס, מרבסי
 נייפילד, דרייפוס ועוד, כל אלה בתי מסחר גדולים וטובים מאד. ויען כי מעטו הבתים
 פה, מעטו גם הסרסורים, וכמובן אלו כמו אלו יעשו עסקים טובים. אביר הבהרת
 פה בית המסחר נייפילד, מלך, הדגן והשעורים, ו, דרייפוס' שהיה לפני איזה שנים
 מלך, החמים' ירד מגדולתו, ויעמוד בשורה השניה תחת, נייפילד', כי נגלגל
 הגלגל והתחתונים עלו למעלה ועליונים ירדו למטה, נייפילד היה לפני שנים סבב
 כמעט, יורד', ובקושי נתנו לו הקפה, ועתה עלה מאד מאד, ודרייפוס שהיה מרוכס
 ו, איתן' לפני איזה שנים, ירד מעט מגדולתו. זה קנה דגן ושעורים בעד אישכנו והשג
 חמים בעד צרפת. נייפילד מכר תמיד על להבא, ויקו כי ירד המחיר, זה קנה על
 להבא ויקו לעלית המחיר, וההצלחה האירה פניה לנייפילד, המקחים ירדו ויידו.

וירדים ונפלים עד עתה, והוא הרויח סכומים נוראים ממכירותיו, ודרייפוס שקוה
לעלות ויקנה תבואות הרבה – הפסיד במקווי. ועתה נייסילד והיימן, הפוחר על
שם חתנו המת אביר הפוחרים לעילא ולעילא, הכל משכמים לפתתו, והוא באמת
מלך הדגן, איתן מושבו בברלין ומצודתו פרושה על כל נרמניא, ובכלל על כל
מדינות, אוכלי לחם דגן; כי האשכנזים יבכרו לחם דגן על פני עונות סלת, ובשנת
1891 שלמו מחיר הדגן יותר מאשר בעד החטים, כי הקבה האשכנזית לא תמלא
מהלחם הקלוקל הזה... הקיבה האשכנזית כנראה אינה מפונקת, ועונות סלת כלא
הן אצלה חכמי הכימא האשכנזים ליכך ופאצט חקרו ומצאו, כי לחם חטים יכלכל
בתוכו חומר משיע כפלים מהדגן, אבל הקיבה האשכנזית לא תבין, חכמות ותעכל
דוקא סת דגן, ונייסילד הוא המשכיר להם את לחם חקם זה ויען כי רוב הדגן
ברוסיא, ע"כ מצודתו פרושה על רחבי ארצנו ופוכנים לו בכל מקום, וסוכנים דסוכנים
עד המדרתה התחתונה. האמת נתן להגיד, כי כמו דרייפוס כן גם נייסילד רבו סוכניהם
וסרסוריהם ועוזריהם ומשרתים מאחינו, ויתנו לחם לאדם רב, ובימים האחרונים, כסוב
לאדונם טוב גם להם, ומוראם ופחדם ותהלחם וכבודם על כל הארץ. בהיותי
בג הראו לי בבית הקאפה, בארבי סרסור אחד שהרויח בחצי שנה – שמונים אלף
רויכ, וסוכנו של נייסילד הרויח עוד יותר, ובכלל כל מי שהיתה לו נגיעה קלה אל
נייסילד נתעשר. והדבר פשוט: הוא מכר תמיד על להבא, ולבלי לקחת עליו האחריות
של כל המכירה קנה מיד חלק גדול, סוכניו עשו גם כן כך: החלק האחר קנו מיד,
על המותר לקחו האחריות על עצמם, והסוכנים דסוכנים עשו גם כן כך, ויען כי
להבא ירד המחיר וירד, נמצא כי כלם הרויחו, איש איש לפי ערכו. לדוגמא,
נייסילד בברלין מכר בחודש יולי מאה אלף כור דגן על סיפס. במחיר ידוע, בתקותו
כי באוגוסט ירד המחיר, ומיד הודיע על ידי המלנרף לסוכניו כי יקנו בעדו שבעים
אלף כור במחיר כך וכך... הסוחר בג קבל, צוי (определил) על שלשים אלף כור...
הסוכן קבל את ה, צוי ומצדו נתן צו לסוכניו בערי השדה רק על עשרים אלפים
כור, ועשרת האלפים הנותרים לקח על אחריותו, בתקותו כי ירד המחיר, וכה כל
אחד מהמתעסקים בדבר הותירו מעט על, אחריותם. ויען כי המקחים ירדו וירדו
נמצא כי כלם הרויחו הרבה מאד, והשנה הזאת שהיתה רעה להסוחרים הקונים על
חשבון עצמם, היתה שנת טובה וברכה לכל מיני הסוכנים והסרסורים.

אנכי אינני ממכדי הסרסורות והסרסורים, אבל בראותי סרסור שהרויח שמונים
אלפים, לא יכלתי לבלי לכבד אותו ואמרתי בלבי: גם זה עסקי. ואם הסרסור
שירויח על פי רוב רק אחד אחוז למאה הרויח כך, צא וחשוב, אם בעל חשבון
אתה, כמה כורים דגן נמכרו?

ובאמת העיר ג צועדת צעדי ענק לפני, ומדי שנה בשנה יתגדל ויתרחב

מסחרה, ובכל שנה ושנה מתקרבת לכך הכולל של אודיסא, ואנשי ג. מתפארים ומקוים, כי יבוא יום ותעלה בסחרה על אודיסא, יען כי סחר אודיסא, לפי דבריהם, מלאכותי. לאודיסא אין גליל ואין סביבה טבעית, רק הדניסר ישאר לאודיסא וחבל ארץ בסרביא ופודוליא, מה שאין כן ג. שיש לה פלכי יקטרינסלב, חרסון הצפונית פולטאווא, חרקוב, טטרניטוב, קיוב ומקצת פ. וואהלין, לכלם ג. קרובה מאודיסא. וההצלה האירה פניה לג. בשנים האחרונות, כי התעריפים של מסלת הברזל נערכו לטוב ולתועלת לג. ולרע לאודיסא, ומקומות רבים בפלכי פודוליא, וואהלין וקיוב, ששלחו את הבאותיהם לאודיסא, נח עתה להם לשלחם לג. ביהוד החלו לקנות בימים האחרונים, כי שר הדרכים והמסלות הוא יליד ג., וע"כ יקו, כי יזכור לשוב את עיר מולדתו, ויזכה אותה במסלה חדשה, מאומן העיר אשר בפ. קיוב עד ג. – המסלה היא תביא באמת טובה מרובה להעיר. אבל אודיסא הורשת רעה ומציעה לבנות מסלה מהחנת דולינסק, תחנה מרכזית למסלת הארקוב-ניקולאיו ומסלה היקאטרינית, בדרך ישר עד אודיסא. באופן הזה הגה רב התבואות שילכו עתה לניקולאיו ילכו אז בדרך הישרה לאודיסא. אלו כמו אלו יתאמצו להראות ולדוכיח נחיצות, מסילתם ותועלתה וחסרון התועלת וההפסד של מתנגדיהם, ו. ההתאבקות גדולה וקשה וכבר התערבו בזה רבים, הערים: אודיסא, ניקולאיוב, חרסון וכי בנין מסלת חרסון-ניקולאיוב תלויה בזה אומאן, וואזנינסק, אנאניוב, ושלטוני היימסבורו עכ"ל הגלילות האלה זה מושך לכאן זה מושך לכאן, ומי ינצח-ימים ידבר. כנראה, סוף סוף תנצח ניקולאיוב, אחרי כי זה שנים מספר תאיר ההצלה את פניה אליה ומאודיסא השיבה פניה ותפנה לה עורף.

אבל גם אם אלף מסלות יבנו לא תגיע ג. בהיצונותה ופנימיותה לאודיסא. אודיסא היא כרך גדול ובכל קרן זווית, אף במבואות הרחוקות מהמרכז, נראה ונתיש את, הכרך, ונ. כפר גדול, ונס בהרחוב היותר גדול נראה ונתיש את הכפר. באודיסא ישנם ארבעה מ"ע וכולם יש להם קוראים וחוחמים ומודעות, והם ממבחי מה"ע שבערי המדינה – ובנ. רק מ"ע אחד, בר דומא' ולהאחד הזה לא תואר ולא הדר. – ואנשי אודיסא ונ. מה רב ההבדל ביניהם!

ביהוד רב ההבדל בין אהינו שבשתי הערים ההן. הסצב החמרי של אהינו בנ. טוב מאשר באודיסא, ובכל זאת באודיסא יש עדה שלמה ומתוקנה שיש בה הכל, ובנ. אין כל: אין בית למוד למלאכה, אין מושב זקנים, אין בית יתומים, אין בית ספר לעבודת האדמה אין ישיבות, אין בתי ספר, בקיצור אין כל, והוי"צ – זה מודד האויר של היהדות – גם כן מעטים מאד. אוד. הביאה לקופת החברה בשלש השנים שעברו סך 2961 ר' ונ. סך הכל 809 ר', והמעט שיושביה לא יתנו כי עוד יבקשו אמתלאות. בעת שהייתי בנ. היו חובבי ציון שמה שרויים בצערה. הקול יצא בעיר

כי חויצ ימעלו בכסף הקדשים. כמובן, את הקול הזה הוציאו אלה שלא יתנו בעצמם מאומה; כן הוא אצלנו תמיד. אלה שיעברו על כל המצות ויקיימו את כל העבירות יצעקו בכרוכיא על החומרות הרבות של השלחן-ערוך, בעת שאלה המקיימים את כל החומרות האלה, לא ידברו מאומה ולא ירנישו אותן. אלה הגותנים לציון ויודעים את כל החשבונות לא ידברו מאומה, ואלה שלא יתנו אף פרוטה אחת תמיד יפחדו מפני הגנבים... כל אלה כמובן בכדי להצדיק את עצמם. כל אחד מישראל, יהיה מי שיהיה, ירניש בנפשו פנימה כי לא טוב יעשה בזאת, שיעמוד מרחוק לדבר הנדול והקדוש הזה, ובכדי להצדיק את עצמו בעיניו יוציא לעז על המתעסקים בדבר לאמרי: פלוני מעל, אלמוני בודאי ימעל, ובכן למה לי לתת את נדבתי? ובתחבולות קלות כאלה ידמו לרמות את עצמם. כזאת ראינו במקומות הרבה, והפעם גם בניקוליוב. מובן, כי נגלו שוליהם על פניהם, כי פרסם, המורשה את החשבון, ופני המוציאים לעז חפו.

כן הנם אחינו בני, לא לבד שלא יתנו עוד יבקשו אמתלאות. האינטילי-ננציא שלהם, לפי דברת רבים, היא הנרועה שבכל הערים. האינטיליננציא שלנו בכל אתר ואתר אינה עומדת בנים המעלות, אבל האינטיליננציא. שבניקוליוב עומדת בסתר המדרגה, בכל עיר ועיר נכר ונרנש אות של חיים; אם לא יעשו האינטיליננצים מאומה, לכל הפחות יתחילו לדבר, יתחילו ללמוד מאלפא ביתא, יאמרו כי יחפצו לעשות מאומה. ופה אין בהם כל רוח חיים, וכמעט שלא ישתתפו בכל דבר שבקדושה ושבצדקה. כי לא יתנו מאומה לציון-מעצמכם תבינו, אבל גם למרבי השכלה לא יתנו, לבתי ספר למלאכה לא יתנו, בקיצור, לא יתנו מאומה, ובכלל הנם רחוקים מאד מעמנו. שמא תאמר, כי התנכרותם להיהדות והיהודים; הועילה לקרב אותם אל עמי הארץ - טעות היא בידכם; שנאת לאומים נכרת פה, יותר מאשר באודיסא; ובכן מה הועילו, ההכמים האלה בתקנתם? - רק לכיסם הועילו כי לא יתנו אף פרוטה אחת לצרכי הצבור.

המסחר הראשי והעקרי פה, כמו בכל ערי הגנב הוא מסחר התבואות, ושני לו-עסקים בבית משק הצי האדיר, כי פה הטב של הצי האדיר אשר בים השחור, פה דירת המפקד הראשי לכל האניות ההן, ומשניו וסנניו וכל הפקידות. ויען כי הצי האדיר הזה יתחזק, יתרבה ויתעלה בכל שנה ושנה, לכן יעלה גם ערך העיר הזאת משנה לשנה; כי הכינו פה חופים לכל האניות הרבות, ובתי מלאכות וחרושת מעשה לבנין, ציים אדירים, ובדק האניות, ורובא דרובא של הענקים בשנים האחרונות נבנו פה; והתכונה רבה מאד לבנות ולחזק כל בוק, והסיר הזה סיר הבשר והשומן הוא וטוב לגשת ולקרוב אליו ולהתחכך בו. לפני שנים - התחככו כבינו יהודים הרבה, ושמונו ועבו ועשו עושר והצליחו. מהם היו קבלנים שבנו

אניות, מהם שהכינו את ההומר הנהוין לבניה ולבדק: עצים, בחל, נחשת וכדומה. בשנים האחרונות אמנם הורע כחם של אחינו בקבלנות בכלל ובקבלנות של הצי האדירי בפרט, וסחור סחור אמרין ליהודאי, לברמא לא תקרב... והמעש שעזר יתחכנו סביב העסק הזה, המה רק קבלנים דקבלנים, ידים שניות ושלישיות, וכמובן, יאכלו הראשונים את השומן ולהם המרק הנשאר, אבל גם זה לשונה.

סוף סוף אמנם יבא יום ותצא מנ. כל הדרה, להגל התמורה שנהיתה בסיוואספול. כי את חוף הסוחרים העבירו ממנה לפיאודוסיא ויחדו את החוף המצוין הזה רק לצי האדירי של הממשלה, יקבעו שמה גם את, הדירה הראשית של הצי האדירי בים השחור, ושם יהיה, בית מ'שק הצי, ושם בתי המלאכה, לבנות ולחזק כל בדק, ושמה כל הכבודה – וניקוליוב תשאר ריקה. את היום הנורא הזה יתאמצו להרחיק וידחו אותו משנה לשנה, אבל סוף סוף הלא יבא, ובניקולאיוב, ישאר רק חוף לאניות מסחר. ידעו זאת אנשי העיר ויתאמצו להרחיב את מסחרם, וזו כל ההנהה שתעשה להם הרשות בכדי לתת להם מזהה רשמי. ובאמת תוכל העיר להתקיים גם בלעדי הצי האדירי, כי מסונלת היא מאד לבנין בתי מלאכה שונים. עומדת היא במרכז מסלות הבחל ודרך הים, לא רחוק מסטה, קריבוי רוני עם כל מתכותיה. גם עצים גם אבנים, גם פחם וכל מתכות בנקל להשיג פה, ובכל זאת עניה היא העיר הזאת בבתי מלאכה, כי לא הורגלו בכמו אלה. קוקיריל מבלניא יאמר ליסד שמה בתי מלאכה שונים, והוא יעשה ויצליח, אבל לא האזרחים. ואם כן הם האזרחים, אחינו בודאי לא. מלבד בית מלאכה מרזלטר ושכר – אין בתי מלאכה לאחינו בעיר הזאת, וגם בתי החיים של קיסור אין להם. ואם נבנו בעיר הזאת בשנים האחרונות שני בתי התוך לכלי ברזל – גם כן לא לנו, לא לו הם. כי אין חכמה ואין תבונה ואין עסק ליהודי נ. רק מסחר התבואות והקבלנות הקטנה, וכל זמן שאפשר לחיות מהעסקים האלה לא ידאנו דאנת מהר.

התמהמהתי בנ. איזה ימים וארכה לי העת. בקשתי לי עבודה וראה זה מצאתי: על הקיר בפרוזדור האכסניא תלויה תמונה, זרם דברי הימים. התמונה היא תצייר לו את, דברי הימים לכל עם ועם כעין זרמת נהרות, נהר אחד ישתפך אל השני עד אשר ישתפכו שניהם לים אחד גדול. הנה נראה את העמים הקדמונים מעבר האחד משתפכים אל, נחל מצרים ומעבר השני אל הנהר הגדול – אשור, בבל, פרס ומדי, אחרי כן ישתפכו כל הנהלים האלה לים אחד – מלכי אלכסנדר מוקדון... וממנו יצאו נהרות רבים, אשר סוף סוף ישתפכו לים הגדול של מלכות רומי, וכה עד ימינו עתה. נפלא לראות: איך מנקזת הצור, מסדבר שימון, ממי מדמנה יצא הריין, נחל קטן ולא לאם ישתפכו לתוכו מצינורות והיות

עד אשר לסוף ים גדול של עמים ולאומים יזרמו בורם אחד. כה נראה את מלכות פרס ומדי, רומי, מלכות קארל הגדול, פוליס השני, רוססיא, אנגליא, ממלכות הסינים. ממילא מובן כי גם זרם דברי ימי עמנו בנהר הזה, לא רב מקומו על התמונה רק רצועה קטנה וצרה, מיציאת מצרים עד חורבן בית הראשון ונבלע בנהר בכל, ועוד הפעם נפרד כמו אזורע מהנחל הגדול של מלכות פרס ומדי עד אשר נבלע בים הגדול של רומי. זולת זאת אין מאומה, מתחלה לא הבנתי: מה ענין „זרם דברי הימים" לבית האכסניא „Hotel de St. Pib." ומה ילמדו האורחים ממנו ולמה להם לדעת כל אלה? להם נחויך לדעת עת בא מסלת הברזל ויציאתה ואניות הקטור. להם נחויך לדעת איה הוא הפוסטא, בית הבאנק, בתי המסחר; מי ימכור סחורה בזול, סנדלים, מכנסים, מסרקות וכדומה, אבל, זרם דברי הימים? לאחרונה יודע לי, כי מחבר, הלוח הזה הוא מורה דברי הימים פרגימניום פה, והתמונה היא מעין ריקלמה, ככל יתר ריקלמות. עוד מעט ומחברי ספרים גם כן יתחילו להציב ספריהם לראוה בפרוזדור של האכסניות, והמנהג הזה היה בודאי צמנהג טוב ומתוקן. עתה כשעמדתי על „רנל אחת" - פשוטו כמשמעו, למדתי דברי הימים, ואז אפשר היה ללמוד כל התורה על רנל אחת, ותחת אשר עתה ילכו האורחים לבקש מקום לבלות עתותיהם, וישנם כאלה שיניעו עד, הרי חושך ומבואות האפלות...

הנה אז ישבו איש איש בחדרו על התורה ועל הספרים. עוד עבודה אחת היתה לי אשר הפריעה את מנוחתי. בחדר הסמוך לחדרי, ורק קיר דק, הבדיל בינינו, התאכסן, מננן מפורסם, צעיר לימים, ילד בן עשר שנים ק., אשר טשאיקובסקי המנוח בהיותו בשנה העברה באודיסא העיר עליו כי לגדולות נוצר. אם טשאיקובסקי העיד, ממילא, כי כל הקהל הקדוש קראו אחריו: קדוש וברוך, כוכב חדש עלה על שמי המזויקא, פאנגוני חדש; ומה ע' פרסמו את שמו באופן נורא ומבהיל מאד, ואחרי אשר כלה זה הקטן את מעשהו בא והופיע גם הנה; ומולי גרם לי, כי התאכסן באכסניא אחת עמדי, ורק קיר דק הבדיל בינינו.

מכל החכמות והכשרונות, כשרון הנגינה לדעתי הטוב והמועיל, כי רבת פעולתו על בני אדם בכלל ועל המין היפה בפרט; ועל ידי קול יפה, וכנור אפסור לבוא למסרה בכמה, ענינים מה שלא תבוא לידי מטרה זו ע"י אוצרות קרח וכשרונותיו של ניוטאן. ויפה אמר טורניניוב באחד ממכתביו, כי הוא היה נתן את כל כשרונו הספרותי בעד שמין, כשרון מוזיקאלי. וטורניניוב, חביבי, לא היה בחור עני, טורניניוב ידע את, עולם הנשים... לפי דברי דארווין, הקול הוא אחד מהאמצעים של בחירת המין. הומיר ישורר כדי למצא חן בעיני הומירה יפתו-וימצא בלי ספק הרבה יותר מאשר, התור, החסיד בעיני „יונה" והאנדרפתא (Паньраф)

הלמדן בעינו, אנדרפתתו. ונס אצל בני האדם במדרגות הגמוכות נראה כזאת. דון ושואן הכפרי, כמעט שא"א לו בלא עונב (Гармония), והיפהפיה הכפרית תלך אחריו שבי, ולא להנם התמרמר פוֹדֵנִי שוב, גבור הססור של, המונמא הקרייצירתי על מתנגדו המנגן, כי, מסוכנים' המה המנגנים, כשרונם יעזו להם מכל החכמות ונכנסים לפני ולפנים ו, קרנים' מידם אל כל אשר יפגו. ואנכי התבוננתי אל המראה, שראיתי בהאכסניא בבוא, המנגן העלוי. האכסניא קבלה פנים חדשות, ענלות צב הזונים המונים, באו אליה, והדלת סבבה על צירה בלי חשך—כל אלה, מכבדים ומכבדות' שנאו לקבל את פני האורח הנכבד והאהוב; ביחוד רבו, המכבדות', אין קץ ואין מספר להן. לו בא פושקין העירה, לו בא סקובילוב, לו בא איזה מיליונר מפורסם, לא היה הרעש כל כך כמו שהיה ביום הזה. מן הערב ועד הבקר, ומן הבקר ועד הערב לא נסגרה הדלת, והנשים והבתולות מעריצות, הכשרון המוסיקלי ומקירותיו חבקו ונשקו את הקטן הזה, והוא— צר לי מאד עליו— כל היום לא הניח את כנורו מידיו וינגן, וינגן, והשומעות הרבות כמעט שלא ידעו את נפשו, מלאות שמחה והתפעלות עד אין קץ... העלוי הקטן' כמובן עוד לא ישתמש בכשרונו— כאשר ידל אמנם אל נכון יעשה רושם בכל עיר שיבוא וישאיר שם זכר ושארית. — ואיה הוא, מיד הענייה ובמה כחה גדול?— לרשתות הרמוניא, ערך הקולות', תנועות האויר' וכדומה פתרונים... אבל פתרונים אלו אינם מתקבלים אל הלב, מדוע תמונה יפה אשר פעולתה רבה על, העין' לא תפעל ככה על לבנו כמו הפעולה שפועלים על האזניים? מדוע סעודה טובה לא תפעל על לבנו כמו עונן טוב? מדוע רק הוש הישמע וכה להתפעלות כללית כזו? — אין פתרון לחידה זו. בימי ילדותי שמעתי מספרים לאמר: שני ירושלמים— מאלה הישנים הטובים, שעוד ידעו מעט עברית ולא ידעו דלטוריא ומלשינות— שהיו מסובים על משתה חתונה, ואנשי ירושלים כמובן דיברו עברית, וישאל האחד את חברו מה זאת, מוזיקא? ויסבר לו השני לאמר: לוקחים עין חלול ועושים בו נקבים, ומותחים עליו בני מעים של כבש, ואחרי כן לוקחים עוד עין אחד כפיף כעין קשת ומותחים עליו זנב הסוס, וכאשר יעבירו את העין הכפיף הזה על בני המעים יצא קול ערב מאד, זהו שקורים מוזיקא. ויען השני ויאמר: פלאי פלאים! זנב הסוס כנגן עונים... ובאמת פלאי פלאים, כל סוד הכנור בזנב הסוס, והוא שכל עיקר לא נברא אלא לנרש את הזבובים מנג בעליו זכה לנדולות ועושה נפלאות עתה בהאכסניא הספרבריתית, יבית מלא יפהפיות עומדות ואזניהן קשובות ופיהן פתוח ואומרות: קדוש וברוך! מה רבו נפלאות הבריאה! נזירה היא, נזירת הטבע, ואנכי מוכיח לקבל אותה באהבה הגה היתה, להקי' כלות הנפש ואנכי לא יכלתי לישון. המית הבגור וקריאת החד, השמחה היתרה של תריסר נשים המתפעלות מאד לא נהנו לי לישון ובאתי לדי כעס; ומכיון שבאתי לידי כעס החלתי להשיל ספק בכשרונו הגדול של המען הקטן.

כי כמו ה'עלוי' לפנים בליטא כן הנם עתה, 'עלוי' המוזיקא. על רבוי, המין הזה בכלל לא אתפעל, אחרי כי כמו שאמרתי, מען שבא לעיר עושה רושם - ומיום שהתחילו, המענים' לסבב בערים להשמיע מנגינותיהם - נתרבו בעלי כשרון הנגינה בין הנולדים, אבל מה תהי אחרית כשרונותיהם? זו היא שאלה. לפנים היו, עלוים, בליטא, כמעט בכל עיר ועיר. כמעט חרפה היתה לעיר שאין בה, 'עלוי', ובאשר פניתם רק שמעתם: העלוי מנודנדה, מפרעתון, מקריתים, מבאר שבע, מלכנה... המון עלוים אין מספר. על פי מספרם קוה קוינו, כי דור חדש יגדל, ומאורות חדשים יופיעו על שמי הספרות הרבנית; 'פני יהושע' שני, 'צליח' חדש, 'שאנת אריה', 'כרתי ופלטתי', 'אורים ותומים'... והעלויים נתגדלו ובאו באנשים, ומה אחריתם? גם את שמם לא נדע כעת. האחד עזב לנפרי את בית המדרש ויהי לסנדלר, השני לחיט, השלישי לחרש ברזל, הרביעי לחנוני, החמישי למלמד והששי או המאה - רב בישראל... וגם זה לא, 'פני יהושע' ולא, 'צליח' - ולא, 'אורים ותומים', רק רב פשוט בעיר גדולה או קטנה, רב ככל הרבנים, והאם לא תהיה כזאת גם את, העלויים המוזיקליים? - זה איזה שנים מאז נשמע תמיד על דבר העלויים החדשים ההם: פת ושם נראו כשרונות נעלים, 'נאוניות', מעיר פלונית באה הידיעה כי נגלה שם עלוי כזה בן עשר שנים, והוא יפליא את און שומעיו; בעיר אלמונית - נמצא נאון כזה בן שמונה; ומחר בלי ספק נשמע, כי בנודנדה או ביטבתה נמצא עלוי כזה בן שש, בן חמש, בן ארבע, ואולי עוד נוכה לשמוע, כי תיטוק בן יומו כבר הראה את כחו ונבורתו, ובניחו מרחם אמו לא צעק ולא בכה ככל המון הנולדים, אלא כמו שצועקים ובוכים על, במת 'ישחק' על פי דרכי המוזיקא וכלליה, והמענים הגדולים יתנו עדותם והסכמתם עליו, כי לגדולות נוצר. עוד מעט וגם עובר במעי אמו יאמר שירדה... על פי השמועות ההן יכלנו לקות, כי על כל מדרך כף רגל נפגוש מאיריבירים, הלויים, ווירדים, מוצרטים, ביטהובינים, מנדלסונים, ליסטס, גונאים, רובינשטיינים פאנגונים, סארסאטים, יואכימים, ובכל זאת, מען נאון איננו. הלא גם הסומא יראה כי כשרון הנגינה יורד מטה מטה. מאיריבירים חדשים אין, מוצארטים, בטהובינים רובינשטיינים, פאנגונים-אין, 'עולם הנגינות' יתפרנס עתה רק מהירושה הגדולה שהותירו לו הזקנים הגדולים. והחדשים לא יגיעו לקרסולי הישנים. אמת כי יפתח בדורו כשמואל בדורו, ושאינקובסקי ולינקובאלא היום מה שהיה מאיריביר ונונא בשעתם; אבל יפתח היה יפתח, ושמואל היה שמואל, ואין כל השתוות וערך ביניהם. אל נכון מכל המון העלויים המוזיקליים רק אחד אחוז מהם יתפרנס בתבל ויתרם יהיו, כלי זמרים' פשוטים מענים פשוטים ומה כל הרעש הזה עתה? את המחשבות הרעות ההן השבתי כל הלילה, מדי שכבתי על משכבי ולא יכלתי לישון. כי השאון והרעש בחדר הסמוך לא נתנו מנוח לי. ועוד טוב כי כלתה עבודתי בעיר, ולמחרת בבקר בשעה השביעית עזבתי אותה.

י"א.

רק מסלה אחת תוביל לנו. מסלת, חארקוב-ניקוליוב, המסלה ההיא חלפה עברה כמה פעמים מיד ליד, עד אשר באה כעת לידי הממשלה. אבל תחת אשר המסלות החדשות שמתחלת בניתן היו של הממשלה, נבנו בסדר ומשטר יפה והכל נעשה ביד שתוחה ורחבה: המרכבות גדולות ושובות ומתוקנות, ובתירתחנה-ארמונות והיכלים, הגה המסלה ההיא שבונה היו, מיסדים פרטים, קמזו, כסובן, בהוצאות ויעשו הכל רק כדי לצאת ידי חובת הבניה. המרכבות צרות, ובתירתחנה קטנים ופשוטים, וגם בית התחנה בנו עיר המיכן, לא תואר ולא הדר ונראה כעין קסרקס. על מצח כל הפקידים והמשרתים, מסקיד התחנה עד נושא הסבל, נמצא תו האומר: דעו לכם כי לא אנשים פשוטים אנחנו, אבל הגנו פקידים ונושאי משרה.

המסלה תסב מעט הנגבה ותעבור לאורך החוף, התמונה יפה עד מאד, המון אניות-סוחר, ממנורות, ממנורות של מסלת הברזל (איליוואטורים), הגה, לאש לאש תסב צפונה, ומחלון המרכבה נראה את המחזה הנל בדרום רוסיה: שדמות תבואה, רק שדמות תבואה, אין הר ואין נבע ואין עין ואין נחל.

התחנה השלישית מן. היא התחנה, דובראיה קולוניא עברית. מחלון המרכבה נראית כקולוניא מסודרת. הגנות שלמים, הרבה, ערומות תבן בחצרות, לא שור וכשב ועז ברחובותיה, הכל כאשר לכל כמו בכפר, אלא שאין עין ואין בתירחיים של רוח, ואנכי עוד אוכל להבין כפר בלא אילנות, כי גם האכר האזרחי לא ידקדק בכמו אלה, וישנם כפרים הרבה גדולים וטובים, שלא תמצא בהם אף עין אחד לרפואה; אבל כפר בלא, רחיים של רוח, קשה לנו מה בננו רוסיה גם לציר בדמיוננו. הרחיים האלה אשר רב מאד מספרם בכל כפר וכפר, וכדור יסובבו אותן, יוסיפו לזית חן עליו: כמו שומרים לראשו עומדים וכנפיהם פרושות השמימה, ובעת יעלה עליהם הרוח, ויסבבו כלם על ציריהם – באמת מחזה יפה מאד, ולהקולוניא העברית חסר הסאר וההדר הזה. גם הרחיים הגם כמו סמן למול טוב בכפר. אם תבא לכפר וראית כי רבים הם בתירחיים וטובים, וידעת כי רבה התבואה מאד, ויש בר הרבה, והאדם והבהמה אוכלים ושותים ושבעים, ואם מעשים הם בתירחיים – סימן רע, סימן דלות, סימן של עצלות הוא, אין מה לסתון ואין מה לאכול, האדם רעב והבהמה לא תאכל לשובע, הוא אינו רוצה והיא אינו יכולה לעבוד. ואם נניח שבהקולוניא העברית יקנו לעצמם קמח מן החנות, קמח סלת, שנמחן יפה בבתירחיים של קמור; אבל לבהמתם אין זאת, כי יובילו את יבולם אל, האשכנזים ושם יטחנו – גם זו לא לטובה.

נכנסתי אל, התחנה והנה היא מלאה יתורים. מאין עבודה בבית ובשדה, מפנישו וילוו את, האזרחות הבאות ושובות. הדור הצעיר יש לו סני אכר, והדור

199

שאין כן הסוס, מסונק הוא מנוער, אריסטוקרט, מאכלו רק, הצייר טוב, או שעורים ושבולת-שועל. מדעותיו עליו יקרות – של עור מעובד. והעיקר כי אם יחלח או יזקין, אינו שוה כלום ויצא שכרו בהפסדו. אבל מעלה אחת יש לו: יסדר לעבוד, ונוח לעבודה, בקור ובחום, בקיץ ובחורף הוא יעבוד. ובעת אשר בשלשה צמדי סוסים אפשר לחרוש ולשרד ולזרוע במהרשת של ברזל, כארבע מעטת-ישרה, דעסיאטין) ליום, שלשה צמדי בקר יעשו רק הצי המענית. והוא הדין לקצירה והובלה ודישה. והמעלה האחת הזאת תכריע את כל חסרונותיו. ובעל-בתים טובים כבר החליפו את השור בסוס – ובכל הקולוניות של האשכנזים שורים לא נראו ולא נמצאו, ואחריהם החרו החזיקו כל בעל-בתים טובים, וגם הקולוניסטים העברים, ויסנקו את הסוס ויקבעו לו דירה יחד את הבית. ושני טעמים בדבר: האחד, כי היא השמירה המעולה מפני הגנבים, כי מן הבית, ולפעמים מהדרה-מסות סתח פתח יישר להאורו – וזאת שנית, כי תמיד קרוב הוא אל הסוס, ומשקדו ומאכלו יתן לו בעתו. ויש אשר תראה בית בנוי לתלפיות, מאבנים או לבנים שרופות, וגם של פחי ברזל עליו, ואולמים ומעקות, בנין יפה ונחמד שבנינו יעלה לכמה אלפים – גם הוא מחציתו חשניה אדומה, וכמעט כל הבתים בנאווי-סולטאנוקא בנויים על פי התכנית ההיא. גם ישנן ממגורות בכל חצר וחצר, ומחרשות וענלות בקרבו ויתר צרכי העבודה. ביחוד יצטיינו האחים ליבינשטיין, אשר האחד מהם גם זכה להתחשב בין בעל-הבתים הנבחרים (מוסטער-וויירטה) אשר רק האשכנזים זכו לזה. הן אמת כי האנשים ההם יותר סוחרים הם מאשר עובדי אדמה, אבל גם מסחרם הוא על דרך עבודת-האדמה, יהכרו אדמה מאת הממשלה ומאנשים שונים, יגדלו בהמות וכדומה ענינים השייכים לזה. סוחר כזה אינו סוחר, כ"א עובד אדמה; כי מחלקת אדמתו לבדו – איזו דיסיאטין – קשה לו לאיש להתפרנס עתה ומוכרח הוא לבקש עסקים, מן הצד. ואם החיס יסחור בבגדים, הסנדלר במנעלים, צורף זהב – בכלי כסף וזהב, מדוע לא יסחור עובד האדמה בחבירת הקרקעות ונידול בהמות? רע מאד, אם ישנם קולוניסטים שיעזבו את אדמתם, ישבתו ממלאכתם ויסחרו בדגים מלוהים ושמן נפט, אבל לסחור ב,עניני אדמה אין רע. החסרון האחד – כי אדמה כזו מעטה. כי מאינם בגירברית וגם את אדמת הממשלה אסור להם לחכור, כמו לכל היהודים. ורק חלקת האדמה שאצל הקולוניות מן המותר שקוראים *соборная земля* – אותה אפשר לחכור, חלקת האדמה ההיא היתה מתחלה של הקולוניסטים, אבל יען כי בעל-בתים הרבה עזבו את חלקתם ויהיו לעירונים, לקחה הרשות את חלקתם לה בתור נכסי המלכות, ואצל כל קולוניא וקולוניא ישנן הרבה מאות דיסאטינות כאלה, ואחרי יגיעות רבות עלתה בידי הקולוניסטים להתיר להם חבירת הקרקעות האלה. ויען כי רבים הקופצים עליה, כי גם האכרים והאשכנזים יוכלו

כל מי שאינו בן ברית יכול לחכור אותה, הנה יעלו המחיר עליה ותעלה בדמים יקרים. עוד זאת, כי האכרים אם יחכרו אותה לא נצרך להם כל ערבון, ודיה רק „ערובת הקהלה“, ולהעברים נצרך „ערבות בזומנים“, כי בערובת הקהלה לא יאמינו, ובכל זאת לכבוד הקולוניסטים עלי להגיד, כי עד עתה עוד לא מסרו את החלקה ההיא לידי זרים. כעת יצא הקול, כי מנויה ונמורה לבנות על החלקות ההן מושבות לבני הנכר, ואז יבאו ימים רעים להקולוניות העבריות, כי עתה אם גם רב המחיר, אולם ישנה אדמה, אבל אז גם בעד כל מחיר לא ישיגוה, וישנן משפחות כאלה אשר על חלקה אחת בת שלשים דיסיאטין ישנם כששים עובדים, ומה יעשו אז? ולשלשים דיסיאטין נהוין לכל היותר שלשה עובדים, עד כמה גדול החשק לעבודת האדמה ישפוט הקורא מזה: ישנן משפחות קטנות שלא יכלו לעבוד את חלקת אדמתן, וימסרוה באריסות למחצה ולשליש להאכרים מהסביבה, ובשנה זו עשו גם כן. ויהי כאשר נודע הדבר להקולוניסטים, ויצאו השדה ויגרשו את האכרים בחזקת הדין – ויהיו המה האריסים. ובכלל אריסים כאלה נראה למכביר, על פי הרוב האריסים מאלה ששנו ופרשו ועתה חזרו בתשובה, כלומר מי שהיו קולוניסטים שיצאו לעירוניות ועתה התחרטו על מעשיהם וישימו אל עבודת האדמה פניהם; ומאשר כי אין להם „חלקתם“ יעבדו באריסות. האנשים האלה הנם הפאריים של הקולוניא. לא לבר שהנם „בלא קלפי ובלא דעה“, כי הנם ממש בגלות, עבדים לעבדים, מנשה לאפרים וישראל ליהודה, וכמו היהודי היושב בכפר אף אם נולד בו ישמע תמיד מפי האכרים לאמר: צא מזה, זר אתה לנו, האדמה אשר אתה עומד עליה לנו היא, משלנו עשית את כל ההיל הזה, ואם בעל-הבית הוא, ידקדקו עמו כחוט השערה, ואם יאמר לתקן את הנדר סביב ביתו לא יתנו לו – ככה הנם העירוניים העברים בקולוניא העברית. ולא רק זרים שבאו להתישב בתוכם, אבל אלה שאבותיהם היו הראשונים שה, ורק אחרי כן יצאו לעירוניות, גם הם לזרים יתחשבו. על כל מדרך כף רגל נשמע לאמר: זר אתה לנו, אין לך חלק ונחלה אתנו. לך מזה, כי עצמת ממנו, בעד כל שעל אדמה יקחו ממנו ארבעה וחמשה, הכל כאשר לכל כמו הכפרי אל העברי הנר בתוכו.

ובכלל תשא עליה הקולוניא צביון של כפר. כמו הכפרים, בימות החורף מאין עבודה, בכדי לבלות העת, יקהילו קהלות, יאספו אספות ויתעסקו בעניני הקהל, – ומבית הקהל ילכו לנמור את עסקיהם לבית היישי – כן גם הקולוניסטים. כל ימות החורף יאספו אספות. יקהילו את הקהלה ויבאו ל„בית הקהל“, ואחרית האספות בכית היישי. אפס, כי גם בקולוניא העברית בית היישי של אינו בן-ברית הוא... על פי ההק הידוע מותר לעברי להחזיק בית משקה רק על אדמתו שנמכרה לו לצמיתות. והנה הורו הכמי האקציוני כי הקולוניסט העברי אינו עוד בעל-הבית

(собственник) וגם כל הקהל אינו בעל הבית, וכאשר רצה הקהל לסתוח, בית משקה של הקהל גם כן לא הרשו לו.

כי בית המשקה אינו כדאבעי – נסלח להם! אבל גם בית הספר אינו על גרם המעלות, כי מעט מאד מספר התלמידים ורב מספר התלמידות, ורב מספר הנערות ממספר הנערים. את המחזה הזה נראה בכלל אצל האדוקים בכל אתר ואתר, כי ילמדו את בנותיהם ולא ילמדו את בניהם. הבנות ידברו ויכתבו ויקראו את שפת המדינה, והבנים לא ידעו מאומה. הן אמנם כי הבנים ילמדו בחדרים, אבל החדרים רעים מאד, לא ראיתי כמהם לרוע בכל תחום המושב. שוו נא בנפשכם, בית לא-בית אבל מנהרה, החלונות הקטנים, כמעט ששקועים בארץ. במדרגות תשפיל את עצמך להכנס לבית, כל פרוודור אין, ישר מן התוץ תבנס אל החדר, גם רצפה אין, תנור גדול יעמוד בתוך, גדלו ורחבו יותר מחצי החדר, ויסיקו אותו בלי חמלה, חום נורא בבית ואוויר משונה מאד, הקירות לחים והיעה נופפת מהן ומהתקרה, לחלוחית מנונה ומשונה, ופה הדר המלמד וחמשה עשר תלמידיו, ופה גם אשתו ובני ביתו. נכמרו נהומי על האומלל הזה, והללו הקטנים. שאלתי אותם ללמודיהם – המה ילמדו חומש עם רש"י, אבל התומשי לא ידע מהם והם מ, החומשי ו, רש"י משניהם ו, הרביי מכולם, וכה הנם כמעט כל הסלכרים בהקולוניא, וכה ילמדו הנערים עד הגיעם לשנת השתים עשרה, ומבן שהים עשרה שנה ומעלה – והנהו אכר. אביו מחנכו בשדה, לא תורה ולא דרך ארץ יביא מבית רבו, רק יהיה אכר גם ומנונה מאד, תחת אשר הבנות ילמדו בבית הספר, וידעו לכתוב ולקראת בשפת המדינה, וממילא טובן, כי תקראנה את הרומנים אשר מחזים בזול, ותהלום בהקיץ על דבר, נבורים ואוהבים, והפראנשים העירוניים, האברכים יבאו ויביאו הנה השכלתם העירונית... וקרבת העיר ג, תפעל גם פה את פעולתה לרעה על מצב המוסר והמדות, האברך העירוני סמש, מסוכן, לבנות הקולוניא, כי בת הקולוניסט תלך אחריו בעינים עצומות, כמו היספהיה המהויות אחר, ארר מעיר הבירה.

והבתולות האלה מוצאות חן מאד בעיני בן כרך, כי אדמוניות הן ויפות תואר, בריאות ומצוקות, כמו כל הכפריות, המין החזק לא יצטיין בכהן ובגבורתו. הבתולות אמנם על פי הרוב הנן חזקות ומצוקות, ואת אשר נהנה בכל הכפרים נהנה גם פה. הבתולות הנן בריאות וטובות, והבהורים חלשים מהם, תחת זאת הנשים הללויות וחולות, והגברים אמיצים וחזקים. ובן חמשים כבן שלשים לנבירות. השעם פשוט: הנער בן עשר כבר יעבוד עבודה בבית וכשדה, והוא עודנו חלש ורך וענוג, נופו עוד לא נתחזק, וכבר עמוסה העבודה עליו. והבתולות עד אשר ינשאו לאיט חשיניות הנה לנפשם מעול, ממשא, מסבל עבודה, כל אלה עד הנשואים.

אבל משיכנסו לחופה ישתנה הסדר. האיש יתחזק ויתקשה ויתרנל בהעבודה ומצב בריאותו הולך ושוב; והיא-תהר, תלד, תיניק, תכין הכל בעד בעלה ובניה, והעבודה רבה בבית, וגם תעזור לבעלה בעבודת השדה, וכחותיה יתמעטו מדי יום ביומו, ובת שלשים כבר זקנה קפצה עליה.

נכנסתי לבית אחד: שלשה חדרים בבית, ובפרוזדור אצל הפתח ארוה לסוס ופרה. בעלת הבית התאדמה ותאמר: הלא תראה אדוני כי הבית חדש הוא, זה עתה נבנה, בשנים הרעות נחרב ביתנו הישן, והלא א, אפשר להחזיק את הבהמה והסוסים בחוץ; אי לואת הקצציו להם מקום פה, וכאשר יתן ה' והשנה הבאה עלינו תהיה שנת ברכה, נבנה בעדם הלאה מעט ארוה מיוחדת-החדר הראשון, האולם, היה מלא תפוחי אדמה, בצלים, שום, אבטיחים ושאר ירקות. החדר השני-חדר המטות ובית המבשלות, החדר השלישי חדר האורחים. כחמשה ילדים מתנוללים על הרצפה, זה צועק, זה בוכה, זה מרקד. ובעלת הבית נוה כפוף, וידה מלוכלכות בחמר וגללי בהמה: עומדת היא ומושחת את הרצפה (כנהוג פה). התבוננתי בה, עודנה צעירה לימים כבת עשרים וחמש, וכמעט יפת תואר, אבל הוקנה והעיפות כבר הגיהו את ידיהן עליה, הלא היא אם לחמשה ילדים: היא הרתה והולידה והיניקה ונמלה אותם בעצמה, ואל יהי הדבר הזה קל בעיניך חביבי, ועתה, הילד מוטל בעריסה וצועק ובוכה, וכריסה בין שיניה, והיא כפופה על הרצפה ותמישה אותה בחומר וגללי בהמה.

-איה הוא בעלך ו-שאלתי אותה.-מי יודע, מסתמא בבית הקהל, כי בימים ההם אספות בכל יום. וכן תמיד, הבעלי בבית-הקהל והאשה בבית תעבוד בלי הרף.

חסרון אחד יש לכל הקולוניסטים: על פי הרוב הם, אוהבים לקחת ולא יאהבו לתת, כי גם הם, כמו הקולוניסטים בא"י וארגנטינא יחשבו את עצמם ל"בנים יחידים" של האומה, אשר כל אחד ואחד מאתנו חייב בכבודם, וכמעט שחייב גם בפרנסתם. המה באמת ידמו, כי כל ישראל לא נוון אלא בשביל זכותם, ואם כן הכל חייבים להם והם פטורים מכל - פטורים משוב אי ויתר צרכי האומה. הלא דבר הוא, כי בין הקולוניסטים הרבים בפלכי יקאטירינוסלוב וחרסון כמעט שלא נמצא אף אחד שיתן נדבתו לשוב א"י, והלא חובבי ציון המה, יהודים אדוקים כמורם, היודעים כי אפשר להיות איש יהודי עובד אדמה, מבשרם הלא יחזו זאת, אי אפשר שלא יהיה חוצץ, נכנסתי בדברים עם רבים מהם והסכימו טולם כי הרעיון הזה טוב ונעלה, אבל אך ורק אם הם יהיו הקולוניסטים שמה, ואם לא-הכל הבל.

הגאווה היתרה ההיא באה להם, מפני שכנסת יש-אל תפנק אותם, והמה יתהטאו

לשניה כבן יחיד, הקולוניסט תיל לקחת אבל לא לתת, ולא יתביישו במה שלקחו
אלא כי גם תובעים בסה.

החסרון הזה חסרון דמנכר הוא ועליהם לתקן את עצמם.
זולת זאת אין דבר. בכלל מצאה הקולוניא ההיא חן בעיני מאד. הן אמנם
רחוקה היא משלמות ושכלול, ועד הקולוניות של האשכנזים לא תבא: אבל עומדת
היא למעלה מכפר של האזרחים, וגם זו לטובה.
הקולוניסטים התפארו לשני, כי אין טוב מלראות אותם בעת העבודה, בתריש
ובקציר, או תראה פעולתם והדרם ילה.
אנכי הבטחתיים למלא את בקשתם, ואם עתותי ירשוני לא אמנע את עצמי
מלבקר אותם, ואת אשר אחזה אסמדה.

בעיר המלוכה.

בשעה הששית בבקר באחד מימי אוקטובר, ואנחנו כלנו, היינו שלשת הנוסעים מאודיסה לסטרבורג, כבר עמדנו על תלינו וחכינו בכליון עינים מתי נבא העירה. זה לנו שני ימים ושני לילות מאז הגנו בדרך, ואל יהיה הדבר קל בעיניך, חביבי הקורא, ענה בדרך כחי, יכל לאמר, ובצדק, הנוסע מאודיסה לעיר המלוכה. הן אמנם, מאז יצאה מסלת דרומית-מערבית מרשות-היחיד לרשות הממשלה, הוקלה הנסיעה, וחסד עשתה הממשלה עם הנוסעים בזאת, כי קצרה זמן נסיעתם בעשרים וארבע שעות, ותחת אשר לפנינו שהו בדרך שלשה ימים ושלשה לילות, עתה נשהה רק ארבעים ושמונה שעות. אלא כי האליה ההיא קוץ בה; כי לטובת הנוסעים ולהקל להם טלטול הדרך, נועדה מרכבה מיוחדת, אודיסה-פטרבורג. המרכבה ההיא תלך כל הדרך הרב הזה, לא ימירוה ולא יחליפוה באחרת, וכאשר תבא בה באודיסה תצא ממנה כפטרבורג. בודאי טוב ויפה התקון הזה, אלא כי קמצנות יתרה מנישת, ועניות במקום העשירות, כאלו צרה עינה של הנהגת המסלה בנוסעים, אולי תהיה להם הרוחה, ותמצא תחבולות אחרות למרר את נסיעתם, כי יעדה לנוסעים בדרך הישר מרכבה מיוחדת, מרכבה אחת לשתי המחלקות הראשונה והשנייה, מה שקוראים בלשונם, מרכבת תערוכות, והיא, המרכבה, היתה בעוכרינו, כי אין בה אף מעלה אחת של מרכבות מהדרנה הראשונה ויש בה כל החסרונות של המדרנה השנייה.

בשעה שלקחתי פתקא באודיסה, הגיד לי הנובר, כי רק ארבעה נוסעים מאודיסה לסטרבורג, וכל המרכבה ברשותנו, כי לנוסעים אחרים, הנוסעים נסיעת ארעי, לא יתנו לבא אל תוכה. שמחתי על הבשורה ההיא ובלבי דמיתי מה טוב ומה נעים, רב המקום בעד ארבעה די והותר, יהיה מקום לשבת וגם לשכב ולנוח. נכנסתי אל המרכבה ובה שני ספסלים, האחד ארוך בעל ארבעה מקומות, השני קצר ממנו, בעל שלשה מקומות, וכסא אחד אצל הדלת בביאה, ותא מיוחד לעזרת נשים. ואנחנו—היינו שלשה נוסעים ו,נוסעת' אחת. האחד איש זקן שבא בראשונה, יחד לו את הספסל הארוך, אנכי נכנסתי אחריו וכבשתי לי את הספסל הקצר, ואברך אחד המתמק בכסא שבביאה ו,הנוסעת', כמובן, ברשותה כל התא המיוחד. הנה כי כן הכל עלה יפה וכל אחד בא על מקומו בשלום, אפס כי שמחתנו ומנוחתנו

היו עדי רגע, כי מתחנת 'בירוולא' ואילך החלו הנוסעים לבא בנבולט, ויבאו ויכבישו את כל המקומות, וימלאו את כל המרכבה, ועל סענתנו אנחנו, כי על המרכבה כתובה בפירוש, 'אודיסא-פסרבורג', ואין לנוסעים דרך ארעי הרשות להצר לנו ולהשבית מנוחתנו, - השיבו הם בקצרה, כי על השתקאות לא כתוב שאסור להם לשבת פה, ובכלל מי שצר לו המקום יבקש לו מקום אחר. אבל ביתר המרכבות של המהלקה השניה עוד גרוע המצב משהוא פה. נסינו לדבר אל הקונדוקטור הראשי, אל פקידי התחנות, אבל לשוא. צמצמנו את עצמנו עד מקום שידנו מנעת, ונשב דומם ויחיל עד אשר ייטב לנו. אפס כי בתחנות ז'מירינקא עוד הורע מצבנו, לא מצבנו כ'א 'שבתנו', פנעים וננעים חדשים נשלחו אלינו - פשוט, באו נשים בנבולט.

יסלחו לי הקוראים, ואם ישנן, הקוראות, על התברה הקשה הזאת. נשים פנעים... כידוע רק אשה אחת ישנה בתבל שפניעתה רעה והיא, היא, פשוט, אשתו רעייתו של כל אחד ואחד, וכל יתר הנשים, גם כן כידוע, כמל התום והרציניות, פרחים יפים, 'מרנליות טובות', בקצור: מלאכי מרום, אשר בחסד הבורא נשלחו ממרומים להמתיק לנו, 'בעלי עברות גסים', את רנעי חיינו המרים. כן הוא, חביבי. אבל יש בתבל עוד אשה אחת שפניעתה רעה, והיא אשה, במרכבת מסלח-הברזל. גם בלעדיה צר המקום לשבת, וכיד ובכתף תהדוף את שכנך והיא גם לא יקסד כזה ויקבל באהבה את דחיפותך וסרחך... והנה בא, הפרח היפה, המתגלית הטובה, 'המלאך ממרום' בשמלת אשה, והמון צורותיה וחבילותיה לפניה, - ופני מקום לה, לתכשיט הזה, הנו לה מקום בראש, השריה את כבודך וקום מסקובך או התכוין, הצטמצם, שב במנוחה, ואם על פי גם יפנה לך מקום על הספסל שכנודך - אל תשתרע, אל תשכב, אל תגהק ואל תסהק. בקצור: עטה ו'רדך-אך' כי התכשיט היקר, תפארת המין האנושי, יושב כנודך ו שנאתי בלבי את התבזה היפה הזאת עם כל נמוסיה. כמובן, רק בלבי שנאתי, ולא מן השפה ולחוץ. הזקן שבנו אמנם נועז להגיד להמרנלית הטובה כי תתנהג עמו שלא כשורה, כי הלא תא מיוחד לנשים, אנו, אין לנו הרשות ליכנס ל'עזרתך', והיא תדחק את צעדיך, אבל היא לא השיבה דבר, רק הביטה עליו בעיניה (לא אומר אם יפות היו או לא) ועשתה אותו לגל של עצמות, כאומרת: אי לך זקן, ואוי לך זקן, ומה לדבר עשך, ויקן הנך, גבר לא יצליח בודאי לא למענך באתי הגה'. אנכי והאבך שני הביטנו את המבט הנורא הזה, המבלה מנו ועד נפש, ונהרנו בלשוננו, ונאסר בשפה יפה ולשון רכה: הלילה וחלילה, גברתי, אדרבא ואדרבא, ברוך בואך. אפס, כי בלב שלחתי אותה לעזאזל... הנשים כמו העשירים תורה אחת ומשפט אחד להם, אהבי עשיר ומכבדיו רבים, ורבים מהם אוהבי נשים ומכבדיהן. יודע הנך שקמצא ברי קמצא עכברא דשכיב אדיגרי, בן נח שנהרג על פחות משהו פרוטה, סעידו לא

נתן לך ולא יתן על כל צרה שלא תבא אפילו אנורה, ולא ילוה לך בשעת דחקך חצי השקל אף אם תעבוט אצלו את נשמתך, בכל זאת אם תודמן אתו לפונדק אחד, תתאמץ ותצטמצם לפניו, תפנה לו מקום בראש, תקריב לו נתח מן המובחר, כי גדול כח הכסף. בלבך תדמה: מי יודע אולי, אולי תהיה לי ברבות הימים איזו טובת-הנאה בתור מלוה או מתנה או פקודה לטוב, ובכלל ידע נא ה'גביר', שישנו בתבל איש אחד ששמו כך וכך, והוא בעל נמוס טוב ובעל מזן. וככה הנן הנשים: יודע אתה שזה הפעם הראשונה ראית אותה, הפעם הראשונה והאחרונה, ובכל ימי חיך לא תוסיף ראות פניה, ובכל זאת תתאמץ להתודע אליה, להתהדר לפניה, לחלוק לה כבוד. האולי הנסתר נוקף בלבך, מי יודע אולי? – לי אומרים, כי ה'ענוה' היא פרי ההשכלה והנמוס הטוב לכבד את החלש, לתמכרו ולסעדהו, ובאמת אמנם אין הדבר כן, כי הלא עם, וזכר חלש לא תתנהג ככה, ומפני שהוא זכר הפסיד, וכל הנמוסים היפים ואהבת האדם נצטמצמו רק בכבוד הנשים, הלא דבר הוא! – אבל, האולי הנסתר של אפשרות טובת-הנאה יעשה פה את פעולתו. רק באולי הנסתר הזה סוד, הנימוס של אירופא עתה, אירופא אשר צמצמה את כל חכמתה והשכלתה ונמוסיה היפים בהלכות אשות. עוד השתוות אחת בין ממשלת הנשים וממשלת הכסף: אין לך כל עסק עם פלוני העשיר ובכל זאת לא תחפץ לאבד בעיניו את אמונתך (קרידיט)... ואין לך כל עסק עם האשה הבאה בחברתך, ובכל-זאת לא תחפץ לאבד את אמונתך בעיניה... לא תחפץ שהיא תביט עליך כעל זקן שאין לו כל נאמנות, והוא, אידחפץ זה, שעמד לה להארוה שנכנסה בנבולנו ולא מחובה וקבלוה בסבר-פנים יפות, אף אם לא בלבב שלם.

ובכן ישכנו צפופים כל העת, תחת אשר במרכבות של המחלקה השלישית היו מקומות פנוים למכביר, וספסלים ארוכים שם, שכב והשתרע כאות נפשך והוד נחרתך אימה, ומה יסכנו לי הספסלים הרכים במחלקה השנייה, אם גם מקום פנוי להשען אין ומוכרח אתה להתנמנם בישיבה. לולי שלמתי בעד התעורה – ושכבתי פה וישנתי והקיצותי בתחנה האחרונה. קנאתי בנוסעים ממדרגה השלישית. יש, אמרתי בלבי, עושר שמור לבעליו לרעתו; המטבעות היתרות שהיו בכיסי לשלם בעד המחלקה השנייה הועילו להותי ולעמלי. בעד המחלקה השלישית מאודיסא לסמברבורג המחיר שנים עשר רויכ ונוסעים ברוחת, ובעד השנייה עשרים ואחד ויושבים צפופים. והמעס פשוט, מיום שהורידו את מחיר המסעות נשתנו סדרי הנוסעים. רוב הנוסעים סוחרים ובעל-יבתיים בינונים ממחלקה השלישית נדחקו למחלקה השנייה, המחלקה השנייה נכנסה למחלקה הראשונה. ויען כי מחלקה רביעית אצלנו אין, אשר תמלא את חסרון המחלקה השלישית, נשארו במחלקה השלישית הרבה מקומות פנוים, תחת אשר, בשניתי נוספו כהמה וכהמה. ובכל זאת משלמים

כפלים, וטעמים במחלקה השניה מפני הכבוד, כי מה יאמר פלוני ומה ידבר אלמוני, בראותו אותי נוסע במחלקה השלישית? משלמים כפלים ויושבים צפופים וכפופים. היתרון האחד כי במרכבה אחת תסע כל הדרך, גם הוא יצא שברו בהסדרו. אמת כי מאודיסא ועד ווילנא תשב במרכבה ההיא, אבל בוילנא יודיע לך הקנדוקסר, כי אם יש את לבבך לנסוע הלאה למטרבורג, עליך לשלם הוספה שני רובלים ושלושים פרוטות, יען כי מאודיסא עד הגה נסעת במסע הפוסט ומפה הלאה במסע הממהר (קורירצוג), וזכות מיוחדת יש להמסלה, פטרבורג-ווארשאוויט' לקחת הוספה בעד המסע הממהר. כמדומה לך, אחת היא, לקחת פתקא מאודיסא עד פטרבורג, ועל הפתקא כתוב כי יש לה, שהות' שבעה ימים, ובמשך העת ההיא תישות בידך לנסוע בכל מסע ומסע שתחפוץ; מפטרבורג עד אודיסא כל הדרך דרך המלך, ושלטון אחד ומשמר אחד לכל המסלות. ככה תהשוב – אבל תשנה הרשות בידך לנסוע בכל מסע שתחפוץ, אבל אם יצאת במסע הפוסט עליך לנסוע הלאה גם כן במסע הזה, ואם תחפוץ, להתענגי ולנסוע במסע הרצים' עליך לשלם מס מיוחד בעד התענוג הזה, ואם לא, אם לא תוכל להבין זאת, איכה יבדילו בין מסע' למסע' בשעה שעל הפתקא אינו כתוב מאומה ולא תחפוץ לשלם את הביס המיוחד, עוזב נא נוסע את המרכבה שנסעת בה, צא ממנה וכה בוילנא עשרים רגעים, רק עשרים רגעים, בעוד עשרים רגעים ילך מזה מסע הפוסט, אפס כי עשרים הרגעים האלה יעלו לך בחצי היום; כי תהת אשר מסע הרצים שיצא מוילנא עשרים רגעים קודם יבא לפטרבורג בשעה העשירית בבקר, הגה מסע הפוסט שיצא עשרים רגעים אחריו יבא לפטרבורג בשעה הרביעית אחר חצות היום. מטילא מוכן כי כמה שסרבנו, סוף סוף אמנם שלמנו את ההוספה ונסענו הלאה וענינו את כהן במרכבה ההיא במשך שני ימים ושני לילות.

ביחוד קשה הנסיעה במסלת-הברזל לט בני הדרך, הדרים על הפי נהרות וימים ורגילים לנסוע באניות-הקיסור. מפונקים הגנו מאד, כי הנסיעה באניות-הקיסור הענוג הוא ממש נדעדרן לעומת הניהגם של מסה'ב. שם באניה יש לך גם במחלקה השניה מטה לשכב, ושלחן לאכול ולכתוב. וכמא לשבת, חדר ומעקה לשיל ואולם מיוחד לשחוק בקלפים ולקרא וכל יתר הצרכים. בקיצור, הרי אתה כמו בביתך, גם לא תרגיש כי בדרך הנך, ובימות החמה, עת מי הים שלווים ושקטים, נסיעה כזו הלא טיול של תענוג הוא. כי ישנת את שנתך, ויצאת לשוח על המעקה העליון והתבוננת אל הדר המבוע, אל הים הגדול ושפעת מימיו, אשר כמדומה לך אין סדה וקצבה וערך ונכול להם ונשאת עיניך השמימה – וגם הם כמו מי הים עינם כעין התכלת, ושם הרחק הרחק בקצה האופק שמיא וימא נשקי אהרדי, והאניה נשאה בין הים והשמים; כמדומה לך, כי שמה הרחק הרחק, קצרת השמים תחטום הדרך בעדה,

או כי כה תלך ישר למערכת השמים, למים העליונים, מחזה שדי תחזה ובינתים תשנה מהי ותעשן סיגרא. ואם עוד יש לך מזומנים בכיסך ועסקים טובים באוריסא, ותחכה ל פגישותי טובות ובשורות נעימות, בודאי ובודאי לבך טוב עליך ותרגיש מעין מנוחת הנפש ותברך ברכת הנהנין, מה שאין כן פה במרכבת המסלה, צר וחשוך ודחקות, את העולם תראה רק מבעד החלון הקטן, ועשן הסיגרים ואבק דרכים ימלאו את כל המרכבה, וכיסך ריק והמזומנים יתנועשו, ושם, שם אכסניות, ותשלומים, ועסקים בלתי נעימים, ולבך רע עליך מאד מאד. ובמשך ארבעים ושמונה שעות נתדלדלו כחותינו ונתקלקלו קיבותינו ונתמעט כספנו, וכה ישבנו עכורים ועצובים ובכליון עינים חכינו – מתי תהיה אחרית נסיעתנו.

ואחרית נסיעתנו קרובה מאד. הננו במרחק ארבע שעות מפטרבורג. אפס כי פטרבורג טרם נראה ונס טרם נרגיש. נפלא הדבר: העיר הגדולה ההיא, מרכז החלק הרביעי של כדור הארץ, לא תפעל על שכונתה, בה במדה שצריכה היתה לפעול. זאת לי הפעם השלישית פה, וכבר הסכנתי את עניות השכונה. בפעם הראשונה אמנם לא האמנתי למראה עיני. זכורני בימי ילדותי, ואנכי בן עיר מצער מאד, והעיר הגדולה, או, העיר סתם, כאשר קראו אותה אצלנו, היתה עיר המהווה וו. במרחק כמה פרסאות מעירנו. ובמרחק שתיים שלש ווירסט מעיר המחוז כבר נכר היה, כי בקרוב תהיה עיר. הכפרים והחצרות שונו ויתפסו, הננות והבתים היו שונים ויפים מאשר בתי הכפרים בסביבותנו. העיר סדרה ומשטרה פעלו את פעולתם על השכונה. ובלבי דמיתי אז. אם וו. מרנשת במרחק שלש ווירסט, הנה פטרבורג – במרחק שלש מאות פרסא. ומה התבלאיתי לראות, כי פטרבורג במבוא דרך המסלה הווארשאית גם במרחק שלש ווירסט לא תתן אותותיה אותות, ועד שלא תבא לחצר מסלת הברזל, לא תדע ולא תרגיש כי בפטרבורג הנך. החצרות ומעוני הקיץ כמו יפהדו מעין הרע, ויפתרו בסבבי היערות הרחק מאד העיר, לעין הרואים בצות ואנמי מים עד שערי העיר. הנה עברנו את, כפי המלך, וכפר המלך עיר בפני עצמו, עיר גדולה עם היכלות ובירניות ומנדלים. העיר ההיא כמו פרור לפטרבורג, ובכל זאת אך יצאת את התחנה, ועוד הפעם התכנית הראשונה: בצות ואנמי מים וסבבי עצים, אין יער ואין נן, רק סבבי עצים מסביב לבצות. ובבצות האלה יסד, פטר הגדול את בירת ממלכתו: פה קרע חלון לאירופא: הוא רק חלון קרע להביש לאירופא, ואירופא עשתה לה דלת ושער ותבא הנה דרך החלון הזה, כי הכל צריכים למארי דחישי. הבצות והאנמים לא עצרו את בני אירופא המפונקים מבוא הנה; ויבאו הנה בהמון רב ויגדלו וירבו ויעצמו ויעשירו, ויבנו מגדלות והיכלים ותפרח העיר ותתקן ותגדל. ופטר הגדול והקיסרים שמלכו אחריו התאמצו

לשכלל ולפאר את ה"בירה" וישכללוה, ותעל בנדלה על כל יתר הערים, וביסדה גם על ערי אירופא. אפס כי בכל תקפם ועוזם לא יכלו סמר הגדול והקיסרים אחריו לשנות את סדרי הטבע ותכונת המקום. ויעשו שכר אנמי מים, ויחסד תעלות, ויבנו נשרים – כל אלה אמנם רק בעיר, אבל מחוץ לעיר, הסביבה עודנה עתה כמו בימי "סמר" בצות ואנמי מים, ועד שלא תבא העירה לא תאמין, כי הנך בשער סטרבורג, הממונה על המסע, כבר קבל את הפתקאות, הנסעים כלם ארוז וחבשו את צרורותיהם, והנם מוכנים ומוזמנים לצאת, כשני צעדים הגנו מעיר המלוכה, והעיר מרם נכרת. המכונה השמיעה את שריקותיה ונבא באכסדרא של בית־הנתיבות. ובית הנתיבות לדעתי גם כן לא לפי כבודה של עיר המלוכה. אנחנו, המחזאים, יש לנו מושג אחר על דבר, ה"בירה", מאשר דרי העיר ההיא. אנחנו אשר בעינינו נראה, איך כל הנחלים, מן הנחל הקטן אשר במורד ההר עד הגדר הגדול, הולכים עד הים הגדול הזה, נשער את הים הגדול, כי אין לו קצב וגבול. הנה היינו בכפר, בעיר מצער, בעיר המחוז, בעיר הפלך, בעיר הגליל, ובאשר היינו הרנשטן, כי ישנה עיר, ה"בירה" מרכז לכל אלה. עשיתי אלפים וירסם בדרכי עד שבאתי הנה, ובבאי והנה בית־הנתיבות. אבל בית־הנתיבות באודיסה יפה וגדול ממנו, ואודיסה הלא היא רק עיר המחוז בסלך חרסון; ב"קאזאטין" בית־הנתיבות בודאי יפה מבית־הנתיבות בסטרבורג, וקאזאטין כפר, תחנה אחת מתחנות מסלח דרומית־מערבית. ופה מרכז שני אלפים וירסם שנמעת, ואלפים ורכבות וירסם שלא נסעיתי – ובית־הנתיבות פשוט מאד. לא, בית־הנתיבות אינו לפי כבודה של עיר ה"בירה", בסטרבורג צריך להיות, וואנזאלי. אשר יפיל אימתה וסדר וראותי הרוממות על האורח הבא. ותחת כל אלה תבא ב"וואנזאלי", אשר כמהו רבים. הנה יצאת את בית־הנתיבות, ועוד הפעם מפח נפש: המשא ומתן עם הרכבים. בסטרבורג אין קצבה נכונה (טקסא) לעגלות הרכבים. הרכב יבקש ממך רובל, וסיף סוף תסע בעד זהב. המשא־ומתן אמנם יארך ולא במהרה תבא עמו, לעמק השוה. בעיר כבר הסכימו עם הסדר האי נעים הזה. הנך הולך ברחוב ותאמר בשפה רפה להרכב: "רחיב פלוני, מספר פלוני, בכמה?" – "ארבעה זהובים, אדוני." – לא תשיב לו במטהה, חצי הזהוב, ותלך הלאה. הרכב יסע אהריך ויאמר: זול מאד, שלשה זהובים, אדוני. – עשרים אגורות, תשיב לו אתה ותלך הלאה. וכה תלך והוא יסע אחריו, וכאשר תעבור, רבעי או חצי הרבע, בראיתו כי נכון אתה להתחיל משא ומתן חדש עם רכב אחר, סוף סוף תבאו ל"עמק השוה" ותסע במחיר זהוב אחד. בעיר כבר הותלו אל הסדר הפרוע הזה, ולא יחוסו על עתותם ועל רגליהם, ונטון הוא הפרשבורגני ללכת חצי הדרך ברגליו ולבלות בדרך שעה יתרה, אבל לא יתן להרכב אפילו פרומה אחת יתרה. אנחנו ה"מחזאים", אשר הרנלט ל"קצבת הרכבים" ובלא אפס

ודברים נשכ במרכבה ונאמר: רכב, רחוב סלוני בית סלוני-קשה לנו מאד דמישא ומתן הזה, ומה גם כי לנו בפסרכורג כודאי „העת ממון“. בעירנו, במאורת הדוכים שלנו, יש לנו סנאי לבטל מעבודתנו אפילו „עשרים וחמש יעות“ במעת לעת, אבל בבואנו הנה העת יקרה לנו מאד, יען כי כל שעה ושעה תעלה לנו בדמים מרובים, וזאת עוד כי הלא הנעינו ספורים ואין עתותינו בידנו לבא במשאדומתן ארוך עם הרכב, ומה עוד פה על הוונזאל. הנשם יורד, „נושא הסבל“ עומד עליך וצוררותיך וחבילותיך בידו, העת עתה לחשוב חשבון ההובים היתרים שתשלם? ובכל זאת מוכרח הנד, לבא בדברים, כי הרכבים הפסרכורגים ערומים הם מאד ומיד יכירו את „המחזאי התם“ שלא קצב מחיר נסיעתו, ויקחו ממנו אחרי כן על אחת שכע. בפעם הראשונה, כאשר באתי הנה ולא ידעתי את איזהסדרים ההם יצאתי מהוונזאל ובאין אומר ודברים ישבתי בעגלה וצויתי להרכב לנסוע, רק הגדתי לו הרחוב והחצר, ויקח ממני ארבעה וחמשה ועל כל דברי תשובה אחת מספקת לו: היה לאדוני, לקצוב המחיר. ואנכי שלא קצבתי המחיר, ולא ידעתי את „סוד המו“ס“—הפסדתי, וידי על התחתונה ושלמתי ארבה וחמשה. ועתה כאשר ידעתי את הסוד הזה, בכל זאת לא נעים לי לבא במשאדומתן אחרי שלטול הדרך הרב הזה, ושלמתי להרכב יתר על המדה, ובלבד שיסע במהרה.

בכלל ההתפעלות הראשונה אינה לפי ערך העיר הגדולה והמהוללה ההיא. האכסניות גם כן לא כמו שצריך להיות, פה הכל נעשה או בעד העשירים הגדולים, או בעד העניים, בעד הבינונים אמנם אין כל. אחת משתי אלה: או עליך להתאכסן באכסניא מפוארה ולשלם מחיר גדול, ולהיות כאדון, או להתגולל בחורים ובסדקים ואכסניות בינוניות אין. אמת, כי גם בה,אכסניא הגדולה, בה,אכסניא הצפונית ב„אירופא“ ו„לונדון“, בה,אכסניא המרכזית וכדומה אפשר להשיג הדר בעד שני רובלים ליום, ואולי מעט פחות מזה, אלא כי עליך לטפס ולעלות במעלות אל העליה החמישית, מה שקשה מאד לנו דרי ערי מצער. ובלעדי זאת לא ינעם לבעלי הבית בינוני להתאכסן באכסניא כזו. הנה המשרתים כלם כבר הסכימו עם אילי הכסף, ובחוצמא יתרה יביטו עליך מנבזה כאומר: „מפשי נורא, דלפון, מדוע סרת הלום? ואשר לזאת תמיד זה דרכי למנוע את רגלי מאכסניות „מיוחסות“ כאלה. בכל עיר ועיר מערי המדינה ואף בערים הגדולות, ערי המסחר והמרכלה, ישני אכסניות מדרגות מדרגות, ואמצא לי אכסניא לפי כסי וכבודי, רובל וחצי ליום, והנני מן הראשונים, והמשרתים ישמעו בקולי לכל אשר אצום וורזיים הם במעשיהם. יוליום קיסר אמר: מוטב להיות ראשון בכסר, מהיות השני ברומא. ואם אפשר עוד להמיל ספק בדבריו, ואולי לא רע גם להיות שני ב„רומא“, אבל הכל מודים כי מוטב להיות הראשון באכסניא בינונית, מאשר האחרון בה,אכסניא מיוחסת. בפסרכורג

אמנם מוכרח אנכי להיות האחרון באכסניא גדולה מתחלה אמנם דמיחי לסיר לאכסניא עברית, וצויתי להרכב לנסוע ל.וואזנינסקי פרוספיקט, אבל שבתי מדעת ההיא, כי אף על פי שבאתי ברשות והרמנא, בכל זאת לא טוב התאכסן באכסניא עברית, כי פה מדקדקים יותר בהלכות התעודה מאשר באכסניא כללית. עברתי דרך רחוב הגן והגיווסקי פרוספיקט עד בואי אל האכסניא הצפונית.

והאכסניא הצפונית מלאה אדם כילק. בפסרבורג תמיד אורחים רבים ובשנה זו אטנם כפלי כפלים. כי מכל ארבע כנסות רוסיא באות עתה בהמון משפחות משפחות שלמות להתישב בעיר הנלוכה. הונד לי כי יותר ממאת אלף נפש נתוספו בשנה, ושכר הדירות אשר גם בשנים כתקונן היה רב, עלה עתה עוד יותר, ובסה שיבנו בתים חדשים, תמו הדירות. ממילא מובן, כי גם שכר החדרים בבתי-המלון עלה למעלה ראש. בעד חדר קטן אמה על אמה בקומה הרביעית עלך לשלם במשכ כסף, ובעד חדר הגון במקומות המיוחסים צריך לשלם, גדוניה ליסאית. המיוחסים שבאו הנה, כגראה, לא יעמדו על המקח וישלמו כמה שיבקשו. ובאסת מה לו לניגראל ואציל עשיר, שהכנסותיו מרובות, אם ישלם עוד חמשה רובלים ליום, כמהם כאין וישלם, ואחריהם נגרים גם הבינונים. בין המון ניגראלים, יועצי סתרים, יועצים בפעל ויועצי מדינה, יועצים פשוטים וסתם מיוחסים, מצאתי כתוב על המבלא של האורחים גם שמות הרבה מאחינו בני, כל מיני האבנים, וההרס, המתכזת, כהנים, ולוים וכדומה. מובן, כי אחינו לא יתנישו את שם המיס ולא באו הנה לבקש משרות נכבדות בעקב, השתנות המהלך, גם לא הביאו הנה את הצעותיהם ועצותיהם איך לחקן סדרים חדשים לטובת הארץ, כמו שיבאו הנה האצילים השונים, אשר הרנישו מעין, ורם חדש ויבאו הנה כארבה לרב. לא כאלה נחלת יעקב, גם אותו שם במעט הזרם החדש, שמועה שמה, כי תוקלה בסעס הכניסה, ושם בתחום המושב, השעה דחוקה עד מאד והמשתכר משתכר אל ציור נקוב – ויבא הנה, אולי, ירויה מאומה. פה נראה: קבלנים ישנים, שתדלנים חדשים, עורכי דין שיצאו זה עתה מתחת המחט, סרסרים וכדומה. מכל אלה משך עליי פלוני את עיני. על המבלא ראיתי את שמו כתוב בקומה השניה בין המיוחסים בין ניגראלים ויועצי סתרים, אפס כי האיש פשוט מאד, והוא רק סרסר למכירת קרקעות. סרסורים כאלה רבים בקרבנו, כי מיום שהאצילים נתדלדלו והאכרים נתעשרו, מיום ששכר העבודה עלה ומחיר התבואות ירד, ההלו האצילים למכור את נחלאותיהם, ביחוד ימכרו את נחלאותיהם בענב הארץ. ישנם אצילים שיש להם פה עשרות אלפים דעסיאמינות, אשר אף לא ראו אותן בעיניהם, ויסבה עתה את נחלות אבותיהם, נחלות ממש, בלא מצרים. ויבאו אכרים, וביחוד באי האשכנזים הרבים בסלכי הצב, ויקחו את הארץ המובה ההיא, ואנשי הבינים בן

המזכרים והקונים על פי הרב מאחינו, ויש שעשו עושה. ואחד מהם גם, סלוני, מלכוד
עשרו אמנם עוד יש לו, ערך היסטורי. כי על פי מקרה עלה בידו למכור
לאשכנזים במחיר טוב נחלה גדולה בת כמה, עשרות אלפים דיסאיטות של גרף
מפורסם. האדון הגדול הזה לא ימכור חלילה את נחלותיו מפני ההכרח, כי יש לו
רב, רק מפני מקח וממכר. ואף כי, כמו שנודע לכלנו, לא יאהב אהבה נאמנה את
העם הגביר, בכל זאת מצא היהודי הזה, חן בעיניו ויאהבהו, ויכבדהו, והנהו עתה
המוצא ומביא את כל עסקי נחלותיו הרבות, גם יש לו, ששר אמנה מאת
רעיתו, לקנות ולמכור קרקעות ונחלות בעדה לפי ראות עיניו בסלכי ת. י. וט.
ודגף בעצמו ובכבודו כותב אליו: אהובי ויקירי. כן הוא מבע האדונים האלה מאז
ומעולם, כי היהודים כלם אהת דתם להמית, רק, יהודי אחד יצא מן הכלל, היהודי
שלו. ובעקב התקרבותו אל האדון הגדול הזה נתודע עוד לאדונים גדולים והנה,
עתה יצא ונכנס אצלם, כי האדונים האלה מקרבים גם את היהודי להגאחם ולטובתם
ויתהלכו כאח ורע עמו. ומחשבות שונות עלו בלבו, עת ראיתי את הגרף הזה נתן
שלום באהבה רבה ותוקע כמו ליהודי, ובלבי חשבתי חשבון עמנו: בכמה עלה לנו
השלום עליכם? הזה? המוב אמנם עוד, שלכל הפחות יהודי אחד יהנה ממנו, ומהיהודי
הזה הלא יהנו גם יהודים אחרים... ובכן תקבל כנסת ישראל הגאה פורתא ממנו.
ובשעה ששיתתי חמים בחדרו של היהודי הזה, נהניתי הגאה מיוחדת מעין אותה
הגאה שנהנו אבותינו מסעודתו של אחשורוש, ואמרתי בלבי: מי מלל ומי סלל
להגרף הידוע, כי סופר עברי ישתה כוס חמים משלו? אבותינו לפנינו לקו על כי
נהנו מסעודתו של אחשורוש, ועתה העתים נשתנו, אנחנו כלנו יש לנו, רעבון
גדול, וחאות האכילה נוראה, ולא רק מסעודתו של אחשורוש, אבל גם מסעודתם
של, המן הישי נאכל אם רק יתנו לנו. כלנו הפצים עתה ליהנות מסעודתו של
אחשורוש, אבל אחשורוש מפש היה ונתן מלהמו ומסעודתו ליהודים, עתה חכמו
השכילו, אף פורים לא יתנו מסעודתם. והגנו שמחים עתה, אם עלתה בידנו לשנות
כוס חמים משלהם, ובלבי דמיתי: מצוה לחסרו. ואלו לא באתי הנה אלא מפני כוס
החמים הזאת דייני.

מבית הנתיבות עד האכסניא הצפונית, בדרך שנמסתי אנכי סתור סתור, מרחק
רב מאד, ואם לא כמו מרדוד ועד כוש, אבל כמעט כמו מתססה ועד עזה. עברתי
על פני חלק גדול מהעיר, ובהשקפה ראשונה לא מצאה העיר חן בעיני. אמת כי
הבנינים יפים עד מאד, לפי גדלם וקומתם והבניה והגזרה, וישטינו מהבנינים בערי
הסלך, ובכל זאת לא ימלאו את נפשנו, וכל מה שנראה נדמה, כי זה צריך היה
להיות באוסן אחר: כי על כן הוא, קרית מלך רב... ההסרון היותר נכר, ואלו
ישלול מהעיר חלק גדול מיסדה, הוא חסרון, האלטה. העצים הרבים בצדי הרחובות

בערי הצב ייפו את הערים ההן באופן נעלה מאד. באודיסא, לדונמא, כמעט שאין בנינים יפים, בכל רחבי, רחוב דיריבאסי הניפורסם אין אף בית אחד כרבעי, וזה עוד ביתר הרחובות, אבל עצי השמים בשני עברי הרחובות יפארו וישכללו אותה. ויכסו בעליהם וענפיהם על כל המגרעות והחסרונות. מבעד לסבכת העצים כמעט שלא נראה את הבתים, ונרמה כי בנן השיילים הגנו. חרסון, לדונמא, הלא היא כמו כפר לעומת סמרבורג, אבל באו נא שמה בירחי מאי ויוני ויולי, הלא כנך עדין העיר לפניכם; וגם ערי המחוז אשר לא תאר ולא הדר להן, תחסינה ותתהדרנה. ופה, בסמרבורג, אין כל. הבתים אמנם בנים בנאוה, הרחובות, ביהוד הרחובות המיוחדים, רחבים, אפס כי הגם כמו, ראש קרח, ותרניש בעצמך, כאלו, בחוץ, הם עומדים, ערשלאים, באין כמות למערומיהם וכל מנרעותיהם. שדרות האלונים בערי הגג מוסיפות, פאר מליצי, על הערים, ופה תרניש בתים נסים ופרווה נסה, שערו נא בנפשכם, הניבסקי פרוספיקט, החוף האנגלי והחוף אשר כנגדו באי וואסילי – הרחובות האלה לו היו להם שדרות אלונים משני עבריהם כי אז היו באמת לצעצעים ומכלל יופי – ועתה אבדו: את כל יפעתם. שוו נא את, בולוואר ניקולאי באודיסא לעומת החוף האנגלי בסמרבורג. ברחוב ניקולאי באודיסא אין אף בית אחד נבה ומשלש קומות, והבניה והגזרה פשוטה עד מאד בתכלית הפשטות, רק, ארנוס נבזהים, בעלי שלש קומות ולא יותר. ובכל זאת מה נהדר הרחוב הזה בימות הקיץ. בימות האביב ובימות הבציר, גם לא תשניחו ולא תתבוננו למערכת הבתים, בנינם גורתם, רק תתבוננו אל הדר הטבע השפוך פה. והחוף האנגלי בסמרבורג, אין קץ להדר בניניו, יפי היכליו ופירותיו מעבר האחד, ומעבר השני הניווא תשא את מימיה הרבים והזכים, ובכל זאת אין לו אף החלק העשירי מתפארת רחב ניקולאי באודיסא, כי אף עץ אחד אין בו. כל מה שתראה ואפשר לראות – תראה סד, ברנע הראשון, הכל גלוי לפניך, אין נעלם ואין נסתר, לא כן שדרות האלונים – דעה תכסינה ספח ותגלינה טפחים, ותמיד לא תשבע העין מראות.

הגדתי את דעתי זו לסמרבורג ארוך והורה לי, ובאנחה היוצאת סקירות לבכו אמר אלי: בודאי מה טוב ומה נעים, לו היו פה אלונים, ואפשר לסבת אותם, אבל, הוסיף באנחה, השמש, השמש, שמש חסדה לנו, ולו יכלנו לנעב סגש שמש, וננכנו ושמנו ברחובותינו ובבתינו הלחים, ואתה אומר למעת עצים ולהרבות צללים! וצדק בדבריו: אין חום ואין שמש פה, ותמיד קור ולחלוחית ברחובות. ותמיד עליך לצאת בנעלי שרף על מנעליך. האדוקים אמנם יפארו ויחממו את הלילות הלבנים בירחי יוני ויולי – עת בא השמש וזרח השמש, ובין השמשות כהק עין, והיום והלילה כיומא אריכתא דמיא. טוב לראות את העיר הזאת בחורף, אמר אלי המשורר פרוג, אשר למרות היותו, בר דרומא, אהב הוא את העיר

ההיא, יפה היא פארבורג עת תתעטף בטלית של שלג, וצנה וכמור מסביב מסביב. מאד אפשר, אף על פי שאינני מבין את ה"פואיזיה הקרה" ההיא, אנכי אמנם לא אוכל לשפוט על יפי "הלילות הלבנים" ו"טלית של שלג", כי ראיתי את העיר ההיא שלש פעמים, פעם ראשונה בסוף אפריל ותחלת מאי, פעם שניה בסוף ספטמבר ופעם השלישית באמצע אוקטובר, ובכל פעם ופעם חטפתי קרסם נורא, ה' ירחם, ולא נרפאתי ממנו עדי באתי לאודיסה, כי שמש צדקה ומרפא בכנסיה. אבל לא לספר על דבר פארבורג באתי הפעם, כבר כתבו כתביא וספרו ספדיא על כל מה שראו ואפשר לראות בעיר הגדולה ההיא. ולי מה יקרה רק פארבורג העברית.

ומהאכסניא הצפונית אשר במגרש ניקולאי, בקצה רחוב ניווסקי אצל בית הנתיבות של מסה'ב הניקולויבית, עד המרכז של פארבורג העברית תחנה גדולה. בפארבורג אמנם אין מרכז עברי, במושג המקובל אצלנו, אין פה' ולא היה רחוב היהודים, גם חצר מיוחד ליהודים, כמו "זאראדיא" במוסקבה, אין ולא היה ועדר ה' נפוץ על פני כל העיר, מקצה ועד קצה, וישנם משכנות יעקב גם ברחובות "היותר מיוחסים", וישנם אהלי שם גם בהפרורים היותר רחוקים בין דלת העיר. אבל קורא אנכי בשם, מרכז היהודים את רחוב, גאלירניא, יען כי ברחוב הזה בית הברון נינצבורג, ועד חברת מרבי ההשכלה, ועד חברת הפועלים ועובדי ארמה, הועד הארננמיני ועוד. בקצור פה, נתרכזו כל עניני היהודים, אבל לו היה ברחוב הזה רק בית הברון נינצבורג, די היה להקרא בשם מרכז פארבורג העברית, ולא רק של יהודי עיר הבירה כי אם של כל יהודי ארצנו. זה שנים הרבה מאז החל לקרוא בשם נינצבורג ברוסיא, ולא נעשה דבר גדול או קטן בחיי עמנו בלי השתתפות הבית הזה. בעת המנוחה אמנם היו אצלנו עוד גבירים, אשר נסו לחקות את מעשיו וללכת בדרכיו, אבל כקקיון דיונה בין לילה צמחו ונבלו ולא השאירו אחריהם שם זכר ולא נכרה פעולתם. ובית נינצבורג זה שנים הרבה נכון ונשא ופעלחו והדרו נראה על אבותינו ועלינו. מה יקר הבית הזה וכבודו לבני עמנו, ראינו והרשנו כלנו לפני איזו שנים, בעת אשר הבית הזה החל להתמוטט. כל איש יהודי התייש מכאוב בלבנו, כאלו נחרב דבר יקר מאד, הקרוב ללבנו. ונרניש עתה עוד יותר עת מחסד ה' הבית הזה התרומם למעלת גדולתו בשכבר הימים. כל אחד יתנאה ושמח שמחה פנימית, כי בית נינצבורג נכון ונשא. הן אמנם כשאנכי לעצמי, מאמין אנכי, כי לא, בעשירים הישועה, וביחוד לא בעשירי עמנו, אשר לא התרוממו, "לחי לאומיות", לאחד את חיהם עם, עניני הלאס. אבל בית נינצבורג שאני. בית נינצבורג חי חיי העם, בית נינצבורג, התאחד את העם, בקיצור, תישי, הנהג הפונה במסמר 20 לרחוב גאלירניא ומסמר 5 לרחוב קוננא-

נווארדייסקא, יש לו ערך גדול בדברי ימינו בחצי המאה הגזעית בכלל, ובדברי ימי ישוב היהודים בעיר הבירה בפרט, ובדברי ימי בית נינצבורג מעורבים ומדומים עם דברי ימי עמנו. יותר מזה אמנם נרשט, פעולתו הרוחנית, כי הבית הזה, אשר בו התאחדו תורה וגדולה במקום אחד, הוא למספת לכל היהודים אשר בעיר הבירה, אשר יתאמצו לחקות אותו בכל הליכותיו. אין לך עיר בכל רחבי ארצנו, ואפילו בליפא, אשר פעולת האינטליגנציה העברית תהי בולטת ונכבדה, כמו בקרית מלך רב. היודע ומכיר את נבירינו ופלומוקרטינו בתחום המושב, אך הם מתנאים בעשרים ומתנפחים כתרנוגוליהודו וידמו כי הם ואפסם עוד, היודע ומכיר אותם, אך הם מביטים מלמעלה למטה על כל מי שאינו דומה להם ב"כישו", ובחור אך יבזו בלבם לכל מי שיש לו נגיעה לספרות העברית: רב ומורה וסופר, ואפילו אם הם בעצמם, הנבירים, הגם יודעי ספר, היודע כל אלה יתפלא לראות בעיר הבירה נפיה אחרת, לנמרי אחרת. החונ שחנה לה הפלומוקרטיא משלט בתחום המושב, אינו פה, וכל אלה מבית נינצבורג לנו, כי אם בבית הזה יקבלו בסבר פנים יפות כל מי שיש לו נגיעה לחכמתנו וספרותנו ושפתנו – מי לא יקבל? ולא אשנה אם אומר, כי התנועה והחיים שנראה בעולם היהודי בספרות, בדרך ישר או מן הצד מבית נינצבורג באו לנו.

ובחברת, מרבי השכלה גם כן מתנשט תנועה וחיים, ובחור מאז הכניסה לקרבה, כתות חדשים מאת טובי הצעירים. אחרי התרומה האחרונה הקצה החבורה לחיים חדשים ותאסוף את כל כחותיה ותתן את לבה להשכלה האמיתית, לחכמת ישראל. וזה דרכה הנכון. על החברה, אם חפצה חיים היא, ביהוד לשם לב להרחבת הספרות העברית, אשר מני ראשית התפחות ההשכלה בארצנו ועד עתה – תרבה ההשכלה בין ילדי העברים. על החברה ליסד קופה למשען ספרים, ולא לחכות עד אשר מפרסות יצברו קופה כזו. קופה למשען הספרים וסלון כללי נהוצים מאד גם מפני הכבוד. כמדומה לי, כי אנחנו העם היהודי, שאין לו שני הדברים האלה. ואם, עם אנחנו, אם בכבוד צמנו נתפאר, עלינו ליסד את שני המוסדות האלה. וכדאית היא שפת עברי בעיני, מפני השכלה ואוהבה שיתמכו ידה ויחזיקו בה. יאמרו מה שיאמרו, בעלי שפות אחרות, אבל ראשית הפצת ההשכלה היתה אך ורק על ידי השפה ההיא. והדבר הזה ליסד קופה למשען ספרים ומלון כללי אינו מן הנמנעות. בעת אמנם עוד לא תשים החברה את לבה לזה, ותחת כל אלה צמצמה את כחותיה לטובת, בתי הנפר לעם ופעלה לא נכח, כי צמצמו את כל כחותיה בהשכלה האופציאלית. כי ילמדו בנינו שפת המדינה, בודאי מה טוב ומה נעים, אך לזאת ימצאו דואנים אחרים, אבל כי ילמדו ילדי העברים עברית בבתי הספר האלה – מי ישים לבו לזה? החברה תהויק את בתי

הספר האלה, אבל האם שמה לכה למצב הלמודים העברים בבתי הנתמכים על ידי? האם תדע החברה כי הפרונראמא העברית של בתי הספר האלה כחורו של מחש, והמורים עוד יתאמצו להקמין ולהכרית אותה, עד כי לשוא הם נקראים בתי הספר לעברים. לי אומרים: המורים ידעם אסורות והחברה ידיה אסורות, הדבר אמנם אינו כן, המורים העברים ידעם אינם אסורות, והחברה בודאי ידיה אינן אסורות. כעד נאמן להוכיח על אמתת דברי הנדו בית הספר של החברה בעיר המלוכה, אשר הרחיב במדה מרובה את מתכנת הלמודים העברים בלא כל הפסד להפרונראמא הכללית. העקר פה הרצון הטוב. החברה אמנם לא תשים לכה לכל אלה, הסחד מפני הריאקציה גדול כל כך, עד כי נכונים אנחנו להרחיב השכלה אחת-בהסדר הלמודים העברים. החברה היא יכלה באמת להיות מרכו לכל ענייני הרוחנים, וכמו אפסרוססית לשפה העברית, אלא כי מפני נרסא דינקותא, מפני מה יאמרו הבריות, ובימים האחרונים מפני פחד הריאקציה-הרהיקה מעט ללכת. נקוה אמנם, כי ברבות הימים מעט מעט תשנה את דרכה ותהי באמת חברה למרבה, ההשכלה העברית.

ברחוב הזה גם הועד של החברה להרחבת עבודת האדמה וחרשת המעשה. השכלה, עבודת האדמה וחרשת המעשה: כמה מעלות טובות להחברות האלה! אלו זכינו, אלו זכינו, והיו באמת מקור האושר לעמנו. עכשיו אמנם שלא זכינו, הנה כל השכלתנו תרבה בבתי-הספר לעברים, וחרשת המעשה ועבודת האדמה – במאומה לא תתרחב. ואם גם חברת מרבי השכלה לא תעקר הרים, אבל החברה להרחבת עבודת האדמה וחרשת המעשה מפני סבות חצוניות ופנימיות תנוס לנמרי את שנתה והוד נחרתה אימה. ומי יודע מתי תקוץ לתחיה?

להיות בפטרבורג ולא לראות את בית הכנסת לא רק להרפה אבל גם להשא יחשב. הבית הזה באמת כלו מחמדים ואומר כבוד לאחינו בעיר הבירה, לטוב מעמם וטוב לבבם, מקדש מעט במלא מובן המלה. מרחוק נראה אז כפתו היפה, ובהתבוננו אליו מקרוב לא תשבע העין מראות, כי הוא בכלל אחד הבנינים המפוארים בעיר הבירה. אפס כי החסרון המרנש בכל העיר, הסרון העצים – נרניש גם פה. אינני אדריכל וקשה לי לשפוט על דבר סגנון הבניה והגזרה, איך נהוין לבנות, בית-הכנסת בסגנון ה"ערבים-המוריים" בסגנון "הנזתי" או בסגנונים אחרים. איך שיבנהו, לדעתי נחוץ להקפיד ביותר על "מגרש הבית", על המקום שבו יבנה, מאשר על הבית בעצמו. אחינו אמנם יקפידו הרבה על הגזרה והבניה של הבית, על קירותיו ונגו, ואל, סביבותיו לא ישימו לב. חצרי בתי-כנסיות ובתי-מדרשות צרים והשכים וריח רע על פי רוב נודף מהם, ואף בתי-כנסיות לנאורים צר וחשך סביבם. באודיסא לדוגמא, כאשר יסדו את העיר והלקו אותה ל"רבעיה", הקצו רבע

מיוחד לבנין בית תפלה לכל עם ועם, סמוך לרחוב הנקרא על שמו. וגם להיודים הקצו רבע מיוחד לבית הכנסת בקרן זווית, רחוב רישילי ורחוב היודים. ובעת ההיא, המקומות בזול' ומי שחפץ לבנות לו בית השיג מקום בחנם או קנה בשכר מעט. לו חכמו השכילו היהודים, כמו יתר בני הדתות השונות, לזכות במתנה ההיא ולהקדיש אף אם החצי ממדת הככר הזאת לחצר בית-הכנסת, כי אז היו עולות הכנסות בית הכנסת עתה לעשרות אלפים בשנה, וגם היה כר נרחב ומגרש לבית ה', כי אין קצבה ואין ערך למחיר הככר הזאת עתה, לא ישקל זהב מחירה, אבל עמא פזיזא היו זרזים בדבר, ויחמפו איש איש ויזכו מנחלת הצבור, איש ככל העולה על רוחו, ויבנו בחצר בית הכנסת פיתום ורעמסם, חנויות ובתי מרוח ועוד, עד כי אפס מקום ל'בית הכנסת', ו'חצרות ה'' כאלה כמעט בכל קהלה קדושה בישראל. וגם בפטרבורג, אם כי החצר בערך רחב ידים, אבל נתנו את לבם ביותר ל'בית' מאשר למגרש סביבו.

והבית טרם נגמר כלו ומלאכתו טרם נשלמה מפנים ומחוץ. עוד לא סדד אותו בחמר ושיר, עוד לא משחו אותו בששיר, עוד לא בנו נדר סביבו, ומפנים גם כן עוד רבה העבודה לשכללה ולפארהו, ועוד יוציאו אחינו, עשרות אלפים עדי יתם כל המלאכה. אבל גם עתה בטרם נגמר, הוא אחד מהבנינים המצוינים. אשר בו יתפאר ישראל נגד כל העמים היושבים בעיר המלוכה. וכי יבואו בני הגביר לשמוע אל הרנה והתפלה ביומא דפגרא וביום גנוסיא, ויתנו כבוד לעמנו ויתנו צדקות אחינו. ביום שבקרתי את הבית הזה עשו אחינו, אוזרת נשמת' לאשה גדולה אחת מאומות-העולם, מפורסמת באהבתה להשכלה ואהבתה לבנות ישראל, ופעלה הרבה לטובת התלמידות העבריות בבתי-הספר הגבוהים, אל, האזכרה נקבצו ובאו הרבה מגדולי אחינו והרבה מגדוליהם, מפורסמיהם וכל התלמידות השומעיות לקח בבית הספר הגבוה לנשים. האזכרה היתה כמו כל האזכרות, החזן עם משוררי שרו תפלת ההשכבה ו'אל מלא רחמים', הרב דרש בשבח הנפמרת. סטורות דגו הפיצו אור כהה, ובכלל מערכת הבית היתה, נורא הוד', וכל הסדר היה יפה ונפלא, ומעיני רבים וביחוד, רבות' זלנו דמעות. בין הבאים היו גם פדפיסורים וחכמים שונים וסופרים הרבה של מכה'ע גדולים. אחרי התפלה הלכו לראות את הבית, ויהללו את יפיו וגורתו ובניתו. ובאמת יפעל הבית הזה פעולה רבה על הבאים בתוכו, בני-ברית ושאינם בני-ברית. ובכל חסצם של הבנאים לפאר ולחמם את בית ה', לא שכחו גם את הנפש החומצת, את בן האדם תמותה, ויקצו גם למענו לשכח יפה בביאה. הנני מדבר על דבר הלשכה הגדולה של, חתן וכלה. ל'החפוט' ו'הנשואים' יש בבית-הכנסת הזה ערך לא שחות מ'התפלה והעבודה', וישנם כאלה, אשר מלבד בימי חופתם או חופת' אוהבים, קרובים ומכירים.

לא דרכה כף רגלם על סף בית ה' בכל ימי חייתם. מובן, כי נחוץ להמתיק וליפות להם את הרגעים האלה. ובכן הקצו לשכה אחת גדולה לחתן וכלה ומהותנים, והלשכה משוחה בששר ורצופה באבן משכית וכולה אומרת כבוד והדר. לא אדע איך ירגיש עצמו בלשכה ההיא החתן הלוקח כלה מכוערת בלא נדוניא, אבל ברור הדבר בעיני, כי הלוקח כלה יפה עם מאת אלף נדוניא ובפטרבורג ישנם חתנים וכלות כאלה בודאי ירגיש הרגשות נעימות מדי שבתו לפני החפה ואחר החופה, לקבל הברכות בלשכה המפוארה ההיא. וכל ימי חייו לא ישכח את הרגעים הנעימים האלה, וכשוב לבו יזכיר גם את בית-הכנסת, מה שהוא העקר. ואף על פי שכונתם של בוני הבית היתה לשוב, לפעול פעולה טובה על הזוג והמהותנים בכדי לקרב אותם אל כנסת ישראל, הנה, המחזאי הבא לבקר את הבית הזה יתפלא לראות איך החתן והכלה יושבים בבית ארוזים ספונים בלשכה מהודרה ומפוארה, ובית ה', בית התפלה בעצמו טרם נגמר וטרם ישוכלל. האם לא תהי כפונדקית כהנת?

בכלל נבנה הבית ביד רחבה ולב טוב ועין יפה, מלבד בית-תפלה ולשכת החתנים עוד חדר האספות ומבואות ומסדרונות לעזרת נשים ומעלות ושליבים, הכל על פי חקי הבניה והגזרה החדשה, אפס כי להאי עלובתא דמתקריא ביבליאותיקא לא נמצא מקום ומטח ויתנו אותה בחור אחר, בקרן-זווית, אשר רק בסכנת נפשות אפשר לבא שמה – ה' ירחם!

הנה כי כן, חביבי, הכל תלוי במזל, ואפילו ספר-תורה שבהיכל. ישנה תורה מעולפת ספרים, בארון הקודש, בכותל המזרח, וישנה תורה מונחת בקרן זווית. נקוה אמנם, כי ברבות הימים יתקנו גם את המעות הזה ויפנו מקום מיוחד לביבליאותיקא לפי כבודה.

בכלל, פטרבורג-העברית, היינו, תריסר העותנים, יסדו כל מה שנחוץ לקהלה מסודרת, ויסדו באופן היותר נעלה, ביד רחבה וסדר ומשטר. בית-היתומים-מעמים כמהו, הילדים כלם בריאים ושלמים וחונכם יפה וטוב, מקומו בחצר מיוחד השייך לקהל העברים דפטרבורג, וגן בחצר אשר בו ישתעשעו הילדים ובית-התפלה מהודר. ראיתי את הילדים וכולם אדמונים ובריאים ומחונכים, ונוכרתי מה שאבי ז"ל היה אומר תמיד: אם ככה נזרה ממרומים על איש יהודי שיהיה עני – יתאמץ להיות עני בעיר גדולה ולא בעיר מצער. ואם נזרה נזרה על איש יהודי שימות ובניו, היו יתומים – יהיו יתומים בעיר-המלוכה. הרבה ילדי בעל-בתים בערי התחום יקנאו ביתומים האלה. ה' ד. פיינברג, שהראה לי את הבית הזה, הוסיף בנאון לאמר: הזהרו בבני העניים האלה כי מהם תצא וכבר יצאה תורה, ישנם מהם רופאים, עורכי דין, מודדים וחכמי תרשים. – בעיני לא יפלא הדבר, השיבותי לו: אחרי

כי הילדים מתחנכים פה לפי כשרינותיהם, מאמין אנכי, כי רופאים ועורכי דין יצאו מהם, אבל אפונה, אם יצאו, רבנים מהם, אחרי כי החסרון הזה, חסרון למודי שפת עבר, כללי הוא פה. ויור ה' פיינברג באצבעו על הסופר אחד, מדרי מטה, אשר זה לא כבר נתנה על שכמו משרת מורה שפת עבר בבית היתומים, כאומר: זה ינחמנו, עתה יש לקוות, כי גם רבנים מפה יצאו. נענעתי לו והאמנתי לדבריו. ואם הדבר עוד מוטל בספק, אם תצא, תורה' מבית היתומים, הנה כרוב ל'ודא', כי מבית-הספר אשר לחברת, 'מרכי השכלה' יצאו תלמידים יודעי תורה, כי מאז נמנה מנהל חדש ומורים חדשים וסדרים חדשים נסדרו בו עלו למעלה ראש הלמודים העברים. בית הספר הזה סמוך ל'נשר המצרי' (לפי הלצת ידידי הדיר קאצנילסון, זכר ליציאת מצרים) יצטיין במינו מכל יתר בתי הספר בדומה לו. נסיתי את התלמידים וידעתי בשפת-עבר, ולא האמנתי למראה עיני ומשמע אזני. והמנהל הבטיחני, כי ברבות הימים עוד ינדילו את הפרונרמא. ולא לבד הנערים, כי גם לנערות ילמדו עברית, וגם להנערות הלומדות מלאכה במחלקת המלאכה אשר על יד בית הספר הזה. בית הספר הזה יחייב את כל בתי הספר לעברים אשר בתחום המושב. אם התלמידים שבכל בתי הספר ההם יודעים עברית מעט פחות, ממאכל בן דורסאי, וכמעט קרא עברית לא ידעו, לא הפרונרמא אשמה בזה, כאשר יצטרקו המורים, כי אם התרשלותם בדבר. ובכלל בית-הספר הזה יצטיין בטובו, וכאשר יעבור לדירתו הקבועה, אשר יאמרו מנהלי הקהלה לבנות בחצר בית-הכנסת, עוד יתקנו בו תקונים חדשים טובים.

אם בעל נפש הנך, חביבי הקורא, יודע ספר ואוהב ספרים, בלי תפונה תעבור את ה'ניווא' ותבקר חלק העיר הנקרא, 'איוואסילי', כי ה'איוואסילי' ה'רבע הלאטיני' הסטרבורני, פה האוניוורסיטט, האקדמיה לחכמות ומדעים, האקדמיה למלאכות היפות, בקיצור פה מרכז החכמה והדעת, ופה אוו למושב למו תלמיד-החכמים והסופרים, המתחממים לאשן של התכמה והדעת, וברבע ההוא גם אוצר ספרי שפת עבר, אוצר בלום, ספוני טמוני קדש, אשר יקר מזהב מחירם, והאוצר הזה מונח כמעט כאבן שאין לה הופכים בחדרי אופל בעליה השלישית של 'המוזיאום האזיאטי'. .. ה'מוזיאום האזיאטי' בפני עצמו, אף על פי שקבץ לתוכו כעמיר נורנה כל מה שנוגע לאזיא וכבושה, משתי שערותיו של, 'תטרלאן' עד בתי רגליו של, 'ירמאק', לא התאמץ לאסוף ביבליאותיקא עברית כזו. רק איש יהודי אחד, אשר כל ימי חייו קמץ ואסף ספרים וכתבי יד יקרי המציאות, וברצותו ביטוי האחרונים ל'נצה' ולפאר את שמו ולהתפרסם בין האומות, נתן את כל ספריו במתנה לבית הזה, בתנאי אשר יקראו על שמו. בתר עניא – הביבליאותיקא העברית אשר אצל בית הכנסת-אולא עניותא, ולא זכתה לכל הכבוד הזה, ובתר עשירא –

המוזיאום האזיאטי – אזלא עשירותא. כל הנחלים הולכים דוקא אל הים הגדול. כן הוא טבע הדברים בעולם הזה, וביתור כן הוא טבע הדברים בעולם היהודים. איש עברי יאהב לדחוק את עצמו ולהכנס. דוקא' במקום שאין מכירים אותו ושלא יבקשו להכירו'. הוא טהן את, נדבותיו הגדולות' למפעלים שאין לבן יעקב אפילו דריסת-התל, ואת כספו ישליך לכל עבר, רק לא ל, רחוב היהודים'. הוא גם לא יראה את, הפנים שמעמידים' בעת קבלת מתנתיו, לא ירניש את השחוק של בויון המרחק על השפתים, לא יראה את הבו והנאצות הנוצצות מהעינים, כי אוניו הכבד ועינו השע, יכוף כאנמון נבו ויתן, תצלינה שתי אוניו לקול צחוק המקבלים, ויכף כאנמון נבו ויחזור ויתן, יתן אלפים לנכרי בעין יפה ובלב טוב, ויתן, פרוסה' ליעקב כמו שכפאו שד, וישלח לעזאזל את כל שנים עשר השבמים. בושתי ונכלמתי הפעם עת הלכתי לבקש את הביבליאויקא הדיא.

איה סה הביבליאויקא העברית? – שאלתי את שומר הסף. – הביבליאויקא העברית? ענני – כמדומה לי, היא בעליה השלישית. עליתי לעליה, שם מר ש. ווינר עזב את עבודתו בסדור הספרים ההם, ובבית הזה כל טוב ספרותנו! כי לא חס ולא חמל המגרב על כספו ועמלו ויאסף כל ימי חייו אוצר ספרים, נשמות חייני' ולעת זקנתו, אחרי, נמרו את כל חשבוטתיו' עם כל בעלי עסקיו, עשה חשבון נפשו, וינמר אמר לצפון את, הגפשי' שעשה ויקח את אוצר ספריו, ארבעה עשר אלף כרכים' במספר, ויניחם למשמרת, לעולם ועד' בהמוזיאום האזיאטי, ומרו. מספק על האוצר ומסדר עתה אותו לאותותיו וסמניו. וירא לי ה. וו. את בית נכאתו. אל אלהי אביו! מה רב האוצר הזה ומה גדל ערכו במקום אחר, אלו נאצר באחת הביבליאויקאות אשר בתחום המושב, ומה קמן ודל הוא סה! ויראני מר וו. ספרים קרי ערך וכתב-יד שונים וחומש אחד שנדפס בשנת 1491 על קלף באותיות יפות בעלות צבעים שונים, וכתב-יד עתיקים מאד, ביניהם, תלמוד בבלי' עם, רשיי ותוספות' מנוקדים. בראותי כזאת מלא לבבי יראת הרוממות לאבותינו הטובים, בעלי הספרים ההם. אנחנו החיים כעת בתקופת, הסטירופים' והמכונות גם לא נרניש את העבודה הרבה שעבדו אבותינו בכדי להגדיל תורה ולהאדירה, ואנחנו, תורתנו' נקנית בזול ואינה מתקיימת בידנו, בעד שלשה רובלים אפשר לקנות עתה ש"ס עם רשיי ותוספות, ובכל זאת לא בכל בית יהודי תמצא את הספר הזה, ולו היתה התורה עוד עתה כתובה ונמצאה כמובן רק אחת בעיר ושתיים במשפחה, ובעירי' עתה ובמשפחותינו כהיום אף לא אחת.

ר' שמואל הנגיד ור' יוסף בנ הקצו בהיכליהם לשכות גדולות, חדרים מרווחים, והחזיקו בידי חכמים וסופרים שכתבו את התורה הכתובה והמסורה, ושלתו את, התורות' ביעקב והפיצו אותן בישראל... מדי נקרא בדברי-הימים, נעבור על

הספר הזה בקצרה, אבל עת בעינינו נראה, ספר כתובי כזה ונתבונן אל מלאכתו, הנה יעמדו, העדים האלה לפנינו בכל, גדלם והדרם וזהרם. כמה כח הסבל, קשיח-עורף ואהבת התורה נחוצים היו לכתוב את הספר הזה ולנקדו, ובכמה עלה לבעליו? ולא לשוא שרו או המשוררים שירים לכבודם, ולא בכדי ספרו ספדיא ויבכו כל בני ישראל את מותם. לא, תפארת-המליצה היתה בזה, לא סמית השיר, רק, מערכי לבי והשתפכות הנפש של עמנו אז, אשר הרה והנה לנדידיו אלה. אשער בנפשי מיניסמר יהודי עתה, או סתם, תקיף בהצר-הלא, ישנה את חוממו רק שלא להתראות כיהודי אפילו בחרי-חדרים, וצא סמא וי' יאמר לכל סמר עברי, סורו, סורו, למחברים, אל תגעו... ואם על פי דרך נס ופלא יהיה לאומי ולבו טוב לעמו, גם אז, באופן היותר טוב, יתאמץ להכניס, יספוחו של יפת באהלי שם ויקנה ספרים כתובים בלשון המדינה ויחלקם ביעקב ויפיצם בישראל. והעדים אז, בכל היחס פורדים, בעסקי החצר ועניי המלכות, הפט את לבם מכל הבלי האמן ויחזיקו על שולחנם חבר סופרים, לכתוב חומשים וכו', נמדות וכדומה. בכדי לשלח את הספרים האלה לקהלות צרפת איטליא ומארוקא וטריפולי. אמנם כן, היו אנשים, אנשים בישראל, נבורים, לא אתם, נאמר יחד את המשורר. ובלבי דמיתי, עת החזקתי את הספר הזה בידי: מי יודע, אולי הוא סבית מדרשו של ר' שמואל הנגיד ובנו? האם ידע אז, האם עלתה על לבו, כי יבא יום והספר הזה, שיקר מזהב מחירו, יהיה לברות לשני העכברים בהמוניאום האדואט, בפמרבורת?

בין כתב-היד השונים שראיתי בזה, מהם כאלה שחסרים בראש הספר, מהם שחסרים בסוף ומהם שחסרים באמצע, ומהם שחסרים בראש ובסוף ובאמצע, כי זה דרכם של כתב-יד כאלה, אשר כל זמן שמזקנים ומתבלים וחסרים ביותר, יתקדו. בין כתב-היד אלה נפל על פי מקרה לידי ספר אחד, חסר העלה הראשון, ופר וו. הגיד לי, כי הוא ספר, שער-אורה; ועל אהר מעליו מצאתי כתוב לאמר: ריח אייר תניב סה מנהיים, הספר הקדוש הזה לא ידעתי אל מי אכתוב, כי בימי השמר בגליל רינוס ביום הרג רב הייד, היה בא עם שאר ספרי קדש לידי ורים וא' מהלומדים מחק בסופו שם הסופר, ואין רשומו נכר, ועפיי סבה בא ליד המרשה של כי יודא צבי, וממנו קניתיו. והנה נרבה רוחי אותי להיות נתון במתנה לביהמ"ד בית ד' כנסת הגדולה בעיה"ק ירושלים תובב"א. הכיד נפתלי הירש בהגאון ההסד מוה' משה זצ"ל לבית קאצענעלענבויען חיב במדינת פסאלין יעים. ככה נתגלגל הספר הזה: ביום השמר, ברינוס, נפל לידי ורים, ועל פי סבה בא ליד המרשה של כי יודא צבי, ומיודא צבי לנפתלי הירש בהגאון החסיד מוה' משה, וזה האחרון נרבה רוחו לתת במתנה לכנסת הגדולה בירושלים, ומכנסת הגדולה נתגלגל לידי

פ. עדי נפל שנית להמוזיאום האוזיאטי ומאריך ניסא, גם לא נוכל להאשים את פ. ;
הן, עם הספרי לא אהב ספרים והביבליותיקא שהניח אחריו ברכה הרדינ מתתיהו
שטראשון ליהודי ווילנא לא תמצא לה מנח – ותתגלגל מיד ליד, מבית לבית,
מקרהוית לקרדחית, מעליה לעליה, עדי כנראה סוף סוף תתגלגל לבית מקלט
של נזירים, אשר בודאי יקבלו בכבוד ואהבה את, אוצר היהדות' הוזה או
ל.המוזיאום הליטאי, או למקום אחר ברומה לו, ואז יבאו, היהודים הכשרים
ו,היהודים הגאורים, פקיד העיר ואמרכליה, אל, הנמון הנזירים, אל המפקח על
המוזיאום, או לפקיד אחר, ובדחילו ורחימו ונג כפוף יבקשו ממנו רשות והרמנא
לעין בספר, והוא ברכ חסדו יתן להם הרשות, אחרי אשר מקופת מכסדהבשר
נלקח לבנות בנין מפואר בעד המחלקה העברית בהמוזיאום הליטאי. ואולי לוא הביא
ס. את אוצר ספריו ל,עיר היהודים' היה מוכרח גם לשכור דירה בעדה. אבל לא
כוולנא פטרבורג, בוויילנא אין מקום, לאוצר ספריו של המנוח הרדינ מתתיהו
שטראשון, ובפטרבורג אף על פי שאוצר הספרים של ביהכ"נ הגדול בקרדחיות
בעליה החמשית, אבל להביבליותיקא הגדולה של ס. בלי תפונה נמצא מקום
יותר טוב.

איוואסילי בכלל עשיר מאד בספרים עברים. בשני צעדים מ.המוזיאום
האוזיאטי מעבר השני, בשורה הרביעית ידור הברון דוד לבית גינצבורג, ובביתו
אוצר ספרים עברים גדול הרבה מ,הביבליותיקא הפ.י. ,אוצר הספרים' של הברון
אחר מהיותר מפורסמים ועשירים בפטרבורג ובכל רחבי ארצנו. ועוד טרם ראיתו
שמעתי מספרים על אדותיו נפלאות, כי מחירו יעלה לכמה מאות אלף רובל
וכמעט לא האמנתי למראה עיני, בראותי ב,רשות היחיד' ספרים עברים במספר
רב כזה, ובהם ספרים יקרי הערך מאד, וכתבייד אשר לא יסולה בזהב מחירם,
יחידים ומיוחדים במינם, ואין דוגמתם אף בהביבליותיקות היותר מפורסמות. כי לא
חס הברון גינצבורג על כספו ועמלו ויצבור ויאסוף באוצרו, כל מה שאך ורק
אפשר היה לצבור ולאסוף. אינני בר סמכא, אבל מביני דבר הנדוד לי, כי עולה
היא הביבליותיקא של הברון על ה,יודאיקא' של הביבליותיקא הכללית בפטרבורג.
ומה שמחתי ביותר, כי בביתו ועל שלחנו ובארונות הספרים ראיתי ומצאתי ספרים
הרבה מהספרות החדשה, עד האחרון שבאחרונים והחדשה שבחדשה, עד, ספרי
אנודה, על פי הרב, המלומדים האלה, חובבי, חקרי קדמוניות, יוציאו חדש מפני
ישן, ואת כל הספרות החדשה עם חלבה ושמנה יתנו במחיר ספר אחד ישן נושן,
שאין בו לא טעם ולא ריח זולת, ריח בית הקברות. לא כן הברון דוד גינצבורג,
אשר בכל היתו נאמן בבית ספרותו העתיקה ובכל היותו מסור אליה, אהב יארב
וכבר יבד גם את הספרות החדשה ויעיין בה ויקרא אותה, ולא חסר בבית אוצר

ספריו טאוטה מכל מה שיראה בשוק הסופרים והספרים. אחרי אשר הראנו הברון את כל בית נכאנו וטרם הפרדי מעליו אמרתי אליו: אקרה כי הביבליותיקא יהיא לעולם לא תצא מרשות היהודים. וישחק הברון ויאמר: גם אנכי כן אקרה.

אחרי אשר בליתי מספר שעות בין הספרים הבלים, בחיי נשמות ואויר קדומים, יצאתי לאויר העולם, ופניתי את לבי להבלי התבל והלכתי בדרך הישר אל מקור החיים והעושר, אל הבירוא, כי גם היא, ברבע הלטיני, ובשורה אחת עומדות: האקדמיא למלאכות היסות, האקדמיא הקיסרית לחכמות ומדעים, בית ספר לתכסיסי מלחמה, האוניברסיטה והבירוא. האחרונה כמו תרמו לאמר: אם אין כסף אין תורה ואין חכמה, אין מלאכות היסות וגם מלחמה אין. הכסף יענה את הכל, הוא יענה את השלום, והוא יענה גם את המלחמה. הכל נהוין לי, יאמר בית-הספר לתכסיסי מלחמה; את הכל אדע, תאמר האקדמיא לחכמות ומדעים; את הכל אלמד, תאמר האוניברסיטה; את הכל אתאר ואצייר, תאמר האקדמיא למלאכות היסות; ואת כלכם אקנה—תאמר הבירוא... ותקנה.

הבירוא כעת נתנה במרומים, והכל תבו לתליה, וכל בניבשר, ואף האצילים והמיוחסים יכרעו ברך טרם יבאו בשעריה. ואם לא נתייחדה, כמו שאמרים צורריו, ואי אפשר לה להתייחד, אחרי כי אנחנו המעטים בין העמים הבאים שמה, אבל יש לנו שייכות אליה, ולהיות, בשכונתה: ולא לבקר אותה חשבתי להעדר הגיטוס מצד, הספרות העברית. אליל הממון, האדיר הזה, יוכל עוד להכפיד ולכעס עלי, ומוטב שיכעסו עלי כל, האלילים והאלילות משיכעס האליל הזה, אשר במבט אחר יעשה לנל של עצמות ורנע באפו וחיים ברצונו, ואף גם זאת עוד, כי בירוא מסודרת כזו, בירוא כהלכתה, עם כל תריני מצות ההלויות בה, עוד לא ראית. באודיסא אין כל בירוא, מקה וממכר התכונאות, המסחר העקר, אין לו מקום קבוע, ומקומו על פי הרב בבתי הקפה, אצל השלחן הקטן וצנצנת קפה יסד כל העסקים. שוק לכסף אין באודיסא; כל עסקי הבנק שמה רק המחאות וטבייטת חלופי מסבעות ופדיון שטרות, והולכת היא בענינים האלה בזנבה של קיזב... בווארשא ובקיוב יש שוק לכסף, אבל כמובן הנן רק, ידים שניות שאינן מסבאות ביותר ואינן מסהרות, לא חסימות ולא קרירות, כל השפעתן תקבלנה מער הבלוטה. ולא יראה פעלן והדרן על היריד הזה. מה שאין כן פטרבורג, אשר סיוס שנתהק שוק, המספרות של שפרי ארצנו מברלין הנה—פה המקור הראשון, יריד כהלכתו, לכל פרטיו ודקדוקיו, עם כל שאונו והמונו, ויען כי על פי צואת ר' יהודא הסוד, כדאי להיות על כל, יריד אולי תקרה, מציאה כשרה—נשאתי את תלי גם אל היריד הזה, אולי, תודמן מציאה, ואעפ"י שבודאי לא תהיה, כשרה, אבל כי ישניה עתה בכשרות? העקר שתהיה, מציאה.

והבירוא בנין גדול מרובע, בשלבים יעלו בו ושדרות עמודים מכל רוחותיו, ופתח ומבוא לכל ארבע רבעותיו, כמו ביתו של אברהם אבינו. נכונה היא לקבל אורחים מכל ארבע כנפות הארץ, אם אך יבאו וכיסם מלא, כאומרת: כל דכפין לפרנסתו, ייתי, כל דצריך לעסקים, לעשירות, למזומנים יבא הנה. ויבאו הנה מארבע כנפות הארץ ומכל שבעים לשון ושבעים אומות, אין יהודי ואין יוני' בהיכל אליל הממון. על כלם יסוכך, מרקורי' באברתו ויכניסם תחת כנפיו, ויסתירם בסתר כנפיו ויצרור בצרור החיים את, נשמחם—ממונם. יש אשר מלאים, יבאו, עמוסים באלפים וברבבות, וריקם יצאו באין פרוטה לפרוטה ומזון סעודה אחת, ויש אשר ריקם יבאו הנה רק בחמש אצבעותיהם, ומלאים יצאו מזה. ומה נורא הבית הזה! ממש כמו היכל אליל, ופה שעד השמים, פה הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ובני אדם מטפסים ועולים בו, מטפסים ויורדים. יש שבתחתית הסולם זוחל הוא כרמש על הארץ, מרכין את ראשו ואת נבו והוא מדרס לכל העוברים עליו, והוא מאסף את שארית כחותיו ומתאמץ לפסע ולעלות בסולם, לאט-לאט, עדי תעלה בידו לעמוד במעלה העליונה, ולפניו יכרעו ברך וישתחוו ויתנו כבוד לשמו; ויש אשר בסאון ורעש יעלה ויבא ממדרגה למדרגה עד המדרגה העליונה שבעליונות ועד עבים יגיע, יתן בשמים סיהו ויאמר אני ואפסי עוד, כל בני אדם תכו לרגליו, ופתאם נפל הלל בן שחר, נפל משמי מרום לבור עמוק, התעיק עינך בו ואיננו, גם לא נשאר שם וזכר לו, הנה הוא מתגלגל בתחתית הסולם, מרטם להמון הרב שיעפיל לעלות במעלות. כזאת וכזאת נראה בשלבים העולים להבירוא, ופה לא יפלא דבר. פעם אחת בקרתי את, חצר המטבעות' ונדמה בעיני כאלו הגני בבית מלאכת ההרכבה וההסדרה של, חלב ודם וזעת האדם, פה ב,הלברטוריא' ההיא יספידו ליסודותיהם את הנפש והדם והחלב והזעה, ומה על פי הרכבות שונות מתהוות מטבעות שונות. אבל, הלברטוריום' של, חצר המטבעות' כאן הוא נגד הלברטוריום של בית הבירוא. שם יעשו שפרות בני אהה, חמשה, עשרה והגדול שבכלם—בן מאה, וימים וירחים יעברו, עדן ועדין, טרם יצא מבית חרפוס, רובלי' אחד כליל בחרו. לא כן פה, אשר בין רנע יתפרדו, מיליונים, יתפרדו ליסודותיהם—ויבראו כמו רנע הדרשים; הללו נוצצים והללו נובלים, הללו נובלים והללו נוצצים, וכל אלה חדשים לבקרים, ואם אמרתי אספר כמו, הלא יקצר הגליון, אי לזאת רק, דומיה' תהלתך הבירוא—ואשוב לעניני.

כחצות היום. האולם הגדול כמעט מלא, השוק במלואו, מרכבות ו,עולי רגלים' יבאו לתנעים, וכל אחד נכנס ויושב על מקומו. רצפת האולם' נחלקת למרובעים אמה על אמה, ותו ומספר לכל מרובע ומרובע. כל אחד מהבאים התמידים זבה בד' אמותיו, ועל פי הדין עליו לעמוד דוקא במקום הזה, בכדי שבשעת רחחא

ידעו איפה ימצאוהו. הספסרים הגדולים ובתי הבנק יש להם שלחנות מיוחדים, אבל אין מקפידים בדבר וכל אחד יושב במקום שיהפין. רומיה בבית. ובכל זאת הידד בכל תקפו, אפס כי סחורה לא תראה ולא תמצא פה, אין פה לא תבילות ולא ארגונים ולא חביות ולא שקים ממולאים, כל אלה אין, אבל יש פה אתא קלילא דלית ביה ממשא, הן צדק' ופנקס פתוח ועט עופרת, ובפנקס יכתבו ויחתמו מכירות וקניות על מליונים. ופה, בחדר הסמוך, ועד הבירוא יושב ומעין בדבר ומשניה בעינא סקחא שלא ישנו ולא יחליפו ולא ימירו את דבריהם. וכל מה שעשו עשו, ואין אחרי פנקסם של, הסרסורים' ולא כלום: רק, קנה ושלם', מכור ושלם': תן מה שמכרת וקח מה שקנית, ואם אין לך הסחורה ההיא, שלם את הריוח או ההפסד, ומי שלא יעמוד בדבורו, שלוחי בית דין יורדין לנכסיו, ונבין ממנו הקרן והרבית וההוצאות, ואותו יפקיעו מהבירוא עולמית. הסחרים יושבים בכונדראש איש איש על מקומו, כל אחד תפוש במזמיתו, או בכדי להסח את דעתם משוחחים חד את אחד, והסרסורים, הארנבות' של הבירוא, כמו שקוראים אותם, רצים ושבבים, שבים ורצים כמראה הבוק, מסחר לסוחר, משולחן לשולחן, מחדר לחדר, מאיש לאיש. הנה תרוץ, הארנבות' לסלוני ותלחש לו באזניו ותרגש בפנקס, ומיד, בזה הרגע, תרוץ להשני, ונס כן תלחש לו באזניו ותרגש בפנקס. ושם סרסור אחר, מנבעתו נמויה הצדה, עיניו יבקשו, והוא ירוץ בהפז, ובצד ובכתף יהדוף את ההמון, צועה ברב כחו, ובא אל האדיר ויתלחש ורץ כברק אל הדד המלנרף, כי פה בחדר הסמוך נס לשכת המלנרף'. מלנרמות פשוטות פה אין. כל המלנרמות נחוצות למועדן (справочная), תעודה לא יתנו לך על קבלת המלנרמה, כי אין עתותיהם של הסקידים בידם לכתוב, תעודות', ונס המלסון יעבוד עבודתו בלא הרף ורבה המהומה, וכמשק נבים שוקק, והסרסורים רצים מבוהלים ודחופים וכותבים בפנקסיהם קניות ומכירות על מאות אלפים אשר בזה הרגע נתיקד או ידד סחירן הרבה, אבל מה שעשו עשו, ומה שנכתב בעט עופרת' לא תוציאו אף בצבת של ברזל והכל שריר וקים. מכירי, אחד מבאי הבית הזה, הראה לי את האריות שבחבורה: מנהלי, הבנקים הגדולים' נבורי הבירוא. הם ישבו איש איש על מקומו. כאלו אין הדבר נוגע להם. המשחקים הבינונים לא יכלו לשבת במטחה והבית פניהם ענתה במ העדר מנוחה. המשחקים הקטנים נבהלו טפזו. ובכלל מירגש היה, כי הבירוא אינה כסדרה, כי אם לא היום, הנה מחר או ביום השלישי תהיה סעיה וסופה. ב,סוד מתלחשים' נשטע תמיד: של. סאמארא' (מיני שטרות) הראשונה בכמה? של. סאמארא' השניה בכמה? ופוטיוויל? והבריאנסקים? ומאלצניב? כי ששרי מניות' של בתי מלאכת התכת הברזל, ברזל עשות', וברזל סגים', עלו כשנה האחרונה למעלה ראש. הקהלי' דמה, כי בבתים האלה ידפנו ברזל סגים

לזהב טהור ושכרם יהיה מרובה, ויחטפו אותם ממש בידים. שטרי מניות, אשר מחירים העקרי מאה ר', עלו היום למאה וחמישים, ומחר – לשתי מאות, ובעוד ירח ימים לשלש וארבע ויותר, וכל מי שקנה היום שטרות כאלה הרויח מחר על אחת שבע, וככה התנהג הענין בשנה שלמה. ולהנלי העליות של שטרות אלה עלו גם שטרות יתר בתי-המלאכות, והספסרות עשתה את שלה, ותוסיף אש ועצים על המדורה, בכדי להגדיל את ההתלהבות בלב הקונים הפשוטים, החפצים להתעשר בפעם אחת וביום אחד. והדוגמאות שראו, כי אלה שנועזו לקנות נתעשרו, פעלו עוד יותר, ובכך קמה ונהיתה ההתלהבות הגדולה הידועה כלשון הסוחרים בשם „שרפה“ – שרפה ממש, כי נשרפו קפיטלים כהרף-עין, העתודים העולים על הצאן, אילי הבירוא, מנהלי הרוחות ידעו את סוד העליות האלה, וכמה באמת מחיר שטרי מניות האלה, ועד עדן ועדנין קנו ומכרו, מכרו וקנו, אבל הקיץ הקץ על המלאכות האלה. הקול נשמע בין החיים, כי השטרות האלה יביאו רק ריוח מעט, ששה או שבעה למאה לא יותר, ואפס כסף, שבתה מדהבה. או באה הבירוא עד משבר ורבים חללים הפילה, רבים מתו או אבדו את כספם, מה שאחת היא, במגפה ההיא.

ומי יספור ומי ימנה את „החללים“ בו ביום שהייתי אנכי בבית הזה? עד חצות היום עוד לא היה נכר הסאון והמהומה, מחצי היום ואילך החלו השערוריות. – הראית, אמר אלי מכירי, את האיש שנכנס זה עתה, והוא פסח ברנלו האחת, – הוא מנהל הבנק של סוחרים במ, הוא אחד, הספסרים המסוכנים, יקנה וימכור במדה מרובה, ויעשה עליות וירידות באופן מבהיל, מיד תחל אנדרלמוסא. והאנדרלמוסא תחלה. אך בא האיש הזה וישב אל הדלת אשר לחדר הטלגרף, ומימינו ומשמאלו שני עוזריו ופנקסים בידיהם, והמון סרסורים אצים רצים דחופים ומבוהלים, כל אחד יקרא: עשרים שטרי מניות של... בארבע מאות! לא, חמישים, יקרא השני, בשלש מאות ותשעים! המחיר יורד, נשמע, זמזום! בכל האולם, השטרות נופלים, משבר. לאט לאט החלו גם יתר האריות להוריד המחיר ולהציע סחורתם, המשחקים הבינונים והקטנים אבדו את ראשם ולבבם, פחד נפל עליהם, השאת והשבר, ומכל עברים נשמעו קולות: שלש מאות וישישים! שלש מאות וחמישים! – אנכי, יקרא האחד בקול נהר, הנני מוכר ששים שטרי מניות של פ. בשלש מאות וארבעים והמשה רבה המהומה, חורת מות! כסתה את פני הנאספים, כל אחד הניש את עצמו, כמו מוטל באש, או באניה יורדת תהומות, הצילו, מי שאפשר בידו להציל! – זה היה הפתגם השגור. מכור, מי שיכל למכור, כל אחד חפץ למכור את שטרותיו, ומי שמכר ברנע הקודם זכה, כי בכל רנע ורנע ירדו המקחים פלאים. והסרסורים ידיהם מלאות עבודה, רצים וכותבים ומוחקים, והמוכרים צועקים, והקונים

ישאנו - ממש כמו ב'יריד', מי שזכה במקומו, ומי שיצא בשן ועין. המוכרים שמהו, כי היו שמורת כאלה שירד מחירם כרי שליש ורבע; והקונים עצבים, סחר אולי יתכן הסדר, מהר אולי על ידי התחכמות של סמסרים ערומים היו עליזים לכמה ותחתונים למעלה, ואלה, שנמלו' היום יעמדו מחר. ובה תור חלילה. אבל האוחז בד - זו היא התפלה, והחור מפונלת לעשירות. מי שנתעשר היום, היום הוא עשיר. ומי שירד היום טמא, היום הוא עני, ומי יודע מה ילד מחר? כמובן, התקרה לא תעזוב את הססר עד הרגע האחרון, תמיד יקרה, כי מחר יהיה יום טוב אבל אני ואבוי לו היום אם אבד את כסמי, סמסרותי רעה: סיק'כרים וחלילה בני. והאת תורת הברוא. מכירי שנכנסתי עמו ל, מדהבה' השיאני בפקר לנסות את הצלחתי ו, למכור, כי עלה המחיר מאד. ולו שמעתי בקולו, והרוחתי בשעה אחת הרבה יותר מאשר ארויח בטלאכת הספרות בכל ימי חיי. אבל נמצים פחות אחרים לנסר אחרים, בכדי לחיות פנאי הבית הזה.

נחץ להכין עולת-צב רחומה לסוסים אבירים, ומקל עם תרמילי - לאמר: אם זקת והצלחת, שב גפרכבה, ואם לא, קח מקלך ותרמילך ולך בתליך. ונבר האה לעולמים כי מעולת-צב נתגלגלו בדרך הישר למקל ותרמיל, ונפ האה להפך, כי ממקל ותרמיל נתגלגלו לעולת-צב, מה הכל אפשר, על פי הרב אמנם סוף סוף ישימו בתרמיל. ונפ פנים הזה חיו, כנראה, נלולים הרבה פאלה, נלול סחללות מסרפנת רחומה לסוסים אבירים עד המקל והתרמיל. ליווא, נרסה, כי הלחם הזה, לחם חקלוקל הוא, לא, חביבי, בנפשמ, בדמם, במוחם, בעצביהם יביאו את לחםם האנשים האלה. להתרעש ולהתפעל ככה מרי יום ביומו, לעמוד, בנבחי מרופים ועל עופרי פי פחתו בכל שעה ושעה, לאו מלתא אסרתא היא, ואנכי, אף כי לא לקחתי חלק ב, המרוריא, והיוצי ורק לדאות באתי, נפ אנכי כל, גצבי רעשו' למחזה הדוא. ומה עוד אלה אינר מבשרם חזו את המתפכה ההיא? לא, חביבי, אל תקטן בנפ, יהיה לחם אשר להם, בודאי טוב מאד להחיות, טוב ונעים, אבל רע וסר - להסתיד יודע אנפי את האחד שבא הנה לפני שנתיים במקלו ותרמילו, ובמשך העת החדה הרויח כתצי טליון - תורע, חביבי, מה הוא חצי מיליון? מי שיש לו חצי טליון. אם אינו עוד ברקיע חשכתי לעילא ולעילא אבל הוא כבר עומד בשמי מרחסם ונבוחה נבוחה ישכן, אינו עוד, אל אלים, אבל כבר הוא, חצי האלהים, לו ירעו ברך, יקטירו קשרת, יקריבו קרבנות, יתנו פבד לשמו, ויביעו בקהל תהלתו, משוררים יסירו וסופרים יספרו את מרשת נרולתו וצ' פעשיו, וההמון הרב נפון לנשק את כנה בגדו. מה הוא חצי המיליון, ופתאם נפל. חצי האלהים' הזה מבחי מרחסם לבירא עמיקתא, ובמשך ירח אחד אבד כמעט את, געו' ורכישו. השמרות אבדו את ערכם והיו פלא חז, וחצי האלהים' הזה מתגלגל עתה באשפתות והנע מ'כס

לכל עובר שערי הבידוא; בקיצור, הוא ככל בן אדם תמותה, שאין לו חצי מילוא, מרסם לכל שור וחמור, ולכל בהמה וחיה נסה ועשירה, ומה, האם חסצת, חביבי, להתלכש בעורו? להיות עשיר ברנע, ועני כל ימי חיך? בודאי לא! עני חשוב כמת, אבל עשיר, גביר כזה, שנחיה עני, חשוב לא רק כמת, אבל ככלב מת ונרקב, והארי החי, מי שזכה היום בשער, יעבור על פני הכלב המת, מי שהפסיד אתמול, ויחשב לפחיתות הכבוד גם לרסם עליה. את העבודה, היפה ההיא ימסור להודות הקטנות, השועלים העולים במראות הבידוא... והוא יעבור בנאון להתנצח את הדובים והכפירים העזים שכחבורה, עדי ישותה גם הוא את הכוס הנוראה ויבא יומו, ויאסף אל עמו, עם לא היה, ויקבר בקבורתם בשדה הקברות אשר להבידוא.

ובאמת הבית הזה כבית הקברות נדמה בעיני, והמרוכזים עם תוים ומספרים אשר על רצפת הבית כמצבות חיות הן. במדומה לך שתקרא לאמר: פִּינ, משחקי נפלא אשר כל ימיו הלך למעלה (a la hausse) עדי ירד למטה ומת בחצי ימיו תקבר בתכריכים ורים, בשנת... ביום השגר הנורא. פִּינ, מספר אדיר, אשר כל ימיו ירד למטה (a la baisse), געלה למרות ביום אחד ויצאה נשמתו ב, קורם נפואה מאד, ונקבר, ברת וסדיך ביום, בשנת... פִּינ סוחר גדול, שירד תהומות ועלה מרומים ויצא בשלום מכל סנע רע, אסם כי בכופר לא עבות אחד, נחנק ב, פלגרמה אחת מברלין ושבק חיים לכל חי, והניח אחריו חסן, ששדות לצור על פי צלוחיות, ונקבר ביום הצרול והנורא בשנת... מה נקבר, קסימלי גדול שבא עליה גשור ואשור בותע אחד, ביום עברה וחרון בשנת... ינח בשלום על משכבו. זה ינחו נסה ובסה מיליונים שהלכו למסין בחמסה המדולה, ינחו בשלום ושלום לעפרם, ועוד מצבות כאלה וכאלה, כי בית הקברות מה, צריך לאמר צדוק הרין, ד' נתן וד' לקח יהי שמו מבורך.

ובכן אמרתי שלש פעמים: בלע המות לנצח, וקורסים רעים לעולם ועד וקראכים לנצח נצחים – ויצאתי בלב דוי מן הבית הזה עד כמה נתייהרה הבידוא קשה לשפוט. בודאי גם קברות ישראל נמצאו מה, ורבים מאחזים עוד יתהלכו בארצות החיים, וגם גפירים ארבה, נאספם בשנה ההיא, שנה של מספרות, אסם כי בכל אלה לא יחזה מעלם וחרם בבית הזה ואף מלאך רע לא יקרא: היחיד, הולך והלואי שלא ילך!

ואנכי כבר עיפה נפשי. מאו הבקר ועד עתה, השעה השלישית אחרי הצות היום, עוד לא בא אוכל אל פי. הן אמנם, כי בישעות תראשונות אכלתי דגן שמים לחם אבירים על שלחן הספרות, בתי עקר הספרים, ואחרי כן במשך שתי שעות בלעתי אל קרבי, אבק שטרות, אסם כי מכל אלה, אם תמלא חסש, אבל הבטן לא תמלא והגני רעב כמו, אורח טוב אחרי סעודתו של, אריסטוקרט, רעב ועץ ועץ, ומטה

עד בית אכל עברי, בסביבות וווינסקי ורחוב הגנים – רב הדרך. במסרבות, כמו שאמרתי אין רחוב היהודים ואין מקום מיוחד להם, בכל זאת אם לשפוט על פי כתי המאכל, אשר בלי תפונה הנם ב, שכונת העברים, הנה הרבע שבין הסונגקה עד תעלת יקמרינא משני עברי, הווינסקי פרוספקט – הגישו הסטורית. וכאשר תהיה בקצה העיר גבה צפונה מזרחה או ימה, עליך לבוא הגה בקרן זוית זו, בכדי לסעוד את לבך. מצד האחד אין הסדר הזה עולה יפה, אבל אין רע בלא טוב, והטוב הצפון בזה, כי אף אם רק שלשה ימים תשדה בעיר הבידה, ובכל יום ויום תאכל רק סעודה אחת באחד משלשה בתי האוכל אשר להעברים, ותראה את כל האורחים העברים שבאו הנה מארבע כנפות ארצנו, תלמוד לדעת ארצם ורבעם, סחרם עסקיהם ומשפטיהם, וביחוד את משפטיהם. אצל ס. לדונמא הפגוש את בני עליה, האורחים העשירים, הקבלנים הגדולים, או גי שדו קבלנים ושתדלנים, וסוחרים גדולים מן החדשים, אשר אף על פי שערך מוונותיהם בבתי-האוכל שאצל בתר-המלון, בכל זאת יש שיבואו גם הנה. כי מה נותנים גם ששמידא ו, הנל עלי ודנים ממולאים ו, ציממס' פשוט, על מזרח האריסמוקריא. אחד ממכירי, אשר בכל ששת ימי המעשה אכל על שלחן אינו-יהודי, הומין אותי אל, שלש-סעודות של שבת לס. ודקדק מאד שתחיינה הסעודות מכוונות בכל פרטיהן ודקדוקיהן לסעודות הלל, בבית אביו, בשנים הקודמות הטובות, דנים ממולאים, מרק, של מקריני עם, עוף, ו, ציממס' ליטא בערב, ומאכלי שבת דוקא חמים סמונים מאתמול, ופשמידא ו, הנל ענל ו, דנ נקסא' בבקר, ו, עוף קרי לשלש סעודות, הכל כאשר לכל, כמו אצל יהודים כשרים לפנים. וכמו לבו זמר ומרות בנגון הישן. בעל בית-האוכל הגדל לי כי זה דרכו מימים ימימה לסעוד אצלו מדי שבת בשבתו, וכמהו רבים. וישנם גם כאלה, אשר כבר הנלם עומדת מחוץ לתחום היהדות – וגם הם עוד יבאו לסעמים ביום השבת לפעום מאכל עברי, מפני נרמא דינקותא...

בשני בתראוכל הגוהרים יסעדו על פי הרב האורחים הביטנים, וסדי שבתך אל השלחן הגדול תוכל ללמוד מרק שלם ב, הליכות חיי היהודים. זה יצא ממש, וזה נלה מסה, זה מכסר וזה מעיר, זה מתחום זה מחוץ לתחום, פלוגי יש לו עסק בדינאט, ואלמוני באחד ה, מניסמרים, וככה האורחים רבים ככלם בעלי דין קשה, סוחרים ואנשי מעשה מעשים מאד. ופה אצל השלחן הערוך תוכל לדעת גם את מצב הדברים ומאיה צד, ינשבו הרותות; כל אחד יספר את צעי לבבו ויציע את מצב הענינים כמו שהוא עתה, פלוגי בא הנה בלב נשבר ונרכה ידע הוא כי מצבו ברע. ואי אפשר לקרוע את נד דינו. אבל האדם, וביחוד היהודי, לא יתאש, הנה הוא דוסק על פתחי עורכי דין ויכתוב בקשות, ישים עליהן, מרקאות' ווישימון, אולי... אלמוני, ברור הדבר בשמש בעיניו, כי וכיותו ישימו לו, וכאמת לפי רבוז יסל

הוא לנסוע היום ולשוב לביתו, ובטרם עוד יבא שמה וכבר תקבל, הרשות המקומית את הפקודה להשיב אותו על מכוננו, אבל, הוא יתמהמה עוד מספר ימים, בכדי לקחת אתו, שחור על נבי לבן. השלישי תקיף מאד, המעט לו כי ישיבו לו זכויותיו, אבל הוא יתאמץ שישלחו לסיביר, דוקא לסיביר, את האיש אשר הסב לו את כל הרע ונרם לו בנוקין... תקיפים כאלה רבים מאד-נדולה נקמה: בין כה וכה והגם יושבים פה ומוציאים את פרשותיהם על 'מרקאות' ובקשות ושטרי קובלנא. אם ישלחו את בעל-דבנם לסיביר, כמובן, מוטל בספק גדול, אבל ספק עוד יותר גדול, אלף פעמים מהספק הראשון, אם ישיבו להם את זכויותיהם. בין כה וכה ובעקב המשפט הזה מצבם עוד יותר ירועע ויהרס ויתמוטט, המלחמה בעד המשפט (Der Kampf um Recht), לפי דברת, הפרופ. 'ערינג', מלחמת מצוה היא ומי שיותר מזכותו מאומה, בלא מלחמה-אינו שוה כל זכות, וממבט הראות הזה בודאי צדקו יחדו כל אלה, הנעלבים, אשר יבקשו משפטם במקום המשפט, בעיר המלוכה אבל זו רעה חולה אצלנו כי מ,משפט' עד, נקמה רק צער אחד לנו, ואם יראה לנו, האדון פנים שוחקות, היינו שלא ירש מיד בחרפה, נדמה כי הננו, תקיפים בחצר' תקיפים גדולים ונבקש נקמה, נדולה נקמה, אבל עד מתי לא יבינו האנשים האלה, כי אין, תקיפים בחצרה...

הנה כי כן, חביבי הקורא, לא נחת ביעקב, ולא תהיה מרושן עונג מארוחה כזו, ובכל זאת, לי מה יקרו ימי היותי בעיר הבירה. אמת כי את לחמי בחברת אחי אכלתי באנחות, אבל הלא לא על הלהם לבדו יחיה האדם, ויש אשר נסיה את לבבנו מ,דאנות הפרנסה' ונסן לעניינינו הרוחנים, נבקש דגן שמים, לחם אבירים, מזון רוחני, ואותו נמצא פה, ובמדה מרובה, הרבה יותר מאשר בכל ערי הפלך; לבד מאשר נרניש פה תנועה ומעט חיים ו,לב דופק', מה שלא נרניש בערי הפלך. הנה גם עתותיך תבלה פה ולא תבא לידי שממון. אם אוהב ספר אתה, הנה הביבליותיקות הגדולות פתוחות לסניך, ביחוד הביבליותיקא הקיסרית, אשר שם החוקר המפורסם הדוקטור א. הרכבי מרביץ תורה; אם תאבה לשמוע חרשות מעולם היהודים הנה שני בתי המערכות של העתונים העבריים, המליץ ו,הווסחור' פתוחים לרוחה, וביחוד אם תחפוץ לבלות איזה שעות של קורת רוח תבקר את הבית 7 & ברחוב, ישמעאל, מקום משכן הדיר ל. קאצנלסון, והבית 60 & ברחוב הגנים מקום משכן הדיר יצחק דמבו, פה בבתי האלה תרניש עצמך כמו הדנה במים, ותשתה מים התלמוד וחכמת ישראל כנפשך שבעך, ותבלה את ערביך ולילותיך, מבלי להרניש כי כבר עברה חצות.

שני הדוקטורים האלה - בהם עדת ישראל בסמכותה תתפאר, לא יסלא בעינינו, אם נראה חכמים כהדיר הרכבי, הברון דוד גינצבורג ועוד, יושבים בישיבה

ועוסקים בחכמת ישראל, אחרי שמלאכתם בכך, הגה למדו את הפילולוגיא המזרחית ויתקדשו למקצוע זה. אבל הדוקטורים הנזכרים, רופאי בשר ומסליאי לעשות הם, איש איש במקצוע שבחר, הדיר קאצנלסון למחלות הפנימיות והדיר דסבו למחלות הנשים, טרודים הם בעבודתם זו, ובכל זאת עשו את תורתם קבע, ובה הגינם כל היום, ויכניסו את יסודותיו של יפת באהלי שם, ותורתו של שם באהלי יפת. המחזה הזה חדש אצלנו, ויזכירנו את הימים המוכנים לפני שנות מאות, עת גדולי הרופאים, רופאים בחצרות מלכים ואפיפיורים, היו גם כן גדולי הטיפוס וההוראה, והמספרות והרפואה תמים היו בידם. אחרי כן נשתנו העתים, ספר הרפואה נגנו ונשכח לנמרי מבית המדרש הישן, ובכלל מרחוב היהודים. עברו עוד שנים הרבה, וספר הרפואות נמצא עוד הפעם ברחוב היהודים, רופאים משלנו עתה לרוב, בכל עיר ועיר, אבל אין להם כל שייכות עם, בית המדרש. כמעט חרפה נחשבה לדוקטור לדעת עברית. על פי הרב גם לא ידעו אף אות אחת מהאלפאביתא העברית, ואם אולי ידעו מאומה מתורת בית רבן, התאמצו לשכח אותה, וישכחה. התורה אמנם מחזרת על אכסניא שלה, ולאט לאט תשוב תתאכסן בחדרי הרופאים. וכבר ראינו פה ושם גם בערי הפלך רופאים שנמו להפיץ תורה ברבים ולכתוב גיונותיהם עברית, אבל, כמו כל דבר וענין בערי השדה, לא עשה גם הדבר הזה פרי, עד שהחזירו את העטרה ליושנה בעיר הבירה. חברת מרבי השכלה מעבר האחד, העתונים העברים, המליץ, והווסחור מעבר השני, והמון מלומדים בכל מקצועות התורה והחכמה שנאספו הנה, עשו את עיר הבירה במושג ידוע מרבה לחכמת ישראל. ומפטרבורג תצא תורה וטובל לקות, כי אור חדש יופיע על ענפים הרבה של האילן הגדול הזה. עורכי דת ודין בארו לנו את, משפטי ישראל, הוקר קדמוניות ובעלי הלשון את ערך, ההגדה, אסס כי לעת עתה נעשה הצעד הראשון—לבאר על פי המדעים בימינו אלה דיני שחיטה, בדיקה, מריפות ומומאה ומהרה. הדיר קאצנלסון באר לנו את חכמת הנתוח לפי התלמוד, ויגל את הסאור שבתורתנו, כי אין נעלם ואין נסתר ממנה, וכל מה שחדש בהלכות האלה תלמיד ותיק בימינו, כבר גלוי וידוע היה לקדמונינו בשכבר הימים, וידו הדה על הלכה מומאה ומהרה, וירד לעמקן של ההלכות האלה, ויגל את מקורן, שבחן ושעכן ויחוסן למצב המדעים בימים ההם ובימינו אלה. וביר הלשון הטובה עלינו אל נכון ישיר לנו שירה חדשה, כשירת הזמיר יפה ונעימה, גם במקצוע הזה. כי הדיר קאצנלסין מלבד גדלו בתורה ובחכמה הנהו כידוע אחד משובי סופרינו, אחד מבעלי הלשון המצוינים, שפתו יפה וחזקה, תמה וברה, צחה ונעימה, וכמו שדוא כותב צחות, כן גם דובר מישרים שפת עבר, ולא פעם ושנים, כנח עלינו הרה בלינו שעות אחדות בדבור העברי.

והדיר דמבו – מי לא ידע את הדיר הזה? הן הוא אחד מהאנשים היותר
מפורסמים אצלנו: מי לא שמע את שמעו ומי לא שמח למקרא הנצחונות שנצח
את צוררינו ויקדש שם ישראל ושם שמם בארצנו ובאירופא? אבל אינה דומה
שמיעה לראיה. גם למקרא ספריו ומאמריו ולשמע שם עבודתו נתאר בנפשנו את
העבודה הרבה ההיא שעבד על שדמות ישראל, אבל נחוי'ן לראות אותו בחדר
עבודתו, בכרי לדעת ולחבין מה זאת אומץ הלב ומסירות נפש' בעד רעיון קדוש
הממלא את כל חדרי לבב איש. שערו בנפשכם דיר מצוין, מלומד מפורסם, בעל
חסן כביר וגמיר, מתמיד מופלג בלמודיו ועבודתו – זה האיש שיצא להגן על
השחיטה, חמש שנים רצופות עבד עבודת הקודש, גם פה בארצנו ובחוי'ן לארץ,
לא ידע מנוחה ביום ושנה בלילה, ויעיש נסיונות ב"לברטרום" ויהקר וידרש וילחם,
וככה חמש שנים רצופות: ואף אם לא ראה שכר בעבודתו הרבה ועוד הפסיד
הרבה בתור, רופא מעשי, ושחיטת ישראל עלתה לו ברמים מרובים, בכל זאת
נפון לכבי בטוח, כי אם נחוצות תהיינה לטובת הדבר הזה עוד חמש שנות עבודה
קשה כזו, גם אז לא ישוב מדרכו ולא יתנחם על מעשיו ולא יעמוד בחצי הדרך.
כי האור שכתורה החי, האור שבתורתנו בכלל לקח את לבבו, את כל כחותיו
וכשרונותיו. כמו שתדעו, הקדיש הדיר הזה את כל עתותיו להוכיח את צדקת
תורתנו בדבר השחיטה, ומענין לענין עבר בכלל אל הלכות טרפות. הוא לא
הסתפק בזה שהוכיח לעין כל, כי השחיטה – חמיתת הקלח בכל חמיתות, כי אם עוד
יתאמין להוכיח, כי אופני השחיטה מיוסדים על אדני ההינינא, ולא רק השחיטה,
אבל גם כל הלכות טרפות. והוא קנאי אדוק בדעתו ומאמין אמונה שלמה, כי
נטיה קלה מהלכות אלה תזיק לבריאות, וכל הנוגע בהן לא ינקה. – אדמה, ידיד,
הדוקטור, אמרתי אליו פעם אחת. אחרי שקלא וטריא אריכתא, אדמה, כי יבא
יום ואתה, תוכיח, כי גם מצות, "ציצית" יש לה, יסוד בחקי ההינינא ושמירת
הבריאות, ומדוע לא, אמר הדיר דמבו, ומדוע לא? מאמין אנכי באמונה שלמה,
כי ישרים דרכי ד' וצדיקים ילכו בס, תורתנו תורת חיים היא וכל חקותיה ומשפטיה
חיים, כל סקודיה כנים ונאמנים גם מצד החכמות והמדעים. ואם עד עתה אורם
גנוז, יבא היום הגדול הזה, אישר יגלה ויראה האור הצפון בהם, לא ביום אחד
ולא בלילה אחד באתי לידי מסקנא זו, אלא כי חמש שנות עבודתי, חמש שנות
עבודה בעיון ובמעשה פעלו עלי את הפעולה ההיא, צעד אחר צעד.
חקרתי ודרשתי בהלכות שהיטה, חקרתי ודרשתי בשבע עינים, עשיתי נסיונות,
הרכנתי, הפרדתי ובאתי לידי מסקנא כי כלן נכונות ואמתות על פי תורת
החכמה וההינינא, הפיזיולוגיא וצער בעלי חיים. הנה, הדינים הפוסלים את
השחיטה: חלדה, דרסה, הגרמה, שהיה, עקור, הלא עד, קוצו של יודי מדויקים

המה על פי חקי הפיזיולוגי וההיגיינא, ומדוע יגרע ערך יתר ההלכות מאלה? אמנם כן, אהובי, ישנם בתבל דברים שלא חלמו על אדותם גם החכמים היותר גדולים. כן, כן, גם החכמים היותר גדולים לא חלמו ולא עלתה על לבם, כי ההקים האלה מיוסדים בדיוק עפ"י הפיזיולוגי. לשמע דברים כאלה נסההמו כל הפענות. ובהיותך בחברתו תחל להאמין בכל אלה, כי יאצל מוחו עליך, ולא דברים בעלמא ידבר, כי אם יוכיח באותות ובמופתים חותכים, שאין להרהר אחרים כלל וכלל. וספרו הגדול שירפים עתה עתיד להפיץ אור גדול על העיניים דהם, וקנאת סופרים והתחרות למודית תרבה חכמה, ויבאו המה בעצמם, ואחרים עוד ויבארו ויבררו וילבנו את דבריהם ויוסיפו ויגרעו, ומהם הסתייע שמעתתא, ויגדיל תורה ויאדיר.

והשעות שבליתי בחברת הדוקטורים דהם היו באמת שעות של קורת רוח, עד חצות הלילה, ולפעמים גם עד אור הבקר ישבתי בביתם, ונתשלםל ונתייבב בעיניים העומדים ברומי של עולמנו, ובכל פעם, אחרי אשר יצאתי מהם, התנשתי מעין התחדשות בקרבי כחות חדשים וגשמה יתרה והרמת הרוח. בלא חמדה עזבתי את העיר, כי עוד יש ויש אל מה להתבונן ולהסתכל, אבל בבקר לא עבות אחד, הודיעני ה"משרת" כי, עבר זמני ועת לנסוע... וען כי על פי טבעי אינני מבעלי ה"להכעיס", ובכן יצאתי את העיר. אולי בעת מן העתים עוד שוב אשוב אליה, ואז, חביבי הקורא, נסיח נדבר עוד.

אולת לקרתא הלך בנמוסא.

(סענינא דיומא בווארשא).

אולת לקרתא הלך בנמוסה, וכבאי לווארשא חספתי להיות ווארשאי.
אמרת ווארשא-ולאו דוקא, הוא הדין בכל עיר ועיר. חן המקום על יושביו,
וכל יושבי עיר יאהבו מאד את מקום מנורם וידמו, כי רק בעירם חן ושכל טוב,
וכי רק בן עירם יודע להלך נגד החיים ובקי בנמוסים, וכל שאינו מבני עירם אינו
מן הישוב. האודיסאי, לדוגמא, ידמה כי הוא יושב על חוף הים, על גבול איהווא,
ומציץ מן החרכים ישר לפאריו ושיחו ושינו והליכותיו – ההברה האחרונה של
השוקי וטוב טעם, וכל מי שלא נולד ולא נתחנך באודיסא לא ישיג לעולם את
השלימות הנרצה. הוילנאי ידמה כי הדרך ארץ האמת, השטאט' המזוקק רק
בוילנא, וכל מי שלא היה בוילנא לא ראה דרך ארץ מימיו. הווארשאי בודאי
הלא ידמה, כי מעט הידודות ומעט היראה ומעט החכמה שהנחיל ה' לעמו
מצומצמות רק בווארשא, וכל מי שלא נולד ולא נתחנך ולא נתגדל בווארשא,
מופרך מעיקרא, ואוי לו ואבוי לנשמתו. ופטרויטס כאלה, אשר ידמו כי האור רק
בחלונם, ותורה וחכמה, ודרך ארץ ונמוסים וטוב טעם מצויים רק בעירם, רבים
מאד. ולא רק בני כרכים שיש להם אולי כמה להתגאות, אלא אפילו בני הערים
הקטנות. ערי השדה, הנם, ה' יודע מדוע, מיוחסים בעיני עצמם, והור הבא אליהם –
זר הוא, וכעל בריה משונה יבישו עליו, ועובר אורח תמיד כמוני, יודע, על פי
הנסיין, שטוב להיות אדם קרוב ובן עירי בכל אתר ואתר. מלבד ההנאה הרוחנית,
הנה גם תועלת חומרית יש בדבר והכל יעלה לו בזול יותר. כי, למה נכחד, מן
הזר יאהבו לקרוע קרעים קרעים, אפילו בהאכסניא היותר כשרה. הזר הלא אינו
יודע טיבו ומהותו של המקום, ומחיר כל מאכל אשר יאכל, וכל משקה אשר ישתה,
וכל סחורה הנמכרת, וכל מיני שירות בבית וברחוב, ודירה וכלים, ובכך קח כמה
שתקה ממנו. אפילו על אחת שבע, אין רע. הלא הוא אינו יודע, וידמה כי כן
צריך להיות ועוד יתן לך את תודתו, מה שאין כן אם תעמיד את פניך כזקן ורגיל
במקום הזה. שנהירין לו שבילי העיר הזאת ויודע מחיר לכל חפץ; ואשר לואת
תמיד אתאמין להיות: אודיסאי באודיסא, ווילנאי בוילנא, ווארשאי בווארשא.

אמרתיו-ולא כן. הנקל להיות אודיסאי באודיסא, ווילנאי בוילנא, וקשה מאד להיות ווארשאי בווארשא. די לך לקצר בעליונים, לנלח את זקניך, לצמצין שלש הברות צרפתיות, לנמנם אשכנזיות, לדבר על דבר התיאטרון, על דבר המשהקים והמשחקות, ובכלל להעמיד פנים של, משכיל בעל עולם הזה, והנך אודיסאי. העיר בעצמה מסודרת על פי תכנית ישראל, כעין מבלא של מרובעים, אין נפהל ועקש ברחובותיה, הרחוב האחד דומה לשני באין כל שינוי לשבת או לפנה. וכמו שרחובות העיר דומים אחד לחברו, כן גם פרצופיהם של יושביה דומים איש לאחיו. תלבושת אחת, נמוסים אחדים, השכלה אחת, תערוכת מוסקווא ואירופא, מעט הוללות וקלות ראש, ודברים אחדים על דבר חמים ושעורים, והא לך, מיפוס האמצעי של רוב יושבי אודיסא. וכמו שאין להסתכל הרבה בעיר עצמה, ואם הדע רחוב אחד וידעת כי כל יתר תרחובות ככה, ושרידי זכרונות בנינים נשנים, היכלי תפארת אין, ביחוד אין שרידי זכרונות, ואם בקרת את התיאטרון דגדול, משוש האודיסאים וגאונם, את נן המיילים הגיקוליבי, ואת נן האלכסנדרוני על חוף הים - וראית כל מה שנחנך לראות; כן גם יושביה, פני האחד דומים לחברו, תכונות ושרידי זכרונות אין... ואם ראית את האחד וידעת במה, כי תשעים ותשעה אתה גם כן כזה... ובמשך שני ימים ולמדת לדעת את העיר ויושביה. בוילנא גם כן אין הדבר קשה. גם ווילנא אברה את צורתה הישנה המקורית ותתחדש מעט לרח היום והמורה. ותחלל מעט את כהונתה, ותערב חולין הרבה בקדשית, ואיזה עוד זו, ווילנא? שהיה בימי אבותינו. גם את ווילנא אפשר ללמוד לדעת ולהכיר במדה ולחיות ווילנאי ככל תושביה. לא כן ווארשא. פה עולם מלא בכל רחוב, וכל רחוב המביע את חותמו על יושביו. אין רחוב דומה לחברו: לא ראי נאליבקאי בראי הפראנצישקאנאי, ושניהם שונים מנרשיבוב, ושלשתם - מסדור הקרקובי ועולם החדש. כל רחוב יש לו צבעו המיוחד ומסומו מיוחד ליושבו. ביחוד מסומו מיוחד ליהודים דרי הרחובות ההם. הנאליבקאי חצי ליטאי סחר ומערה בין הברות, הפראנצישקאנאי חנוני ומההסד, הגרשיבובי - חסיד אדוק ועם לבדד ישב, מרגפה ומתבודד, כאלו בעל ברחו יבוא במשא ומתן עם עמי הארץ מנאליבקי... וכי ידבר ע"ד המיחסים האצילים שבנו, היושבים בעיר העליזתה, בעולם החדש ואפס. העולם החדש הלא הוא בודאי עולם בפני עצמו, עולם מלא של אדיסמוקראטים בורים, שאין להם כל עסק עם ישראל, והמה באמת רק בעל כרחם, וכמו שבאם שד, יבואו במגע ובמשא את אחיהם, את היהודים הפשוטים מיתר חלקי העיר. ובערבוניא של כתות כתות כאלה, קשה ללמוד לדעת את יושבי העיר, וטעם על כל-הלשון, כי הברה מיוחדת ותתוך הרבור מיוחד ליושבי ווארשא שאין להקיות איתו: ורק אפתח את פי - והליטאי מבצבין ועולה, ואם ככה עברית-ומה עוד פילגית, שמה

נתוצה בווארשא אולי יותר מאשר עברית, ותמצא בווארשא הרבה חסידים ואנשי מעשה, שנכשלים רחמנא לצלן ב,עבריי ואינם יכולים לקרא מה שכתוב ב,סדור' – אבל פולנית ידברו וידעו; נפלא הדבר, כמה גזרות גזרו בימי השמר של השכלה – לפני רבע מאה שנה, – על חבמת יון ואשכנז, כמה תקעו והרעו והרעישו חבל ומלואה, על הקריאה בספרים שנכתבו בשפות ההן: ופה בסולין, בקנה של החסידות הקיצונית, עברה, חכמת פולניא בלא כל רעש ומהומה, וילמדו בני ישראל את השפה ההיא ויקבלוה, כמו שקבלו את בני העם הזה, וכרוב הימים נקדשו קדש. הוי, כמה רבה ועצומה וגדולה פעולת העם הזה והשפעתו על עמנו מן השפה והבגדים עד ... עד ... , אדון רב חסד' ו,שירת מה יסית'... ביחוד רבה השפעת הלשון. ואנכי, בזיון להגיד בווארשא, איננו מבין לשון ווארשא ומכל סדר המלים הגדול שלהם יודע אנכי על בוריו רק הישם, Pan, וגם את ההברה ההיא אביע, כנראה שלא כדיון וכהלכה, כי סה מדקדקים מאד בלשון ומטעימים את החברות, לא ידברו אבל ישוררו, ובני ווארשא יצטיינו בזה מיתר ערי סולין, ואף במסלת הברזל, מדי תשמע במדככה מדברים פולנית מיד תכיר אם בני ווארשא הם או מיושבי ערי השדה. הווארשאי יבטא „co" במתינות, בהמשך בטעם, כאלו יקרא מעל תוי, הנגינות. וגם ההברה הפשוטה, Pan, יש לה טעם ותנועה ונגון. ואנכי מבליע את ההברה ההיא בנשימה אחת, כעשרת בני המן, ו,הפאן' אינו כדבעי.

הכלל, חביבי, אלף פעמים אבקש סליחתם, אניד לכם בלחישא, כי אינני עוד, פולני', לא אדע את העם הזה ולא אבין את לשונו, ולכם לדעת, כי זאת לי הפעם השלישית בווארשא.

אחבי ומכירי יאמרו לי טעם הדבר, מפני כי מתאכסן אנכי באכסניא שרוב אורחיה יהודים הם, זו היא, האכסניא הצפונית' המפורסמת. יוכל היות, ואנכי מה אעשה לך, חביבי, ואוהב אנכי את החברה ההיא, חברת היהודים בני עמי, ובאשר אבוא אבקש דוקא אכסניא כזו, שרוב אורחיה יהודים הם. באכסניא בלתי עברית מרגיש אנכי מעין שממון, מעין בטול ישותי. הנני שמה רק מספר נאצל, 5 & 6, או 6 או נומר אחר, ולפעמים גם 0" & 6, בכל אופן אתא קלילא דלית בה משישא... ואנכי סופר בישראל, מורשה לחובבי ציון ו,חברת הקולוניזציון העברית', בעל דעה באהיאסף' ו,סקן גדול, בכרמלי, בעל משפחה, בעל עסקים ועוד יתר, בעלים כאלה; ובכל אלה, כלא הנני בעיני העבד והשפחה בהאכסניות הגדולות, אשר מנבזה יבישו עלי, העברי פלוני אלמוני, הסוחר ממדרגה השניה, ככתוב בתעודת המסע, ומה יסכון בעיניהם, יהודי פשוט' כמוני, אחרי אשר הסכן הסכינו בכל יום ויום לעמוד לשרת לפני הגדולים אשר בארץ, ובמבטי עיניהם יבטלו אותי כעפרא דארעא... זכורני לפני ינתיים, ואנכי נקרה נקירתי להתאכסן בהאכסניא הגדולה

הצפונית בעיר המלוכה. כמעט העברתי את עיני על המבלא התלויה במסדרון ושמות האורחים כתובים עליה, קטונתי בעיני עצמי: שמה אלופים ונסיכים, נרסים וברונים ויועצי סתרים בפועל, ויועצי מדינה, וסתם אצילים... אילי הארץ ועתודיה... ואנכי הסופר העברי בינתיים, וקטונתי מאד בעיני, וכמעט שאבדתי את ישותי. התבוננתי לראות אם, "אשליך עלי על הקיר או אולי לא? – אם נשמע קול צעדי בלכתי וקול דברי בדברי או לא? אם בכלל עודני בכל רמיח אברי ושסיה נדוי – או אולי, אינני ורק רוח היא בקרבי ונוף אין. לבד כל אלה, הנה כמה שתשלם באכסניות כאלה של אינם יהודים, תמיד תרניש, ותאמצו שתרניש, כי זר הנך סה, ואך הסד יעשו עמך שיתנו לך לינת לילה ומנוח החת, נגמ'... מה שאין כן באכסניא עברית. סה הנני עולם מלא, בעל דעה ומיוחס, והכל, מן בעל הבית עד המשרת, מיטיבים לסתחי וימהרו לעשות את רצוני. ואשר לזאת המיד, כאשר רק אפשר, אבקש אכסניא עברית, ואוהב אנכי להתאכסן בין אחי. אמת הדבר, כי הגקיות וההנהגה והסדרים על פי הרוב אינם במעלה העליונה, אבל... להיות אפשרי ויוצאים ידי חובת אכסניא. ובכלל הלא אסור לו לאיש יהודי ליהנות הרבה בעולם הזה.

מספרים: מעשה במתנגד אחד שנודמן לסעודת שבת לשלחני של אחד הרבנים, וירא והנה הרבי לקח את הקץ בידו ויניס את השומן מלמעלה בקעיה הנדולה שהעמידו על השולחן וישם אותה בקערותו, ואחרי כן השקיע את הקץ אל תחתיות הקערה ויקח את הדייסא וישם גם כן בקערותו, ואחרי כן לקח מלח הרבה וישליך בקערה הנדולה. ויסן המתנגד אל אחד החסידים היושבים אתו ויאמר: הנה אבין היטב מדוע לקח כתר'ה את השומן מלמעלה ויתן בקערותו, עוד אוכל לדבין מדוע לקח הרבי את הדייסא מתחתית ונתן גם כן בקערותו. אבל לא אבין מדוע השליך מלח הרבה בקערה אחרי אשר שפך ממנה את השומן ואת הדייסא? – התבין אמר החסיד, התבין? הוא מפני כי אסור לו לאיש יהודי ליהנות הרבה מעולם הזה, ובכן, כל דבר שיש בו טעם... נחוץ להמליחו היכה בבדי לקלקל טעמו ולטעם את העולם הזה! – והאם דרכו של הרבי להשליך מלח בכל דבר שיש בו טעם?... שאל המתנגד כן, כן, ענה החסיד, שלא הבין את ערמומית השואל, כן, כן, ענה בהטימות. הרבי ישליך מלח בכל דבר שיש בו טעם בכדי להמעיט את העולם הזה...

אנכי, האמת אניד לכם, חביבי, אינני מאלה הגוהנים מלה, בכל דבר שיש בו טעם... למדרגה נבונה כזאת עוד לא הגעתי, וישנם דברים שאהנה מהם בלא מלח, ואעשה לי מעט עולם הזה. ובכל זאת לא אתהלך בגדולות לבקש בדרך אכסניות מרווחות. כי הלא אם כה או ככה הננו בגלות אצל בעלי, האכסניתי ושוב לי הגלות של עברי מנלות... ולא עוד אלא כי באכסניות העכירות שזה, אנכי מרויח הרבה, ובא על שכרי, עד כי כמעט שגוריות את הניצחיות ולפעמים

עוד יותר. אמת הדבר כי אנכי מרויח לא אצל אחרים רק אצל עצמי; אבל באין עסקים אחרים יותר טובים ורוחים יותר גדולים, גם העסק הזה עסק, וטוב לאדם להרויח גם אצל עצמו. יודע אנבי עשירים הרבה בערי המצער בליטא שנתעשרו רק ממה שהרויחו אצל עצמם; ביום אחד הרויחו אצל עצמם ארוחת הבקר, וביום השני-ארוחת הצהרים, וביום השלישי-סעודת הערב; פעם הרויח אצל עצמו בנדר חדש, ופעם נעלים... ואחת לאחת למצא חשבון, וחשבון הרוחים האלה עלה לסכום גדול. ומי יודע אולי הרוחים האלה גדולים בערכם מרוחים אחרים? ואולי בזה סוד עושר אבותינו, ועניותנו אנחנו. אבותינו התאמצו ביותר להרויח אצל עצמם, לקמץ בהוצאות בכל מה דאפשר, ואחרי כן להרויח אצל אחרים, וזה וזה נתקיים בידם, מה שהרויחו אצל עצמם, וכל שכן מה שהרויחו אצל אחרים, ואנחנו נתאמץ רק להרויח אצל אחרים, ואצלנו בעצמנו לא נדע, לא נבין, לא נחפז להרויח... ובכן יצא שכרנו בהפסדנו, כי כל מה שנרויח אצל אחרים נפסיד אצלנו בעצמנו... והדברים עתיקים. לא זאת אמנם כונתי, הפצתי רק להגיד לכם כי הנני מרויח אצל עצמי... פשוט: הנני קונה מציאות. בכל יום ויום הנני קונה, מציאות כשרות וממש מרויח אחד באחד. בבקר בבקר, מדי אקום והדלת חסוב על צירתי, יבאו החנונים המסבבים אשר חנותם בסלם שעל כתפיהם ויציעו לפני לקנות מציאות. זה יציע סוומקאות במקח השוה - וסוומקאות הלא נחוצות, ומדוע לא לקנות? וזה מטפחות בחצי חנם, ומטפחות גם כן לא למות, תמיד כדאי שתהיה בצלחתך מטפחת יתרה. קבלה בידי מאת יהודים טובים, שמצוה שתהיה מטפחת יתרה בצלחת, סן ואולי נחפז יהיה לקנות חוטמם של אחרים... זה צוארונים, זה כפתורים ומסרקית וכדומה סחורות טובות. וזה, נותר בידיו, ארניצמר אנגלי, אמה וחצי, במדת מכנסים, מחירם באנגליא שתי ליטות שמירלינג, והנה הוא מוכר אותם פה בשישה רויכ... ורנה בא השני ובידיו ארבע אמות ורבע בדיוק, הליפת בנדים, טריקורצרפתית מחירה בפאריז מאה פראנק, והוא ימכר לך בחצי חנם, בעד עשרה רויכ... כי מה יעשה ב, נותר? הוה? והשלישי ארניטורנתין בידיו, נותר מחתיכה שלמה, שלש אמות וחצי לבנדר עליון, מחירה בפס-נורג אצל, טורנתין בעצמו עשרה רויכ האמה, והוא ימכור לך בעד ייב רויכ את כל, הנותר...

כאלה וכאלה מציאות כשרות, כל אחד מציאתו גדולה משל חברו, סחורות טובות בערך, בעד רעיתך, בניך ובנותיך, ואיך לא תקנה מציאות כשרות כאלה? ואחד מהם מכר לי מציאה ממין אחר, לנמרי אחר, שטר נורלות מברוינשווייני ביום האחרון להגרלתו. בסורי סודות נלה לי, כי הרבי - כמדומה לי מר - בכל אופן לא היה מרשה לו למכור את השטר, והלא אפשר הדבר, כי בשעה שאנחנו מדברים ועומדים על המקת, נתגלגל הגלגל, ויצא, זכה בנורלי-חמש מאות אלף מרקאות...

אבל מה לעשות, הוסיף באנחה, ושמה בביתי, בקצה פובנווקי, אישה ובנים, מהם בחדר, ומהם חולים, והוא לא הרויח עוד חיוס מאומה, ובידיים ריקניות לא יכול לשוּב הביתה; ובכן, לא ישגיח הפעם בפקודת חרבי, וחי' הטוב יסלח לו, וימכור לי, מציאה כמו של ננב, בעד חמשה רובל את ה"רביעית" הברוינשוויינית, רק בעד חמשה רובל, בשעה שאולי כבר זכיתי ברנע החוא כחמש מאות אלף!... ואיך לא לקנות "רביעית" כזו? ואם אפשר אולי להמיל ספק בדבר, אם זכיתי חמש מאות אלפים, אבל הדבר ברור, כי אישה ובנים לו להמכר... והדבר עוד יותר ברור, כי עוד לא הרויח חיוס מאומה... והוא הדין גם במוכרי "הנותר" האנגלי, הצרפתי ויתר המהדרים האלה... לכולם אישה ובנים, ואח ואחות, ואב ואם - , ואחרי אשר שלש פעמים הגדתי לו, כי אין לי צורך בסחורות, הנה הוא ישעון טענתו האחרונה - טענה צודקת ופשוטה כבדול: אדוני, "רבי יהודי", עוד לא הרוחתי חיוס מאומה, תנו פרנסה ליהודי מחר ערב שבת, מחר ערב שבת, וגם היום נחוץ לאכל... וחקול, חביבי, קול יעקב, הקול הנשמע עתה בכל תחום המושב... פרנסת, פרנסת... ואנכי אינני חלוש העצבים, את הקולות היותר נוראים אשמע ולא ידעו עמי אברי, רק את הקול הזה - של עניי עמנו המבקשים פרנסה, לא אוכל לשמוע בקר רוח... ואני אשמע אותו, וכאשר אשמע אותו, ימס לבבי בקרבי - ולא אוכל לעמוד על חסתי, ואם נצרכה לי הסחורה או לא נצרכה, אקנה אותה, ומאמין אנכי באמונה שלמה, כי יהי אחיך עמך זה הוא הכלל הגדול בתורתנו, והסוד הגדול של קיומנו בארצות פזורינו במשך אלפים בשנה, וכל זמן שנדקדק במצוה חרבת הדא - עוד לא אבדה תקותנו ולא נכחד קימנו. ואם ראת דור שהצרות מתגברות וסורעניות באות על עמנו, ושונאי ישראל ירימו ראש, וידעת וחשבות אל לבבך, כי כל אלה סמני ששכחנו את הכלל הגדול הזה. לא להסיף אמנם מסר באחי, רק זאת הפצתי להגיד, כי אנכי לא אוכל שמוע בקרת-רוח את איש עברי מבקש פרנסה... ומסעם הזה קניתי, מציאות, את הנותר מבד האנגלי למכנסים, את הנותר מסריקה-צרפתית לחליפת שמלות, את הנותר מאת, מורנתן, לבגד עליון, וגם את שאר הערלות הברוינשווייני ביום האחרון להגדלתו קניתי, את הכל קניתי, לבד מסרקות ומספחות וכפתורים שונים ועוד, קמנותי כאלה... ונתרבו המציאות בחדרי ונחמטצו השקלים בכיסי; ואחינו בני ישראל, החנונים השונים, מרבים לבוא בבוקר בבוקר, ואנכי קוזה ומוסיף וקונה מציאות חדשים לבקרים, עדי, עדי... כלתה הפרושה מן הכיס והסוד יצא מן החדר... כי אין כסף עוד לאדון זה, ויעמדו המוכרים מבוא אלי, ומבול המציאות לא יספ עוד.

הנה כי כן, ריקם באחי חנה לוורשא, חליפת בגדים אחת בצדד, ומלא יצאתי ממנה, עמוס בחבילות וסלים וארנוים מלאים כל פוג של מציאות מכה

ומתנה לאשתי ולבני ולי בעצמי; ובני ביתי שמחים ותערב עליהם מנחתי, ואנכי שמח כי זכיתי כמקחי, והמוכרים שמחים... ותרב השמחה בישראל. וכל זאת מפני כי התאכסנתי באכסניא עברית. באכסניא אינה עברית -- שמה אין שמחה לישראל, שמה לא יתנו לרוכל יהודי לדרוך על הסף, ומעט כספך ישאר ביד... מי שישאר, רק כי איש יהודי לא יהנה ממנו אפילו בכדי פרוטה אחת...

בקיצור חביבי, לא אדע איך אתה, אבל אנכי ארניש עצמי טוב, „ארניש את כל ישותי באכסניא עברית, ומה עוד באכסניא הצפונית, בין אחי ורעי בני ישראל; הבטתי על המבלא, קראתי את שמות האורחים, וארניש מנוחת הנפש, מנוחה שלמה, ואדע כי לא בין זרים הגני, רק בתוך עמי הגני יושב: מימיני הר הזהב, משמאל -- הר הכסף, מתהתי ביצע התחתונה הר הברזל, ומלמעלה ביצע העליונה -- פִּטוּט הר האבן... ושמה עצי התפוח, עצי האנס, עצי ארז ויתר עצי היער למיניהם, ולא רחוק ממנו: „עמקי שושנים“, „עמקי פרחים“, ויתר העמקים, וזקן־הלבן, זקן־האדום, זקן־שחור וצהוב, וכפתורים שונים, שמה כפתור נחושת, כפתור של ברזל וכפתור... במחילה, של מכנסים (ישנה משפחה כזו בווארשא) לבד כהנים ולוים, ובנים ו„אישים הרבה, כי יסלח לי הקורא את הערתי זו, וביחוד הקורא הווארשאי, -- למרות שיקראו בשמות הארץ, אפילו בבית הכנסת ובבית הקברות, הנה שמות משפחתם עדים בהם כי יהודים ששומים הנם. במדינות הגנג ברוסיא החדשה וברוסיא הקטנה נפגוש על כל צעד ושעל יהודים בעלי משפחה רוסים, כמו: „חאחלוב, ביזולוב, מיכאילוב, קאמינסקאי, אבראמינקא. ועוד כאלה בכנוי „אָב, „אין „אָי, „ענקא“. גם ראיתי „איוואנוב“ עברי, והוא יהודי כשר וגבאי בבית הכנסת. בקיצור, סמנו, התקרבות משפחת נכרים ונראים על כל צעד ושעל. לא כן פה. כנוי פולני כמעט שלא נפגש. מנו במספר את ראשי האריסטוקרטיא העברית בווארשא, אשר הנם אזרחים מקף הנלם ועד קדקדם, עד שרשי שערותיהם. ומשפחתו, אוי ואבוי, כי המה יהודים, ויהודים אשכנזים. התבוננתי אל השלטים בחנויות ובתי המסחר ומה שונים ומה מזרחים כנויהם, כפתור־מכנסים, מכנסים־בלים, זנב־העכבר, קדידה־של־שלם, שועל־שחור, תרנגול אדום, דג־צהוב, ספסל החלב ועוד, זרות כאלה. ואנכי מרניש עצמי היטב בין אלה השועלים השחורים, התרנגולים האדומים וספסלי החלב, אדרבא עוד אמצא בזה פואיזיה מיוחדת. יודע אנכי כי, הר הזהב באמת הוא קבצן נורא, שלא ראה צורת מטבע מימיו, הר הכסף אין לו לסורטה אפילו שוה פרוטה, הר הברזל הוא יהודי חלש ובעל טחורים, רחמנא לצלן, ממש מה שאומרים, יהודי של קש, השועל השחור -- הוא חנוני צהוב, התרנגול האדום -- מלמד שחור, ספסל החלב -- מלוה ברבית בעל הבית ובעל כרם, וכפתור של מכנסים -- אריסטוקרט משונה לכל פרטיו והליכותיו; ובכלל הגם כל האדונים האלה

יהודים טובים. יהודים כשרים ויהודים יפים, ושוב ונאה לדור בשכונתם, ואין אנני מתחרט מאומה על אשר סרתי אל הבית הזה. וזאת עוד, כי מקומו בשבור העיר, ברחוב „טובליסקי“ בין דזיקא ונאליבקי. הקורא מרחוק לא יבין את הדברים האלה, אבל הקורא הווארשאי הוא יבין את דברי, הן הוא יודע מה זאת „טובליסקי“ בין „דזיקא-ונאליבקי“. פה מרכז כל המרכזים, חבורו של כל החבורים, ממש חבורו של עולם. מקום יותר טוב לאכסניא, מקום יותר מסוגל לקבוצ נדחי ישראל כמעט שאי אפשר למצא; אכסניא יותר טובה – אפשר ואפשר, אבל מקום יותר טוב לאכסניא עברית, כמדומה לי, אין בכל כדור התבל. נראה בחוש, כאלו מששת ימי בראשית מוכן המקום הזה ומוזמן לאכסניא.

ולא ראי קרבת נאליבקי כמו דזיקא:

הקורא הווארשאי, יסלח לי על אשר נועזתי להמיל ספק בקדושת „נאליבקי“ אין דנין כמובן על דברים שבטעם, אבל בעיני לא מצאה נאליבקי חן, הוא – הא' תמיד, וסאון ורעש ודחקות למהומה, כל אחד דוחק את חברו, כל אחד דוחק את חברו, ובאותו השעה הוא בעצמו נדחק ונדחק מאחרים, השוק, היריד, המשא ומתן המסחרי, בולט פה ביותר, ובולט באופן יהודי, היינו יותר שאון ומהומה וקולות מאשר משא ומתן ומסחר, כל אחד צועק כאלו זה עתה הונו אותו, וכל אחד ממחר לברוח – כאלו זה עתה הונה הוא את חברו, וירא הוא פן יתחרט ממקחו... כמדומה לך כאלו נקבצו ובאו הנה קהל גדול, שכל אחד יחפוץ להונות את חברו. ומדי פנשך באיש וידעת או כי הונה הוא – או הונו אותו. רחוב פראנציסקאנסקא – הטחורים וחולי מעים מונחים ר"ל על פניה, רחוב קרמלישסקא – מביאה לידי שממון. מה שאין כן „דזיקא“, היא בינונית בין נאליבקי וקארמלישסקא, הסאון והמהומה של נאליבקי לא נרניש בה, ואין בה המרוץ וההתחרות התגרנית, אבל יש בה הרבה פואיזיה, ביהוד נאווה היא בלילי שבתות. אבל פה עמוד עשי; מרניש אנני, כי אין בי הכשרון לתאר את הרחוב ההיא עם כל שירתה ומליצותיה בערבי שבתות וימים טובים, וכל מה שאכתוב – יהיה רק נסיון חלש. רחוק מעט מן המציאות האמתית... כי סוגרו החנויות ואיש לאהליך חנונים וחנוניות, אפסו סוחרים ונשכחה נאליבקי, החיים נצטמצמו „בדזיקא“; דזיקא תחיה, „בדזיקא“ נרנש דופק היהדות הווארשאית, והרחוב הפשוט הזה, בכל השבוע, בששת ימי המעשה יתהפך לנך... לנך אהבים. מה אהבתי את הרחוב הזה בשעה לפני חצות הלילה; מה יקרה ומה נחמדה ומה נעימה, וכמה הרגשות תעורר בלבי – לב עברי! ראיתי בששת ימי המעשה את בני ובנותיו בגולות, בענין, מוכרות פול וקטניות ונבניה, ומבזות את עצמן בעד הפרוטה; ראיתי את בני ישראל והנם נפוצים על פני כל העיר סוחרים ומוכרים בלויי סחבות וקוראים בקול גדול „Handel“ „Handel“! ואראה אותן עתה

בשלותו, בנאותו, ביסעתו, בברק תכשיטיהו ותפארת שלמותיהו. ראיתי ושמחתי בלבי : אמרתי : מי כעם ישראל נוי אחד בארץ, המתהפך בין לילה מעם עני ואביון – לשלור-עולם. ראיתי – חוות הכל ראיתי ברחוב הזה. לאט לאט, כמו שלור-עולם, מעדנות ילכו איש ורעיתו, עוזר בחנית ויפתו, שוליא דגרי ובתולתו, משרת באכסניא ושפחתו וכל בחור ואהובתו. כולם ילכו שלוב-זרוע הלך ושוב – ויתנו אהבים. הנשמה היתירה נרנשת פה באופן כולט מאד, היא מבצבצת ועולה וכמעט שנראית לעין. המחזה בכלל יפה ונשגב, הדלתות והחלונות פתוחים לרוחה, בני ישראל יושבים מרווחים ואוכלים ושותים ומזמרים זמירות. התשמע : שם בעליה השנית יזמרו בקול בנינון ובהתלהבות עצומה :

אזמר בשבחין למיעל נו פתחין, דבהקל תפוחין,

דאינון קדישין.

ימינא ושמלא וביניהו כלה, בקישומין אולא,

ומאנין ולבושין.

יהבך לה בעלה, וביטודא דילה, דעביד נחא לה

יהי כתיש כתישין.

צוחין אף עקתין, בסלין ושביתין, ברם אנסין

חדתין ורוחין עם נפשיין.

שביתין ושביקין, מסאבין דרחיקין. חבילין

דמעיקין וכל זיני חבושין...

והקול ישורר וישורה, ונשמע ונרגיש השתפכות הנפש, ופה בצדי הרחובות.

ההשתפכות ההיא נתגשמה ולבישה צורה, ובעינינו נראה. כי, צוחין אף עקתין! בסלין ושביתין אין כורא בכח: Handel! Handel!, או תופנים חמים ובזול! ברם א פין חדתין ורוחין עם נפשיין... פה שיר השירים כתמונת היות... הנה תמר מרחוב האווים עולה ומתרסקת על דודה, ושם, חכצלת! בפאויא ושושנה מדוילנא. ותרצה ממוראנטב... ובחירה, וזנות זונות ילכו, והנשמה היתירה מבצבצת ונראית לעין, ושביתין ושביקין מסאבין דרחיקין, חבילין דמעיקין. הלאה חבילין דמעיקין! כי שבת היום ב, דויקי!

ובראותי כל אלה לא אתפלא על כי סופרי ווארשא הנם, רומניסטים ביישראל,

כי פה בסביבות דויקא אי אפשר לכתוב באופן אחר, האהבה מרחפת פה באויר ועד חדרי הסופרים תגיע ובאה בקרבם ותהי לספור אהבים, לדרמה, ולטרנדיא ולכל מה שהסא יכול לדבר והאוזן לשמוע; וגם אנכי ארגיש בלבי עתה מעין, צרבת ספרותית! כזו. חסן אנכי, יש לי נענועים לכתוב ספור כזה, אבל כשרוני עוד לא נתבשל כראוי, והיה כי אבוא עוד פעם ופעמים הנה, ואכתוב לכם, רומן! בחמשה עשר

חלקים, ראשיתו בנאליבקי בנן קרשינסקי, ואחריתו בסובונקי, ותוטי רצוף, חשבון האכסניא' ואהבה ווארשאית.

וכל אלה פעולות רחוב, דויקיי.

והאכסניא הצפונית בצדי הרחוב ההוא, בינו ובין נאליבקי, הלא תבינו, חביבי, כי לא אתחרש על אשר סרתי הנה, ואולת לקרתא הלך בנמוסה, ומה עוד בווארשא. כי מלבד התועלת החמרית שיש לנו מזה, הנה פשוט אהב את ווארשא, וחנות הכל אחזה בה, מה שרש נשמתי, שני המפעלים הלאומיים, אשר תוצאות גדולות להם: כרמל', ואחיאסקי-אוריתא וארץ-ישראל: עדת ווארשא בעיני מעין ועיר אנפין של כל כנסת ישראל. את תכונת עמנו לכל כתותיו ומפלגותיו תמצא בווארשא. מפורד ומפורד בין הגוים ועוד יותר בינו לבין עצמו, קרעים קרעים שאינם מתאחים, מתבוללים מקצה האחרון, לאומיים מקצה האחרון, חסידים מקצה האחרון, מתנגדים מקצה האחרון, משכילים מקצה האחרון ואדוקים מקצה האחרון... כל אלה בלולים יעלו בעיר הזאת, וכעצמים בבטן המלאה ימלאו אותה-היו לאחדים לעדה אחת... הרבה הרבה כחות נסתרים בקהלת הענקי' ההיא, אבל הענק יטם ויישן. יטם ויראה חלומות: בסדינוריא, בנור, ברדיון, או בכלוב... אבל לעת קץ יקוץ ויקום ויפקח את עיניו, ויחזה חלומות בהקיץ, חלומות אחרים, לנמרי אחרים, ויראה מה ילביק-ישראל באחת נחוץ לראות... ואז יראה פעלו והדרו על עמנו. ווארשא-במושג הלאומי-רק מאתמול היא, רק החלה לחיות, וההתחלה תעיד עליה כי לגדולות נוצרת, כרמל' ואחיאסקי' סוף סוף הגם מפעלי ווארשא.

לי אומרים, לי אמרו עוד אשתקד, כי יש לי מעין נענועים לווארשא, וסיחם אנכי לה ענינים כאלה שאין לה כל שייכות אליהם, כרמל' ואחיאסקי' - ומה לרם לבני ווארשא כרמל' ואחיאסקי' ? מה להם ולחבת ציון ? מה להם, ליסוד בהי ספר כתוקנים, לחנוך' ובית הספר יהודי ? ובכלל מה להם לחבת ציון ואוריתא ? וכל אלה עשו מתרמטט שבה. אך יחידי סוללה אשר בווארשא המה יסדו כל אלה, ובני ווארשא, גם לא ידעו, גם לא עמלו, גם לא יחפצו לדעת זאת. להם כל אלה למותר וגם אולי למחסור... ככה אומרים לי, והדבר אפשר, וגם אנכי יודע כי כל אלה עשו יהידים-נולה מה - ובכל זאת מה בכך ? מספרים מעשה באחד שהביא מנחה לרעיתו, מפוח קטן' להלחיב את המיחם בכדי שימחר להרתחה. בעלת-הבית מסרה את המפוח לשפחה בבית-המשלוח ותצו עליה שביטעה שתכני את המיחם, תשתמש במפוח בכדי למהר רתיחתו; בין כה וכה ואורחים באו הביתה, הש ניח והשכנות לבקר את בעלת-הבית השב מן הדרך, לשמוע חדשות ולראות ביניהם את המתנות שהביא זה לרעיתו, ובעלת-הבית התפארה לשני רעותיה, בפחיתותיה מרגליות ועיר יל' זהב וזמרים, ולא שכחה להזכיר גם את המכונה להכין חמים

במהרה, מכונה חדשה, אשר רק בעיר הגדולה אפשר להשיג אותה בדמים מרובים. אתנה הלא תדענה, אמרה לרעותיה, את עטת נפשנו עת נחנך מה במהרה, במהרה, והנחלים כמו להכעים לא יתלהבו, והמיחם לא ירתית. כעת, הביא לי, שלי – יהיה בריא ושלו – מכונה חדשה, להרתית את המיחם במהרה, במהרה, הלא תראינה אנכי אצוה להכין חמים – ומיד בחמשה רגעים והמה יהיה על השולחן. ותצו על השפחה להכין את המיחם, ותספור את הרגעים עת יהיה מוכן, והשפחה מהרה ותתן מים במיחם וגם נחלים נתנה ותעמוד הארובה על המיחם, ותקח את המפוח ותגסס... והמיחם קר ככפור. ותאזר את כל כחותיה, אנלי ועה נזמפים מעל מצחה, אבל לא לעזר ולא להועיל. ובעלת-הבית יושבת כמו על נחלים לוהטות, תחכה ותחכה למה – ואין, עברו חמשה רגעים, עשרה, רבע השעה וחצי השעה – ומיחם אין. ותמהר בעצמה לבית-המבשלות – והנה השפחה בוכה ומיללת: אהה, נבירתך, מדוע רמיתני! את כל כחותי אבדתי והמפוח הזה תחת לתקן עוד יקלקל... ותמהר הנבירה אל האדון, ותספר לו את פרשי הדבר הזה – ויבוא בעצמו להתבונן אל המחזה, ומה מאד התפלא לראות, כי אם אמנם יש מים ויש נחלים – אבל נחלים קרדו, ושביב אש אין. – שומה שבעולם, אמר אל השפחה, המפוח טוב ומועיל רק באשר יש שביב אש... וכאשר אין, שביב אש – כל המפוחים שבעולם לא יועילו. ככה חביבי, המפוח יועיל רק באשר יש שביב אש ונחלים רותחות. בוויילנא היו לפנינו נחלים הרבה, נחלים לוהטות, גם מפוח גדול היה בוויילנא, עת חיתה ווילנא את חייה המפורסמים; ובוויילנא היתה בית-המבשלות של השכלת עמנו. בוויילנא נתבשלה ההשכלה ההיא, מעם ווילנאי – אם לשבת או לננאי – וריח ווילנא היה בה. ווילנא נתנה לכנסת ישראל כל מה שיכלה לתת: השכלה עברית. אבל פאה עתה, חלפה עתה, ועתה כבר עוממו הנחלים. באודיסא מעולם לא היו נחלים, ואם נראה לפעמים מעין שלהבת... הנה אש זרה היתה האש הזאת, לא ממוכה ה' לוקחה, וקרוב מהורי לא נקרב עליו כלל. ומי תכן את, המפוח! להלהיב את לבות אודיסא? – בווארשא אמנם ישנם נחלים, וישנם שביבי אש ומפוח – מעט יחידר סגולה – ופה נראה את פעולת המפוח, ועוד יבוא היום – ווארשא תהיה עיר ואם בישראל, וממנה תצא תורה והשכלה לאומית. החסידים והאדוקים בווארשא – שדה לא נעבר, שדה בלתי זרוע, קוץ ודרדר יעלו עליה עתה, ועתידה היא שתוציא פרי רב, פרי ברכה, וכמו שנראה עתה חסידים רצים לעשות רצון רבם, במקום מגורי הרבי – כן לימים הבאים נראה אותם עולים לארץ ומחבבים את הארץ, והיום ההוא לא ירחק חק... ווארשא אין לה עבר, אבל יש לה עתיד מזהיר ועתיד עברי, וטוב להיות ווארשאי. אבל איך?

ומה לא עשיתי במשך העת הזאת? – שתיתי מים בבקר בנן קרסינסקי, ואכלתי

שלש סעודות בשבת, מולינאי וחלב בנן הזקם, וקאפה שתיית אצל לורס וביי-
 א' בשבוע וביום החג, עליית השמים 15 מאי, בשדרות ה לונים איזרובסקי יי-איי-
 את עם הארץ והאצילים, שלנו שמחים בהג ומשתקשקים במרכבותיהם ונהנים מאד.
 במוקאטאו הייתי, והתבוננתי אל מרוץ הסוסים, שמחתי בשמחת הגראף סקרוינסקי
 עת, "סוס" נצח במערכה, והתעצבתי יחד את כל בני ווארשא, עת נאניס-ביי
 הסוסה המפורסמת, גאון בני ווארשא ומשושם, יצאה מן המערכה מניצחת ורגלה
 (הלא אחרת אי אפשר להגיד) על ראשה גם שלשה שקלים הפסדתי על ידה - כי
 נתתי בטומאליזטורי והפסדתי, מה שהגדיל עצבוני. גם בלאזינקי הייתי, וקניתי
 מגדנות ומיני מטעמים. גם את בית מערכת וחיוון התמונות של חכמי חרשי פולנים
 בקרתי, ובגולגלתי הייתי, וב"טטרי" ... ובזירה של החברה הווארשאית רוכבי דו-
 אופנים ... האמת אניד לך, כי שלא במתכוין בקרתי את המקום הזה,
 ומעשה שהיה כך היה, אנכי הלכתי מחיל אל חיל, ממערכת, הציירים הפולנים
 לאולם, קריווילטי, ומאולם קריווילטי-למערכת טורכי ספרים, וממערכת טורכי ספרים
 לגולגלת, ומגולגלת דמיתי ללכת למטרי, וכאשר לא נהיית לי היטב שבילי דווארשא.
 לא ידעתי שאפשר ללכת במורד ישר ברחוב, המובי, והלכתי סחור סחור דרך
 הפורר הקראקאווי ברחוב, אבאזנאי, וגם שמה עוד לא ידעתי איה היא, טטרי
 ושאלתי את פי ארון זקן ובא בימים, ויאמר אלי פולנית: שמה במורד, כאשר המן
 רב. ירדתי במורד והנה עמוד ועל העמוד - מודעה כתובה, טטרי, ופולני ופולנית
 בלבושיהם מצוירים על המודעה, והמון רב מאד עומדים צפופים בשורה, ומחכים
 מתי יזכו להשיג תעודת הכניסה, ומוכרי המודעות לא יספיקו למכור את המודעות
 הרבות, וההמון לרנעים מוסיף והולך, ואמרתי בלבי: אך זה הוא עם חיו, טטרי
 -מה זאת, טטרי, אין כל, רק ציור קרן זווית בהרי קרפטא בגליציה, וכמה מחבבים
 המה את הארץ ההיא, כי יבואו בהמון לראות במחזה, ואיש את רעהו ידחק, כל
 אחד יתאוו להקדים את חברו, ושויתי אותם בלבי אל קהלנו ועמנו וחובבינו ...
 וממילא מובן, כי לא זכה עמנו בעיני ודעת הקהל פעלה עלי היבה - ועמדתי גם
 אנכי בשורה לחכות מועדי. עמדתי רגעים אחדים ודמיתי: אם כן אם צער ההריון גדול
 כל כך למה לי כל אלה? - ומה היא לי טטרי? - ארבעים וחמשה גדולים, סחור
 תעודת הכניסה, נכון אנכי לשלם מס להריה הווארשאית, אבל לעמוד ולהזיע ולחכות...
 וזאת לא התחייבתי בתנאים ... חשבתי ויצאתי מן השורה, סניתי אל אחד ממוכרי
 המודעות, וקניתי מודעה, ובינתיים הראה לי בטובו דרך, סחור סחור, שאפשר להשיג
 תעודה במהרה. נתתי לו את תודתי, והלכתי סחור סחור והשנתי תעודה, הרם
 הקהל שטפני בדרך העולה... ישר אל הזירה של חברת בעלי דראופנים: אכן טרד
 לי אחרי כן הדבר, כי רק גדר מבדיל בין, טטרי והזירה ההיא, ואנכי לא ידעתי.

בנסתי הנד. ממילא מובן, כי אחרי ששלמתי במיטב כספי בעד הכניסה, הבטתי וראיתי מה שראיתי זה כמה, באופן יותר מצוין באודיסא, אנשים, אברכים יוצאים מדעתם ומתחרים את הסוסים במרוץ... מהרתי לצאת ונכנסתי בפתח השני, מעבר לגדר, למטריי האמתית ושמה, במחילה, אין כל, הבתולה הגוברית מנמנמת ושומר הסף מנקה את צפרניו. ושמה במעלה השלבים, מקום המחזה ריק, לבר בתולה בלה אחת מתכוננת במחזה, וגם זאת כמדומה לי, לא אל רוכסי ההרים והעמקים, כי אם אל, הוונ' המטפס ועולה במשעול הצר... וגם אנכי התכוננתי אל ההרים ואל הוונ' שממון נפל עלי, ונהקתי ופהקתי ואמרתי בלבי, גם, עם חיי יאהב יותר את הזירה החיה של בעלי, דו"אופנים' מאשר להתכונן אל מחזות מתים... ואולי אין עמנו אשם כל כך, כמו שהסופרים יחסצו להאשים אותנו. ה,חיי אוהב מחזות החיים כן בפרט כן בכלל, ואצילות דקדושה אי אפשר לבקש מאת ההמון הרב.

הפוש במחשבות אלה יצאתי את הבית. בין כה וכה והיום הלף ועבר ואנכי יעב וינע. ביחוד רעב, כמו עשרים פלוסופים. ישבתי בעגלה ונסעתי ישר אל בית המאכל המפורסם של, ה-ן' ברחוב נאליווקי.

בית המאכל הזה כדאי להרבות בדברים על אדותיו, אבל אנכי רעב עתה, ונתתי לא ירשוני לדבר הרבה, רק אפס מעט אספר לך מקורות היום הזה.

מדי עברך בחוצות ווארשא, ותראה כתובות הדר על חלונות בתי המאכל, על היות מפורסמים, בפרור הקראקובי, באותיות רוסית ופולנית „Pybny, Flaki". אנכי דמיתי בלבי, כי, פלאקי' הוא מאכל מיוחד, מאכל מדיני, מעין, שאשליק' כס מסירו. ל, כדורים' (האלושק') בסלך פאלטאווא, וחמיץ ירק ושצי' במאסקווא, כי מדינה ומדנה כמעט תאכל, שאשליק' וכדורים וחמיץ ירק אכלתי, אבל, פלאקי' מעודי לא אכלתי, כאשר בבתי אוכל לעברים לא הציעו מעודי לפני. הפעם בבואי עיף ונע רעב לבית המאכל, הציע לפני המשרת דוקא את המאכל הזה. ינסה נא אדוני-אמר אלי - למען, פלאקי'... צריך, הוסיף הוא לאכול פלאקי' בווארשא, דוקא בווארשא... נסו נא נסו, ותרעו מה היא, פלאקי' בווארשא, ומה היא ווארשא... הדברים האחרונים פעלו עלי הרבה. אתאמץ לדעת איה היא, הסוד הווארשאוויי איכה אפשר להיות ווארשאוויי. עשיתי כל מה שאפשר לעשות, ולא זכיתי לזה, והפעם הנה יציעו לפני מאכל אשר כל אוכליו ידע ויבין וירניש טעם ווארשאוויי ומדוע לא? - אנסה. צויתי והביאו לפני על הקערה אשפר, פלאקי'. אבלתי, ומן החתיכה הראשונה החילוהי להרניש כי הנני ווארשאוויי, מיד החלתי לשנא את, הליטאים' ולבוות אותם בלבם מיד; שכחתי את מעט תורת, גם, עכרי' שכחתי, אבל הבנתי את הסוד הווארשאוויי, והנני כעת, ווארשאוויי, כי, אולת לקרתא הלך בנמוסה.

עיר של חיים.

פעם בפעם מדי אבוא לאידיסא ואעבור ברחוב, לאנויחון סביב לבית. אנה חרישית תתפרץ מקרב לבני. אם אולי תרמו, כי המקום הזה חזיר לי, דרמה מחיי אני – תשנו. אנכי מעודי לא דרתי בבית הזה וברחוב הזה, גם קרובי ומיודעי לא דרו פה, ובכלל אין לי כל שייכות עם הרחוב והבית אשר זכרתי; ובכל זאת מדי אעבור סביבו אנה חרישית תתפרץ מקרב לבני.

מדוע? ולמה?

אודה ולא אבוש, כי ירא אנכי להציד קבל עם; סן אהיה לשחק בעיני

הקוראים.

אבל...

לפני איזה שנים היה בבית הזה, בהחדרים הסמוכים ונראים לרחוב, בית מקרא. בעד חמשה קופ' יכולים הייתם לקרא מן השעה התשיעית בבקר עד העשירית בערב מכ"ע שונים ומאספים בכל השפות החיות וגם בשפה עבר; וכעת פה, בית מרחץ, בית משה ומחול, גם עתה בעד איזה, מטבעות, תוכלו לבלות פה עתותיכם מעלות השחר עד הצות הלילה ועד הגין החמה... אבל מה רב הרבדל!

וגם זאת, כי אז היה הבית ריק, מעטים היו מבקרים, וכעת הוא תמיד מלא ונדוש, הדלת תסוב על צירח תמיד, כי רבו הנכנסים והיוצאים.

תמורה! כז תתן לנו מושג נאמן מחיי עיר ועיר, כמה צעדו לשנים אנשי העיר בדרך החיים. לא אדע דעתכם, קוראים נכבדים, בענין הזה, אבל עלי יסעל, מחוה כוה' פעולה עזה, ומחשבות שונות תעליטה על לבבי...

בבואי לפני כמה שנים בפעם הראשונה לאוריסא – ומודע ומביר אין לי אז בעיר – פרתי לבית הזה, ושם ישבתי שעות מספר ביום ובלילה וקראתי בכ"ע ומאספים.

אוריסא אמנם היא עיר, אחד; רבה בה התנועה, אבל הגר הבא לאוריסא לתלי מסחר, או לבקש עבודה, ומכירים לו אין, את בתי הטיאמראות, קרקסאית ובתי המשתאות לסיניהם לא יבקר, ברחובות ובגנים לא יטייל ואת שוננים לא

יתערב-לו תארך השעה מאד מאד . הן אמנם יש ,בית מקרא' בעיר, אבל מלבד כי הסרה שמה ,המחלקה העברית', וספר ,בכתב אשורי' לא יראה ולא ימצא בכל הבית הגדול הזה- לבד זאת הנה ,ריח שומרים' נודף מהבית הזה, כמו מכל יתר הבתים כאלה; מדקדקים מאד עמך בצאתך, בבואך, בשבתך ובקומך; מה שאין כן ,בבית מקרא' פרמי. שם אם שלמתי חמשה קופ' הנה לפני יותר מחמשים מכ'ע ומאספים, ודיו ועט ושולחן. עמוד, שב, קרא, כתוב, כאשר תבין וכאשר עם לבבך, ואין מוחה בידך ואין מי יאמר לך: מה תעשה .

כל ימי שבתי באודיסא הייתי אורה תמיד בבית הזה. פעם אחת נכנסתי בדברים עם אדון הבית, ושאלתיו להגיד לו פשר דבר, מדוע מעטו המבקרים את ,בית המקרא' שלו, בעיר גדולה כזו שיש בה יותר משלש מאות אלף נפש כולם אנשי אירוסא, וכולם כנראה, בעלי השכלה' ויודעי ספר... ובית אחר כזה אין בכל העיר .

אודיסא, ענה לי הא ש בשחוק מר, איננה ,קרית-ספר'. אודיסא היא עיר של ,חיים' במוכך, הפשוט' ו,המגושם'; עיר של אכילה, של שתיה, של מחול והוללות... אם תכין באודיסא בית משתה עם ,יין הטוב' ירכו השותים, -בית מאכל עם אכילה גסה, ו,דקה' ירכו האוכלים, - ,קאפה-שאנמאן' עם משוררות ומחוללות יפות - וצר הבית מהכיל את הנאספים, וגם ,החדרים המיוחדים' ימלאו, ואתה תעשה עסק טוב ותצליח. אבל מזון רוחני, כמו ספרים, מכ'ע, מאספים- אנשי אידיסא אין נוקקין לזה. את מעט ,האורחים' שתראה פה, גם הם זרים, נרים המה, שעוד לא הספיקו להיות כאורחי העיר. מערי המצער הביאו עוד הנה את תשוקתם, לרוחניות', לספר; עוד מעט ואוירא דאודיסא ,יחכים' גם אותם. זה לי שלש שנים מאז פתחתי את הבית הזה וממון רב השקעתי בו; דמיתי כי ברכות הימים אולי ירכו הבאים - אבל לשוא. הנך רואה את האולמות והחדרים והשולחנות מלאים ספרים ואנשים בס' אין. אם כעת חיד, ותחת מה'ע והמאספים יעמדו על השולחנות כוסות, בקבוקים וצלוחיות, ומשרתות יפות תשרתנה את האורחים הנכבדים ומשוררות תשוררנה ותצאנה במחולות - או אז ימלאו הבית אורחים...

ואנכי אז רך וצעיר, תלמיד שזה לא כביר עזב ספסל בית המדרש. חבילות, חבילות של ספרים ודעות נעלות ונשנבות צרורות ועצורות במוחי, בעינים אחרות לנמר, הבטתי אז על בני האדם בכלל, ועל יושבי עיר אירוסית כאודיסא בפרט, ועל אהי המשכילים דרי העיר הזאת בפרט-פרט. שמעתי את דברי האיש ההוא ויסנ' לבי: היתכן? - אולם נבואתו נתקמה. בעוד שנה באתי לאודיסא, סרתי לבית ההוא, והנה הוא מלא, רבו כמו רבו ,המבקרים'. - הנהו כעת בית משתה עם כוסות ובקבוקים ומשוררות ומחוללות...

אלה תולדות הבית N. ברהוב לאנורון: Wie es sich christelt, so jüdet es sich
אמר היינה. אם אודיסא בכלל היא עיר של חיים, במובן היותר פשוט ומנושם, אם כן
הם אנשי העיר, היפהפיה הדרומית בכלל, הנה אנחנו היהודים, אשר מאז מעולם
כמתוקנים שבהם לא עשינו ורק כמקולקלים שבהם עשינו ועושים אנו עוד עתה –
נס סה לא סרנו מן הדרך הזה. אחינו נרי אודיסא, נס הם הגם אנשים של חיים
במובן היותר פשוט ... של אכילה גסה, של שתיה שלא כדת, של מחול והוללות ...
מרכו החיים של יהודי אודיסא הוא בבית המסחר ובבית המשחק. מבלעדי חטו ,
מרכלתו ומסחרו והמשוררת שתשיר בערב בתיאטרון, אין אחינו הסוהר אשר בה
יודע מאומה. שני אנשים יהודים נפגשו, עשיר ועשיר או עני ועני, ותהי שיחתם:
מה שער הרובל היום? ומחיר הדגן והחממה והשעורים? – ואיזו משוררת תשיר
בלילה בבית המשחק? „רחב“ מירחאו או „כזיבת צור“? השואל ילך למקום סלוני –
ואיסה יבלה הנשאל עתותיו היום בערב, בנן העיר לשמע שירותיו של „דאוודיב“
ומהתלותיו על היהודים, או בתיאטרון? על אלה וכאלה תסוב דברתם. ההסתפקות
במועמ' והתשוקה לרוחניות, לאצילות, לספר, מה שנראה בקרב יהודי ליסא ובכלל
בין יהודי ערי המצער – סה אין. סורו נא בערב לנך העיר, שם משוררות תשירנה
שירי ענבים, שם מצח נחושה ... וכתף מנולה ... שם, המשורר העברי „דאוודוב“
ישיר „שירי היהודים“, יספר ספורים מחיי היהודים, וירקד, מחול היהודים, יצא
מעוטף בטלית ותפלין על- במת המחזה, יתאמץ להונות את רעהו שאינו יהודי –
וישבע שבועי שבעות כי הוא יהודי כשר ... יניע את ידיו ותליו ויעקם בשפתיו
ויחקק את היהודים בלצנות מנוגת, יתן שם יהודי לחרפה ולכלימה וישלך עליהם
שקוצים ... ואחר כל פרק ופרק משיריו ומהתלותיו, המון הנאספים ירקצו בלילי.
יכה בכסיו, יקרא: הירדו עוד הפעם! עוד הפעם! אלחש לכם באזניכם, קוראים
נפברים! יותר מחצי הנאספים, אחינו אנשי בריחטו הם; המה ימחאו כף והמה
יתעננו על נועם מדברותיו ותנועותיו, והמה יבקשו ממנו לספר ספורים, מהי
היהודים? עוד הפעם, ועוד הפעם ... כן היום, וכן מחר, וכן בכל וערב בכל מקומות
של חדרה ... אחינו בני אודיסא המה הראשונים המשלמים פרוטהיהם לאלה
השומכים מי רפש עליהם, וירוקו בפניהם וירמסו עליהם ברגל נאווה ...
וכמו הפרט כן גם הכלל. מרחוק הנה נראית לנו אודיסא כעיר ואם בישראל,
עיר שיש בה כל צרכי הצבור, בתי מנסיות, בתי ספר מתוקנים וכדומה. אבל הידע
את כל אלה, מקרוב, המביט בעין צופיה – הוא ידע כמה רחוקים כל אלה צרכי-
הצבור עם סדריהם הטובים מן השלמות, וכמה חלקים של יחידות יש בכל אלה
צרכי הצבור העברים ...

דבר טוב אחר יש באנשי אודיסא – אין כסף נחשב אצלם למאומה. הרובל

והוא לחם הפקר; הם נותנים ונתונים... להגרי המצרות, לדלילה' הפלשתית, לאחבל מצור... וגם-מבשרך אל תתעלם - להמר הירושלמית... כמה כסף שלמו אחינו באוריסא, לכובי בת צור, המשוררת בהשאנטאן, ולרחב המרקדת בנן המילים, ולקמורה, בנן האצילים, וכמה לדאווידוב היהודי ב.נן העירי בעד, הלצותיו הנעלות, וכמה לחבר המשחקים ממוסקווא-אם טוב בעיניך, קורא יקר, צא וחשב את מספר ההכנסות של כל אלה המפורסמים והמפורסמות לבד הוצאותיהם הרבות, וידעת כי יתר מהחצי הוא ממון של ישראל. כל אלה הנגלות לנו ולהסוכנים, בבתיים של חרוהי האלה, לבד הנסתרות, שגם כן הן גלויות וידועות לכל אנשי העיר של מי הם. פלוני העשיר, ששעם אחת נדב עשרים וחמשה רויכ לקופת חובבי ציון - והנה הוא נקרא לכל אסיפה ואסיפה ויעמוד במקום גדולים - נתן מתנה להמשוררת, גומר בת דבלים' אצעה וטבעת עשרת אלפים שקל כסף מחירם. ואלמוני הנכיר-שינרב פעם אחת בשנה חמשים רויכ לצרכי הצבור - קנה לקמורה נומים בעד שלשת אלפים רויכ... ופלוני בן פלוני... וינצלו בנות מואב ועמון ופלשת את ישראל! ובעד נשרפי אוסטרואה - בעד האומללים ההם לא נשלחה מאוריסא אף פרוטה אחת. לחג היוכל של סופרינו הישיש ה' קלמן שולמאן נאסף באוריסא... שבעה רויכ וחצי במומנים... אמנם כן, אין רובל נחשב אצלם למאומה, אבל למי ובעד מי?...

אשרות הים באוריסא מימיהם טובים ומסונלים לרפואה, ביחוד לחולי העצבים, ונקבצו לאוריסא לרחוץ במים ההם קהל גדול מכל תחום המושב; בהם עור ופסה, בעלי נכסה, ומוכי פלצות' וכל מעונה ומנוגע. כל אלה באו הנה מרחוק, במצית הרופאים, בתקוותם למצא מזור ותרופה למחלותיהם האנושות. מהם עשירים, בינונים, ועוד יותר עניים ואביונים, אשר אין להם אף מזון סעודה אחת ומקום ללון. העשירים, כמובן, ידורו בבתיים מרוחים וירחצו באמבטאות של שיש ממדרגה הראשונה. הבינונים גם הם יש להם מטה ושלחן ומזון לאכול, ובגר ללבוש, ומקום לרחוץ באמבטאות ממדרגה השניה והשלישית. אבל העניים והאביונים שאין ידם משנת לשלם שכר הרחצה, המה ירחצו על החוף ברפש ומי-מדרמה, מוכי-שחין, ובעל נכסה' איש ואשה יחדיו, ויחבקו אשפות אצל הכותל הרעוע ונדר הדחיה תחת כפת השמים, באין מקום ללון להסתר מחום השמש ומקרח בלילה, וירעבו ויצמאו... מי שלא ראה את המחזה הנורא ההוא, מי שלא ראה ביום סגריר וגשם מטרות עוז קהל גדול של חולים, חלושים, ומסוכנים, מהם זקנים וקנות מוכי פלצות, שלא יוכלו להגיע יד ורגל, מהם עוללים ויונקים, עורים ופסודים, מתגוללים בחוצות, באין מקום להסתר מפני המון הגשם-מי שלא ראה את הדבר הזה, לא ראה מהזה נורא מימיו. תסמר שערות בשרי מדי אזכור כל אלה. קוראים נכבדים, כל המון

האומללים ההם אחינו הם, עצמנו ובשרנו, אלה מליטא ואלה מסולין, אלה מצפון ואלה מדרום, אין להם פה מודע ומכיר ונואל, ועיניהם נשואות אל אבינו שבשמים שישלח להם רפואה למכאוביהם הקשים, ולאחינו רחמנים בני רחמנים שלא יהטם לנוע ברעב ובקרה, אם יזכור ה' אותם וישלח להם רפואתו - אבל אחינו הרחמנים בני אודיסא שכחו אותם, לנמרי שכחו.

מכל, המטרונות העבריות באודיסא, לא נמצאה אף אחת שתשים עין עליהם לחומלה ולאסוף בעבורם נדבות מכל נדיב-לב, אמותיהן של אלו המטרונות וזקנותיהן לא בושו לסבב בשוקים וברחובות ומטפחת בידיהן לאסוף, פרומות, לחם ותמחוי בעד בחורי ישיבות, בעד יולדות עניות, בעד בעל-הבית שירד מנכסיו, בעד... בעד... אבל בנותיהן של האמהות ההן, בנות אירופא הנה, לא תוכלנה ללכת בדרכיהן, וגם עתותיהן אינן בידיהן, ביום החום בוער, מכירים ומכירות יבאו, וכערב - בערב, דאוידובי וכל כת דיליה ישוררו בנן העיר, לינסקי, החביבי וטרעזי - בהתיאסרון הגדול, ועוד ועוד... האם תקרענה את עצמן לנוזים? להיות פה ושם באשר אך מחזה, זמרה ושעשועים - וגם לאסוף עוד נדבות בעד חילים עניים? אומרים, אמנם, כי זה כבר יש בדעת מטרונות אלה לעשות, נשף חשק ותבואה הנשף תהיה קודש לעזרת האומללים, אבל רבו מאד מאד ההכנות; כי מסאריה מרש שולחו, מלבושיה שחלבוש בערב ההוא, וכה נדחה הדבר עד עתה.

ידעתי, כי לו היתה כזאת ב,דרוזניניק', בבירשטאן או בעיר מצער אחרת בליטא לא נשארו האומללים האלה בלא לחם לאכול ומקום ללון; אבל לא בדרוזניניק אודיסא, שם יהודים פשוטים ופה - אירופאים.

מטרונות אחת, נכריה לנו, מבנות הרוסים ממוסקווא, פנתה לעזרת האיטללים, ויותר ממאה נפש אדם חיים על חשבונה; ואחיותינו הרחמניות - הנה מרחמות אהבה. לו באו, אומללים כאלה לאודיסא, לא, מבני ישראל, והיו אחיותינו מן הראשונות לאסוף בעדם נדבות, להכין להם, מאכל חם, להשיג בעדם פתקאות להינץ באמבטאות וכדומה. אבל האומללים ההם, עבריים הם... ולא לכבוד יהשב למטרונות של אודיסא להמפל ב,ברזאים' כאלה.

יש בתירספר לעברים באודיסא, בתירספר כוללים ושל אנשים פרטים. עד כמה הם נאים לשמם ושמם נאה להם, ידע רק מי שהיה באודיסא וראה את התלמידים הלועזים בבתי-הספר האלה, כמה רבה ידיעתם בשפת עבר...; באודיסא, בעיר, החיים, היהודים אינם מקפידים על ענינים קלי הערך כאלה. מורה אחד, מי שהיה יהודי, פתח לפני אלה שנים בית-הספר באודיסא, והנה הוא מלא ככלוב תלמידים עברים, המשלמים לו במיטב כספם בעד למודיו. אבל היוכל הוא לאסוף את כל התלמידים העברים בעיר הגדולה ההיא? אי לזאת מפני הדחק ובעל כרחם נותנים יהודי אודיסא את בניהם גם לבתי-הספר

של 'יהודים'... והנה עלתה בדעת שני משיבי לכת ה'ה המאניססיר ומורה חכמת החשבון בהאוניברסיטה באודיסא ה' הוכמן, ורעהו הסופר הנודע בספוריו ומאמריו בשפת המדינה, שפתנו המדוברת ה' 'בן-עמי'. ליסד באודיסא בית ספר לעברים כמחכונת בית 'ספר המסחר' שבאודיסא; ונוסף על כל אלה, ילמדו התלמידים שפת עבר, ידיעת דברי ימינו ובכלל כל הלמודים העברים באופן מאד נעלה. האדונים הגבירים האלה, ביחוד הסופר ה' 'בן-עמי, הידוע, באהבתו לעמו, יתאמצו בכל מה שאפשר למעט בקרב תלמידיהם אהבה נאמנה לשפתנו, לתורתנו, לעמנו וארץ אבותינו. האדונים האלה ראויים לכבוד ולתמיכה בעד עמלם זה; ונכון אנכי בטוח, כי לו נפתח בית ספר כזה בוויילנא, בקובנא או בהורודנא, במקומות אשר אחינו שם עוד תמימים עם עמם ואמונתם – היה צר הבית מהכיל את התלמידים. אבל לא באודיסא יתן איש את בנו לבית-ספר עברי, בעת אשר אין כל תקוה לו להכניסו לבית-ספר אחר... לו גם לגועני או לטאטארי... וגם אז הוא מתאמץ לתת אותו לבית-ספר כזה, שאך שם עברי נזכר עליו וכל רוח יהודי אין בקרבנו.

החליתי את מכתבי מ'בית המקרא' ובוה אפיים.

יש שני בתי מקרא לעברים באודיסא, האחד של המשרתים העברים – ביבליז-תיקה גדולה, אוצרת בקרבה הרבה מאות כרכים, ויש שם גם 'מחלקה עברית', אבל היא סתומה רק ביום השבת, ובכלל 'ריח השומרים' נודף ממנה. מקפידים גדולים המה בחברת המשרתים, מדקדקים עם הקוראים כחוט השערה, וכמעט שידרשו 'תעודת-מסע' ו'תעודת-ההנהגה' טרם תדרוך על הסף; לזאת מעשו המבקרים את הבית הזה ותועלתו אינה נראית. זאת ראו כמה מסובי המשכילים ויסדו 'בית עקד ספרים' לעברים, ואל הבית הזה יבוא כל איש יהודי, בלא הבדל, 'חברה' ומצב, בלא 'תעודת מסע' ו'תעודת ההנהגה'. תועלת הבית הזה גדולה מאד מאד. לבר תועלתו הנראית שאוצר גדול של ספרים עברים נקבצו בו, עוד תועלתו מרובה בזאת, שהוא כמו 'מרכז' לכל דורשי שפת עבר. מחבר כי יבוא לעיר, או אחד מערי הפלך, אשר עניני ספרות לא מוזרים לו, ובא אל הבית הזה, ושם, בכל עת ובכל שעה, ימצא מכיע עברים ואיזה ממשכילי אודיסא, אשר בלכתם לרנלי עסקיהם יסורו אל הבית הזה, לעיין בספר או בגליון של מכיע. ולולא נבראה הביבליזתיקה הזאת אלא בשביל זה דיינו. לראבון לבבי אמנם, הגה הכניסו המתעסקים בדבר, התאמצות יחידה' בכל הענין הזה, ויעשו את הביבליזתיקה לסלע המחלקת של איזה צדדים... וכדאי בזיון ושנאת חנם ורכילות... אם לא יעמדו מריב, אם לא ישובו מדרגם, לערוב את עניני הביבליזתיקה בעניני שנאתם וקנאתם הפרטית... ירא אנכי כי תהיה אחרית הבית הזה כאחרית בית המ'רא של ה'ו. ברחוב לאנוזרון. ועל זה לבי עלי דוי, כי כלי מחזיק ברכה הוא הבית הזה וצר לי צר אם יהפך לבית-מרחץ...

מִיָּם עַד יָם.

(רשימת מנע עמי להקונגרס בהאג.)

א.

אך נמרו הבחירות בשלום – ואנכי יצאתי לדרך.

אם תדמו, שעל אדות הבחירות, לדומת הממלכה אני מדבר-תשנו. לבשתי ולחרסתי צריך אני לומר, שהבחירות ההן לא כל-כך הפרידו אותי. רצייתי שיפרידוני ושיעסיקוני, שימשכו את לבי. אבל-למה אכחד? –הן לא הפרידוני. בראותי את חברי הציוניים משקיעים את ראשם ורובם בסכסוכי המפלגות וממלאים את כל חלל-עולמם בבחירות ההן, קנאתי בהם. השתדלתי גם אנכי לברא לעצמי את ה,אינטרס' אל הבחירות הללו: אבל, כשם שהשתדלתי בימי ילדותי הטובים להצטער על מיתת בני אהרן ולדוריד דמעות עליהם והדבר לא עלה בירי, כך לא עלתה בידי אף השתדלות, עתה חזרתי מאה ועשר פעמים על כל אותן ההוכחות הידועות לנו, מפנימה הבחירות אל הדומה כל-כך חשובות לנו, היהודים, בכלל ולנו, הציוניים, בפרט, מנקודת-הראות היהודית הלאומית והציונית-ואף-על-פירכן הרגשתי, שאין לבי מתחמם ואינו מתלהב, אינו מתפעל ואינו מתרגש. התרגשתי אמנם, פעם אחת כשראיתי, איך ידורים מכרכרים מסביב לאינדיהודי ומבכרים אותו על פני יהודי, אף על פי שאינדיהודי זה אינו מציע אף לקרסוליו של היהודי, וכל יחומו וכל זכותו של הראשון הם אך ורק מה שהוא-אינדיהודי... התרגשתי למראה הבחינה הנלוותה ההיא; אבל הבחירות בעצמן וכשהן לעצמן לא הביאו לידי התרגשות כלל, כי למדות הפצי ורצונ הרגשתי, שעובד אני בעולם זר ומזר לי, בעולם, שאינו רוצה לא בעוקצי ולא בדובשי... וההכרה הטבעית הזאת צננה בלי משים את התלהבותי. וכמה שהשתדלתי להונות את עצמי, ל,סתות' את עצמי, כי באמת אני מתפעל מן הבחירות להדומה-לא עלה הדבר יפה ולא נתפעלתי.

וכשאמרתי, שהבחירות נמרו בשלום, כונתי – בזיון לומר: – על הבחירות להקונגרס הציוני.

כי דוקא הבחירות הללו הפרידוני הרבה.

כמדומה לי: רעי וחברי, שכל השנה עברתי במחיצתם, הם יודעים אותי ואני

אותם, יודעים אנחנו את דעותיו של כל אחד מאתנו על כל אותן השאלות שעמדו בזמן מן הזמנים על הפרק, שעומדים ושעוד יעמדו על הפרק, בכל יום ויום אני פוגשים איש את אחיו, וכבר דברנו מאה פעמים על כל אותם הענינים. יודעים הם את דעתי על הפרגמה ההלסינגפורסית, על העבודה המעשית בא"י, על הבנק והפונד הלאומי, על בתי-הספר והחנוך ועוד, ועוד. ופתאם – והנה האנשים האלה כאילו מזמינים אותי לדון, דורשים ממני, שאחזה להם עוד הפעם את דעתי על אדות אותן השאלות עצמן. ומזמינים קהל רב, ומתכנסים ליישיבה גדולה, ואנכי, בתור חצר-חייב וחצי-זכאי, מרצה לפניהם את דעתי ומברר השקפותי, והם, כמקטרגים גמורים, מחטטים בלבי ובדעותי, לדעת, אם באמת תוכי כברי ואני, 'שלהם' עד תוך-תוכי, או אולי, חס-ושלום קורטוב של מינות נורק בי, כאילו נכרי אנכי עמהם ורק זה היום פגשנו איש את אחיו, וזה הפעם הראשונה, שאני משמיע להם את דעותי:

ובאיו רצינות, באיזה כובד-ראש אנחנו עושים את כל אלה –

יש, כנראה, איזה מלח, איזו, פלפלא חריפתא' בכל בחירות, שמוסיפים איזה מעם, איזה חריפות בתבשיל הזה.

ומעשה בזקן אחד, עשיר גדול ובעל-עסקים, שבני קהלתו, יהיה רשום במספרם, בחרו בו, 'להבעים' לראש הקהלה. ממילא מובן, שלא רצה ולא יכול לעזוב את נכסיו ואת עסקיו בפלכיה-הדרום וללכת לנע על קהלתו הקטנה באיו קרן-זוית נדחת 'שבלישא. אז שלח שליח מיוחד לקהלה זו ועלה לו חדר בדמים מרובים, עד שבטלו הבחירות ונעשו בחירות חרשות, שבהן, 'השחירו' אותו. וכששב השליח מן הדרך – כך ספר לי חוקן – והרצה לפני את כל הענין ובשרני, שבנרקקהלתי השחירוני כמו שרציתי – אף-על-פי-כן כאילו נתק אחד ממיתרי-לבי...

ואני מבין את לב חוקן הזה, מבין אני את רוחו.

סוף סוף נוח לו לבן-אדם להבחר.

יש איזה יצר-הרע של בחירות, יצר-הרע מיוחד במינו, ויצר-הרע הזה ככל יצר-הרע, הוא הנותן מעם וחיים לכל תנועה, ומי שיצרו תקפו הולך ועומד על הבחירות.

ויצר-הרע הזה הוא המניע הגדול בכל בחירה ובחירה, ולא הרי הענין, שעליו דנים, כהבחירות גופן. ובוה אין הבדל עיקרי בין בחירות לאיו התמנות באיו חברה פ"ץ וי"ץ ובין הבחירות לדומה ולכל פרלמנט.

ברור הדבר בעיני, שכמה וכמה מן הנבחרים לדומה יודעים בסתר לבם, שאינם ראויים כלל להתמנות זו, שאינם יכולים לפעול כלום ולהביא שום תועלת, אלא שיצר-הרע של בחירות תקף אותם ועמדו להבחר. ויצר-הרע הזה מרגש ביותר בבחירות להקונגרס.

ואת חטאי אני מזכיר: בכלל אוהב אני לראות את יצירה-ע בכל חקמו
וביחוד אני אוהב לראותו בבחירות הציוניות. כי נרועים הם החיים, שכבר נססך
יצרם הרע, ונרועה היא התנועה, שאין בה יצירה-ע. ולפי מצב הענינים עד
הבחירות אפשר היה לחשוב, שכבר מת יצירה-ע של הציוניות, ואין בני אדם
מקפידים עוד בדבר זה. אין מבקשים עוד דבר מן הציוניות, אין משנחים ב, כבודים,
שהיא יכולה לחלק, בהתמנות, שהיא מסוגלת לתת. אין כאן כלום משל יצירה-ע
יש כאן אך ורק יצירה-ע. וזה, חביבי, היה סימן רע לציוניות, סימן של זקנה
ואפסות-הכחות.

תנועה חיה היתה צריכה שיהיה בה יצירה-ע, וכל תנועה, שיצרה זה הוא יותר
נרול, הרי היא משובחת, הרי היא מצלחת.
והבחירות בשנה הנוכחית, הבחירות שלפני הקונגרס ואחר-כך בקונגרס
נופו, נחמוני. נחמוני, הן הוכיחו לי, שעדיין חי וקיים יצירה-ע הזה, יצירה-ע של
הציוניות!

כי מי, אם לא הוא, אסף בכל ערב וערב, בערב-הקצין החמים והלהבים
בהודש שלפני-הבחירות, המון רב, בהם זקנים ובהם צעירים, בהם עשירים ובהם
עניים, אל הכלוב הציוני, קדימה שבאודיסא, כדי לחוות דעת ולשמוע הרצאות,
לבחור ולהבחר?

אני מדבר על הציוניים שבאודיסא, שבה נעשו, כמדומה לי, בחירות הצירים
אל הקונגרס יותר בדעת וביתר הכרה ואינטרס משנעשו הבחירות לדומה, שבהן
כמעט שלא שמעו הבוחרים היהודים את חות-דעתו של הנבחר שלהם, אלא
שקיימא היה להם, שמכין ש, נוי הוא ושייך למפלגה ידועה, כדאי הוא, שבני
ישראל יסמכו את ידיהם עליו...

בנחת, בלא שאון ובלא רעש, בלא אסיפות ובלא חיים עברו הבחירות
להדומה באודיסא. לא כן הבחירות להקונגרס. רועשות ומלאות חיים וענף היו
הבחירות לבית-המחוקקים הלאומי שלנו; בחירות בעלות כל ד' המעלות: כלליות,
שוות, חשאיות, ישירות, כי הקונסטיטוציה הציונית אינה יודעת בחירות אחרות כלל,
והדין עמה.

ונמשכו הבחירות עד הימים האחרונים שלפני הקונגרס, ומיד אחרי הבחירות
יצאתי לדרך.

ב.

כל הדרכים מובילים לא רק לרומא אלא אפילו להאג. חברי בחרו להם,
אמנם, דרך קצרה: ווארשא-ברלין, ואני-דרך יותר ארוכה: וולוסשיסק-אודרבת-
ברלין, אבל כל הדרכים הובילו את כולנו להאג.

ומתוך שני טעמים בחרתי בדרך יותר ארוכה:

ראשית, הטעם הפשוט. אחרי שתי השנים האחרונות, שנות ה'קונסטיטוציה' ומנדגיה ותוצאותיה, רוצה הייתי סתם להמצא עד מהרה מעבר לנבול... מאודיסא לוולוששיסק אך מהלך איזו שעות, בערב אתה יוצא במסע המהיר ובבוקר אתה כבר מעבר לנבול; מה שאין כן הנסיעה דרך ווארשא, שבאופן היותר טוב היא נמשכת מעת-לעת ומחצה. ובמשך זמן מרובה כזה מה אינו יכול לקרות ליהודי מרוסיה... ובכלל כך היא דרכם של בני-אדם: מכיון שהם עומדים על פרשת-דרכים רוצים הם לעבור את הנבול במהרה, במהרה, ואם לפנים, בימים הראשונים הטובים, היה הדבר כך, עכשיו על אחת כמה וכמה.

שם תחשדוני בחד הדרך, סחד המלמול - לא. עובר אורח אנכי מילדותי ואהבתי את הנסיעות, ומוצא אנכי, שאהבת-הדרך היא טבעית לנו, היהודים, עוברת בירושה מדור לדור. מאז ומעולם עם נודד היינו, הלכנו מנוי אל נוי וממלכה לממלכה ועדיין אנו הולכים... ויפה אמר ר' מנדלי מו"ם, שפרשת 'לך-לך' היא עיקר תורתנו ותמצית דברימינו...

ובכלל, סחד-הדרך, סחד-המרחב, מעושה, מלאכותי הוא אצלנו. אפשר שבימי אבותינו היה הדרך כאמת ממעט את השם ואת הממון ואת הבנים; בימינו אין הדבר כך. את השם בודאי אינו ממעט; ואתם כולכם בודאי הלא יודעים אתם את הלצת הדרשן על פרשת פינחס, שהיא סדרה ככל הסדרות. אבל קורין בפרשה זו שלא כסדרה בכל חודש ובכל יום-טוב; כלומר, פינחס במקומו הוא סדרה פשוטה כבלק וכמטות ומסעי, אבל פינחס בתור אורח, שלא במקומו, הריהו יום-טוב; וכמה, פינחסים' כאלה אנו רואים בכל יום ויום: במקומם הכל יודעים אותם ואת מעשיהם והם, במחילה, סדרות פשוטות, מאד פשוטות; ובמקום שאין מכירים אותם הם דוקא סדרות של יום-טוב! - על כל פנים, הדרך אינו ממעט את השם, וכמה וכמה מפורסמים יש בנו, שנתפרסמו רק בדרך.

וכשם שאינו ממעט את השם, כך אינו ממעט גם את הממון. אדרבה, מי שכלתה הפרוטה מכיסו יצא לדרך ויאמר: שליח מצוה אני! - ויקבץ ממון בשביל כלות עניות, יולדות או בשביל דברים שבצדקה ושבקדושה ממין אחר, - ויהיה נכול ובטוח, שהפרוטה לא תכלה עוד מכיסו...

ו, ממעט את הבנים - גם כן לאו דוקא, ויש, במחילה, כמה וכמה, פינחסים' שהם חשוכי-בנים במקומם ואבות-משפחה שלא במקומם...

כללו של דבר: בשלו הפחדים הקודמים; ואם קשה היה מלמול הדרך לפנינו - עתה אינו קשה כלל, ואם רק יש מצלצלים בכיסך, ממש תענוג הוא לנסוע. איני יודע אם אף אתה כן, חביבי הקורא, אבל אנכי עובר-אורח אני מילדותי.

ואני אוהב את הדרך. כמה שיהא לבי רע עלי, מכיון שישבתי במרכבה נחה דעתי ומרגיש אני את עצמי בטוב, וכמדומה לי, שאיני יוצא מן הכלל, שהתנעה זו טבעית היא לרוב בני-אדם. יש, אמנם, אנשים כנדרתנועה, 'ישיברבית', שדם קשורים אל חדרם, אל כסאם, אל סגליותם, ובכלל אל, הרחבת-הבית, ואינם זזים ממקומם בעד כל הון, בעד כל התפעלות חדשה, בעד כל התנעה חזקה. אנשים כאלו הם על פי רוב, 'כבר-בשר', אסמנסים, עצלים מעט ואוהבים להתנפק, להתהשא, מעין, בנים יחידים בעיני עצמם... אנשים כאלה יראים את הדרך, את המרחב, את הטלטול, שמא, חלילה, יחסרו להם סגליותם בשעה הקבועה ולא יוכלו ללבוש את, החלטי, שלהם בשעה ידועה אבל אנשים כאלה מועטים הם. רוב בני-אדם אוהבים את הטלטול, את ההנועה, את המרחב, את המסע. אויר הדש, אנשים חדשים, רשמים, פנישות, — כל אלה מרחיבים את הדעת, מרחיבים את האופקים. בביתו, בחג מיטפתו ועסקיו התמידיים, מתקטן האדם, מתכוץ. מצמצם, ואפילו גדולים שבנו ריח של הדרה-מטות וחדר-הילדים נודף מהם, כי הקטנות שבחיים, הפעילות הרגילה של הבית ועניניו הקטנים בעל-כרחן הן מקטינות גם את הגדול והחלישות את דינרית-כונתו במטבעות קטנים. בפרומות, החשבונות השונים בבית, בעסק פועלים עליו בלא משים להקטינו, לכוצו, לצמצמו. — מה שאין כן בדרך. עוזב האדם את האויר המיופש של חדר המטות והילדים, משליך מעליו את החשבונות הפעופים של הבית והמסחר ומהפך ויוצא התוצה לשאוף אויר צח, לראות ולהרצות ולהסתכל במרחביה. הונגמבטו מתרחב ומתרומם, והוא כולו נעשה יותר חב בהשקפותיו ובמעשיו, ולפיכך אנו מוצאים בעוברי-דרכים איזו פורטת, איזו תרבות אין לך מקום, שהפרוטה כל כך נחוצה בו, כמו בדרך, ואין לך שעה, שדאדם כליכך אינו חס על פרוטתו, כמו בדרך; ואפילו הקמצן היותר משונה, היותר מצונת שכביתו הוא נהג ממש על שוה פרוטה, אף הוא מותי מעט משלו כשהוא בדרך. אמנם כן, טובה היא הגסיעה: מרחבת היא את דעתו של האדם. סרחבת את אופקיו ומוציאה אותו מעולמו הפשוט, הקטן והדל, מעולם הפרומות והאינפסיים הפעופים, לעולם יותר גדול ורחב.

מעורי אהבתי את הדרך וחזות-הכל חזיתי בו, חזות האדם וחיו. הנה כסע בעל מחלקות שונות: הראשונה, השניה, השלישית, הרביעית — כולן מלאות אדם כילק. אין אפילו מקום פנוי אחד. כבחים, כך גם במרכבה כל המקומות כבי-מיושבים, למי שפחד מעט לבוא אין עוד מקום פנוי. ככונה אחת, ומכונאי אחד מנהלים את כל המסע, וכל הנוסעים כולם, מכל, המחלקות, בשעה אחת הם יוצאים ו. שעה אחת יגיעו למקומם המיוחד. תחלת הדרך וסופו אחרים הם, משותפים הם לכולם. מתחנות אחת יצאו ולתחנות זו ישובו כולם... ההבדל הוא רק במדתה

המרכבות ותנאי הנסיעה. זה נוסע במרכבות המרוחות של המחלקה הראשונה, ואור לו, וחם לו, ורוח לו, והכל מוכנים לשמשו ולהכין בעדו כל מחסוריו, ואפילו מותרותיו... וזה יושב בתוך האשפה וברוחק משונה במחלקה הרביעית, וצר לו, וחושך וזוהמא סביבו, ולא רק, מותרותיו, אלא אפילו מהסוריו היותר הכרחיים אין מי שימצא לו... ויש כאלה, שמתחילים את דרכם במחלקה אחת ועוברים מעט מעט למחלקה אחרת: מן הראשונה אל השניה ומן השניה אל השלישית ומן השלישית אל הרביעית; ויש אף להיפך: נוסע מן המחלקה הרביעית עובר אל הראשונה... הכל אפשר בדרך החיים!

ואת עמי אנכי אוהב לראות דוקא בדרכו, היהודי, במדותיו הטובות והרעות, במעלותיו וחסרונותיו, ניכר ביותר בדרך. זו הפזיזות המשוונה – בבית אינה בולטת כל כך כמו בדרך. התבוננו, איך יהודים נדחקים ומתפרצים לתוך המרכבות של מסלל-הברזל. באיזו סזיזות משונה, שלא תדע כל גבול, נכנס היהודי אל תוך המרכבה ואיך הוא יושב אחר-כך בתוך המרכבה – בתמימותו הוא מדמה, שבכיון ששלם שכר הנסיעה, הרי כבר קנה את, מקומו ואין מי יכול להזיזו עוד ממנו... ואף מדותיו המשובחות, וביחוד מדת הרחמנות, שהיא טבעית אצלו, אף היא ניכרת ביותר כשהוא בדרך. כלום ראיתם מימיכם בני אומות אחרות מאספים נדבות בשביל נוסעים, שאין ידם משנת לקנות כרטיס-נסיעה? את כל רוסיה עברתי לארכה ולרחבה, וימי לא ראיתי בגרעם-הארץ מאספים נדבות כאלו. מי שאין לו הוצאות לא יסע, ילך ברגליו, ינוע ברעב-מה להם, להנוסעים השבעים, ולזה, שאין יד, משנת לשלם שכר הנסיעה?...

ויהודים? – מה גדולה מדת רחמנותם על עניים כאלה!

לעולם לא אשכח את אשר ראיתי פעם אחת כשנסעתי במסלל-הברזל הדרומי-מערבית. זקן מופלג אחד מבני עם הארץ, זקן כבן מאה ואולי עוד יותר, איש-צבא עוד מן המתנזרים בחיל קוסטוב בימי מלחמת הצרפתים ברוסיה, נסע מעיר טורשטשק שבמחוזות-הדרן, במקום שהיה שוער באיזה בית סקירות, לעיר מולדתו מוהילוב שעל הדניפר. זוכר הוא, שהיו לו שם בילדותו אחים ומשפחה, והוא רוצה למות בקרבתם. ונראה הדבר, כי בקטנו בתחנת טורשטשק כרטיס לתחנת מוהילוב, נתחלף להגזבר מוהילוב עיר-הפלך שעל הדניפר במוהילוב עיר המחוז שבפלך מודוליה. על פי כרטיסו המוטעה היה צריך לנסוע דרך המסלות הדרומיות עד ז'מרינקא ומשם צריך היה לעבור אל מרכבה אחרת, שתובילהו דרך ז'מרינקא – גובוסליין לעיר המחוז מוהילוב שבפלך מודוליה. אבל הזקן, שלא ידע מכל הנעשה לו, נסע הלאה דרך קיוב למוהילוב עיר-הפלך שעל הדניפר, מחוז הפצו. ואולם בתחנת השניה, כשהרגיש בו הקונדוקטור, הכריח

אותו לצאת מן המרכבה, מפני שנחשב הדבר כאילו נסע בלא כרסים. לשוא מען הוקן האומלל, שהוא נוסע למוהילוב שעל הניפר ולא למוהילוב אחר-הקונדוקטור באחת. שאין לו עסק במה שאירע להוקן. ולא הועילו כל התחנות וכל הבקשות של הגוסעים; גם הקונדוקטור וגם סקיד-התחנות עמדו על דעתם וצוו להוריד את הוקן מן העגלה. הכל ראו בחוש, שהטעות היתה מצד הגובר בתחנת טבור-שרקסק, אבל הפקידים לא השניחו בזה; וכל הגוסעים מבני עס-הארץ אפילו אצבע לא נקפו לשובת הוקן האומלל הזה, עד שהתעוררו היהודים ואספו חוצאות-הדרך בשבילו למוהילוב שעל הניפר, וקנו כרסים, והושיבו את הוקן בעגלה.

ואם בוקן מפלג, מיוחס, חיל, שנלחם עוד במלחמת הצרפתים, כך, בטסעים צעירים ממנו על אותה כמה וכמה, שאין משניחים בהם. ואם אין להם במה לשלם-ילמי ברנל, ינועו ברעב, יקפאו מקור, יתפקעו ככלבים-מי ישים לב להם, מי צריך לדאוג בעדם?

אצלנו, היהודים, לא כן הדבר. אצלנו תמיד מתגברת במקרים כאלה מדת הרחמים. ואם לפעמים אנו ממליחים גם בזה (כמו בענינים אחרים) את התביטיל יותר מדי, מפריצים על המדה הראויה של הרחמים, ועל כן אין מנוס ואין מפלס מפורשמיד בתחנות המסלה ובמרכבות נוסף, שכולם מתפללים. הפלת הדרך: זה צריך לנסוע רק תחנות אחת, זה שתיים-וזה שלש, עד שלפעמים אנו מתרעמים על הקבצנים המפריעים את מנוחתנו-אין רע, אם הדרך עולה בכמה וכמה שקלים, תעלה עוד באיזו פרופות. ואם אולי נמצא איזה רמאי, שרמה אותי בחצירה-הדב, היא אינו נוסע ואינו נצרך כלל-יהי לו אשר לו. כדאי היא מדת-הרחמים לאבד עליה הצי זהב... ואם לקחה מדה זו מעט כשהיינו בבית, אם מתוך קשי הפרינסה או מפני סבות אחרות נתקשו לבותינו, נתאכנו ואינם מרגישים עוד בצרת אחינו הקני ומכאוביו כמו שהרגישו בהם אבותינו, ובתינו אינם עוד פתוחים לרוחה כמו שהיו בימי אבותינו, - שמח אני לראות עדיין את המדה הטובה ההיא בשלמותה, בשהרתה, בתקפה-בעוברי-הדרכים. היהודי בביתו-למה נתפאר? - נתחמץ כעס, אבל היהודי בדרך הוא עדיין רחמן בן רחמן, כמו שהיו אבותיו. וכמה שיסתייר היהודי את יהדותו-בדרך תכיר אותו. וכשאני רואה עניים פושטים יד בתחנות ובמרכבות, איזה איש נותן לתוך היד הפשוטה-ידעתי, כי יהודי הוא הנותן, יהודי ולא אחר... בשלשה דברים האדם ניכר: בכיסו, בכוסו ובכעסו, אבל עוד יותר ניכר בדרך. ומי שרק עין בוחנת לו, יכיר כשיכנס לתוך המרכבה את הגוסעים על פה שבתם וקימתם ומיד ידע, מאיזה עם ומאיזו מפלגה הם.

בקצור: חוות-הכל אפשר לראות בדרך ומעודי אהבתי אותה. איך שהיה המצב בבית-מדי שבתי במרכבת המסע הרגשתי את עצמו בטוב, קניתי לי כרסים.

שלמתי את היצאות הדרך ואני, מיוחסים ככל שאר האזרחים. פה אין תחום המושב, ועדיין לא התחכמו להגביל מרכבות מיוחדות ליהודים... לעת-עתה היהודי הוא אורח טוב בכל המחלקות, ומה שחשוב מזה-בכל הבוסטים. ומעודי שמחתי על המרכבות הטובות, שבני ישראל יכולים ליהנות מהן, ועל הבנינים היפים בתחנות אף על פי שבאמת אין לשמוח כל-כך. כי תמיד מדי אראה בתירתחנה בנויים בנאות ובני אדם חיים בהם בטוב ומתפרנסים ברוח ובכבוד,--הרהורים רעים ומחשבות מרות עולים על לבי: הלא בכל ההמון הרב הזה, החי ומתפרנס ממכלת הברזל מפקיד התחנות עד נושא הסבל, אין אפילו יהודי אחד... וכמה יפים, כמה נעימים הם החיים בבתיים ההם, אם נביש עליהם מתוך חלון המרכבה: ביהוד יפים הם בימי הקיץ. יש תחנות כאלו בפלכי הדרום ובקצו דרומית-מזרחית, שהן ממש כנן-ערן: בניני עץ ואבן, בעלי קומה אחת ושתי קומות, בנויים בתוך שדרות אלונים רב-צללים; כנן אחד היא התחנות כולה עם כל בניניה. ומחלון המרכבה הכל כל כך יפה ומתוקן: לא נשכה כאן כלום מכל מה שנצרך להרחבת הדעת, ואפילו, מנהרה להחזיק בה כל מיני מאכל, ופוכה לצל יומם, ומגדלת ושאר כלי הנימנאס-סיקה לילדים. ודרים כאן בני אדם, שאם רב או מעט על כל פנים לחמם נתן וסימיהם נאמנים, פרנסתם קבועה ומוספת והולכת מדי שנה בשנה, והכל מוכן לפניהם, מן הרופא עד המורה לילדיהם.

ובמרחק תחום שבת מבתירתחנה-עירה קטנה ומרופשת ובתים קטנים ודלים, ובעירה מרופשת זו מהגוררים בבנין ובאשפה, כחול ואבק היהודים, הבאים הנה לסחור ב,וואגונים', שאינם יודעים היום כמה יהפרכו מחר... זהו בסך-הכל מה שנותנים לנו בתירתחנה היפים.

ואף על פי כן הייתי שמח תמיד למראה הבנינים האלה. איך שיהיה, בניני הצבור הם, והם בעיני מעין ערי-מקלט, להמלט שמה מן הפקידים העומדים להשגיח על בני-ישראל, שלא יצאו מתחום-מושבים: מעין מקומות, אכסטריוטוריאליים, שאין לל רודף הרשות להשיג שם את הנדף. ופעם אחת נודמתי לסניציה אחת בגליל קווקי הדן-מקום קדוש, כידוע, ולא קדוש סתם, אלא ממש קדש-קדשים, שכל תעודות סוחר ומשולח ובעל-מלאכה אינן מועילות לנבו כלום, והיהודי אסור בו לא רק בבל ימצא, אלא אפילו בבל יראה; וכדי להמלט מן השוטר המקומי, שהריח את בואי, הוכרחתי לבלות עשרים ושתיים שעות בתחנות הקרובה, עד צאת המסע. כל השעות הללו מוכרה הייתי לשבת בבית-התחנה, מבלי צאת ממש מפתח הבית, ששם כבר יכול היה הפקיד לתפשני ולשלח אותי הביתה בדרך המלך, וכל עשרים ושתיים השעות שהייתי בקרבתו של הפקיד, ראה אותי ולא יכול לעשות לי כלום, וכמה שהצטערתי על הישיבה-מאונס והיא באיזה תחנות שוממה, נהניתי

מאד בלבי למראה הסקיד, הרוקד כנדי ואינו יכול לנוע בי לרעה ... כי כעירסקלם, עיר אַנסטיריטוריאלי, היה הבית הזה ובו ישבתי שלו מכל פחד. והרעיון הזה, רעיון ה"אנסטיריטוריאלי" של בתי-התחנה, כל-כך חדר אל מחותיהם של בני-עמנו, עד שעל כל צרה שלא תבוא באיו קהלה עברית, מיד הם נסים אל בתי-התחנות להסתתר שמה.

אוי ואבוי! גם ה"מקלם הבטוח" הזה חרב עתה. אחרי ימי אוקטובר יודעים אנחנו היטב, שאין מנוס ואין מפלט ליהודי אפילו בבתי-התחנות ואפילו במרכבה נופת. הלא תאמין לי, חביבי הקורא, כי פחדן איני מטבעי, וכבר ראיתי מראות נוראים בימי חיי, וכבר התרנלתי אל הפחדים היותר איומים. ראיתי את קשיטת ואת הומל מיד אחרי ההרג ואת אוריסא בימי ההרג; ראיתי הרונים לעשרות מתנוללים בחצרות ובחצות ואין מאספס; ראיתי את המחזה הנורא בבית-הקברות באודיסא, כשנצברו מאות הרונים, בהם איש ואשה, זקן ונער ועולל... כל אלה הם מעשים נוקבים את המלך ויש בהם כדי להטית את רוקד ואת נשמתו מיתה נמורה, עולמית...

אבל, כמדומה לי, אין לך מחוות יותר נוראים מאלה, שהיו בתחניות ובמרכבות מסלות-הברזל, כשפרצו לתוכן הרוצחים ובקשו, חפשו ובררו את היהודים מתוך המון הנוסעים ורצחו את נפשם לעיני כל הקהל... ועוד עתה בא רעד בעצמותי מדי עברי את התחניות, שבהן אירעו המאורעות האלה, וכמו חי מתיצב לפני המחזה האיום הזה, שהוא איום ביותר מצד נבלותו ונסותו. יהודים יוצאים מן המרכבות ומומחים על הסף לעיני כל הנוסעים-ואין דבר. המסע הולך לדרכו, ורק הקונדוקטור סמן בספרו: "בתחנות פלוגית נתעכב המסע לכמה רגעים מפני סבות שאינן תלויות בתקון הדרך והנגדת המסלות, ומפני זה אחרנו כרבע שעה..."

לא, חביבי, הרעיון של "מקלם בטוח" בכתי-התחנה ובמרכבות המסע חלף ועבר ובימיהו אין עוד להסתתר שמה. ומקלם בטוח אחר, לנמרי אחר, צריך עמנו לבקש-מקלם בטוח בארץ אבו-ג.

אני יודע, אם מפני שכבר עבר ה"סיון הגבוה" של "טעני-השועה" או מפני שהיום יום ב', אבל מעטים מאוד היו הנוסעים במסע המהיר מאודיסא דרך וולר ששיסקי, בתקופת ה"סיון" קשה למצא מקום פנוי במרכבות המסע הזה, אם לא שתומינו כרטיס-מסע שבוע או שבועים קודם. בשנים נתקונן, שהחיים היו בטוחים בהן וחוז' ממלאך-המות הקדמוני כמעט שלא היו שלוחים אחרים למקום, כדאי היה להכין כרטיס-מסע הרבה קודם הנסיעה; אבל עכשיו, בימי הבהלה והקונסטיטוציה, שהמלאך הישן נדחה בהם ממשמרתו לנמרי והרבה שלוחים אחרים למות, שלוחים

זרזים מאד, אין להכין כרטיס אפילו לפני יום ויומים. כי יום ויומים הם עכשיו תקופה שלמה, ומי יכול להגיד מראש מה שיהיה ב, תקיפה זו? או אנארכיסטים יתנפלו עליך ויקחו את צרורך יחד עם נשמתך; או על-פי מקרה ימצא כרטיסך בידו, חשוד באיזה דבר-וישימו אותך במשמר, ויעמידוך למשפטה-צבא, וישפטו אותך לארבע מיתות בית-דין; או-באופן היותר טוב-, בטרויטיס' של, המאה השחורה יכבדוך בסכין או ברצועה, שיש בה כדי להמית... כללו של דבר הרבה דרכים יש עכשיו לעבור בהן אל עולם-האמת, והרבה שלוחים למקום, שמלאך-המות הישן ממש כתינוק בן יומו הוא לגביהם. ובזמנים כאלה - מי זה טפס יניח את כספו על קרן הצבי ויזמין כרטיס-מסע, מבעוד יום'ז-. יודע אני זוג אחד, שהכין את עצמו למסע של טיול מיד אחרי החתונה, כנהוג, והכין לעצמו כרטיס-מסע וצרכי נסיעה-ובעצם הנסיעה אל החנות מסלת-הברזל התנפלו עליו אנארכיסטים ושבקו-בנייהווג' ולא האנארכיסטים-חיים לכל חי-, וגמצא הפסידו את כספם נוסף על נפשותיהם... ושוב יודע אני כמה וכמה זרזים, שמבעוד יום הכינו להם הכל לדרך, מכרטיסים עד צרכי אוכל נפש - וקודם שהספיקו לשבת במרכבה באו מי שבאו ולקחו אותם והובילום למקומות אחרים, לנמרי אחרים, והושיבוים - במקום שהם יושבים עוד עתה, ועל כרטיסיהם עבר זמנם, - וגמצא גם הם מפסידים. ודוגמאות כאלו ראיתי דיי, ומי לא ראה אותן? -. ובכן לא דאנתי גם אני לכרטיס-מסע למסרע וסמכת על המקרה: אולי יעשה לי גם וימצא מקום פנוי בשבילי.

והגם נעשה לי. המרכבה כמעט שהיתה ריקה, ועדיין אין אני יודע, אם מפני שכבר עבר ה,סיוון' בימים הראשונים של אבנוסס, או מפני שהיום היה יום ב' מדמה אני, אמנם, שלא הרי ה,סיוון' שגרם בדבר כהרי יום ב'. את הסוד הזה של יום ב' יודע אני מכבר: קונדוקטור אחד נלה לי אותו: הוא אמר לי בחשאי, שביום ב' מעטים הנוסעים, ואני מכיר לו טובה על זה עד היום. תמיד אני יוצא לדרך דוקא ביום ב', וממש מחיה נפשות. כמה שתהיה הדרך מרובה באוכלוסין וכמה שהרחק גדול במרכבות ביום אחר - ביום ב' תמיד תמצא לך מקום פנוי. כי אמונות תפלות, כמו בכלל אמונות, תקיפות וחזקות הן וכל מה שמזקינות הרי הן מוסיפות כח. ואם יבוא יום, וכל ה,יסודות' יתמוטטו, וכל הדתות וכל האמונות יבטלו-יום ב' ומספר י"ג לא יהיו בטלים. ואפילו אם תמלא כל הארץ דעה ובמנדל הפורח באויר יסעו ממקום למקום - יהיו גם כמנדלים אלו מקומות יותר פנויים ביום ב' מביום אחר... כי יום ב' ישאר לעולם יום ב'.

והודות ליום ב' היינו בתא של המרכבה רק שנים: אני ובנאי אשכנזי מווינא, שנסע לאודיסא בשליחותה של חברת בנאים, העוסקים בבנייה-הצבור. - לכאורה, אשכנזי ככל האשכנזים: שתה כוס שכר לפני השנה והתנהג באשכנזיות מרובה,

באופן שכל הלילה דמיתי, שיש לי העונג לשבת בחברת אשכנזי נמור. אבל, החמה הברה תוציא לאור כל תעלומה נסתרה, ואך האיר הבוקר – נדע הדבר ש,האשכנזי שלי לא היה אשכנזי נמור, אלא אשכנזי, משלנו. ונרם לזה עוד יהודי שלישי, שנמסל אלינו בלילה בתחנות זמרינקה: אברך כבן עשרים, סוחר עורות מעיר הוסיאמין שבנאליציה, שסבב בערדירוס-רוסיה, בפלכי פודוליה, ווהלץ וקיוב לקנות סוזה זו. השיחה בין שני האויסמריים נסבה על ההרפתקאות, שעברו על הנתין האויסמרי כשבא לעשות עסקים ברוסיה, כי למרות ברית-המסחר שבין אויסמריה ורוסיה מניחים הרוסים מכשולים על דרך העסקים של נתיני-אויסמריה. האשכנזי הווינאי הוסיף לאמר: ביחוד על דרככם, אתם היהודים. האברך ההוסיאמיני אמר: לאו דוקא; אמת הדבר, שעם יהודי מדקדקים ביותר, אבל גם אינטימדידים סובלים הרבה, שהרי בתעודת-המסע האויסמרית לא נזכר, יהודי, אלא סתם, האזרח פלוני ופלוני. במרוצת הדברים הוציאו האויסמריים שלנו את תעודותיהם בכדי לעיין בהם, והנה – אהה, הרים כפוני: בתעודה של האשכנזי כתוב בפירוש: שמואל קונה, מן הרבע השני, בווינאי. ואף על פי שהשם, יהודי לא נתפרש, חלילה, אבל שמואלי בלבד כמה הוא שוה: הרי אפילו בכתיבתו האשכנזית הוא מעיד כמאה עדים על יהדותו של בעליו, האשכנזי שלנו התאדם עד לאזניו ונמנם בלשונו, טכשאמר יהודים נתכוון ליהודים פשוטים, אבל יהודים מלומדים – בנאים, רופאים, עורכדין וכדומה, – זהו, ענין אחר ואותם אין מעכבים לעבור את הגבול. הסוחר עמד על דעתו, שבנידון זה אין שום הבדל בין יהודי ליהודי – והדין עמו. כי, אמנם, בתעודה האויסמרית לא נזכרה כלל אמונתו של בעל התעודה – הלא יש להם להיהודים באויסמריה שווי זכויות על הנידון – אלא רשומים בה שם האיש ושם משפחתו ומאיוה נליל הוא: האזרח מוזס שטורמוינד מהוסיאמין העליונה – ולא יותר: אלא שהקונסול הרוסי בלבוב, כשבאים אליו להעיד על תעודת-המסע המדינית כדי להכשירה בשביל רוסיה, דורש דבר קטן: תעודת-השמד... ואם לא – אינו מעיד עליו.

ותעודת-השמד הרי היא, פשוט, המרת הדת.

והעברתי קו תחת המלות האלו, מפני שהרבה מן היהודים הרוסיים, ביהוד בפלכי הדרום, רגילים לראות בתעודת-השמד ענין אחר, לגמרי אחר, משומד – זוהי הברה קשה. את המשומד אין מעכלים עכשיו בכל הספירות שלנו. מה שאין כן תעודת-השמד. תעודת-השמד היא דבר רגיל, שאין מקפידים עליו כל כך, ידעתי כמה וכמה, שחושבים אותם ליהודים נמורים, יהודים כשרים, אלא שיש להם תעודת-השמד... משל למה הדבר דומה: לזה השדכן, שהלל את, המדוברת לפני התתן: הכלה – כלה נאה וחסודה וכולה מעלות טובות ומשובחות, אלא שהיא מעט... שיך

לומר מעט-מעט מן המעט, מקצת שבמקצת נו, פורחא-מעוברת... ולא יותר. פלוני בן פלוני אינו מומר, הוא רק מעט המיר את דתו: יש לו תעודת-השמד... ולא יותר, ומי שיש לו תעודת-השמד פותחים לפניו את הגבולים ואין שמים שום מכשולים על דרכו כשכבר נכנס לארץ. ומי שאין לו תעודה זו, אף על פי שהוא אזרח אויסטריה, ואזרחי אויסטריה יש להם, על פי תוקף ברית המסחר, כל הזכויות ברוסיה, אף על פי כן אין נותנים לו לעבור את הגבול בלא תעודות מיוחדות מלשכת-המסחר ועוד.

ואויסטריה? – כלום תבוא בריב עם שכנתה הטובה בשביל ענינים כאלה? זו אינה מסלת-ברזל לסלוניקי. בשביל מסלת-הברזל לסלוניקי אפשר גם להתקוטט עם שכנתה הטובה, אבל בשביל יהודים-היתכן?

ולא רק עם שכנתה הגדולה לא תבוא בריב, אלא אפילו עם רומיניה הקטנה והדלה, גם ברומיניה, שהיא כולה תחת השפעת אויסטריה, נגרעה זכותם של היהודים האויסטריים – ואין פוצה פה ומדבר. על מעשים כאלה יש להן להממשלות תמיד התנצלות כללית: שאין מתערבים בעניניהן הפנימיים של ממשלות-הוין.

התנצלות זו היא המצאה מיוחדת של הממשלות, והיא בידיהן כחומר ביד היוצר: ברצותן הן מרחיבות את מושניה עד לאין קץ וברצותן הן מקצרות אותה. על כל הפשעים, על כל הנבלות, על כל הרציחות, על העול היותר גדול מכסה התנצלות זו; ואפילו העמים החפשים, המתקדמים, אף הם משתמשים בה – ביהוד במה שנוגע ליהודים. סארוקו או מדינה אחרת עושה ליהודים מעשים אשר לא יעשו – ואירופא מחשה, כי אין מתערבים בעניניה הפנימיים של איוז ממלכה. גם צרפת, גם אנגליה ואמריקא פוטרות אתכם באמתלא זו. אבל ינסו נא המארוקאנים לגנוע בשערות ראשו של איזה אנגלי או צרפתי אמתי-רק לא יהודי, כמובן-ומיד מתרגמים פסוק זה שלא כצורתו הרגילה... כללו של דבר: אויסטריה אינה יכולה להתערב בעניניה הפנימיים של... רומיניה, למשל; ואם היא, רומיניה, סוגרת את גבולה בפני היהודים נתיני אויסטריה-מי זה יכול למחות בידה?

ואין מוחה בידה, ואין דובר דבר.

ואם נעיין הישב בדבר, נאמר: גם זו לטובה! בי באמת, הלא אויסטריה, למשל, היתה יכולה להתנהג על פי מדה של נומלין, כלומר: אהה מכה את יהודי ואני אכה את יהודיך; כמו שהיה הדבר נוהג לפני... יכולה היתה אויסטריה להתמם ולומר לרוסיה ולרומיניה: מפני שאתן אינכן גותנות רשות ליהודי לבא בגבולותיכן בלא תעודות מיוחדות, בלא רשיונות ובלא מס-יהודים מיוחד, לא אתן אני ליהודיכן לעבור בגבולי שלי – מדה כנגד מדה. ובודאי לא היה הדבר מגיע לידי מלחמה בשביל זה. כל אחת היתה מקבלת נור

כי - למה נבחרו - הלא אפילו בימים היותר טובים הלעיטו אותנו רק בהנצחות לעתיד לבוא... ואף על פי כן כמה סלחנו, כמה מהלנו, כמה ותרנו - ואולם באמת אין כל חרוש בדבר. לא היינו מסונקים ביותר אפילו בדברים טובים בלבד. וזה דרכם של כל הנרדפים, של כל הבנים-החורגים, שאיש לא חבב ולא למף אותם מעולם, להתרכך ולהתמוגג לשמע דברים טובים, דברי נתומים...

ואף אני נתרכבתי ונתמוגגתי מן התהלכות הנמוסיות של פקדי הגבול. אחרי הימים השחורים והמאות השחורות של אוריא היתה הנהגה כזו, הפתעה ממש. לא פקידים, לא ו'אנדארמים, אלא אברכי-מרקלין. בסבר פנים יפות, כמעט בקידות ובהשתחויות, ובנמוסים מזוקקים, כאילו על פי הספר, המזון המובן. לוקחים ממך את תעודת-המסע וכך גם משיכים אותו לך. ונדמה לי, כאילו צר להם להו'אנדארמים הרוסיים להפדר ממני, בן ארצם החביב, לאיזו חרשים, וכאילו הו'אנדארמים האויסטריים, להסך, שמחים לקבל פני אורח יקר כמותי.

חיסם הנמוסי של הפקידים שמעבר לגבול לא היה חרוש בעיני. הרי במדינת, שבהן יושב העם, שאינו יכול לבטא סרעוה אחת בלי שיהזור בה על סלת Pan, לכל הפחות, עשר פעמים ושבהן הורגלו בני אדם לחלקות ולהטסה כמעט מלידה ומבטן. בודאי כך צריך להיות; אבל אצלנו, שהסנגון הידוע של ההברות הרוסיות הוא נבי כן כמעט דבר טבעי מלידה ומבטן, היו לי נמוסים דקים כאלה, הפתעה כמש, ועדיין אני מתאוננים על הגסות המרובה שבמדינה:

איני יודע, איך היתה ההנהגה ביחס אל הנוסעים הפשוטים של המחלקה השלישית והרביעית, אל ה,אזרחים מן המדרגה השלישית והרביעית; אפשר שהוא ירדה בהתאמה אל ירדת מחיר-המסע... אבל ההנהגה ביחס אל המסע המחיר ואורחיו היא ממש מרקלינית. מדברים עמך בלשון רבים, בכל דבור ודבור וזה הו'אנדארם בכבודך ופקיד הו'אנדארמים כולו משי; תענוג לדבר עמו. ובכלל - לא תחנות-הגבול ולא בית-המכס, אלא-מרקלין. ועדיין אנחנו מתאוננים! -

וידע אני אדם חשוב אחד בא בשנים, שלקח אשה צעירה, שלא הורגלה להתקרבותו ותמיד היתה מדברת עמו בלשון רבים, כלומר, אתם, ואפילו בשעת קלקלתה, בשעה שהיתה מקללת אותו קללות נמרצות, כדרך הנשים, היתה אומרת: בל השנים הרעות עליכם, כל המיתות המשוות עליכם, לבו אתם לאדבר, וכדומה בסנגון המטמם הזה. ונדולה מזו: מספרים שבספרד עוד עתה הוא המטמם, שבתלן, קודם שהוא עושה את עבודתו התלנית, משתחוה ומבקש סליחה בנמוס מרובה מאת הגרון למיתה ומעלהו לנדרום בסבר פנים יפות.

נראה הדבר, כי אל הנמוסים המזוקקים האלה מתקרבים גם אצלנו... וגם זו לטובה. כי, השבוטא - כמו שכתוב בספרי המבשלים - אוהבת, שיעלו אותה

פסיכולוגיה בכדי להבין את נפש ה"גוי" ואת יחסו להיהודי. ומשער אני, בכמה עבודה פנימית וכבוש היצר עולה לו היחס הנמוסי והקולטורי הזה. כי להתהלך בנמוס ובכבוד עם המתועב והשנוא – לא דבר קל הוא. כל אחד מאתנו נסה באלה בחייו הפרטיים והצבוריים. יש ידים מזוהמות, שממש מוקצה מחמת מאוס הוא לנגוע בהן, ויש "צורות", שבעונג רב היית רוקק בהן, ויש "בריות נאות" בעולם, שכשאתה פוגש אותן, היית רוצה לברוח מהן מרהק תחום שבת ונכון אתה ללכת סחור סחור שבע מילין ובלבד שלא תפגוש אותן, – ואף על פי כן מוכרח אתה להיות בחברתן, להשיט להן את ירך ולהעמיד פנים כאילו אין דבר... ותמיד, כשיש לי ענין אל אומות העולם ואני מתבונן אל נמוסיהם המנוהצים עמדי, המנוהצים ביותר, הבלתי טבעיים – אני מרגיש בצערם ויסוריהם, רחמנות, בנאמנות, עליהם, רחמנות: הוי, מה עשתה להם הקולטורה הארורה, כמה קלקלה אותם כמה השביתה אותם מטהרם, כמה הפסידה את טבעיותם: היו אנשים, אמת, מעט פשוטים, מעט מנושמים, אבל תוכם כבדם, שלמים בגופם ונשמותיהם – וכאו בני אדם בהשכלתם המזויפת, ההיצונית, ואבדו, ושברו, ופוצצו את ה"כלים השלמים" האלה... רחמנות, בנאמנות, עליהם:

והרחמנות גם עלינו, שלמרות הפצע, בעל כרחנו מוכרחים אנו לנרום להם יסורים כאלה כמעט על כל מדרך כפות גליונו. ועדיין אין אני יודע, מה קשה לנו ביותר: אם ההנהגה הפשוטה, הנלויה, האמתית, הטבעית של "אדום" לפנינו או ה"נמוסיות" של עכשיו. ופעמים שאני חושב, ששובים היו הימים הראשונים, למרות גסותם, מימינו אלה, לכל הפחות ה"משחק היה מנולה": לא רמו אותנו לא התעו אותנו וגם אנחנו לא רמינו את עצמנו. תמיד ידענו את מצבנו האמתי, ידענו למה יש לנו לצפות מן הגויים, והעיקר – איך להתנהג ומה לעשות... ועתה?

איך הבריות אומרות? – : עולם מלא של אונאה.

ביחוד גדולה האונאה, אונאת עצמנו, אצלנו היהודים. אין לך עם אוהב לרמות את עצמו כמונו. נמו, נא, למשל, לקניית ב"נמוסים יפים" ובדברים בעלמא את הפולנים – היו בטוחים, שלא תקוו אותם. מבינים הם מיד את ערך הדברים הטובים והנמוסים היפים – ומבקשים דבר שיש בו ממש. איך הבריות אומרות? – : "אל תלעיסני בהבטחות, קרא אותי בשם שד או כלב, אבל תן לי מה שמגיע לי ראל תפטרני בדברים ריקים, שאינם מעלים ואינם מורידים". – ואנחנו ממש, נועים ממתיקות לשמע דברים יפים על אודותינו. ובעד קומפלימנט מסופק של נוי אחר, או כתי של נויים, נכונים אנחנו לסלוח הרבה, למחול על הרבה ולוותר על הרבה...

מראית-עין ומחלון המרכבה, אינה עוד כל כך עניה גם בחומר וברוח כמו שציירו אותה לפני.

יש, כמובן, בנאליציא הרבה אורתודוכסים קיצוניים משונים, מגושמים, שדם במובן ידוע, מורדי-אור. אבל, ראשית, את מי אין כֵּלֵּי אלה? – ואם נאמר לבקש היטב אצלנו, גם כן נמצאם במספר לא מעט. ושנית-בינינו לבין עצמנו – המושג מורדי-אור נוסף נשתנה הרבה במרוצת הזמן ואינו עוד מה שהיה לפני, באופן שעם הרבה ממורדי-אור אפשר שהיינו משלימים עתה, ומה לעשות, תביבי, והומנים משתנים, משתנים, ואנחנו בעל כרחנו משתנים עמהם?

ולעומת זה צצו בנאליציא של עכשו נצנים חדשים, נצני התחיה, שכמעט בכל תפוצות הגולה לא נמצא כמותם. התחיה הלאומית, וביהוד תהיה חלשון, תחיה אמיתית ב, דבור פה, עושה חיל בנאליציא. והבחירות האחרונות לה, רייכסראט האויסמרי ולדומת הממלכה הרוסית הראו גם כן למדי, מה בינינו ה, מפותחים ובין ה, חשוכים, ו, מורדי-אור בנאליציא... נזכרה נא, איך עברו הבחירות שם ואיך עברו אצלנו, את מי בחרו ה, חשוכים ומורדי האור ואת מי בחרנו אנחנו... ובכלל הניעה השעה לשנות את השקפתנו על מדינת היהודים והיא, מאד אפשר הדבר, שכוונת ה, פאנים הפולניים, שהסכימו על שווי הזכויות של היהודים בנאליציא, לא היתה טובה, אבל המוב בא מעצמו, זה כחו של החושש המדיני, שלמרות כל העובדים הוא פורץ ועושה לו נדר, הורס ובונה ומתקן, ושנות ההושג והשוויון לא עברו על אחינו בלא תועלת. וזה עתה אך התחילו להשתמש בהם כראוי, זה עתה רק עמדו על דרכם החדשה והנכונה, ועוד נשמע מהם חדשות יותר משמחות.

וגם התורה עוד תחזור על אכסניא שלה, על האכסניא הישנה. צר היה לי תמיד לראות את הארץ, שהיתה הראשונה להשכלה, את ארץ מולדתו של ר' נחמן קרוכמאל, של שייר, של יצחק ערסר, של שמשון בלוק, של יוסף פרל ושל כמה וכמה מן המשכילים הראשונים, מן המשכילים העבריים במושג היותר טוב, היותר יפה והיותר רחב של מלה זו, – צר היה לראות את הארץ הזאת בגולותה ובחפזו אמרנו, שאברהם, אברהם הארץ היא להשכלה עברית אבל נראה הדבר, כי משנה היה אתנו ומנאליציא עוד תצא תורה ומה שאנחנו המרובים, יהודי רוסיה, לא יכולנו לעשות אם מתוך התרשלות או מפני שעבוד מלכות, ואולי מפני שני המעצמים האלה ביחד, כלומר, להקים לנו בתרססר כחפצנו, בתרססר לאומיים במובן הרחב, יעשו אולי אחינו בנאליציא.

הבונים – את בואם כבר אנו מרגישים, אגודת המורים העבריים בנאליציא מונה בין חבריה אנשים בעלי מרץ ורוח כביר, אנשי-דתחיה, שהם מסורים לרעיון התחיה בלב ובנפש, במספר לא מעט ומספרם, נקודה, עוד יגדל.

הם יתהילו, הם יבנו. הם יקימו לנו בתי-ספר, שיהיו למופת לכל ארצות הגולה.

ובכלל הגיעה חשעה לשנות את מושנינו על מדינת-היהודים היא, בכמה ענינים עוד נלמוד ממנה עצה וְתושיה. וכבר היה מעשה בימי הקונגרס האחרון, שבו הומינו הציוניים מרוסיה לאספותיהם את המורשים מנאליציה ללמוד מהם פרק בהליכות-המדינה, כי העבירו אותנו אחינו אלה בחייהם המדיניים.

איני יודע, אם אף אתם, חביבי, כך, אבל אנכי תמיד אוהב אני לראות את אחינו במדינה זו. בתשומת-לב מיוחדת אני מתבונן אל הנעשה בתוכם וכלל שמת אנכי לכל נצני התחיה, שאני רואה בתוכם. ועל-כן אף במסעותי לחוץ-לארץ מבכר אני תמיד את הגבול האויסטי על פני הגבול הפרוסי.

בודאי מצבם המדיני, הכלכלי והקולטורי של אחינו בפרוסיה יותר טוב ויותר מבהיק מזה של הנאליצינים; אבל דבר זה יודע אני רק בעיון ולא למעשה. כי מדי עברך את הארץ, דרך העברה בעלמא, אינך רואה את היהודים שבפרוסיה. יודע אתה, שיש בסביבותיך איזו יהודים, בודאי ישנם, אבל אינך רואה אותם, אם מפני שהם מעטים מאוד ובטלים ברוב או מפני שהם מסתירים את יהדותם כמה ובמקום שאפשר, וצלם אלהים שלחם אינו נכר כלל, ומי שלא, ענש' אותו היוצר בחוטם יהודי, פסוסי-לעולם לא תכיר אותו, שיהודי הוא, מבני-בניהם של אברהם יצחק ויעקב. כי הרוח הגרמני ששמש לנמרי את הפנים העבריים, ובפרט אם בעל-הפנים משתדל להסתיר את חרפת יהדותו... מה שאין כן בנאליציה, שרוב יהודיה אינם משתדלים כלל להסתיר את יהדותם, ומיד כשאך עברת את הגבול אתה רואה את אחיך, אתה מכיר אותם והם מכירים אותך, ובתוך עמך אתה יושב ובתוך עמך אתה נוסע.

ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך:

יש דברים מעושים, מעשים בכל יום, שכמעט תמיד אנו עוברים עליהם בלי להרגישם כלל, בלי התבונן בהם, ולפעמים אתה מסתכל בהם והם עושים עליך רושם, שהוא נשאר בלבך לאורך-ימים.

כך, למשל, לא שכתתי עד עתה את הרושם, שעשתה עלי הידיעה, שהגובר בתנועת פודוולוטשיסק הוא יהודי.

אנכי, כדרכי, נסעתי לאחד מן הקונגרסים לבאול דרך נאליציה וצריך הייתי לקנות, כרטיס-סבובי, דרך וולוטשיסק-ווינא-באול וחזר חלילה בכדי להויל את הסדור, כידוע. והנהנה הציונית, גם כן כידוע, לא הודיעה בפרשות, איך נוהגים בדבר הזה, איך ומתי ועל ידי מי מכינים את ה,כרטיס הסבובי; ואך כשבאנו עם חמסע המהיר לפודוולוטשיסק נודע לנו, שכאן צריכים אנו לקחת את ה,סבובי.

וצריך היה להספיק ולהכין אותו מיד כדי שנוכל לנסוע הלאה בעוד שעה במסע המהיר, העובר דרך לבוב-קראקא לוויןא. והגזבר, אם מפני שרצה איזו שלומים- גם זה אפשר-או מפני שבאמת קצר הזמן לחבר את הקונטרסים של ה"תזרים" ולהכין את ה"מארשרוט" בשבילנו-, לא רצה לתת לנו את הכרטיסים מיד והוריע לנו, כי ל"המהיר" ההולך בעוד שעה לא נספיק להכין כרטיסים כאלו ועלינו להמתין למסע-הפוסטא היוצא בחצי היום. אפס כשנדע לו מן היהודים שבתחנות, שאנו צירים להקונטרס הציוני-מיד עזב את כל עבודתו וננש אל המלאכה לחבר בשביל את הקונטרסים הנחוצים. וכמובן, הספיק לחברם, וכמובן נס-כן, בא על שכת, כי לא עזבנו אותו בידים ריקניות-ובמסע המהיר נסענו הלאה.

ואיני יודע עד עתה, אם באמת היה ציוני והרניש איזו חבה לצירי הקונטרס, או מתכוין היה רק לעשות נחת-רוח ליהודים שבתחנות; והאמת אני, שלא אכפת לי כלל, אם לא היה ציוני, נעים היה לי לראות יד ישראל באמצע... ויודע אני, שגזבר בתחנות פודוולושסק אינו עוד משנה-למלך ואפילו לא שר-פלך. גזבר בתחנות הוא סקיד מסל-הברזל מן הבינונים, ששכרו עולה לכל היותר למאות, קהובים לחודש; בקצור: אינו, פריץ גדול, ובסולם המקירות אינו מספס נבונה. ובכלל אין הדבר לא מעלה ולא מוריד, אם יש סקיד כזה במחנה ישראל או אין. ואף על פי כן נעים היה לי לראות את הסקיד הזה משלנו. ודוקא במקום הזה, כי ברוסיה נוסעים אנחנו מרחק של עשרות אלפים פרסאות ועוברים על פני תחניות למאות, ואפילו עוזר לצעיר הסקידים באחת מן התחניות הפעוטות, הנדחות, ואפילו, שומרה-מסלה, ואפילו סבל אחד לא נראה ולא נמצא משלנו. ושם ישראל לא זכר ולא יפקד בכל ההמון הרב של הסקידים ועוזריהם ומשרתיהם... ופה, אך עבדת את הגבול, וכבר יש לנו גזבר בתחנות גדולה כזו. הלא מצער היא, הלא, אפס הוא, ובכל זאת נעים היה לי הדבר, ושמתתי מאוד על הגזבר הזה וברכתי אותו, שזכה להיות גזבר באיזו תחנות בארץ-ישראל, ולא יצאתי ידי חובתי בברכה בלבד, אלא גם הענקתי לו ביד רחבה.

וכל זה בשביל ידותו. הלא מצער היא. ומה בכך, אם יש גזבר כאיזו תחנת או אין גזבר באיזו תחנות? גורל עמנו לא יוטב ולא יורע מזה. אבל נעים היה לי לראותו דוקא פה...

וקטנה מזו. נכנסתי אל ה"מזנון" (בוסט) וגם שם מצאתי יהודים. לא יהודים מסובים מסביב לשולחן, אוכלים ושותים, כמו שהדבר נודג אצלנו - וסלמים בכסף מלא, אלא יהודים בעל-בוסט מקבלים שכר... וגם זה היה חדוש בעיני, חדוש עוד יותר גדול מן הגזבר שבתחנות, את כל חסדה לא-יפה ולרחבה סבותי, ראיתי, מזנונים למאות - ויהודי בכל אלה לא מצאתי. מכניסים

הם היהודים לבעלי השולחנות מיליונים, משלמים דם עשר קופיקות בעד כל כוס של תה, לבד, ארוחות שונות ו'מנות' בודדות, ועוד נותנים מתנה להמלצר, ויהודים מצטרפים לפרנסה אינם נהנים מכל אלה אפילו פרוטה אחת. כי פרנסה טובה זו היא כמעט מונופולין של הטאטארים והפולנים. בכל המזונות הגדולים שבמדינה משמשים טאטארים. בני בניהם של המושלים האדירים, של משיננים כאן ויורשיו, שמשלו לפני כמעט בכל רוסיה, מושלים גם עתה בכל ה'מזונות' שבכל רחבי המדינה, ממסרבורג עד חצי האי קרים. הם מספקים משהו ומזון לכל עובר ושב ומטילים מס על כל הנוסעים במסלות הברזל שבכל המחלקות. וממשלתם גדולה ועשירה ומכניסה היא להם הכנסות אולי הרבה יותר ממה שהכניסה 'רוס' הקדמונית בשעתה מס להכאנים התקיפים. וכמה וכמה מהם נתעשרו עושר רב ויסדו דינאסטיות חדשות, דינאסטיות של בעלי בוססים, ובניהם הם כבר אדונים ממדרגה עליונה, כמעט אצילים, ולעולם לא תאמר, כי מתחת לשולחן יצאו למרחב... ובמקום שלפנים היו כמעט כל הדרכים שב'תחום', כל תחנות הפוסטה עם כל אכסניותיה בידי ישראל, ומשפחות לאלפים התפרנסו מזה ברוח, יצאו עתה מידי ישראל לגמרי. כל הדרכים וכל התחנות וכל המזונות וכל הפרנסות התלויות בהם הם בידי אומות העולם, ויהודי הוא בכל המקומות והפרנסות הללו בכל יראה וכל ימצא. ואם נועזו איזו יהודיות באיזו תחנות בודדות שבתחום להוציא בסליהן לחם ונבינה ופירות לשם פדיון של פרוטות, מנרשים אותן משם תיכף ומיד...

ויד הטאטארים רוממה, כי, אף על פי שהעם הרוסי קורא להם בשם של ננאי, באסורמאנים, אוהב הוא אותם בכל זאת ומכבדם ואינו נתיבש, לאכול משחיטתם, כי בעל לב טוב הוא העם אדון הארץ ובעל נפש רחבה. סבלן גדול הוא ואינו מקנא לדתו, ובמה שנוגע ל'יהודי' ומאכל ומשתה הוא ותרן גדול, ואינו מקפיד בדבר עם מי יש לו עסק; עם טאטארי או פולני או יפוני... ברוסיה הפנימית והמערבית הבוססים הם בידי הטאטארים, הבאסורמאנים' וכסיר ואסיה המזרחית – בידי הפולנים, שהצינו את בנותירם היפות אל שולחנות המזון; והעם המושל הוא סבלן גדול, והוא סובל במנוחה גם את הטאטארים וגם את הפולניות היפות, ואינו סובל רק את היהודים, שמעולם – לכל הפחות, עד השנים האחרונות – לא היו לו עמו דין ודברים על דבר, אחוזת נחלה' ועניני הממשלה... יהודי לא יראה ולא ימצא בכל הבוססים האלה, לא מפני שאין היהודי מבין את ה'עסק' הזה או מפני שאינו יודע לבשל ולהכין מאכלים כראוי, חלילה, אלא, פשוט, מפני שאין מרשים ליהודים להתפרנס בפרנסה זו. כי הרפה היא ליהנות משולחנו של יהודי, ויותר ממה שהיו אבותינו נוהרים לפניו בכשול עכום, נוהרים הנויים עכשו בכשול יהודי... בחשאי עור אפשר לחטוף חתיכת דגים ממולאים, מפולפלים ו'מבוצלים' בסגנון

היהודי, וליהנות ממנו הנאה משונה, ולהלל ולשבח בינתיים את היהודים ואת, דהם ואת שבחם, כנהוג; אבל בפומבי, באיזו תחנון נדולה... *tu s'asps la lila et la lila*... ולפיכך נהייתי הנאה משונה למראה הבוסט העברי הזה ובעונג מיוחד ישבתי אל השלחן לטעום נמנו. כמו בכל בוסט, נתנו לי מן הסתם אף כאן שירים של אתמול ושלשום, שנתחממו זה עכשו, ולענין חולי מעים וקלקלת הקיבה אין כל נפקותא, אם היה להם, להמאכלים, טעם יהודי או טעם אחר; אבל למראית עין חביבים היו עלי וערבים, ושלמתי בעדם בעין יפה וגם נתתי מתנה הגונה להמלצרית היפה. ובבקשה מכם שלא לחשרני בדברים של מה בכך... *Honni soit qui mal y pense* מבטיח אני אתכם, חביבי, על דברתי, שלא היתה בזה, חלילה, שום מחשבה זרה. תוכלו להשודר עוברי דרכים במה שתחשדו; הדרך באמת, מרחבת את האופקים ורואה אדם לפעמים בדרך מה שלא ראתה שפחה על הים ומה שלעולם ועד לא יראה בשבתו בביתו, לא יראה ולא ירגיש... זוהי אחת מן המטרות של עובה, דברים ותוכלו לחשרם במה שתחשדו, אבל לא את – שליחי המצוה, את צירי הקונגרס.

כי אדם מישראל, שהוא נוסע להקונגרס, הרי הוא כולו שליח מצוה, כולו יפקוע במחשבותיו, כולו עסוק במשלחתו ואין לו רצון, ואין לו שהות, ואין לו סנאי להרהר הרהורים רעים, ומכל שכן לפנות את לבו ולהסתכל לצדדים ולומר: מלצרית זו יפה וזו מכוונת. מפני שאין הדבר נוגע אליה כלל וכלל, אפשר בהזדוהו הוא מרשה לו לפעמים, מבט צדדי, אבל... גם זה לא. מפני שבחזירתו מחשבה אחת ממלאה את כל חדרי לבו, מחשבה נדולה ועמוקה: איך להתחכם ולשוב הביתה במעט המזומנים, שעדיין נשארו לו בכיס... והמחשבה האחרת היא בלבד, כידוע, ויה להטרידו מכל הרהורים רעים שבעולם... אבל בהליכתו הוא בודאי כולו קודש ומסור רק לרעיונו, רעיון הנסיעה... וכשאמרתי לכם, המלצרית היפה לא שהסתכלתי בה לראות אם יפה היא או לא, אלא דברתי על פי שגרת הלשון: מסתמא היתה יפה; ראשית, חזקה על בנות ישראל שיפות הן; ושנית, עוד יותר חזקה על בעלי הבוסט, שלא יעמידו מלצרית מכוונת וחרמתי-אף... אבל בעיקר הדבר אסילו לא התבוננתי אליה, והסתנה שנתתי לה היתה כולה קודש, אך ורק בשביל שבה ישראל היתה...

וה,מונך יש לו שייכות גם אל ה,סראפיקי, כלומר, אל חטיית המנופולין של מכירת מאבאק וסגארות, שכידוע, הוא באויסמריה ברשות הממשלה כמכירת י"ש אצלנו. ואני משער, מה יהיה לכל, חנוניהמאבאק, כשיגיע התור למאבאק להעשות מונופולין גם אצלנו. והתור הלא יגיע, אם יקדם מעט או יאחר מעט, אבל הלא יגיע, ואולי גם יקדם מעט בסבתנו, כמו שקדם התור למונופולין של י"ש בכרי-כמו

שהורה זה לא כבר הגראף וויטה במושב מועצת-המשלה – להפטר לנמרי
מן היהודים, שהחזיקו בענק מסחרי זה... וכלום רבים יהיו אז ה'יושבים' העבריים
בחנויות המאבק הרשמיות ממה שהם עתה ב'חנויות המונופולין'...

ואתם תאמרו לי: הלא מצער היא, דברים של מה-בכך, דברים, שאין להם
ערך בחיי עמנו. כן, מצער הוא; אבל מ'קטנות' כאלו מורכבים כל החיים.
ועל כן נעים היה לי לראות יהודים עוסקים בענפי אותן הפרנסות, שלא
הורגלתי לראותם עוסקים בהם ברוסיה. ויהודים, שאינם מתביישים ביהדותם,
שאינם מסתירים אותה, יהודים מלובשים כעמם ומדברים בלשונם, אפשר
שהם מבליטים ביותר את יהדותם; אבל אין רע: מוטב להבליט את היהדות
ביותר מלהסתירה בחדרי-חדרים.

ולפיכך, כשאני נוסע לחוץ לארץ, אני מכבד תמיד את הנסיעה דרך
נאליציה על פני הנסיעה דרך פרוסיה. כי בפרוסיה רואה אני רק אשכנזים, פרוסים
נאיונים, ופה אני רואה יהודים. אני מכיר אותם והם – אותי.
וכדאי היה לנסוע נסיעה זו, וממליץ אני על קפנדריא זו גם לפניכם, חביבי
הקוראים.

וידעתי, שיש בינינו אסמניסים, וביחוד אסמניסות, שמתאדמים למראה
הקפוטות הארוכות והפאות המסולסלות של יהודיני שמה. כן, במדה ידועה
יבליטים יהודי נאליציה את יהדותם ביותר; אבל, כמו שאמרת, מוטב להבליטה
ביותר מלהסתירה ביותר.

ואם תתבוננו היטב, תראו, שהם בקפוטותיהם הארוכות מרגישים את עצמם
יותר בשוב וצועדים על מדרכות התחנויות בתקיפות יותר גדולה ובהכרת ערך עצמם
יותר מרובה ממה שאנו דורכים על המדרכות בתחנויותינו בבגדינו הקצרים, ואפילו
יותר ממה שה'אשכנזים הנמולים' דורכים בתחנויותיהם שלהם. בודאי, משובח היה
יותר אילו נשתנו היהודים הנאליציים לטובה אף בחיצוניותם כמו שנשתנו לטובה
בפנימיותם; אבל גם השנוי הזה יכול מאליהו כמו שבמקצת כבר בא. אבל, אפילו
כמו שהם עכשיו כדאי לבקר אותם ולעבור בנבולם.
ואם תעשו זאת, חביבי הקוראים, אקוה, שלא תתחרטו על המלצתי זו.